ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

REVISTA DE CIÈNCIES
HISTORICOECLESIÀSTIQUES

VOLUM 71
1998

MISCEL·LÀNIA ÀNGEL FÀBREGA

BALMESIANA (BIBLIOTECA BALMES)
Duran i Bas, 9 - 08002 BARCELONA
1998

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

REVISTA DE CIÈNCIES HISTORICOECLESIÀSTIQUES

PUBLICADA PER
BALMESIANA (BIBLIOTECA BALMES)

Director
RAMON CORTS I BLAY

Consell de Redacció
JOSEP M. BENÍTEZ RIERA
JOAN BUSQUETS DALMAU
ÀNGEL FÀBREGA GRAU
JOSEP M. MARTÍ BONET
VALENTÍ SERRA DE MANRESA
FREDERIC UDINA MARTORELL

Secretària de redacció
ISABEL JUNCOSA GINESTÀ

ADMINISTRACIÓ
EDITORIAL BALMES
Duran i Bas, 9 - 08002 BARCELONA

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

Amb el suport de:

CAIXA LAIETANA

Ajuntament de Vilassar de Dalt

Amb la llicència eclesiàstica.
És propietat de l'Editorial Balmes

Dipòsit legal: B. 18.288-1958

ANALECTA SACRA
TARRACONENSIA

REVISTA DE CIÈNCIES
HISTORICOECLESIÀSTIQUES

VOLUM 71
1998

MISCEL·LÀNIA ÀNGEL FÀBREGA

BALMESIANA (BIBLIOTECA BALMES)
Duran i Bas, 9 - 08002 BARCELONA
1998

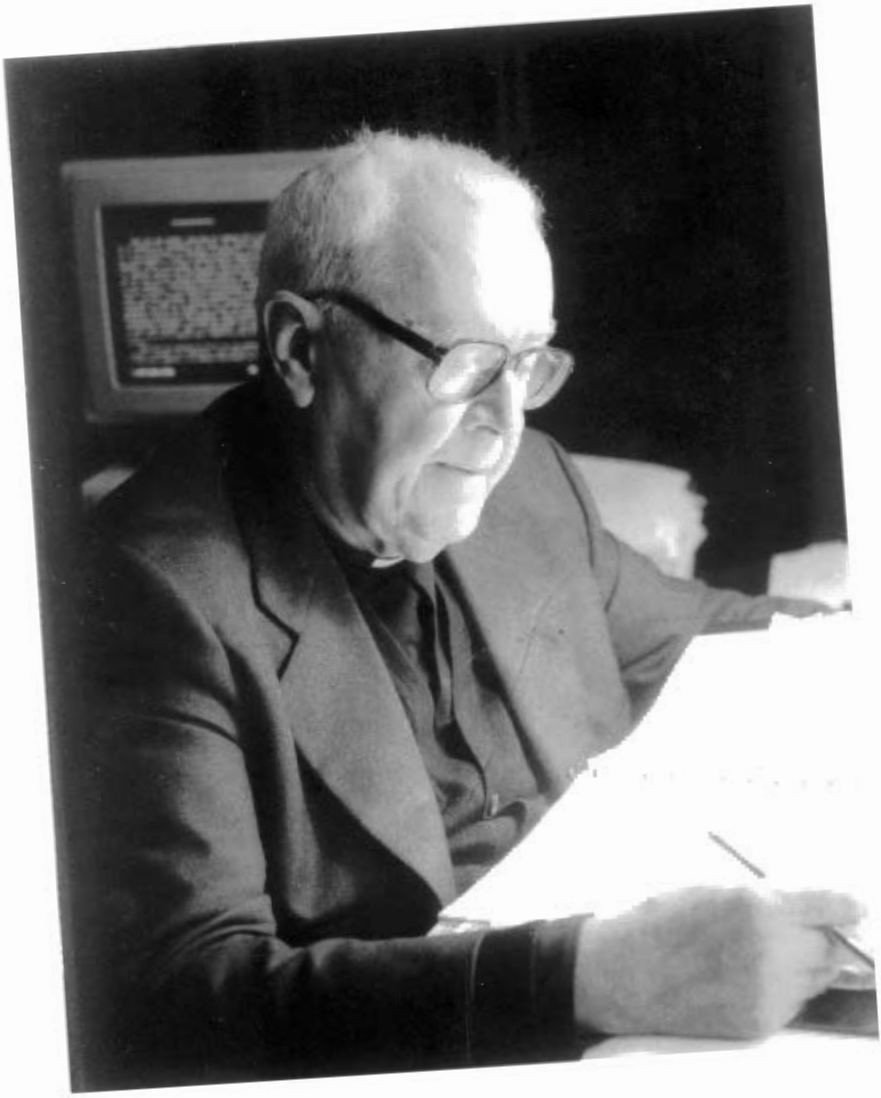

CLARISSIMO DOMINO

ANGELO FÀBREGA ET GRAU:

OB MEMORIAS MARTYRUM

EGREGIE EXCULTAS:

TABULARIUM ECCLESIAE BARCINONENSIS

LUCULENTER COMPOSITUM

AC RERUM GESTARUM CULTORIBUS

COMMODE PATENS:

AUCTORES CURATORES AMICI

D. D. D.

ENDREÇA

Els darrers mesos de l'any 1997 es succeïren dos esdeveniments fortament significatius per a la trajectòria biogràfica i sobretot per a l'aportació de l'il·lustríssim doctor Àngel Fàbrega i Grau a la cultura eclesiàstica: el primer, fou la presentació a Barcelona, repetida a l'abadia de Poblet, del volum inicial del *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, tast, paga i senyal d'un treball d'una vida, en tots sentits extraordinari, que està a punt de fruitar amb nous volums; el segon, fou el pas, després d'haver complert els setanta-cinc anys d'edat, a la categoria d'emèrit com a canonge-arxiver de la seu de Barcelona, cloent així una llarga etapa durant la qual ell, després del trasbals de la guerra civil, reféu i reestructurà aquell arxiu i el posà en condicions ben dignes a l'abast dels estudiosos.

Adonant-se de les esmentades efemèrides, el canonge doctor Josep Baucells i Reig arxiver titular de la seu de Barcelona, el signant director de la Biblioteca Balmes i el doctor Josep Perarnau i Espelt de la Facultat de Teologia de Catalunya, consideraren que era adient d'assenyalar aquests dos esdeveniments de la vida del doctor Fàbrega amb la manifestació de l'alta estima que no sols els qui treballen en el coneixement de la nostra herència cultural, sinó també amplis sectors de la societat catalana tenen de la persona i de l'obra del doctor Àngel Fàbrega; i que aquesta manifestació podria fer-se palesa, com així ho ha estat, en la MISCEL·LÀNIA ÀNGEL FÀBREGA que ara teniu a les vostres mans. La invitació a col·laborar-hi —fonamentalment des dels camps de l'arxivística, la paleografia i l'hagiografia, els conreats pel nostre homenatjat— ha tingut, dins i fora de l'àmbit on s'ha mogut el doctor

Fàbrega, la resposta que podeu veure en aquest darrer número de l'*Analecta Sacra Tarraconensia*, voluminós, ric, variat.

En efecte, les més de nou-centes pàgines d'aquest volum recullen les aportacions de quaranta-dos autors agrupades en trenta-nou articles, tres que fan referència al mateix doctor Fàbrega, sis corresponen al camp de l'hagiografia i de l'onomàstica i la resta al de l'arxivística i la paleografia i alguns d'ells són estudis fets a partir de fonts arxivístiques o de fons bibliogràfics. Caldria fer esment també al llistat de més de vuitanta admiradors del doctor Fàbrega que s'han suscrit a aquest número setanta-u de la nostra revista testimoniant d'aquesta manera llur afecte i estima.

Per diversos motius s'esqueia pla bé que la MISCEL·LÀNIA ÀNGEL FÀBREGA aparegués en les pàgines d'*Analecta Sacra Tarraconensia*, publicada per la Biblioteca Balmes, de la Fundació Balmesiana, i sobretot per haver estat el doctor Fàbrega sotsdirector de la mateixa biblioteca i del seu òrgan científic, i per la seva vinculació des de molt jove al Foment de Pietat (ara Fundació Cultura Religiosa) i a l'Editorial Balmes, entitats totes elles agrupades entorn d'aquesta prestigiosa fundació. Bé podria dir-se que sense la presència i la vigilància del doctor Fàbrega aquestes institucions podrien haver corregut el risc de veure desvirtuats llurs objectius fundacionals, llurs objectius i llurs fidelitats. A l'il·lustríssim doctor Fàbrega, doncs, l'agraïment merescut i sentit també d'aquestes institucions que tan meritòriament ha servit i serveix.

Ramon Corts i Blay
director d'*Analecta Sacra Tarraconensia*

DR. ÀNGEL FÀBREGA I GRAU, CAN.

Va néixer a Sant Genís de Vilassar (municipi ara dit oficialment Vilassar de Dalt) de la província de Barcelona (Maresme), el dia 1 de març de 1921. El 1932 va entrar al Seminari Conciliar de Barcelona, on va cursar tots els estudis de la carrera eclesiàstica. L'any 1942 va rebre la tonsura clerical a l'històric monestir barceloní de Santa Maria de Pedralbes, i fou ordenat de prevere el 18 de març de 1945 a la parròquia de Sant Fèlix de Sabadell; va celebrar Missa Nova l'endemà mateix, festa de Sant Josep, a la seva vila nadiua.

Al cap de pocs mesos d'haver-se acabat la guerra mundial, l'any 1946, va començar els estudis d'Història eclesiàstica a la Facultat corresponent de la Pontifícia Universitat Gregoriana de Roma, on es va llicenciar el 1947 i es va doctorar el 1950. Va defensar la seva tesi doctoral, *El Pasionario hispánico*, que és un estudi crític de la història del culte als sants en l'Església visigòtica-mossàrab (segles VII-XI). Aquesta obra, publicada en dos volums pel Consejo Superior de Investigaciones Científicas, va merèixer la Medalla d'Or del papa Pius XII i el Premi nacional a la investigació, 1950 («Lletres»), guardons màxims que aquell any van atorgar per a la investigació, tant la Universitat Gregoriana de Roma com el Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

Des del 1946 fins al 1948 va seguir els cursos de Paleografia i Diplomàtica i Arxivística a l'Arxiu Secret Vaticà, i obtingué el diploma corresponent en aquestes matèries el juny d'aquell darrer any.

Acabat el període dels seus estudis oficials, va alternar la investigació històrica amb la comissió de càrrecs pastorals en diverses

parròquies de la diòcesi de Barcelona. Des del 1948 va exercir de bibliotecari a la prestigiosa Biblioteca Balmes, d'estudis eclesiàstics, a Barcelona. L'any 1950, el Senyor Bisbe d'aquesta mateixa ciutat el va nomenar Pro-secretari General del XXXV Congrés Eucarístic Internacional, que es va celebrar a Barcelona dos anys més tard. El 1952 va rebre l'Encomienda de la Orden del Mérito Civil. El 1954 va fundar l'Escola d'Història Eclesiàstica, de Balmesiana, en la qual va dictar diversos cursets públics i conferències sobre història de l'Església. Des del 1954 va ser professor d'Història al Seminari Conciliar, primer d'Història de la Cultura i des del 1956, d'Història Eclesiàstica antiga i medieval, i de Patrologia, fins a la seva jubilació de professor el mes de novembre de 1962.

Vinculat ja des de la seva primera joventut a la institució sacerdotal de Barcelona i obra pia FOMENT DE PIETAT, va dedicar gran part de les seves activitats apostòliques a les tasques desenvolupades per aquesta institució, la qual, a través de la prestigiosa Editorial Balmes, tant ha fet pel foment de l'espiritualitat i la difusió de l'autèntica pietat, tant privada com pública. És director d'aquesta institució des del 1962.

A més de la seva tesi doctoral, el doctor Fàbrega ha escrit i publicat diverses obres d'investigació històrica, ha col·laborat en diverses revistes, tant nacionals com estrangeres, i ha participat en diferents congressos nacionals i internacionals d'història. En aquest aspecte, és col·laborador de les revistes d'història *Analecta sacra Tarraconensia* (Barcelona), *Hispania Sacra* (Madrid-Barcelona), *Anthologica Annua* (Roma), *Archivum Latinitatis Medii Aevi* (Bèlgica), *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), etc. Va enviar comunicacions, entre d'altres, al Congrés Internacional organitzat per la Pontifícia Universitat Gregoriana, de Roma (1954), per tal de commemorar el IV centenari de la seva fundació (*Actitud de Pedro III el Grande de Aragón ante la propia deposición fulminada por el papa Martín IV*), al VI Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, celebrat a Càller-l'Alguer, de Sardenya (1957) (*Ajuda econòmica de l'Església a Jaume II d'Aragó per a la conquesta de Sardenya*); al XIV Convegno degli archivisti ecclesiastici d'Italia (*L'ordinamento e l'inventario di un archivio ecclesiastico: L'archivio del Capitolo Cattedrale di Barcellona*) (Roma, 1982).

La seva coneguda devoció a santa Eulàlia, verge i màrtir, patrona principal de Barcelona, el va portar a escriure i difondre diversos estudis i assaigs, que van cristal·litzar més endavant en l'obra *Santa Eulalia*

de Barcelona: revisión de un problema histórico (Roma, 1958), que és una nova i objectiva presentació i valoració de les fonts documentals relatives a la historicitat d'aquesta Santa, i en els articles «Eulalie de Barcelone» i «Eulalie de Mérida», apareguts en el *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie eclésiastique* (París), i en d'altres de semblants que li van encomanar els editors de la Gran Enciclopèdia Catalana, o altres publicacions, com pot veure's a la llista d'obres del Dr. Fàbrega, que es publica a continuació.

Nomenat Prefecte de la Biblioteca Episcopal del Seminari Conciliar de Barcelona el 1964, va publicar el catàleg dels cinc-cents manuscrits que s'hi guarden. Va cessar en aquest càrrec l'any 1972.

De caire d'alta divulgació científica, són, entre d'altres, les seves obres següents: *Santuarios Marianos de la diócesis de Barcelona: historia, leyenda, folklore* (Barcelona 1954); *Historia de los Concilios Ecuménicos* (Barcelona 1960); *Labor pastoral de un gran pontificado* (obra anònima, però redactada curosament pel doctor Fàbrega), que és la història de la reconstrucció de cadascun dels temples parroquials de la diòcesi de Barcelona, cremats i destruïts el 1936, i de l'erecció dels nous edificis sota el pontificat de monsenyor Gregorio Modrego Casáus, de grata recordança.

El dia 13 de febrer de 1964 va rebre el nomenament de membre de la Comissió Arxidiocesana d'Art Sacre; i el dia 23 de juliol del mateix any, de vocal del Patronat Provincial per al Foment de les Biblioteques, Arxius i Museus Arqueològics de Barcelona, dependent de la Direcció General d'Arxius i Biblioteques del Ministeri d'Educació i Ciència.

El 5 d'agost de 1965 va prendre possessió de la Canongia amb càrrec d'Arxiver de la S.E. Catedral Basílica de Barcelona, després d'haver fet les oposicions canòniques corresponents. Va començar de seguida la reorganització i la reordenació d'aquest riquíssim arxiu eclesiàstic barceloní, que, a parer dels entesos, és un dels més importants d'Europa pel que fa a la documentació dels segles IX-X. En el moment present, la instal·lació i l'ordenació d'aquest arxiu són modèliques. L'Arxiu és visitat i consultat per moltíssims investigadors de totes les nacionalitats europees i de moltes de les americanes. En ser inaugurades, el 1969, les noves instal·lacions d'aquest Arxiu, el doctor Fàbrega va publicar, amb la col·laboració del doctor Josep Baucells i Reig, l'*Índex general de las sèries documentals de l'Arxiu Capitular de la S.E. Catedral de Barcelona*, que va ser el primer pas cap a l'inventari complet de tots aquests fons documentals, inclosos

els còdexs i incunables, d'importància cabdal, que el doctor Fàbrega ara té entre mans, a punt de posar-los a disposició del públic.

El dia 30 de desembre de 1966, monsenyor Gregorio Modrego Casáus, arquebisbe de Barcelona, el va nomenar Rector de la Casa Sacerdotal de Barcelona, després de la renúncia per jubilació del seu antecessor en el càrrec, el reverend doctor Eudald Serra i Buixó. A hores d'ara segueix exercint el càrrec de Rector de la Casa.

L'any 1968 el senyor Arquebisbe el va nomenar Consultor de la Comissió Diocesana de Litúrgia, de Barcelona, i Censor d'Ofici per a les publicacions d'història de l'Església.

Amb el nou càrrec capitular electiu d'«Administrador de Culte i Fàbrica de la catedral» (conegut comunament com a «Canonge Fabriquer»), el doctor Fàbrega va començar el 1967 la tasca d'acomodar el presbiteri de la Seu barcelonina a les necessitats litúrgiques preceptuades pel Concili Vaticà II, i de restaurar, embellir i il·luminar artísticament la resta de l'interior d'aquesta catedral i del seu magnífic claustre gòtic, amb un resultat que va merèixer l'elogi unànime de tothom. Aquestes obres es van inaugurar el dia 7 d'octubre de 1971, en ocasió de celebrar-se el IV centenari de la victòria de Lepant. Va cessar en el càrrec el 12 d'abril del 1989, vint-i-dos anys després d'haver iniciat aquesta immensa tasca restauradora.

El canonge Fàbrega fou membre actiu de la Comissió organitzadora de la commemoració del IV centenari de la batalla de Lepant, que operava en el si de la Diputació Provincial de Barcelona. En reconeixement a la tasca realitzada amb motiu d'aquesta efemèride, el Vicepresident del Govern, el 7 d'octubre de 1971, li va atorgar la Medalla Commemorativa del IV Centenari d'aquella victòria, creada per Decret de l'11 de febrer d'aquell any.

El setembre de 1971 va ser elegit i nomenat Vicepresident de la Junta Nacional de l'Asociación Española de Archiveros Eclesiásticos, dependent de la Junta Nacional del Tesoro Documental y Bibliográfico de la Iglesia Española, entitat que està directament subordinada a la Conferencia episcopal de España. Va cessar en el càrrec nou anys més tard. El juliol de 1975 fou elegit membre i nomenat «Responsable» o Secretari General del Secretariat d'Arxivers Eclesiàstics de Catalunya, càrrec que l'any 1999 segueix exercint per exigència dels seus membres.

El Consejo Superior de Investigaciones Científicas, en la seva Delegació de Barcelona, el dia 1 de desembre del mateix any 1971, el

va nomenar cap del Departament d'Història Eclesiàstica, dependent de la Institución Milá y Fontanals del Patronato Marcelino Menéndez y Pelayo, de l'esmentat CSIC. Va cessar en el càrrec l'any 1979.

La Diputació Provincial de Barcelona, en sessió plenària extraordinària, celebrada el dia de Sant Jordi, el 23 d'abril de 1973, li atorgà la Medalla al Mérito Cultural, en la seva categoria de Plata, per la seva tasca investigadora de la història medieval i de restauració i embelliment de la Catedral barcelonina.

Per tal de donar la seva «eficaç col·laboració a la important tasca encomanada a la Junta Constructora del Temple Expiatori de la Sagrada Família, la més prestigiosa de les obres del genial arquitecte Sr. Gaudí», monsenyor Narcís Jubany i Arnau, Cardenal-Arquebisbe de Barcelona, amb data de 20 de juliol de 1974, el nomenà President-Delegat Episcopal de l'esmentada Junta Constructora. Va cessar en el càrrec l'any 1983.

El dia 3 de desembre del mateix any 1974, el senyor Cardenal-Arquebisbe, monsenyor Jubany el va nomenar Vocal del Patronat de la Fundació Bell·lloch-Pozzali per al foment i promoció dels estudis d'investigació de les ciències eclesiàstiques. Va cessar en el càrrec nou anys més tard.

En la sessió plenària ordinària de data 21de maig de 1975, la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, de Barcelona, el va elegir per unanimitat Acadèmic de Número, per cobrir una vacant d'aquesta nobilíssima i distingidíssima Corporació de la Ciutat Comtal. El dia 11 de maig de 1978 va ingressar oficialment en aquesta il·lustre corporació en un acte solemníssim en el curs del qual el recipiendari va llegir el seu discurs d'ingrés a l'Acadèmia: *La vida quotidiana a la Catedral de Barcelona en declinar el Renaixement: any 1580.*

El maig del mateix any va ser nomenat Conseller General de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis de Catalunya i Balears, que és la més gran de les Caixes d'estalvis barcelonines, com a representant de les entitats culturals de l'Església a Catalunya.

Des del 22 de juny de 1980 és Membre Corresponent de la prestigiosa associació americana The Hispanic Society of America (Nova York).

El dia 11 de novembre de 1981, monsenyor Narcís Jubany i Arnau el féu membre de la Comissió Diocesana d'Art Sacre. Cessà 10 anys després.

A petició de Sa Eminència el Cardenal Prefecte de la Sagrada

Congregació per al Culte Diví està col·laborant, des del 1985, com a «expert», en la redacció de les «llegendes» del nou Martirologi Romà, que avui encara és en fase d'estudi i formulació.

En la Sessió extraordinària de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, a Madrid, el dia 18 de maig de 1987 fou nomenat «Membre corresponent» d'aquesta augusta corporació nacional.

L'artista escultor barceloní Frederic Marès i Deulovol, en el seu darrer testament, de 9 de febrer de 1989, el va nomenar marmessor junt amb dos nebots de don Frederic «para que de manera mancomunada procedan a la ejecución del testamento y de un modo especial para que velen en todo tiempo por el estricto cumplimiento del convenio establecido con el Ayuntamiento [de Barcelona] con fecha 1° de junio de 1946... y de modo especial en todo lo relativo a mantener la integridad, la indivisibilidad, la conservación y custodia del Museo Marés de Barcelona, en su actual edificio, y de todas las colecciones, cuidando de que se cumpla debida y puntualmente lo estipulado con el Ayuntamiento sobre dicho Museo...». Frederic Marès i Deulovol va morir el 16 d'agost de 1991.

El dia 4 de desembre de 1995, davant tot el Capítol Catedral presidit per monsenyor Ricard M. Carles i Gordó, i amb l'assistència d'una nombrosa concurrència de qualificats investigadors del medievalisme català, el doctor Fàbrega va presentar, al mig del Cor de la Seu barcelonina, el I volum del *Diplomatari de la Catedral de Barcelona*, que conté, en edició crítica, els 350 documents més antics de l'Arxiu catedralici. En aquesta obra hi col·laborà el Dr. Josep Baucells i Reig, canonge i arxiver de la seu, amb un estudi sobre la cronologia de la documentació medieval catalana. L'acte tingué una acollida ciutadana excel·lent.

* * *

Diverses vegades, des del 1954 fins avui, ha estat requerit pel Prelat de l'arxidiòcesi barcelonina com a Consultor extraordinari per tal de dilucidar problemes eclesiàstics complicats de caire històric. Entre d'altres, s'han d'esmentar dos dictàmens que van adquirir la categoria d'autèntica investigació: un d'ells sobre l'autenticitat de les restes mortals dels reis, reines i prínceps de la Casa d'Aragó que reposaven des de 1852 en la que avui és coneguda com a «Capella dels Màrtirs», situada en el claustre de la Catedral de Barcelona i el dia 15 d'octubre

de 1998 foren traslladades als nous sepulcres, dins la Seu, prop del «penjant de l'orgue»; i un altre sobre la valoració de les relíquies del sant barceloní sant Josep Oriol, salvades de la fúria iconoclasta dels anys 1936-1939, i que va donar lloc a una nova troballa de relíquies del gran taumaturg barceloní del segle XVII († 1702) en la seva primitiva sepultura original, a l'interior de l'església parroquial de Santa Maria del Pi, on sant Josep Oriol havia treballat apostòlicament.

CÀRRECS QUE EXCERCEIX ACTUALMENT

1. Canonge Arxiver de la Catedral de Barcelona (1965). (Arxiver Emèrit des del 1 de març de 1996)
2. Rector de la Casa Sacerdotal de Barcelona (des del 1966)
3. Director d'Editorial Balmes (Fundació Cultura Religiosa) (des del 1962)
4. Vocal de la Fundació Balmesiana (des del 1954)
5. Responsable del Secretariat d'Arxivers eclesiàstics de Catalunya (des del 1975)
6. Acadèmic de Número de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi (Barcelona 1978)
7. Membre corresponent de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando (Madrid 1987)
8. Membre corresponent de la Hispanic Society of America (Nova York 1980)
9. Expert de la Sagrada Congregació per al Culte Diví per a la redacció del nou *Martyrologium Romanum.*
10. Membre del Consell Assessor del Museu Frederic Marès (Barcelona 1991)

Barcelona, 1 de desembre de 1998

Publicacions
del Dr. ÀNGEL FÀBREGA GRAU, can.
des del 1947 fins al 1998

OBRES D'INVESTIGACIÓ

- *Pasionario hispánico (Siglos VII-XI)*
  Tom I: Estudi, 303 pàgs., 4º
  Tom II: Text, 416 pàgs., 4º
  Madrid-Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Instituto Enrique Flórez 1953.

- *Santa Eulalia de Barcelona: revisión de un problema histórico*
  Roma, Instituto Español de Historia Eclesiástica 1958, 4º, 155 pàgs.

- *Índexs dels X primers volums de la Revista d'Història Eclesiàstica «Anthologica Annua»*
  [En premsa]. Tindrà unes 1.000 pàgines impreses i contindrà els índexs següents: Autors, General de la revista, Regests de tots els documents publicats en la revista, Onomàstic de persones i llocs, Correspondència de la Nunciatura amb la Santa Seu (1958-1621), Fons lul·lians en les biblioteques romanes. Roma, Instituto Español de Historia Eclesiástica, 4º.

– *Catàleg de l'Arxiu Capitular de la S.E. Catedral basílica de Barcelona*
I. Índex general de les sèries documentals (amb la col·laboració de J. Baucells Reig). Barcelona, Arxiu Capitular de la S.E. Catedral basílica de Barcelona 1969, 36 pàgs., 4º.

– *El «Missal de Santa Eulàlia» de l'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona*
[Estudi del ms. 116 de l'arxiu esmentat i de les seves esplèndides miniaturas, en col·laboració amb el Prof. Pere Bohigas i Balaguer.] Edició bilingüe, a dues columnes, en castellà i català. Barcelona, Caixa de la Sagrada Família [ara «la Caixa»] 1977, 92 pàgines, foli, reproduccions quadricromes, grandària 35 × 27 cm.

– *La vida quotidiana a la catedral de Barcelona en declinar el Renaixement: any 1580.*
[Discurs d'ingrés com a Acadèmic de Número en la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, de Barcelona, llegit en el Saló de sessions de l'Acadèmia el dia 11 de maig de 1978.] Barcelona 1978, 96 pàgs., 4º.

– *Diplomatari de la Catedral de Barcelona (ss. IX-XIII)*
Volum I: Introducció a tot el Diplomatari. Estudi analític del Cartulari, això és, dels «Libri Antiquitatum». Cronologia d'aquesta documentació (Col·lab. de J. Baucells i Reig). Introducció al primer volum del Diplomatari. Edició crítica dels 350 primers documents (ss. IX-X, anys 844-1000), 724 pàgs. Índexs i taules de correspondència.

ESTUDIS D'INVESTIGACIÓ
(Articles en revistes científiques y comunicacions a congressos nacionals i internacionals d'Història)

– *El Necrologio de San Lorenzo del Munt*
[A «Analecta sacra Tarraconensia» 20 (1947) pàgs. 215-222.]

– *Manuscritos españoles en bibliotecas extranjeras: la Biblioteca Real de Copenhaguen*
[A «Hispania Sacra» 1 (1948), pàgs. 183-190.]

– *Calendarios hispánicos anteriores al siglo XIII*
[Artícles en col·laboració amb el Dr. Josep Vives, a «Hispania Sacra» 2 (1949), pàgs. 119-146 i 339-380; 3 (1950), pàgs.145-161.]

– *El «Ordo ad Pacem» en la liturgia mozárabe*
[A «Actas del XXXV Congreso Eucarístico Internacional» celebrat a Barcelona, 1952, pàgs. 472-477.]

– *Un glosario del siglo X*
[A «Archivum Latinitatis Medii Aevi» (ALMA: Bulletin Du Cange), 22 (1953), pàgs. 217-237.]

– *Actitud de Pedro el Grande de Aragón ante la propia deposición fulminada por el papa Martín IV*
[Congrés Internacional organizat per la Pontifícia Universitat Gregoriana (Roma) el 1954, per commemorar el IV centenari de la seva fundació pontifícia: A «Miscellanea Historiae Pontificiae» 18 (1955), a la secció «Sacerdozio e Regno da Gregorio VII a Bonifacio VIII», pàgs. 161-180.]

– *Els primitius textos de «L'art de ben morir».*
[A «Analecta sacra Tarraconensia» («Collectànea E. Serra Buixó»), 28 (1955), pàgs. 79-104.]

– *Antics manuscrits litúrgics de la parròquia de Sant Genís de Vilassar, a la diòcesi de Barcelona*
[A «Archivum Latinitatis Medii Aevi» (ALMA: Bulletin Du Cange), 26 (1956), pàgs. 213-224.]

– *Orígenes del culto a san Mateo en España*
[A «Analecta sacra Tarraconensia», 29 (1956), pàgs. 25-48.]

– *«Orientación» tradicional de la plegaria litúrgica*
[A «Apostolado Sacerdotal», 14 (1957), pàgs. 141-153.]

– *La dècima per a la conquesta de Sardenya en els pontificats de Bonifaci VIII i Benet XI*
[A «Actes del VI Congrés d'història de la Corona d'Aragó», celebrat a Càller-l'Alguer, de Sardenya, 1957, pàgs. 461-475.]

– *El P. Pedro Gil, S.I., y su colección de vidas de santos*
[A «Analecta sacra Tarraconensia», 31 (1958), pàgs. 5-25.]

– *Gràcies de participació «in temporalibus et spiritualibus» atorgades als segles XIII i XIV per abats de Sant Llorenç del Munt i de Sant Cugat del Vallès*
[A «Analecta Montserratensia», 9 (1962): «Miscel·lània Anselm Mª Albareda, OSB», vol. I, pàgs. 261-264.]

– *La idoneidad del candidato al Imperio, según la doctrina y la actuación del papa Inocencio III*
[Lliçó inaugural del curs acadèmic 1962-1963, al Seminari Conciliar de Barcelona, 31 pàgs.]

– *Ayuda económica de la Iglesia a Jaime II de Aragón para la conquista de Cerdeña*
[A «Anthologica Annua», 11 (1963), pàgs. 10-46.]

– *Índex onomàstic de l'obra «Legaciones y nunciaturas en España de 1466 a 1521 (Justo Fernández Alonso)*
[A «Monumenta Hispaniae Vaticana, II (Secció Nunciatura)». En col·laboració amb Josep Vives.]

– *«Eulalie de Barcelone»* i *«Eulalie de Mérida».*
[Artícles en el «Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastique» (DHGE),vol. XV, cols. 1380-1385. París 1964.]

– *Catálogo de los manuscritos de la Biblioteca Arzobispal del Seminario Conciliar de Barcelona (481 manuscrits)*
[A «Analecta sacra Tarraconensia», 37 (1964), págs. 273-318.]

– *Revisión de las lecciones históricas de los nuevos «Officia propria» de la diócesis de Barcelona: 1965*

– *Santa Eulàlia de Barcelona (12 febrer)* i *santa Eulàlia de Mérida (10 desembre)*
[Notícies històriques a la «Gran Enciclopèdia Catalana», vol. 7 (1975), pàg. 189.]

– *Barcelona: Cucufate*
[Notes històriques per al «Lexicon des Mittelalters».]

– *Los archivos eclesiásticos y la investigación histórica*
[Ponència del I Congrés Nacional d'arxivers eclesiàstics d'Espanya, celebrat a Madrid del 20 al 25 de setembre de 1971: publicada a «Los Archivos de la Iglesia de España», Lleó 1978, pàgs. 35-55.]

– *Els «Privilegis pontificis» del temps del Cisma a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*
[Comunicació al Congrés «Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià» en ocasió del VI centenari del Cisma. Barcelona-Peníscola, 19-21 d'abril de 1979.]

– *L'ordinamento e l'inventario di un archivio ecclesiastico: l'Archivio del Capitolo Cattedrale di Barcellona*
[Ponència en el XIV Convegno degli archivisti ecclesiastici d'Italia (Roma, octubre 1982): publicada en les Actes del «Convegno».]

– *El Obituario de la Catedral de Barcelona del siglo XIII*
[A «Anuario de Estudios Medievales» (Barcelona) 18 (1988): Homenatge pòstum al Dr. Emilio Sáez, pàgs. 193-215.]

– *La Catedral, ente propulsor de cultura: la catedral de Barcelona*
[Ponència llegida en el VII Congreso Nacional de Archiveros de la Iglesia en España. Publicada a la colecció «Memoria Ecclesiae IV», Madrid 1991, pàgs. 101-122.]

– *Les lipsanoteques i les consagracions successives de l'altar major de la Seu de Barcelona*
[Col·laboració en la «Miscel·lània en homenatge a Joan Ainaud de Lasarte» (vol. I), publicat pel Museu Nacional d'Art de Catalunya (1993).]

– *L'altar major de la Seu de Barcelona i les seves lipsanoteques: Consagracions successives d'aquest altar en els anys 1058, 1338, 1599, (1920), 1932, (1939), 1944 i 1972*

[Edició preparada d'assaig, amb abundosa il·lustració monumental i documental, a l'espera de ser publicada pròximament al «Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi», de Barcelona, 1999.]

– *L'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Aproximació a la seva història*

[A «Teologia actual», de l'Institut de Teologia de Barcelona: Número 9: abril de l'any 1995.]

– *Inventari general de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona: Documentació en paper (segles XIII-XX).*

1. Arxiu de l'Obra (ja enllestit).
2. Arxiu del Capítol Catedral (en fase d'acabament).
3. Biblioteca de la *Schola* de la Catedral:
   a. Còdex (ss. VIII-XV): 255 unitats (ja enllestit).
   b. Incunables: 98 unitats (ja enllestit).

– *Lexicon für Theologie und Kirche* (Herder Verlag), 1997

—Pelagius, màrtir de Còrdova
—Raymundus Nonnatus († Cardona)
—Raymundus, bisbe de Roda d'Isàbena i Barbastre

– *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*

[«Foment de Pietat Catalana»: persones (fundadors i redactors), institucions filials (sorgides en el si del F. de P.C.) i revistes publicades per l'entitat fins al dia d'avui: 41 petites monografies històriques.] [En curs de publicació]

– *Catedral de Barcelona: notícia històrica*

[Article al «Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya»]

– *L'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona: notícia històrica*

[Article al «Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya»]

OBRES D'ALTA DIVULGACIÓ HISTÒRICA

- *Santuarios marianos de Barcelona: historia, leyenda, folklore*
  [Barcelona, La Hormiga de Oro, 1954, 286 pàgs, 4art, amb il·lustracions de cada ermita i de cada imatge.]

- *Historia de los concilios ecuménicos*
  Barcelona, Balmes, 1960, 334 pàgs, 4art.

- *Labor pastoral de un gran pontificado*
  [Obra anónima. Història de la reconstrucció de cadascuna de les parròquies de la diòcesi de Barcelona destruïdes el 1936, i de l'erecció de les noves, des de 1939. Barcelona, 1962, 286 pàgs., foli, amb molta il·lustració històrica.]

- *Santoral completo*
  [Barcelona, La Hormiga de Oro, 1958 i ss., 292 pàgs. 6 edicions]

- *La catedral de Barcelona: guia turística*
  [Edicions en català, castellà, francès, anglès, alemany i italià. Barcelona, Balmes, 1968 y ss., 48 pàgs i 32 làmines a quatre colors, 8º.]

- *Efemèrides històriques de l'ermita de la Mare de Déu de la Cisa (Maresme: Premià de Dalt)*
  [Premià de Dalt, 1995. «Mil·lenari d'aquesta advocació mariana: aa. 995-1995».]

- *Els «Sants Màrtirs» de Vilassar de Dalt*
  [Museu i parròquia de Sant Genís de Vilassar, pàgs. 19-36; amb il·lustracions.]

- *L'arxidiòcesi de Càller dins el marc de la història de Sardenya*
  [Parròquia de Sant Genís de Vilassar de Dalt 1623-1993, pàgs 11-29.]

NOTES I ARTICLES PRINCIPALS DE DIVULGACIÓ HISTÒRICA

– *Any Sant 1950*
[Notícia històrica dels monuments cristians de la Ciutat Eterna, per a utilitat dels pelegrins. Barcelona, Balmes 1950, 60 pàgs., 8º.]

– *La Eucaristía, sello y garantía de la paz*
[A «Paz cristiana», revista oficial del XXXV Congrés Eucarístic Internacional, Barcelona, 1952, pàgs. 73-74 (Quadern III)]

– *Santa Eulalia de Barcelona: vida, martirio y culto*
[Opuscle publicat per Editorial Balmes, el 1956; tres edicions, 1976]

– *Santa Eulàlia de Barcelona: vida, martiri i culte*
[Edició de l'opuscle anterior, en català, 4a. edició, 1982]

– *La comunión de los niños en la antigua Iglesia*
[A «Apostolado sacerdotal», gener del 1957]

– *Santa Eulalia [de Barcelona]*
[Pàgines 9-24 de l'opuscle *Los santos de Barcelona: Vidas ejemplares*, publicat a Barcelona per la Comissió històrica de les «Jornadas de glorificación de los santos de Barcelona», Barcelona, 1958, 8º.]

– *«Santa Eulalia de Barcelona (12 febrero)»* i *«Santa Eulalia de Mérida (10 diciembre)»*
[Notes hagiogràfiques publicades al *Año cristiano* (4 vols.), Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos (BAC) 1959.]

EL DR. ÀNGEL FÀBREGA I GRAU, TRENTA-UN ANYS DE CANONGE ARXIVER DE LA CATEDRAL DE BARCELONA

JOSEP BAUCELLS I REIG

Són trenta-un anys els que van del 5 d'agost de 1965, en què prenia possessió de la canongia de bibliotecari i arxiver de la Santa Església Catedral Basílica, després d'haver guanyat a les setmanes anteriors les corresponents oposicions, fins al 2 de maig de 1996, en què el senyor Cardenal-Arquebisbe de Barcelona, doctot Ricard M. Carles, li acceptava la renúncia al càrrec que ell, havent complert els setanta-cinc anys d'edat i en virtut del que es disposa en el Estatuts del Capítol, havia presentat el 3 de març anterior. Des d'aquell moment va passar a la categoria de Canonge Arxiver Emèrit, en la qual per gràcia de Déu es troba avui dia.

Aquest títol d'«emèrit», altrament ben protocol·lari, contemplat en els esmentats estatuts a remolc dels aires nous del concili Vaticà segon, en ell té una doble vigència. Perquè és molt el que ell ha aportat al centre arxivístic, el més important entre els eclesiàstics i el segon del país per la seva documentació medieval i és molt el que hi aportarà encara, perquè no sols no s'ha trencat la seva relació amb l'arxiu sinó que l'ha potenciada en allò que és més típic d'un arxiver: redactar un catàleg de tots els fons, abocant-hi tot el seu saber i la seva meticulositat científica més que reconeguda. Així, doncs, la nova consideració

d'«emèrit», vol dir que, de mèrits, n'ha fets i en fa molts, més ben dit, els té tots.

No serà balder, amb vista sobretot als que no han estat tant al corrent de la tasca desenvolupada pel doctor Fàbrega a la Catedral de Barcelona, que diguem dues paraules de per què ara es dedica com mai a la redacció del citat catàleg. Ell ho fa per ser conseqüent amb ell mateix i per acomplir tota la tasca que havia promès realitzar quan li proposaren que es presentés a les oposicions per ocupar la plaça de canonge arxiver de la Catedral que es trobava vacant. I si, com ell ha exposat diverses vegades, fou ben atès en la seva petició de comptar amb uns elements materials ben dignes de la Seu i de la ciutat que permetessin obrir als investigadors els riquíssims fons documentals que s'hi estotgen amb la construcció d'unes noves sales, ell ha volgut atendre al seu propòsit de dotar el centre d'un magnífic instrument d'accés, que alhora doni fe del que s'hi guarda, en una tasca mai no realitzada ni en la profunditat ni en l'extensió que ara està realitzant. Però amb aquestes indicacions encara no he respost a la pregunta principal, de per què en la nova etapa d'emèrit ha volgut coronar el seu treball. La contesta és senzilla: no havia tingut temps. La manca de temps ha provingut tant de la voluntat d'atendre els investigadors totes les hores que l'arxiu és obert, com de la feina paral·lela que portà a terme, per voluntat del Capítol Catedral, com a fabriquer, és a dir, el canonge que té sota la seva responsabilitat la conservació de la fàbrica, dels edificis catedralicis, que necessitaven una profunda remodelació, esmerçant-hi energies i hores a desdir. Malgrat tot i a hores diguem-ne escadusseres, s'havien redactat noves pàgines del catàleg somiat i incorporat nous textos i precisions a les redactades, elementalment, a la primeria de ser canonge arxiver.

Així, doncs, els mèrits de canonge arxiver es fonamenten tant en els trenta-un anys —en realitat, trenta anys i nou mesos— dedicats a la direcció de l'arxiu, com en els altres —ja en porta dos— que hi dedica per tal de coronar la seva magna obra descriptiva dels fons documentals de l'arxiu de la Catedral de Barcelona. A les ratlles que segueixen, i des de la meva plataforma de company d'il·lusions i de fadigues des de bona hora en la citada tasca, escrites en ocasió de l'homenatge que se li ret amb la present publicació, procuraré testimoniar la primera de les dues parts suara esmentades, la de canonge arxiver.

El que el doctor Fàbrega ha realitzat a l'Arxiu Capitular de la

Catedral de Barcelona en els trenta-un anys de la seva direcció com a canonge arxiver, s'exposen de forma sintètica a les ratlles següents, repartides per a una major claredat narrativa en vint-i-dos apartats.

La responsabilitat

Els citats trenta-un anys formen una nova etapa de l'Arxiu, que té com a parangó la que es va desenvolupar al primer terç del segle XVI que culminà amb la inauguració de les sales del trifori l'any 1538 que suposava a la vegada l'aplega de la majoria de fons arxivístics existents a la catedral però que fins llavors es trobaven dispersos en indrets diferents de la mateixa fàbrica. La nova etapa va començar en la pràctica amb l'inici del mes de setembre de 1965, transcorregut encara no un mes després de prendre possessió del nou càrrec de canonge arxiver en plena canícula estiuenca. Des de llavors que l'Arxiu ha estat obert a la investigació sense interrupcions, llevat de les preceptives vacances. Al cap d'uns mesos, en concret des del mes de febrer de 1966, va comptar amb la col·laboració de mossèn Josep Baucells i Reig —que signa aquestes ratlles—, sota el seu mestratge, bé que en qualitat de beneficiat arxiver des de l'abril de 1967.

Estat de l'Arxiu el 1965

Tanmateix els serveis que en el primer moment de la nova etapa podia prestar el centre, malgrat la bona disponibilitat del doctor Fàbrega, eren reduïdíssims, a causa de les condicions de conservació i col·locació en què es trobava tota la documentació. Aquestes condicions es devien principalment a tres factors: un, d'extern a l'entitat, l'havia produït la guerra civil, durant la qual els fons, després de treure'ls de la Seu amb la finalitat d'evitar que un grup incontrolat hi calés foc malgrat que l'edifici estava tancat i ocupat per la Generalitat, havien estat dispersats en tres indrets diversos de la mateixa ciutat (a la Biblioteca de Catalunya, al carrer de la Palma de Sant Just i al monestir de Pedralbes) i un a fora, a la població montsenyenca de Viladrau, i retornats a la Catedral el 1939 per l'exèrcit vencedor, havent-los reclamats el Capítol. El segon, d'ordre intern com el següent, va ser un factor que se sumà a l'anterior i va consistir en la incúria pràctica dels

responsables del centre que deixaren a les corresponents prestatgeries els paquets preparats per als trasllats lligats amb corretges de sivella i unes etiquetes amb la indicació del lloc exacte d'on s'havien tret, amb excepció d'unes poques sèries (els llibres sacramentals, d'esposalles i els dels notaris). I el tercer va consistir a deixar sobre la massa arxivística lligada en paquets una gruixuda capa de finíssima pols negra —fum d'estampa— acumulada pel pas de l'aire calent de l'interior de la Catedral que entrava als locals per sota de la porta d'entrada i des d'allí a través d'un espai de les finestres corresponent al d'un vidre tret expressament a fi de facilitar la ventilació del temple que arrossegava el fum dels milers de ciris que hi cremaren durant vint-i-cinc anys.

Ullada a l'etapa immediata anterior

De fet l'etapa immediata anterior va estendre's de 1939 a 1965, i en fou responsable el doctor Josep Oliveras i Caminal. Ell va iniciar la seva etapa l'1 de juny de 1939 com a arxiver provisional, ja que en aquells moments mantenia encara el mateix títol mossèn Josep Mas, sense però que per la seva edat molt avançada se'n pogués ocupar com ho havia fet des de l'any 1900 en una etapa molt esplendorosa. La susdita provisionalitat va canviar-la el doctor Oliveras el 30 de juliol de 1942, arran de la defunció de l'esmentat mossèn Mas, i la va consolidar el 3 de desembre de 1947 en passar a canonge arxiver.

El doctor Oliveras va comptar amb la col·laboració del doctor Eliseu Cots i Carbonell, en qualitat de beneficiat arxiver des del 16 de març de 1950, i també la del llicenciat mossèn Leandre Niqui i Puigvert a partir de 1953. Sota la direcció del canonge arxiver es redactaren, amb la participació de joves estudiosos universitaris, diverses llistes elementals amb números, dates i algun títol abreujat d'algunes sèries, tant de les que es col·locaren bé després de desfer els pertinents paquets, com d'alguna altra. Però de fet l'Arxiu romania en unes condicions de servei tan precàries que l'investigador poc hi podia fer. Molt més encara perquè l'horari de consulta no ho facilitava gens; era obert només quatre hores la setmana (dilluns i dimecres) i de quatre a sis de la tarda, i hom admetia sols les persones que rebien una resolució favorable a la sol·licitud presentada prèviament (aquestes condicions les recordava *a fin de aclarar torcidas ideas*, les «Normas rectoras del

Archivo Capitular», publicades a *Scrinium* XI-XV [1954-1955], p. 80). Tot i que a les citades normes es faci referència a la consulta *de cualquiera documento del fondo del Archivo Capitular*, en realitat llavors i des de l'any 1952, en un gest considerat un progrés —com s'actuaria abans, doncs!—, que es posaren a disposició dels investigadors només una sala de lectura i els fons dels llibres sacramentals, d'esposalles, de visites pastorals seu vacant i els notarials. Se situà tot al segon pis de la casa de la Pia Almoina o de la Canonja, a tocar de la Catedral, però a fora del seu àmbit i separat de les antigues sales i de la resta de la documentació. Era un intent de suplir la citada deficiència, reconeguda així indirectament. També i amb la mateixa finalitat d'apaivagar unes crítiques públiques, s'havia emprès a principis de 1951 la publicació de *Scrinium*, una revista no periòdica, de la qual sortiren 22 fascicles nominals entre 1951 i 1959; diem nominals perquè en les cobertes d'alguns s'anoten les xifres de dos o més fascicles. Així mateix cal esmentar un llibre sobre *Las Cartas Reales de los siglos XII al XV*, publicat el 1946 pel canonge arxiver.

Les noves sales

Però des de setembre de 1965, sota l'impuls del nou canonge arxiver doctor Fàbrega, es treballà de valent en la correcció dels citats inconvenients. Per una banda, amb anuència de tot el Capítol i especialment del canonge administrador capitular, doctor Despujol, s'iniciaren tot seguit les obres de construcció d'unes noves sales, tant de dipòsit com de consulta, a sobre de dues ales del claustre de manera que la seva forma, que comprèn un angle, s'assembla a una ela, amb el pal vertical adjunt a la basílica i l'horitzontal tocant a la paret de la capella del Santíssim. No cal dir que en la disposició de les noves sales i en la tria dels materials es tingueren en compte tots els mitjans tècnics que la ciència del moment oferia, sobretot de cara a obtenir el màxim de seguretat dels fons a conservar, d'evitar els canvis sobtats de temperatura i a aïllar-ho tot de la humitat, especialment la que per capilaritat pujava des del claustre pedres amunt. Fruit de les mateixes idees motrius que a la sala més llarga destinada a dipòsit es col·locà un conjunt d'armaris metàl·lics del tipus compactus —solució pionera en aquells anys— i a una estança de dimensions reduïdes situada entre parets mestres es posà una porta blindada d'estructura extra, mentre

que l'espai destinat als lectors s'ambientà en estil clàssic amb llum natural filtrada pels grans brancatges de les palmeres i magnòlies del claustre.

A la vegada que les obres avançaven, es procedia al descobriment del contingut formal i material de tots els fons de l'arxiu, que va comportar la neteja sistemàtica de totes les unitats documentals, de primer per mitjà d'un equip especialitzat que va treure amb delicadesa tota la negror brillant, a l'estil de pell de xarol, que cobria la cara exterior dels paquets i després en una tasca d'estil benedictí per part del mateix canonge i ajudant que abastà totes les unitats arxivístiques. També es procedia a identificar les peces documentals llegint els títols, en el cas d'haver-n'hi, o a través de la lectura del seu contingut. Tanmateix, la identificació, atesa la finalitat primordial de poder establir una llista de tots els fons, fou a vegades provisional, ni que es comptés sovint amb l'ajut dels elencs redactats per mossèn Josep Sanabre en el període de juliol de 1937 a gener de 1939, en què, a les instal·lacions situades a fora de la Catedral, treballà en els citats fons (els publicà en els apèndixs del seu llibre *El Archivo de la Catedral de Barcelona*, editat el 1948, i que causà l'enuig d'alguns canonges per no haver-ne donat coneixement al Capítol), enllestint un inventari provisional denominat Sanabre-Fàbrega-Baucells, i que abastava tot el material situat a les sales antigues (tres creades i inaugurades l'any 1538 al trifori —una quarta l'havien destruïda el 1952 per tal de poder contemplar un vitrall de color muntat en ocasió del Congrés Eucarístic Internacional—, tres més de reduïdes dimensions posades al mateix trifori i una altra dita de Mitja Escala pel fet de trobar-se a mig tram de pujada al trifori per l'escala del baptisteri). Aquesta tasca ocupà dos anys, de gran fruit perquè es disposava gairebé de tot el temps, mentre els pocs lectors eren atesos a l'esmentada sala de la Pia Almoina per mossèn Niqui, ja que, tret dels fons que s'han citat en el seu moment, res més no se'ls podia servir, mancats en absolut de referència arxivística i trobar-se la majoria de llibres encara lligats en els paquets del darrer trasllat de l'arxiu dels fons de recuperació del monestir de Pedralbes l'any 1939.

Acte de la inauguració

Tot disposat, el 3 de maig de 1969 (en realitat fou el dia 6 per incompatibilitats de calendari del prelat, però oficialment coincidia amb

la diada festiva de la Santa Creu, patrona de la Catedral), en un acte solemníssim a la nova sala de lectura, s'inaugurà el nou Arxiu. Efectuà la benedicció el senyor Arquebisbe d'aleshores, doctor Marcelo González Martín, i pronuncià un interessant parlament el docte professor alemany Dr. Johannes Vincke. Es comptà amb l'assistència d'una gernació d'eclesiàstics, professors i intel·lectuals de Barcelona que omplien de gom a gom la sala. De fet aquell acte festiu es convertí en una manifestació cultural de primer ordre en l'àmbit de la ciutat i un exponent de la ferma voluntat del Capítol de disposar d'unes instal·lacions arxivístiques amb la categoria dels millors. La trobada de tants arxivers eclesiàstics i d'investigadors va crear l'ambient propici per agrupar-se tots els interessats en associacions de nivell nacional i estatal, en un revulsiu en el món eclesiàstic i civil de llavors.

Formes d'accés

La mateixa idea impulsora de la construcció de les noves sales comportava el repte de disposar-les de la forma més adequada amb vista a l'accessibilitat dels investigadors i de la seguretat dels documents. Per a l'accés es disposà d'una entrada amb ascensor, el qual puja per l'indret ocupat abans per una antiga escala interior entre la paret de la capella de Santa Llúcia i la de la Sala Capitular, apartada doncs de l'àmbit pròpiament cultual de la Seu però dins el seu perímetre i controlada des de l'Arxiu per mitjà d'un porter electrònic. L'entrada inferior de l'ascensor es troba al lateral de l'esmentada capella i la superior dóna directament a la coberta d'aquesta i al terrat del claustre, en l'espai decorat pels brancatges de les enormes magnòlies i de les gràcils i esveltes palmeres que busquen el sol des del claustre.

Compta també el nou Arxiu amb els serveis de l'antiga escala dita de Mitja Escala que hi puja des de la capella baptismal, que és del segle xv, així com amb els d'una nova escala, dita Escala de les Àmfores, oberta un temps després de la inauguració de les noves sales arxivístiques a l'angle sud-est del claustre, controlada també per mitjà d'un porter electrònic. Les àmfores que es descobriren al curs de les obres com a material de reomplir la volta del terrat que travessa, no sols li donen nom, sinó, ben conservades in situ i contemplades com una escaparata, són un mitjà de cultura molt simpàtic i apreciat.

Mitjans de seguretat

Els mitjans de seguretat fan referència a la protecció exterior i interior. Quant a la protecció exterior, totes les noves instal·lacions estan dotades de les mesures pròpies d'un centre arxivístic actual, amb els sistemes de protecció, estàtica i electrònica, més avançats. I pel que fa a la protecció interior, d'una banda s'empraren en la construcció uns elements adequats a fi que per una banda minorin l'impacte dels canvis climatològics ràpids i per altra banda evitin els riscos derivats de l'electricitat, de la claror i de la humitat. La instal·lació d'armaris del sistema compactus hi ajuda molt. També s'han registrat des de sempre les dades de temperatura i higrometria, amb un aparell d'hidrotermografia de full setmanal, que ha anotat ja 1.182 fulls, que permeten seguir amb precisió els canvis i extreure'n les oportunes conseqüències. A més, d'entre altres sistemes, cal esmentar que les bosses de plàstic que cobreixen els milers de pergamins tenen un *ph* neutre, d'acord amb una anàlisi efectuada al seu moment, per tal d'evitar l'oxidació de les tintes i els efectes nocius derivats de l'electricitat estàtica. Així mateix els fons de còdexs i incunables disposen d'una sala forta entre parets mestres tancada amb una porta metàl·lica ferma, a l'estil de les d'una institució financera, i els fons dels pergamins dels segles IX-XII es guarden en un armari metàl·lic a prova de foc, fet expressament.

Obertura

Des d'un primer moment el centre va obrir les seves portes mitja jornada cinc dies la setmana, en hores del matí, amb la natural excepció de les vacances d'estiu i alguna altra jornada commemorativa religiosa o civil. Hi tenen accés tots els investigadors que es caracteritzin per un bon ànim d'investigar i tinguin una cultura suficient per a la tasca que s'hagin proposat, sense que ni al principi ni després es cregués oportú d'exigir altres cauteles, creades amb la intenció de la salvaguarda dels documents però que en realitat es converteixen en un tràmit burocràtic més; una decisió que l'experiència ha demostrat a bastament vàlida. Tanmateix, cada persona ha d'anotar les seves dades principals identificadores en un llibre denominat «Registre de lectors», abans de disposar-se a treballar, i ha de demanar els documents per mitjà d'una butlleta que cal signar.

Disponibilitat

El canonge arxiver, és a dir, el doctor Fàbrega, durant trenta-un anys, i l'aleshores beneficiat arxiver, tenen o tenien les seves taules de treball a la sala de lectura, junt amb les dels investigadors. D'aquesta manera la seva tasca és clara, és un exemple de com s'ha de tractar la documentació, es facilita als investigadors les consultes en ordre a resoldre dificultats al curs del seu treball i s'estableix una relació més humana que permet vetllar per l'adequat tractament de la documentació. És un servei cultural i pastoral, a la vegada.

Incorporacions

La nova dinàmica de l'Arxiu va produir també que es completés la missió que té encomanada com a custodi de la documentació catedralícia i capitular, amb la incorporació de fons d'altres entitats pròpies o de fora de la mateixa Seu, especialment de particulars. S'han enriquit així els seus fons documentals. Cal assenyalar l'ingrés al centre l'any 1968 del fons important de la Confraria de la Immaculada Concepció, amb volums i lligalls que s'inicien al segle XIV, essent aquest el darrer dels que al llarg dels segles havien ocupat estances de la Catedral diverses de les de l'Arxiu. Es completava així i per primera vegada en la seva multisecular història la seva funció de centre global de la Seu. Poc després, dues entitats li confiaren tota la seva documentació: l'any 1970 ho feia l'Insigne Col·legi de Beneficiats de Sant Sever, entitat aplegadora dels beneficiats catedralicis des que el seu conjunt es pogué convertir en col·legi l'any 1479; i l'any 1974 entrava el fons de la Casa d'Infants Orfes de Barcelona, fundada es diu el 1370 però activa només des del segle XVI. La documentació de particulars, ingressada gràcies a les gestions del doctor Fàbrega, secundat en algun cas amb el beneficiat arxiver, forma també un bon gruix, i inclou documentació de canonges, com el doctor Genís Arimon i Girbau, del mateix doctor Fàbrega, del doctor Ernest Ros i Laconte, del doctor Lluís de Despujol i Ricart, i d'altres, alguns vivents encara. També han ingressat arxius de sacerdots diocesans, com el doctor Florenci Baucells i Duran i el doctor Francesc d'Assís Camps i Solanas, d'investigadors-estudiosos, com el doctor Josep Mª Casas i Homs i Jaume Coll i Castanyer, i de famílies il·lustres, com els Bell·lloc-Pozzali.

Col·laboracions

Per a dur a terme la tasca ingent d'atenció als investigadors i prosseguir a la vegada el treball indefugible de catalogació i inventariació de tots els fons de l'Arxiu, que han de realitzar els arxivers, el Capítol, a indicació del doctor Fàbrega, va fer possible de disposar de personal ajudant a fi d'atendre els serveis de porta, telèfon, moviment de llibres, neteja de la documentació, etc. També des de primera hora i fins al moment present, diverses persones han dedicat a l'Arxiu el seu temps lliure, en un gest que sempre s'ha d'agrair. Al mateix temps, l'afluència d'investigadors va produir que la sala de lectura no fos capaç sovint d'acollir els qui s'hi acostaven, de manera que es féu necessari ampliar el local de lectura, amb l'adequació d'unes taules al trifori de la Catedral, en un ambient de recolliment molt estimat per un gran nombre d'investigadors.

Serveis prestats

Res no hi ha que demostri tant la necessitat del canvi operat el 1965 com l'estadística de les persones que han investigat personalment durant aquests darrers trenta-un anys. De l'etapa anterior només consta que en onze mesos, entre gener i novembre de 1954, s'acostaren a l'arxiu 219 estudiosos (a *Scrinium* XI-XV de 1954-1955, p. 80). Els números canten per ells sols. Heus aquí el resultat, extret dels llibres de lectors i de les butlletes emplenades per a la demanda de la documentació. En el benentès que en el període dels anys 1965 a 1969 molt poca documentació es podia servir per les raons exposades en l'apartat 4, un fet canviat radicalment a partir de l'acte de la inauguració de les noves sales. Indiquem que a l'estadística els anys van de gener a desembre, que el mot investigador vol dir les persones que han investigat una vegada o moltes en dies successius o no comptant totes i cada una de les ocasions, que les paperetes són els fulls que han estès els investigadors per demanar la documentació, podent escriure un llibre o diversos en una mateixa papereta, i que els volums identifiquen les unitats documentals, ja elles soles en el supòsit de formar un llibre, ja en conjunts guardats en capses (han substituït de mica en mica els antics lligalls), que s'han servit. Advertim també que l'asterisc avantposat als anys i dades de 1965 i 1996 indiquen que no abasten tot

els temps, ans se cenyeixen al període de l'activitat del doctor Fàbrega que, com s'ha vist, s'estengueren a uns mesos en cada cas.

Any	*Invest.*	*Paper.*	*Volums*	*Any*	*Invest.*	*Paper.*	*Volums*
*1965	*95	*116	*259	1981	880	772	2.293
1966	251	235	645	1082	879	875	3.960
1967	217	238	1.165	1983	922	954	4.054
1968	164	163	667	1984	812	772	6.451
1969	266	263	949	1985	946	941	4.381
1970	365	375	1.312	1986	1.246	1.324	6.877
1971	443	484	1.484	1987	1.207	1.249	6.227
1972	451	590	2.039	1988	1.366	1.541	6.043
1973	496	477	3.320	1989	1.394	1.606	6.821
1974	298	319	947	1990	1.241	1.492	6.941
1975	480	477	1.594	1991	1.434	1.721	9.479
1976	692	682	3.001	1992	1.644	1.961	12.403
1977	866	773	2.692	1993	1.810	1.929	9.067
1978	964	751	1.408	1994	1.712	1.814	9.735
1979	874	529	1.721	1995	1.524	1.729	5.612
1980	652	498	1.304	*1996	*603	*842	*2.216
—	—	—	—	**31**	**27.284**	**28.492**	**127.067**

AVALUACIÓ DE CONJUNT QUANTITATIVA

Els quasi 31 anys (el 1965 i el 1996 només quatre mesos cada anualitat) de l'actual etapa de l'Arxiu, suposen uns 7.000 jorns de treball. Els investigadors hi han efectuat 27.284 assistències, des d'alguns que només hi han passat una sessió a altres que hi han esmerçat alguns anys, amb una mitjana de quatre persones diàriament; en realitat no hi ha ni un sol dia sense cap investigador, així com s'ha donat la xifra màxima de setze individus en un sol matí. Els investigadors han emplenat 28.492 butlletes, ço que suposa una mitjana similar a la dels estudiosos. S'han servit 127.067 unitats arxivístiques, és a dir, llibres, capses, carpetes o bé pergamins, amb una mitjana de divuit cada dia. Aquestes dades han sofert un canvi espectacular des de l'any 1986, amb un punt àlgid el 1992, que suposà un moviment diari de més de cinquanta unitats.

Avaluació qualitativa

La nova dinàmica de l'arxiu va possibilitar que molts investigadors decidissin redactar les seves tesis doctorals o de llicenciatura sobre la documentació de la Catedral. Ja comença a ser abundant la secció de la biblioteca del centre en la qual ingressen els susdits treballs en una còpia dels presentats per a la defensa dels respectius graus acadèmics a les universitats. Algunes tesis i treballs importants ja s'han editat, en publicacions europees (Espanya, França, Anglaterra, Alemanya, Itàlia amb Sardenya, etc.), d'Amèrica del Nord (Nord-amèrica i Canadà) i del Pròxim Orient (Israel). També s'hi han abocat moltes persones per a la redacció d'estudis de genealogia, amb treballs alguns dels quals ben meritoris i editats en llibrets, amb un abast residencial geogràfic peninsular però també de França, Estats Units i Sud-amèrica on resideixen persones que troben notícies documentals dels seus antecessors aquí.

Ensenyança universitària i arxivística

La relació del centre amb les universitats, els grans centres d'investigació i els arxius en general, té diversos camins oberts: la tramesa periòdica de publicacions, que tenen per abast els interessos científics de l'Arxiu, la visita també periòdica de professors i alumnes universitaris i la ubicació en ell d'algunes de les assignatures d'especialització medieval, en són els exponents més rellevants. Al mateix temps, són molts els grups que al curs d'una visita a les instal·lacions de l'Arxiu, passen una tan agradable com profitosa estona contemplant les mostres més variades de l'arxivística que són exposades en unes vitrines a les sales antigues, a més d'escoltar la corresponent explicació. Tot fa que entri pels ulls, molt més perquè els temes escollits formen grups homogenis a les vitrines. I com a ampliació i a la vegada llegat pòstum del mateix creador doctor Fàbrega, ha disposat amb enginy, gràcia i bellesa, un escriptori en el qual es pot veure l'instrumental que feia servir un copista medieval per a la confecció dels llibres més preuats amb miniatures incloses.

Impuls dels arxius eclesiàstics

El denominat Secretariat d'Arxivers Eclesiàstics de Catalunya, creat a iniciativa del doctor Fàbrega per decisió de tots els arxivers dels principals centres eclesiàstics de Catalunya, és una entitat que compta amb el suport de la Conferència Episcopal Tarraconense des de l'any 1975. Entre les seves activitats, és remarcable la reunió anual en la qual es debaten assumptes de l'especialitat, s'estimula l'adequació dels espais a la tècnica moderna i s'animen els responsables a oferir la seva tasca com un servei pastoral al màxim nivell científic. Fins al moment present, han celebrat vint-i-dues reunions i els acords presos en cada una d'elles ja forma un gruixut volum. Al mateix temps, els susdits arxivers formen part també de la «Asociación de Archiveros de la Iglesia en España» (aquest és el nom, modificat, que porta actualment), en la fundació de la qual va tenir un paper fonamental el doctor Fàbrega; i els arxivers del sector català es troben també anualment, com a fruit del susdit ambient creat per obra i gràcia del mateix doctor Fàbrega, en l'esmentada reunió del SAEC.

Centre informatiu

Al mateix temps són moltíssimes les respostes donades per carta o telefònicament a les consultes arribades pels mateixos mitjans per tal d'informar particulars, investigadors, professors i entitats sobre la més àmplia temàtica, des de la presència d'un registre de baptisme a la data d'un còdex, per posar dos exemples. Les lletres de resposta, en fulls duplicats o fotocopiats, omplen unes capses, i les trucades telefòniques poden anotar-se per centenars, sense que se'n porti un registre especial. Pel seu nombre elevat cal esmentar, entre les telefonades, les relatives a l'hagiografia, un servei que els peticionaris agraeixen molt, i que ha estat una iniciativa portada a l'Arxiu pel Dr. Fàbrega. Les demandes arriben de totes les parts del món, d'Austràlia al Canadà i de Suècia a l'Argentina.

Paper cultural

La nova etapa de l'Arxiu ha propiciat també que moltíssimes persones i entitats s'hagin interessat vivament per conèixer els fons, les intal·lacions i la seva distribució, tant a les sales noves com a les antigues del trifori i de mitja escala. S'han atès totes les propostes que provenen d'un interès exclusivament cultural, avalades a més amb el nivell corresponent al del centre. Han estat moltes les visites, les principals de les quals han signat en el «Llibre Vermell» o registre de visitants il·lustres.

Els treballs científics dels arxius propis

A l'hora que l'Arxiu ha prestat els esmentats múltiples serveis, el doctor Fàbrega, secundat també pel beneficat arxiver, es preocupa molt de l'elaboració i publicació de treballs sobre els seus fons, que han vist la llum en actes de congressos en qualitat de ponències o comunicacions o en sèries específiques, com les promogudes conjuntament pel Secretariat d'Arxivers Eclesiàstics de Catalunya i la Generalitat. Per una banda i com a objectiu primordial, s'ha realitzat i se segueix endavant en la divulgació dels documents que conformen el centenar de les grans sèries i el llarg miler de subsèries en què s'estructura l'Arxiu, amb la publicació de catàlegs i inventaris, molt apreciats.També s'han efectuat estudis basats en la susdita documentació en uns treballs més específics encara. No ha pretès el doctor Fàbrega i amb ell l'Arxiu oferir molts títols, ans abastar camps més extensos i més aprofundits, a l'estil dels estudis monogràfics del Missal de Santa Eulàlia, del Diplomatari de la Catedral als segles IX-X, o bé els còdexs i pergamins del Cisma d'Occident. No és aquest el lloc adequat per a donar, ni que sigui abreujadament, els títols dels treballs realitzats pels arxivers mateixos.

Plus de salvaguarda

D'entre les moltes línies empreses amb vista a la millor salvaguarda dels nostre patrimoni documental, cal esmentar la còpia fotogràfica dels *Libri Antiquitatum* en dotze carpetes, la còpia en fotocòpia dels

índexs dels llibres d'Esposalles en disset volums que s'usen diàriament, la restauració de documents en pergamí (656 són els anotats en un registre amb un número propi o bé un de comú que inclou bastants altres pergamins en els quals fou necessari només fer petites restauracions) i en paper, la protecció de llibres amb cobertes especials de cartró (325 volums ja protegits) i en general la col·locació de documents solts en capses, a més de la còpia microfílmica de la sèrie Còdexs amb un còpia completa custodiada a l'abadia nord-americana de St. John's.

Creixement

Un dels resultats, d'ordre intern certament però molt positiu, ha consistit en la creació al si de la Catedral i del Capítol i dels responsables de les diverses àrees i activitats, d'un ambient favorable a la conservació dels documents generats o rebuts per ells mateixos i al seu lliurament a l'Arxiu, en la cadència anual o bianual o la més oportuna segons la dinàmica peculiar de cada un d'ells. Així unes quantes sèries tenen la continuïtat deguda, malgrat que els suports materials i els sistemes actuals divergeixin moltíssim dels anteriors. Per altra banda, s'ha de remarcar el creixement experimentat per la denominada Biblioteca Auxiliar, dita així pel servei d'ajuda que pot prestar als investigadors, de manera que aquesta finalitat ja marca la pauta de recepció de nous llibres i treballs, tenint preferència tot el que es relaciona amb la Catedral i la seva història en el sentit més ampli d'aquest mot, la diòcesi amb l'episcopologi i les parròquies, i estudis del clergat capitular (teòlegs, historiadors, canonistes, musicòlegs, etc.), i en general la bibliografia bàsica entorn dels esmentats eixos conductors. D'aquesta manera, entre les adiquisicions i els moltíssims donatius d'autors i editors, l'expansió ha estat considerable, passant d'uns 2,700 volums el 1965 a 5.612 el 30 d'abril de 1996.

En les guies

El coneixement de l'Arxiu, present d'abans en tants àmbits científics, va estendre's i s'estén més i més gràcies a la política seguida pel doctor Fàbrega d'oferir als grans centres mundials les dades

principals de l'Arxiu. Per aquesta raó l'Arxiu figura en publicacions del país i universals que s'editen periòdicament. Les principals guies són: *Guia dels Arxius de Catalunya, València i Balears*, Barcelona 1978; *Archivos y bibliotecas de la Iglesia en España. I. Archivos*, Lleó 1985; *The World of Learning*, edició periòdica; *The European Book World*, edició periòdica; *Directori dels arxius de Catalunya*, Barcelona 1988; i *Directori dels Arxius Eclesiàstics de Catalunya*, en premsa. Al mateix temps l'assistència dels estudiosos i els seus temes d'investigació figuren en unes guies d'investigadors publicades uns anys pel Ministeri de Cultura.

L'Arxiu en xifres

Dades globals

Superfície de l'Arxiu: 416 metres quadrats
Prestatgeries: mòbils (compactus); 1.200 metres lineals
convencionals: 477 metres lineals
total: 1.677 metres lineals
Llocs d'investigador: 20
Una làmpada Wood
Un lector de microfilm
Volums: 12.852
Capses: 718
Pergamins: 40.923
Biblioteca auxiliar: 5.276

Dades desglossades

Arxiu Capitular

Volums: 10.904
Capses: 664
Pergamins: 38.523
Còdexs: 253
Incunables: 78
Mapes i plànols: 33
Plantes i projectes: 68

Documents figuratius: 23
Rotlles de microfilm: 200
Fotografies i clixés: 2.315

Insigne Col·legi de Sant Sever, de Barcelona

Volums: 1.540
Capses: 138
Pergamins: 2.345

Casa dels Infants Orfes, de Barcelona

Volums: 412
Capses: 16
Pergamins: 55

Casa Bell·lloch – Pozzali

Pergamins: 907

ENTEIXINATS DE XÀTIVA AL PALAU MAJOR DE BARCELONA

ANNA M. ADROER I TASIS

En el meu estudi sobre el palau reial Major de Barcelona de la plaça del Rei, un dels capítols parla de les obres de reforma i millora que hi féu el rei Martí l'Humà a finals del segle XIV i començaments del XV.[1]

Una de les tasques que es portaren a cap fou la construcció d'una cambra sobre les escrivanies del palau (situades on més tard s'aixecà l'edifici que fins fa poc ha estat la seu de l'Arxiu de la Corona d'Aragó), i que el rei anomenava «palauet de Bellvís». Era una habitació amb enteixinats mudèjars, d'obra d'«almocàrnez».[2]

Fins ara havia cregut que el fet de construir-se a la part alta del palau, des d'on devia dominar-se la platja i el mar, havia decidit el rei batejar-lo amb el nom de Bellvís, tal com anomenà Bellesguard el palau que més tard es féu construir fora ciutat, a l'actual barri de la Bonanova.

Ara he hagut de canviar d'opinió a causa d'unes notes que m'ha enviat el Cronista Oficial de la ciutat de Xàtiva, Agustí Ventura. Aquest

1. ANNA MARIA ADROER I TASIS. *«El Palau Major de Barcelona»*. Premi «Ciutat de Barcelona», Museu d'Història de la ciutat —núm. 33— Estudis III, Ajuntament de Barcelona 1979. Pp. 44 i ss.

2. L'obra *d'almocàrnez* o *mocàrabs* és un treball decoratiu sobre fusta, format per una decoració de prismes, els extrems inferiors dels quals acaben amb una superfície còncava formant estalactites i *pendentifs*.

investigador va trobar uns documents a l'Arxiu Reial de València[3] i per ells se sap que els enteixinats mudèjars del palau de Barcelona procedien d'un dels palaus de Xàtiva, el de Guillem de Bellvís. En efecte, en un viatge que fa Martí I a aquella ciutat, li parlen d'uns magnífics enteixinats moriscs que té al seu palau el noble Guillem de Bellvís. El rei va visitar-lo i entusiasmat demana al noble que els hi vengui. Guillem de Bellvís, gran senyor, no vol cobrar res i els regala al monarca. Aquest crida uns moros castellans (probablement de Toledo)[4] a fi que els desmuntin sense malmetre'ls i ordena que els traslladin a Barcelona per tal de col·locar-los al seu palau major.

Agustí Ventura m'ha enviat còpia dels documents originals i també d'un article que ha publicat en una revista de Xàtiva, i que diu així: «Durant el mes d'abril de 1404,[5] el rei Martí... va visitar la nostra ciutat (Xàtiva) i li degueren parlar d'un enteixinat morisc, que estava al palau de Guillem de Bellvís, i va anar a veure'l, li va agradar molt, i va voler comprar-lo per al seu palau reial de Barcelona. El noble per complaure el rei li'l va regalar, i el batle sols va pagar els treballs de desmuntar-lo i enviar-lo a València, i posar una coberta a la usança cristiana. Més tard va veure'n uns altres dos del palau de Pere de la Guerola i Tomàs de Vallebrera i també li van agradar, però aquests els van vendre i la batlia reial va haver de pagar 880 sous pel primer i 660 sous pel segon. El treball de desmuntatge el van fer dos mestres castellans, i l'avaluació pericial del preu la van fer dos mestres d'obra de Xàtiva anomenats Berenguer Llopis i Jaume Ponç. Tomàs de Vallebrera estava absent de la ciutat i el seu tracte el va firmar el seu fill i hereu Melchor de Vallebrera».[6]

Com veiem, Bellvís no és un nom inventat pel monarca, sinó que corresponia a un llinatge molt conegut a l'edat mitjana. Es tractava d'una família rica i poderosa que, procedent de Catalunya, s'establí

3. Llibre de la Batllia de Xàtiva (ARV, Mr. 3015, f. 84v i 87).

4. La Xàtiva medieval tenia molts contactes amb els artesans de Toledo. Aquesta ciutat, reconquerida l'any 1085, continuà essent el centre de relacions entre la Cristiandat i l'Islam, i fou durant tres segles un dels grans focus de l'Art Occidental.

HENRI TERRASSE, *Formación y fuentes del arte mudéjar toledano*, *Archivo Español de Arte*, Madrid vol. XLIII, 1970, pp. 385 a 393.

5. Aquesta data no és segura: els nostres documents s'inicien el 1402.

6. AGUSTÍ VENTURA I CONEJERO, *Enteixinats o cobertes morisques*, *Llibre de la fira de Xàtiva*, Xàtiva 1995, pp. 102 i 103.

més tard al regne de València.[7] Inicialment residien prop de Barcelona, en un castell situat enfront de l'església de Santa Eulàlia de Provençana, i tenien al seu càrrec la defensa de les terres de la marina fins a Hostalets i el riu Llobregat.

L'any 1187 ja trobem notícies d'aquest llinatge per un pacte que Pere de Bellvís fa amb el comte d'Urgell de no fer-se la guerra l'un a l'altre.

Bernat de Bellvís fou criat de Pere el Gran. L'any 1284 acompanyà el monarca al setge d'Albarracín i aquest li donà la comanda de la vila i castell de Montesa i el nomenà governador general de tota la gent de més enllà del Xúquer. L'any 1287 ja tenia el càrrec d'Almirall de l'esquadra i galeres del regne de València. El 1290 fou enviat dues vegades pel rei Alfons al rei de Sicília per raó de les guerres amb el papa i el rei de França.

El 1299 Guillem, que succeí a Bernat, serví el rei Jaume II en l'empresa d'Almeria i fou majordom major de la reina Blanca.

L'any 1358 Joan i Guillem de Bellvís servien el rei Pere el Cerimoniós. Guillem de Bellvís fou un dels grans adversaris que tingueren els cavallers que juraren la Unió contra el rei el 1347 i morí en aquella lluita.

A nosaltres ens interessa el Guillem de Bellvís que visqué a final del segle XIV i començament del XV i que fou el que es trobava a Xàtiva quan el viatge del rei Martí l'any 1402 i qui va regalar-li els enteixinats àrabs que servien de sostre al seu palau. Aquest personatge sabem que va atorgar testament el 15 de març de 1405 i el mateix any va morir.

Vaig anar a Xàtiva a fi de parlar amb Agustí Ventura i veure el citat palau.

Com hem dit, els Bellvís eren gent poderosa, tenien diversos palaus

7. D'aquest llinatge ens en parlen dos autors: GASPAR ESCOLANO, *Segunda parte de la Decada primera de la Historia de la Insigne y Coronada Ciudad y Reyno de Valencia*, Valencia 1611, i VENTURA PASCUAL Y BELTRÁN, *Curiosidades Setabenses. Segunda parte, fascículo I. Noticias escogidas de los Apuntamientos del P. Diago para continuar los Anales del Reino de Valencia*, Jàtiva 1924. Segons Agustí Ventura, Diago i Escolano eren coetanis. Diago va publicar uns *Anales del Reyno de Valencia* i va deixar un altre escrit *Apuntamientos* que era una continuació dels Anales, però que no es va publicar. Per escriure aquests *Apuntamientos* es va servir i va consultar *Els Manuals de Consells de Xàtiva* i per aquesta raó aquestes notes són interessants, ja que aquests manuals no es conserven, perquè els va cremar Felip V quan va incendiar Xàtiva.

a Xàtiva, i ara es dubta entre dos edificis per saber en quin dels dos podien estar els sostres que ens ocupen. Tots dos estan encara en peu, però no sabem a quin es refereixen els documents. Un d'ells el vam poder visitar, actualment és la «Llar del Jubilat», però ha estat molt reformat i no queden restes d'època tan llunyana.

A l'Arxiu Històric Municipal de Xàtiva vaig trobar unes notes referents a Guillem de Bellvís, que ens diuen que aquest noble serví el rei Joan I l'any 1388 en guerra contra el rei de França, i el 6 de desembre d'aquell mateix any el monarca li concedí el títol de baró i noble per a ell i els seus descendents.[8]

Els documents de l'Arxiu Reial de València enllacen amb els que vaig consultar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó quan investigava sobre el palau Major. Es tracta de vint-i-quatre documents que fan referència als enteixinats que es col·locaven i es restauraven al palau. Estan datats del 6 doctubre de 1402 al 22 d'abril de 1409,[9] i ens donen moltes notícies, no solament del sostre del palauet d'en Bellvís, sinó també d'unes cobertes que el rei feia col·locar a la galeria que va fer edificar al costat del verger del palau (l'actual pati del Museu Marés) i la coberta de la capella que construí a la catedral (on s'arribava a través d'un pont que travessava l'actual carrer Comtes de Barcelona).

Com hem dit, el rei féu traslladar els sostres a Barcelona. Pels documents valencians sabem que n'hi havia tres: un de regalat i dos d'adquirits, a Pere de la Guerola i a Tomàs de Vallebrera, respectivament. I ens preguntem si aquests dos últims no serien els que es posaven a la galeria i a la capella. A tots tres el rei hi fa intervenir el toledà, «mestre d'almocàrnez»; tots tres s'han de daurar, probablement eren tots d'un mateix estil mudèjar.

Al principi de les obres, es parla sobretot de dues cobertes: la de l'estudi del rei o «palauet de Bellvís» i la de la llotja del jardí. El jardí és citat com a jardí i verger indistintament. La capella catedralícia, encara que ja en projecte, es devia iniciar més tard. El monarca fa venir uns obrers especialitzats a fi que les col·loquin i les acabin, ja que després del trasllat segurament s'havien de restaurar. Un dels obrers ve de Toledo i es diu Gonzalvo Ferrandis; més tard un altre arriba de Saragossa: Ffaraig Degali. Sempre havia pensat que aquests sostres es

8. AHMX, lligall 8, n.2, amb el títol *Noticia breve de los Bellvís*.
9. ADROER, Palau Major... pp. 55 i ss.

feien de cap i de nou, però un dels meus documents diu molt clar que s'havien «d'adobar», o sigui que calia restaurar-los.

Ara bé, aquestes obres s'eternitzen i una de les causes és que Gonzalvo Ferrandis té gelosia de la seva dona, i quan el rei s'absenta de Barcelona, i se n'absenta sovint, ell s'escapa i torna a casa seva incomplint el contracte. Això fa que les obres no s'acabin mai.

Aquest moro «mestre d'almocàrnez» (com diuen els documents) treballava a Balaguer pel comte d'Urgell, i Martí l'Humà demana al comte, cosí seu, que li permeti venir a Barcelona per acabar les obres de les dues cobertes.

Durant els anys 1404-1405 el rei paga 300 florins d'or per raó dels treballs que es duen a cap al seu palau major i comunica a Francesc Ferrer, mestre de la Seca de València, que li entregaran mil florins perquè compri pans d'or, que els necessita per a l'obra del seu estudi del palau de Barcelona. Aquest palauet de Bellvís, el destinava el monarca a estudi seu, segurament per passar-hi moltes de les hores, quan era a Barcelona.

L'any següent, 1406, Martí ordena al veguer, batlle, sots-veguer, sots-batlle i caps de guaita de la ciutat de Barcelona que paguin les quantitats assignades a cadascun d'aquests oficis, per tal de destinar-les a la reparació dels palaus reials de la ciutat.

La necessitat de numerari, un problema sempre candent en la vida del nostre monarca, fa que sovint hagi de cridar l'atenció als seus funcionaris perquè no paguen els impostos previstos.

Martí està obligat a pagar no tan sols les despeses de materials necessàries a les obres realitzades, sinó també el salari degut als obrers que hi treballen. I a causa dels seus problemes pecuniaris, devia retardar-se en els pagaments, ja que pel juny de l'any 1405, paga «per provisió dels mesos d'agost i setembre de 1403, a Gonzalvo Ferrandis i a Mahomet, moro, fusters de la ciutat de Toledo, pel treball que han realitzat, ensems amb quatre obrers més, en obrar bigues, tagells i altra fusta necessària per a un enteixinat del palau major de Barcelona». Ferrandis cobra per mesades de dotze florins i mig d'or per la seva provisió de menjar. No sabem si se'l pagava també per altres conceptes.

S'inicia l'any 1407 i les obres encara no s'han acabat. Llavors el monarca encarrega a Jaume Sala, el seu obrer major, que a l'arribada del «mestre d'almocàrnez», que havia tornat a marxar, li faci acabar la coberta de la galeria del jardí i la del palau d'en Bellvís, i li ordena que li lliuri de la més subtil fusta que sia en la drassana, la que necessiti

per la coberta de la capella.[10] Com dèiem la capella de la catedral devia iniciar-se més tard.

Aquí veiem doncs, clarament que el mestre castellà treballava en tres àmbits diferents: el palauet de Bellvís, la llotja del jardí i la capella catedralícia.

A finals de maig d'aquest any 1407, s'ha acabat la llotja i es comença la coberta de la capella. Pensem que també es devia haver acabat la restauració de la coberta de l'estudi del rei, i ara només fa falta daurar-la. Per aquesta raó el monarca destina cinquanta florins per a la compra «d'or i atzur» per a la coberta de la llotja, demana el que costaria daurar el palauet de Bellvís i busca un pintor que ho faci a preu fet. Daurar uns enteixinats no devia ser massa corrent, i el monarca busca qui li ho faci a preu fet, per no tenir sorpreses.

A partir del 1408 el rei s'ocupa, sobretot, de les obres de la capella, i es mostra contrariat perquè encara no s'ha construït la volta exterior que havia de protegir la coberta d'almocàrabs, i tem que la pluja i la neu no humitegin les peces de fusta que la componen. Vol mirar el plànol de les obres d'aquesta capella, per veure el «desembargament» de les parets que demana G. Ferrandis, i poder prendre les mides justes de la coberta, per tal que el treball exterior d'obra coincideixi amb el sostre d'almocàrnez que cobrirà la volta interiorment. I recorda que la coberta, abans de col locar-la, s'ha de daurar. Queda ben clar que els tres sostres en els quals treballa el mestre toledà s'han de cobrir amb làmines d'or i tindran un acabat sumptuós.

Passa el temps i pel novembre d'aquell mateix any Martí informa el merino de Saragossa que li envia Ffaraig Degalí (notem que deu ser un altre «mestre») perquè esculli tres moros de l'aljama «entretalladors d'algepz» i que els porti a Barcelona, «que són molt necessaris per a les obres que es realitzen al palau major». Però pel març de l'any següent encara no s'ha presentat, i el monarca insisteix al merino de Saragossa perquè li enviï el dit Ffaraig (obrer de Saragossa) i dos macips del seu art que els necessita per a les obres del palau.

Per decorar aquests sostres es necessitaven en primer lloc uns obrers per a treballar la fusta (en aquest cas els toledans), i després uns altres especialitzats en el treball de guix, que devien ser els «entretalladors d'algepz» que el monarca envia a buscar a Saragossa. Primerament es

10. La fusta de les velles galeres, que ja no es podien fer a la mar, es guardava a la Drassana i el rei se'n servia sovint per a les obres dels seus palaus.

restaurava el sostre amb les peces de fusta enganxades les unes amb les altres, i s'encastava sota la teulada d'obra; després la part vista de la fusta es recobria amb motllures de guix, i per acabar-ho es pintava i s'hi posava l'or.

L'última notícia que tenim sobre aquestes obres és de l'abril de 1409. El monarca va morir l'any següent, 1410, i no sabem si va tenir temps d'acabar i daurar els sostres tal com desitjava.

Agustí Ventura, en un dels seus viatges a Barcelona, va visitar el Museu Marés (l'àmbit del qual havia format part del palau Major), sempre amb la idea de trobar restes dels enteixinats de Xàtiva.

El citat museu posseeix un conjunt d'elements decoratius toledans, que comprenen capitells, revestiments de guix i sobretot una sèrie de fustes esculpides de gran interès. A la sala XIII (condicionada sota un artesonat procedent d'un edifici barceloní, que no té res a veure amb el vell palau), es guarden unes mostres de talla ornamental de fusta d'una gran qualitat: algunes d'aquestes fustes esculpides són veritables obres mestres i una de les creacions més originals de l'escultura toledana.[11]

A més de restes de bigues i altres fustes decorades, hi ha també guixos sobre fusta que formen una mena de medallons. La decoració d'aquests medallons és alternativa, tallats en guix i decorats amb pintures molt variades, i potser de factura posterior. Totes aquestes peces, mudèjars, estan datades el segle XIV, i es creu que procedien del famós «Taller del Moro» de Toledo.[12]

Com que Martí l'Humà feia venir artistes moros de Toledo perquè li col·loquessin els seus enteixinats, Agustí Ventura es pregunta si no pot haver-hi una confusió de noms i procedència, i si aquestes peces no devien ésser restes de l'antic palau.

Amb aquesta idea he consultat les notes que va publicar l'arquitecte Adolf Florensa sobre les seves restauracions del Barri Gòtic i en particular del palau Major:[13] en lloc no es parla que es trobessin artesonats.

11. HENRI TERRASSE, *Sculptures tolédanes provenant du Taller del Moro, au Musée Marés de Barcelone*, *Al-Andalus*, Madrid-Granada, vol. XXVIII, fac. II, 1963, pp. 425-430.

Id. Formación y Fuentes... pp. 385-393.

12. *Fons del Museu Frederic Marés, Catàleg d'escultura i pintura medievals*, Ajuntament de Barcelona, 1991, i *Catálogo de las nuevas salas del Museo Marés*, Ayuntamiento de Barcelona, MCMLV.

13. ADOLFO FLORENSA FERRER, *Conservación y Restauración de Monumentos Históricos*, (1927-1946), (1947-1953), (1954-1962), Ayuntamiento de Barcelona, 1962.

He pogut parlar també amb F-P. Verrié, que va seguir totes aquelles restauracions des de l'Arxiu Històric de Casa l'Ardiaca, on col·laborava amb Agustí Duran i Sanpere, i no recorda que mai es parlés de restes àrabs, ni de sostres antics.

És probable que els enteixinats procedents de Xàtiva tinguessin alguna semblança decorativa amb els fragments mudèjars que es custodien al Museu Marés, fins i tot serien de la mateixa època. Però hem de pensar que les fustes decorades del Museu són planes, i els guixos tenen uns relleus molt suaus. Els enteixinats del vell palau d'obra d'almocàrnez, que com diem a la nota 2 acaben amb una superfície còncava formant estalactites i pendentifs, devien tenir uns relleus molt més acusats.

Creiem que els sostres, procedents de Xàtiva, que el rei Martí féu col·locar al seu palau major, amb el pas del temps devien deteriorar-se i s'han perdut definitivament.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

1402, 31 de març, i 15 d'abril, València

El rei Martí demana al noble Guillem de Bellvís un enteixinat morisc del seu palau de Xàtiva, per portar-lo a Barcelona, i envia dos mestres castellans per desmuntar-lo.

ARV, Mr. 3015, f. 87

Item pos e met en data, la quantitat desota posada per la rao quens segueix. Es assaber que com lo senyor Rey stant en la Ciutat de Xativa anas a casa del noble en Guillem de Bellvis per veure 1 cuberta de 1 palau morisch que havia en casa del dit noble en Guillem de Bellvis, la qual volia per el seu palau de Barchinona, e li agradar trames a demanar per mossen Ffrancesch Martorell canonge, la dita cuberta al dit noble, la qual li atorga e dona. Manant a mi lo dit senyor que axi com hagues levada la cuberta del dit palau, fes tornar a cobrir al dit noble la dita casa a la usança nostra. Per les quals rahons hagui a fer la dita obra e a fer les despeses e messions davall scrites muntants a suma e quantitat de, segons que les dites coses son per menut contengudes e expressades en 1 llibre o quaern de paper, lo qual he liurat ensemps ab lo present compte al Mestre Racional de la Cort del senyor Rey e ab les cauteles faents per aquell. E apres lo dit senyor Rey ab letra de ma sua signada e ab son sagell secret sagellada. Dada en Valencia lo derrer dia del mes de març any MCCCCII. Mana a mi que donas tot aquell endreçament que pogues a dos mestres castellans que lo dit senyor trametia per descobrir lo dit palau e altres, en manera que per tota aquella setmana lo dit senyor hagues rebudes la dita coberta e altres. E apres lo dit senyor ab altra letra sua de ma sua signada ab son sagell secret sagellada. Dada en Valencia a XV dies d'abril del dit any MCCCCII. Que com ell hagues rebudes VII somades de fusta que li envias tantost lo remanent.

Al marge: MCCCLXXII solidos, XI diners.

2

1407, 8 de gener, València

Martí I envia el mestre castellà a Barcelona, amb l'encàrrec que prepari i acabi la coberta de la galeria del jardí i el palau d'en Bellvís.

ACA, C. Reg. 2250, f. 61 v

Al amat capellà nostre mossen Gabriel Gombau.

Trametem vos lo maestre castella portador de la present per metre a punt e

acabar la cuberta de la lotge del nostre jardi. E semblantment per acabar la cambra del palau d en Bellvís, perque us manam quel tengats aprop que do bon compliment a les dites obres. E si mester haura de la cuberta dels anadors leixa't l'in pendre tot ço que mester en haura. E fets que en lo palau nostre maior o en lo menor de barchinona alla on el dit mestre pus avinent sera, haja cases on puxa obrar. Nos scrivim a G. Mulet que acorrega al dit mestre e do bon recapte a tot ço que necessari li sera. Per que dats li la letra que li trametem. E tenits lo aprop que complessi ço de que li scrivim. Dada en Valencia sots nostre segell secret a VIII dies de janer del any MCCCCVII. Rex Martinus.

Dominus Rex mandavit mihi
Bernardo Medici

DOCUMENTACIÓ DE BARCELONA EN L'ARXIU DIOCESÀ DE SOLSONA

ANTONI BACH I RIU, PVRE.

Molta documentació que tenim en els arxius de Catalunya ens palesa la gestació conjunta del nostre país. Les persones i famílies es movien, sobretot la gent de negocis i els eclesiàstics. Els patrimonis dels comtes, dels monestirs i altres nobles no es reduïen sempre al seu entorn territorial, perquè no solament disposaven de bens immobles a llocs que no eren de la seva jurisdicció, sinó que també s'interferien les jurisdiccions; així s'esdevenia que el bisbe de Barcelona tenia jurisdicció sobre unes esglésies parroquials, on la major part dels veïns eren vassalls del paborde o abat de Solsona.

Aquests fets queden demostrats en la publicació que vaig fer.[1] Alguns documents que ara he resumit han estat trobats després d'aquesta publicació. Des de finals del segle XII, Santa Maria de Solsona tingué béns immobles a dins i a d'altres llocs de l'antic comtat de Barcelona; algun clergue de Cornellà i altres joves de Martorell i de Viladecans entraren a la canònica augustiniana de Solsona; encara en el terme de Riner hi ha la casa Viladecans, que era d'un canonge del segle XIII que portava aquest patronímic. Les famílies d'aquests personatges dotaven els fills amb béns immobles, terres o cases que posseïen en el seu lloc d'origen, i això creava documentació.

1. *Col.lecció diplomàtica del monestir de Santa Maria de Solsona: el Penedès i altres llocs del comtat de Barcelona.* A. Bach. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1987.

Molts dels béns immobles que posseïa l'església de Solsona foren donatius dels cavallers de les nostres comarques que col.laboraren a l'ocupació de la terra baixa, com Vilanova, agregat a la Geltrú.

Altres documents buidats aquí procedien de mercaders del Solsonès o de Cardona i de la mateixa casa comtal d'aquesta vila, que residien a Barcelona: els Llobera, els Junyent, en el segle xv; més endavant, aquests mateixos, que tenien vaixells i mercadejaven entre Barcelona i el nord d'Europa: els Aguilar, els Josa, els Bals, els Calders, alguns d'ells eren patrons de beneficis eclesiàstics de Barcelona i de Solsona.

Des de la meitat del segle XV els membres de la família comtal de Cardona s'introduïren en moltes abadies i bisbats de Catalunya, fet que apareix també en aquesta documentació.

Una part important de la documentació presentada en aquest treball són els pergamins i manuscrits que ingressaren al nostre arxiu procedents del monestir augustinià de Roca-rossa i el seu priorat de Sant Pere de Clarà. Quan em vaig adonar de l'existència d'aquests pergamins i els altres de Barcelona, els vaig separar dels pergamins del fons capitular i els vaig posar en carpetes o camises, que porten el títol de Roca-rossa o de Barcelona; la majoria d'aquests darrers ja foren publicats el 1987 en la meva obra citada.

Aquesta documentació de Roca-rossa i Clarà s'ingressà a l'arxiu capitular de Solsona, després de la supressió de les canòniques augustinianes, amb la butlla pontifícia del primer d'agost de 1592, quan es creà la nova diòcesi de Solsona i l'església de Santa Maria fou convertida en catedral, amb altra butlla de Climent VIII del primer d'agost de 1593. El Capítol de Solsona fou dotat amb els béns del priorat de Clarà, com també els de Roca-rossa; en el nostre arxiu es conserva el Cartoral, que J.M. Pons i Gurí transcrigué i comentà.[2]

Faig aquí la regesta dels pergamins i altres documents d'aquest fons augustinià, que no s'havia publicat; altres documents o pergamins que es publiquen ara, són els que han anat apareixent des de la publicació de la Col.lecció diplomàtica.

Segons algun inventari de documents de Roca-rossa, es pot veure que molts documents s'han perdut del tot o s'han esgarriat.

J. M. Pons, en l'obra citada, en transcriu uns quants, que no estan a l'Arxiu Diocesà de Solsona.

2. El Cartoral *de Santa Maria de Roca Rossa*. Fundació Noguera. Barcelona, 1984.

REFERÈNCIES DOCUMENTALS

ROCA-ROSSA

22 febrer 1115

Guilla i el seu fill Carbonell cedeixen a Ademar i muller Guilla i als seus fills i filles el mas que tenen al Vilar, del comtat de Girona, tocant a l'alou de Sant Pere de Galligants; l'arrendatari donarà de moment 4 sous, i cada any la meitat de les glans dels roures, una mitgera de civada, un parell de gallines, dues fogasses i una perna de 8 diners.

Signen Guilla i Carbonell.

Testimonis: Berenguer, Bernat, Adelgarda, Bernat Ramon i Bernat Arquinball

Pere Levita, escrivà

Perg. orig. 3631; 283 x 92 mm. Llatí

10 juliol 1179

Ponç des Pujols defineix a Arnau Guillem i a la seva descendència el clos anomenat Clos de Bonpar (sic), amb les cases que hi són edificades, corts, patis, eres, horts i els que tenen al Cap del Gorg. Abonarà el cens de les gallines del senyor Arnau Guillem, que ho reconeix i que també donarà el terç del camp del Pla de Falgars i la meitat de la feixa de les Recloses i altres rendes. Tot està al comtat de Girona a Sant Esteve de Falgars.

Signa Per des Pujols i Arnau Guillem.

Testimonis, Frandi (...) Pere d'Astalrich (sic). Pere Paucí des Pujols. Ramon Pere. Pere de Saval.

Bernat Levita (...) escrivà.

Perg. orig. 13; 275 x 76 mm. Llatí

26 novembre 1212

Pere Guatimos dóna a Arsenda, que vol per muller, com a esponsalici, una honor i casa amb el seu terme i rendes; per tota la seva vida. Si Arsenda morís sense fills, els amics de Pere recobraran 300 sous, si ell també hagués mort. En aquest cas, que Arsenda faci el testament segons el costum de la pàtria... Els seus béns estan en els comtats de Girona i de Barcelona, a les parròquies de Sant Martí d'Arenys i a Sant Esteve del Palau.

Signa Pere de Guatimos i els testimonis, Pere de Sala, Guillem del Riu. Llorenç. Berenguer «fabro».

(...) de Guillem, levita hepdomadari, escrivà.

Arsenda viuda de Pere Guatimos. Transcripció del 10 de maig de 1229.

Signatures: Bernat de Gulunya, Bernat de Pellipari, Bernat de Castellar anomenat de Mesavall, sota l'església de Vallgorguina...

Bernat, clergue de Vallgorguina, signa amb el dibuix d'una mà; «hec manu fecit».

Perg. orig. 14 344 x 7 mm. Llatí.

Roca-rossa, 1 d'octubre 1288

Ermessenda i el seu fill Albert reconeixen que són vassalls del prior del monestir de Roca-rossa, Arnau Brossa, i li prometen fidelitat.

Testimonis: Pere Estornell, Guillem Estornell, (...)

Escrivà, F. de Baguto, heptodamari de Sant Pere de Pineda (Penede...) de Palafolls..

Perg. 3691: 170 x 95 mm. Molt esborrat. Còpia posterior en paper, incompleta.

Vd. Pons, *El Cartoral de Roca Ross*a, p. 326

febrer de 1294

Guillema, muller de Guillem d'Abrera, defineix a Bernat, fill de Pere de Paganell, germà seu ja difunt, els drets paterns, que li devia.

Signen Guillema i Guillem.

Testimonis: Pere de Ruvirosa, Gombau del Pla i Bernat Forest.

Escrivà, Pere de Sant Antoni, en lloc de Pere d'Hostalric.

(Sant Genís de Palafolls) febrer de 1304

Guillema de Sant Pere, de Sant Genís de Palafolls, dóna a Brunessenda, neboda seva, filla de Magna Segare, germana seva, de la parròquia de Tordera, amb vista al seu casament, dos-cents sous barcelonesos, roba, llit i una peça de terra als Pujols. Si Brunissenda morís sense fills, que aquests béns passin a l'hereu del Mas de Sant Pere, sota el domini del monestir i de l'abat de Sant Salvador de Breda.

Signa Guillema, i els testimonis F. Gotmar, Jaume Coll, Bernat de Sant Pere, P. Tavull, Berenguer Cruell i P. Roscell.

(Anagrama de) Bonanat de Perera (Piraria) prevere de Sant Genis de Palafolls.

Perg. orig. núm. 19; 270 x 225 mm.

(Hostalric) 20 setembre 1391

Pere Simó Planes i Bernat Joan venen a Pere Lopart de Verdolí i al discret Guillem Vidal, obrer de l'església parroquial de Tordera, administrador de la confraria de Santa Maria de Roca-rossa un censal de 10 11. i 10 sous de pensió anyal.

Signen Pere Simó i Bernat Joan, Francesc Ferrer, Joan Lobet, Pere Lobet i Pere Carpí, fiadors.

Testimonis: discret Dominic Roig (Rubei), prevere d'Hostalric, Bernat Roure de Falgars i Bernat Pla (o Plana).

Notari, Guillem de Banyuls.
Perg. orig. 3634; 437 x 435 mm. Llatí, quelcom mutilat.

2 novembre 1406

Jaume Colomer de Sant Andreu de Pomanyó, senyor útil del mas Colomer, confessa al venerable Guillem del Coll, prior del monestir de Roca-rossa, que és home propi, soliu, rústic i amansat del dit prior i successors. Margarida, que s'ha casat amb Jaume Colomer, que és persona lliure, com consta en document, per motiu del matrimoni és dona pròpia i soliua del mateix venerable prior de Roca-rossa.
Signen Jaume Colomer i Margarida. testimonis: Pere Pasqual, prevere d'Hostalric, Pere Roig, escrivà de Barcelona, que han presenciat el jurament i homenatge. Francesc Garriga, teixidor d'Hostalric, i Antoni Clordagot, oriünd de la parròquia de Grions.
Notari: Pere de Colomer.
Perg. orig. 3335; 284 x 237 mm. Llatí.

Hostalric, 28 febrer 1407

Concòrdia entre Guillem del Coll, prior de Roca-rossa, d'una part, i Bernat de Croanyes, sagristà, Francesc Montsant, cambrer i canonge, i Antoni Pedró, prevere, diaca del mateix monestir, sobre la porció que el prior ha de donar als canonges i altres obligacions de les dues parts; es féu sota l'autoritat de Pere del Bosch, batxiller en decrets i vicari general del Cardenal, administrador de la diòcesi de Girona. Fou comissari del Cardenal i amigable compositor Francesc Horri, prevere.
Signatura de Pere de Colomer, notari públic d'Hostalric per l'autoritat del noble senyor Bernat de Cabrera.
Perg. núm. 3634; 661 x 847 mm., i altra còpia contemporània i perg. de la mateixa mida.
Vd. J.M. Pons, op. cit. pp. 379 -389

Entre els manuscrits de Roca-rossa del nostre arxiu hi ha 4 volums i 5 lligalls de plecs i fulls.

1. «Capbreu de les rendes del priorat de Rocarossa».
Índex redactat posteriorment, 6 ff. més 208 ff. núm. i alguns en blanc
Ms. 315 x 210 mm. Coberta de pergamí encartonat.

2.- «Llevador de las Rendas y drets de Prior de Santa Maria». 1732
Index per pobles i 298 ff. núm.

3. «Llevador de comptes. 1761 - 1771»
Ms. 478 fulls núm. 220 x 150 mm. Cob. de pell

Comptes de les rendes de censalistes d'arreu del país del priorat.

4. Còpia autèntica de las Rendas de Tordera/ fet en 1771".
Ms de 880 ff. núm. i alguns en blanc; 32 X 210 mm. Cob. de perg.

Lligall 1. «Borredor e Repertori dels acte y/ demés papers se troban en lo calaix del / Priorat de Rocarossa de la grant aula/ capitular notats ab esta letra».

Còpia de diversos documents des del segle XII. Tordera i altres.
Molts documents d'establiments i donacions.

Possessió del Priorat després de la mort del canonge Sebastià Saleta. 1632

Cartes en quartilles. 1610-1703; alguns del s. XVI.

Inventaris. «Repertori de tots los llibres i Papers ques troban en la caixa del Priorat de Rocarossa. 1668», plecs i folis. Altre plec de 1592.

Rebuts; folis i quart. del s. XVII i XVIII.

Llig. 2. «Copia cuisdam censualis». (1511); plec en 8u. 21 fulls.
Registre d'actes (s. XVII).

«llevadors dels Censos dehuen prestar / als Molt Iltes. Srs. canonges de Solsona per/ lo Priorat de Roca rossa segons las confesions / del capbreu de Rafel Pons, notari de Granollers/». Plec en 8u. (s. XVIII).

Llig. 3. Actes de documents de presa de possessió (1632).
Inventaris (1573)...»Concòrdia entre lo Prior, Montserrat Gorgues i Joan Robrenyes, de Fransa» (1582)

Concòrdia entre el Capítol i el Rector d'Orsavinyà (1674).
Cartes (s. XV). 1640 -1649; 1655; 1670-1679
Doc. d'administració interior. Plets. Vendes (s.XVIII).
Rebuts (s. XVII-XVIII)

Llig.4. «Viscisituds de les possessions del Priorat» (s. XVII).
Butlla de Clement VIII (1603). Constitució de Gregori XV (1620).
Notes sobre capbrevació (s. XVII-XVIII). Pobles; Pineda (1718).
Referent a diverses capbrevacions (s. XVIII-XIX)
Folis.

Llig. 5. Cartes d'arrendament (s. XVIII).
Cartes de Blanes i altres papers (s. XVIII-XIX).
Procés judicial; Tordera (1517-1705); quadern.
Documentació d'administració i comptes (s. XIX).
Folis i quartilles.

PRIORAT DE CLARÀ
manuscrits en paper

1-En la primera plana, on comença l'índex dels llocs i personantges, hi ha la següent llegenda: «Indice del capbreu nou del Priorat/ de sant pere de Clarà en poder del Dr./ Joseph Francisco Claramunt des del any/1763 fins el 1783».

Conté les declaracions o confessions dels posseïdors de béns del priorat, residents en diversos llocs, principalment a Argentona i Òrrius; Mataró, Barcelona, Cabrera, Vilassar de Mar, el Masnou...

Volum en 8u. de 203 fulls numerats, més alguns no numerats. Enquadernat en pergamí.

2-Restes de llevadors de comptes del s. XVIII, dels pobles del priorat, en octavilles...

Un «llevador antich de sant Vicent dels Ots y altres Llochs». de l'any 1480. Quadern de foli partit.

3. Cartes del canonge Camp, de Josep Cardona, rector de Premià de Mar; de Miquel Ballesana; Antoni Fornell de Cardedeu, Sebastià Sagués de Vilassar; Joan Font de Granollers, canonge; Jaume Jordana; Antoni Llastari, notari de Cardedeu; Joan Miquel Banius, notari de Vilassar. (XVIII).

Capbrevació; papers volanders, de Sant Pere de Clarà, de Vilassar, d'Argentona... (XVI-XVII-XVIII)

Acta d'Arrendament (XVIII). Administració (XIX)

Acta de possessió del Priorat (1616)

4. Administració i correspondència. Octavilles i folis, sis quaderns en 8u. i alguns folis plegats. (XVII i XVIII).

«Capbreu de las rendas de Priorat de Sant/ Pere de Clarà, unit al Capítol de Sol/ sona, des de 1765 fins al de 1770, Inclusive».

Documents i diversos dels llocs de Tordera, Roca-rossa, Sant Pere de Clarà, Argentona, Granollers... (XVII-XVIII i pocs del XIX).

Plec cosit i altres folis..

COMTAT O BISBAT DE BARCELONA

Barcelona, 13 març 1.335

Pere de Gradulí, fill de Benanci Messeguer, de la parròquia de sant Ciscle de Feixes, estableix en emfiteusi a Bernat Sabadell de Sant Andreu del Palomar i als seus per sempre, sobre una terra erma, que té pel rector de dita parròquia. Se'n paga un cens de dos sous anyals per Nadal; a més pagarà l'emfiteuta dotze diners per Santa Maria de març; no tindrà altre senyor que el rector d'aquesta església; si aquest vol alienar el tros de terra, deixarà 30 dies de fatiga. El donant pagarà dos sous del cens anyal, i ha rebut d'entrada 8 sous per l'establiment.

Signa Pere de Gradulí i els testimonis Simó del Prat, mercader, i Jaume Farell, corredor d'honors, de Barcelona.

Signen també Guerau Ferrer, rector de sant Ciscle de Feixes, i els testimonis Guillem Regal i Bernat Ramis, ciutadans de Barcelona.

(Anagrama de) Bartomeu March, notari de Barcelona.

Perg. orig. num (1335). Llatí.

19 juny 1340

Procés judicial entre el prepòsit i els seus procuradors de l'església de Santa Maria de Solsona, d'una part, i el venerable Guillem de Bellvís, senyor del castell de La Vit i Eimerigó el seu fill, sobre la jurisdicció tant civil com criminal i els serveis que els han de fer els vassalls del prepòsit per l'alou que té l'església de Solsona a Sta. Maria del Pla. Han acceptat les condicions que els ha imposat el jurista de Vilafranca, Bernat Llaurador. La jurisdicció, que no sigui reial, és de Guillem de Bellvís, però el prepòsit pot fer establiments i els judicis que això comporti.

Signen els dos pledejants i els testimonis Berenguer de Castellolí, cavaller, Jaume de Vilabernat, precentor de l'església de Solsona, Maymó de Castellolí, donzell.

Notari Arnau d'Argençola, escrivà de Vilafranca.

Perg. 3747; 747 x 545 mm. Llatí.

Barcelona, 13 novembre 1399

Dalmau del Palau, donzell, del terme de Sant Vicenç de Cervelló, i Maria sa muller fa àpoca a la senyora Elissenda, vidua de Mateu Perera, ciutadà de Barcelona, de vint-i-cinc lliures d'un censal venut, o censal mort, de 40 sous i 8 diners de cens anyal.

Testimonis, Antoni Plana, prevere, Pasqual de Peralta i Guillem Deulofeu, escrivà de Barcelona.

Signatura d'Arnau Illa, notari, per manament de l'honorable regent de la vegueria de Barcelona.

Perg. orig. num. 1941; 242 x 224 mm. Llatí.

Barcelona, 12 agost 1409

Maria, muller de Dalmau de Sant Dionés, doctor en lleis, habitant de Barcelona, com a procuradora del seu marit, ven a Arnau Gavarra, ciutadà de Barcelona i habitant a Sta. Maria de Cornellà, un esclau captiu, de seu marit, negre den art de barques, anomenat Joan, de família de sarraïns de 16 anys d'edat, pel preu de 57 lliures.

Signa Maria, i els testimonis Narcís de sant Dionís, prevere, llicenciat en lleis, Francesc Torrents, de la parròquia de Cornellà, Ramon Bertran, donzell i Francesc Tries, especier ciutadà de Barcelona.

Barcelona, 13 juny 1410

Lletres Apostòliques del papa Benet XIII, amb les quals concedeix a l'abadessa del monestir de Valldonzella l'església parroquial de Santa Creu d'Olorda amb el dret de patronat de la provisió del capellà, i de les seves rendes per a poder fer la porció convenient al vicari que en tingui cura.

Datum Barchinine, idus junii, pontificatus nostri anno sextodecimo.

Perg. orig. 488 x 286 mm.

Barcelona, 28 març 1413

Bernat de Sant Amanci, procurador de Joan Boyls de Boixadors, per raò de la venda feta per Guerau de Riucanals, quondam, ha rebut les pensions d'un censal mort de 2000 sous.

Signa Guinard de Sant Amanç, i els testimonis Joan de Monbrú, clergue. Bernat de Sant Amanç, Joan Romeu, Joan Mercadal escrivà ciutadà de Barcelona.

Notari, Bernat Nadal.

Perg. 2174; 303 x 259 mm.

Barcelona 14 febrer 1418

Reunits a la casa de la ciutat, en presència del notari, Bernat d'Esplugues, pel pregoner, Bernat Cadireta, en consell general, els honorables Ramon del Pla, Guillem Pere Buçot, doctor en lleis, Galceran Dusay, Francesc de Camós i Guillem de Vilaseca, i molts jurats i prohoms; recordant els decrets del rei Pere tercer i del rei Joan de bona memòria, presenten un pergamí amb segell del rei Joan, del 5 de febrer de 1390, escrit en Llatí i català, amb el qual concedí a la Universitat de Barcelona el permís de vendre censals i violari per a subvenir a diverses necessitats comunes i que el Consell de Cent pot acudir a la taula de canvi.

Perg. retallat, 2158; 457 x 320 mm. Llatí i català.

Barcelona, 27 octubre 1424

Antoni Cases ven al venerable Francesc Ça Sala, fill del doctor en lleis Francesc Ça Sala, ciutadans de Barcelona, un censal de 400 sous que abonarà cada any el 28 d'octubre. Posa com a garantia i en fa hipoteca del cens de 440 sous, que havia comprat a l'abat de Ripoll, Dalmau, a Ramon Ça Garriga, a Joan Ros, ciutadà de Barcelona, diputats del General de Catalunya.

Signa ell i sa muller Eulàlia.

Perg. 1942; 635 x 730 mm. i *1942 b*, 342 x 258 mm. dos pergamins cosits; el 1942 b és l'àpoca de les 400 lliures pagades.

16 febrer s. XV (1424...)

Venda d'un censal. Personatges, Joan Cases de Mallorca, Arnau de Millars, notari de Barcelona, Joan Cifré, ciutadà de Mallorca, Climent Font de Vilanova de Cibel(les).

Notari, Bernat Nadal, de Barcelona.

Tros de pergami, 1947; 217 x 316 mm.

Barcelona, 8 agost 1438

Miquel Bosser, mercader de Barcelona, confessa a Jaume Massana, mercader de la mateixa ciutat, segons el precepte registrat en la cúria dels honorables Cònsols de Mar de Barcelona, que Joan Rayon de la taula de canvi, canviador de moneda, li ha donat 88 lliures i 19 sous, del deute de 380 lliures, que segons sentència havia d'abonar en Joan de Llobera, mercader de Solsona, del qual en Massana era fiador.

Signa Miquel Bosser i els testimonis Arnau Borrells, corredor d'orella, Antoni Vilanova, escrivà, i Pere Bastat, escrivà, habitants de Barcelona.

Notari, Bernat Pi, de Barcelona.

Perg. 2280; 465 x 276 mm.

Barcelona, 1 febrer 1440

Gispert de Relat, àlias de Guimerà, donzell, domiciliat a Barcelona, nomena procuradora seva sa muller Margarida per tots els seus negocis i per fer tota classe d'actes.

Testimonis, Miquel Ferrer, Joan Roig, que conviuen amb el dit Gispert, i Miquel Ferrer escriptor de Barcelona.

Signatura de Joan Franch, notari reial de Barcelona.

Perg. orig. num. 1994; 582 x 380 mm.

Martorell, 10 gener 1443

Joana, muller de Gaspar Lleó (Leonis), notari de Martorell, deixa en arrendament a Antoni Soquerrat una peça de terra del mas d'en Rossell, de la parròquia de Sta. Maria de Martorell i que pertany al monestir de Sta. Maria de Solsona i al seu abat; està situada en el Torrent del Llop; pagarà 5 sous cada any.

Signen els dos i els testimonis, Guillem Nabot i Pere Çafont, de Martorell.

Notari, Gaspar Lleó, de Martorell

Perg. 3560; 480 x 304 mm.

Barcelona, 23 juny 1444

Davant del notari Bernat Sastre i els testimonis, Pere Cirera mercader i ciutadà de Barcelona, ha escollit per a la seva mercaderia la galera anomenada de Sta. Maria i de St. Antolí, de la qual, després de Déu, és capità l'honorable Pere de Preixana; promet als cònsols de mar que complirà amb unes capitulacions, que estan escrites en català a continuació.

Notari, Bernat Sastre.

Perg. 2300; 326 x 260 mm.

Barcelona, 2 (...) 1467

Bernat Bonpàs, sabater de Granollers, deixa a Antoni Flaquer, sabater de Barcelona, el seu fill Francesc Bonpàs de 13 anys i tres anys continuats; estarà al seu servei i li ensenyarà l'ofici de sabater, el proveirà de menjar i vestit i en tindrà cura.

Testimonis, Antoni Vilanova, paraire de llana, i Joan Trull, ciutadans de Barcelona.

Notari, Francesc Romeu, ciutadà de Barcelona.

Perg. 1929; 390 x 267 mm.

Barcelona, 27 gener 1478

Nicolau Visatrosa, mercader i claver de la ciutat de Barcelona, procurador i síndic del consell de prohoms de la ciutat. Tenint en compte els privilegis del rei Pere tercer i del rei Joan d'alta recordança per a poder vendre censals i violaris; atenent que la taula de canvi de la ciutat està carregada i no pot respondre als creditors; atenent que el Consell de Cent, que havia permès vendre censos al preu de 16000 per 1000 de pensió, ha aconseguit reduir-los al preu de 20.000 per mil; atenent a altres privilegis del príncep Joan, primogènit d'Aragó i lloctinent del rei; atenent als creditors i a la situació de la taula de canvi, s'aproven unes capitulacions, que vénen a continuació, en català, i s'acorden que Nicolau Viastrosa vengui un censal de 120 lliures a raó de 20.000 sous per mil de pensió a Pere Joan de Llobera canonge de Tortosa i vicari del bisbe d'Urgell.

Signen els testimonis Gaspar Capó, notari, i Pere Antoni Blanch, corredor, ciutadà de Barcelona.

Notari, Joan Navarro de Barcelona. Llatí i català.

Perg. 1945; 657 x 608 mm.

Barcelona, 2 setembre 1493

Joan de Perarnau, botiguer de Barcelona, representant del clergue Francesc Ballerà, beneficiat, titulat de Sant Joan, de l'església de Santa Maria de Solsona, ha rebut d'Antoni Joan Vilella, claver de la dita vila, 25 lliures i del venerable Joan Travesset, per a Francesc Ballerà.

Signa ell i els testimonis, el discret Rafel Perxana, prevere i beneficiat de la Seu (de Barcelona) i Martí Joan, escrivà de Barcelona.

Notari, Miquel Fortuny de Barcelona.

Perg. 3362; 206 x 104 mm.

Barcelona, 2 maig 1503

Ferran Rabassa, donzell, del regne de Portugal, ara resident a Barcelona, fill d'Alfons Ladrigues (Rodriges?) Rabassa, donzell, domiciliat a Portugal i Eleonor Peris sa muller, difunts, fa testament; posa marmessors a Joan Escolà prevere familiar del duc de Cardona, i ( ) Estanel, mestre de les sagrades pàgines. Vol ésser enterrat en el monestir dels Predicadors de Barcelona. Fa hereu el seu fill natural, Pere Rabassa, i li mana que es quede al servei del duc de Cardona.

Indica que aquestes disposicions i altres estan exposades més llargament en un altre document.

Testimonis, Pere Dausà, prevere, i Bernat Carbonell, bracer, habitant de Barcelona.

Jaume Fluvià, notari reial. Llatí

Perg. 3466; 420 x 275 mm.

Barcelona, 21 agost 1510

Joan Julià Morell, mercader, ciutadà de Barcelona, tenint la representació de la seva muller, Na Joana, abans casada amb Joan Perarnau, també mercader de Barcelona, patró del benefici de Sant Joan de l'església de Solsona, reconeix que ha rebut els cònsols d'aquesta vila les 75 lliures per a dit benefici.

Signa ell i els testimonis Magnífic Francesc Maymó, cavaller, i el discret Pere Corder, notari de Barcelona.

Escrivà, Bartomeu Torrent, notari de Barcelona.

Perg. 4492; 222 x 238 mm. Llatí.

Barcelona, 11 gener 1517

Lluís de Montsuar, canonge de Lleida, transmet un breu apostòlic del papa Lleó X, dirigit a Bernat Dusay, ciutadà de Barcelona, Vicenç Navarro, Tomàs Roca doctor en medicina, Guillem Armengol mercader, Antoni Joan Rocha, Joan Rossel, prevere de Lleida, Gabriel Oller, de la Tarraconense, Joan Peraire, canonge de Girona, Francesc Navarro, doctor en dret, Ramon Grialó (?), Antoni Sala, canonge

d'Urgell, Perot Mulner, Francesc Baquer, prevere, Antoni Veguer, doctor en dret, Ramon Camps, Pere Esteve, Berenguer Romeu, Antoni Garó, Bernat Punyet, Jaume Cardona, Joan Creixens, Pere Tàrrega, Joan Santacreu i Bartomeu Brocó, preveres de les diòcesis de Tarragona, d'Urgell, de Lleida i de Girona, com a patrona i tots junts solidàriament (in solidum), on els reconeix o concedeix la seva qualitat de procuradors per a tots els assumptes de l'administració dels seus capítols i beneficis, salva l'obediència canònica, i el dret de presentació dels beneficiats als arquebisbes, bisbes, abats, capítols i comunitats, amb potestat d'excomunicar i de recórrer al braç secular.

Testimonis, l'honorable Ponç Salamó, prevere de Barcelona, i Andreu Andreu, clergue de Lleida.

Joan Vilana, notari reial de Barcelona. Llatí

Perg. 4479; 260 x 263 mm.

Barcelona, 14 abril 1517

Llorenç de Borga (Borja), prevere de Saragossa, vicari general del bisbe de Barcelona, autoritza la permuta del benefici de St. Joan de l'Erm de Barcelona, amb la parròquia de Sta. Victòria de Feixes, de la mateixa diòcesi, i n'ha pres possessió el prevere Francesc de Monsonís. Estaven presents Antoni Granyena, prevere de l'església de St: Esteve de Palaudanes, diòcesi de Barcelona, i Jaume Lombart, mercader i ciutadà de Barcelona.

Perg. 4480; 298 x 183 mm. Llatí.

Barcelona, 19 agost 1527

Antoni Joan Fiella, canonge de Barcelona i vicari general «sede vacante». Bernadí Serra, prevere de la diòcesi d'Urgell, després d'estar vacant l'església parroquial de St. Pere de Castelló, ha estat presentat per a aquesta església per Pere de Cardona, viceregent del governador del principat de Catalunya, com a substitut de l'Excm. Sr. Lluís de Cardona, abat perpetu del monestir de Santa Maria de Solsona, diòcesi d'Urgell; que hi faci servei degut i que estigui sota l'obediència del bisbe de Barcelona.

Perg. 1946; 268 x 212 mm. Llatí.

Barcelona, 14 setembre 1556

Arcàngel Mercader i Guaster de Sant Miquel de Cuixà, diòcesi d'Elna, i Bernat Capeller de Santa Maria de Serrateix, diòcesi d'Urgell, abats o comendataris perpetus i canonges de l'església de Barcelona, comissaris i síndics, diputats pel sagrat concili terraconense a la ciutat de Montsó, diòcesi de Lleida, fa rebut a Jaume Torrent, prevere de Solsona, de la recaptació de les talles de 5 sous per lliura sobre les rendes dels beneficis, que puja a més de tres mil lliures, concedides per la Santa Seu al rei, que fou ingressada a la taula de canvi de Barcelona.

Testimonis, Pere Grau, prevere, i Gabriel Morell, mercader i Arcàngel Baltezar, notari.

Notari escrivà, Francesc Sunyer de Barcelona

A D S. Perg. 4685; 329 x 277 mm. en llatí

Barcelona 22 maig 1567

Bartomeu Canals, obrer, ciutadà de Barcelona, estableix en emfiteusi el venerable Joan Vila, pres [...] al Puig de Planes, diòcesi d'Urgell, en l'església parroquial de Santa Maria del Pi de Barcelona; benefici que accepta com a laica [persona, que consisteix] en una peça de i hort i una casa al carrer de Jonqueres, entre les cases que foren fetes pel Magnific senyor Francesc de Gralla i Desplà, mestre racional de la casa del rei...

Signen Bartomeu Canals i Joan Vila

Testimonis, el venerable Rafel de Feixes, prevere beneficiat de l'església de Barcelona, i Antoni Carteles, escriptor de Barcelona.

A D S. Perg. 475i; 452 x 336, mutilat i deteriorat. Llatí.

Barcelona 25 abril 1585

Testament de Bernat, hostaler, ciutadà de Barcelona, fill de [...] Bals, forner de la vila de Solsona, bisbat d'Urgell, i d'Eleonor. Marmessors, Tomàs de Rabull, Perot Rabull i [...] Aynès ciutadans de Barcelona, gendre meu i Montserrada muller sua. Vol ésser sepultat a la Seu de Barcelona, vas o carner de la confraria de Sant Martí, dels sabaters de la present ciutat, de la qual és cofrare. Donatius per a misses i per a la confraria de la Concepció de la present ciutat, dues lliures i 10 sous. Llegat a la Doma pels treballs. tenia una casa a la Plaça de l'Oli. Per a fundació de misses a la confraria de la Ssma. Trinitat, cinc lliures sobre la casa que té a Solsona, carrer del Forn; vint sous sobre altra casa situada al carrer del portal de Vandelort; vint sous sobre una vinya per d'altres llegats...

Testimonis, Esteve Aymerich, morraler, i Joan Amorós, ferrer, ciutadans de Barcelona.

Notari, Pere Rambla.

A D S. Perg. 4891; 465 x 445 mm. Protocol en llatí i el text en català.

A Solsona hi havia la Confraria de la Ssma. Trinitat.

(Barcelona) 12 abril 1616

Bernat Bertrola, donzell, habitant de Barcelona, i Eugènia muller sua han rebut del noble Miquel Cleriana i Seva, notari, habitant de Barcelona, 4000 lliures barceloneses, que redimiran amb la pensió de 200 lliures cada any; diners portats a la taula de canvi pel rector de la comunitat de preveres; una part, sembla que va destinada al cavaller Joan Palau i a Elisabet Joana Bru.

A D S. Tros de pergamí, 5035; 672 x 385 mm. Llatí.

RESTAURACIÓ LITÚRGICA DEL PRESBITERI DE LA CATEDRAL DE BARCELONA

JOAN BASSEGODA I NONELL

ANTECEDENTS

Des de l'any 1967 ençà s'han realitzat unes obres molt importants a la seu de Barcelona per tal d'adequar-la a les disposicions litúrgiques de la Constitució «Sacrosantum Concilium» del Concili Vaticà II, i millorar així mateix el funcionament de les diverses dependències i serveis.

S'havia deixat de banda la idea del trasllat del cor a una sala nova construïda damunt la sala capitular i l'arxivet. La sala va ser destinada, el 1985, a sala de conferències, amb el nom de «Sala de la Mercè», pel fet que és presidida per la gran pintura de Galofre Oller que commemora la solemne coronació de la Mare de Déu de la Mercè, feta a la catedral, l'any 1888.

El 1967 s'inicià la construcció del nou arxiu capitular situat damunt del claustre, amb la seva sala de lectura, el magatzem de «compactus», la caixa forta, el despatx de la direcció, els serveis, etc. Les obres d'aquesta modèlica instal.lació van ser inaugurades solemnement el 8 de maig de 1969.

En el curs de l'any 1968 es treballà en la instal.lació del nou mecanisme automàtic de funcionament de les campanes de la torre sud, que fou inaugurat en la festivitat de la Puríssima d'aquell any.

El presbiteri antic

Pel que fa al presbiteri, aquell mateix any 1968, es remogueren les reixes que tancaven les dues escales d'accés, que hi ha a banda i banda de la que davalla a la cripta de Santa Eulàlia. Ensems es va refer el paviment del presbiteri amb lloses grises de pedra calcària de Sant Vicenç, combinades amb unes altres de marbre, probablement d'origen italià, que ja enllosaven l'antic presbiteri i s'aprofitaren com a relíquies de la catedral paleocristiana.

En aquells moments l'altar major de la seu era adossat al propi retaule de fusta, que impedia la celebració de la missa cara al poble. Davant l'altar hi havia l'antipendi de marbre que té els signes de la Passió de Jesús, esculpits en baix relleu. L'ara màxima reposava sobre dos grans capitells, probablement del segle VI, col.locats capiculadament l'un damunt de l'altre, tal com explica Mn. Josep Mas i Domènech en la seva «Guia de la Catedral» del 1916. L'any 1936 aquests dos capitells foren extrets del lloc on eren des del segle XIV, i foren traslladats al Museu d'Art de Catalunya. L'any 1940 foren reclamats pel capítol cardenalici, i, un cop recuperats, dipositats a l'avantsala capitular anomenada de la capbrevació, juntament amb l'antipendi suara anomenat, que sembla que fou un obsequi del bisbe Francesc Climent Sapera a la seu barcelonina.

Des de l'any 1939 l'altar major estava format per una ara de marbre suportada per cinc columnes del mateix material. Aquestes columnes sostenen ara l'altar major de la parròquia de Sant Jaume, al carrer de Ferran.

Darrere l'altar hi havia el retaule arquitectònic de fusta i, a les seves espatlles, en el punt central del presbiteri, la càtedra episcopal. A sota, la cripta de Santa Eulàlia i, al voltant, la girola o deambulatori. Tot aquest conjunt, com la resta de l'interior de l'edifici, estava totalment negre a causa del sutge dipositat al llarg dels anys pel fum dels ciris i llànties, i de l'encens.

Neteja interior de la seu

El 1969 es decidí netejar tota la catedral, començant per la cripta, dedicada a Santa Maria i Santa Eulàlia, i seguint després, fins a enllestir una neteja que era absolutament necessària, ja que l'interior de la seu

era negra com un túnel de ferrocarril. Àdhuc l'autor anglès George Edmund Street, que visità la catedral a mitjan segle passat, arribà a creure que la pedra amb què s'havia bastit l'edifici era de color negre.

Aleshores calgué decidir també l'adequació del presbiteri a les disposicions litúrgiques del Vaticà II. L'altar havia de ser exempt, per facilitar la celebració eucarística davant el poble, i la càtedra havia de presidir la Catedral des del fons del presbiteri. Això suposava la necessària remoció del retaule de fusta, qüestió que es va debatre llargament entre els entesos.

El retaule major

En primer lloc es feren estudis de recerca sobre aquest retaule per tal d'escatir i conèixer bé la seva història i els canvis successius que ha sofert. De retaules de fusta arquitectònica, a Catalunya i a les Illes, només se'n coneixen quatre: el primer és el de la seu de Mallorca, desmuntat el 1904 en el curs de les reformes litúrgiques manades pel bisbe Pere Campins i Barceló i realitzades per l'arquitecte Antoni Gaudí; aquest retaule va ser col.locat llavors damunt la porta del Mirador i ara sembla més la caixa d'un orgue que no pas un retaule. El segon era el de la seu de Manresa, fet l'any 1393 pel fuster de Barcelona Pere Puig, i destruït pel foc el juliol de 1936. El tercer el de la catedral de la Seu d'Urgell, del segle XVII, fet a imitació del de Barcelona, que fou desmuntat durant les reformes dirigides per Puig i Cadafalch el 1915, i venut a l'extranger. Actualment, es troba, segons sembla, a Buffalo, als Estats Units.

Del de Barcelona hi ha notícies no massa clarificadores i els diversos autors que s'han ocupat del seu estudi difereixen en les apreciacions. Carreras Candi (1913) el creia de 1377, mentre Feliu Elias (1926), Francesc Martorell (1929), B. Bassegoda i Amigó (1925) i mossèn Josep Mas i Domènech el creuen del segle XV i d'autor ignorat. Pi i Arimon creu que és de 1599. Agustí Duran i Sanpere estudià documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó que permeten establir que el Cerimoniòs manà que es fes el *tabernacle* de la Seu el 1377, i Berenguer Llopart fou encarregat de fer els frisos d'aquest tabernacle.

En dues Visites Pastorals posteriors es menciona el tabernacle, una feta pel bisbe Escales i l'altra pel bisbe Sapera, aquesta el 1421. Ambdós bisbes mencionen el *tabernacle darrere l'altar*, però hi ha

confusió en la documentació perquè s'hi parla de columnes de fusta i també de plata. Hi ha el dubte de si *retaule* és el mateix que *tabernacle*, i si en el «retaule» de fusta hi havia un «tabernacle» d'argent que permetia posar-hi la custòdia.

El que és segur és que el retaule de fusta existia ja quan el bisbe Joan Dimas Loris, el 1599, el va fer aixecar set pams damunt d'un podi, fet també de fusta, d'estil renaixentista amb imitació d'encarreuat i amb l'escut del bisbe mateix. És estrany constatar que, l'ordre del bisbe Loris per a la reforma essent del 1596, el retaule romangués tapat durant tres anys, ja que solament es va descobrir un any després de la mort del prelat. Això fa pensar que la reforma degué ser molt complexa.

Damunt del podi hi ha una mena de predel.la formada per sis fornícules i, al bell mig, un espai per a les relíquies de Sant Sever, procedents del monestir de Sant Cugat. Sobre aquesta predel.la hi ha el cos de pilastres gòtiques que suporten unes voltes quadripartides, tres a cada banda, amb una volta absidal en el centre, on era posada la cadira, dita del rei Martí, i la custòdia. Damunt hi ha set gablets, a plom sobre el frontal del retaule. Tot és de fusta de roure llevat dels gablets del capçat, que semblen de fusta de fruiter. Les subjeccions de les diverses parts es feren amb claus de forja i, en desmuntar el retaule, es comprovà que els taulons de l'estructura, amagats darrera l'encarreuat i els escuts del bisbe Loris, són sencers, i van des del sòl, on estaven encaixats, fins al cos intermedi, per damunt de la predel.la. Això vol dir que l'aixecament del bisbe Loris comprengué podi i predel.la, i, per tant, del segle XIV només en pot ser la part central. Els gablets semblen posteriors i això fa pensar que foren fets el segle XV.

Desmuntatge i nova instal.lació del retaule

Un cop decidit el desmuntatge del retaule, es tractà de la millor manera de procedir a la seva reinstal.lació i per aquesta raó es mantingueren contactes amb els especialistes més acreditats, per tal d'evacuar les consultes indispensables, tant pel que feia al retaule com a la càtedra episcopal que amagava.

A més de les visites fetes per entitats culturals com «Amics de la ciutat» i «Amics dels museus», visitaren el presbiteri l'arquitecte Gabriel Alomar, aleshores vicepresident d'ICOMOS, Piero Sanpaolesi,

director de la facultat d'arquitectura de Florència, el professor Guglielmo de Angelis d'Ossat, director general de Belles Arts d'Itàlia, el cap de servei de monuments de la Direcció general de Belles Arts, arquitecte Albert Garcia Gil i, el 22 de gener de 1971, l'Acadèmia catalana de Belles Arts de Sant Jordi, en visita corporativa. El 16 de gener de 1971 es reuniren en el presbiteri els senyors Agustí Duran i Sanpere, Joan Ainaud de Lasarte, Joaquim de Ros i de Ramis, Ignasi Serra i Goday, Frederic Marès i Deulovol, Eduard Ripoll i Perelló, el canonge fabriquer Dr. Àngel Fàbrega i Grau i l'arquitecte de la catedral, Joan Bassegoda i Nonell. Es tractà del trasllat del retaule i de l'arranjament de la Càtedra episcopal.

El desmuntatge del retaule no era benvist per tothom, i àdhuc es cursaren comunicacions a la Direcció General de Belles Arts, creient que seria un atemptat greu contra la Catedral. De fet, i d'acord amb el concordat aleshores vigent, no era necessari el permís previ de cap autoritat per fer obres en edificis religiosos. Només calia comunicar-ho i prou.

Conseqüència d'aquesta comunicació va ser la visita de l'arquitecte del Ministeri d'Educació i Ciència i acadèmic, senyor Fernando Chueca Goitia, que pogué veure el que s'havia fet, i comprengué que una peça enterament de fusta havia de ser considerada com un moble i que per tant podia ser remoguda de lloc sense que això suposés cap dany a l'estructura del monument.

A més calia tenir en compte la cura i la delicadesa amb què es va fer el desmuntatge d'aquesta peça, que permeté estudiar l'estructura i disposició del retaule, netejar-lo i reinstal·lar-lo amb tota dignitat al presbiteri de la parròquia de Sant Jaume. Al temps que es desmuntava el retaule es va estudiar científicament la peça, ço que donà lloc a una tesi doctoral de l'arquitecte Joaquín Soro López, que va fer el dibuix precís i detalladíssim del retaule.

El presbiteri de la parròquia de Sant Jaume va ser totalment restaurat, refet el paviment, pintades les parets i les voltes per tal de rebre dignament el retaule, totalment netejat i restaurat per Josep Barbero, que té al seu càrrec el taller de restauració de la catedral. Un document notarial que s'estengué estipula que el retaule major segueix essent propietat de la catedral, que es troba en qualitat de dipòsit a l'església de Sant Jaume i que pot ser recuperat en qualsevol moment. Àdhuc en la part lateral del retaule es van fer constar, en unes plaques de fusta, les circumstàncies del trasllat del retaule.

Va ser únicament l'exigència litúrgica la que decidí el Capítol Catedral a canviar l'emplaçament del retaule; però es tingueren molt en compte els precedents històrics d'altres retaules arquitectònics gòtics com són el de la Seu d'Urgell i el de Ciutat de Mallorca. És indubtable que la solució decidida a Barcelona és molt més digne que les altres. A Mallorca el retaule s'ha conservat a la mateixa catedral, però ha perdut el culte; i a la Seu d'Urgell el retaule fou venut i ara es pot considerar perdut. A Barcelona es procedí a una reforma litúrgica reversible i això fa que res no impedeixi, si les disposicions eclesiàstiques així ho determinen, que les coses tornin a l'estat de 1968.

La càtedra episcopal

En restaurar el presbiteri lliure del retaule, quedà la càtedra episcopal visible i calgué restaurar-la com calia.

Aquesta restauració consistí a desmuntar una lauda sepulcral que representa, en baix relleu, la figura d'un bisbe (tal vegada la lauda tombal antiga de Sant Oleguer), que fou traslladada a un mur de la sagristia de la capella de les fonts baptismals, als peus de l'església catedral.

Tot seguit es va refer el mur que fa de respatller de la càtedra entre les dues columnes centrals de la girola amb carreus de pedra de Montjuïc. La càtedra episcopal tenia la part del seient de marbre amb frondes i traceries gòtiques als dos costats, però estava mancada de la part superior o respatller.

Es decidí de fer un raspatller nou seguint les línies dels dos costats de la càtedra antiga, però amb material diferent per tal que sempre la restauració fos identificable. Es prengué model del respatller de la cadira representada en la coronació de Santa Eulàlia que hi ha a la clau de volta de la cripta, així com de la càtedra de Sant Pere a la clau de volta del damunt de la porta de Sant Iu i de la cadira de plata del rei Martí. El restaurador artesà de la catedral, Josep Barbero, va fer realitat el disseny de l'arquitecte, primer en argila i després en talla de fusta. En els òculs de les tres bífores que formen el respatller s'hi posaren, en marqueteria, els escuts de la catedral, de la ciutat i de l'arquebisbe. El 7 de gener de 1972 l'arquebisbe presidí la consagració del nou altar major i tornà a usar la càtedra episcopal aleshores restaurada.

El nou altar major

Pel que fa a l'ara de l'altar major s'estudiaren diverses solucions i finalment es va fer una maqueta de guix de la que es considerà més adient.

Calia tenir en compte els dos grans capitells, d'aire corinti, atribuibles al segle VI, de la basílica paleocristiana i reutilitzats en l'anterior catedral, la romànica, consagrada el 1058, i que havien servit molts anys de suport a l'ara, per bé que amagats darrera el frontal dels signes de la Passió, del temps del bisbe Sapera.

Es decidí reutilitzar la llosa de marbre existent després d'haver-la engruixida i escurçada, i situar-la damunt d'aquells dos grans capitells un cop nets i restaurats. Entre l'ara i l'àbac i l'equí i el sòl del presbiteri es posaren dues peces de marbre verd de forma quadrada (sobre) i dues de forma circular (sota) per tal d'aïllar els capitells i donar-los un més gran relleu. D'aquesta manera d'obtingué una solució que, alhora que ennoblia l'altar de la Seu, ara posat de cara al poble, dignificava dues peces antiquíssimes de la catedral en conferir-los la nobilíssima missió de suportar l'ara de l'altar major de la Seu. Sota els capitells es formà el *subpedaneum* de parquet de fusta, sobre el qual es mou el celebrant.

També es dissenyà un senzill cadirat de cor provisional a l'intercolumni del presbiteri per a ús dels canonges i dels concelebrants; i, encara uns anys després, es van fer dues escales de ferro forjat i fusta que permeten un accés directe i discret al presbiteri des del deambulatori.

Damunt del mur, darrere la càtedra episcopal, es va situar una motllura de fusta per tal de capçar la paret i, entre les dues pilastres centrals, es col.locà el Sant Crist d'argent del segle XVIII que des de llavors havia presidit el retaule major.

El Sant Crist monumental

L'any 1974 el Capítol Catedral acceptà l'ofrena que féu l'escultor Frederic Marès i Deulovol, aleshores president de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi: el Sant Crist monumental, destinat a presidir el presbiteri i tota la catedral. Després de fer nombrosos models d'argila i fusta, es prepararen grans ampliacions

fotogràfiques que foren presentades en el seu lloc per tal de comprovar l'efecte visual.

Finalment es feren les peces en bronze, a la foneria Vilà, de Valls. El grup representa l'Exaltació de la Santa Creu, anb la figura de Jesús mort, voltat de sis àngels disposats en tres parelles. La primera aguanta la creu per la base, la segona manté la corona de glòria damunt del cap de Crist i la tercera, a mitja alçària, encensa el sagrat símbol. Aquest conjunt d'àngels tenants i turiferaris entorn de la Creu descriu la forma d'ametlla, la «mandorla», signe de majestat dels antics. L'alçada del conjunt és de cinc metres, la creu i el Crucificat mesuren dos metres i el pes és de dues tones.

El día 8 d'agost de 1975, i durant deu hores, es va fer la complicada operació de situar la creu en el seu lloc. Per tal de tenir una subjecció eficaç s'afegiren dos cilindres de ferro verticals a les motllures de la part posterior de les columnes centrals del presbiteri, ancorades en un bloc de formigó armat, situat entre els dos murs de pedra, darrere de la càtedra episcopal. Aquests cilindres de ferro suporten dues mènsules de ferro forjat en les quals descansa la biga travessera de ferro amagada dins la creu de bronze. El recolzament es féu solament en dos punts, que actuen com a ròtules, permeten el gir vertical de la creu i no transmeten més que càrregues verticals als pilars de pedra i a la base de formigó.

Un cop situada la creu, quedà llesta la restauració del presbiteri iniciada el 24 de febrer de 1970 i enllestida el 8 d'agost de 1975.

Restauració de la cripta i del sepulcre de Santa Eulàlia

Com és lògic aquestes obres foren dutes a terme simultàniament amb la neteja i restauració de tot l'interior de la catedral i, en el cas del presbiteri, es complementaren amb la neteja i restauració del deambulatori o girola i de la cripta de Santa Maria i Santa Eulàlia.

El 28 de novembre de 1969 va començar l'actuació a la cripta amb els assaigs per tal d'escatir la millor manera de fer la neteja. Pel que fa a les parts policromades de les claus de volta i de la tomba de la santa, es comptà amb l'assessorament i l'ajut del Museu d'Art de Catalunya, amb el seu director, Sr. Joan Ainaud de Lasarte i el tècnic Joaquim Pradell.

Es procedí a la neteja de les voltes, dels pilars i murs dels de la cripta i s'obtingué un resultat sorprenent, en exfoliar sis capes de calç

sobre altres tantes capes de sutge i fum que ennegrien els paraments d'aquest àmbit arquitectònic. Es recuperà la policromia, especialment interessant en l'heràldica, perquè l'escut del bisbe Ferrer d'Abella, incís en la clau de la volta petita, demostra que la cripta es va fer amb posterioritat a la resta del presbiteri i que, com ha explicat el Dr. Martí Vergés i Trias, la cripta romànica subsistí fins al 1337. En el sepulcre de Santa Eulàlia, ultra la neteja, es procedí a la restauració dels quatre àngels ceroferaris que hi ha sobre la tapa del sepulcre i es col.locà una corona d'argent i pedreria, feta per Alfons Serrahima, damunt del cap de la imatge de la Mare de Déu, que presideix la cripta. Es restaurà el paviment i les reixes, i es va fer un banc de fusta de castanyer a tot el voltant de la cripta; unes cortines de domàs vermell foren posades en el fons del gineceu, per amagar els murs de la maçoneria, i deixen més visibles els pilars i arcs escarsers.

La cripta restaurada, i amb la nova il.luminació, va ser inaugurada el dia de Santa Eulàlia, 12 de febrer, de 1970. Aquesta restauració va ser completada més endavant amb la consolidació del sepulcre de marbre quan es manifestaren les conseqüències de l'oxidació de les tiges i passamans de ferro situats a l'interior dels fusts de les columnes, al dessota del sarcòfag. Aquesta nova restauració es va fer durant l'estiu del 1982, i fou inaugurada en ocasió de la visita del Sant Pare, Joan Pau II, el 7 de novembre de 1982, a la catedral de Barcelona.

Neteja de la girola

Pel que fa al deambulatori, o girola, els treballs de neteja foren començats el 20 d'abril de 1970. Es netejaren les voltes amb les seves claus, tant de la girola com de les capelles radials, els murs i les columnes. Va resultar espectacular la neteja del parament de la Sagristia on hi ha la pintura mural que fa de parafons a les tombes dels comtes Ramon Berenguer i Almodis. Les obres s'enllestiren, en aquesta zona, el 13 de maig de 1970.

Cloenda

Aquestes foren, a grans trets, les actuacions realitzades per tal de conduir la restauració litúrgica del presbiteri de la catedral de Barce-

lona i la seva adequació a les normes establertes pel Concili Vaticà II, pel que fa a la celebració eucarística i que, a més, permeteren la restauració, neteja i dignificació de tot l'interior de la catedral, així com la restauració i la nova ubicació del retaule major a la parròquia de Sant Jaume.

Ultra amb les normes litúrgiques derivades del Concili Vaticà II, es va actuar d'acord amb els principis de la Carta de Venècia de 1964, sobre restauració de monuments, no sols en els aspectes tècnics, sinó també en allò que es refereix a les publicacions, com ho prova la llista de llibres, articles i monografies editats al respecte.

EL CLERGAT SECULAR DE LA BARCELONA DEL DOS-CENTS SEGONS ELS SEUS TESTAMENTS

CARME BATLLE I GALLART
ISABEL DE LA FUENTE I CASTELLÓ
JORDI FERNÁNDEZ-CUADRENCH

Com a continuació de les nostres recerques sobre la societat urbana de la Catalunya baix-medieval, dediquem ara l'atenció al clergat secular barceloní del segle XIII a través de l'anàlisi de les seves darreres voluntats, treball amb el qual volem sumar-nos al merescut homenatge a un altre eminent eclesiàstic. El present estudi es basa, en concret, en un conjunt de vint-i-tres testaments procedents de l'Arxiu Capitular de Barcelona, la cronologia dels quals es troba compresa entre 1210 i 1299. Cal reconèixer que una vintena de documents són pocs si tenim present el dilatat període analitzat i l'important nombre de clergues que havien de viure a la Barcelona medieval, atesa la gran quantitat d'esglésies, monestirs, convents i capelles que, a més de la pròpia Seu, existien a la ciutat i en el seu territori.[1] No obstant això, la riquesa de

1. No és possible donar una xifra aproximada dels clergues que vivien a la ciutat ni establir llur percentatge en el total de la població barcelonina del segle XIII. A títol indicatiu, però, podem assenyalar que, des del 1229, el nombre de canonges de la Seu quedà fixat en quaranta, endemés dels altres preveres i beneficiats, a conseqüència de la reducció de canonicats decretada pel legat del papa Gregori IX, el cardenal prevere Joan, bisbe de Sabina, en ocasió de la visita canònica que féu a Barcelona, decisió que fou ratificada pel pontífex dos anys més tard, J. FÀBREGA I GRAU: *La vida quotidiana a la catedral de Barcelona en declinar el Renaixement. Any 1580*. Barcelona, 1978, p. 23.

les dades proporcionades pels nostres testaments ens permet copsar, ni que sigui succintament, l'actitud amb la qual els eclesiàstics barcelonins del segle XIII es preparaven per afrontar el moment més transcendent de la vida: la mort.

ELS TESTADORS: ORIGEN I PATRIMONI

El clergat de la Barcelona baix-medieval no era pas un estament homogeni, car estava dividit, bàsicament, en dos grans grups, definits a partir de l'extracció social i el poder econòmic de llurs membres. Així, l'alt clergat i les jerarquies intermèdies, de què formaven part bisbes, abats, priors, canonges i bona part dels preveres i beneficiats a la Seu i de les principals parròquies urbanes, com Santa Maria del Mar o Sant Just, i rurals, cas de Santa Eulàlia de Provençana, procedien de la petita noblesa, del patriciat urbà i de la pagesia benestant, mentre que el baix clergat, que englobava la majoria dels sots-diaques, diaques, preveres, monjos i frares de la ciutat i del seu territori, mantenia estrets lligams amb les classes populars, és a dir, amb la menestralia i la pagesia menys afavorida.

La documentació que hem examinat, tanmateix, condicionada per la seva procedència, fa referència essencialment a membres de l'estrat superior del clergat secular barceloní, sovint relacionats amb la Seu. En concret, segons detallem en el quadre núm.1, disset dels nostres testaments corresponen a eclesiàstics de la Seu: un bisbe (Arnau de Gurb), nou canonges (Joan Colom, Ramon de Riera, el mestre Ramon de Vic, Guillem de Banyeres, Pere Desvilar, Bertran Delfí, Pere d'Illa, Guillem de Banyeres —nebot del seu homònim— i Ponç de Figuerola),[2] cinc beneficiats (Bernat de Santaeulàlia, Bernat de Banyeres, Bernat de Miralles, Guillem de Castanyera i el mestre Bernat de Fellines) i un prevere (Pere de Granollers); dos més pertanyen a rectors d'esglésies

2. Quatre d'aquests testaments han estat publicats: els de Joan Colom i Pere de Vilar per C. BATLLE i M. CASAS: *La caritat privada i les institucions benèfiques de Barcelona, La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, I. Barcelona, 1980, apèndix, docs. 2 i 4, pp. 165-168 i 171-173, respectivament; i els del mestre Ramon de Vic i Bertran Delfí per J. BAUCELLS: *Gènesi de la Pia Almoina de la Seu de Barcelona: els fundadors*, *ibid.*, apèndix, docs. 5 i 7, pp. 67-70 i 73-75, respectivament.

QUADRE 1. *Els testadors*

Data	Signatura	Testador	Càrrec
1210.09.18	ACB, perg.1-1-1478	Pere de Granollers	prevere de la Seu de Barcelona
1229.10.11	ACB, perg.4-4-26	Joan Colom	canonge de Barcelona
1241.01.31	ACB, perg.4-17-5	Ramon de Riera	canonge de Barcelona
1250.01.29	ACB, *Dotalium*, I, fols.116-117v	mestre Ramon de Vic	canonge de Barcelona
1256.02.15	ACB, Pia Almoina, *Testaments*, Sèrie 8, núm.29a	Guillem de Banyeres	canonge de Barcelona i rector de l'altar de Sant Joan de la Seu
1256.10.2	ACB, perg.4-15-206	Pere Desvilar	canonge de Barcelona i rector de l'església de Santa Eulàlia de Provençana
1257.06.2	ACB, perg.4-3-91	Bernat de Santaeulàlia	rector de l'altar de Sant Miquel de la Seu de Barcelona i administrador de l'almoina del difunt bisbe Berenguer de Palou
1261.06.15	ACB, *Dotalium*, I, fols.65-66	Bertran Delfí	canonge de Barcelona
1272.04.13	ACB, perg.4-15-23	Pere d'Illa	canonge de Barcelona
1277.09.04	ACB, perg.4-15-100	Pere de Pedrinyà	clergue
1278.09.24	ACB, perg.4-9-150	Guillem de Feixes	rector de l'església de Sant Joan d'Horta
1278.10.22	ACB, perg.1-6-3468	Berenguer de Bonvilar	prevere
1280.11.06	ACB, perg.4-2-59	Bartomeu Burget	clergue
1281.05.15	ACB, perg.4-10-141	Jaume de Manresa	rector de les esglésies de Gavà i d'Eramprunyà
1282.07.04	ACB, perg.4-2-64	Bernat de Banyeres	rector de l'altar de Sant Vicenç de la Seu de Barcelona
1283.11.18	ACB, perg.4-2-39	Bernat de Miralles	rector del segon presbiterat de l'altar de Sant Llorenç de la Seu de Barcelona
1284.06.13	ACB, Pia Almoina, *Testaments*, Sèrie 9, núm.174a	Guillem de Banyeres	canonge de Barcelona
1284.09.20	ACB, perg.1-1-2546	Arnau de Gurb	bisbe de Barcelona
1287.06.20	ACB, perg.4-3-231	Bernat Guerau	prevere
1289.12.04	ACB, perg.4-8-71	Guillem de Castanyera	rector del segon presbiterat de l'altar de Sant Joan de la Seu de Barcelona
1291.10.01	ACB, perg.4-3-196	Berenguer de Campanyà	clergue
1299.04.04	ACB, perg.4-2-25	mestre Bernat de Fellines	prevere beneficiat a la Seu de Barcelona
1299.07.30	ACB, perg.1-6-88	Ponç de Figuerola	canonge de Barcelona

rurals (Guillem de Feixes i Jaume de Manresa) i els cinc restants són de preveres que, malgrat no indicar-ho explícitament, amb tota seguretat formaven part del clergat urbà (Pere de Pedrinyà, Berenguer de Bonvilar, Bartomeu Burget, Bernat Guerau i Berenguer de Campanyà). L'anàlisi que segueix, en conseqüència, ha de circumscriure's fonamentalment a les jerarquies superiors i intermèdies de l'Església de la Barcelona dotzentista.

Les escadusseres dades existents sobre l'origen d'alguns dels testadors coincideixen plenament amb les línies generals que acabem d'esbossar sobre l'extracció social del clergat secular barceloní. En efecte, Arnau de Gurb, com la majoria dels bisbes de Barcelona del segle XIII, provenia de la petita noblesa, concretament del llinatge dels castlans del castell de Gurb (Gurb de la Plana, Osona), documentat des de l'any 1117.[3] L'origen dels canonges i beneficiats de la Seu, en canvi, era doble: uns procedien de la burgesia de la ciutat, cas de Guillem de Banyeres i els seus nebots Guillem i Bernat, els quals eren membres d'una rica família de drapers i canviadors, econòmicament molt activa a la Barcelona del dos-cents;[4] altres pertanyien a la pagesia benestant, bé de parròquies properes a la ciutat, com Ramon de Riera, del mas Riera, a Sant Pere de Reixac,[5] bé de poblacions molt més allunyades, cas de Pere d'Illa, nat a la masia Illa, a la parròquia de Sant Esteve de la Costa, actualment la Costa del Montseny (Vallès Oriental),[6] de Bernat de Santaeulàlia, també d'origen vallesà, probablement de Caldes de Montbui o Santa Eulàlia de Ronçana,[7] o del mestre Bernat de Fellines, del llogaret de Fellines, a Viladasens (Gironès), on posseïa uns masos.[8] Un origen també rural, encara que

3. J. GALTÉS: *Arnau de Gurb*, *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol.8. Barcelona, 1969, p. 335. Un balanç del llarg pontificat d'aquest bisbe (1252-1284) es troba a S. PUIG Y PUIG: *Episcopologio de la Sede Barcinonense. Apuntes para la historia de la Iglesia de Barcelona y de sus prelados*. Barcelona, 1929, pp. 206-213.

4. Sobre la família Banyeres, vegeu l'article de C. BATLLE: *La família i la casa d'un draper de Barcelona, Burget de Banyeres (primera meitat del segle XIII)*, «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 2 (1981), pp. 69-91.

5. J. BAUCELLS: *Gènesi de la Pia Almoina...*, p. 36.

6. *Ibid.*, p. 47.

7. *Ibid.*, p. 53.

8. Encara que el testament no ho explicita, el seu origen gironí ofereix pocs dubtes: no posseïa només els esmentats masos de Fellines, sinó que també tenia en alou unes cases que li havia llegat el seu pare i homònim a la ciutat de Girona i diver-

molt més modest que els anteriors, seria el del rector de l'església de Sant Joan d'Horta, Guillem de Feixes, provinent possiblement del lloc dit Feixes, a la parròquia de Santa Eulàlia de Provençana.[9] Al marge de l'extracció social, aquestes dades semblen indicar, finalment, que bona part dels eclesiàstics barcelonins procedien de fora de la ciutat i, sovint, de més enllà del seu territori.

L'ingrés i, molt especialment, la promoció en l'estament eclesiàstic no era fàcil ni estava a l'abast de tothom, donat que calia disposar d'un peculi mínim per afrontar les despeses que aquesta generava. Sabem que molts clergues havien aconseguit ser-ho per mitjà de la protecció d'un poderós, laic o eclesiàstic, el qual es comprometia a aportar els diners necessaris per a l'alimentació i el vestit del seu protegit perquè aquest esdevingués sots-diaca primer, diaca després i per fi prevere, facilitant-li sempre l'ajut econòmic corresponent a cada categoria.

Molts eren els laics que exercien llur patronatge a canvi dels serveis dels capellans que protegien,[10] però, sens dubte, el patrocini més desitjat pels clergues barcelonins era el del bisbe o el d'un dels canonges de la Seu, a la casa o «família» del qual quedaven adscrits. Així, en el seu testament, redactat el 20 de setembre de 1284, el bisbe Arnau de Gurb tingué cura dels, almenys, onze clergues que formaven part de la seva casa, entre els quals es trobava el seu físic, el mestre Bernat de Girona, posant-los al servei dels membres més importants de la jerarquia de l'Església de Barcelona i demanant per a ells la concessió de beneficis que els permetessin viure adequadament.[11] En el mateix sentit, podem

---

sos honors, possessions i rendes en diferents indrets de la diòcesi gironina. Una darrera evidència en aquest sentit és que la seva mare era enterrada en el cementiri del convent dels framenors de Girona, ACB, perg. 4-2-25.

9. El 2 de març de 1227, un home anomenat Guillem de Feixes i la seva muller Marquesa empenyoraren a Joan de Mas una feixa de terra, situada en aquest indret, ACB, perg. 4-56-102.

10. Per exemple, alguns membres de la família Sarrià, llinatge de la petita noblesa del territori de Barcelona, patrocinaren la carrera eclesiàstica de diversos clergues. És el cas dels cavallers Bernat i de Romeu de Sarrià, el primer dels quals es comprometé a protegir Bernat Magraner, acòlit del bisbe de Barcelona Pere de Centelles, i Bernat de Corts, de Sarrià, mentre que el segon féu el mateix amb Guillem Ferrer, també de Sarrià (ACB, perg. 1-6-2485, de 22 de febrer de 1252; 1-6-1311, de 20 de desembre de 1254; i 1-6-1121, de 17 de desembre de 1253, respectivament).

11. En concret, Arnau de Gurb distribuí els seus clergues entre l'arquebisbe de

destacar la protecció que el bisbe Berenguer de Palou proporcionà al prevere Bernat de Santaeulàlia, a qui no va atorgar només el presbiterat que havia instituït a l'altar de Sant Miquel de la Seu, sinó que també li va confiar de forma vitalícia l'administració de l'almoina de dotze pobres que havia fundat a la Seu de Barcelona, en comptes de designar com a almoiner un canonge, segons s'acostumava.[12]

En el cas de moltes famílies del patriciat urbà i de la pagesia benestant, que, a imitació de la noblesa, destinaven un o més de llurs fills a l'Església, era una pràctica molt estesa a l'època que un oncle o un altre parent eclesiàstic assumís la protecció del jove, fent-se càrrec de les despeses de la seva formació i ajudant-lo a promocionar-se. El resultat fou la creació a la Seu barcelonina de veritables nissagues de clergues per part d'algunes de les famílies més rellevants de la burgesia de la ciutat, com ara els Espiells, els Grony, els Llor o els Banyeres. Aquesta darrera família és un bon exemple d'aquest procés: el 6 de març de 1227, Guillem de Banyeres, documentat com a canonge i rector de l'altar de Sant Joan de la Seu de Barcelona pocs anys després,[13] es comprometé a sufragrar de forma vitalícia les despeses d'alimentació i vestit del seu nebot Bernat i el presentà al bisbe Berenguer de Palou perquè l'ordenés sots-diaca.[14] Temps a venir, Bernat de Banyeres esdevingué rector de l'altar de Sant Vicenç de la Seu, el qual havia estat fundat l'any 1221 per Ramon de Banyeres,[15] el seu oncle, amb

---

Tarragona, l'ardiaca Gerard de Gualba, el sagristà Bernat d'Olorda, el seu nebot, i els canonges Pere Oller, Jaume d'Olorda i Bernat de Santaeugènia, també nebot del bisbe, a qui pregava que els acceptessin en llur casa i família com a llurs clergues, ACB, perg. 1-1-2546.

12. J. Baucells: *La Pia Almoina de la Seo de Barcelona. Origen y desarrollo*, *A pobreza na Península Ibérica durante a Idade Média*. Lisboa, 1973, pp. 93-95; i *Id.*: *Gènesi de la Pia Almoina...*, pp. 49-51.

13. En concret, Guillem de Banyeres era canonge i rector de l'altar de Sant Joan de la Seu de Barcelona el 7 de novembre de 1235, quan donà en emfiteusi una peça de terra, situada sobre el burg de la ciutat, que era alou del dit altar, ACB, perg. 1-1-840. Morí havent arribat a la vellesa, probablement en el decurs de 1256, donat que el seu testament és del 15 de febrer d'aquest any, ACB, Pia Almoina, *Testaments*, Sèrie 8, núm. 29a.

14. ACB. perg. 1-6-1001.

15. M. Vergés i M.-T. Vinyoles: *La Seu romànica de Barcelona*. Barcelona, 1978, p.28 (monogràfia inèdita, les principals conclusions de la qual han estat resumides pels seus autors a l'article *Santa Creu i Santa Eulàlia de Barcelona*, *Catalunya Romànica*, vol. XX: *El Barcelonès. El Baix Llobregat. El Maresme*. Barcelona, 1992, pp. 154-165).

qui disposà ser enterrat en el seu testament de 8 de juliol de 1282.[16] No és difícil suposar, per altra part, que Guillem de Banyeres, germà de Bernat, es beneficià també de la protecció del seu oncle i homònim i que fou mercès a aquest patrocini i a la sòlida formació que li havia proporcionat Arbert de Banyeres, el seu pare,[17] que arribà a assolir la dignitat de canonge, de la qual gaudia almenys des de 1270.[18] Guillem de Banyeres i els seus nebots Bernat i Guillem, no obstant, no foren els únics membres de la família que formaren part de l'estament eclesiàstic, car sabem que un Arnau de Banyeres era rector de l'altar de Sant Joan de Santa Maria del Pi el 1248 i que fra Martí de Banyeres era comanador de la casa de l'Hospital a Sant Celoni el 1252,[19] però foren ells, sens dubte, els qui tingueren un paper més destacat en l'Església barcelonina del segle XIII.

Un tret que caracteritza els clergues procedents de la burgesia urbana és llur participació en l'activa vida comercial de la Barcelona dotzentista. En efecte, bons coneixedors del món dels afers, amb el qual havien estat en contacte des de molt joves, aquests eclesiàstics no desaprofitaven l'ocasió d'intervenir en algun negoci rendible, com ara una societat mercantil o una comanda marítima, al costat de parents propers o de reconeguts mercaders de la ciutat. És precisament el darrer dels Banyeres esmentats, el canonge Guillem de Banyeres, qui millor il.lustra el que acabem d'exposar, ja que, entre 1269 i 1284, any de la seva mort,[20] finançà diverses empreses comercials gestionades normalment pels seus nebots Guillemó de Banyeres i Joan de Banyeres, draper, amb un valor global superior a les 855 lliures de Barcelona en

16. ACB, perg. 4-2-64.

17. El 7 de setembre de 1234, per exemple, Arbert de Banyeres i el jove Guillem compraren al prevere Arnau de Bogatell dos llibres de lleis: el Codi i les *Institutiones cum Autentico*, a canvi de 13 lliures de Barcelona en moneda doblenca, ACB, perg.1-6-534. En conjunt, els estudis del seu fill costaren a Arbert de Banyeres la suma de 100 morabatins d'or, és a dir, uns 1.400 sous, segons C. BATLLE: *La biblioteca del canonge Colom. fundador d'un hospital de Barcelona vers el 1219*, *Miscel.lània Aramon i Serra. Estudis de llengua i literatura catalanes oferts a R. Aramon i Serra en el seu setantè aniversari*, II. Barcelona, 1980, p.46.

18. ACB, perg. 1-6-2034.

19. ACB, perg. I-1-2069 i 1-6-1921, respectivament.

20. Guillem de Banyeres testà el 13 de juny de 1284 (ACB, Pia Almoina, *Testaments*, Sèrie 9, núm.174a) i degué traspassar al cap poc temps, donat que el 8 de novembre d'aquest mateix any actuaven els seus marmessors (ACB, perg. 1-6-2862).

moneda de tern.[21] No calia, tanmateix, ser canonge per a invertir en el comerç marítim, puix que eren molts els simples capellans que també ho feien, encara que d'una manera més modesta, cas, per exemple, del clergue Bartomeu Burget, el qual reconegué en el seu testament, redactat el 6 de novembre de 1280, tenir 35 lliures en societat amb el canviador Arnau de Sarrià i els seus socis.[22]

Altres eclesiàstics, no obstant, potser a causa de llur origen rural, no estaven disposats a assumir els riscos que les operacions mercantils comportaven i preferien realitzar inversions menys fructíferes però més segures. Per aquesta raó, alguns clergues es dedicaven al préstec de diners o de cereals a curt termini a canvi d'un mòdic interès, malgrat donar a llurs contractes l'aparença jurídica d'un *mutuum*. El cas més significatiu és el del mestre Ramon de Vic, canonge de Barcelona, el qual dugué a terme una intensa activitat com a prestador durant els vint-i-cinc anys que seguiren la seva instal.lació definitiva a Barcelona el 1229.[23] Entre els seus clients s'hi trobaven laics, essencialment pagesos i membres de la petita noblesa de parròquies properes al territori de la ciutat, a qui prestava cereals o petites quantitats de diners,[24] però sobretot hi havia eclesiàstics, bàsicament canonges i beneficiats a la Seu, els quals podien arribar a aconseguir sumes molt

21. En concret, hem pogut documentar dues comandes amb Guillemó de Banyeres, realitzades el 19 de setembre de 1269 i el 22 de juliol de 1270, la primera de 10 lliures i l'altra de 20 lliures i 15 sous (ACB, perg. 1-6-3067 i 1-6-2034, aquest darrer document publicat per J.Ma. MADURELL i A. GARCIA: *Comandas comerciales barcelonesas de la Baja Edad Media*. Barcelona, 1973, apèndix, doc.30, pp. 173-174); una societat constituïda el 13 de novembre de 1271 amb Joan de Banyeres, a la qual aportà un capital de 700 lliures (ACB, pergs. 1-6-3649, 1-6-3342 i 1-6-2291); una comanda de 100 lliures també a favor de Joan de Banyeres, de 20 de juny de 1278 (ACB, perg. 1-6-2862); i, finalment, una altra comanda, aquest cop de 25 lliures, formalitzada el 9 de març de 1284 i lliurada a Pere de Valldoreix (ACB, perg. 1-6-2905).

22. ACB, perg. 4-2-59. No és inversemblant que aquest clergue mantingués vincles de parentiu amb els Burget, una important família de la burgesia barcelonina del segle XIII, però no ens ha estat possible establir-los.

23. De fet, el mestre Ramon de Vic havia iniciat la seva activitat creditícia entre els estudiants catalans quan era professor a Bolonya, J. BAUCELLS: *Gènesi de la Pia Almoina...*, pp. 37-38.

24. El 4 d'abril de 1249, per exemple, Pere de Corró d'Avall i la seva muller Guillema obtingueren un préstec de 13 sous de Barcelona en moneda doblenca a retornar per Pasqua i de 4 quarteres d'ordi i 5 de mill que havien de liquidar per Sant Pere i Sant Feliu d'agost, ACB, perg. 1-6-3007.

considerables.[25] En el mateix sentit, cal assenyalar també l'especial interès que molts clergues barcelonins demostraven envers la compra temporal de rendes eclesiàstiques. Així, el 24 de gener de 1256, el canonge Pere d'Illa i Jaume Gerard, ciutadà de Barcelona, compraren durant tres anys a Guillem de Montcada, ardiaca de Barcelona, amb l'assentiment del bisbe Arnau de Gurb, les rendes, censos i eixides de l'ardiaconat barceloní, tant a la ciutat i el bisbat de Barcelona com al bisbat de Mallorca, per 3.000 sous de Barcelona en moneda doblenca.[26]

En qualsevol cas, els membres del clergat barceloní, com bona part de llurs conciutadans seglars, invertien el gruix dels guanys obtinguts amb llurs operacions financeres en la constitució d'un sòlid patrimoni immobiliari que els assegurés de forma vitalícia la percepció regular del major nombre de rendes possible. El canonge Joan Colom, per exemple, tenia, segons el seu testament d'11 d'octubre de 1229, un forn i tres cases amb hort a Barcelona, dues vinyes situades prop de la ciutat, una d'elles en el lloc dit Sagina,[27] i quatre masos: el d'Alcatarra, al costat de Montjuïc, el de Planes, a la Santa Creu d'Olorda, i els dos que havia comprat a Vidal de Vilanova, que es trobaven a la parròquia de Sant Boi.[28] L'adquisició de béns immobles, però, no era quelcom de privatiu de les capes altes de l'estament eclesiàstic, com demostra el fet que, entre 1196 i 1201, el prevere Pere de Granollers comprés en alou dues cases situades a Barcelona, unes prop de l'església de Sant Miquel i les altres al carrer que portava vers la Cort Comtal, i un morabatí censal sobre unes altres cases ubicades també a la ciutat, als Arcs concretament, per un preu total de 407 sous de Barcelona en moneda de quatern;[29] o que, el 1289, el prevere Guillem de Castanyera acumulés propietats al burg de Barcelona, a Sant Vicenç de Sarrià, a

25. Cas del canonge Guillem Bernat de Sant-romà, a qui, el 5 de setembre de 1243, concedí 19 lliures de Barcelona en moneda doblenca, 4 morabatins alfonsins d'or i 200 sous melgoresos, que havien de ser reemborsats per Tots Sants, ACB, perg. 1-6-2074.

26. ACB, perg. 1-6-3497.

27. Aquesta vinya havia estat comprada en alou a Pere de Blanes, el 6 de novembre de 1214, per un preu de 210 morabatins d'or, ACB, *Libri Antiquitatum*, I, doc.1079, fol.378.

28. ACB, perg. 4-4-26.

29. ACB, *Libri Antiquitatum*, I, docs. 772, 776 i 784, fols. 287, 288 i 290, respectivament.

Sant Joan d'Horta, a Sant Genís dels Agudells, a Santa Eulàlia de Provençana i a prop del coll d'Enforcats.[30] Encara que, com podem comprovar, el patrimoni immobiliari dels nostres capellans es concentrava fonamentalment a la ciutat i a les parròquies veïnes, eren molts els eclesiàstics que posseïen també immobles més enllà del territori de Barcelona, en general a les zones d'on procedien. És el cas, entre d'altres, del prevere Bernat de Santaeulàlia, el qual, el 4 de març de 1250, dotà el segon presbiterat que havia instituït a l'altar de Sant Miquel de la Seu de Barcelona amb béns situats a Sant Just Desvern, Sant Joan Despí, Sant Vicenç dels Horts, Santa Perpètua de Mogoda, Caldes de Montbui, Samalús, Cànoves, Sant Pau de Monteugues, Santa Eulàlia de Ronçana i Granollers.[31]

Malgrat la relativa abundància de dades existents sobre el patrimoni immobiliari dels eclesiàstics, són molt escasses les referències concretes a la ubicació de les cases on aquests residien. Amb tot, almenys pel que fa al clergat de la Seu, és fàcil suposar que la major part dels canonges, preveres i beneficiats vivien al seu entorn. En efecte, des del segle XI, s'anà configurant en el sector nord de les antigues muralles romanes un complex eclesiàstic que, a més de la Seu romànica i del seu claustre i cementiris, incloïa a l'est de la Porta Bisbal el Palau Episcopal del segle XII, ampliat pel bisbe Arnau de Gurb, el qual també hi féu construir al davant l'actual capella de Santa Llúcia, i a l'oest de la dita porta les cases dels ardiaques, del degà i del sagristà i l'antic hospital de la Seu.[32] El fet, però, que bona part dels capellans de la Seu habitessin en aquesta àrea, clarament dominada pel clergat des del segle XII, no implica que alguns decidissin fixar llur domicili en altres zones properes de la ciutat. Aquest és el cas del canonge Pere d'Illa, el qual vivia a la parròquia de Sant Just,[33] precisament el sector triat per molts eclesiàstics forans, com el bisbe de Vic o els abats de Sant Benet de Bages i Sant Llorenç del Munt, per establir llurs residències a Barcelona;[34] o del prevere Guillem de Castanyera, el qual habitava en el

30. ACB, perg. 4-8-71.

31. J. BAUCELLS: *Gènesi de la Pia Almoina...*, p. 52.

32. Ph. BANKS: *L'estructura urbana de Barcelona, 714-1300*, S. Sobrequés, dir.: *Història de Barcelona*, vol.2: *La formació de la Barcelona medieval*. Barcelona, 1992, pp. 38, 40, 53 i 62.

33. ACB, perg. 4-15-23.

34. Ph. BANKS: *L'estructura urbana...*, pp. 53-54.

burg de la ciutat, en unes cases situades prop del forn d'en Ripoll i que eren alou de l'altar de Sant Silvestre de la Seu.[35]

Quant als béns mobles, la informació proporcionada pels testaments permet afirmar que els clergues posseïen pràcticament els mateixos objectes que hi havia a la resta de llars barcelonines de l'època.[36] En concret, els béns que apareixen de forma més freqüent són els mobles (com armaris, caixes, llits —de fusta o d'escó— amb capçal, taüts i teques), les robes de vestir (com brisalls, capes, clàmides, cotes —algunes de camelot de color pàl.lid cru o negre-, gramàsies, garnatxes, mantells, pellisses i túniques), les robes de llit i per a la llar (com borrasses, cobertors, coixins, *culcitras*, estovalles, llençols, matalassos, travessers i vànoves), els atuells de cuina (com calderes, olles —en algun cas de coure— i una pastera), els aliments i estris emmagatzemats al celler (com cereals —blat, ordi, farina d'ordi— i vi, recipients de capacitat ben diversa —bótes, cups i tonells— i d'altres eines —cas d'un follador o premsa de vi—), i alguns objectes de luxe (com les 10 culleres d'argent del canonge Guillem de Banyeres,[37] l'anell de safir i els dos canelobres de Llemotges del canonge Joan Colom,[38] o el calze d'argent amb el seu escriny o estoig i les copes del mateix metall noble del prevere Bernat de Santaeulàlia).[39] A les llars dels eclesiàstics més adinerats, era també corrent la presència d'un o dos esclaus, normalment sarraïns, els quals acostumaven a obtenir la llibertat a la mort de llur propietari si s'havien batejat o estaven disposats a fer-ho.[40]

El bé, no obstant, més preuat per als clergues havia de ser el llibre, no només pel seu elevat valor econòmic, sinó sobretot per l'ús que en feien els eclesiàstics en l'exercici de llur ministeri i, en alguns casos, en el desenvolupament de llur activitat judicial. A partir dels llibres

35. ACB, perg. 4-8-71.

36. Sobre aquesta qüestió, vegeu l'estudi de F. Sabaté: *Els objectes de la vida quotidiana a les llars barcelonines al començament del segle XIV*, «Anuario de Estudios Medievales», 20 (1990), pp. 53-108.

37. ACB, Pia Almoina, *Testaments*, Sèrie 8, núm. 29a.

38. ACB, perg. 4-4-26.

39. ACB, perg. 4-3-91.

40. Així, el canonge Pere d'Illa disposà en el seu testament que, després de la seva mort, la seva esclava Esclarmunda, batejada, quedés lliure i alforra, el mateix que el sarraí Ali si volia batejar-se, ja que, en cas contrari, seria venut pels marmessors, ACB, perg. 4-15-23.

dels canonges Joan Colom[41] i Ramon de Riera, podem reconstruir de forma aproximada la biblioteca d'un membre de l'alt clergat barceloní de mitjan segle XIII i apropar-nos a la seva formació, iniciada a l'escola capitular i ampliada amb estudis teològics o jurídics a les universitats de Tolosa de Llenguadoc o Bolonya, respectivament. Les seves obres serien, doncs, bàsicament de Teologia (com la Bíblia —de la qual sovint es posseïen diferents exemplars—, el *Liber Sententiarum* de Pere Llombard (1100-1160), el *Liber Ystoriarum* o *Historia Scholastica* de Pere Comestor († 1198), el Salteri amb glossa o sense i, segurament, els escrits dels Sants Pares) i de Dret Civil (com el Codi, el Digest vell, el Digest nou, les Institucions, l'*Inforciatum*, les Autèntiques o alguna de les *Summa* de Placentinus († 1192)) i Canònic (cas de les Decretals), així com d'altres disciplines com la medicina i la gramàtica. Cal dir, finalment, que la procedència d'aquests llibres era molt diversa, car podien haver estat comprats,[42] rebuts en herència,[43] manllevats[44] o, fins i tot, copiats per encàrrec del propietari.[45]

El testament i les seves causes

Des d'una perspectiva legal, el testament a la Baixa Edat Mitjana, com a l'actualitat, no era més que un acte jurídic, personal, unilateral, solemne i revocable pel qual algú disposava lliurement del seus béns per a després de la seva mort, instituint un o més hereus.[46] En una societat, tanmateix, com la medieval, on una profunda religiositat

41. La biblioteca de Joan Colom ha estat objecte d'un estudi monogràfic per part de C. Batlle: *La biblioteca del canonge Colom...*, pp. 45-51.

42. Vegeu *supra*, nota 17.

43. El canonge Bertran Delfí, per exemple, deixà la seva Bíblia a Bernat de Vall, frare predicador, amb la condició que, quan morís, el llibre passés al convent de Santa Caterina, ACB, *Dotalium*, I, fols. 65-66.

44. És significatiu, en aquest sentit, que el canonge Joan Colom reconegués en el seu testament tenir tres obres que pertanyien a Pere de Pinell, el qual les havia deixades mentre visqués mitjançant document públic, ACB, perg. 4-4-26.

45. Així, el canonge Ramon de Riera tenia una Bíblia que havia fet escriure a Guillem Petritxol, ACB, perg. 4-17-5. Sobre aquesta qüestió, vegeu J. Hernando: *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XIV*, I. Barcelona, 1995, pp. 16.21.

46. A.M. Borrell i Soler: *Dret Civil vigent a Catalunya*, V. Barcelona, 1923, p. 14.

impregnava tots els àmbits de la vida, pública i privada, i la mort era quelcom de quotidià, l'acte de testar adquiria un important component espiritual, especialment accentuat quan qui el realitzava era precisament un eclesiàstic. En efecte, les darreres voluntats eren per al testador l'última oportunitat per a purificar la seva ànima i cercar la benignitat del Creador, rescabalant els deutes contrets i les injúries comeses durant la vida i destinant una munió de llegats a obres de caire assistencial i a fundacions purament espirituals. El testament esdevenia, per tant, un instrument de caràcter quasi expiatori.[47]

Les causes que portaven el clergat de la Barcelona dotzentista a testar no diferien gens de les que movien a fer-ho la resta dels seus conciutadans laics i eren, bàsicament, dues: per una part, els problemes físics i de salut, és a dir, la malaltia i la vellesa,[48] i, per una altra, el que podriem qualificar com a raons de previsió davant l'absoluta certesa de la mort.

La primera d'aquestes causes és, sens dubte, la majoritària entre els testaments examinats, amb un total de tretze casos, dels quals en tan sols un es fa referència a la vellesa (*nimia senectute oppressus*).[49] La malaltia era, doncs, la raó principal per la qual els nostres eclesiàstics dictaven llurs darreres voluntats. La documentació, però, no és gaire prolífica a l'hora de descriure l'afecció del testador, ans al contrari, un lacònic *egritudine detentus* és l'únic esment a la seva situació. Amb tot, el malalt sempre té cura de subratllar, mitjançant la fòrmula *in meo pleno sensu et sana memoria*, que la seva malaltia no li ha afectat la consciència i, per tant, que es troba en plenitud de facultats mentals en el moment de testar. En alguns documents, pot deduir-se que el fatal desenllaç era imminent, car s'indica que el testador es trobava greument

47. Aquest caràcter expiatori es fa palès en alguns testaments de forma molt nítida. És el cas, per exemple, del de Bernat de Banyeres, rector de l'altar de Sant Vicenç de la Seu, de 8 de juliol de 1282, on el testador declarà que el difunt mestre Berenguer de Torre, ardiaca de Barcelona, l'havia obligat, sota pena d'excomunicació, a signar un establiment a favor de Folquet Ferrer i la seva muller Blanca, document que s'havia negat a rubricar, considerant-lo perjudicial per a ell i per al seu altar, ACB, perg. 4-2-64.

48. J.-R. JULIÀ: *Las actitudes mentales de los barceloneses del primer tercio del siglo XIV*, «Anuario de Estudios Medievales», 20 (1990), pp. 18-21.

49. Es tracta del testament del canonge Guillem de Banyeres, major, a qui la senectut li va impedir, fins i tot, signar el document, ACB, Pia Almoina, *Testaments*, Sèrie 8, núm. 29a.

malalt. Així, per exemple, el prevere Guillem de Feixes moria un 26 d'abril de 1278, dues setmanes després d'haver expressat oralment davant testimonis les seves darreres voluntats en veure agreujada l'afecció que patia (*ingravescente largore quo detinebatur*).[50]

Tot i això, un bon nombre dels clergues estudiats, deu concretament, no prengueren la decisió de testar davant la proximitat de la mort, sinó que ho feren per previsió, és a dir, a fi d'evitar que aquesta els sorprengués sense haver deixat en ordre llurs afers terrenals i, especialment, espirituals. Aquesta precaució obeïa, a voltes, a una raó objectiva, com ara els riscos que comportava la realització d'un viatge, cas del canonge Ramon de Riera, el qual féu testament el 31 de gener de 1241, poc abans de marxar cap a la cúria romana.[51] Normalment, no obstant, els testadors actuaven per motius purament subjectius, moguts tal vegada pel traspàs d'una persona propera, com un familiar o un amic, raó per la qual la causa de llurs testaments és al.ludida de forma genèrica, mitjançant la clàusula *attendens quod nulli mortalium notus est terminus finis sui*, o senzillament omesa. En alguns d'aquests documents, la mort era clarament contemplada en un horitzó llunyà, ja que el testador considerava la possibilitat que els marmessors i alguns hereus morissin abans que ell.[52] En d'altres casos, per últim, tenim constància que el traspàs del testador es produí molt de temps després d'haver estat redactat el seu testament, com succeí amb el canonge Pere d'Illa, el qual testà un 13 d'abril de 1272,[53] però no morí fins el 4 de novembre de 1279,[54] és a dir, set anys i mig més tard.

50. ACB, perg. 4-9-150. De la mateixa manera, el canonge Bertran Delfí ordenà redactar el seu testament només sis dies abans del seu decés, que es produí el 21 de juny 1261 (J. BAUCELLS: *Gènesi de la Pia Almoina...*, p. 42), a causa d'una greu malaltia que no li va permetre signar de pròpia mà, segons acostumava, el document (*nimia infirmitate oppresus scribere nequeo manu propria prout consuevi*), ACB, *Dotalium*, I, fols. 65-66.

51. ACB, perg. 4-17-5. La cautela, al capdavall, va demostrar-se plenament justificada perquè sembla que mai no va tornar de Roma, J. BAUCELLS: *Gènesi de la Pia Almoina...*, p. 36.

52. Així, el mestre Bernat de Fellines determinava en el seu testament, de 4 d'abril de 1299, qui havia de substituir a cadascun dels seus marmessors i que havia de fer-se amb els llegats d'alguns beneficiaris en cas que aquests ja haguessin traspassat en el moment del seu decés, ACB, perg. 4-2-25.

53. ACB, perg. 4-15-23.

54. Encara que J. BAUCELLS indica com a data probable de la seva mort el 4 de novembre de 1272 (*Gènesi de la Pia Almoina...*, p. 47), el cert és que aquest canonge

ELS MARMESSORS: DESIGNACIÓ I FUNCIONS

Un element clau per a garantir el correcte compliment ulterior del testament era la designació dels marmessors per part del testador, car aquests actuaven com als seus mandataris *post mortem*.[55] A causa de la transcendència de la missió que els era encomanada, els marmessors havien de ser persones de l'absoluta confiança del testador. En el cas que ens ocupa, podem observar com invariablement tots o la majoria dels marmessors formaven part, igual que el testador, del clergat barceloní i sovint ocupaven el seu mateix nivell en la jerarquia eclesiàstica.[56] Les raons són òbvies: per una part, la pertinença a l'estament clerical afavoria l'establiment de sòlids lligams d'amistat entre alguns dels seus membres i, per una altra, el fet que els capellans lleguessin, directament o indirecta, el gruix de llur patrimoni a l'Església propiciava l'actuació d'eclesiàstics com a executors testamentaris. Tot i això, la presència de marmessors laics en aquests testaments era freqüent, encara que llur nombre fos sempre inferior al dels clergues.[57] En general, es tractava també de persones molt properes al testador, amb qui compartien estrets llaços de parentiu —especialment germans i nebots—[58] o mantenien forts vincles

actuà en diverses ocasions com a procurador de l'Almoina de la Seu entre 1273 i 1275 (ACB, perg. 4-56-20, 4-40-90 i 4-56-21). Creiem, doncs, que morí un 4 de novembre de 1279 perquè en un establiment, datat només dos dies després, s'explica que el document hagué de ser redactat novament pel fet que Pere d'Illa havia mort sense signar-lo (ACB, perg. 4-49-191).

55. A.M. BORRELL i SOLER: *Dret Civil...*, V, p. 216.

56. No és casual, doncs, que el canonge Bertran Delfí, per exemple, nomenés com a marmessors els canonges Pere Arbert i Ramon de Montseny (ACB, *Dotalium*, 1, fols.65-66); que Bernat Miralles, rector de l'altar de Sant Llorenç de la Seu, assignés aquesta funció als preveres Guillem de Vila i Arnau Alemany, ambdós beneficiats a la Seu (ACB, perg. 4-2-39); o que el prevere Bernat Guerau designés els clergues Jaume de Prat i Pere de Saiola (ACB, perg. 4-3-231).

57. De fet, el testament del prevere Berenguer de Bonvilar, redactat el 22 d'octubre de 1278, ens proporciona l'únic exemple de paritat entre marmessors eclesiàstics —els preveres Nadal de Sala i Arnau Llobet— i seglars —Felip de Bonvilar, germà del testador, i Guillem de Garriga, ciutadà de Barcelona—, ACB, perg. 1-6-3468.

58. Així, el 8 de juliol de 1282, Bernat de Banyeres, rector de l'altar de Sant Vicenç de la Seu, designà com a marmessor el seu nebot Bonanat de Banyeres, ciutadà de Barcelona, endemés dels preveres Arnau Alemany i Arnau Llopart, rectors,

d'amistat.[59] Eclesiàstics o seglars, els marmessors signaven normalment el testament en qualitat de testimonis com a mostra inequívoca de l'acceptació de la responsabilitat que els havia estat conferida.[60]

La tasca dels marmessors consistia a executar fidelment les darreres voluntats del testador. Bona part dels llegats no oferien dubtes ni donaven marge a cap interpretació, car eren expressats de forma unívoca en el testament: els marmessors es limitaven en aquests casos a lliurar un determinat bé o suma de diners a certa persona o institució, res més. Ara bé, els desitjos del testador eren sovint formulats de manera genèrica, deixant-se a l'arbitri dels executors testamentaris llur concreció. Així, per exemple, un nombre important de les deixes pies que el testador disposava en favor de la seva ànima eren determinades posteriorment pels marmessors.[61] En el mateix sentit, cal assenyalar que en moltes ocasions aquests mandataris tenien plenes facultats per a comprar els immobles que consideressin més convenients a fi de dotar les fundacions assistencials o espirituals instituïdes pel testador.[62] Amb tot, era, sens dubte, en aquells testaments on hom designava com a hereu universal els pobres de Jesucrist on els marmessors assumien la màxima responsabilitat en l'exercici de llurs funcions, puix que

---

respectivament, dels altars de la Santíssima Trinitat i de Sant Esteve de la Seu, ACB, perg.4-2-64.

59. En aquest sentit, cal assenyalar que, al costat de l'ardiaca Bernat de Vilagranada i dels canonges Arnau de Pau i el mestre Martí, el canonge Ramon de Riera encarregà, el 31 de gener de 1241, l'execució del seu testament a Guillem de Lacera i Bernat de Caldes, ciutadans de Barcelona (ACB, perg.4-17-5), homes, sens dubte, de la seva màxima confiança, amb qui, l'any anterior, havia dut a terme la marmessoria de Ramon de Plegamans, ciutadà de Barcelona (ACB, perg.1-6-2634).

60. A.M. Borrell i Soler: *Dret Civil...*, V, p. 219.

61. Un cas paradigmàtic és el del prevere Jaume de Manresa, el qual, en el seu testament de 15 de maig de 1281, assignà 300 sous en benefici de la seva ànima, dels que tan sols precisà la destinació d'una cinquena part: 20 sous per a la seva sepultura i uns 40 sous a repartir entre diverses institucions eclesiàstiques de la ciutat, establint que els diners restants fossin distribuïts entre els pobres vergonyants, les donzelles per a maridar i altres pies causes segons el criteri dels marmessors, ACB, perg. 4-10-141.

62. El canonge Pere Desvilar, per exemple, disposà que els seus marmessors compressin alous amb els seus béns mobles per tal d'obtenir rendes que, unides a les que proporcionaven les finques que ja posseïa, permetessin finançar l'hospital per a pobres que ordenava construir en el seu testament, redactat el 24 d'octubre de 1256, ACB, perg. 4-15-206.

llavors la distribució de la major part del patrimoni del testador quedava sota llur exclusiu criteri.[63]

A causa de llur nombre, que normalment oscil.lava entre dues i quatre persones, encara que a voltes podia arribar a ser de cinc o sis, els marmessors acostumaven a prendre les decisions mancomunadament i per majoria.[64] El testador, tanmateix, tenia la facultat de resoldre una altra forma d'actuació i, fins i tot, de designar el que podríem denominar un «marmessor rector», és a dir, amb autoritat sobre els altres, com féu el canonge Guillem de Banyeres, el qual, en el seu testament de 13 d'abril de 1284, va posar l'execució de les seves darreres voluntats sota la direcció d'un dels marmessors, el canonge Arnau de Picalquers, a qui els cinc mandataris restants havien de demanar consell abans d'emprendre cap acció i que era, a més, el dipositari de tots els diners del difunt mentre durés la marmessoria.[65] En qualsevol cas, la mort, absència o incapacitat d'un o més marmessors, inclosa la del «rector», no impedia el compliment del testament per part dels altres executors, ni que només en sobrevisqués un, ja que llurs obligacions no es transmetien hereditàriament i el nomenament de substituts era un recurs poc emprat pels testadors.[66]

Encara que, en principi, l'exercici d'una marmessoria no comportava cap tipus de remuneració, els testadors solien atorgar en llurs darreres voluntats una suma de diners a cadascun dels marmessors, bé en forma de llegat, com els 20 morabatins que el canonge Ramon de

63. Així, el 18 de novembre de 1283, el prevere Bernat de Miralles, havent instituït hereu universal els pobres de Jesucrist, ordenà als seus marmessors que repartissin els seus béns en obres pies en favor de la seva ànima i de les dels seus parents i benefactors i els donà plena llicència per a fer-ho en funció del que creguessin més oportú, ACB, perg. 4-2-39.

64. A.M. Borrell i Soler: *Dret Civil...*, V, p. 220.

65. ACB, Pia Almoina, *Testaments*, Sèrie 9, núm. 174a.

66. Dels eclesiàstics estudiats, tan sols el mestre Bernat de Fellines va prendre la precaució de designar substituts per a tres dels seus quatre marmessors, possiblement pel fet de veure encara llunyana la seva mort i, al mateix temps, factible la d'algun dels seus mandataris. En concret, en designar Guillem Escrivà, rector de la capella del bisbe Arnau de Gurb, Arnau Llopart, rector del primer presbiterat de l'altar de Santa Margarida de la Seu, i Jaume de Prat, beneficiat a l'altar de Santa Maria i Santa Eulàlia de la Seu com a marmessors, el testador va establir que, si traspassaven abans que ell o morien sense haver finalitzat la marmessoria, fossin reemplaçats per llurs respectius successors en els beneficis eclesiàstics que detentaven, vegeu *supra*, nota 52.

Riera deixà a Bernat de Caldes i a Guillem de Lacera,[67] bé en concepte de gratificació per llur treball, retribució que variava enormement en funció de la fortuna del testador, com demostra el fet que el prevere Berenguer de Campanyà tans sols els assignés 5 sous mentre que el canonge Pere d'Illa hi destinava fins a 10 morabatins.[68] En canvi, és completament inusual la disposició del prevere Bernat Guerau, segons la qual els marmessors podrien dels seus béns *retinere secundum quod eis placuerit et secundum laborem*.[69]

No podem acabar el present epígraf sense indicar que, a desgrat de totes les precaucions preses pels testadors, les actuacions negligents de molts marmessors es succeïren al llarg del segle XIII, fins al punt de ser objecte de reiterades denúncies per part de les autoritats eclesiàstiques locals, les quals, durant el sínode celebrat al novembre de 1244, subratllaren la gravetat del compromís contret pels marmessors i amenaçaren amb l'excomunicació aquells que posaven entrebancs i dilataven l'execució dels testaments que els havien estat encomanats.[70] Per aquesta raó i com a mesura de prevenció addicional, alguns dels nostres clergues, com el canonge Bertran Delfí o el prevere Bernat de Banyeres, encarregaren al bisbe i al capítol de la Seu o als seus hebdomadaris la supervisió del correcte compliment de llurs testaments, demanant-los que assumissin llur execució en el supòsit que els marmessors no poguessin fer-ho o *si forsan ipsi in hoc essent negligentes vel remissi*.[71]

67. ACB, perg. 4-17-5.

68. ACB, perg. 4-3-196 i 4-15-23, respectivament.

69. ACB, perg. 4-3-231.

70. Aquestes mesures, però, no hagueren de produir els efectes desitjats, car el concili de 1291 tornà a denunciar que la llibertat de testar era merament il.lusòria si no li corresponia la necessitat d'executar, J. BAUCELLS: *El sentimiento religioso popular en el obispado de Barcelona de 1229 a 1344* (tesi de llicenciatura inèdita). Barcelona, 1970, pp. 168-169.

71. ACB, *Dotalium*, I, fols. 65-66 i perg. 4-2-64, respectivament.

72. ACB, perg.4-9-150. De la mateixa manera, el desig expressat pel prevere Berenguer de Bonvilar de ser enterrat en el cementiri de Santa Maria de Montalegre podria indicar la seva pertinença al clergat d'aquest monestir barceloní, ACB, perg. 1-6-3468.

L'ELECCIÓ DE SEPULTURA I ELS RITUS FUNERARIS

Els eclesiàstics de la Barcelona del dos-cents, com llurs conciutadans laics, gaudien de plena llibertat a l'hora d'escollir l'indret per al repòs etern de llurs despulles. En general, no obstant, els clergues acostumaven a triar com a lloc de sepultura el temple on exercien llur ministeri, com féu el prevere Guillem de Feixes, el qual decidí ser enterrat a l'església de Sant Joan d'Horta, d'on era rector.[72] D'acord amb aquesta tendència, el fet que la majoria dels eclesiàstics estudiats fossin canonges, beneficiats i preveres de la Seu barcelonina explica, en bona mesura, que un total de dinou dels nostres vint-i-tres testadors elegissin aquesta basílica per a llur inhumació.[73] Cal afegir, endemés, que l'enorme prestigi de la Seu propiciava que molts altres membres del clergat de la ciutat i de les parròquies del seu territori l'escollissin també per a rebre sepultura, cas, per exemple, del prevere Jaume de Manresa, rector de les esglésies de Gavà i d'Eramprunyà.[74]

Malgrat expressar el desig de rebre sepultura a la Seu, alguns testadors no indicaven l'indret on s'havia de fer la inhumació, deixant, tal vegada, la seva elecció en mans del bisbe i del seu capítol, com va fer el més jove dels canonges Guillem de Banyeres.[75] Normalment, tanmateix, els eclesiàstics especificaven en llurs testaments, a voltes amb gran exactitud, el lloc on volien reposar. Així, el prevere Bernat de Santaeulàlia decidí ser inhumat a l'interior del temple, en concret a la capella de Sant Miquel, prop de l'altar, d'on era rector.[76] Amb tot, pocs havien de ser els clergues enterrats a la basílica, probablement un honor reservat als membres més influents de l'Església de Barcelona. Els documents analitzats mostren clarament que bona part dels testadors triaven el «cementiri de la Seu» per a llur inhumació, uns al costat de la sepultura d'un amic o valedor, cas del clergue Bartomeu Burget, enterrat en un túmul situat als peus del de Bernat de Santandreu,[77] i

73. Així, el 30 de juliol de 1299, trobant-se greument malalt a Vic, el canonge Ponç de Figuerola, després de disposar que el seu cos fos enterrat provisòriament en el cementiri d'aquesta ciutat, ordenà als seus marmessors que, quan poguessin, portessin a terme el trasllat dels seus ossos a la Seu de Barcelona, ACB, perg. 1-6-88.

74. ACB, perg. 4-10-141.

75. ACB, Pia Almoina, *Testaments*, Sèrie 9, núm. 174a.

76. ACB, perg. 4-3-91.

77. ACB, perg. 4-2-59.

d'altres a la sepultura d'algun familiar molt proper, com el prevere Bernat de Banyeres, el qual volgué descansar en el túmul de Ramon de Banyeres, el seu oncle.[78] Ara bé, la vaguetat amb la qual s'al.ludeix al «cementiri de la Seu» no ens permet precisar si es tractava del fossar dit del Paradís, és a dir, el que hi havia entre l'absis i el cim del mont Tàber, o, com sembla més probable, del que es trobava a la galilea, abans d'accedir al temple.[79] Inequívoca és, en canvi, la referència al tercer cementiri de la Seu, el del claustre, on fou enterrat el canonge Guillem de Banyeres, major, concretament davant del túmul de Sant Oleguer.[80] A la vora, precisament, del claustre romànic, hi havia tot de capelles foranes, la més important de les quals era la de les Verges —ara de Santa Llúcia—, construïda per Arnau de Gurb el 1268, on encara avui reposen les restes d'aquest bisbe [81] i on també demanà ser sepultat el canonge Pere d'Illa.[82]

Quant a la cerimònia funerària, són molt minses i fragmentàries les dades que ens proporcionen els testaments. Sabem, per exemple, que els enterraments a la Seu es feien seguint un ritu determinat (*secundum consuetudinem dicte Sedis*), però ignorem per complet en què consistia. Tot i això, a partir de les descripcions dels costums funeraris que ens faciliten altres estudis,[83] podem arribar a reconstruir, ni que sigui de forma molt esquemàtica, el ritual del sepeli. Després del traspàs, el cadàver era rentat i amortallat amb un llençol o amb l'hàbit triat pel finat[84] i col.locat en el seu llit per ser vetllat a l'espera del moment de la inhumació. El dia de l'enterrament, les despulles del

78. ACB, perg. 4-2-64.

79. M. VERGÉS i M.-T. VINYOLES: *La Seu romànica...*, pp. 24-25 i 29.

80. ACB, Pia Almoina, *Testaments*, Sèrie 8, núm. 29a.

81. ACB, perg. 1-1-2546. En el testament, la capella és designada com de Santa Quitèria, ja que el 1271 Arnau de Gurb hi fundà tres altars i beneficis: un dedicat a Santa Quitèria, un altre a Santa Àgata i el tercer a Santa Llúcia. Amb el temps, però, seria aquesta darrera advocació la que acabaria per prendre preeminència, M. VERGÉS i T.-M. VINYOLES: *La Seu romànica...*, p. 38.

82. ACB, perg. 4-3-91.

83. Vegeu especialment els articles de M. RIU: *Alguns costums funeraris de l'Edat Mitjana a Catalunya*, *Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya* («Acta/ Mediaevalia», annexos d'Arqueologia medieval, annex 1). Barcelona, 1982, pp.35-36; i de J.-R. JULIÀ: *Las actitudes mentales...*, pp. 28-33.

84. Així, el bisbe Arnau de Gurb escollí com a mortalla l'hàbit dels frares predicadors, ACB, perg. 1-1-2546.

difunt eren transportades fins al lloc de la sepultura a les espatlles de familiars i amics, sobre un mul o en un carro, essent acompanyades per un seguici de clergues amb creus alçades, provinents de les diferents esglésies i capelles de la ciutat, cadascun dels quals rebia per la seva presència entre 12 diners i 10 sous.[85] Acabada la missa i soterrat el cadàver, els presents abandonaven el túmul, sovint flanquejat per ciris,[86] i es reunien a casa del difunt per celebrar l'àpat ritual conegut com a «dinar dels morts» amb el qual s'honorava la memòria del finat. En alguns casos, d'acord amb les directrius expressades pel difunt en el seu testament, aquest ritual podia iniciar-se el mateix dia de l'òbit i perllongar-se durant més d'una setmana o comptar amb la participació directa o indirecta dels preveres de la Seu o d'un nodrit grup de pobres.[87]

Encara que hi havia, finalment, testadors que assignaven una suma de diners o determinats béns per tal de fer front a les despeses generades per llur enterrament,[88] el més habitual era, no obstant, que els marmessors gaudissin de plenes competències a fi de sufragar el fune-

85. Normalment, els testadors demanaven de manera general l'assistència del major nombre possible de capellans amb creus alçades de les esglésies i capelles de Barcelona. Alguns, no obstant, manifestaven el desig que participessin en llur sepeli les creus de determinats temples, cas del clergue Bartomeu Burget, que sol.licità la presència de les de les esglésies de Sant Just, Sant Miquel, Sant Jaume i Santa Maria del Mar (ACB, perg. 4-2-59), o del prevere Guillem de Castanyera, que requerí la de Santa Maria del Pi (ACB, perg. 4-8-71).

86. El prevere Bernat de Banyeres, per exemple, disposà que vuit torxes cremessin a la seva sepultura, ACB, perg. 4-2-64.

87. Així, el prevere Bernat de Santaeulàlia ordenà que durant els nou dies posteriors al seu òbit tota la seva família mengés dels seus béns i deixà 50 sous perquè el dia del seu enterrament cent pobres mengessin al refectori de la Seu (ACB, perg.4-3-91); també el canonge Pere d'Illa disposà que durant nou dies després del seu traspàs tota la seva família així com cinquanta pobres mengessin en el seu hospici i que, abans de transcórrer quinze dies, fossin vestits amb túniques de drap de Lleida un total de cent pobres (ACB, perg. 4-15-23); el prevere Bernat de Banyeres, en canvi, manà que cadascun dels preveres beneficiats a la Seu rebés 6 «placente» —un tipus de pa— el dia del seu decés i els dos següents i 4 diners els sis dies posteriors a la seva mort (ACB, perg. 4-2-64).

88. És el cas, entre d'altres, del prevere Bernat de Santaeulàlia, el qual destinà 1.000 sous per pagar la seva cerimònia d'inhumació (ACB, perg. 4-3-91), o del prevere Bernat Guerau, que va ordenar als seus marmessors vendre els immobles que li havia llegat Berenguer Mercader amb l'objectiu de satisfer les seves despeses funeràries (ACB, perg. 4-3-231).

ral amb el patrimoni del difunt, sense que aquest hagués hagut de consignar cap deixa especifica a tal efecte.

La restitució de deutes i injúries

El reconeixement de deutes i ofenses expressat invariablement per tots i cadascun dels testadors és, sens dubte, una de les manifestacions més diàfanes del caràcter expiatori del testament. En efecte, veient propera la mort, el testador confessava i es mostrava disposat a rescabalar els deutes pendents i les injúries comeses al llarg de la seva vida, rememorant, en ocasions, accions pocs honroses realitzades molts anys enrere.[89] Aquest penediment, tardà però sincer, estava encaminat a obtenir la redempció dels pecats del testador per tal d'afavorir la salvació de la seva ànima. En aquestes circumstàncies, és comprensible que els marmessors rebessin l'ordre de liquidar tots els deutes i de restituir totes les ofenses del testador que poguessin provar-se a través de testimonis o documents o de qualsevol altra forma legítima, sense apel.lar als tribunals o recórrer a cap subterfugi legal per dilatar o, fins i tot, evitar llur pagament.[90]

Tot i que la majoria dels testaments fan referència a la satisfacció dels deutes mitjançant clàusules gairebé estereotipades, el reconeixement explícit que n'efectuen alguns dels testadors ens permet comprovar que els dèbits abastaven tots els àmbits de l'economia dels eclesiàstics estudiats, des de l'adquisició d'immobles[91] fins al pagament del salari del servei,[92] passant per la participació en qualsevol tipus d'operació financera[93] o

89. J.-R. Juliá: *Las actitudes...*, p. 48.

90. El clergue Berenguer de Campanyà, per exemple, manà als seus marmessors que *de bonis meis solvant omnia debita mea et restituant omnes iniurias meas de plano sine omni diffugio et malicia et strepitu iudiciario secundum Deum et forum penitencie, prout hec probari poterunt per testes vel instrumenta aut per aliam legitimam declarationem*, ACB, perg. 4-3-196.

91. Així, el canonge Joan Colom devia a Salomó Bonafós 800 sous com a preu de l'hort que havia estat de Perfet, batlle, ACB, perg. 4-4-26.

92. És el cas del clergue Berenguer de Campanyà, el qual disposà que els seus marmessors paguessin a Ramon, el seu servent, el salari que li corresponia, ACB, perg.4-3-196.

93. El canonge Ramon de Riera, per exemple, tenia 90 sous d'en Trullols i en Rosset a causa d'una fermança que els havia fet per unes vinyes, ACB, perg. 4-17-5.

per la compra de roba de vestir.[94] En general, es tractava de deutes de petites quantitats,[95] dels quals sovint no hi havia constància escrita[96] i que podien ser esmerçats en benefici de l'ànima dels creditors si aquests havien mort o no eren localitzats,[97] però tampoc no hi mancaven els dèbits de sumes considerables, a voltes de més d'un miler de sous, alguns dels quals eren retornats per mitjà de la concessió d'importants llegats a favor dels creditors o de llurs hereus.[98]

La distribució dels béns: beneficiaris i llegats

A la Barcelona del segle XIII, els testadors tenien dret a disposar lliurement de llurs béns, sempre que respectessin les limitacions que la llei fixava per tal de salvaguardar els interessos de fills i cònjuges. En funció de llurs possibilitats econòmiques, els ciutadans laics acostumaven a conjuminar a l'hora de determinar el repartiment *post mortem* de llur patrimoni objectius sovint contraposats: destinar una considerable suma de diners a la salvació de l'ànima mitjançant la realització d'obres pies i almoines; concentrar el gruix dels béns, especialment els immobles, en mans de l'hereu universal, normalment el fill gran; i assegurar el benestar del cònjuge i de la resta de descendents —fills i néts— a través de l'assignació de substanciosos llegats.[99]

94. Així, el prevere Bernat de Miralles devia a en Miralles, peller, 60 sous per una cota que li havia comprat, ACB, perg. 4-2-39.

95. En aquest sentit, podem assenyalar com el prevere Guillem de Feixes confessava quatre deutes amb un muntant global de tan sols 3 sous, 3 diners i òbol, ACB, perg. 4-9-150.

96. Per aquesta raó, el canonge Ponç de Figuerola ordenà als seus executors testamentaris que creguessin la paraula d'Ermessenda de Pedralba en el moment de liquidar els deutes que havia contret amb ella, ACB, perg. 1-6-88.

97. Això és el que el canonge Ramon de Riera disposà que fessin els seus marmessors amb els 10 sous que devia a Bernat Oliver en cas que no el trobessin, ACB, perg. 4-17-5.

98. Així, el canonge Joan Colom deixà 50 cafissos de vi a la seva neboda Elisenda a causa d'un deute de 2.400 sous que havia contret amb ella. El testador establí també que, si el preu del vi no cobria la quantitat deguda, Berenguer de Planes, procurador del seu hospital, afegiria els diners que manquessin; en cas contrari, però, el que sobrés seria retingut per la dita neboda, ACB, perg. 4-4-26.

99. Vegeu, per exemple, J. Fernández-Cuadrench: *Guillem d'Abella: un canviador i els seus afers a finals del segle XIII*, «Barcelona. Quaderns d'Història», 2/3 (1996), pp. 143-148.

Quadre 2. *Fundacions assistencials i espirituals disposades pels testadors*

Data	Testador	Assistencials	Espirituals
1229	Joan Colom	hospital d'en Colom —fundat vers 1219—*	1 llàntia: altar del Sant Esperit de la Seu
1241	Ramon de Riera	100 racions anuals: refectori de la Seu 3 pobres: refectori de la Seu Pobres de Jesucrist*	1 aniversari: altar de San Silvestre de la Seu 1 presbiterat: altar de Sant Joan de l'església de Sant Pere de Reixac
1250	mestre Ramon de Vic	600 racions anuals: refectori de la Seu*	12 aniversaris: Seu 1 presbiterat: altar de la Santíssima Trinitat de la Seu 1 presbiterat: altar del Sant Esperit de la Seu
1256	Guillem de Banyeres	——	1 aniversari: altar de Sant Joan de la Seu
1256	Pere Desvilar	hospital de Pere Desvilar*	1 llàntia església de Santa Eulàlia de Provençana
1257	Bernat de Santaeulàlia	2 pobres: almoina del bisbe Berenguer de Palou [refectori de la Seu]	1 presbiterat: altar de Sant Miquel de la Seu —confirmació—* 1 llàntia: altar de Sant Miquel de la Seu 1 aniversari: altar de Sant Miquel de la Seu 1 aniversari: altar de Santa Eulàlia de l'església de Santa Maria de Caldes 1 aniversari: altar de Sant Pere del monestir de Sant Miquel del Fai
1261	Bertran Delfí	1 pobre: refectori de la Seu Pobres de Jesucrist*	1 aniversari: altar del Sant Sepulcre de la Seu 1 presbiterat: altar del Sant Sepulcre de la Seu
1272	Pere d'Illa	3 pobres: Almoina de la Seu Pobres de Jesucrist*	1 presbiterat: altar de Santa Llúcia de la capella de les Verges 2 aniversaris: Seu
1278	Berenguer de Bonvilar	Pobres de Jesucrist*	——
1280	Bartomeu Burget	——	1 aniversari: Seu*
1281	Jaume de Manresa	Pobres de Jesucrist [refectori de la Seu i església de Martorell]*	——

1282	Bernat de Banyeres	120 racions anuals: refectori de la Seu Pobres de Jesucrist*	2 aniversaris: Seu —confirmació— 2 llànties: altar de Sant Vicenç de la Seu
1283	Bernat de Miralles	Pobres de Jesucrist*	——
1284	Guillem de Banyeres	Pobres de Jesucrist [Almoina de la Seu]*	3 aniversaris: Seu 1 presbiterat: altar de Sant Vicenç de la Seu
1284	Arnau de Gurb	Pobres de Jesucrist*	——
1287	Bernat Guerau	Pobres de Jesucrist*	——
1289	Guillem de Castanyera	Pobres de Jesucrist*	2 aniversaris: Seu 1 llàntia: altar de Sant Joan de la Seu
1291	Berenguer de Campanyà	Pobres de Jesucrist*	——
1299	Bernat de Fellines	Almoina de la Seu*	——
1299	Ponç de Figuerola	Pobres de Jesucrist*	——

* hereu universal

Sense muller ni fills legítims per qui vetllar, els eclesiàstics duïen a terme la distribució dels béns a partir de premisses ben diferents. En concret, repartien la major part de llur patrimoni entre les diverses fundacions que instituïen o confirmaven en els testaments, les quals, segons observem en el quadre número 2, podien ser de caire netament espiritual, com la dotació de presbiterats, la celebració d'aniversaris o la institució de llànties votives, o de tipus assistencial, com el finançament d'hospitals o l'alimentació d'indigents en el refectori de la Seu. Conscients de la transcendència de moltes d'aquestes fundacions, especialment dels hospitals, alguns de llurs impulsors no dubtaven a instituir-les com a hereu universal, encara que el més freqüent entre els clergues estudiats era designar com a tal els pobres de Jesucrist, en un darrer acte de generositat per part dels testadors. D'aquesta manera, la distribució dels béns permetia als eclesiàstics assolir un quàdruple objectiu: facilitar la redempció de llurs pecats; perpetuar llur memòria entre els homes; pal.liar fins on fos possible la penúria dels més necessitats; i, per últim, posar la pràctica totalitat de llur patrimoni sota el control de l'Església, bé de forma directa, a través de les fundacions espirituals, bé indirectament, en ser confiada a membres del clergat tant l'administració de les fundacions assistencials com l'execució de les disposicions testamentàries relatives als pobres.

Els eclesiàstics, tanmateix, no oblidaven familiars, amics i àdhuc

servents en el moment de redactar llurs darreres voluntats. En efecte, els parents més propers, habitualment germans i nebots, encara que puntualment també hi apareixen ascendents i descendents il.legítims, eren sovint afavorits amb deixes pecuniàries, que podien oscil.lar entre els 2 sous que el prevere Guillem de Feixes atorgà a la seva fillola Felipa[100] i els 50 morabatins que el canonge Ramon de Riera llegà a la seva germana Arsenda,[101] depenent de la riquesa del testador i de la intensitat dels lligams afectius que l'unien amb el beneficiari.[102] En d'altres ocasions, els llegats consistien en béns mobles, en especial parament de la llar quan el familiar en qüestió era un dona i llibres i robes litúrgiques si pertanyia al clergat.[103] Els immobles, en canvi, rarament eren llegats als parents,[104] optant, en tot cas, alguns testadors per concedir l'usdefruït vitalici de determinades finques, fórmula que permetia a l'hereu universal de l'atorgant llur recuperació a la mort del beneficiari.[105]

Respecte als amics dels testadors, denominació genèrica sota la quals apleguem un grup heterogeni de gent, compost, entre d'altres, per col.laboradors eclesiàstics, socis en el món dels afers, protectors laics o simplement coneguts necessitats, podem assenyalar que invariablement eren afavorits amb numerari, en un sol pagament[106] o

100. ACB, perg. 4-9-150.

101. ACB, perg. 4-17-5.

102. En aquest sentit, la decisió més asèptica fou la que prengué el prevere Bernat de Santaeulàlia, el qual deixà 20 sous a cadascun dels seus familiars, ACB, perg. 4-3-91.

103. Així, el canonge Joan de Colom llegà a la seva neboda Elisenda un llit amb les seves robes, l'anell amb safir que acostumava a portar i dues estovalles, i repartí els seus llibres entre els seus nebots Pere de Castell i Gerard i els seus parents el prevere Berenguer de Planes i Arnau de Bogatell, prevere beneficiat a l'altar de l'església de Sant Jaume de Barcelona, el qual rebé, endemés d'unes Decretals, una capa de cor, ACB, perg. 4-4-26.

104. Entre els pocs eclesiàstics que llegaren béns immobles a familiars es troba el canonge Ramon de Riera, el qual deixà una vinya, situada en el pont de Provençals, a la seva germana Arsenda, i el mas que havia comprat a Bernat Umbert de Reixac, situat en el prat de Matabous, al seu germà Guillem de Riera, ACB, perg. 4-17-5.

105. Aquesta pràctica queda magníficament il.lustrada en el testament del canonge Joan Colom, el qual llegà al seu fill Bernat, designat com el seu nodrit en el document, l'usdefruït vitalici de les cases on vivia i de la vinya de Gafort, immobles que en morir aquest passarien a l'hospital edificat pel testador en el suburbi de Barcelona, ACB, perg. 4-4-26.

106. El canonge Pere d'Illa, per exemple, deixà 100 sous a Arnau Oliver, si en el moment del seu traspàs encara no havia aconseguit un benefici eclesiàstic, ACB; perg. 4-15-23.

en forma de pensió vitalícia anual,[107] o mitjançant objectes d'ús quotidià, com ara robes o mobles,[108] evidenciant els clergues estudiats un especial interès per dotar noies en edat de maridar-se.[109] Els testadors, finalment, recompensaven també en llurs testaments a tots aquells homes i dones que, a voltes durant molts anys, els havien servits fidelment, llegant-los sumes de diners que, malgrat ser molt variables,[110] es situaven normalment entre els 100 i els 200 sous.[111]

Amb la intenció d'assegurar la celebració del major nombre possible de misses i pregàries en favor de l'ànima, els eclesiàstics, com era habitual, destinaven una munió de deixes d'importància diversa als refectoris de bona part dels monestirs i convents de la ciutat, al clergat de la Seu i de les parròquies urbanes, als hospitals barcelonins i, fins i tot, a esglésies i monestirs de diferents indrets del Principat.[112] Els ordes mendicants, instal.lats a la capital catalana durant la primera meitat de segle, saberen guanyar-se aviat la confiança dels ciutadans mitjançant la predicació i la confessió, com demostra el fet que siguin els més afavorits en els nostres testaments. Eren, en concret, els convents dels predicadors, framenors i clarisses els que rebien els principals llegats, de fins a 100 sous, els quals anaven sovint acompanyats de

107. És el cas del frare predicador Berenguer Bord, a qui el bisbe Arnau de Gurb assignà una pensió anual de 80 sous mentre visqués, a causa del molt temps que havia treballat per a ell, ACB, perg. 1-1-2546.

108. Així, el prevere Bernat Miralles llegà un armari a Guillema, muller de Guillem Durfort, un taüt a la muller de Bernat de Sala i una caixa a la muller d'en Màrgens, galotxer (ACB, perg.4-2-39), mentre que Guillem Ferrer rebia del prevere Jaume de Manresa una gramàsia de color pàl.lid cru (ACB, perg. 4-10-141).

109. Com d'altres eclesiàstics, el canonge Guillem de Banyeres, jove, llegà diners a diverses noies a fi d'augmentar llur dot i ajudar a maridar-les: a la filla de Bernat Simó 100 sous, a cadascuna de les dues filles de Pere Adrover 50 sous, a la filla de Bernat de Canet 100 sous i a cadascuna de les dues filles solteres de Blanca, vídua de Ferrer de Manresa, 30 sous, ACB, Pia Almoina, *Testaments*, Sèrie 9, núm.174a.

110. Així, mentre que el canonge Ramon de Riera deixà 10 sous a la seva serventa Ferrera (ACB, perg. 4-17-5), el bisbe Arnau de Gurb concedí 300 sous a Arnau de Caldes, el seu escuder (ACB, perg. 1-1-2546).

111. El prevere Bernat de Fellines, per exemple, atorgà a Maria Llorença 200 sous a causa dels molts anys que l'havia servit, disposant que, si aquesta moria abans de fer-se efectiu el llegat, els diners fossin per a les seves filles Margarida i Brunissenda, ACB, perg. 4-2-25.

112. Aquesta qüestió ha estat àmpliament estudiada per C. Batlle i M. Casas: *La caritat privada...*, article que inclou en el seu apèndix un quadre molt il.lustratiu.

donacions de llibres i objectes litúrgics,[113] mentre que els altres ordes mendicants, frares de la Penitència i mercedaris, així com els nous monestirs femenins, és a dir, els de Jonqueres, Montalegre i Valldonzella, obtenien quantitats que no sobrepassaven els 50 sous. Quant als antics monestirs de la ciutat, Sant Pere de les Puelles, Sant Pau del Camp, Santa Anna i Santa Eulàlia del Camp havien perdut presència en la devoció dels barcelonins a partir de l'aparició dels nous ordes, motiu pel qual llurs deixes acostumaven a oscil.lar entre els 10 i 20 sous. Amb tot, pitjor era la situació dels ordes militars, hospitalers i templers, de qui tan sols es recordà el prevere Bernat de Santaeulàlia amb sengles llegats de 5 sous.[114]

El clergat de la Seu, d'altra banda, també es beneficiava d'importants llegats, ja que el bisbe podia arribar a obtenir deixes tan notables com els 20 morabatins que li concedí el canonge Pere d'Illa i cadascun dels seus canonges, beneficiats i preveres solia rebre de 6 diners a 5 sous.[115] Bastant més modesta, però, era la quantitat establerta en els testaments per a les diferents esglésies parroquials de la ciutat, entre 12 diners i 3 sous, encara que puntualment poguessin veure's afavorides amb llegats molt substanciosos.[116] Seguint el costum de l'època, eren igualment objecte d'atenció per part de tots els testadors la casa dels malalts o leproseria i els quatre hospitals que hi havia en aquell moment a Barcelona: el d'en Marcús, el de Santa Eulàlia del Camp, el d'en Colom i el del canonge Desvilar, cadascun dels quals percebia de 12 diners a 10 sous, a més de deixes específiques de béns mobles, bàsicament llits i llurs paraments.[117] Cal destacar, per acabar,

113. Cal destacar, en aquest sentit, que el canonge Ramon de Riera repartí part de la seva biblioteca entre convents dels predicadors i framenors, a més de concedir 250 sous a l'altar de Sant Miquel del convent de Santa Caterina a fi de fer un calze i comprar llibres (ACB, perg. 4-17-5); i que el bisbe Arnau de Gurb, que havia mantingut una estreta amistat amb sant Ramon de Penyafort, llegà als predicadors 1.000 sous i tots els seus llibres de teologia (ACB, perg. 1-1-2546).

114. ACB, perg. 4-3-91.

115. ACB, perg. 5-15-23.

116. Així, el canonge Joan Colom confirmà en les seves darreres voluntats la donació d'un forn de Barcelona, del mas d'Alcatarra, situat a Montjuïc, i d'un mas que es trobava a la parròquia de Sant Boi, que havia fet a favor de l'altar de Santa Maria Magdalena de l'església de Sant Jaume, ACB, perg. 4-4-26.

117. A tall d'exemple, podem esmentar el llit de fusta amb paraments que llegà el canonge Ramon de Riera a l'hospital d'en Colom (ACB, perg. 4-17-5) o el parell de

el prestigi assolit pels monestirs cistercencs de Poblet i Santes Creus, el qual queda plenament reflectit en els freqüents llegats pecuniaris que els feien els membres del clergat barceloní, i la vinculació que alguns dels eclesiàstics estudiats continuaven mantenint amb les esglésies de llurs poblacions d'origen, que no oblidaven d'afavorir a l'hora de testar.[118]

El gruix del patrimoni immobiliari, en canvi, era distribuït pels testadors entre les fundacions espirituals i assistencials que instituïen o confirmaven en llurs darreres voluntats amb l'objectiu d'aconseguir la misericòrdia divina. Les fundacions espirituals, en primer lloc, eren aquelles que estaven destinades a perpetuar la memòria del difunt entre els vius i a mantenir les oracions del clergat per la seva ànima, cas de la institució de presbiterats, aniversaris o llànties votives. Els presbiterats consistien en la dotació d'un benefici eclesiàstic a favor d'un altar a fi d'adscriure un prevere perquè hi celebrés misses pel bé de l'ànima del patrocinador, actuant com a intercessor d'aquest davant Jesucrist. L'elecció de l'altar estava, com és lògic, estretament vinculada a la trajectòria personal de cada fundador. Així, el canonge Ramon de Riera instituí un presbiterat a l'altar de Sant Joan de l'església de Sant Pere de Reixac, parròquia d'on era originari, mentre que el canonge Pere d'Illa ho féu a l'altar de Santa Llúcia, dins la capella de les Verges, construïda pel bisbe Arnau de Gurb, on disposà ser enterrat. Amb tot, el més freqüent era que l'altar escollit per a la fundació es trobés en el temple on els patrocinadors exercien llur ministeri: el canonge Ramon de Vic dotà dos presbiterats a la Seu, un a l'altar de la Santíssima Trinitat i l'altre al del Sant Esperit; el canonge Guillem de Banyeres, major, a l'altar de Sant Joan, d'on era rector; el prevere Bernat de Santaeulàlia a l'altar de Sant Miquel, on ell mateix gaudia d'un presbiterat instituït pel difunt bisbe Berenguer de Palou; el canonge Bertran Delfí a l'altar del Sant Sepulcre; i el canonge Guillem de Banyeres, jove, a l'altar de Sant Vicenç, el qual, com hem tingut ocasió

llençols i la vànova que assignà el prevere Bernat de Miralles a l'hospital del canonge Desvilar (ACB, perg. 4-2-39).

118. Un dels exemples més significatius ens el proporciona el canonge Pere d'Illa, el qual ordenà comprar dos pal.lis valorats en 50 sous cadascun, un per a la capella de Santa Maria del mas Illa, on havia nat, i l'altre per a l'església de Sant Esteve de la Costa, parròquia a la qual pertanyia aquest mas, ACB, perg. 4-15-23.

de comprovar, estava íntimament lligat a la seva família, car havia estat fundat pel seu oncle Ramon de Banyeres i n'havia estat rector durant molts anys el prevere Bernat de Banyeres, el seu germà.

La dotació econòmica dels presbiterats, destinada tant a cobrir totes les despeses dels preveres beneficiats com a proporcionar tot allò que fos necessari per a les celebracions litúrgiques dels altars on havien estat instituïts, es feia normalment a través de la donació de béns immobles, els quals generaven unes rendes anuals que acostumaven a situar-se entre els 300 i els 400 sous.[119] Quelcom d'excepcional era, tanmateix, que els patrocinadors designessin com a hereu universal els presbiterats que havien creat, fet que únicament hem pogut documentar en els casos del canonge Guillem de Banyeres, major, i del prevere Bernat de Santaeulàlia.[120] A canvi de llur generositat, molts dels fundadors es reservaven la potestat d'elegir el prevere que havia de fer-se càrrec del benefici, designació que sovint requeia sobre un familiar[121] o un protegit,[122] de determinar la forma en què en el futur havia de cobrir-se la vacant del presbiterat o d'imposar certes condicions relatives a la seva administració, com ara el repartiment dels lluïsmes i de la resta d'ingressos de caràcter extraordinari produïts pels immobles assignats o la supervisió de la gestió d'aquests béns,[123]

119. El mestre Ramon de Vic, per exemple, atorgà 400 sous anuals a cadascun dels dos presbiterats que havia fundat, ordenant als seus marmessors que hi assignessin els immobles que creguessin més adients per a proporcionar-los (ACB, *Dotalium*, I, fols.116-117v). En el mateix sentit, podem assenyalar que el canonge Guillem de Banyeres, jove, assignà 32 morabatins censals al seu presbiterat, els quals procedien de diferents cases ubicades a Barcelona, en el carrer nou dit de la Pellisseria, disposant també que el prevere beneficiat triés per viure-hi un dels dos hospicis no establerts que tenia en alou sota el Palau del Rei (ACB, Pia Almoina, *Testaments*, Sèrie 9, núm. 174a).

120. ACB, Pia Almoina, *Testaments*, Sèrie 8, núm. 29a i perg. 4-3-91, respectivament.

121. Això succeí amb el canonge Guillem de Banyeres, jove, que confià el seu presbiterat al clergue Bernat de Soler, el seu nebot, ACB, Pia Almoina, *Testaments*, Sèrie 9, núm. 174a.

122. Cas del canonge Bertran Delfí, el qual nomenà com a beneficiat Pere Bertran, sacerdot que vivia amb ell, ACB, *Dotalium*, I, fols. 65-66.

123. Així, Pere d'Illa determinà que, després de la seva mort, fossin el bisbe i el seu Capítol els encarregats de designar el nou beneficiat durant els quinze dies següents a la vacant el presbiterat; acabat aquest termini, la potestat restaria exclusivament en mans del Capítol de la Seu, el qual tindria quinze dies més per efectuar el nomenament; en cas que aquest tampoc no es realitzés, la facultat de designació passaria definiti-

i, fins i tot, de posar el benefici sota el patrocini d'alguna persona o institució.[124]

Amb l'objectiu d'afavorir la salvació de l'ànima mitjançant la pregària, alguns eclesiàstics instituïen en llurs testaments la celebració d'aniversaris, és a dir, de misses destinades a commemorar anualment el dia de l'òbit del testador i, en ocasions, el de determinats familiars o amics.[125] Encara que llur periodicitat solia ser anual, d'aquí el nom, els aniversaris podien realitzar-se també de forma quadrimestral o mensual, si així ho havia disposat el difunt.[126] Com en el cas dels presbiterats, la Seu era el lloc triat majoritàriament pels nostres eclesiàstics per tal de celebrar llurs aniversaris,[127] bé a l'església, bé

---

vament a mans de l'arquebisbe de Tarragona. El canonge establí també que una desena part dels ingressos extraordinaris proporcionats pels immobles del seu presbiterat fossin per al beneficiat, mentre que les nou desenes parts restants servissin per a vestir pobres d'acord amb el consell del prior de la capella de les Verges i dels hebdomadaris de la Seu, als quals, endemés, el prevere havia de retre comptes anualment de la seva gestió del presbiterat, ACB, perg. 4-15-23.

124. El canonge Ramon de Riera, per exemple, posà el benefici que fundava a l'altar de Sant Joan de l'església de Sant Pere de Reixac sota el patronatge d'aquell familiar que posseís el mas Riera, de forma que, a la mort del prevere beneficiat, el *patronus* assumís la representació del presbiterat davant del clergue major de la dita església, ACB, perg. 4-17-5.

125. Així, el prevere Bernat de Banyeres instituí dos aniversaris, un el dia de la seva defunció i l'altre, en favor de l'ànima del seu oncle Ramon de Banyeres, la vigília de la festa de Santa Maria Magdalena (ACB, perg. 4-2-64); i el prevere Guillem de Castanyera n'ordenà també dos: un el dia del seu traspàs i l'altre a les calendes de març, data de la mort de Berenguer de Castanyera, el seu germà (ACB, perg. 4-8-71). El prevere Bernat de Santaeulàlia, en canvi, optà per consagrar un dels tres aniversaris que havia instituït, en concret el que s'havia de fer a l'altar de Sant Miquel de la Seu per les octaves de Sant Miquel, a la seva ànima i a la del seu protector i amic el bisbe Berenguer de Palou (ACB, perg. 4-3-91).

126. En efecte, malgrat ser inusual, el canonge Guillem de Banyeres, jove, ordenà que es fessin tres aniversaris: un el dia del seu òbit, el segon quatre mesos després i el tercer als vuit mesos (ACB, Pia Almoina, *Testaments*, Sèrie 9, núm. 174a), mentre que el mestre Ramon de Vic en disposava dotze, un cada mes, advertint que, si el dia de la celebració coincidia amb una festivitat o amb un altre aniversari, el seu es realitzés durant els tres dies següents (ACB, *Dotalium*, 1, fols. 116-117v).

127. Únicament el prevere Bernat de Santaeulàlia instituí dos aniversaris fora de la Seu: un a l'altar de Santa Eulàlia de l'església de Santa Maria de Caldes i l'altre a l'altar de Sant Pere del monestir de Sant Miquel del Fai, a causa, molt probablement, de la seva procedència vallesana ACB, perg. 4-3-91.

en un determinat altar del qual el testador era rector[128] o en el qual havia fundat un benefici.[129] Endemés, el mecanisme de finançament dels aniversaris era exactament el mateix que el dels presbiterats: l'assignació d'uns immobles que proporcionessin a l'altar o temple on havia de realitzar-se l'aniversari una renda anual per tal de garantir la seva continuïtat,[130] sent igualment excepcional la institució com a hereu universal d'un aniversari, cosa que tan sols féu el clergue Bartomeu Burget, possiblement a causa de la migradesa dels seus recursos.[131] El paral.lelisme entre ambdues fundacions espirituals es manté també en les nombroses prerrogatives que molts dels testadors es reservaven a l'hora de regular el funcionament ulterior dels aniversaris: designació dels preveres que els havien de celebrar,[132] distribució dels ingressos extraordinaris procedents dels immobles assignats, mesures de control sobre llur administració, etc.[133]

Les llànties, finalment, eren una ofrena al Creador que alguns dels clergues estudiats instituïen perpètuament en benefici de llur ànima,

128. El fet que el prevere Guillem de Castanyera fos rector del segon presbiterat de l'altar de Sant Joan de la Seu explica que triés precisament aquest altar a l'hora d'instituir els seus dosaniversaris, ACB, perg. 4-8-71.

129. Aquest és el cas del canonge Bertran Delfí, el qual disposà que el seu aniversari fos realitzat a l'altar del Sant Sepulcre de la Seu pel prevere que detingués el presbiterat que havia fundat en aquest altar i dels béns amb què havia dotat aquest benefici, ACB, *Dotalium*, I, fols. 65-66.

130. El canonge Guillem de Banyeres, jove, per exemple, a fi d'assegurar la celebració dels tres aniversaris que havia instituït en el seu testament, llegà a la Seu 7 morabatins i mig i 1 masmudina censals sobre diverses vinyes del territori de Barcelona i 1 morabatí censal sobre unes cases, situades a la ciutat, així com la resta de drets que li corresponien sobre aquests immobles en tant que senyor eminent, ACB, Pia Almoina, *Testaments*, Sèrie 9, núm. 174a.

131. ACB, perg. 4-3-231.

132. Així, el canonge Ramon de Riera encarregà la realització de l'aniversari que havia instituït a l'altar de Sant Silvestre de la Seu al clergue Guillem Estator, ACB, perg. 4-17-5.

133. El prevere Guillem de Castanyera, per exemple, endemés de disposar que cadascun dels canonges i preveres beneficiats de la Seu rebés 3 diners durant la celebració dels dos aniversaris que havia ordenat, determinà que el rector de l'altar de Sant Joan de la Seu, encarregat de realitzar-los, obtingués pel seu treball 3 sous anuals i la meitat dels lluïsmes i dels altres ingressos extraordinaris dels béns immobles amb què havien estat dotats els aniversaris, i la meitat restant es destinava a donar menjar als pobres en el refectori de la Seu. Aquest rector, a més, fou obligat a justificar la seva gestió anualment davant els procuradors de l'Almoina de la Seu, ACB, perg. 4-8-71.

consistent en un sacrifici simbòlic que es consumava amb la fosa de la cera de la candela votiva. Igual que els presbiterats i els aniversaris, les llànties, que podien romandre enceses només durant unes hores determinades o dia i nit, eren fundades en altars o esglésies amb els quals els testadors mantenien estrets lligams personals;[134] a voltes es disposava que cremessin davant de certes imatges per les quals el fundador sentia una especial devoció.[135] Donat que normalment les institucions de llànties votives estaven vinculades a d'altres fundacions espirituals o assistencials,[136] no era freqüent que els testadors les dotessin amb una assignació de béns immobles destinada específicament a llur manteniment.[137]

Les fundacions assistencials, per altra part, eren aquelles que tenien per finalitat socórrer els nombrosos indigents que hi havia a la ciutat, facilitant-los atenció mèdica, per precària que aquesta fos, o proporcionant-los un modest àpat diari que els permetés sobreviure. Els membres del clergat feren mostra d'una especial sensibilitat envers la pobresa, un problema que afectava una part important de la població i que amenaçava amb trencar la pau social de la Barcelona dels dos-cents. Per tal de mitigar els seus efectes, portaren a terme un seguit

134. En aquest sentit, podem assenyalar que el canonge Joan Colom ordenà que cremés dia i nit una candela a l'altar del Sant Esperit, que ell mateix havia fundat en el claustre de la Seu pocs mesos abans de testar, l'any 1229 (ACB, perg. 4-4-26 i M. VERGÉS i M.-T. VINYOLES: *La Seu romànica...*, p.30), mentre que el canonge Pere Desvilar la instituí en honor a Déu, la Verge i Santa Eulàlia de Mèrida a l'església de Santa Eulàlia de Provençana, d'on era rector (ACB, perg. 4-15-206).

135. El prevere Bernat de Banyeres, per exemple, fundà dues candeles a l'altar de Sant Vicenç de la Seu, manant que una cremés unes hores cada dia, segons quedava especificat en un document redactat per Pere Marquès, notari públic de Barcelona, i l'altra constantment, dia i nit, davant de les imatges de Jesucrist i de la Verge que hi havia en aquest altar, ACB, perg. 4-2-64.

136. Així, el prevere Guillem de Castanyera dotà conjuntament amb diversos censals sobre immobles de Sant Genís dels Agudells i de Santa Eulàlia de Provençana els dos aniversaris i la candela que havia fundat a l'altar de Sant Joan de la Seu (ACB, perg. 4-8-71). El canonge Pere Desvilar, en canvi, encomanà al rector de l'hospital que ordenava crear en el seu testament tenir cura de la llàntia instituïda a l'església de Provençana, les despeses de la qual havien de ser sufragades amb les rendes i possessions llegades al dit hospital (ACB, perg. 4-15-206).

137. Amb tot, hi havia fundadors que ho feien, com el prevere Bernat de Banyeres, el qual assignà els delmes que rebia sobre dues vinyes, situades al territori de Barcelona, al servei de la llàntia que havia de cremar dia i nit a l'altar de Sant Vicenç de la Seu, ACB, perg. 4-2-64.

d'iniciatives, algunes de les quals cristal.litzaren en institucions caritatives que havien de tenir una gran transcendència en la vida social i econòmica de la ciutat durant els segles posteriors. No és casual, doncs, que entre els nostres testadors s'hi trobin els fundadors de dos dels cinc hospitals barcelonins del segle XIII (els canonges Joan Colom i Pere Desvilar) i cinc dels disset fundadors de l'Almoina de la Seu (els canonges Ramon de Riera, Ramon de Vic, Bertran Delfí i Pere d'Illa i el prevere Bernat de Santaeulàlia).

Durant l'Alta Edat Mitjana, els hospitals s'havien caracteritzat tant per donar atenció als pobres malalts com per lliurar aliments i cedir un llit durant un o més dies a tot aquell indigent que ho demanés. A partir del segle XIII, però, l'aparició i posterior consolidació de l'Almoina de la Seu de Barcelona, institució encarregada específicament de donar menjar als pobres, va permetre als hospitals de la ciutat restringir llur cercle d'acció a la cura dels indigents més necessitats: els malalts i els vells.[138] Amb aquest propòsit, el canonge Joan Colom aixecà un hospital vers 1219 en el suburbi de Barcelona, més enllà de la riera del Cagalell —avui la Rambla—, i el canonge Pere Desvilar ordenà construir-ne un altre, no gaire lluny de l'anterior i prop de la casa dels malalts o leproseria, en el seu testament de 1256, document on es subratllava que aquesta nova institució havia de tenir especial atenció amb els homes del mar que, per malaltia o vellesa, no podien valdre's per si mateixos i es quedaven sense recursos perquè no podien continuar navegant.[139] Per tal de garantir el futur d'aquests hospitals, ambdós fundadors els designaren llurs hereus universals, posant-hi al capdavant homes d'absoluta confiança, eclesiàstics com ells,[140] als quals encarregaren comprar alous amb llurs béns mobles a fi d'assegurar la percepció del major nombre de rendes possible.

Quant a l'alimentació dels pobres, aquesta es realitzava fonamentalment a través del refectori de la Seu, on el Capítol barceloní havia mantingut viu durant segles el costum de donar menjar als

138. J. BAUCELLS: *Gènesi de la Pia Almoina...*, pp.21-22.

139. Per aprofundir en la història d'aquests hospitals, cal consultar C. BATLLE i M. CASAS: *La caritat privada...*, pp. 121-135.

140. En concret, el canonge Joan Colom confià la gestió del seu hospital al prevere Bernat de Planes, parent seu (ACB, perg. 4-4-26); mentre que el canonge Pere Desvilar nomenà rector de la seva fundació el prevere Pere de Sales, que vivia amb ell (ACB, perg. 4-15-206).

indigents uns determinats dies de quaresma, cosa que es coneixia amb el nom d'almoina de mandat.[141] Imbuïts per l'esperit caritatiu d'aquesta tradició i decidits a consolidar-la augmentant el nombre de pobres atesos i extenent el repartiment d'àpats a la resta de l'any, un total de disset homes, entre els quals hi havia un nodrit nombre d'eclesiàstics, però també hi figuraven rellevants laics, que fundaren, entre 1161 i 1275, un seguit d'almoines que havien de ser l'embrió de la futura Almoina de la Seu.[142]

Encara que l'objectiu de totes aquestes fundacions era comú, no ho era la forma d'assolir-lo, car el fundador podia bé disposar la distribució en el refectori de la Seu de certa quantitat d'àpats coincidint amb determinades celebracions, bé concretar el nombre d'indigents que hi havien de menjar diàriament. Així, el canonge Ramon de Vic establí que en el dia de cadascun dels dotze aniversaris que havia instituït a la Seu per commemorar el seu òbit fossin alimentats 50 necessitats, un total, doncs, de 600 dinars anuals,[143] mentre que el canonge Bertran Delfí, per exemple, preferí que un pobre mengés tots els dies de l'any en el dit refectori.[144] El canonge Ramon de Riera, en canvi, decidí combinar ambdós models de fundació en el seu testament en ordenar, d'una banda, que 50 indigents rebessin aliment el dia de la celebració de l'aniversari del seu traspàs i altres 50 necessitats el primer divendres de quaresma, i en assegurar, d'una altra, el sosteniment diari de dos pobres a la Seu.[145]

Fos quin fos, no obstant, el model triat per dur a terme el nodriment dels indigents, la fórmula utilitzada per al seu finançament era sempre la mateixa: l'assignació d'uns béns immobles que proporcionessin una quantitat de rendes anuals suficient per a sufragar les despeses generades per la fundació. El canonge Pere d'Illa, per exemple, darrer

141. J. BAUCELLS: *La Gènesi de la Pia Almoina...*, p.26.

142. Aquest grup és format, en concret, pel bisbe Berenguer de Palou (1217); els canonges Pere de Claramunt (1161), Ramon d'Hostalric (1210), el mestre Martí (1227), Ramon de Riera (1241), Ramon de Vic (1250), Bernat de Pereres (1259), Bertran Delfí (1261), Ferrer de Llor (1266) i Pere d'Illa (1272); el prevere Bernat de Santaeulàlia (1250); i els prohoms Ramon de Plegamans (1240), Guillem Vida (1254), Ramon Pere de Sarrià (1263), Jaume Gerard (1265), Pere de Torres (1269) i Pere Grony (1272), *Ibid.*, pp. 24-54.

143. ACB, *Dotalium*, I, fols. 116-117v.

144. ACB, *Dotalium*, I, fols. 65-66.

145. ACB, perg. 4-17-5.

dels fundadors i bon coneixedor dels entrevins econòmics de l'Almoina, de qui havia estat el primer procurador,[146] li féu donació de l'honor de Valldoriol, situat a la parròquia de Granollers, per tal d'alimentar diàriament tres pobres.[147] En un primer moment, l'administració de cadascuna d'aquestes fundacions era encomanada per l'impulsor a un almoiner, normalment un canonge, encara que excepcionalment fos designat com a tal un prevere beneficiat.[148] A partir, però, de la dècada dels seixanta, s'inicià un procés d'unificació de totes les almoines existents a la Seu, el qual havia de culminar amb la creació d'una sola administració, gestionada per dos canonges que actuaven de forma solidària i eren responsables davant del Capítol, segons fou acordat en la constitució de 10 de desembre de 1275, que donà carta de naturalesa a l'Almoina de la Seu de Barcelona,[149] canalitzadora des de llavors de tots els llegats destinats a l'alimentació dels indigents.[150]

La tasca assistencial dels eclesiàstics estudiats, en darrer lloc, no quedava reduïda tan sols a la creació d'hospitals i al sosteniment dels necessitats, sinó que abraçava també altres aspectes igualment importants, com ara l'atenció als pobres vergonyants, la dotació de donzelles sense recursos per tal de maridar-les i la redempció de captius. Al contrari, tanmateix, que molts de llurs coetanis, que acostumaven a disposar en els testaments una determinada suma de diners per atendre aquestes obres de caritat,[151] els nostres testadors es decantaren

146. J. BAUCELLS: *La Gènesi de la Pia Almoina...*, pp. 47-48.

147. ACB, perg. 4-15-23.

148. Això és el que féu el prevere Bernat de Santaeulàlia, el qual seguí la via beneficial oberta pel bisbe Berenguer de Palou en confiar-li precisament a ell l'administració de la seva almoina, en tant que beneficiat del presbiterat instituït pel bisbe a l'altar de Sant Miquel de la Seu. En concret, Bernat de Santaeulàlia afegí dos pobres als dotze que havia assignat Berenguer de Palou al refectori de la Seu i encarregà la gestió de la seva fundació al prevere del segon benefici creat per ell en el dit altar de Sant Miquel, J. BAUCELLS: *La Gènesi de la Pia Almoina...*, pp. 48-53 i ACB, perg. 4-3-91.

149. J. BAUCELLS: *La Gènesi de la Pia Almoina...*, pp. 54-57.

150. Així, el canonge Guillem de Banyeres, jove, en nomenar hereu universal els pobres de Jesucrist, va disposar que tots els seus béns mobles i immobles passessin a mans dels procuradors de l'Almoina a fi de donar de menjar als més necessitats (ACB, Pia Almoina, *Testaments*, Sèrie 9, núm.174a). El prevere Bernat de Fellines, en canvi, optà per instituir directament l'Almoina de la Seu com a hereu universal (ACB, perg. 4-2-25).

151. Ho féu, però, excepcionalment el clergue Pere de Pedrinyà, el qual llegà 50

majoritàriament per afavorir-les amb bona part de llurs béns en instituir com a hereu universal els pobres de Jesucrist.[152]

Conclusions

Malgrat les limitacions pròpies de l'anàlisi d'un nombre reduït de documents, la riquesa de les dades proporcionades pels testamets d'una vintena de membres del clergat secular de la Barcelona del dos-cents, essencialment canonges, beneficiats i preveres de la Seu, ens ha permès, d'una banda, apropar-nos a la realitat socioeconòmica dels homes que formaven part de l'estrat superior i de les jerarquies intermèdies de l'Església de la ciutat i, d'una altra, aprofundir en la comprensió de l'actitud amb la qual els eclesiàstics afrontaven la mort.

Procedents de la burgesia urbana i de la petita noblesa i la pagesia benestant del territori de la ciutat i de les contrades properes, els membres de l'alt clergat barceloní tenien en comú una situació econòmica acomodada, la qual els havia possibilitat fer front a les importants despeses que comportava l'ingrés i posterior promoció dins de l'estament eclesiàstic, ascens que havien realitzat sota la protecció d'un poderós laic o clergue, sovint de la mateixa família. Homes profundament arrelats a l'època en què vivien, aquests eclesiàstics saberen treure profit de la intensa activitat econòmica de la Barcelona dotzentista, participant en el món dels afers mercantils, a través d'inversions altament rendibles en societats i comandes comercials, o introduint-se en el mercat de capitals, mitjançant negocis menys fructífers però molt segurs com els préstecs de diners o la compravenda de rendes *ad tempus*. Els guanys obtinguts amb aquestes operacions financeres incrementaren la fortuna personal dels nostres clergues, la qual fou esmerçada bastir un sòlid patrimoni immobiliari,

sous als pobres vergonyants, 200 sous a la redempció de captius i 300 sous a maridar donzelles pobres, ACB, perg. 4-15-110.

152. Així, en les seves darreres voluntats, el prevere Bernat de Miralles, havent nomenat hereu universal els pobres de Jesucrist, ordenà als seus marmessors que distribuïssin entre les pies causes que consideressin més oportunes tots aquells béns que no havien estat objecte d'un llegat específic, a fi de beneficiar la seva ànima i les dels seus parents i benefactors, ACB, perg. 4-2-39.

concentrat bàsicament en la ciutat i en les parròquies veïnes, a fi de garantir-los la percepció anual del major nombre de rendes possible.

A causa del caràcter quasi expiatori que la profunda religiositat de la societat baix-medieval atorgava al testament, vist com l'última oportunitat d'un home per a purificar la seva ànima i cercar la compassió divina, els eclesiàstics estudiats distribuïren en llurs darreres voluntats el gruix de llur riquesa entre fundacions de tipus espiritual —com la dotació de presbiterats, la celebració d'aniversaris i la institució de llànties votives— i de caire assistencial —com el finançament d'hospitals i l'alimentació d'indigents—, tot designant majoritàriament com a hereu universal els pobres de Jesucrist. D'aquesta manera, la importància del patrimoni que havien acumulat en vida va permetre als membres de l'alt clergat barceloní assolir plenament els objectius que s'havien fixat per a després de la mort: facilitar la redempció de llurs pecats, perpetuar llur memòria entre els homes, mitigar la misèria dels pobres i posar en mans de l'Església bona part de llurs béns.

EL CULTE AL MÀRTIR SANT CUGAT A TRAVÉS DELS TEXTOS DE LES MISSES DE MANUSCRITS LITÚRGICS DE CATALUNYA

JOAN BELLAVISTA

La popularitat del culte a Sant Cugat arreu de les diòcesis catalanes assoleix la seva expressió més plena en la litúrgia. El nom del màrtir no manca en cap repertori litúrgic medieval del territori català, si més no en les lletanies dels Sants. Cenyint-nos només als còdexs que contenen els textos per a la celebració de la missa, escrits entre els segles XI fins al llindar del XV, la varietat de formularis de missa, dedicats al sant, testimonien a bastament la universalitat del seu culte. Entre els dotze consultats per aquest treball quatre manuscrits presenten la missa completa: un de més primerenc i tres un xic més tardans. Dos són de l'Arxiu de la Corona d'Aragó: el Ritual-Missal de Sant Cugat, Ms. 73 (a.1218), i el Ms. Sant Cugat 14; els dos restants, pertanyents a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, són els missals: Mss. 163 i 116. Els restants s'atenen a l'estructura d'un sacramentari, acontentant-se només amb les oracions de la missa.

El Sacramentari de Sant Cugat, Ms 47, d'alguna manera pot equiparar-se als altres dos, també procedents de Sant Cugat, i als dos de la Catedral de Barcelona, atès que ell, també, compta amb totes les peces de la missa del Sant, per bé que no totes al mateix lloc, sinó en dos indrets diferents. Les peces cantades i les lectures de la missa es troben en el f.11v. El formulari de les oracions de missa al f.95, el dia que el calendari assenyala com el de la festa de Sant Cugat. L'altre manuscrit esmentat, Sant Cugat 73, procedent del monestir, escrit pocs

anys després del Ms. 47, que també conté sencera la missa del Sant, agrupa totes les peces en un mateix formulari i en el mateix dia que es celebra la seva festa. Són cinc, doncs, els formularis de missa completa fins ara al.ludits.

Els manuscrits litúrgics procedents del monestir vallesà que porta el nom del Sant ofereixen, com és natural, una més notable varietat de misses en comparació amb els altres. En concret, el que anomenem Sacramentari de Sant Cugat, Ms. Sant Cugat 47, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, presenta el culte al màrtir a través de tres formularis de missa, un per la vigília de la festa, un altre per la diada, i, un tercer, amb la missa votiva *In commemoratione.* El Ms. Sant Cugat 14, originari del mateix monestir, però força més tardà (c.1402), de la mateixa manera que l'anterior, també dedica al Sant tres misses. A la de la Vigília i de la festa hi afegeix *in inventione sancti Cucuphatis.* Entre els manuscrits consultats —alguns d'ells ja editats— només aquests dos contenen més d'un formulari.

Tot i que el present escrit més aviat pretén fixar-se en les oracions transcrivim, també, les altres peces de la missa escrites en els primers folis del Sacramentari de Sant Cugat i dels altres dos del mateix monestir. Farem el mateix amb les altres dues misses dels dos manuscrits de l'Arxiu. de la Catedral de Barcelona. Tot plegat ajudarà a tenir una visió íntegra del conjunt.

IN HONORE SANCTI CUCUPHATIS OFFICIUM
(Ms Sant Cugat 47, Arx. Corona d'Aragó)[1]

Letabitur iustus sin domino et sperabit in eo et laudabuntur omnes recti corde.

1. Sigles:

Ge = L. C. MOHLBERG, *Liber sacramentorum romanae aeclesiae ordinis anni circuli*, Roma 1960.

Ha = Sacramentari gregorià de tipus *Hadrianum*, ed. J. DESHUSSES, *Le sacramentaire grégorien. Ses principales formes d'après les plus anciens manuscrits.* 3 vols. Suïssa, 1971-1982.

Pa = Sacramentari gregorià de tipus Ms. de Pàdua D 47; cfr. ed. J. DESHUSSES, op. cit. I. 609-684.

Gell = A. DUMAS, *Liber sacramentorum gellonensisi,* 3 vols. Turnholti, 1981.

CCL = *Corpus christianorum. Series latina. Corpus orationum.*

CLX A - CLXE E, Turholti, 1992-1995.

Ps.Exaudi oracionem meam cum deprecor. (AMS 27a BCKS)[2]

Lectio libri Sapientie. /f.12/ Beatus vir qui in sapientia morabitur... Et nomen eternum hereditabit illum, dominus deus noster. (Sir 4, 22-15, 6)[3]

R. Possuisti domine super caput eius coronam de lapide precioso. (AMS 27b BCKS)[4]

V. Desiderium amime eius tribuisti ei... (AMS 27b BCKS)[5]

ALL. Letabitur iustus in domino et speravit in eo... (SRo 837)[6]

Secundum Matheum. In illo tempore. Dixit dominus Ihesus discipulis suis. Si quis vult post me venire abneget semetipsm et tollat crucem meam... donec videant filium hominis venientem in regno suo. (Mt 16, 21-28)

OF. R. Possuisti domine in capite eius... (AMS 148b KS)[7]

Vic = A. OLIVAR, *El Sacramntario de Vic*, Madrid-Barcelona, 1953.

Rip = A. OLIVAR, *Sacramentarium Rivipullense*, Madrid-Barcelona, 1964.

SB = J. BELLAVISTA, *Sacramentari de Barcelona*, Barcelona, 1994.

AMS = R-J. HESBERT, *Antiphonale Missarum Sextuplex*, Roma 1935.

SRo = J. BELLAVISTA, *L'Antifoner de missa de Sant Romà de les Bons*, Andorra, 1979.

Cu 47 = Barcelona, Ms. Sant Cugat 47, Arx. Corona d'Aragó, Ed. parcial J. BELLAVISTA, *El Santoral en el Sacramentari de Sant Cugat del Vallès*, Revista Catalana de Teologia, XXI/ (1996), Barcelona, 117-208.

Gir 46 = Ms. 46, Mus Dioc. Girona, ed. parcial J. JANINI, *Miscel.lània Litúrgica II*, Barcelona 1984, 59-86.

Tor 41 = Ms. 41, Bibl. Cap. de Tortosa, ed. parcial J. JANINI *Hispania Sacra* 19 (1968), 8-22.

Vic 68 = Ms. 68, Mus. Episc. de Vic.

Cu 73 = Barcelona, Ms. Sant Cugat 73, Arx. Corona d'Aragó.

Cu 14 = Barcelona, Ms. Sant Cugat 14, Arx. Corona d'Aragó.

Rip 112 =Barcelona, Ms. Ripoll 112, Arx. Corona d'Aragó

Bar 163 =Ms.163, Arx. Catedral de Barcelona.

Bar 116 =Ms.116, Arx. Catedral de Barcelona.

2. Sancti Vincenti.

3. La peícope està composta d'una selecció de versets.

4. S. Vincenti.

5. S. Vincenti.

6. S. Nicomedis.

7. S. Vincenti.

CO. Qui vult venire post me abneget semetipso... (AMS 27b BCKS)[8]

Els textos de l'introit, el salm responsorial, l'Al.leluia, l'ofertori i la comunió hi són escrits per ésser cantats; d'aquí ve que van acompanyats de notació, en aquest cas de tipus equitana. Entre els ff. 10v i 11, que precedeixen la missa de Sant Cugat, hi ha la missa —tret de les oracions— *In Purificatione beate Marie.* Les parts que corresponen al cant hi són presents, també, amb notació musical. A continuació de la missa del Sant hi ha l'introit de la missa de dedicació d'una església, l'*incipit* de l'epístola i l'al.leluia; l'introit, i l'Al.leluia amb notació equitana, com en els dos casos interiors. És en el conjunt d'aquestes tres mises cantades, al començament del manuscrit, on hi ha inserits els textos de la missa de Sant Cugat suara transcrita.

IN DIE SANCTI CUCUPHATIS OFFICIUM
(Ms. Sant Cugat 73, Arx. Corona d'Aragó)

Gaudeamus omnes in domino diem festum celebrantes sub honore Sancti Cucuphatis martiris de cuius passione gaudent angeli et colaudant filium dei. (AMS 30 BCKS)[9]

V. Gaudeant angeli, letantur archangeli, exultent iusti in conspectu dei. Gloria.

Gloria in exelsis deo.

Oracio. Beati Cucuphatis...

Leccio libri Sapientie. Beatus vir qui in sapiencia morabitur...et nomen eternum hereditabit illud, dominus deus noster. (Sir 4,22-15, 62)

R. Posuisti domine super caput eius coronam de lapide precioso.

V. Desiderium anime eius... non fraudasti eum. (AMS 27b BCKS)

Alleluya. V. Martir adesto bone nostri miserendo patrone nomine pro Cristi Cucuphas qui tela subisti.

8. S. Vincenti.
9. Sanctae Aghatae.

ALL. Letabitur iustus in domino et speravit in eo... (SRo 837)

Secundum Matheum. In illo tempore. Dixit Ihesus discipulis suis. Si quis vult post me venire abneget semetipsum et tollat crucem suam... donec videant filium hominis venientem in regnos suo. (Mt 16, 21-28)

Credo in unum deum.

OF. Posuisti domine in capite eius... (AMS 148b KS)

Secreta. Illabere quesumus omnipotens deus....

CO. Possuisti domine in capite eius coronam de lapide precioso. (AMS 114 b)[10]

Post com. Sanctus martir tuus Cucuphas...

SANCTI CUCUPHATIS OFFICIUM
(Ms Sant Cugat 14, Arx. Corona d'Aragó)

Gaudeamus omnes in domino diem festum celebrantes sub honore beati Cucuphatis martiris... (AMS 30 BCKS)[11]

V. Gaudeant angeli, letentur archangeli...

Oracio. Beati Cucuphatis martiris tui....

Epistola. Beatus vir qui in sapiencia. (Sir 4,22-15,6)

R. Posuisti domine. (AMS 27b BCKS)

ALL. Hic est vere martir[12]

ALL. Letabitur iustus. (SRo 837)

Secundum Matheum. In illo tempore. Dixit Ihesus discipulis suis. Si quis vult post me venire abneget semetipsum...

Donec videant filium hominis venientem in regno suo. (Mt 16,21-28).

Sacra. Presencia munera quesumus domine...

CO. Qui vult venire post me. (AMS 27b BCKS)

Post com. Sanctus martir tuus Cucuphas...

10. S. Basilidis.
11. Sanctae Agathae.
12. No es troba a AMS ni a SRo.

IN NATALE SANCTI CUCUPHATIS
(Ms 163 Arx. Catedral de Barcelona)

Possuisti domine super caput eius corona de lapide precioso. V. Domine in virtute tua letabitur rex, et super salutare tuum exultabit vehementer. Gloria patri.

Oracio. Beati Cucuphas...

Epistola. Confitebor tibi domine... (Sir 51, 1-8.12)

R. Gloria et honore coronasti eum.

V. Et constituisti eum super opera manum tuarum. (AMS 164 B)[13]

<ALL.>[14] Hic est vere martir qui pro Christo sanguinem suum fudit et ideo regnat cum illo in eternum.

<Ev.> *Sancti Marci*. In illo tempore. Dixit Ihesus discipulis suis. Si quis vult me sequi... non gustabit mortem donec videant regnum veniens in virtute. (Mc 8 34-39)

Sacra. Eius tibi domine precibus...

OF. Gloria et honore... (AMS 13 BCKS)[15]

CO. Si quis vult venire post me abneget semetipsum, et tollat crucem suam et sequatur me.

Post com. Plebs tua domine...

IN NATALE SANCTI CUCUPHATIS OFICIUM
(Ms 116 Arx. Catedral de Barcelona)

Estalviem la transcripció de la missa d'aquest segon missal de la Catedral de Barcelona perquè totes les seves peces coincideixen amb les de l'anterior, Ms 163.

13. S. Mennae.
14. Entre parèntesis <> es senyalen mots que no estan en el manuscrit.
15. S. Joannis Ev.

UNES CONSTATACIONS SUGGERIDES A LA VISTA DELS PRECEDENTS FORMULARIS

De la comparació entre els cinc formularis precedents s'imposa una evidència. Els tres relacionats amb el monestir de Sant Cugat, tant pel que fa als textos per les antífones o responsoris per ser cantats, com als de les lectures, es mantenen invariables al llarg del segles, amb un mínim de variants. Semblant cosa s'esdevé amb els formularis dels dos missals de la seu barcelonina. Tots dos tenen els mateixos textos, però no mantenen cap coincidència amb els tres monàstics.

Pel que fa a les diferències entre els d'un mateix grup són tan minses que es redueixen a l'introit *Letabitur*, del Ms 47, diferent de *Gaudeamus* dels altres dos. L'Al.leluia, l'última peça del propi a restar fixada, tampoc no presenta novetats, si no és l'Al.leluia, *Màrtir adesto bone,* del Ms 73. Fixant-nos ara als dos de Barcelona veiem que els dos formularis són idèntics tant pel fa als cants com a les lectures. El resultat és clar, ens trobem davant de dues tradicions diferents: la monàstica i la catedral. No ho invalida el fet de l'Al.leluia dels missals de la Seu de Barcelona, *Hic est vere martir*, que només es troba en el manuscrit tardà de Sant Cugat 14.

Una mirada al conjunt dels formularis de missa escampats pels sacramentaris i missals aquí utilitzats com a instruments de treball, permeten adonar-se que les variants que, d'alguna manera, manifesten l'originalitat de cada un d'ells, rauen més en la selecció de peces que constitueixen la base dels seus formularis, que no pas en els elements extrínsecs. La constatació resulta útil per descobrir la identitat de cada un d'ells, i, al mateix temps, l'afinitat o llunyania que els separa. Si ara, doncs, dirigim l'atenció vers el títols que encapçalen els respectius formularis trobarem ben poques variants, si n'exceptuem el que precedeix a la missa sobre el trobament del seu cos, que no apareix en cap dels altres sacramentaris utilitzats per aquí.

La mostra de llibres de missa consultats és suficientment representativa de les misses de Sant Cugat en l'àmbit del territori català, i, més enllà, mantinguda al pas del segles. Ho evidencien, a més dels anteriors exemplars consultats, el missal de Saragossa (c.1422), Bibl. Cap. de la Seu. Ms. 25-28, f.85; el mateix missal de Barcelona (c.1458), Vilanova i la Geltrú, Bibl.i Mus. Balaguer, Ms 1, f.251v, i, fins i tot, el missal de la Seu d'Urgell, imprès vers el 1536; no el missal del segle XIV (Galceran), que només figura en les lletanies. El formulari de

la missa del Sant del «Missal d'Urgell», però, és el de comú de màrtirs, amb les conegudes oracions del *Hadrianum*, nn. 625, 626, 627, corresponents a la missa del papa màrtir Sant Esteve.

LES ORACIONS DELS DIVERSOS FORMULARIS DE LA MISSA DE SANT CUGAT EN DISTINTS SACRAMENTARIS I MISSALS DE CATALUNYA

SACRAMENTARI DE SANT CUGAT

ITEM VIGILIA SANCTI CUCUPHATIS

<*Collecta*>. Quesumus omnipotens deus ut nostra devotio que natalicia beati martiris tui Cucuphatis antecedit, patrocinia nobis eius acumulet. Per. (Cu 47 231; Ha 3205)

Secreta. Magnifica domine beati Cucuphatis solempnia recensemus, et promptis cordibus ambientes, oblatis muneribus et suscipimus et pervenimus. Per. (Cu 47 232; Ha 3206)

Post com. Deus qui nos beati Cucuphatis martiris tui natalicia gloriosa pervenire concedis, tribue quesumus eius nos semper et beneficiis perveniri et orationibus adiuvari. Per. (Cu 47,233; Ge 915)

EODEM DIE FESTIVITAS SANCTI CUCUPHATIS MARTIRIS

<*Collecta*>. Beati Cucuphatis martiris tui precibus adiuvemur, et eius digna solempnia celebrantes, fac nos tibi toto corde esse devotos. Per. (Cu 47 239; Rip 1092; Tor 41, f. 81v)

Secreta. Illabere quesumus omnipotens deus semper sacrificii huius libationem, quam tibi in honore gloriosissimi martiris tui Cucuphatis deferimus, devotissima servitute et licet hanc tibi impuris manibus dedicemus meritis et intercessione illius in cospectu tuo maneat acceptabilis. Per. (Cu 47 240)

Pos com. Sanctus martir tuus Cucuphas quesumus domine corda nostra letificet, ut dum eius meritis in presenti festivitate colimus, patrocinia in augmento virtutum senciamus. Per. (Cu 47 241; Tor 41, f. 81v)

IN COMMEMORATIONE SANCTI CUCUPHATIS

Collecta. Propiciare quesumus domine nobis famulis tuis per huius sancti martiris Cucuphatis, et aliorum sanctorum qui in presenti requiscunt ecclesia merita gloriosa ut eorum pia intercessione ab omnibus semper protegamur adversis. Per. (Cu 47 547; Ha 1877)

Secreta. Suscipiat clementia tua domine de manibus meis munus oblatum et per huius sancti martiris tui Cucuphatis, et aliorum sanctorum orationes ab omnibus nos emunda peccatis. (Cu 47 548; Ha 1878)

Post com. Divina domine libantes sacramenta que in honore beati Cucuphatis martiris tui et aliorum sanctorum hic requiescunt tue obtulimus maiestati, presta quesumus ut per ea veniam mereamur peccatorum et celestis gracie donis reficiamur. (Cu 47 549; Ha 1880)

RITUAL-MISSAL DE SANT CUGAT

IN DIE SANCTI CUCUFATI OFFICIUM

Oracio. Beati Cucuphati martiris...(Cu 47 239)

Secreta. Illabere quesumus... (Cu 47 240)

Poscom. Sanctus martir tuus Cucuphas... (Cu 47 241)

SACRAMENTARI DE VIC

EODEM DIE SANCTI CUCUFATI MARTYRIS

Deus qui beato Cucuphati martiri tuo flamma tui spiritus succenso superare tribuisti suorum incendia tormentorum, concede propitius per eius intercessionem, ut nos famulos tuos non exurat flamma vitiorum. Per. (Vic 462)

Sacra. Sacrifitium laudis in honore et gloria tui sancti nominis preclare domine tue offerimus maiestati pro commemoratione et reverentia sancti Cucucuphatis martiris tui, qui nullis illecebris corporalium voluptatum, nullis promissis blandimentorum fallacium, nullo genere tormentorum a tua potuit separari dilectionem. Quapropter te reclaman-

Ad complendum. Sit nobis domine intercedente beato Cuccuphate martire tuo reparatio mentis et corporis quod sancti altaris tui beneditione percepimus, et per hanc medicinam sanctorum suorum nos faciat esse consortes, qui infirmitatis nostre venit curare languores, Iesus Christus filius tuus dominus noster, qui tecum. (Vic 465)

do effici tibi meruit sacrifitium laudis. Cuius pretiosa oratio quaesumus per hec sacrosancta nostre redemptionis commercia nobis peccatorum omnium optineat veniam et sempiterne glorie praemium assequendum. Per. (Vic 463)

SACRAMENTARI DE RIPOLL

EODEM DIE SANCTI CUCUFATI MARTYRIS

Beati Cucufatis martiris martiris tui quaesumus domine precibus adiuvemur... (Rip 1092; Gir 46, f. 76; Cu 47 239...)

Scr. Muneribus nostris quaesumus domine precibusque susceptis, et caelistis non munda misteriis, et clementer exaudi. Per. (Rip 1093; Gir 46, f. 76)

Com. Plebs tua domine sancti martyris tui Cucufati te glorificacine magnificet, et eo semper te presente, meratur abere rectorem. Per. (Rip 1094; Gir 46, f. 76)

SACRAMENTARI DE SANT FELIU DE GIRONA

EODEM DIE SANCTI CUCUFATIS MARTIRIS

Beati Cucufatis martiris tui domine quesumus precibus adiuvemur... (Gir 46, f. 76; Rip 1092...)

Sac. Muneribus nostris quesumus domine precibusque susceptis... (Gir 46, f. 76; Rip 1093...)

Com. Plebs tua domine sancti martiris tui Cucufatis... (Gir 46, f. 76; Rip 1094...)

SACRAMENTARI PIRINENC MS. 41 DE TORTOSA

IPSO DIE SANCTI CUCUFATIS

Beati Cucufatis martiris tui... (Tor 41, f.81v; Rip 1092; Cu 47 239...)

Sac. Eius tibi precibus domine quesumus grata reddatur oblatio, pro cuius est festivitate immolanda. Per. (Tor 41, f, 81v; Ge 1014; Pa 824; SB 837; Vic 68, f. 172

Ad com. Sanctus martir tuus Cucuphas quesumus domine corda nostra letificet... (Tor 41, f. 81v; Cu 47 141)

SACRAMENTARI DE SANT JOAN DE LES ABADESSES MS.68 HOS.EPISC.VIC

SANCTI CUCUFATI

Omnipotens sempiterne deus sollempnitatem hodiernam propitius intuere ecclesiam tuam beati Cucufatis fac celebritate gaudere eiusque intercessione omnium in te credentium vota perfice. Per. (Vic 68, f. 172; Gell 1609)

Sacra. Huius tibi precibus quesumus domine hec grata fiat oblatio... (Vic 68, f. 172; Tor 41, 81v; SB 837)

Post com. Populus tuus domine tua sancta sumus et beati martiris tui Cucufatis... (Vic 68, f. 172; Rip 1094)

SACRAMENTARI DE BARCELONA

EODEM DIE SANCTI CUCUPHATIS

Beati Cucuphatis martiris tui quesumus domine precibus adiuvemu, ut tuam semper misericordiam percipere mereamur. Per. (SB 836; Pa 845; Bar 163, f. 61v; Bar 116 f. III bis)

Sacra. Huius tibi domine precibus grata reddatur... (SB 837; Ge 1014; Tor 41, f. 81v; Bar 163, f. 61v; Bar 116 f. IIII bis)

Post com. Plebs tua domine sancti martiris tui Cuccuphatis precibus adivemur, cuius hodie festivitate letatur. Per. (SB 338; Bar 163, f. 61v; Bar 116. f. IIII bis)

MISSAL DE RIPOLL MS. RIPOLL 112 ARX. CORONA D'ARAGÓ

EODEM DIE SANCTI CUCUPHATIS

Beati Cucuphatis martiris tui quesumus domine precibus adiuvemur... (Rip 112, f. 208v; Rip 1092...)

Sacra. Muneribus sacris quesumus domine... (Rip 112, f.108v; Rip 1093...)

Post com. Plebs tua domine sancti martiris tui Cucuphatis... (Rip 112, f. 108v; Rip 1094...)

MISSAL DE BARCELONA MS 163 ARX. CATEDRAL DE BARCELONA

IN NATALE SANCTI CUCUPHATI

Oracio. Beati Cucuphatis martiris tui... (Bar 163, f.61v; SB 836...)

Sacra. Eius tibi domine precibus grata reddatur... (Bar 163, f.61v; SB 837...)

Post com. Plebs tua domine sancti martiris tui Cucuphatis... (Barc 163, f. 61v; SB 838...)

MISSAL DE SANT CUGAT MS. SANT CUGAT 14 ARX. CORONA D'ARAGÓ

VIGILIA SANCTI IACOBI APOSTOLI ET SANCTI CUCUPHATIS MARTIRIS OFFICIUM

Alia oracio. Quesumus omnipotenns deus ut nostra devocio... Per. (Cu 14, f. 393v; Cu 47 231)

Alia secreta. Magnifica domine beati Cucuphatis solempnia recensemus... Per. (SCu 14 f. 394v; Cu 47 232)

Alia post com. Deus qui nos annua beati Cucuphatis martiris tui natalicia glorios... Per. (Cu 14 f. 394v; Cu 47 233)

SANCTI CUCUPHATIS OFFICIUM

Oracio. Beati Cucuphatis martiris tui quesumus domine precibus adiuvemur... Per. (Cu 14, f. 395v; Rip 1092)

Sacra. Presencia munera quesumus domine ita serena pietate intuere ut sancti spiritus perfundantur benedictione, et in nostris cordibus eam dilectionem validam infundant per quam sanctus martir tuus Cucuphas, omnia corporis tormenta devicit. Per. (Cu 14, f. 395v; CCL 4330)

Post com. Sanctus martir tuus Cucuphas quesumus domine corda nostra letificet... Per. (Cu 14, f. 396; Cu 47 241)

IN INVENCIONE SANCTI CUCUPHATIS ADMISSAM

Oracio. Omnipotens sempiterne deus qui sacra beati martiris Cucuphatis membra fidelibus tuis in hodierna die revellare voluisti, concede ut intercessione eius auxilio nos ab instantibus liberari et futuris consolacionibus mereamur sociari. Per. (Cu 14, f. 334; Vic 535, Rip 1131)

Sacra. Hiis quesumus domine muneribus intende placatus et tribue suplicationibus gloriosi martiris Cucuphatis, nos a peccatis omnibus absolvi et celesti gratia ditari. Per. (Cu 14, f.335; Vic 536; Rip 1133)

Post com. Deus qui ecclesie gloriosi martiris tui Cucuphatis non defraudasti artus, da quesumus ut eius suplicacione fiat tibi semper devota et meritis iugiter secura consistat. Per. (Cu 14, f. 335; Vic 538; Rip 1134)

MISSAL DE BARCELONA MS. 116 ARX. CATEDRAL BARCELONA

IN NATALE SANCTI CUCUPHATIS OFFICIUM

Oracio. Beati Cucuphatis martiris tui... (Bar 116, f.III bis; Bar 163, f. 61v; SB 836)

Sacra. Eius tibi domine precibus... (Bar 116, f. IIII bis; Bar 163, f. 61v; SB 837)

Post com. Plebs tua domine sancti martiris tui Cucuphatis... (Bar 116, f. IIII bis; Bar 163 f. 61v; SB 838)

La missa de Sant Cugat, una eucologia variada amb línies divergents i elements comuns

En els manuscrits litúrgics originaris del mateix monestir de Sant Cugat

Dels tres manuscrits del monestir només en dos d'ells hi ha una missa de vigília, prèvia a la del dia de la festa. Tots dos Mss. —Sant Cugat 47 i Sant Cugat 14— mantenen la identitat de les oracions del formulari al llarg de més de dos segles que els separen, a part de ser els únics, de tot el conjunt estudiat aquí, que ofereixen una missa pel dia abans de la festa.

Pel que fa a la missa del dia el Ms. 47 i el 73, d'una relativa proximitat d'època de composició, coincideixen en totes les oracions del formulari. El Ms. Sant Cugat 14 només té en comú amb ells la col.lecta. Una altra novetat ens ve per part del 47, en el qual es pot llegir, entre les misses votives, una de commemorativa en honor Sant Cugat, malgrat usar unes oracions conegudes per la seva procedència gregoriana-adriana.

En l'esmentat Ms.14, en relació amb els seus companys, hi apareix, i només en ell, una missa que porta per títol *In inventione Santi Cucuphatis*. És una missa coneguda pels sacramentaris de Vic i Ripoll, situada el 3 d'agost, dia del trobament del cos de Sant Esteve.

En el Sacramentari i missals de Barcelona

De l'àrea Barcelona aquí s'han escollit tres manuscrits d'època diferent, el Sacramentari de Barcelona, de principis del segle XIII, i dos

missals de la Seu barcelonina: el Ms. 163, de la segona meitat del segle XIV, i el de l'any 1402. Una simple mirada comparativa hi descobreix identitat de formulari en tots ells. La col.lecta, manllevada al Gregorià paduenc, no és pas la mateixa que hi ha en les altres misses del Sant escrites en els altres llibres litúrgics no barcelonins, malgrat un començament semblant. El mateix cal afirmar de la postcomunió, tot i l'equívoc que pot produir el fet de començar amb les mateixes paraules. Només la secreta d'origen gelasià és comú amb altres sacramentaris que han estat objecte de comparació.

La missa del Sant en els llibres relacionats amb el monestir de Ripoll

Les oracions que serviren per confeccionar el formulari del primerenc Sacramentari de Ripoll es mantenen invariables en el Ms. 112, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, provinent del mateix monestir, de la segona meitat del segle XIV. Observem, també, que el Sacramentari de Sant Feliu de Girona (segle XII), comparteix amb ells les mateixes oracions.

El Sacramentari de Vic i el de Sant Joan de les Abadesses

Ni el vell Sacramentari de Vic, ni el de Sant Joan de les Abadesses, de l'Arx. Episc. de Vic. Ms. 68, ni el de Tortosa, Ms. 41, no s'adiuen ni amb el grup monàstic de Sant Cugat ni amb el de l'àrea barcelonina; d'aquí la conveniència de tractar-los a part. L'únic tret comú és la secreta que comparteixen el Ms. 68, del Mus. Episc. de Vic, i el Ms. de Tortosa, que com, s'ha advertit, es troba tant en el Sacramentari Gelasià com en el Paduenc. És precisament aquesta secreta la que fan servir els manuscrits de la tradició barcelonina i, per contra, cap de la tradició monàstica. Amb tot es nota un cert acostament del sacramentari tortosí amb els de Sant Cugat, amb els que comparteix la col.lecta i la postcomunió. Més singular resulta el cas de la col.lecta del Sacramentari de Sant Joan de les Abadesses, coincident amb la del Sacramentari de Gellone, però en cap dels catalans.

Sacramentari de Vic

Continuem amb la ignorància sobre la procedència de les oracions de la missa de Sant Cugat, tan diferents de la resta dels sacramentaris estudiats fins ara. La col.lecta, a part de no coincidir amb la dels esmentats sacramentaris, no es troba ni en el *Corpus Orationum.* S'haurà d'esperar l'edició completa del *Corpus*, per si és possible un coneixement més acurat sobre l'origen de la secreta i del postcomunió.

UNES REMARQUES FINALS

L'atenció posada sobre les misses de Sant Cugat en un cert nombre de manuscrits —alguns d'ells ja editats— del territori català, no només ha evidenciat l'extensió del seu culte sinó que permet descobrir una abundant varietat de textos d'oracions. Encara que no es pugui parlar d'una creativitat pròpiament dita, no es pot menys tenir la varietat d'oracions emprades i l'originalitat dels seus formularis. Llur anàlisi i procedència menen a la conclusió de l'existència de dues tradicions independents a l'interior del nostre país, la monàstica i la barcelonina. Hom es pot adonar, igualment, que més enllà d'aquestes tradicions resten, encara, uns marges de llibertat i de contactes més esporàdics, en un cert nombre de manuscrits, que fa que cada un d'ells expressi la pròpia originalitat.

Entre les misses, la del Sacramentari de Vic és la que més diferències presenta en relació amb les dels altres sacramentaris o missals. Unes oracions de contingut i extensió superior a les altres, d'un origen que ens resulta desconegut. De semblant manera s'observa com entre els formularis dels manuscrits hi ha oracions que només es troben en algun d'ells; aquest és el cas de la secreta *Illabere,* del sacramentari de Sant Cugat, que no hem trobat ni en el *Corpus orationum.* El mateix es pot afirmar de la secreta *Presentia,* del Ms 14, de Sant Cugat. De la col.lecta del Sacramentari de Sant Joan de les Abadesses podem dir que tot i no ser una creació pròpia no ha aparegut en cap altre formulari.

Del que podríem dir-ne el procés d'evolució dels sacramentaris vers els missals plenaris, podem considerar que n'hem ofert uns exemples comparant els formularis de la missa dels més antics Sacramentaris amb els missals de l'arxiu de la Catedral de Barcelona,

passant pels manuscrits 47, i, sobretot, 73, del monestir de Sant Cugat.

El Culte a Sant Cugat expressat en la missa, no s'ha acontentat amb els tradicionals formularis del dia de la festa, ni que aquesta comporti missa de vigília, sinó que ens ha llegat un formulari per una missa *In inventione* del seu cos i una altra per celebrar com a votiva.

PATRONAT REIAL SOBRE BENIFETS ECLESIÀSTICS A LA CORONA CATALANO-ARAGONESA

PRIM BERTRAN I ROIGÉ

Entre els drets de la casa reial catalano-aragonesa a diversos llocs de la Confederació hi havia el de nomenament d'una sèrie de benifets eclesiàstics, la dotació dels quals havia estat —en general— realitzada per algun membre de la família reial i amb finalitats o dedicacions específiques per a cada cas.

Aquests nomenaments podien correspondre a serveis que havien de realitzar determinats clergues en palaus, castells o dependències reials i mantenir-hi el culte de forma digna i continuada, com corresponia a la qualitat del lloc (cas de la Suda de Lleida, de l'Aljaferia de Saragossa, etc.), o senzillament a capellanies i/o escolanies creades en esglésies diverses, tan vinculades amb la clerecia regular com la secular. Per raó del dret de presentació i pel fet de la dotació comtal o reial, a la baixa edat mitjana hi hagué un control minuciós dels nomenaments per part dels administradors del Reial Patrimoni, ja que se'ls considerava dotats i pagats amb béns i rendes reials. Tot i que sovint no coneixem l'origen i les fundacions d'aquests benifets eclesiàstics, se'n pot constatar l'exercici del nomenament i el control realitzat per part dels gestors del patrimoni i drets reials. Sovint, aquests nomenaments o presentacions no expliciten les càrregues inherents ni les obligacions de les capellanies, encara que és òbvia la celebració dels oficis, la dignitat i la continuïtat en les celebracions del culte diví, l'administració dels sagraments,

les pregàries per la família comtal i els seus avantpassats, entre altres.[1]

A darreries del segle XVI, i per motius que no hem pogut escatir, però que caldria relacionar amb les reformes de Trento, s'inventariaren tots aquests drets reials de patronatge i presentació sobre els benifets. El registre —del fons de Batllia General— en el qual hem trobat la relació de l'apèndix transcriu també diversos documents de presentació de benifets —precisament els més antics—, potser per justificar els drets de la casa comtal i les notícies més antigues de la fundació o de la pràctica de la presentació de diversos candidats.

En qualsevol cas es tracta d'una relació que suposem completa, i deixa anotada al marge la cessió dels antics drets de presentació a mans dels bisbes ordinaris de les respectives diòcesis, o bé reservada al comte-rei.

Els beneficis relacionats són diversos, pel lloc on estan destinats i també diversos quantitativament segons els territoris i ciutats de l'antiga Confederació. Al regne d'Aragó, destaquen els benifets de la ciutat de Saragossa: a l'Aljaferia o palau reial, a la catedral, a l'església del Pilar, a Sant Joan dels Panetes i a Santa Engràcia. A més, les dignitats abacials de San Victorián y de Montearagón, així com els beneficis de les capelles castrals de Borja i Barbastre.

Al regne de València s'hi poden destacar la rectoria i sis benifets del palau reial de la ciutat de València, els benifets de les capelles castrals d'Alacant i de Xàtiva, o el del monestir de Santa Clara.

Als bisbats catalans, l'abundor de dotacions de benifets per part dels comtes-reis —o el seu control— va ser més considerable. Hi excel.leix el nombre dels creats i conservats al bisbat de Barcelona, especialment a la ciutat de Barcelona. Hi destaquen els benifets de la capella del palau reial major, dedicada a santa Àgata, o la porció canonical que pertoca a la seu barcelonina.[2]

Tanmateix, l'altre bisbat amb una presència rellevant de dotacions

1. Vid. AVRIL, Joseph: *En marge du clergé paroissial: les chapelains de chapellenies (fin XIIe-XIIIe siècles), Le clerc séculier au Moyen Age.* XXIIe Congrès de la S.H.M.E.S. (Amiens, juin 1991), Publications de la Sorbonne, (Paris 1993), pàgs. 121-133. També cal veure BAUCELLS I REICH, Josep: *L'Església de Catalunya a la baixa Edat Mitjana*, «Acta mediaevalia» (Barcelona), 13 (1992), pàgs. 427-442.

2. Sobre els benifets de la catedral barcelonina cal veure FÀBREGA I GRAU, Àngel: *La vida quotidiana a la catedral de Barcelona en declinar el Renaixement. Any 1580*, Reial Acad. Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Barcelona, 1978, espec. pàgs. 26-27.

i amb dret de presentació, fou el d'Elna, i en concret a la capella del castell de Perpinyà. En un tercer lloc quedarien el nombre de fundacions de la zona insular del regne de Mallorca, en gran part part creades —com les d'Elna— pels seus reis privatius.

Creiem que el document pot il.lustrar la importància de les fundacions reials, sobretot al voltant del segle XIV, i la seva desigual distribució en els antics territoris de la Confederació catalano-aragonesa, a més de l'heterogènia adscripció d'aquests benifets. El llistat no fa referència ni a la dotació ni a les rendes adscrites ni al seu estat en el moment de redactar l'inventari. Pensem que, precisament, devia fer-se en el context de Trento i per reordenar i aclarir els drets reials, alguns dels quals foren cedits —quan hi ha l'anotació marginal, en cursiva— als bisbes de les diòcesis respectives.

DOCUMENT

A.C.A.: B.G., reg. 448, fols. 2 r.-6r.

Memorial dels beneficis del senyor Rey de Aragó.

En Aragó

Primo en la Aliaferia de Çaragoça: 2 beneficis [*ad omnem dispositionem domini Regis*].

En la yglésia de la dita Aljafaria: 1 benefici.

En la yglésia de Santa Maria Maior de Çaragoça: 1 benefici.

Beneficium sanctorum Laurencii et Vincentii coniunctum in ecclesia Sancte Marie del Pilar civitatis Caesaraugustae, cuius ius patronatus ad Regem pertinet: 1 benefici.

En la sglésia de Sant Juan de Çaragoça: 1 benefici.

En la yglésia de Sancta Engratia de Çaragoça: 2 beneficis [*ad totalem regiam dispositionem*].

La abbadia del monestir de Sant Victorian, est de iure patronatus domini Regis, abbatissa monasterii sancti Victoriani.

En la yglesia del lloch de Rucapello: 1 benefici.

En la yglesia del lloch de Osia: 1 benefici.

En la yglesia del lloch de Fariza: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Segentensi*].

En la yglesia de Santa Elena, situada en lo terme de Biescas de Sobiran: 1 benefici.

En la yglesia del castell de Alcoleia: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Ilerdensi*].

En la capella del castell de Alcedaçielo: 1benefici.

En la yglesia del castell de Barbastro: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Oscensi*].

La rectoria de la yglesia del lloch de Amincala, en la Ribera de Cynca, en Osca: 1 benefici.

En la dita yglesia del castell de Barbastre, altre benefiçi instituït per mossèn Manuel d Entença: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Ilerdensi*].

En la yglesia de Sant Salvador del Port, de Montsó: 1 benefici.

En Jaca

En la yglesia del monastir de les monges del Orde de Sant Agostí: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Oscensi*].

En la yglesia de Santa Maria de Solis, en Osca: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Oscense, ad omnimodam dispositionem domini Regis*].

En la capella del castell de Borja: 1 beneficiat.

La abadia del monastir de Munt aragó: abbadia.

En València

Primo la rectoria de la capella del palau reial de València: rectoria.

En la dita yglésia del real de València: 6 beneficiats [*ad omnem regiam dispositionem*].

En la dita església del real de València: 2 scolanies.

Beneficium capellae Sanctae Mariae et beatorum Iohannis Baptistae et Evangelistae, constructae in regali Valenciae: 1 beneficium [*ad omnem dispositionem regiam*].

En la yglésia de Sant Joan Hierosolimitani de València: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Valentino*].

En la seu de València, lo benifet de Sant Jaume: 1 benifet.

En lo monestir de Santa Clara de València: 1 benefici.

En la yglésia del monestir de la Çaydia: 1 benefici [ad omnem regiam dispositionem].

En la yglésia de la Santa Maria de la Çaydia: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Valentino*].

Lo archiprestat de la capella de Sant Christòfol: 1 benefici [*ad omnem regiam disposicionem*].

En la yglésia del castell de Xàtiva: 1 benefici [*ad totalem regiam disposicionem*].

En la yglésia de Sant Miquel de Líria: 1 benefici [*ad omnem regiam disposicionem*].

En lo altar maior de la yglésia de Sogorb: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Segobricensi*].

Item invenitur del senyor en Jaume antich donà una canongia a Bernat de Caulers, prevere, en la yglésia o monestir de Sant Vicenç de València: 1 canongia.

En la yglésia del castell de Alacant: 1 benefici.

En la yglésia de Sant Joan del mercat, de València: 1 benefici.

En Catalunya.

En [el bisbat de] Barcelona

Primo, reb lo senyor Rey en la seu de Barcelona, canonical porció quotidiniament, com un altre canonge de la dita seu: porció canonical.[3]

Lo senyor Rey acostume de metre tres pobres en la almoyna de la dita seu, los quals reben llur porció axí como los altres: 3 pobres.[4]

En la yglésia del Palau maior de Barcelona: 6 beneficiats [*ad omnimodam disposicionem regiam*].

En la dita yglésia del Palau: 2 scolanies.

3. El rei Pere el Cerimoniós va prendre possessió d'aquesta canongia el 22 d abril de 1338. El rei Martí I va oferir-la a Gabriel Gombau, i Joan II (22.XII.1465) la cedí a l abat de Santes Creus. (fol. 13 r.).

4. El privilegi de nomenar tres pobres per part del Rei data del 1325 (fol. 13 v.).

En la dita yglésia, en lo altar de Sant Jordi,[5] un benefici, e altre en lo altar de Sant Reyner[6] i de Santa Venera: 2 beneficiats [*ad omnem regiam disposicionem*].

En la yglésia del Temple, del Palau menor real de Barcelona: 1 beneficiat [*ad omnem regiam disposicionem*].

En la seu de Barcelona, en la capella de Sant Blay:[7] 1 beneficiat [*ad assignandum et presentandum episcopo Barchinonensi*].

En la dita seu, en la capella de Jesuchrist:[8] 1 benefici.

En lo monestir de Santa Clara de Barcelona, en lo altar de Sant Miquel: 1 benefici[9] [*ad totalem regiam dispositionem*].

En la yglésia de Valldonzella: 1 benefici [*ad presentadum episcopo Barchinonensi*].

En la seu de Barcelona, en la capella del Sant Sepulcre: 1 benefici[10] [*ad presentandum episcopo Barchinonensi*].

En la dita seu, una capella de Santa Catherina, una capellania: capellania.

En la yglésia de Molins de Rei: 2 beneficis.

En la yglésia de Sancta Maria Magdalena, del lloch apellat citjar, en lo terme del castell de la Primià: 1 beneficiat.

En lo castell de Serveró: 1 capellania.

En la yglésia de Santa Maria de la Jultrú, de Vilanova de Cubelles, del bisbat de Barcelona: 1 beneficiat [*ad omnimodam realem dispositionem*].

En lo castell de Garraf: 1 beneficiat [*ad presentandum episcopo Barchinonensi*].

En lo monestir dels frares dels sachs, de Barcelona: 1 capellania [*ad presentandum episcopo Barchinonensi*].

En la capella de Santa Maria, de la casa de Valldaura, té lo fill de Macip, scrivà de manament: 2 beneficis [*ad omnimodam regiam dispositionem*].

En la yglésia de Castellví de Rosanes: 3 beneficiats [*ad totalem disposicionem regiam*].

En la capella de Santa Maria del Portal Nou: custòdia.

En la capella del castell de Muncada: rectoria [*ad omnimodam disposicionem*].

En la yglésia de Santa Maria del Pi de Barcelona, la capellania de Santa Maria Magdalena: capellania.

En lo Castellvell o Castellví de Rosanes: rectoria.

5. Al segle XVI va passar a percebre l el prior i el convent de la Mercè, ubicats en aquest palau.

6. El rei Pere el Cerimoniós hi va presentar Arnau Ferrer i Francesc Fàbregues, el 5 de juliol de 1347 (fol.).

7. Fundat el 7 de maig de 1295, per Ponç Ramon, canonge de Barcelona. Deixà el patronatge al Comte de Barcelona.

8. Creat per la reina Elionor, muller d Alfons el Benigne.

9. Fundat per la reina Elionor, el dia 1 de desembre de 1363 (fol. 14 r.).

10. Creat per l infant Martí, el 26 de novembre de 1390 (fol. 12 v.).

Bisbat de Girona

En la yglésia del castell de Pals: 1 benefici [*Mossèn Colom*]

En lo monestir de Vilabertran: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Gerundensi*].

En la yglésia de Torroella de Mongrí: 3 beneficis.

En la yglésia de Castel follit: 2 beneficis.

En la yglésia del castell de Cornellà: 1 benefici.

En lo castell de Monells, sots invocació de Sant Jaume, un benefici, lo qual està a presentació del castell de Monells: 1 benefici.

En la yglésia del castell de Fornells: 1 capellania.

En la capella de Santa Maria de Fornells: 1 benefici.

En la yglésia de Sant Esteva de la mar: 2 beneficis.

En lo monestir de Sant Pere Arbesalú: 1 presbiterat.

Comtat d'Empúries

En la plaça de la vila de Castelló d'Empúries, benifet de Santa Margarida: 1 benifet.

En la yglésia del castell de Cadaquès: 1 benifet.

En la yglésia del castell de Bellcayre: priorat.

En la yglésia parrochial de Santa Maria de la vila de Castelló d'Empúries: 1 beneficiat.

En la yglésia de dita vila de Castelló, en la capella de Sant Nicholau: 1 benifet.

En la capella del castell de Monells: 1 benifet.

En la capella de Sant Eusebi, construyda dins la parròquia de Empúries: 1 benifet.

Bisbat de Tortosa

En la yglésia de Santa Maria del castell de Tortosa:[11] 1 benefici, [*ad totalem disposicionem regiam*].

En la yglésia del Ospital de la Font del Perelló:[12] 1 benefici.

En la seu de Tortosa: 1 benifet [*ad presentacionem regiam et ad collationem episcopi Dertusensis*].

11. No hi ha referència de la fundació, La primera presentació de la qual hi ha constància és del 19 de gener de 1367, per part del rei Pere el Cerimoniós, a favor de Pere Narbonès.

12. L'Hospital fou fundat el 3 de març de 1325 per Jaume II. La primera presentació coneguda a aquest benifet fou feta per Pere el Cerimoniós, el 4 de febrer de 1371, a favor de Felip de Sabater.

Archebisbat de Tarragona

En la seu de Tarragona: 1 beneficiat.

En la yglésia del castell de Tarragona:[13] 1 beneficit [*ad presentandum archiepiscopo Tarrachonensi*].

En la yglésia del lloch de Cambrils:[14] 1 benefici [*ad presentandum archiepiscopo*].

En lo convent del monestir de la vila de Valls:[15] un monjo.

Bisbat de Lleyda

En la yglésia del castell de Lleyda, rectoria:[16] 1 benifet.

En la mateixa yglésia, quatuor presbiteratus: 4 presbiterats.

En la capella del castell real de Fraga: 2 scolanies.

En la yglésia de Santa Maria del lloch de Castelló del Pont, diocesis Ilerdensis: capellania.

En la capella del castell del lloch de Alòs:[17] 1 benefici.

Bisbat de Vich

En la yglésia de Santa Maria de Cabrera:[18] 1 benefici.

En lo Spital del monestir de Xixena:[19] 3 beneficis.

Bisbat d'Urgell

En lo lloch de Copons, la rectoria de Sant Cosme i Sant Damià: rectoria [*ad presentandum episcopo Urgellensi*].

En la yglésia del lloch de Anaia, de Puicerdà: 1 benefici.

13. Hi ha presentació des del 27 de novembre de 1356, en la persona de Joan de Spera, per part de Pere el Cerimoniós.

14. No hi ha referència a fundació, només a la presentació a favor de Bartomeu Oliver, el 18 d abril de 1360, per part del rei Pere el Cerimoniós.

15. No hi ha cap testimoni ni documentació sobre la fundació d'aquest monestir , ni tampoc cap referència a col.lació del benifet.

16. Fundat per Pere el Cerimoniós, el 23 de gener de 1346. Els primers obtentors coneguts foren Ramon Satorra (1349) i Joan Calaf (1352).

17. El 18 de juliol de 1426, els comtes-reis varen vendre el lloc d'Alòs, amb tots els drets i jurisdiccions, al capítol de canonges d'Urgell.

18. No es coneix la fundació del benifet, però sí la primera presentació, del 20 de gener de 1370.

19. Erròniament s inclou aquest monestir de santjoanistes dins del bisbat de Vic, quan pertanyia al bisbat de Lleida, i hi ha pertangut fins l'any 1996, en què, per pressions polítiques, ha passat (malauradament i desencertada) al bisbat de Barbastre-Montsó.

Rectoria ecclesia Sancti Stephani de la Pera, in Ceritania.[20]

La rectoria de la parròchia de Sant Jaume de Naüja, en Cerdania, diocesis Urgellensis: rectoria.

En la yglesia del Castell Lleó, de Vall d'Aran: 1 benifet [ad presentacionem episcopo Convenarum].[21]

Perpinyà e bisbat d'Elna

Primo, la rectoria de la yglésia de bell castell de Perpinyà: 1 rectoria.

En la yglésia del castell de Perpinyà: 6 beneficiats.[22]

En la dita yglésia, dues scolanies: 2 scolanies.

En la yglésia de Sanct Joan Baptista de Perpinyà: 1 benifet[23]

[*ad presentacionem episcopo Elnensi*].

En la yglésia de Sant Jaume de Perpinyà: 1 benifet[24] [*ad praesentationem eiusdem episcopi*].

En la yglésia de Madona del Pont de Perpinyà: 1 benifet[25] [*ad presentacionem eiusdem episcopi*].

En la yglésia de Santa Maria la Real de Perpinyà: 1 benifet[26] [*ad presentacionem eiusdem episcopi*].

En la yglésia de Sant Matheu de Perpinyà: 1 benifet[27] [*ad presentacionem eiusdem episcopi*].

En la yglésia del lloch de Bastida, en Rosselló: 1 benifet.[28]

En la yglésia del lloch de Torrelles, en Rosselló: 1 benifet.[29]

En la yglésia del castell de Mallol: 1 benifet.[30]

20 No es coneix la fundació, només la primera presentació coneguda, del 22 de gener de 1365, a favor de Pere de Puigcerdà, per part del rei Pere el Cerimoniós.

21. Fins al 1805, la Vall d Aran va pertànyer al bisbat de Sant Bertran de Comenge.

22. Creats per Jaume II i Sanç, reis de Mallorca (fol. 22 r.). El primer clergue conegut que fou presentat a aitals benifets fou Ramon Gueita, el 19 de desembre de 1351, per Pere el Cerimoniós.

23. Creat per Jaume II de Mallorca, el 22 de juny de 1266, dotat amb una renda de 300 s. sobre l'escrivania de Perpinyà (fol. 22 v.).

24. Creat per Jaume III de Mallorca. Confirmat per Pere el Cerimoniós el 15 de novembre de 1345 (fol. 23 r.).

25. Es tracta d'un benifet sota l'advocació de la Santíssima Trinitat. El 1347 en fou beneficiari Benet Soler, per presentació de Pere el Cerimoniós.

26. La primera presentació coneguda a aquest benifet és la de Benet Font, el 3 de desembre de 1361 (fol. 24 r.).

27. Ibid., a favor de Bertran Baró, el 12 de juliol de 1358 (fol. 23 v.).

28. Ibid., a favor de Blai, el 22 de juliol de 1346 (fol. 24 v.).

29. Ibid., a favor de Lluc, fill de Bernat Lluc, de Perpinyà, el 25 de maig de 1352 (fol. 24 r.).

30. Pertany al bisbat de Girona. Alfons III hi presentà Ramon de Mir, el 18 d abril de 1334 (fol. 24 v.).

En la yglésia de les sots-menoretes de Perpinyà: 1 benifet[31] [*ad presentacionem episcopo Elnensi*].

En la yglésia del lloch de Seret: 1 benifet.

En la yglésia del castell de Rodes: 1 benifet.

En la yglésia del lloch de Panera, en Rosselló: 1 benifet.

En la yglésia del castell de Curtiani (Corçà ?): 1 benifet.

En la yglésia de Santa Maria Magdalena, en la vila vila de Perpinyà: 1 benifet[32] [*ad presentacionem episcopo*].

En lo castell del Hormera: 1 benifet [ad presentacionem eiusdem episcopo Elnensi].

En la yglésia del castell de Luna: 1 benifet.

En la yglésia del castell de Canet: 1 benifet.[33]

En la yglésia del castell de Tautavull: 1 benifet.[34]

La capellania de Sant Salvador, instituyda en la rocha de Barbetes: capellania.

En la capella de Sant Joan de Barres, del terme de la vila de Salces: 1 benifet [*ad presentationem episcopo Elnensi*].

En la yglésia de Santa Maria de Salces: 1 benifet.

En la yglésia del lloch de Isach: 1 benifet.

En la yglésia de Santa Maria de Prats de Molló: 1 benifet.

En Mallorca

Primo, en lo castell de la ciutat de mallorca: rectoria [*ad omnem regiam disposicionem*].

Scolania capellae predicti castri: scolania.

En l'altar maior de la yglésia de Sant Miquel: 1 benefici [*ad presentacionem episcopi Maioricensis*].

En lo hospital de Simó Sans: 1 benefici [*ad regiam disposicionem*].

En la capella de Sancta Fe: 1 benefici [*ad regiam disposicionem*].

En la yglésia de Santa Creu: 1 benifet.

En la yglésia de Santa Maria, en la seu de Mallorca: 1 benifet.

En lo spital de Sancta Eulàlia, en la plaça de Sanct Andreu de Mallorca: 1 benifet.

31. Benifet fundat per la reina Esclaramunda, muller de Jaume II de Mallorca, el 1270. Fou confirmat per Pere el Cerimoniós, el qual hi presentà Pere Andreu, el dia 1 d'octubre de 1361 (fol. 24 r.).

32. Fundat pel rei Sanç I de Mallorca. Confirmat per Pere el Cerimoniós, el 15 de novembre de 1345 (fol. 24 r.).

33. Benifet sota l'advocació de Santa Maria Magdalena. La primera presentació coneguda fou feta per Pere el Cerimoniós, a favor de Joan Auperi, el 12 de novembre de 1351 (fol. 25 v.).

34. La primera presentació coneguda fou feta a favor de Raimon Mir, el 1353 (fol. 26 r.).

En la yglésia parrochial de Santa Eulàlia de Mallorca: 2 benifets [*ad regiam disposicionem*].

En la parròchia de Anano [Alaró?]: 1 benifet [*ad presentacionem episcopi Maioricensis*].

En lo castell de Cap de la Pera: 1 benifet [*ad omnem regiam disposicionem*].

En lo castell de Bellv*er: 2 benifets [ad omnem regiam disposicionem*].

En la capella de Santa Maria de Puig del Eno: 2 benifets.

En la capella de la Trinitat de la seu: 2 benifets [*ad presentandum episcopo*].

En la capella de tots los màrtirs, en la seu [*ad presentandum episcopo*].

En la capella de Sant Honorat, en la seu: 1 benifet [*ad presentandum episcopo*].

En la yglésia parrochial de Sant Miquel: 1 benifet [*ad presentandum episcopo*].

En Menorca

La prepositura de la yglésia de la vila de la Ciutedella de la illa de Menorca: prepositura [*ad presentandum episcopo Maioricensi*].

En la capella del castell de Santa Àgata: 1 benifet [*ad omnem regiam dispositionem*].

La rectoria de Mahó.

En Cerdenya

En la capella de Sant Cantini, del castell de vila de sglésies desigono in Sardinia: 1 benifet.

OBRES DE LES BIBLIOTEQUES PERSONALS DE JAUME CARESMAR I JAUME PASQUAL, CONSERVADES A LA BIBLIOTECA BORJA

ANTONI BORRÀS I FELIU

La distinció segona del capítol 14è dels estatuts de l'Orde Premonstratès estableix amb detall les obligacions dels bibliotecaris dels monestirs: mantenir els llibres en bon estat, nets i secs, ordenats i convenientment catalogats. S'estableix, també, que sense permís de l'abat no puguin manllevar-se els llibres, i que en cas de desaparició d'algun volum es comuniqui immediatament a l'abat per poder restablir-ne el llibre desaparegut.[1]

En canvi aquests estatuts no parlen de la possibilitat que algun canonge particular tingui la seva pròpia biblioteca, més aviat la norma que es refereix als vots de pobresa sembla excloure aquesta possibilitat.[2]

El pas del temps i circumstàncies especials acabarien modificant aquesta norma, i així, a les darreries del segle XVIII trobem al Monestir de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes una situació diferent. En aquest monestir floria l'anomenada «Escola de les Avellanes»,[3] de la

1. *Statuta Ordinis Premonstratensia*, Dist. II Caput XIV: *De Bibliothecario* a HOLSTENII, Lucae, *Codex Regularum*, T. V, Augustae Vindelicorum, 1759, p. 195-196.

2. «in non habendo proprio». Dist. IV. Caput XVI. Ibid., p. 316.

3. CORREDERA, Eduardo, *La Escuela Histórica Avellanense*, Lleida: Instituto de Estudios Ilerdenses, 1971, p. 127. Important i nou estudi sobre aquesta Escola i el Monestir de Nra. Sra. de Bellpuig de les Avellanes. Afegeix bibliografia. Vegi's també MERCADER, Joan, *Jaume Caresmar: carta al barón de Linde*, Igualada: Centre Co-

qual formaven part, especialment, els canonges Jaume Caresmar, Jaume Pasqual i Josep Martí. Les tasques que aquests canonges portaven a terme en el terreny de la investigació explica el fet que, almenys els dos primers, tinguessin la seva pròpia biblioteca.

Abans de continuar escoltem el que escrivia Jaime Villanueva sobre el Monestir de les Avellanes al seu «Viage literario a las Iglesias de España»:

> «Tuvieron estos señores [els canonges] la delicadeza de hospedarme en el mismo cuarto donde murió el canónigo Pascual, uno de los tres que te decía [els altres dos eren Caresmar i Martí], el cual se ha transformado en biblioteca y museo».[4]

Poc després completa la informació:

> «Todas [les coses reunides per Pasqual] se hallan recogidas en lo que fue aposento de este señor, cuya pieza principal se ha convertido en biblioteca, como ya te dije. En el cuarto lateral de la derecha, que es donde murió este padre, y donde yo estoy hospedado y escribiendo esto, además de las obras de este triunvirato de que voy escribiendo, hay una porción de códices comprados o recogidos por medio de algunas colegiatas y parroquiales».[5]

Després de descriure els manuscrits, continua:

> «En el otro cuartito colateral a éste de los códices manuscritos están guardadas con gran esmero otras preciosidades que recogió con el mismo afán el señor Pasqual. Tres monetarios ví allí [dels quals enumera breument el contingut]; Hay asimismo una buena colección de historia natural, porción de camafeos y otras antiguallas de toda especie».[6]

---

marcal d'Igualada, 1979. Anteriorment havia publicat altres estudis sobre el mateix tema, especialment *Un igualadí del segle XVIII: Jaume Caresmar*, Igualada: Estudis Comarcals, 1974.

4. VILLANUEVA, Jaime, *Viage literario a las Iglesias de España*, Carta 89, T. XII, p. 77.

5. Ibid., p. 92.

6. Ibid., p. 97.

D'aquesta descripció sembla deduir-se que la Biblioteca general es trobava en aquells moments, començament de febrer de 1808, en la cambra més espaiosa del conjunt que formava l'hàbitat del canonge Pasqual, mentre les altres dues col·laterals, i més petites, guardaven les obres manuscrites dels tres citats canonges i les obres que havien configurat llurs biblioteques particulars, una altra, encara més petita, sembla que dedicada a guardar antiguitats. Fora de la descripció dels citats manuscrits Villanueva no ens dóna altres indicacions que ens puguin il.lustrar sobre la importància i abast d'aquells fons. Únicament recorda la presència de 18 volums manuscrits de Caresmar i 12 de Pasqual. Estem quasi segurs que existia un catàleg de la biblioteca, que es degué perdre, com tantes altres coses del Monestir.

Segons l'establert en els estatuts de l'Orde, cada llibre venia identificat, catalogat i segellat. En molts d'ells trobem un segell oval amb un rusc en el seu centre, signe d'abella, d'on deriva el nom de les Avellanes. A més, alguns, tenen un segell d'igual mida però rodó amb una A majúscula i una s minúscula, abreviatura del nom del Monestir. A més hom pot llegir a peu de portada i escrit a mà: «Es de la librería del Real Monasterio de las Avellanas».

Junt amb aquests segells, comuns a totes les obres que foren propietat del Monestir, en trobem d'altres que semblen indicar un bloc a part i que nosaltres interpretem com a distintius de les obres que foren de les biblioteques particulars dels canonges Pasqual i Caresmar. En un conjunt prou nombrós de llibres, es pot llegir al centre de la portada, escrit a mà, «Dnis. Jacobi Caresmar», i en un altre conjunt, no menys nombrós, però més deteriorat, es pot veure un segell rodó amb un anyell al centre i a l'orla «Ex libris Jac. Pasqual». No hem trobat cap segell o inscripció que identifiqués els llibres de Josep Martí, excepte un a la portada del qual podem llegir: «Ad usum Josephi Marti, Canon. Bellipod».[7]

Ja hem indicat que tots aquests canonges foren abats. Jaume Caresmar ho fou dues vegades, ja que les llargues absències del Monestir li impediren de ser abat més vegades. En aquests viatges

7. Curiosament en aquesta portada figuren entre segells i inscripcions manuscrites fins a cinc identificacions. La portada és de l'obra: Irineu de Lió, sant Adversus Valentini & similium Gnosticorum Haereses, Libri quinque / Sancti Irenaei Lugdunensis.— Paris, 1639.

Caresmar es va dedicar a catalogar fons antics i residí als monestirs de Gerri de la Sal, Àger i Sant Cugat del Vallès. Respecte a aquest últim ens diu Mercader que després de la visita «sempre més restà enamorat de les coses històriques»[8] i el mateix autor ens recorda poc després que mentre residia a les Avellanes «es dedicà preferentment a la restauració de la seva biblioteca».[9] Potser el comú interès per la investigació històrica dels tres membres de la comunitat, junt amb les possibilitats que els oferia ser abat, explica el fet d'aquestes biblioteques pròpies. Sigui el que sigui, diferents segells i signatures ens palesen una diferenciació respecte als altres llibres de la biblioteca general.

El Monestir, i per tant la seva biblioteca, estaven en perill. Pocs anys després de la visita de Villanueva, el 1820, el nombre de canonges era de 15, amb els seus corresponents llecs, mentre que l'any de l'exclaustració només en restaven 13.[10]

La davallada de canonges i la situació polític-religiosa d'aquells anys en la península no auguraven cap bon futur. De fet sembla que ja el 1810 els monjos havien abandonat momentàniament el Monestir i s'havien refugiat en cases d'amics, probablement les mateixes on anys després s'amagaren, portant-se les peces, tant litúrgiques com culturals, més preuades del Monestir. Ignorem si entre aquestes figurava algun còdex. Així la casa restà desemparada i a l'abast del primer depredador. En Mercader diu que «la Biblioteca sembla que fou traslladada a Algerri o Almenara».[11] El seu dubte no l'hem pogut convertir en certesa. Ni en Barraquer ens diu res, malgrat que escrivia a no massa distància cronològica dels fets.[12] El que sí que sembla cert és que, quan el govern va vendre el Monestir a Manuel de la Pezuela, la biblioteca ja no era allà. Pezuela intentà portar cartoixos de França per donar nova vida al Monestir, però la idea no va funcionar, car els seus hereus van vendre el Monestir al banquer Agustí Santesmasses de Lleida, i aquest consumà

8. MERCADER, J., *Un igualadí...*, p. 14.

9. Ibid., p. 15. Per altra part ens ha semblat una cosa lògica, perquè va dedicar gran part de la seva vida a catalogar arxius i biblioteques.

10. BARRAQUER Y ROVIRALTA, Cayetano, *Las Casas de Religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, T.I, Barcelona, 1906, p. 324. Tot el capítol quart d'aquesta obra està dedicat a aquest Monestir.

11. MERCADER, J., *Un igualadí...*, p. 20.

12. Hauríem esperat que junt amb tants detalls sobre el Monestir trobessin més indicacions sobre la seva important biblioteca.

l'espoli d'aquell monument artístic venent els sepulcres dels comtes d'Urgell, aquells que precisament havia estudiat Caresmar. Ara, i malgrat les moltes protestes, hom pot admirar-los al museu dels Cloisters de Nova York.

L'exclaustració foragità també els dominics del convent de Balaguer, que restà propietat del Ministeri d'Hisenda. Aquest convent estava malmès des de les guerres entre el comte d'Urgell i el rei Ferran d'Antequera i hi residien una dotzena i mitja de religiosos. Després de diferents canvis de mans, el govern el va cedir al bisbe Caixal de la Seu d'Urgell perquè hi instal·lés una Casa de Missions. El bisbe la confià a la Companyia de Jesús, que situà allà els estudis de filosofia i més tard el seu noviciat.[13] Creiem que en arribar els jesuïtes les restes de la biblioteca estaven ja dipositades al convent. De fet al document de cessió es llegeix: «... amb la biblioteca».[14] La vaguetat d'aquesta afirmació no ens permet concretar més.

La Companyia per poder allotjar més de 120 membres va edificar un nou pis i construí noves aules i d'altres dependències. Probablement edificaren també el pis superior del claustre gòtic, que fins aleshores havia estat sota teulada.[15]

La revolució de 1868 foragità els jesuïtes d'Espanya. També en aquesta ocasió els jesuïtes entregaren a amics la custòdia d'algunes peces, tot confiant en la seva tornada. Potser d'aquest moment procedeix el magnífic còdex Gradual de la darreria del segle XV, que ja fa uns quants anys que es conserva a la Biblioteca Borja.

13. Per l'època que el convent estigué en mans dels jesuïtes vegi's: LESMES FRÍAS, P., *Historia de la Compañía de Jesús en su Asistencia moderna de España*, T. II, Madrid, 1944, p. 321-323, 339-342, 350-352, 386, 371, 384, 386-387 i 444 i ss. També REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel, *La Compañía de Jesús en la España contemporánea*, T. I, Madrid, 1984, p. 76, que diu en parlar de l'expulsió dels jesuïtes que «los libros y otros enseres de valor fueron trasladados a las casas de los amigos» i «el Colegio quedó deshabitado y desnudo».

14. BARRAQUER, op. cit., p. 322, «Amueblado, con Biblioteca, con huerta...».

15. SANAHUJA, Pere, *Història de la ciutat de Balaguer*, Balaguer, 1984. En tractar d'aquest convent de St. Domènec ens dóna a conèixer alguns detalls que poden ajudar a situar la biblioteca, per exemple a la p. 279 «A la segona ala [del claustre] hi havia la formosa sala capitular, la biblioteca i altres oficines», a la p. 281 «[el 1835] el claustre comptava més que amb un míser pis alt, situat al voltant del claustre [...] damunt un terrat sense cap mena de construcció», a la p. 282 «no podia allotjar més enllà d'una dotzena i mitja de religiosos» i a partir de la p. 283 ens va descrivint els esdeveniments posteriors a l'exclaustració fins a l'establiment del Col.legi Seràfic de Vila-real.

Ni la Companyia de Jesús, ni els originaris frares dominics no tornaren més a Balaguer. Més endavant, l'any 1881, la Mitra entregà el convent als franciscans, que instal.laren allà el col.legi seràfic de Vila-real.

Fora de l'església i del magnífic claustre gòtic, poca cosa quedava dels temps medievals. Àdhuc les edificacions del segle XIX serviren per emmascarar antics ambients. Hom abandonà el tradicional ambient de la biblioteca per ubicar-la sobre un ala del claustre. Allí quedaria fins a la seva dispersió total.

Ens podem imaginar que amb els nous religiosos arribaren també llibres antics procedents d'altres biblioteques, llibres més aviat de contingut espiritual. Probablement ja en aquell primer moment procediren els franciscans a una nova ordenació i catalogació de la biblioteca. Hom pot deduir aquest fet del nou segell que apareix a la portada dels llibres: «Biblioteca de los PP. Franciscanos. Balaguer». En alguns d'ells hom pot llegir al capdamunt de la mateixa pàgina: «Obra difícil de catalogar».[16]

La guerra civil de 1936 fou funesta, tant per al convent com per a la seva biblioteca. Sembla que en un primer moment es va tapiar l'entrada de la biblioteca, la qual cosa impedí l'inicial espoli, però els soldats que hi residien, a la fi, en descobriren l'entrada i començà així, més aviat inconscientment, la depredació de la biblioteca. S'arrencaren cobertes de pergamí, portades amb gravats, etc. Seria interessant que algú que hagués viscut aquells anys a la ciutat del Segre expliqués aquests actes. L'esmentada obra de Sanahuja no ens transmet cap informació al respecte.

El que sabem és que amb motiu de la guerra els frares entregaren a una família un lot de manuscrits i obres importants, i que aquesta, en un moment de pànic, els cremà.[17]

16. D'aquells anys, previs a la guerra civil, data la publicació de l'article de MARTORELL I TRABAL, Francesc, «Manuscrits dels PP. Caresmar, Pasqual i Martí de la Biblioteca del Convent dels Franciscans de Balaguer», *Estudis Universitaris Catalans*, n. 11 (1926) p. 178-240. De passada ens diu: «El 1867 el P. Fita veié aquest fons i en va fer un catàleg que va publicar després, prou malament D. Antoni Elias de Molins en l'Apèndix del seu discurs d'entrada a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona [1903]». I poc abans havia afirmat, probablement per aclarir l'abast del seu estudi que «l'obra dels canonges es va escampar després de la seva mort; és segur que una part ha anat perduda» (p. 179).

17. MERCADER, J., *Jaume Caresmar...*, p. 20

Després de la guerra civil la situació de la biblioteca era molt precària, malmesa i sense una finalitat concreta. A més el gran pes dels llibres amenaçava l'estabilitat del claustre. La restauració d'aquest exigia la desaparició dels llibres, car no era fàcil traslladar-los a una altre lloc del convent. Després de retirar els franciscans les obres que creien més importants i traslladar-les a altres convents, decidiren la venda de la resta. Les autoritats de la ciutat sembla que en aquell moment no tingueren especial interès a adquirir aquestes obres, cosa que sí que feren alguns particulars, sobretot de la mateixa vila, no sempre portats pels mateixos motius.

És en aquests moments, 1965, que, informada la Biblioteca Borja d'aquella oferta, procedí a la compra de tot el que quedava, uns 3.000 llibres.

Comença tot seguit la tasca de llur classificació, tasca gens fàcil.[18] Es van catalogar a part els llibres que portaven el distintiu d'haver format part de les biblioteques de Caresmar i Pasqual. Hom constatà que d'algunes obres faltaven volums, i es procedí a completar-les, per mitjà d'intercanvis amb alguns dels primers compradors. En canvi no fou possible l'adquisició d'algunes obres importants del segle XVI que ja estaven en mans d'antiquaris i per les quals es demanaven elevades quantitats. Ens temem que algunes ja estan en mans de biblioteques estrangeres.

Dit tot això, i prescindint d'altres aspectes que haurien estat indispensables de considerar si haguéssim intentat escriure la història completa de la biblioteca del Monestir de les Avellanes, ens limitem al nostre subjecte: l'enumeració del conjunt d'obres que foren propietat, o almenys assignades, a Jaume Caresmar i Jaume Pasqual, i que avui es conserven a la Biblioteca Borja.

Àdhuc amb aquestes limitacions volem fer constar la nostra seguretat que, a més de les citades, n'hi deu haver d'altres, però per manca de la portada no podem confirmar-ho. I a l'inrevés hem trobat 7 portades amb el nom de Caresmar, però no la resta del llibre.[19] El

18. D'aquesta compra en sortí una breu notícia a *Noticias de la Provincia Tarraconense (S.I.)*, n. 179 (novembre-desembre 1965), p. 164-165.

19. Les portades trobades corresponen als llibres:

BARONIO, CESARE

Annales Ecclesiastici. Tomus Septimus / auctore Caesare Baronio, Monguntiae: Ioan. Gymnici et Antonij Hierati, 1601.

contingut d'algunes obres, nummismàtica, paleografia, epigrafia i història, ens inclina a pensar que havien estat a la biblioteca de Pasqual.

Tant de bo que a aquesta modesta aportació se n'afegeixin d'altres que ens permetin conèixer el que fou aquell centre de cultura i aquella anomenada «Escola de les Avellanes».

BINI, SEVERIN

Concilia Generalia et Provincialia Graeca et Latina. Tomus Primus. Tomi Septimi. Pars Prima / opera et studio Severini Binii.— París: Caroli Morelli, 1636

Liber Sextus Decretalium D. Bonifacii Papae VIII. Clementis Papae V Constitutiones...— Editio Ultima.— Lió: [s.n.], [s.a.]

Magnum Bullarium Romanum. Tomus Secundus: a Pio Quarto usque ad Innocentium IX. Tomus Quartus: SS. Pontificum Urbani VIII & Innocentii X. Constitutiones Complectens — Editio Novissima.— Lió: Philippi Borde, Laurenti Arnaud & Claudii Rigaux, [s.a.]

VÁZQUEZ, GABRIEL, S.J.

Commentarium Disputatiam Partem Sancti Thomae. Tomus Quartus / Gabriel Vazquez — Editio Novissima. — Lió: Iacobi Cardon, 1631

LLIBRES PROPIETAT DE JAUME CARESMAR

AMORT, EUSEBIO
De Revelationibus, visionibus et apparitionibus privatis regulae tutae ex Scriptura, Conciliis, SS. Patribus, aliisque optimis authoribus collectae, explicatae et exempliis illustratae. [Pars I]. Pars II: Applicatio Regularum ad quasdam Revelationes in particulari per modum Exempli / a Eusebio Amort. — Viena: Martini Veith, 1744.- 2 v. (283, 587 p.), 21 cm.

ANDREA DE SANCTO NICOLAO, OSA
Proventus Messis Dominicae: Fratrum Excalceatorum Ordinis Eremitarum Sancti Augustini, Congregationis Hispaniae labore perceptus / per Andream de Sancto Nicolao. — Roma: Haeredes Colinii, 1656.- 213 p., 21 cm.

ARANDA, FELIPE, S.J.
De Divini Verbi Incarnatione, et Redemptione Generis Humani cum Indicibus necessariis / Philippi Aranda. — Saragossa: Dominici Gascon, 1691.- 742 p., 29 cm. — [falta pp. 739-742]

AZOR, JUAN, S.J.
Institutionum Moralium: in quibus universae quaestiones ad conscientiam recte aut prave factorum pertinentes, breuiter tractantur. Pars Tertia / auctore Joannes Azorio Lorcitano. — Lió: Ioannis Pillehotte, 1612.- 978 p., 34 cm.

BACON, FRANCIS
Opera Omnia / Francisci Bacon; cum novo eoque insigni augmento Tractatum hactenus ineditorum & ex idiomate anglicano in latinum sermonem translatorum opera Simonis Joahnnis Arnoldi. — Leipzig: Johannis Justi Erythropili, 1694.- 1584 col., 34 cm.

BELLARMINO, ROBERTO, S.J.
Epistolae Familiares / Roberti Bellarmini. — Roma: Dominici Manelphii, 1650.- 442 p., 13 cm.

BELLARMINO, ROBERTO, S.J.
De Arte Bene Moriendi Libri duo / auctore Roberto S.R.E. Card. Bellarmino. — Viterbo: Discipulorum, 1620.- 370 p., 14 cm.

BEVERINI, BARTOLOME
Syntagma de Ponderibus et Mensuris, quo veterum nummorum pretium ac mensurarum quantitas demonstratur: accessit eiusdem commentatio de Romanorum Comitiis / Bartholomaei Beverini; cum praefatione et indice Io. Georgii Walchii.- Recusum. — Leipzig: Io. Ludovici Gleditschii & Maur. Georg. Weidmanni, 1714.- 258 p., 16 cm.

BILLET, PERE-PAU
Gramatica Francesa, dividida en dos partes... / Pedro Pablo Billet. — Amberes: Henrico y Cornelio Verdussen, [16??].- 269 p., 14 cm.

BUCELIN, GABRIEL
[Annales Benedictini. Pars I, II et Compendium] / Gabriel Bucelinus. — [s.l.]: [s.n.], [1655].- 260, 238 p., 33 cm. — [falta portada]

BUSEMBAUM, HERMANN, S.J.
Medulla Theologiae Moralis: facili, ac perspicua methodo resolvens casus conscientiae; ex variis probatisquen auctoribus concinnata / Hermanno Busembaum.- Editio ultima recognita et ab innumeris, que in praecedentibus irrepserant, mendis, sedulo repurgata. Cui accesserunt Tractatus Bullae S. Cruciatae. — Barcelona: Josep Teixidó, [1690].- 648 p., 20 cm.

CIRIL DE JERUSALEM
Kathjeseis = Catacheses: ex variis Bibliothecis, praecipue Vaticana, Graecè omnes / Cyrilli Hierosolymorum; nunc primum in lucem editae cum Latina interpretatione Ioannis Grodecii; studio et opera Ioan. Prevotii. — París: Claudium Morellum, 1608.- 555 p., 22 cm. — [Text grec i llatí]

COLUMBI, JEAN, S.J.
Opuscula varia, quorum index est in pagina sequente / Ioannis Columbi Manuascensis. — Lió: Ioannis Baptiste De-Ville, 1668.- 639 p., 35 cm.

CONCINA, DANIEL, O.P.
Theologia Christiana Dogmatico-Moralis. [Tomus Primus]-Tomus Secundus: In Decalogum. Tomus Quintus: De Praeceptis Ecclesiae. T. Sextus: De Iure Nat. et Gent. Tomus Septimus: De Iustitia et Iure. Tomus Octavus: De Sacramentis in genere. Tomus Nonus: De Sacramento Poenitentiae, eiusque ministro. Tomus Decimus: De Sacramentis extremis unctionis, ordinis et matrimonii,... / auctore Daniele Concina.- Editio Secunda. — Roma: Simonem Occhi, 1755.- 8 v., 24 cm. — [falten pàg. i portada vol. 1]

CONCINA, DANIEL, O.P.
Ad Theologiam Christianam Dogmatico-Moralem Apparatus. Tomus Primus: De Locis Theologicis. Tomus Secundus: De Conscientia et Probabilismo / auctore Daniele Concina.- Editio Secunda. — Roma: Simonem Occhi, 1755.- 2 v. ([349], 487 p.), 23 cm. — [falten pàg. finals a vol. 1]

COVARRUBIAS Y LEIVA, DIEGO
Omnia Opera, multo quam prius emendiatora, ac multis in locus auctiora: in duos divisa Tomos,... / Didaci Covarruvias Aley va Toletani Episcopi. — Saragossa: Dominici de Portonari de Ursinis, 1582-1583.- 2 v. (1066, 1088), 31 cm.

CHACON, ALFONSO, FRAY
[Vi]tae et Res Gestae [Pon]tificum [Roma]norum [et S.R.E. Cardina]lium

[ab initio nascentis Ecclesiae,] usque [ad Urbanum VIII Pont. Max.]. Tomus Primus / auctoribus Alphonso Ciaconio. — Roma: Philippi et Ant. de Rubeis, 1677.- 1166 col., 41 cm. [mal estat]

DE LUCA, CARLO ANTONIO

Animadversiones seu Antologiae: in Disceptationes Forensis Stephani Gratiani Romani, In quibus verietates locorum... / Caroli Antonii De Luca. — Nàpols: Aegidii Longi; Francisci Benzi, 1679-1681.- 2 v. (389, 484 p.), 33 cm.

DE LUCA, GIOVANNI BATTISTA

Theatrum Veritatis, et Iustitiae sive decisivi discursus. Liber II: De Regalibus. Liber III: De Iurisdictione et Foro Competenti. Pars II: De Praeminentiis et Praecedentis. Liber Decimusquintus. Pars I: De Iudiciis, et de Praxi Curiae Romane. Pars II: Relatio Romanae Curiae Forensis / Io. Baptista De Luca. — Roma: Haeredum Corbelletti, 1669.- 3 v., 34 cm.

DE LUCA, GIOVANNI BATTISTA

[Theatrum Veritatis, et Iustitiae sive decisivi discursus]. Quarti Libri. Pars II: De Emphyteusi. Pars III: De Locatione et Conductione / [Giovanni B. De Luca]. — [s.d.]:.- 212, 132 p., 33 cm. — [falta portada]

DE LUCA, GIOVANNI BATTISTA

[Theatrum Veritatis, et Iustitiae sive decisivi discursus]. [Liber I]: De Feudis et bonis iurisdictionalibus et Bulla Baronum / [Giovanni B. De Luca]. — [s.d.]:.- 720 p., 33 cm. — [falta portada]

ERNESTI VON HEIN, JOHANN

Promptuarium Juris Canonici, Feudalis, Civilis et Criminales absolutissimum, in duo Volumina divisum: hocce Omnes mathodiacae... / Joannis Ernesti Olympii, Equitis de Hein.— Nuremberg: Georgii Lehmanni, 1720.- 1046 col., 32 cm.

FERNÁNDEZ DE CÓRDOBA, FRANCISCO

Didascalia multiplex: nunc primum in lucem emissa cum quinque indicibus necessariis / Francisci Fernandii de Cordova. — Lió: Horatii Cardon, 1615.- 413 p., 17 cm.

FLEURY, CLAUDE, ABBÉ

Las costumbres de los israelitas / escritas en francés por el señor Abad Claudio Fleuri; traducidas en español por Manuel Martínez Pingarron; [prólogo de José Climent, Obispo de Barcelona].- Segunda impresión, corregida. — Barcelona: Tomàs Piferrer, 1769.- LIII, 200 p., 16 cm.

FRANCISCO BONAE SPEI, O.C.

Christi-Fidelium Contritionale cum Sacrosanctae Synodi Tridentine: ac Antiquae S. Facultatis Theologicae Lovaniensis vindiciis & vendiciis / author Francisco Bonae Spei.— Malines: Gisberti Lintsii, 1667.- 135 p., 20 cm.

FRANCISCO BONAE SPEI, O.C.
Christi-Fidelium Parochiale Apologeticum contra Parochophilum: cum S. Sedis, Conciliorum, Episcoporum, Regularium, Parochoru & Parochianorum, nuper Parisiis Nomine larvato R.P. Bonaventurae Bassaeo Ord. Capuc. S. Francisci suppositum / authore Francisco Bonae Spei. — Malines: Gisberti Lintsii, 1667.- 208 p., 20 cm.

GAUDIN, ANTOINE, O.P.
Philosophia Juxta Inconcussa, tutissimaque divi Thomae dogmata. Tomus Quartus: Moralem & Meteaphysicam complectens / authore Antonio Gaudin. — Venècia: Dominici Lovisa, 1736.- 387 p., 15 cm.

GIOVIO, PAULO
[Elogia virorum bellica virtute illustrium] / Paulo Iovii. — [Florència]: [s.n.], [1549].- 340 p., 32 cm. — [falta portada i algunes pp.]

GOTTIGNIES, GILLES FRANÇOIS DE, S.J.
Logistica Universalis: sive Mathesis Gottigniana amplectens Arithmeticae, Geometriae, aliarumque partium Matheseos Elementa... / Aegidii Francisci de Gottignies. — Nàpols: Novelli de Bonis, 1687.- 172, 108, 80 p.: 6 làm., 32 cm. [falten pp. finals]

HENAO, GABRIEL DE, S.J.
Scientia Media Historice propugnata: seu Ventilabrum repurgans veras à falsis novellis narrationibus circa Disputationes celeberrimas de ea Scientia / Gabrielis de Henao. — Salamanca: Antonio de Cossio, 1665.- 566 p., 30 cm.

Heptas Praesulum Christiana: Sapientia et Facundia Clarissimorum / Leo Magnus, Romanus Pontifex, Maximus Taurinensis, Pet. Chrysol Ravennas,...et al.; Theophilus Raynaudus, Societatis Iesu Theologus, priorem editonem variis ad.... — Lió: Michaelis Liberal, 1603.- 191, 756 p., 34 cm.

JACUTI, MATEO, OSB
Christianarum antiquitatum specimina quae in vetere bonusae et mennae titulo e Suburuna S. Agathae Basilica ann. MDCCLVII Vaticanum ad Museum transvecto exercitationibus philologicosacris nec non preacipuis basilicae eius inclytae monumentis atque ineditis inscriptionibus variis collustrantur / Matthaei Jucutii. — Roma: Joannis Zempel, 1758.- XVI, 84 p., 24 cm.

JUNIUS
Nomenclator Omnium Rerum propera nomina septem diversis linguis explicata indicans, multò quàm antea emendatior ac locupletior, omnibus politioris literaturae Studiosis necessarius / auctore Hadriano Junio. — Frankfurt: Nicolaus Hoffmann, 1611.- 545 p., 19 cm.

MAFFEI, GIOVANNI PIETRO, S.J.
Historiarum Indicarum Libri XVI: selectarum item ex India Epistolarum codem interprete Libri IIII; Accessit Ignatii Loiolae Vita / Ioannis Petri Maffeii Bergomantis. — Lió: Officina Iunctarum, 1589.- 688 p., 22 cm.

Magnum Speculum Exemplorum, ex plus quam octoginta auctoribus, pietate, doctrina et antiquitate venerandis,... opus variis notis auctorumque citationibus illustratum, centum & sexaginta exemplis locupletantum, quae stellulae signo dignoscuntur / studio Ioannis Maioris.- Editio novissima et correctissima,... / I. Davroultii. — Colònia: Wilhelm Friessem, 1653.- 683 p., 20 cm.

MAIMÒNIDES
De Idolatria Liber / R. Mosis Maimonidae; cum interpretatione latina & notis Dionysii Vossii. — Amsterdam: Joannem Blaeu, 1668.- 87 p., 31 cm. — Text hebreu i llatí

MATTHAEJO, ANTONIO FELICE, OFM
Sardina Sacra seu de Episcopis Sardis: praecedit eiusdem Auctoris Dissertatio de Sardinia et illius Ecclesiis / historia nunc primo confecta a Antonio Felice Mattheajo.— Roma: Joannis Zempel, 1761.- XVI, 322 p., 36 cm. — [falten últimes pàg.]

MAUDEN, DAVID
Speculum Aureum Vitae Moralis, seu Tobias ad viuum delineatus, explicatus et per selectiora moralia illustratus / auctore Davide a Mauden. — Anvers: Ioannem Meursium, 1631.- 2 v. (895 p), 31 cm.

MERCADO, PEDRO, OFM
Nea Enkyklopaidia the apostoles the kyproy = Nova Encyclopaedia missionis apostolicae in Regno Cyri: seu Institutiones Linguae Graecae-Vulgaris; Cum aliquibus Additamentis apprimè necessaris / auctore Petro Mercado. — Roma: Salvioni, 1732.- XII, 212 p., 23 cm. — [Text castellà, grec i llatí]

MEULEN, JAN VAN
De Historia SS. Imaginum et picturarum, pro vero earum usu contra abusus, Libri IIII / Ioannis Molani. — Lió: Laurentii Durand, 1619.- 563 p., 14 cm.

MIERES, TOMÀS
Secunda Pars Aurei Apparatus Thome Mieres sup. Constitutionibus et capitulis curiarum Cathalonie ab originalibus manmu dicti Mieres propia script estracta diligenter emendata.... — Barcelona: Pere de Montpesat, 1533.- [230] p., 30 cm. [amb anotacions]

MINDERER, SEBALDO, OFM
De Indulgentiis in genere et in specie necnon de Jubilaeo, tractatus per modum conferentiarum, casibus practicis illustrati / auctore Sebaldo Minderer. — Venècia: Balleoniana, 1764.- 672 p., 37 cm.

MURATORI, LODOVICO ANTONIO
De ingeniorum moderatione in Religionis negotio: ubi quae Jura, quae Frena futura fint Homini Christiano in inquirenda & tradenta Veritate, oftenditur & Sanctus Augustinus vindicatur a multiplici censura Joannis Phereponi / Lamandi Pritanii.- Editio tertia Veneta, praecedentibus accuratior & castigatior. — Venècia: Joannis Baptistae Pasquali, 1741.- 296 p., 23 cm.

NOLTEN, JOHANN FRIEDRICH
Lexicon Latinae Linguae Antibarbarum: in quo, ex optimis huius Linguae Auctoribus vera via ad puritatem Scribendi loquendique panditur / auctore Joanne Friderico Noltenio. — Venècia: Joannen Baptistam Recurti, 1743.- XXIV, 844 p., 17 cm.

OLIVA SOUSA, FELICIANO DE
Tractatus de Foro Ecclesiae: principaliter Materiam utriusque Potestatis Spiritualis, Scilicet & temporalis respiciens. Pars prima-tertia / Feliciani de Oliva e Souza. — Viena: Leonardi Chovët, 1678.- 251, 202, 281 p., 34 cm.

OUDIN, CESAR
Tresor des deux langues, François et Espagnole. Seconde Partie / par Cesar Oudin.- Revueu, corrigé et augmenté.... — Lió: Michel Mayer, 1675.- 736 p., 17 cm.

PADRÓ I SERRALS, JOAN
La Sagrada y prodigiosa imagen del S. Christo de la villa de Igualada vista en el origen de su veneración, en sus milagros, en su translación a nueva Capilla y en un Panegirico / historiada por Juan Padrò y Serrals. — Cervera: Manuel Ibarra, 1736.- 152 p., 18 cm. — [falten pp. 145-152]

PEROTTI, NICOLAI
Cornucopiae latinae linguae: hoc est, ditissimum penu undeomnia, quae in primis ad culturam in literis ingeniorum desyderari possunt, maxima & diligentia & copia exponuntur / authore Nicolao Perotto; ad haec ex antiquiore Romani sermonis sacrario M. Terentii Varronis de Lingua Latina ad Ciceronem Lib.III, Eiusdem de analogia Lib.III; S. Pompeii Festi librorum undeuiginti fragmenta; N. Marcelli de propietate sermonum lucubrationes multae acuariae, multisqlocis ante hac corruptis restitutae. — Basilea: Joannis Valderi, 1536.- 882 p., 32 cm. — Text llatí i grec

PINTO, HECTOR
In Ezechielem prophetam commentaria: nunc demum multis in locis recognita & illustrata & plurimis mendis repurgata / Hectoris Pinti. — Lió: Joannam Jacobi Juntae, 1581.- 578 p., 24 cm.

PORTA, GIOVANNI BATTISTA
De Furtivis Literarum notis: vulgo de Ziferis Libri IIII / Ioan. Baptista Porta. — Nàpols: Mariam Scotum, 1563.- 228 p., 20 cm.

POU I PUIGSERVER, BARTOMEU, S.J.
Institutionum Historiae Philosophicae Lib. XII / Bartholomaei Povii; quos defendebat Marianus Raymundus Lozano eius discipulus. — Calatayud: Joaquín Estevan, 1763.- 245 p., 23 cm.

RAYNAUD, THEOPHILE, S.J.
Christus Deus-Homo: sive De Deo-Homine Theologia Patrum; Scholasticè examinata & sacris emblematis, allegoriis, & moralibus illustrata; Ad templorum simul et scholarum usum / auctore Theophilo Raynaudo. — Anvers: Jacobum Meursium, 1652.- 586 p., 36 cm. Signatura: Car-III-46 [mal estat] [Jaume Caresmar]

RIBERA, FRANCISCO, S.J.
In sacram B. Iohannis Apostoli & Evangelistae Apocalypsin Comentarii,...: His adiuncti sunt quinque Libri De Templo et de iis quae ad Templum pertinent... / Francisci Riberae.— Salamanca: Petrus Lassus, 1591.- 333, 222 p., 29 cm.

ROBERT DE CAMBRAI, OFM CAP.
Aurifodina: universalis scientiarum divinarum humanarumque, quae ex aureis SS. Patrum, Conciliorum, Doctorum, nec-non Philosophorum, Paganorum ferè ducentorum visceribus eruta,.... Tomus Prima-Tertius / Roberti Cameracensis.- Editio in Germania secunda. — Colònia: Viduae Wilhelm Metternich & Filli, 1731.- 3 v. (757, 751, 266 p.), 35 cm.

ROCABERTÍ I DE SAFORTESA, JOAN TOMÀS DE
De Romani Pontificis authoritate. Tomus primus, complectens duos libros, quorum in primo; De authoritate Romani Pontificis Infallibili extra Concilium agitur. In secundo: Illibata Romanorum Pontificum in Fide Constantia à calumniantium telis vindicatur / auctore Ioanne Thoma de Rocaberti. — València: Jaume de Bordazar i Artazu, 1691.- 849 p., 34 cm.

RODRÍGUEZ HERMOSINO, NICOLÁS
Tratactatus XV: I.De libelli oblatione. II.De mutuis petitionibus. III.De litis contestatione. IV.Ut lite non contestata. V.De Iuramento calumniae. VI.De dilationibus. VII.De Feriis. VIII.De ordine cognitionum. IX.De plus petitionibus. X.De causa possess. XI.De Restituione spoliat. XII.De dolo & contumacia. XIII.De eo qui mittitur in possess. XIV.Ut lite pend. ni innouetur. XV.De sequest. possess. & fructum / Nicolai Rodriguez Fermosini. — Lió: Philoppi Borde, Lavr. Arnaud & Claud. Rigaud, 1657.- 642 p., 34 cm.

RONDININI, FILIPPO
Monasterii Santae Mariae et Sanctorum Johannis et Pauli de Casaemario: brevis historia / studio & opera Philippi Rondinini Faventini. — Roma: Franciscus Gonzaga, 1707.- XXIV, 263 p., 23 cm.

RUYSBROEK, JAN VAN
Opera Omnia / Ioannis Rusbrochii.- Nunc demum postannos fermè ducentos

à Brabantiae Germanico idiomate reddita latinè / per F. Laurentium Surium. — Colònia: Haeredum Joannis Quentel, 1552.- 550 p., 30 cm.

SACCHINO, FRANCISCO, S.J.
Historiae Societatis Iesu. Pars Quarta sive Everardus / auctore Francisco Sacchino. — Lille: Nicolai de Rache, 1661.- 285 p., 35 cm.

SALES, FRANÇOIS DE, SANT
Sermones familiares compuestos por S. Francisco de Sales, Obispo y Príncipe de Ginebra. Tomo Segundo / traducidos del idioma frances al español por Florian de Anison. — Madrid: Antonio Marín, 1734.- 515 p., 21 cm.

SELLERI, GREGORIUS, O.P.
Propositiones A Sanctissimo Domino Fel. Record Clemente Papa XI damnate in Bulla Unigenitus Dei Filius. Tomus Tertius. Tomus Quintus / Fr. Gregorius Selleri. — Roma: Petri Ferri, 1722-1724.- 2 v. (540, 492 p.), 25 cm.

SERRA I POSTIUS, PERE
Epitome historico del portentoso Santuario y Real Monasterio de Nuestra Señora de Monserrate, ilustrado con los sucesos históricos mas memorables de los Principes sus Devotos y Bienhechores, dividese en quatro partes / Pedro Serra y Postius. — Barcelona: Pablo Campins, 1747.- 500 p., 19 cm. — [falta gravat]

SIURI NAVARRO, MARCEL.LÍ
Tractatus Evangelici: quibus continentur Exegeticus Commentarius litteralis singulorum verborum, et sententiarum quator Evangeliorum, insuper Concordia Quatuor Evangelistarum, ubi apparentes occurrunt antilogiae, item Temporum Chronologia,.... Tomus I-II / opera et studio Marcellini Siuri, Episcopi Cordubensis. — Còrdova: Stephani de Cabrera, 1723-1725.- 2 v. ([504], 841 p.), 33 cm. — [falten pàg. finals vol. 1]

Statuta Sacri et Canonici Praemonstratensis Ordinis, renovata iussu Regis Christianissimi, et auctoritate Capituli Nationalis, anni 1770. — París: P.G. Simon, 1773.- [487] p., 15 cm.

SUAREZ, FRANCISCO, S.J.
Varia Opuscula Theologica. 1.De Concursu, motione & auxilio Dei. 2.De Scientia Dei futurorum contingentium. 3.De Auxilio efficaci. 4.De Libertate divinae voluntatis. 5.De Reviviscentia meritorum. 6.De Iustitia Dei / Francisci Suarez Granatensis. — Madrid: Typographia Regia, 1599.- 574 p., 30 cm.

SUAREZ, FRANCISCO, S.J.
Tractatus Theologicus de vera intelligentia auxilii efficacis, eiusque Concordia, cum libero arbitrio: opus posthumum / Francisci Suarez Granatensis. — Lió: Philip. Borde, Laur. Arnaud & Cl. Rigaud, 1655.- 408 p., 34 cm.

SUÁREZ, FRANCISCO, S.J.

Operis de Religione. Pars secunda, qua est de Statu Religionis, ac tomus tertius in ordine, complectens tractatum septimum; De obligationibus quae Religiosum constituunt, vel ad illum disponunt; In decem libros distributum / auctore Francisco Suarez.- Nunc primum prodit, cum quadragemino Indice. — Lió: Jacobi Cardon & Petri Cauellat, 1624.- 660 p., 35 cm.

SUÁREZ, FRANCISCO, S.J.

Theologiae R.P. Francisci Suarez è Societate Jesu Summa seu Compendium, à R.P. Francisco Nöel eiusdem Societatis concinnatum & in Duas Partes Divisum; Duobusque Tractibus adauctum, primo de Iustitia & Iure, secundo de Matrimonio. Pars Prima-Secunda. — Lió: Deville Fratres & L. Chalmette, 1733.- 2 v. (538, 631, 50 p.), 36 cm.

TEODORET DE CIR

[Opera] in duos tomos distincta.... Tomus Prior / Theodoreti. — Colònia: Ioannem Birckmannum, 1573.- 790 p., 33 cm. — [mal estat, hi falten pp. finals]

TERTUL.LIÀ

Opera: Septimii Floren tis Tertulliani interlatinos Ecclesiae sciptoris primi, fine quorum lectione nullum diem intermittebat olim diuus Cyprianus, per Beatum Rhenanum Seletstadiensem è tenebris eruta atque à fitu pro uirili vindicata, adiectis singulorum librorum argumentis & nullibi non coniecturis,.... — Basilea: Frobeniana, 1528.- 692 p., 30 cm.

TESAURO, EMANUELE

Inscriptiones: quotquot reperiri potuerunt / Emmanuelis Thesauri; opera et diligentia Emmanuelis Philiberti Panealbi.- Editio quarta. — Bolònia: Francisci Davici, 1674.- 564 p., 16 cm. Thou, Jacques Auguste de

Historiarum sui temporis ab anno Domini MDXLIII usque ad Annum MDCVII: Libris CXXXVIII descriptarum. Continuatio sive Tomus Quartus ab Anno MDCVIII usque ad Annum MDCXVIII, qua undecim annorum historia, totidem libris comprehenta, superioribus adtexitur / Iac. Augusti Thuani. — Frankfurt: Wolfgang Hofmann, 1628.- 880 p., 34 cm.

TORNAMIRA, PIETRO ANTONIO

S. Bendetto Abbate Patriarca e Legislatore de Monaci riedificatore della Chiesa Romana: historia monastica / Pietro Antonio Tornamira e Gotho. — Palermo: Carlo Adamo, 1673.- 418 p., 29 cm. — [sense cobertes]

TURSELLINI, ORACIO, S.J.

Lauretanae Historiae Libri Quinque: additis Donis quibus Sacra Deiparae Virginis Domus colitur & decoratur / Horatii Tursellini. — Venècia: Andream Poleti, 1727.- 458 p., 17 cm.

VASAEUS, JOHANNES
Rerum Hispaniae Memorabilium Annales / a Ioanne Vasaeo Brugensi et Francisco Tarapha. — Colònia: Ludovicum Alectorium & haeredes Jacobi Soteri, 1577.- 781 p., 15 cm.

VÁZQUEZ, GABRIEL, S.J.
Commentarium ac Disputationum in tertiam partem Sancti Thomae. Tomus Primus: complectens ad viginti sex Quaestiones priore centum & tredecim Disputationes en capita divisas. Tomus Secundus: a Quaestione vigesima setima usque ad septuagesimam primam. Tomus Tertius: a Quaestione septuagesima tertia usque ad octuagesimam tertiam / auctore Gabriele Vazquez Bellomontano.- Editio Novissima. — Lió: Iacobi Cardon, 1631.- 3 v. (762, 494, 675 p.), 36 cm. — [en mal estat]

VÁZQUEZ, GABRIEL, S.J.
Opuscula moralia ad explanandas aliquor quaestiones Secundae Secundae D. Thomae concinnata necnon paraphrasis et compendiaria explicatio ad nonnullas Pauli Epistolas...: addita est Bulla &. — Lió: Antonii Pillehotte, 1620.- 492, 154 p., 36 cm.

VÁZQUEZ, GABRIEL, S.J.
Commentarium ac Disputationum in primam partem Sancti Thomae. Tomus Secundus: complectens Quaestiones a nonagesima usque ad finem & super bis Disputationes CCXXIII / auctore Gabriele Vazquez Bellomontano.- Editio Novissima. — Lió: Iacobi Cardon, 1631.- 660 p., 36 cm.

VÁZQUEZ, GABRIEL, S.J.
Commentarium ac Disputationum in primam partem Sancti Thomae. Tomus Primus: complectens Quaestiones a prima usque ad nonagesimam, Disputationibus CXLIX per capita distributis explicatas. Tomus Secundus: complectens Quaestiones a XXVII usque ad LXIV & super bis Disputationes CCXLV / auctore Gabriele Vazquez Bellomontano.- Editio Novissima. — Lió: Iacobi Cardon, 1631.- 2 v. (656, 535 p.), 35 cm.

VELLOSILLO, FERNANDO
Advertentiae Theologicae Scolasticae, in B. Chrysost, & quatuor Doct. Ecclesia: quibus praecibu & Sacra tum Scriptum, tum Theologia dubitationes... / auctore Ferdinando Vellosillo. — Venècia: Andreae Muschi, [1601].- 531 p., 30 cm. — [falten pàg. 531-558]

VOSSIUS, GERARDI JOANNIS
De Teologia Gentili et Physiologia Christiana. Tomus II: Comprehendens Librum quartum & quinque posteriores qui ex Auctoris Autographo nunc primum prodeunt / Gerardi Ioannis Vossii. — [Amsterdam]: [Joannem Blaeu], [1668].- 305 p., 31 cm. [falta part de la portada]

YAÑEZ DE AVILÉS, PABLO, FRAY
De la era y fechas de España, chronologia española, regla de las del Occidente, dividida en dos libros. Libro Segundo / por el Maestro Fray Pablo Yañez de Abilés. — Madrid: José González, 1732.- p. 331-674, 20 cm.

ZAMOYSKI, JAN
De Senatu Romano. — [s.l.]: [s.n.], [156?].- [444] p., 14 cm. — [Inclou: «De Romanorumet Graecorum Magistratibus» de Joachim Perion i «De Atheniensium Magistratibus» de Wilhelm Possard] [falta portada i pàg. finals]

LLIBRES PROPIETAT DE JAUME PASQUAL

ABELA, GIOVANNI FRANCESCO
[Melita Illustrata] / [Ioannis Francisci Abelae]. — [s.l.]: [s.n.], [17??].- 496 col.: làm., map., 39 cm. — [Inclou: «Specimen Linguae Punicae» de Ioan. Henric. Maius] [mal estat; hi falten portada i pp. inicials]

ALBERTHESCI, MARII SALOMONII
[In legen Gallus paradoxa enarratio] / Marii Salomonii Alberthesci. — Lió: Johannem Mareschal, 1529.- 28 p., 30 cm. — [falta portada]

ALEJO DE LA CONCEPCIÓN, SCH.P.
Vida del venerable siervo de Christo Padre Joseph de la Madre de Dios, fenix aragones, por patriarca y fundador de la religión de Clerigos Regulares Pobres de la Madre de Dios de las Escuelas Pias / Alexo de la Concepcion; traducida en castellano por Pedro Aquenza. — Madrid: [s.n.], 1726.- 280 p., 20 cm. — [falten pp. 281-287]

ALESON, FRANCISCO DE, S.J.
[Tomo Quinto de los Annales de Navarra y Segundo de su segunda parte] / [compuesto por Francisco de Aleson]. — [Pamplona]: [Joseph Joachim Martínez], [1715].- 464, 142 p., 34 cm. — [falta portada]

ALEXANDRE, NOEL, O.P.
Historia Ecclesiastica Veteris novique Testamenti. Tomus Septimus saeculum Undecimum & Duodecimum continens / Natalis Alexandri; opera et studio Constantini Roncaglia; editio secunda Lucensis, animadversionibus quibusdam novis aucta & illustrata a Dominico Mansi.- Editio omnium novissima. — Lucca: Leonardi Venturini, 1751.- 544 p., 35 cm.

AMATI, DOMENICO
Latinas Paraphrasis in Cladem Innocentium Christo martyrium Herodis

tyranni: jussu caesorum ab equite Jo. Baptista Marino Hetrusco Carmine concinnatam, Libri Quatuor. — Nàpols: Michaelis Aloysii Mutio, 1711.- 213 p., 22 cm.

Anecdota litteraria ex Mss. Codicibus Eruta. Vol. IV. — Roma: Antonium Fulgonium, 1783.- 544 p., 21 cm.

AZPILCUETA, MARTIN
Operum Martini ab Azpilcueta: quorum catalogus in sequenti pagina continentur. Tomus primus-Tomus Tertius. — Roma: Jacobi Tornerii, 1590.- 2 v. (908, 971, 336, [150] p.), 35 cm. — [falta vol. 2]

AZPILCUETA, MARTIN
Consiliorum & responsorum libri quique: iuxta quinque libros & titulos Decretalium distincti / Martini Azpilcuetae.- Secunda Editione. — Lió: Haeredes Guilielmi Rovillii, 1591.- 663 p., 39 cm.

BACALLAR I SANNA, VICENÇ
De Foederatorum contra Philippum Quintum Hispaniarum Regem bello Commentaria / auctore Vicentio Baccalario & Sanna. — Gènova: [s.n.], 1725.- 476, 150 p., 13 cm. — [deteriorat]

BARRUEL, AUGUSTINE, ABBÉ
Abrége des mémoires pour servir à l'histoire du Jacobinisme. Tome premier / par l'Abbé Barruel. — Hamburg: P. Fauche, 1800.- XXVIII, 332 p., 18 cm.

BATTAGLINI, MARCO
Annali del sacerdozio, e dell'Imperio intorno all'intero Secolo Decimosettimo di Nostra Salute. Tomo Primo: che contiene gl'Avvenimenti dall'Undecimo al Duodecimo Giubileo / di Monsignor Marco Battaglini. — Venècia: Presso Andrea Poletti, 1701.- 455 p., 35 cm.

BIANCHINI, GIUSEPPE
[Demonstratio Historiae Ecclesiasticae Quadripartitae comprobatae monumentis pertimentibus ad fidem Temporum & Gestorum] / [auctore Josepho Blanchino]. — Roma: Haeredes Io. Laurentii Barbiellini, 1753.- 2 v. (326, 449 p.), 40 cm. — [falten port.]

BINER, JOSEPH, S.J.
Apparatus Eruditionis ad Jurisprudentiam praesertim Ecclasiasticam in quo reviso auctoque (Praeter Juris Universalis Principia) Ius Naturae, Gentium, Divinum, Apostolicum & Provinciale, Ius Synodale Oecumenicum nationale et provinciale,... Pars Prima: De Jure in Genere / authore Josepho Biner. — Bolònya; Venècia: Andream Poletti, 1754.- 472 p., 38 cm.

BONA, GIOVANNI
[Epistolae Selectae, aliorumque Virorum Illustrium, atque Eruditorum ad

dictum Eminentissimum transmissae / Joannis Bona; labore admodum Roberti Sala. — [Torí]: [s.n.], [1755].- XLI, 388 p., 40 cm. — [falta port.]

BONA, GIOVANNI

Rerum Liturgicarum Libri duo. Tomus secundus: Sive Libri I. a Cap. XVIII. ad XXV. Pars secunda: De reliquis, quae ad Missam...; Accedunt pro Appendice / auctore Joanne Bona; studio et labore Roberti Sala. — Torí: Typographia Regia, 1749.- 391, CLXIII p., 39 cm.

BONIFACI, SANT, APÒSTOL D'ALEMANYA

[Epistolae S. Bonifaci martyris, primi Monguntini Archiepiscopi Germanorum Apostoli: pluriumque pontificum, Regum, et aliorum, nunc primum e Caesareae Maistatis Viennensi Bibliotheca luce / notis que donatae per Nicolaum Serarium]. — [Magúncia]: [Balthasaris Lippii], [1605].- 351 p., 22 cm. — [falta port.]

BOTERO, GIOVANNI

Relationi Universali. La Terza parte-Quarta parte / di Giovanni Botero Benese. — Brescia: Compagnia Bresciana, 1599.- 268, 112 p., 20 cm. — [mal estat]

CALLIS, JAUME

Curiarum Extragravatorium rerum summis illustratum: hic accesst locupletissimus, ac fidelissimus Index / Iacobi Calicio. — Barcelona: Joan Gordaiolam, 1556.- 77 p., 30 cm.— [A continuació de «Margarita fisci». Imprès a Lió pels hereus de Corneli] [falten p. 75-77]

CARRILLO, MARTÍN

[Anales y memorias del mundo hasta el año 1620]: [con unas adiciones] / Martin Carrillo.- [2ª ed.]. — [Saragossa]: [Hospital Real y General de N.Sra. de Gracia], [1634].- 525 f., 29 cm. — [falta portada]

CEILLIER, REMY, DOM

Table générale des matieres contenues dans les XXIII volumes de l'Histoire Générale des auteurs sacrés et ecclesiastiques. Tome premier-second / comprosée par Dom Remy Ceillier; cette Table été redigée par Laur. Et. Rondet. — París: Nicolas Crapart, 1782.- 2 v. (996 p.), 25 cm.

CIAMPINI, GIOVANNI GIUSTINI

Vetera Monimenta, in quibus praecipue musiva opera, Scrarum, Profanarumque Aedium Structura. Prima Pars: aprimo Christi Saeculo ad Quintum, praecedit vita auctoris / Joannis Ciampini.- Editio novissima. — [Roma]: [s.n.], [1747].- XXXVI, 276 p., 36 cm. — [falta part de la port. i en mal estat]

Compendio de los exercicios y obligaciones de los monges cistercienses de Nuestra Señora de la Trappa, con una noticia de su expulsion, establecimiento de Valle-Santa en el cantón de Friburgo y fundación en España. — Saragossa: Francisco Magallon, 1796.- 110 p., 23 cm.

CHARDON, MATHIEU, OSB

Storia de Sacramenti: ove si dimostra la maniera tenuta dalla Chiesa in celebrarli ed administrarli e l'uso fattone dal tempo degli appostoli fino al presente. Tomo Secondo / scritta in francese dal R.P.D.C. Chardon; poi resa italiana e di Annotazioni dal P.F. Bernardo da Venezia. — Brescia: Giammaria Rizzardi, 1758.- 402 p., 27 cm.

Diccionario de la Lengua Castellana compuesto por la Real Academia Española, reducido a un tomo para su más fácil uso. — Madrid: Joaquín Ibarra, 1780.- 953, 12, 6 p., 36 cm.

DORMER, DIEGO JOSÉ

Discursos varios de historia, con muchas escrituras reales antiguas y notas a algunas dellas / recogidos y compuestos por Diego Josef Dormer. — [Saragossa]: [Herederos de Diego Dormer], 1683.- 470 p., 19 cm. — [falten pp. 471-472]

DU CANGE, CHARLES DU FRESNE

[Glossarium ad Scriptores media & infimae Latinitatis]. [Tomus III: O-Z] / [auctore Carolo Du Fresne, Dom. Du Cange]. — [París]: [Ludovico Billaine], [1678].- 1561 col., 37 cm. — [falta port. i pp. finals]

ELIES, FRANCESC XAVIER

De vita Venerabilis Augustini Carusii Doctoris Theologici,... / Fran. Xaverii Eliae. — Barcelona: Carolum Sapera, 1765.- 226 p., 14 cm.

FLOREZ DE SETIEN Y HUIDOBRO, ENRIQUE, OSA

España Sagrada: theatro geographico-historico de la Iglesia de España. Tomo XIV: de las iglesias de Abila, Caliabria, Coria, Coimbra... / au autor Fr. Henrique Florez.- 2ª ed..— Madrid: Pedro Martin, 1786.- 496 p., 20 cm.

FUMEL, JEAN-FELIX-HENRI

Il culto dell'Amor Divino ossia la divozione al S. Cuor di Gesú. Parte prima-seconda / opera di Monsignore Gian-Felice-Enrico di Fumel. — Bolonya: [s.n.], 1782.- 2 v. (XXIX, 186, 306 p.), 23 cm.

Fundatae Theses Universam aristotelico-subtilem philosophiam ad methodum academico-Cervariensem ordinatam comprehendentes: quarum eliguntur propugnatores ad I. obeundum certamen die XXIII Aprilis, Anni MDCCLXIV / Antonius Anguera et Ferrer,...[et al.]; eisdem assidente patrono Fr. Jacobo Aixalà. — Cervera: Typis Academicis, [1764].- [216] p., 18 cm. — [Palau dóna com a autor Rafael Vilella Guzman] [falten pp. 217-242]

GIBERT, JEAN-PERE

Corpus Iuris Canonici, per regulas naturali ordine digestas, usuque temperatas, ex eodem jure et Conciliis Patribus, atque aliunde desumptas expositi. Tomus Tertius includens Tractatus de Beneficiis Ecclesiasticis, de Contractibus,

de Sacramentis, de Judiciis... / authore Joanne Petro Gibert. — Viena: Marci-Michelis Bousquet, 1735.- 214, 90, 132, 127 p., 40 cm. — [deteriorat]

GIGLI, GIOVANNI BATTISTA

La Scienza Universale contenuta nelli dodici libri dell'Eneida di Virgilio: opera istorica, Legale, Filosofica, Teologica, Geografia, Morale, etc. divisa in tre tomi. Tomo Primo-Secondo / revuisata a suoi posteri Giambattista Gigli. — Nàpols: Stefano Abbate, 1743.- 2 v. (315, 295 p.), 23 cm.

GORI, ANTONIO FRANCESCO

Inscriptionum antiquarum Graecarum et Romanorum quae in etruriae urbibus exstant. Pars Tertia in qua appendix postrema / Antoni Francisci Gori. — [Florència]: [s.n.], [1744].- CLVI, [336] p., 32 cm. — [falta part port. i pp. finals]

GORI, ANTONIO FRANCESCO

Thesaurus Veterum Diptychorum [consiliarum et ecclesiasticorum tum eiusdem auctoris cum aliorum lucubrationibus inlustratus ac tres tomos divisis opus posthumum]. Tomus I / [Ant. Francisci Gori]; [adcessere Io. Baptistae Passeri in postrema additamenta et in tomos singulos praefationes]. — [Florència]: [Caietani Albizzini], [1759].- XXII, [278] p., 45 cm. — [Inclou «Dyptichon Leodiense» commentarius Alexandri Wilthemii S.I.] [falta port. i pp. finals]

GORI, ANTONIO FRANCESCO

Thesaurus Gemmarum antiquarum astriferarum: quae e compluribus dactyliothecis selectae observationibus inlustratur. Volumen II / [Ant. Francisci Gori]; [prolegomena et observationes Ioannis Bapt. Passeri]. — [s.l.]: [s.n.], [175?].- XIV, 312 p., 29 cm. — [falta part de la port.]

GÚSSEME, TOMÀS ANDRÉS DE

Diccionario numismático general para la perfecta inteligencia de las medallas antiguas, sus signos, notas é inscripciones y generalmente de todo lo que se contiene en ellas. Tomo Quarto: H-I-L / por Thomas Andres de Gússeme. — Madrid: Joaquín Ibarra, 1776.- [356] p., 22 cm. — [deteriorat, falten pp. finals]

Historia Patriarcharum Alexandrinorum Jacobitarum A D. Marco usque ad finem saeculi XIII: cum catalogo sequentium Patriarcharum & collectaneis...; accedit epitome historiae muhamedanae ad illustradas res Aegyptiacas. — París: Franciscum Fournier, 1713.- 612 p., 26 cm.

HOLSTENIUS, LUCAS

Codex Regularum Monasticarum et Canonicarum: quas SS. Patres Monachis, Canonicis 6 Virginibus Sanctimonialibus servandas praescripserunt.... [Tomus III], Tomus VI / Lucae Holstenii; observationibus cristico-historicis a Mariano Brockie. — Augsburg: Ignatii Adami; 1759. 2 v. (568, 510 p.) — [falta port. i pp. 1-42 del vol.3]

[Horas de Nuestra Señora según la orden Romana]. — [Saragossa]: [Miguel de Guessa], [1571].- [293] f., 16 cm. — [falta portada i últims folis]

JEREMIES DE BENETTIS, OFM CAP.
Chronologia et Critica Historiae profanae et Sacrae in tomos VI. tributa: ubi de Veterum populorum et urbium mensibus, annis, periodis, cyclis et epochis.... Pars I. Tomus II-V / auctore Hieremia a Benettis. — Roma: Haeredes Francisci Bizzarrini, 1767-1768.- 4 v. ([2000] p.), 27 cm.

LADVOCAT, JEAN BAPTISTE, ABBÉ
Dizionario storico, portatile, che contiene la storia de Patriarchi, de Principi Ebrei, degl'Imperadori, de Re.... Tomo Terzo-Settimo: F-U.- Edizione novissima... / oltre non poche correzioni essenziali... di Giangiuseppe Origlia e colle note de Anton Maria Lugo.— Bassano: Spese Remondini, 1766.- 2 v.), 18 cm. — [falten pp. finals v. 7]

LATASSA Y ORTÍN, FÉLIX DE
Biblioteca nueva de los escritores aragoneses. Tomo II-IV: que florecieron del año de 1600 hasta el de 1753 / su autor Felix de Latassa y Ortín. — Pamplona: Joaquín de Domingo, 1799-1800.- 3 v. (602, 672, 656 p.), 20 cm.

LATASSA Y ORTÍN, FÉLIX DE
Bibliotheca antigua de los escritores aragoneses que florecieron desde la venida de Christo, hasta el año 1500. Tomo I-II / su autor Felix de Latassa y Ortín. — Saragossa: Medardo Heras, 1796.- 2 v. (XX, 368, 398 p.), 20 cm.

Les vies des saints pourtous les jours de l'année avec une priere et des pratiques a la fin de chaque vie et des instructions sur les dimanches et fêtes mobiles. — París: J.H. Butard,...et al., 1769.- XXXXVIIII, 996 p., 17 cm.

MARTENE, EDMOND
Veterum Scriptorum et Monumentorum historicorum, dogmaticorum, moralium, amplissima collectio. Tomus II-VII / prodiit nunc primum studio & opera Donni Edmundi Martene & Domini Ursini Durand. — París: Montalant, 1724-1733.- 6 v., 38 cm.

MORET, JOSÉ, S.J.
[Tomo Tercero de los Annales del Reyno de Navarra / [obra posthuma y ultima del R.P.M. Joseph de Moret; con escolios y adiciones al fin del R.P.M. Francisco de Aleson]. — [Pamplona]: [Francisco Antonio de Neyra y Juan José Ezquerra], [1704].- 658 p., 34 cm. — [falta portada i algunes pp.]

MURATORI, LODOVICO ANTONIO
Opere del proposto Lodovico Antonio Muratori. Tomo Secondo. Tomo Decimoterzo. Pars Prima.— Arezzo: Michele Bellotti, 1767.- 2 v. (592 p., 782 col.), 27 cm.

MURATORI, LODOVICO ANTONIO
Antiquitates Italicae Medii Aevi: sive Dissertationes,... omnia illustrantur et confirmantur Ingenti copia diplomatum et chartarum veterum...; additis etiam

Nummis, Chronicis, aliisque monumentis nunquam antea editis. Tomus Secundus. Tomus Quartus / auctore Ludovico Antonio Muratorio. — Arezzo: Michaelis Bellotti, 1774.- 2 v. (767, 733 col.), 27 cm.

MURATORI, LODOVICO ANTONIO

Annali d'Italia: dal principio dell'Era Volgare fino all'anno MDCCL. Tomo I. Parte II. II. Parte II. III-IV. V. Parte I. VI. Parte II. VII-VIII. IX. Parte I. X-XI. XII. Parte I / compilata da Lodovico Antonio Muratori; colle prefazione critiche di Giuseppe Catalani. — Roma: Eredi Barbiellini, 1752-1754.- 18 v.), 20 cm. — [falten pp. a alguns volums]

MURATORI, LODOVICO ANTONIO

Dissertazioni sopra l'antichità italiane: opera postuma. Tomo I-III / già composte e pubblicate in Latino dal proposto Lodovico Antonio Muratori; data in luce dal Proposto Gian Francesco Soli Muratori.- Seconda edizione accresciuta di prefazioni e note opportune / dall'Abate Gaetano Cenni. — Roma: Eredi Barbiellini, 1755.- 6 v. ([2000] p.), 19 cm. — [falten v. I/2 i II/2]

Museum Veronense hoc est Antiquarium Inscriptionum atque anaglyphorum collectio cui Taurensis adiungitur et Vindobonensis accedunt Monumenta id Genus Plurima nodum vulgata et ubicumque collecta. — Verona: Seminarii, 1749.- DXIV p.: il., 36 cm. — [mal estat]

NORIS, ENRICO

Cenotaphia Pisanae Caii et Lucii Caesarum: dissertationibus illustrata. Pars Secunda: Tertia et Quarta continens dissertationes / Henrici Norisii. — Pisa: Io. Paulum Giovanelli; Lucca: Jacobum Giusti1764.- 207, XVII p., 24 cm.

Nouveau Traité de Diplomatique: ou l'on examine les fondemens de cet art, on établit des règles sur le discernement des titres, et l'on espose historiquement les caractères des bulles ponticiales et des diplomes donnés en chaque siècle, avec eclaircissemens sur un nombre considerable de points.... Tome Troisième, Tome Cinquieme / par deus religieux bénédictins de la Congrégation de S. Maur. — París: Guillaume Desprez, 1757-1762.- 2 v.(XLIV, 711, [843] p.), 29 cm. — [falten làm. i p. finals v.5]

Nouvel abregé chronologique de l'histoire de France, contenant les evénemens de notre Histoire,... Première partie.- Cinquième édition, revue, corrigée & augmentée. — París: Prault pere & fils; Desaint & Saillant, 1756.- 546 p., 17 cm.—

Nuova raccolta d'oposcoli scientifici e filologici. Tomo Sesto. — Venècia: Simone Occhi, 1760.- CLXXX, 348 p., 15 cm.

Oratio de Mosaicae Historiae praestantia Habita Florentiae in Abbatia Monachorum Casinensium: pro auspicandis ibidem ad hebraicae veritatis fontes sacrarum literarum studiis anno MDCCV. — Verona: Typis Seminarii Episcopalis, 1741.- 15 p., 29 cm. — [Enquadernat al mig de «Decas Epistolarum...» de A.M. Querini]

PEPOLI, ALESSANDRO, CONTE DI

Teatro del conte Alessandro Pepoli. Tomo III. — Venècia: Carlo Palese, 1787.- 415 p., 21 cm. — [Inclou «I delitti dell'onore ossia Don Rodrigo Re di Spagna», «Don Alonso di Zuniga», «Zulfa» i «La Scomessa»]

QUERINI, ANGELO MARIA, OSB

Decas Epistolarum quas sub proelo sudante Francisci Barbari Epistolarum collectione harum editor et illustrator in lucem emisit / [Angel Maria Querini]. — [Brescia]: [Gian-Maria Rizzardi], [1742].- [300] p., 29 cm. — [Inclou enquadernat al mig un sermó de Querini i «Oratio de mosaicae historiae praestantia Habita Florentia...» totes dues publicades el 1741] [falta port.]

QUERINI, ANGELO MARIA

Sermone detto nel Nuovo Duomo di Brescia l'anno MDCCXLI nella solennità dell'Assunzione di Maria Vergine dall'eminentissimo e reverendissimo signore il signor Cardinale Angelo Maria Querini: pubblicato per decreto degl'illustrissimi signori deputati alla Fabbrica dello stesso Nuevo Duomo. — Brescia: Gian-Maria Rizzardi, 1741.- [8] p., 1 gravat, 29 cm.

QUERINI, ANGELO MARIA, OSB

Decas Epistolarum quas desumptis plerumque earum argumentis ex Vaticanae Bibliothecae Mss. ad eam illustrandam de more quotannis Brixia accedens / [Angelus Maria Quirinus]. — Roma: Nicolaus et Marcus Palearini, 1743.- [250] p., 26 cm. — [falta port.]

RAMON DE HUESCA, OFM. CAP.

Teatro historico de las iglesias del Reyno de Aragón. Tomo VI: Estado moderno de la Santa Iglesia de Huesca / autor Fr. Ramon de Huesca. — Pamplona: Viuda de Longás e Hijo, 1796.- 507 p., 19 cm.

RANCE, ARMAND JEAN LE BOUTHILLIER DE

Vidas de los varones ilustres del Monasterio de la Trapa. Tomo I / escritas en francés por el insigne Reformador de dicha Abadía Don Armando Juan Boutilier de Rancè y otros autores; traducidas en español por Juan de Sada y Gàllego. — Pamplona: Joaquín de Domingo, 1797.- 271 p., 20 cm.

[Sacra] Congregatione Emo. & Rmo. Dno. Card. Nigrono Oxomen, Beatificationis & Canonizationis Ven. Servi Dei Johannis de Palafox et Mendoza, Episcopi prius Angelopolitani postea Oxomen: positio super dubio.... — Roma: Reverendae Camerae Apostolicae, 1775.- 186, 86 p., 31 cm.

SCARMAGLI, GABRIELE MARIA, OSB

Vindiciae antiquitatum monasticarum Hispaniae: adversus Cajetanum Cennium / opera et studio Gabrielis Mariae Scarmallii. — Arezo: Bellottianis, 1753.- XX, 288 p., 22 cm.

SCHREVELI, CORNELIUS

Lexicon manuale Graeco-Latinum et Latino-Graecum, utrumque hac ultima Editione multo auctius & locupletius / Cornelii Schrevelii. — Pàdua: Joannem Manfrè, 1778.- 619 p., 33 cm.

SERAFINO DA VICENZA, OFM CAP.

Ragionament morali detti in varie occasioni. Tomo Primo / dal Padre Serafino da Vicenza.- Edizione Terza espurgata, corretta ed accresciuta dall'Autore. — Venècia: Gio. Baptista Regozza, 1752.- 276, 286 p., 24 cm.

SITAIOLO, FILIPPO

Della Storia di Catalogna dopo l'ingresso de' mori. Parte prima / descritta da Filippo Sitaiolo. — Palerm: Pietro d'Isola, 1665.- 526 p., 15 cm.

TÀCIT, CORNELI

Opere di Cornelio Tacito: Annali, Historie, Costumi de Germani e vita di Agricola / illsutrate con notabilissii aforismi del signor Baldassar Alamo Varienti; trasportati dalla lingua castigliana nella toscana da Girolamo Canini d'Anghiari...; il tutto migliorato e di nuovo corretto... Adriano Politi con la sua Apologia...- Et in quella quarta Impressione molti Confronti di cinque Traduttioni,.... — Venècia: Heredi di Tomaso Giunti e Francesco Baba, 1644.- 544, 72 p., 24 cm.

TERENCI AFER, PUBLI

[Comoediae Sex] / Terentii. — [s.d.]:, [16??].- [144] f., 17 cm. — [falten folis 1-8 i 145-. Amb anotacions]

VIRGILI MARÓ, PUBLI

Bucolica, Georgica et Aeneis. Tomus Primus: Georgica, [Tomus Tertius]: Aenidos / P. Virgilii Maronis; Ex Cod. Mediceo-Laurentiano descripta ab Antonio Ambrogi Florentino S.J. italico versu reddita adnotianibus atque.... — Roma: Giovanni Zempel, 1763-1765.- 2 v. (XCII, 211, XXIV, 343 p.), 43 cm. — [vol. 3 sense port. i en mal estat]

WALDENSIS, THOMAS, O.C.

Doctrinale Antiquitatum Fidei Catholicae Ecclesiae / Thomae Waldensis; ad vetera Exemplaria recognitum & notis illustratum Bonaventura Blanciotti. — [Venècia]: [Antonio Bassanese], [1757].- LII p., 1043 col., 40 cm. — [falta part de la port.]

ZASIUS, ULRICH

Intellectus singulares et novi in nonnulla loca Iuris civilis / per Udalricum Zasium. — Tridino de Monte Ferrato: Vincentius de Portonariis, [1529].- 115 p., 30 cm.

LOS CLÁSICOS ITALIANOS DEL *TRECENTO* EN LAS BIBLIOTECAS CONVENTUALES DE BARCELONA (SIGLO XVIII)

MONTSERRAT CASAS NADAL

INTRODUCCIÓN[1]

Después de nuestras investigaciones en la Biblioteca Universitaria de Barcelona para conocer la presencia de obras literarias italianas en las bibliotecas de los conventos barceloneses, hemos podido constatar que los clásicos —tanto mayores como menores— en lengua italiana tuvieron indiscutible relieve, aunque de forma variada y desigual, según las Ordenes, los autores y las obras. En cualquier caso, es evidente que lo italiano no era ajeno al clero regular, que tenía la posibi-

1. Este trabajo ha sido realizado en el marco del proyecto de investigación subvencionado por la DGICYT, nº PB04-0902, dirigido por la profesora M. Nieves Muñiz.

ABREVIATURAS UTILIZADAS:

B.U.B.: Biblioteca Universitaria de Barcelona.

Ms.: manuscrito.

f.: folio.

p.: página.

s.a.: sin año.

s.l.: sin indicación de lugar.

Advertencia: Los números entre corchetes, dentro del texto, remiten a las anotaciones del apéndice.

lidad de acceder a los clásicos, fuese en versión original o en traducciones al catalán o al castellano.

Nuestro primer propósito aspiraba a una panorámica general sobre este tema, tan amplio que abarcara a todos los autores, desde el *Trecento* hasta el *Settecento*. El estudio —sin duda alguna— podía tener interés en sí y, sobre todo, podía servir de premisa para profundizar en el conocimiento e influencia de la literatura italiana en los autores hispánicos[2] y —de manera especial por las fuentes utilizadas— en la oratoria sagrada. Sin renunciar a nada, las pretensiones iniciales quedaron del todo desbordadas tras localizar un considerable número de referencias a autores y obras italianas o a traducciones al catalán y castellano.[3] De ahí que hayamos considerado razonable proceder a análisis parciales, o a estudios concretos,[4] sobre la presencia de la literatura italiana en las bibliotecas barcelonesas.

También hemos creído oportuno que nuestra colaboración al merecido homenaje al Dr. Àngel Fàbrega y Grau fuera unas consideraciones monográficas sobre los clásicos italianos del *Trecento*, por la importancia intrínseca de estos primeros clásicos en lengua vulgar, así como por el indiscutible impacto que la cultura italiana tuvo en Cataluña y, concretamente, en la Barcelona de la Baja Edad Media; impacto e influencia que, según Farinelli, «...dura in tutto il '400 e persino nel secolo della Rinascita anche tra i Catalani, i più vicini a noi per le vicende politiche e gli scambi letterari, i più attivi a provvedersi di opere del Petrarca, di Dante e del Boccaccio, o gli imitatori più pertinaci».[5]

2. Observaciones sobre esta cuestión en ROMANO, David: *Obras de Petrarca en la biblioteca del Colegio de jesuitas de Bilbao (1772)*, en «Filología Moderna» (Madrid), 37 (1969), págs. 93-96.

3. Hemos procedido a vaciar todos los catálogos o «Índices» de las bibliotecas de los conventos barceloneses, conservados en el fondo de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona.

4. En esta misma línea hemos presentado una comunicación al «X Congreso Internacional de Historia de la Orden de San Agustín» (Madrid-Roma, octubre 1997), con el título: *Los fondos italianos de la Biblioteca del Convento de San Agustín de Barcelona (segunda mitad del siglo XVIII)*, Madrid 1997.

5. FARINELLI, Arturo: *Il Petrarca fra gli Ispani e i Lusitani*, «Studi Petrarcheschi» (Bologna), 1 (1948), pág. 227.

LAS BIBLIOTECAS CONVENTUALES

Como resultado de la aplicación de las leyes desamortizadoras de Mendizábal, en 1835, los fondos librarios del clero regular barcelonés fueron destinados, en parte, a la actual Biblioteca Universitaria; otra parte importante fue a parar a la Biblioteca Nacional de Madrid, y un tercer grupo, nada desdeñable, está en paradero desconocido.

Junto con los manuscritos y los libros traspasados por la Delegación de Hacienda, la Biblioteca Universitaria recogió los antiguos catálogos de las bibliotecas conventuales. Estos catálogos fueron confeccionados, en su mayor parte, en la segunda mitad del siglo XVIII, y con criterios bibliográficos muy dispares, a discreción del monje o fraile encargado de llevar a cabo la sistematización de la librería con criterios racionales.

En todos los «Indices» se indica, por lo menos, el nombre del autor, el título —sucinto y a veces aproximado— de la obra, y la signatura topográfica.[6] Con frecuencia, se observan citas de títulos deficientes e incompletas, con errores ortográficos y morfológicos, que hemos respetado en la transcripción del apéndice, en tanto que manifiestan la escasa familiaridad de los redactores de los «Índices» con ciertos autores y obras, especialmente los italianos, que detallamos.

A excepción del inventario de la biblioteca de los agustinos calzados, el resto no aporta noticia alguna sobre lugar y fecha de edición de las obras; como consecuencia, se empobrece la calidad de los datos sobre el valor y la antigüedad de los fondos bibliográficos de cada comunidad. Hemos intentado suplir esta falta de referencias con la identificación del máximo número posible de los libros procedentes de los conventos, entre los volúmenes del actual fondo antiguo de la Biblioteca Universitaria. De todas formas, no siempre ha sido posible la localización del volumen concreto, propiedad de cada una de las comunidades religiosas.[7]

6. En el apéndice se transcriben las referencias topográficas, indicadas entre paréntesis.

7. Para poder atribuir la pertenencia de una obra a una determinada biblioteca conventual nos ha sido útil la existencia de sellos o ex-libris, así como las antiguas signaturas topográficas del siglo XVIII, algunas de las cuales todavía se conservan en los lomos o cubiertas de los volúmenes correspondientes. En algunos casos las signaturas indicadas en los Índices (nosotros las transcribimos en el apéndice) coincidían con las de los volúmnes de la B.U.B.

De todas las «librerías» inventariadas, destacan por su magnitud y calidad, las de los dominicos, carmelitas descalzos, agustinos y franciscanos, por este orden. Siguen en importancia, pero con notoria diferencia, las de los capuchinos, carmelitas calzados, mercedarios, trinitarios calzados, mínimos y la del Oratorio de San Felipe Neri.

La mayoría de los conventos estaban situados —excepto el Oratorio y Santa Catalina— en la zona de expansión urbana de la Baja Edad Media, es decir, el área de la actual Rambla; mientras que dominicos y oratorianos tenían sus conventos —y bibliotecas— en una zona próxima a la catedral y al palacio episcopal.

Algunas de estas bibliotecas tenían la consideración de «librerías públicas», por haber recibido legados valiosos de importantes clérigos y eruditos, de los cuales se conservan todavía los antiguos ex-libris en las portadas, o anotaciones y comentarios marginales de los anteriores propietarios.

La primera biblioteca barcelonesa, no sólo por la cantidad de volúmenes —unos veinte mil—[8] sino también por su calidad y variedad, fue sin duda alguna la de Santa Catalina, de los frailes dominicos, que fundó, dotó y enriqueció el P. Tomás Ripoll, prior del convento de Barcelona en 1698 y maestro general de la Orden entre 1725 y 1743. El legado de la colección privada de aquel fraile convirtió la primitiva librería en una biblioteca importantísima y de uso público.[9]

La Biblioteca de los carmelitas descalzos, situada en el convento de San José, lugar que hoy ocupa el actual mercado de la Boquería, es la mejor estudiada hasta la fecha,[10] y su catálogo recoge 7.236 obras. En 1654, José Jerónimo de Besora, canónigo de Lérida, doctor en Teología, bibliófilo reconocido y gran amigo de Pedro de Marca, dejó en testamento más de cinco mil libros de su propiedad al convento de San José con la obligación de convertir su biblioteca conventual en pública. Entre los donativos del canónigo Besora figuraban cartas manus-

8. Se refiere a BALARI JOVANY, José: *Anuario de la Universidad Literaria de Barcelona, 1896-1897*, pág. 358.

9. VILLANUEVA, Jaime: *Viage literario por las iglesias de España*, RAH, Madrid, 1851, tomo XVIII, págs. 198-199.

10. La biblioteca de este convento fue estudiada por ARNALL, María Josefa: *La Biblioteca del convento de San José de Barcelona (C.D.)*, «Monte Carmelo» (Burgos), 85 (1977), págs. 77-108.

critas del gran humanista y antiguo estudiante del Colegio Albornociano de Bolonia, Antonio Agustín.[11]

En cuanto a la biblioteca de los agustinos calzados, ya nos hemos referido a su interesante y minucioso catálogo. La riqueza de su contenido bibliográfico se debió, en gran medida, a la donación del fondo particular del P. Juan Izquierdo Capdevila, prior del convento barcelonés, vicario provincial y autor de numerosos estudios de numismática, filosofía, religión y política. La biblioteca agustiniana era reconocida por sus casi doscientos manuscritos, parte de los cuales fueron a parar al Archivo de la Corona de Aragón.

La Biblioteca «Mariana», de los franciscanos, albergaba unos diez mil volúmenes, y se había enriquecido con las donaciones del obispo José Climent (1775) y del también obispo Pedro Díaz de Valdés (1807), ambos titulares de la sede barcelonesa.

El convento de los padres mercedarios, situado en el actual edificio de Capitanía General de Barcelona, custodiaba alrededor de seis mil libros, parte de los cuales fueron donación de fray José Gifreu (1762), religioso que ostentó numerosos cargos en la Orden.

De las restantes bibliotecas conventuales sabemos muy pocas cosas. Los inventarios conservados demuestran que no tenían una relevancia especial, y que el número de volúmenes era sensiblemente inferior al de las grandes comunidades. Así, los carmelitas calzados contaban con 7.751 libros, ubicados en un espacio digno de la biblioteca, en el que se custodiaba un ejemplar del *Regiment de Prínceps,* de Francesc Eiximenis;[12] los trinitarios calzados disponían también de una buena biblioteca, que contaba con un fraile dedicado expresamente a su cuidado y fue ampliada de forma sustancial tanto en cantidad como en calidad, pocos años antes de la Desamortización de Mendizábal.[13] Finalmente, hay que tener en cuenta la nueva biblioteca de los filipenses del Oratorio, que superaba, al parecer, los 6.000 volúmenes.[14]

11. ARNALL JUAN, María Josefa: *La obra de Jerónimo Zurita en los catálogos de las bibliotecas conventuales de la Universitaria de Barcelona (siglos XVII-XVIII),* «Actas Congreso Nacional sobre Jerónimo Zurita y su época» (Instit. Fernando el Católico, Zaragoza 1986), pág. 160.

12. BARRAQUER ROVIRALTA, Cayetano: *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX,* Impr. J. Altés, Barcelona 1906, tom. I, pág. 395.

13. BARRAQUER ROVIRALTA, Cayetano: *Las casas de religiosos en Cataluña...,* tom. I, pág. 338.

14. BALARI JOVANY, J.: *Anuario de la Universidad literaria...,* págs. 357-358.

Los clásicos italianos del *Trecento*

Al prestar atención a los clásicos italianos del *Trecento*, evidentemente nos referimos a los tres grandes autores: Dante, Petrarca y Boccaccio. El punto de partida de estas consideraciones son las notas bibliográficas localizadas en los diferentes «Índices» o inventarios de las bibliotecas conventuales y que hacían referencia a las obras de aquellos tres clásicos. En el apéndice hemos transcrito exactamente los nombres de autor y títulos de libros, tal como anotaron en su momento los respectivos frailes bibliotecarios.

La simple lectura de este apéndice documental deja entrever que la presencia de los clásicos del *Trecento* en las bibliotecas conventuales barcelonesas del siglo XVIII es muy desigual. Evidentemente, no sabemos el nivel de conocimiento o de lectura que los frailes o el público usuario pudieron poseer de esos textos. De momento, tan sólo podemos dejar constancia de que los tenían a su alcance.

Dante

A pesar de que la obra de Dante había gozado de gran difusión en los ambientes cultos de la Cataluña bajomedieval[15] —fue traducida por Andreu Febrer el mismo año (1429) en que también aparecía la traducción del *Decameron* de Boccaccio—[16] observamos que Dante Alighieri es el clásico trecentista menos conocido o el menos generalizado en las bibliotecas de los conventuales barceloneses del siglo xviii, y la *Commedia* es la única obra dantesca que hemos podido localizar en los catálogos bibliográficos de cada comunidad religiosa. Poseían ejemplares de la magna obra de Dante, en primer lugar los dominicos de Santa Catalina, y en dos ediciones diversas [5, 6], una de las cuales

15. Farinelli, Arturo: *Dante in Spagna-Francia-Inghilterra-Germania*, Frat. Bocca, Torino 1922, págs. 60-61 y 68-69. Afirma literalmente Farinelli: «...è certo che, o portata in Catalogna da mercanti e banchieri italiani, o ricercata dall uno o dall'altro principe nell Italia stessa, in quell'appendice di regno, origine di tanti affani, la *Commedia* s'introdusse assai presto nelle biblioteche dei ricchi intelligenti e di alcuni privati».

16. Riquer, Martín de: *Bocaccio en la literatura catalana medieval*, en «Filología Moderna» (Madrid), 55 (1975), pág. 462.

comentada por Cristoforo Landino [5] y editada en Venecia en la tipografía de Matteo Codeca (1493).[17]

La biblioteca franciscana era propietaria de otra edición de la Commedia [19], si bien no conocemos ni las características ni el valor de aquella edición, ya que no se especifica en el «Índice» respectivo. De todas formas, no es casualidad que uno de los pocos ejemplares de la obra de Dante, pertenecientes al clero regular de Barcelona, fuera de la orden de los frailes menores. El gran poeta florentino era ampliamente conocido, citado y utilizado entre los franciscanos del *Tre* y *Quatrocento*,[18] que acostumbraban a tomar referencias de la *Commedia* para incluirlas en sus predicaciones, o imitar las formas retóricas.[19] La lectura de Dante por parte de las órdenes mendicantes de finales del siglo XIV y primera mitad del XV debió de ser habitual, si tomamos en consideración las advertencias de san Vicente Ferrer en sus sermones: «Quant un preycador preyque la Sancta Scriptura, e no cure de poetes, Virgili, Dantes, ne d'aquelles cadències, etc., mas tan solament de la Sancta Scriptura, veus que tal preycador no preyque ell, mas lo Sant Sperit o Jesuchrist».[20]

Otros dos ejemplares de la obra dantesca estaban en la biblioteca de los carmelitas descalzos: uno de los volúmenes [29] corresponde a la edición veneciana de 1529, y el otro [30] fue impreso en Lyon por Guiglielmo Rovillo, el año 1551.

El convento de San Francisco de Paula (Mínimos) también debió de poseer un ejemplar de la *Commedia*.[21] Se trata precisamente de un

17. B.U.B.: Fondo antiguo, Incunable nº 245.

18. Es una característica observable en múltiples inventarios de bibliotecas franciscanas del bajo Medioevo. Vid. BOLOGNA, Corrado: *L'Ordine francescano e la letteratura nell'Italia pretridentina*, «Letteratura italiana», vol. I, «Il letterato e le istituzioni», Einaudi, Torino 1982, vol. I, pág. 795.

19. DELCORNO, Carlo: *La predicazione nell età comunale*, Sansoni, Firenze 1974, págs. 29-39. ROCCARDO, Cataldo: *La 'scrittura' dei sermoni latini: struttura e tecnica compositiva fra enunciazioni teoriche ed applicazione pratica*, en «La predicazione dei frati, dalla metà del '200 alla fine del '300» (Atti del XXII Convegno internazionale del Centro interuniversitario di studi francescani), CISAM, Spoleto 1995, págs. 263.

20. SANT VICENÇ FERRER: *Sermons*, vol. II, pág. 72.

21. Por lo menos eso se deduce del incunable de la B.U.B., nº 340, que lleva el sello del antiguo convento de San Francisco de Paula. Vid. LAMARCA, Montserrat: *Catàleg dels Incunables de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona*, Universitat de Barcelona, Barcelona 1995, pág. 93.

incunable impreso en Venecia en los talleres de Filippo di Pietro (1478). De todas formas, sorprende que no aparezca la menor referencia a los clásicos del *Trecento* en el «Índice» de la biblioteca, confeccionado en 1743.[22]

Aparte de estas referencias, algún convento de Barcelona, por ahora indeterminado, debió ser el propietario del actual manuscrito nº 20 de la Biblioteca Universitaria,[23] que contiene un fragmento del «Purgatorio», comentado por Cristoforo Landino, y otro fragmento de una traducción catalana de la *Commedia*, distinta de la de Febrer y a la que faltan los primeros versos del «Purgatori».[24] A nuestro parecer, podría tratarse perfectamente del manuscrito que, después de la Desamortización eclesiástica, fue a parar al almacén provisional instalado en el convento de la Orden de San Juan de Jerusalén (Orden de Malta), y allí se registró en el antiguo «Índice» de la biblioteca de los agustinos de esta significativa manera: «ALIGHIERI, DANT: *Comentaris sobre la 2ª Càntica del Purgatori (Xn.8.2)*»,[25] sin indicar ni año ni lugar de edición, lo cual permite entender que se trataría de un manuscrito. Otra coincidencia más: el manuscrito conservado y catalogado como nº 20 de la Universitaria contiene sólo fragmentos de la segunda parte del «Purgatorio».

Petrarca

Francesco Petrarca era el más representado bibliográficamente de todos los poetas italianos trecentistas o cuatrocentistas.[26] Diez años

22. B.U.B.: Ms. 1365 y 1366. «Índice» de la Librería de San Francisco de Paula.

23. Hay una interesante descripción de este manuscrito, que lo considera obra de finales del siglo XV o de principios del siglo XVI. Vid. D'ALÓS, Ramón: *Nota sobre un manuscrit dantesc*, «Estudios Franciscanos» (Barcelona), XXVII (1921), págs. 151-153.

24. Arturo Farinelli conoció la existencia de este manuscrito, aunque incurre en un error en la atribución de su contenido, que considera perteneciente al canto del «Infierno», cuando en realidad contiene dos fragmentos del canto del «Purgatorio». Vid. *Dante in Spagna-Francia-Inghilterra-Germania*, Frat. Bocca, Torino 1922, págs. 83-84.

25. B.U.B.: Ms. 1166, fol. 20 r.

26. ARCE, Joaquín: *El conocimiento de la Literatura italiana en la España de la segunda mitad del siglo XVIII*, en «La Literatura española del siglo XVIII y sus fuentes extranjeras» (Cuadernos de la Cátedra Feijoo, 20), Fac. Filosofía y Letras, Oviedo 1968, pág. 19.

después de su muerte (1374), las obras latinas del Petrarca, traducidas, habían sido ampliamente divulgadas en Cataluña, e incluso imitadas (es el caso de Bernat Metge) y citadas en cartas y discursos parlamentarios.[27] Prácticamente todas las bibliotecas conventuales barcelonesas poseían alguna o varias de sus obras. Petrarca es el único de las «Tre Corone» presente en algunas bibliotecas menores y con escasa bibliografía italiana, como es el caso de los trinitarios calzados, carmelitas calzados, capuchinos y filipenses.

La obra poética del Petrarca «vulgar» —el *Canzoniere* y los *Triumphi*— es, sin duda alguna, la más significativa y reiterada en las bibliotecas de los frailes barceloneses. Tal característica debe valorarse teniendo en cuenta que cada convento tenía su propia y autónoma organización docente, en la que tenían una gran importancia las materias humanísticas, y «Petrarca sigue siendo un sustrato cultural en la poesía española del siglo XVIII», aunque «su conocimiento tuvo que ser en algunos casos de segunda mano».[28] Los dominicos disponían incluso de un incunable [15], impreso en Venecia (1490), en los talleres de Piero di Piasi.[29]

Las referencias a la *Opera omnia*, a una *Opera varia*, también a las *Varie Opere*, o a una imprecisa *Opera* del Petrarca, dan pie a múltiples suposiciones sobre su posible contenido; algunas de las cuales sabemos que se refieren claramente a las obras latinas [23 y 31], en ediciones incunables[30] que se han conservado hasta la actualidad en la Biblioteca Universitaria. De las obras en lengua latina, también debe citarse el *De vita Pontificium*, impreso en Venecia (1534) y propiedad de los carmelitas descalzos [32]. En este mismo convento existía otra obra del Petrarca, inventariada con título ficticio en español: las *Vidas de barones ilustres capitanes* [34]; sin duda se trata de *Le vite degli uomini illustri*, editada en Venecia (1527) por De Gregorii; actualmente se conserva en el fondo antiguo de la Biblioteca Universitaria, y lleva el sello del referido convento.[31]

27. RIQUER, Martín de: *Història de la literatura catalana*, Ariel, Barcelona 1980, vol. I, pág. 612.

28. ARCE, Joaquín: *El conocimiento de la Literatura italiana en la España de la segunda mitad del siglo XVIII*, cit., págs. 19-20.

29. Actualmente corresponde B.U.B.: Incunable 176.

30. Se trata de la *Opera latina*, impresa en Basilea (1496), actualmente son los incunables nº 503 y 888.

31. Actualmente en B.U.B.: B.3/5/13.

Traducciones

Los carmelitas calzados contaban con una traducción de los *Triunfos* al castellano [38], de Antonio de Obregón, editada en Logroño en la imprenta de Arnao Guillén de Brocar (1512). Otra edición castellana de los *Triunfos*, de traductor anónimo, se custodiaba en Santa Catalina [17]; y era de un taller de impresores de Medina del Campo (1554).[32] Los dominicos también eran propietarios de una traducción de los *Sonetti et Canzoni* [16], realizada por «Henrique Garcés, de lengua toscana en castellana»,[33] en la imprenta de Guillermo Droy de Madrid (1591), y el *De los remedios contra próspera y adversa fortuna* [13], traducida del latín al castellano por Francisco de Madrid, editada por Diego de Gumiel en la ciudad de Valladolid (1510).

Boccaccio

Sin duda alguna, de todos los clásicos italianos, fue la obra de Boccaccio la que tuvo mejor y más amplia acogida en los ambientes culturales barceloneses y catalanes del siglo XV,[34] al igual que ocurría en el resto de España; el Boccaccio humanista era plagiado[35] y citado con el respeto y la autoridad atribuidos a los clásicos.[36] A lo largo del siglo XV, las obras más significativas se vertían ya al catalán. El 5 de abril de 1429 se había ultimado la versión catalana del *Decameron*, en el entorno del monasterio de Sant Cugat del Vallés,[37] y siguieron pos-

32. La identificación de las referencias a lugar y año de edición con las anotaciones del apéndice ha sido posible después de comprobar cada uno de los volúmenes conservados en el fondo antiguo de la B.U.B., y constatar si llevaban el sello del convento de procedencia o si coincidían las antiguas signaturas topográficas de los diversos volúmenes. Como ya hemos advertido, no siempre ha sido posible identificar las ediciones.

33. Corresponde al actual volumen de la B.U.B.: XVI/00065.

34. RUBIÓ I BALAGUER, Jordi: *De l'Edat mitjana al Renaixement*, Teide, Barcelona, 19792, págs. 42-43, 72-74.

35. Ibid., págs. 72-73. También RIQUER, Martín de: *Boccaccio en la literatura catalana medieval*, «Filología Moderna» (Madrid), 55 (1975), pág. 459.

36. ARCE, Joaquín: *Seis cuestiones sobre el tema «Boccaccio en España»*, «Filología Moderna» (Madrid), 55 (1975), pág. 475.

37. RUBIÓ I BALAGUER, Jordi: *La cultura catalana del Renaixement a la Decadència*, Edicions 62, Barcelona, 1964, pág. 69. También BADIA, Lola: *Sobre la*

teriormente otras traducciones: *Corbaccio, Fiammetta, De mulieribus claris*.[38]

Las obras del Boccaccio, en latín o en vulgar, no eran insólitas en las más importantes bibliotecas catalanas de finales del XV y de principios del XVI,[39] inclusive en algunas propiedad de eclesiásticos.[40] Es posible —aunque no tenemos pruebas— que los conventos barceloneses contaran ya, en el siglo XVI, con diversos libros del Boccaccio; por lo menos, los inventarios del XVIII denotan la posesión de ediciones del *Cinquecento*.[41] Las comunidades que poseían algún texto del Boccaccio eran precisamente las más importantes, sobre todo los dominicos —con seis volúmenes—, pero también los agustinos, franciscanos, carmelitas descalzos y mercedarios.

El *Decameron*, en edición impresa por Giunti, en Florencia (1573), estaba en las bibliotecas de Santa Catalina [10] y de San José [27]. Evidentemente, se trata de la edición corregida y depurada de acuerdo con las disposiciones tridentinas.[42] También poseyeron un ejemplar incompleto de la novela (falta el primero de tres volúmenes) los franciscanos [24], aunque no hemos podido identificarlo.

De las obras menores en vulgar, destaca un ejemplar de la *Elegia di madonna Fiammetta* —también de los dominicos [11]—, editado

---

traducció catalana del «Decameró» de 1429, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» (Barcelona), XXXV (1973-74), págs. 69-101.

38. Vid. sobre estas traducciones, ROMANO. David: *L'edizione (1498) ed i codici del «Corbaccio» catalano*, «Studi sul Boccaccio» (Firenze), XI (1979), págs. 413-419. También, del mismo autor, *La versió catalana del «De mulieribus claris»* de Boccaccio, «Estudis Universitaris Catalans», XXIII (Miscel.lània Aramon i Serra»), Barcelona 1980, págs. 507-509.

394. ROMANO, David: *Il «Decameron» nelle Biblioteche Catalane (1484-1509)*, en «Cultura meridionale e letteratura italiana. I modelli narrativi dell'Età Moderna», Loffredo, Napoli 1985, págs. 101-105.

40. Sería interesante comparar las bibliotecas de eclesiásticos barceloneses e italianos. En ambas se destaca la importante presencia del Petrarca en el *Cinquecento*, contra las escasas referencias a la obra del Boccaccio. Vid. GIOMBE, Samuele: *Le Biblioteche di ecclesiastici nel Cinquecento italiano. Rassegna di studi recenti e prospettive di lettura*, «Lettere Italiane» (Firenze), 43 (1991), págs. 291-307.

41. Por desgracia, no hemos podido localizar inventarios anteriores al siglo XVIII, ni la documentación de las comunidades religiosas (conservada en el Archivo de la Corona de Aragón) ha dado resultados satisfactorios en esta línea de investigación.

42. B.U.B.: Signatura actual B.4/4/28/512.

en Florencia (1553) por F. Giunta, aunque este libro era de acceso reservado a juzgar por la anotación marginal (*Prohibit el «Eligia»*) que aparece en el «Índice» del siglo XVIII. Entre los libros de los franciscanos, también se localiza el único ejemplar de la obra juvenil de Boccaccio, el *Filocolo*, en edición veneciana (1530) del taller de A. Bindoni [25].

Entre las obras latinas, sin duda, la *Genealogia deorum gentilium*, era la más conocida[43] y reiterada en las bibliotecas [3, 8, 26, 36], quizás por ser un auténtico repertorio de la mitología y porque brindaba la posibilidad de acceder a la comprensión de los clásicos de la Antigüedad y del Renacimiento. Hemos podido identificar, entre el fondo antiguo de la Biblioteca Universitaria, la edición de 1511, impresa en Colonia, propiedad del convento de Santa Catalina [8]; y la edición véneta (1547) que poseían los mercedarios [36]. Por último, debe destacarse la presencia de varios ejemplares del *De claris mulieribus* [1 y 7], del *De casibus virorum illustrium* [2 y 28] y del *De montibus, silvis, fontibus...* [9, 26].[44]

En cuanto a traducciones de obras de Boccaccio, sólo consta una en lengua castellana, en el convento de Santa Catalina: la *Caída de los Príncipes*, realizada por Pedro López de Ayala, Alfonso García de Santamaría y Juan Alfonso de Zamora, editada en Alcalá de Henares (1552), en la imprenta de Juan de Brocar.

Conclusión

De las notas precedentes se deduce que en el ambiente del clero regular barcelonés se conocían —o por lo menos tenían la posibilidad de conocer— las obras más importantes de los clásicos italianos del *Trecento*. La biblioteca mejor dotada era, sin duda, la de los dominicos, seguida de las de los carmelitas descalzos y franciscanos. Frente a

43. Obsérvese que el ejemplar de los frailes mercedarios [33] es una traducción en lengua italiana.

44. Los dos ejemplares, pertenecientes a las bibliotecas de Santa Catalina (dominicos) y San José (carmelitas descalzos), corresponden a la edición de Colonia (1511), impresa en caracteres góticos, en los talleres de Lodovicus Hornken, y que lleva en el mismo volumen la *Genealogia* y el *De Montibus*.

la escasa presencia de la obra de Dante —limitada a la *Divina Commedia*— hay que resaltar la generalización de la obra poética del Petrarca, que también es la que cuenta con mayor número de versiones al catalán o al castellano, todas ellas propiedad de dominicos y carmelitas descalzos. Boccaccio también estuvo al alcance de los lectores de las bibliotecas, tanto el *Decameron* como la obra latina más relevante y las obras menores en vulgar.

La identificación de una parte importante de los antiguos volúmenes de las bibliotecas conventuales permite constatar que la mayoría de obras impresas de los primeros clásicos, adquiridas o cedidas a los conventos, son ediciones del siglo XVI. No se observa —aunque tampoco puede negarse— la compra o incorporación de ediciones posteriores al *Cinquecento*. Ello no debe interpretarse como desinterés total por la literatura italiana a partir de aquella época. Así lo denota la significativa presencia de las obras de Ludovico Ariosto y de Torquato Tasso, en ediciones impresas de finales del XVI o de principios del XVII, los textos de los oradores sagrados del *Seicento* y, sobre todo, las múltiples referencias a las obras de Ludovico A. Muratori,[45] en ediciones de la primera mitad o de mediados del siglo XVIII, tanto las de carácter histórico, como moral o literario. La presencia de estos autores y de sus obras será objeto de posteriores estudios.

45. Sobre este tema, tenemos en prensa: *La obra de Ludovico Antonio Muratori, y sus traducciones, en las bibliotecas eclesiásticas de Barcelona (segunda mitad del siglo XVIII)*, «Miscel.lània Homenatge Prof. Nazario González», Univ. Autònoma de Barcelona—Universitat de Barcelona, Bellaterra 1998.

REFERENCIAS DOCUMENTALES

Transcripción de las referencias a los clásicos italianos del *Trecento*, inventariados en los «Índices» de las bibliotecas conventuales de Barcelona (siglo XVIII), que se conservan en la Biblioteca Universitaria.

A) BIBLIOTECA DEL CONVENTO DE SAN AGUSTÍN

B.U.B.: Ms. 1166, f. 75 r.

[1] BOCCATII, IOANNES: *De Mulieribus claris*. Impr. Bernae, 1539 (S.6.24).
[2] Eiusdem: *De Casibus Illustrium Virorum* [s.l., s.a.] (A.4.1).
[3] Eiusdem: *Genealogiae, cum demonstrationibus in formis arborum designatis*. [s.l.,s.a.] (X.7.2).

f. 374 v.

[4] PETRARCHA, FRANCESCO: Canzoni [s.l.,s.a.] (G.2.57).

B) BIBLIOTECA DEL CONVENTO DE SANTA CATALINA (DOMINICOS)

B.U.B.: Ms. 1363, f. 19 v.

[5] ALIGHIERI, DANTE: *Comedie, con l'espositione di Christophoro Landino* (G.XIX.15).
[6] Idem, in quarto (I.LXVII.13).

f. 105 v.

[7] BOCASII, IOANNIS: *Opus de claris mulieribus*, in corp (S.XX.10).
[8] Eiusdem: *Genealogia Deorum Gentilium*, in corp (H.XX.14).
[9] Eiusdem: *De Montibus, Silvis, fluminibus etc.*, in corp. (H.XX.14).
[10] BOCCACCI, GIOVANNI: *Decameron. Novelle* (H.XXXIV.8).
[11] Eiusdem: *Elegia di Madona Fiammeta* (H.XXXVIII.4).[46]
[12] BOCASSIO, JUAN: *Caída de los Príncipes* (R.XXI.10).

B.U.B.: Ms. 1364, f. 198 r.

[13] PETRARCHA, FRANCISCUS: *Remedios contra próspera y adversa fortuna* (F.XXV.5).
[14] Eiusdem: *Opere* (H.LIII.1).
[15] Eiusdem: *Soneti e Triunfi, con l'expositione di Bernardo Illiyricini* (H.LXIX.6).
[16] Eiusdem: *Sonetos y Canciones*, in corp. (H.XXXVIII.9).
[17] Eiusdem: *Los Triunfos, con glosa* (H.XLVIII.4).[47]
[18] Eiusdem: *Epistolae* (H.XIII.56).

46. Al margen: *Proibit el «Eligia»*.
47. Al margen: *Proibit*.

C) BIBLIOTECA MARIANA, DE LOS PP. FRANCISCANOS

B.U.B.: Ms. 1490, p. 152.

[19] DANTE ALIGHIERI: *Comedie* (N.2).

f. 152.

[20] FRANCESCO PETRARCA: *Triunfi, Soneti et Canzone* (2, N.13)
[21] Dal medes.: *Varie opere* (2, N.14)[48]

f. 154.

[22] FRANCESCO PETRARCA: *Rime, coi fragmenti dell'originale, e annotazioni* (N.50).
[23] [Ibid.: *Opera latina*, Basilea, 1496].[49]

f. 156.

[24] GIOVANNI BOCCACCIO: *Il Decamerone*, 2 tomos, el 2° y 3° (4, s.n.).

f. 160.

[25] GIOVANNI BOCCACCIO: *Il Philocolo* (6.N.60).

D) BIBLIOTECA DEL CONVENTO DE SAN JOSÉ (CARMELITAS DESCALZOS)

B.U.B.: Ms. 1359, p. 85.

[26] BOCCATIUS: *Genealogie Deorum gentillium. De montibus, fluminibus et aliis* (L.458).
[27] Idem: *Il Decameron qui contengono cento novelle* (Y.707).
[28] Idem: *Casi degli huomini illustri* (M.166).

p. 180.

[29] DANTE ALINGIERI: *De Inferno. De Paradiso. De Purgatorio, canto italiano* (M.520).
[30] Item: *De Inferno. Paradiso. Purgatorio, en italiano* (N.118).

p. 510.

[31] PETRARCA, FRANCISCUS: *Opera diversa prosa et verso et eius vita* (Y.448).
[32] Item: *Cronica de vita Pontificium et Imperatorum* (L.89).
[33] Item Petrarca: *Sonetos y Canciones, poesías varias, en italiano* (D.154).
[34] Item Petrarca: *Vidas de barones ilustres capitanes* (0.164).

48. Anotación marginal a las obras [20] y [21]: *Retiradas*.
49. Esta referencia no aparece en el «Indice» de la Biblioteca «Mariana», del convento de San Francisco de Barcelona. No obstante, lo añadimos porque el volumen, conservado en la B.U.B., Incunable 503, lleva el sello del convento.

E) BIBLIOTECA DEL CONVENTO DE LA MERCED

B.U.B.: Ms. 1751, p. 336.

[35] FRANCISCUS PETRARCA: *Eius Opera* (51.GG.64).
f. 339.
[36] GIOAN VOCACIO: *Genealogia degli Dei* (41.BBB.60).

F) BIBLIOTECA DE LOS TRINITARIOS CALZADOS

B.U.B.: Ms. 1494, f. 78 r.

[37] PETRARCHA: *Opera varia* (N. 28).

G) BIBLIOTECA DEL CONVENTO DEL CARMEN (CARMELITAS CALZADOS)

B.U.B.: Ms. 1357, f. 158 v.

[38] PETRARCHA, FRANCISCUS: *Opera varia* (Antonio Obregón trasladó los Triunfos, videatur) (H.90).
[39] Idem: *Soneti et Cansoni colla exposición* (N.256).

H) BIBLIOTECA DE SAN FELIPE NERI

B.U.B.: Ms. 1492, p. 156.

[40] PETRARCHA, FRANCISCUS: *Triumphi poetici* (G.IV.36—38).

I) BIBLIOTECA DE SANTA MADRONA (CAPUCHINOS)

B.U.B.: Ms. 1502, f. 98 r.

[41] PETRARCA, FRANCESCO: *Omnia eius opera*, vol. 1 (Q,.5).
[42] Item: *Triunfo del Amor*, en italiano, vol. 1 (Var. Q.5).
[43] Item: *Rime sive Sonetos*, en italiano, vol. 1.
[44] Item: *Exposición de Alexandro Vellutello*, en italiano, vol. 1 (Var. V.3).

SALMO DE MALDICIÓN DEL OBISPADO ILERDENSE

FRANCISCO CASTILLÓN CORTADA

SALMOS DE MALDICIÓN

Entendemos por *salmos de maldición* toda una serie de imprecaciones contra personas o cosas. La imprecación es el acto de proferir palabras con las cuales se invocan unos daños o desgracia para alguna persona o cosa. En la Sagrada Escritura son salmos imprecatorios aquellos en que se pide la maldición de Dios sobre los enemigos de Israel, sobre un enemigo personal o un opresor. *Bendición* y *maldición* son originariamente palabras o acciones mágicas, capaces de hacer el bien o el mal. Estos salmos fueron empleados por todos los pueblos primitivos como medio de conjuro o amenaza. El maldito en nombre de Dios era castigado con la lapidación (Lev 24,14-16). En Egipto, Fenicia y Grecia solían colocar las fórmulas de maldición sobre los sarcófagos y en Babilonia sobre los mojones de los campos. En el Nuevo Testamento las palabras y ejemplos de Jesús prohiíben la maldición al perseguidor o al enemigo (Luc 23,34). Amar al enemigo, reconciliarse con el contrario; así debían obrar sus discípulos para asemejarse al Padre celestial y ser perfectos (Mat 5,45-48).[1]

La maldición divina contra personas o cosas en forma de salmo es

1. HAAG, H., VAN DEN BORN, A. DE AUSEJO, *Diccionario de la Biblia* (Barcelona, 1964); *Diccionario de la Religión Católica, vol. IV (1966); Enciclopedia de la Biblia,* apart. «Salmos imprecatorios», VI, p. 367 (Barcelona 1963).

una constante a través del Antiguo Testamento. En el Nuevo constan algunas maldiciones de los hombres a los hombres, pero ignora a las cosas.[2]

Las maldiciones de la Iglesia estaban fijadas en el antiguo Código de Derecho Canónico (c. 2.257). El Concilio de Elvira (hacia 300) en su canon LII anatematiza a los que coloquen libelos infamatorios en las iglesias. Los concilios de Nicea (325), Laodicea (343-381) y Calcedonia (451) emitieron varios cánones con diferentes anatemas.[3]

Los concilios ilerdenses

Algunos concilios celebrados en el obispado de Lleida hacen alusión a los castigos y maldiciones. El del año 546, en su canon II, maldice a los abortistas o sofocadores de sus hijos; el de 1173 maldice a los clérigos simoníacos (c. IV), a los herejes albigenses (c. XVIII), a los que ponen sus manos violentas contra los clérigos (c. XXI) y los incendiarios (c. XII); el de 1229 maldice a los clérigos concubinarios (c. VIII), los crímenes abominables de los clérigos (c. XXVIII); y el de 1303 maldice el poner la mano sobre los canónigos.[4]

2. *Juan VII, 46 y 49; Hechos 23,2-5.*

3. Du Cange, *Glossarium...M, p.193;* Marcufo, *Formule veteres... PL,* 87, 952, 954 y 943 y 944, apartado «Salmos de maldición». En el Cartulario del monasterio de Alaón (Huesca) el año 1081 Bradila da al abad Aster y su cenobio un campo en el pueblo de Soperún...*Si aliquis homo qui ista carta inquietare voluerit cum Iudas siat. Si fuerit de comites maledictus siat. Amen. Si fuerit de regibus, maledictus siat. Si fuerit de episcopis, maledictus siat, amen. Si fuerit de clericis, maledictus siat. Amen. Si fuerit de monacis, maledictus siat, amen...siant filii eius orfani et uxores illius viduas... (Cartulario* núm. 274, publ. Serrano Sanz, M., Noticias... p. 400). En la lápida de consagración del templo del Salvador del monasterio de Valdediós (Asturias) del año 893, siendo rey Alfonso III el Magno (866-910) se lee: *Oh, Salvador!. Sea dedicado a tu nombre este santo templo. Y también cuantas donaciones aquí hemos consagrado con amor. Por el contrario, cualquiera que temerariamente intentase quebrantar mis ofrendas. Carezca, ¡oh Cristo! de tu luz y trágueio la tierra. La medicidad y la lepra se apoderen de su descendencia.*

4. Guallar, M. *Los concilios tarraconenses celebrados en Lérida, siglos IV-XVI* (Lérida 1971).

Las constituciones ilerdenses y tarraconenses

La Constitución del obispo Guillem de Montcada (1257-1282) dice:

> *Denuntietis excomunicatos mittentes manus violentas in clericos et viros religiosos et vendentes arma sarracenis et etiam alia in dampnum et preiudicium cristianorum. Item denuntietis excomunicatos nutrices filiorum iudeorum et cristianorum in iudeorum servicio continue commorantes. Item denuntietis ab ingressu ecclesie interdictos iuxta constitutiones bone memorie G.episcopo ilerdensis omnes manumissores qui infra annum non compleverint pias morientium volentes si in hec extiterint negligentes. Item denuntietis excomunicatos omnes qui statuta aliqua fecerint contra ecclesiasticam libertatem, et eorum consiliarios ac dictam statuta servantes nisi ea deleverint infra tempus prefixum. Item moneatur parrochianos vestros et eis sub pena excomunicacionis mandetur ut in egreditudinem positi non ponant se sub cura iudei vel etiam sarraceni nec ab eis recipiant medicinam nec cum eis simul audeant in eisdem balneis balneare. Item denuntietis excomunicatos sacrilegos et devinarios et illos qui ipsos comsultant ac faciunt divinare. Item denuntietis excomunicati Christi nomine vel Beate Marie Matris eius publice blasfemantes.*

Las constituciones de 1329 condenan a los

> *raptoribus et incendiariis. Item statuimus quod incendiarii et raptores publici tanquam excomunicati vitentur et ecclesiastica sepultura careant nisi per se vel heredes satisfaccionem fecerint vel emendam. Contra invasores et malefactos hominum et rerum ecclesie promulgate promissa satisfaccionem et formam ecclesie* (fol. VII)... *persone invasore et raptorum rerum ecclesiam ac persona eciam illorum qui in facultas cathedralium ecclesiam et aliorum locorum religiosorum Terrachonensium provincia manus imeterint violatas fuerint in aliqua civitate villa vel castro provincie supradicte aut infra terminos dictorum locorum eiusdem provincie...cessent ipsis invassoribus et raptoribus seu percussoribus presentibus penitus admisis. El dicti malefactores, percusores seu capellanum loci illius excomunicati nichilominus*

nuncietur. Et tamquam excomunicati ab omnibus evitentur (fol. VIII).[5]

Los rituales ilerdenses

Los diferentes rituales del obispado ilerdense se hacen eco de las diversas fórmulas de excomunión y maldición.

El obispo Agustín (1561-1575) en su *Sacerdotale* habla del *modus expellendi demones* y presenta la fórmula *absolvendi ab comunicacione minori* (fol.174).

El obispo Molina (1682-1698) aporta dos maneras de tratar a los excomulgados y malditos, con maldiciones como *maledictus corpora eorum, cerebra eorum, intellectus eorum*; inserta salmos *para conjurar nublados*.

El obispo Macías Pedrejón (1757-1770) en la constitución VII del Sínodo de 1761 ordena a los clérigos diocesanos la utilización de una serie de exorcismos para la expulsión de los demonios.

El obispo Torres (1784-1816) durante su visita a la parroquia de Cagigar lanzó *salmo de maldición sobre aquellos que rezaban a los enfermos ciertas oraciones llamadas cédulas que les entregan, les hacen creer virtudes que no tienen y con este motivo caer en supersticiones reprobadas por la Inquisición...recoja el cura las cédulas que ha repartido...*

El ritual del abadiado nullius de Àger, publicado por el abad Vicente Viñals de la Torre (Barcelona, 1729, pp.270 y 342), presenta varios *exorcismos de obsesos por el demonio... de una casa castigada por el diablo... exorcismos en el matrimonio y contra las tempestades*.[6]

5 Archivo Catedral de Lleida (=ACL), Cajón 218, manuscrito 5, fol. 11.

6. Prelados ilerdenses: Obispo Agustín: *Sacerdotale volumen quod ordinarium ilerdense dicitur* (Lérida, maio, 1567) impreso por Petrus Roborius (ACL, Estantería VIII, Sección Liturgia). Obispo Virgili (1599-1620): *Constitutiones Synodales illerdensis ecclesie in duobus synodis* (Lérida, 1618) (ACL, Cajón 5). Obispo Molina: *Constitutiones sinodales ilerdenses* (Lérida, 1691), capítulos 3 y 4, pp. 127-129 (Cajón 5). Obispo Olasso: *Constituciones sinodales hechas y ordenadas en el sínodo que se celebró en la ciudad de Leyda en los días 20 y 21 de noviembre de 1714* (Imprenta Francisco Revilla, Zaragoza, 1715) (ACL, Cajón 5). Obispo Galindo: *Ritual Romanum* (ACL, Estantería VIII, Sección Liturgia. Obispo Macías Pedrejón: *Cons-*

PRÁCTICA DE LOS SALMOS DE MALDICIÓN

Los salmos de maldición eran pronunciados en ocasiones muy especiales, como sacrilegios, fuertes plagas del campo, escándalos públicos, mediante una autorización del prelado diocesano y dentro del marco del templo, con la conmoción de toda la ciudad.

El día 30 de mayo de 1669, el Cabildo de Lleida solicitaba del obispo José Ninot (1668-1673)

> *fou declarat lo salmp de la maledictió contra los que ab poch temor de Déu y de ses conciencies intentaren robar lo Sacrari o lloch del deposit de la present Iglesia que está de sobre la del Vicari a la trona de la dita Catedral a publicar lo cartell, o, cas succehit, la qual declaració se feu en la forma contenguda en lo quadernet estampat que se segueix...*

La ocasión fue que durante el día 21 de mayo

> *Unos ladrones entraron a las cinco de la tarde en el Sacrario, siendo descubierto por un escolanet... desde las sinch de la tarde fins a las set pujaren per la reixa del presbiteri y baixaren al altar major y del endret de la porta de la Sagrestía que está al costat de dit altar prengueren de un candelero una vela de sera groga ensendiendola a la candela de la Salve entraven per la porta... romperen lo ferrolat... a les set se acercá un escolanet a obrir lo cor per treure un villancico y sentís soroll sen torna a casa sen entrar a verlo... se infereix volían robar lo Sacrari...amb tam poch temor de Deu... se fasen crides officials en nom del Capítol cent escuts...*[7]

El día 2 de mayo de 1721 el Cabildo accede, aceptando un escrito de la Pahería de Lleida,

---

tituciones sinodales, año 1761, Constitución VII de Exorcismis, 56. Obispo Torres: ACL, Estantería IV, Sección Varia, Visita de Cagigar, manuscrito 12. Además, vid. *Ritual del abad Vicente Viñals de la Torre, del abadiado nullius de Ager* (Barcelona, 1729, pp.270-343); *Manuale Parrochorum* (Barcelona, 1671); *Ordinarium seu Rituale Ecclesie Barchinonensis* (1620); *Ritualis Urgellensis* (Tolouse, 1617).

7. ACL, Estantería II, Sección Actas Capitulares, ms. 70, fol 41 y ss.

que les fruits de la campaña se troban infectats de la plaga de la cuca galapatillo... y que V.S. tinga a be contribuir en Rogativas y demás ceremonies per malehir dites cucas... el diumenge día quatre dels corrents a les set hores de la matinada se ordene processió de rogativas que eixint de la Iglesia V. Sr. pase fora los murs de la present Ciutat per lo portal de Boters y baix lo baluart de la Concepció ahont se fassan las solitas ceremonias y deprecacions per la extirpació de animal tant nocíus.[8]

El abad de Àger, Mariano de Sabater, el día 13 de mayo de 1754, expedía un decreto lanzando excomunión siguiendo el salmo de maldición propio del abadiado. El rito tuvo lugar en la iglesia parroquial de Ibars de Noguera. Al ofertorio del primer domingo,

Teniendo una cruz cubierta con un velo negro, un vaso de agua y velas encendidas, anatematiseis con las maldiciones siguientes: Malditos sean los dichos excomulgados de Dios Nuestro Señor y de su Madre Santísima. Amen. Huérfanos se vean sus hijos y sus mujeres viudas. Amen. El sol se les apague de día y la luna de noche. Amen. Mendigando vayan de puerta en puerta y no hallen quien les de limosna. Amen. La maldición de Sodoma y Gomorra, Datán y Abirón que por sus enormes pecados los tragó vivos la tierra vengan sobre ellos. Amen. Con las demás maldiciones del salmo 108... Dichas estas maldiciones, echando las velas en el agua diréis: Assí como estas velas mueren en el agua, mueran las almas de dichos excomulgados y bajen al infierno. Amen.[9]

8. ACL, Estantería II. Sección Actas Capitulares, ms. 87, fol 20 v.

9. Archivo Parroquial de Ibars de Noguera (hoy del Obispado de Lleida). En el monasterio de Poblet hasta fechas recientes, durante el Capítulo celebrado todos los años para el domingo de Ramos, el abad procedía a lanzar el salmo de maldición contra aquellos monjes que hubieran dilapidado los bienes del cenobio... *Ante Capitulum, Sacristia deferat in ipsam stolam violaceam, baculum abbatis, Rituale vel Collectarium continens formam excomunicacionis, candelam accensam in absconsa, et cereolum accendendam et extinguenda. Ubi vero Abbas sententiam Regula more solito exposuerit, Sacrista et Cantor accedentes, ille cum baculo, stola et cereola accensa, iste cum Rituali vel Collectario, ipsi inclinent. Deinde Sacrista offerat ei stolam, baculum et cereolam cum debitis osculis rerum er manus. Si abbas defuerit eadem nihilominus fiant ciucumque superiori tenenti capitulum, excepto baculo. Tum abbas surgens cum conventu, osculatur in medio stolam quam Sacrista*

ORDO ET RITUS PUBLICATIONIS PSALMI MALEDICTIONIS DEL OBISPADO ILERDENSE

El ritual está publicado en Lleida, en la imprenta de Jaime Magallón (año 1686). Era obispo don Manuel Jerónimo de Molina. Consta de seis páginas, de 20×15 cm, sin paginar. Este cuadernillo solía ir adjunto al ritual diocesano; era conservado de manera oculta.[10]

Seguidamente recorreré el desarrollo del rito de maldición.

A. *Comienzo del rito*

El rito se desarrollaba con la asistencia de doce presbíteros revestidos de sobrepelliz, muceta y velada la cabeza, al parecer, con velo negro. Cada uno de los asistentes llevaba un cirio encendido y en el momento de Ofertorio de la misa se colocaban alrededor del altar. Los cantores y acólitos, con velo negro, velas en sus manos. En el centro del presbiterio se colocaba la cruz cubierta también con velo negro; en el centro, la tumba cubierta de negro.

> *Preparatis duodecim Presbyteris Superpelliceis, et Almuceis, cooperto capite, indutis, quorum quilibet teneat unam candelam accensam in manu sua circumcirca ante Altare, post Offertorium, et Precentoribus similiter singulas tenentibus candelas, et Acolito facie tecta velo nigro, Crucem velatam velo nigro*

---

imponit collo eius, accipitque baculum manu sinistra et dextera cereolam accensam, et omnibus ad invicem stantibus discooperto capite, legit ex libro, quem cantor apertum tenet ambabus manibus ante illum, formam excomunicacionis ut sequitur: Auctoritate Dei Omnipotentis, Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, ac omnium Sanctorum et auctoritate totius Ordinis, excomunicamus conspiratores, incendiarios, fures, propietatem habentes et omnes qui processum Superiorum, Visitatorum, aut Iudicem a Capitulo Generali concessorum, in visitationibus, eleccionibus, correctionibus seu aliis ordinationibus impedierint, vel qui ista facientibus consenserint, per se vel per alios, litteras, preces, minas, insidias, seu secularium auxilia procuraverint, fiat, fiat, Postea proicit candelam in terram, reddit baculum et stolam Sacriste, qui facta inclinacione cum cantore recedit, et finitur Capitulum ut alias. (*Rituale Cisterciensis, Lirine,* 1899, p.181, nums. 3 y 4).

10. ACL, Estantería VIII. Sección Liturgia, Suelto en Ritual Obispo Agustín. Este cuadernillo está sin paginar; consta de 16 páginas; 20 × 16 cms. *Impreso Ilerde. Apud Iacobum Magallon, Civit. et Univ. Typogr. Anno 1686.*

habente, cum candelabris, et cereis accensis, Tumba, cooperta tela nigra, existente; voce flebile incipiant pueri Antiphonam sequentem.

B. Canto del salmo *Deus laudem meam ne tacueris...* precedido de la antífona *Mitte in eos iram indignationis. Indignationem, ira et tribulationem, immisiones per Angelos malos,* que con voz *flebile* entonarán los niños cantores.

Concluido el salmo, se repite la antífona, mientras el Vicario

vestibus nigris indutus, et candelam similiter accensam habens in medio Cori existens, voce etiam flebili dicat sequentia.

Kyrie eleyson...

. Fiat habitatio eorum deserta.

Et cum eis non sit qui inhabitat.

. Domine exaudi orationem meam.

Et clamor meus ad te veniat.

. Dominus vobiscum

Et cum spiritu tuo.

Oratio.

Tribulationes nostras quesumus Domine propitius respice, et inimicorum nostrorum audaciam, ad nihilum redige, et non permittas eos, dormiendo, vigilando, gustando, sedendo, loquendo, et edendo, auxiliari; donec veniat satisfactionis remedium emendaque plenaria, et condigna fiat. Per Dominum nostrum...

Dicta oratione, fiat processio iuxta Ecclesie commoditatem, et decantetur Litania sequens.

Los fieles responden a cada una de las invocaciones con la plegaria *Maledic eis* o *Maledicite eis...*

C. Letanías

Kyrie eleyson...
Pater de celis Deus, *Maledic eis.*

Siguen las letanías comunes de la liturgia cristiana, sobresaliendo las invocaciones a los santos Severo, Ramón, Lorenzo, Vicente, Martina, Nicolás, Eulalia, Matrona... Posiblemente este salmo de maldición proceda de la diócesis de Barcelona, a juzgar por los santos enumerados.

Concluida la letanía eran recitados los siguientes versículos:

Appone iniquitatem super iniquitatem eorum.
Respuesta: *Et non intrent in iustitiam tuam.*
Versículo. *Deleantur de libro viventium.*
Respuesta. *Et cum iustis no scribantur.*
V. *Tenuit eos superbia.*
R. *Et erit firmamentum in plaga eorum...*
Kyrie eleyson...
V. *Fiat mensam eorum.*
R. *Et in retributiones et scandalum.*
V. *Ostende nobis misericordiam tuam.* Etcétera
Oremus.

Te invocamus Omnipotentem Patrem, et unicum Filium Iesum Christum, et Spiritum Sanctum ab utroque procedentem, ut adesse digneris nobis famulis tuis. Te Sanctam et individum Trinitatem invocamus, ut ipsos sacrilegos, et raptores tua virtute comprimas, et in brachio tue potentie alliges; quos Apostolicam sententiam sequentes, a Sancte Matris Ecclesie gremio segregamus, Corpore, et Sanguine Domini nostri Iesu Christi separamus, et ab omni consortio Sancte Religionis Christiane disrumpimus, ipsos videlicet, et omnes qui cum eis consenserint, seu adiutorium eis tei buerint ab hodierno die et deinceps quousque ad satisfactionem pervenient. Percute eos Domine, et omnem terram, atque possessiones eorum sicut percusisti Pharaonem, et omnem Egyptum decem plagis. Maledictio illius, qui Moysi in igne flammae apparuit, veniat super illos. Det Dominus cunctam habitationem illorum in opprobrium, et subvertat eam sicut Sodomam, et Gomorram, sint anatehamatizati, et corruant sicut, et maledecti, per ommnia secula seculorum. Amen.

El Vicario recita el siguiente versículo:

Sic separentur isti sacrilegi et raptores ab omnibus suffragiis,

ORDO
ET RITVS PVBLICA-
TIONIS PSALMI MALE.

DICTIONIS.

Præparatis duodecim Præsbyteris Superpelliceis, & Almuceis, cooperto capite, indutis, quorum quilibet teneat vnam candelam accensam in manu sua circumeirca ante Altare, post Offertorium, & Præcentoribus similiter singulas tenentibus candelas, & Acolito facie tecta velo nigro, Crucem velatam velo nigro habente, cum candelabris, & cereis accensis, Tumba, cooperta tela nigra, existente; voce flebile incipiant pueri Antiphonam sequentem.

Antiphona. Mitte in eos iram indignationis: Indignationem, iram, & tribulationem, immissiones per Angelos malos.

DEVS laudem meam ne tacueris: quia os peccatoris, & os dolosi super me apertum est.

Locuti sunt adversum me lingua dolosa, & sermonibus odij circundederunt me: & expugnaverunt me gratis.

Pro eo vt me diligerent, detrahebant mihi: ego autem orabam.

Et posuerunt adversum me mala pro nobis: & odium pro dilectione mea.

A Cons-

Et suffucentur candelæ, & conculcentur indignanter pedibus hinc, & inde, quas vnus puer collectas extra fores Ecclesiæ eijciat. Et tunc totidem lapides præparentur, & vnus cuilibet Sacerdoti tradatur quos in manibus teneant vsquequo proijciendi sint: Tunc Vicarius processionaliter transeundo cum omnibus Presbyteris versus Ianuas Ecclesiæ dicat versus sequentes.

Vers. Obscurentur oculi eorum ne videant.
Resp. Et dorsum eorum semper incuruetur.
Vers. Destrue crudelitatem eorum.
Resp. Et linguas eorum.
Vers. Et loquelam eorum inmutesse contra nos.
Resp. Et desiderium illorum denega illis.
Vers. contere dentes eorum in ore ipsorum.
Resp. Et confringe molas eorum.
Vers. Evagina gladium vicipitem.
Resp. Et infunde in eos qui persequuntur nos, fac eos retrorsum.
Vers. Indue Domine super eos diem afflictionis.
Resp. & bicipiti gladio contere eos Domine Deus noster.
Vers. Apprehende arma, & scutum.
Resp. Et exurge in adiutorium nostrum.
Vers. Fiant viæ eorum tenebræ, & lubricum.
Resp. Et Angelus Domini comprehendat eos.
Vers. Fiant sicut puluis ante faciem venti.
Resp. Et Angelus Domini persequens eos.
Vers. Deficiant sicut puluis ante faciem venti.
Resp. Et sicut ros ante faciam solis.
Vers. Veniat mors super illos.
Resp. Et descendant in infernum viventes.
Vers. Tu verò deduc eos.

Res.

et sacrificiis Sancte Matris Ecclesie, sicut iste candele separantur ab igne.

Son apagadas las velas...

Et suffucentur candele et conculcentur indignanter pedibus hinc et inde, quas unus puer collectas extra fires Ecclesie eiciat. Et tunc totidem lapides preparentur, et unus cuilibet sacerdoti tradatur quos in manibus teneant usquequo proiciendi sint. Tunc Vicarius processionaliter transseundo cum omnibus presbyteris versus ianuas ecclesie dicat versus sequentes.

Vers. *Obscurentur oculi eorum ne videant.*
Resp. *Et dorsum eorum semper incurventur.*
V. *Destrue crudelitatem eorum:*
R. *Et linguas eorum.*
V. *Et loquelam eorum inmutesse contra nos.*
R. *Et desiderium illorum denega illis.*
V. *Contere dentes eorum in ore ipsorum.*
R. *Et confringe molas eorum.*
V. *Evagina gladium vicipitem.*
R. *Et infunde in eos qui persequuntur nos, fac eos retrorsum.*
V. *Indue Domine super eos diem afflictionis.*
R. *Et bicipiti gladio contere eos Domine Deus noster.*
V. *Apprehende arma et scutum.*
R. *Et exurge in adiutorim nostrum.*
V. *Fiant vis eorum tenebre et lubricum.*
R. *Et Angelus Domini comprehendat eos.*
V. *Fiant sicut pulvis ante faciem venti.*
R. *Et Angelus Domini persequens eos.*
V. *Deficiant sicut pulvis ante faciem venti.*
R. *Et sicut ros ante faciem solis.*
V. *Veniat mors super illos.*
R. *Et descendant in infernum viventes.*
V. *Tu vero deduc eos.*
R. *In puteum interitus.*
V. *Afflige eos in virtute tua.*
R. *Et confunde superbiam illorum.*
V. *Gaudim illorum.*
R. *In tristitiam convertatur.*

V. *Fiant Domine vermes devorantes.*

R. *Carnes vivas eorum.*

V. *Maledictio Omnipotentis Patris et Filii, et Spiritus Sancti sit super illos.*

R. *Amen.*

V. *Maledictio Omnipotentis Patris et Filii et Spiritus Sancti, qui per verbum suum fecit omnia sit super illos. Amen.*

V. *Maledictio Spititus Sancti cum spetem donis suis sit super illos. Amen.*

V. *Maledictio Virginis Marie cum Filio suo sit super illos. Amen.*

V. *Maledicat illos Pater qui omnia ex nihilo creavit. Amen.*

V. *Maledicat Filius qui hominem suo proprio sanguine redimit. Amen.*

V. *Et sin maledicti in terra. Amen.*

V. *Maledicti stando. Amen.*

Maledicti in vía. Amen.

Maledicti extram viam. Amen.

Maledicti in semita. Amen.

Maledicti vigilando. Amen.

Maledicti dormiendo. Amen.

Maledicti surgendo. Amen.

Maledicti loquendo. Amen.

Maledicti tacendo. Amen.

Maledicti in agro. Amen.

Maledicti comendo. Amen.

Maledicti bibendo. Amen.

Maledicti iacendo. Amen.

Maledicti surgendo. Amen.

Maledicti in die. Amen.

Maledicti in nocte. Amen.

Maledicti in domo. Amen.

Maledicti extra donum. Amen.

Maledicti in navi. Amen.

Maledicti in patria. Amen.

Maledicti in terra aliena. Amen.

Maledicta omnia eorum. Amen.

Maledicta corpora eorum. Amen.

Maledicta cerebra eorum. Amen.

Maledicta sapientia eorum. Amen.

Maledicti intellectus eorum. Amen.

Et ommnia que in eis sunt. Amen.

Ira et odium et omnis mala voluntas sit super illos. Amen.

Omnis maledictio que uniquique damnato evenire potest illis veniat. Amen.

Et inveniat illos corruptio. Amen.

Et veniat super illos indignatio. Amen.

Fiant sicut ignis qui comburit silvam. Amen.

Impleat Deus faciem eorum ignomia. Amén.

Confundantur et pereant. Amén.

Iudica illos Deus com iratus fueris. Amén.

Et ante faciem illorum eat mors. Amén.

Et vexati sunt a tribulatione. Amén.

Disperdat illos dominus fame et siti, egestate et febri et frigore donec pereantur. Amén.

Percutiat illos dominus ulcere pesimo, et scabie quoque. Amén.

Et percutiat amentia et coecitate ac furore mentis. Amén.

Sub anathematis corruant vinculo. Amén.

Cum Belseebub Principe doemoniorum claustris detrudantur inferno eterne crucientur. Amén.

Quibus finitis proiciantur lapides extra fores ecclesie et dicat Vicarius verus sequentes

Ostende nobis Domine misericordiam tuam...

Oratio.

Omnipotens sempiterne Deus qui iudicas iuste et probas renes effunde iram et maledictionem tuam super peccatores illos inobedientes, et sint separati a tua gratia, et misericordia, et in earum pertinatia sint condemnati. Aures tue pietatis inclina Domine Deus noster ad preces nostras per intercessionem Beatissime Sancte Genitricis, semperque Virginis Marie, omniumque coelestium Virtutum, Angelorum, Archangelorum, Patriarcharum, et Prophetarum, Apostolorum, Martyrum, et Confessorum, Virginum, et omnium electorum tuorum, et propter gloriam nominis tui, et pretiosi Sanguinis, pro nostra Redemptione effussi, nos enim coram te clamantes sumus, contra omnes qui in iste nos persequuntur, et nostra tollunt, iustitie tue virtutem in eos ostende clementissime Deus noster, immittere timorem tuum in eos, et corda eorum ad emendationem converte, ut sciant omnes, quia tu es Deus Benedictus in secula seculorum. Amen.

Oratio

Domine Deus omnipotens gloriose, et Redemptor noster qui confregisti portas inferni, confringe audaciam, et maliciam impiorum et inimicorum nostrorum, taliter, ut contra nos nullam possint habere malitiam, et que faciunt ad pristinum statum reducant, qui vivis et regnas in secula seculorum. Amen

Hic flectantur genua

Oratio

In Spiritu humilitatis, corde et animo contrito ante sanctum altare tuum, et Sacratissimum Corpus et Sanguinem tuum Domine Iesu Redemptur mundi accedimus, et de peccatis nostris pro quibus iuste affigimur culpabiles contra te nos redimus, ante te Domine Iesu Christi venimus, prostati accedimus, quia viri iniqui et superbi suis viribus confisi undique super nos insurgunt res sanctuarii tui invadunt, et a nobis violenter auferunt, et domus nostra, sedet in tristitia, et non est qui consuletur eam, nec liberet eam nisi tu Domine Deus noster.

Hic erigantur omnes

Oratio

Exurge Domine Iesu Christi in auditorium eius, et expunga impugnantes nos et conforta eam, et frangere superbiam illorum qui tuam domum affligunt tu scis Domine, qui sunt illi, et domina eorum, et corpora et corda eorum ante quam nascantur tibi sunt cognita, qua propter Domine sicut scis iustifica eos in virtute tua fac eos cognoscere sua malefacta, prout tibi placet, et libera eos in misericordia tua ne despicias Domine clamantes ad te in afflictione propter gloriam nominis tui vindica nos in pace, et erue nos in presenti angustia. Amen.

Postea revertantur omnes ad altare seu sacristiam processionaliter nihil dicendo.

CARTA PUEBLA DE RAIMAT (LLEIDA)

FRANCISCO CASTILLÓN CORTADA

MARCO HISTÓRICO

La ciudad de Lleida fue reconquistada el mismo día que lo fueron Fraga y Mequinenza (24 de octubre de 1149) por el conde de Barcelona Ramón Berenguer IV (1131-1162), con la colaboración del conde de Urgell, los templarios y los sanjuanistas.[1]

La reconquista supuso para la ciudad de Lleida la concesión, entre otras cosas, de la Carta Puebla, con la presencia de numerosos caballeros repobladores procedentes de los condados de Barcelona, Urgel, Osona, Pallars, Ribagorza... La repoblación de Lérida y su zona de influencia por los cristianos tuvo una gran repercusión económica y social, iniciándose una positiva labor colonizadora. Los nuevos repobladores se establecieron dentro de un territorio feraz, que anteriormente había sido cultivado por los musulmanes. La historia de la reconquista leridana es, al mismo tiempo, la historia de la repoblación y ésta fue muchas veces el anticipo de la organización militar y eclesiástica del territorio que dio origen a la vida económica, la distribución de la propiedad de la tierra y la convivencia social de los

1. La Carta Puebla ha sido publicada por BOFARULL, P. DE, CODOINACA, IV, p.136; VALLS Y TABERNER, F., *Las consutudines ilerdenses y su autor Guillermo Botet* (Barcelona, 1913); PLEYÁN DE PORTA, *Apuntes de Historia de Lérida;* FONT Y RIUS, J.Mª. *Cartas de población*, pp. 129-131; GRAS, R, *La Paheria de Lérida* (Lleida 1911) pp.1-21; LLADONOSA, J., *Historia de Lleida*, vol. I (Tàrrega), pp.125 y ss.

repobladores con la población vencida, formando una triple comunidad de moros, judíos y cristianos, que durante el medievo convivieron de manera muy positiva, estructurada bajo la taxonomía medieval compuesta por *oratores* (clerecía), *bellatores* (nobleza) y *laboratores* (campesinado).

Además de la acción política, la reconquista leridana supuso la repoblación o restauración de la vida cristiana de la antigua sede visigótica ilerdense, cuyos prelados habían desaparecido con la llegada de la musulmanización (714). La restauración eclesial tenía el reconocimiento por parte de la Sede Romana del traslado de la sede de Roda, creada el año 957, como heredera de la silla ilerdense. El mandato pontificio obligaba a los reyes de Aragón a trasladar la sede rotense a Lleida. Entre tanto fuera reconquistada la capital del Segre, los prelados ribagorzanos llevaron la sede de manera itinerante por Barbastro y Monzón. Definitivamente, el año 1149, conquistada la ciudad de Lleida, el obispo Guillermo Pérez de Ravidats (de Roda 1143-1149; de Lleida-Roda, 1149-1176), trasladó la sede de Roda de Isábena a Lleida y se tituló de Lleida-Roda.

El prelado restaurador, al entrar en la Ciudad *forti manu Raymundi Berengarii gloriosi Comitis Barchinonensis, Aragonie Principis nostris...* se encontró abiertos al culto los templos de San Juan in Platea, San Andrés, Santa María Magdalena, San Pablo, San Gil y la dedicada a Santa Eulalia, que al parecer había sido la titular de la catedral visigótica. Durante la musulmanización, y amparados en las permisivas leyes árabes, permanecieron en la ciudad varios grupos de cristianos (*mozárabes*) conservando su fe cristiana.

El obispo Guillermo Pérez estructuró la capital de la diócesis mediante el documento titulado *Ordinatio Ecclesie Ilerdensis* o Carta Eclesial (28 de abril de 1168); trasladó de Roda los tres arcedianatos: Ribagorza, Tierrantona y Benasque, con algunos canónigos de la catedral rotense; dio origen a la canónica agustiniana con el número de venticinco canónigos; estableció la Mensa canonical mediante doce preposituras y creó la Pia Almoina.[2]

2. SAINZ DE BARANDA, *España Sagrada*, 47, p. 255; VILLANUEVA, J., *Viage... XVI*, p. 250.

Donación de Raimat a Geraldo de Jorba

Entre los caballeros repobladores que acudieron a la conquista de Lleida y firmaron la Carta Puebla y la *Ordinatio Ilerdensis* estuvo Geraldo de Jorba, hermano de Guillem de Cervera. Era señor del castillo de Jorba (Barcelona), del que procede su apellido. Fue hombre de confianza del conde Ramón Berenguer y del rey Alfonso II *el Casto* (1162-1196); recibió los señoríos de Raimat y de Alcarràs, además de otras donaciones en Sudanell, Montoliu y Lleida.

El día 17 de noviembre de 1157, Geraldo de Jorba, su esposa Saurina y su hijo Guillem, que poseía el señorío de Alcarràs, donaban el castillo de Raimat a Berenguer de Camporrells. De la familia de los Camporrells, procedentes de aquella localidad aragonesa, contamos durante estos años de la reconquista a Guillem (templario) y Gombaldo, arcediano y luego obispo de Lleida-Roda (1191-1205).

Del documento podemos deducir, de manera sucinta, lo siguiente:

1. Donación de la mitad de todos los derechos pertenecientes al castillo de Raimat.
2. Guillem de Jorba retiene para sí el derecho de presentación del presbítero o capellán y del bailío de Raimat.
3. Entrega el distrito o tenencia de Raimat con la condición de que siempre sea su vasallo (*solidus*, fiel cumplidor), ligado a los Jorba, entregando las quistias.
4. La donación abarca todo el distrito de Raimat, debiendo ser habitado de manera estable (*stator et habitator*).
5. Camporrells deberá seguir al señor en hueste y cabalgada, acudir a las batallas de larga duración convocadas por el rey o por Jorba.
6. En caso de tener que acudir a alguna batalla campal, Camporrells deberá entregar un soldado.
7. La donación supone la obligación por parte de Camporrells de proceder a repoblar y permanecer de manera constante en Raimat.
8. El documento está fecho el día 19 de noviembre de 1157, del reinado de Luis, rey de Francia, *el Joven* (1137-1180). Va ratificado por Geraldo de Jorba, su esposa Saurina e hijo Guillem de Alcarràs. Firman como testigos Bernart de Montoliu, Poncio de Montornès y Ferrando. Actuó de amanuense Vita (apéndice 1).

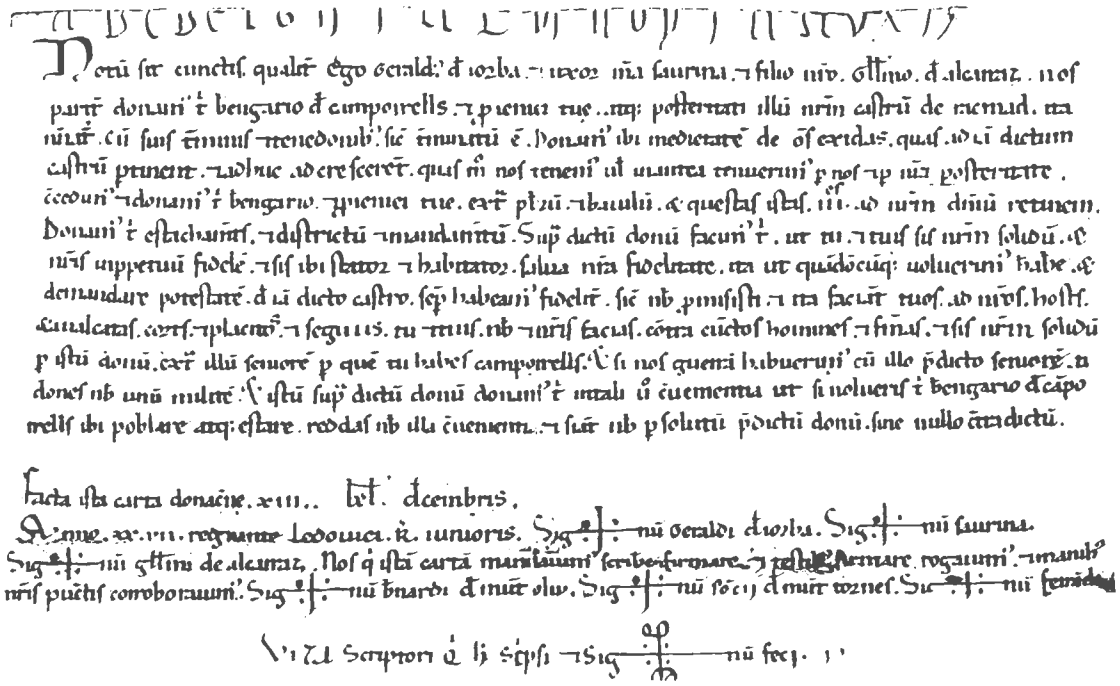

Notũ sit cunctis qualit̃ ego Geraldus d̃ Iorba et uxor mea Saurina et filio nr̃o Gl̃lmo d̃ Alcanaz. Nos
part̃ donam' t̃ Bengario d̃ Campoirells et p̃ienia tue atq; posteritati illũ nr̃m castrũ de Racmad. ita
nr̃at̃. Cũ suis t̃minis et tenedonib' sic t̃minatũ ẽ. Donam' ibi medietatẽ de ōs exidas. quas ad iã dictum
castrũ ptinent. et adhuc ad crescerẽt. quas m̃ nos tenem' ut mantea tenuerim' p nos et p nr̃a posteritate.
Cedum' et donam' t̃ Bengario. p̃ienia tue. ext̃ pl̃rũ et baculũ. & questas istas. iii. ad nr̃m dn̄iũ retinem.
Donam' t̃ estachamẽts. et districtũ et mandamẽtũ. Sup̃ dictũ donũ facim' t̃. ut tu et tuis sis nr̃m solidũ. &
nr̃is inppetuũ fidelẽ. et sis ibi stator et habitator. salua nr̃a fidelitate. ita ut quãdocũq; uoluerim' habe. &
demandare potestatẽ. d̃ iã dicto castro. sep̃ habeam' fidelit̃. sic nb̃ p̃misisti. et ita faciũt tuos. ad nr̃os. hosts.
& ualcatas. corts. et placitos. et seguiis. tu et tuis. nb̃ et nr̃is facias. cõtra cũctos homines et fin̄as. et sis nr̃m solidũ
p istũ donũ. ext̃ illũ seniorẽ p quẽ tu habes campoirells. & si nos guerra habuerim' cũ illo p̃dicto seniorẽ. ti
dones nb̃ unũ militẽ. & istũ sup̃ dictũ donũ donam' t̃ in tali uo cũuenientia ut si uolueris t̃ Bengario d̃ Cãpo
irells ibi poblare atq; estare. reddas nb̃ illa cũuenientia. et siũt nb̃ p solutũ p̃dictũ donũ. sine nullo cõtradictũ.

Facta ista carta donacione. xiii. Kal. d̃cembris.
Anno. xx. vii. regnante Ledouico. R. iunioris. Sig. nũ Geraldi d̃ Iorba. Sig. nũ Saurina.
Sig. nũ Gl̃lmi de Alcanaz. Nos q̃ istã cartã manũ lauim' scribere firmare et testes firmare rogauim'. et manib'
nr̃is pũctis corroborauim'. Sig. nũ Bnardi d̃ mũt oliu. Sig. nũ Sõcij d̃ mũt tornes. Sig. nũ Fernãdi

Vita Scriptori q̃ h̃ scripsi et Sig. nũ feci.

CARTA PUEBLA DE RAIMAT

Al parecer, Berenguer de Camporrells no llevó a cabo la repoblación completa de Raimat pactada con Guillem de Jorba el año 1157. Se procedió a una repoblación el año 1162. Geraldo de Jorba, su esposa Saurina e hijo Guillem de Alcarràs repoblaron el castillo de Raimat con quince repobladores: Guillem de Benavent, Bernardo de Benavent, Poncio de Benavent, Arnaldo de Benavent, Pedro de Alós, Poncio de Alós, Pedro de Alós, Pedro Lonce, Ramón Lonce, Ramón de Vallelebrera, Juan de Rosellón, Pedro de Pazán, Arnaldo de Medián, Pedro Missager, Raimundo Paliorense, Juan de Carreo y Raimundo de Lanzacol.

Geraldo de Jorba impone a los repobladores las siguientes condiciones: les construye una fortaleza para la defensa del territorio repoblado. Poseerán las tierras francas y libres, debiendo hacer entrega del diezmo y primicia. La franquicia era una situación privada de exención de algunas cargas o prestaciones. Los pobladores serán defendidos siempre por Guillem de Jorba, a quien tendrán como único señor. Se les entregan los pastos y las aguas, con los ingresos, salidas pertenecientes al lugar. Otros repobladores que lleguen gozarán de idénticos privilegios, franquicias y libertades. Todos estos repobladores estarán bajo el dominio o feudo de los Jorba y sus sucesores.

El documento añade con letra posterior o de otra mano, cuatro nuevos repobladores, Ramón Escapa de Malfet, Alegret de Cubels, Ramón de Media y Mir de Isona (apéndice 2).

Finalmente, aunque de manera sucinta o regesto, me permito ofrecer el proceso seguido desde la repoblación de Raimat hasta la venta a favor de la Pía Almoina de la canónica ilerdense. A partir, pues, de 1380, el cabildo leridano ejerció sobre Raimat la jurisdicción civil, criminal y religiosa, el mero y mixto imperio, además del homenaja o *sacramentum*, hasta la Desamortización (año 1835)[3] (apéndice 3).

3. Por primera vez tenemos constancia documental del topónimo *Raimat*. Al parecer, es de ascendiente árabe, equivalente a lugar de *acogimiento, albergue. RACMAD*. Más literalmente, *el misericordioso*. Por Raimat pasaba la Vía Imperial Romana, que procedente de Tárraco llegaba a Ilerda en dirección a Osca por el vetusto *Camí de Monsó* y rozando el albergue de Raimat para atención de caminantes y peregrinos. La actual grafía de *Raïmat*, com diéresis o con *Y*, son posteriores. Sobre Raimat, vid. CASTILLÓN, F., *Parroquias de las cercanías de Lleida, hoy desaparecidas: Homenatge a Josep Lladonosa* (Lleida, 1922), pp. 615-635.

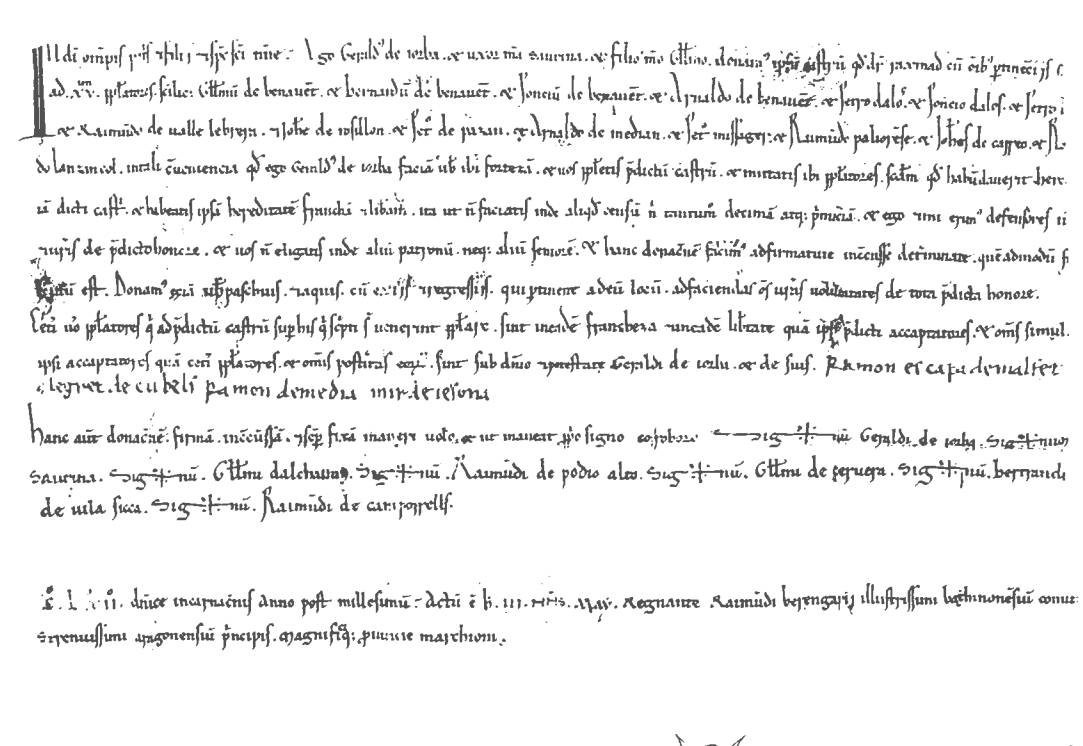

Ego Geraldo de uelu. et uxor mea saurina. et filio meo Gillemo. donamus ipsum castrum qui dicitur parnad cum omnibus pertinentiis suis
ad. xv. pleiteses. scilicet: Gillemi de benauer. et bernaudi de benauer. et Joneti de benauer. et Arnaldo de benauer. et Serro dalo. et Joneto dalos. et Serro
et Raimundo de ualle lebreyra. et Jofre de rosillon. et Ser de juran. et Arnaldo de medran. et Ser missaguer. et Raimundo paluzese. et Jofres de cagrro. et Ar
do lanzinol. intali cuentencia quod ego Geraldo de uelu faciam ubi ibi fratres. et uos pleiteses predicti castrum. et mittatis ibi pleiteses. satis quod habuerint here
ditatem dicti castri. et habeant ipsi hereditatem franchi et liberi. ita ut non faciatis inde aliquod censum nec tornum decimam aut primicias. et ego uel meus
defensores non
de predictos honores. et uos non eligatis inde alium patronum. neque alium senorem. Et hanc donationem factam adfirmatam incessi derinunciare quandoquidem
est. Donamus quoque uobis pascuis. aquis. et exitis. et regressibus. quantum ad eum locum. adfaciendum et aquas uddiamus de tota predicta honore.
Certum uos pleiteses quod predictum castrum superius ipsum concessimus pleiteses. sunt mendes franchers uncidem libertate quam ipsi predicti accepimus. et omnes simul.
ipsi accepimus et quam ceteri pleiteses. et omnes posteritas equum. sunt sub domino protestate Geraldi de uelu. et de suis. Ramon es capdenualfet
e leyrat. de cubeli ramon demedu mir de iesona

Hanc autem donationem firmam incessam. sicut firma manere uolo. et ut maneat pro signo confirmo. ✠ signum Geraldi de uelu. ✠ signum
saurina. ✠ signum. Gillemi dalchauan. ✠ signum. Raimundi de podio alos. ✠ signum. Gillemi de peyrera. ✠ signum. bernaudi
de uila sicca. ✠ signum. Raimundi de carripozell.

Era. M. CC. XII. dunce incarnationis anno post millesimum. actum est hoc. III. kalendas. Maii. Regnante Raimundi berengarii illustrissimi barcinonensium comitis
serenissimi aragonensium principis. atque gaudente marchione.

Arnaldus sacerdos et scriba. hanc cartam scripsit. et hoc signum. ✠

APÉNDICE DOCUMENTAL

1

1157, noviembre, 17.

Geraldo de Jorba entrega a Berenguer de Camporrells el castillo de Raimat.

ACL, Cajón 200, carpeta 1, pergamino 2. Es por ABC.

Notum sit conctis qualiter Ego Geraldus de Iorba, et uxor mea Saurina, et filio nostro, Guillelmo de Alcarraz, nos pariter donamus tubi Berengario de Camporrells, et proieniei tue, atque posteritati illum nostrum Castrum de Racmad, ita nominatur, cum suis terminis et tenedonibus, sicut terminatum est. Donamus ibi medietatem de omnes exidas, quas ad iam dictum castrum pertinent, et adhuc acrescerent, quas modo nos tenemus vel in antea tenuerimus per nos et per nostra posteritate concedimus et donamus tibi Berengario, et proieniei tue, extra presbiterum, et baiulumm et questas istas. III.ad nostrum dominium retinemus. Donamus tibi estachamentis, et districtum et mandamentum. Supra dictum donum facimus tibi, ut tu, et tuis sis nostrum solidum, et nostris in perpetuum fidelem, et sis ibi dicto castro, semper habeamus fideliter, sicut nobis promisisti, et ita faciant tuos, ad nostros, hostes et cavalcatas, cortes, et placitos, et seguris, tu et tuis, nobis et nostris facias, contra cunctos homines et feminas, et sis nostrum solidum per istum donum, extra illum seniorem per quem tu habes Camporrells. Et si nos guerram habuerimus cum illo predicto seniorem, tu dones nobis unum militem. Et iustum supra dictum donum donamus tibi in tali vero convenientia ut si nolueris tibi Berengario de Camporrells ibi poblare atque estare, reddas nobis illa convenientia, et siant nobis per solutum predictum donum, sine nullo contradictu.

Facta ista carta donacione. XIII. kalendas decembris.

Anno.XX.VII.regnante Ledovici, Regis iunioris. Sig + num Geraldi de Iorba. Sig + num Saurina. Sig + num Guillelmi de Alcarraz. Nos qui ista carta mandavimus scribere, firmare et testibus firmare rogavimus, et manibus nostris punctis corroboravimus. Sig + num Bernardi de Munt oliv.Sig + num Poncii de Munt tornes. Sig + num Ferrandi.

VITA scriptori qui hoc scripsi et sig + num feci.

2

1162, mayo 5.

Carta Puebla de Raimat.
ACL, Cajón 221, Paquete 1, pergamino 50.

In Dei Omnipotentis Patris et Filii et Spiritus Sancti nomine. Ego Geraldus de Iorba, et uxor mea Saurina, et filio meo Guillelmo, donamus ipsum castrum quod dicitur Raxmad cum omnibus pertinentiis suis ad. XV. populatores, scilicet, Guillelmum de Benavent, et Bernardum de Benavent, et Poncium de Benavent,et Arnaldo de Benavent, et Pedro Dalos, et Poncio Dalos, et Petro Lonce, et Raimundo de Valle Lebrera, et Iohane de Russillon, et Petro de Pazan, et Arnaldo de Median, et Petro de Missager, et Raimundo Paliorense, et Iohanes de Carreo, et Raimundo de Lanzacol, in tali convenientia quod ego Geraldus de Iorba faciam vobis ibi fortezam, et vos populetis predictum castrum, et mittatis ibi populatores, secundum quod habundaverit hereditas iam dicti castri, et habeatis ipsam hereditatem francham et liberam, ita ut non faciatis inde aliquod censum nec tantummodo decimam atque primiciam. Et ego et mei erimus defensores vobis et vestris de predicto honore. Et vos non eligatis inde alium patronum, neque alium seniorem. Et hanc donacionem facimus adfirmative, inconcusse determinate, quem admorum super eius dictum est. Donamus eciam vobis paschuis, et aquìs, cum exiis et regressiis, qui pertinent ad eum locum, ad faciendas onmes vestras voluntates de tota predicta honore. Ceteri vero populatores qui ad predictum castrum super his qui scripti sunt venerint populare, sicut in eadem francheza et in eadem libertatem quam ipsi predicti acaptatores. Et omnes simul tam ipsi accaptatores quam ceteri populatores, et omnis posteritas eorum, sint sub dominio et potestate Geraldi de Iorba, et de suis. (Con otra letra). Ramon Escapa de Malfet, Alegret de Cubels, Ramón de Media Mir de Iesona.

Hanc autem donacionem, firmam, inconcussam, et scripta fixam manere volo, et ut maneat proprio signo corroboro. Sig + num Geraldo de Iorba. Sig + num Saurina. Sig +num Guillelmi Dalcharraz. Sig + num Raimundi de Podio Alto. Sig + num Guillelmi de Cervera. Sig + num Bertrandi de Vila Sicca. Sig + num Raimundi de Camporrells.

C°.L°.XII°. Dominice Incarnacionis Anno post millesimum. Actum est hoc. III.

3

ACL, Passim...

SIGLO XII

1157. Geraldo de Jorba, su esposa Saurina e hijo Guillem hacen donación del castillo de Raimat a Berenguer de Camporrells.

1162. Repoblación de Raimat.

1170. Los esposos Jorba conceden a Martín y al hospital de Santa Magdalena de Lleida una tierra en Raimat.

1170. Los esposos Jorba de Alcarràs entregan al obispo Guillem Pérez los diezmos de Raimat, Alcarràs y Sudanell.

1182. María y su hijo Ramón venden a Pedro Lanzacol una honor en el castillo de Raimat.

1185. Los esposos Balaguer venden a Pedro y Nina una tierra en Raimat.

1189. Los esposos Jorba empeñan el horno de Raimat a favor de los esposos Encal.

1191. Deuda que debía Berenguer de Camporrells a Pedro Lamolla sobre Raimat.

1196. Maria Ferrera arrienda a Pedro Lanzacol una casa en Raimat.

1197. Los esposos Lanzacol entregan al matrimonio Ereg una tierra en Raimat.

SIGLO XIII

1213. Ramón de Camporrells debe a Pedro Lanzacol 66 sueldos. Si no le es posible abonar la cantidad, lo hará con el horno de Raimat.

1227. Guillem de Cardona y su esposa venden el castillo de Raimat a Bernat de Reséns.

1227. Pedro Reséns compra a Guillem Cardona el castillo y villa de Raimat por tres mil morabetinos.

1230. Venta de Ramiat que hace Gombaldo de Camporrells a Pedro Sanz por 300 morabetinos.

1231. Venta de la mitad del castillo y villa de Raimat que hace Pedro de Àger a la familia de los Santcliment.

1232. Venta de la otra mitad de Raimat hecha por Pedro del Bosque a Pedro Sanz.

1240. Las hijas de Armando de Rufea venden a Pedro Sanz la mitad de Raimat.

1248. Pedro Sanz vende la mitad de Raimat a Tomás de Santcliment por 1200 libras.

1283. Pedro Sanz, señor de Raimat, entrega este pueblo a Peretón de Benavent.

SIGLO XIV

1313. Toma de posesión del castillo de Raimat.

1313. Reparto de los dominios de Raimat entre Acard y Pedro de Montañana.

1313. Los procuradores de Sancho de Bolas se reparten el término de Raimat.

1313. Reparto de las tierras de Raimat entre Acard de Mur y Pedro de Montañana.

1313. El término de Raimat repartido entre el noble Arnaldo de Mur y Tomás Sacosta, procurador de doña Sancha de Bolas.

1313. Venta de la mitad del castillo y término de Raimat que hace Pedro de Montañana a Sancha de Bolas.

1333. Los esposos Mur venden al señor de Suchs, Pedro de Montañana, la mitad del castillo y villa de Raimat.

1333. Toma de posesión de Raimat por Pedro de Montañana.

1333. Arnaldo de Eril renuncia a sus derechos sobre Raimat a favor de Pedro de Montañana, que le compró a Ramón de Mur.

1333. El noble Berenguer de Aragón recibe de Pedro de Montañana, señor de Raimat y Suchs, una cantidad de dinero.

1333. Posesión de la mitad de Raimat por Pedro de Montañana.

1333. El procurador de Simón de Mur cede las escrituras sobre Raimat a Pedro de Montañana.

1333. Venta de la mitad del castillo y término de Raimat que hizo Simón de Mur a Pedro de Montañana, señor de Suchs.

1334. El noble Acard y su esposa reciben de Pedro de Montañana parte del precio de la venta de Raimat.

1334. El noble Simón de Mur recibe de Pedro de Montañana 4500 sueldos por la venta de la mitad de Raimat.

1334. Venta de la mitad del castillo de Raimat siendo comprador Pedro de Montañana.

1344. Acuerdo entre el Cabildo de Lleida y los vecinos de Raimat.

1344. Venta de la mitad del castillo de Raimat que hace Ramón Sacosta a Pedro Montañana, señor de Suchs.

1345. Compra de la mitad de Raimat.

1350. Venta de Raimat.

1380. Sentencia Real adjudicando el castillo y villa de Raimat y Suchs al Cabildo de Lleida.

1382. Carta de vecindad de Raimat y Suchs con Lleida.

1391. Don Juan de Aragón sobre el pago del morabetí a la Pía Almoina de Lleida por los vecinos de Raimat y Suchs.

1393. Venta de Raimat, Suchs y Benavent a favor del Cabildo.

1393. El rey da su consentimiento para proceder a la venta de Raimat y Suchs y Benavent.

1393. El procurador de la Pía Almoina toma posesión de Raimat y Suchs.

SIGLO XV

1421. La reina doña María concede el privilegio de salvaguarda a Raimat, Suchs, Aspa...

1423. El rey don Fernando concede salvaguarda a Raimat y Suchs.

PERGAMINS DEL MONESTIR DE JONQUERES A L'ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ (SEGLE XIII)

MARIA-MERCÈ COSTA I PARETAS

El monestir de Santa Maria de Jonqueres, de l'orde militar de Sant Jaume, fou fundat per Maria de Terrassa l'any 1214. El seu arxiu va anar creixent al pas dels segles i es va anar formant amb documentació de diverses procedències. S'hi poden trobar butlles pontifícies, originals o en còpia, sobre assumptes de caràcter general de l'orde. Però també hi ha tota mena de documents i llibres referents, en general, a la vida del convent: administració, manuals notarials, testaments, etc. Sense oblidar els de caràcter familiar o patrimonial que podien haver-hi aportat les monges individualment.

L'arxiu ha hagut de sofrir diversos traslllats. La primera casa del monestir fou a Sant Vicenç de Jonqueres, prop de Sabadell. Vers el 1270, Jaume I els permeté de traslladar-se a un edifici del molí d'en Carbonell, al Clot, on visqué la comunitat fins que, per raons sanitàries, van haver de construir un edifici nou a Barcelona i allà van viure des del 1300 fins a l'ocupació francesa del 1808. L'administrador es féu càrrec de l'arxiu, que retrobem més tard a la Biblioteca Universitària de Barcelona, des d'on passà a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, on es troba actualment.

Els fons documentals de Jonqueres són a la secció d'Ordes Religiosos i Militars, sèrie d'Universitat, nom donat per la seva darrera procedència. Hem pogut estudiar-los en diverses ocasions, especialment els volums i els lligalls de documents en paper, i hem publicat alguns

articles sobre la història del monestir. Podem citar,com a referència, el titulat *Les dames nobles de Jonqueres,* «II Col.loqui d'Història del Monaquisme Català», vol. II, Abadia de Poblet 1974, pp. 253-309.

Però hi ha una sèrie de pergamins que havia estat poc estudiada perquè es troba encara en curs de classificació i catalogació. D'ella donem ara a conèixer els pertanyents al segle XIII, però són molt més nombrosos els de segles posteriors. Els hem donat unes primeres signatures, totalment provisòries, fins que hom els doni una numeració definitiva.

En la present publicació, al costat de la signatura, apareix, algunes vegades, un asterisc. Significa que els documents així assenyalats són esmentats en un altre nostre article: *Notícia de les possessions del monestir de Jonqueres a les illes Balears*, «XIII Congrés d'Història de la Corona d' Aragó», Comunicacions I (1ª part), Palma de Mallorca 1989, pp. 61-72.

REFERÈNCIES DOCUMENTALS

1.- J. 465 1201 octubre 14, Lió

El papa Innocenci III confirma a Pelayo Pérez, mestre de l'orde de Sant Jaume, la butlla d'Alexandre III que aprovava al mestre Pedro Fernández la institució de l'orde i els seus privilegis i estatuts.

2.- J. 490

Traslat, del 16 - IV - 1494, del document anterior.

3.- J. 593 1227 setembre 27

Pereta, muller de Berenguer de Galach, acusa rebut al seu pare Pere de Blanes de 300 morabetins d'or i del que li deixà en testament la seva mare Guillema (88 sous en marcs d'argent); la suma, l'ha donada en dot al seu marit.

4.- D-1581 1227 novembre 6 (tr. del 6 - VI - 1345)

Maria de Terrassa, de consell de la comunitat de Sant Vicenç de Jonqueres, dóna a Bernat de Comabella la masoveria de «Fabrica Vetere», parròquia de Sant Llorenç Savall, per una quartera de forment anual als rectors del monestir.

5.- J. 190 1229 juny 9 (tr. del 26 - IX - 1229)

Testament de Guillem de Montcada, vescomte de Bearn, pel qual fa hereu de totes les seves possessions a Gascunya, Aragó i Catalunya el seu fill Gastó.

6.- J. 456 1230 gener 23, Barcelona

Jaume I dóna a la priora i convent de Sant Vicenç de Jonqueres la «fabrica» de Soberber, al castell de Terrassa, amb tots els drets.

7.- J. 375 1231 abril 8, Laterà (Roma)

El papa Gregori IX atorga la seva protecció a la priora i convent de Sant Vicenç de Jonqueres i els confirma les possessions.

8.- D-1572 * 1233 gener 28, Ciutat de Mallorca (tr. del 24 - III - 1273)

Bernat de Santa Pau, prevere, de l'hospital de Sant Andreu, de Mallorca, demana a Berenguer Ces-Orseres, procurador de la priora de Jonqueres, la reparació d'un document d'establiment fet per Pere de Centelles, sagristà de la seu de Barcelona, a Pelegrí Fuster de dues cases de moros, a la dita Ciutat de Mallorca, a cens d'un morabetí, que el mateix Centelles cedí al dit hospital.

9.- J. 186 * 1233 juny 11

Garsenda, vescomtessa de Bearn, vídua de Guillem de Montcada, per ella i pel seu fill Gastonet, estableix a Guillem Escrivà, a cens de 8 morabetins, el mas de Llavaneres que aquells tenen a Mallorca.

10.- J. 415 1235 juliol 21, Mallorca (tr. del 31 - III - 1321 de dos tr. anteriors sense data)

Arnau de Piera, procurador de Garsenda de Bearn i del seu fill,estableix a Estefania Constància i al seu marit Guillem Moliner, a cens de 130 quarteres de farina, un molí a la sèquia que entra a la Ciutat de Mallorca entre els de Ramon Despuig i d'Arnau de Montroig.

11.- J. 584 1236 setembre 27

Els marmessors de Berenguer de Rubí venen, per 1.350 morabetins, a Bernat Sebastià, en nom del seu germà Berenguer, tres parellades de terra a la parròquia de Sant Pere i Sant Miquel de Gavà, terme del castell d'Eramprunyà.

12.- D-1573 * 1238 setembre 17, Mallorca (tr. del 24 - III - 1273)

Pere de Centelles, sagristà, dóna a Déu i a la confraria de l'hospital de Sant Andreu, de Mallorca, un morabetí censal que rep per les cases que tenia per ell el difunt Pelegrí Fuster.

13.- J. 99 1239 setembre 17

Porcell, clergue de Vacarisses, dóna a Guillema de Sant Vicenç, priora de Jonqueres, i al seu procurador Bernat Llorenç, 12 quarteres d'ordi censals que rep a la fàbrica de Vacarisses.

14.- J. 100

Trasllat, sense data, del document anterior.

15.- J. 450 1240 juliol 1 (tr. del 23 - VII - 1242)

Guerau Alemany, cavaller, fa donació entre vius a Marquesa de Rubinat d'un honor que fou de Valeses, al terme de Guimerà, amb terres, vinyes, cases, etc.

16.- D-1568 1240 setembre 27

Testament de Sanxola, vídua de Pere Des-Pujol, pel qual fa hereus universals els fills Guillem Ricard i Ramon Ricard, a parts iguals.

17.- D-1585 * 1240 octubre 15

Pere de Centelles, sagristà, ven per 2.500 morabetins a Garsenda de Bearn tot el que té a la Ciutat i a l'illa de Mallorca, a Menorca, i també l'alqueria de Rubines.

18.- D-1584

Trasllat, del 2 - VI - 1279, del document anterior.

19.- D-1586

Trasllat, del 10 - VIII - 1286, del document núm. 17

20.- A-1247 1245 setembre 20, Lió

Trasllat d'un privilegi d'Innocenci IV, pel qual ordena a l'arquebisbe de Tarragona que no permeti que els seus bisbes causin molèsties als frares de l'orde de Sant Jaume, els quals, en ocasions, es veuen exclosos dels oficis litúrgics, etc.

21.- J. 633 1246 setembre 13, Lió

Innocenci IV atorga la seva protecció a la priora i monestir de Santa Maria de Jonqueres i els confirma totes les possessions i privilegis donats per papes anteriors i pels reis.

22.- J. 486

Trasllat, del 27 - IV - 1311, del document anterior.

23.- D-1560 1247 desembre 7

La priora Jofrena de Terrassa i el convent de Jonqueres estableixen a Arnau Barutí, a cens de 50 s.b., el mas Barutí, a Sant Pere de Vic, al Prat Narbonès, que el monestir té en alou.

24.- J. 566 1248 agost 27

Sanç d'Albareda i la muller Serena venen, per 100 s.b., a Guillem de Bassegoda una casa que tenen per Marimon de Plegamans al carrer del Mar, de Barcelona.

25.- J. 552 1251 juliol 11

Mateu Janer i la muller Ermessenda venen a la priora de Jonqueres un cens de 5 quarteres de forment i 30 s.b. sobre el mas d'Arenys,que tenen pel convent.

26.- J. 367 1252 juliol 20, Vic

Jaume I dóna llicència a la priora i convent de Jonqueres per construir un forn per coure pa i altres vitualles a l'hort o casa que tenen per donació de Bernat Barutí prop de l'església de Sant Cugat i dels molins del rei.

27.- J. 467 1252 agost 7, Barcelona

Jaume I atorga la seva protecció i guiatge al monestir de Jonqueres.

28.- J. 349 1253 gener 11

Guillem de Canemars, prevere, rector de l'altar de Sant Llorenç a la seu de Barcelona, confirma a Guillem de Palau i la muller Maria de Terròs la casa i hort que el germà d'ella,Arnau,li donà per núpcies i que es tenen a cens de 7 s. i 12 diners,respectivament.

29.- J. 372 1255/56 desembre 18, Laterà (Roma) (tr. sense data)

El papa Alexandre IV ordena a tots els prelats que puneixin les persones laiques i eclesiàstiques que robin o perjudiquin altrament els membres de l'orde de Sant Jaume.

30.- J. 437 1258 març 29

Mateu Janer i la muller Bernarda venen a Garsenda de Bearn, germana de l'orde de Sant Jaume, i a la casa de Jonqueres, per 3.000 s. b., un mas a Sant Andreu de Palomar.

31.- J. 594 1258 desembre 20

La priora de Jonqueres, amb l'assens de Garsenda de Bearn i de Bernat Ermengol, rector de la capella de Finestrelles, estableix a Carbonell Janer i la muller Ramona un tros de terra al mas que els vengué Mateu Janer a Sant Andreu de Palomar, a cens de 2 morabetins, i 2 parells de pollastres al rector pel servei de l'aigua per regar.

32.- D-1567 1259 maig 20 (tr. del 20 - III - 1283)

Testament de Ramon Calvet, pel qual deixa el seu mas i alous al seu fill Pere.

33.- J. 60 1260 setembre 23

Arnau de Bussones i la muller Maria estableixen a Pere Arnau i la muller Pericona dos camps a Mataró, a cens de 3 quarteres i mitja d'ordi.

34.- J. 191 i J. 192 (cartes partides) * 1263 octubre 27

Gastó de Montcada, vescomte de Bearn, confirma a la priora i convent de Jonqueres la donació que els féu la seva mare Garsenda, difunta, de 3 masos a Sant Vicenç de Jonqueres, de l'alqueria de Rubines i altres possessions a Mallorca comprades a Pere de Centelles, del mas comprat a Mateu Janer a Sant Andreu de Palomar i de masos i drets donats o venuts per Bernat Barutí.

35.- J. 193

Trasllat, del 15 - VII - 1286, del document anterior.

36.- J. 345 1264 setembre 27

Ramon de Noguera, de Santa Maria de Palau, ven a Pere de Ribauta, de Sant Celoni, una casa i una feixa a la vila nova de Sant Celoni, que es té per l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem i que tenia, per Noguera, a cens de 12 s., Arnau de Prat.

37.- J. 7 1264 novembre 16

Astrug de Tolosa i Abraham de Forn estableixen a Jaume Moragues, a cens d'un morabetí, una part d'una vinya que tenen a la cort comtal de Barcelona.

38.- D-1587 * 1266 juliol 26

La priora Elisenda i el convent de Jonqueres reconeixen a Gastó de Bearn que ell, el 27 - X - 63, d'acord amb la priora Jofrena, confirmà les donacions de la seva mare; i li'n fan definició, ja que no es pogué fer abans per mort de la dita priora Jofrena.

39.- J. 9 1267 gener 2

Jaume Moragues estableix a Berenguer Crespí i la muller Maria, a cens de 2 morabetins i mig, dos obradors i hort a l'honor que té per A. de Tolosa i A. de Forn.

40.- J. 554

Trasllat, del 6 - II - 1313, del document anterior.

41.- J. 18 1267 maig 2

Janer de Prat, la muller Maria i el fill Ramon estableixen a Bernat d'Olivera, a cens de 2 morabetins, un obrador i una vinya, part del que tenen per Tolosa i Forn.

42.- J. 8 1267 agost 9

Jaume Moragues estableix a Vidal de Soler i la muller Ramona, a cens d'un morabetí i un quart, un obrador amb hort que té a l'honor establert per Tolosa i Forn.

43.- J. 428 1267 agost 10, Barcelona.

Jaume I confirma a Pere Carbonell, de Barcelona, un molí que construí al coll de Celada, quan el rei prohibí que funcionessin els molins fets de nou; i li canvia el cens de 50 morabetins per la meitat del guany del molí, deduïdes les despeses.

44.- D-1571 1267 desembre 15

Pere de Font ven a Pere Teyer una terra amb vinya i arbres que té per Guillem Moneder, al suburbi de Barcelona, pel preu de 6 s. b. i a cens d'un morabetí a Moneder.

45.- J. 11 1268 gener 29

Jaume Moragues estableix a Guillem de Marsans, a cens d'un morabetí i mig, un tros de terra amb un obrador i arbres que té per A. de Tolosa i A. de Forn.

46.- J. 244 1269 octubre 7 (tr. del 28 - IV - 1276)

Testament de Guillem de Terrassa, pel qual fa hereu universal el seu fill Jaume i nomena com a primer substitut possible el monestir de Jonqueres.

47.- D-1630 1270 abril 9, València (tr. del 17 - III - 1273)

El mestre de l'orde de Sant Jaume dóna les ordinacions del monestir de Sant Pere de la Pedra, a Lleida, i li assigna diversos drets.

48.- D-1629

Trasllat, del 17 - XII - 1430, del trasllat anterior.

49.- J. 317 1270 maig 13

Guillem Gruny, batlle de Barcelona, dóna possessió a Elisenda de Mura, priora de Jonqueres, del molí que té Pere Carbonell pel rei prop del coll de Celada i que el rei cedí al mestre de l'orde de Sant Jaume el 13 d'abril darrer.

50.- J. 305 1270 agost 4 (tr. del 9 - VIII - 1270)

Guillem d'Espiells, sotsveguer de Barcelona, interpel.la Guillem Moneder perquè contradiu la venda que fa el veguer, per ordre reial, de les vinyes de Ponç de Galach, difunt; Moneder respon que no ho contradiu.

51.- J. 204 * 1271 febrer 9, Mallorca

Bernat de Clergue àlias Bernat d'Olost, i la muller Romia venen per 460 s. reals de València a la priora i convent de Jonqueres i al seu procurador Berenguer Ces-Orseres la quarta part de l'alqueria de Rubines, procedent en darrer terme de Pere de Centelles i que ha passat al monestir per donació de la vescomtessa Garsenda.

52.- J. 378 1271 març 6 (tr. sense data)

Arnau, bisbe de Barcelona, dóna llicència al canonge Berenguer de la Pedra,

procurador del mestre de Sant Jaume, per edificar cases per als cavallers, dames i altre personal de l'orde; les dames podran viure a Jonqueres o traslladar-se a un altre lloc.

53.- D-1476 1271 juliol 21.

Jacma, muller de Pere Bardoner, reconeix a la priora de Jonqueres i a la monja Elisenda, germana d'aquella, que dels béns dels seus pares Pere Gil, calafat, i Elisenda queden per dividir alguns censos i possessions de les dues germanes.

54.- J. 348 1271 agost 24

Els marmessors de Pere de Banyeres venen, per 15 ll. 3 s. b., a Joan Nebot un obrador amb la meitat d'un solar i unes taules sota els murs de Barcelona, que es tenen per Simona, vídua de Pere Mercader, a cens de 13 morabetins.

55.- J. 187 1272 maig 19

La priora i el convent de Jonqueres reconeixen a Elisenda, vídua de Bonanat Sebastià, que quan recuperin certs diners dels marmessors de Guillem Vita, ella es quedarà el valor de les despeses fetes en les causes mogudes per aquesta recuperació i la resta es dividirà entre ella i el convent.

56.- J. 578 1272 maig 28

Guillem de Marsans, cuireter, ven a Jaume de Sant Andreu i la muller Agnès, per 100 s., una terra amb vinya i arbres a la cort comtal, de la qual té dues parts per Jaume Moragues i cinc pels hereus del difunt Astrug de Tolosa.

57.- D-1546 1272 juliol 30

Testament de Brunissenda Espanyola, filla de Tomàs, de Vic, pel qual fa hereu universal el monestir de Jonqueres.

58.- J. 239 1272 setembre 5 (tr. del 17 - XI - 1288)

Testament de Jaume de Terrassa, fill de Guillem, difunt, i Saurina, pel qual fa hereva la seva filla Saurina i, en darrera substitució, el monestir de Jonqueres.

59.- J. 446 1273 febrer 13, Mallorca

Berenguer Ces-Orseres, procurador de Jonqueres, estableix, a cens de 16

morabetins, a la priora i convent de Santa Margarida, de Mallorca, un honor a l'alqueria de Fornalutx, alou de Jonqueres, que tenia Bernat d'Escala i el deixà a la filla Blanca, monja de Santa Margarida.

60.- J. 240 1273 juny 12

Bernat de Centelles i la muller Sança venen per 1.000 morabetins a Guillema, vídua de Jaume de Terrassa, en alou, la casa d'Olivet, al Vallès, i tot el que per raó d'aquesta els pertany a Granollers, Palou, Lliçà d'Amunt i Canovelles.

61.- J. 344 1273 setembre 1

Guillem de Palau i la muller Ermessenda confessen deure 600 morabetins a Bartomeu de Castellbisbal i la seva promesa Blanca, filla d'ells, per aixovar i llegítima, i els assignen sobre la casa de Palau.

62.- J. 333 1273 octubre 30

Bernat de Bayona, cavaller, acusa rebut a la seva promesa Guillemona, filla de Berenguer de Sant Vicenç, de 1.300 morabetins per dot, i li obliga tots els seus béns.

63.- J. 320 1273 desembre 10, Alzira

Jaume I dóna llicència a la priora i convent de Jonqueres per a prendre de la sèquia del molí d'en Carbonell l'aigua necessària exclusivament per regar l'hort d'elles.

64.- J. 449 1274 març 24, Mallorca (tr. del 24 - VII - 1366)

Pere de Quintana estableix a Joan de Balma, a cens d'un morabetí i mig, un molí a l'entrada de Sóller que té a cens per diversos, entre ells el monestir de Jonqueres.

65.- J. 195 * 1274 maig 18

Saurina, priora de Jonqueres, i Jaume de Santa Eugènia, sagristà de Mallorca, fan compromís amb Bernat Dalmau, jurisperit, com a àrbitre en les qüestions que hi hagi sobre un prat i sobre termes entre les respectives alqueries de Beniomara i de Sancelles.

66.- J. 322 1274 juny 5, Barcelona

L'infant Pere, primogènit, confirma a la priora de Jonqueres la donació dels drets sobre el molí d'en Carbonell feta per Jaume I al mestre de l'orde de Sant Jaume.

67.- J. 319

Trasllat, del 3 - XI - 1276, del document anterior.

68.- J. 225 1275 desembre 23 (tr. del 9 - VI - 1309)

Testament de Pere Rafard, pellisser, pel qual, trets alguns llegats, deixa la resta dels seus béns, a parts iguals, als seus fills Berenguer, Guillem i Ramona.

69.- J. 439 1276 febrer 16 (tr. del 7 - VI - 1291)

Ramon de Viladecols, fill de Ramon i de Sança, es dóna a Déu i a l'orde de Sant Jaume en persona de Guillem de Cervelló, comanador major de Catalunya, amb tots els seus béns.

70.- J. 232 1276 març 10 (tr. del 9 - VI - 1309)

Els marmessors de Berengueró de Canal, fill de Berenguer i germà i hereu de Pere, venen a Pere Rafard, pellisser, un cens de 7 morabetins menys 4 diners sobre un tros de terra prop de l'església de Santa Maria dels malalts.

71.- J. 607 1277 febrer 9 (tr. sense data)

Testament de Berenguera, muller de Ramon Romeu, pel qual fa hereus universals els seus fills Ramon, Pere, Guillem, Berenguer i Saurina.

72.- D-1569 1278 maig 23

Testament d'August Jornet, pel qual fa hereus universals els nebots Bernat, Pere i Guillem Oliver en una casa amb obradors que deixa vitalícia a la muller Benvenguda.

73.- J. 3 1278 juliol 15

Gastó, vescomte de Bearn, dóna a la priora i convent de Jonqueres, fins a nova

donació, 50 s. anuals sobre els molins de Montcada, per fer un aniversari per les ànimes de la seva mare i d'ell, i els dóna llicència per tallar fusta al castell de Montcada.

74.- J. 238 1279 gener 25 (tr. del 9 - VI - 1291)

Testament de Guillema de Terrassa, muller de Bernat de Bayona, pel qual fa hereu universal el monestir de Jonqueres quan mori el marit d'ella, i vol que admetin com a monges les seves nebodes Laura i Alamanda de Sant Vicenç, filles del seu germà Guillem.

75.- D-1545

Altre trasllat, del 29 - VIII - 1291, del document anterior.

76.- D-1473 * 1279 juny 10, Perpinyà

Jaume II de Mallorca defineix a la priora i convent de Jonqueres els seus drets i els absol l'embarg que, a instància del bisbe de Barcelona, posà als béns que tenen a Mallorca en feu reial mai reconegut, però els dóna un any de temps per vendre'ls a cavallers laics que prestaran servei reial per raó del feu.

77.- D-1548 1279 agost 8

Guillema de Santromà, priora de Jonqueres, rep com a companya al monestir Elisenda de Canet, la qual dóna 200 s. d'entrada i en donarà altres 900 quan rebi l'hàbit.

78.- J. 184 1281 maig 8

La priora de Jonqueres i Bernat Ermengol, rector de la capella de Finestrelles, estableixen a Bernat Ferrer de «Fabrica» un tros de terra del mas que fou de Mateu Janer a Sant Andreu de Palomar, a cens de 2 morabetins i de 2 parells de pollastres al rector a canvi del dret de l'aigua.

79.- D-1575 1282 gener 22

Pere de Ribalta i la muller Agnès, de Sant Celoni, donen a la filla Brunissenda, en casar-se amb Bernadó Metge, unes cases amb obrador i hort a la dita vila i una feixa de terra que tenen per Arnau de Vilacort, alou del monestir de Sant Cugat.

80.- J. 237 1282 juny 15 (tr. del 25 - X - 1297)

Sentència arbitral de Guerau de Gualba en la qüestió entre Bernat de Bayona i els esposos Bernadó de Centelles i Saurineta sobre la casa d'Olivet, a Canovelles, i els seus masos, que Guillema de Terrassa llegà al seu marit, el dit Bayona, mentre visqui, i després al monestir de Jonqueres, però que reclama Saurineta, filla de Guillema.

81.- J. 287 1282 juliol 23

Bernat Romeu estableix a Bartomeu de Riera, blanquer, un tros de terra per a fer-hi cases, part de la que ell té prop dels molins de Mar de Barcelona.

82.- J. 236 1283 maig 25 (tr. del 25 - X - 1297)

Saurina, muller de Bernadó de Centelles, absol Bernat de Bayona de totes les reclamacions que ella li feia per 1.300 morabetins del dot de la seva mare Guillema i pels béns mobles d'aquesta que ell pogués tenir.

83.- J. 16 * 1286 gener 9, Mallorca

Sentència de Joan Sabata, jutge del rei Alfons, a petició de Bernat de Plegamans, procurador del monestir de Jonqueres, per la qual se li han de restituir tots els béns que tenia a Mallorca per donació de Garsenda de Bearn i que li foren presos pel rei Jaume II; i a més, els béns que li ocupà Arnau Burgués en nom del dit rei Jaume, tret dels que hagués donat a aquest i al rei Alfons.

84.- J. 264 1286 setembre 2

Marimon de Plegamans assigna a la priora de Jonqueres un censal de 27 morabetins sobre un honor al seu nou carrer, prop del mar, de Barcelona, per raó de 400 morabetins que deu al monestir pel passat ingrés de la seva filla Blanca i altres 300 per l'actual de l'altra filla, Constança.

85.- J. 263 1286 setembre 2

Marimon de Plegamans promet a la priora de Jonqueres que li farà rebre els 27 morabetins censals i ho defensarà contra qualsevol persona que s'hi oposi.

86.- J. 262 1286 setembre 2

Guillema, priora de Jonqueres, reconeix a Marimon de Plegamans la donació

del censal de 27 morabetins, del qual les filles rebran 200 s. mentre visquin, més, a la mort del pare, altres 100 s. sobre rendes que es compraran amb els 400 morabetins deguts.

87.- J. 261 1286 setembre 2

Marimon de Plegamans confessa deure a la priora de Jonqueres 400 morabetins per l'ingrés de la filla Constança, a part dels 700 que li donà en forma d'un censal de 27 morabetins, i assigna el deute sobre els seus béns per a després de la seva mort.

88.- J. 438 1289 maig 2

Guillem Carbó, de Sant Vicenç de Jonqueres, acusa rebut a la priora de 176 s. b. per la venda que li féu de les tasques de la verema del 1287, que rep Bernat de Bayona al terme d'Arraona.

89.- J. 425 1289 juny 6 nones (*sic*), Calataiud

Alfons II concedeix a la priora de Jonqueres que puguin canviar i edificar el monestir a Barcelona o un lloc proper, pel mal estat de la seva actual situació, i li aprova la donació de Jaume I dels drets sobre el molí d'en Carbonell, que seguirà vigent.

90.- J. 433 1289 agost 14

Bernat Martí, dit Bernat Macip, i la muller Benvenguda es donen en cos, ànima i béns a la priora i convent de Jonqueres, tret d'un violari sobre la casa que tenen a Ciutat de Mallorca, d'on cobraran lloguers i altres drets mentre visquin.

91.- J. 457 1289 desembre 21, Barcelona (tr. de l' 11 - I - 1290)

Alfons II ordena a Guillem Eimeric, jurisperit de Barcelona, que resolgui les reclamacions de la priora de Jonqueres sobre el forment que Jaume I assignà per al manteniment de la monja Cília de Vilanova i que no s'ha rebut, i sobre el domini del molí d'en Carbonell, assignat al mestre de l'orde, i del qual s'ha rebut només la meitat.

92.- J. 17 1291 gener 18

Bartomeu de Castellbisbal dóna a Dalmau, fill del seu germà Bernat, el castell de Castellbisbal, però se'n reserva l'usdefruit mentre visqui.

93.- J. 235 1291 juny 5 (tr. del 14 - VI - 1291)

Testament de Bernat de Bayona, cavaller, pel qual fa hereu universal el seu nebot Guillem de Massanet, però deixa al monestir de Jonqueres els seus béns mobles d'Arraona, els drets a la casa d'Olivet, els que té a Granollers i a la casa de Palau i 300 morabetins de tot el que se li deu.

94.- J. 288 1292 juliol 22 (tr. del 17 - IX - 1319)

Testament de Bartomeu de Riera, pel qual fa hereves universals les seves filles Elisenda i Caterina.

95.- D-1683 1293 març 3

Sentència arbitral de Bertran de Seva i Jaume Rossell en un litigi sobre l'herència de Guillem de Ventayola entre els seus germans Berenguer, Sança, muller de Guillem de Conangle, i Esclarmunda, muller de Bernat Roig, amb la filla d'aquests, Margarida.

96.- J. 429 1293 maig 25, Barcelona

Jaume II dóna llicència a la priora i convent de Jonqueres per traslladar el monestir a un lloc convenient prop de Barcelona, ja que l'actual, prop del molí d'en Carbonell, es troba en un lloc poc idoni per a la salut de les monges.

97.- J. 316 1293 maig 25, Barcelona

Jaume II dóna llicència a la priora de Jonqueres per vendre o establir a cens l'aigua atorgada per Jaume I, presa del rec Comtal, per regar l'horta del monestir, vist que per canviar aquest de lloc necessiten vendre les cases i possessions actuals.

98.- D-1556 1293 novembre 28

Bonanat Sebastià acusa rebut a la seva promesa Elisenda, filla de Berenguer de Riera, d'un forn amb cases, en alou, vora l'església de Sant Jaume, i 4 morabetins censals sobre unes cases que té Pere Cantalosella per Riera; i ell li dóna 500 morabetins per núpcies.

99.- J. 194 1294 juny 16

Sentència arbitral de Bernat de Palol per la qual el monestir de Jonqueres pot rebre l'aigua del rec del molí de Guillem Carbonell, fill de Pere, i li ha de pagar 20 s. b. pels danys que hagi sofert per raó del dret de pas.

100.- J. 335 1295 març 25

Margarida, priora de Jonqueres, presenta una cèdula al batlle de Barcelona on diu que la part que té Carbonell en el molí, la té pel monestir i el requereix per tal que no en disposi en nom del rei ja que és només el monestir qui en té el domini.

101.- D-1626 1295 agost 9

Isaac de Tolosa, de Tarragona, fill del difunt Astrug, ven en alou a la priora de Jonqueres 5/8 d'un censal de 2 morabetins sobre les cases amb hort que tenen Arnau de Campbó i Jaume de Sant Andreu,cadascun a cens d'un morabetí, aquest sobre dues feixes al costat del monestir prop del forn d'en Lacera; i 5/8 d'un altre censal igual sobre un honor amb cases que fou del difunt Jaume Moragues.

102.- J. 599 1295 agost 31

Isaac de Tolosa acusa rebut a la priora de 52 ll. b. i mitja per les parts dels dos censals esmentats en el document anterior.

103.- J. 15 1295 novembre 24

Andreu Sorell, de Barcelona, acusa rebut a la muller Elisenda de Serra de 100 s. b. de dot, als quals ell afegeix 50 s. de donació per núpcies.

104.- J. 443 1296 març 14

La priora de Jonqueres ven a Pere Barceló, en alou, per 5.000 s. b., la quarta part del molí del coll de Celada, pel qual ha de pagar 3.000 s. a Guillem Carbonell.

105.- J. 440 1296 març 30

La priora de Jonqueres dóna possessió a Pere Barceló de la quarta part del molí.

106.- J. 325 1296 abril 11

Pere Barceló promet a la priora i convent de Jonqueres que si dins 3 anys li paguen els 3.000 s. que ell donà dels 5.000 de preu de la part del molí, ell els restituirà aquesta part; si no li paguen res, passats els 3 anys els donarà els 2.000 s. restants.

107.- J. 555 1296 juny 7

Pere de Sala, marmessor de Jaume Moragues, ven a la priora de Jonqueres 3/8 d'un censal de 2 morabetins, del qual Isaac de Tolosa ja li vengué els altres 5/8.

108.- J. 324 1296 octubre 24

Acta de la possessió que dóna Guillem Carbonell a la priora de Jonqueres, de 2/3 de la quarta part que tenia el seu pare en el molí; de 2/3 de 2 censals de mig morabetí cadascun que es rebien de les monges Menors i de dos moliners pel dret del pas de l'aigua del rec Comtal; i de 2/3 d'un censal de 3 s. sobre una terra que té Ramon Jaume vora el molí.

109.- D-1651 1296 desembre 23

Maimó de Forn, de Barcelona, estableix a Bernat Moragues, a cens de 14 s. b., un tros de terra amb vinya i oliveres a la riera de Magòria.

110.- D-1663 1296 desembre 23

Maimó de Forn estableix a Guerau de Torroella, a cens de 14 s. b., una terra amb vinya i oliveres a la riera de Magòria.

111.- D-1664 1296 desembre 23

Maimó de Forn estableix a Ferrer de «Regali» i Elisenda Porcell, a cens de 23 s. 4 d., una terra a la riera de Magòria.

112.- D-1665 1296 desembre 23

Maimó de Forn estableix a Guillem de Sala, a cens de 14 s. b., una terra a la riera de Magòria.

113.- D-1667 1296 desembre 23

Document igual a l'anterior (Carta partida). Establiment d'una vinya, a cens de 14 s. b.

114.- D-1666 1296 desembre 23

Maimó de Forn estableix a Joan Roig i la muller Romia, a cens de 14 s. b., una vinya a la riera de Magòria.

115.- J. 6 1297 gener 7

Acta de la possessió donada per Pere de Sala a la priora de Jonqueres de 3/8 d'un censal de 2 morabetins, del qual ja té el monestir els altres 5/8 (doc. 101 i 107).

116.- J. 285 1297 febrer 14 (tr. del 17 - IX - 1319)

Elisenda, filla de Bartomeu de Riera, difunt, i la seva mare Gueraua venen a Pere de Gualbes, per 66 ll. b., una casa amb obrador a l'horta de Mar, prop dels molins de Mar.

117.- J. 445 1297 maig 14

Els executors testamentaris de Guillem Colrat institueixen un prevere que celebri tres misses setmanals per les ànimes del rei Alfons i del dit Colrat, a l'altar de Sant Joan i Santa Maria Magdalena del monestir de Jonqueres, i assignen diverses parts de censal que han comprat, per 2.000 s. b., especialment als marmessors de Pere Carbonell.

118.- J. 269 1297 setembre 29

Guillem Vidal, fill de Pere d'Olivera, difunt, dóna possessió a la priora de Jonqueres d'un solar amb dos obradors, tocant a les parets del monestir, que ell tenia per Arnau de Campbó, i un altre obrador proper, venut tot el 19 del mateix mes de setembre.

119.- D-1576 1297 octubre 11

Arnau de Campbó ven a la priora de Jonqueres, per 23 ll. b. i mitja, 4 morabetins censals sobre dos trossos de terra amb obradors, que rebia de Guillem Vidal, i que ell té pel monestir a cens d'un morabetí, procedents dels hereus d'Astrug de Tolosa i dels marmessors de Jaume Moragues.

120.- J. 360 1298 febrer 3

Guillema, muller de Domènec Calcina, i Maria, filles de Pere Vidal i d' Elisenda, confirmen la venda feta pel seu germà Guillem Vidal a la priora de Jonqueres (doc. 118).

121.- D-1668 1298 agost 12

Maimó de Forn ven als germans Bernat i fra Ponç, abat de Sant Cugat del

Vallès, fills de Berenguer Burguet, per 102 ll. b., i en alou, tots els censos i dominis sobre les terres de la riera de Magòria, per raó de l'assignació que manà fer Burguet a les seves filles Bernarda i Sibília, monges de Jonqueres, i després d'elles a la infermeria del monestir.

122.- D-1661 1298 agost 22

Maimó de Forn dóna possessió a Bernat Burguet, per ell i per fra Ponç, dels censos que els ha venut a la riera de Magòria.

123.- D-1660 1298 agost 26

La priora de Jonqueres i la monja Sibília Burguet fan procurador Guillem Pereyó, beneficiat del monestir, per rebre possessió, en nom també de la infermeria, dels censos venuts per Maimó de Forn.

124.- D-1662 1298 agost 27

Bernat Burguet, per ell i per fra Ponç, dóna possessió a Guillem Pereyó, procurador de la priora de Jonqueres i de Sibília Burguet, dels censos sobre Magòria.

125.- J. 203 1298 desembre 3

Guillema de Montcada, vídua de l'infant Pere d'Aragó, reconeix a la priora i convent de Jonqueres que van consentir en la donació que ella féu a Jaume de Montjuïc de 300 s. b. anuals a cens de 50 s., part dels 400 s. que ella rep sobre els molins reials de Barcelona, per destrucció dels de Montcada, i els cedeix l'esmentat cens de 50 s.

126.- J. 416 1299 maig 4 (tr. del 4 - VIII - 1360)

Guillem Ferrer, de la vall de Sóller, i la muller Sibília venen per 12 s. reals a Pere Masblanch la meitat del rafal Mas Roig a l'alqueria de Fornalutx comprat a Bernat de Puigsec, procurador del monestir de Jonqueres, que es té a cens de 25 s. (20 s. del comprador al monestir i 5 s. del venedor a Jaume Cerdà).

127.- J. 417

Trasllat, del 22 - II - 1374, del document anterior.

128.- D-1640 1300 gener 9

Fra Ponç Burguet, el seu germà Bernat i el cunyat Ramon Calvet assignen a la seva germana Sibília, monja, i a la priora de Jonqueres per la infermeria, un censal de 79 s. 4 d. que sumen els que han comprat a Maimó de Forn sobre les terres de Magòria.

129.- J. 330 1300 gener 16

Berenguer de Cases estableix a Guillem de Serra una terra amb part de vinya prop del monestir de Valldonzella, a cens de 29 s. menys 2 d. b.

130.- J. 27 1300 abril 11 (tr. del 27 - II - 1305)

Trasllat d'unes clàusules del testament de Ramon de Girona, de Barcelona, per les quals nomena marmessors Guillem de Serra, Pere de Sala i Berenguer de Bossegays, canonge, i fa hereus universals Déu i els pobres.

131.- J. 424 1300 maig 13

Berenguer Fullit, procurador de Romeu de Roca, ven per 18 ll. b. a la priora de Jonqueres una casa amb hort sobre la cort comtal, a cens d'un morabetí i mig que rep el monestir.

132.- J. 243 1300 maig 16

Acta de la possessió donada pel procurador de Romeu de Roca a la priora de Jonqueres de la casa i hort que li ha venut a la cort comtal.

133.- D-1616 1300 maig 18

Els marmessors de Brunissenda, filla de Vidal de Ruvira àlias de Soler i muller de Guillem de Canet, venen per 12 ll. b. a la priora de Jonqueres una casa amb hort al costat del monestir, a qui paguen un cens d'un morabetí i un quart.

134.- D-1617 1300 maig 18

Els marmessors de Brunissenda de Rovira donen possessió a la priora de Jonqueres de la casa i hort que li han venut.

135.- D-1590 1300 maig 27

Ramona, filla de Guillem de Marsans, i el seu marit Pere de Manresa venen per 27 ll. b. a la priora de Jonqueres una casa amb hort contigua al monestir pel qual la tenien a cens d'un morabetí i mig.

136.- D-1565 1300 maig 27

Ramona de Marsans i el seu marit Pere de Manresa acusen rebut a la priora de Jonqueres del preu de la casa i hort que li han venut.

137.- J. 231 1300 juliol 15 (tr. del 9 - VI - 1309)

Guillem Rafard, fill del difunt Pere, ven a Pere Galard 1/3 d'un censal de 7 morabetins menys 4 diners que el seu pare rebia sobre un tros de terra prop de Santa Maria dels malalts; un altre terç el té la seva germana Ramona, muller del dit Galard, i el darrer terç el tenen els hereus de Berenguer Rafard.

DON PEDRO PONCE DE LEÓN, OBISPO DE CIUDAD RODRIGO: SU APORTACIÓN A LA REFORMA TRIDENTINA

JOSÉ Mª FERNÁNDEZ CATÓN

Quiero, con esta mi contribución, corresponder, en primer lugar, a la invitación que me hicieron los amigos y compañeros de Barcelona a participar en la iniciativa de ofrecer al Dr. Àngel Fàbrega un homenaje tan justo como merecido; pero, especialmente, quiero expresar al homenajeado el reconocimiento de nuestra vieja amistad y, con sinceridad y sencillez, agradecerle su correspondencia a esta amistad y su colaboración en los años en que con otros compañeros archiveros iniciábamos todos juntos el camino de la creación y de los primeros años de la Asociación de Archiveros Eclesiásticos de la Iglesia Española. Sus consejos, sus alientos y su «estar» en aquellos primeros años de andadura fueron decisivos para que hoy podamos contemplar, con el juicio sereno que dan los años transcurridos, el fruto de aquellos trabajos y desvelos.

Siendo el Dr. Fàbrega eminentemente historiador y archivero, quiero en estas páginas homenajearle con unos documentos que, como he indicado en mis anteriores trabajos sobre el obispo Pedro Ponce de León,[1]

1. José María Fernández Catón, *Pedro Ponce de León, obispo de Ciudad Rodrigo y su actuación en el concilio de Trento*, en «Miscelánea José Zunzunegui (1911-1974) I (Estudios Históricos, I)», Vitoria 1975, pp. 323-344; ID., *Mandamientos» para la diócesis de Ciudad Rodrigo, dados desde Trento por su obispo don Pedro Ponce de León (1552)*, en «Hispania Sacra», XXXII, Madrid 1980, pp. 89-123.

además de ser inéditos, reflejan la preocupación de un obispo humanista y pastoral por aplicar la doctrina tridentina en su diócesis, precisamente Ciudad Rodrigo, que a ambos, al Dr. Fàbrega y a mí, nos evoca el recuerdo de nuestro maestro, compañero, amigo, impulsor y alentador de aquellos primeros trabajos en la Asociación de Archiveros Eclesiásticos: Don Demetrio Mansilla Reoyo, también archivero e historiador, durante largos años obispo de Ciudad Rodrigo y actualmente obispo emérito de aquella diócesis, a quien en su día los archiveros eclesiásticos de España tendríamos que honrar con un merecido homenaje.

* * *

Los documentos que hoy ven la luz forman parte, como he indicado en otras ocasiones, del «corpus» documental que se conserva en un manuscrito[2] de este Archivo Histórico Diocesano de León y referido, principalmente, a la actuación y aplicación de la reforma tridentina por don Pedro Ponce de León[3] en las diócesis de Ciudad Rodrigo y

2. León, Archivo Histórico Diocesano (AHDL), ms. 26. La documentación recogida en este manuscrito pertenece a los obispos Pedro Ponce y Martín de Córdoba, en sus actuaciones en Ciudad Rodrigo y Plasencia, el primero, y Plasencia y Córdoba, el segundo; también existen un documento de don Gutierre Vargas de Carvajal, obispo de Plasencia, del año 1529; otro del lic. Luis Carro, vicario del obispado de Plasencia por don Gutierre Vargas de Carvajal, obispo de Plasencia, de 1554, y dos documentos de Fr. Bernardo de Fresneda, obispo de Córdoba, del año 1573.

El conjunto de la documentación de este manuscrito, sobre el que venimos trabajando desde hace varios años, esperamos que vea pronto la luz.

3. Una breve reseña histórica de Pedro Ponce puede verse en nuestro trabajo *Pedro Ponce de León, obispo de Ciudad Rodrigo y su actuación en el concilio de Trento*, anteriormente citado. Es nombrado obispo de Ciudad Rodrigo en 27 de junio de 1550, a los 40 años de edad; toma posesión el 30 de noviembre del mismo año; a primeros de diciembre de 1551 llega a Trento, donde participa activamente en las deliberaciones del segundo período del concilio; regresa a su diócesis en 1553. En 29 de julio de 1559 Felipe II le propone para ocupar la sede vacante de Plasencia, siendo nombrado obispo de esta diócesis en 26 de enero de 1560. Los años 1560 a 1564 los dedicará a la visita de la Real Chancillería de Valladolid, cargo para el que había sido nombrado por Felipe II. En 1565 celebra en Plasencia un sínodo para aplicar los decretos conciliares y asiste, este mismo año, al concilio provincial compostelano, celebrado en Salamanca. En 26 de octubre de 1572 Felipe II le propone al papa para el cargo de Inquisidor General, nombramiento ratificado por Gregorio XIII en 2 de diciembre del mismo año; cuando llega el Breve pontificio al nuncio apostólico, en 24 de enero de 1773, hacía siete días que había fallecido Pedro Ponce de León en Jaraicejo, el 17 de enero; su sepulcro se encuentra en la catedral de Plasencia.

Plasencia y de Don Martín de Córdoba y Mendoza como obispo de las diócesis de Plasencia y Córdoba, ambos en la segunda mitad del siglo XVI.

Como ya he indicado en mis dos anteriores trabajos, la conservación y agrupación del conjunto de la documentación del manuscrito se debe a don Domingo González, secretario de los dos mencionados obispos, cuando lo fueron de Plasencia y de Córdoba, como él mismo lo deja anotado al comienzo del manuscrito; no siendo secretario de Pedro Ponce, mientras éste fue obispo de Ciudad Rodrigo, el hecho de que se incorporase al manuscrito estos cinco documentos, referidos al pontificado en Ciudad Rodrigo, sugiere una doble interpretación: o bien que se los proporcionara el propio obispo cuando le nombra secretario en Plasencia, o bien que Domingo González los recopilase en Ciudad Rodrigo, aun antes de ser secretario del obispo. A esta duda se añade, también, el desconocimiento del camino recorrido por este manuscrito hasta encontrarse en nuestro Archivo Histórico Diocesano, y el conocimiento o indagación del origen del mencionado secretario, Domingo González, hasta ahora desconocido.

Esta documentación, con otra que recogí ya hace muchos años por archivos de Roma y España, debería haber constituido la tesis doctoral en la Facultad de Historia Eclesiástica de la Universidad Gregoriana de Roma, bajo la dirección del llorado P. Ricardo Villoslada, quien no dudó en afirmar, cuando conoció esta documentación, la transcendencia y el valor de la misma para conocer, no sólo la personalidad de estos dos obispos, sino de la pujanza que tenía en España el espíritu reformador de Trento. Precisamente, en la «Miscelánea» con la que la revista *Hispania Sacra* quiso homenajear al P. Villoslada en 1980, le dediqué mi particular homenaje publicando los «Mandamientos» que en 1552 remitió Pedro Ponce de León a su diócesis desde Trento, donde asistía al concilio.

Ya hemos escrito en otro lugar que no se ha hecho aún la biografía de este gran obispo humanista y reformador del período tridentino.

ANÁLISIS Y CONTENIDO DE LOS «MANDAMIENTOS»

El contenido de los cinco documentos de Pedro Ponce hay que situarlos en un triple contexto; por un lado, en la formación y espíritu reformista que ya, antes de asistir al concilio tridentino, había mani-

festado Pedro Ponce, tanto en su insistencia en la necesidad de permanecer en la diócesis para visitarla y conocer el estado de la misma, a fin de poner el remedio necesario, según él deja escrito en sus «Mandamientos», como en sus reticencias en acudir a Trento ante la insistencia de Carlos I, anteponiendo su misión pastoral al imperativo de Carlos I para que asistiese al concilio; además, este espíritu reformista lo manifiesta claramente en sus intervenciones conciliares, en su posición ante la suspensión del concilio en 1552 y, especialmente, en los «Mandamientos» que desde Trento envía al clero y fieles de Ciudad Rodrigo. Por fin, la doctrina sobre fe y reforma dictada en los dos primeros períodos de Trento intenta aplicarla con constancia, tenacidad y en su integridad a su regreso de Trento en la diócesis de Ciudad Rodrigo, y en la diócesis de Plasencia tendrá ocasión de intensificar esta actividad reformadora y aplicar-lo aprobado por Trento en el tercero y último período del concilio.

El conjunto de mandatos, decretos, prescripciones y normas que se establecen en estos cinco documentos es todo un código o programa de reforma, pero, a la vez, todo un ejemplo de la preocupación de un pastor por su diócesis en los más variados campos, desde el moral, doctrinal y litúrgico hasta el catequético, administrativo o social; recoge, como se ha dicho, lo prescrito por Trento —y aún en el concilio Lateranense V— y se adelanta en algunos temas a lo que Trento prescribiría en las sesiones de sus segundo y tercer períodos.

En los cuatro primeros documentos Pedro Ponce de León establece los principios básicos de lo que será su actuación pastoral en los pontificados de Ciudad Rodrigo y Plasencia hasta 1573, fecha en que fallece. En el quinto documento el obispo intenta atajar una corriente surgida en el lugar de Robleda en relación con una tradicional costumbre litúrgica de la ofrenda en los domingos, días festivos y misas de difuntos.

La publicación íntegra de los documentos en el apéndice documental nos releva de hacer un detallado estudio de su contenido, que, por otra parte, habría que completarlo la restante documentación que pueda existir sobre su pontificado en Ciudad Rodrigo y en otros archivos y bibliotecas. Si bien, nos ha parecido conveniente ofrecer seguidamente un amplio resumen de los temas tratados en cada documento, indicando, a la vez, la correlación que existe entre ellos y la reiteración de su mandato por parte del obispo.

Esta reiteración a lo largo de los años de su pontificado en Ciudad

Rodrigo revela que la implantación de la reforma tridentina era lenta y dificultosa; la vida y costumbres del clero y fieles, que denuncia en sus escritos el obispo, no podía cambiar de la noche a la mañana en una sociedad que llevaba muchos años arrastrando el efecto pernicioso de relajación de la doctrina, la moral y las costumbres, relajación denunciada desde los distintos estamentos de la propia sociedad y que había impulsado a la Iglesia a celebrar los dos últimos concilio ecuménicos del siglo XVI: el V de Letrán y el tridentino.

Nuestro propósito ahora y aquí no es hacer un estudio sistemático y comparativo de la actuación global del obispo Pedro Ponce en la diócesis de Ciudad Rodrigo, porque ello llevaría consigo el estudio de ésta y del resto de la documentación de su pontificado, sino únicamente ofrecer estos documentos como aportación parcial a ese estudio global.

Seguidamente presentamos el resumen de cada uno de los cinco documentos.

Documento nº 1 (19 de febrero de 1951)

El mandamiento está dirigido al clero y fieles de la diócesis y en él se dan instrucciones concretas sobre confesores, confesión y comunión pascual y forma de efectuarla, corrigiendo los abusos de los confesores en la imposición de la penitencia.

Ordena que todos los fieles que hayan llegado a la edad de discreción, con la mayor devoción y arrepentimiento se confiesen durante la Cuaresma, y reciban la Eucaristía dentro del período comprendido entre el domingo de Ramos hasta el domingo después de pascua de Resurrección inclusive, cumpliendo así con lo establecido por la santa madre Iglesia, y ello bajo pena de ser denunciados públicamente en las iglesias los que no lo cumplieren, además de procederse contra ellos según derecho.

Manda a los curas y tenientes de curas de la ciudad y obispado que todos los domingos de la Cuaresma avisen a sus fieles de este su mandamiento y que en cada parroquia se anote cuidadosamente en un libro de matrícula los feligreses que cumplan con este precepto, indicando si es varón o mujer, casado o soltero, edad aproximada, y, dentro de la casa, si es marido, mujer, hijos, mozas, criados u otras personas de la casa; pasados quince días desde el domingo de Ramos, anotarán los

curas en dicho libro de matrícula las personas que no hubieren cumplido con pascua, debiendo remitir, antes del día de la Ascensión, el libro de matrícula al obispo o a su provisor, para que éstos estén informados y provean en remedio de las almas de sus diocesanos.

Los curas que fueren negligentes o dejaren de cumplir con este mandamiento incurrirían, cada vez que incumplieran el mandato, en la pena de diez días de cárcel y dos ducados para la fábrica de la iglesia o para las obras pías que determinase el obispo.[4]

A continuación, denuncia dos graves abusos que vienen cometiéndose con ocasión de la confesión, como el de los beneficiados, capellanes o clérigos intrusos que, no teniendo cura de almas, ni licencia del obispo o de su provisor, se entrometen a oír confesiones, o el de estos clérigos y el de los curas con cura de almas que imponen de penitencia, a los fieles que se confiesan, la obligación de entregar cierta cantidad de maravedís para misas y limosnas, haciéndose cargo los propios confesores de este dinero, diciendo a los penitentes que ellos se encargarán de celebrar las misas y hacer las obras de caridad con las limosnas impuestas.[5]

Para evitar estos abusos el obispos manda que ningún clérigo se entrometa a confesar ni administrar sacramento ni a oír confesiones a persona alguna, sin que primeramente sea examinado y obtenga expresa licencia del obispo o de su provisor y, el que lo hiciese, sería castigado con la pena de cinco días de cárcel y de un ducado; establece, sin embargo, que los clérigos que no tuvieran licencia podrían confesar en caso de enfermedad o en «articulo mortis» y siempre que no pudiese hallarse un confesor con licencias ministeriales; manda, igualmente, que ningún clérigo aplique a sí mismo las misas y limosnas que impusiera de penitencia en la confesión y el que lo contrario hiciere, pagaría quinientos maravedís de pena.

Ordena a los sacerdotes que después de la confesión den cédula de haberse confesado a los penitentes, quedando éstos con la obligación de presentarla a sus propios curas, para que los anoten en la matrícula de los confesados, prescribiendo a los curas que no anoten en la matrí-

4. Este mandato se vuelve a reiterar prácticamente igual, pero con las correcciones que aparecen interlineadas o al margen de este documento, en el nº 10 del documento nº 4, que se comenta más abajo y se publica en el apéndice documental.

5. El contenido de este mandado se vuelve a reiterar en los núms. 11 y 12 del documento nº 4.

cula ni los tengan por confesados a los fieles que no les entreguen estas cédulas.

Finalmente, establece que ningún confesor sea osado de absolver de los casos reservados al obispo.

Como se ha dejado constancia en las notas que acompaña a la edición del documento, en el texto existen varias frases y palabras tachadas y sustituidas por otro texto o palabras, que se encuentran interlineados sobre lo tachado o al margen del texto del documento.

Consideramos que el texto primitivo es el que pertenece a este documento nº 1, ya que los textos interlineados o del margen, y que sustituyen a los tachados, se ha podido comprobar que se hallan integrados en el texto del documento nº 4, del año 1554, lo que quiere decir que en esta última fecha seguían cometiéndose los mismos abusos, y por ello incrementa las penas y da a la redacción un carácter más imperativo y severo, incluyendo el destierro del obispado por el tiempo que tuvieran a bien el obispo o su provisor.

Documento nº 2 (15 de febrero de 1552)

Estos «Mandamientos» los dirige don Pedro Ponce de León al clero y fieles de su diócesis desde Trento, donde asistía al concilio y donde había llegado los primeros días del mes de diciembre de 1551. A través del texto y, especialmente, de la introducción justificativa que hace al principio, aparece claro su disgusto al tener que haber dejado la diócesis sin haber concluido su visita pastoral y sin haber podido aplicar estos «Mandamientos» en Ciudad Rodrigo. El imperativo de Carlos I para asistir a Trento se lo impidió y le contrarió; sin embargo, no perdió el tiempo en Trento y, tan pronto como le fue posible, envía a su clero y fieles esta hermosa pastoral, que es todo un tratado sobre el gobierno de la diócesis y su preocupación por la conservación de la fe, la moral y las costumbres de su clero y pueblo. Estos «Mandamientos» son un claro exponente de su pensamiento; la visita pastoral de la diócesis, que estaba llevando a cabo cuando recibe la orden de Carlos I, le había dado motivo suficiente para tomar una clara y decidida postura sobre la reforma, que hubiera llevado a cabo directamente si hubiera continuado en la diócesis; la lejanía de ésta y la idea de que la estancia en Trento podría alargarse, fueron sin duda alguna los imperativos que le impulsaron a enviar a la diócesis este documento, para

que lo antes posible se adoptasen las medidas precisas para iniciar, sin retraso y sin esperar a su retorno, la reforma tan deseada por él.

Aún cuando este importante documento fue objeto de un nuestro anterior trabajo, en el que se ofreció también la transcripción íntegra de los «Mandamientos», seguidamente, y correspondiendo a la misma numeración de aquellos, se da un resumen del contenido de los mismos, con el fin de ofrecer, con los cinco documentos que se conservan en el manuscrito de referencia, una visión más completa de la actuación del obispo Pedro Ponce de León en la diócesis de Ciudad Rodrigo.

Se inicia el texto exponiendo las razones que le han movido a escribir estos «Mandamientos»; afirma que ha visitado las iglesias de la ciudad y otras de la diócesis y que en cumplimiento de su oficio se ve en la precisión de proveer algunas cosas, poniendo remedio conforme a lo «estatuydo en el concilio de Trento», pero que, dadas las ocupaciones que tuvo en Ciudad Rodrigo, al tener que salir para Trento por mandato del Papa y del Emperador, le fue imposible allí cómodamente proveer cuanto fuera preciso; por eso quiere desde Trento «ordenar lo que entonçes dexe de proveer», reservando la provisión de otras cosas para cuando tuviere tiempo y «nuestro Señor fuere servido de llevarnos a nuestra sancta iglesia».

Después de esta introducción justificativa comienza la exposición de los 43 mandatos. A continuación se hace el resumen de cada uno de los puntos de estos «Mandamientos», que tomamos de nuestro anterior trabajo.

1. Trata temas de la vida y costumbres de los clérigos, referidos a la decencia de la persona: corte de pelo, barba, obligación de llevar la corona abierta, vestidos, calzas y botas, clases de zapatos, utilización de la sotana con manteo, dando el plazo de dos meses para que los clérigos se provean de ellos; penas por incumplimiento.

2. Prohíbe el uso de armas a los clérigos, sin permiso expreso.

3. Prohíbe que los clérigos tengan mujeres en sus casas, cuya compañía pueda ser sospechosa, dando el plazo de treinta días para despedirlas.

4. Prohíbe a los clérigos tener mancebas y concubinas en su casa, debiéndolas despedir y estableciendo las penas económicas y beneficiales que se han de imponer a los que no cumplieran lo establecido.

5. Reitera la prohibición a los clérigos de andar con mujeres sospechosas, o sobre las que recayere alguna sospecha.

6. Prohíbe a los clérigos lleven del brazo a novias y ordena a los hombres y mujeres que tengan en sus casas clérigos, especialmente sacerdotes, les traten con dignidad.

7. Prohíbe a los clérigos el baile y la danza, que canten cantares seglares o prediquen cosas vanas en misas nuevas y bodas; así como asistir a los toros y a los juegos, jugar a juegos prohibidos, especialmente a los dados y naipes, o que otros jueguen por ellos, siendo obligación de los clérigos gastar bien las rentas y usar el tiempo en buenos ejercicios, dando ejemplo en su vida.

8. Establece normas concretas sobre ausencia y residencia de los curas de almas.

9. Determina los derechos del llamado pie de altar para los que sirven sus beneficios y que los clérigos que sirven sus beneficios propios o en sustitución o arriendo perciban directamente las «obenciones».

10. Prohíbe el arriendo de los beneficios y los acuerdos directos entre patronos de tales beneficios con los clérigos servidores; establece normas sobre el particular y sobre las rentas de estos beneficios.

11. Impone las penas en que incurren los clérigos que se ausentaren de sus beneficios sin la licencia del obispo o de su provisor.

12. Da normas a los clérigos sobre la enseñanza del Evangelio y la doctrina cristiana y sobre la vigilancia de las costumbres, el cuidado con las falsas doctrinas, supersticiones, errores; recomienda la vigilancia a los peregrinos, especialmente a los clérigos extranjeros que puedan enseñar falsas doctrinas; establece prescripciones litúrgicas sobre el agua bendita, la señal de la cruz, la oración ante el Santísimo, las oraciones al acostarse y levantarse, al entrar en la iglesia, sobre el rezo del Ave María, Pater noster, Credo y Salve Regina y penas a los clérigos negligentes en la enseñanza de la doctrina cristiana.

13. Recuerda las obligaciones de los padres para con sus hijos en la instrucción y costumbres; prescribiendo que en cada iglesia exista un sacristán, remunerado dignamente, con la obligación y dedicación de enseñar a los niños a leer, escribir, cantar, rezar, ayudar a misa, las oraciones y santiguarse y ayuden a éstos a obedecer a sus padres, mayores y clérigos; establece el salario de los sacristanes y la obligación de los curas de tener buenos sacristanes que sirvan a las iglesias y enseñen a los niños. Prescribe la obligación de que todos los domingos del año y días de fiesta haya doctrina después de comer, «tañendo la campana» para que los niños asistan; concede indulgencia para los niños y mayores que asistan a la doctrina y a los maestros que la ense-

ñen en sus escuelas; impone penas a los curas que no enseñen la doctrina cristiana y prescribe el examen de doctrina cristiana a los clérigos de «prima corona».

14. Todos los domingos y días festivos los sacerdotes absolverán en la misa de los pecados veniales, previo el rezo de una oración —que se irá cambiando cada vez— y la confesión general de los pecados.

15. Los clérigos deberán guardar la llave del sagrario y procurar su decencia, renovando las Sagradas especies y los corporales, siendo lavados éstos únicamente por los sacerdotes.

16. Recomienda el recogimiento de los sacerdotes en la celebración de la misa y sagrados oficios.

17. Prohíbe que las colectas y responsos se hagan durante la misa, para no distraer a los fieles, debiéndose realizar antes o después; prohíbe la celebración en la iglesia de representaciones y «remenbranças» por los desórdenes que se siguen, excepto en la fiesta del Corpus, si es honesta y decente; los sermones de pasión y resurrección no se harán de noche, sino de día.

18. Prohíbe las reuniones y velas nocturnas en las iglesias en las vigilias de santos y fiestas por los desórdenes que se siguen, aunque se hagan bajo pretexto de oración y devoción; prescribe que los curas cierren las puertas de las iglesias y ermitas al anochecer, imponiendo penas a los transgresores.

19. Prescribe que los clérigos indaguen «si ay algunos malos christianos que tengan algunas opiniones sospechosas a nuestra fee catholica», o si hay «encantadores, agureros, hechiceros», o que induzcan a supersticiones; vigilen la vida familiar: los esposos que no conviven juntos, los excomulgados, los que faltaren a misa los domingos, los enemistados entre sí o rencorosos, los que cometan pecados contra la fe, amonestándoles «con toda caridad y amor» y poniendo en conocimiento del obispo o su provisor estos defectos, incurriendo en penas los clérigos negligentes.

20. Impone a los curas de almas la obligación de aplicar la misa por el pueblo en los domingos y días de fiesta, prohibiendo que apliquen estas misas a intención de su devoción o con estipendio; prohíbe igualmente la celebración de exequias, novenarios o aniversarios en los días de fiesta o domingos, debiendo celebrarse, si es necesario, después de las segundas vísperas, y, si hubiera necesidad de enterrar los domingos, se haga antes de la misa, con un responso, dejando para el día siguiente la misa.

21. Prohíbe la celebración de misas en casas particulares, salvo que haya autorización para ello, y en este caso deberá ser en un oratorio, si lo hubiera, o donde no haya cama alguna, estableciendo penas para los sacerdotes que lo incumplan.

22. Prescribe que ningún clérigo de la diócesis autorice la celebración de la misa a clérigo, fraile o monje extranjero, sin letras testimoniales o comendaticias de sus prelados, ya que se cometen muchos excesos, celebrando varias misas en el día y oyendo confesiones, aún de algunos que pasan por clérigos, sin serlo; permite la celebración a clérigos extradiocesanos cuando son conocidos o no hay sospecha alguna o se trata de una o dos veces, pero exige de sus propios clérigos que procuren tener mucho cuidado sobre el particular.

23. Ordena a los clérigos de la diócesis que no admitan a celebrar misa a religiosos y monjes que cambian de hábito y religión, si previamente no tienen permiso del obispo o de su provisor, y hayan justificado la dispensa de su propia orden para cambiar a otra, prohibiendo a estos religiosos y monjes que sirvan beneficio curado, simple o capellanía alguna.

24. Ordena que los curas de ánimas que tengan más de cien vecinos busquen en la cuaresma algún sacerdote que le ayude para las confesiones, imponiendo penas a los curas que no lo hicieren o si por culpa suya falleciere algún feligrés sin poderse confesar.

25. Los curas con beneficios simples y servideros quedan obligados a prestar ayuda en la administración de los sacramentos a los curas con cargo de almas.

26. Prescribe la vigilancia y custodia de la pila bautismal, la prohibición de celebrar el bautismo en casas particulares, salvo en casos particulares, así como las bendiciones nupciales o matrimonios, imponiendo penas pecuniarias a los clérigos transgresores.

27. Ordena que en cada iglesia se abra un libro donde se asiente la partida de bautismo, dando instrucciones en la forma en que se ha de realizar.

28. Prescribe, prácticamente, la formación del archivo parroquial de carácter administrativo, ordenando que en cada iglesia se reúnan, recojan o se manden copiar todas las escrituras sobre heredades, posesiones, herencias, censos, tributos «que les son devidos y pertenescientes por la mudança de los prelados, visitadores y maiordomos»; establece que esta documentación se guarde en un arca de dos llaves; la documentación perdida se volverá a sacar de los registros de escribano o

bien se harán autorizar ante juez competente, no pudiendo sacarse del arca sin verdadera necesidad y haciéndose un inventario de todo ello, imponiendo penas a los curas que no lo hicieren.

29. Ordena la apertura de nuevos libros parroquiales: libro de posesiones, herencias, tributos, rentas, de las fábricas de iglesias, beneficios y capellanías, aniversarios, fiestas; de misas, oficios, memorias; y que se ponga en sitio visible una tabla, firmada por el provisor o visitador, donde aparezcan con claridad los aniversarios, misas, capellanías perpetuas, memorias, con las personas que lo dataron e iglesia y día donde se han de celebrar. El sacristán llevará un libro donde anotará los días que los capellanes faltaren a celebrar la misa, de lo cual dará información al visitador; en cada ermita se hará igualmente un inventario de bienes y posesiones, conservándose en la misma forma que en las iglesias.

30. Ordena que para reorganizar la economía de las iglesias y ermitas —«muchos dineros y hazienda estan en poder de los mayordomos»— se tomen cuentas a los mayordomos, y los fondos se gasten en obras necesarias de las iglesias y ermitas, especialmente en éstas, porque había muchas en la diócesis sin puertas y en condiciones poco decentes, en las que se llegaba a meter el ganado del campo; impone pena a los incumplidores y ordena que, cuando los fondos no sean suficientes para los arreglos de las ermitas, se pidan limosnas.

31. Para cortar los abusos de erección de cofradías sin autorización del obispo y la recogida de limosnas por cofrades pertenecientes a estas falsas cofradías, prohíbe la erección de cualquier nueva cofradía sin autorización del obispo; se presentarán ante el provisor las ordenanzas o estatutos de las cofradías existentes para su revisión y aprobación.

32. A fin de evitar los excesos que se vienen cometiendo dentro de las iglesias por las personas que se acogen a su asilo para librarse de la justicia seglar, debido a la inmunidad de que gozan las iglesias y ermitas, prohíbe todo acto que perturbe los divinos oficios, que se cometan actos profanos y deshonestos, que salgan de la iglesia para realizar actividades contrarias a la doctrina cristiana y a la autoridad seglar, sin que puedan estar en la iglesia por espacio de más de doce días; establece las penas a los infractores y a los curas que no hicieran cumplir lo establecido.

33. Prohíbe los abusos que se vienen realizando con ocasión de comidas y fiestas que se celebran entre parientes, cuando éstos van a contraer matrimonio, antes de que les llegue la dispensa de impedi-

mentos, estableciendo penas canónicas, especialmente a los curas que asistan a ellas.

34. Reitera la prohibición, conforme a los sagrados cánones y «por ser contra derecho divino natural y vmano», de nuevo matrimonio de las personas que ya estén casadas o el matrimonio de aquellas lo contraigan conociendo los impedimentos que se oponen a ello, estableciendo las penas canónicas que se han de imponer.

35. Ordena que no se proceda a casar a ningún extranjero si no se conoce su domicilio o si tuviera algún impedimento.

36. No podrá celebrarse nuevo matrimonio si no consta certificación de la muerte de uno de ellos y sin que exista la autorización del provisor.

37. Establece las penas contra los blasfemos, especialmente si son clérigos y reincidentes, aduciendo lo establecido en el concilio Lateranense V, ses. IX, que transcribe literalmente.

38. Establece cómo debe llevarse a cabo la absolución de la excomunión de aquellos que han pagado ya la pena pecuniaria, pero que no se preocupan de acudir a que se les absuelva de la excomunión.

39. Ordena que en todas las iglesias y en la catedral exista una tabla donde aparezcan los nombres de los excomulgados y la causa de la excomunión y que en las misas de todos los domingos se lea en alta voz la lista de los excomulgados, para que el pueblo los conozca y se aparte de ellos y éstos procuren el remedio de la absolución. Para evitar que algunos excomulgados vayan a otras iglesias, conventos y monasterios a oír misa, donde no sean conocidos, establece que los curas se notifiquen unos a otros y a los superiores de conventos y monasterios el nombre de los excomulgados de cada iglesia; cuando éstos fueren absueltos se borrarán de las listas.

40. Establece las penas que se han de imponer a los excomulgados que no procuran la absolución y que viven despreocupados por ello, tanto si son clérigos como legos, «deseando reduzirlos a buen estado e al camino de salvación».

41. Ordena que se proceda con justicia en lo que se refiere a la denuncia de delitos y excesos cometidos por los fieles y los clérigos, estableciendo penas contra los que no cumplieren con su deber o se dejasen llevar de excesos en las denuncias, incluso si fuere el propio fiscal.

42. Autoriza a su provisor o visitador para que, cuando haya causa para ello, por razón de pobreza o imposibilidad en su pago, las pe-

nas pecuniarias impuestas en estos «Mandamientos» puedan ser conmutadas o reducidas por otras penas y penitencias corporales.

43. Determina la forma en que su provisor hará público estos «Mandamientos», bien en su totalidad o bien parcialmente, y la autoridad que han de tener los traslados notariales que de ellos se redacten; ordena que cualquier traslado total o parcial lleve la misma fecha y lugar que aparece en este original, que él autentica con su propia firma y data en Trento, a 15 de febrero de 1552.

Documento nº 3 (1 de noviembre de 1553)

El 28 de abril de 1552 se suspende el concilio de Trento, que no se reanudará en su tercer período hasta diez años más tarde, en 1562. Don Pedro Ponce regresa de Trento con la gran amargura de haberse suspendido el concilio, a pesar de sus protestas con otros once padres conciliares,[6] y después de que estos mismos prelados remitieran al Emperador una dura carta quejándose de que el concilio no continuara para tratar los temas doctrinales y de reforma para el que había sido convocado, teniendo que trasladarse los obispos a Trento después de vencer graves dificultades, y dejando abandonadas sus diócesis, y, más aún, teniendo en cuenta el poco fruto que habían dado las sesiones de este segundo período del concilio.[7]

Desconocemos cuándo llega de regreso a Ciudad Rodrigo; en cambio, por el preámbulo de este tercer documento, que dirige al deán y cabildo de la catedral y a todos los clérigos y fieles de la diócesis, de cualquier estado y condición que sean, y a los concejos de los lugares, congregaciones, cofradías y hermandades del obispado, en el que amonesta, declara y ordena «lo que conviene a la salvaçion de las animas de los parrochianos de nuestro obispado, moderando y reformando todo aquello que tubiere nesçesidad dello y conveniere al buen gouierno del», sabemos que a su regreso de Trento, y antes de promulgar estos «mandamientos», había reanudado la visita pastoral a las iglesias de la diócesis, como lo deja claramente expuesto cuando escribe: «no emos

6. Soc. Goerresiana, *Concilium Tridentinum*, VII/1, pp. 530-531 transcribe íntegra la protesta.

7. Id., ib., XI, pp. 878-79.

podido proveer lo que quisieramos hasta agora, que emos visitado muchas yglesias deste nuestro obispado, de la qual visita emos entendido las seguientes, que requieren declaraçion e prouision general, reservando la prouision de otras cosas para en otro tiempo».

Dos son los temas que aborda en este decreto o «mandamiento». En el primero intenta corregir ciertos abusos sobre la limosna y pitanza que se entrega a los sacerdotes por la aplicación de misas y, por parte de los sacerdotes, sobre la aplicación de la misa por la intención de quien reciben la limosma y la pitanza. El segundo denuncia los excesos que se cometen en ciertas reuniones que celebran los hermanos de algunas cofradías y hermandades, prohibiendo la creación de nuevas cofradías y estableciendo la reforma de los estatutos de las existentes.[8]

Ha sido informado, dice el obispo, de que se han dado y se dan limosnas y pitanzas, o se dejan en testamento o en otra cualquiera última voluntad o disposición entre vivos tan poca cantidad para limosna y pitanzas de las misas que se les encomiendan por vivos o por difuntos a religiosos y sacerdotes, que no pueden ni podrían sustentarse con ellas los días que dicen dichas misas; otro tanto sucede con la escasa renta que produce o la corta dotación con la que se han dotado para misas muchas capellanías, aniversarios y memorias de misas «speçialmente para en este tiempo que tan charos valen los mantenimientos», y que están grabadas con gran carga de misas que los sacerdotes tienen que levantar sin que su limosna y pitanza sea suficiente para que de ellas puedan sustentarse.

También existen muchos casos en que algunas personas han dejado bienes a otras personas, que éstas aceptaron, con la obligación de que manden decir misas o aniversarios por sus almas y las de sus difuntos y, aun siendo estos bienes suficientes para que se pueda dar a los celebrantes una congrua limosna y pitanza, sin embargo, «no se la dan sino de poca cantidad».

Para que los sacerdotes y religiosos tengan una honesta y congrua sustentación y para evitar, además, tales abusos, y «se puedan cumplir las pías voluntades de los que pretienden y encomiendan se digan por sus animas o de otras personas misas o aniversarios o fundan

8. Este mismo tema lo había tratado en el «Mandamiento» que envía desde Trento y que se ha reseñado más arriba, en el nº 31 del documento nº 2.

capellanias, o dexan bienes con esta carga a algunas personas», ordena y manda al clero y fieles de su obispado, «que de aqui adelante con zelo y piedad de sus animas e de las otras personas se movieren a encomendar misas a sacerdotes y religiosos, pretendiendo las digan por ellas, vsen de la charidad christiana que son obligados a tener con los sacerdotes y religiosos, speçialmente pobres, por respeto de su orden y oficio, allende de lo que les obliga la proximidad christiana e la buena obra que les hazen los dichos saçerdotes en dezirles las misas, que les encomendaron», fijando a continuación la limosna que se ha de entregar por cada misa en la cantidad de «treinta y quatro maravedis, y no menos», cualquiera que fuere la cantidad de misas que se mandare aplicar a los celebrantes, ya fueran manuales, de aniversario, capellanía o fundación.

Si la renta de fundaciones o capellanías no fuera suficiente para entregar la limosna y pitanza establecida, procede a reducir el numero de misas con las que están grabadas las fundaciones y capellanías a las que se puedan decir a razón de la limosna por él establecida e, inclusive, autoriza a que pueda venderse parte de los bienes que se dejaron para la dotación de ellas, «porque en tal caso la dicha reduçion del numero de las misas se a de hazer conforme a la renta de la doctaçion de la capellania o aniversario o memoria perpetua de misas».

También manda que se proceda a la reducción del número de las misas que no estuvieren dichas en todo el obispado y se hubieren mandado decir, o se tengan que aplicar por cualquiera disposición testamentaria o de última voluntad entre vivos o por fundación de capellanía o aniversario u otra memoria perpetua de misas, y si entre los fieles y sacerdotes surgiera alguna duda en la interpretación de este su mandato, aconseja se recurra a él o a su provisor, a fin de obtenerse dicha reducción.

Finalmente, ordena a los sacerdotes de su obispado, o que residieren en él, que en adelante no exijan como limosna de misas más de los treinta y cuatro maravedís, sin que puedan recibir otra pitanza o limosna, de cualquier cantidad que sea, y que no apliquen la misa por otra persona fuera de aquella por quien se obligaron a decirla por la limosna recibida, y esto lo deben cumplir bajo pena de excomunión mayor y de quince días de cárcel y del pago del doble de la cantidad de pitanza o limosna que recibieron.

El segundo tema que aborda este «mandamiento», se refiere a que también ha sido informado de que en la ciudad y en la diócesis existen

cofradías, hermandades y congregaciones instituidas para fines y obras pías y espirituales, en las cuales los cofrades y hermanos juran guardar las constituciones, estatutos y ordenanzas y se reúnen a comer y beber como cofrades en ciertos días de fiesta, en cuyas reuniones se originan muchos desordenes «e perjuros en desseruiçio de nuestro Señor e perjuizio de sus animas y de la hermadad christiana que a de aver en tales congregaçiones»; por ello ordena, en primer lugar, que no se creen, sin su especial y expresa licencia, nuevas cofradías y hermandades, porque «podrian resultar algunos inconvenientes so color dellas», ni se hagan estatutos, constituciones u ordenanzas, ni se guarden y observen las que se hicieren, sin que antes sean aprobadas, quedando anuladas las que se redactasen sin su licencia, bajo la pena de cuatro ducados a los cofrades que en ello fueren culpados, que serían destinados para el hospital o hospitales o pobres del lugar donde se hiciere.

Para que todos los cofrades de las cofradías, hermandades y congregaciones ya instituidas queden libres de los compromisos y los juramentos que hubieren hecho de guardar las constituciones y estatutos, da facultad a los curas y a sus tenientes para que puedan absolverlos de la observancia de dichos juramentos, imponiendo una pena moderada a los cofrades transgresores de los estatutos y ordenanzas, prohibiéndoles que a costa suya o de la renta o limosna de las dichas cofradías se junten a comer y beber, bajo pena de ocho reales, y si incurrieran de nuevo en ello se proceda a revocar y extinguir la cofradía o hermandad.

* * *

Se ha de advertir, para concluir, que las dos notas marginales que existen en el documento, y que se han reseñado en el apéndice documental, reflejan que este mismo texto fue utilizado por Pedro Ponce en su diócesis de Plasencia, indicando en la primera nota marginal que el tema del primer punto, es decir, lo relativo a la limosna de las misas, se cumplía ya en Plasencia, y así lo da entender cuando escribe: *Este capitulo esta proueido y se guarda;* en cambio, al comenzar el segundo punto anota al margen: *Ojo, que conuerna esta mandato para lo de Plasencia,* dando a indicar con ello que en Plasencia era conveniente ponerlo en práctica.

Estas anotaciones y pequeños datos nos vienen a confirmar que gran parte de las normas de aplicación de la reforma que dicta para el clero y fieles de Ciudad Rodrigo vuelve a instarlas en su vida pastoral

en Plasencia, como se ve en el gran número de documentos que se conservan en el mencionado manuscrito, referidos a la actuación de Pedro Ponce de León en la diócesis de Plasencia, y que, como he indicado, confiamos que pronto sean publicados.

Documento nº 4 (19 de enero de 1554)

Poco más de dos meses habían transcurridos desde que había hecho público el anterior documento cuando, el 19 de enero de 1554, dirige una nueva pastoral o «Mandamientos» al deán y cabildo de la iglesia catedral, al clero y fieles de su diócesis de Ciudad Rodrigo, después de haber realizado la visita pastoral a las iglesias de la ciudad y de la diócesis, dando normas sobre la instrucción religiosa y la reforma de vida y costumbres del clero y fieles.

Con un preámbulo similar al utilizado en los otros documentos, el obispo deja constancia de que se halla visitando las iglesias de la ciudad y diócesis y que «para el seruicio de Dios y bien dellas e de las animas e decargo de nuestra conçiençia, cunpliendo con nuestro offiçio» se veía en la necesidad de proveer algunas cosas «que tienen nescesidad de remedio»; y que, «queriendo ponerlo conforme a derecho e a lo statuido en el concilio de Trento, corregiendo y emendando todo lo que tiene nesçesidad de correçion y emienda, reservando otras cosas para quando estubieremos informados y entendieremos que conviene proveer en ellas», ordena los siguientes «mandamientos».

El contenido de estos «Mandamientos» es muy similares, en algunos de los temas, a lo tratado ya en los «Mandamientos» que envía desde Trento y recoge también lo establecido en los otros dos publicados con anterioridad; vienen siendo estos «Mandamientos» una recapitulación de todo lo ordenado desde que se hace cargo de la diócesis de Ciudad Rodrigo y constituyen una verdadera radiografía de la situación de la diócesis, de la que ha podido informarse a través de sus continuas visitas pastorales, y que, como él escribe, cumpliendo con su oficio de pastor, quiere poner remedio de todo aquello que tuviere «nesçesidad de correçion y emienda», adaptándolas a lo establecido en el concilio de Trento.

Se ofrece a continuación en resumen, y siguiendo la misma numeración que se ha dado en la transcripción del documento a los distintos mandatos, el extenso contenido del texto.

1. Prescribe a los clérigos hábito decente y distinto de los seglares, atuendo del pelo y de la barba; corona abierta, sotana hasta el empeine del pie; prohíbe vestir ropas o calzados llamativos, impone penas pecuniarias a los transgresores a favor de la fábrica de la iglesia y del fiscal o denunciador; en caso de reincidencia, establece la privación del beneficio y hasta la pena de cárcel.[9]

2. Prohíbe a los clérigos llevar armas por los pueblos, debiéndolas entregar al fiscal, bajo la pena de cinco días de cárcel, salvo que por justa causa estén autorizados por el provisor del obispado a llevarlas, que lo harán con la mayor honestidad y menor publicidad.[10]

3. Prohíbe a los clérigos tener en su casa mujeres de sospechosa compañía, y, si las tuvieren, que las aparten y echen y no vuelvan a recibirlas y quienes no lo cumplieran sean tenidos como públicos concubinarios y como tales castigados.[11]

4. Prohíbe a los clérigos tener mancebas en sus casas o fuera de ellas y al clérigo que se le hallare amancebado se le impone diversas y graves penas, según sea clérigo beneficiado, clérigo no beneficiado, pero que supla a otro clérigo beneficiado y administre sacramentos, o clérigo que no administre sacramentos, agravándose estas penas en caso de reincidencia.[12]

5. Impone penas a los clérigos y seglares que blasfemaren contra Dios, la Virgen y los santos, o dijeren palabras «contumeliosas», siendo las penas canónicas, pecuniarias y de cárcel especialmente para los clérigos y, si fueren reincidentes, aplicándose lo establecido en la sesión IX del V concilio de Letrán, cuyo texto se transcribe.[13]

6. Prohíbe a los clérigos danzar, bailar o cantar cantares «seglares», predicar «cosas vanas» en misas nuevas y bodas, andar «en el coso donde corrieren toros», jugar a las canas o con máscara y realizar ejercicios seglares indecentes y que se paseen o rúen a caballo. Estable las penas a quienes no lo cumplieran.[14]

7. Dado el gran riesgo que existe de perder la hacienda, el tiempo

9. Cfr. nº 1 del doc. nº 2, más arriba citado.
10. Cfr. nº 2 del doc. nº. 2.
11. Cfr. nº 3 del doc. nº 2
12. Cfr. nº 4 del doc. nº 2.
13. Cfr. nº 37 del doc. nº 2.
14. Cfr. nº 7 del doc. nº 2.

y el alma en los juegos, recuerda a los clérigos la obligación que tienen de gastar bien sus rentas y emplear el tiempo en buenos ejercicios, dando buen ejemplo a los fieles; por ello, prohíbe a los clérigos que ni en público ni en privado jueguen dineros o joyas en cantidad en juegos prohibidos por derecho, especialmente a las tablas, dados y naipes, ni consientan que otros jueguen en sus casas o presten dinero a los jugadores, dejando al arbitrio de su provisor la pena que se ha de imponer a quienes no lo cumplan.[15]

8. Prescribe, conforme a lo establecido en el concilio de Trento, la residencia de los clérigos que posean beneficios curados o simples servideros en el lugar donde se hallen tales beneficios; prohíbe ausentarse de sus beneficios, si no fuere con justa causa, estableciendo las penas de los que no lo cumplieren y la forma de notificárselo públicamente, fijando el anuncio en las puertas de la iglesia.[16]

9. Establece lo que ha de percibir el sacerdote que sustituya a los beneficiados y capellanes, cuando éstos se ausentaren con justa causa y con licencia del obispo o provisor, siendo preferidos para estas sustituciones los clérigos naturales de la diócesis.[17]

10. Prescribe la obligación que tienen todos los diocesanos que lleguen a la edad de discreción de confesarse en la Cuaresma y de recibir el «Sanctissimo Sacramento de la Eucaristía desde el domingo de Ramos hasta el domingo después de pascua de Resurreçion inclusive», debiendo ser denunciados públicamente en las iglesias los que no lo hicieren y procediéndose contra ellos con todo rigor, según derecho.

Asimismo establece que, con el fin de estar informados de las personas que dejaren de cumplir lo anteriormente establecido y para que sean compelidas a obedecer los mandamientos de la santa madre Iglesia y se pueda proceder contra ellas, conforme a derecho, manda el obispo a los curas y tenientes de cura de la ciudad y obispado que todos los domingos de la Cuaresma avisen a sus parroquianos de este su mandamiento.

Ordena igualmente a los curas y tenientes de cura que desde el principio de la Cuaresma de cada año tengan cuidado de hacer matrícula en su parroquia de todos sus feligreses, tanto de los varones como

15. Cfr. nº 7 del doc. nº 2.
16. Cfr. núms. 8 y 11 del doc. nº 2.
17. Cfr. núms. 8 y 9 del doc. nº 2.

de las mujeres, casados o no casados, indicando sus nombres y edades y las personas que conviven en la casa, marido y mujer, hijos, mozas y criados y otras personas de la casa, señalando en dicha matrícula las personas que se hubieren confesado en Cuaresma y comulgado desde el domingo de Ramos hasta el domingo inclusive después de pascua de Resurrección, y las que en este tiempo no se hubieren confesado y comulgado, de manera que en la dicha matrícula vengan declaradas las personas que, teniendo la edad y discreción para cumplir con la obligación de comulgar y confesar, lo hayan dejado de hacer, debiendo los curas o sus tenientes remitir, antes del día de la Ascensión del Señor, dicha matricula al obispo o a su provisor, «porque queremos ser informados por nos o por nuestro prouisor de todo lo que conbiene al remedio de las animas de sus parrochianos»; a los curas o tenientes que fueren negligentes o dejaren de cumplir con esta obligación se les impondrá la pena de diez días de cárcel, y de dos ducados para la fábrica de la iglesia o para las obras pías que dispusiere el obispo.[18]

11. Prohíbe a los capellanes y beneficiados, que no tienen beneficio curado, y a otros clérigos que se sientan, sin licencia del obispo, a confesar sin tener la habilidad y suficiencia que se requiere, usando de este ministerio en desprestigio de nuestro Señor y en peligro de sus almas y de las de los que van a confesarse con ellos, que se entrometan a confesar ni administrar sacramento ni a oír de penitencia, sin que primeramente sean examinados y para ello tengan la licencia del obispo o de su provisor; el clérigo que lo contrario hiciere incurra en pena de diez días de cárcel y el destierro del obispado, por el tiempo que pareciere al obispo o a su provisor, y el pago de dos ducados, estableciendo el destino que se ha de dar a éstos. Sin embargo, autoriza que éstos clérigos sin licencia para administrar los sacramentos puedan oír confesiones cuando algún penitente estuviere enfermo o en «articulo mortis», y siempre que no sea posible hallar a otro clérigo que tenga la licencia para confesarle.[19]

Siendo informado que algunos confesores se apropian de los estipendios de las misas, de las limosnas y restituciones que ordenan e

18. El contenido de este punto es prácticamente el mismo que el de la primera parte del doc. nº 1, arriba descrito.

19. El contenido de este punto es prácticamente el mismo que el de la segunda parte del doc. nº 1, arriba descrito.

imponen de penitencia a los penitentes y les mandan a éstos que les den cierta cantidad de maravedís y que ellos dirán las misas y harán las limosnas y distribuciones que a los dichos penitentes mandan hacer, surgiendo de esta práctica muchos inconvenientes, manda que ningún clérigo aplique para sí las misas, limosnas o distribuciones que mandaren hacer a los penitentes y, el que lo contrario hiciere, pague quinientos maravedís de pena, a distribuir según se establece, y las limosnas que recibiere para dichas misas o distribuciones sean depositadas para su distribución por el obispo o su provisor, conforme a la voluntad de las personas que le dieron la dicha limosna, siendo, además, castigado el clérigo si «la calidad del exçeso meresçiera mayor pena».

Finalmente, establece en este punto que los curas extiendan al penitente que se confesare con ellos en Cuaresma la cédula en la que se testifique el haberse confesado, quedando obligados los penitentes a llevar estas cédulas a sus curas o tenientes de curas, para que los pongan en la matrícula de los confesados, y, si no llevaren las dichas cédulas, los curas o tenientes no los pongan en las dichas matrículas ni los tengan por confesados.[20]

12. Establece que ningún confesor sea osado de absolver de los casos reservados y que son los que tienen los curas y sus tenientes en sus licencias.[21]

13. Según lo recomendado por los santos Padres y ordenado por el concilio de Trento, manda a los curas y tenientes de cura que los domingos y días fiesta, en la misa mayor, después de la ofrenda, expliquen a su fieles el Evangelio de aquel día, «estudiandolo y proveyendose lo mejor que pudiere para ello», y que enseñen a sus parroquianos lo que les es necesario para su salvación, advirtiéndoles de los vicios de los que se han de apartar y las virtudes que han de practicar para alcanzar la gloria y librarse del infierno; asimismo, exhorta y manda a los sacerdotes que instruyan a sus parroquianos en los artículos de la fe, en los diez mandamientos, en los preceptos de la Iglesia y en la práctica de las obras de misericordia, advirtiéndoles que se «guarden y aparten de todas supersticiones y errores y de oyr y comunicar con honbres burladores que, en avito de peregrinos o de clérigos extrangeros

20. El contenido de este punto es prácticamente el mismo que el de la segunda parte del doc. nº 1.

21. Esta prohibición también figura al final del doc. nº 1.

con piedades fingidas y disimuladas, enseñan y sienbran falsas doctrinas y engañosas burlerias para cohechar y engañar a los fieles cristianos, y espeçialmente a las mujeres piadosas». Ordena que los curas amonesten y exhorten a sus fieles a que cuando entraren en la iglesia se signen y santigüen y tomen el agua bendita y hagan oración, «hincadas las rodillas ante el Sanctissimo Sacramento e lo adoren», se santigüen de noche, cuando se acostaren y se levantaren por la mañana, rezando el Ave María, Pater Noster, Credo y Salve Regina, «porque, segun se lee en algunos libros de sanctos, muchas çirimonias destas enseñaron los apostoles a los cristianos de su tiempo».[22]

14. Ordena que los curas, al tiempo de la absolución en los domingos y otras fiestas de guardar, en lugar de penitencia impongan a los fieles, alternando en cada domingo, el Pater Noster, el Ave María, el Credo, la Salve Regina, los diez mandamientos, los artículos de la fe, los preceptos de la Iglesia y siete pecados mortales, las obras de misericordia corporales y espirituales, y así por esta orden sucesivamente, y para que mejor lo cumplan los fieles y estén habituados a rezarlo, el sacerdote, antes de la absolución, lo diga en voz alta e inteligible juntamente con los fieles.[23]

Ordena también que en todos los domingos y fiestas de la cuaresma y en todos los domingos del año en las iglesias de la diócesis los curas por sí o por sus sacristanes, después de comer, hagan tañer la campana para que los niños se junten en la iglesia a oír la doctrina cristiana y se la enseñen, poniendo en ello toda la diligencia posible, amonestando a los niños, a sus padres y a las personas que tienen cuidado de ellos para que asistan a la doctrina. Concede cuarenta días de perdón a todos los que vinieren a la doctrina; los curas que fueren negligentes después de la publicación de este mandamiento serían castigados a juicio del obispo o del provisor conforme a lo establecido en el concilio de Trento.[24]

15. En este mandato el obispo establece que los que vayan a contraer matrimonio sepan la doctrina cristiana y que sean, precisamente, los padres los que más se preocupen en enseñársela a sus hijos; manda a los curas o clérigos que no desposen ni velen a los que no sepan las

22. Cfr. nº 12 del doc. nº 2.
23. Cfr. nº 14 del doc. nº 2.
24. Cfr. nº 13 del doc. nº 2.

principales oraciones de la Iglesia y, el que lo contrario hiciere, sea castigado a juicio del obispo o de su provisor.

Manda también que los que hayan de ordenarse de «prima corona» sean primeramente examinados y aprobados de la doctrina cristiana.[25]

16. La preocupación como pastor vigilante de la fe cristiana se manifiesta, especialmente, cuando amonesta y manda a todos los clérigos de su obispado que tienen cura de almas para que por sí o por otros, con toda diligencia y cuidado inquiran e indaguen en sus parroquias si hay algunos malos cristianos que tengan algunas opiniones sospechosas sobre la fe católica y la doctrina que tiene y guarda la santa madre Iglesia, o algunos encantadores agoreros o hechiceros, o que ensalmen con supersticiones o palabras sospechosas.

Igualmente estos curas han de indagar entre sus fieles:

— si existen casados que sean parientes o afines entre sí, o que tengan otro impedimiento de derecho, o que siendo casados, y no teniendo impedimiento, dejan de hacer vida maridable;

— si hay alguno que permanece durante por mucho tiempo excomulgado, sin preocuparse de salir de este estado;

— si hay fieles que dejan habitualmente de asistir a la misa dominical y en los días festivos, o están enemistados, o tienen rencor con otras personas, o que hayan cometido cualquier pecado de los declarados en las cartas y edictos generales del obispo, o tocantes a la fe.

Ordena a los curas que lo pongan en su conocimiento o en el de su provisor, para que se provea lo que se deba hacer; y en lo referente a los otros pecados aconseja a los curas que trabajen con toda caridad y amor, a fin de apartar a sus fieles de dichos pecados con buenas amonestaciones y, cuando esto no bastase, avisen de inmediato al obispo o a su provisor, para que se provea lo que conviniere.

Manda a su provisor o visitador hagan leer al principio de la cuaresma las cartas generales y edictos contra estos abusos y pecados y el visitador se informe en sus visitas si los curas cumplen o son descuidados en hacer lo que así les manda y, siéndolo, los corrija y castigue el provisor, según la negligencia y descuido e informe al obispo.[26]

17. Prohíbe, sin licencia suya o del provisor, las representaciones y «remenbranças» que se hacen en las iglesias por los muchos desor-

25. Cfr. nº 13 del doc. nº 2.
26. Cfr. núms. 19, 39 y 40 del doc. nº 2.

denes e inconvenientes que se comenten, siendo castigados los que las hiciere, o los clérigos que las consintieren hacer en sus iglesias. Prohíbe a los mayordomos de las iglesias que gasten alguna cosa de las faábricas de las iglesias en tales actos, y manda a su provisor o visitador que no se reciba como descargo en las cuentas que presente; sin embargo, esto no es de aplicación en la fiesta de Corpus Christi, si en algunos lugares de nuestro obispado se hace alguna «remembraça siendo honesta e desçente».[27]

18. Mandamos bajo pena de excomunión que los sermones de la Pasión y Resurrección no se hagan de aquí en adelante de noche, sino de día.[28]

19. Siendo informado que en las vigilias de los santos acuden varones y mujeres a velar en las iglesias de noche y bajo el pretexto de devoción se cometen muchas ofensas a Dios, beben y comen superfluamente, se dicen cantares profanos, se danza y se hacen otras cosas deshonestas, manda que de aquí en adelante ni en las vigilias de nuestra Señora, ni en cualquier otra fiesta que sea, se hagan tales velas o vigilas en parte alguna, y las personas que tienen cargo de las ermitas cerrarán al anochecer las puertas de las mismas, así como de las iglesias, de manera que las vigilias o velas no se hagan de noche dentro de ellas, conminando con la excomunión al clérigo o persona a quien pertenece tener cuidado de cerrar las puertas, debiendo echar fuera a las personas que estuvieren dentro; quien no lo hiciere será castigado.

A las personas que hayan hecho voto de asistir a tales velas y vigilias, otorga facultad a todos los curas y clérigos o religiosos, que tienen licencia del obispo o de su provisor para oír confesiones, para que puedan cambiar los votos que hayan hecho y cumplan con ellos yendo a rezar de día a tales velas, iglesias o ermitas, o conmutárselos por otras obras de piedad. Sin embargo, esta prohibición no tendrá aplicación para que en las vísperas de fiestas se tengan que cerrar de noche las puertas de la iglesia catedral, mientras se cantan los maitines.[29]

27. Cfr. nº 17 del doc. nº 2.
28. Cfr. nº 17 del doc. nº 2.
29. Cfr. nº 18 del doc. nº 2.

Documento nº 5 (19 de marzo de 1558)

No existe en el citado manuscrito documento alguno entre enero de 1554 y éste, del 19 de marzo de 1558, ni se conoce durante este tiempo, a través del resto de los documentos que proporciona nuestro manuscrito, actividad alguna del obispo Pedro Ponce en Ciudad Rodrigo. Naturalmente que la falta de documentos no supone que no tuviera actividad alguna. Ya se indica más arriba que el compilador de cuantos documentos figuran en el manuscrito fue Domingo González, que figura como secretario de Pedro Ponce, siendo ya obispo de Plasencia, pero no de Ciudad Rodrigo.

Este último documento tiene un destinatario muy concreto, los vecinos y moradores del lugar de Robleda, y una finalidad también muy específica, corregir un abuso que se pretendía introducir por algunos feligreses, cual era la supresión de la costumbre de presentar ofrendas en las misas dominicales y festivas, y en las misas de difuntos.

Comienza recordando su anterior decreto o mandamiento en el que prescribía que, «para que no fuesen defraudadas las intenciones de los que mandauan dezir misas» se diese un real de limosna y pitanza por cada misa, y que el clérigo dijese la misa por la intención de la persona que se la encomendó, «segun mas largamente en el dicho mandamiento se contiene».[30]

Al ser informado que algunas personas con poco temor de Dios procuran pervertir la pía y loable costumbre que tenían de presentar ofrendas los domingos y días de fiestas a la misa mayor, así como en las misas de difuntos, y que algunos inducen a los testadores a que en sus testamentos manden que en las dichas misas, que se apliquen por sus almas, no se hagan estas ofrendas, a pesar de dejar hacienda suficiente con que se puedan hacer, y existiendo ya personas que en dicho lugar han comenzado a quebrantar dicha costumbre, haciendo ver el nulo provecho de estas ofrendas, manda, en virtud de santa obediencia y bajo pena de excomunión, que de aquí en adelante se guarde en el dicho lugar esta costumbre, que existía ya desde tiempo inmemorial. Conmina también con la excomunión a los testadores que en sus testamentos hayan ordenado u ordenaren cosa contraria a esta costumbre

30. Cfr. doc. nº 1; allí establece la cantidad de «treinta y cuatro maravedis», cantidad equivalente a un real, que fija en este doc. nº 5.

de las ofrendas y a los rebeldes que se opongan a este su mandamiento o que contra quien «aya sentido o sintiere mal del sufragio de las ofrendas», ordenando se informe al obispo, para que pueda procederse contra tales personas conforme a derecho.

* * *

He querido, en este homenaje al Dr. Fàbrega, por una lado, obsequiarle con la publicación de estos «Mandamientos», como constantemente los llama el obispo Pedro Ponce, y que se conservan en este Archivo Histórico Diocesano, de León; por otro, contribuir a un mejor conocimiento de la personalidad de un gran obispo, humanista y reformador, y su preocupación por la reforma del clero y fieles de su diócesis de Ciudad Rodrigo entre los años 1551 y 1558, y, finalmente, aportar datos para el estudio y mejor conocimiento de la aplicación de la reforma tridentina en España.

APÉNDICE DOCUMENTAL*

1

1551, febrero, 19. Ciudad Rodrigo

Mandamiento de don Pedro Ponce de León, obispo de Ciudad Rodrigo, dirigido al clero y fieles de la diócesis sobre confesores, confesión y comunión pascual y forma de efectuarla, corrigiendo los abusos de los confesores en la imposición de la penitencia.

AHDL, ms. 26, ff.31r-33v. Orig. con firmas y rúbricas del obispo y del secretario. En f. 31r en blanco y en f. 31v únicamente la rúbrica: *Mandamiento acerca de la doctrina christiana del obispo don Pero Ponce*. En f. 32r, antes del comienzo del texto del mandamiento, figura la siguiente rúbrica: *Para que todos se confiesen y comulguen y señala el tiempo*. En f. 33v. aparece la rúbrica: *Copia de un mandamiento del obispo de Cibdad Rodrigo. Don Pero Ponce cerca de la confesion y comunion y de los confesores.*

Nos don Pero Ponçe de Leon por la gracia de Dios obispo de Cibdad Rodrigo, del Consejo de Sus Magestades, etc. A todos nuestros subditos y perrochianos salud y gracia. Sepades como a nuestro oficio y cargo pastoral pertenesçe prinçipalmente velar sobre la salud de vuestras animas y proveer todo lo que conviniere a su salvaçion, por ende, exortamos y mandamos a todos los fieles christianos de nuestra dioçis (sic), de qualquier estado o condiçion que sean, que hauiendo llegado a edad de discreçion con la mayor devoçion y arrepentimiento que pudieren se confiesen esta quaresma y en todas las otras quaresmas de los años venideros,[31] como lo manda la sancta madre Iglesia, y reçiban el sanctissimo sacramento de la Eucaristia en el tiempo que son obligados, que es desde el do-

* En la transcripción de los documentos se ha conservado la misma grafía; únicamente se ha puntuado, para una mejor lectura e inteligencia del texto, aunque no se ha acentuado.

31. El texto *esta quaresma y en todas las otras quaresmas de los años venideros* se encuentra tachado con una raya e interlineada la palabra la quaresma, a la que sigue el resto del texto: «como lo manda la...»

Conforme se ha indicado en la presentación de los documentos, se deja el primitivo texto en este documento, porque los textos que se hallan interlineados o en el margen son los que se utilizan en el texto de los «Mandamientos» de 1553 (Cfr. nº 10 del doc. nº 4), anulando el propio obispo don Pedro el texto que ya había hecho público en este Mandamiento de 1551.

mingo de Ramos hasta el domingo despues de pascua de Resurreçion inclusive, so pena que los que lo suso dicho no cumplieren seran denunçiados en las yglesias y se proçedera contra ellos por todo rigor de derecho, pasado el dicho tiempo y porque podamos ser informados particularmente de las personas que desearen de cunplir lo suso dicho, para que sean conpelidas a obedesçer los mandamientos de la sancta madre Iglesia y se proçeda contra ellas por los remedios de derecho, y no puedan pretender excusa, mandamos a los curas y thenientes de curas desta çibdad y obispado que todos los domingos de la quaresma avisen a sus perrochianos de este nuestro madamiento y a los dichos curas y thenientes. Asimismo, mandamos que desdel prinçipio de la quaresma de cada vn ano tengan cuidado de hazer matriculas cada uno en su perrochia de todos sus perrochianos y feligreses, asi varones como mugeres, casados o no casados, señalandolos por sus nonbres y edades poco mas o menos y declarando expacificadamente los prinçipales de la casa: marido, muger e hijos, moças y criados y otras personas de las casas, y asi fecha la dicha matricula, pasados los dichos quinze dias desde el domingo de Ramos ponga[32] en ella las personas que no[33] se hubieren confesado y comulgado en el dicho término[34] y los mismos curas, si ellos residieren en sus benefiçios o sus lugares thenientes, sean obligados por si mismos hasta el dia de la Acension de nuestro Señor traer la dicha matricula a nos o a nuestro prouisor, porque queremos ser informados por nos o por nuestro provisor, de todo lo que conviene al remedio de las animas de sus perrochianos y los curas o thenientes que fueren negligentes o dexaren de cumplir e de hazerlo, como dicho es, incurran cada vez que lo dexaren de cunplir en pena de diez dias de carçel y dos ducados para la fabrica de la yglesia o para las obras pias que nos diputaremos, y[35] porque algunos capellanes o benefiçiados que no tienen beneficio curado o otros clerigos se entremeten sin nuestra liçençia a confesar e oyr de penitençia, de lo qual resulta que muchos dellos, sin tener la avilidad y sufiçiençia que se requiere, vsan deste oficio en

32. El texto *pasados los dichos quinze dias desde el domingo de Ramos ponga*, se encuentra tachado con una raya e interlineada la palabra *señalen*, a la que sigue el resto del texto: «en ella las personas...» (Cfr. nº 10 del doc. nº 4).

33. Se encuentra tachada la palabra *no*, cambiando el sentido del texto, tal como figura en los «Mandamientos» de 1553 (Cfr. nº 10 del doc. nº 4).

34. El texto *en el dicho término* se encuentra tachado con una raya y aparece una llamada, mediante una +, al texto que el obispo don Pedro escribió en el margen izquierdo, y cuyo texto es el que aparece en los «Mandamientos» de 1554, y que es el siguiente: *en la quaresma y desde el domingo de Ramos hasta el domingo inclusiue despues de pascua de Resurrecion y los que en este tienpo no se uvieren confesado y comulgado. de manera que en la dicha matricula vengan declaradas las personas que tenian edad y discrecion para se confesar o comulgar e lo dexaron de hazer en el dicho tienpo de la quaresma y desde el dicho domingo de Ramos hasta el domingo despues de pascua de Resurección* (Cfr. nº 10 del doc. nº 4).

35. A la letra *y* del texto *y porque algunos* el obispo añadió la sílaba *ten*, precedida de dos rayitas, como para indicar que habría de ser modificado por *Yten*, que es como figura en los ya citados «Mandamientos» de 1553 (Cfr. nº 11 del doc. nº 4).

deseruiçio de nuestro Señor y peligro de sus animas y[36] las de los que se van a confesar con ellos, y asimismo somos informados que algunos confesores las misas y limosnas y restituçiones, que mandan hazer a los penitentes, las apropian a si mismos y les mandan que les den çierta cantidad de maravedis, y que ellos diran las misas y haran las limosnas y distribuçiones que a los dichos penitentes mandan hazer, de lo qual nascen muchos inconvenientes, por ende, mandamos en virtud de sancta obediençia que ningun beneficiado, capellan o clerigo que no tubiere cura de animas se entremeta a confesar ni administrar sacramento ni a oyr de penitençia a alguna persona, sin que primeramente por nos o por nuestro prouisor sea examinado y para ello tenga nuestra expresa liçençia o de nuestro prouisor, porque al capellan o benefiçiado o clerigo que no tubiere la dicha liçençia no deve ser tenido ni reputado por ydoneo y sufiçiente, y el benefiçiado, capellan o clerigo que lo contrario hiciere incurra en pena de cinco[37] dias de carçel y de un ducado,[38] la mitad para la iglesia donde confesaren o donde fueren parrochianos los penitentes, o como a nos o a nuestro prouisor mejor pareçiere aplicalla, y la otra mitad para el acusador[39] y esto se entiende salvo quando alguno estubiere enfermo o en el articulo de muerte, que entonçes, no se podiendo hallar el cura o algunos de los clerigos que tienen nuestra liçençia para los confesar, el que no la tubiere lo podra hazer, y a los clerigos que tubieren nuestra liçençia para confesar mandamos que a los que se confesaren en la quaresma con ellos les den cedula de como se confesaron con ellos y los dichos penitentes sean obligados a llevarlas a los dichos curas o thenientes de curas, para que los pongan en la matricula de los confesados y, si no les llevaren las dichas çedulas, los dichos curas o thenientes no las pongan en las dichas matriculas ni los tengan por confesados, y mandamos que ningun clerigo aplique a si mismo las misas, limosnas o distribuçiones que mandare hazer a los penitentes, y queremos que, el que lo contrario hiziere, pague quinientos maravedis de pena, los treszientos para la iglesia do fuere benefiçiado, capellan o serviere y los otros dozientos para el acusador[40] y, demas desto, el di-

36. El obispo añadió e interlineó, entre la conjunción *y* y el artículo *las*, la preposición *de*, que después figura en los ya citados «Mandamientos» de 1553 (Cfr. nº 11 del doc. nº 4).

37. La palabra *cinco* se halla tachada e interlineada y encima de ella el obispo escribió la palabra *diez*, que es la que figura después en los «Mandamientos» de 1553 (Cfr. nº 11 del doc. nº 4).

38. Tacha la sílaba *un* y sustituida de mano del obispo, interlineada, por la sílaba *dos*, añadiendo la *s* final de *ducados*; esta pena de dos ducados es la que figura después en los «Mandamientos» de 1553 (Cfr. nº 11 del doc. nº 4).

39. En el margen izquierdo, con llamada de una + de mano del obispo, puesta detrás de la palabra *acusador*, se lee el siguiente texto: *y destierro deste obispado por el tienpo que paresciere a nos o a nuestro prouisor*; este texto es el que figura después en los «Mandamientos» de 1553 (Cfr. nº 11 del doc. nº 4).

40. En el margen izquierdo, con llamada de una + de mano del obispo, puesta detrás de la palabra *acusador*, se lee el siguiente texto: *y las limosnas que recibiere para las dichas misas y distribuciones* [sigue, pero está tachado *las restituya*] *sean*

cho clerigo sea suspenso por el tienpo que nos paresciere.[41] Otrosi, mandamos que ningun confesor sea osado de absolver de los casos que a nos tenemos reservados, los quales casos reservados son los que tienen los curas y sus thenientes en sus liçençias.

Dada en las casas obispales de cibdad Rodrigo, a diz e nueve de hebrero de mill e quinientos e çincuenta y un años.

Don Pero Ponçe
obispo de Cibdad Rodrigo

Por mandado de Su Yllustrissima
Aluaro de Parraga, s°
(Rubricado)

2

1552, febrero, 15. Trento.

Mandamientos de don Pedro Ponce de León, obispo de Ciudad Rodrigo, al clero y fieles de su diócesis, dados desde Trento, donde asistía al concilio.

AHDL, ms. 26, ff.13r-24v. PUBL.: José María FERNÁNDEZ CATÓN, *Mandamientos para la diócesis de Ciudad Rodrigo, dados desde Trento por su obispo don Pedro Ponce de León*, en «Hispania Sacra», XXXII, 1980, pp. 89-123. El resumen del contenido de estos «Mandamientos» queda expuesto más arriba; el texto íntegro de los mismos puede verse en el trabajo anteriormente citado.

---

depositadas para que a alvedrio nuestro o de nuestro prouisor sean distribuydas conforme a la voluntad de las personas que las dieron las dichas limosnas; este texto es el que figura después en los «Mandamientos» de 1553 (Cfr. n° 11 del doc. n° 4).

41 El texto *suspenso por el tiempo que nos paresciere* se halla tachado. Sobre él, interlineado, escribió el obispo el siguiente texto: *castigado como a nos o a nuestro prouisor pareciere si la calidad del exceso meresciere mayor pena*; este texto es el que figura después en los «Mandamientos» de 1553 (Cfr. n° 11 del doc. n° 4).

3

1553, noviembre, 1. [Ciudad Rodrigo].

Mandamientos de don Pedro Ponce de León, obispo de Ciudad Rodrigo, dirigidos al deán y cabildo de la catedral y a todos los clérigos y fieles de la diócesis, de cualquier estado y condición que sean, y a los concejos de los lugares, congregaciones, cofradías y hermandades del obispado, en los que amonesta, declara y ordena «lo que conviene a la salvaçion de las animas de los parrochianos de nuestro obispado, moderando y reformando todo aquello que tubiere nesçesidad dello y conveniere al buen gouierno del».

AHDL, ms.26, ff.28v-30v. Sin firmas ni rúbricas del obispo ni del secretario. En fol 30v. figura las rúbricas siguientes: *Mandamiento de su Sª cerca del gouierno del obispado de Cibdad Rodrigo* y *Puede seruir en qualquier obispado.*

[42] Nos Don Pero Ponce de Leon por la graçia de Dios y de la sancta sede apostolica, obispo de Çibdad Rodrigo, del Consejo de sus Magestades, etc. A los muy reverendos hermanos nuestros dean y cabildo de nuestra santa iglesia e a todos los clerigos e legos de qualquier estado y condiçion que sean e a los conçejos de los lugares, congregaçiones, cofradias y hermandades de nuestro obispado, a quien tocare e ataner puede lo que aqui va ordenado, salud y bendiçion en nuestro señor.

Ya sabeis que a nuestro oficio pastoral incumbe amonestar, declarar y hordenar lo que conviene a la salvaciçon de las animas de los parrochianos de nuestro obispado, moderando y reformando todo aquello que tubiere nesçesidad dello y conveniere al buen gouierno del, en el qual no emos podido proveer lo que quisieramos hasta agora, que emos visitado muchas yglesias deste nuestro obispado, de la qual visita emos entendido las seguientes, que requieren declaraçion e prouision general, reservando la prouision de otras cosas para en otro tiempo.

[1]. Primeramente, somos informados que se an dado y dan limosnas y pitanças, o se dexan en testamento o en otra qualquiera vltima voluntad o disposiçion entre viuos o religiosos o saçerdotes en tan poca cantidad por las misas que se les encomiendan por viuos o por difuntos, que no se pueden ni podrian sustentar con las dichas limosnas y pitanças los dias que dizen las dichas misas, e asimismo se an fundado capellanias, aniversarios y otras memorias de misas con tan poca renta y doctaçion de hazienda, speçialmente para en este tiempo que tan charos valen los

42. Al margen figura escrito con otro tipo de letra el siguiente texto: *Este capitulo esta proueido y se guarda.*

mantenimientos, y con tanta carga de misas que, por cada vna de las que dizen, no se puede dar de la dicha hazienda e doctaçion a los dichos saçerdotes y religiosos la distribuçion, limosna e pitança sufiçiente para que dellas se puedan sustentar los dias que dizen las dichas misas, e asimismo algunas personas an dexado a otras bienes algunos con carga que les hagan dezir misas, o aniversarios por sus animas o por sus difuntos, e aquellas personas, a quien dexaron los tales bienes e los aceptaron con la dicha carga y son bastantes para que dellos se pueda dar pitança o limosna conpetente a los que dizen las dichas misas, pero no se la dan sino de poca cantidad, de todo lo qual suso dicho an resultado y podrian resultar muchos inconvenientes, por ende, queriendo obviar a ellos e dar orden como se cunplan las pias voluntades de los que pretienden y encomiendan se digan por sus animas o de otras personas misas o aniversarios o fundan capellanias, o dexan bienes con esta carga a algunas personas y an pretendido y encomendado lo suso dicho e de parte de los que dixieren las dichas misas asi de aniversarios como de memorias o capellanias e de parte de los que quedaron encargados de hazerlas dezir, se satisfaga a la intençion de los que dieron limosna, o dexaron doctaçion para que se dixiesen las dichas misas por ellos o por sus difuntos, segun y como constare, o se presumiere de la dicha su intençion, e se pudiere cunplir con ella por la mejor forma e via que ubiere lugar, ordenamos y mandamos a todos los de nuestro obispado, de qualquier estado e condiçion que sean, que de aqui adelante con zelo y piedad de sus animas e de las otras personas se movieren a encomendar misas a sacerdotes y religiosos, pretendiendo las digan por ellas, vsen de la charidad christiana que son obligados a tener con los sacerdotes y religiosos, speçialmente pobres, por respeto de su orden y oficio, allende de lo que les obliga la proximidad christiana e la buena obra que les hazen los dichos saçerdotes en dezirles las misas, que les encomendaron, e por que es razon que de la dicha charidad christiana vsen con los dichos sacerdotes y religiosos dandoles pitança y distribuçion por via de limosna, que baste para su comoda sustentaçion en todos los dias o en qualquiera de los dias que dixieren las dichas misas, declaramos que la distribuçion e pintaça, que por via de limosna se diere a qualquiera sacerdote o religioso por dezir vna misa sean treinta y quatro maravedis, y no menos, y a este respeto sea la cantidad que se les vbiere de dar por dezir muchas, e si al numero de las misas que se mandaren o ovieren mandado dezir por qualquiera vltima voluntad, o disposiçion entre viuos o por qualquiera fundaçion de capellania o de aniversario no correspondiere la renta o hacienda, o doctacion que se vbiere dexado o dexare, de manera que por cada misa que se dixiere no se pueda dar los dichos treinta y quatro maravedis en estipendio, pitança e distribuçion e limosna, sino menos cantidad, desde agora, e si nesçesario es, dispensando por las muchas y justas causas que intervienen, declaramos, moderamos y reduzimos las dichas misas al numero de las que conforme a los suso dichos treinta y quatro maravedis se pudieran comodamente pagar de la dicha hazienda, renta o doctaçion, de manera que por esto no se entienda que si la carga, capellania, aniversario o otra memoria de misas, que se vbieren de dezir, es perpetua, se da por esto liçençia para vender la propiedad de los bienes que se dexaron para la doctaçion dellas, porque en tal caso la dicha reduçion del numero de las misas se a de hazer conforme a la renta de la doctaçion de la capellania o aniversario o memoria perpetua de misas. E mandamos que por esta orden misma se haga reduçion del numero de las misas que no estuvieren dichas en todo nuestro obispado e se vbieren mandado dezir, o de aqui

adelante se mandaren dezir por qualquiera dispusiçion de testamento o de vltima voluntad entre vivos o por fundaçion de capellania o aniversario o otra memoria perpectua de misas, e si alguna dubda o dubdas se ofresçieren a las personas, a cuio cargo estubieren las dichas misas para dezirlas o hazerlas dezir, cerca del modo que se a de tener en la reducion del numero dellas, mandamos a las dichas personas, a quien lo suso dicho tocare, recurran a nos o a nuestro prouisor con los recaudos nesçesarios, para que se les declare la orden que an de tener en la dicha reduction, y asimismo mandamos a todos los saçerdotes de nuestro obispado, o que residieren en el, que de aqui adelante, dandoseles los dichos treinta y quatro maravedis o ofresçiendoselos por via de limosna por dezir vna misa e deziendo aquella misa e las de alguna capellania, o de aniversario o de otra memoria, no resçiban otra pitança o limosna, de qualquiere cantidad que sea, de otra persona alguna para cumplir con ella diziendo la misa de que antes estava encargado, ni digan misa alguna por otra persona fuera de aquella por quien se encagaron de dezirla por la dicha limosna, porque ansi son obligados a hazerlo conforme a la intençion de la persona que les dio y dexo la dicha limosna, capellania o aniversario, porque les diesen la dicha misa o misas so pena dexcumunion mayor al sacerdote que lo contrario hiziere y de quinze dias de carçel y que pagara con el doblo la cantidad de pitança o limosna que contra lo suso dicho llevare.

[2]. [43] Yten, emos sido informados que en esta çibdad y en nuestro obispado ay cofradias, hermandades, congregaçiones instituidas para fines y obras pias y spirituales en las quales los cofrades y hermanos juran de guardar las constituçiones, estatutos e ordenanças dellas e se juntan a comer y beber como cofrades en çiertos dias de fiesta, de lo qual resultan muchas desordenes e perjuros en desseruiçio de nuestro Señor e perjuizio de sus animas y de la hermadad christiana que a de aver en tales congregaçiones, e porque de hazerse de nuevo otras cofradias y hermandades podrian resultar algunos inconvenientes so color dellas, por ende, queriendo proveer en todo lo suso dicho lo que conveniere hordenamos y mandamos que de aqui adelante en esta çibdad y en todos los lugares deste obispado no se establezcan ni instituyan de nuevo cofradias o hermandades algunas por fines y obras pias o spirituales sin nuestra expecial y expresa licencia, ni se hagan estatutos, constituçiones o hordenanças, ni se guarden e observen las que se hizieren sin que primeramente sea todo por nos visto e aprouado, e si lo contrario de lo suso dicho se hiziere, por este nuestro mandamiento lo anulamos y reuocamos y condenamos en pena de quatro ducados a los cofrades que en ello fueren culpados para el hospital o hospitales o pobres, segun nuestro alvedrio o de nuestro prouisor, del lugar do se hiziere, e asimismo a todos los cofrades de las cofradias, hermandades y congregaçiones, que estan instituidas, relaxamos los juramentos que vbieren fecho de guardar las constituçiones y estatutos dellas, y damos facultad a los curas y a sus thenientes los puedan absolver de la observançia de los dichos juramentos, e permitimos que en lugar dellos puedan los cofrades poner otra pena moderada contra los transgresores de los statutos y hordenanzas, y asimismo mandamos que los tales

43. Al margen figura escrito con otro tipo de letra el siguiente texto: *Ojo* (siguen unas palabras canceladas y sigue) *que conuerna esta mandato para lo de Plasencia.*

cofrades a costa suya o de la renta o limosna de las dichas cofradias no se junten a comer y bever, so pena de ocho reales en la qual incurra el cofrade que lo contrario hiziere, la mitad para el denunçiador e la otra mitad para obras pias o pobres del lugar donde estubiere la dicha cofradia, demas y allende que se proçedera a reuocar y deshazer la dicha cofradia y hermandad.

Fecho a primero de noviembre de mill e quinientos y çincuenta y tres anos.

4

1554, enero, 19. Ciudad Rodrigo.

Pastoral dirigida por don Pedro Ponce de León al deán y cabildo de la iglesia catedral, al clero y fieles de su diócesis de Ciudad Rodrigo, después de haber realizado la visita pastoral a las iglesias de la ciudad y de la diócesis, dando normas sobre la instrucción religiosa y la reforma de vida y costumbres del clero y fieles.

AHDL, ms. 26, ff.25r-30v. Sin firmas ni rúbricas del obispo ni del secretario. En f. 31r en blanco y en f. 31v únicamente la rúbrica: *Mandamiento acerca de la doctrina Christiana del obispo don Pero Ponce.* En f. 32r, antes del comienzo del texto del mandamiento, figura la siguiente rúbrica: *Para que todos se confiesen y comulguen y señala el tiempo.* En f. 33v. aparece la rúbrica: *Copia de un mandamiento del obispo de Cibdad Rodrigo. Don Pero Ponce cerca de la confesion y comunion y de los confesores.*

Nos don Pero Ponce de Leon, por la graçia de Dios y de la Sancta Sede Apostolica obispo de cibdad Rodrigo, del consejo de su Majestad, etc. A los muy reuerendos hermanos nuestros dean y benefiçiados y cabildo de nuestra sancta iglesia e a todos los curas benefiçiados y clerigos de nuestro obispado e a todas las otras personas de qualquier estado o condiçión que sean a quien lo de yuso tocare, salud y bendiçion.

Sabed que visitando las iglesias desta çibdad e otras iglesias de nuestra diocesi entendimos que para el seruicio de Dios y bien dellas e de las animas e decargo de nuestra conçiençia, cunpliendo con nuestro offiçio, deuiamos de probeer algunas cosas que tienen nescesidad de remedio, por ende, queriendo ponerlo conforme a derecho e a lo statuido en el concilio de Trento, corregiendo y emendando todo lo que tiene nesçesidad de correçion y emienda, reservando otras cosas para quando estubieremos informados y entendieremos que conviene proveer en ellas.

[1]. Primeramente, considerado que fue instituido que los clerigos, elegidos para el culto divino y serviçio de Dios, truxiesen señales y avito desçente y distinto, por el qual fuesen conosçidos por ministros suyos, y que como tales diesen exemplo

y doctrina de virtud, honestidad e linpieza e gravedad a los legos para que los ymitasen e los reverençiasen, segun que por su orden se les deve, mandamos que todos los clerigos de nuestro obispado de qualquier estado y condiçion que sean, speçialmente los que son benefiçiados, o de orden sacro, traigan el cavello cortado de manera que se les parezca parte de las orejas, la corona abierta en forma de circulo, cada uno en la porporçion que se requiere su orden, y la barva fecha a nabaja e cortada a tigera, de manera que no llegue a vn dedo de grueso el largor della. E si no truxieren el cavello cortado e la corona abierta y asimismo la barva como dicho es cada vno incurra en pena de dos ducados por la primera vez, la mitad para la fabrica de la iglesia donde fuere benefiçiado, o de la iglesia donde fuere parrochiano no siendo benefiçiado o para obras pias a nuestra disposiçion, o de nuestro prouisor, y la otra mitad para el denunçiador o fiscal a cuia instançia se executare.

E mandamos asimismo que no traigan cabeçones curiosos de camisas o altos que den buelta sobre el collar de la ropa ni con lechuguila, ni bestiduras coloradas, verdes, amarillas ni de otras colores o hechuras deshonestas ni ropas de terçiopelo ni damasco ni ropas con faxas de terçiopelo ni muslos o calças bordadas o avigarradas o de seda o acuchilladas ni de color ni çapatos ni pantuflos de seda o acuchillados ni votas o borzeguies acuchilladas, y el que lo contrario hiziere incurra en perdimiento de la ropa o calçado, cuio presçio se aplique segun y como dicho es, y por la segunda vez que no truxieren la barva, cavello e corona como dicho es, o traxieren las ropas, camisas, calças, muslos, çapatos e pantuflos arriba prohibidos e vedados incurran en la misma pena e de seys dias de carçel y se pueda por no o por nuestro prouisor proçeder contra ellos.

Atenta la calidad del menospresçio e contumasçia a otras penas, aunque sean de suspension de ordenes, ofiçio y benefiçio y de los fructos y rentas eclesiasticas o privaçion de los ofiçios o benefiçios o qualquier derecho que tengan a qualquier benefiçio o renta eclesiastica conforme a lo statuido en el dicho conçilio de Trento. E mandamos que los dichos clerigos de nuestro obispado traigan lobas o opas çerradas o abiertas o sotana con tanto que las dichas ropas lleguen al empeine del pie.

[2]. Otrosi, mandamos que ningun clerigo speçialmente de orden sacro o benefiçiado traiga de dia o de noche armas por los pueblos, e si los traxiere las aya perdido e sean para el nuestro fiscal, que las tomare, e allende desto esté çinco dias en la carçel, pero permitimos que quando alguno tubiere justa causa para traerlas y constare dello a nuestro prouisor le pueda dar licençia por tiempo limitado, conforme a la nescesidad que ocurriere, mandando y proueyendo que se haga con la mayor honestidad e menos publicaçion que ser pueda, sobre lo qual le encargamos la conçiençia.

[3]. Otrosi, considerando la honestidad e linpieza que se requiere en los sacerdotes e ministros de la iglesia e las penas que estan constituidas por los sacros canones contra los que no la guardan, mandamos que ningun clerigo speçialmente de orden sacro o benefiçiado de nuestra sancta iglesia, o de otra de nuestro obispado no tenga en su casa muger que segun derecho es sospechosa su conpania, ni con quien en algun tiempo aya sido infamado de qualquiera edad que sea, e si algunos al presente las tienen les requerimos y amonestamos por este nuestro mandamiento que las aparten y echen con effecto de su casa y conpania e que no las tornen ni buelban a

rescebir en su casa o conpania, so pena que si ansi no lo hizieren e cunplieren dende en adelante sean avidos por publicos concubinarios y como tales sean punidos y castigados.

[4]. Otrosi, exortamos y mandamos que ninguno tenga de aqui adelante manceba en su casa o fuera della e si alguno o algunos las tienen las aparten de si y de su conversaçion con effecto y que no buelvan mas a conbersar ni tratar con ellas, so pena que el que fuere hallado ser amancebado, siendo benefiçiado, pierda la quarta parte de los fructos, aplicados en esta manera: la terçia parte para la fabrica de la iglesia o iglesias donde fuere benefiçiado, e la otra terçia parte para el denunçiador e la otra terçia parte para los pobres del pueblo donde fuere vezino. Y por obviar e convençer qualquiera pertinaçia mandamos quel juez en su sentencia e declaraçion amoneste e mande al tal delinquente que se enmiende e no buelva a incurrir en el dicho pecado. E si despues se hallare aver reinçidido en el dicho pecado sea privado de la mitad de los fructos de un año de sus beneficios aplicados en la manera suso dicha y desterrado y encarçelado por el tiempo que paresçiere a muestro prouisor, considerada la calidad de las penas e las otras çircunstançias que ocurrieren. E si con animo endureçido bolviere tercera vez a incurrir en el dicho exçeso por el mismo hecho, sea privado de los benefiçios que tuviere en este nuestro obispado e nuestro prouisor proçeda a le declarar, pero si no fuere benefiçiado e tubiere cura de animas en lugar de otro e administrare sacramentos, por la primera vez sea suspenso por un año de la administraçion de los sacramentos y del offiçio de cura de animas, y el que no fuere cura ni tubiere cargo de administrar los sacramentos incurra la primera vez en pena de tres ducados, el uno para la fábrica de la iglesia donde residiere, y el otro para los pobres de la perrochia y el otro para el denunçiador, y mandamos que si el tal clerigo fuere persona pobre, de manera que no pueda comodamente pagar la dicha pena, esté veynte dias en la carçel. E por la segunda vez se le doble la pena, y por la tercera sea desterrado de nuestro obispado por tres años y suspenso por el tiempo que paresçiere a nuestro prouisor.

[5]. Los sacros canones y las leyes çiviles y reales inpusieron graves penas contra los blasfemos que dizen palabras en desacato de Dios nuestro señor y de la gloriosa virgen Maria nuestra señora. E los clerigos que en este pecado incurren son dignos de mayor castigo. Por ende, hordenamos y mandamos que si algun clerigo no benfiçiado de qualquier calidad, orden, o condiçion que fuere, dixiere palabras contumeliosas y de blasfemias en desacato de Dios, o de su bendita Madre por el mismo caso incurra en pena de dos ducados, la mitad para la cera del Sanctissimo Sacramento de la iglesia parrochial del lugar donde lo tal acaesçiere, y la otra mitad para el denunçiador, o fiscal que los acusare, y allende desto esté quarenta dias en la carçel, y por la segunda vez le sea doblada la pena, pero si la tal blasfemia fuere tan grave y escandalosa que requiera mayor castigo mandamos a nuestro prouisor que exemplarmente castigue al tal blasfemo, segun lo requiere la tal blasfemia, y sobre ello le encargamos la conçiençia. Y si el tal clerigo que blasfemare en desacato de nuestro Señor o de nuestra Señora fuere benefiçiado, mandamos que, allende de las penas suso dichas, se pueda proceder contra él, conforme a la clausula del canon que se hizo en la nona sesión del conçilio lateranense, que çelebró el papa León decimo, de feliçe recordatione, en el qual tanbien se inpone pena contra los legos

que blasfemaren de nuestro Señor y de nuestra Señora e contra los clerigos y legos que blasfemaren contra los otros sanctos, por el mismo canon se reserva la pena al alvedrio del juez, para que se la inponga menor que la que se inpone por la blasfemia de nuestro Señor, o de nuestra Señora, y asi nuestro prouisor en este caso y contra los legos que blasfemaren de nuestro Señor, o de nuestra Señora, arbitrara la pena teniendo consideraçion a la calidad del delicto y de la persona y del escandalo y de las otras çircunstançias que concurrieren y del lugar, e para que se tenga notiçia deste canon su thenor es el seguiente:

«Ad abolendam vero execrabilem blasphemiam, quae in maximum divini nominis, et sanctorum contemptum supra modum invaluit, statuimus et ordinamus, quicumque Deo palam seu publici maledixerit, contumeliosis atque obscoenis verbis dominum nostrum Iesum Christum vel gloriosam virginem Mariam eius genitricem expresse blasphemaverit, si munus publicum iurisdictionemve gesserit, perdat emolumenta trium mensium pro prima et secunda vice dicti officii; si tertio deliquerit illo eo ipso privatus existat. Si clericus vel sacerdos fuerit, eo ipso quod de delicto huiusmodi fuerit convictus, etiam beneficiorum, quaecumque habuerit, fructibus applicandis ut infra, unius anni multetur; et hoc sit pro prima vice, qua blasphemus ita deliquerit; pro secunda vero si ita deliquerit, et convictus, ut praefertur, fuerit, si unicum habuerit beneficium, eo privetur; si autem plura, quod ordinarius maluerit, id amittere cogatur. Quod si tertio eius sceleris arguatur et convincatur dignitatibus ac beneficiis omnibus quaecumque habuerit, eo ipso privatus existat, ad eaque ulterius retinenda enhabilis reddatur, eaque libere impetrari et conferri possint. Laicus vero blasphemans, si nobilis fuerit, poena vigintiquinque ducatorum multetur; et pro secunda vice, quinquaginta fabricae basilicae Principis apostolorum de Urbe applicandis; et aliis, ut infra deducitur; pro tertia vero nobilitatem perdat. Si vero ignobilis ac plebeiu fuerit, in carcerem detrudatur. Quod si ultra duas vices publice blasphemans deprehensus fuerit, mitra infami per integram diem ante fores eclesiae principalis mitratus stare cogatur. Si vero pluries in hoc ipsum peccatum lapsus fuerit, ad perpetuos carceres, vel ad triremes damnetur ad iudicis deputati arbitrium. In foro autem conscientiae nemo blasphemiae reus, absque gravissima poenitentia, severi confesosris arbitrio iniuncta, possit absolvi. Qui vero reliquos sanctos blasphemaverit, arbitrio iudicis rationem personarum habituri, mitius aliquanto puniri volumus. Statuimus etiam, ut saeculares iudices, qui contra tales blasphemiae convictos non animadverterint, eosque iustis poenis minime affecerint, quantum in eis fuerit, quasi eidem sceleri obnoxii, eisdem quoque poenis subiiciantut. Qui vero in illis inquirendis puniendisque diligentes et severi fuerint, pro qualibet vice decem annorum indulgentiam consequantur, et tertiam partem multae pecuniariae habeant. Quicunque vero blasphemantems audierint, eum verbis acriter obiurgare teneantur, si citra periculum suum id fieri posse continget, eumdemque deferre, vel notificare apud iudicem ecclesiasticum seu saecularem intra triduum debeant. Quod si plures dictm blasphemantem simul audiverint, singuli eum accusare teneantur, nisi forte omnes convenerint, ut unus pro cunctis tali fungatur officio. Quos omnes in virtute sanctae obedientiae hortamur et monemus in Domino ut pro divini nominis reverentia et honore, in suis dominiis

ac terris praemissa omnia servari et exactissime exequi mandent ac faciant, uberrimam ab ipso Deo tam boni ac pii operis mercedem habituri, similemque annorum decem indulgentiam ab apostolica sede consecuturi cum tertia parte mulctae, qua dictus blasphemus plectetur, quoties tale scelus puniendum curaverint. Quam quidem indulgentiams et reliquam tertiams multae partem accusatori, blasphemii nomen deferenti, similiter concedi et assignari volumus, aliis poenis contra huiusmodi blasphemos per sacros canones expressis nihilo minus in suo robore manentibus.[44]

[6]. Otrosi, madamos que ningun clerigo, speçialmente de orden sacro o benefiçiado, dançe ni bayle ni cante cantares seglares ni predique cosas vanas en misa nueva ni en bodas ni en otro negoçio alguno publico, ni ande en el coso donde corrieren toros, so pena de dos ducados y de carçel, como paresciere a nos o a nuestro prouisor por la primera vez, la mitad de los dos ducados para la fabrica de la iglesia donde fueren parrochianos, y la otra mitad para el acusador, y por la segunda vez la pena doblada, y por la terçera, demás y allende de las dichas penas, quede la puniçion a alvedrio de nuestro prouisor, segun la calidad del exçeso. Y asimismo mandamos que ningun clerigo de orden sacro o benefiçiado salga a jugar canas o con mascara o a hazer otros exerçiçios seglares indeçentes a su orden y estado ni se pasee o rue a cauallo, los que lo contrario hizieren sean punidos a alvedrio de nuestro prouisor, considerada la calidad de la persona y del exceso.

[7]. Yten, porque se siguen muchos y diuersos inconvenientes de los juegos, en que se pierde la hazienda y el tiempo y el anima se pone en peligro, y a los eclesiasticos les son mas prohibidos que a otras personas por la obligaçion que tienen de gastar bien sus rentas y tiempo en buenos exerçiçios e dar de si buen exemplo, por ende mandamos a todos los clerigos de orden sacro o benefiçiados no jueguen publico ni secreto juegos prohibidos de derecho, speçialmente a las tablas, a los dados o naypes, dineros o joyas en cantidad, ni presten dineros o joyas a otros para jugar, ni asistan a qualquiera de los dichos juegos para atanerse a algunos que juegan ni jueguen por otros, ni consientan que otros jueguen en sus casas, y qualquiera que lo contrario hiziere de lo suso dicho sea castigado a alvedrio de nuestro provisor, considerada la calidad de la persona e del juego e la cantidad de lo que se ubiere jugado e del menospresçio que ubiere tenido.

[8]. Conformandonos con los sacros canones, speçialmente con lo statuido en el conçilio de Trento, hordenamos y mandamos que todos los que en este nuestro obispado tiene o tubieren benefiçios curados o sinples servideros residan en el serviçio dellos y no se avsenten sino fuere con justa causa y nuestra liçençia, y si alguno estubiere ausente o se ausentare sin causa o liçençia nuestra por espaçio y tiempo de quarenta dias continos o interpolados en cada un año, contando el dicho año desde

44. *Concilium Lateranense V. sessio IX. [Bulla reformationis curiae. Reformationes curiae et aliorum (ed. Conciliorum Oecumenicorum Decreta.* [Centro di Documentazione. Istituto per le Scienze Religiose - Bologna], Herder, Basileae-Barcinone-Friburgi-Romae-Vindobonae 1962, pp. 597, 38-598, 44.

primero dia de enero hasta el postreto dia de deziembre, pierda la terçia parte de los fructos del tal benefiçio, de la qual la mitad se aplique a la fabrica de la iglesia do fuere benefiçiado, y la otra mitad a pobres o obras pias a nuestra disposiçion, o de nuestro prouisor, y pasados los dichos quarenta dias, si estubiere avsente por el dicho año por otros quinze dias, pierda la otra terçia parte de los fructos del dicho benefiçio, aplicados como dicho es, y se pueda proçeder y proçeda por nos o por nuestro prouisor a priuaçion del tal benefiçio por carta y mandamiento de edicto y citaçion y siendo leydo en la iglesia donde el tal, contra quien se proçediere, fuere benefiçiado, y vn traslado del fixado en una de las puertas della con termino de treynta dias o mas o menos, segun a nos o a nuestro prouisor paresçiere, le pare tanto perjuizio al tal benefiçiado avsente como si en su persona fuese notificado.

[9]. Otrosi, hordenamos y mandamos que cada y quando que algun benefiçiado estubiere avsente con justa causa y nuestra liçençia o en otra qualquiera manera al capellan que por nos o por nuestro porvisor fuere puesto, conforme a lo statuido en el conçilio de Trento, allende del estipendio y porçion que le vbieremos señalado de los fructos del tal benefiçio, aya y lleve enteramente todas las oblaçiones, obençiones y pie de altar, y aviendo clerigo natural deste obispado avil y sufiçiente para el tal seruiçio queremos sea preferido por nos o nuestro prouisor en la prouision del.

[10]. Yten, exortamos y mandamos a todos los fieles cristianos de nuestra dioçesis, de qualquier estado o condiçion que sean, que aviendo allegado a edad de discreçion con la mayor deuoçion y arrepentimiento que pudiere se confiese la Quaresma, como lo manda la sancta madre Iglesia, y reçiba el Sanctissimo Sacramento de la Eucaristia en el tiempo que son obligados, que es desde el domingo de Ramos hasta el domingo despues de pascua de Resurreçion inclusive, so pena que los que lo contrario hizieren seran denunçiados en las iglesias y se proçedera contra ellos por todo rigor de derecho. Pasado el dicho tiempo, y porque podamos ser informados particularmente de las personas que dexaren de cunplir lo suso dicho, para que sean conpelidas a obedescer los mandamientos de la sancta madre Iglesia y se proceda contra ellas por los remedios de derecho, y no puedan pretender excusa, mandamos a los curas y thenientes de curas desta çibdad y obispado que todos los domingos de la Quaresma avisen a sus parrochianos deste nuestro mandamiento; y a los dichos curas y thenientes asimismo mandamos que desde el prinçipio de la Quaresma de cada un año tengan cuidado de hazer matriculas cada uno en su parrochia de todos sus parrochianos y feligreses, asi varones como mugeres casados o no casados, señalandolas por sus nombres y edades poco mas o menos y declarando expaçificadamente (sic) los principales de la casa, marido y muger, hijos, moças y criados y otras personas de las casas, y asi fecha la dicha matricula señalen en ella las personas que se vbieren confesado en la Quaresma y comulgado desde el domingo de Ramos hasta el domingo inclusive despues de pascua de Resurreçión y las que en este tiempo no se vbieren confesado y comulgado, de manera que en la dicha matricula vengan declaradas las personas que tenian edad y discreçión para se comulgar y confesar y lo dexaron de hazer en el dicho tiempo de la Quaresma y desde el domingo de Ramos hasta el domingo despues de pascua de Resurreçión, y los mesmos curas, si ellos residieren en sus beneficios o sus lugares thenientes, sean obligados por si mismos hasta el dia de la Açension de nuestro Señor traer la dicha

matricula a nos o a nuestro prouisor, porque queremos ser informados por nos o por nuestro prouisor de todo lo que conbiene al remedio de las animas de sus parrochianos, y los curas o thenientes que fueren negligentes o dexaren de cunplir, e de hazerlo como lo dicho es incurran cada vez que lo dexaren de cunplir en pena de diez dias de carçel, y de dos ducados para la fabrica de la iglesia o para las obras pias que no[s] diputaremos.

[11]. Yten, porque algunos capellanes y benefiçiados que no tienen benefiçio curado o otros clerigos se entrometen sin nuestra liçençia a confesar y oyr de penitençia, de lo qual resulta que muchos dellos, sin tener la avilidad y suficiencia que se requiere, vsan deste officio en desseruicio de nuestro Señor y peligro de sus animas y de las de los que se van a confesar con ellos, y asimismo somos informados que algunos confesores las misas, limosnas y restituçiones que mandan hazer a los penitentes las apropian a si mismos y les mandan que les den çierta cantidad de maravedis y que ellos dirán las misas y harán las limosnas y distribuçiones que a los dichos penitentes mandan hazer, de lo qual nasçen muchos inconvenientes, por ende mandamos en virtud de sancta obedençia que ningun benefiçiado, capellan o clerigo que no tubiera cura de animas se entrometa a confesar ni administrar sacramento ni a oyr de penitençia a alguna persona, sin que primeramente por nos o nuestro prouisor sea examinado y para ello tenga nuestra liçençia o de nuestro prouisor, porque el capellan o benefiçiado o clerigo que no tubiere la dicha liçençia deve ser tenido y reputado por inavil e insufiçiente, y el benefiçiado, capellan o clerigo que lo contrario hiziere incurra en pena de diez dias de carçel, y de dos ducados, la mitad para la iglesia donde confesaren, o donde fueren parrochianos los penitentes o como a nos o a nuestro prouisor mejor paresciere aplicalla, y la otra mitad para el acusador, y destierro deste obispado por el tiempo que paresciere a nos o a nuestro prouisor, y esto se entiende salvo quando alguno estuviere enfermo o en el articulo de muerte, que entonçes, no se podiendo hallar el cura o alguno de los clerigos que tienen nuestra liçençia para confesarlos, el que no la tubiere lo podra hazer; y a los clerigos que tubieren nuestra liçençia para confesar mandamos que a los que se confesaren en la Quaresma con ellos les den cedula de como se confesaron, y los dichos penitentes sean obligados a llevarlas a los dichos curas o thenientes de curas, para que los pongan en la matricula de los confesados, y si no llevaren las dichas cedulas los dichos curas o thenientes no los pongan en las dichas matriculas ni los tengan por confesados, y mandamos que ningun clerigo aplique para si las misas, limosnas o distribuçiones que mandaren hazer a los penitentes, e queremos que, el que lo contrario hiziere, pague quinientos maravedis de pena, los trezientos para la iglesia do fuere benefiçiado, capellan o serviere, y los otros dozientos para el acusador, y las limosnas que reçibiere para las dichas misas o distribuçiones sean depositadas para que a alvedrio nuestro o de nuestro prouisor sean distribuidas conforme a la voluntad de las personas que le dieron la dicha limosna, y demas desto el dicho clerigo sea castigado como a nos o a nuestro prouisor paresçiere, si la calidad del exçeso meresçiera mayor pena.

[12]. Otrosi, mandamos que ningun confesor sea osado de absolver de los casos que a nos tenemos reservados los quales casos reseruados son los que tienen los curas y sus thenientes en sus liçençias.

[13]. Cosa nesçesaria nesçesaria[45] y prouechosa es a la salud de las animas la declaraçion del sancto Evangelio, por ende, conformandonos con lo que esta hordenado por los sanctos padres, speçialmente por el sancto conçilio tridentino, hordenamos y mandamos que qualquier cura o theniente de cura los dias de domingos y de fiestas, que la Iglesia manda guardar, a la misa mayor, despues de la ofrenda declare a sus parrochianos el sancto Evangelio de aquel dia, a lo menos literalmente, estudiandolo y proueyendose lo mejor que pudiere para ello o lo haga declarar a otra persona ydonea y aprouada y enseñe a sus parrochianos lo que les es nesçesario para su salvaçion, deziendoles brevemente los viçios que se an de apartar y las virtudes que an de seguir para alcançar la gloria y librarse del infierno, y exortamos y mandamos a los tales saçerdotes que en la dicha declaraçion del Evangelio por el discurso del año tengan cuidado de instruir a sus parrochianos en los articulos de la fee, y en los diez mandamientos de nuestro Señor y preçeptos de la Iglesia y como se deben exeçitar en las obras de misericordia, advertiendoles que se guarden y aparten de todas supersticiones y errores y de oyr y comunicar con honbres burladores que, en avito de peregrinos o de clerigos extrangeros con piedades fingidas y disimuladas, enseñan y sienbran falsas doctrinas y engañosas burlerias para cohechar y engañar a los fieles cristianos, y espeçialmente a las mujeres piadosas, y asimismo amonesten y exorten a sus parrochianos que quando entraren en la iglesia se signen y santiguen y tomen el agua bendita y hagan oraçión, hincadas las rodillas antel Sanctissimo Sacramento e lo adoren, e asimismo se santiguen de noche quando se acostaren y se levantaren por la mañana, e rezen el Ave Maria, Pater Noster, Credo y Salve Regina, porque, segun se lee en algunos libros de sanctos, muchas çirimonias destas enseñaron los apostoles a los cristianos de su tiempo.

[14]. Otrosi, hordenamos y mandamos que los curas o sus thenientes al tiempo de la absoluciçon en los domingos y otras fiestas de guardar en lugar de penitencia inpongan a los parrochianos una vez el Pater Noster y el Ave Maria, y otra el Credo y Salve Regina, y otra vez los diez mandamientos y articulos de la fee, e otra vez los preceptos de la Iglesia y siete pecados mortales, y otra vez las obras de misericordia corporales y espirituales, y asi por esta orden subcesivamente. E porque mejor lo cunplan los dichos parrochianos y estar mas avituados a lo dezir y aprender congruamente, el sacerdote,[46] antes de la absoluçión, lo diga en voz alta e inteligible, de manera que los parrochianos lo puedan oyr e digan juntamente con el. Y mandamos y ordenamos que en todos los domingos y fiestas de la Quaresma e todos los domingos del año en las iglesias de nuestro obispado los curas por si o por sus sacristanes, despues de comer, hagan tañer vna canpana para que los niños se junten en la iglesia a oyr la doctrina christiana e se la enseñen, diziendola en voz alta e respondiendo los muchachos por las mismas palabras e pongan en ello toda la diligençia posible para que se junten, amonestandoles que vengan, e a sus padres e personas, que tienen cuidado dellos, los enbien, y porque todos se mueban a esto con facilidad, otorgamos y concedemos quarenta dias de perdon a todos los que vinieren y

45. Repetida en el texto la palabra *nesçcesaria* y en el margen izquierdo una llamada con la palabra *ojo*.

46. En el margen izquierdo escrita con otro tipo de letra las palabras *o sacristan*.

estubieren en la iglesia hasta ser acabada de dezir la dicha doctrina, e los curas que fueren en todo lo suso dicho o alguna cosa dello negligentes despues de la publicaçion deste nuestro mandamiento seran castigados a alvedrio nuestro o de nuestro prouisor conforme a lo statuido en el sancto concilio de Trento.

[15]. Yten, porque los fieles cristianos tengan cuidado de aprender las oraçiones de la Iglesia e los padres de se las enseñar, hordenamos y mandamos que ningun cura ni otro clerigo despose ni vele a algunos sin que primero sean certificados de como sabe el Ave Maria, Pater Noster, Credo y Salve Regina, y el cura o clerigo, que lo contrario hiziere, sera castigado a alvedrio nuestro o de nuestro prouisor, y queremos que los que se vbieren de examinar para prima corona ninguno sea aprouado sin que primero sepa la doctrina cristiana, allende de lo que mas se require saber para darle corona.

[16]. [47]Yten, amonestamos y mandamos a todos los clerigos de nuestro obispado que tienen cura de animas por si o por otros, que con toda diligençia y cuidado tengan cargo de inquirir e saber en sus parrochias si ay algunos malos cristianos que tengan algunas opiniones sospechosas a nuestra sancta fe catholica o a lo que tiene y guarda la sancta madre Iglesia, o algunos encantadores agoreros e hechizeros, o que enxalmen con supersticiones o palabras sospechosas, o si ay algunos casados parientes o afines o que tengan otro inpedimiento de derecho, o que siendo casados, no teniendo inpedimiento, dexen de hazer vida maridable, estando apartados de que se tema peligro, o si algunos por mucho tiempo endureçidamente se dexan estar excumulgados, o que estan notados de no venir a misa los dias que la Iglesia manda guardar, o quebrantar muchas vezes las fiestas sin necesidad evidente e licençia, en el caso que se pueda dar, e que estan enemistados, o tienen rencor con otras personas, o que ayan cometido qualquiera pecado de los declarados en las cartas y edictos generales nuestros, e sabiendo los dichos curas o sus thenientes qualquiera pecado de los suso dichos o semejante a ellos de algunos parrochianos suyos de los que tocan en la fee o en supersticion den a nos o a nuestro prouisor aviso, para que se prouea lo que se deba hazer e de los otros pecados trabajen con toda charidad y amor de apartarlos de los dichos pecados con buenas amonestaciones y cominaciones, y quando esto no bastase avisen luego dello a nos o a nuestro prouisor, para que se provea lo que conveniere al descargo de nuestra conçiençia, e mandamos que nuestro prouisor o visitador hagan leer al prinçipio de la Quaresma las cartas generales y edictos contra los suso dichos, y al tiempo de la visitaçion informen si los curas o sus thenientes son descuidados en hazer lo que asi les mandamos e, siendolo, los corriga e pene nuestro prouisor, segun la negligençia e descuido que en ellos se hallare, y dello nos haga despues relaçion.

[17]. De las representaçiones y remenbranças que se hazen en las iglesias se suelen seguir muchos desordenes e inconvenientes, por ende, mandamos a todos los clerigos e religiosas personas que no hagan ni den lugar que en las dichas igle-

47. En el margen izquierdo una llamada con la palabra *ojo*.

sias se hagan las dichas representaçiones sin nuestra speçial liçençia y mandado, o de nuestro prouisor so pena que el que las hiziere, o los clerigos que las consentieren hazer en sus iglesias seran castigados a nuestro alvedrio, o de nuestro prouisor, e los mayordomos de las iglesias que gastasen alguna cosa de las fabricas dellas en los tales actos, mandamos a nuestro prouisor o visitador que no se le resçiba en descargo, pero esto no se entienda en la fiesta de Corpus Christi, si en algunos lugares de nuestro obispado se haze alguna remembraça siendo honesta e desçente.

[18]. [48]Otrosi, mandamos so pena dexcumunion que los sermones de la Pasión y Resurreçion de Nuestro Señor Ihesu Christo no se hagan de aqui adelante de noche sino de dia.

[19]. Por quanto somos informados que en las vigilas de los sanctos, asi varones como mugeres vienen a velar en las iglesias de noche e so titulo de devoçion se cometen muchas ofensas de Dios e beven e comen superfluamente e se dizen muchos cantares profanos e hazen danças e otras cosas inhonestas, lo qual pertenesçe a nos proveer, por ende, mandamos que de aqui adelante en las vigilas de nuestra Señora ni en qualquier otra fiesta que sea no se hagan tales velas o vigilas en alguna parte, e las personas que tienen cargo de las hermitas çierren las puertas dellas y de las iglesias en anocheçiendo, de manera que las dichas vigilas o velas no se hagan dentro dellas, aunque digan que so color de romerias e deuoçiones quieren hazer las dichas velas, pues las pueden hazer de dia, y mandamos so pena dexcumunion el clerigo o persona, a quien pertenesçe tener cuidado de hazer çerrar las puertas de las dichas iglesias o hermitas, las çierre o haga çerrar en anocheçiendo, hechando fuera las personas que en ella estubieren e, no lo haçiendo con rigor, sea castigada, e si por ventura algunos ubieren fecho voto de yr a hazer las talas velas e vigilias, nos otorgamos facultad a todos los curas e clerigos o religiosos que tienen liçençia nuestra, o de nuestro prouisor, para oyr las confesiones que puedan mudar los votos, para que los cumplan yendo de dia a las tales velas, yglesias o hermitas a rezar, o en otras obras de piedad, pero esto no se entiende que en las bisperas de fiestas

Dado en nuestras casas obispales de Çibdad Rodrigo a diez y nueve de henero de mile e quinientos e çinquenta e quatro años.[49]

5

1558, marzo, 19. Ciudad Rodrigo.

Mandamiento de don Pedro Ponce de León, obispo de Ciudad Rodrigo, ordenando a los fieles de la parroquia de Robleda que si-

48. En el margen izquierdo una llamada con la palabra *ojo*.

49. El texto de la datación se escribió con otro tono de tinta; sin duda alguna en fecha posterior a la del texto del decreto o mandamiento.

guen guardando la costumbre de presentar ofrendas en las misas dominicales y festivas, y en las misas de difuntos, conminando a los que pretendían suprimir esta costumbre.

AHDL, ms. 26, ff.34r-v. Orig. con firma y rúbrica del obispo. En f. 34r, antes del texto del obispo se lee la siguiente rúbrica: *Que se guarde la costumbre de ofrendar las misas.* En f. 34v, en blanco, con la rúbrica: *Mandamiento de Su Señoria sobre lo de las ofrendas de las misas. D. P° Ponce, m.s.*

Nos don Pero Ponçe de Leon obispo de Ciudad Rodrigo, del Consejo de Su Magestad etc. A todos los veçinos y moradores del lugar de Robleda, salud y bendiçion. Ya sabeis como por el bien de las animas de las personas por quien en todo este nuestro obispado se dezian misas e para que no fuesen defraudadas las intenciones de los que las mandauan dezir ovimos ordenardo que se diese vn real de limosna e pitança por cada misa, e que el clerigo que la dixese no pudiese pasar la dicha misa por comemoraçion, sino que la dixese por la intençion de la persona que se la encomendo, segun mas largamente en el dicho mandamiento se contiene, e despues emos sido informados que algunas personas con poco temor de Dios, defraudando la intençion que tuvimos en el dicho mandamiento, procuran de perbertir la pia y loable costumbre que tenian de frecer los domingos y dias de fiestas a la misa mayor, y asimismo en las misas de defuntos, y avn a llegado la malicia de induzir a algunos testadores que en sus testamentos manden que en las dichas misas, que mandan dezir por sus animas, no se hagan ofrendas, dexando hazienda con que se puedan hazer en lo qual, allende del daño que reciben las animas en priuarlas del sufragio de las ofrendas, que de tradiçion de los apostoles en la sancta Yglesia chatolica fueron introduzidas en las misas, espeçialmente de difuntos, y las personas que en el dicho lugar an començado a quebrar la dicha costumbre, que en el se tenia cerca de lo suso dicho, pareçe que se hazenr sospechosas de que no sienten bien del sufragio de las ofrendas, por ende os amonestamos y, en virtud de sancta ovediencia y so pena de excomunion, mandamos que de aqui adelante guardeys la dicha costumbre que en el dicho lugar avia de frecer a la misa mayor que los domingos y dias de fiestas de guardar se dize, ansimismo a las misas de difuntos que en qualquier dia se dixeren, ansi en las novenas como en las demas, avnque testadores en sus testamentos ayan ordenado o ordenaren otra cosa y, si alguno o algunos fuesen rebeldes contra este nuestro mandamiento o aya sentido o sintiere mal del sufragio de las ofrendas, mandamos en virtud de santa ovediencia y so pena de excomunion, nos lo manifiesteys para que se pueda proçeder y proceda contra la tal persona rebelde conforme a derecho, e seamos informados de la fee y credito que tiene cerca de las dichas ofrendas.

Dado en Çiudad Rodrigo diz y nueve dias del mes de março de mil e quinientos e cinquenta e ocho años.

Don Pero Ponçe
obispo de Cibdad Rodrigo

DESPRÉS DE LA MORT. L'ACTUACIÓ D'ALGUNES MARMESSORIES A TRAVÉS D'UN MANUAL DEL NOTARI BARCELONÍ NICOLAU DE MEDIONA (1437-1438)

MARIA TERESA FERRER I MALLOL

Nicolau de Mediona va exercir com a notari a Barcelona entre 1432 i 1461;[1] de la seva activitat n'ha quedat una mostra escassa, només 22 manuals i llibres, a més d'un lligall de fragments de manual i papers solts i d'un molt interessant llibre de comptes particular;[2] el més antic dels volums conservats és un llibre de vendes que va del 1432 al 1434; el segueix cronològicament un manual que va del 23 de maig de 1437 al 26 de març de 1438 i que era el tercer de la sèrie del nostre notari; és el que comentarem ara. Consta de 148 folis i l'estat de conservació no és gaire bo; grans taques d'humitat fan impossible la lectura com-

1. M'hauria agradat fer, per a aquest volum d'homenatge al Dr. Àngel Fàbrega, algun treball sobre l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, que ha dirigit amb tant d'encert durant molts anys, una tasca per la qual tots els historiadors estem en deute amb ell, però no tenia res a punt sobre el susdit arxiu en aquest moment.

2. AHPB, Anònim del segle XV, núm. 19. Sobre la resta de volums de Nicolau de Mediona, cf. *Archivo General de Protocolos de Barcelona. Índice cronológico alfabético*, I, Siglos XIII, XIV, XV y XVI, Barcelona, Col.legi Notarial de Barcelona, 1950. En el nou reordenament de l'Arxiu, el susdit volum anònim s'ha reintegrat a la sèrie del nostre notari. Sobre aquest volum cf. M. T. FERRER I MALLOL, El llibre de comptes d'un notari barceloní del segle XV. Nicolau de Mediona, «Estudis Castellonencs», 93 (1994-1995), pp. 535-549, i *Nicolau de Mediona. Un notaio a Barcellona nel secolo XV*, «Napoli Nobilissima», XXXIII, fasc. III-VI (1994), pp. 89-100.

pleta de molts documents; alguns folis, a més, són trencats i en resulta afectada també la part escrita.

En els primers temps d'exercici de la professió, Nicolau de Mediona tingué l'escrivania a la Plaça de les Cols de Barcelona.[3] No era un lloc adequat per a tenir una clientela mercantil o marinera, que eren les que donaven més treball a les notaries; no hi ha, al manual, cap comanda marítima o comercial, ni cap nòlit, només quatre comandes dipòsit; pel que fa a canvis, solament n'hi ha un, adreçat a Basilea, per al bisbe de Vic que, doncs, devia assistir al concili que es celebrà en aquella ciutat entre 1431 i 1449[4] i un protest d'una lletra de canvi que provenia de Gaeta i que havia estat lliurada per Lope Ximénez d'Urrea —que havia rebut 50 ducats de Jaume Martí— i avalada per Arrigo Loteri i Joan del Buc; havia d'ésser pagada a Joan Boscà per Nicolau Trancher, però aquest s'hi negà al.legant que no tenia res d'aquell noble.[5] Es tracta en tots dos casos de l'ús d'instruments mercantils per a fornir numerari a personatges de la noblesa o de l'alta jerarquia eclesiàstica, per tant la connexió amb el món comercial és mínima.

La principal activitat de Nicolau de Mediona en aquests anys primers de la seva oficina girà al voltant de vuit marmessories, documents diversos relacionats amb herències, reconeixements de deute, rebuts i procuracions. També hi trobem algunes poques capitulacions matrimonials i altres documents relacionats amb el matrimoni, unes quantes vendes de cases, terres i esclaus i alguns contractes de treball i d'aprenentatge, a més d'alguns arbitratges i concòrdies. La meva intenció primera era donar una visió de tota l'activitat que queda reflectida en aquest volum, però l'excés d'extensió m'ha obligat a limitar-me a una tipologia documental, els rebuts de les marmessories.

Les marmessories

Aproximadament la meitat de la documentació del manual es refereix a les marmessories. Per a un notari que s'havia establert feia poc i que encara no tenia una clientela molt extensa, les marmessories

3. AHPB, N. de Mediona, manual tercer (1437-38), f. 33 v.
4. F. 76 v. (1437, novembre, 4).
5. Ff. 89 v.-90 r. (1437, novembre, 23 i 26).

eren una gran solució perquè asseguraven la feina a l'oficina, encara que fos poc qualificada dins del camp de l'art notarial, ja que es tractava normalment de simples rebuts.

La mort, en efecte, provocava un moviment econòmic notable, més important com més considerable era la fortuna del difunt. Calia pagar els deutes del finat, les despeses del funeral i els llegats establerts en el seu testament i sovint calia vendre béns del difunt per tal d'atendre als pagaments. Tota aquesta activitat es reflecteix bé als comptes privats dels marmessors, que s'han conservat en alguns casos,[6] o bé als llibres notarials, on trobem els rebuts que els beneficiaris de tots els pagaments van signar a favor dels marmessors. A vegades, l'activitat d'una marmessoria es preveia tan important que el notari hi va dedicar un volum específic; però generalment aquesta mena de documentació es troba esparsa en un o més manuals d'un notari. És aquesta documentació la que examinarem ara basant-nos en un sol manual. Exposarem primer algunes dades de les marmessories més importants que hi trobem i analitzarem després, conjuntament, les dades relatives a assistència al difunt, enterrament, inventari i venda dels béns, llegats a servents, a religiosos o institucions religioses i deixes caritatives.

La documentació de marmessories analitzada pertany, com acabem de dir, a un sol volum d'un notari, per tant, no pot recollir tota la liquidació de les herències corresponents, ja que aquesta era una tasca que, normalment, s'allargava uns quants anys. Per exemple, els marmessors de Maria, vídua de Bernat Vidal, que és una de les marmessories que trobem en aquest manual de 1437-1438, pagaven ajuts per a la redempció de captius encara l'any 1440, segons documents continguts en el sisè manual de Nicolau de Mediona;[7] és molt possible, doncs, que al manual quart del mateix notari, i al cinquè, si s'hagués conservat, hi hagi o hi hagués hagut, altres llegats de les mateixes marmessories. Ateses les llacunes de les sèries notarials, creiem, però, que és interessant presentar, com fem, tot el material de diverses

6. C. VELA I AULESA, *Les marmessories de Francesc Canes, especier i ciutadà de Barcelona, i de Sança, la seva esposa (1381-1386)*, «Miscel.lània de Textos Medievals», 8 (1996), pp. 463-521.

7. N. Coll Julià, *Documentación notarial relativa a los pobres en la Cataluña del siglo XV, a La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, 2, Barcelona, Institución Milá y Fontanals. CSIC, 1981-1982, pp. 287-311 i, més concretament, p. 304.

marmessories que es troba en un manual, ja que es pot complementar entre si.

També hauria estat interessant poder comparar l'execució dels marmessors amb els testaments corresponents, però, desgraciadament, això tampoc no és possible perquè no es conserva el primer volum de testaments del notari Nicolau de Mediona.

Malgrat aquests inconvenients, la documentació recollida il·lustra prou bé tot allò que s'esdevenia a l'entorn del difunt immediatament abans de la mort i després. Generalment aquest tema s'ha estudiat a través dels testaments, que són sempre molt interessants i més explícits que la documentació de marmessories, però que corresponen a l'estadi de la voluntat.[8] Creiem que és convenient contrastar la informació que proporcionen amb la que forneixen els rebuts de les marmessories, que representen la concreció real de tot allò que fou disposat en el testament i que, a més, donen detalls complementaris sobre el ritual funerari, les diferents etapes per a la disposició i repartiment dels béns, els beneficiaris dels llegats assistencials etc.

La marmessoria de Jaume Cardona

L'hereu universal de Jaume Cardona fou Guillem Buçot, que, a més, fou un dels marmessors, juntament amb Joan de Naguia, prevere, Bernat Bojons, prevere beneficiat a Santa Maria del Mar, Bernat Mirtells, prevere beneficiat a la seu de Barcelona, i Guillem de Busquets. Aquests tres darrers reberen pel treball de la marmessoria 100 sous cadascun.[9]

La darrera notícia que en tenim és una procuració atorgada per Guillem Pere Bussot, el 2 de gener de 1438, a favor del causídic Valentí

8. Fora de Catalunya, és bàsica l'obra de J. CHIFFOLEAU, *La comptabilité de l'au-delà. Les hommes, la mort et la religion dans la region d'Avignon à la fin du Moyen Age (vers 1320-vers 1480)*, Roma, École Française de Rome, 1980; aquest autor ha tingut en compte també alguns comptes de marmessories, pp. 227-228. Per a Catalunya, encara que sigui per a una època més antiga que la que nosaltres analitzarem, cf. C. BATLLE I M. CASAS, *La caritat privada i les institucions benèfiques de Barcelona (segle XIII) a La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, 1, Barcelona, Institución Milá y Fontanals. CSIC, 1980, pp. 117-190, i J. R. JULIÁ VIÑAMATA, *Las actitudes mentales de los barceloneses del primer tercio del siglo XIV*, «Anuario de Estudios Medievales», 20 (1990), pp. 15-51.

9. Ff. 4 r.-v. i 10 v. (1437, juny, 4).

Mates, segurament per a resoldre qüestions relacionades amb l'herència, ja que el document fa referència a la seva condició d'hereu de Jaume Cardona.[10]

La marmessoria de Maria, una exesclava albanesa

Maria havia estat serva de Caterina, vídua del jurisperit barceloní Pere Descoll, i abans ho havia estat d'en Salom. Els rebuts d'aquesta marmessoria demostren que una exesclava podia arribar a assolir una posició social prou folgada per a fer testament i distribuir una petita herència d'unes 21 lliures aproximadament; fins i tot havia pogut fer un préstec de 5 florins a Arnau de Vilarama, veí de Barcelona, que fou recuperat pels seus marmessors, el domer de Sant Pere de les Puelles, Pere Bou i Pere Descoll, doctor en lleis.[11] Maria, que no sembla tenir família, destinà el seu escàs patrimoni a les deixes piadoses i assistencials, com podem veure a l'apartat corresponent, llevat de dos llegats, un de 30 sous, per a Joana, vídua de Francesc Tàrrega, fuster, i un altre de 40 sous per al seu fill Pere Tàrrega, framenor.[12]

Marmessoria d'Isabel, vídua de Francesc de Conomines

Els documents d'aquesta marmessoria no són gaire significatius i no sembla completa, atesa la importància de la fortuna d'aquesta dama. Sabem que, després de la seva mort, fou venut un censal mort que posseïa de 550 lliures per Gilabert de Malla a Pere Joan Sanoguera. El notari Guillem Andreu percebé 46 sous pel salari d'aquesta venda de mans d'un dels marmessors d'Isabel, el prevere Bartomeu Bols, beneficiat a Santa Maria del Mar.[13]

Una altra vídua d'un Francesc de Conomines, major, anomenada també Isabel, rebé de la difunta Isabel un llegat de 12 lliures i 10 sous. Aquesta dama, que potser era la sogra de la difunta, havia estat casada

10. F. 104 r. (1438, gener, 2).
11. Ff. 12 v. i 84 r. (1437, juny, 18 i novembre, 15).
12. FF. 6 r., 16 r. i 23 v. (1437, juny 6 i 25 i juliol, 8).
13. F. 3 v. (1437, juny, 1).

abans amb Francesc Sarovira, mercader de Barcelona.[14] El susdit llegat i un altre de túniques per als pobres de l'hospital, comentat a l'apartat adient, són els únics que coneixem d'aquesta herència.

Bé que no formen part de la marmessoria cal assenyalar que hi havia encara un altre Francesc de Conomines, difunt, conegut com a menor, per diferenciar-lo del que acabem d'esmentar, que devia haver mort també poc abans deixant vídua, anomenada Constança, i un fill Francesc, del qual aquesta era tutora. Aquesta altra vídua comprà a Francesc Desplà, àlias de Conomines, que venia en nom propi i del seu cunyat Francesc d'Oms, doctor en decrets i ardiaca de la catedral de Girona, dos censals, un de 13 lliures i 15 sous pel preu de 275 lliures, i un altre d'11 lliures i 5 sous, tots dos amb la garantia d'un censal de la Generalitat de Catalunya de 500 lliures de preu i 500 sous de pensió. La mateixa vídua rebé també la cessió d'un censal de 8 lliures per part d'Angelina, vídua de Francesc Terré, amb la garantia d'un censal que rebia sobre la vegueria de Barcelona.[15]

Marmessoria de Pere Malet, canonge i degà de la seu de Barcelona

Com era freqüent entre els eclesiàstics, especialment els del seu rang, Pere Malet deixà els seus béns a dues institucions assistencials lligades a la catedral de Barcelona, l'Almoina i l'Hospital de la Santa Creu.

La importància d'aquesta herència es fa patent a través de diversos indicadors; un d'ells és el nombre de rebuts, vint-i-sis, que s'hi relacionen; un altre podria ésser les elevades quantitats assolides amb la venda de les seves pertinences en encant; amb la venda de les robes, efectuada per un corredor de pelfa barceloní, anomenat Salvador Rovira, s'aconseguiren 239 lliures, 9 sous i 10 diners i amb la dels seus llibres, realitzada pel bidell de la seu de Barcelona, Enric Ber, 251 lliures, 10 sous i 7 diners, mentre que altres béns venuts proporcionaren 98 ll. 6 s. i 8 d. més; un altre indicador seria les altes sumes pagades als seus hereus, com ara l'Hospital de la Santa Creu, que rebé 500 florins d'or en un primer pagament.[16]

14. F. 103 r. (1437, desembre, 30).

15. FF. 60 v.-61 r., 101 v.-102 r. (1437, setembre, 24 i desembre, 23) i 133 r. (1438, març, 5).

16. Ff. 7 r. i 62 v. (1437, juny, 8 i octubre, 1).

Els marmessors foren el notari Mateu de Thessarac, Guillem Martí, Antoni Lliura, Guillem Malet, preveres beneficiats a la catedral de Barcelona, Baltasar Buçot, canonge de la mateixa seu, i Pere Pasqual, confessor de la reina. D'aquests tres darrers sabem que reberen 60 sous, és a dir, 3 ll., pels treballs de la marmessoria.[17]

Els marmessors pagaren, a més, deutes del difunt o tornaren objectes que tenia en penyora. Per exemple, retornaren a Margarida, vídua del cavaller Bernat Sacirera, un cot de seda folrat de mart que el difunt tenia en penyora pel salari d'una sentència entre ella i els fills del dit Sacirera, perquè una part del salari havia estat condonada pels hereus i una altra —25 lliures— havia estat satisfeta per Elionor Desplà.[18] De la mateixa manera, restituïren a Antoni Corballó, agricultor de Barcelona, una corretja amb un parge de seda negra amb cap i una fíbula amb alguns platons de plata, un anap i un grasal de plata, que el difunt tenia en penyora per 80 s., que aquell pagà.[19] Retornaren també al monestir de Pedralbes dues copes d'argent daurades, que tenien el peu adornat amb diversos baboïns i «bolugoys»; havien estat lliurades pel vidrier Miquel Maçot, per ordre de sor Isabel Pellissera, al canonge Malet com a penyora d'un préstec de 15 florins; els marmessors les retornaren després que Esteve Busquets, en nom del monestir, hagué pagat els 15 florins a la Taula de canvi.[20]

Pel que fa als deutes, els marmessors pagaren a Antoni Lliura, prevere beneficiat a la seu i marmessor del difunt, 19 lliures pel seu treball en tres beneficis de Pere Malet, que són indicats,[21] i a Bernat Tor, prevere beneficiat a la seu, li lliuraren 6 florins d'or que el difunt li volgué pagar per les despeses que féu per ell a Florència.[22] D'altra banda, els marmessors pagaren 8 lliures a Guerau Vilar, prevere beneficiat a la seu de Barcelona, i altres 8 a Ramon Roca, procurador substitut de Pere Sartre, prevere i procurador, com G. Vilar, de Pere Pelegrí, doctor en decrets i prepòsit del mes de gener de la catedral, per uns morabatins que el difunt rebia sobre algunes propietats del Clot, que eren de la dita prepositura.[23]

17. Ff. 43 r.-v., 71 r. (1437, agost 21 i octubre, 24) i 104 r. (1438, gener, 2).
18. F. 9 r.-v. (1437, juny 12).
19. F. 48 v. (1437, setembre, 1).
20. F. 80 v. (1437, novembre, 11).
21. F. 39 r. (1437, agost 12).
22. F. 52 r. (1437, setembre, 6).
23. Ff. 71 r.-72 r. (1437, 22 i 26 d'octubre).

Foren pagats també els llegats. En primer lloc als parents:

Bernat Malet, de Vilafranca del Penedès, rebé un esclau tàrtar de 15 anys, anomenat Jordi. Joan Malet, fill de Pere Malet, de la parròquia de la Granada, rebé un llegat de 100 sous i Guillem Malet, prevere beneficiat a la seu de Barcelona i marmessor del difunt, rebé també un llegat de 60 sous, però més pels treballs de la marmessoria que per la parentela, com ja hem vist.[24] Potser els parents no van acceptar de grat el destí del patrimoni del canonge; sabem que els germans mantingueren una controvèrsia amb els marmessors, que fou solucionada amb una sentència arbitral de Baltasar Buçot, canonge de Barcelona i marmessor del difunt.[25]

La marmessoria de Maria, vídua de Bernat Vidal

Maria havia estat casada en un primer matrimoni amb Gensabi d'Arenys i en un segon matrimoni amb Bernat Vidal. No devia tenir fills i els seus hereus foren l'Hospital de la Santa Creu i els monestirs de dominics i dominiques de Barcelona, però com que sembla que hi hagué dissensions entre aquestes institucions, calgué acudir a una sentència arbitral, per la qual Gabriel Canyelles, escrivà del Consell de Barcelona, i el notari Nicolau de Mediona cobraren 10 florins.[26]

Els marmessors de Maria foren Roger de Castellbisbal, donzell, Pere Pau, mestre en arts i en medicina, ciutadà de Barcelona, i Francesc Torrent, prevere beneficiat a la seu de Barcelona; un altre marmessor, Berenguer Martí, renuncià. Tots els marmessors cobraren 50 s. de llegat per la seva tasca, més 16 s. i 8 d. del que hauria correspost a Berenguer Martí. A part, Pere Pau rebé un llegat d'11 ll., Francesc Torrent, una quantitat il.legible, potser deu, i 13 s. per diversos treballs, mentre que Roger de Castellbisbal cobrà un llegat d'11 ll.; part d'aquestes quantitats les retingué la marmessoria perquè Roger li devia 88 sous i a més 3 ll., 6 s. i 9 d. per les coses que ell i la seva criada Joana havien adquirit a l'encant de béns de la difunta; la resta li fou pagada a la Taula de canvi.[27]

24. Ff. 32 v., 42 r. i 43 r.-v. (1437, juliol 27 i agost, 19 i 21).

25. Cf. més endavant el paràgraf sobre *Despeses notarials o jurídiques per a la liquidació de la successió.*

26. F. 109 v. (1438, gener, 27).

27. Ff. 27 v.-28 r. i 45 v. (1437, juliol, 17 i agost 27).

Els marmessors s'ocuparen de pagar les despeses de malaltia, enterrament i misses per la difunta, com ja comentem en els apartats corresponents. A més pagaren els seus deutes: 49 s., que comprenien la quota de tres anys i la prorrata de l'any de la mort deguda per la difunta a la confraria de Sta. Caterina, al monestir de dominics, a raó de 4 s. i 4 d. per any, més el dret de sortida de la confraria, de 6 s., i un llegat de 25 s., que foren pagats a Guillem Bertran, procurador de la dita confraria. Recordem que les confraries s'havien estès per tot Europa a la Baixa Edat Mitjana i que Catalunya no n'era pas una excepció; sabem que durant el segle XIII ja eren beneficiàries de diversos llegats; els comptes de la marmessoria de Francesc Canes i Sança revelen també la pertinença del difunt a una confraria, la de la Seu; sembla que era habitual no estar al corrent de la quota perquè quan Francesc Canes morí en devia setze anys.[28]

A més de la confraria, Jaume Guerau, tapiner, pogué cobrar 21 s. i 4 d. per la part proporcional de 8 mesos i 5 dies de lloguer de la seva casa situada sota el palau, que havia deixat a la difunta[29] i fou pagat el cens d'una casa que la marmessoria tenia al carrer del Carmel i que era propietat del monestir de Sta. Maria del Carmel. El prior del monestir, Nadal Gaver, reconegué haver rebut per aquesta causa 33 s. i 9 d.[30]

Els beneficiaris de llegats foren força nombrosos: Antònia, vídua de Berenguer Martí, mercader, rebé 21 s.,[31] Pere Lledó, agricultor de Barcelona, en rebé 10, igual que la seva muller Jacmeta,[32] Antònia, vídua d'Antoni Ponç, mestre d'aixa de Barcelona, en rebé 22.[33] Els llegats a institucions religioses i a pobres són comentats a l'apartat corresponent.

28. F. 26 r. (1437, juliol, 9). Sobre les confraries, cf. P. BONNASSIE, *La organización del trabajo en Barcelona a fines del siglo XV*, Barcelona, CSIC. Departamento de Estudios Medievales - Universidad de Barcelona, 1975, pp. 121-138; A. BACH, *Confraries medievals*, «Analecta Sacra Tarraconensia», 67-1 (1994), pp. 215-231; C. BATLLE- M. CASAS, *La caritat privada i les institucions benèfiques de Barcelona (segle XIII)*, pp. 158-159. C. VELA, *Les marmessories de Francesc Canes i Sança*, p. 506. Per a França cf. J. CHIFFOLEAU, *La comptabilité de l'au-delà*, pp. 266-287.

29. F. 31 r. (1437, juliol, 23).

30. F. 66 r. (1437, octubre, 14).

31. F. 29 r. (1437, juliol, 17).

32. F. 41 r.-v. (1437, agost, 19).

33. F. 42 r. (1437, agost, 19).

Marmessoria de Constança, vídua d'Arnau Bertran

Aquesta dama morí a Barcelona entre el 18 de setembre i el 9 d'octubre de 1437, ja que el mateix manual de Nicolau de Mediona que comentem ens la mostra poc abans actuant en diversos afers. El 24 de juliol reconeixia un deute de 30 ll., 4 s. i 5 d. envers el mercader Jaume Bonet, i el 18 de setembre pagava 50 ll. a Ramon Bertran, prevere beneficiat de Sant Gabriel, a l'església de Santa Maria del Mar, benefici creat pel seu difunt marit Arnau Bertran.[34]

Consta que Constança, que havia dictat el seu testament en poder de Nicolau de Mediona, el 13 de juliol de 1437, deixà els seus béns a l'Hospital de la Santa Creu i a l'Almoina de la Seu.

Els seus marmessors foren Guillem Soler, ciutadà de Barcelona, el cavaller Francesc Desplà, Bartomeu Bols, prevere beneficiat a Santa Maria del Mar, Baltasar Buçot, canonge de la seu de Barcelona i procurador, amb altres, de l'Almoina, Miquel de Montjuïc, un dels administradors de l'Hospital de la Santa Creu, i Francesc Desplà, doctor en decrets i canonge de la catedral. Nomenaren dos procuradors, Nicolau Cortada i un tal Golard, tots dos clergues beneficiats a la seu, potser perquè agilitzessin les tasques que els havien estat encomanades.[35] Els marmessors reberen, com era habitual, una recompensa de 10 ll. per la seva tasca; les cobraren Francesc Desplà, àlias de Conomines, cavaller domiciliat a Barcelona, Miquel de Montjuïc, administrador de l'hospital de la Santa Creu, i Guillem Soler, ciutadà de Barcelona;[36] alguns, a més, cobraren altres llegats, per exemple, Francesc Desplà 80 ll. llegades en el testament, i unes altres 30 ll. llegades en el codicil i encara en cobrà 80 més per la cessió que Bartomeu Ferrer, peier, li havia fet de la quantitat que Maria, exesclava de Constança Bertran, li havia cedit a ell, quantitat que li era deguda per la soldada.[37] També Guillem Soler cobrà 30 ll. llegades en el testament i 20 ll. més llegades als codicils.[38]

Com era costum, els marmessors iniciaren la seva tasca pagant els

34. Ff. 32 v. i 58 r. (1437, juliol, 24 i setembre, 18).
35. F. 64 v. (1437, octubre, 9).
36. Ff. 124 r., 125 r. i 132 v.(1438, febrer, 7 i març, 4).
37. Ff. 124 r. i 137 r. (1438, febrer, 7 i març, 5).
38. F. 132 v.(1438, març, 4).

deutes generats per la malaltia, la mort, l'enterrament i els funerals de la difunta. Un dels primers pagaments fou fet, precisament, a un dels marmessors, el cavaller Francesc Desplà, que havia deixat a la difunta 22 ll. durant la malaltia;[39] també el cavaller Guerau de Palou li havia hagut de deixar 55 ll., préstec del qual els marmessors tingueren constància tant perquè li deixà els diners en presència de l'exesclava Maria i del servidor Bartomeu Ferrer, peier, com també perquè constava per dita de la Taula de canvi de la ciutat. Havent mort Guerau de Palou, Pere de Palou, canonge i precentor de la catedral, i Jaume Soler, ciutadà de Barcelona, tutors testamentaris de Jaume Antoni de Palou, menor, hereu universal de Guerau de Palou, s'encarregaren de recuperar aquest préstec;[40] igualment, Francesc Desplà, doctor en decrets, canonge de la seu de Barcelona i marmessor de Constança, li havia deixat 11 ll., que recuperà de l'herència.[41] Calgué també pagar a Jaume Bonet, mercader de Barcelona, 30 ll., 4 s. i 5 d., que Constança li devia per instrument fet el 24 de juliol de 1437 i, a més, 3 ll., 9 s. i 9 d. que la dita dona havia gastat per comprar llenya per cremar i cuinar a casa,[42] així com 43 s. per 3 quarteres de blat, a raó de 14 s. 3 d. la quartera, que la difunta havia comprat per a la seva casa a Antoni Poal, formenter de Barcelona.[43]

La falta de liquiditat de la difunta, ja en els darrers temps de la seva vida, que resulta manifesta per aquests préstecs i, com veurem, pels salaris deguts a l'ex-serva Maria, que sembla que també li havia deixat alguna quantitat, obligà els marmessors a vendre dos censals sobre la ciutat i un d'origen no especificat, que rebia la difunta, a fi d'afrontar els pagaments a fer; durant el mes d'octubre de 1437, en fou venut un de 280 sous, pel preu de 333 lliures, al mestre en arts i medicina, Pere Pau, i pel gener de l'any següent, un altre de 240 s. de pensió i preu de 300 ll. a Antoni Cases, mercader de Barcelona, i un altre de 280 s. anuals, pel preu de 7.000 s., a Joan Sabater, prevere beneficiat a la catedral, marmessor de Bernat Padriça.[44]

39. F. 66 r. (1437, octubre, 14).
40. F. 82 r.-v i paper solt (1437, novembre, 13).
41. F. 89 r. (1437, novembre, 23).
42. Ff. 118 v.-119 r. (1438, febrer, 6).
43. F. 128 v. (1438, febrer, 21).
44. F. 69 r.-v. (1437, octubre, 19), 110 r., 114 v. i 116 v.-117 r. (1438, gener, 27 i 31 i febrer, 4).

Calgué pagar, també, despeses dels béns de la difunta mentre es liquidava l'herència. Joan Boscà, ciutadà de Barcelona, cobrà 27 s. per uns morabatins que la marmessoria rebia sobre algunes propietats al carrer de la Pelleria, que li devien pertànyer en darrer terme; de la mateixa manera, el benefici de Sant Simeó, a l'església de St. Just, cobrà 58 s. i 6 d. pels morabatins que l'herència rebia cada any sobre una casa que els hereus de n'Esbert tenien a Barcelona, al carrer d'en Durfort, i que la dita herència tenia a cens pel benefici esmentat.[45] Els marmessors pagaren 85 s. i 5 d. a Arnau Pere, procurador de l'Almoina de Barcelona, pels censos que la difunta havia de pagar a l'Almoina per dues cases que tenia prop del monestir de Framenors i també 27 s. a Mateu Juvenac, beneficiat a Sant Pere de les Puelles, que actuava com a procurador de Pere Marí, per uns morabatins que l'herència rebia en la possessió que fou d'en Dolcet a la volta d'en Tutxo. Igualment foren pagats a Pere Truyols, prevere beneficiat del benefici de St. Pere a l'església de St. Miquel de Barcelona, 31 s. i 4 d. que li havien de pagar, 15 s. per Sant Joan i altres 15 per Nadal i 1 s. i 4 d. per lluïsme dels 11 s. de l'entrada de l'establiment d'un hort a la Vilanova, el qual es tenia pel dit benefici; quantitats iguals foren pagades a Jaume de Sora, un altre prevere beneficiat del mateix benefici, pel mateix concepte.[46]

Una fiança prestada per la difunta al seu servidor Bartomeu Ferrer obligà els marmessors, per la insolvència d'aquest, a amortitzar una part d'un censal mort de 74 s. de pensió anual, que aquest i la muller Constança havien venut al benefici instituït a l'altar major de Sta. Maria del Mar per Elisenda, vídua de Francesc Garcia, caixer de Barcelona; foren pagades 55 ll. a través de la Taula de Canvi a Bartomeu Salom, prevere de la capellania susdita, com a amortització de part del capital i una pensió endarrerida.[47]

Els marmessors pagaren, a més, nombrosos llegats a persones i

45. Ff. 87 v. (1437, novembre, 21), i 120 v. (1438, febrer,7). Cobrà aquesta quantitat Pere Ciurana, prevere beneficiat a l'església de St. Just de Barcelona, que era el procurador de Tomàs Valentí, prevere beneficiat a la seu, el qual havia estat nomenat pel bisbe curador dels béns de Guillem Llull, adult, clergue beneficiat al benefici de St. Simeó.

46. Ff. 76 v.-77 r. i 92 v. (1437, novembre, 5 i 29) i 145 v.-146 r. (1438, març, 19).

47. Ff. 126 v.-127 v. (1438, febrer, 20).

institucions religioses i ajudes per a finalitats caritatives, comentats en els apartats respectius. Altres llegats foren destinats a persones potser familiars o amigues de la difunta. Pere Relat, ciutadà de Barcelona, que rebé 20 ll.; Maria, muller de Jaume Bonet, que en rebé 50; Eulàlia, esposa de Pere Lleida, argenter de Barcelona, i filla de Jaume Ferran, mercader de Barcelona, i d'Eulàlia, que en rebé 50, promeses amb motiu del seu matrimoni el 28 de febrer de l'any 1433, davant del notari Guillem Andreu; Miquel Ses-Illes, procurador d'Hug Sapera, àlias de Vilafranca, cavaller domiciliat a Barcelona, que en rebé 10, o Mateu Soler, ciutadà de Barcelona, que en cobrà 50.[48]

Marmessoria de Martí i Llúcia Serra

Sembla que Llúcia morí després que el seu marit, però potser no gaire més tard, perquè trobem els marmessors de l'un i de l'altra actuant al mateix temps. Martí Serra era agricultor i també ho era el seu marmessor, Domènec Molles, mentre que els marmessors de la seva muller, Llúcia, foren Joan Franc i Miquel Sagrau, pellisser, bé que Joan Franc atorgà procuració a favor del seu company de marmessoria perquè no devia poder ocupar-se'n.[49]

Els pocs documents que s'han conservat d'aquestes marmessories fan referència, principalment, a la venda de les cases que havien pertangut a Martí Serra; una, situada al Torrent de Jonqueres, fou venuda, el 6 de juliol, per Domènec Molles a Nicolau Carreres, prevere beneficiat a l'església de Santa Maria del Pi, per 17 ll. i 10 s.,[50] mentre que una altra, situada també al Torrent de Jonqueres prop de l'església de Jonqueres i del forn d'en Lacera, fou adquirida per Eulàlia, muller de Miquel Sagrau, que, com ja hem dit, era un dels marmessors de Llúcia Serra.[51] Eulàlia havia rebut de Llúcia un llegat de 17 ll. i 10 s., quantitat que devia esmerçar en la compra de la casa. No en tingué prou, però, per a les obres que hi eren necessàries i que costaren 12 ll.

48. Ff. 115 r.-v., 116 r.-v. i 125 v. i 133 r. (1438, febrer, 1, 3 i 19 i març, 5).

49. F. 26 v. (1437, juliol, 14).

50. F. 22 r.-v. (1437, juliol, 6).

51. Ff. 22 v.-23 r. (1437, juliol, 6). Nicolau Soler, prevere beneficiat a Sta. Maria del Pi, reconegué que Eulàlia havia comprat aquesta casa a Domènec Molles, marmessor de Martí Serra.

i 10 s.; el seu marit hagué de fer-se càrrec de la despesa i per això ella l'autoritzà a vendre la casa quan volgués i a rescabalar-se de la quantitat esmerçada.[52]

La darrera notícia que tenim de la marmessoria de Llúcia ens revela que hi hagué un litigi per causa d'algun llegat, que fou resolta per mitjà de l'arbitratge del jurisperit Pere Des-Valls, el qual adjudicà a Bartomeu Sendra, batedor d'or i argent, la quantitat de 106 s. sobre l'herència de la difunta.[53]

Marmessoria de Pere Foixes

És interessant també la marmessoria de Pere Foixes, mercader de Barcelona, que havia fet testament en poder de Nicolau de Mediona el 30 de juny de 1437 i havia mort pocs mesos després; interessa més que res perquè la vídua vengué posteriorment diversos béns al susdit notari, que apareixen en el seu llibre de comptes.[54] Els marmessors foren Bernat Miquel, doctor en lleis, Jaume Traginer, Antoni Foixes i la vídua Eulàlia, que era al mateix temps usufructuària dels béns del seu difunt marit pel dot i l'escreix i tutora del fill Jaume, menor d'edat, hereu del seu pare.

Aviat es degué plantejar un conflicte amb els marmessors d'Eulàlia Foixes, el parentiu de la qual amb el difunt no és aclarit per la documentació. Com se solia fer, la resolució d'aquest conflicte amb els marmessors Genís Pau, guardià del convent de framenors i Bernat Saclosa, mercader, fou confiada a un arbitratge, en aquest cas de Bernat Miquel i de Jaume Pau, tots dos doctors en lleis, que el resolgueren el primer de febrer de 1438. Potser ja era a causa d'aquest conflicte que Eulàlia havia nomenat procurador seu un causídic, Nicolau Vives, el 9 de desembre de 1437.[55]

Pel que fa als béns de l'herència, Antoni Foixes, col.lector d'impostos de la ciutat de Barcelona, reconegué que Eulàlia, vídua de Pere Foixes i tutora de Jaume, tenia una casa a Barcelona, davant les

52. Ff. 26 v.- 27 r. i 35 v. (1437, juliol, 15 i agost, 5).

53. F. 33 v. (1437, juliol, 29).

54. M. T. FERRER I MALLOL, *El llibre de comptes d'un notari barceloní del segle XV. Nicolau de Mediona*, p. 539.

55. Ff. 95. (1437, desembre, 7) i 115 v.-116 r. (1438, febrer, 1).

dones de la Penitència, que havia estat comprada amb diners del difunt Pere Foixes i no seus, malgrat que figurés com del dit Antoni.[56]

L'herència hagué, també, d'afrontar alguns deutes; sembla que Pere Foixes havia comprat, amb altres, la col.lecta d'algun impost barceloní i que llavors calia pagar al clavari de Barcelona el preu acordat; Eulàlia, la vídua, no disposava de numerari i per tal de poder pagar havia decidit primer vendre una esclava, que pertanyia a l'herència, però com que la necessitava per al seu servei i del seu fill, decidí vendre censal mort, amb carta de gràcia, juntament amb Martí Esteve, mercader de Barcelona; el comprà Beatriu, vídua de Bernat Serra, per 56 ll., amb una pensió anual de 80 s.[57]

Documents d'altres marmessories

Com que de moltes marmessories i herències en tenim un o dos documents només en el manual que estudiem, hem optat per comentar-los agrupant-los per llegats piadosos, que comentem en el lloc especialment destinat a aquest tema, llegats a la família i amics etc.[58]

Els llegats per a parents o amics eren molt abundants en els testaments i són ben representats en el manual. Maria, vídua de Jaume Matoses, ciutadà de Barcelona, cobrà un llegat de 100 s. d'Angelina, vídua del mercader Bartomeu Tàrrega.[59] Jaume Segarra, mercader de Barcelona, en rebé un altre de 30 s. d'Eulàlia, vídua del notari Andreu Figuera, avis seus. Li pagaren el llegat les hereves, la seva germana Eulàlia, muller de Berenguer Sellent i la seva mare Eufrasina, muller de Jaume Segarra.[60] Caterina, vídua Brotons i vídua Banyaloca, rebé un llegat de l'herència d'Eulàlia Figuera.[61] Francesca, muller de Ramon

56. F. 91 v. (1437, novembre, 28).

57. F. 121 r.-v. (1438, febrer, 7).

58. També cal mencionar els documents que no hem pogut llegir bé i no sabem a quina marmessoria pertanyen, per exemple el rebut signat per Guillem Busquets, ciutadà de Barcelona, a favor de Francesc Desplà i de Francesc Llobet, obrers de Sta. Maria del Mar, i al vicari de la mateixa església que li havien pagat 20 fl. d'una marmessoria. O les àpoques signades per Guillem Girona, per 20 fl., per Bertran Desvall, per Constança, muller de Berenguer Sestrada, 25 ll.: *ibidem*, f. 90 r.

59. F. 132 r. (1438, març, 3).

60. F. 13 v. (1437, juny, 20).

61. F. 67 r. (1437, octubre, 15). Rebé 50 s.

Feraut, pentinador de llana, rebé 24 ll., 6 s. i 6 d. procedents de l'encant dels béns del seu germà Antoni Rufa, difunt, prevere beneficiat a l'església de St. Vicenç de Besalú, quantitat que li fou lliurada per Mateu Mates, prevere beneficiat a la dita església;[62] cal dir que, a vegades, els llegats no s'acceptaven perquè el beneficiari creia tenir dret a una part major de l'herència, com és el cas de Maria, vídua d'Antoni Aimeric, agricultor de Barcelona, que aconseguí que el seu gendre, Joan Ambròs, armuser de Barcelona, hereu universal de la seva muller Bartomeua, filla de Maria, li lliurés 110 s. de llegítima, ja que no acceptà el llegat de 55 s. per llegítima i altres drets que li havia llegat la filla en el testament.[63]

També són presents els pagaments de deutes d'algun difunt, per exemple d'en Fortuny, pels seus marmessors als marmessors d'un altre difunt, en Guillem Pere Massaguer.[64]

Les despeses de sepultura del prevere Joan Oliver es redueixen a un sol rebut fet pel prevere Francesc Martí, beneficiat a Santa Maria del Mar, a favor de Pere Pla, beneficiat de Castelló d'Empúries, d'on qui sap si era originari el difunt, mort potser de manera sobtada a Barcelona.[65]

Despeses relacionades amb la malaltia i la mort

Assistència mèdica. Sovint, els honoraris deguts als metges que havien tingut cura del finat en la seva darrera malaltia quedaven pendents en el moment del traspàs i eren els marmessors els qui els pagaven. Els marmessors de Maria, vídua de Bernat Vidal, pagaren a dos cirurgians, Bartomeu Gargaya i Francesc Gerona, les visites que feren a la difunta durant la malaltia: 40 s. al primer i 50 s. al segon.[66] Els marmessors de Constança, vídua d'Arnau Bertran, lliuraren 15 florins a Bartomeu Goyoani, batxiller en medicina, resident a Barcelona, per diversos treballs de cura de la difunta i per les medecines que li administrà; a més, li lliuraren roba per valor de 5 ll. i 18 s., que fou

62. F. 120 v. (1438, febrer, 6).
63. F. 111 r. (1438, gener, 30).
64. F. 49 r. (1437, setembre, 2).
65. F. 36 r. (1437, agost, 5).
66. F. 31 v. (1437, juliol, 23) i 106v.-107 r. (1438, gener, 11).

comprada a Joan Serra, peller o draper de Barcelona: una cana i mitja de drap de palmella, a raó de 28 s. la cana, i quatre canes de drap mesclat, a raó de 19 sous la cana, i pagaren al sastre, Pere Nadal, 50 s. per la confecció d'una túnica, una caputxa, una capa doble i un parell de calces per al mateix metge.[67]

Les medecines. L'apotecari és un dels professionals que sol aparèixer sempre als pagaments de les marmessories, perquè calia abonar-li les medecines subministrades durant la malaltia del difunt i sovint ciris per a la vetlla del cadàver o per a les cerimònies de l'enterrament.

Els marmessors de Jaume Cardona, per exemple, pagaren a l'apotecari Joan Eloi Vidal diverses medecines comprades per al difunt i quatre ciris; la factura pujà a la notable quantitat d'11 lliures, 5 s. 1 d.[68] El mateix apotecari havia servit també a Constança, vídua d'Arnau Bertran; els marmessors li van haver de pagar 16 ll. per espècies adquirides en el seu obrador, tant durant la malaltia com abans, i per cera per a la sepultura.[69] Els marmessors de Maria, vídua de Bernat Vidal, també pagaren un compte de 13 ll. per mediecines i cera per a la sepultura a Guillem Mas, apotecari de Barcelona.[70]

La cera. La cera era una de les despeses notables en tot el procés de malaltia, mort i enterrament; calien candeles per a la cerimònia de l'extremunció, ciris i candeles per a la vetlla del cadàver, brandons i candeles per a l'enterrament. El rebut pagat al candeler Gabriel Vidal pels marmessors de Constança, vídua d'Arnau Bertran, ens enumera totes aquestes despeses: 1 s. i 8 d. per una lliura de candeles per a l'extremunció; 16 s., 8 d. per dos ciris que pesaven deu lliures que cremaren el dia de la seva mort; 1 s. i 8 d. per una lliura de candeles per als preveres que vetllaren el cadàver; 2 ll. 18 s. i 4 d. per quatre brandons, que pesaven en total 35 lliures i 1 ll. i 5 s. per 15 lliures de candeles que foren consumides a la cerimònia de l'oferta, durant el funeral. Tot plegat una despesa de 5 ll., 3 s. i 4 d.[71] Altres vegades, la

67. Ff. 73 v., 81 v.-82 r. i 87 r. (1437, octubre, 30 i novembre, 13 i 20).

68. F. 3 v. (1437, juny, 1).

69. F. 75 v. (1437, novembre, 4). No he pogut llegir la quantitat que fou pagada a l'apotecari.

70. F. 16 v. (1437, juny, 25).

71. F. 78 r. (1437, novembre, 7).

despesa de cera és pagada conjuntament amb mediecines a l'apotecari, com acabem de veure.

Cura del malalt i assistència religiosa. Els pagaments de les marmessories ens demostren que era costum que alguns religiosos vetllessin els malalts greus i, sobrevinguda la mort, el cadàver del difunt. Jaume Cardona, per exemple, fou assistit pel prevere de Barcelona Pere de Comortey, que rebé tres florins pel treball de vetllar i servir el finat durant la malaltia de la qual morí, i també per Joan de Naguia, prevere beneficiat de l'església de Martorell, que rebé, a més d'un llegat, 55 sous pel treball fet durant la malaltia i també per misses, sense destriar les quantitats dedicades a cada servei. A la vetlla del cadàver hi foren presents dos frares dominics, que reberen per aquest servei 2 ll. i 2 s.[72]

En la vetlla del cadàver de Maria, vídua de Bernat Vidal, participaren fra Joan Mora i fra Guillem Desplà, del convent de Sta. Maria del Carmel de Barcelona, que reberen 22 sous per una nit i la mateixa quantitat, per idèntic motiu, reberen els dominics fra Bernat Roger i fra Joan de Moros. Aquests rebuts confirmen, doncs que, en aquesta època, el cadàver romania no pas més d'una nit a la casa mortuòria, tal com assenyalà Chiffoleau per a la regió d'Avinyó, bé que a Catalunya, com indica Claramunt, la vetlla es feia a vegades també a l'església, entre el 12% i el 20% de les defuncions de la parròquia de Santa Maria del Pi.[73]

Entra també en aquest capítol l'assistència religiosa. A part d'un servei religiós difús, consistent, potser, en lectures apropiades al moribund, hi ha mencions concretes de l'extremunció, un sagrament que s'havia anat popularitzant durant el segle XIV i que en el XV veiem ja molt estès.[74] Els rebuts de la marmessoria de l'exesclava albanesa Maria, per exemple, fan referència a les despeses de l'extremunció, pagades globalment, amb les despeses de l'enterrament, a Joan Gibert,

72. Ff. 1 r.-v., 5 r. i 6 v. (1437, maig, 23, juny, 5 i 8).

73. Ff. 11 v., i paper solt, i 12 v. (1437, juny, 17). J. CHIFFOLEAU, *La comptabilité de l'au-delà*, pp. 123-126. S. CLARAMUNT, *La muerte en la Edad Media. El mundo urbano*, «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 7-8, (1986-1987), pp. 205-218, especialment pp. 207-208

74. Cf. E. MITRE FERNÁNDEZ, *La preparación ante la muerte en torno a 1300 (algunos elementos configuradores del «ars moriendi» en Occidente)*, «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 7-7 (1986-1987, pp. 228-243

prevere beneficiat de l'església de Sant Just, que era la seva parròquia;[75] també els comptes de les marmessories de Maria, vídua de Bernat Vidal, i de Constança, vídua d'Arnau Bertran, inclouen les despeses d'administració de l'extremunció; malgrat que foren abonades conjuntament amb altres despeses religioses, fou indicat el cost de cadascuna; en el cas de la vídua Vidal costà 5 sous, pagats a la parròquia de Santa Maria del Pi, a la qual pertanyia la difunta, i concretament a Pere Rovira, prevere, col.lector dels emoluments de la dita església,[76] mentre que per les dues extremuncions administrades a la vídua Bertran foren pagats 16 sous al col.lector dels emoluments de Santa Maria del Mar, el prevere Francesc Martí.[77]

Despeses de l'enterrament

Enterrament, funeral i misses. Les despeses de l'enterrament que trobem entre els rebuts de les marmessories, van des de la caixa —quan n'hi ha— o de les teles per embolcallar o cobrir el cadàver als serveis religiosos. A la marmessoria de Constança, vídua d'Arnau Bertran, hi ha el pagament de dues caixes de fusta per a posar-hi el cos de la difunta (una caixa dins de l'altra), que foren proporcionades pel fuster barceloní Pere Janer i costaren 38 s. i 6 d.78 Malgrat que en el segle xv començava a generalitzar-se l'ús de la caixa,[79] aquest és l'únic cas en què apareix en els nostres documents; pensem que pot respondre a la intenció de traslladar el cadàver a una sepultura definitiva fora de Barcelona, després d'una de provisional a la mateixa ciutat; ens hi ha fet pensar que es parli de dues caixes, que haurien assegurat un transport higiènic.

Devia continuar essent més corrent el transport del cadàver sobre un baiard o un llit mortuori. El cos era cobert, llavors, amb un drap de

75. F. 3 r. (1437, maig, 31).
76. Ff. 14 r. i 17 r. (1437, juny, 21 i 25).
77. F. 68 r. (1437, octubre, 17).
78. F. 67 r. (1437, octubre, 15).
79. C. Treffort, *Les meubles de la mort: lit funéraire, cercueil et natte de paille, a A réveiller les morts. La mort au quotidien dans l'Occident médiéval*, ed. per D. Alexandre-Bidon i C. Treffort, Lió, Presses Universitaires de Lyon, 1993, pp. 207-221.

lli.[80] Un únic rebut de les despeses de la sepultura del prevere Joan Oliver esmenta una quantitat, potser 20 sous, perquè no es llegeix bé, esmerçats en drap i tela posat sobre el cadàver quan fou portat a soterrar: «pro panno et tela qui et que fuerunt posite super cadaver dum portabatur ad sepeliendum».[81] Compres similars de drap per aquest mateix fi les trobem a la marmessoria de Maria, vídua de Bernat Vidal, i a la de Constança, vídua d'Arnau Bertran; per a la primera foren comprades cinc canes de drap de lli al botiguer Francesc Reiola, que costaren 27 s. i 6 d. Per a la segona foren comprades a Joan Tomà, botiguer, sis canes i un pam de tela de Reims, que costà 6 ll. i 12 s. i una cana de tela de Constança, que costà 9 s. i 6 d.[82]

És possible que part d'aquest drap fos usat per embolcallar el cadàver, formant una mortalla. L'únic document que fa referència al vestit mortuori pertany a la marmessoria de Maria, vídua de Bernat Vidal; hi figura una anotació, que no es llegeix bé, però que sembla el pagament d'un vestit per sebollir la difunta; el procurador del monestir dels dominics rebé per aquest motiu 50 sous, quantitat que no és gaire alta; atès que fou proporcionat pels dominics, podem pensar que era un hàbit de l'orde i no pas els cars vestits de sepelir-se que esmenta el Dr. Riu en el seu estudi sobre els costums funeraris a Catalunya, centrat en una època més antiga;[83] seria comprensible el lliurament de l'hàbit a Maria perquè els monestirs de dominics i dominiques de Barcelona eren els seus hereus, a més de l'Hospital de la Santa Creu.[84]

Després de la mort, devia ésser habitual, com s'ha fet a molts pobles fins fa pocs anys, que una persona o dues anessin a invitar a l'enterrament els amics i parents del difunt. Els marmessors del canonge Pere Malet pagaren 22 sous a dues persones, Pere Joan, prevere, i Joan Roca, que s'encarregaren de fer aquesta tasca.[85] És possible que

80. Ibídem i M. Riu, *Alguns costums funeraris de l'Edat Mitjana a Catalunya, a Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya*, «Acta Medievalia. Annexes d'Arqueologia Medieval», Annex I, Barcelona, 1981-82, p. 32.

81. F. 36 r. (1437, agost, 5). Un beneficiat de Castelló d'Empúries, anomenat, sembla, Pere Pla, s'encarregà de pagar les despeses de l'enterrament al prevere Francesc Martí, beneficiat a Santa Maria del Mar.

82. Ff. 74 r. 77 v. (1437, octubre, 31 i novembre, 5).

83. M. Riu, *Alguns costums funeraris de l'Edat Mitjana a Catalunya*, pp. 29 i 30.

84. Ff. 14 v.-15 r. (1437, juny, 22). Aquest ja era un costum arrelat: J. Chiffoleau, La comptabilité de l'au-delà, p. 122

85. F. 20 v. (1437, juliol, 3).

altres persones, si pertanyien a una confraria, com era el cas almenys de Maria, vídua de Bernat Vidal, s'estalviessin d'enviar aquests missatgers perquè era un dels serveis que aquestes germandats prestaven als confrares.[86]

El seguici mortuori s'havia fet cada vegada més ostentós. Els difunts que pertanyien a capes socials benestants disposaven que el seu cadàver fos seguit a l'enterrament per una munió de capellans, frares i pobres. El cos de Jaume Cardona fou seguit per 16 frares dominics, mentre que altres quatre assistiren a la cerimònia. La seva presència costà als marmessors 4 ll. i 8 s.[87] A l'enterrament de Maria, vídua de Bernat Vidal, hi intervingueren 26 preveres, vestits de negre, com també els sotsdiaques, i s'hi portà la creu major de l'església de Santa Maria del Pi. Els preveres cobraren un sou cadascun; pels vestits negres calgué pagar 11 s. més i per la presència de la creu altres 22; a més, dotze frares dominics acompanyaren el cos a enterrar i quatre frares més portaren brandons, serveis que costaren 36 sous.[88] A l'enterrament de Constança, vídua d'Arnau Bertran, hi degueren intervenir un gran nombre de preveres, perquè la despesa pujà a 65 sous, i també pobres amb brandons,[89] mentre que a la del prevere Joan Oliver hi intervingueren sis preveres i un escolà, que cobraren 62 s.[90] Molts dels acompanyants del difunt portaven brandons o candeles.[91] En contrast amb aquests seguicis sumptuosos, l'enterrament de l'exesclava Maria fou més senzill i comptà amb la presència només d'un escolà.[92]

86. P. Bonnassie, *La organización del trabajo en Barcelona a fines del siglo XV*, pp. 121-138; A. Bach, *Confraries medievals*, Analecta Sacra Tarraconensia, 67-1 (1994), pp. 215-231.

87. F. 1 r.-v. (1437, maig, 23). Els marmessors pagaren, a més, 4 ll. i 8 s. d'altres despeses relacionades amb la sepultura i que no es poden llegir, és possible que fossin per a la celebració del banquet mortuori.

88. Ff. 14 r. i 17 r. (1437, juny, 21 i 25). Pere Roure, col.lector dels emoluments de Santa Maria del Pi (i prevere beneficiat a la parròquia de Santa Maria del Mar al mateix temps) i Bernat Ribera, prevere i obrer de la mateixa església del Pi cobraren aquests drets. S. Claramunt, *La muerte en la Edad Media*, p. 207, constata una menor presència de capellans en els enterraments registrats en el «llibre d'òbits» de la mateixa parròquia del Pi de 1472.

89. Ff. 68 r. i 73 r. (1437, octubre, 17 i 30).

90. F. 36 r. (1437, agost, 5).

91. F. 78 r. (1437, novembre, 7).

92. F. 3 r., (1437, maig, 31).

La parròquia del difunt cobrava les despeses de l'enterrament i, a més, solia rebre un llegat amb el dret de parròquia. En el cas de l'exesclava Maria, ho cobrà Joan Gibert, prevere beneficiat de l'església de Sant Just, que era la parròquia de la difunta.[93] Maria, vídua de Bernat Vidal, pertanyia a la parròquia de Santa Maria del Pi i fou el seu col.lector qui cobrà els diversos serveis i els 5 s. de llegat per a la dita església per dret de parròquia.[94]

En sufragi de les ànimes dels difunts foren celebrades misses i aniversaris. La missa de «corpore insepulto» no és mencionada per cap dels rebuts; segons Chiffoleau no s'imposà fins més tard; el que sí que trobem són misses de sant Amador a celebrar abans de la sepultura, però no es diu pas que hagin de fer-se amb el cos present. Molts rebuts esmenten la missa del tercer dia després de l'enterrament, que sembla un costum molt afermat, i alguns la missa de cap d'any, és a dir el primer aniversari de la mort, que Chiffoleau troba també a la regió d'Avinyó, com una mena de renovació simbòlica del funeral, que clou el dol.[95] En alguns casos són esmentats els trentenaris, la invenció dels quals era atribuïda a sant Gregori, i misses de Sant Amador, un cicle de trenta-tres misses que salvava les ànimes del Purgatori; totes dues devocions es van posar de moda a partir de mitjan segle XIV, quan va créixer la creença en el Purgatori; la segona s'inspirà en la vida d'aquest sant d'origen occità, però amb una llegenda pròpia catalana, la *Vida de Sant Amador*.[96]

Per Jaume Cardona, el monestir de dominics celebrà un trentenari de misses, per les quals rebé una almoina de 53 s., mentre que Joan de Naguia, prevere beneficiat a l'església de Martorell, en celebrà altres,

93. F. 3 r. (1437, maig, 31). Cobrà conjuntament les despeses per l'extremunció i la sepultura, 70 s. i a més el dret de parròquia.93. F. 3 r. (1437, maig, 31). Cobrà conjuntament les despeses per l'extremunció i la sepultura, 70 s. i a més el dret de parròquia.

94. Ff. 14 r. (1437, juny, 21). Cobrà 36 s. en total: 5 per la extremunció, 26 s. per als 26 preveres que intervingueren a l'enterrament i 5 s. de llegat parroquial.

95. J. CHIFFOLEAU, *La comptabilité de l'au-delà*, p. 147. En canvi, sembla que a Provença no era costum la missa del tercer dia sinó al novè després de la mort.

96. J. CHIFFOLEAU, *La comptabilité de l'au-delà*, pp. 323-327. Sobre el significat ritual i simbòlic d'aquesta acumulació de misses, cf. p. 344. Sobre sant Amador i les seves misses cf. B. BULLES, *Saint Amadour: formation et évolution de sa légende (XIIe-XXe siècle)*, «Annales du Midi», CVII (1995), pp. 437-455, especialment pp. 446-448.

per les quals rebé dels marmessors una almoina de 33 s.[97] Pel canonge Pere Malet se celebraren misses del tercer dia i unes misses de cap d'any, per les quals Joan Cogols, prevere beneficiat i manner de la seu de Barcelona, percebé 7 ll. i 3 s., mentre que Pere Blanc, regent de la sagristia de la seu de Barcelona, en cobrà 33 s. més pel dret de la sagristia, 16 s., 6 d. cada vegada.[98]

Per Maria, vídua de Bernat Vidal, els carmelitans fra Joan Moraa i fra Guillem Desplà celebraren 20 misses al monestir de framenors i en feren celebrar 30 més en el monestir del Carmel; per totes reberen 50 s.[99] El dominic fra Joan de Bell-lloc, procurador del monestir de Barcelona, rebé dels marmessors una quantitat global de 7 ll. i 4 s. per diversos serveis, entre els quals les misses del tercer dia.[100]

Els serveis religiosos fets per la seva parròquia a Constança, vídua d'Arnau Bertran, foren misses de sant Amador, que foren celebrades abans de la sepultura i que costaren 33 sous, mentre que unes misses del tercer dia en costaren 65 i 64 sous més les nou lliçons per a difunts; les lliçons eren lectures de l'Escriptura, Sants Pares o actes de sants. Francesc Martí, prevere beneficiat de Santa Maria del Mar, procurador i col.lector dels emoluments d'aquesta església, cobrà tots els serveis prestats a la difunta.[101] D'altra banda, Joan Cogols, prevere beneficiat a la seu de Barcelona, rebé 18 ll. per distribuir-les entre diversos preveres de les esglésies de Barcelona com a almoines per les misses que havien celebrat per l'ànima de la difunta.[102]

Era freqüent també que es creessin aniversaris per a la celebració de misses cantades de sufragi, a celebrar generalment la data de la mort del fundador de l'aniversari, així el difunt s'assegurava les pregàries de les misses a perpetuïtat, que podien ésser una bona ajuda per a la seva salvació;[103] els nostres rebuts ens informen sobre la creació

97. F. 1 r.-v. i 5 r. (1437, maig, 23 i juny, 5).

98. Ff. 12 r., 22 v., (1437, juny, 17, juliol, 6).

99. F. 11 v. i paper solt (1437, juny, 17). Fra Jaume Mora, del monestir del Carme, reconegué després que s'havien cobrat els 50 s. per 50 misses per la difunta, però diu que foren celebrades al monestir dels dominics: f. 17 r. (1437, juny, 25).

100. Ff. 14 v.-15 r. (1437, juny, 22).

101. F. 68 r. i 77 r. (1437, octubre, 17 i novembre, 5). Tots els serveis, compreses extremuncions, sepultura i misses, pujaren a la considerable quantitat de 12 ll. i 13 s. i més endavant cobrà encara una altra quantitat.

102. F. 75 r. (1437, novembre, 2).

103. Sobre els aniversaris, cf. C. Batlle i M. Casas, *La caritat privada i les*

d'aniversaris; per exemple, els marmessors del canonge Pere Malet pagaren 280 ll. a Ferrer Castellà, prevere beneficiat a la seu i procurador dels aniversaris comuns, per crear-ne; el preu és tan alt que devia establir més d'un aniversari: potser també en creà per als pares; a més, tenien el mateix objectiu les 33 ll. lliurades a Guillem Bonet, també prevere beneficiat a la seu i administrador dels aniversaris comuns.[104] Francesc Martí, el col.lector dels emoluments de Santa Maria del Mar, rebé un pagament de 40 sous a compte per als aniversaris comuns d'aquesta església, a fi que s'hi celebrés cada any, per Tots Sants, un aniversari per l'ànima de Constança Bertran.[105] Altres creaven beneficis també amb aquesta finalitat; era una solució més cara perquè calia mantenir un capellà, però en canvi hom tenia dret a una missa diària;[106] ho devia haver fet Vicenç Padriça, llicenciat en lleis, que creà el benefici de Sant Bartomeu a l'església de Sant Just; el seu hereu, Bartomeu Padriça, mantingué un plet amb el prevere beneficiat que en tenia cura i, després de la mort també de Bartomeu, els seus marmessors arribaren a una composició amb ell i li assignaren 50 florins que demanà que fossin esmerçats en un pal.li carmesí amb signes al mig i en un frontal «de Padriça», folrat de tela verda i amb un serrell de seda verda.[107]

El pa repartit el dia de l'enterrament i la pitança. Els pagaments de les marmessories del canonge Pere Malet, de Jaume Cardona i de Constança, vídua d'Arnau Bertran, enregistren la despesa del pa que es repartia el dia de l'enterrament o a les misses de sufragi. Els flequers Joan Martí, Miquel Poc i Guillem Tina cobraren per aquest concepte 25 s., 20 s. i 39 s. 6. respectivament; en el primer cas, el rebut diu que fou repartit a les misses de cap d'any, en el segon cas, a la sepultura, i

---

institucions benèfiques de Barcelona (segle XIII), pp. 159-160; J. R. JULIÁ, Las actitudes mentales de los barceloneses del primer tercio del siglo XIV, pp. 33-34. Per a França, cf. J. CHIFFOLEAU, *La comptabilité de l'au-delà*, pp. 334-337.

104. Ff. 24 v. i 26 r.-v. (1437, juliol, 9 i 11).

105. F. 77 r. (1437, novembre, 5).

106. Sobre la creació de capellanies: cf. J. CHIFFOLEAU, *La comptabilité de l'au-delà*, pp. 332-334 pel que fa a França i J. R. JULIÁ VIÑAMATA, Las actitudes mentales de los barceloneses del primer tercio del siglo XIV, «Anuario de Estudios Medievales», 20 (1990), pp. 15-51, especialment pp. 42-45.

107. F. 67 r.-v. (1437, octubre, 15)

en el tercer cas, a la sepultura i a les misses del tercer dia.[108] Un enterrament més modest fou el del prevere Joan Oliver; s'hi despengueren només 5 s. per pa.[109]

Del banquet mortuori no en tenim notícies perquè es devia fer a casa del difunt.[110] Del que hi ha referències són dels diners deixats per a la pitança dels monestirs, que probablement servien per pagar l'àpat del monestir el dia de l'enterrament o de l'aniversari del difunt. Mencionen la pitança algunes deixes a monestirs, englobant en una sola quantitat les despeses d'enterrament (segurament la participació de frares del monestir en qüestió), la pitança i misses. Els marmessors de l'exesclava Maria lliuraren 40 s. per tots aquests conceptes al monestir dels eremites de Sant Agustí, a través de Ramon Mateu, que n'era el procurador i ecònom. En el cas de Maria, vídua de Bernat Vidal, destinà diners per a pitança al monestir dels dominics, uns dels hereus de la difunta.[111]

Vestits o diners distribuïts el dia de l'enterrament o a les institucions assistencials. Era costum lliurar vestidures de dol, gramàsies o gramalles i caputxes, als servidors i esclaus del difunt o difunta perquè les portessin el dia de l'enterrament i també túniques als pobres que hi acudien. Els rebuts ens permeten constatar que dues tradicions conviuen en el color d'aquestes robes; mentre que el negre s'imposa als vestits lliurats als esclaus i servidors, el color de les túniques donades als pobres és el blanc, el color de dol precedent. Segons F. Piponnier, el negre, color de desesperació, no era apropiat per a una religió d'esperança, però s'havia imposat de manera tardana a partir de la Península Ibèrica i des de les corts, que el van posar de moda.[112]

108. Ff. 13 r., 20 v. i 96 v. (1437, juny, 18, juliol, 3 desembre, 11) Sobre l'oferta del pa *dinal* cf. M. Riu, *Alguns costums funeraris de l'Edat Mitjana a Catalunya*, a *Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya*, «Acta Medievalia. Annexes d'Arqueologia Medieval», Annex 1, Barcelona, 1981-82, p. 46.

109. F. 36 r. (1437, agost, 5).

110. M. Riu, *Alguns costums funeraris de l'Edat Mitjana a Catalunya*, pp. 35-36.

111. Ff. 12 v., 14 v.-15 r. (1437, juny, 18 i 22). Cf. més endavant l'apartat «Herències o llegats a religiosos o a institucions religioses». J. R. Julià, *Las actitudes mentales de los barceloneses del primer tercio del siglo XIV*, especialment pp. 32-33.

112. F. Piponnier, *Les étoffes du deuil*, a *A reveiller les morts*, pp. 135-140 i concretament p. 136. Cf. també J. Chiffoleau, *La comptabilité de l'au-delà*, pp. 140-142.

Entre els rebuts de la marmessoria de Jaume Cardona hi figura el signat per un sastre anomenat Bernat Alemany, que rebé 47 s. per la feina de confeccionar dues túniques i dues gonelles per a les dues esclaves del difunt.[113] Margarida, exesclava de Maria, vídua de Bernat Vidal, rebé també una túnica i una gramalla, després de la mort de la seva mestressa, per a les quals els marmessors compraren 5 canes de drap negre de bruneta a Francesc Moragues, draper de Barcelona, que costaren 4 ll. i 8 s., a raó de 16 s. per cana.[114]

Els rebuts de la marmessoria d'Isabel, vídua de Francesc Conomines, ens permeten saber que, per disposició de la difunta, foren confeccionades túniques d'home i de dona per als pobres que vivien a l'Hospital de la Santa Creu, no sabem si com a donatiu a l'Hospital o perquè anessin a l'enterrament. Bartomeu Vilar, sastre, rebé per la tela i per la confecció d'aquestes túniques 13 ll. i 14 s.; foren en total set túniques per a home, quatre per a dona i una per a una nena i, a més, una gonella; Pere Feliu, prevere i prior del dit Hospital de la Santa Creu, reconegué haver rebut i distribuït aquestes túniques.[115]

Per a l'enterrament de Constança, vídua d'Arnau Bertran, fou comprat un drap de bruneta, per a fer gramalles i caputxes als servidors, al mercader barceloní Jaume Rovira, que costà, amb l'impost de la bolla i les corredures, 7 ll., mentre que la confecció d'aquestes peces costà 60 s., pagats a Pere Mateu, àlias de Girona, sastre de Barcelona. També foren proporcionades gramalles als pobres que portaven brandons a l'enterrament; el drap, de diverses menes, per a aquestes túniques fou comprat al draper Joan Font, i costà 32 ll., una quantitat il·legible de s. i 3 d. D'aquesta quantitat, 24 ll., 17 s. i 6 d. foren esmerçats en dos draps blancs i una quantitat il·legible de canes que havia de servir per a confeccionar gramalles per als pobres, mentre que el drap per a una gramalla, túnica i caputxa per a un dels servidors de la difunta, Bartomeu Ferrer, havia d'ésser negre, de bon tint, segons

113. F. 17 v. (137, juny, 25).

114. F. 72 r. (1437, octubre, 26).

115. Ff. 5 r. i 7 v. (1437, juny, 5 i 9). Drap burell usat per a 5 túniques costà 6 ll. 7 s. i 9 d., més 14 s. i 1 d. pel dret de bolla; 28 s. per les costures i una altra quantitat per abaixar el drap; 4 canes i mitja de drap burell que s'usà per fer tres túniques més i les costures costaren 2 ll. i 5 s.; 3 canes i 3 pams més de drap burell per fer una túnica de dona, una de nena i una gonella costaren 33 s.; abaixar aquest drap, 1 s. 1 d. i les costures 10 s. i 7 d.

el rebut; foren comprats a aquest fi set canes i sis pams, que costaven a 16 s. i 6 d. la cana, mentre que per a les túniques de les criades de la difunta foren comprades dues canes de drap de molada, que costaren 20 s.[116]

A l'enterrament de Maria, vídua de Bernat Vidal, foren distribuïts 47 s. entre els pobres vergonyants; se n'ocuparen Pere Lledó, agricultor, i altres persones que cobraren després aquesta quantitat als marmessors.[117]

D'acord amb la voluntat del difunt Pere Foixes, havien d'ésser lliurades gramalles i caputxes de drap de llana burell a 16 persones, amb l'obligació, segurament, com era habitual, que anessin a l'enterrament. Consta que foren lliurades a Gonçalvo Ferrando, corredor d'animals de Barcelona, a Margarida, muller de Miquel Caldes, a Guillem Corts i a Antoni Riambau, tots tres de Sant Cugat, a Bernat Figuera, a Tecla, muller de Pere Ubac, i a sor Justina, monja de Pedralbes.[118]

La disposició dels béns

El notari tenia un paper molt important en aquest capítol. Generalment, a totes les marmessories trobem un llarg rebut amb el salari i les despeses del notari. Hi figuren, en primer lloc, les despeses del testament, després les de l'inventari dels béns i seguidament les de la venda en encant, si es feia.

El testament. Bé que s'havia fet abans de la mort, tractem aquí aquesta despesa perquè una part es cobrava sempre després de la mort del testador i a vegades tota, si havia estat dictat a la darrera malaltia.

L'exesclava albanesa, Maria, havia fet testament en poder del nostre notari, el qual, un cop esdevinguda la mort, cobrà als marmessors el salari per aquest treball, 20 s.[119]

A causa dels serveis prestats a l'herència del canonge Pere Malet, el notari Nicolau de Mediona presentà una llarga factura; cobrà un total de 25 lliures, 11 s. i 4 d. per diversos conceptes relacionats amb

116. F. 71 v., 72 v. i 73 r.(1437, octubre, 25, 29 i 30).
117. F. 47 v. (1437, agost, 28).
118. Ff. 93 r. i 94 r.-v. (1437, desembre, 2 i 4).
119. F. 10 r. (1437, juny, 13).

el testament, l'inventari dels béns, l'encant etc. El testament i dos codicils de Pere Malet havien estat dictats davant del notari Pere Andreu, però com que Nicolau de Mediona era l'hereu de les seves escriptures cobrà ell el salari corresponent. El rebut és interessant perquè detalla els preus dels diferents treballs efectuats per Pere Andreu o per Nicolau de Mediona; ens interessen ara el salari percebut pel testament amb l'aprisia, feta en poder del notari Pere Andreu, 5 ll. 5 s., i per la redacció de dos codicils, que costaren 2 ll.[120]

A la marmessoria de Maria, vídua de Bernat Vidal, Llorenç Coll, notari de Barcelona i usufructuari de les escriptures del difunt Bartomeu Guamir, que havia redactat el testament de la difunta, cobrà 28 s., 25 dels quals corresponien a mig salari del testament (l'altre mig ja es devia haver cobrat en el moment d'ésser dictat) i 3 s. pel trasllat de l'inventari dels béns de Bernat Vidal, que devia ésser necessari llavors per a la liquidació de l'herència de Maria.[121]

Els marmessors de Constança, vídua d'Arnau Bertran, lliuraren al notari Nicolau de Mediona 22 ll. en pagament prorrata del que li era degut pel testament i per l'inventari. Sembla, però, que Constança devia haver fet anteriorment un altre testament en poder del notari Arnau Piquer i per això el seu successor en la notaria, Bartomeu Savall, cobrà 50 s. per mig salari de fer el testament.[122]

Cal notar que les hereves d'Eulàlia, vídua del notari Andreu Figuera, que eren la seva néta Eulàlia Segarra, muller de Berenguer Sellent, i la seva mare Eufrasina, muller de Jaume Segarra, hagueren de pagar una llarga llista de despeses a Nicolau de Mediona, pel seu treball i el de Pere Andreu, de qui tenia les escriptures, que pujaven a 15 ll. 7 s. 10 d.; però com que Pere Andreu ja n'havia cobrat una part, Nicolau de Mediona en cobrà només 6 ll, 10 s. i 10 d. Cobrà 50 s. pel testament.[123]

Inventari dels béns. El manual que estudiem no ens ofereix cap inventari de béns dels que sabem que es realitzaren arran de la mort de cadascun dels protagonistes de les marmessories que analitzem. Només

120. F. 57 r.-v. (1437, setembre, 17).
121. F. 20 r. (1437, juliol, 2).
122. F. 118 r.-v. i 139 r. (1438, febrer, 6 i març 14).
123. F. 38 r. (1437, agost, 8).

ens ofereix els rebuts on consten els honoraris del notari, que per la quantitat assolida ens indiquen si la tasca fou més o menys llarga i per tant si el patrimoni era més o menys important, informació aquesta corroborada pel temps esmerçat en la tasca, ja que es cobraven les dietes, i l'extensió escrita del mateix inventari. Nicolau de Mediona cobrà 10 s. per la confecció de l'inventari dels béns de l'exesclava albanesa Maria, inclosos els 2 s. i 2 d. pel mig dia que un seu escrivà jurat estigué ocupat a fer-lo i un sou pels tres fulls que ocupà.

Per l'inventari dels béns del canonge Pere Malet, Nicolau de Mediona cobrà només mig salari, que eren 2 ll. i 10 s.; i, a més, per cinc dietes esmerçades a fer-lo: 1 ll. i 5 s. (a raó de 5 s. per dieta) i pels 18 folis que ocupà, 12 s.; el trasllat de l'inventari ocupà molt més, 26 fulls, pels quals el notari cobrà 17 s., 4 d., a raó de 8 d. per carta; suposem que devia tractar-se de la còpia que s'usava en l'encant, on potser calia deixar més espai per anotar-hi els compradors, preus etc.[124] Tamb cobrà mig salari per l'inventari dels béns d'Eulàlia, vídua del notari Andreu Figuera, i pels del seu pare, 1 ll. 5 s., i 8 s. respectivament; un jurat seu hi esmerçà vuit dies; les dietes, doncs, pujaren a 2 ll., mentre que per l'extensió dels inventaris, que degué ésser entre tots dos de 39 fulls i mig, cobrà 13 s. i 4 d.[125]

El notari barceloní Marc Busquets esmerçà quinze dies per fer l'inventari de béns de Vicenç Padriça, del qual era hereu Bartomeu Padriça, apotecari d'Igualada. Foren els marmessors d'aquest darrer, que també morí, els encarregats de pagar al susdit notari els 6 fl. i 10 s. que el difunt li devia per l'inventari i per altres afers seus.[126]

La venda dels béns. Era força habitual que els béns dels difunts fossin venuts en encant, sobretot quan els hereus eren institucions religioses o assistencials. La major part de les notícies que tenim sobre els encants provenen dels honoraris cobrats pels notaris, que percebien una comissió sobre el valor aconseguit pels béns venuts, 4 diners per lliura. A més de la seva comissió, doncs, solen informar-nos d'aquest valor, notícia que sempre pot ésser d'interès.

En algunes marmessories hi ha també rebuts que ens forneixen

124. F. 57 r.-v. (1437, setembre, 17).

125. F. 38 r. (1437, agost, 8). Consta que féu també un trasllat d'ambdós inventaris, però aquesta part del document no es llegeix bé.

126. F. 146 r. (1438, març, 19)

detalls de com s'efectuava aquesta venda, per exemple, consta que dos bastaixos, Rolendino Edi i Jordi de Candia, s'encarregaren de portar els béns mobles de Maria, vídua de Bernat Vidal, a l'encant i cobraren per aquesta feina 20 s. S'encarregà de la venda un corredor públic de Barcelona, Salvador Rovira, amb la col.laboració de Bartomeu Duran, que cobraren 19 s.; els béns aconseguiren les 58 ll. Els marmessors de Maria tingueren cura també de pagar els impostos corresponents i lliuraren a Pere Dalmau, col.lector d'imposicions de Barcelona, 19 s. 5 d. deguts pel dret de 4 d. per lliura, de 58 ll. 8 s.[127] La venda de les robes de Pere Malet fou efectuada pel corredor de pelfa barceloní Salvador Rovira, que n'aconseguí 239 lliures, 9 s. i 10 d., mentre que la dels seus llibres fou realitzada pel bidell de la seu de Barcelona, Enric Ber, també en encant; reportaren 251 lliures, 10 s. i 7 d.,[128] mentre que altres béns encantats directament pel notari sembla que aconseguiren 98 ll. 6 s., 8 d. Per la seva gestió, Salvador Rovira cobrà 43 sous i 9 diners i Enric Ber 10 lliures; una quantitat molt més alta el segon perquè la seva tasca era més especialitzada. Suposem que el nombre de llibres venuts devia ésser important perquè el llibreter Guillem Comes, que s'ocupà de vendre dos llibres de l'herència de Guillem Roure, cobrà 33 s. per la feina.[129]

Nicolau de Mediona diferencia en el seu rebut per als marmessors del canonge Malet entre la comissió percebuda quan els béns eren venuts en encant sense intervenció de corredors, que era la susdita de 4 diners per lliura, i la que es cobrava quan hi intervenien corredors, que era la meitat, 2 diners per lliura, segurament perquè l'altra meitat de la comissió era per al corredor. De la part dels béns venuda amb intervenció de corredors en cobrà 4 ll., 19 s. i 9 d., que deu correspondre a les vendes fetes per Salvador Rovira i per Enric Ber, mentre que la comissió per la venda en encant de la resta dels béns pujà a 3 ll., 18 s., 8 d., cosa que ens donaria el valor de venda susdit de 98 ll., 6 s. i 8 d.; Nicolau de Mediona percebé encara pel document de l'encant, que ocupà 19 fulls, 6 s. 4 d. (a 4 d. per full) i 13 s. 4 d. pel trasllat de l'encant, que ocupà 20 fulls i, a més, altres 13 s. 4 d. per altres 20 fulls de l'encant fets per Mediona per cobrar els deutes de la venda; a més, potser en relació amb l'encant, redactà 39 àpoques o rebuts, per les

127. Ff. 14 v. i 17 v.-18 r. (1437, juny, 22 i 26).
128. Ff. 7 r. i 62 v. (1437, juny, 8 i octubre, 1).
129. F. 53 v. (1437, setembre, 9).

quals cobrà a raó de 12 d. per cadascuna i 14 àpoques més amb definició, que eren més cares i per les quals cobrà 2 s. per cadascuna, en total 3 ll. i 7 s.[130]

La venda en encant dels béns de l'exesclava albanesa Maria produí una quantitat de diners molt més modesta que la del canonge Malet: 10 ll. Nicolau de Mediona cobrà 3 s. i 4 d. com a comissió sobre aquella quantitat i 8 d. per la confecció de dues cartes d'encant.[131] Els béns del notari Andreu Figuera aconseguiren en encant una quantitat més alta, de 185 ll., mentre que els de la seva muller Eulàlia pujaren a 56 ll.; Nicolau de Mediona cobrà pel seu percentatge, respectivament, 18 s., 8 d. i 14 s., 2 d., a raó de 2 d. per lliura, percentatge que indica que hi intervingué un corredor. A més, cobrà als marmessors una quantitat per la confecció de documents relacionats amb l'encant.[132]

A vegades també anaven a encant els béns immobles, a més dels mobles. S'esdevingué així en l'herència de Joana, vídua de Joan Lledó, mercader de Barcelona, que féu hereus els marmessors perquè distribuïssin els seus béns en sufragi de la seva ànima i en pies causes. Els marmessors, Joan Feixes, prevere beneficiat a l'església de St. Joan, Bernat Ribera, prevere, i Pere de Casanova, notari de Barcelona, vengueren a Pere Taybolos, col.lector d'impostos de Barcelona, com a més oferent a l'encant, una casa situada a la Riera o carrer de Sant Joan, a tocar de la casa de l'orde de St. Joan, que la difunta tenia pels aniversaris comuns de la seu de Barcelona a cens de 10 morabatins. La casa aconseguí el preu de 260 ll. També fou venut al mateix comprador un terreny, situat al mateix lloc, més cap al sud, amb un pou, que tenia per la prepositura de novembre de la catedral a cens de 5 d., el preu del qual no consta.[133]

Despeses notarials o jurídiques per a la liquidació de la successió. Ja ens hem referit als honoraris cobrats pels notaris tant pel que fa al testament com a l'inventari dels béns i a l'encant. Comentarem ara les quantitats cobrades bé per les àpoques dels beneficiats amb llegats,

130. F. 57 r.-v. (1437, setembre, 17).

131. F. 10 r. (1437, juny, 13).

132. F. 38 r. (1437, agost, 8). Aquesta part del document no es llegeix bé i no es pot precisar a quant pujava cada concepte cobrat pel notari.

133. F. 59 r.- v. (1437, setembre, 19). Fou lliurada possessió de la casa al comprador per Pere de Casanova, notari de Barcelona: f. 101 v. (1437, desembre, 20).

bé pels documents de venda fets per a les marmessories, sentències arbitrals etc.

Nicolau de Mediona cobrà als marmessors del canonge Pere Malet diverses àpoques; ja ens hem referit a les que féu, suposadament, per als compradors dels béns a l'encant; però, a més, en cobrà d'altres que creiem que devien ser les de la marmessoria: 22 àpoques senzilles i dues àpoques de definició, per les quals cobrà 26 s.; a més, redactà una cessió i definició de redempció d'un censal, del qual Pere Malet havia estat fiador i que els marmessors redimiren; per aquesta feina cobrà 5 s. i 6 d. i per fer dues procuracions cobrà també 5 s. i 6 d., mentre que foren lliurats 10 s. als seus jurats, per diversos treballs.[134]

Altres notaris intervingueren també en afers derivats de l'herència de Pere Malet: Mateu de Thessarac, que era un dels marmessors del difunt, cobrà 11 ll. pel document d'amortització d'uns morabatins assignats pel difunt a un benefici de nova creació i per l'assignació d'un censal sobre el General de Catalunya a aquest benefici,[135] mentre que Joan Marc, clergue i notari apostòlic, cobrà 5 ll., 13 s. i 5 d. per diverses actes, escriptures, etc., fetes per a la dita marmessoria.[136]

Diversos professionals reberen el pagament per tasques relacionades amb l'herència o la marmessoria del mateix canonge Malet: Guillem Jordà, doctor en decrets, que actuava com a advocat de l'herència, cobrà 22 lliures,[137] mentre que Baltasar Buçot, canonge de Barcelona i marmessor del difunt, cobrà 30 ll. per diverses causes i especialment pel salari d'una sentència que pronuncià entre els germans del difunt d'una banda i els seus marmessors de l'altra.[138]

Distribució de l'herència

Enfranquiments d'esclaus i deixes a esclaus i servidors. Era força habitual que, en el moment de la mort, els esclaus que havien prestat servei als seus amos durant anys fossin enfranquits. Un mandat ben imperatiu per manumetre la seva esclava búlgara Maria, de 50 anys, és el que Francesc de Caramany féu constar en el seu testament: si els

135. F. 43 v. (1437, agost, 22).
136. Ff. 67 v.-68 r. (1437, octubre, 15).
137. F. 18 r. (1437, juny, 26).
138. F. 104 r. (1438, gener, 2).

seus hereus no complien aquest desig en el termini d'un mes després de la seva mort, l'herència passaria al monestir de framenors de Castelló d'Empúries. La seva néta i hereva universal Elionor, muller de Francesc Ermengol, s'afanyà, doncs, a alliberar Maria.[139] En un altre cas, Clara, muller d'Yvó Conill, de paraula i davant de testimonis havia dit que volia que Joan, un captiu grec del dit Yvó, de 30 anys, fos lliure després de la seva mort; per això, les seves filles i hereves, Agneta i Joana, juntament amb els marmessors, Berenguer de Vilatorta i la muller Agnès i Jaume Solà i la muller Joana, donaren la manumissió al dit Joan.[140]

És possible que les exesclaves de Maria, vídua de Bernat Vidal, ja haguessin estat enfranquides abans de la seva mort o foren alliberades pel testament; en tot cas, la seva mestressa els féu llegats. Margarida rebé diversos mobles i robes de la difunta, entre altres un llit de quatre posts amb dos matalassos, dues flassades, llençols de lli, un coixí, un cobrellit de lli, un travesser, unes tovalles amb tovallons, una taula rodona de fusta i un estri de coure petit. La difunta li llegà, a més, mentre visqués, un censal mort de 10 ll. que li prestaven Bartomeu Garguella o Gargaya, cirurgià, la seva muller Elionor, i Pere i Joan d'Aguilar, estudiants en arts, pel qual estava obligada una casa al carrer de la Pellisseria, amb la condició que, si fos redimit, en fos comprat un altre d'equivalent.[141]

Les esclaves de la vídua Bertran, alliberades segurament en el mateix testament, no hi foren oblidades. Tant Maria com Magdalena nomenaren un procurador, el mes d'octubre de 1437, el peier Bartomeu Ferrer, perquè tingués cura de demanar els llegats de la seva senyora,[142] i poc després, el 4 de novembre, aquest procurador, que també era un antic servidor de la difunta, cobrà les 10 ll. de la pensió d'un censal anual que Constança Bertran havia llegat a Maria mentre visqués; a més, Maria rebé una sèrie de béns mobles que són enumerats: el llit en el qual morí la mestressa, que era de sis posts i petges d'àlber, una màrfega plena de palla, un matalàs de fustany «conerill» de colors lívid i blanc amb una sotana de tela blanca i encara un altre matalàs similar, un travesser del mateix drap ple de ploma, un bancal d'àlber amb el seu pam, un parell de llençols d'estopa de tres teles, un altre parell de

139. F. 54 r. (1437, setembre, 9).
140. F. 131 r.-v. (1438, març, 2).
141. F. 10 r.-v. i 28 r.-v. (1437, juny, 13, juliol, 17).
142. F. 68 r.-v. (1437, octubre, 17).

llençols de lli vells de quatre teles, una vànova, una altra vànova, «a bastos» vella, una flassada cardada vella i una altra blanca i dos coixins plens de ploma; a la seva mort, però, haurien de restituir-se a l'Hospital de la Santa Creu, que era un dels hereus. La mateixa Maria cedí al seu procurador, Bartomeu Ferrer, els seus drets contra els hereus de Constança i Arnau Bertran per 80 ll. que li eren degudes per salaris endarrerits, per préstecs que féu a Constança i per altres causes que no són detallades.[143]

Aquest procurador de les exesclaves, Bartomeu Ferrer, que també era un servidor de la difunta, rebé llegats per a ell (25 ll.), per a la seva muller (15 ll.) i per a la filla Francina, de tres anys (60 ll.); assignà, però, aquests llegats a Francesc Llobet, ciutadà de Barcelona, en pagament d'un deute de 39 ll., 7 s. i 8 d., bé que, finalment, cobrà directament 59 ll. i 7 s. en nom propi i de la filla Francina.[144]

Entre els llegats cal mencionar el de 10 ll. destinat per Violant, esposa del cavaller Francesc Ermengol, a Caterina, exesclava de Guillem Ermengol, també cavaller.[145] Un llegat per a una criada no esclava el trobem a l'herència de Caterina, vídua de Pere d'Oluja, que deixà diverses robes a la seva criada Caterina, filla de Pere Mucet, de Falset, pare i administrador de Maria, que fou qui recollí el llegat, consistent en robes: tres camises de lli de la difunta, unes tovalles, dos tovallons i una tovallola, tot de lli, una túnica i dues gonelles de drap negre de la difunta, dos draps per a cobrir el pa, un parell de llençols de drap de llenç de tres teles i un mantell de drap negre, vell.[146]

Herències o llegats a pies causes. Entre les herències que designaren com a hereus universals institucions religioses o assistencials cal destacar la del canonge Pere Malet, la de Maria, vídua de Bernat Vidal, la de Constança, vídua de Bernat Bertran, i a un nivell molt més modest la de l'exesclava albanesa Maria. Pere Malet nomenà hereus l'Almoina i l'hospital de la Santa Creu; Maria Vidal l'hospital de la Santa Creu i els monestirs de dominics i dominiques de Barcelo-

143. Ff. 75 r., 96 v.-97 r. i 102 v.-103 r. (1437, novembre, 4 i desembre, 11 i 30).- 103 r. Bartomeu Ferrer cedí aquests drets donats per l'exesclava Maria a Francesc Desplà, àlias de Conomines, en pagament de 89 ll. que li devia: ibídem, f. 103 r.

144. Ff. 117 v. i 129 r. (1438, febrer, 4 i 21).

145. F. 96 r. (1437, desembre, 11).

146. F. 98 r. (1437, desembre, 12).

na; Constança Bertran, l'hospital de la Santa Creu i l'Almoina. De l'exesclava albanesa Maria no sabem que hagués designat cap institució en concret; la seva herència fou distribuïda entre llegats assistencials, com veurem seguidament.

D'altres herències, sabem que designaren com a hereus les pies causes, però no ens ha arribat la distribució a través d'aquest manual. Un dels casos és el de Miquel Capmany, de Sarrià. El testament havia estat redactat pel notari Jaume Isern el 3 de juny de 1436 i ell o el seu successor degueren encarregar-se de la marmessoria. Nicolau de Mediona redactà només, almenys en aquest manual, el reconeixement per part dels marmessors, Antoni Cols, de Sarrià, i Joan Figuera, que Angelina, muller de Vicenç Capmany, els havia tornat 330 ll. que el difunt li havia deixat i a més 22 ll. per una peça de terra situada a Santa Eulàlia de Provençana, que havia comprat. L'herència de Bartomeu Padriça, apotecari d'Igualada, que féu hereu universal Déu, la seva ànima i les causes pies, exigí un compromís arbitral entre Pere Padriça, cirurgià d'Igualada, i Joan Sabater, prevere beneficiat a la seu de Barcelona, procurador de la vídua, Constança, que també era un dels marmessors. Els àrbitres foren Antoni Torres, doctor en ambdós drets, Joan Coll, doctor en lleis, i Ferran Bernat de Vilalta, monjo de Montserrat.[147]

A part, cal considerar els llegats per a pies causes: fer misses, casar donzelles pobres, ajudar a la manutenció de pobres, redimir captius cristians etc. En trobem en aquelles herències on l'hereu o hereus universals són institucions religioses i assistencials i en d'altres com la de Violant, muller del cavaller Francesc Ermengol, i la d'Angelina, muller del mercader Bartomeu Tàrrega, menor. Ho veurem seguidament.[148]

147. Ff. 23 v.-24 r. i 86 v. (1437, juliol, 8, i novembre, 19). El compromís entre Igualada d'una banda i Joan Sabater, prevere beneficiat a la seu, i Constança, vídua de Bartomeu Padriça, marmessors del dit Bartomeu, hagué d'ésser prorrogat el 14 de febrer de 1438: *ibídem*, f. 123 v. Els marmessors de Bartomeu Padriça hagueren de solucionar, a més, alguna qüestió pendent d'una herència de Vicenç Padriça, llicenciat, que havia rebut el dit Bartomeu i hagueren de pagar 50 fl. a Antoni Estapera, prevere beneficiat a la seu: f. 67 r.-v (1437, octubre, 15).

148. Cf. sobre aquest tema, però a partir dels testaments: A. Borràs i Feliu, *L'ajuda als pobres en els testaments de Catalunya i València del segle xv*, a *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, 1, pp. 363-372; també, per a una època anterior, C. Batlle i M. Casas, *La caritat privada i les institucions benèfiques de Barcelona (segle xiii)*, pp. 117-190; J. R. Julià, *Las actitudes mentales de los barceloneses del primer tercio del siglo xiv*, pp. 35-42.

1. Herències o llegats a religiosos o a institucions religioses. D'herència a institució religiosa, no assistencial, només hem trobat la de Maria, vídua de Bernat Vidal, que, com hem dit, deixà la meitat dels seus béns als monestirs de dominics i dominiques de Barcelona, però els llegats a religiosos o institucions religioses són presents a moltes marmessories.[149]

Per exemple, a través de l'actuació dels marmessors de Jaume Cardona sabem que destinà un llegat de 20 s. per a l'església de Martorell, cosa que fa pensar que potser Jaume Cardona era originari d'aquesta població; rebé el llegat el prevere beneficiat en aquesta parròquia, Joan de Naguia.[150] L'exesclava Maria destinà, com hem vist, una deixa a la parròquia i un llegat de 5 s. per a les obres de l'església del monestir dels eremites de Sant Agustí. Del canonge Malet sabem que llegà 40 florins al canonge Pere Pelegrí, que fou rebut pel seu procurador Guerau Vilars, beneficiat a la seu.[151]

Maria, vídua de Bernat Vidal, llegà un calze d'argent daurat per fora, amb la patena, al monestir de Pedralbes. Els marmessors l'encarregaren a l'argenter barceloní Pere Puig, que confeccionà ambdues peces, amb un pes de 3 marcs i 3 argenços i pel preu de 21 ll., 3 s., 4 d.; totes dues peces foren lliurades amb un estoig de coure i una tovallola, a través d'Esteve Busquets, procurador del monestir i prevere beneficiat a la seva església.[152] Féu, a més, un llegat de 60 s. a sor Margarida Tomasa, monja del monestir de Sant Joan de l'Erm, prop d'Empúries, perquè llegís salteris i altres oracions per la seva ànima.[153]

Però fou Constança, vídua d'Arnau Bertran, la que destinà més llegats a religiosos. Algunes obres d'esglésies reberen petites aportacions seves. Deixà 40 s. a les obres de la catedral, que foren cobrats per Bernat Tolosa, prevere beneficiat i obrer de la seu, mentre que a les de Santa Maria del Mar n'havia assignats 50, lliurats a Bernat Bojons, prevere beneficiat en aquesta església, que en cobrà encara 40 més per a ciris per a la festa de Tots Sants.[154]

149. Cf. també per al segle XIII: C. BATLLE i M. CASAS, *La caritat privada i les institucions benèfiques de Barcelona (segle XIII)*, pp. 151-156.

150. Ff. 5 r. (1437, juny, 5).

151. F. 104 r. (1438, gener, 7).

152. F. 43 r. i 54 r.-v. (1437, agost 21, i setembre, 10).

153. F. 147 v. (1438, març, 19)

154. F. 84 r. i 93 r. (1437, novembre, 15 i desembre, 2).

Diverses institucions religioses femenines resultaren afavorides per llegats importants de la difunta. Totes reberen un llegat de dos sous per a cada monja perquè llegissin salteris i altres oracions per a la seva ànima. Joan Sapera, apotecari i procurador de la priora i convent de les penedides rebé, en nom d'elles, primer 18 ll. i, després 38 s. per a les dinou monges, per a pregàries, com ja hem dit; a més, 66 s. per a sor Salvadora, del mateix convent, que havia de rebre aquesta quantitat cada any mentre visqués.[155] Guillem Bonet, prevere beneficiat a la catedral de Barcelona i procurador de l'abadessa i convent de Valldonzella, fou l'encarregat de cobrar el llegat per a aquest monestir: 80 s. per a les quaranta monges i 44 s. per al convent, amb els quals caldria pagar els dos ciris que volia que cremessin aquell dia,[156] mentre que Esteve Busquets, prevere beneficiat a Pedralbes i procurador del monestir, cobrà 20 ll. per a pitança, 6 ll. i 6 s. d'un llegat per a les seixanta-tres monges del monestir, per a les oracions i llegats per a algunes monges en particular: 10 ll. per a Damiata de Relat, filla de Pere de Relat, i altres 10 per a la monja Solera.[157] Angelina Mercera, priora del monestir de Montalegre, rebé 50 s. per a les seves vint-i-cinc monges. Joan Picanyes, prevere beneficiat a Sta. Maria del Pi, com a procurador de la priora i convent de St. Pere de les Puelles, en rebé 80 per a les trenta monges; Pere Camós, mercader de Barcelona, com a procurador de la priora i convent de les predicadores, en rebé 54 per a les vint-i-set monges; Jaume Sorts, sastre de Barcelona, procurador substitut de Joan Feixes, prevere beneficiat a l'església de St. Joan de Jerusalem i procurador del convent de St. Antoni o de Sta. Clara de Barcelona, en rebé 80 per a les quaranta monges, mentre que Violant Girona, sotspriora de Jonqueres, rebé 72 s. per a les seves trenta-sis monges.[158] Cal assenyalar que aquesta mena de llegats permeten de saber el nombre real de monges a cada monestir en el moment de l'execució de l'herència.

Tots els convents de religiosos mendicants masculins, reberen llegats de 100 sous per tal de celebrar misses en sufragi de la seva ànima i per a pitança: el monestir de l'orde de Sant Agustí, i en nom

155. F. 84 v. i 84 v.-85 r.i 86 r.-v. (1437, novembre, 16 i 19).
156. F. 73 v. (1437, octubre, 30).
157. F. 81 r.-v. (1437, novembre, 11).
158. Ff. 88 r.-89 r. i 92 r. (1437, novembre, 22, 23 i 28).

seu fra Ramon Mateu, que n'era el procurador; el de framenors, representat per Antoni Ulzina; el de dominics, pel qual es presentà Joan de Bell-lloc; el del Carmel i el de la Mercè, representats pels priors respectius, fra Nicolau Garriga i fra Nadal Gaver, mestre en Teologia;[159] hi hagué, a més, un llegat particular de 15 ll. per a Francesc Arbocet, de l'orde dels eremites de Sant Agustí,[160] i els marmessors hagueren de pagar, a més, 45 s. a Francesc Casesnoves, en nom del convent de franciscans de Barcelona, al qual eren deguts per un llegat fet per la mare de la difunta, Joaneta, esposa de Jaume Sestrada, de la qual Constança era hereva, per a un aniversari per la seva ànima.[161]

2. Herències a institucions assistencials i llegats de caritat a particulars. Entre les marmessories estudiades, la del canonge Pere Malet fou una de les que deixaren béns a entitats assistencials, concretament a l'hospital de la Santa Creu i a l'Almoina de la Catedral.[162] El 20 de setembre de 1437 ja fou efectuat un primer lliurament a compte a l'hospital de la Santa Creu de 500 florins d'or, que foren rebuts pel procurador de l'hospital, Bernat Bonet.[163] També Constança, vídua d'Arnau Bertran, instituí hereus seus l'Hospital i l'Almoina de la Seu,[164] bé que no hem trobat en aquest manual els rebuts del pagament de l'herència a aquests hereus, rebuts que potser són posteriors; només hi hem trobat un petit llegat de 40 s. per als malalts de Barcelona,

159. Ff. 77 r., 79 r. i v., 93 v. (1437, novembre, 5 i 8 i desembre, 4).

160. F. 119 r. (1438, febrer, 6).

161. Ff. 147 v.-148 r. (1438, març, 22).

162. Sobre l'Hospital de la Santa Creu cf. J. DANON BRETÓS, *El hospital general de la Santa Cruz de Barcelona*, Barcelona, 1967, i *Visió històrica de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1978. U. LINDGREN, *Bedurftigkeit-Armut-Not. Studien zur spätmittelalterlichen Sozialgeschichte Barcelonas*, Münster-Westfalen, Aschendorffsche, 1980, (Spanische Forschungender Görresgesellschaft. II Reihe, 18) i de la mateixa autora, *¿De qué vivían los hospitales? Los fundamentos económicos de los hospitales de Barcelona de 1375 a 1500*, «Anuario de Estudios Medievales», 17 (1987), pp. 525-532. Sobre els orígens de la Pia Almoina de la catedral de Barcelona, cf. J. BAUCELLS, *Gènesi de la Pia Almoina de la Seu de Barcelona: els fundadors*, a *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, 1, pp. 17-75 i *La Pia Almoina de la Seo de Barcelona, origen y desarrollo*, «Actas 1as Jornadas Luso-Espanholas de Historia Medieval», Lisboa, 1973, I, pp. 73-135.

163. F. 60 r.-v.

164. F. 64 v. (1437, octubre, 9).

quantitat que fou pagada a Gaspar Solzina, mercader de Barcelona i procurador del susdit hospital.[165]

També Jaume Cardona destinà un llegat a l'hospital de la Santa Creu. Sabem que en rebé un l'administrador de l'hospital, Gaspar Solzina, de 50 sous, potser a títol personal, i un altre de 20 per a l'hospital.[166]

Els llegats assistencials per redimir captius cristians, per casar donzelles pobres, ajudar a la manutenció de pobres o de presos són tan nombrosos que hem hagut d'indicar-los en quadres. Els llegats més populars són els destinats a ajudar a mantenir pobres i a maridar donzelles sense recursos;[167] el menys popular és l'ajut als presos; només hi va pensar Constança, vídua d'Arnau Bertran, que llegà als pobres tancats a la cort del veguer i al Castellnou 10 ll., és a dir, 200 s., anuals, que un dels seus marmessors, Bartomeu Bols, prevere beneficiat a Santa Maria del Mar, s'hauria d'encarregar de distribuir cada any per Nadal.[168]

L'exesclava albanesa Maria, malgrat que comptava amb pocs recursos, destinà una bona part del seu patrimoni a aquesta mena de llegats i els seus marmessors distribuïren tres ajudes per a casar donzelles pobres, que sumaren en total 140 s.; en algun dels casos, la persona receptora del llegat era el pare o parent de la donzella, mentre que en altres casos hi intervenia un intermediari, que notificava als marmessors una candidata i li feia arribar l'ajuda. Maria, vídua de Bernat Vidal, també destinà set llegats per ajudar al matrimoni de noies pobres, amb un total de 810 sous; en alguns casos, les noies ja havien contret matrimoni en el moment de la concessió o eren promeses; en aquestes ocasions consta també el nom del marit o futur espòs. El procediment seguit pels marmessors de Constança, vídua d'Arnau Bertran, fou divers; els diners destinats a aquest objectiu foren lliurats a una persona de confiança, Bartomeu Palmerola, prevere beneficiat a la seu, perquè s'encarregués de distribuir-los. Per maridar donzelles pobres foren destinats 360 sous, és a dir, 18 ll. També Angelina, muller

165. Ff. 76 v.-77 r. i 92 v. (1437, novembre, 5 i desembre, 2).

166. Ff. 19 v. (1437, juliol, 1).

167. Sobre aquest tema, cf. T. M. VINYOLES I VIDAL, *Ajudes a donzelles pobres a maridar*, a *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, 1, pp. 295-362.

168. F. 119 r.-v. (1438, febrer, 6).

Ajuts per a casar donzelles pobres

Marmessoria	*Destinatària*	*Quantitat*	*Data*	*Foli*
Maria albanesa	indicada per Esteve Prats, espaser	20 s.	1437.8.5	36 r.
«» «»	Francesca, filla Joan Cassà, mercer	20 s.	1437.10.	162 r.
«» «»	Joana, filla Joan Altimir, de Monistrol de Montserrat, indicada pel notari Joan Franc	100 s.	1437.11.15	83 v.
Maria, vídua de Bernat Vidal	Rafela, muller de Joan Mitra, mariner	100s.	1438.1.29	110 v.
«» «»	Margarida, muller de Pere Belloc, tintorer	120 s.	1438.2.8	122 r.-v.
«» «»	Isabel, filla Pere Draper i de Joana per casar-se amb Antoni Montserrat, fuster	120 s.	1438.2.11	122v.
«» «»	Agnès, filla Bartomeu Cardona + i Agneta	220 s.	1438.2.14	123 v.-124 r.
«» «»	Eulàlia, filla Bernat Codina	100 s.	1438.3.17	142 r.
«» «»	Bartomeua, muller Rafael Martí de Ferrio	150 s.	1438.3.17	142 r.
«» «»	filla d'en «Vida», de Sant Climent, recomanada per Sança muller d'Arnau Segarra, agricultor	100 s.	1438.3.19	147 r.
Constança, vídua d'Arnau Bertran	a distribuir per Bartomeu Palmerola prevere beneficiat a la seu	360 s.	1437.11.16	84 v.
Angelina, muller de Bartomeu Tàrrega, menor	Brígida, de Caldes de Montbui	200 s.	1437.12.18	100 r.
«» «»	Constança, de Caldes de Montbui	304 s.	1437.12.18	100 r.

del mercader Bartomeu Tàrrega, menor, deixà diners per a casar donzelles: 504 sous, que foren concedits a dues noies pobres de Caldes de Montbui, en nom de les quals els rebé el mercader barceloní Mateu Savall.

Com dèiem, els llegats per al manteniment de pobres foren els més nombrosos, potser perquè tothom era conscient de la variabilitat de la fortuna. Entre els beneficiaris d'aquests ajuts hi ha gent que devia haver conegut la prosperitat en altre temps, com la vídua i la filla d'un corredor d'orella, la vídua d'un mestre de cases o la vídua del jurisperit Joan Lunes.

Els marmessors de l'exesclava albanesa Maria adjudicaren dos d'aquests ajuts, per un total de 40 sous; en un cas el beneficiari apareix amb el seu nom, mentre que en un altre només apareix l'intermediari, Pere Ballaró, perquè es tractava d'un pobre vergonyant que només fou esmentat als marmessors de paraula.

Els marmessors de Maria, vídua de Bernat Vidal, n'adjudicaren 27, per un total de 1.570 sous. D'aquests beneficiaris setze eren dones i la resta eren homes. Entre les dones abundaven les vídues, cinc, en algun cas acompanyada per una filla; en altres casos és mencionat el marit, que té professions variades, agricultor en quatre casos, i a més, un bracer, un mesurador de gra, un matrasser, un exespaser i un barber; només en aquest darrer cas es diu que el marit està malalt. Els homes que reben ajuda tenen oficis que sembla que els havien de permetre de viure: sastre, sabater, boter, però en alguns casos un ex davant de l'ofici ens indica que ja no exerceixen: excarnisser, exespaser, exassaonador, però ara peller; és impossible saber per què havien arribat a la misèria: potser malalties pròpies o dels familiars, mala gestió de l'ofici, etc. Els rebuts de les marmessories no ens diuen tant, però sí que són reveladors de l'extensió de la pobresa.

El testament de Constança, vídua d'Arnau Bertran, devia haver previst llegats per a aquesta finalitat caritativa perquè els marmessors aplicaren a aquest objectiu 580 sous. Com havien fet amb les donzelles pobres per maridar, preferiren, però, lliurar unes quantitats de diners a persones de confiança a fi que les distribuïssin, en aquest cas amb més motiu perquè els beneficiaris havien d'ésser pobres vergonyants. Així, doncs, lliuraren a Pere Frigola, prevere beneficiat a Santa Maria del Mar, 11 ll., o 220 sous, per a distribuir-los entre els pobres vergonyants del mateix carrer on vivia la difunta. També Joan de Torralba, mercader de Barcelona, que era l'administrador del bací dels pobres

Ajuts per al manteniment de pobres

Marmessoria	*Destinatari*	*Quantitat*	*Data*	*Foli*
Maria albanesa	Mateua, vídua de Galceran Pinós	20 s.	1437.9.16	57 r.
«» «»	X, pobre vergonyant, esmentat per Pere Ballaró	20 s.	1437.10.1	63 r.
Maria, vídua de Bernat Vidal	Beatriu i Eulàlia, filla i vídua de Francesc de Fontestar + corredor d'orella	60 s.	1438.2.17	124 v.
«» «»	Eulàlia, muller d'Ales Moragues	80 s.	1438.3.7	133 v.
«» «»	Bernat Sacoma, sastre	20 s.	1438.3.7	133 v.
«» «»	Clara, vídua d'Humbert de Vilafranca	110	1438.3.7	134 r.-v.
«» «»	Caterina, vídua de Berenguer Cardó	60 s.	1438.3.8	135 r.
Bernat Vidal	Gabriela, vídua de Joan Lunes, jurisperit	120 s.	1438.3.8	
«» «»	Peronella, muller de Joan Peris, mesurador de gra	60 s.	1438.3.5	136 r.
«» «»	Dominga, muller de Bartomeu Comes, bracer	60 s.	1438.3.5	136 v.
«» «»	Francesc Mates, exassaonador, ara peller	40 s.	1438.3.5	136 v.
«» «»	Joan Brocart, excarnisser	40 s.	1438.3.5.	137 r.
«» «»	Pere Barrera, sabater	100 s.	1438.3.12	137 r.
«» «»	Margarida, muller de Jordi de Cartanea, matracer	100 s.	1438.3.12	138 r.
«» «»	veí de Beüda (Girona), recomanat per N. de Mediona	100 s.	1438.3.17	142 r.
«» «»	Ferrer Bosoms, boter	50 s.	1438.3.18	143 v.
«» «»	Pere Vinyes, ferrer	100 s.	1438.3.18	143 v.
«» «»	Elionor, muller de Joan Martí, agricultor	40 s.	1438.3.18	143 v.-144 r.

«» «»	Margarida, muller de Francesc Bassa, agricultor	40 s.	1438.3.18	144 r.
«» «»	Joana, muller de Berenguer Ros, agricultor	20 s.	1438.3.18	144 r.
«» «»	X indicat per Isabel, vídua de Francesc de Conomines	120 s.	1438.3.19	146 v.
«» «»	Antoni Mates, exespaser	60 s.	1438.3.19	147 r.
«» «»	Angelina, muller d'Antoni Mates, exespaser	60 s.	1438.3.19	147 r.
«» «»	Violant, vídua de Joan Pelo[...],mestre de cases	60 s.	1438.3.19	147 r.-v.
«» «»	Eufrasina i Vicenç Segarra, barber, malalt	50 s.	1438.3.19	147 v.
«» «»	Eulàlia, muller de Joan Julià, agricultor, i fill Antoni	20 s.	1438.3.26	148 v.
Constança, vídua d'Arnau Bertran	a distribuir per Pere Frigola, prevere beneficiat a Sta. Maria del Mar, entre els pobres vergonyants del carrer de la difunta	220 s	1437.11.19	86 r.
«» «»	a distribuir per Joan de Torralba, mercader, administrador del bací dels pobres vergonyants de Sta. Maria del Mar, entre els de la parròquia	360 s.	1437.11.28	92 r.

Ajuts per a la redempció de captius

Marmessoria	*Destinatària*	*Quantitat*	*Data*	*Foli*
Constança, vídua d'Arnau Bertran	Guillem Cortilles, captiu a Xerxell ajut atorgat al seu germà Bernat	100 s.	1437.11.1	180 r.
«» «»	a distribuir per Guillem Maçó, prevere beneficiat a la seu	270 s.	1438.1.30	111 r.
Violant, muller de Francesc Ermengol, cavaller	Gabriel Sala, mariner, captiu a Tunis ajut atorgat a la muller Antònia	5 fl.	1437,12.17	99 v.

vergonyants de Santa Maria del Mar, rebé dels marmessors 18 ll., és a dir, 360 sous, per a distribuir-les entre els pobres vergonyants de la parròquia.[169]

El captius cristians en països islàmics, capturats en accions de guerra o de cors suscitaren la compassió dels compatriotes i de la cristiandat en general, preocupada no solament per la pèrdua de llibertat, els sofriments i la separació de les famílies que patien els captius sinó també pel perill que les privacions, els càstigs corporals i la pressió ambiental els fes abjurar de la fe cristiana; els parents s'esforçaven a aconseguir els diners per a pagar el seu rescat, tasca en la qual es veien ajudats per la compassió de molts testadors, que disposaven llegats per a aquesta finalitat.[170] Alguns dels testaments executats en les marmessories que analitzem havien fet deixes per a la redempció de captius, tal com es pot comprovar a través dels pagaments fets pels marmessors. Els de Constança, vídua d'Arnau Bertran, destinaren a aquesta tasca 370 sous; una part fou donada directament per a la redempció d'un captiu concret, mentre que la resta fou confiada a Guillem Maçó, prevere beneficiat a la seu perquè la distribuís entre les persones indicades de paraula, però que no foren escrites en el rebut. També Violant, la muller del cavaller Francesc Ermengol, havia disposat

169. Ff. 86 r. i 92 r. (1437, novembre, 19 i 28). Sobre els pobres vergonyants cf. M. Riu, *La ayuda a los pobres en la Barcelona medieval: el «Plat dels pobres vergonyants» de la parroquia de Sta. María del Mar*, «Actas das Jornadas Luso-Espanholas de Historia Medieval», II, pp. 783-813; M. Pardo Fernández, *«El Bací dels Pobres Vergonyants» de la Parroquia de Santa María del Mar*, «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols» VIII (1980), pp. 149-164; A. Magdalena Lorente, *El plato de los pobres vergonzantes de la parroquia de Santa María del Mar, en Barcelona*, a *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, 2, pp. 153-171; G. Aramayona Alonso, *El cuaderno de 1421 de «el bací dels pobres vergonyants» de la parroquia de Santa María del Mar, de Barcelona*, ibídem, pp. 173-189 i S. Claramunt Rodríguez, *Los ingresos del «Bací o Plat dels Pobres» de la parroquia de Santa María del Pi de Barcelona, de 1434 a 1456*, ibídem, 1, pp. 373-390, i *Una primera aproximación para establecer un plano de la pobreza vergonzante en el arrabal de la Rambla de Barcelona a lo largo del siglo XV*, ibídem, 2, pp. 369-382.

170. Sobre aquest tema cf. M. T. Ferrer i Mallol, *La redempció de captius a la Corona catalano-aragonesa (segle XIV)*, «Anuario de Estudios Medievales», 15 (1985), pp. 237-297 i especialment pp. 252-253. Cf. també N. Coll Julià, *Documentación notarial relativa a los pobres en la Cataluña del siglo XV*, pp. 298-308, on parla de llegats testamentaris per a la redempció de captius.

diners per a la redempció de captius en el seu testament; el volum que analitzem registra el pagament d'un llegat de 5 florins amb aquest objectiu. No hi ha constància, en aquest volum, de deixes per a la redempció de captius de Maria, vídua de Bernat Vidal, però sabem que se'n troben en altres volums posteriors, particularment en el volum sisè del mateix notari Nicolau de Mediona, que registra el pagament d'almenys 17 ajuts per a les persones que hi són anomenades.[171]

Conclusions

La documentació recollida i comentada, que és d'una tipologia molt concreta, els rebuts de les marmessories, pot donar molta llum, en una recerca més àmplia, no solament sobre els rituals de la mort sinó també sobre l'actuació de diversos professionals com els metges, els apotecaris, els notaris. Aporten, a més, moltes dades sobre preus: de robes, de pa, de ciris, brandons i candeles, d'articles de la vida diària que el difunt havia quedat a deure, d'honoraris de professionals i d'artesans diversos. La informació sobre la societat és també molt àmplia, especialment interessant per conèixer els més desafortunats, sovint amb noms i cognoms.

171. N. Coll Julià, *Documentación notarial relativa a los pobres en la Cataluña del siglo xv*, p. 304.

ELS ARXIUS DE L'ESCOLA PIA DE CATALUNYA: ORGANITZACIÓ I CONTINGUT (1683-1936)

JOAN FLORENSA

L'estiu de 1936, els arxius de totes les cases escolàpies de Catalunya foren dispersats i en bona part destruïts; els responsables de cada comunitat havien procurat, uns dies abans, dipositar els documents i llibres dels arxius en petits blocs en cases amigues amb la condició, però, que davant de qualsevol perill els destruïssin; desgraciadament, així va haver-se de fer per evitar majors mals. Del que acabada la guerra va poder-se recuperar, una part estava malmesa per la humitat i havia quedat inservible. Com a exemple podem recordar les paraules del cronista d'Igualada: *«Puede decirse que el valioso Archivo, que tenía el Colegio antes de la guerra, ha quedado del todo perdido: las turbas entraron en el cuarto rectoral el día 21 de julio por la tarde y vaciaron por completo el mueble que lo guardaba., echando por la ventana todo su contenido: gran parte de él fue quemado en la Plaza del Colegio. Las escrituras de fundación y libros principales fueron depositados en casas particulares, las cuales por miedo a los registros hicieron desaparecer cuanto guardaban. Con todo han podido ser recuperados cuatro incunables, media docena de libros muy antiguos y curiosos, el libro del Secretario I «Anales de las Escuelas Pías de Igualada» 1732-1789, el II «Libro de Patentes, Obediencias y Resoluciones de la Casa» 1735-1815, el «Libro del Procurador» 1798-1880 y el del «Depositario» 1806-1894; además varias Actas*

de Capítulos Locales y varios Oficios de los Superiores de diversas épocas».[1] Alguna comunitat no va poder treure l'arxiu de casa abans del 18 de juliol quan els religiosos l'abandonaren; com el de Castellar del Vallès[2] que va ser requisat i no ha aparegut després; o el de Caldes de Montbui,[3] que va ser dipositat a l'Ajuntament per un agutzil quan començava ja l'escorcoll de la casa i que després es recuperà íntegrament (era, però, un arxiu recent, ja que la casa s'havia fundat el 1909).

La destrucció dels arxius escolapis el 1936 no va ser pas la primera pèrdua que sofrien, sinó que anteriorment en moments diferents ja havien patit altres destruccions totals o parcials.

La casa de Puigcerdà[4] va ser ocupada i malmesa pels francesos el 1793-1795 i posteriorment durant la guerra del francés; durant aquesta última guerra també sofriren destrucció de la casa i dels arxius les comunitats de Balaguer, d'Igualada i de Mataró. L'arxiu de Moià[5] va ser cremat el 1839 pels carlins quan envaïren la vila, destruïren el nostre col.legi i incendiaren algunes cases en una de les quals precisament s'havia portat l'arxiu per protegir-lo. El 1840, els carlins ens expulsaran de Solsona[6] amb l'excusa de necessitar l'edifici per a hospital de sang (ja anteriorment -1821-1823- els escolapis s'havien vist obligats a abandonar la ciutat); l'arxiu es va perdre.

No sorprèn, doncs, que no existís una bona organització i classificació dels arxius, si estaven tots mancats de part de la documentació; sabem de rectors que es queixen de la manca de documentació a l'hora de fer algun recurs o contestar certes demandes

1. *Crónica de las Escuelas Pías de Igualada 1934-1949*, p. 29, en APEPC. 07-18 / caixa 5.

2. DURAN I SAMPERE explica, a *Barcelona i la seva historia* (Barcelona, Curial, 1975) vol. 3, pp. 622-629, que recollí l'arxiu de la comunitat d'aquest col.legi.

3. J. FLORENSA: *Col.legi Font de les Escoles Pies, Caldes de Montbui, 1909-1984*, (Barcelona 1984), p. 37.

4. Segons *Diccionario Enciclopédico Escolapio* [abreujat *Denes.*], (Madrid 1990) vol. II, p. 687, la casa va ser abandonada pels religiosos en quatre ocasions: 1793-1795 amb la guerra gran, 1812-1814 per la guerra del francès, 1821-1823 durant la guerra entre absolutistes i liberals i 1833-1845 amb la guerra carlista.

5. «Todo el archivo lo arrasó el fuego en 1839... para ponerlo a salvo lo llevaron y depositaron nuestros PP. en casa Duran, calle del Forn, maestro albañil, y pereció por haber sido aquella casa la primera incendiada.» LI. PICANYOL: *Moyá y los Escolapios moyaneses* (Barcelona 1956), p. 20.

6. *Denes.*, vol. 1, pp. 783-784.

d'informació. Coneixem el cas del P. Jordi Gurri,[7] rector de la casa de Moià de 1794-1801 i de 1804-1807, el qual va tenir cura de recollir documentació i cal suposar que va reordenar l'arxiu de la casa.

L'objectiu d'aquest treball és refer el marc general i real dels arxius escolapis fins al 1936; no faré esment ni de legislació ni de normatives particulars perquè seria una altra temàtica que ara no vull analitzar.

Cal distingir en primer lloc entre els arxius de les cases (comunitats i col.legis formaven una sola entitat) i el de la Província o del P. Provincial (aquest va desaparéixer durant l'incendi de la casa de Sant Antoni de Barcelona de la setmana trágica de 1909). Advertim d'entrada que les cases i els seus arxius són anteriors a la Província; la comunitat de Moià es fundà el 1683 i fins seixanta anys després, el 1742, no s'erigiren en Província (com a Viceprovíncia) les cases existents al Principat; a les cases, doncs, s'hi pot trobar documentació més antiga que a l'arxiu de la Província. Els arxius de les cases són els locals, l'altre és el provincial.

Arxius locals

En els arxius de les cases (o arxius locals) es distingia entre documents i llibres; els primers es guardaven en pliques o lligalls i era l'única documentació que s'inventariava; no existeix cap inventari ni relació de llibres. Comencem, doncs, per les pliques.

Les pliques

A les pliques només s'hi guardaven els documents (no escolars ni acadèmics) generats per la casa; cada arxiu local té una classificació diferent, encara que coincideixin en alguns punts. Tenim dos inventaris del segle XVIII.

El llibre d'inventaris de Mataró començà a redactar-se el 1774 ; en anys posteriors s'hi afegiren noves anotacions. Segons aquests inventaris, l'arxiu estava forrnat per nou pliques sense títol; en els

7. J. Poch: *Un documento inédito de los orígenes de las Escuelas Pías en España.* Madrid, 1959; pp. 8-10.

inventaris afegits a l'inicial, de les quatre primeres pliques hi ha la relació detallada dels documents que les formen però de les altres cinc només una descripció genérica.[8]

El llibre d'inventaris de Balaguer[9] no porta any, però és de finals del segle XVIII; està format per les vuit pliques següents:

-plica 1ª: Papeles pertenecientes a la fundación y Colegio [els documents descrits coincideixen amb els de la 1ª de Mataró];
-plica 2ª: Compras, Vendas [sic] *y concordias* [coincideix amb la 2ª de Mataró];
-plica 3ª: Ápocas;
-plica 4ª: Donaciones y Testamentos [coincideix en part amb la 2ª, 5ª, 6ª, 7ª i 8ª de Mataró];
-plica 5ª: Censales [coincideix amb la 2ª de Mataró];
-plica 6ª: Fundaciones (de misses) [coincideix en part amb la 5ª , 6ª, 7ª i 8ª de Mataró];
-plica 7ª: Privilegios y Bulas [coincideix amb la 3ª de Mataró];
-plica 8ª: Capítulos Generales, Provinciales y Locales [coincideix amb la 4ª de Mataró].

Tot i que els dos inventaris són contemporanis i probablement responen a alguna norma del P. Provincial (els arxius eren objecte de visita provincial o general) veiem que no existeix ni un organigrama comú per a tots els arxius locals, ni tan sols uns títols que unifiquessin les pliques.

D'època molt posterior és l'inventari de la casa de Morella,[10] que comprèn documentació del 1885 (hi ha algun document amb data anterior) a 1936. Havia passat un segle, però la mentalitat continuava essent la mateixa, acomodada ara a noves necessitats. Heus aquí l'índex o organigrama d'aquesta casa:

-A. Oficios del M. R. P. Provincial;
-E. Circulares y cartas del M. R. P. Provincial;

8. L'inventari de 1774 vaig publicar-lo a *«Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria»* (Mataró, octubre 1992), nº 44, pp. 38-40; el llibre es conserva a l'ARXIU PROVINCIAL DE L'ESCOLA PIA DE CATALUNYA (abreujat APEPC.) 07-19 / caixa.

9. El llibre d'inventari a APEPC. 07-11 / caixa 15, nº 3.

10. A APEPC. 07-09 / caixa 2, nº 6.

-F. Circulares de los Rdmos. Vicario General y Prepósito General;
-G. Capítulos locales;
-H. Capítulos Generales e Interprovinciales;
-I. Oficios del Obispado de Tortosa;
-K. Casos de Moral y Rúblicas;
-L. Obediencias
-Ll. Consuetas;
-M. Profesiones;
-N. Oficios de la Alcaldía de Morella;
-P. Contribuciones y Consumos;
-Q. Instrucción Pública. Gobierno Civil;
-S. Préstamos del Colegio
-T. Escrituras y otros documentos.

Observem que hi falten lletres, la qual cosa sembla indicar que els dissenyadors de l'organigrama pensaren que hi hauria alguns documents que després no varen existir.

En lligalls o pliques soltes d'altres cases i d'anys diversos hi trobem restes de titulars similars; no cal ara fer-ne una relació més àmplia. De la casa de Calella, fundada el 1819, es conserva molta documentació dels seus inicis, però no sabem com devia estar ordenada i l'ordre actual és recent i sense gaire bon criteri arxivístic. El mateix observem en altra documentació d'arxius locals.

Un problema que presentava el sistema emprat era que, quan una plica era massa gruixuda, se n'obria una de nova amb el prirner número buit; no es va saber fer una subdivisió amb una segona numeració (per exemple 1.1, 1.2, etc.) o amb lletres (1.a, 1.b, etc.); la qual cosa comportà que la documentació de la plica que seguia la núm. 1, per exemple, calgués anar-la a cercar a la núm. 9; la documentació quedava fisicament separada.

Els criteris que sembla que presidien la confecció dels organigrames podríem fixar-los en els punts següents: en els del segle xviii hi predomina la idea que cal guardar sobretot aquells documents que comporten alguna obligació o se n'ha de donar compte; tenen poc pes en aquell moment els documents procedents dels propis superiors i menys encara els d'origen exterior a l'orde (també s'havia de donar compte de les disposicions dels superiors a les visites canóniques). En el de Morella, en canvi, iniciat ja a finals del segle XIX, la documentació procedent de l'orde ocupa els primers llocs i es classifica pel seu origen i tipologia

(no hi ha, per exemple, els Capítols Provincials perquè mai no s'han publicat les actes i perquè no són legislatius, com el General, i si alguna cosa disposen, necessiten que el P. General ho comuniqui amb una carta circular).

Els llibres

No ens ha arribat cap sèrie completa dels llbres que es portaven a les comunitats; sempre tenim llibres solts.

Els llibres es guardaven a l'arxiu, peró no se'n feia relació, ni en els llibres d'inventaris ni per als capítols provincials; això motiva que sigui més complex fer-ne una llista.

Intentem fer-ne una relació; distingim entre els llibres obligatoris a cada casa i altres d'optatius que responen a necessitats específiques d'algunes cases o situacions històriques.

Com a llibres obligatoris per a tothom cal assenyalar en primer lloc els dos que a Moià són anomenats al segle XVII *Resoluciones* i *Patentes.*[11] De Balaguer es conserva un llibre que porta per títol *Libro de las Escuelas Pías de Balaguer, contiene 1º Los Sucessos densde la Fundación, 2º Censales, y rentas. 3º Fundaciones. 4º Possessiones de tierras;* la primera anotació és del 1699 i acaba el 1760; la majoria dels 420 folis estan en blanc; conté una detallada crònica de les incidències ocorregudes durant la guerra de successió; és un llibre d'ús múltiple. No va existir uniformitat en els encapçalaments d'aquests tipus de llibres (igual que en l'encapçalament de les pliques, com hem vist abans); amb el temps han estat coneguts amb els següents noms: *Libro de las cosas notables de la Comunidad* i *Resoluciones y Patentes* o altres;[12] finalment durant la segona meitat del segle XIX es varen conèixer com el llibre de *Crònica*[13] *i* el de *Secretari.* No és massa clar

11. «*Archivum Scholarum Piarum*», VIII (Roma 1984) pp. 185-195.

12. Se'n conserven de Mataró: *Libro de cosas notables*, del 1747 al 1826 i *Libro de resoluciones de la comunidad* del 1814 al 1884 (fragrnentaris), d'Igualada *Libro de secretario* de 1737 a 1805 i de Balaguer *Libro de secretario 1813-1913.*

13. El Capítol General d'Espanya del 1875 decretà que es presentés als capítols provincials una «crònica» de cada casa des del capítol anterior. *Repertorio de Disposiciones más importantes sancionadas en Capítulos, Congregaciones y Circulares Generales de las Escuelas Pías de España.* Madrid 1898, p. 51, nº 125.

el contingut que correspon a cada un dels llibres perquè hi ha molt poca escrupolositat en el detall, però en general podem dir que en el *Resoluciones* s'hi fan constar els actes propis de la comunitat i en el de *Patentes* s'hi transcriuen documents rebuts o disposicions donades pels superiors. Des del segle passat sí que s'han intentat definir més, però sempre ha regnat una certa confusió: en el de *Secretari* s'hi havia de fer constar tot el que tenia caràcter oficial; i en la *Crònica* aquells esdeveniments que es donaven en la vida de la comunitat i del col.legi; el primer es portava com un diari i la segona es redactava triennalment per presentar en el capítol provincial i s'escriu en articles o temes prèviament assenyalats pels superiors. El P. Joan Casanovas va escriure el 1875, quan era rector de Moiá (1872-1875), una magnífica crònica de la casa fent un recorregut des de la fundació. A partir del primer terç del segle XX ja en tenia bastants. La comunitat no revisava ni els llibres de secretari ni els de crónica; només es presentaven als capítols, però sense poder-s'hi afegir ni modificar res.

Uns altres llibres obligatoris per a cada comunitat són els quatre de l'administració econòmica: primer, llibre de l'*Ecònom*, és a dir, de les entrades; segon, llibre del *Procurador* o de les despeses i sortides; tercer, el llibre del *Dipositari*, que consistía en un arqueig de comprovació de caixa (el dipositari era el qui guardava el diner i tenia una de les tres claus de l'arxiu, lloc on es guardava el numerari); i finalment el llibre *Racional de Misses* —o simplement de misses— en què constaven les misses celebradas, les almoines rebudes, les obligacions que s'havien de complir aquell mes i els saldos de misses i de diner. Els quatre llibres es portaven i tancaven mensualment; eren objecte de revisió mensual pel rector i dos religiosos més de la comunitat (els revisors); en les visites generals o provincials també havien de revisar-se. Aquests llibres econòmics es portaven a cada casa i se'n conserven bastants. Com que cada llibre començava en anys diferents, els conservats no coincideixen moltes vegades en un mateix període.

Fins a final del segle XIX no s'empraven llibres, sinó quadernets que al cap d'uns anys es relligaven i formaven un llibre; el de dipositari ocupa mensualment molt poc espai (tres o quatre mesos, una página) i per tant un llibre a vegades omple el període d'una centúria. En conservem de Moià, de Balaguer, de Mataró, d'Igualada, de Sabadell, de Calella, d'Olot, de Caldes de Montbui, etc.

Un altre llibre obligatori i important (objecte de control en les visites canòniques provincials) era el de *Consuetes* (o necrología oficial

que circulava de casa en casa i el secretari havia de transcriure en aquest llibre). En conservem alguns volums (en cap cas una col.lecció completa) de Moià, Balaguer, Igualada, Mataró, Sabadell i Calella.[14] A partir del 1885 la Vicaria Espanyola publicà, recollides en un sol llibret, totes les necrologies dels difunts de l'any; des d'aquest moment es deixà de portar el llibre manuscrit. Des de l'any 1928 les necrologies es publiquen a la revista oficial de l'orde *«Ephemerides Calasanctianae»*.

A més d'aquests llibres obligatoris i generals n'hi havia d'altres que eren opcionals d'una època determinada o responien a necessitats concretes i puntuals. N'enumeraré alguns; és probable que altres queden oblidats.

Abans he fet esment del llibre d'*Inventaris;* es portà des de finals del segle XVIII a cada casa; s'hi anotava tot l'existent a cada una de les dependències de la casa i escola: biblioteca, arxiu, església, sagristia, menjador, habitacions, aules, rebost, etc. Aquests llbres havien d'ésser objecte de control a les visites provincials. Els dos llibres que s'han conservat de Balaguer i de Mataró són una interessantíssima font de dades. En ocasió de cada nou capítol provincial s'havia d'actualitzar l'inventari; en les dues cases hi ha annexos amb les noves adquisicions o desaparicions.

En moltes cases es portava el *Llevador de censos,* llibre que no és pas característic dels escolapis.

Per a l'administració econòmica es portaren altres llibres auxiliars com el de *caixa,* el de control de les despeses personals de cada religiós (durant uns anys del segle XIX, s'assignava anualment una quantitat per a despeses de vestuari, correus, etc.; no s'entregava a l'interessat, sinó que l'ecònom ho controlava i en donava compte al religiós),[15] el de sagristia (cobraments i despeses), etc.

En les cases que foren noviciat (Moià, Mataró i Sabadell principalment) es portava el llibre de *Registre de Novicis* i el de *Professions.* El primer era com un fitxer amb la filiació dels joves que entraven fins que professaven o sortien; tenim dades dels novicis des

14. Hem copiat en l'ordinador totes les necrologies i hem imprès un volum, la qual cosa permet una consulta més fluida i còmoda; estem en procés de traduir-les del llatí al català.

15. «El de Balaguer porta per títol *Libro para anotar los gastos que hacen los religiosos* i va del 1826 al 1865.

del 1828 fins al 1936 ininterrompudament: una de les sèries més completes. En el llibre de professions l'interessat hi escrivia «manu propria» la fórmula de professió i la signaven l'interessat, el rector de la casa on professava i dos testimonis; no es conserva d'aquests anys cap llibre de les cases de formació; algun de cases on incidentalment es va emetre alguna professió.

Altres llibres que es portaren foren el de despeses de *farmàcia* (algun conté alguna fórmula de medecines); de despeses dels *migpensionistes,* dels *recomanats*, etc.

De la casa de Moià tenim un llibre que porta per títol *Directorium Rectorale,* escrit pel P. Gurri, de qui ja he parlat; aquest llibre recull les dades que un rector ha de deixar al seu successor per a informació. No sabem que n'existís cap més; sembla cosa particular del P. Gurri.[16]

Manuscrits

Un Capítol General de 1671[17] decretá que els manuscrits que deixessin els religiosos en morir havien de passar a la biblioteca de la comunitat; aquesta norma, que regularment es complia, va suposar que els manuscrits dels religiosos seguissin un rumb diferent del que seguiren els arxius; per això avui els trobem en altres llocs. Detallem alguns manuscrits concrets.

Un dels manuscrits importants i dels més antics es conserva a la Biblioteca de Catalunya; és el manuscrit nº 248, que porta per títol *Aqui comensen los sentits de la Torrela al us del Pe. Leandro de St. Joseph de la Escola Pia compostos en la vila de Igualada.* El P. Leandre Mulet (Lleida 1685 - Igualada 1747) va passar la major part de la seva vida escolàpia a Igualada i hi donà classe de llatí i de retòrica; el 1742 deixà de donar classes i per tant és la data «ante quam» de la redacció del manuscrit; són uns apunts per a la classe.

Un manuscrit que es conserva al nostre arxiu (06-20 / caixa 1, nº 1) prové del col.legi de Puigcerdá i conté el següent: *Método Uniforme para las Escuelas Pías* (p. 1-37), *Relación de catorce libros*

16. Una descripció del llibre a *«Catalaunia»* (octubre-novembre 1987), nº 303, pp. 13-14.

17 . *Vegeu Constitutiones... Scholarum Piarum,* Barcelona 1793, p. 132, D.

(p. 38-39), *Frases escogidas de varios autores, puestas por orden alfabético* (P. 41-54), *Notas: Magnitud del Globo,* etc. (p. 73-84), *Propositio logica* (p. 85-114) i *Exordio Ciceroniano* (p. 1 1 5-123). Com mostra aquesta relació d'encapçalaments, es tracta d'un llibret d'apunts d'un religiós en què anotava tot allò que li interessava i necessitava. Per a nosaltres el més important i transcendent és el Método Uniforme, únic text que ens ha arribat.[18] Desconeixem l'autor, tot i que a les cobertes porta els noms del P. Juan-Pau Sadurní (Sant Joan de les Abadesses 1787 - Mataró 1834) i del P. Joan Cura (Navarcles 1804? - Moiá 1858) que l'utilitzaren, però no crec que cap dels dos l'escrivís.

Un tercer manuscrit, més proper a nosaltres, provinent de la biblioteca de Mataró, és el del P. Jaume Viada (Barcelona 1817 - Mataró 1903) que porta per títol *Asuntos pedagógicos;*[19] conté els reglaments de règim escolar de mitatjan segle XIX, moment de la restauració de l'Escola Pia com a institució religiosa; però a més dels reglaments inclou horaris de classe, d'actes de pietat, distribució de matèries, sistemes de qualificacions, programa de primària i de secundària, etc. Els últims manuscrits esmentats es conserven actualment a l'Arxiu Provincial.

No són pas els únics manuscrits dels segles XVIII i XIX que ens han arribat; n'hi ha més i de temes ben variats; aquests, però, són dels més importants pels documents que contenen.

Llibre de control dels alumnes

El P. Rector o el Prefecte assignava els alumnes que ingressaven al col-legi a un mestre; aquest era el que tenia l'obligació d'inscriure l'alumne en el llibre que ell havia de portar i en el qual constaten els alumnes de la seva classe. Era un llibre personal del mestre, no de l'escola, i per això si el mestre canviava d'aula o de col·legi s'emportava el llibre. Aquests llibres arribaren amb els escolapis napolitans; l'any 1716 el P. Antonio de San Medardo es queixava que a Moià s'havien

18. Una descripció del «Mètode uniforme» a C. VILÀ: *Escuelas Pías de Mataró: Su historial pedagógico.* Salamanca 1972, pp. 143 i 412-418; transcripció íntegra del text en pp. 887-900.

19. Text dels reglaments publicats per C. VILÀ *ob. cit.*, pp. 900-910; un comentari dels reglaments *a «Catalaunia»* (març 1989), nº 317, pp. 16-17.

descuidat de portar aquests controls i recordava l'obligació dels mestres.[20]

D'aquests llibres de control dels alumnes ens n'han arribat dos exemplars; un va del 1824 al 1841 i pertany al P. Joan Cura (ja esmentat). L'altre comença el 1835 i arriba al 1847 i s'ha atribuït al P. Joaquim Comas (Calella 1813 - 1879).[21] En el primer hi ha alumnes de Puigcerdá i de Moiá i en el segon de Calella i de Mataró.

El contingut dels llibres és el següent: el mestre encapçala la llista amb l'any natural i aula que imparteix; quan entra un alumne nou a l'escola, obre com una fitxa amb les dades personals de filiació (nom, cognoms, lloc i data de naixement, residència dels pares i, si cal, dels representants del noi); quan l'alumne acaba el cicle amb el mestre, aquest anota l'opinió que li ha merescut en coneixements, aprofitament, talent, etc.; en alguns casos, anys després, s'hi anotá l'assoliment de certes notabilitats.

A Moiá durant la segona meitat del segle XVIII es porta el control dels alumnes amb llibres per classe i no per professors. Es conserva el de la classe de menors o primera de llatí i porta per títol *Libro de Matrícula de los Menores* que s'inicia pel març de 1756 i s'acaba pel setembre de 1807.[22] Llibres similars són els de Balaguer *Libro en que se notan los estudiantes de Gramática* del 1813 al 1893 i *el Libro de Matrícula de los alumnos de segunda enseñanza* de 1846 a 1862; no hi ha la fitxa completa de cada alumne. El fet que tots els llibres d'alumnes per classe que conservem siguin de llatí o de secundària sembla indicar que a les aules de primeres lletres es portava només el llibre de control personal del mestre. Llibres semblants es conserven a Mataró.

Aquest sistema de registre dels alumnes es modificà amb les lleis de l'Estat que obligaren a altres formes de control tant a primària com a secundària a partir de mitjan segle XIX.

Els llibres de control d'alumnes que pertanyien a un mestre tenien

20. ARXIU GENERAL DE L'ESCOLA PIA SAN PANTALEO ROMA, *Reg. Prov.* 62, doc. 8, pp. 55.

21 . Un estudi sobre aquest manuscrit a J. FLORENSA: Alumnes de gramática i de retòrica dels escolapis de Calella (1835-1847), dins *IX Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Barcelona, 1987, pp. 197-205.

22. Descripció i estudi del llibre i de l'alumnat a *«Catalaunia»* (març 1984), nº 266, pp. 1-8.

la mateixa consideració arxivística que els manuscrits i per tant passaven a la biblioteca quan moria el religiós que els havia redactats. Els llibres de l'aula, quan s'acabava el llibre o es modificava el sistema, passaven a l'arxiu de la casa amb els altres llibres d'economia, etc.; sempre es posaven a continuació de l'últim entrat.

El Museu Calassanci

Hem examinat dos tipus de documents que rebien una destinació diferent: pliques i llibres que ingressaven a l'arxiu, i manuscrits, a la biblioteca. Peró quedava encara molta altra documentació generada pels col.legis i pels religiosos que no es recollia en cap d'aquests dos centres. La recuperació de la consciència històrica de la pròpia institució crec que es manifestà externament des del 1883 en celebrar-se el segon centenari de la fundació del col.legi de Moiá.[23] Calia buscar, recordar i conservar tot allò que expliqués els nostres orígens i recorregut al llarg dels segles.

Amb aquesta idea de recuperació de la memòria col.lectiva, crec que es crearen els Museus; el 1915 se'n començà un a Terrassa (aleshores casa de formació dels estudiants escolapis o júniors),[24] encara que abans ja s'havia creat el del Noviciat de Moià.»[25] L'objectiu dels iniciadors d'aquests museus va ser de reunir tot el que fes referència a l'Escola Pia i al seu Fundador, Josep de Calassanç. Tot hi tenia cabuda: documents, estampes, dibuixos, música, objectes, publicacions, retalls de premsa, manuscrits, premis i distincions rebudes o emeses, etc.

Arxius, biblioteques i museus s'integren així en una mateixa mentalitat de preservar la memòria històrica col.lectiva.

Aquest principi d'integrar les tres entitats en una sola unitat persisteix avui en el que anomenem l'ARXIU PROVINCIAL DE L'ESCOLA PIA DE CATALUNYA ja que està integrat pels arxius provincial, locals i d'institucions nostres, els escrits dels religiosos, la biblioteca escolàpia,

23. J. FLORENSA: Notas para una historia de la historiografía escolapia. En *«Analecta Calasanctiana»* (gener-juny 1993), nº 69, pp. 77-93.

24. *«Catalaunia»* (juliol-agost 1995), nº 369, pp. 24-25.

25. *«Boletín San Antón»* (març 1954), nº 15, pp. 15. I a la *Crònica de Moiá 1912-1952*, en APEPC. 07-20 / caixa 13.

l'hemeroteca i el museu escolapi. El decret del P. Provincial Salvador Salitjes de 9 de desembre de 1968 en què creava oficialment el Museu Escolapi a Moià deia textualment: *El Museo Escolapio comprende todo lo que está relacionado con San José de Calasanz, la Escuela Pía, Madres Escolapias y Congregaciones afines... cualquier objeto por insignificante que pudiera parecer, con tal que tuviera relación con la Escuela Pía o con sus individuos —religiosos o religiosas, alumnos, antiguos alumnos, etc.—, sin distinción de lugares y tiempos, entrará a formar parte de él, como algo de tipo histórico, documental —impreso o manuscrito—, literario, artístico, fotográfico, anecdótico, de curiosidad, etc. etc.*

L'Arxiu Provincial

La diversitat dels col.legis i comunitats distribuïdes per la geografía catalana ha permés que, tot i les incidéncies adverses, hagin arribat a nosaltres algunes mostres de documentació i de la seva organització, la qual cosa ens ha permès refer bastant com eren els arxius locals. Peró d'arxiuprovincial només n'ha existit òbviament un; la seva desaparició en la crema de la setmana tràgica del 1909 va privar-nos de conèixer els seus fons i contingut; molt poc podem refer. La posterior destrucció del 1936 li donà el toc de gràcia.[26] No ens ha quedat quasi res del nostre passat.

L'arxiu provincial va començar-se el 1742, quan el P. General erigí les cases existents a Catalunya en viceprovíncia; per tant, alguns arxius locals ja portaven més de cinquanta anys de vida; la documentació anterior del superior major va quedar a Saragossa perquè els superiors havien residit fora de Catalunya. Intentem una descripció dels tipus de documentació que es portava i arxivava.

Un dels llibres que es portaven era el de *Registre* de documents; és el que tenim més ben documentat; n'he pogut refer l'existencia i

26. La part de l'arxiu provincial que quedà al despatx del P. Secretari, que era qui el guardava, no va destruir-se amb l'incendi del primer dia, sinó que va desaparèixer en dies posteriors; així ho afirma el P. Joan Profitós: *21 julio... A través de las ventanas se veía el azul del cielo. En cambio, los cuartos de los PP. provincial, Secretario y General estaban intactos el día de mi visita. Ventanas y persianas estaban en perfecto estado. «Catalaunia»* (agost 1986), nº 290, p. 6.

composició gràcies al número de registre que figura en els documents emesos; he arribat a la conclusió que fins al 1909 existiren quatre llibres i entre 1909 i 1936, un.[27] Els podem datar amb els següents anys extrems (els anomeno començant per les últimes lletres de l'alfabet):

llibre Z: 14/03/1744 - 27/07/1784
llibre Y: 04/03/1788 - 07/12/1799
llibre X: 25/09/1822 - 25/09/1899
llibre V: 21/07/1900 - 15/01/1909
llibre U: 03/10/1909 - 14/04/1946

Peró aquest llibre també ens deixa amb tot d'interrogants que no podem contestar: Sabem que s'hi registraven els documents emesos per la Secretaria Provincial, però ignorem si també s'hi inscrivien els rebuts; no en tenim proves. L'existència del llibre de registre no implicava pas que es conservessin ni els documents ni llur còpia; segons la tradició d'altres cúries provincials i de la general, només es copiaven en un llibre les cartes emeses (per si s'havia de donar o demanar compte del que s'havia dit), no les rebudes, les quals tampoc no es guardaven; fins a finals del segle XX no comencen a conservar-se les cartes rebudes. Les cartes o documents que es conservaven, cal pensar que es guardaven formant sèries diferents segons la procedència: cartes circulars del P. General o del P. Vicari espanyol, els documents procedents de la Santa Seu i dels Bisbats on hi havia col.legi, etc.

A més del llibre registre es portaven a la Cúria Provincial els llibres d'economia semblants als de les cases, és a dir: el de l'ecònom (despeses), el del procurador (entrades), el del dipositari (resum de caixa) i el de misses (obligacions que tenia la Província).

Un llibre propi de la Cúria provincial era el de la Congregació provincial; és un llibre d'actes de les reunions del P. Provincial amb els seus assistents; fins a la segona meitat del segle XIX hi havia dos assistents i dos consultors; després s'unificà i quedaren quatre assistents; el P. Provincial havia de consultar unes qüestions només als assistents i d'altres a assistents i consultors. Crec que el llibre

27. «*Catalaunia*» (febrer 1988), nº 306, pp. 4-5.

d'actes era únic per a aquestes reunions. Els llibres acabats es guardarien a l'arxiu provincial.

Per a cada casa hi havia a l'arxiu de la Província un lligall, plica o capsa on el P. Provincial hi guardava la documentació necessària per a saber la seva situació (trámits per a la fundació de la casa, contractes, informes dels rectors, etc). També es guardarien en una plica aquelles sol.licituds i expedients de fundació que no s'havien arribat a realitzar

Plica a part tenien els capítols generals (de Roma o els Vicarials d'Espanya), els provincials i els locals; aquests últims s'ajuntaven formant una unitat amb el capítol provincial corresponent, ja que ambdós es convocaven tradicionalment alhora i els locals eren i són com la introducció i preparació del provincial.

L'arxiu provincial devia guardar també documentació referent a cada un dels religiosos, com la petició que el pretendent dirigia al superior per entrar al noviciat, un exemplar de la professió signada per l'interessat, certificats d'ordenacions, etc. Periòdicament el P. Secretari provincial havia de confeccionar un catàleg de cases i de religiosos que s'enviava al P. General; calia disposar de les dades necessàries per a emplenar aquest document. A vegades trobem que el superior provincial es queixa de la manca de dades a l'arxiu i demana que les hi enviïn. En carta circular del 19 de març de 1864 el P. Provincial Gaietá Renom diu: *Echándose de menos en este Archivo provincial una estadística que contenga los servicios que cada uno de los Religiosos ha prestado a la Corporación, y los destinos que en ella ha desempeñado...* demana que cada religiós ompli una fitxa segons model que envia; en alguns moments, doncs, va existir a l'arxiu provincial informació de cada religiós. A l'arxiu actual conserven alguns catàlegs manuscrits dels segles XVIII i XIX.

No tenirn més dades de com podria ser l'arxiu provincial abans del 1909 o del 1936. Més afirmacions serien pures suposicions sense fonament. Probablement tal com es vagi estudiant el fons de l'arxiu podrem descobrir noves dades sobre el contingut antic. El resultat és pobre, però respon al que hem pogut recompondre del nostre passat arxivístic.

A la nostra província escolàpia de Catalunya, doncs, no sembla pas que abans hagués existit una gran preocupació arxivística; l'escola absorbia tota l'energia. Es guardava de manera elemental aquella documentació que es creia més necessària per a respondre de l'administració dels béns rebuts. Fins al segle XX no va existir tampoc

cap preocupació per a historiar el passat i per tant tampoc per aquesta banda no calia disposar d'arxius organitzats. La reflexió sobre la pròpia identitat és el que ha impulsat a dotar el que restava dels arxius de l'organització indispensable a fi de servir per a la investigació. A finals del segle passat és quan es nota una reacció per a disposar d'elements per a la pròpia reflexió.

ELS FRAGMENTS DEL «LIBER MISTICUS» DE LA CANÒNICA DE SANTA MARIA DE MANLLEU (Vic, Mus.Episc. MS.288)

MIQUEL S. GROS I PUJOL

Es dóna el nom de «Liber Misticus» als manuscrits litúrgics que contenen mesclats elements de diferents llibres litúrgics posats en l'ordre que les diverses peces han d'ésser emprades en les cerimònies litúrgiques al llarg de tot l'any litúrgic. L'existència i ús d'aquesta mena de llibres a les nostres esglésies ve de lluny. De fet comptem ja amb uns fragments de gradual-leccionari de la missa que segons l'autoritzada opinió del Dr. Anscari M. Mundó ha d'ésser datat entorn de l'any 900.[1] Se'n conserven altres, però el que ací publiquem sobresurt entre tots perquè alhora conté els elements de la celebració de l'ofici i els de la missa posats conjuntament, a l'estil dels prou coneguts místics de l'antiga litúrgia hispana.[2] Aquests fragments, doncs, són restes d'un «Liber Misticus» total.

DESCRIPCIÓ DEL MANUSCRIT

Per desgràcia, d'aquest valuós volum només se'n conserven 7 folis, un d'ells força retallat. El pergamí és gruixut i no gaire ben elaborat.

1. Cf. A. MUNDÓ, «Un fragment molt antic de litúrgia romana a Catalunya», a *II Congrés Litúrgic de Montserrat*, vol. 3, Montserrat 1967, pp.173-191.
2. Cf. J. JANINI, *Liber Missarum de Toledo*, vol.2, Toledo 1983, XIX-XXIII.

Es tracta, evidentment, d'un manuscrit litúrgic funcional, no exclòs, però, de cert luxe en les inicials ornamentades que té. Els folis fan 32×26 cm, són ratllats a punta seca sobre la cara del pèl, i conserven encara els petits forats marginals previs al ratllat, detall de mostra que els seus actuals marges deuen ser els originals. Pertanyen a tres quaderns diferents d'acord amb aquest ordre: ff.1-4, ff.5-6 i f.7. Pel que es pot deduir de la part conservada del manuscrit, els folis dels quaderns anaven encarats així: <><>|<><>. En canvi, és impossible saber si portaven numeració i reclams en el marge inferior del revers de l'últim foli de cada quadern.

L'escriptura és la minúscula carolina d'entorn de l'any 1100, força arrodonida, de 0,3 cm d'alçada. És distribuïda en una sola columna de 35 línies que ocupen 25×19,5 cm. La tinta és de color marró fosc, les rúbriques són en vermell resseguit de groc, i en les tres inicials més importants que conserva, que són de tipus floral, s'hi empren els colors vermell, groc i verd fosc, mentre que les secundàries són de color vermell omplert de groc, i de color negre resseguit de vermell. Les peces de cant porten notació musical catalana sense línies, ni claus ni giuó final.

Els fragments procedeixen de l'antiga canònica agustiniana de Santa Maria de Manlleu, a la Plana de Vic, segons es pot deduir de les notes marginals que tenen. Així, en el marge superior del f.1 hi ha escrit: «Libre de la obraria de la Sgleia de Manleu fet en lo any MDXLII». Altres notes indiquen que alguns d'aquests folis serviren per a relligar manuals notarials de l'esmentada canònica. Totes aquestes notes són del segle XVI, detall que ens permet suggerir que almenys fins al 1500 el volum pogué encara ser utilitzat en el culte de l'església de Manlleu.

Escriptori i datació

És força difícil identificar l'escriptori d'aquest manuscrit per falta d'estudis sobre els nostres antics escriptoris. Cal excloure, evidentment, que fos fet a Manlleu mateix perquè es veu obra d'un centre de categòrica i llarga tradició en la composició de manuscrits litúrgics. Semblaria normal atribuir-lo a l'escriptori de la catedral de Vic, que al final de l'XI es trobava en plena activitat, però la decoració de les tres caplletres de tipus floral, i especialment el color verd fosc que s'hi empra, tot molt igual a les caplletres del «Missale Parvum» de

Vic,[3] que certament és obra gironina, més aviat fa pensar que és un producte de l'escriptori de la catedral de Girona. Aquesta proposta queda també avalada, com després direm, pel contingut litúrgic dels fragments.

La datació dels fragments es pot precisar molt. Com que l'església parroquial de Manlleu fou reedificada pel prevere Gontric i consagrada novament l'any 1086,[4] i els seus clergues, amb el permís i benedicció d'Arnau de Malla, bisbe de Vic, l'any 1105 es constituïren en canònica agustiniana,[5] devia ser entre aquestes dues dates que el volum fou escrit, o almenys adquirit pels clergues manlleuencs. L'inici de la vida comunitaària en l'antiga parròquia comportà la introducció del rés comunitari de tot l'ofici diví amb una certa solemnitat, i conseqüentment l'adquisició de nous llibres litúrgics per a poder portar a terme aquesta tasca que la regla agustiniana els imposava. Per què el feren escriure o l'adquiriren a Girona en lloc de cercar-lo a la catedral de Vic és un detall que se'ns escapa.

Normes d'edició

En la transcripció hem procurat ser el màxim de fidels a l'original. Posem entre claudàtors la part del text reconstruït que manca per les llacunes que els fragments presenten, mentre que entre parèntesis angulars van les reconstruccions fetes per presentar el text d'una manera més entenedora. Els afegitons coetanis i de la mateixa mà de l'escriptor del manuscrit són col.locats entre els signes ⌈ ⌉. Dels textos ja ben coneguts per les fonts litúrgiques fins ara publicades només en donem els inicis. En canvi, de dues de les oracions de l'adoració de la creu —nn. 43-44— publiquem el text íntegre perquè només es troben en fons litúrgiques gironines encara inèdites i en el Missal de Girona imprès l'any 1557 que deu ser de difícil consulta per molts investigadors.

Les sigles emprades en les referències són aquestes:

3. Cf. M.-S.Gros, «El Missale Parvum de Vic», a *Hispania Sacra*, 21 (1968) 313-377.

4. Cf. R. Ordeig, «Inventari de les actes de consagració de les esglésies catalanes IV. Anys 1051-1100», a *Revista Catalana de teologia*, 9(1984) 164.

5. Cf. J. Villanueva, *Viage Literario*, vol.6, València 1821, p. 224 i apèndix 43.

AMS J.-R. HESBERT, *Antiphonale Missarum sextuplex*, Roma 1967.
CAO J.-R. HESBERT, *Corpus Antiphonalium Offitii*, Roma 1963 i ss.
LOrdE J. JANINI, *Liber Ordinum episcopal*, Silos 1991.
MisGir *Missale secundum laudabilem consuetudinem Dioecesis Gerundensis*, Barcelona 1557. Exemplar de la Biblioteca Episcopal de Vic.
OVer J. VIVES, *Oracional Visigótico*, Barcelona 1946.
PL J.-P. MIGNE, *Patrologiae cursus completus*, París 1844 i ss.
PLS A. HAMMAN, *Patrologiae cursus completus. Suplementum*, París 1958 i ss.
PRod J.-R. BARRIGA, *El Sacramentari, Ritual i Pontifical de Roda*, Barcelona 1975.
RH U. CHEVALIER, *Repertorium hymnologicum*, Louvain 1892.
SGre J. DESHUSSES, *Le Sacramentaire Grégorien*, Vol.1, Fribourg 1979.

DOMINICA .IIII. IN .XL[a].

.....

FERIA .IIII.

.....

1 LECCIO .III[a]. .....Venit]/f.l/ nox quando nemo potest operari....ubi nemo possit operari. (*In Iohannis Evangelium Augustini episcopi Tractatus 44, caput 9, nn.4-6*, PL 35 col.1715-1716)
2 IN EVG. A. Rabbi, quis peccavit?, hic aut parentes...(CAO 4571)
3 A.A seculo non est auditum quia quis aparuerit...(CAO 1194)

4 OFFICIUM AD MISSA. Dum sanctificatus fuero in vobis... PS.Benedicam <dominum>. (AMS 63[a], PS 33)
5 ORACIO. Deus qui et iustis premia meritorum et peccatoribus... (SGre 268)
6 LECCIO YSAYE PROPHETE. Haec dicit dominus deus: Sanctificabo nomen meum.../f.l[v]/... (Ez 36, 23-28)
7 GR. Venite, filii, audite me, timorem domini...VR. Accedite ad eum, et inluminamini...(AMS 63[a])
8 ⌈<ORACIO>. Presta, quesumus, omnipotens deus, ut quos ieiunia...⌉ (SGre 269)
9 LECCIO YSAYE PROPHETE. Haec dicit dominus deus: Lavamini, mundi stote, aufferte malum...(Is 1, 16-19)

10 GR. Beata gens, cuius est dominus deus eorum, populus...VR. Verbo domini celi firmati sunt, et spiritu... (AMS 63[a])
11 <SEQUENCIA SANCTI EVANGELII> SECUNDUM IOHANNEM. In illo tempore: Preteriens Ihesus vidit hominem cecum a nativitate.../f.2/...(Io 9, 1-38)
12 OFFERTORIUM. Benedicite, gentes, dominum deum nostrum... VR. Iubilate deo omnis terra, psalmum dicite nomini...VR. In multitudine virtutis tue mencientur...VR. Venite et videte opera domini quam terribilis...P.Bemedicite. (AMS 63[a-b])
13 SACRA. Suplices te domine rogamus, ut hiis sacrificiis...(SGre 270)
14 PREFACCIO. VD aeterne deus. Qui inluminacione sue fidei...(SGre 1571)
15 COMMUNIO. Lutum fecit ex <s>puto dominus, et linivit...(AMS 63[b])
16 AD COMPLENDUM. Sacramenta que sumpsimus, domine deus noster, et spiritualibus...(SGre 271)
17 SUPER POPULUM. Pateant aures misericordiae tuae, domine, precibus... (SGre 272)

<FERIA .V[a].
18 LECCIO SANCTI EVANGELII> SECUNDUM IOHANNEM. In illo tempore, dixit Ihesus turbis iudeorum: Pater meus usque modo operatur, et ego operor. *Et cetera.* (Io 5, 17)
ITEM LECCIONES./f.2[v]/Usque nunc operatur pater meus et ego operor. Turbavit illos quod carnaliter intellegebant...(*Augustini episcopi Sermo 125, nn.4-7*, PL 38, col.691-694)
19 LECCIO .II[a]. Quod ibi fecit formatio, hoc in nobis reformatio. Et quod ibi fecit creatio... (*Item.*)
20 LECCIO .III[a] Illius pena dampnati, ornamenta sunt civitatis. Sic ergo.../f.3/...ei qui te creavit. (*Item*)
21 IN EVG. A.N [on potest] filius a se facere quicquam nisi... (CAO 3930)
22 A. Qui verbum meum au [dit, /f.3/ et credit e] i qui me misit...(CAO 4504)

23 OFFICIUM AD MISSA. [Letetur c] or querencium dominum, querite dominum... P. Confitemi<ni>. (AMS 64, PS 104)
24 ITEM ORACIO. Presta, quesumus, domine, ut salutaribus ieiuniis... (SGre 351*)
25 LECCIO LIBRI REGUM. [In diebus] illis, venit mulier Sunamitis ad Eliseum prophetam in monte... (4 Re 4, 25-38)

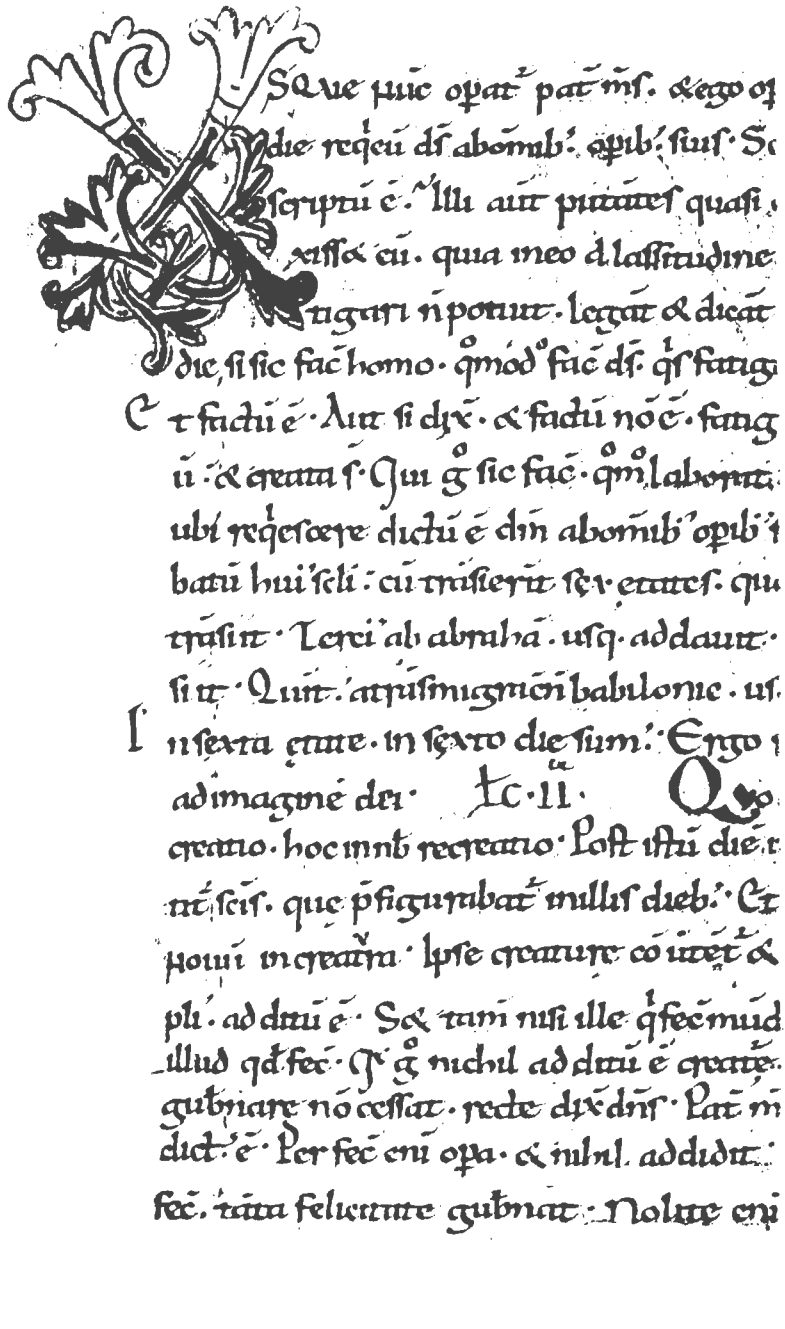

Usque nunc operatur pater meus. et ego op
die requieuit deus ab omnibus operibus suis. Sc
scriptum est. Illi autem putantes quasi
xisse eum. quia in eo a lassitudine
tigari non potuit. legant et dicant
die, si sic facit homo. quomodo facit deus. qui fatig
Et factum est. Aut si dixit. et factum non est. fatig
um. et creata sunt. Qui ergo sic facit. quomodo laborat
ubi requiescere dictum est deum ab omnibus operibus
batum huius seculi. cum transierint sex etates. qu
transiit. Terei ab abraham. usque ad dauit.
si it. Quint. a transmigracione babilonie. us
In sexta etate. in sexto die sumus. Ergo
ad imaginem dei. Lc. II. Quo
creatio. hoc in nobis recreatio. Post istum diem
tatis scis. que prefigurabatur in illis diebus. Et
nouum in creatura. Ipse creature conuertentur et
plus. additum est. Sed tamen nisi ille qui fecit mund
illud quod fecit. Quia ergo nichil additum est creature
gubernare non cessat. recte dixit dominus. Pater m
dictus est. Per fecit enim opera. et nihil addidit
fecit. tanta felicitate gubernat. Nolite enim

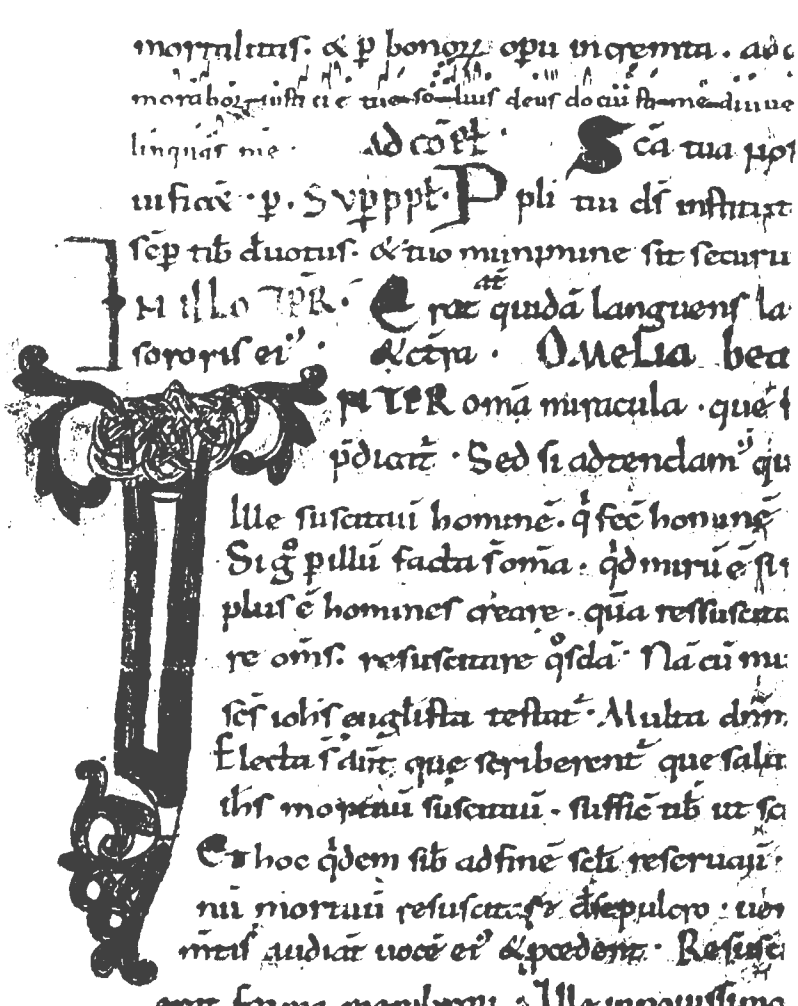

26 GR. Respice, domine, in testa[mentum] tuum, et animas... VR. Exur[ge, domin]e, et iudica causam... (AMS 64)
27 SEQUENTIA SANCTI EVANGELII SECUMDUM IOHANNEM. [In il]lo tempore, dixit Ihesus turbis iudeorum: Pater meus usque modo operatur et ego.../f.4/...(Io 5, 17-29)
28 [OFFERTORIUM.] Domine, ad idiuvandum me festina, confundantur omnes... VR. Expectans expectavi dominum, et respexit me...P.Confundantur. (AMS 64)
29 SACRA. Efficiatur haec hostia domine, quesumus, sollemp[nibus grata] ieiuniis... (SGre 352*)
30 PREFACCIO. VD aeterne deus. cuius bonitas hominem condidit...(SGre 1572)
31 COMMUNIO. D[omine, me]morabor iusticie tue solius, deus, docuisti... (AMS 64)
32 AD COMPLENDUM. Sancta tua nos domine quesumus et vivificando...(SGre 353*)
33 SUPER POPULUM. Populi tui deus institutor et rector, peccata...(SGre 276)

FERIA .VI^{a}.
34 LECCIO SANCTI EVANGELII [SECUNDUM IOHANNEM]. In illo tempore, erat ⌈autem⌉ quidam languens Lazarus a Bethania de castello Marie e[t Marthe] sororis eius. (Io 11,1)
OMELIA BEATI AUGUSTINI DE EADEM LECCIONE. Inter omnia miracula que fecit dominus noster Ihesus Christus, Lazari... (*In Iohannis Evangelium Augustini episcopi Tractatus 49, nn.1-3*, PL 35, col 1746-1748)
35 [LECCIO .II^{a}.] Et hoc quidem sibi ad finem seculi reservavit. Nam quae.../f.4^{v}/... (*Item*)
36 LECCIO .III^{a}. [Quis non con]tinuo prodidit ne percuteretur? Et post prodicione...homines pessima [consuetudine... (*Item*)

FERIA .VI^{a}. IN PARASCEVEN
...../f.5/
37 E[cce lignum crucis...(CAO 2522)
.....
38 P.D[eus misereatur.....(PS 66)
.....
ORACIONES AD CRUCEM ADORANDAM
39 Domine Ihesu Christe filius dei vivi [qui regnas... (PRod 420, MisGir 1557 f.80)

40 ALIA. Domine Ihesu Christe adoro te i[n crucem ascendentem... (PRod 420, MisGir 1557 f.89)/f.5v/...
ITEM ORATIONES AD ADORANDAM[6]] +
41 Ingeniti patris unigenite Christe qui pro nobis...tui] sanguinis... (OVer 836, LOrdE 403, MisGir 1557 f.88v)
42 [ALIA. Quas tibi domine pro cruce lacrimas que pro sanguinis...lamenta] vel suspiria... (LOrdE 404, MisGir 1557 f.88v)
43 [ALIA. Domine sancte pater omnipotens eterne deus] da nobis digne accedere ad [salutandam atque adorandam gloriosissimam crucem in qua hodierna die unigen]itus filius tuus dominus noster secundum [humanitatis sue substantiam corporaliter est suspensus, qui tecum et cum] Spiritu Sancto ante secula aeterna [per sue divinitatis essentiam semper est coeternus, quem pro nostra assumpta mo]rtalitate minoratum pau[lo minus ab angelis impii cernentes, sacrilegiis manibus crucifigere non] horruerunt, quemque esse verum deum non crediderunt, qui nobis mortalibus debita morte astrictis quam pro cul]pa inobedientie suscepe[ramus, hoc salutis remedium contulit ut qui erat deus homo fieret, et cor]pus illud gloriosum quod per concep[tionem Spiritus Sancti ex virgineis membris produxerat, impiorum dominatui su]bderet. A quibus comprehensus, [ligatus, flagellatus, irrisus, consputus, ad extremum cruxifixus, lanceatus] et in sepulcro positus, descen[densque ad inferna, portas mortis confregit, solutosque captivos quos] de potestate tenebrarum [eduxit, in regione viventium collocavit. Hodie in cruce, splendore s]ue lucis occulis latroni ape[ruit, et per fidem et confessionem in paradiso sibi participem fecit. O immensa] pietas. O inestimabilis misericordia, [quem punire debuerat, premia largitur, lucem et vitam donat cui mors so]la data fuerat. O salutifera mundi redemptio. O beata vita que mortuis dat vitam, pecca]toribus veniam, atque in tenebris [oberrantibus veram largitur lucem, saucios medetur, infirmos cons]olidat, et nimis iam scelerum vulne[ribus fetentibus, eterne felicitatis prestat odorem, in morte horribili] consopitos per suam gloriosissimam pas[sionem ad vitam perducit eternam, Christus filius dei qui cum Patre... (MisGir 1557 f.90v)

6. Es pot suposar l'existència d'aquesta rúbrica per la creu de color vermell que es veu en la part conservada del foli, i també pel fet que mentre les dues primeres oracions pertanyen al ritu romano-franc les altres dues són d'origen hispànic.

44 ALIA. Salve sancta Cr]ux que in corpore Christi dedicata es, [et membrorum eius es margaritis ornata, que pretium nostrum port]are digna fuisti, et vitam [perpetuam nobis attulisti, armaque inexpuguabilis contra di]abolum, defensio fidelium populorum, [amica angelorum et inimica inferorum. Per te diabolus est devictus et] mundus redemptus. Tu es medi/f.6/cina corporum et salus animarum, fortitudo debilium et robur languencium. Te mors contremescit, per quam et ipsa periit. Presta me domine ut per signaculum et reparationem sancte crucis, me ab omnibus inimicorum incursibus liberes, et in tua bonitate conserves, peccata dimittas, veniam tribuas et famulos tuos *illi*, qui ex debito karitatis mihi iunguntur, vel etiam carnalia finitate propinquis ab omnibus malis tuearis, eosque regni tui participes facias. Da etiam domine ut famuli tui *ille*, vel hi qui iam in tui nominis confessione ab hoc seculo transierunt, beate requiei te donante digni efficiantur, et cum sanctis tuis accipiant beati muneris porcionem. Concede aetiam ut in his paschalibus sollempniis officia nostre servitutis dignanter accipias, et ad tantum coelebrandum sacramentum idoneos aesse facias, atque tua sanctissima ressurrectio perpetuam in nobis perhenniter conservet salutis gratiam. Per eundem. (MisGir 1557 f.88^{v})

45 *Versos de cruce*: Crux benedicta (RH 4013), *require in feria .II^{a}. pascha, post sermonem* Ad te loquor. (PLS 4, col.1954)[7]

SABBATO SANCTO
ANTIFONAS SUPER NOCTURNOS

46 In pace in idipsum dormiam et requiescam. PS. Cum invoca<rem>. (CAO 3265, Ps 4)

47 A. Habitabit in tabernaculo tuo, requiescet... PS. Domine quis ha<bitabit>. (CAO 2987, Ps 14)

48 A. Karo mea requiescet in spe. PS. Conserva me. (CAO 1775, Ps 15)

49 P. In pace in idipsum. (CAO 8099)

50 LECCIO .I^{a}.PHE. Occulus meus afflictus est ne tacuit, eo quod non esset... (Lm 3, 49-53)

7. Agraeixo al P. Xavier Altés, monjo de Montserrat, l'ajuda prestada en la identificació d'aquests textos.

51 RS. Sepulto domino, signatum est monumentum volventes... VR. Accedentes principes sacerdotum ad Pilatum... P.Volventes. (CAO 7640)
52 <LECCIO .IIª.> SADE. Inundaverunt aque super capud meum, et dixi: Perii...(Lm 3, 54-60)
53 RS. Iherussalem luge et exue te vestibus iocunditatem, induere...VR. Deduc quasi torrentem lacrimas per diem...P.Quia. (CAO 7032)
54 <LECCIO .IIIª.> SEN. Audisti obprobria eorum domine, omnes cogitaciones illorum adversum... (Lm 3, 61-4, 3)
55 RS. Plange quasi virgo plebs mea, ululate pastores in cinere...VR. Accingite vos sacerdotes, et plangite ministri altaris /f.6ᵛ/ aspergite...P. Quia ve<nit>. (CAO 7387)
IN .IIº. NOCTURNO ANTIFONAS
56 Elevamini, porte eternales, et introibit rex... PS. Domini est (CAO 2631, Ps 23)
57 A. Credo videre bona domini in terra... PS. Dominus inluminacio (CAO 1948, Ps 26)
58 A. Domine, abstraxisti ab inferis animam... PS. Exaltabo te domine. (CAO 2325, Ps 29)
59 VR. In pace factus est locus eius. (CAO 8098)
60 <LECCIO .IIIIª.> DELET. Adesit lingua lactensis ad palatum eius in siti... (Lm 4, 4-7)
61 RS. Recessit pastor noster, fons aque vive, ad cuius... VR. Destruxit quidem claustra inferni... P. Hodie. (CAO 7509)
62 <LECCIO .Vª> TEST. Denigrata est super carbones facies eorum, et non sunt cogniti... (Lm 4, 8-11)
63 RS. O vos omnes qui transitis per viam, adtendite... VR. Adtendite universi populi et... P. Si est dolor. (CAO 7303)
64 <LECCIO .VIª.> LAMETH. Non crediderunt reges terre, et universi habitatores orbis...(Lm 4, 12-18)
65 RS. Ecce quomodo moritur iustus, et nemo percipit... VR. Tanquam agnus coram tondente se obmutuit... P. Et erit. (CAO 6605)
IN .IIIº. NOCTURNO ANTIFONAS
66 Deus adiuvat me, et dominus susceptor est... PS. Deus in nomine. (CAO 2165, Ps 53)
67 A. In pace factus est locus eius, et in Sion... PS. Notus in Iudea. (CAO 3264, Ps 75)
68 <A.F>actus sum sicut homo sine adiutorio... PS. Domine salutis mee. (CAO 2849, Ps 87)

69 VR. In pace factus est locus eius. (CAO 8098)
70 <LECCIO. VII[a].> COPH. Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis caeli. Super montes...discooperuit peccata tua. (Lm 4, 19-22)
[.....

IN DIE PENTECOSTEN
.....
AD NOCTURNUM
.....
71 LECCIO .II[a]. ... doctoris lin]/f.7/gua exterius in vacuum laborat. Ecce unam loquentis.../f.7[v]/... (*Gregorii Magni papae XL Homiliarum Lib.II, Homilia 30, nn. 3-6*, PL 76, col.1222-1224)
72 RS. Loquebantur variis linguis apostoli... VR. Repleti sunt Spiritu Sancto, et... P.Prout Spiritus. (CAO 7101)
73 LECCIO .III[a]. Qua in re notandum est quod discipulos suos nec de columba... semper penitentie cremare. Igitur [per columbam... (*Item.*)

Comentari

El contingut dels fragments conservats d'aquest «Liber misticus» només ens permet refer part de la Quaresma, de la Setmana Santa i de la festa de la Pentecosta. La part de la Quaresma —nn. 1-36— correspon a les fèries IIII-VI de la IV setmana. S'inicia amb la tercera i l'última lliçó del nocturn de les matines, en el qual es llegeix part dels comentaris de sant Agustí a l'Evangeli de Sant Joan, textos àmpliament utilitzats en els leccionaris patrístics occidentals en aquesta mateixa setmana. Els trobem també al leccionari gironí anomenat «El Beda».[8] Segueixen dues antífones quaresmals «In Evangelio» per a acompanyar el cant del «Benedictus» a les laudes i del «Magnificat» a les vespres. Ja les trobem a l'Antifoner de Sant Feliu de Girona,[9] i als breviaris de

8. Cf . R. Étaix, «L'homiliaire conservé au Museo Diocesano de Gerona» a *Homéliaires patristiques latins*, París 1994, p.422.

9. Cf. J.-M. Marquès-M.-S.Gros, «L'antifonari de Sant Feliu de Girona —Girona, Museu Diocesà, MS.45—», a *Miscel.lània Litúrgica Catalana* VI, Barcelona 1995, nn.1067 i 1070.

Vic[10] col.locades en aquesta mateixa fèria quaresmal, però això no ens ha pas de sorprendre perquè reprodueixen part del text evangèlic llegit a la missa del d'aquest mateix dia.

La part corresponent a la celebració eucarística —nn. 4-17— per sort, s'ha conservat íntegra, amb l'ofici, la col.lecta, les tres lectures i les altres peces necessàries per a la seva celebració. Com que s'hi llegeix, a l'Evangeli, el text baptismal de la curació del cec de naixement que antigament es llegia el diumenge anterior, la celebració té tres lectures, i abans de la segona porta la col.lecta del SGre 269 que en un principi l'escriptor oblidà de copiar al lloc corresponent. Per això el mateix copista l'escrigué en el marge inferior del foli precedida d'una creu per a indicar el lloc on cal inserir-la.

L'ofertori encara conserva tres versets, i la missa porta prefaci propi. Això indica que el compilador del model d'aquest «Liber Misticus» tenia al davant un antifoner de la missa i un sacramentari força antics, tots dos molt anteriors a les reformes i reduccions que aquests dos llibres litúrgics sofriren al final del segle XI, com a conseqüència de la reforma gregoriana. Els textos són els mateixos del Missal Romà tridentí, amb l'única variant que el «Liber Misticus» no porta el Tractus.

Els textos de l'ofici i de la missa de la fèria V —nn.18-33— també s'han conservat íntegres. L'ofici té les tres lectures del nocturn de les matines tretes del sermó 125 de Sant Agustí, igualment com en el Leccionari anomenat «El Beda» procedent de Sant Feliu de Girona,[11] i les dues antífones «In Evangelio» pel cant del «Benedictus» i del «Magnificat». La del «Benedictus» figura en aquesta fèria també en l'Antifonari de Sant Feliu de Girona[12] i en els antics breviaris de Vic,[13] mentre que la del «Magnificat» li és pròpia[14] i els breviaris de Vic en porten una altra. La missa també porta prefaci. L'ofertori, però, només té un verset. Els textos de cant són els mateixos del Missal Romà tridentí, mentre que se'n separa en la lectura evangèlica i en les

10. Cf. *Breviarium Vicense*, Lyon 1557, f.179 . Exemplar de la Biblioteca Episcopal de Vic.

11. Cf. ÉTAIX, «L'homéliaire», p. 422.

12. Cf. MARQUÈS-GROS, *L'Antifonari*, n. 1071.

13. Cf. *Breviarium Vicense*, f. 180.

14. De tots els antifonaris publicats per Hesbert al CAO només la té l'Antifonari de Verona. Cf. CAO n. 4504.

oracions. Aquestes són les mateixes del Sacramentari de Sant Feliu de Girona.[15]

En canvi, de la celebració de la fèria VI —nn. 34-36— només resten les tres lectures patrístiques del nocturn de matines, la tercera, però, mancada del seu final. S'hi utilitzen novament els comentaris de sant Agustí a l'Evangeli de sant Joan, com en l'esmentat leccionari «El Beda».[16]

Després segueix una part dels textos del Divendres i del Dissabte Sant. El Divendres s'inicia amb l'adoració de la Creu. En la cerimònia s'hi canta l'antífona «Ecce lignum crucis» i el salm 66 —nn.37-38—. A continuació hi ha les oracions que el sacerdot ha de resar mentre el poble venera la Creu. És una col.lecció formada per sis textos de diferent procedència que només hem sabut trobar totes juntes en els sacramentaris i missals gironins. Les dues primeres —nn. 39-40— es troben en aquest mateix ordre en el Pontifical de Roda d'Isàvena, mentre que les dues següents figuren en el «Liber Ordinum» episcopal hispànic. La primera —n. 41— també es troba a l'Oracional de Verona, on cal dir-la el Divendres Sant en acabar el ritu de la «Indulgentia» per a la reconciliació dels penitents. La segona —n. 42—, al Sacramentari de Sant Feliu de Girona es troba unida a l'anterior formant una sola peça. És possible que en el «Liber Misticus» succeís el mateix, però les seves llacunes impedeixen de controlar-ho. Les altres dues —nn. 43-44— també figuren al Missal de Girona imprès l'any 1557.[17] Som davant la mescla normal de textos romano-francs i hispànics pròpia i característica de la tradició litúrgica catalano-narbonesa originada a principis del segle IX, segurament a la mateixa seu de Narbona.

La cerimònia del Divendres Sant continua amb el cant dels versos «Crux benedicta» —n. 45—, molt aptes per a ser interpretats en aquest moment. Curiosament, al final, manquen les rúbriques referents al res del «Pater noster» i a la comunió del sacerdot. És una deficiència que l'oficiant devia suplir amb la utilització d'un sacramentari.

15. Cf. Girona, Bib.Sem., M.S.142, ff.73 -74. Aquest manuscrit ja és del final del segle XIII. Les tres primeres col.lectes de la missa són les mateixes que té el Sacramentari de St-Gallen 348 en aquesta mateixa fèria quaresmal, mentre que la «Super populum» és treta del Sacramentari Gregorià, que també la té en aquesta fèria. Cf. DESHUSSES, *Le Sacramentaire*, p. 710.

16. Cf. ÉTAIX, «L'homéliaire» p. 422.

17. Cf. *Missale secundum laudabilem consuetudinem Dioecesis Gerundensis*, Barcelona 1557, ff.90 i 88 , respectivament. Exemplar de la Biblioteca Episcopal de Vic.

El Dissabte Sant s'inicia amb els tres nocturns de l'ofici matinal, que gairebé es conserva íntegre —nn. 46-70—. S'hi utilitzen els textos romans tradicionals, fixats ja des de molt antic, amb aquestes variants: El primer responsori del primer dels tres nocturns és, com a l'Antifoner de Sant Feliu[18] «Sepulto domino» en lloc del «Sicut ovis ad occisionem», i en les set lectures conservades es llegeixen passatges de les Lamentacions de Jeremies, mentre que en el ritu romà del breviari tridentí només es llegien en el primer nocturn, i en els altres dos s'utilitzaven textos dels tractats de sant Agustí als Salms i de la Carta als Hebreus. EL breviari imprès de Vic segueix el model romà.[19]

Els fragments acaben amb part de l'únic nosturn del dia de la Pentacosta —nn.71-73—, on es llegeix una de les homilies evangèliques del papa Gregori el Gran, com als Breviaris Romà i de Vic.[20]

Aquests fragments, malgrat no ser molts, permeten reconstruir un «Liber Místicus» força complet, amb el propi de la celebració de l'ofici i de la missa, on es combinen l'antifonari i el responsorial de l'ofici i de la missa, el leccionari patrístic de l'ofici, l'epistoler, l'evangelier i el sacramentari. El volum segurament només contenia els textos de la Quaresma i del temps pasqual, i suposa l'existència de dos altres volums: Un primer amb l'Advent, les festes nadalenques i els diumenges de després de l'Epifania, i un altre amb les dominiques de després de la Pentacosta i tot el santoral des de després d'aquesta festa fins a l'inici de l'Advent, tal com també era costum en l'antic ritu hispànic. Això, però, no pressuposa pas la influència directa d'un ritu sobre l'altre, sinó que ja ve donat per la mateixa contextura de l'any litúrgic, pràcticament igual en els dos ritus.

En adquirir aquest volum, i els altres dos que aquest primer pressuposa, per a poder celebrar bé tot l'any litúrgic, des de la primera dominica d'Advent fins a la festa conclusiva de la Santíssima Trinitat, els canonges de Santa Maria de Manlleu, amb facilitat, pogueren introduir en la seva església un culte solemne amb el cant diari de l'ofici i de la missa tal com exigia el seu ideal agustinià.

18. Cf. MARQUÈS-GROS, «L'Atifonari», n.60
19. Cf. *Breviarium Vicense*, ff. 198-199.
20. Cf. *Breviarium Vicense*, ff. 228 -229.

El LLIBRE DE GRAMÀTICA A LA BARCELONA DEL SEGLE XIV SEGONS ELS DOCUMENTS DELS PROTOCOLS NOTARIALS

JOSEP HERNANDO

L'ensenyament de lletra a la Barcelona del segle XIV va ésser una realitat fomentada i desitjada per tota la societat d'aleshores. La publicació, per part nostra,[1] de més de dos centenars de documents del segle XIV ens assabenta de diverses escoles, públiques i privades, de contractes de societat per tal de regir escoles, de venda de drets sobre escoles, de sous dels ensenyants, de cessió del regiment d'escoles, etc. L'ensenyament de lletra, però, es feia també de manera privada, és a dir, a les cases del discents, per mestres particulars que podien ésser escolars, clergues, estudiants d'arts, batxillers, mercaders, etc. Els discents o aprenents, per altra banda, pertanyien a totes les classes socials: fills de notari, de mercader, de cirurgià, de tintorer, de porter de rei, de fabre o ferrer, d'agricultor, de fuster, de corredor, de gabier, de giponer, etc. L'aprenentatge de lletra era també un dels objectius dels contractes d'aprenentatge, principal en alguns casos, complementari en altres.

1. Josep HERNANDO I DELGADO, *L'ensenyament a Barcelona, segle XIV. Documents dels protocols notarials. Primera part: Instruments notarials de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, 1350-1400*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 12 (1993), pàgs. 141-271; *Segona part: Instruments notarials de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona i de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 1294-1400*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 16 (1997), en premsa. Vegeu-hi la bibliografia existent sobre el tema de l'ensenyament a la Catalunya de la Baixa Edat Mitjana.

Quin manual o llibre de text servia per a l'aprenentatge de lletra? Se sol afirmar que el *Doctrinale puerorum*, obra escrita en 1209 per Alexandre de Villedieu, substituí les gramàtiques usades fins aleshores, el *Donat* del segle IV i el *Priscià* del segle V-VI, i serví, com a la resta d'Occident, de text-guia per a l'aprenentatge de lletra o de gramàtica durant els tres segles següents.[2]

Doncs bé, un escorcoll sistemàtic de les fonts seriades dels arxius, en especial els protocols notarials, del segle XIV, cercant tota la informació possible sobre el llibre durant aquest segle, ens mostra una realitat més complexa i més rica pel que fa al llibre de gramàtica.[3] Els canvis produïts des de, per exemple, Ciceró fins al segle XIV varen ésser profunds en tots els aspectes i també, per conseqüent, en l'aprenentatge de lletra i el llibre de gramàtica. Canvi, però, no vol dir oblit. Nous mètodes i nous textos no vol dir deixar de banda el passat. En les biblioteques privades dels barcelonins del segle XIV hom observa l'existència, ací i allà, de gran part dels textos relacionats amb l'aprenentatge de lletra i el llibre de gramàtica des de l'antiguitat: *De inventione rethorica* de Ciceró i *Rethorica ad Herennium* del Ps.-Ciceró (s. I aC) [doc. 11],[4] *De oratoria institutione* de Quintilià (s. I pC) [doc. 11], *Cató* o els *Dístics* del Ps.-Cató (època imperial) [doc. 6, 12, 32, 35], *Ars grammatica* d'Elius Donat o *Pars* o *Partes* o *Pars* (s. IV) [doc. 6, 11, 15, 29, *Institutiones grammaticae* de Priscià (s. V-VI) [doc. 10, 11, 12, 22, 33], *De doctrina Christiana* de Sant Agustí (s. V-VI), *Institutiones divinarum et saecularium litterarum* de Cassiodor (s. V-VI) [doc. 11], *De disciplina scholarium* o *De scholastica disciplina* del Ps.-Boeci (s. XII), *Alexandreis* o *Alexandre* de Gautier de Chatillon (s. XII) [doc. 10, 11, 12, 16, 18, 19, 22, 29, 35], *Tobias* de Mateu de Vendôme (v. 1200) [doc. 1, 5, 6, 11, 12, 15, 22, 29, 35], *Contemptus mundi* d'autor anònim (s. XIII) [doc. 6, 12, 32, 35], *Poetria nova* de Gaufridus de Vino Salvo (s. XIII) [doc. 28], *Liber derivationum* d'Hugucio de Pisa (s. XIII) [doc. 5, 7, 13, 29], *Doctrinale puerorum*

2. Vegeu art. *Alexandre de Villedieu*, dins «Gran Enciclopèdia Catalana», Barcelona 1970, vol. I, pàg. 541.

3. El recull de documents arriba a 457 i ens mostra un panorama de la cultura dels barcelonins del segle XIV força interessant. Vegeu Josep HERENANDO, *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XIV*, Fundació Noguera, Textos i Documents, Barcelona 1995.

4. Vegeu els documents a l'Apèndix Documental.

d'Alexandre de Villedieu (s. XIII) [doc. 5, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 22, 29, 32, 35], *Graecismus* d'Evérard de Béthune (s. XIII) [doc. 11, 12, 16, 22, 29, 30, 33, 35], el comentari del dominic anglès Robert Kilwardby sobre les *Institutiones grammaticae* de Priscià (s. XIII) [doc. 33], *Liber expositionis vocabulorum* de Guillem Brito o el Bretó (s. XIII) [doc. 11], *De modis significandi* d'autors diversos (s. XIII-XIV) [doc. 34]. Hom observa també l'existència dels manuals més en ús de la nova disciplina, lligada a l'aprenentatge de la gramàtica, que és l'*ars dictaminis*, és a dir, de la tècnica de redacció, l'inici de la qual és del segle XII: *Summa dictaminis* d'Adalbert de Samaria o *Summa Sameresa* (s. XII) [doc. 9], *Summa Bernardina* o *Summa dictaminis* de Bernat de Tours (s. XII) [doc. 4, 29, 35], *Libellus de arte dictandi rethorice* de Petrus Blesensis o Pierre de Blois (1181-1184) [doc. 11, 29], *Summa Dictaminis* de Guido Faba (1229) [doc. 18], *Summa dictaminis* de Tomàs de Càpua (s. XIII) [doc. 8, 11], *Summa dictaminis secundum stilum Romanae curiae* de Ricard de Pofi (s. XIII) [doc. 22], *Summa dictaminis* de Petrus de Vineis o Pere des Vinyes (s. XIV) [doc. 22, 28, 29], *Summa cancellariae* de Laurentius de Aquileia o Laurentius Lombardus (s. XIV) [doc. 2]. Aquestes obres representen, més o menys, la història de l'aprenentatge de lletra, del llibre de gramàtica i de la tècnica de redacció, des de l'Antiguitat fins a la Modernitat, i totes, com pot observar-se en l'apèndix documental, foren conegudes pels barcelonins del segle XIV.

La cultura a Catalunya durant el segle XIV no és altra que la que, a mitjan segle XIII, es generalitza a tot l'Occident medieval.[5] Fins aquest moment, l'ideal dominant de cultura es basava en la que els Pares llatins havien llegat. Els orígens, però, d'aquesta es troben en la literatura llatina, l'ideal de la qual es troba, de manera especial, encara que no pas de manera exclusiva, en Ciceró i Quintilià. Per a Ciceró l'eloqüència és l'art suprem, perquè, si l'home es distingeix dels animals pel llenguatge, com millor hom parla, millor hom és. L'eloqüència, però, no es basa en la pura retòrica, perquè l'ideal humà és el de l'orador instruït (*doctus orator*). La instrucció prové de les *artes liberales*: la gramàtica, les matemàtiques, la música, la retòrica,

5. J. BOWEN, *Historia de la educación occidental*. II *La civilización de Europa, siglos VI a XVI*, Ed. Herder, Barcelona 1979; P. Riche, *La educación en la Cristiandad Antigua*, Ed. Herder, Barcelona 1983.

la filosofia, la geometria. A la fi, les arts liberals de l'Edat Mitjana. Aquest és l'ideal del *De inventione rethorica* de Ciceró i del *Rethorica ad Herennium* del Ps.-Ciceró. L'ideal humà, segons *De oratoria institutione* de Quintilià, és el del *vir bonus dicendi peritus*, és a dir, el de l'home de bé que sàpiga parlar. Perquè això sigui possible, cal primer aprendre de llegir i d'escriure. Tot seguit, hom aprendrà els *grammatica*, és a dir, a més de la gramàtica pròpiament dita, l'estudi dels poetes, dels historiadors, dels oradors i de la composició literària. Impossible assolir-ho sense les arts liberals, que són els auxiliars de la «gramàtica» o estudi de la literatura. Segueix, per últim, la retòrica, és a dir, l'art de parlar bé.

Tots els Pares de l'Església llatina, l'autoritat dels quals dominà el pensament medieval, reberen primer la formació volguda per Ciceró i que va codificar Quintilià. Tan sols calia modificar el seu esperit. Si Ciceró volia formar el *doctus orator*, l'orador instruït, i Quintilià el *vir bonus dicendi peritus*, l'home de bé que sàpiga parlar bé, Sant Agustí, amb el seu *De doctrina christiana*, tot conservant la mateixa cultura, volgué formar el *vir christianus dicendi peritus*, és a dir, l'home cristià que parla bé. El text, però, que cal comprendre és la Sagrada Escriptura, per a la qual cosa són necessaris tots els recursos de les arts liberals: història, geografia, botànica, zoologia, mineralogia, astronomia, medicina, agricultura, navegació, dialèctica i, finalment, l'aritmètica. Però no acaba aquí el procés: cal saber parlar de l'Escriptura i, per a això, és necessària la retòrica.[6] Aquest procés el trobem reflectit en l'obra de Cassiodor *Institutiones divinarum et saecularium litterarum*. El llibre II d'aquesta obra, amb el títol *De artibus et disciplinis liberalium litterarum* serà d'ús freqüent, com manual, en les escoles monàstiques. Es tracta d'una mena de *Summa* de les arts liberals, és a dir, del que cal saber per a estudiar amb profit la Sagrada Escriptura i després ensenyar-la.

Fins a mitjan segle XIII la cultura occidental és la dels Pares llatins: una espècie d'*eloqüència christiana*, és a dir, l'eloqüència entesa a la manera de Ciceró i de Quintilià, en la qual la saviesa cristiana substitueix la saviesa dels filòsofs. A mesura que les obres d'Aristòtil son traduïdes al llatí i els mestres de lògica les introdueixen en llur

6. Les etapes eren la *lectio* (llegir el text), *emendatio* (corregir el text), *narratio* (explicar el text) i, per últim, *iudicium* (criticar el text).

programa d'ensenyament, l'estudi d'aquestes obres va ocupant cada vegada més temps i menys l'estudi de la gramàtica, dels textos clàssics i les altres arts liberals. Apareix així un nou tipus de cultura, el fonament de la qual és un mínim de gramàtica que exigeix l'ús corrent d'un llatí escolar, constituïda per l'estudi de la lògica[7] i de la filosofia d'Aristòtil i coronada per una teologia, la tècnica de la qual s'inspira en aquesta lògica i aquesta filosofia. Això no vol pas dir, com veurem tot seguit, que hom no conegui els autors de l'antiguitat clàssica i que desaparegui llur estudi.

En haver après la gramàtica llatina, calia llegir alguns textos. Hom disposava de la Bíblia, en especial del *Psalterium*, el *Saltiri* dels textos medievals,[8] i del llatí de la litúrgia. Hom llegia també els autors clàssics. Seguint les recomanacions del *De disciplina scholarium* o *De scholastica disciplina* del Ps.-Boeci, obra del segle XII,[9] la instrucció havia d'estendre's progressivament des dels primers elements fins a l'estudi dels escriptors com Sèneca, Lucà, Ovidi, Virgili, Horaci, Juvenal.[10] Tanmateix, hom feia ús sobretot d'obres pseudo-clàssiques: L'*Alexandreis* de Gautier de Châtillon (escrit vers 1176-1179), poema que consta de 5.464 hexàmetres i que explica les gestes d'Alexandre el Gran; el *Tobias* de Mateu de Vendôme, (escrit vers l'any 1200), versificació del Tobias antic-testamentari; el *Contemptus mundi*, o de forma abreujada *Contemptus*, obra anònima del segle XIII, dissertació moral en versos variadament rimats.

La decadència, per conseqüent, pel que fa a l'estudi dels clàssics, és palesa. La llengua llatina, però, era la llengua culta que hom usava a les escoles. Calia, doncs, un mínim d'estudis gramaticals. Si l'estudi de la lògica començava al més aviat possible, calia abreujar l'estudi de la gramàtica. Seguint la tècnica mnemotècnica, iniciada a mitjan

7. D'aquí la popularitat de l'obra *Tractatus logice* o simplement *Tractatus* de Petrus Hispanus (1210-1277), després papa Joan XXI. Vegeu docs. 4, 12, 33.

8. Vegeu a l'Apèndix Documental els docs. 2, 4, 6, 14, 25, 30.

9. Vegeu-la a PL 64, cols. 1223-12238. Aquesta obra, molt popular durant la Baixa Edat Mitjana, presenta un programa d'estudis que té com a base la gramática, la literatura llatina i una lògica elemental. Després hom pot passar als estudis mitjans i superiors.

10. Les biblioteques particulars dels barcelonins del segle XIV disposaven d'obres de gran part d'aquests autors, segons el recull de documents que ja hem publicat, vegeu la nota 3. El més popular, per la seva presència, fou Sèneca, tot seguit Ovidi, Juvenal, Quint Curci Ruf i Publi Papini Estaci.

segle XII, apareix, vers 1210, la *Poetria nova* de l'anglès Gaufridus de Vino Salvo. Les gramàtiques de l'antiguitat, l'*Ars grammatica* de Donat (s. IV) i la *Institutio de arte grammatica* de Priscià (s. V-VI), basades en la resolució dels punts dubtosos estudiant els exemples dels millors autors llatins, passaren a un segon terme, malgrat que no desaparegueren mai de les escoles i les biblioteques privades.[11] Les noves gramàtiques no asseguren la correcció del llenguatge basant-se en el principi d'autoritat, sinó que pretenen una demostració causal de les seves regles. Aquest és el cas de la més popular de les gramàtiques a partir del segle XIII, el *Doctrinale puerorum*, o senzillament *Doctrinale* o *Doctrinal* d'Alexandre de Villedieu, de 1209, on s'exposa la gramàtica llatina en 2645 versos hexàmetres. També és el cas del *Graecismus*, o bé *Grecisme*, d'Evérard de Béthune, obra també en vers i que fou coneguda amb el nom del seu autor com *Abreart* i amb diverses altres variacions del dit nom. El mateix objectiu pretén el *Liber derivationum* d'Hugucio da Pisa (s. XIII), força popular també i conegut com a *Derivator, Dirivador, Dirivacions* o amb el nom del seu autor, *Oguició* o *Uguició*, i que, a més de la gramàtica pròpiament dita, ensenya etimologia i també lexicografia.

El resultat va ésser un canvi d'orientació en l'estudi de la gramàtica. Si abans gramàtica i dialèctica anaven unides, ara la gramàtica és absorbida de manera progressiva per la lògica per servir d'introducció a l'estudi de la filosofia, en lloc de servir d'introducció literària a les obres mestres de l'antiguitat. En són testimonis les summes o tractats dits *De modis significandi*. L'objecte d'aquestes obres és el mateix que el de les antigues gramàtiques, però aquí les parts del discurs s'estudien com a modes de significació (*modi significandi*), és a dir, tenint present la seva aptitud per a expressar els diversos aspectes del ser i del pensament. A partir d'aquí, hom passa a l'estudi de la lògica, l'objecte de la qual són els modes del coneixement (*modi intelligendi*); i tot seguit es passa a la metafísica, l'objecte de la qual són els modes del ser (*modi essendi*), és a dir, substància, accident, essència, existència, etc.

El caràcter, per conseqüent, de les arts liberals, en especial del

11. Així, la *Institutio de arte grammatica* de Priscià fou objecte d'un comentari, força popular a la Baixa Edat Mitjana, pel dominic anglès Robert Kilwardby (s. XIII), hostil a les noves tendències.

trivium, sobretot de la gramàtica i de la retòrica, és eminentment pràctic i utilitari. És a dir, la gramàtica i la retòrica són considerades com a propedèutica per a l'estudi de la teologia o, si s'escau, del dret. Res d'estrany, doncs, que sorgís una nova disciplina, primer a Itàlia i tot seguit a la resta de l'Occident medieval: l'*ars dictaminis*. Escripturar un fet, sigui de la mena que sigui, exigeix la redacció del text. Per a assolir correcció textual i exactitud de formulació, hom va fer ús d'unes obres conegudes com *ars dictandi* i de formularis. Ambdós proporcionaven suport literari i tècnic. L'*ars dictandi* és l'expressió i suma del que ensenya el *trivium*, en especial del que ensenyen la gramàtica i la retòrica. L'*ars dictandi* és la disciplina que tracta del *dictare*, és a dir, de la redacció, segons les normes de la gramàtica, la retòrica i la lògica.[12]

Res d'estrany, doncs, la presència d'aquestes obres en les biblioteques no tan sols dels juristes, notaris i escrivans, sinó també dels clergues i, fins i tot, dels mercaders, perquè l'*ars dictandi* és una disciplina literària.[13] En les biblioteques dels barcelonins del segle XIV abundaren aquestes obres, essent la majoria d'elles epistolaris. En general aquestes obres són designades amb un nom genèric: *liber de dictamine litterarum, liber vocatus dictamen litterarum, liber dictaminis epistolarum, libri dictaminum litterarum, liber in quo sunt forme litterarum, libre de dictats de letres, libre de dictats de cartes*. Tanmateix foren coneguts molts dels més importants autors d'aquesta disciplina de l'*ars dictandi*. Aquest és el cas de la *Summa Sameresa*, és a dir, els *Praecepta dictaminum* d'Adalbert de Samaria, de Bolonya, del segle XII; de la *Summa Bernardina*, és a dir, la *Summa Dictaminis* de Bernat de Tours, del segle XII;[14] de *Mestre Pere Blesent* o *Blesant* o *Verbal*, és a dir, el *Libellus de arte dictandi rethorice* de Petrus

12. Vegeu J. BONO, *Historia del Derecho Notarial Español*. I *La Edad Media*. 1 *Introducción, preliminar i fuentes*. Junta de Decanos de los Colegios Notariales de España, Madrid 1979, pàgs. 199-228; J. GARCÍA-GRANERO, *Formularios notariales de los siglos XII al XVI*, dins «Anales de la Academia Matritense del Notariado», XXII (1978), pàgs. 255 i ss.

13. Vegeu M. OLIVAR, *Notes entorn la influència de l'Ars dictandi sobre la prosa catalana de cancilleria de finals del segle XIV*, dins Harl, III, pàgs. 631-653.

14. Sobre la confusió entorn del contingut de la *Summa Bernardina* vegeu M.-H. JULLIEN DE POMMEROL i J. MONFRIN, *La bibliothèque pontifical à Avignon et à Peníscola pendant le Grand Schisme d'Occident et sa dispersion*, Ecole Française de Rome 1991, vol. 2, pàg. 691, n. 451.

Blesensis o Pierre de Blois, de la fi del segle XII, el qual s'inspirà en la *Summa Bernardina*; de la *Summa dictaminis*, de 1229, de Guido de Faba, capellà a Bolonya, obra també dita *Viridarium consolationis*; de la *Summa dictaminis breviter et artificose composita per magistrum Laurentium Lombardum*, és a dir, la *Practica* o *Summa cancellariae* de Llorenç d'Aquileia (s. XIII-XIV).

Un subgènere de l'*ars dictandi* està format per formularis i tractats que, des de la fi del segle XII, es redactaren per a ús d'escrivents i notaris de la cancelleria papal i que són designats en les biblioteques dels barcelonins del segle XIV amb el nom genèric de *formulari de litteris et sententiis, libres de formes de cartes, liber fomarum instrumentorum*. Són conegudes, tanmateix, algunes de les obres més populars d'aquest subgènere. Aquest és el cas de la *Summa de mestre Pere des Vinyes*, és a dir, els *Dictamina magistri Petri de Vineis*, del segle XIII; de la *Summa dictaminis* del mestre Tomàs de Càpua (s. XIII), notari primer i canceller més tard amb Innocenci III; de la *Summa dictaminis composita per magistrum Ricardum de Pofis extracta de registris dominorum Urbani, Clementis et aliorum paparum*, és a dir, de Ricard de Pofi, també del segle XIII, notari públic de Roma i també «abbreviator» papal.

Deiem que les biblioteques dels barcelonins dels segle XIV disposaven dels llibres més representatius de l'evolució dels estudis bàsics des d'Antiguitat, en concret des de Ciceró. La lectura dels regestos de l'apèndix documental ho demostra.[15]

15. Com és habitual, fem ús de les sigles següents: ACB = Arxiu de la Catedral de Barcelona, AHCB = Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, AHPB = Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, s.n. = sense númerar.

REFERÈNCIES DOCUMENTALS

1

1332 Gener 23. Barcelona

Inventari dels béns d'Arnau Colomer, mercader, ciutadà de Barcelona. A més de llibres de Dret Cívil (Digestum *i* Volum *amb la glossa ordinària d'Accursio) i llibres de comptes dels seus negocis, posseïa «quinque libros gramaticales».*

ACB, BERNAT DE VILARRUBIA, *Capibrevium* 1331 Desembre 12 - 1332 Febrer 19, fols. 59v-74r.

2

1333 Agost 30. Barcelona

Inventari dels béns de Bernat Ermengol, mercader, ciutadà de Barcelona. A més d'un Flos sanctorum, *un* Saltiri *i diversos llibres de comptes sobre la seva activitat professional, posseïa un* Thobiades, *és a dir, el* Tobias *de Mateu de Vendôme, i la* Summa dictaminis *de Llorenç d'Aquileia.*

ACB, GUILLEM BORRELL, *Capibrevium* 1333 Agost 11 - 1333 Octubre 23, fols. 43v-53v.

3

1335 Febrer 12. Barcelona

Inventari dels béns de Berenguer de Montcada, ciutadà de Barcelona. A més de diversos llibres de Dret i una obra de Sèneca, posseïa «quosdam libros gramaticales» perquè els seus fills aprenguessin de lletra.

ACB, BERNAT DE VILARRUBIA, *Capibrevium notularum sive rogationum* 1335 Gener 19 - 1335 Març 24, fols. 70v-85r.

4

1335 Juny 13. Barcelona

Inventari dels béns de Bernat Loreda, ciutadà de Barcelona. Posseïa dos exemplars del Tobias *de Mateu de Vendôme, un* Saltiri, *el llibre de tècnica de redacció* Summa Bernardina *o* Summa dictaminis *de Bernat de Tours, i el llibre de lògica* Tractatus logice *de Petrus Hispanus, després papa Joan XXI.*

ACB, BERNAT DE VILARRUBIA, *Capibrevium rogacionum sive notarum* 1335 Març 26 - 1335 Juliol 26, fols. 121v-126v.

5

1336 Febrer 27. Barcelona

El corredor de llibres Salamó Rahir, jueu de Barcelona, ven a un habitant de Càller tres llibres de gramàtica: el Liber derivationum *d'Hugucio da Pisa, dit en l'instrument* Oguicio sive Derivator, *un* Doctrinale puerorum *d'Alexandre de Villedieu i un* Tobias *de Mateu de Vendôme.*

AHPB, BARTOMEU DE MIRAMAT, *Manual* 1335 Novembre 27 - 1337 Agost 24, fol. 16r.

6

1336 Juliol 3. Barcelona

Inventari dels béns del prevere Pere de Roure, beneficiat a l'església del monestir de Santa Maria de Jonqueres. A més de diversos llibres propis dels clergues de l'època, diversos altres llibres demostren que l'ensenyament de lletra era una altra activitat seva: un Partes, *és a dir, l'*Ars grammatica *d'Elius Donat, l'obra anònima* Contemptus mundi, *un*Ató, *és a dir, els* Distics *del Ps.-Ató, un* Tobias *de Mateu de Vendôme, un* Saltiri *i «quasdam tabellas ceratas» i bancs per a ús dels seus alumnes.*

ACB, BERNAT DE VILARRUBIA, *Capibrevium notarum sive rogationum* 1336 Juny 23 - 1336 Setembre 17, fols. 10v-13v.

7

1339 Setembre 2. Barcelona

El prevere de la diòcesi de Barcelona Guillem d'Illa promet escriure el llibre de gramàtica Liber derivationum *o* Derivator *d'Hugucio da Pisa, per a Francesc de Pont, prevere de la mateixa diòcesi.*

ACB, PERE BORRELL, *Capibrevium* 1339 Maig 20 - 1339 Setembre 15, fols. 170v-171r.

8

1340 Octubre 10. Barcelona

Inventari dels béns de Ramon de Vilalta, canonge i sagristà de la Seu de Barcelona. La seva biblioteca estava formada sobretot per llibres de Dret Canònic i Dret Civil. Posseïa també un llibre de tècnica de redacció: la Summa dictaminis *de Tomàs de Càpua.*

ACB, BERNAT DE VILARRUBIA, *Capibrevium rogacionum sive notularum* 1340 Agost 3 - 1340 Desembre 14, fols. 78r-82r.

9

[1346] Barcelona

Inventari dels béns del notari públic de Barcelona Pere Ferrer. La seva biblioteca estava formada, de manera exclusiva, per llibres de l'art de notaria i per alguns de tècnica de redacció, entre aquests la Summa Sameresa, *és a dir, els* Praecepta dictaminum d'Adalbert de Samaria.

ACB, ANONIM, *Fragment de capbreu* 1346, fols. 4v-5v.

10

1348 Octubre 13. Barcelona

Inventari dels béns del prevere Bernat de Puigcarbó. La seva biblioteca estava formada per llibres litúrgics i diversos llibres didàctics: un Alexandri *o* Alexandreis *de Gautier de Châtillon, dos* Doctrinaler *o* Doctrinale puerorum *d'Alexandre de Villedieu, un* Precià menor, *és a dir, els llibres XVII-XVIII de la* Institutio de arte grammatica, *també coneguda com a* Institutiones grammaticae *de Priscià, un* Thobias *de Mateu de Vendôme, un* Contemptus mundi, *els* Dístics *del Ps.-Cató i unes* Qüestions de gramàtica.

ACB, *Plec de documentació diversa*, segle XIV: *Inventari de Bernat de Puigcarbó, prevere,* fols 1-2.

11

1356 Novembre 8. Barcelona

La biblioteca de Ramon Vinader, doctor en lleis, empenyorada pel seu fill i hereu universal a Jaume de Vallseca, llicenciat en lleis i ciutadà de Barcelona, és lliurada a aquest. Aquesta biblioteca, la més important de les trobades, estava formada per llibres de totes les disciplines: filosofia, teologia, dret, medicina, literaris i didàctics. El conjunt d'aquests últims demostra la formació bàsica de Ramon Vinader: el Doctrinale *d'Alexandre de Villedieu, el* Tobias *de Mateu de Vendôme, l'*Alexander *de Gautier de Châtillon, l'*Ebrardus *o* Grecisme *d'Evérard de Béthune, un* Priscianus minor, *és a dir, els llibres XVII-XVIII de les* Institutiones grammaticae *de Priscià, una glossa de l'*Ars grammatica *d'Elius Donat, el* De oratoria institutione *de Quintilià, el* De dictamine *de Cassiodor, el* Liber expositionis vocabulorum *de Guillelmus Britonis o Guillem el Bretó, la* Rethorica ad Herennium *del Ps.-Ciceró, la* Summa dictaminis *del mestre Tomàs de Càpua, el* Libellus de arte dictandi rethorice *de Petrus Blesensis, el* Liber Statii Thebaydes, *és a dir, el* Thebais *o* Tebaida *de Publi Papini Estaci.*

ACB, FRANCESC DE LADERNOSA, *Manual* 1356 Agost 11 - 1356 Desembre 1, fols. 133r-136r.

12

1360 Octubre 19. Barcelona

Inventari dels béns d'Antic de Font, notari públic de la ciutat de Barcelona. Un terç de la seva biblioteca estava formada per llibres de gramàtica i de tècnica de redacció: dos Prisianus minor, *és a dir, els llibres XVII-XVIII de les* Institutiones grammaticae *de Priscià, un* Cató, *és a dir, els* Dístics *del Ps.-Cató, un* Doctrinale *d'Alexandre de Villedieu, dos* Alexandri *o* Alexandre *de Gautier de Châtillon, un* Ebrardus *o* Grecisme *d'Evérard de Béthune, un* Contemptus mundi, *un* Thobias *de Mateu de Vendôme, diversos llibres de tema gramatical i de tècnica de redacció sense especificar i el llibre de lògica* Tractatus logice *de Petrus Hispanus, després papa Joan XXI.*

AHPB, GUILLEM DE SANT HILARI, *Quadragesimum capibrevium notularum* 1360 Agost 25 - 1360 Novembre 26, fols. 55r-57v.

13

1362 Juny 2. Barcelona

Inventari dels béns de Joan de Quadres, prevere de Barcelona, fill de Jaume de Quadres, notari, ciutadà de Barcelona. Hom trobà diversos llibres de gramàtica i de tècnica escriptòrica: dos Doctrinale *d'Alexandre de Villedieu, un* Derivador *o* Liber derivationum *d'Hugucio da Pisa, un resum d'aquest amb el títol* Tabula Uguici (sic), *un* Liber accidentium gramatice, *una* Summa Bernardina, *és a dir, la* Summa dictaminis *de Bernat de Tours i una* Summa dictaminis magistri Nicholai de Talos.

AHPB, RAMON MORELL, *Llibre de testamentaries* 1362 Juny 8 - 1362 Juliol 14, fols. 16r-19v.

14

1365 Febrer 25. Barcelona

Entre els diversos béns pertanyents a Bernat de Torre, oriünd de

Castellfollit de Riubregós, escolar prop de Ramon Roca, rector de l'església de Sant Just de Barcelona, i que són retornats a la seva mare, hom trobà un Doctrinale *d'Alexandre de Villedieu i un* Saltiri.

ACB, PERE BORRELL, *Manuale* 1364 Agost 26 - 1365 Octubre 27, fols. 128v-129r.

15

1370 Febrer 15. Barcelona

Inventari dels béns de Pere de Casesvelles, moler i ciutadà de Barcelona. Hom trobà diversos llibres «modici valoris», entre ells un Tobias *de Mateu de Vendôme i un* Parts, *és a dir, l'*Ars grammatica *d'Elius Donat.*

ACB, PERE BORRELL, *Capbreu* 1370 Gener 19 - 1370 Abril 5, s.n.

16

1371 Novembre 27. Barcelona

Miquel des Bosch, de 14 anys, fill del difunt Pere des Bosch, cambrer del rei i ciutadá de Barcelona, reb dels seus tutors dos llibres de gramàtica, pertanyents a la seva herència, que li són necessaris per anar a l'escola: el Grecisme *d'Evérard de Béthune i l'*Alexandreis *de Gautier de Châtillon.*

AHPB, FRANCESC DE LADERNOSA, *Tertium decimum manuale* 1370 Novembre 16 - 1373 Maig 29, fol. 44v.

17

1373 Juny 15. Barcelona

Guillem Anglès, beneficiat de l'altar de Sant Bernat de la Seu de Barcelona, atorga testament i llega a Francesc Vidal, ciutadà de Barcelona, dos llibres de tècnica de redacció, que no són especificats.

ACB, *Testaments* VIII - 9.

18

1374 Abril 27. Barcelona

Inventari dels béns de Pere Pla, escrivà i ciutadà de Barcelona. Hom trobà dos llibres de gramàtica: un Doctrinale *d'Alexandre de Villedieu i un* Alexander *de Gautier de Châtillon; i un llibre de tècnica de redacció: la* Summa dictaminis *o* Viridarium consolationis *de Guido de Faba.*

AHPB, RAMON MASSANA, *Manual* 1373 Abril 7 - 1375 Maig 7, fols. 81r-86r.

19

1375 Abril 16. Barcelona

Francesc i Jaume, fills i hereus universals de Jaume de Conesa, conseller i protonotari del rei, reben, entre d'altres béns del seu pare, el llibre de gramàtica Alexandri *o* Alexandreis *de Gautier de Châtillon.*

ACB, PERE BORRELL, *Capibrevium* 1375 Abril 2 - 1375 Juliol 30, s.n.

20

1375 Maig 6. Barcelona

Bartomeu de Gostemps, de l'ofici del mestre racional de la cort reial, ciutadà de Barcelona, atorga testament i disposa que els seus llibres de gramàtica, de lògica, de les altres arts liberals i de formularis de lletres no siguin venuts, sinó que siguin conservats per a ús del seu fill i hereu universal Joanet.

AHPB, RAMON MASSANA, *Capibrevium testamentorum et codicillorum* 1371 - 1376, fol. 59v-61v.

21

1375 Maig 7. Barcelona

Inventari dels béns de Bartomeu de Gostemps, de l'ofici del mestre racional de la cort reial, ciutadà de Barcelona. Hom trobà diversos llibres de tècnica de redacció.

AHPB, RAMON MASSANA, *Manual* 1373 Abril 7 - 1375 Maig 7, fol. 143r-144v.

22

1375 Setembre 28. Barcelona

Inventari anònim. Hom trobà diversos llibres de gramàtica; un Precià menor, *és a dir, els llibres XVII-XVIII de les* Institutiones grammaticae *de Priscià, dos* Alexandre *o* Alexandreis *de Gautier de Châtillon, un* Tobias *de Mateu de Vendôme, un* Doctrinale *d'Alexandre de Villedieu, un* Grecisme *d'Evérard de Béthune; i diversos llibres de tècnica de redacció: una* Summa dictaminis de Petrus de Vineis o Pere des Vinyes, *una* Summa dictaminis *de Ricard de Pofi i d'altres sense especificar.*

ACB, PERE BORRELL, *Capibrevium* 1375 Agost 3 - 1375 Octubre 24, s.n.

23

1376 Gener 2. Barcelona

Francesc sa Costa, notari i ciutadà de Barcelona, ven a Pere Guitard, prevere de la casa del bisbe de València, el llibre Catholicon *de Joan de Gènova pel preu de 44 lliures de moneda de Barcelona.*

ACB, PERE BORRELL, *Manuale* 1375 Maig 7 - 1376 Maig 5, s.n.

24

1378 Gener 18. Barcelona

Inventari dels béns d'Arnau Carbassí, canonge i precentor de la Seu de Barcelona. Hom trobà diversos llibres de gramàtica i de tècnica de redacció sense especificar.

ACB, PERE BORRELL, *Capbreu* 1377 Desembre 3 - 1378 Març 9, s.n.

25

1384 Febrer 25. Barcelona

Francesc Prunell, escolar de Barcelona, signa àpoca de 60 sous, per raó del sou per haver ensenyat de lletra, durant dos anys, a Jaume de Castanyer, hereu universal de Constança, esposa de Jaume de Pelfort, mercader i ciutadà de Barcelona. Signa també àpoca d'un florí pel preu d'un Saltiri *venut per ell als marmessors testamentaris de Constança.*

AHPB, BERENGUER ESCUDER, *Manual* 1383 Desembre 29 - 1385 Desembre 22, fol. 23v.

26

1384 Maig 18. Barcelona

Bonjuha Mahir, lligador de llibres i jueu de Barcelona, reconeix haver rebut de Bernat de Conamina, fill i marmessor de Ferrer de Conamina, notari i ciutadà de Barcelona, 40 sous per haver enquadernat el llibre Catholicon, *llegat a la Seu de Barcelona.*

AHPB, ANTONI BELLVER, *Manuale quintum* 1381 Maig 20 - 1384 Maig 20, fol. 164r.

27

1385 Juny 2. Barcelona

Pere Borrell, notari i ciutadà de Barcelona, atorga testament i llega a Franciscó, fill de Francesc Castell, candeler de sèu, tots els seus llibres de gramàtica i de lògica i tots els altres de qualsevulla ciència.

ACB, *Testaments* XV - 17.

28

1390 Gener 18. Barcelona

Inventari dels béns d'un clergue. Hom trobà els llibres de gramàtica Poetria nova *de Gaufridus de Vino Salvo i* Catholicon *de Joan de Gènova i el llibre de tècnica de redacció* Summa dictaminis *de Petrus de Vineis o Pere des Vinyes.*

AHPB, PERE GRANYANA, *Primum capibrevium extraordinarium* 1385 Maig 26 - 1399 Juliol 3, fols. 76r-79r.

29

1390 Agost 5. Barcelona

Inventari dels béns de Pere Vidal, ecrivà del rei i ciutadà de Barcelona. Hom trobà diversos llibres de gramàtica: dos Pars *o* Ars grammatica *d'Elius Donat, tres* Doctrinale *d'Alexandre de Villedieu, un* Tobias *de Mateu de Vendôme, un* Grecisme *d'Evérard de Béthune, un* Liber derivationum *d'Hugucio da Pisa, un* Alexandre *de Gautier de Châtillon, un* Catholicon *de Joan de Gènova i d'altres sense especificar. Hom trobà també diversos llibres de tècnica de redacció: dos exemplars de la* Summa Bernardina, *és a dir, la* Summa dictaminis de Bernat de Tours, *dos exemplars de* Libellus de arte dictandi rethorice *de Petrus Blesensis o Pierre de Blois, una* Summa dictaminis de mestre Peres des Vinyes *o Petrus de Vineis i d'altres sense especificar.*

ACB, NICOLAU DE FABREGA, *Manual* 1389 Agost 3 - 1390 Novembre 17, s.n.

30

1390 Desembre - 1391 Gener 27. Barcelona

Inventari dels béns de Joan Llull, ciutadà de Barcelona. Hom trobà el llibre de gramàtica Abreat, *és a dir, el* Graecismus *d'Evérard de Béthune i dos* Saltiri.

AHCB, JOAN DE TRILLA, *Inventari dels béns de Joan Llull*, Arxiu notarial I.1, fols. 1r-35v.

31

1392 Març 18. Barcelona

Bernat Arnau, notari i ciutadà de Barcelona, atorga testament i llega a Bernat Sanç, escrivà de Barcelona, que vol ser notari, diversos llibres d'art de notaria i tots els seus altres llibres.

ACB, *Testaments III - 307.*

32

1392 Març 21 - Abril 1. Barcelona

*Inventari dels béns de Guillem d'Orta, notari i ciutadà de Barcelona. Hom trobà diversos llibres de gramàtica: un*Ató, *és a dir, els* Dístics morals *del Ps.-Ató, un* Contemptus *d'autor anònim, un* Alexandre, *és a dir, l'*Alexandreis *de Gautier de Châtillon, i un llibre amb notes sobre gramàtica. Hom trobà també diversos llibres de tècnica de redacció.*

AHPB, BERENGUER ERMENGOL, *Marmessoria de Guillem d'Orta, notari i ciutadà de Barcelona* 1390 - 1392, fols. 12v-14r.

33

1400 Gener 25 - Març 16. Barcelona

Encant anònim de llibres de diverses disciplines. De gramàtica: un Priscianus minor, *és a dir, els llibres XVII-XVIII de les* Institutiones grammaticae *de Priscià, el comentari de Robert Kilwardby sobre el* Priscianus minor, *dos exemplars del* Graecismus *d'Evérard de Béthune, el llibre* Report de gramàticha *i diversos llibres de lògica, entre ells el* Tractatus logice *de Petrus Hispanus, després papa Joan XXI.*

AHCB, Arxiu notarial I.2: s. XV *Inventaris i encants anònims*, fols. 1r-17r.

34

1400 Març 27. Barcelona

Bernat de Tarragona, prevere i beneficiat a l'església de Sant Jaume de Barcelona, nomena procurador perquè recuperi el llibre de gramàtica De modis significandis.

ACB, GABRIEL CANYELLES, *Primum manuale comune* 1399 Abril 13 - 1400 Desembre 24, fols. 73r.

35

1400 Novembre 26, 27. Barcelona

*Encant dels béns i dels llibres de Joan Ferrer des Puig, mercader i ciutadà de Barcelona. Diversos llibres eren de Gramàtica: dos exemplars de*Ató, *és a dir, els* Dístics morals *del Ps.-Ató, dos* Contemptus *d'autor anònim, dos* Doctrinale *d'Alexandre de Villedieu, un* Graecismus *d'Evérard de Béthune, dos* Tobias *de Mateu de Vendôme, un* Alexandre *de Gautier de Châtillon i un llibre amb notes de gramàtica. Hom encantà també el llibre de tècnica de redacció* Summa Bernardina, *és a dir, la* Summa dictaminis *de mestre Bernart de Tours.*

AHCB, Arxiu notarial I.2: BERNAT NADAL, *Encant dels béns de Joan Ferrer despuig, mercader*, fols. 24.

LA GÉOGRAPHIE DES MOINES OU LE PLAISIR CÉLESTE ET MONDAIN D'ÉTUDIER LES TEXTES MÉDIÉVAUX

UTA LINDGREN

Au cours du siècle dernier on a interprété de manière diverse le mérite indiscutable du *clergé* (clerus) pour ce qui est de la tradition de l'érudition classique et il est souvent arrivé qu'une évaluation globale culmine à la fois dans le mépris de l'ordre écclésiastique et de la civilisation médiévale. Un essort —spécialement dans les sciences— aurait seulement commencé, disait-on, lors de l'émancipation des bourgeois, qui, dans les enceintes des villes, s'opposaient à la prédominance de l'église. Même une grande partie des historiens du moyen âge avaient regardé leur époque à travers des lunettes déformées ou assombries par les dits jugements. Pourtant la lecture des sources, dont les plus importantes sont disponibles grâce au Père Migne —et souvent aussi aux éditions modernes critiques— nous fait connaître un moyen âge bien différent. Car ce fut avant tout le *clergé* (clerus) qui sut lire, écrire et enseigner. Mieux encore, c'étaient des moines — à d'exceptions près— qui nous ont laissé des écrits manifestant le savoir du temps jusqu'à l'aube des universités. En revisant les vieux préjugés il faut donc commencer à étudier à fond le contenu des écrits scientifiques. Prenons donc le cas de la géographie.

LE RÔLE DE L'ENSEIGNEMENT DE LA GÉOGRAPHIE AU MOYEN ÂGE

L'histoire des sciences est souvent conçue comme une histoire des idées scientifiques —et l'on comprend comme idée uniquement ce qui

mène aux concepts modernes— l'histoire perd non seulement la pluralité des dimensions mais aussi l'actualité et l'extension d'une discipline dans son temps. La relation entre la recherche scientifique et l'enseignement varie énormément selon les disciplines, comme on peut déjà le prévoir à cette date. Pour la géographie le problème est en ceci particulier, que son système général valable jusqu'à nos jours fut déjà élaboré par Plinius l'Ancien. Depuis on constate des additions en ce qui concerne la physique, la cartographie, la connaissance des pays éloignés de l'Europe etc. Mais il n'y aura pas de changement du système complet ou —comme l'a voulu le feu Thomas Kuhn— du paradigme.

Pourtant il y eut au moyen âge deux événements, d'ailleurs les historiens se demandent comment ils ont pu se produire. C'est l'apparition des cartes nautiques de la Méditerranée et de la Mer Noire, les dits portulans, et la soi-disante découverte du Nouveau Monde au-delà de l'Atlantique. On a longtemps eu du mal à expliquer du point de vue technique la qualité brillante des portulans et on est même allé jusqu'à croire l'année du 500ième anniversaire de la découverte, que cela avait été de la pure chance, comparable à la chance d'une poule aveugle, qui aurait guidé Christophe Colomb.

Bon, d'une part cela dépend un peu du point de départ. Il existe des historiens modernes qui cherchent à prouver la supériorité de leur propre époque (et peut-être la leur?) en montrant combien leurs prédécesseurs, surtout les plus reculés, leur furent inférieurs. Ce n'est pas nécessairement une méthode objective. Laissons ce procédé à part parce qu'il y a des sources incontestablement originales qu'il faudra prendre au sérieux. Ainsi on a pu trouver des explications pour la technique des portulans et du savoir nautique au 15ième siècle. C'étaient des explications du point de vue de l'histoire des idées. Il restait pourtant une énigme. Ces deux événements semblaient avoir surgi du néant étant donné qu'on ne sait rien d'une érudition géographique. Les historiens de la géographie[1] s'étaient plus ou moins prononcés négativement sur

1. Les auteurs suivants sont traités de manière extensive et toujours non révisée par M. MANITIUS, *Geschichte der lateinischen Literatur im Mittelalter*, Bd. 1, München 1911, Bd. 2, München 1923, Bd. 3, München 1931. On en trouve quelques uns dans le *Dictionary of Scientific Biographie* et —de forme restreinte— dans le *Lexikon des Mittelalters*, München 1977 ff. Jusqu'à la fin du 12ième siècle on peut se fier de l'étude excellente de J.K.WRIGHT, *The Geographical Lore of the Time of the Crusades. A Study in the History of Medieval Science and Tradition in Western Europe*,

les écrits géographiques et cosmographiques du moyen âge et il y en a même —comme Hanno Beck, reduisant la géographie du moyen âge à John Mandeville—[2] qui omettent complètement Plinius, Isidore de Séville et Beda Venerabilis. Cette attitude négative ne nous a pas menés à une compréhension du développement de la géographie en tant que science et cela a surtout été une faute fondamentale de ne pas s'occuper de l'aspect de la diffusion du savoir.

Relation avec la mathématique et le quadrivium

D'une part il faut prendre en considération qu'au moyen âge il y eut une coutume de substituer la notion de quadrivium par la notion de mathématique (au singulier ou au pluriel). Ainsi par exemple la musique pouvait être considérée comme mathématique. Pourtant la géographie n'a jamais été un des quatre arts qui ont formé le canon du quadrivium. Le mot même de géographie est presque absent des sources jusqu'à la fin du 15ième siècle. Le personnage inconnu du 8ième siècle se disant «Aethicus» et feignant d'être d'origine grecque, appelle son oeuvre géographique «chosmographia», mais cette dénomination reste plutôt rare avant l'apparition de la cosmographie du pseudo-Ptolémée au début

---

New York 1925. Certains aspects de la tradition de Plinius se trouvent très bien traités par Borst, Arno, *Das Buch der Naturgeschichte. Plinius und seine Leser im Zeitalter des Pergaments* (Abhandlungen der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Phil.-Hist. Klasse Jg. 1994, Abh.1), Heidelberg 1994. On ne trouvera pas grand chose sur la géographie dans les grands trésors classiques de l'histoire des sciences médiévaux: Duhem, Pierre, *Le Système du monde*, Paris (1-5) 1913-1917, (6-10) 1954-1959 et Thorndike, Lynn, *A History of Magic and Experimental Science During the First Thirteen Centuries of Our Era*, New York 1923-1958. Pour ce qui est la bibliographie de l'histoire de la géographie je ne nomme ici que S. Günther, *Geschichte der Erdkunde*, Leipzig/Wien 1904 et J. Schmithüsen, *Geschichte der geographischen Wissenschaft von den ersten Anfängen bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*, Mannheim 1970. Je ne puis partager la tendance pessimiste de ces publications, qui l'on retrouve même chez Wright, dont la formation surpasse de loin tous les autres. En revanche l'étude des sources est toujours recompensée de surprises. Des données bibliographiques récentes sur les auteurs médiévaux et leurs écrits, qui sont dignes de confiance, se trouvent dans les éditions des dernières années.

2. Beck, Hanno, *Geographie. Europäische Entwicklung in Texten und Erläuterungen*. Freiburg und München 1973.

du 13ième siècle. Ni Plinius ni Isidore de Séville ni Beda Venerabilis ni Albertus Magnus ne parlent de géographie ou de cosmographie. Plinius parle de «terrarum situs», Pomponius Mela de «chorographia», Isidore «de mundo et partibus», Dicuil «de mensura orbis terrae». Il n'y a pas de notion globale qui comprenne tout ce qui appartient à la géographie et Albert le Grand, qui postule pour la première fois qu'on doit la considérer comme une science naturelle, l'appelle «ciencia locorum».

Pourtant il existe une vieille tradition de compter la géographie parmi les arts libéraux. Cette fois-ci ce ne fut pas Plinius qui l'inaugura, car dans son «historia naturalis» il rassemble toute érudition et toute science restant en dehors du canon des arts libéraux, soit la biologie, la géographie, la minéralogie, différentes sciences humaines et plusieurs arts techniques. La tradition à l'intérieur des arts libéraux commence avec Martianus Capella[3] (vers 400) dans son invention didactique des noces du dieu Mercure avec dame Philologie, dont les demoiselles d'honneur représentent chacune un des sept arts libéraux. L'une d'elles est la demoiselle Géométrie[4] qui commence à s'étendre longuement sur la géographie avant d'être rappelée à l'ordre. Ainsi c'est seulement à la fin de son allocution qu'elle parle de la géométrie proprement dite. Et selon Hrabanus Maurus[5] (9ième siècle) on trouve —dans son énumération des sujets contenus dans les arts libéraux que les jeunes «clerici» doivent apprendre comme fondement des études théologiques— des thèmes géographiques et de la géométrie et de l'astronomie. L'aspect double des attributions s'explique facilement: ce sont d'une part les dimensions des phénomènes terrestres et spécialement leurs mesures concrètes et d'autre part la place de la terre

3. Martianus Capella, ed. A.Dick u. J. Préaux, Stuttgart 1978. Martianus Capella, ed. J. Willis, Leipzig (Teubner) 1983.

4. Livre VI.

5. Migne, *Patrologia Latina* 107, insbes. col. 400-404. On n'a pas fait attention au contenu géographique de ce programme. Cf. R. Kottje/H. Zimmermann (Ed.), *Hrabanus Maurus. Lehrer, Abt und Bischof*, Wiesbaden 1982. W. Weber (Ed.), *Rabanus Maurus in seiner Zeit. 780-1980.* Mainz 1980. J. Freundgen (Ed.), *Des Hrabanus Maurus pädagogische Schriften*; avec E. Köhler, *Hrabanus Maurus und die Schule zu Fulda*; E. Dümmler, *Hrabanstudien*, Paderborn 1890. P. Hägele, *Hrabanus Maurus als Lehrer und Seelsorger*, in: W. Böhme (Ed.), *Hrabanus Maurus und seine Schule*, Fulda 1980.

dans le monde et les phénomènes sublunaires qui présentent un intérêt pour la géographie.

Voilà les raisons formelles pour lesquelles la géographie est entrée dans le cercle illustre des arts libéraux. De fait, depuis Plinius la géographie faisait partie également des mathématiques pratiques (expression qui n'aparait qu'à la Renaissance) et de l'astronomie. Elle ne développe pas de méthodes propres en mathématique ou en astronomie, mais elle profite de certaines inventions comme de la trigonométrie en géométrie et, en astronomie, de la détermination de l'étoile polaire et du temps, des tables des étoiles fixes et du mesurage de l'emplacement de la lune. C'est de là que viennent les progrès dans la «cientia locorum», c'est-à-dire dans la connaissance de la position exacte des lieux qui est la condition fondamentale pour une cartographie moderne. Nous devons nous rendre compte que ce problème avait accompagné l'humanité depuis Hipparchos (3ième siècle avant J.Chr.) jusqu'à l'achèvement des portulans (13ième siècle après J.Chr.) et même par la suite, parce qu'il s'agissait toujours de déterminer la connaissance des lieux du monde entier. C'est pour ainsi dire la tradition disciplinée et scrupuleuse du savoir des ancêtres qui a mené au succès.

La tradition du «système» géographique

Il n'est pas certain que la «naturalis historia» de Plinius ait servi de manuel dans l'enseignement médiéval car les exemplaires encore existants sont assez rares de même que les mentions dans les catalogues de bibliothèques. Ainsi il est plutôt sûr que Plinius n'a survécu dans la pratique scolaire (et plus tard universitaire) que dans les extraits et résumés classiques faits à partir de lui par Martianus Capella, Solinus, Isidore de Séville, Beda Venerabilis, Hrabanus Maurus et d'autres, sans parler des florilègues. Hrabanus ne doit pas encore avoir plongé jusqu'à l'original de Plinius, étant donné qu'Isidore peut lui avoir suffi.

Pourtant il faut expliquer rapidement quel fut ce système de Plinius qui marque le début de la géographie. Il commence[6] par expliquer ce que sont l'univers, ses éléments, les corps célestes, leurs mouvements et leur structure reconnue par l'homme. Il donne aussi le principe du

6. Livre II.

rets de coordonnées qui vaut pareillement pour le ciel et pour la terre. Ainsi la terre trouve sa place comme corps céleste au milieu de cet univers. Ensuite il explique des phénomènes divers dans la zone sublunaire (ou zone de l'air): les comètes, des phénomènes lumineux qui lui semblent en partie prodigieux, les différents aspects de la météorologie. Puis vient la nature de la terre, sa forme, sa mesure et les diverses manières de la subdiviser. Puis finalement quelques phénomènes de la géographie physique et les formes de l'eau. Plinius a donc suivi l'ordre des éléments (ignis, aer, terra, aqua) et l'a rempli de faits concrets. Tout ceci se trouve dans son célèbre livre II.

Les livres suivants, de III à VI, contiennent la chorographie et l'ethnographie, c'est-à-dire l'énumération des continents et des pays, suivie des descriptions des paysages avec leurs éléments et leurs habitants. A la fin du livre VI il remplit les zones[7] entres les parallèles, dit «segmenta» (grec: klimata), dont il avait parlé dans le premier livre, de localités et de cités concrètes. Par là il donne une notion des latitudes géographiques. Quant aux longitudes il sait qu'elles ne pourraient être déterminées que par les éclipses de lune. Quand il parle de «longitudo» et de «latitudo» —ce qui arrive souvent dans les livres III-VI— il entend par ces mots des distances (longueur et largeur) et il en donne des mesures de longueur. Ce fut là sa manière de «mesurer» la terre et en ceci un millénaire le suivra, jusqu'au moment ou l'on apprendra à mesurer les lieux à l'aide des étoiles et de la lune.

Il y a d'autres aspects géographiques ne figurant pas dans les livres déjà cités. On trouve par exemple des informations sur la géologie dans les livres 33-37 (sur les métaux, les pierres et les gemmes), ou sur la végétation dans les livres 12-25.

Il n'est pas certain que la «naturalis historia» de Plinius ait servi de manuel scolaire même à son époque. Nous savons en fait bien peu de choses sur l'enseignement géographique donné dans l'antiquité. Mais l'intention de Plinius —et il nous en parle largement dans sa préface— est nettement d'informer, c'est-à-dire d'améliorer et de corriger[8] les connaissances en géographie. Chez Martianus Capella on peut partir des mêmes intentions et y ajouter celle d'entretenir. Les convives des noces sont bien exigeants sur ce point. La demoiselle Grammaire par

7. Chapitre 39.

8. SALLMANN, Klaus Günther, *Die Geographie des älteren Plinius in ihrem Verhältnis zu Varro*. Versuch einer Quellenanalyse, Berlin 1971, 170.

exemple fut réprimandée à cause de l'ennui qu'elle leur causait. La distraction et même l'amusement étaient donc ce qu'on demandait.

L'oeuvre «de nuptiis Philologiae et Mercurii» de Martianus Capella fut en dépit —ou peut-être à cause— de son cadre romantique un manuel très répandu au cours du moyen âge. Il n'égale pas Plinius dans sa clarté systématique et surtout son style est assez fleuri, mais comme les goûts sont différents, ce fut peut-être là une raison de son succès. Dans le livre VI (géométrie) Martianus traite d'abord de la forme de la terre —il n'oublie pas de rappeler l'expérience faite par Alexandre avec l'éclipse lunaire—,[9] de sa dimension —il y cite la mesure[10] d'Eratosthènes— et de ses divisions en zones. La correspondance céleste qui mène au rets de coordonnées se trouve dans le livre VIII[11] sur l'astronomie, de même que les sept zones dites klimata[12]. Dans le livre VI, Martianus continue de discuter sur la périphérie de la terre, calculant d'abord les stades grecs en pas (passus) romains[13] et estimant ensuite la distance entre les Indes et Cadix, c'est-à-dire la plus grande distance terrestre d'après son image du monde. Martianus ajoute la géographie (chorographie et ethnographie) et termine en donnant les mesures[14] des continents. Le tout reste dans le cadre des informations fournies par Plinius.

Un ouvrage plus répandu que celui de Martianus Capella fut le chef-d'oeuvre d'Isidore de Séville (7ième siècle), intitulé «origines» ou «etymologiae». Cette oeuvre combine les traditions des arts libéraux —bien que ce soit dans des dimensions réduites— avec l'»historia naturalis» de Plinius et y ajoute des livres sur la théologie et le droit. C'est donc une véritable encyclopédie qui englobe tout le savoir de son temps, lui donnant une forme simple et parfois christianisée comparée à ses sources romaines. Il n'y a pas de géographie dans ses chapitres très réduits sur la géométrie et dans ceux sur l'astronomie on ne trouve qu'une partie des divisions nécessaires pour diviser et le ciel et la terre. Cependant la curiosité reçoit satisfaction dans les deux livres XIII et XIV intitulés respectivement «de mundo et partibus» et «de terra et partibus». Toutefois la partie cosmographique n'est pas

9. VI, 594.
10. VI, 596.
11. VIII, 814-824.
12. VIII, 876-882.
13. VI, 610.
14. VI, 703.

traitée de manière très extensive. Isidore ne raconte ni l'épisode d'Alexandre et l'éclipse lunaire ni la mesure de la périphérie de la terre par Eratosthène. Dans ses zones («klimata») on ne trouve qu'une ville par zone et il y a très peu de mesures comme par exemple les circonférences[15] de l'île de Taprobane et de l'île britannique. Le livre «de terra et partibus» contient la chorographie et l'ethnographie. Chez Isidore prédominent probablement les intérêts non-mathématiques. Sachant ceci il est quand même étonnant qu'il dédie tant de soin —et de place— à l'aspect cosmographique de la géographie. Il y a peu de nouveau dans ce qu'il ajoute à la tradition. Mais est-ce le seul critère pour juger un auteur qui vit sous un régime germanique (wisigoth) en terre de vieille civilisation classique, c'est-à-dire gréco-romaine? Le monde des Germains n'est pas représenté dans son encyclopédie, ni leur horizon géographique avant la migration, ni la migration ni l'entourage actuel, sans parler des usances. Nous savons maintenant que les Germains n'avaient rien à proposer sur le plan scientifique, mais cela concerne uniquement les arts libéraux, peut-être la médecine qui ne nous intéresse pas ici. Les Germains ne pouvaient donc pas se retrouver dans le monde de l'encyclopédie d'Isidore. Pourtant elle fut écrite pour la postérité, à la demande des contemporains qui ressentaient la valeur fondamentale de ce savoir classique. C'est pour un public de plus en plus illettré que l'évêque de Séville rassemble toutes les données qu'il estime importantes pour la postérité. Et il les réduit à une mesure modérée, leur donnant une forme car il suppose que ces Germains ne s'en trouveraient pas surmenés. Suivant l'exigence des convives des noces de Philologia et de Mercure il cherche surtout à ne pas nuire. Le succès lui donne raison. Les «étymologies» deviendront la forme par excellence du moyen âge.

Le renouveau carolingien

On est tellement habitué à penser en époques politiques qu'il est difficile de trouver une expression pour le vrai renouveau qui fut mar-

(15) *Isidori Hispalensis episcopi Etymologiarum sive originum* libri XX, hg.v. W.M.Lindsay, Oxford 1957, XIV, 6,2 et 12. Cf. Bréhaut, E., *An Encyclopaedist of the Dark Ages: Isidore of Seville*, New York 1912. - Fontaine, J., *Isidor de Sevilla et la culture classique dans l'Espagne wisigothique*, 2 Bde. Paris 1959.

qué par Beda Venerabilis au commencement du 8ième siècle, c'est-à-dire longtemps avant l'avènement des carolingiens. On connaît les mérites culturels des moines irlando-écossais, cependant Beda n'était ni irlandais ni écossais, mais anglais, vivant dans le monastère de Iona sur la côte nord-ouest de l'Angleterre et on ne sait pas du tout s'il a voyagé (plutôt non). Son oeuvre scientifique, comprenant la géographie et le computus (calcul du calendrier), prouve qu'il doit avoir reçu une éducation excellente qui lui permettait un bon jugement et qu'il doit avoir eu à sa disposition une bibliothèque non moins excellente. Il nous est difficile d'accepter ces faits avec les préjugés que nous portons en nous sur cette époque sombre. Mais ces préjugés sont probablement nourris —entre autres— par le mépris largement répandu concernant l'enseignement et les précisions qui servaient alors aux érudits.

Beda ne s'est pas consacré à écrire une nouvelle encyclopédie. Les arts théoriques du quadrivium ne semblent pas l'avoir beaucoup intéressé. Selon l'apparence il s'est adonné à deux domaines plutôt pratiques, le calendrier et la géographie, toutefois son accès y est théorique. Entre historiens des sciences on a longtemps sous-estimé la portion d'astronomie qu'il fallait pour bien établir un calendrier ou plutôt réformer celui de Jules César. C'est Arno Borst[16] qui entreprend depuis des années déjà de nous inculquer un certain respect spécialement pour Beda.

Ce n'est pas tout à fait le même cas pour ce qui est de la géographie[17] et pourtant son «de natura rerum» (703) n'est pas seulement le premier manuel indépendant qui contient exclusivement de la cosmographie, c'est aussi un travail indépendant dans le sens scientifique. L'indépendance en matière géographique ne voudra plus jamais dire

16. Borst, Arno, *Computus. Zeit und Zahl im Mittelalter*, in: *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 44, 1988, S.1-82.

17. Ch.W.Jones/Fr.Lipp (Ed.), *De natura rerum*, in: Bedae Venerabilis Opera Pars I, Opera Didascalica (Corpus Christianorum Series Latina CXXIII A), Turnholti 1975, 173-234. Les études historiques sur Beda ont, jusqu'ici, quasi complètement négligé le contenu géographique. J'ai consulté: G.H.Brown, *Bede the Venerable*, Boston 1987. A. H. Thompson, *Bede. His Life. times and writings. Essays in commemoration of the 12th century of his death*, Oxford 1932, ND New York 1966. R. T. Farrell, *Bede and Anglo-Saxon England. Papers in honour of the 1300th anniversary of the birth of Bede*, given at Cornell University in 1973 and 1974 (British Archaeological Reports, 46), Oxford 1978. Ch.W. Jones, *Bede, the Schools and the Computus*. ed..W.M.Stevens, Aldershot, Hampshire, 1994.

indépendance du système et de l'oeuvre de Plinius. Cela restera vrai jusqu'au 20ième siècle. L'originalité de Beda consiste en ce qu'il a mis beaucoup de soin à rechercher tous les phénomènes concrets qu'il énumère et munit d'explications. Dans le chapitre sur les vents[18] il en ajoute selon son expérience de riverain de la mer du Nord. Parmi les explications de Beda on notera qu'il n'y a guère de soi-disantes étymologies qui n'augmenterait pas la crédulité de l'oeuvre d'Isidore et qui ne manquerait même pas chez Plinius. On doit même dire que son style est nettement plus prosaïque que celui de Plinius.

Beda suit donc essentiellement le livre II de Plinius. Il a mis un soin particulier à expliquer les relations du gnomon et de son ombre sur les sept cercles qui déterminent les zones[19] dites «klimata». Et il n'omet point l'histoire de l'éclipse lunaire[20] d'Alexandre le Grand. Ce sont là deux pas importants avant de faire usage du rets de coordonnées, ce qui arrive seulement au 12ième ou 13ième siècle. Isidore n'avait pas eu autant de scrupules. La seule chose que je ne trouve pas chez Beda (mais en revanche chez Plinius) c'est le souvenir du mesurage de la périphérie de la terre. Tout à la fin du traité il nous informe sur les dimensions[21] des continents. Malheureusement ses indications des pas ne semblent pas très réalistes. Il y des additions à quelques-uns des chapitres dans son chef-d'oeuvre computistique[22] «de temporum ratione» que Beda a écrit en 825, notamment[23] sur les marées et leur dépendance de la lune et du soleil et sur les zones dites «klimata», qu'il traite avec bien plus de détails qu'auparavant. Cela semble prouver qu'il s'en est occupé de manière intense. Pourtant il s'agit toujours de la détermination des latitudes par le solstice. Il n'y est pas encore question de le faire avec l'étoile polaire.

Beda n'accompagne pas cette cosmographie d'une chorographie.

18. Chap. 27: «Duo sunt autem extra hos...»

19. Chap. 47. Beda suit d'ailleurs Plinius, historia naturalis Buch VI, 212-219 avec ces indications de latitudes. Cf. E. HONIGMANN, *Die sieben Klimata und die Poleis episemoi. Eine Untersuchung zur Geschichte der Geographie und Astrologie im Altertum und Mittelalter.* Heidelberg 1929 qui ne fait aucune mention de Beda.

20. Chap. 23.

21. Chap. 51.

22. Ch.W.JONES (Ed.), *De temporum ratione liber, in: Bedae Venerabilis* Opera Pars IV, Opera Didascalica 2 (Corpus Christianorum Series Latina CXXIII B), Turnholti 1977. 239-544.

23. 239-544.

Il y a seulement une description de l'Angleterre[24] au commencement de son «historia ecclesiastica gentis anglorum» qui n'a pas de tradition dans la littérature antique, bien qu'elle suive son exemple. C'est en quelque sens un premier pas vers l'incorporation du monde nordique dans le système classique.

Il ne faut certainement pas surestimer le fait que «de natura rerum» ait été la première oeuvre géographique autonome, car les livres géographiques incorporés dans des encyclopédies ont autant de valeur de par leur contenu. Pourtant il est à retenir que la géographie gagne d'indépendance. S'il fut déjà remarquable de trouver une encyclopédie du savoir antique au début du 7ième siècle en Espagne (Isidore), il est peut-être même plus remarquable de trouver un ouvrage cosmographique original un siècle plus tard dans une région encore moins lettrée. Qu'est-il advenu du savoir antique et à quoi bon servait-il? Les peuples nordiques étaient prêts à conquérir l'Atlantique du Nord. Les premières notices qu'on en a datent de la fin du 8ième siècle, mais cela signifie qu'on dominait déjà l'aller et retour. Est-ce que Beda accompagnait peut-être les premiers essais de navigation nordique? - Il existe seulement deux autres livres de cosmographie autonome: «de sphaera» de Sacrobosco (commencement du 13ième siècle) qui reprend toujours le livre II de Plinius et —bien au-delà de la période traitée ici— le «chosmographicus liber» de Peter Apian (1524).

A part «de natura rerum» de Beda il y eu encore deux autres oeuvres géographiques à l'époque des carolingiens: «Chosmografia id est mundi scriptura» d'un personnage qui se dit «Aethicus» (c. 750) et «de mensura orbis terrae» de l'Irlandais Dicuil (825). L'oeuvre[25] de Dicuil, qui fut écrite sur l'incitation de Charlemagne, consiste si l'on peut dire en une contrepartie chorographique complétant la cosmographie de Beda Venerabilis. On n'y trouve rien de la tradition du livre II de la «historia naturalis» de Plinius, mais l'ouvrage suit systématiquement

(24) BAEDAE OPERA HISTORICA, ed. J. E. *King*, 2 vol. London 1930, 1963.

25. Il y a trois éditions de l'oeuvre «de mensura orbis terrae» de Dicuil, dont l'une fut même fac-similée, en plus d'un commentaire étendu: *Diculi liber de mensura orbis terrae*, ed. Gustav PARTHEY, Berlin 1870, Facsimile Graz 1969; *Dicuili liber de mensura orbis terrae*, ed. J. J. TIERNEY, Dublin 1967; A. LETRONNE, *Recherches géographiques et critiques sur le livre de mensura orbis terrae, composé en Irlande, au commencement du neuvième siècle, par Dicuil, suivies du texte restitué*, Paris 1814. Pour dater l'oeuvre je suis Tierney, 17.

l'ordre géographique des livres ultérieurs. Ce n'est pas le cas[26] du dit «Aethicus», qui feint d'avoir fait le tour du monde pour s'illuminer de l'éclat de l'authenticité. Il y a de tout dans sa «chosmografia»: et les éléments de la cosmographie selon Plinius, et les éléments de chorographie, mais le tout bien pêle-mêle comme l'on avait coutume de le raconter pendant les longues soirées d'hiver devant le feu qui chauffe toute la cour. Il y a certainement aussi des éléments fantastiques, mais ce qui surprend le plus, c'est le manque d'ordre classique. On ne peut dire que le dit «Aethicus» n'ait pas écrit une géographie, bien qu'elle soit nettement hors de série. C'est surtout une oeuvre de vulgarisation sachant saisir l'intérêt des gens qui n'écouteront (ni liront) jamais Isidore ou Dicuil. Il respire l'aventure —comme le fera plus tard le livre de Mandeville— tout en transportant des informations traditionnelles.

Méthodes d'enseignement au temps des carolingiens

Les précis de Beda, du dit «Aethicus» et de Dicuil servaient sans aucun doute pour l'enseignement et pourtant il nous est difficile de nous représenter le système d'une école. Serait-ce à la manière de Johannes Scotus Eriugena qu'il faut imaginer le service scolaire? Dans son oeuvre «de divisione naturae» (867) il décrit le dialogue entre un maître et son un disciple. Mais dans les matières ils ne suivent aucun ordre. Il s'y trouve une discussion très détaillée sur la mesure de la périphérie[27] de la terre, la plus détaillée depuis Kleomedes[28] mais complètement indépendante de tout texte antique ou médiéval. On se demande d'où Johannes Scotus a pu tirer toutes ces informations parce que sa discussion paraît unique. Mais cette intensité d'information est aussi unique dans son contexte. On ne peut pas dire qu'il s'agisse d'un

26. O. Prinz (Ed.), *Die Kosmographie des Aethicus (MGH Quellen zur Geistesgeschichte des Mittelalters Bd.* 14, München 1993.

27. Normalement on considère cette oeuvre comme philosophique: W. Beierwaltes (Ed.), *Eriugena. Studien zu seinen Quellen*. Heidelberg 1980. W. Beierwaltes (Ed.), *Eriugena redivivus. zur Wirkungsgeschichte seines Denkens im Mittelalter und im Übergang zur Neuzeit*, Heidelberg 1987. G.-H. Allard (Ed.), *Jean Scot écrivain*, Montréal 1986.

28. Kleomedes, *Die Kreisbewegungen der Gestirne*, traduit par A. Czwalina, Leipzig 1927.

manuel ou d'un précis de quelle science ou de quel art que ce soit. On a toujours qualifié cet ouvrage de philosophique, bien que le maître ne suppose point un disciple omniscient, au contraire il est bien disposé à lui enseigner au fur et à mesure.

En plus il y a un traité «de clericorum institutione» de Hrabanus Maurus[29] (9ième siècle) qui donne des directives sur ce que devraient apprendre les jeunes ecclésiastiques, et il énumère les sept arts libéraux comme base de l'étude théologique. Là la géographie se trouve incorporée dans la géométrie ainsi que dans l'astronomie, tout à fait dans le sens classique. Dans son chef-d'oeuvre[30] «de universo», qui est une encyclopédie, Hrabanus a inséré toute la géographie, c'est-à-dire cosmographie,[31] chorographie et ethnographie, et il l'a traitée in extenso. Encore une fois nous devons insister sur le fait extraordinaire que ce personnage qu'on a surnommé «praeceptor Germaniae» n'a pas seulement apporté la tradition classique biblique aux Germains, mais en plus l'érudition classique selon la «historia naturalis» de Plinius. Il n'était certainement pas très intéressé par le quadrivium, mais en ce qui concerne la cosmographie il est assez scrupuleux, quoique moins que Beda. En revanche il cherche à augmenter les phénomènes de géographie physique et lier les données chorographiques de Palestine avec les narrations de la Bible qui manquent souvent de données géographiques. Il ne limite toutefois pas la chorographie classique aux sujets bibliques, il lui en ajoute d'autres.

La géographie biblique est certainement une des premières extensions faite au moyen âge. Cela commence très tôt, sans qu'on puisse parler de géographie proprement dite. Mais cette matière se détache des écrits théologiques depuis le rapport d'un pèlerinage («de locis sanctis»), dicté par un certain évêque Arculf à l'abbé Adamnan d'Iona et connu[32] sous le nom du dernier. Dès le 12ième siècle on continue à avoir affaire à des témoignages actuels sur la Terre sainte,[33]

(29) Voire note 5.

(30) MIGNE, *Patrologia Latina* 111, col. 217-414. Cf. la dissertation doctorale de E. HEYSE, Hrabanus Maurus' *Enzyklopädie «De rerum naturis». Untersuchungen zu den Quellen und zur Methode der Kompilation* (=Münchner Beiträge zur Mediävistik und Renaissance-Forschung 4), München 1969.

(31) Livres IX-XIII.

(32) MIGNE, *Patrologia Latina* 88, col. 725-816. - Meehan, D. (hg.) Script.lat. Hiberniae III, 1958.

(33) GAUTIER DALCHÉ, Patrick, *Les savoirs géographiques en Méditerranée*

ceux-ci n'étant toutefois que des précurseurs des relations de voyages. Depuis le 13ième siècle on connaît des relations de missions diplomatiques[34] et dès le 15ième abondent les rapports[35] individuels.

L'enseignement du 10ième au 13ième siècles

Il ne faut pas croire que l'intérêt pour la géographie cesse dans les siècles post-carolingiens, car les contacts avec l'orient[36] se multiplient par les écrits arabes et à cause des croisades. Pourtant, dans la géographie les Arabes regardaient vers l'est, vers les Indes et les îles des épices. Ainsi les tableaux de coordonnées,[37] par exemple, qu'on connaît des Arabes ne représentent pas d'intérêt pratique pour l'Europe, si ce n'était la méthode[38] de leur fabrication, qui se répand depuis la fin du 11ième siècle.

Cependant il faut croire que l'enseignement continuait sur la base des écrits déjà connus. Il y a entre-temps deux innovations à relater: l'une du 10ième, l'autre du 11ième siècle, mais se rapportant à des dates du 9ième. Au 10ième siècle il y eut un savant et maître célèbre, Gerbert d'Aurillac, dont le disciple Richer de Saint Rémi nous a laissé

---

chrétienne (XIIIe s.), in: Micrologus II, Le scienze alla corte di Federico II, Turnhout 1994, 89-91.

34. Schmitt, Eberhard, Verlinden, Charles (Ed.), *Die mittelalterlichen Ursprünge der europäischen Expansion*, München 1986.

35. Paravicini, Werner (Ed.), *Europäische Reiseberichte des späten Mittelalters. Eine analytische Bibliographie*, Frankfurt/M. 1994 ff.

36. Brincken, Anna-Dorothee von den, *Die «Nationes Christianorum Orientalium» im Verständnis der lateinischen Historiographie von der Mitte des 12. bis in die zweit Hälfte des 14. Jahrhunderts*, Köln 1973.

37. Kennedy, Edward S., *A Commentary upon Biruni's «Kitab tahdid al-amakin»: An 11th Century Treatise on Mathematical Geography*, Beirut 1973. Kennedy, Edward S., *A Survey of Islamic Astronomical Tables*, in: *Transactions of the American Philosophical Society*, N.S., 46, 1956, 123-177. Kennedy, Edward S., Kennedy, Mary Helen, *Geographical Coordinates of Localities from Islamic Sources*, Frankfurt/M. 1987.

38. Lindgren, Uta, Battista Agnese. *Portulan-Atlas* München, Universitätsbibliothek, cim 18. Farbmikrofiche-Edition mit *Untersuchungen zu Problemen der mittelalterlichen Seekartographie und Beschreibung der Portulankarten*, München 1993, 17.

une description de son enseignement. Il dit qu'il n'y avait que peu d'élèves suivant non seulement les arts du trivium mais aussi ceux du quadrivium, mais il y en avait tout de même. Pour l'astronomie, Gerbert se servait d'instruments d'observation qui lui permettaient aussi d'éclairer[39] les cercles du ciel. Les élèves furent donc familiarisés avec les instruments astronomiques. En plus Gerbert leur apprit à observer[40] l'étoile polaire. Cette étoile qui se dit aussi «stella maris» (guide des navigateurs) ne représente en soi aucune particularité comme par exemple une planète ou la lune, mais son hauteur indique la latitude de l'endroit de l'observation. Par cet enseignement Gerbert contribuait donc à la diffusion des études sur la connaissance des lieux terrestres. Dans son traité sur l'astrolabe[41] Gerbert lui-même n'est capable que de donner une liste d'endroits classés dans les zones dites «klimata». Le progrès viendra seulement après Gerbert.

L'autre innovation à rapporter fut la première relation sur les pays nordiques et les découvertes des Vikings. Cela s'était déjà passé au 9ième et 10ième siècle, mais les nordiques n'avaient qu'une tradition orale et il est certain que leurs méthodes de navigation et leurs connaissances cosmographiques et météorologiques n'étaient systématisées d'aucune manière. Ce fut le maître Adam de Breme[42] qui inséra des chapitres géographiques, disons chorographiques, dans son oeuvre «gesta hammaburgensis ecclesiae pontificum» (fin du 11ième siècle) et il le termina par un livre entier sur le nord. Quelque chose de nouveau et d'inouï s'était passé: la navigation de l'Atlantique du Nord, la colonisation des îles de l'Islande et du Groenland (dont le

39. Richer III, 50-53. Cf. LINDGREN, Uta, *Gerbert von Aurillac und das Quadrivium. Untersuchung zur Bildung im Zeitalter der Ottonen*, Wiesbaden 1976. LINDGREN, Uta, *Gerbert von Reims und die Lehre des Quadriviums*, in: v. EUW, Anton, SCHREINER, Peter (Ed.), *Kaiserin Theophanu. Begnung des Ostens und Westens um die Wende des ersten Jahrtausends. Gedenkschrift des Kölner Schnüttgen-Museums zum 1000.* Todesjahr der Kaiserin, Köln 1991, 291-303.

40. Lettre à Constantin, Bubnov, Nikolaus, Gerberti opera mathematica, Berlin 1899, ND Hildesheim 1963, 28.

41. Bubnov (voir note 39) 142-146. LINDGREN, Uta, *Ptolémée chez Gerbert d'Aurillac*, in: GERBERTO. *Scienza, storia e mito.* Atti del Gerberti Symposium (Bobbio 25-27 luglio 1983), Bobbio 1985.

42. W. TRILLMICH (Ed.), *Magister Adam Bremensis. Gesta hammaburgensis ecclesiae pontificum*, in: *Quellen des 9. und 11. Jahrhunderts zur Geschichte der hamburgischen Kirche und des Reiches*, Darmstadt 1968.

nom est un pur euphémisme car il n'y a jamais eu beaucoup de vert là-bas) et même plusieurs voyages en Terre Neuve et peut-être même jusqu'au continent nord-américain. Avant les Vikings les Irlandais avaient déjà découvert l'Islande et les moines y avaient cherché la solitude, une solitude qui prit fin à l'arrivé des Scandinaves. Dicuil[43] l'a mentionné. Ces découvertes nordiques[44] témoignent d'un savoir faire nautique qui a droit à tout respect. Et pourtant elles n'ont aucune place dans la tradition géographique. On ne les ajouta même pas aux manuels de géographie à l'époque de leur plus grande actualité, bien que leurs auteurs (Beda et Dicuil) n'aient point été méditerranéens. Les relations nordiques se firent dans les Sagas, dont la date est même postérieure à Adam. Comment dire?, Adam doit avoir ressenti que les découvertes des Vikings valaient la peine d'être conservées mais il ne fut pas la personne qui devait les incorporer au système cosmographique. Personne ne nous raconte ce que les vieux sages des Vikings savaient sur les vents, sur les courants de l'océan et sur les icebergs. C'est seulement beaucoup plus tard que des informations à ce sujet entreront dans les géographies.

Dans un certain sens Adam ne se trouve pas tout à fait isolé. On pourra parler d'un nouveau style d'écrits géographiques dès la fin du 11ième et surtout au 12ième siècle. Il y a une curiosité qui les distingue tous de leurs prédécesseurs médiévaux: ce sont à la fois une éloquence remarquable et une grande liberté pour disposer des faits dits «res naturae». Il n'y a aucune influence arabe et pourtant on sent nettement un essor intellectuel. De Honorius Augustodunensis[45] nous avons un traité «elementorum philosophiae libri quatuor», datant de 1100 environ et traitant dans les livres 2 à 4 de la cosmographie en suivant les éléments: «ignis est spatium a luna sursum ... scilicet stellae tam infixae quam erraticae», «aer igitur est luna usque ad terram» avec la météorologie, les comètes et les météores, «aqua» et «terra», amplifiant

43. Dicuil, de mensura orbis terrae (cf. note 25) VII, 11.

44. T. MAGNUSSON/S. V. ARGE/J. ARNEBORG, *Neue Länder im Nordatlantik*, in: WIKINGER, WARÄGER, NORMANNEN. *Die Skandinavier und Europa 800-1200*, Berlin 1992, 52-61.

45. MIGNE, *Patrologia Latina* 90, 1127-1181 (attribué à Beda). - GARRIGUES, Marie-Odile, *L'oeuvre d'Honorius Augustodunensis: Inventaire critique*, in: Abhandlungen der Braunschweigischen Wissenschaftlichen Gesellschaft Bd. 38, 1986, Göttingen 1986.

ces deux «éléments» dans une brève chorographie, et terminant par des chapitres sur la connaissance physique de l'homme. Cela semble être comme l'esquisse d'un traité plus ample (c. 1125) et intitulé «de philosophia mundi libri quatuor» qui a le même sujet.[46] Son auteur est Guillaume de Chonches. - Le «liber floridus» de Lambert de St. Omer[47] (Audomarensis) et datant de 1125 environ est une collection d'extraits merveilleusement illustrée qui tourne tout autour de la géographie et de certaines relations chrétiennes. Il s'agit donc d'éléments de la cosmographie bien plus que de chorographie qui n'est elle qu'esquissée. L'aspect extérieur du grand manuscrit de Gand par exemple ne fait bien évidemment pas penser à un calepin, mais plutôt à une collection sérieuse de sources contenant une grande partie de la tradition géographique. Cela n'exclut pas qu'on y trouve des informations qu'on n'a pas encore lues ailleurs, comme un croquis rouge et bleu des vents dits «venti christi» —de même les points cardinaux— qui ont ici des noms[48] allemands, alors que normalement les points cardinaux sont des stéréotypes dérivés de vents réels de la Méditerranée. Il a de tout dans le «liber floridus» sauf ce qu'on entend par ordre classique. - L'oeuvre «de naturis rerum libri duo» d'Alexandre Neckam[49] (1157-1217) reprend un titre que nous avons déjà rencontré plusieurs fois, mais il y a composé un genre tout nouveau. Après une introduction théologique, il suit l'ordre des éléments, insérant dans la sphère du feu[50] des informations sur le temps, et traitant ensuite dans les sphères[51] de l'air, de l'eau[52] et de la terre[53] de tous les animaux dont il est l'élément vital. Pourtant il n'oublie pas les informations de météorologie, de géographie physique et même de physique, comme le problème[54] du vide, de la

46. MIGNE, *Patrologia Latina* 172, col. 39-188.

47. Lamberti S. Audomari (St. Omer) Canonicis Liber Floridus. Codex autographus bibliothecae universitatis Gandavensis, ed. par Albert DELOREZ, Gent 1968. - Auszüge in: MIGNE, *Patrologia Latina* 163, col. 1003-1032. - *Liber Floridus Colloquium*, ed. Albert Delorez, Gent 1973, ne contient rien sur la géographie.

48. fol. 24.

49. *Alexandri Neckam de naturis rerum libri duo*, ed. Thomas WRIGHT (Rolls series 34), London 1863.

50. Lib. I, Chap. XVII.

51. Lib. I, Chap. XVIII.

52. Lib. II, Chap. I.

53. Lib. II, Chap. XLVIII.

54. Lib. I, Chap. XIX.

voix[55] et des cloches[56] dans le domaine de l'air. En fait c'est une oeuvre charmante et très facile à lire, suivant pourtant un ordre très strict qui est toujours près de celui de Plinius. A la fin[57] nous trouvons des pages sur les sept arts libéraux et les lieux où ils étaient enseignés et étudiés, suivies de réflexions sur les caractères des hommes. - La «topographia Hiberniae» de Giraldus Cambrensis[58] (1147-1223) est peut-être le premier livre distinct qui contienne la chorographie d'un seul pays. Elle reprend des informations déjà connues depuis l'histoire ecclésiastique de Beda, mais la composition en est complètement nouvelle: Giraldus suit le système des éléments —sans toutefois commencer par la cosmographie— et le remplit d' animaux, comme l'a fait Alexandre Neckam, mais Giraldus s'en tient strictement à la sélection irlandaise des phénomènes, ce qu'il souligne dans chaque chapitre. La fin est constituée[59] par des «mirabilia» et «miracula», eux aussi typiquement irlandais. Giraldus n'oublie d'ailleurs pas d'informer le lecteur de la part que les Irlandais ont pris lors de la conquête[60] de l'Atlantique nord. Si l'on a déjà pu noter la fierté que Beda montre pour son pays, on peut presque supposer ici un certain nationalisme. - Parmi cette sélection d'écrits géographiques il y en a une dernière classe où la cosmographie a fait irruption dans les oeuvres de théologie. Au premier rang il faut nommer le «hexaëmeron» de Robert Grosseteste[61] (c. 1168-1253), qui s'est aussi fait un nom en optique. Il existe beaucoup de livres intitulés «hexaëmeron» qui normalement traitent exclusivement des six jours de la création du monde selon la Bible. Ce qu'il y a de particulier chez Robert, c'est qu'il mêle toujours son savoir scientifique à son exégèse . Ainsi nous trouvons dans son «proemium» des illustrations sélectives prises d'une chorographie[62] traditionnelle.

55. Lib. I, Chap. XX.

56. Lib. I, Chap. XXII.

57. Lib. II, Chap. CLXXIII sq.

58. *Giraldi Cambrensis topographia hibernica*, ed. J.F.Dimock (Rolls Series 21), London 1867. - Il y a aussi des oeuvres moins connues sur le pays de Galles, cf. R. Bartlett, *Gerald of Wales*, London 1982.

59. A partir du chapitre XIX de la seconde partie.

60. II, 13.

61. Robert Gresseteste Hexaëmeron, ed. R. C. Dales/S. Gieben, London 1982. Cf. Baur, Ludwig, *Die philosophischen Werke des Robert Grosseteste, Bischofs von Lincoln*, Münster 1912. Crombie, Alistair C., *Robert Grosseteste and the Origins of experimental science 1100-1700*, Oxford 1953, 3e édition 1971.

62. Prooemium 8-54.

Ce qui a beaucoup plus d'importance ce sont les explications qu'il donne partout dans le texte. Il n'est pas étonnant qu'il suive le système des éléments antiques, mais il n'en reste pas là. Cette oeuvre montre de façon idéale comment la connaissance des arts libéraux, qui servaient d'érudition de base pour l'étude de la Bible, pouvait être appliquée à l'exégèse de l'histoire de la création. - Un autre exemple est Petrus Comestor[63] († 1178) qui insère un seul chapitre d'allusions chorographiques dans son «historia scholastica», qui est une explication d'une sélection d'événements de toute la Bible. Dans le chapitre[64] sur la source du Paradis, il parle ainsi des fleuves qui en sortent et des continents et pays qu'ils arrosent.

J'hésite sur si l'on doit ranger le «speculum naturale» de Vincent de Beauvais[65] parmi les commentaires de l'hexaëmeron, car la création du monde ne lui donne que la forme extérieure. Autre que Robert Grosseteste, Vincent ne cite que rarement le texte biblique pour l'expliquer à partir de son savoir historique et moderne, mais il arrange tout le savoir scientifique de son temps selon l'ordre de la création. Cela devient visible que dans les titres des chapitres. C'est en tout une encyclopédie gigantesque qui comprends les autorités antiques, crétiens, médiévaux et arabes. Vincent est explicitement considéré comme un compilateur et non comme un auteur. Pourtant ni la géographie ni la cosmographie occupent la première place de son intérêt —ce sont plutôt la biologie et les diférentes sciences de l'homme— et ainsi il a souvent démonté l'ordre classique des idées. Tout le long de l'oeuvre, on y trouve beaucoup d'informations de géographie physique, probablement plus que dans tous les autres oeuvres de son temps. Logiquement il y a peu de chorographie, on en trouvera un peu au commencement du «speculum historiale». En plus cet oeuvre n'était certainement pas un manuel ni pour l'enseignement scolaire ni universitaire. C'est plutôt le recueil de l'érudition amassée dans les bibliothèques de Paris que Vincent et ses aides avait fréquentées depuis 1220.

63. MIGNE, *Patrologia Latina* 198, 1045-1722. Petrus Comestor fut parmi les professeurs de Giraldus Cambrensis, mais son oeuvre ne laisse pas prévoir celui de Giraldus.

64. Lib. Genesis, Chap. XIV.

65. Vincentius Bellovacensis (de Beauvais), *Speculum quadruplex sive speculum maius: Naturale, doctrinale, morale, historiale. Bd. I: Speculum naturale*, Douais 1624, Faksimile Graz 1964.

Toutes ces oeuvres-ci ont un accent didactique bien distinct. Ce n'est peut-être pas le cas pour les relations de voyage, qui deviennent de plus en plus fréquentes: les voyages en Terre sainte d'abord, puis les voyages en extrême Orient, puis toutes sortes de voyages privés dont on connaît des récits. Pourtant ils ont certainement contribué à former une structure de pensée en espaces cosmographiques et géographiques. Au 13ième siècle la géographie n'a rien d'abstrait ou de lointain qui ne touche la vie des gens. La théologie et la philosophie mêmes sont imbibée d'idées géopolitiques et la base en est toujours et depuis toujours la cosmographie dans sa tradition plinienne.

La «cientia locorum» d'Albert le Grand

Gerbert ne pouvait pas compter sur beaucoup d'élèves en mathématique, astronomie et cosmographie. Mais le cas de la géographie est un peu différent. Comme les traités nous le montrent — et l'enseignement s'en tenait certainement à ces traités—, les maîtres pouvaient plus ou moins mêler la cosmographie à leur géographie. Pourtant, et c'est ce qui est essentiel, la cosmographie faisait toujours partie de l'enseignement. On restait dans la conscience du système traditionnel, même si l'on n'était pas capable de le compléter. Ceux qui voulaient en savoir plus qu'ils ne pouvaient apprendre dans les oeuvres du 12ième et 13ième siècles, pouvaient toujours lire Beda. Dès le début du 13ième siècle on pouvait même acquérir plus d'informations en lisant «de sphaera» de Johannes Sacrobosco[66] ou le commentaire[67] de Robertus Anglicus, deux auteurs qui étaient tout à fait conscients de ce que signifiaient la longitude géographique et les coordonnées. Ce n'était donc pas de zéro que partit l'essor de la cartographie au 13ième siècle.

Albertus Magnus[68] —et à part lui Roger Bacon— avaient été mar-

66. Thorndike, Lynn, *The Sphere of Sacrobosco and Its Commentators*, Chicago 1949. - Selon la généalogie présentée jusqu'ici, la cosmographie de Sacrobosco a perdu un peu de sa gloire de sa singularité. Borst l'avait d'abord oublié dans son livre sur Plinius a l'époque du parchemin (cf. note 2), ce qu'il a reconnu dans une note de la segonde édition. Sacrobosco aurait dû la dévier un peu de son chemin pessimiste.

67. Ibidem 196, 244.

68. Alberti Magni, *Opera Omnia* V. 2. *De natura loci ex latitudine et longitudine*

qués par l'exactitude des cartes nautiques de la Méditerranée et de la Mer Noire. Ils savaient combien des cartes d'une qualité comparable manquaient pour l'intérieur des pays. Albert raisonnait[69] d'une manière inconnue jusqu'alors dans la géographie, résultant d'une pensiere astrologique ou du moins touchant l'astrologie. Chaque objet, chaque être vivant a sa place sur terre qui lui convient et il va de plus en plus mal s'il s'en éloigne. C'est la raison —dit-il— pour laquelle c'est une question vitale de bien connaître les coordonnées exactes, déterminées d'après les étoiles, de chaque endroit sur la terre.

Ainsi Albert exigeait que la «ciencia locorum» soit enseignée dans les universités parmi les sciences naturelles.[70] A part ça il respecte bien le système traditionnel de la géographie, bien qu'il suive une méthode d'argumentation scolastique qui ne facilite pas la lecture pour le lecteur moderne. Le chapitre sur les éléments[71] est court dans l'oeuvre «de natura loci», mais il lui dédie un autre traité[72] intitulé «de causis proprietatum elementorum». Les parties cosmographiques sont reprises dans son oeuvre «de caelo et mundo». Pour la chorographie, qui se trouve dans le 3ième livre[73] de «de natura loci», Albert a tout simplement suivi la «Cosmographia» du soi-disant philosophe Aethicus, dont j'ai parlé plus haut ou plutôt Julius Honorius, souvent confondu avec Aethicus et de même caractère. C'est un appendice de niveau inégal où l'on trouve avec surprise l'application des mots «longitudo» et «latitudo» dans un sens complètement différent de celui des deux livres précédents, c'est-à-dire signifiant désormais l'extension d'une plaine géométrique en mesure de longueur. C'était

---

eiusdem proveniente, Edv. Paul Hoßfeld, Münster 1980.ALBERTUS MAGNUS, *Opera omnia* Bd.V. 2, *de natura loci*, etc. Ed.Paul HOßFELD, Müster 1980. - BRIDGES, John Henry, *The 'opus majus' of Roger Bacon*. Edited, with Introduction and Analytical table, 1897, ND Frankfurt/M. 1964. - LITTLE, A.G.(Hg.), *Roger Bacon Essays*, Oxford 1914. Cf. LINDGREN, Uta, *Albertus Magnus und die Geographie als «scientia naturalis»*, in: Archives Internationales d'Histoire des Sciences 44, 1994, 3-21.

69. Spécialement lib. I, chap.3-4.

70. Dans l'édition de Hoßfeld p.2, 50-60.

71. Lib.I, chap. 5-6, repris lib. II, chap. 1.

72. Dans l'édition de Hoßfeld ce traité suit immédiatement le «de natura loci».

73. NICOLET, Claude, GAUTIER DALCHÉ, Patrick, *Les «Quatre sages» de Jules César et la «mesure du monde» selon Julius Honorius: réalité antique et tradition médiévale*, dans: Journal des Savants 1986, 157-218.

la vieille application des mots et Albert n'avertit pas le lecteur du changement de sens.

Un traité qui explique la fabrication des portulans[74] ne nous est parvenu qu'au début du 15ième siècle, ainsi nous manquons de preuves sur si l'enseignement correspondait vraiment aux exigences d'Albert. Il se peut toutefois que la technique des portulans ne s'apprenait que dans les ateliers. La méthode de lever[75] les coordonnées, qui doit beaucoup aux instruments ainsi qu'aux tableaux astronomiques de qualité supérieure inventés par les arabes, n'est peut-être pas apte à être enseignée à un public qui ne s'y intéresse pas spécialement. Ce sont surtout les portulans mêmes qui témoignent, dès le 13ième siècle, de la maîtrise[76] des méthodes. Il n'y en avait d'ailleurs pas de qualité comparable dans le monde musulman.[77] Les Arabes avaient eu besoin des coordonnées des endroits géographiques —et aussi de la trigonométrie sphérique— pour calculer la direction de la Mecque, qui devait être, selon le Coran, la direction de leurs prières.

Le point final: Christophe Colomb et la géographie

Nous ne pouvons passer sous silence Christophe Colomb[78] et cela devrait marquer la fin de cet exposé. Son problème n'était pas tellement

74. Voire note 37, 18-25.

75. Voire note 66, 8-13.

76. Mesenburg, Peter, *Numerische und graphische Analysen zur geometrischen Struktur von Portolankarten*, in: *Internationales Jahrbuch für Kartographie XXVIII*, 1988, 73-81. Mesenburg, Peter, *Rechnergestützte Analyse zum kartographischen und geodätischen Informationsgehalt von Portolankarten*, in: *Kartographiehistorisches Colloquium Wien '86*, ed. charfe, I.Kretschmer, F. Wawrik, Berlin 1987, 57-67. Mesenburg, Peter, *Untersuchungen zur geometrischen Struktur und zur Genese der Portolandkarte des Petrus Roselli aus dem Jahr 1449*, in: 4. *Kartographiehistorisches Colloquium Karlsruhe 1988*, ed. W. Scharfe, H. Musall und J. Neumann, Berlin 1990, S. 31-38. Mesenburg, Peter, *Untersuchungen zur kartometrischen Auswertung mittelalterlicher Portolane*, in: Kartographische Nachrichten 40,1 1990, 9-18.

77. King, David A., Lorch, Richard P., *Qibla charts, Qibla Maps and Related Instruments*, in: Harley, J.B., Woodward, David (Ed), *The History of Cartography*, Bd.II, *Cartography in the Traditional Islamic and South Asian Societies*, Chicago, London 1992, 189-205.

78. Lindgren, Uta, *Warum kam Kolumbus ans Ziel? Über die Genauigkeit astronomischer Beobachtungen um 1500*, in: Sterne und Weltraum 33.Jg. H. 4, 1994, 277-283.

de connaître les coordonnées exactes de l'île qu'il voulait retrouver, mais de connaître suffisamment bien le système des vents et des courants d'eaux océaniques pour garantir l'aller et retour. Ce fut apparemment au 15ième siècle en découvrant les îles atlantiques que les Génois et après eux les Portugais et les Espagnols rassemblèrent les observations et les expériences nécessaires pour dominer le cercle nordéquatorial. Muni de ce savoir, Colomb dut chercher une puissance qui fût capable de soutenir la colonisation du Nouveau Monde. Il partait d'une érudition géographique profonde que les manuels d'histoire géographique actuels ne nous laissent même pas pressentir, mais sur laquelle nous devons apparemment compter, pour pouvoir mieux nous expliquer une entreprise dont les Rois Catholiques ont certainement eu une idée réaliste.

ELS INICIS D'UN AMBICIÓS PROJECTE: EL BUIDATGE SISTEMÀTIC DE DADES REFERENTS A JUEUS EN SÈRIES DOCUMENTALS DE L'ARXIU CAPITULAR DE BARCELONA

MARIA CINTA MAÑÉ MAS

INTRODUCCIÓ

L'interès de «The Central Archives for the History of de Jewish People» de Jerusalem en la documentació referent a jueus de l'Arxiu Capitular de Barcelona[1] s'inscriu en un ambiciós macroprojecte, l'origen del qual precedeix el naixement del mateix estat d'Israel,[2] reprès i endegat a principis dels anys 80. Consisteix a recopilar i microfilmar sistemàticament la documentació medieval relativa a aquesta minoria religiosa procedent d'arxius de qualsevol tipus d'arreu del món, amb la finalitat, primer, de posar-la a disposició dels investigadors dels esmentats arxius per tal de ser utilitzada com a font històrica en les seves recerques, i després, de ser publicada amb

1. A partir d'ara se citarà ACB.

2. Concretament el 1938. L'objectiu primari consisteix a reunir i preservar la documentació conservada per comunitats i institucions jueves de qualsevol lloc i època, i secundàriament, a identificar i registrar les abundants fonts sobre jueus existents ens arxius aliens.

Per tot allò relatiu a aquest projecte vegeu:

ASSIS, Yom Tov, MAÑÉ, Maria Cinta, *The Jews in Barcelona 1213-1291. Regesta of documents from the Archivo Capitular*, Jerusalem: The Central Archives for the History People-The Hebrew University, 1988, 219 pp. (Sources for the History of the Jews in Spain-1. The Henk Schussheim Memorial Series). Presentació, pp. 3-4.

l'objecte de difondre-la i fer-la accessible a qualsevol persona interessada en el tema.

La posada en marxa definitiva d'aquesta fase del pla, la inicia el Dr. Daniel J. Cohen, director dels «The Central Archives» durant molts anys, a partir de la proposta que presenta el 1981 al «II Meeting of the World Council on Jewish Archives». En principi, implica la recerca de documentació en uns 200 arxius, nombre que va augmentant a mesura que es té coneixement de l'existència de dades en arxius no contemplats originàriament.

Espanya és un país que ha comptat al llarg de tota la seva història amb la presència de població jueva i, per això, objectiu «sine qua non» d'aquesta magna empresa.[3] Catalunya palesa la seva importància en aquest tema a causa de l'existència a Barcelona de l'Arxiu de la Corona d'Aragó,[4] que, per la riquesa dels seus fons en qualsevol aspecte concernent els territoris de l'antiga Corona d'Aragó, en principi promet resultats positius. Efectivament, moltes de les recopilacions de documentació relativa a l'assumpte objecte d'aquest estudi publicades fins a principis dels 80 pertanyen precisament a l'ACA.[5] La major part de la documentació que conserva aquest arxiu és de caràcter públic i oficial, generalment de tipus administratiu o fiscal. Els testimonis que s'han conservat referents a la minoria jueva no presenten cap diferència fonamental amb la resta de la documentació de l'esmentat arxiu i s'ajusten bàsicament als mateixos paràmetres.[6]

3. El Prof. Haim Beinart va ser qui establí els primers contactes amb diferents arxius del país per la seva especialitat en judaisme hispànic, i gràcies a les nombroses notícies aportades en el curs de les seves investigacions, els arxius espanyols, i juntament amb ells l'ACB, van ésser inclosos en el programa de recerca.

4. A partir d'ara ACA.

5. JACOBS, Joseph, *An inquiry into the Sources of the History the Jews in Spain*, Londres, 1894, XLVII+263 pp.

BAER, Fritz, *Juden in christlichen Spanien. Urkunden und Regesten. Vol. I: Aragonien und Navarra*, Berlin, 1936-1939.

Destaca Jean Régné, els treballs del qual dispersos en diferents articles de la revista «Revue des Études Juives» van ésser compilats i editats darrerament per Yom Tov Assis i Adam Gruzman:

RÉGNÉ, Jean, *History of the Jews in Aragon. Regesta and Documents 1213-1327*, Jerusalem: The Hebrew University, 1978, 735 pp.

6. De vegades hi ha signatures o curtes frases en caràcters hebreus. La major part de documents escrits totalment en aquesta llengua han estat publicats: RIERA I SANS, Jaume, UDINA I MARTORELL, Frederic, *Els documents en hebreu conservats a l'Arxiu*

La inclusió de l'ACB en aquest programa no ha estat feta a l'atzar. La causa radica probablement en les notícies proporcionades per diversos investigadors, alguns del segle passat, que han utilitzat puntualment documents de diferents sèries del seu fons per a certes recerques, donant a conéixer així l'existència de documents relatius a jueus en aquest arxiu concret.[7] Tanmateix, l'ACB custodia una documentació ben diferent de la de l'ACA. Es tracta de documentació privada, produïda per la Catedral i per les institucions que d'alguna manera hi estan relacionades en l'exercici de les seves funcions ordinàries. Destaquen per a la nostra finalitat les sèries de pergamins i la documentació notarial, la qual bàsicament és de caràcter contractual i neix de la necessitat de donar un caràcter públic als acords establerts entre les persones, especialment els de tipus econòmic, per la incidència que tenen en el si de la societat i en l'economia en gene-

---

de la Corona d'Aragó, «Miscellanea Barchinonensia», 17, núm. 49 (1978), pp. 21-36. En total l'ACA conserva 23 pergamins redactats íntegrament en hebreu, dels quals en publiquen 17 (1073-1390). La resta, ja havien estat publicats anteriorment.

7. Entre d altres:

FITA, Fidel, *Hebreos en Barcelona en el siglo IX*, «Boletín de la Real Academia de la Historia», 4 (1884), pp. 69-70. Publica el rescripte de Carles el Calb del Liber Antiquitatum, on es menciona un Judas, hebreu.

FITA, Fidel, *Guillén Berenguer, ex-obispo de Vich. El cementerio hebreo de Barcelona en 1111. Documentos inéditos*, «Boletín de la Real Academia de la Historia», 17 (1890), pp. 190-199. Utilitza 3 documents procedents del Liber Antiquitatum.

SCHWAB, Moïse, MIRET I SANS, Joachim, *Nouveaux documents des juifs barcelonnais au XII siècle*. «Boletín de la Real Academia de la Historia», 68 (1916), pp. 563-578.

SCHWAB, Moïse, MIRET I SANS, Joaquín, *Documents de juifs barcelonnais au XIè siecle*. « Boletín de la Real Academia de la Historia», 69 (1916), pp. 569-583.

MILLÀS I VALLICROSA, J., *Documents hebraics de jueus catalans*, «Memòries de l'Institut d'Estudis Catalans», vol. 1, fasc. 3, Barcelona, 1927, pp. 61-167. Publica 27 documents hebreus de l'ACB, dels quals transcriu i tradueix una part.

PERARNAU, Josep, *El procés inquisitorial barceloní contra els jueus Jantó Almulí, la seva muller Jamila i Jucef de Quatorze (1341-1342)*. «Revista Catalana de Teologia», 4 (1979), pp. 309-353.

DÍAZ ESTEBAN, Fernando, *Documento hebreo inédito del Archivo Capitular de la Catedral de Barcelona. II. Rectificación a la «Carta hebrea de Carcassona»*. «Anuario de Filologia», 5 (1979), pp. 77-102.

Les dades concretes d'aquests estudis han estat extretes del repertori bibliogràfic publicat pel Sr. Jaume Riera i Sans en els 4 números editats de la revista «Calls» (1986-1990).

ral. Les dades obtingudes d'aquesta darrera documentació complementen les proporcionades per l'ACA, la qual cosa sens dubte facilita un coneixement global de la minoria jueva a Catalunya.

El Dr. Yom Tov Assis, professor de la «Hebrew University» de Jerusalem, ha estat des del començament el responsable i supervisor de la implementació d'aquest projecte a Espanya, mitjançant la selecció dels arxius dels quals sembla que en principi es pot obtenir una major rendibilitat i l'establiment de contactes personals amb els arxivers i historiadors que han realitzat el buidatge sistemàtic en els diversos centres.

La investigació que he portat a terme a l'ACB, deriva, doncs, d'aquell remot objectiu subsidiari, formulat a finals dels anys 30, de recopilació de fonts referents a jueus de tot el món en arxius aliens a les comunitats hebrees, i més concretament de la recopilació de fonts d'aquest tipus a Espanya. D'acord amb aquest programa, es procedeix per primera vegada a l'ACB a la recerca ordenada i metòdica de documents concernents a jueus, tasca que fins aleshores ha estat limitada a investigacions puntuals i/o a períodes molt concrets.[8]

Pla de treball

El primer contacte dels «The Central Archives» amb l'ACB s'estableix l'estiu de 1979 per mitjà del Prof. Yom Tov Assis, encarregat de fet de portar a terme el programa, com ja hem dit en la introducció. Assabentat d'antuvi de l'existència de material sobre jueus en els fons de l'esmentat arxiu, demana als arxivers Drs. Àngel Fàbrega i Josep Baucells que el posin en relació amb alguna persona que reuneixi els requisits necessaris i realitzi les primeres investigacions, per tal d'escatir la conveniència de continuar-les o no en un futur pròxim.

Es produeix una primera entrevista amb el Dr. Assis i em poso directament en relació amb el Dr. Cohen, responsable en últim terme de l'empresa. En la carta que em remet aclarint les tasques que he de portar a terme, palesa l'objectiu primordial del treball a efectuar: la localització de «tot document que contingui referències a jueus, con-

8. Berner, Leila, *On the western shores. The Jews of Barcelona during the reign of Jaime* I, Los Angeles: University of California, 1986.

versos, la jueria, les seves sinagogues i tot assumpte relatiu a la comunitat hebraica».[9] Aquesta indicació tan genèrica, el model de fitxa a utilitzar en els regests dels documents, el nombre de còpies a trametre, i finalment, la microfilmació dels documents, contitueixen quasi totes les directrius que rebo en un principi.

De fet, els criteris de la recerca es van perfilant a mesura que s'avança en les investigacions, la qual cosa és ben lògica en una empresa de tanta envergadura i atès que el buidatge sistemàtic a l'ACB és un dels primers que es porta a terme. En efecte, hi començo a treballar formalment a partir del mes de novembre, anticipant-se així l'inici dels treballs en el propdit arxiu almenys en un any a la implantació progressiva del projecte. Amb tota seguretat, l'abundància de testimonis documentals judaics de l'arxiu de la Seu contribueix en bona mesura a l'oficialització i implementació posterior del programa en el mateix ACB i també en d'altres arxius de la ciutat.

La metodologia del treball

La metodologia utilitzada és la següent:

1. Obtenció d'informació objectiva de l'existència de documentació sobre jueus mitjançant l'assessorament directe del personal de l'arxiu[10] i la consulta dels instruments de descripció més generals existents (guies, inventaris sumaris).

2. Identificació de les sèries susceptibles de contenir notícies més abundants sobre aquest tema a través de la lectura dels estudis publicats per diversos investigadors i de la consulta dels instruments de descripció específics d'aquestes sèries (fitxes, inventaris analítics, catàlegs).

3. Avaluació de la utilitat i fiabilitat dels instruments d'accés a la documentació de les sèries pertinents, ja que quasi tots van ésser elaborats per antics arxivers amb criteris que lògicament no es corresponen exactament amb els actuals.

4. Elecció de la data més convenient per iniciar la recerca, de manera que permeti una avaluació el més correcta possible, tant des del punt de vista quantitatiu com qualitatiu.

9. Carta del Dr. Cohen del 6-11-1979.

10. No puc deixar d'assenyalar l'ajuda prestada per la Sra. Anna Pérez, col.laboradora durant molts anys en totes les tasques de l'ACB.

5. Realització d'una primera selecció de documents mitjançant els instruments de descripció disponibles.

6. Petició i examen dels originals dels documents prèviament seleccionats.

7. Redacció del regest de cadascun dels documents a partir dels originals segons el model de fitxa proporcionada pel director del projecte.

8. Transcripció a màquina de les fitxes realitzades.

9. Obtenció de tres còpies de la fitxa original.

10. Tramesa per correu dels regests efectuats.

11. Microfilmació, en darrer terme, de la documentació indicada pels responsables del pla.

Es seleccionen les sèries de pergamins i la de la notaria capitular per una doble raó: l'abundància de notícies del tema que interessa i l'existència d'instruments de descripció d'aquestes sèries.

Començo la recerca en les sèries de pergamins a partir de les fitxes o «paperetes» elaborades per Mossèn Josep Mas i Domènech, beneficiat encarregat de l'arxiu de juny del 1900 al 1936. Durant aquest temps, va efectuar la tasca ingent de classificar, ordenar i catalogar uns 10.000 pergamins que anomena *Diversorum A, B, C i D.*[11] Més concretament, la inicio en les fitxes concernents als *Diversorum C* dels anys 1290-1300, ja que coincideixen més o menys amb les dates dels manuals més antics de la notaria capitular, i d'aquesta manera les notícies d'una sèrie poden complementar les de l'altra. A més a més, comprèn part del període que molts estudiosos del judaisme consideren més brillant dels jueus catalans.

Durant tot el temps que treballo a l'ACB, compagino la recerca en les dues sèries esmentades. Això es reflecteix en la numeració de les fitxes que romanen inèdites, ja que en cada tramesa es numeren seguides les fitxes d'una sèrie, després les de l'altra, i dins de cada una d'elles l'ordre emprat és el cronològic.

11. La sèrie *Diversorum D* reuneix una petita col.lecció de pergamins que porten segell i no es va arribar a consultar. Tampoc no es pot assegurar la revisió absoluta dels *Diversorum A i B* per les causes comentades a l'apartat 2.3.

Etapes en el desenvolupament del projecte

Es poden distingir sis etapes ben diferenciades en la materialització del projecte, tant pel que fa a les prioritats establertes pels directors del pla com per la dedicació aplicada a l'assumpte per la meva part. L'activitat més intensa a l'ACB es desenvolupa en les tres primeres fases, és a dir, de novembre del 1979 a juliol del 1984.

El rendiment obtingut en cada una d'aquestes etapes està en relació directa amb els recursos econòmics disponibles en un moment determinat i la major o menor existència de documents relatius a jueus. Les citem a continuació:

1ª. Anàlisi del període cronològic concretat inicialment de les sèries preseleccionades (novembre 1979-maig 1980). S'hi dediquen 70 h. i escaig de treball i s'efectuen 2 trameses de documentació amb un total de 119 docs.

2ª. Buidatge sistemàtic de les sèries citades anteriorment per tal d'assolir l'objectiu prefixat (juny 1980-octubre 1982). Es realitzen 6 trameses de documentació amb el resultat de 624 fitxes.

3ª. La recerca ordenada a l'ACB es compatibilitza, d'una part, amb lleugeres prospeccions a l'Arxiu Diocesà i a l'Arxiu Històric de Protocols, i d'altra part, amb la recerca sistemàtica a la secció de cancelleria, sèrie de cartes reials de Jaume II, de l'ACA (novembre 1982-juliol 1984). S'efectuen 5 trameses de material amb un total de 778 regests: 322 pertanyen a les sèries de pergamins i notaria capitular de l'ACB, 268 a les cartes reials de Jaume II de l ACA i 188 a l'Arxiu Històric de Protocols.

Es porta a terme la microfilmació de part de la documentació controlada fins al moment amb un total de 400 fotogrames i escaig.

4ª. Període d'alentiment del programa a causa de canvis laborals que m'impedeixen la dedicació que hi havia tingut fins al moment (setembre 1984-juny 1986).Tanmateix, es fa 1 tramesa de 68 fitxes de la sèrie de notaria capitular i de 58 regests de documentació del Registre 92 de Jaume II de l'ACA. Total:126 fitxes.

5ª. Es reprèn la tasca exclusivament en la sèrie de la notaria capitular (setembre 1986-juliol 1987). Es realitzen 2 trameses de documentació amb un total de 77 regests.

6ª. Es torna a repartir la investigació entre l'ACB i l'ACA (setembre 1987-agost 1988). En el primer arxiu, bàsicament els darrers mesos

del 1987, es porta a terme la revisió dels pergamins relatius a jueus entre els anys 1213-1291, que en compliment d'un dels objectius del programa, la difusió cultural, es publicaran el 1988.[12] Així mateix, es finalitza l'examen d'algun manual notarial amb la tramesa de 16 fitxes. En el segon arxiu citat, s'inicia la recerca en la secció de cancelleria, sèrie de cartes reials d'Alfons III (1327-1336), que comprendrà les caixes 11-19 inclusivament. Resultat d'aquesta darrera investigació seran 65 regests.[13] Sumen 81 fitxes.

Després de l'última data esmentada, problemes d'horari laboral incideixen directament en la meva participació en el programa, i a partir d'aquí altres persones continuen el buidatge de documentació sobre jueus a l'ACB, a l'ACA i a l'Arxiu Històric de Protocols.[14]

Malgrat tot, es microfilma la part publicada de les sèries de pergamins de l ACB amb un resultat de 660 fotogrames, ja que es té en compte l'escriptura en caràcters hebreus que presenta el dors d'un cert nombre d'aquests documents.

Podem concloure que la tasca realitzada en la tercera etapa és la més fructífera si es té present la totalitat del material enviat.

Les fitxes remeses a Jerusalem sumen 1805 regests, dels quals 1210 pertanyen a les sèries de pergamins i notaria capitular de l'ACB,[15] 391 a l'ACA i 188 a l'Arxiu de Protocols de Barcelona.

12. Vegeu nota 2.

13. Resultat de les recerques portades a terme a l'ACA és la publicació de 565 cartes reials, principalment del regnat de Jaume II:

MAÑÉ MAS, Mª Cinta, ESCRIBA, Gemma, *The Jews in the Cronw of Aragon Regesta of the Cartas Reales in the Archivo de la Corona de Aragón. Part I: 1066-1327*, Jerusalem : The Central Archives for the History of the Jewish People-The Hebrew University, 1993, 227 pp. (Sources for the History of the Jews in Spain-3. The Henk Schussheim Memorial Series). Prefaci de Yom Tov Assis, pp. V-XVI. Introducció també de Mª Cinta Mañé, pp. XVII-LXII.

En aquest darrer arxiu en realitat es tracta de completar en allò possible la compilació de Régné, que havia treballat fonamentalment les sèries de registres fins al 1327.

14. Fonamentalment les Sres. Gemma Escribà i Bonastre i Mª Pilar Frago i Pérez.

15. Hi ha una diferència de 16 fitxes entre les 1789 que sumen les procedents dels tres arxius esmentats i les trameses realment a Jerusalem. S'explica pels 9 pergamins duplicats, 8 d'entre els editats i 1 dels inèdits, als quals no van corregir la data primitiva, i per 7 pergamins de la primera remesa que no es contemplen enlloc. No són difícils d'imaginar disfuncions d'aquests tipus atesa la massa de documentació amb què es mouen. La documentació obtinguda a l'Arxiu Històric de Protocols (1297-1366) pertany als notaris Bernat de Vilarrúbia, Pere de Torre, Pere Portell, Bartomeu de Vilalta i Guillem d'Horta.

Incidències en l'execució del programa

Una tasca realitzada al llarg de tant de temps (1979-1988) no pot pas estar exempta d'incidències per part de tots els elements que intervenen en el projecte: «The Central Archives», l'ACB i jo mateixa. Els arxius israelians ja hem dit que defineixen els criteris a mesura que es presenten necessitats concretes o tenen demandes específiques. En general, podem parlar d'una certa manca de planificació, en part lògica perquè no poden albirar fins a quin punt seran positives les recerques que farem a l'ACB. Alguns criteris no es preveuen i/o van canviant amb el temps com: el format dels regests, la numeració de les fitxes remeses quan es divideix la recerca entre diversos arxius, l'adreça en què s'ha d'orientar la investigació i l'àmbit cronològic que ha de centrar del treball.[16] Tanmateix, és perfectament explicable, no tan sols pel factor temps, el canvi de director, sotsdirector o responsable directe del projecte per part dels arxius,[17] sinó sobretot pel factor distància. Totes les comunicacions són per correu, i durant els trajectes d'una a l'altra banda jo ja m'he vist obligada a prendre una decisió respecte a un problema concret que s'ha de resoldre ràpidament per tal de continuar la recerca i poc després se'm suggereix quelcom diferent.

L'ACB col.labora exemplarment i total amb aquest programa durant tot el temps que porto a terme la investigació, no tan sols en l'atenció diària, sinó també buscant alternatives als recursos materials indispensables per tal d'efectuar-lo.[18] Però, com és natural, com a institució d'arxiu té els seus propis objectius. En un cert moment, endega una tasca de gran envergadura: la reordenació i catalogació amb un criteri únic i uniforme de les sèries de pergamins en les quals treballo

16. Fins pel març del 1983 no es determina des de «The Central Archives» una numeració independent per a cadascun dels arxius. La numeració que m'assenyalen i a partir de la qual he de seguir numerant els regests de cada centre no coincideix exactament amb la meva, principalment perquè no corren els núms. bis que faig servir quan és necessari per a una ordenació cronològica correcta.

17. En un principi el responsable directe fou el Dr. Daniel Cohen, però més tard va passar a ser-ho el Dr. Aryeh Segall, aleshores sotsdirector de «The Central Archives».

18. L ACB no tenia servei de microfilmació, per la qual cosa i per assolir allò projectat, la direcció arriba a un acord amb l'Arxiu Diocesà, que és qui s encarrega de realitzar els microfilms.

habitualment.[19] Aquesta operació en la major part dels casos hauria suposat el tancament temporal de l'arxiu. Tanmateix, el seu personal prefereix anteposar el servei a l'investigador a realitzar el seu treball amb més comoditat, mantenint-lo obert durant tot el temps en què porta a terme l'esmentada reordenació. No obstant, aquesta afecta directament el meu treball, tant a l'hora de demanar els originals per efectuar el primer regest en l'ordre més convenient o per realitzar comprovacions necessàries, com sobretot perquè suposa la modificació de totes les signatures topogràfiques.[20] La modificació de la signatura de localització es realitza per adaptar-la a ser un camp més en les bases de dades documentals que en aquest moment comencen ja a prendre una certa importància en el camp de la descripció documental arxivística.

Per la meva banda, a mesura que vaig aprofundint en el coneixement de les sèries i de l'assumpte en els quals treballo, canvio o matiso els criteris primitius, intentant sempre ampliar i millorar la informació i la descripció dels documents. S'ha de tenir en compte que, per la seva condició d'estrangers, desconeixen moltes de les peculiaritats de la documentació catalana.

EL MODEL DE FITXA CATAL.LOGRÀFICA

«The Central Archives» em proporciona un model de fitxa catal.logràfica a la qual s'hauran d'ajustar tots els regests que jo pugui elaborar.

Aquesta fitxa consta dels següents apartats en la mateixa posició, al marge esquerre:

1. Número de regest que correspongui.
2. Data cronològica (any, mes, dia) i tòpica (lloc d'emissió del document), tot separat per comes.
3. Regest molt breu del document.[21]

19. S'hi treballa molt intensament al llarg dels anys 1980-1981. En aquesta època em dedico a la notaria capitular.

20. La sèrie *Diversorum A* passa a denominar-se *Diversorum 1-1*, la *Diversorum B, 1-2* i la *Diversorum C, 1-3 (s. IX-X), 1-4 (s. XI), 1-5 (s. XII), 1-6 (s. XIII), 1-7 (s. XIV), 1-8 (s. XV)* amb el núm. del pergamí consignat a continuació, després d'un guionet.

21. En la mostra que em fan arribar es redueix a un parell de línies. També aconsella

4. Datació desenvolupada en la llengua original del document.
5. Signatura topogràfica del document (sigles de l'arxiu corresponent, secció i/o sèrie, localització concreta del document — núm. del registre, caixa o carpeta—, foli del registre o núm. concret del document regestat, tot separat també per comes).
6. Llengua en què està escrit el document.
7. Matèria escriptòria o suport material del document.
8. Menció i descripció del segell, si s'escau.
9. Observacions diverses.

Finalment, a la part dreta de la fitxa:

10. Lloc d'origen de l'individu o personatges de qui es tracta en el regest, ubicat entre la data i el regest pròpiament dit.

Tanmateix, en la redacció de la fitxa estableixo unes normes prèvies i afegeixo, amplio i matiso la informació del model de fitxa que m'han facilitat.[22] Així, determino les següents normes generalment utilitzades en la redacció d'un regest:

1. Els noms i cognoms dels personatges catalans esmentats en els documents, els noms i cognoms catalanitzats de jueus i els topònims es transcriuran al català actual.
2. El lloc d'emissió del document si no està clarament especificat en el text però es pot deduir del context es posarà entre claudàtors.
3. La data del document també s'escriurà entre claudàtors si no es llegeix clarament per qualsevol motiu o no està ben especificada però es pot deduir amb fiabilitat del text.

---

redactar-lo en estil indirecte, és a dir, iniciant-lo amb la tipologia del document. Amb el temps, ho faig de manera directa, perquè es contradiu una mica amb l'objectiu anunciat de donar el màxim de referències per fer-se una idea de la rendibilitat d'un fons o sèrie determinats. Una qualificació tipològica exacta requereix una lectura completa i acurada de tot el document, i molt més temps del necessari d'aquell per fer-se una idea aproximada del rendiment d'un fons en concret. A més, segons està programat disposaran del document original microfilmat, la qual cosa els permetrà fer tantes lectures com vulguin per tal d'esbrinar el tipus exacte de document.

22. Aquestes puntualitzacions, com és lògic, es prenen a mesura que es té un millor coneixement de la documentació continguda en les sèries relatives a jueus.

A la zona de regest sempre hi faig constar:

1. L'atorgament de fiances o garanties,
2. La presència de fiadors o avaladors jueus, i en el seu cas, el seu lloc d'origen, ja que permet ampliar el cens de jueus de diferents indrets i períodes i establir hipòtesi sobre les de vegades complicades relacions entre els contractants i el radi geogràfic en què desenvolupen els seus negocis.

A l'apartat d'observacions considero interessant especificar:

1. La cancel.lació del document (tant si apareix estisorat, com és el cas dels pergamins, com la línia ondulada sobre els documents dels manuals notarials o l'expressió *dampnata* al marge d'aquests últims).
2. L'existència de signatures o d'escriptura en caràcters hebreus.
3. La presència de testimonis jueus en l'acte documentat.
4. La forma en què s'ha conservat el document, anotant-ho sempre que es tracta d'una còpia o d'un traslat. S'omet quan es tracta d'un original.
5. Les mides del pergamí i els resums o rúbriques en llatí o en català, que apareixen generalment al revers del document.
6. El signe de confirmació dels actors del document soles o acompanyades d'expressions com *firmavit* o *juravit*.
7. La constància de l'abreviació *ct* (*clausum et traditum*) que indica que el document original ha estat entregat al prestador (en els documents procedents de registres notarials).
8. Les notes marginals o text interlineat en el document essencials per a la seva comprensió i/o ampliació de dades.[23]
9. Tot tipus d'explicacions (la identificació de topònims, mercaderies, etc.), esmenes, advertiments i la constatació de fets referents al document, que atesa la brevetat del regest poden dificultar la comprensió del document regestat. En definitiva, tot allò encaminat a clarificar i il.lustrar el més convenientment possible el document regestat.

23. L'anotació d allò que s'havia pagat al notari per l'atorgament de l'escriptura, per exemple. Constato que els punts 6, 7 i 8 són més propis dels registres notarials.

Tots els elements que agreguem a la fitxa original són apreciats i tinguts en compte, encara que en les parts publicades se n'obvia algun.[24]

S'estableix la realització de 4 còpies de la fitxa: 3 còpies es trametran a Jerusalem i 1 còpia restarà a les meves mans i precedirà cadascun dels documents microfilmats. Més tard, la direcció de «The Central Archives» disposa l'entrega d'una còpia de la fitxa a l'ACB (octubre 1982).

Els fons consultats: les sèries de la notaria capitular i de pergamins

Els documents procedents d'aquestes sèries reflecteixen fets jurídics, però la fase redaccional que presenten és diferent. Els documents extrets dels registres notarials exemplifiquen la compareixença de l'atorgant o atorgants del document davant el notari, i en el seu cas de testimonis, per tal d'efectuar llur declaració de voluntat, acte del qual queda constància en un esborrany o cèdula, a partir de la qual s'estén el document en el manual corresponent. Aquestes dues fases constitueixen els primers estadis redaccionals del document notarial. Els documents que contenen els registres notarials, en general, són sumaris. Hi consta allò que és essencial del fet documentat i les clàusules jurídiques quasi sempre es presenten etceterades. A partir de la primera redacció del manual, es realitza la redacció extensa del document en el llibre o capbreu que segueix el mateix ordre cronològic que el manual, desenvolupant totes les expressions i clàusules de l'acte jurídic i fent-hi constar detalladament totes les circumstàncies essencials. Finalment, es copia el document del llibre en un pergamí amb la subscripció del notari que constitueix l'escriptura original o document «in publicam formam», el qual és entregat pel notari al titular o titulars dels drets derivats de cada un dels documents enregistrats en el llibre. Aquest acte es fa constar en el manual corresponent, mitjançant unes ratlles verticals sobre l'escrit

24. Més precisament, les mides dels pergamins. A mi em sembla una dada important per tal de localitzar-ne un de concret, sobretot quan es tracta de tipologies i continguts semblants la diferència entre un pergamí i un altre és mínima. He observat que repetides vegades el creditor i el deutor són els mateixos en diferents instruments de la mateixa data o molt pròxima i l'unica diferència és la quantitat esmentada.

de manera que es pugui llegir o notes marginals que aclareixin qualsevol incidència en el lliurament del pergamí. Quan el dret o drets reflectits en el document queden extingits, es produeix la devolució del document redactat «in publica formam» de qui ha detingut els drets fins a aquell moment als altres implicats en l'acte jurídic. Això s'efectua de vegades directament, normalment davant del mateix notari que ha autoritzat el document, el qual realitza una sèrie d'incisions angulars en el pergamí que indiquen que queda cancel.lat. El notari deixa constància de la invalidació del document mitjançant una nota al principi, al marge o al final del manual notarial corresponent, per tal d'evitar en el futur el lliurament indegut d'altres exemplars del document registrat.[25]

Començo la descripció de la tasca realitzada alterant l'ordre redaccional del procediment notarial, ja que la sèrie de pergamins ha estat la més treballada, i en part publicada.

Les sèries de pergamins[26]

Els *Diversorum*, pergamins així anomenats a causa de la seva procedència heterògenia, en principi no formen part de les sèries derivades de les funcions normalment desenvolupades per la Catedral. L'origen d'aquestes sèries es pot trobar principalment, com ja han assenyalat d'altres autors,[27] en les marmessories en les quals intervenia algun canonge i també en els llegats testamentaris fets a favor de la

25. Pel mètode de treball emprat pels notaris vegeu:

FERRER I MALLOL, Maria-Teresa, *La redacció de l'instrument notarial a Catalunya. Cèdules, manuals, llibres i cartes*, «Estudios y documentos de los Archivos de Protocolos», IV (1974), pp. 29-192.

GARCÍA SANZ, Arcadi, FERRER I MALLOL, Maria-Teresa, *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona, I*, Barcelona: IEC, 1983, p. 22. Resumeix breument el procediment notarial.

26. He de destacar que no s'ha treballat amb una base de dades informàtica com avui és usual i en conseqüència l'elaboració d'estadístiques ha estat molt laboriosa. Les estadístiques gairebé són totalment fiables en la part editada. En la resta, només poden ser molt aproximades a la realitat per dues raons: els pergamins inèdits no han estat mai revisats i els documents procedents dels registres notarials ofereixen uns resultats que només es poden aplicar a un període molt concret. Vegeu també la nota 21 pel que fa a les tipologies.

27. GARCÍA I SANZ, Arcadi, FERRER I MALLOL, Maria-Teresa, *Assegurances i canvis...*, p. 14.

Seu, casos que comportaven el trasllat a la Catedral de la documentació pertinent. Aquests pergamins són els que avui dia constitueixen la secció així denominada dels fons de l'ACB, ja que de pergamins n'existeixen a quasi totes les sèries i es troben ubicats allí on els correspon.

Es tracta, doncs, d'una sèrie o col.lecció factícia, ja que l'agrupació s'ha portat a terme per una única raó: la matèria escriptòria utilitzada en la redacció del fet documentat.

Cal remarcar que la redacció del document sobre pergamí es realitza «in extenso», la qual cosa els atribueix un valor afegit, ja que permet desenvolupar i completar les etceteracions dels manuals notarials. Això, en un moment de formació del dret i de casuístiques, és important per tal de definir o matisar les tipologies documentals resultants dels actes jurídics documentats.

L'accés als documents de les sèries de pergamins, com ja he esmentat, es realitza principalment a través de les fitxes o «paperetes» tipus catàleg sumari elaborades per Mossèn Mas. L'accés a la denominada *Diversorum A* es porta a terme a través d'un inventari del segle XVIII.

Les fitxes de Mossèn Mas presenten uns certs problemes. En primer lloc, no estan reduïdes a la datació actual i molts noms jueus apareixen traduïts al català, la qual cosa en un primer moment produeix, si més no, un cert desconcert. Tampoc no reflecteixen amb claredat la natura de certs tipus de contractes. Les paperetes dels *Diversorum A i B* encara no estan ordenades cronològicament i s'ha de revisar prèviament tota la sèrie per tal de fer-les arribar a Jerusalem amb un mínim de correlació de dates. D'altra banda, el trasllat en un cert moment d'un nombre indeterminat de pergamins dels *Diversorum A al B* complica l'examen d'aquestes sèries, ja que hi ha algunes duplicitats. No obstant, reconec la seva extraordinària utilitat com a punt de partida, ja que estalvia l'examen individual de tots i cadascun dels documents.

Com ja he dit anteriorment, es comença la recerca entre els *Diversorum C* per l'any 1290 i es continua en diverses etapes fins al 1500 (novembre1979-desembre 1981). A continuació, es segueix amb els compresos entre els anys 1000-1290 (1982-maig de 1983). Es finalitza amb l'examen dels *Diversorum B i A* respectivament (tercer trimestre del1983).

He localitzat un total de 713 pergamins referents a jueus. Comprenen un llarg període (1002-1406): del govern del comte Ramon

Borrell I de Barcelona (992-1017) al regnat del rei Martí l'Humà (1396-1410). Quasi tots són escrits en llatí, amb la sola excepció de 4 que estats redactats en aragonès.[28] Se n'han publicat 489[29] regests (1213-1291), els quals engloben els governs de Jaume I (1213-1276), Pere el Gran (1276-1285) i Alfons II el Liberal (1285-1291). Romanen inèdits 224 pergamins, repartits entre les dates extremes ja mencionades. La major part del total estan molt ben conservats, i només uns quants (al voltant del 8%) tenen taques, forats, trencats o la tinta prou difuminada per impedir o dificultar una lectura comprensiva del text. Gairebé tots són originals. Només 18 (2,52%) referències procedeixen de trasllats posteriors.

Una gran part dels 489 regests publicats (68,58% del total) pertanyen al darrer terç del segle XIII que ens ofereix 247 documents (50,51%), seguits pels del segon terç de segle amb 200 (40,89%). El primer terç de segle està representat per només 42 pergamins (8,58%).

Pràcticament hi són representats tots els anys englobats en la publicació, excepte els anys 1216, 1220, 1223 i 1266.

L'any en què hi ha més documentació, d'entre els pergamins publicats, és el 1282 amb 19 documents, seguit pels anys 1277, 1278 i 1279 amb 18, 17 i 16 documents respectivament.

Sobresurten els 388 (79,34%) redactats a Barcelona, seguits dels 29 de Vilafranca del Penedès, 17 de Sant Celoni, 10 de Girona, 6 de Caldes de Montbui, 8 de Granollers, Terrassa, Tivissa i Tortosa (2 per lloc), 5 de Falset, Queralbs, Tarragona, València i Vic (1 per indret), i, finalment, 26 en què no consta el lloc en es van estendre.[30]

28. Es troben entre els pergamins inèdits i són els regests núms. 459, 460, 461 i 462.

29. Vegeu nota 2. Els 497 regests editats no es corresponen amb la realitat, ja que n'hi ha 8 de duplicats. Són els següents: 26=28, 62=64, 145=9, 268=195, 322=280, 332=448, 438=439; 466=467. A més, aquesta publicació presenta d'altres errades menys evidents a primera vista (canvi de dates semblants, intercanvi de texts en regests d'una mateixa data, omissions, etc.), imputables tant a la rapidesa amb què es va portar a terme la impressió com al fet que jo no vaig tenir l'oportunitat de corregir galerades. Els regests 1 i 2 corresponen al regnat de Pere el Catòlic. Entre els regests passats per alt hi ha el corresponent al núm. 409, en el qual es duplica el text del núm. 411: el primer correspondria a un debitori de Joan de Banyeres a Asdai Salomó per la mateixa quantitat que Banyeres confessa haver rebut efectivament en el segon (*apoca de recepto*).

30. L'expressió de la localitat de l'instrument no apareix com a criteri general fins després de la Pragmàtica de Pere III del 16-XII-1350.

Un conjunt de 199 (40,69 %) estan estisorats o cancel.lats, i 366 (74,84%), un nombre molt important, mostren escriptura en caràcters hebreus. De vegades es tracta de simples signatures o mencions dels participants en l'acte jurídic al recto o dors del document, però en d'altres es poden trobar fragments més o menys llargs en llengua hebraica en ambdues cares del pergamí. Així mateix, 47 (9,61%) són partits per ABC. D altra banda, en 102 (21,06%) apareixen testimonis jueus.

La numeració original dels 224 regests dels pergamins inèdits (31,41 % del total) és la següent:[31]

núm. 14-60:	47	regests	(1291-1297)
núm. 270-334:	65	« »	(1300-1309)
núm. 418-495 (hi ha 492 bis):	78	« »	(1057-1406)
núm. 912-915:	4	« »	(1294-1307)
núm. 916	1	« »	(1203)
núm. 921-938:	18	« »	(1002-1203)
núm. 961-971:	11	« »	(1292-1343)

Es pot observar que la major part de documents es concentren en l'última dècada del segle XIII (50) i la primera del segle XIV (73) que apleguen conjuntament 123 pergamins (54,91%). Els 101 restants (45,08%) apareixen dispersos en un període cronològic molt ampli.

Els anys 1296, 1298, 1299, 1306 i 1325 només estan representats en aquest grup de pergamins. Alguns anys no representats aquí, com són els 1311, 1312, 1316, 1317, 1322 i 1323, ho estan als registres consultats de la notaria capitular. L'any 1326 no està representat en cap de les sèries que estudiem.

Tanmateix, l'any 1305 amb 13 documents és el que sobresurt, seguit del 1304, 1302 i 1303 amb 9, 8 i 8 items.

Destaquen els 141 documents estesos a Barcelona (62,94%), seguits molt de lluny pels 24 de Vilafranca del Penedès, 8 de Sabadell, 8 de Granollers, Pedrola, Tortosa i Vic (2 a cada lloc), 12 d'Alagó, Alforja, Arbúcies, Caldes de Montbui, Castellet, Cervera, Franqueses del Vallès, Lliçà de Vall, Molins de Rei, Montblanc, Terrassa i Saragossa (1 de cada indret), i, finalment 31 sense especificar el lloc. Assenyalo que 4 procedeixen del Regne d'Aragó.

Sumen 44 (19,64%) pergamins estisorats, 23 (10,26%) presenten escriptura en caràcters hebreus, alguns fragments força extensos, i en 86 (38,39%) es mencionen testimonis jueus.

La sèrie de la notaria capitular

També denominada notaria particular.[32] És una sèrie documental agrupada naturalment pels notaris de la Catedral en l'exercici de llurs funcions.

Els documents relatius a jueus que analitzo en aquest apartat són els continguts en els manuals o llibres dels notaris, tant en el seu estadi de cèdula com d'anotació simplificada o de redacció «in extenso». Per aquest motiu crec d'interès posar de manifest els senyals que apareixen en els manuals notarials susceptibles d'aclarir-nos no tan sols la metodologia de treball que utilitzaven els notaris, sinó sobretot l'abast jurídic dels documents anotats en els manuals.

El projecte inicial contempla la consulta de tots els protocols notarials coincidents amb el regnat de Jaume II (1291-1327), la qual cosa significa la revisió de 37 registres. Tanmateix, per diferents raons i per canvis d'orientació i urgència en l'examen de la documentació d'aquesta sèrie, únicament arribo a revisar-ne un total de 35 i només es trameten les fitxes de 30 registres. D'aquests últims, 20 (1292-1332) pertanyen al notari Bernat de Vilarrúbia (1292-1341) i 10 (1313-1328) a Guillem Borrell (1313-1345). Els especifico a continuació:

Bernat de Vilarrúbia: 1292-1297, 1295, 1300, 1301, 1301-1307, 1302, 1302-1308, 1305, 1307-1312, 1308, 1310-1, 1310-2, 1312, 1314, 1315, 1318, 1319, 1319-1332, 1322, 1323.[33]

Guillem Borrell: 1313, 1316-1317, 1316-1328, 1319-1320, 1320, 1321-1329, 1322, 1323-1, 1323-2, 1323-3.[34]

31. També n'hi ha un de duplicat: el núm. 464=465. A causa del període cronològic tan ampli que abracen, mostren còmputs de datació molt diversos, al contrari que els publicats que s'ajusten tots a l'estil de l'Encarnació del Senyor.

32. FÀBREGA I GRAU, Àngel, BAUCELLS I REIG, Josep, *Catàleg de l'Arxiu Capitular de la S. E. Catedral Basílica de Barcelona. I: Índex general de les sèries documentals*, Barcelona: Catedral, 1969, pp. 17-19: Capítol de la Catedral, II. Dignitats i oficis, 12. Notaria particular.

33. El registre de Bernat de la Vilarrúbia de l'any 1300 apareix ressenyat a l'inventari com pertanyent al 1299, ja que està afectat per la datació segons l'Encarnació del Senyor.

34. Les xifres 1, 2 i 3 després de guionet, han estat afegides als registres de 1310 de Bernat de Vilarrúbia i del 1323 de Guillem Borrell per tal de diferenciar-los al primer cop de vista.

El resultat de la recerca ha proporcionat 497 documents relatius a jueus redactats en llengua llatina (1292-1328), que per ara també resten inèdits. Estan repartits entre tots els manuals examinats i només un manual de Bernat de Vilarrúbia (1319-1332) no ha proporcionat cap notícia sobre el tema. No obstant, s'ha de tenir en compte que l'estat de conservació d'aquests registres no sempre és òptim, ja que alguns d'ells són il.legibles en gran part i per tant susceptibles de contenir notícies sobre jueus que, per raons òbvies, no es poden donar a conèixer.

Els regests tramesos d'aquests documents no presenten una numeració seguida, ja que, com he dit abans, d'una banda, compatibilitzo la recerca en aquesta sèrie notarial amb la sèrie de pergamins, i d'altra banda, alguns registres comprenen diversos anys i l'ordenació només serà cronològica dins de cada tramesa, no en la totalitat del material enviat d'una mateixa sèrie. En cas de l'edició d'aquestes fitxes serà necessària una reordenació cronològica prèvia.

La numeració inicial de les 497 fitxes remeses, una còpia de les quals posseeixo, és la següent :

núm. 61-269	(hi ha el núm. 126 bis i 128 bis):	211 fitxes	(1292-1307)
núm. 335-417	(hi ha el núm 362 bis i 368 bis):	85 fitxes	(1302-1312)
núm. 972-1171	(hi ha el núm. 1011 bis):	201 fitxes	(1300-1328)

Les fitxes que comprenen els anys 1292-1312 corresponen totes a Bernat de Vilarrúbia, i a partir del 1313, any en què comencen els registres de Guillem Borrell, s'intercalen les d'un notari amb les de l'altre. Encara que no tingui gaire transcendència perquè ignoro la totalitat dels documents continguts en els registres consultats, es pot comprovar que 361 referències (72,63%) les han subministrades els manuals de Bernat de Vilarrúbia i les 136 restants (27,36%) els protocols de Guillem Borrell. He d'assenyalar que aquestes dades no tenen gaire significat, perquè el resultat és absolutament aleatori, ja que no he consultat els mateixos volums de cada notari, tampoc els manuals contenen el mateix nombre de documents, i a més a més no tots els notaris tenen clientela entre la minoria jueva, o si n'hi tenen, no en el mateix nombre. En definitiva, els resultats són purament circumstancials.

Constato que l'última dècada del segle XIII és la que ofereix un major nombre de notícies amb 150 instruments (30,18%), xifra molt similar als 143 regests (28,77%) de la primera dècada del segle XIV.

La darrera dècada del XIV està representada per 105 fitxes (21,12 %), i, finalment, la segona dècada del mateix segle mostra 99 regests (19,91%).

Hi són representats gairebé tots els anys compresos entre les dates extremes citades anteriorment, amb l'excepció dels anys 1296, 1298, 1299, 1306, 1325 i 1326.

L'any que ha proporcionat més documentació és el 1295 amb 91 referències (18,30%), i els que menys, els anys 1292, 1311, 1316 i 1327 amb una sola informació anual. Entre el màxim i el mínim ja indicats, consigno tot seguit la resta dels anys contemplats amb el nombre d'aportacions que els corresponen: 1320: 53 (10,66%); 1301 i 1302: 38 (7,64%) cada any; 1317: 31 (6,23%); 1294: 25 (5,03%); 1297: 22 (4,42%); 1323: 20 (4,02%); 1305: 18 (3,62%); 1310 i 1322: 17 (3,42%) cada any; 1319: 15 (3,01%); 1300: 14 (2,81%); 1293, 1303 i 1315: 11 (2,21%) cada any; 1312, 1318 i 1324: 9 (1,81%) cada any; 1304: 8 (1,60%); 1308: 7 (1,40%); 1307: 5 (1%); 1309:4 (0,80%); 1313 i 1321: 3 (0,60%) cada any; 1314 i 1328: 2 (0,40) cada any. No hi ha cap informació dels anys 1296, 1298, 1299, 1306, 1325 i 1326.

És evident que tots els documents estan redactats a Barcelona, en tractar-se la notaria capitular d'un servei d'una institució barcelonina, tal com ho és la Seu. No obstant i excepcionalment, un (núm. 1135) està escripturat el 1322 per Bernat de Vilarrúbia a Sant Climent de Llobregat.

Els signes notarials, encara que els he anotats en les fitxes originals, no han estat comptabilitzats, si bé es pot afirmar que en un alt percentatge (al voltant del 89%) apareixen els signes de confirmació dels atorgants sols o seguits d'expressions com *firmavit in carta*, *juravit, firmavit in carta i juravit* alhora. De vegades, el signe de confirmació va acompanyat de les expressions *dampnata, fuit dampnata*, que signifiquen que allò expressat en el document resta anul.lat.

Paleso la presència de testimonis jueus en 262 (52,71%) dels documents.

Tipologies documentals

Gairebé totes les tipologies documentals que mostren les sèries estudiades de l'ACB estan assimilades al préstec i a totes les situacions que se'n deriven.

Per a la seva classificació s'ha tingut en compte el verb que, en principi, defineix un tipus documental, tot i que s'evidencien tipologies exposades de manera que no es corresponen amb la funció real que representen. Això es deu tant a la mateixa rutina redaccional del notari que evoluciona més lentament que les situacions jurídiques noves que es van plantejant, com potser a escriptures intencionalment consignades d'acord amb una tipologia determinada per tal d'amagar d'altres negocis jurídics dels que aparenten a primera vista.

El quadre que resumeix les tipologies obtingudes palesa que són tipus documentals similars en totes les sèries examinades, ja que, reitero, es tracta de documentació semblant que es presenta en un estadi redaccional diferent. Tanmateix, els registres notarials són més explícits pel que fa a alguns tipus, com els contractes comercials en les seves diferents vessants. En alguns casos, he establert agrupacions documentals, les quals enumero en nota al final del quadre per tal de no complicar excessivament la seva lectura. En aquest apartat, només detallo les tipologies més nombroses.

Cal assenyalar que molts d'aquests documents no constitueixen el que podríem denominar tipologies «pures», perquè un mateix instrument pot contenir diferents negocis jurídics. En aquest cas, per a la confecció del quadre sempre he tingut en compte l'operació principal.

Sobresurten de molt els debitoris o reconeixements de deute, documents que formalitzen bàsicament els contractes de préstec. En aquests contractes, una o diverses persones (deutors, prestataris) es comprometen a pagar una certa quantitat en diners o en espècie a un sol o diversos individus (creditors, prestadors), amb la condició de retornar-la en uns terminis i unes condicions preestablerts (lucre o interès).

Una primera distinció entre els debitoris es pot trobar en aquells en què el prestador del diner o el seu equivalent en espècie exigeix una garantia o fiança al deutor. Aquesta garantia, fiança o fermança té la finalitat d'assegurar al creditor el compliment de l'obligació que hom ha contret amb ell. Es pot constituir mitjançant el dipòsit de penyores mobles, empenyoraments o hipoteques d'immobles, o bé per la seguretat donada per una altra persona o persones: avaladors o fiadors. L'existència de fermances personals produeix, en determinades ocasions, un tipus documental específic: la carta d'indemnitat o absolució, en la qual el deutor declara exempt el fiador del dany que pot ocasionar-li el fet de no retornar el capital demanat en el termini i

condicions estipulats en el contracte de préstec, cas en el qual l'avalador s'hauria de fer càrrec del deute.

Els deutors acostumen a ser particulars de diferents classes socials, institucions (el consell de la ciutat de Barcelona, l'aljama dels jueus). La relació deutor-creditor s'estableix generalment entre cristià-jueu, jueu-jueu, i, en molt poques ocasions, jueu-cristià.

Els debitoris, entesos genèricament com documents on consta l'existència d'un deute, apleguen en el quadre-resum els contractes de préstec comuns, els empenyoraments, confirmacions d'empenyoraments, les constitucions de penyores immobles, les vendes a crèdit, els contractes de canvi i els dipòsits o les comandes-dipòsit.

Així mateix, abunden les àpoques, rebuts, cartes de pagament o documents en els quals el creditor declara que el deutor ha pagat la quantitat deguda per préstecs, vendes a crèdit, etc. Els documents en què hom declara haver rebut quelcom en dipòsit, comanda, etc., poden prendre l'aparença d'àpoques. Normalment són àpoques parcials sobre préstecs comuns (part del capital, interessos o ambdós alhora). De vegades, les àpoques relatives a un mateix préstec són múltiples, abasten força anys i es fa difícil d'esbrinar quin era el capital prestat originàriament. Els contractes de préstec es perfeccionen pel lliurament efectiu del diner prestat, la qual cosa dóna lloc a documents en què el deutor confessa haver rebut al comptat els diners manllevats (*apoca de recepto)*.

Destaquen, també, els contractes de cessió, donació o venda de drets a tercers per part del creditor, els quals adquirien així el dret a percebre la suma consignada en el document. Són transferències de drets sobre deutes, i quan les cessions semblen gratuïtes, freqüentment es produeixen entre membres d'una mateixa família, parents, i famílies i/o persones d'un mateix nivell social relacionades per veïnatge, negocis, etc. De tant en tant, hi ha un document formal d'acceptació de la cessió del dret per part cessionari. Generalment, són cessions parcials d'un deute i compliquen, com les àpoques, el seguiment del contracte de préstec primitiu, facilitant així la imposició de lucres superiors als autoritzats. En el quadre les repartim entre donacions i vendes.

Tipologies	*Pergamins publicats*	*Pergamins inèdits*	*Notaria capitular*	*Totals*	*%*
Debitoris	249	67	188	504	41,65
Àpoques	69	59	95	223	18,42
Vendes	42	33	21	96	7,93
Definicions de comptes	36	14	18	68	5,61
Fermances	28	7	23	58	4,79
Contractes comercials	2	—	45	47	3,88
Procuracions	7	7	23	37	3,05
Donacions	14	7	13	34	2,80
Conflictes	10	4	12	26	2,14
Indemnitats	14	—	8	22	1,81
Establiments	6	7	4	17	1,40
Actes	2	5	9	16	1,32
Contractes de lloguer	—	3	1	4	0,33
Contractes de treball	—	—	3	3	0,24
Contractes de transport	—	—	2	2	0,16
Diversos	10	11	32	53	4,38
TOTALS	489	224	497	1210	

NOTA: les vendes reuneixen les alienacions alodials d'immobles i de drets diversos (censos, censals, violaris), les confirmacions o aprovacions de vendes i les cessions o donacions en les quals consta un preu; les definicions de comptes recullen la cancel.lació total (liquidació) o parcial d'un o diversos prèstecs (passar comptes); les fiances o fermances inclouen qualsevol acte relatiu a la constitució de garanties personals del deutor al creditor i els actes en què hom s'obliga o compromet a fer alguna cosa (promeses d'índole molt variada); els contractes comercials abracen les comandes i els contractes de societat; els procuradors es nomenen sobretot per cobrar deutes o recuperar comandes; les donacions recullen les donacions «inter vivos», les aprovacions de donacions i transmissions de drets gratuïtes; conflictes, en sentit molt genèric, reuneixen pactes, avinences, reclamacions, arbitratges i sentències, bàsicament pertanyents a l'àmbit del procediment privat; els establiments recullen les cartes precàries; els contractes de treball apleguen també els d'aprenentatge; diversos, agrupa principalment documents en què se citen jueus i/ o conversos, però que bé no intervenen directament en l'acte documentat o ho fan tangencialment per l'ofici que desenvolupen (llicències d'obres atorgades pel batlle jueu a cristians; jueus que actuen com a corredors de finques en negocis entre cristians), la validació pel batlle d'un document redactat en hebreu, definicions de límits d'una propietat, amollonament de terres subsegüent a una compra-venda, etc.

CONCLUSIONS

Cada vegada esdevé més tòpic que els jueus eren quasi tots prestadors de diners i que es beneficiaven injustament de les necessitats de la resta de la població. Se sap que això no era així, i només una petita part de membres d'aquesta minoria ètnica actuaven permanentment i principal de prestadors. La major part operaven esporàdicament, com un complement de les activitats econòmiques i de treball que desenvolupaven quotidianament, i complien una funció dins la societat medieval que ningú més no podia exercir moralment, ja que els cristians tenien prohibit per l'església el préstec de diners amb interès.[35] Aquesta activitat estava molt vigilada pel poder polític, ja que els seu descontrol podia donar lloc a greus problemes socials. Per això, Jaume I va fixar oficialment el préstec de diner amb un interès del 20% anual. És cert que segurament la llei no sempre s'observava, però també és veritat que la major part dels documents que he consultat s'ajusten a aquestes disposicions. També és fàcil emmascarar un interès superior a l'autoritzat, afegint i amagant els interessos en el capital teòric prestat inicialment i són molt dubtosos aquells documents en què el prestatari declara haver rebut el préstec «bono amore» o sigui sense cap interès.

El buidatge sistemàtic de documentació relativa a jueus de l'ACB, si més no, ha servit per a contradir, matisar o posar de manifest les creences més generalitzades sobre aquesta minoria.

El projecte de recopilació de documents sobre jueus a l'ACB ha estat a més especialment útil, perquè, d'una banda i des de sempre, l'edició de repertoris documentals ha proporcionat un instrument que ha facilitat la tasca d'investigació dels historiadors i, de l'altra, ha facilitat l'accés a la informació continguda en els regests entre un col.lectiu més genèric de persones interessades en aquests tema. La cronologia de la documentació consultada coincideix amb la dels pergamins inèdits.

35. Per tot allò relatiu a legislació sobre jueus i usures vegeu:

VILA, Emma, *El tractament legislatiu de la minoria jueva a Catalunya*, a «Mossé ben Nahman i el seu temps», Girona: Ajuntament, 1994, pp. 327-337.

GONZALBO I BOU, Gener, *Els jueus i els Usatges de Barcelona*, Barcelona «Quaderns d'Història», 2/3 (1996), pp. 117-124.

La normativa del IV Concili Laterà (1215) sobre usures sembla que pressionà Jaume I, el qual promulgà la constitució de 1228, que estableix l'interès de 4 diners per lliura.

Un estudi aprofundit i acurat de la documentació que he compilat a l'ACB il.lustra amb precisió, si bé amb caràcter força selectiu i parcial, no tan sols la vida econòmica dels jueus de Barcelona i d'altres comunitats catalanes relacionades amb aquesta ciutat,[36] sinó que facilita dades molt importants sobre l'economia general del moment (moviments de mercaderies, mètodes comercials...). Així mateix, proporciona tangencialment i amb menor nombre, notícies sobre la història interna o activitat intracomunitària de les comunitats jueves catalanes, sobretot de la de Barcelona, sens dubte la comunitat jueva més important de la Corona d'Aragó fins al 1391. També permet establir les relacions dels jueus de Barcelona amb habitants (jueus i cristians) d'altres pobles de les rodalies i ciutats més o menys llunyanes, i verificar diferents aspectes de la seva vida quotidiana: oficis característics que desenvolupen, alguns d'ells relacionats amb l'administració reial (batlles, metges al servei dels monarques), corredors de coll, d'orella i de finques, i llur intervenció en un sector del tèxtil important: la sederia (fabricants de vels), l'assistència i continuïtat de la dona en les activitats professionals del marit, etc.

Constata que l'activitat de prestador «professional» està circumscrita a famílies que formen part de la denominada mà major de la comunitat, normalment rics dirigents de l'aljama i/o persones que sobresurten per llur influència cultural (els Adret, Cap, Cerç, Gracià, Malet, Asdai, Caravida). Igualment, s'observa que molts dels prestataris o deutors cristians per qualsevol altre concepte que el pur préstec (una minoria), són nobles (Sibil.la de Saga, Ramon I, vescomte de Vilamur, els Montcada, Entença, Lascara, comtessa de Pallars, María de Luna, comtessa de Xèrica), i sobretot exponents de la petita noblesa (els Fonollar, Torrelles, Claramunt, Vernet, Castellví, Centelles, Sant Vicenç, Santlleí, Sarrià, Bell-lloc, Xetmar, Vallromanes i Santa Coloma, Vilafranca, Benages, Verges), ciutadans, mercaders i drapers importants (Grony, Adarró, Durfort, Eimeric, Banyeres, Llacera, Malla, Oliver, Mitjavila),

36. Aquesta compilació ha estat utilitzada en diversos treballs pel Dr. Assis:

ASSIS, Yom Tov, *La participación de los judíos en la vida económica de Barcelona s. XIII-XIV*, «Jornades d'Història dels jueus a Catalunya», Girona: Ajuntament, 1990, pp. 77-92.

Constata que pràcticament només es registren els préstecs davant del notari, i no queda constància d'innumerables petites operacions comercials perquè no tothom podia pagar-lo. Això, ja ho havia posat en evidència:

CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Rafael, *Estudio tipológico...*, p. 26.

jurisperits i funcionaris (Jaume Gerard, Bernat Guillem de Pinells, Galceran de Canyelles, Pere de Llissac) o persones relacionades molt directament amb ells (Blanca, esposa de Guillem Pere de Cardonets), en teoria de gran poder adquisitiu i involucrats molts d'ells en càrrecs públics.[37] També apareixen entre els documents els representants de l'elit eclesiàstica: canonges que per la seva formació en lletres i coneixement del dret intervingueren freqüentment com a jutges i àrbitres en els judicis de l'època (Pere Arbert). Cal remarcar que d'entre els pergamins publicats estan dedicats a la petita noblesa, especialment els Fonollar (Guillem, la seva consort Elisenda, Bernat i la seva esposa Saurina) quasi una quarta part dels regests, als quals se'n poden afegir una vintena dels que romanen inèdits.[38] Es pot concloure, sense errar massa, que al voltant del 45% de la documentació publicada pertany a deutors de la petita noblesa i ciutadans i mercaders importants.

37. ASSIS, Yom Tov, MAÑÉ, Maria Cinta, *The Jews in Barcelona 1213-1291. Regesta of documents from the Archivo Capitular*, Jerusalem: The Central Archives for the History People-The Hebrew University, 1988. Introducció, pp. 12- 18.

FELIU I MABRES, Eduard, *La cultura hebrea a la Barcelona medieval*, «Barcelona Quaderns d Història» , 2/3 (1996), pp. 125-142.

BAUCELLS I REIG, Josep, *El Maresme i la Pia Almoina de la Seu de Barcelona*, Barcelona: Generalitat, 1987, pp. 26-29. Cita com a benefactor de la institució Pere Grony i fa un esbós biogràfic dels membres d'aquesta família.

BAUCELLS I REIG, Josep, *El Garraf i la Pia Almoina de la Seu de Barcelona*, Barcelona: Generalitat, 1990. Presentació, pp. 17-23 i 39-43. Fa una aproximació a la biografia de Bernat de Fonollar, també benefactor de la Pia Almoina.

A més, la Dra. Carme Batlle i Gallart, en un principi, i el Dr. Joan Busqueta més tard, juntament amb d'altres investigadors (R. Conde respecte als Llull, Coral Cuadrada pels Sant Climent, etc.) han dedicat diversos estudis a famílies rellevants de la burgesia barcelonina: Adarró, Durfort, Banyeres, Burgès, molt nombrosos a partir del s. XIII, i que actuaven de socis capitalistes dels parents mercaders.

Igualment, la Dra. Mª Teresa Ferrer, en les notes a peu de pàgina del volum II de *Assegurances i canvis...*, pp. 313-315, nota 11 i p. 322 respectivament, dóna informació respecte als Eimeric o a alguns mercaders importants citats en els regests, com per exemple Pere Ris.

38. Guillem de Fonollar, cavaller, i la seva esposa Elisenda, segons es desprèn dels documents consultats, eren els senyors de la casa de Soler, ubicada a la parròquia de Sant Joan Despí, i també tenien el feu de Sant Just Desvern i interessos als castells de Selma, Tivissa, la ciutat de Tortosa, i, probablement, Papiol de Llobregat. Estaven molt relacionats amb els Torrelles i altres cavallers de llocs propers. Parents seus eren Berenguer, casat amb Agnès de Sitges, i Ramon de Fonollar. Tingué un fill d'Elisenda: Dalmau. Bernat de Fonollar, segons sembla també fill seu, afegeix al patrimoni familiar els castells de Sitges i de Campdàsens.

Al mateix temps, manifesta la seva importància en l'onomàstica tant cristiana com jueva, la qual cosa permet fer aproximacions al nombre de components de les diferents comunitats esmentades en els documents en un moment determinat.

Els contractes de préstec, que constitueixen la major part de la documentació, són així mateix de gran valor per a fixar la toponímia de la ciutat de Barcelona i d'altres ciutats i pobles que hi surten citats, sobretot quan es realitzen amb garanties sobre béns immobles, ja que ubiquen amb molta precisió allò que s'entrega en penyora.

He obtingut un total de 1210 documents referents a jueus entre les sèries de pergamins i de registres notarials. Els quadres que apareixen a continuació permenten fer-ne algunes deduccions època-nombre de documents, que palesen una major activitat i incidència en la societat de la minoria jueva.

QUADRE 1

Segles		*Pergamins publicats*	*Pergamins inèdits*	*Notaria capitular*	*Total*	*%*
XI		—	20	—	20	1,65
XII		—	10	—	10	0,82
XIII	1ª meitat	159	13	—	172	14,21
	2ª meitat	330	50	150	530	43,80
XIV	1ª meitat	—	114	347	461	38,09
	2ª meitat	—	16	—	16	1,32
XV		—	1	—	1	0,08
TOTAL		489	224	497	1210	

QUADRE 2

Segles	*Pergamins*	*%*	*Notaria capitular*	*%*	*Total*	*% total*
XI	20	1,65	—	—	20	1,65
XII	10	0,82	—	—	10	0,82
XIII	552	45,61	150	12,39	702	58
XIV	130	10,74	347	28,67	477	39,41
XV	1	0,08	—	—	1	0,08
TOTAL	713	58,92	497	41,07	1210	

Es pot concloure, d'una part, que les sèries de pergamins són les que presenten més documentació a la segona meitat del segle XIII i la de la notaria capitular brinda més informació la primera meitat del segle XIV. Per altra part, la segona meitat del segle XIII és en conjunt la més representada, seguida de la primera meitat del segle XIV. Igualment, queda palès que els pergamins han proporcionat en conjunt un major nombre de notícies.

BIBLIOGRAFIA

ASSIS, Yom Tov, *La participación de los judíos en la vida económica de Barcelona s. XIII-XIV*, «Jornades d'Història dels jueus a Catalunya», Girona : Ajuntament, 1990, pp. 77-92.

ASSIS, Yom Tov, MAÑÉ, Maria Cinta, *The Jews in Barcelona 1213-1291. Regesta of documents from the Archivo Capitular*, Jerusalem: The Central Archives for the History People-The Hebrew University, 1988, 219 pp. (Sources for the History of the Jews in Spain-1. The Henk Schussheim Memorial Series).

BATLLE I GALLART, Carmen, *La burguesía de Barcelona a mediados del siglo XIII*, «X Congreso de Historia de la Corona de Aragón», Zaragoza, 1979.

BATLLE I GALLART, Carmen, BUSQUETA I RIU, Joan, *Las familias de la alta burguesía en el municipio de Barcelona (s. XIII)*, «Anuario de Estudios Medievales», 16 (1986).

BATLLE I GALLART, Carmen, BUSQUETA I RIU, Joan, *La ciutat consolidada (s. XIV i XV). Evolució social i formes de vida*, a «Història de Barcelona», 3, Barcelona : Enciclopèdia Catalana. Ajuntament, 1992, pp. 91-136.

BAUCELLS I REIG, JOSEP, *El Baix Llobregat i la Pia Almoina de la seu de Barcelona: inventari dels pergamins*, Barcelona: Generalitat, 1984, 253 pp. Especialment: *Introducció general a la documentació en pergamí de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, pp. 13-39.

BAUCELLS I REIG, Josep, *El Maresme i la Pia Almoina de la Seu de Barcelona*, Barcelona: Generalitat, 1987, 181 pp.

BAUCELLS I REIG, Josep, *El Garraf i la Pia Almoina de la Seu de Barcelona*, Barcelona: Generalitat, 1990, 230 pp.

CASAS I NADAL, Montserrat, OLLICH I CASTANYER, Immaculada, *Els Libri Iudeorum de Vic i de Cardona*, Barcelona: CSIC, 1985, 350 pp. (Miscel.lània de Textos Medievals, 3).

CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Rafael, *Estudio tipológico de la documentación comercial y financiera medieval: fuentes del Archivo de la Corona de Aragón*, Valencia Universidad, 1981, 175 pp. Especialment pp. 25-42.

FÀBREGA I GRAU, Àngel, BAUCELLS I REIG, Josep, *Catàleg de l'Arxiu Capitular de la S. E. Catedral Basílica de Barcelona. I: Índex general de les sèries documentals*, Barcelona: Catedral, 1969, 28 pp. ilustr.

FELIU I MABRES, Eduard, *La cultura hebrea a la Barcelona medieval*, «Barcelona Quaderns d'Història», 2/3 (1996), pp.125-142.

FELIU I MONTFORT, Gaspar, *La formació de la Barcelona Medieval. Activitats econòmiques*, a «Història de Barcelona», 2, Barcelona: Enciclopèdia Catalana. Ajuntament, 1992, pp. 207-270.

FELIU I MONTFORT, Gaspar, RIERA I MELIS, Antoni, *La ciutat consolidada (s. XIV i XV). Activitats econòmiques*, a «Història de Barcelona», 3, Barcelona: Enciclopèdia Catalana. Ajuntament, 1992, pp. 137-272.

FERRER I MALLOL, Maria-Teresa, *La redacció de l'instrument notarial a Catalunya. Cèdules, manuals, llibres i cartes*, «Estudios y documentos de los Archivos de Protocolos», IV (1974), pp. 29-192 (Miscel. en honor de Raimundo Noguera de Guzmán).

GARCÍA SANZ, Arcadi, FERRER I MALLOL, Maria-Teresa, *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona*, Barcelona: IEC, 1983, 2 vols. (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències socials, VI).

GARCÍA SANZ, A., MADURELL, J. M., *Societats mercantils medievals a Barcelona*, Barcelona: Fundació Noguera, 1986, 2 vols.

GONZALBO I BOU, Gener, *Els jueus i els Usatges de Barcelona*, «Barcelona Quaderns d'Història», 2/3 (1996), pp. 117-124.

MADURELL I MARIMÓN, José María, GARCÍA SANZ, Arcadio, *Comandas comerciales barcelonesas de la Baja Edad Media*, Barcelona: Colegio Notarial. Departamento de Estudios Medievales CSIC, 1973, 481 pp.

RIERA I SANS, Jaume, *Los tumultos contra las juderías de la Corona de Aragón en 1391*, en «La mutación de la segunda mitad del siglo XIV en España», Cuadernos de Historia , VIII (1977), pp. 213-226.

RIERA I SANS, Jaume, UDINA I MARTORELL, Frederic, *Els documents en hebreu conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó*, «Miscellanea Barchinonensia», 17, núm. 49 (1978), pp. 21-36

RIERA I SANS, Jaume, *La Catalunya jueva del segle XIV*, «L'Avenç», 25 (1980), pp. 52-55

RIERA I SANS, Jaume, *Estrangers participants als avalots contra les jueries de la Corona d'Aragó el 1391*, «Anuario de Estudios Medievales», 10 (1981), pp. 577-583.

RIERA I SANS, Jaume, *Estudis sobre el judaisme català. Anys 1970-1984*, «Calls», 1 (1986), pp. 93-132.

RIERA I SANS, Jaume, *Estudis sobre el judaisme català. Anys 1929-1969*, «Calls», 2 (1987), pp. 181-207.

RIERA I SANS, Jaume, *Estudis sobre el judaisme català. Anys 1836-1928*, «Calls», 3 (1988-1989), pp. 103-135.

RIERA I SANS, Jaume, *Estudis forasters sobre el judaisme català fins a l'any 1929*, «Calls», 4 (!990), pp. 95-161.

SAYOUS, André E., *Els mètodes comercials a la Barcelona medieval*. Traducció, edició i estudi introductori per Arcadi Garcia i Sanz i Gaspar Feliu i Montfort, Barcelona: Base, 1975, 191 p. (Col. «Santiago Sobrequés i Vidal» d'Història de Catalunya, 1).

SAYOUS, André E., *Commerce et finance en Méditérranée au Moyen Âge*. Recueil d'études édité par Mark Steele, London: Variorum Reprints, 1988.

SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume, ROVIRA I SOLÀ, Manuel, *Préstecs jueus a la ciutat de Barcelona*, a «Miquel Coll i Alentorn. Miscel.lània d'homenatge en el seu vuitantè aniversari», Barcelona: Fundació Jaume I, 1984, pp. 271-287.

UDINA I ABELLÓ, A. M., *Els empenyoraments al Pla de Barcelona als segles XI i XII*, a «Història urbana del Pla de Barcelona» (Actes del II Congrés d'Història del Pla de Barcelona), 1, Barcelona: Ajuntament, 1989, p. 261-275.

VILA, Emma, *El tractament legislatiu de la minoria jueva a Catalunya*, a «Mossé ben Nahman i el seu temps», Girona: Ajuntament, 1994, 327-337.

CATÀLEG DELS PERGAMINS DEL FONS DE TORÀ A L'ARXIU HISTÒRIC DELS FRANCISCANS DE CATALUNYA (SEGLES XIV-XV)

GERARD MARÍ I BRULL
SOLEDAT FARNÉS I JULIÀ

El fons de Torà que es conserva a l'Arxiu Històric dels Franciscans de Barcelona està format per pergamins que de resultes de la Guerra Civil van ser reunits, amb molta altra documentaciò, als claustres de la catedral de Vic. Acabada la guerra, aquests fons van ser incorporats a l'esmentat arxiu, segurament confonent-los amb documentació del convent de franciscans d'aquella mateixa població, malgrat que en realitat pertanyen als fons de la Comunitat de Preveres Beneficiats de Torà.

Aquest fons el constitueixen un total de 120 pergamins que van del segle XIV al XVIII. En el present catàleg han estat seleccionats els més antics, corresponents a l'època medieval, dels quals 3 són del segle XIV i els 55 restants del XV. El seu estat de conservació és bo.

Atorgats majoritàriament a Torà, també se'n troben de datats a Castellfollit de Riubregós, Ivorra, Calaf, Biosca, Viver, Portell, Sanaüja, Agramunt, Guissona i Igualada. Els autors materials generalment són els eclesiàstics de les esglèsies de l'Aguda i de Torà en la seva condició de notaris, perb també hi trobem rectors de parròquies veïnes, notaris eclesiàstics per l'autoritat del Prior de Santa Maria de Castellfollit, de Sant Jaume de Calaf o del bisbe d'Urgell i alguns notaris públics per l'autoritat reial.

La tipologia documental és poc variada i predominen sobretot les

vendes de censals morts, amb una pensió en diners o en blat i només en un cas en bestiar, que porten incorporada l'època del preu en el mateix pergamí. A molta distància hi trobem diverses vendes de terres i altres propietats, dos establiments (d'un mas i d'un molí), una donació, una permuta, una definició de béns, una àpoca i dos trasllats (d'una clàusula testamentària i d'una certificació).

Els autors jurídics i els destinataris d'aquesta documentació, malgrat que podríem pensar que sempre ha d'intervenir el rector, vicari, preveres i beneficiats de l'església de Torà, en realitat són predominantment persones laiques.

Finalment, volem agrair al pare fra Josep Martí Major, arxiver de l'A.H.F. l'oferiment que va fer d'aquest fons documental i les facilitats que ens va donar per a l'elaboració del present treball.

REFERÈNCIES DOCUMENTALS

1

1350, octubre, 8. s.l.

Guillem Feliu, tutor de la persona i dels béns d'Elisenda, filla dels difunts Jaume de Canet i la seva muller Maria, de Torà, ven a Guillem de Fontanet, prevere, com a més oferent en l'encant públic, l'alberg de la seva pupil.la amb totes les seves possessions, vinyes, honors, terres, cases i altres drets i pertinences, pel preu de 1.050 sous (m.b.t.). El comprador ha de respondre de totes les càrregues i serveis que s'acostumen a fer al senyor de Torà i a altres persones pel dit «hospitium» i ha de fer-hi el seu domicili o foc.

Aquesta venda es fa a instàncies de diversos creditors dels citats Jaume de Canet i Maria (filla del difunt Bernat de Fontanet), els quals comparegueren davant d'Arnau Feliu, batlle de Torà, per la noble Margarida de Cardona, mare i tutora de Pericó de Cardona, senyor de Torà, queixant-se del dit Guillem Feliu a causa de violaris, fraresques i legítimes que els devien els dits cònjuges difunts, així com per fiances en què varen obligar els seus béns, demanant que se'ls faci satisfació.

El dit batlle va manar a Guillem Feliu, com a tutor de la persona i béns de la dita Elisenda, que pagués les quantitats degudes a què estaven obligats els béns de la seva pupil.la. En Guillem Feliu respongué que no tenia béns mobles de la dita Elisenda per dur-ho a terme i que li semblava bé que fossin subhastats l'«hospitium» i els béns de la dita pupil.la en l'encant públic de Torà i que del preu que s'aconseguís es pagués als dits creditors.

El batlle va encarregar l'encant al pregoner i subhastador públic de Torà, Bernat Rull, el qual no va trobar qui n'oferís més sinó el citat prevere Guillem de Fontanet.

Signatures: Guillem Feliu, tutor de la persona i dels béns d'Elisenda, filla de Jaume de Canet i sa muller Maria. Arnau Feliu, batlle de Torà per Margarida de Cardona, mare i tutora de Pericó de Cardona, senyor de Torà, reconeixent haver rebut la tercera part del preu de la venda.

Testimonis: Arnau Cardona, Pere Arnau i Ramon de Rama, «escolaris».

Notari: Arnau Jot, rector i notari de les esglésies de l'Aguda i de Torà.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 111, perg., 291 x 536 mm. Regular.

2

1386, agost, 28. Torà.

Ramon Vilar i la seva muller Belengària, habitants de Torà, venen a Pere Ripoll, rector de les esglésies de l'Aguda i de Torà, al vicari i als beneficiats de les dites esglésies, un censal mort de 5 sous (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada 8 de maig i de 100 sous de preu, per un aniversari per l'ànima de Berenguer Satorra.

Signatures: Ramon Vilar i la seva muller Belengària.

Testimonis: Joan Cardona, Guillem Guanser, Bernat de na Nicolaua, Berenguer Sagrera i Pere Grao, habitants de Torà.

Notari: Pere Boïl, prevere de l'Aguda i de Torà, regent la notaria pública per Guillem de Matons, rector i notari públic de les dites esglésies, tret d'un protocol del prevere i rector Pere Ripoll.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, s/n, perg., 449 x 433 mm.

3

1392, març, 7. s.l.

Ramon de Fontanet, castellà de Calonge, la seva muller Caterina, Pere Torra, del mas de la Torre del Carcoler, Ponç Celoni, del lloc dels Puots, i Bernat des Viure, del mas del Viure, del terme de Calonge, venen a Ramon Molgosa, sastre de Calaf, un censal mort de 4 migeres de blat, a la mesura de Calaf, de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria d'agost i de 400 sous (m.b.t.) de preu.

Signatures: Ramon de Fontanet, la seva muller Caterina, Pere Torra, Ponç Celoni i Bernat des Viure.

Testimonis: Arnau Vila i Guillem Morera, de Calonge.

Notari: No hi ha signe notarial.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 109, perg., 339 x 625 mm. Esquinç que afecta el text.

4

I

1399, desembre, 28. Castellfollit.

Ramon des Barri i la seva muller Elisenda, del lloc de Claret de Figuerola, venen a Berenguer Soler, del lloc de Palou, un censal mort d'una migera de blat, a la mesura de Calaf, de pensió anual pagadora cada I de gener i de 80 sous (m.b.t.) de preu.

Donen com a fiadors en Francesc des Barri, en Bernat Solà i la seva muller Maria, i en Ramon de Pedret, fill del difunt Guillem de Pedret, tots del lloc de Claret de Figuerola.

Signatures: Ramon des Barri i la seva muller Elisenda, com a principals. Francesc des Barri, Bernat Solà i la seva muller Maria, i Ramon de Pedret, com a fiadors.

Testimonis: Guillemet de Braquets, del mas de Braquets, terme de Castellfollit, Pere Orriols, del lloc de Santa Fe, i Ramon de Braquets, de Suau, terme de Calonge.

Testimonis de la signatura dels fiadors: Ramon Guitard i Guillem de Guamis, de Claret de Figuerola.

Notari: Pere de Castellar, notari públic de Castellfollit per l'autoritat del prior.

II

1399, desembre, 28. Castellfollit.

Ramon des Barri i la seva muller Elisenda, del lloc de Claret de Figuerola, reconeixen haver rebut de Berenguer Soler, del lloc de Palou, terme de Talteüll, la quantitat de 80 sous (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Ramon des Barri i la seva muller Elisenda.

Testimonis: Guillemet de Braquets, del mas de Braquets, terme de Castellfollit, Pere Orriols, del lloc de Santa Fe, i Ramon de Braquets, de Suau, terme de Calonge.

Notari: Pere de Castellar, notari públic de Castellfollit per l'autoritat del prior.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 86, perg., 348 x 500. Mal estat de conservació.

5

I

1404, setembre, 9. [Ivorra].

Bernat Argerics i la seva muller Gueraldona, principals, i Nicolau Castellet i Ramon Joan, fiadors, tots d'Ivorra, venen a Ramon Millàs, del dit lloc, un censal mort d'una migera de blat, a la mesura d'Ivorra, de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria d'agost, i de 100 sous (m.b.t.) de preu.

Signatures: Bernat Argerics i la seva muller Gueraldona, com a principals. Nicolau Castellar i Ramon Joan, com a fiadors.

Testimonis: Pere ça Vila, d'Alvespí, i Antoni Carbonell, d'Ivorra.

Notari: Pere de Castellar, notari públic de Castellfollit per l'autoritat reial.

II

1404, setembre, 9. Ivorra.

Bernat Argerics i la seva muller Gueraldona, d'Ivorra, reconeixen haver rebut de Ramon Millàs, del mateix lloc, la quantitat de 100 sous (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Bernat Argerics i la seva muller Gueraldona.

Testimonis: Pere ça Vila, d'Alvespí, i Antoni Carbonell, d'Ivorra.

Notari: Pere de Castellar, notari públic de Castellfollit per l'autoritat reial.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 54, perg., 338 x 596.

6

I

1404, desembre, 11. Castellfollit.

Antoni de Figuerola i la seva muller Constança, del lloc de Soler Roig, parròquia i terme de Castellfollit, com a principals, i Bernat Soler, de Castellfollit, com a fiador, venen a Jaume de Braners, prevere del lloc de Torà, un censal mort de 7 sous i 2 diners (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria d'agost, i de 100 sous de preu.

Signatures: Antoni de Figuerola i la seva muller Constança, com a principals. Bernat Soler, que signa el 8 d'abril del 1405, com a fiador.

Testimonis: Guillem Hospital, prevere, i Ramon Claramunt, de Castellfollit.

Testimonis de la signatura del fiador: Ramon Martorell de Soler Roig i Francesc de Castellar, prevere de Castellfollit.

Notari: Pere de Castellar, notari públic de Castellfollit per l'autoritat del prior.

II

1404, desembre, 11. Castellfollit.

Antoni de Figuerola i la seva muller Constança, del lloc de Soler Roig, parròquia i terme de Castellfollit, reconeixen haver rebut de Jaume de Braners, prevere de Torà, la quantitat de 100 sous (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Antoni de Figuerola i la seva muller Constança.

Testimonis: Guillem Hospital, prevere, i Ramon Claramunt, de Castellfollit.

Notari: Pere de Castellar, notari públic de Castellfollit per l'autoritat del prior.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 70. perg., 280 x 773.

7

I

1410, gener, 31. Torà.

Joan Domingo, habitant de Torà, ven a Falcona, muller del difunt Guillem Cantallós, del mateix lloc, un censal mort d'una migera de blat, a la mesura de Calaf, o bé 10 sous (m.b.t.), a elecció de la compradora, de pensió anual pagadora cada festa de Carnestoltes, i de 100 sous (m.b.t.) de preu.

Dóna com a fiadors Ramon Guanser, Marc Sala, àlias Morrocurt, i Ramon Martorell, fill de Ramon Martorell, de Torà.

Signatures: Joan Domingo, com a principal. Ramon Guanser, Marc Sala, àlias Morrocurt, i Ramon Martorell, com a fiadors.

Testimonis: Berenguer Solà, Llorenç Fruya i Arnau Guanser, de Torà.

Notari: Bernat de Bosc, rector i notari públic de les esglésies de Santa Maria de l'Aguda i de Sant Gil de Torà.

II

1410, gener, 31. Torà.

Joan Domingo, de Torà, reconeix haver rebut de Falcona, muller del difunt Guillem de Cantallós, del mateix lloc, la quantitat de 100 sous (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatura: Joan Domingo.

Testimonis: Berenguer Solà, Llorenç Fruya i Arnau Guanser, de Torà.

Notari: Bernat de Bosc, rector i notari públic de les esglésies de Santa Maria de l'Aguda i de Sant Gil de Torà.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 36, perg., 298 x 773. Mal estat de conservació.

8

1414, febrer, 9. s.l.

Transllat d'unes clàusules del testament del difunt Llorenç Rull, de Torà, fet el 24 d'abril del 1412, a Torà, pel prevere Jaume Albert, aleshores vicari i notari dels llocs de l'Aguda i de Torà, amb la presència dels testimonis Bernat Rull, Joan Rull i Francesc Grinyós, del mateix lloc.

En les clàusules copiades Llorenç Rull es reservava, per la seva ànima i dels seus parents, 10 lliures (m.b.t.) sobre l'hort de les Maretes, manant als seus marmessors que a la seva mort fos venut, de tal manera que el comprador hauria de fer perpètuament, cada any, 5 sous de la dita moneda a la làmpada de Sant Miquel de Fontanet.

Signatura del testimoni del transllat: Berenguer Barri, prevere, rector de l'església de Ferran.

Notari: Joan de Vallebrera, prevere i vicari de les esglésies de l'Aguda i de Torà i notari públic dels dits llocs per Bernat Bosc, rector de l'Aguda i de Torà.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm.14, perg., 192 x 274 mm. Mal estat de conservació.

9

I

1417, març, 10. Torà.

Ramon del Forn, el seu nebot Arnau Roig i el seu fill Ramon del Forn, tots de Torà, venen a Guillem de Matons, rector de l'església de Sant Gil de Torà, i als beneficiats d'aquesta església, un censal mort de 8 sous i 4 diners (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada 31 de maig i de 100 sous (m.b.t.) de preu, per un aniversari per l'ànima del difunt Guillem Darén que els seus marmessors, en Ramon de Capdevila i en Servaró de Vilaorbina, varen assignar al dit rector i beneficiats cada any en aquella data.

Donen com a fiador en Pere Martí, de Torà.

Signatures: Ramon del Forn, Arnau Roig i Ramon del Forn, com a principals. Pere Martí, com a fiador.

Testimonis: Jaume Rull i Bernat de Moricurt, habitants de Torà.

Notari: Pere Boïl, prevere, vicari de les esglésies de l'Aguda i de Torà, regent la notaria pública de les dites esglésies per Guillem de Matons, rector i notari públic, tret d'un protocol del dit Guillem de Matons.

II

1417, març, 10. Torà.

Ramon del Forn, el seu nebot Arnau Roig i el seu fill Ramon del Forn, tots de Torà, reconeixen haver rebut de Guillem de Matons, rector de l'església de Sant Gil de Torà, i dels beneficiats d'aquesta església, la quantitat de 100 sous (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Ramon del Forn, Arnau Roig i Ramon del Forn.

Testimonis: Jaume Rull i Bernat de Moricurt, habitants de Torà.

Notari: Pere Boïl, prevere, vicari de les esglésies de l'Aguda i de Torà, regent la notaria pública de les dites esglésies per Guillem de Matons, rector i notari públic, tret d'un protocol del dit Guillem de Matons.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 72, perg., 392 x 656 mm.

10

I

1417, setembre, 27. Castellfollit.

Pere Satorra i la seva muller Caterina, del lloc d'Ivorra, venen a Ramon Millàs, del mateix lloc, un censal mort d'una migera de blat, a mesura de Calaf, de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria d'agost i de 150 sous de preu.

Donen com a fiadors Guillem de Vilamur, del mas de Vilamur, terme de Castellfollit, i Berenguer Soler, fill de Ramon Soler, d'Ivorra.

Signatures: Pere Satorra i la seva muller Caterina, com a principals. Guillem de Vilamur, del mas de Vilamur, terme de Castellfollit, i Berenguer Soler, fill de Ramon Soler, d'Ivorra, com a fiadors.

Testimonis: Guillemet de Braquets, del mas de Braquets, i Jaume Balaguer, del lloc de Marçà, tots dos del terme de Castellfollit.

Notari: Pere de Castellar, notari públic de Castellfollit, per l'autoritat del prior.

II

1417, setembre, 27. Castellfollit.

Pere Satorra i la seva muller Caterina, del lloc d'Ivorra, reconeixen haver rebut de Ramon Millàs, del mateix lloc, la quantitat de 150 sous (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Pere Satorra i la seva muller Caterina.

Testimonis: Guillemet de Braquets, del mas de Braquets, i Jaume Balaguer, del lloc de Marçà, tots dos del terme de Castellfollit.

Notari: Pere de Castellar, notari públic de Castellfollit, per l'autoritat del prior.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 52, perg., 330 x 792 mm.

11

I

1418, novembre, 15. Torà.

Ramon d'en Cerc i la seva muller Romieta, del mas del Soler, terme de Puigredon, atenent èl censal mort de 2 sous i 6 diners de pensió i de 50 sous de preu que feia en Berenguer Rossell al rector de Sant Gil de Torà per un aniversari per l'ànima de la difunta na Pallaresa, muller del difunt Pallarès, venen a Guillem de Matons,

rector de Torà, i al vicari i beneficiats del dit lloc, un censal mort de 2 sous i 6 diners (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada 15 de novembre i de 50 sous de preu.

Donen com a fiadors Bernat Martí i Pere d'en Bru, habitants de Torà.

Signatures: Ramon d'en Cerc i la seva muller Romieta, com a principals. Bernat Martí i Pere d'en Bru, com a fiadors.

Testimonis: Ramon Gibert i Bernat Rossell, habitants de Torà.

Notari: Guillem de Matons, rector i notari públic dels llocs de Torà i de l'Aguda.

II

1418, novembre, 15. Torà.

Ramon d'en Cerc i la seva muller Romieta, del mas del Soler, terme de Puigredon, reconeixen haver rebut de Guillem de Matons, rector de Torà, i del vicari i beneficiats d'aquest lloc, la quantitat de 50 sous (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Ramon d'en Cerc i la seva muller Romieta.

Testimonis: Ramon Gibert i Bernat Rossell, habitants de Torà.

Notari: Guillem de Matons, rector i notari públic dels llocs de Torà i de l'Aguda.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 103, perg., 375 x 375 mm. Forats que afecten el text.

12

I

1419, març, 30. Torà.

Arnau Roig i la seva muller Angelina, de Torà, venen a Guillem de Matons, prevere i rector de Torà, i al vicari i beneficiats del dit lloc, un censal mort de 5 sous (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada festa de Sant Salvador i de 100 sous de preu, per un aniversari que va manar fer el difunt Ramon Forn, de Torà, en el seu testament.

Signatures: Arnau Roig i la seva muller Angelina.

Testimonis: Pere Guanser, Bernat Bagà i Berenguer Guanser, de Torà.

Notari: Guillem de Matons, rector i notari públic dels llocs de Torà i de l'Aguda.

II

1419, març, 30. Torà.

Arnau Roig i la seva muller Angelina, de Torà, reconeixen haver rebut de Guillem de Matons, prevere i rector de Torà, i del vicari i beneficiats d'aquest lloc, la quantitat de 100 sous (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Arnau Roig i la seva muller Angelina.
Testimonis: Pere Guanser, Bernat Bagà i Berenguer Guanser, de Torà.
Notari: Guillem de Matons, rector i notari públic dels llocs de Torà i de l'Aguda.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 53, perg., 354 x 400 mm.

13

I

1419, novembre, 30. Torà.

Pere Colbera, de Torà, fill de Pere Colbera, de l'Aguda, i la seva muller Margarida, venen a Guillem de Matons, prevere i rector de Torà, i al vicari i beneficiats del dit lloc, un censal mort de 5 sous (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada festa de Sant Andreu apòstol i de 100 sous de preu, per un aniversari per l'ànima del difunt Berenguer Colbera, tal com aquest va disposar en el seu testament.
Signatures: Pere Colbera i la seva muller Margarida.
Testimonis: Pere de Tàpia, vicari de Torà, i Pere Graho, del mateix lloc.
Notari: Guillem de Matons, rector i notari públic dels llocs de Torà i de l'Aguda.

II

1419, novembre, 30. Torà.

Pere Colbera, menor, i la seva muller Margarida, de Torà, reconeixen haver rebut de Guillem de Matons, prevere i rector de Torà, i del vicari i beneficiats d'aquest lloc, la quantitat de 100 sous (m.b.t.), import de la venda sobredita.
Signatures: Pere Colbera i la seva muller Margarida.
Testimonis: Pere de Tàpia, vicari de Torà, i Pere Graho, del mateix lloc.
Notari: Guillem de Matons, rector i notari públic dels llocs de Torà i de l'Aguda.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, s/n, perg. 294 x 445.

14

I

1420, febrer, 28. Torà.

Joan Soler, habitant del lloc de l'Aguda d'Urgell, ven al rector i beneficiats de l'església de Sant Gil de Torà un censal mort de 5 sous (m.b.t.) de pensió anual

pagadora cada primer de març i de 100 sous de preu, per un aniversari per l'ànima de Sibília Farahonés.

Signatura: Joan Soler.

Testimonis: Simon de Rabinat, d'Ossó, i Pere de Tàpies, vicari de Torà.

Notari: Guillem de Matons, rector i notari públic de les esglésies de Torà i de l'Aguda.

II

1420, febrer, 28. Torà.

Joan Soler, habitant del lloc de l'Aguda d'Urgell, reconeix haver rebut del rector de l'església parroquial de Sant Gil de Torà la quantitat de 100 sous (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatura: Joan Soler.

Testimonis: Simon de Rabinat, d'Ossó, i Pere de Tàpies, vicari de Torà.

Notari: Guillem de Matons, rector i notari públic de les esglésies de Torà i de l'Aguda.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 92, perg. 361 x 480 mm.

15

1420, maig, 8. Torà.

Ramon Folc, comte de Cardona, atenent que el seu molí de Campareny, en el terme de l'Aguda, està desocupat a causa del seu estat derruït i perquè les seves sèquies, guals, conduccions d'aigua i basses estan seques i destruïdes, i atenent els precs d'Antoni Domenges, habitant de la vila de Torà, estableix en emfiteusi el dit molí de Campareny amb les seves basses, sèquies, recs, conduccions d'aigua, guals, peixeres i estalladors d'aigua amb tots els seus drets, a favor del citat Antoni Domenges, amb una entrada de 20 florins d'or d'Aragó i amb un cens anual de 10 migeres de blat a la mesura de Calaf, pagadores cada festa de Santa Maria d'agost. Li concedeix que pugui edificar o canviar de lloc el molí o les sèquies i fer-lo molí de cup. No estarà subjecte a qüèsties, profertes, comuns, exaccions, obres o altres talles de Torà o de l'Aguda.

Joan, comte de Vilamur i fill i hereu del dit comte de Cardona, aprova, ratifica i firma aquest establiment.

Antoni Domenges, l'emfiteuta, accepta l'establiment amb totes les seves condicions.

Signatures: Ramon Folc, comte de Cardona. Joan, vescomte de Vilamur, fill primogènit del comte de Cardona. Antoni Domenges.

Testimonis: Pere d'Argensola, donzell de casa del vescomte de Vilamur, Berenguer Ferran, veguer de la Segarra, i Bartomeu Mercadall, de la vila de Solsona.

Notari: Pere de Castellar, habitant de Castellfollit, notari públic per l'autoritat reial.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 58, perg., 270 x 591 mm. Regular estat de conservació.

16

1420, desembre, 10. Torà.

Bernat Rull, Jaume Rull, Pere Rull i Joan Rull, de Torà, venen a Guillem de Matons, prevere i rector de Torà, i al vicari i beneficiats del dit lloc, un censal mort de 10 sous (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada festa de Sant Pere de juny i de 10 lliures de preu, per un aniversari per l'ànima de na Sibília, muller del difunt Jaume del Munt.
Signatures: Bernat Rull, Jaume Rull, Pere Rull i Joan Rull.
Testimonis:Bartomeu Saguàrdia i Antoni Espluga, de Torà.
Notari: Guillem de Matons, rector i notari públic dels llocs de Torà i de l'Aguda.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, s/n, perg., 190 x 215 mm.

17

1420, desembre, 10. Torà.

Bernat Rull, Jaume Rull, Pere Rull i Joan Rull, de Torà, reconeixen haver rebut de Guillem de Matons, prevere i rector de Torà, i del vicari i beneficiats del dit lloc, la quantitat de 10 lliures (m.b.t.), import de la venda d'un censal mort de 10 sous (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada festa de Sant Pere de juny, per un aniversari per l'ànima de na Sibília, muller del difunt Jaume del Munt.
Signatures: Bernat Rull, Jaume Rull, Pere Rull i Joan Rull.
Testimonis:Bartomeu Saguàrdia i Antoni Espluga, de Torà.
Notari: Guillem de Matons, rector i notari públic dels llocs de Torà i de l'Aguda.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm.79, perg., 334 x 415 mm.

18

I

1421, març, 25. Torà.

Bernat Sagrera, fill del difunt Bernat Sagrera, de Torà, ven a Guillem de Matons, prevere i rector de Torà, i al vicari i altres preveres del dit lloc, un censal mort de 2 sous i 6 diners (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria de març

i de 50 sous de preu, per un aniversari per l'ànima del seu difunt pare, Bernat Sagrera.

Signatura: Bernat Sagrera.

Testimonis: Bernat Vilar i Bertran de Santa Creu, de Torà.

Notari: Guillem de Matons, rector i notari públic dels llocs de Torà i de l'Aguda.

II

1421, març, 25. Torà.

Bernat Sagrera, fill del difunt Bernat Sagrera, de Torà, reconeix haver rebut de Guillem de Matons, prevere i rector de Torà, i del vicari i beneficiats del dit lloc, la quantitat de 50 sous (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatura: Bernat Sagrera.

Testimonis: Bernat Vilar i Bertran de Santa Creu, de Torà.

Notari: Guillem de Matons, rector i notari públic dels llocs de Torà i de l'Aguda.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 95, perg., 275 x 349 mm.

19

1421, novembre, 31. Torà.

Ramon Martorell i la seva muller Caterina, de Torà, venen a Guillem de Matons, rector de la vila de Torà, i als beneficiats del dit lloc, un censal mort de 5 sous (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada festa de Sant Andreu apòstol i de 150 sous de preu, per un aniversari que s'ha de celebrar la vigília de Sant Andreu per l'ànima de la difunta Constança Valent, del dit lloc.

Donen com a fiadors Pere Guanser, fill del difunt Guillem Guanser, Pere del Forn, fill de Berenguer del Forn, i Pere Bertran menor, fill de Pere Bertran, tots del lloc de Torà.

Signatures: Ramon Martorell i la seva muller Caterina, com a principals. Pere del Forn, Pere Guanser, fill de Guillem Guanser, i Pere Bertran, fill de Pere Bertran, com a fiadors.

Testimonis: Bernat de na Nicolaua, i Arnau Guanser, habitants del lloc de Torà.

Notari: Pere Boïl, prevere i vicari de les esglésies dels llocs de l'Aguda i de Torà, regent la notaria pública d'aquests llocs per en Guillem de Matons, rector i notari públic, tret d'un protocol del dit Guillem de Matons.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 38, perg., 351 x 697 mm.

20

I

1422, desembre, 25. Torà.

Pere Cabuzo, àlias Guanser, habitant de Torà, ven a Guillem de Matons, rector, i al vicari i beneficiats del dit lloc, un censal mort de 2 sous i 6 diners (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada 25 de desembre i de 50 sous de preu, per un aniversari per l'ànima de la seva mare, Berenguera, muller del difunt Guillem Guanser, la qual va deixar en el seu testament 50 sous (m.b.t.) per a comprar un censal mort de 2 sous i 6 diners.

Signatura: Pere Cabuzo, àlias Guanser.

Testimonis: Marc Sala i Ramon Guanser, habitants de Torà.

Notari: Guillem de Matons, rector i notari públic dels llocs de Torà i l'Aguda.

II

1422, desembre, 25. Torà.

Pere Cabuzo, àlias Guanser, habitant de Torà, reconeix haver rebut de Guillem de Matons, rector, i del vicari i beneficiats del dit lloc, 50 sous (m.b.t.), import de la venda sobredita. El dit Pere Cabuzo es queda els 50 sous de la deixa que va fer la seva mare Berengària en el seu testament.

Signatura: Pere Cabuzo, àlias Guanser.

Testimonis: Marc Sala i Ramon Guanser, habitants de Torà.

Notari: Guillem de Matons, rector i notari públic dels llocs de Torà i l'Aguda.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 97, perg., 341 x 403 mm.

21

I

1424, setembre, 13. Torà.

Ramon Martí, habitant de Torà, ven a Guillem de Matons, rector de Torà, i als beneficiats de l'església de Sant Gil del dit lloc, un censal mort de 2 sous i 6 diners (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada festa de la Santa Creu de setembre i de 50 sous de preu, per un aniversari per l'ànima de Maimó i de tots els fidels difunts.

Signatura: Ramon Martí.

Testimonis: Pere Grao i Bartomeu Saguàrdia, habitants de Torà.

Notari: Pere Boïl, prevere i vicari de les esglésies de l'Aguda i de Torà, regent

la notaria pública dels dits llocs pel rector Guillem de Matons, tret d'un protocol del prevere Joan Font, aleshores regent la dita notaria.

II

1424, setembre, 13. Torà.

Ramon Martí, habitant de Torà, reconeix haver rebut de Guillem de Matons, rector, i dels beneficiats del dit lloc, 50 sous (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatura: Ramon Martí.

Testimonis: Pere Grao i Bartomeu Saguàrdia, habitants de Torà.

Notari: Pere Boïl, prevere i vicari de les esglésies de l'Aguda i de Torà, regent la notaria pública dels dits llocs pel rector Guillem de Matons, tret d'un protocol del prevere Joan Font, aleshores regent la dita notaria.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 101, perg. 325 x 440 mm.

22

I

1427, maig, 4. s.l.

Berenguer Guanser i Pere Guanser, germans de Torà, tutors, curadors i marmessors de les persones i béns dels pupils del difunt Jaume Guanser, germà llur, venen al rector i al vicari i beneficiats de l'església de Sant Gil del dit lloc, un censal mort de 2 sous i 6 diners (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada 4 de maig i de 50 sous de preu, per un aniversari per l'ànima del difunt Jaume Guanser que s'ha de celebrar el dia de la seva mort.

Signatures: Berenguer Guanser i Pere Guanser.

Testimonis: Francesc Barri, major, de l'Aguda, i Bernat Bagà, fill de Bernat Bagà, del lloc de Torà.

Notari: Fra Joan Ardesa, lloctinent del venerable Guillem de Matons, rector i notari públic de les esglésies de l'Aguda i de Torà.

II

1427, maig, 4. s.l.

Berenguer Guanser i Pere Guanser, germans de Torà, tutors, curadors i marmessors de les persones i béns dels pupils del difunt Jaume Guanser, germà llur, reconeixen haver rebut del rector i del vicari i beneficiats del dit lloc 50 sous (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Berenguer Guanser i Pere Guanser.
Testimonis: Francesc Barri, major, de l'Aguda, i Bernat Bagà, fill de Bernat Bagà, del lloc de Torà.
Notari: Fra Joan Ardesa, lloctinent del venerable Guillem de Matons, rector i notari públic de les esglésies de l'Aguda i de Torà.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 64, perg., 291 x 725 mm. Regular estat de conservació.

23

1428, gener, 20. Torà.

Pere Aldebó i la seva muller Sibília, de Torà, venen al rector i als beneficiats de l'església del dit lloc un censal mort de 10 sous (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada festa de Sant Fabià i Sant Sebastià i de 10 lliures de preu, per un aniversari per en Bartomeu Saguàrdia, que va deixar les dites 10 lliures en el seu testament, del qual és marmessor i hereu el dit Pere Aldebó.
Van obligar un tros de terra anomenat «lo vescomte», a la Bisbal.
Signatures: Pere i Sibília.
Testimonis: Pere Colbera i Joan Soler, fill de Francesc Soler, de Torà.
Notari: Guillem de Matons, rector i notari públic dels llocs de Torà i de l'Aguda.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 112, perg., 373 x 451 mm.

24

I

1428, desembre, 7. Torà.

Francesc Llobet i la seva muller Antònia, de Torà, venen al rector i al vicari i beneficiats de l'església de la dita vila, un censal mort de 5 sous (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada festa de la Concepció de Santa Maria i de 100 sous de preu, per un aniversari per l'ànima del seu pare Francesc Llobet.
Signatures: Francesc [Llobet] i Antònia.
Testimonis: Pere Roig i Pere Soler, vicari, de Torà.
Notari: Guillem de Matons, rector i notari públic dels llocs de Torà i de l'Aguda.

II

1428, desembre, 7. Torà.

Francesc Llobet i la seva muller Antònia, de Torà, reconeixen haver rebut de Guillem de Matons, rector, i del vicari i beneficiats del dit lloc 100 sous (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Francesc Llobet i la seva muller Antònia.

Testimonis: Pere Roig i Pere Soler, vicari, de Torà.

Notari: Guillem de Matons, rector i notari públic dels llocs de Torà i de l'Aguda.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 21, perg., 409 x 385 mm. Regular estat de conservació.

25

I

1429, abril, 9. Calaf.

Ramon Guitard, del mas de Fontarmena, terme de Claret de Figuerola, ven a Berenguer Soler, de Palou de Talteüll, un censal mort d'una migera de blat a la mesura de Calaf de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria d'agost i de 80 sous de preu.

Signatures: Ramon Guitard, com a principal. Bernat Guitard, Ramon Pedret i Joan Guitard (que signa el 14 de maig), com a fiadors

Testimonis: Bernat des Clerga, mercader ciutadà de Manresa, i Guillem Duran, mercader ciutadà de Barcelona.

Testimoni de la signatura de Joan Guitard, fiador, que firma el 12 de maig: Ramon Gener, rector de l'església de Solanelles, i Andreu Terrós?, de Pujalt.

Notari: Salvador Punyera, notari públic de la vila de Calaf per l'autoritat del prior del monestir de Sant Jaume.

II

1429, abril, 9. Calaf.

Ramon Guitard, del mas de Fontarmena, terme de Claret de Figuerola, reconeix haver rebut de Berenguer Soler, de Palou de Talteüll, 80 sous (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatura: Ramon Guitard.

Testimonis: Bernat des Clerga, mercader ciutadà de Manresa, i Guillem Duran, mercader ciutadà de Barcelona.

Notari: Salvador Punyera, notari públic de la vila de Calaf per l'autoritat del prior del monestir de Sant Jaume.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 82, perg., 447 x 760.

26

I

1432, febrer, 20. Torà.

Pere Gualdo, de l'Aguda, ven a Miquel Marquilles, de Torà, un tros de terra que té al terme de l'Aguda, en el lloc anomenat la Portella, pel preu de 10 florins d'or d'Aragó, amb el salvament que faci a Berenguer Colbera, de l'Aguda, un cens anual d'un diner. Afronta el dit tros de terra amb el comprador, en Berenguer Colbera, el camí que porta a Sanaüja i el tossal de Colbera.

Signatura: Pere Gualdo.

Testimonis: Joan Bagà i Bernat Aldebó, de la vila de Torà.

Notari: Joan d'Anfesta, rector i notari públic de les esglésies de l'Aguda i de Torà, qui va trobar aquest document entre les escriptures de l'escrivania i el va cloure el 15 de novembre del 1441.

II

1432, febrer, 20. Torà.

Pere Gualdo, de l'Aguda, reconeix haver rebut de Miquel Marquilles, del mateix lloc, 10 florins d'or d'Aragó, import de la venda sobredita.

Signatura: Pere Gualdo.

Testimonis: Joan Bagà i Bernat Aldebó, de la vila de Torà.

Notari: Joan d'Anfesta, rector i notari públic de les esglésies de l'Aguda i de Torà, que va trobar aquest document entre les escriptures de l'escrivania i el va cloure el 15 de novembre del 1441.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 63, perg., 273 x 379 mm. Esquinç que afecta el text.

27

I

1434, juliol, 7. Els Olms (Biosca)

Bernat Barri, Ramon Gibert, del mas de la Garriga, Bernat de Ferres i Bernat Torre, habitants del lloc de l'Aguda de Torà, venen a na Cília, habitant de Sanaüja, muller del difunt Andreu Satorre, un censal mort de 50 sous (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada festa de Sant Ot confessor i de 400 lliures de preu.

Donen com a fiadors en Pere Torner, Berenguer Colbera, Ramon de na Vives, Jaume Domingo, Pere de Fustegueres, Pere d'en Gualdo, Pere de Braquets i Pere Selva, tots habitants de l'Aguda.

Signatures: Bernat Barri, Ramon Gibert, Bernat de Ferres i Bernat Torre, com a principals. Joan Torner, Berenguer Colbera, Ramon de na Vives, Jaume Domingo, Pere de Fustegueres, Pere d'en Gualdo, Pere de Braquets i Pere Selva, com a fiadors.

Testimonis: Pere Ferrer, sabater, i Pere Serra, fuster, de la vila de Sanaüja.

Notari: Joan de Torrents, notari públic per l'autoritat reial.

II

1434, juliol, 7. Els Olms (Biosca).

Bernat Barri, Ramon Gibert, del mas de la Garriga, Bernat de Ferres i Bernat Torre, habitants del lloc de l'Aguda de Torà, reconeixen haver rebut de na Cília, habitant de Sanaüja, muller del difunt Andreu Satorre, 400 lliures (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Bernat Barri, Ramon Gibert, Bernat de Ferres i Bernat Torre.

Testimonis: Pere Ferrer, sabater, i Pere Serra, fuster, de la vila de Sanaüja.

Notari: Joan de Torrents, notari públic per l'autoritat reial.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 9, perg., 572 x 669 mm.

28

I

1437, desembre, 27. Torà.

Pere Torra i la seva muller Constança, del lloc de Torà, diòcesi d'Urgell, venen a Ramon Millàs, major de dies, hostaler de la vila d'Igualada, un censal mort d'una migera i mitja de blat, a la mesura de Calaf, de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria d'agost i de 9 lliures i 15 sous (m.b.t.) de preu.

Donen com a fiadors en Bernat Torra, Bernat Barri, Bernat de Ferrés, del lloc de l'Aguda, Ramon Gibert, menor de dies, del mas de la Garriga, Pere Aldebò i Pere Bru, del dit lloc de Torà.

Signatures: Pere Torra i sa muller Constança, com a principals. Bernat Torra, Bernat Barri, Bernat de Ferrés, Ramon Gibert, Pere Aldebò i Pere Bru, com a fiadors.

Testimonis: Ramon Guanser, Francesc Grinyó i Pere Company, de Torà.

Notari: Antoni Canut, notari públic per l'autoritat reial, qui va cloure aquest document amb llicència del notari de Torà.

II

1437, desembre, 27. Torà.

Pere Torra i sa muller Constança, del lloc de Torà, diòcesi d'Urgell, reconeixen haver rebut de Ramon Millàs, major de dies, hostaler de la vila d'Igualada, diòcesi de Vic, 9 lliures i 15 sous (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Pere Torra i sa muller Constança.

Testimonis: Ramon Guanser, Francesc Grinyó i Pere Company, de Torà.

Notari: Antoni Canut, notari públic per l'autoritat reial, que va cloure aquest document amb llicència del notari de Torà.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 15, perg., 410 x 633 mm.

29

I

1437, desembre, 27. Torà.

Ramon Guanser i la seva muller Francina, del lloc de Torà, diòcesi d'Urgell, venen a Ramon Millàs, major de dies, hostaler de la vila d'Igualada, un censal mort d'una migera de blat, a la mesura de Calaf, de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria d'agost, i de 6 lliures i 10 sous (m.b.t.) de preu.

Donen com a fiadors en Pere Sala, Joan Rossell, Joan de Ramis, Pere Martí i Jofre Martí, del dit lloc de Torà.

Signatures: Ramon Guanser i sa muller Francina, com a principals. Pere Sala, Joan Rossell, Joan de Ramis, Pere Martí i Jofre Martí, com a fiadors.

Testimonis: Antoni Gualdo, Pere Torra, Francesc de Cortielles i Berenguer de Ramis, de Torà.

Notari: Antoni Canut, notari públic per l'autoritat reial.

II

1437, desembre, 27. Torà.

Ramon Guanser i sa muller Francina, del lloc de Torà, diòcesi d'Urgell, reconeixen haver rebut de Ramon Millàs, major de dies, hostaler de la vila d'Igualada, diòcesi de Vic, 6 lliures i 10 sous (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Ramon Guanser i sa muller Francina.

Testimonis: Antoni Gualdo, Pere Torra, Francesc de Cortielles i Berenguer de Ramis, de Torà.

Notari: Antoni Canut, notari públic per l'autoritat reial.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 3, perg., 369 x 641 mm. Tinta esvaïda.

30

1438, setembre, 3. Ivorra.

Jaume Rull, del lloc de Torà, ven a Gombau d'Anfesta, també de Torà, un censal mort de 13 pugeres i mija de blat, a la mesura de Calaf, de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria d'agost i de 118 sous i 6 diners (m.b.t.) de preu. Aquestes 13 pugeres i mija de blat varen ser venudes per Guillem Bagurs, Guillem Masquert i Guillem de Pinós, de Cellers, al discret Jaume Brenes, prevere, natural de Torà, segons instrument públic fet per en Nicolau Pinyana, regent l'escrivania de Torà per en Pere Ripoll, rector de l'Aguda i de Torà, el 16 d'octubre del 1401. Reconeix haver rebut els 118 sous i 6 diners (m.b.t.) del preu.

Signatures: Jaume Rull.

Testimonis: Guillem Meià, prevere i beneficiat de Sant Cugat d'Ivorra, i Antoni Castellar, del mateix lloc.

Notari: Arnau de Salaverd, rector i notari públic d'Ivorra.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 99, perg., 400 x 557 mm. Mal estat de conservació.

31

I

1439, maig, 30/ 1440, abril, 20 / 1441, febrer, 3. Calaf.

Pere Puig, fuster, i la seva muller Angelina, de la vila de Calaf, venen a Gueraldona, muller del difunt Bernat Bergues, candeler de Calaf, un censal mort de 32 sous (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada 1 de juny i de 32 lliures (m.b.t.) de

preu. Aquest censal es crea perquè en Pere Puig ha comprat a la dita Gueraldona, amb la mateixa data i pel mateix notari, un tros de terra per 32 lliures de Barcelona. Fan obligació d'aquest tros de terra, anomenat els Ferreginals, situat en el lloc del mateix nom, i que és tingut pel comte de Cardona, a cens de 16 diners de Barcelona pagadors cada Nadal. Les seves afrontacions són: per una banda les terres de Bernat Agramunt, de Calaf; per altra banda, les terres dels hereus del difunt Guillem de na Farrera, i la sagrera del monestir de Sant Jaume; i per les dues bandes restants, una part amb les terres del monestir de Sant Jaume i l'altra part amb les terres dels hereus del difunt Andreu Solsona, sabater de Calaf.

Donen com a fiadors en Déuhisia Querol, Pere Abadals, Joan Franques i Joan Solà, de la vila de Calaf.

Signatures: Pere Puig i la seva muller Angelina, com a principals. Deuhisia Querol, Pere Abadals, Joan Franques i Joan Solà, com a fiadors.

Testimonis: Nicolau Guiu, del lloc de Pujalt, i Marc Velles, del Portell, testimonis de la signatura de Pere Puig, de Déuhisia Querol i de Pere Abadals. Pere Torra, nunci, i Joan Mas, draper, tots dos de Calaf, testimonis de la signatura de Joan Franques i de Joan Solà, el 20 d'abril del 1440. Antoni Arnau, sastre, i Joan Cardonic, sabater, tots dos de Calaf, testimonis de la signatura d'Angelina, el 3 de febrer del 1441.

Notari: Bernat Agramunt, notari públic de Calaf per l'autoritat del prior del monestir de Sant Jaume de Calaf.

II

1439, maig, 30 / 1441, febrer, 3. Calaf.

Pere Puig, fuster, i sa muller Francina, de la vila de Calaf, reconeixen haver rebut de Gueraldona, muller del difunt Bernat Bergues, candeler de Calaf, 32 lliures (m.b.t.), import de la venda sobredita. La dita Gueraldona reté aquelles 32 lliures en concepte de la venda d'un tros de terra.

Signatures: Pere Puig i sa muller Angelina.

Testimonis: Nicolau Guiu, del lloc de Pujalt, i Marc Velles, del Portell, testimonis de la signatura de Pere Puig. Antoni Arnau, sastre, i Joan Cardonic, sabater, tots dos de Calaf, testimonis de la signatura d'Angelina, el 3 de febrer del 1441.

Notari: Bernat Agramunt, notari públic de Calaf per l'autoritat del prior del monestir de Sant Jaume de Calaf.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 75, perg., 715 x 618 mm.

32

I

1441, febrer, 21. Ivorra.

Pere Hospital, del lloc d'Ivorra, diòcesi d'Urgell, ven a Ramon Millàs, major, hostaler de la vila d'Igualada, un censal mort d'una migera de blat, a la mesura de Calaf, de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria d'agost i de 10 lliures (m.b.t.) de preu. Fa jurament en poder de Joan Millàs, batlle d'Ivorra per Pere de Cardona, segons els Usatges de Barcelona i els Costums de Catalunya.

Dóna com a fiador en Lluís Hospital, fill seu.

Signatures: Pere Hospital, com a principal. Llus Hospital, com a fiador.

Testimonis: Joan Sala i Antoni de Castellar, d'Ivorra.

Notari: Arnau de Salaverd, rector i notari públic del lloc d'Ivorra.

II

1441, febrer, 22. Ivorra.

Pere Hospital, del lloc d'Ivorra, diòcesi d'Urgell, reconeix haver rebut de Ramon Millàs, major, hostaler de la vila d'Igualada, diòcesi de Vic, 10 lliures (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Pere Hospital.

Testimonis: Joan Sala i Antoni de Castellar, d'Ivorra.

Notari: Arnau de Salaverd, rector i notari públic del lloc d'Ivorra.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 66, perg., 361 x 665 mm.

33

I

1441, novembre, 20. Torà.

Ramon Guanser i la seva muller Francina, de la vila de Torà, diòcesi d'Urgell, venen a Ramon Millàs, major, hostaler de la vila d'Igualada, un censal mort d'una migera de blat, a la mesura de Calaf, de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria d'agost i de 6 lliures (m.b.t.) de preu.

Donen com a fiadors en Marc Sala, Hug Vilella, Antoni Barri, Pere Bertran i Pere Guenyo, de la vila de Torà.

Signatures: Ramon Guanser i la seva muller Francina, com a principals. Marc Sala, Hug Vilella, Antoni Barri, Pere Bertran i Pere Guenyo, com a fiadors.

Testimonis: Bernat Rull i Arnau Roig, de la vila de Torà.
Notari: Joan d'Anfesta, rector i notari públic de les esglésies de l'Aguda i de Torà.

II

1441, novembre, 20. Torà.

Ramon Guanser i la seva muller Francina, de la vila de Torà, diòcesi d'Urgell, reconeixen haver rebut de Ramon Millàs, major, hostaler de la vila d'Igualada, diòcesi de Vic, 6 lliures (m.b.t.), import de la venda sobredita.
Signatures: Ramon Guanser i la seva muller Francina.
Testimonis: Bernat Rull i Arnau Roig, de la vila de Torà.
Notari: Joan d'Anfesta, rector i notari públic de les esglésies de l'Aguda i de Torà.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 12, perg., 429 x 650 mm.

34

I

1441, novembre, 20. Torà.

Gabriel Teixidor i la seva muller Constança, de la vila de Torà, diòcesi d'Urgell, venen a Ramon Millàs, major, hostaler de la vila d'Igualada, un censal mort d'una migera de blat, a la mesura de Calaf, de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria d'agost i de 6 lliures (m.b.t.) de preu.
Donen com a fiadors en Pere Teixidor, Arnau Roig, fill d'Antoni Roig, Bernat Rull i Francesc Guenyo, de la vila de Torà.
Signatures: Gabriel Teixidor i la seva muller Constança, com a principals. Pere Teixidor, Arnau Roig, Bernat Rull i Francesc Guenyo, com a fiadors.
Testimonis: Ramon Guanser i Pere Guixós, de la vila de Torà.
Notari: Joan d'Anfesta, rector i notari públic de les esglésies de l'Aguda i de Torà.

II

1441, novembre, 20. Torà.

Gabriel Teixidor i la seva muller Constança, de la vila de Torà, diòcesi d'Urgell, reconeixen haver rebut de Ramon Millàs, major, hostaler de la vila d'Igualada, diòcesi de Vic, 6 lliures (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Gabriel Teixidor i la seva muller Constança.
Testimonis: Ramon Guanser i Pere Guixós, de la vila de Torà.
Notari: Joan d'Anfesta, rector i notari públic de les esglésies de l'Aguda i de Torà.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 7, perg., 410 x 637 mm.

35

I

1441, desembre, 22. Torà.

Miquel Marquilles, menor, i la seva muller Sibília, de la vila de Torà, diòcesi d'Urgell, venen a Ramon Millàs, major, hostaler de la vila d'Igualada, un censal mort de dues migeres de blat, a la mesura de Calaf, de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria d'agost i de 13 lliures (m.b.t.) de preu.
Donen com a fiadors en Joan Soler, major, Joan Amat, Joan Solà i Joan Marquilles, fill de Miquel Marquilles, major.
Signatures: Miquel Marquilles i la seva muller Sibília, com a principals. Joan Soler, Joan Amat, Joan Solà i Joan Marquilles, com a fiadors.
Testimonis: Marc Sala i Antoni Barri, de la vila de Torà.
Notari: Joan d'Anfesta, rector de les esglésies de l'Aguda i de Torà i notari públic.

II

1441, desembre, 22. Torà.

Miquel Marquilles i la seva muller Sibília, de la vila de Torà, reconeixen haver rebut de Ramon Millàs, major, hostaler de la vila d'Igualada, diòcesi de Vic, 13 lliures (m.b.t.), import de la venda sobredita.
Signatures: Miquel Marquilles i la seva muller Sibília.
Testimonis: Marc Sala i Antoni Barri, de la vila de Torà.
Notari: Joan d'Anfesta, rector de les esglésies de l'Aguda i de Torà i notari públic.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 31, perg., 363 x 650 mm. Esquinços que afecten el text.

36

I

1442, març, 8. Ivorra.

Guillem Argeric i la seva muller Joana, de la vila d'Ivorra, diòcesi d'Urgell, venen a Ramon Millàs, major, hostaler de la vila d'Igualada, un censal mort d'una migera de blat, a la mesura de Calaf, de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria d'agost i de 10 lliures (m.b.t.) de preu.

Donen com a fiadors en Joan Braquests, Joan Garrigós, Tristany Soler i Ramon Soler, fills de Berenguer Soler, tots del lloc d'Ivorra.

Signatures: Guillem Argeric i la seva muller Joana, com a principals. Joan Braquests, Joan Garrigós, Tristany Soler i Ramon Soler, com a fiadors.

Testimonis: Antoni Soler, del lloc d'Ivorra, i Jaume de Figuerola, de la parròquia de Mirambell.

Notari: Arnau de Salavert, rector i notari públic del lloc d'Ivorra.

II

1442, març, 8. Ivorra.

Guillem Argeric i la seva muller Joana, del lloc d'Ivorra, diòcesi d'Urgell, reconeixen haver rebut de Ramon Millàs, major, hostaler de la vila d'Igualada, diòcesi de Vic, 10 lliures (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Guillem Argeric i la seva muller Joana.

Testimonis: Antoni Soler, del lloc d'Ivorra, i Jaume de Figuerola, de la parròquia de Mirambell.

Notari: Arnau de Salavert, rector i notari públic del lloc d'Ivorra.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 79 bis, perg., 358 x 693 mm.

37

I

1442, desembre, 9. Torà.

Pere Rull, fill del difunt Pere Rull, la seva muller Maria, i la seva mare Sibília, de la vila de Torà, venen a Ramon Millàs, hostaler de la vila d'Igualada, un censal mort de sis migeres de blat, a la mesura de Calaf, de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria d'agost i de 35 lliures (m.b.t.) de preu.

Donen com a fiadors en Miquel Marquilles, menor, Joan Soler, major, fill del

difunt Joan Soler, Jaume Rull, Antoni Soler, fill del difunt Gil Soler, Bernat Espluga, Pere Martí, Marc Rull, major, Pere Baqua, de la vila de Torà, i Pere Marquilles, habitant de Vellveí.

Signatures: Pere Rull, Maria i Sibília, com a principals. Miquel Marquilles, Joan Soler, Jaume Rull, Antoni Soler, Bernat Espluga, Pere Martí, Pere Baqua i Pere Marquilles, com a fiadors. Marc Rull, fill de Marc Rull, de la vila de Torà, signa com a fiador el 15 de febrer del 1443.

Testimonis: Ramon de Nicolaua, prevere, Joan Soler, fill de Joan Soler, i Antoni Barri, de Torà. Joan Soler i Pere Roig, testimonis de la signatura del fiador Marc Rull, el 15 de febrer del 1443.

Notari: Joan d'Anfesta, rector de l'Aguda i de Torà i notari públic.

II

1442, desembre, 9. Torà.

Pere Rull, la seva muller Maria i la seva mare Sibília, de la vila de Torà, reconeixen haver rebut de Ramon Millàs, hostaler de la vila d'Igualada, 35 lliures (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Pere Rull, Maria i Sibília.

Testimonis: Ramon de Nicolaua, prevere, Joan Soler, fill de Joan Soler,de Torà.

Notari: Joan d'Anfesta, rector de les esglésies de l'Aguda i de Torà i notari públic.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 81, perg., 423 x 653 mm.

38

I

1443, novembre, 10. Torà.

Joan Torner i la seva muller Brígida, del castell de l'Aguda, diòcesi d'Urgell, venen a Ramon Millàs, major, mercader de la vila d'Igualada, un censal mort d'una migera de blat a la mesura de Calaf de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria d'agost i de 6 lliures (m.b.t.) de preu.

Donen com a fiadors en Berenguer Colbera, del castell de l'Aguda, Nicolau Torner, germà del venedor, Antoni Gualdo i Joan Rull, sastre, de la vila de Torà.

Signatures: Joan Torner i la seva muller Brígida, com a principals. Berenguer Colbera, Nicolau Torner, Antoni Gualdo i Joan Rull com a fiadors.

Testimonis: Jaume de Braquets, del terme de Castellfollit, i Joan Torra, del castell de l'Aguda.

Notari: Joan d'Anfesta, rector de les esglésies de l'Aguda i de Torà i notari públic.

II

1443, novembre, 10. Torà.

Joan Torner i la seva muller Brígida, del castell de l'Aguda, diòcesi d'Urgell, reconeixen haver rebut de Ramon Millàs, major, mercader de la vila d'Igualada, diòcesi de Vic, 6 lliures (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Joan Torner i la seva muller Brígida.

Testimonis: Jaume de Braquets, del terme de Castellfollit, i Joan Torra, del castell de l'Aguda.

Notari: Joan d'Anfesta, rector de les esglésies de l'Aguda i de Torà i notari públic.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 87, perg., 340 x 620 mm.

39

I

1443, novembre, 21. Viver.

Pere Torra, la seva muller Caterina, el seu fill Pere Torra i la muller d'aquest, Maria, com a principals, i Tristany Soler i Ramon Satorra, menor, fill de Ramon Satorra, com a fiadors, tots del lloc d'Ivorra, venen a Ramon Millàs, major, de la vila d'Igualada, un censal mort d'una migera de blat a la mesura de Calaf de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria d'agost i de 120 sous (m.b.t.) de preu. Aquest preu el fa efectiu en Pere Millàs, fill de Ramon Millàs, també de la vila d'Igualada.

Signatures: Pere Satorra, la seva muller Caterina, el seu fill Pere Satorra i la muller d'aquest, Maria, com a principals. Tristany Soler i Ramon Satorra, menor, com a fiadors.

Testimonis: Jaume Font i Berenguer Vilar, del lloc d'Ivorra. En Lluís Trevix i Guillem Joan, del lloc d'Ivorra, testimonis de la signatura de Caterina i de Maria, que signaren el 8 de gener del 1444.

Notari: Ramon Gener, prevere i rector de l'església del lloc de Viver i notari públic.

II

1443, novembre, 21. Viver.

Pere Satorra, la seva muller Caterina, el seu fill Pere Satorra i la muller d'aquest, Maria, tots del lloc d'Ivorra, reconeixen haver rebut de Ramon Millàs, major, de la vila d'Igualada, a través del fill d'aquest, en Pere Millàs, també d'Igualada, 6 lliures (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Pere Satorra, la seva muller Caterina, el seu fill Pere Satorra i la muller d'aquest, Maria.

Testimonis: Jaume Font i Berenguer Vilar, d'Ivorra. En Lluís Trevix i Guillem Joan, també d'Ivorra, testimonis de la signatura de Caterina i de Maria, que signaren el 8 de gener del 1444.

Notari: Ramon Gener, prevere i rector de l'església del lloc de Viver i notari públic.

A.*H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 78, perg.*, 447 x 603 mm.

40

I

1443,novembre, 27. Portell.

Pere Balaguer i Miquel Balaguer, de la parròquia de Castellfollit de Riubregós, com a principals, i en Bernat Balaguer, Joan Balaguer i Pere Joan, del lloc de Marçà, Pere Soler, Joan Braquets i Miquel de Castellar, de la dita parròquia de Castellfollit de Riubregós, com a fiadors, venen a Ramon Millàs, major, de la vila d'Igualada, un censal mort d'una migera de blat a la mesura de Calaf de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria d'agost i de 120 sous (m.b.t.) de preu. Aquest preu el fa efectiu en Pere Millàs, fill de Ramon Millàs, també de la vila d'Igualada.

Signatures: Pere Balaguer i Miquel Balaguer, com a principals. Bernat Balaguer, Joan Balaguer, Pere Joan, Pere Soler, Joan Braquets i Miquel de Castellar com a fiadors.

Testimonis: Antoni Garriga, del lloc de Portell, i Antoni Garriga, de la vila de Cervera.

Notari: Francesc Garriga, prevere i rector de l'església de Portell i notari públic.

II

1443, novembre, 27. Portell.

Pere Balaguer i Miquel Balaguer, de la parròquia de Castellfollit de Riubregós, reconeixen haver rebut de Ramon Millàs, major, de la vila d'Igualada, a través del

fill d'aquest, en Pere Millàs, també d'Igualada, 120 sous (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Pere Balaguer i Miquel Balaguer.

Testimonis: Antoni Garriga, del lloc de Portell, i Antoni Garriga, de la vila de Cervera.

Notari: Francesc Garriga, prevere i rector de l'església de Portell i notari públic.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 80, perg., 433 x 642 mm. Tinta esvaïda.

41

I

1445, gener, 18. Castellfollit de Riubregós.

Joan d'en Vives, del mas d'en Pere, del terme del lloc de Castellfollit de Riubregós, ven a Elionor, muller de Bernat Agramunt, notari de la vila de Calaf, i filla i hereva universal del difunt Pere des Castell, del dit lloc de Castellfollit, un censal mort de 115 sous (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada festa de Tots Sants i de 115 lliures (m.b.t.) de preu.

En Joan d'en Vives va comprar als citats Bernat Agramunt i Elionor, una casa amb un cup i tres bótes de fusta, a més d'alguns altres béns, pel preu de 190 lliures (m.b.t.), en poder del mateix notari i amb igual data.

En aquella venda es va acordar que en Joan d'en Vives es faria càrrec de certs censals morts que tenien els citats cònjuges, així com d'alguns deutes del difunt Pere des Castell.

Descomptant aquestes sumes del preu de la venda sobredita, queda un total de 115 lliures a favor de Bernat Agramunt i Elionor. Per aquest motiu es crea el present censal mort, el preu del qual reté en Joan d'en Vives.

En són fiadors en Berenguer de na Vives i Bernat de na Vives, pare i germà seus respectivament, del mas d'en Pere, del terme de Castellfollit.

En Joan d'en Vives obliga:

a) la casa comprada, amb el cup, les bótes i els altres béns, que limita amb el Carrer Major, també dit de Soldevila, i amb les cases de l'honorable Galceran Sabater, de Ramon de Cases, de Pere Coromines i del capellà de Sant Joan Evangelista.

b) un tros de terra al lloc anomenat Mantell, dins del mateix terme de Castellfollit, que limita amb un tros de terra de Vicenç Maoler, amb terres de Pere Balaguer i amb el torrent de Taltaviç.

c) un tros de terra, en part plantada de vinya, anomenat les Tires de Puigalquer, a la Plana de Beçols, que limita amb terres de Galceran Sabater, d'Antoni Brenes, de l'honorable Galceran Cescomes, d'Arnau Brenes i de Ramon de Salavert i amb la via pública que va de Castellfollit al castell d'Anfesta.

d) un tros de terra, en part plantada de vinya, amb un tros de terra de la Cabana, a la dita Plana de Beçols, que limita amb terres del mas de Beçols, amb la via públi-

ca que va al castell d'Anfesta, i amb terres de Ramon Sala, d'Antoni Brenes i de Galceran Sabater.

e) un tros de terra al Puig de les Forques, que limita amb el camí públic que va a la vila de Cardona, amb el camí que va a Puig-oriols i amb un tros de terra de Francesc Moià.

f) un hort anomenat l'hort d'en Soler, que limita amb l'ostelador del molí, amb l'hort de Bartomeu Soler, amb el Riudellots, amb l'hort de Bernat de Maromana i amb la sèquia del molí.

g) un hort anomenat l'hort de Magrà, que limita amb els horts de Gil Figuerola i de Francesc Moià, amb un camp de terra de la Capella de Sant Joan Evangelista i amb el torrent de Magrà.

h) un tros de terra a Enfeixa?, que limita amb la terra de Galceran Sabater i amb el camí públic que va del lloc d'Ivorra a la vila de Calaf.

i) una vinya situada a la quadra de Marçà, que limita amb la via pública que va de Marçà a Enfeixa?.

j) un tros de terra anomenat Torrent Bo, amb el solà del Bosc, que limita amb el Torrent Bo, amb un tros de terra de Pere Proeta, novament amb el Torrent Bo i amb terres de Joan de Cassies i de Bernat Cerveró.

k) un tros de terra, en part de vinya, anomenada la Cormina quartal de la Sagristia, que limita amb el camí que va al monestir de Santa Maria, amb terres del dit monestir, amb el camí que va del dit monestir a l'era d'en Coromines i amb un tros de terra de la Sagristia.

La casa i els béns adquirits per Joan d'en Vives les té a cens pel senyor Pere de Cardona i pels castellans de Castellfollit, tal com consta en el document de compra corresponent.

Signatures: Joan d'en Vives, com a principal. Berenguer d'en Vives i Bernat d'en Vives, com a fiadors.

Testimonis: Joan Brenes, Francesc Brenes, prevere, Gil de Figuerola, del lloc de Castellfollit, i Bernat Alvespi, del lloc del Portell.

Notari: Guillem Baldrich, prevere i notari públic de Castellfollit de Riubregós per l'autoritat del prior del monestir de Santa Maria.

II

1445, gener, 18. Castellfollit de Riubregós.

Joan d'en Vives, del mas d'en Pere, del terme del lloc de Castellfollit de Riubregós, reconeix haver rebut d'Elionor, muller del discret Bernat Agramunt, notari de la vila de Calaf, filla i hereva universal del difunt Pere des Castell, del dit lloc de Castellfollit, 115 lliures (m.b.t.), import de la venda sobredita. Aquesta quantitat la reté del preu d'una casa i altres béns, situats al terme de Castellfollit, que els esmentats cònjuges havien venut al predit Joan d'en Vives.

Signatura: Joan d'en Vives.

Testimonis: Joan Brenes, Francesc Brenes, prevere, Gil de Figuerola, del lloc de Castellfollit, i Bernat Avespi, del lloc del Portell.

Notari: Guillem Baldric, prevere i notari públic del lloc de Castellfollit de Riubregós per l'autoritat del prior del monestir de Santa Maria.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 27, perg., 839 x 582 mm.

42

1445, maig, 17. Castellfollit de Riubregós (Monestir de Santa Maria).

Arnau G. de Lordat, cavaller, senyor del castell de Fontanet i el seu terme, donat que el mas anomenat Mirantus, situat al terme del dit castell de Fontanet, es troba abandonat i erm, l'estableix a cens a favor d'Antoni de Malasang, de Puigredon, amb un cens anual de dues gallines, dues fogasses, dos mallals de vi, una punyera de civada i tres sous jaquesos, pagador tot cada festa de Nadal, i amb una entrada de 10 sous de Barcelona. Acorden també que si algú fa entrar bestiar en aquell mas sense permís del dit Antoni de Malasang, si és bestiar dels habitants de Fontanet han de pagar una pena o ban de 12 diners de Barcelona per ramat; i si és bestiar de qualsevol altre no habitant d'aquell lloc, haurà de pagar una pena o ban de 2 sous.

Signatures: Arnau G. de Lordat i Antoni de Malasang.

Testimonis: Pere des Castell, Joan Brenes i Francesc Brenes, prevere, del lloc de Castellfollit.

Notari: Guillem Baldric, prevere i notari públic del lloc de Castellfollit de Riubregós per l'autoritat del prior del monestir de Santa Maria.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 100, perg., 253 x 334 mm. Mal estat de conservació.

43

I

1448, febrer, 4. Torà.

Antoni Barri, de la vila de Torà, ven a Miquel Marquilles, major, un tros de terra situat al terme de l'Aguda, al lloc anomenat la Portella, pel preu de 6 florins d'or d'Aragó. Aquest tros de terra limita amb la via pública que va a la vila de Sanaüja, amb en Bernat Torra i amb el mateix comprador.

Signatures: Antoni Barri.

Testimonis: Pere Soler i Arnau Roig, de la vila de Torà.

Notari: Joan d'Anfesta, rector de l'Aguda i de Torà i notari públic.

II

1448, febrer, 4. Torà.

Antoni Barri, de la vila de Torà, reconeix haver rebut de Miquel Marquilles, major, de la mateixa vila, 6 florins d'or d'Aragó, import de la venda sobredita.

Signatures: Antoni Barri.

Testimonis: Pere Soler i Arnau Roig, de la vila de Torà.

Notari: Joan d'Anfesta, rector de l'Aguda i de Torà i notari públic.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 68, perg., 304 x 393 mm.

44

I

1450, gener, 20. Sanaüja (mas d'en Roca).

Cília, muller de Pere Ferrer, artesà de la vila de Sanaüja, ven a Antoni Mateu, mercader de la ciutat de Manresa, un censal mort de 50 sous (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada festa de Sant Ot confessor i de 40 lliures (m.b.t.) de preu.

Aquest censal el cobra de Bernat Barri, Ramon Gibert, del mas de la Garriga, Bernat de Ferrés i Bernat Torre, habitants del lloc de l'Aguda de Torà, com a principals, i de Pere Torner, Berenguer Colbera, Ramon de na Vives, Jaume Domingo, Pere de Fustagueres, Pere d'en Gualdo, Pere de Braquets i Pere, tots habitants de l'Aguda, com a fiadors.

El dit censal pertanyia a la venedora per herència de la seva difunta tia Cília, muller del també difunt Andreu Satorra, de la dita vila de Sanaüja, mitjançant testament fet a Sanaüja mateix, el 10 de gener del 1443, en poder del difunt Jaume de Torrents, notari de Sanaüja per autoritat del bisbe d'Urgell. A la seva difunta tia li pertanyia per compra que va fer als esmentats Bernat Barri, Ramon Gibert, Bernat Ferrés i Bernat Torre, segons document públic fet a Biosca, als Olms, el 7 de juliol del 1434, en poder de Joan de Torrents, notari públic per l'autoritat reial.

Dóna com a fiador en Pere Ferrer.

Signatures: Cília, com a principal, i Pere Ferrer com a fiador.

Testimonis: Antoni Vidal, teixidor de lli de la vila de Guissona, i Antoni Puig, de la vila de Sanaüja.

Notari: Antoni Canut, notari de la Tresoreria del rei d'Aragó i Sicília i notari públic per l'autoritat reial.

II

1450, gener, 20. Sanaüja (mas d'en Roca).

Cília, muller de Pere Ferrer, artesà de la vila de Sanaüja, reconeix haver rebut d'Antoni Mateu, mercader de la ciutat de Manresa, 40 lliures (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Cília.

Testimonis: Antoni Vidal, teixidor de lli de la vila de Guissona, i Antoni Puig, de la vila de Sanaüja.

Notari: Antoni Canut, notari de la Tresoreria del rei d'Aragó i Sicília i notari públic per l'autoritat reial.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 44, perg. 300 x 765 mm.

45

I

1451, febrer, 4. Torà.

Nicolau Vestit, natural de Portell i habitant del lloc de Tamarit, tutor de les seves filles Isabel i Elionor (segons carta de procura de Bernat Talavera, rector i notari públic de Tamarit, del 3 de juliol del 1450) ven al discret Joan d'Anfesta, rector, vicari i beneficiat de l'església de Torà, un censal mort de 10 sous (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada segona setmana de Quaresma i de 10 lliures (m.b.t.) de preu.

Aquest censal mort es crea mercès a un llegat testamentari de Sibília, muller del difunt Bertran de Santa Creu, filla i hereva universal del difunt Pere Vestit, de la dita vila de Torà, la qual va deixar 10 lliures (m.b.t.) a favor de l'església de Torà a fi de crear un aniversari.

Signatures: Nicolau Vestit.

Testimonis: Simó Torra, Francesc Llobet i Arnau Roig, de la vila de Torà.

Notari: Joan d'Anfesta, rector de les esglésies de l'Aguda i de Torà i notari públic.

II

1451, febrer, 4. Torà.

Nicolau Vestit, habitant del lloc de Tamarit, reconeix haver rebut de Joan d'Anfesta, rector i beneficiat de les esglésies de l'Aguda i de Torà, 10 lliures (m.b.t.), import de la venda sobredita. Aquesta quantitat la reté el comprador de la deixa testamentària feta per la difunta Sibília.

Signatures: Nicolau Vestit.

Testimonis: Simó Torra, Francesc Llobet i Arnau Roig, de la vila de Torà.
Notari: Joan d'Anfesta, rector de l'Aguda i de Torà i notari públic.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 41, perg., 292 x 792 mm. Esquinços i humitat que afecten el text.

46

I

1453, març, 3. Castellfollit de Riubregós.

Antoni Brenes, teixidor del lloc de Castellfollit de Riubregós, i la seva muller Constança, venen a Joan Brenes, prevere beneficiat de Sant Antoni, benefici recentment creat pel difunt Francesc Brenes en el monestir de Santa Maria de Castellfollit, i a Pere Brenes, patró d'aquell mateix benefici, un censal mort de 10 sous (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria d'agost i de 10 lliures (m.b.t.) de preu.

Obliguen un tros de terra plantat de vinya al terme de Castellfollit, anomenat Tros de Sant Esteve, que limita amb el camí públic que va de Castellfollit a Puig-alt i amb terres de Vicenç de Bonatalla, de Pere de Coromines i de Pere Brenes.

Donen com a fiadors en Pere Brenes, Gabriel Beçols i Bernat de Marromana, menor, del lloc de Castellfollit.

Signatures:Antoni Brenes i la seva muller Constança, com a principals. Pere Brenes, Gabriel Beçols i Bernat de Marromana, com a fiadors.

Testimonis: Bernat de Vilallonga, Blai de Marromana, preveres, i Jaume Vell, tots de Castellfollit.

Notari: Pere Rossell, prevere, vicari i notari de Castellfollit per l'autoritat del Prior del dit lloc. Per manament i requisició feta el 23 de febrer del 1534 per en Joan Martí, oficial i vicari de Sant Benet de Bages, i a instàncies de l'honorable Pere Brenes, procurador d'Antoni Brenes, prevere beneficiat de Sant Antoni, va confegir el present document a partir de les notes del difunt notari Guillem Baldric.

II

1453, març, 3. Castellfollit de Riubregós,

Antoni Brenes, teixidor del lloc de Castellfollit de Riubregós, i la seva muller Constança, reconeixen haver rebut de Joan Brenes, prevere beneficiat de Sant Antoni a l'església de Santa Maria del dit lloc de Castellfollit, i a Pere Brenes, patró del dit benefici, 10 lliures (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Antoni Brenes i la seva muller Constança.

Testimonis: Bernat de Vilallonga, Blai de Marromana, preveres, i Jaume Vell, tots de Castellfollit.

Notari: Pere Rossell, prevere, vicari i notari de Castellfollit per l'autoritat del Prior del dit lloc. Per manament i requisició feta el 23 de febrer del 1534 per en Joan Martí, oficial i vicari de Sant Benet de Bages, i a instàncies de l'honorable Pere Brenes, va confegir el present document a partir de les notes del difunt notari Guillem Baldric.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 76, perg., 444 x 547 mm. Tinta esvaïda.

47

1456, desembre, 1. Torà.

Arnau de Salaverd, rector del lloc d'Ivorra, diòcesi d'Urgell, fa donació d'un tros de terra anomenat «Ceriola», plantat de vinya i altres arbres i situat al terme de Torà, a favor de Joan d'Anfesta, rector de les esglésies de l'Aguda i de Torà. Aquell tros de terra el va adquirir de Bernat Tallant, i limita a l'est amb la via pública que va a Cervera, al sud amb Pere de Rasquet, a l'oest amb Marc Rull i al nord amb Joan Guanser.

La donació es fa amb motiu de les 18 lliures (m.b.t.) que Arnau de Salaverd devia a en Joan d'Anfesta, a causa de tres servituds que aquest últim havia fet en el benefici de Santa Maria de l'Esperança de l'església de Sant Gil de Torà, construït pel venerable Guillem de Matons.

Arnau de Salaverd, però, reté els fruits d'aquell tros de terra mentre visqui.

Signatures: Arnau de Salaverd i Joan d'Anfesta.

Testimonis: Joan Roig i P. Vilella, de la vila de Torà.

Notari: Joan d'Anfesta, menor, prevere i vicari de les esglésies de l'Aguda i de Torà i notari públic per l'autoritat de Joan d'Anfesta, major, rector d'aquelles esglésies. Aquest document el va redactar a partir dels protocols de l'escrivania d'aquelles esglésies el 10 de novembre del 1473.

Signatura de Ramon Satorra, veguer de la Segarra pel comte de Cardona, que signa el 6 de juny del 1474.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 90, perg., 262 x 350 mm. Forats que afecten el text.

48

I

1457, agost, 4. Agramunt.

Joan Solsona i el seu fill Esteve Solsona, com a principals, i Antoni Isern, tots llauradors i habitants de la vila d'Agramunt, venen a Gaspar de Camps, notari i habitant de la mateixa vila, un censal mort de 34 sous (m.b.) de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria Magdalena i de 34 lliures (m.b.) de preu.

Obliguen un tros de terra anomenat «lo Tros de la Roca», plantat en part de vinya i situat en el terme de la dita vila d'Agramunt, que limita amb un tros de terra de Francesc Queralt, amb el torrent de Reguessalat i de les Espuelles i amb el camí que va d'Agramunt al Prat de les Espuelles.

Signatures: Joan Solsona i Esteve Solsona, com a principals. Antoni Isern, com a fiador.

Testimonis: Francesc Caselles, teixidor de lli, i Francesc Joan, llaurador, habitants de la vila d'Agramunt.

Notari: Ponç de Puiganceric, àlies Calbet, notari per l'autoritat reial.

II

1457, agost, 4. Agramunt.

Joan Solsona i el seu fill Esteve Solsona, habitants de la vila d'Agramunt, reconeixen haver rebut de Gaspar de Camps, notari i habitant de la dita vila, 34 lliures (m.b.), import de la venda sobredita.

Signatures: Joan Solsona i Esteve Solsona.

Testimonis: Francesc Caselles, teixidor de lli, i Francesc Joan, llaurador, habitants de la vila d'Agramunt.

Notari: Ponç de Puiganceric, àlies Calbet, notari per l'autoritat reial.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 71, perg., 419 x 617 mm. Regular estat de conservació.

49

I

1460, novembre, 3. Torà.

Mateu Roig, de la vila de Torà, permuta amb Gil de la Garriga, del castell de l'Aguda, una sort de terra situada al dit terme de l'Aguda, al lloc anomenat «lo Pla de la Sentiu», que limita d'una part amb Joan Aldebó i de les altres tres parts amb l'esmentat Gil, a canvi d'una sort situada també a l'Aguda, que limita amb Pere Grahó, el mateix Mateu Roig i amb la via pública que va a Guissona.

En Gil de la Garriga afegeix 25 florins com a torna.

Signatures: Mateu Roig i Gil de la Garriga.

Testimonis: Miquel Marquilles, major, i Joan Guanser, tots de Torà.

Notari: Joan d'Anfesta, prevere i regent l'escrivania de l'Aguda i de Torà per Antoni Llobet, rector i notari públic dels dits llocs.

II

1460, novembre, 3. Torà.

Mateu Roig, de la vila de Torà, reconeix haver rebut de Gil de la Garriga 25 florins com a torna de la permuta sobredita.

Signatures: Mateu Roig.

Testimonis: Miquel Marquilles, i Joan Guanser, tots de Torà.

Notari: Joan d'Anfesta, prevere i regent l'escrivania de l'Aguda i de Torà per Antoni Llobet, rector i notari públic dels dits llocs.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 94, perg., 233 x 588 mm.

50

I

1466, setembre, 7. Torà.

Joan Soler, major, i Joan Rossell, com a tutors i curadors testamentaris d'Antoni Guanser, fill del difunt Joan Guanser, i Gil Guanser, el seu avoncle, venen a Antoni Torra, de la vila de Torà, un tros de terra situat al terme de Torà, al lloc anomenat «les Planes», pel preu de 29 lliures (m.b.t.).

L'esmentat tros de terra limita a l'est amb el comprador, al sud amb en Berenguer Solà, a l'oest amb la rasa de Torroella i al nord amb el comprador i amb el discret Joan d'Anfesta.

Aquesta venda es fa amb l'aprovació del venerable Antoni Esplugues, batlle de la vila de Torà pel comte de Cardona.

Signatures: Joan Soler i Joan Rossell, com a tutors, Gil Guanser i Antoni Esplugues com a batlle de Torà.

Testimonis: Pere Grahó i Miquel Marquilles, major.

Notari: Joan d'Anfesta, rector de les esglésies de l'Aguda i de Torà i notari públic.

II

1466, setembre, 7. Torà.

Joan Soler, major, i Joan Rossell, de la vila de Torà, tutors i curadors testamentaris d'Antoni Guanser, fill del difunt Joan Guanser, i Gil Guanser, el seu avoncle, reconeixen haver rebut d'Antoni Torra, també de Torà, 29 lliures (m.b.t.), import de la venda sobredita.

El comprador paga aquesta quantitat de la següent manera: 16 lliures que l'esmentat pupil devia a Galcerà de Manolelles pel dot de la seva muller i 6 lliures a

compte de diverses obres que havia de fer a casa de l'esmentat pupil. Per les 7 lliures restants signa un debitori.

Signatures: Joan Soler, Joan Rossell i Gil Guanser.

Notari: Joan d'Anfesta, rector de les esglésies de l'Aguda i de Torà i notari públic.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 93, perg., 345 x 448 mm. Tinta esvaïda.

51

I

1487, gener, 27. Torà.

Antoni Flonia, donzell, natural de la vila de Torà, ven a Joan Aldebó, també de Torà, un tros de terra situat al terme d'Ivorra, anomenat «la Longadera», que limita a l'est amb «la Garganta», a l'oest i al nord amb Francesc Morera i al sud amb Gil? Aldebó, pel preu d'11 lliures (m.b.t.).

Signatures:Antoni Flonia.

Testimonis: Gil Esplugues i P. Vilella, de Torà.

Notari: Joan d'Anfesta, prevere, regent l'escrivania de l'Aguda i de Torà per Antoni Llobet, rector i notari públic dels dits llocs.

II

1487, gener, 27. Torà.

Antoni Flonia, donzell, natural de la vila de Torà, reconeix haver rebut de Joan Aldebó, també de Torà, 11 lliures (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures:Antoni Flonia.

Testimonis: Gil Esplugues i P. Vilella, de Torà.

Notari: Joan d'Anfesta, prevere, regent l'escrivania de l'Aguda i de Torà per Antoni Llobet, rector i notari públic dels dits llocs.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 61, perg., 351 x 360 mm. Tinta esvaïda.

52

I

1487, febrer, 10. Torà.

Gil Llobet, de la vila de Torà, ven a l'honorable i discret Joan d'Anfesta, prevere de dita vila, com a persona laica, i als seus, un censal mort de dues gallines de

pensió anual, que a ell li fa en Galcerà d'Anfesta, també de Torà i germà del dit Joan, pagadora cada festa de Nadal i de 50 sous (m.b.t.) de preu.

Signatures: Gil Llobet.

Testimonis: Joan Sala, sabater de Torà, i Pere Sala, d'Ivorra.

Notari: Antoni Forn, prevere, regent l'escrivania de l'Aguda i de Torà per Antoni Llobet, rector i notari públic dels dits llocs.

II

1487, febrer, 10. Torà.

Gil Llobet, de la vila de Torà, reconeix haver rebut de l'honorable i discret Joan d'Anfesta, prevere, també de Torà, com a persona laica, 50 sous (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Gil Llobet.

Testimonis: Joan Sala, sabater de la vila de Torà i Pere Sala, d'Ivorra.

Notari: Antoni Forn, prevere, regent l'escrivania de l'Aguda i de Torà per Antoni Llobet, rector i notari públic dels dits llocs.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 98, perg. 360 x 292 mm. Tinta esvaïda.

53

I

1488, novembre, 8. Torà.

Gil de Bellera, del mas de Bellera, de la parròquia de Vallferosa, ven a Joan d'Anfesta, prevere de la vila de Torà, com a persona laica, un censal mort d'una migera de blat, a la mesura de Calaf, de pensió anual, que a ell li fan els hereus del mas del Milà de Puig- redó, com a principal, i en Pere Soller, del mas de Soller, i de 6 lliures (m.b.t.) de preu.

Aquesta venda es fa amb motiu d'un deute de 6 lliures que en Gil de Bellera tenia a Joan d'Anfesta.

Signatures: Gil de Bellera.

Testimonis: Joan Sala, artesà, i P. Rull, de Torà.

Notari: Antoni Forn, prevere, regent l'escrivania de l'Aguda i de Torà per Antoni Llobet, rector i notari públic dels dits llocs.

II

1488, novembre, 8. Torà.

Gil de Bellera, del mas de Bellera, de la parròquia de Vallferosa, reconeix haver rebut de Joan d'Anfesta, prevere de Torà, com a persona laica, 6 lliures (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Gil de Bellera.

Testimonis: Joan Sala, artesà, i P. Rull, de Torà.

Notari: Antoni Forn, prevere, regent l'escrivania de l'Aguda i de Torà per Antoni Llobet, rector i notari públic dels dits llocs.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 85, perg., 314 x 453 mm. Tinta molt esvaïda.

54

I

1488, desembre, 18. Torà.

Gil Aldebó, de la vila de Torà, ven a Gil Esplugues un censal mort de 8 sous (m.b.t.) de pensió anual pagadora cada festa de Nadal i de 8 lliures (m.b.t.) de preu.

Aquesta venda es fa amb motiu del deute de 8 lliures (m.b.t.) que la difunta Iolanda Martina, àvia de Gil Esplugues i tia de Gil Aldebó, va prestar al pare d'aquest últim.

Signatures: Gil Aldebó.

Testimonis: Gil Amat, del mas de la Garganta, de Torà, i Francesc Morera, del mas d'en Morera, d'Ivorra.

Notari: Joan d'Anfesta, prevere, regent l'escrivania de l'Aguda i de Torà per Antoni Llobet, rector i notari públic dels dits llocs.

II

1488, desembre, 18. Torà.

Gil Aldebó, de la vila de Torà, reconeix haver rebut de Gil Esplugues, tambJ de Torà, 8 lliures (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Gil Aldebó.

Testimonis: Gil Amat, del mas de la Garganta, de Torà, i Francesc Morera, del mas d'en Morera, del lloc d'Ivorra.

Notari: Joan d'Anfesta, prevere, regent l'escrivania de l'Aguda i de Torà per Antoni Llobet, rector i notari públic dels dits llocs.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 82 bis, perg., 281 x 510 mm.

55

1493, abril, 24. Torà.

Pere Barri, fill del difunt Bernat Barri, dóna i defineix a la seva germana Isabel l'heretat i els béns que té a la vila de Torà, als termes de l'Aguda i de Fontanet, només amb la retenció de 5 lliures (m.b.).

El dit Pere, major de 14 anys i menor de 24, actua amb el consentiment dels seus tutors i curadors, Antoni Esplugues i Gil Guanser, i amb la voluntat dels seus parents, Bartomeu Soller?, avoncle, Gil Rossell i Francesc Barri, i del veguer, Antoni Çatorra.

Signatures: Joan Barri i Antoni Çatorre, veguer.

Notari: Joan d'Anfesta, prevere, regent l'escrivania de l'Aguda i de Torà per Antoni Llobet, rector i notari públic dels dits llocs.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 96, perg., 319 x 400 mm.

56

1493, juliol, 22. Guissona.

Joan Barri, de la vila de Torà, ven a Francesc Roig, de Guissona, un censal mort de 5 sous i 10 diners (m.b.t.), de pensió anual pagadora cada festa de Santa Maria d'Agost i de 5 lliures i 16 sous (m.b.t.) de preu.

Aquest censal mort es crea per pagar l'import de 5 lliures i 16 sous (m.b.t.) que costa una vinya que el dit Joan Barri va comprar a Francesc Roig, hereu universal del difunt Joan Roig, espaser de la vila de Torà, segons venda feta a Guissona aquest mateix dia.

Obliga la vinya, situada al terme de Fontanet, que va comprar al dit Francesc Roig, que limita a l'est amb un tros de terra del difunt Antoni Barri, al sud amb la vinya del difunt Ramon de Marquilles, a l'oest amb Antoni Robiol i al nord amb el camí que va de Torà a Cardona.

Per aquesta vinya, que confessa tenir a precari per en Francesc Roig, paga 2 diners anuals a Pere Bertran.

Reconeix haver rebut l'import d'aquesta venda, retenint-se el preu de la citada vinya.

Signatures: Joan Barri.

Testimonis: Joan d'Anfesta, canonge de la ciutat de Balaguer, i Joan Riubregós, artesà, habitant de la vila de Guisssona.

Notari: Cristòfol Serra, notari públic de la vila de Guissona, per l'autoritat del bisbe d'Urgell.

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 77, perg., 362 x 646 mm.

57

1497, gener, 10. Igualada.

Trasllat autoritzat —el 18 de setembre de 1532— per Maties Lledó, prevere i notari públic per l'autoritat apostòlica i regent l'escrivania pública de la vila d'Igualada per Antoni Lledó, prevere, rector i notari públic d'aquella vila, fet a instàncies de na Caterina, vídua de Galcerà d'Anfesta, de la vila de Torà i en presència dels testimonis Salvador Gonçal de Fries, de la vila d'Igualada, notari públic per l'autoritat reial, i Francesc Mir, habitant d'Igualada, notari públic per les autoritats apostòlica i reial, d'una certificació feta i signada per en Tomàs Ferrer, també dit de Fries, notari públic i regent l'escrivania pública de la vila d'Igualada pel rector i notari d'aquella vila.

En aquella certificació —sense data— l'esmentat notari Tomàs Ferrer acreditava que, amb data de 10 de gener del 1497 i davant d'ell mateix, na Miquela, muller de Joan de Puigesteve, mercader de la vila d'Igualada, filla i hereva universal del difunt Gaspar Millars, també mercader d'Igualada, va fer, crear i constituir el seu marit com a procurador seu general. La certificació es va fer a instàncies del dit Joan de Puigesteve com a procurador de la citada Miquela.

[*Signatura*: Miquela, muller de Joan de Puigesteve].

[*Notari*: Tomàs Ferrer, també dit de Fries, notari públic i regent l'escrivania pública de la vila d'Igualada pel rector i notari públic d'aquella vila.]

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 77 bis, perg., 404 x 366 mm.

58

I

1499, desembre, 10. Torà.

Gil Esplugues, mercader, i la seva muller Iolanda, naturals de la vila de Torà i ara habitants de Guissona, venen a Joan d'Anfesta, prevere de Torà, com a laica persona, diversos censals morts que fan un total de 6 lliures, 8 sous i 4 diners (m.b.t.) de pensió anual i de 77 lliures (m.b.t.) de preu. Aquests censals morts són:

a. el censal que li fan en Pere Vilar i sa muller Margarida i en Pere Colbera i sa muller Joana, tots de l'Aguda, com a principals, i Antoni Gualdo i Andreu Berga, de Torà, com a fiadors, creat el 18 d'abril del 1498 en poder de Joan Llobet, rector i notari públic de les esglésies de l'Aguda i de Torà. La pensió d'aquest censal era de 6 lliures, 8 sous i 4 diners i el preu és de 77 lliures (m.b.t.), del qual falta pagar 38 lliures i 10 sous, que fan una pensió de 3 lliures, 4 sous i 2 diners.

b. el censal que li fan en Gil Rosell, sa muller Margarida i el seu fill Joan Rosell, com a principals, i Antoni Molgosa, com a fiador, creat el 18 d'abril del 1498 en poder de Joan Llobet, rector i notari públic de les esglésies de l'Aguda i de Torà. La

pensió d'aquest censal era de 46 sous i 4 diners i el preu és de 26 lliures (m.b.t.), del qual falta pagar 20 lliures, que fan una pensió de 33 sous i 4 diners.

c. el censal que li fan Antoni Amat i la seva mare Margarida, com a principals, i Antoni Espluga, hereu, i Antoni Forn, fill del difunt Joan Forn, com a fiadors, creat el 23 d'abril del 1498, en poder de Joan Llobet, rector i notari públic de les esglésies de l'Aguda i de Torà. La pensió d'aquest censal era de 3 lliures, 1 sous, 8 diners, i el preu és de 36 lliures (m.b.t.), del qual falta pagar 18 lliures i mitja, que fan una pensió de 30 sous i 10 diners.

Signatures: Gil Esplugues i sa muller Iolanda.

Testimonis: Bernat Amat i Joan Rull de la Plaça, de Torà.

Notari: Joan Llobet, rector i notari públic de les esglésies de l'Aguda i de Torà.

II

1499, desembre, 10. Torà.

Gil Esplugues, mercader de la vila de Guissona, i la seva muller Iolanda, reconeixen haver rebut de Joan d'Anfesta, prevere de la vila de Torà, 77 lliures (m.b.t.), import de la venda sobredita.

Signatures: Gil Esplugues i sa muller Iolanda.

Testimonis: Bernat Amat i Joan Rull de la Plaça, de Torà.

Notari: Joan Llobet, rector i notari públic de les esglésies de l'Aguda i de Torà.

III - 1

1500, gener, 14. Torà.

Gil Esplugues, natural de Torà, ara habitant de la vila de Guissona, compareix davant de Gil Rosell i d'Antoni Molgosa, a la plaça de Torà, en presència de Joan Llobet, rector i notari públic de les esglésies de l'Aguda i de Torà, i dels testimonis Joan Colberó, artesà del castell de l'Aguda, i Pere Coma, del lloc de Biosca, i els comunica que del censal mort que li paguen n'han de respondre a partir d'ara a mossèn Joan d'Anfesta.

III - 2

1500, gener, 14. Torà.

Gil Esplugues, natural de Torà, ara habitant de la vila de Guissona, compareix davant de Pere Colbera, a la porta de la seva casa, en presència de Joan Llobet, rector i notari públic de les esglésies de l'Aguda i de Torà, i dels testimonis Antoni Torner i Antoni Vives, del castell de l'Aguda, i els comunica que del censal mort que li paguen n'han de respondre a partir d'ara a mossèn Joan d'Anfesta.

III - 3

1500, gener, 15. Torà.

Gil Esplugues, natural de Torà, ara habitant de la vila de Guissona, compareix davant de Pere Vives de l'Aguda, a la plaça de Torà, en presència de Joan Llobet, rector i notari públic de les esglésies de l'Aguda i de Torà, i dels testimonis Gil de la Garriga i Gil Rosell, i els comunica que del censal mort que li paguen n'han de respondre a partir d'ara a mossèn Joan d'Anfesta.

III - 4

1500, gener, 15. Torà.

Gil Esplugues, natural de Torà, ara habitant de la vila de Guissona, compareix a la cúria de Torà i, en presència de Joan Llobet, rector i notari públic de les esglésies de l'Aguda i de Torà, i dels testimonis Pere Aldebó i Joan Soller, protesta i requereix que no es faci pública la intima.

III - 5

1500, gener, 15. Torà.

Gil Esplugues, natural de Torà, ara habitant de la vila de Guissona, compareix davant d'Antoni Amat i de la seva mare Margarida, d'Antoni Esplugues i d'Antoni Forn, a la porta de la casa del dit Antoni Amat, i en presència de Joan Llobet, rector i notari públic de les esglésies de l'Aguda i de Torà, i dels testimonis Antoni Molgosa i Armenyac, escuder de mossèn Argençola, els comunica que del censal mort que li paguen n'han de respondre a partir d'ara a mossèn Joan d'Anfesta.

Notari: Joan Llobet, rector i notari públic de les esglésies de l'Aguda i de Torà

A.H.F.C., Beneficiats de Torà, núm. 10, perg. 868 x 552 mm.

L'INVENTARI DELS BÉNS DE MOSSÈN PERE BOSCH, CANONGE D'URGELL (1449)

BENIGNE MARQUÈS SALA

DADES BIOGRÀFIQUES DE PERE BOSCH

Era fill de Joan Bosch i d'Elisenda, habitants de Cardona. Tenia un germà anomenat Joan que morí abans que ell.[1] Es nomenat hereu universal de la hisenda familiar de Bernat Bosch i Elisenda, la seva muller, de Cardona.[2] L'esmentat Bernat, parent seu, devia ser un oncle o germà.

Rebé una bona formació jurídica, ja que és batxiller «en decrets» i, a més, ho confirma el fet que posseïa una bona biblioteca de volums de dret. I, essent prevere, assolí càrrecs importants en l'àmbit eclesiàstic. Ja el 8 d'octubre del 1422 és nomenat rector de Sant Pere de Llobera del Solsonès, i és en l'esmentada data que obtingué el benefici de Sant Maties a l'església parroquial de Sant Miquel de Cardona.[3] Fou canonge i capellà de Sant Ot de la Seu d'Urgell, títol que ostenta el 29 de gener del 1432. La regència de la capellania de Sant Ot correspon, en realitat, a les funcions de rector o d'encarregat de la cura d'ànimes de la parròquia de Sant Ot, la qual tenia, com encara té, per església la mateixa catedral. A la Seu d'Urgell en aquell temps hi havia tres capellanies: la de Sant Ot, la de Sant Miquel i la de Sant

1. ACU, pergamí original, 8 gener 1449; Actes Capitulars (1429-1488), f. 72r-v.
2. ACU, Protocols, n. 259, sign. 326, f. 17r.
3. ADU, Registre de cúria n.11, (Tovia, 1421-1426), f. 95v.

Pere. Les dues primeres eren parròquies, mentre que la tercera no tenia pròpiament cura d'ànimes. La parròquia primera i la més important era aquesta de Sant Ot, ja que solament ella tenia el dret i la prerrogativa d'exercir les tasques del notariat de la ciutat. En aquest sentit l'escrivania de Sant Ot depenia del capellà titular, encara que ell personalment no l'exercia mai, sinó que la cedia en arrendament per uns anys a notaris o escrivans professionals.

L'escrivania de Sant Ot generava, en tota la seva ampla activitat, uns bons ingressos a la dita capellania. A més, com tota església, la capellania gaudia també dels corresponents fruits de les primícies. Així es troben als mateixos llibres notarials contractes d'arrendament o de venda dels fruits que fa el capellà de Sant Ot tant de l'escrivania com de les primícies. Aquets contractes, a vegades, comprenien conjuntament ambdós fruits, els de l'escrivania i els de les primícies, mentre que d'altres vegades, s'arrendaven per separat.[4]

Veiem que el càrrec de capellà de Sant Ot sempre l'exercia un canonge i així el qui ostenta aquest benefici s'anomena «canonicus et capellanus Sancti Odonis». També hem pogut constatar que aquest càrrec no era necessàriament permanent, en el sentit que una vegada un prevere obtenia dita nominació, a vegades no el continuava exercint fins a la seva mort, sinó que la seva titularitat podia pasar d'un canonge a un altre. Aquest és el cas del nostre canonge Pere Bosch. Així, el 29 de gener del 1432, és el capellà de Sant Ot, però durant els anys 1431-1444 l'esmentada capellania és regentada per Jaume Porta. I en canvi durant els anys 1445-1449, altra vegada Pere Bosch s'anomena capellà de Sant Ot.

També entre el 27 d'agost del 1445 i el 24 d'octubre 1446, actua junt amb altres, com a vicari general del bisbe Arnau Roger de Pallars (1436-1449).[5]

La mort de Pere Bosch cal situar-la entre el 12 de març[6] i el 7

4. B. MARQUÈS, *Catàleg dels protocols de l'Arxiu Capitular d'Urgell (Segles XIII-XIV)*, en «Urgellia», VII (1984-1985), ps. 381-389.

5. ADU, Registre de cúria, n. 13, (Arnau Roger de Pallars, 1436-1449), f. 189r i 235v-240r.

6. El bisbe Arnau Roger de Pallars, el 12 de març del 1449, reconeix bons els comptes donats per Pere Bosch, com a col·lector nomenat pel capítol dels fruits provinents dels drets i emoluments del clavariat i del segell major del bisbe. Aquesta concessió, l'havia feta el bisbe al capítol com a compensació i quitació d'uns crèdits o censals. ACU, Actes Capitulars (1429-1488), f. 74v-75r.

d'abril del 1449, que és la data de l'inici del present inventari dels seus béns.

L'INVENTARI DELS SEUS BÉNS

L'inventari dels béns de mossèn Pere Bosch s'inicia el 7 d'abril i s'acaba el 28 del mateix mes i any 1449. Fou redactat pel notari Antoni Janoher. Es tracta d'un inventari en què abunden els béns mobles de tota mena, la qual cosa ens mostra una bona i acomodada posició social del seu possessor, aconseguida probablement no tan sols pel benefici que regentava, sinó també per l'heretat familiar de la qual fruïa. No obstant això i encara que l'inventari no ho digui explícitament, pensem que una part notable dels béns inventariats, concretament la major part dels diners comptats, molt probablement no eren propietat d'aquest canonge, sinó que pertanyien al propi capítol. Dos són els motius que ens ho permeten pensar. El mateix inventari remarca que quan encara ell era vivent tenia a la seva cambra un armari i dos cofres, tots segellats, que contenien diners i una abundant documentació sobre els comptes del capítol, com eren el «Liber redditus honorabilis capituli», llibres del «Subsidi» i altres llibres de comptes dels diversos oficialats del bisbat. Podria molt ben ser que, mentre ell estava greument malalt, aquests cofres i armari fossin segellats, per tal de protegir millor aquests suposats diners i comptes del capítol. A més, sabem també que uns mesos abans de morir encara actuava com a col·lector del capítol.[7]

En aquesta breu introducció no pretenem fer una enumeració exhaustiva de tots els béns inventariats, ni tan solament ens podem fixar amb tot detall en llurs diverses classes i peculiaritats. Tot això únicament es podrà fer amb una atenta lectura del mateix document, editat a l'apèndix documental. Ens limitarem, doncs, a remarcar només els tipus de béns que apareixen i aquelles coses que resulten més sorprenents o que ens han cridat més l'atenció.

El cofre ferrat, un dels dos que eren segellats, a més de contenir diners conservava 15 tasses i un plat d'argent i un document, el «memorial dels benefficis de Cubells». Les classes de diners que esmenta

7. Vegeu la nota anterior, n. 6.

aquest inventari són ben variades: un ducat, florins, lliures, rals, essent els més corrents els sous i els diners. N'hi ha en plata i en or. Quant a la seva procedència, ordinàriament els diners són barcelonesos, però també surten diners jaquesos, alguns florins d'or d'Aragó, un ducat de Venècia, rals de Menorca, de Mallorca i de Perpinyà, i un sou de Gènova. També hi ha moneda trencada i falsa. Disposava dels corresponents pesos de florins i rals, per tal de comprovar-ne l'autenticitat, «una capse de fusta ab son pes hi pilons per pesar florins hi reyals». «Item hun pes de florins hi de reyals petit».

En la vaixella té una bona col.lecció de peces que eren d'argent, tasses i culleres. Dues d'aquestes tasses porten gravat a la seva base el nom de «Ihesus». Cal afegir-hi també un escuradents petit d'argent. A la cuina hi ha olles, plats i un bon nombre d'atuells i estris per a cuinar. També disposa d'olles de terra i pots de terra i de vidre, entre els quals esmenta un «pot de terra de obra de València envernissat buyt». Trobem el corresponent mobiliari de llits, matalassos, màrfegues, travessers amb la roba de llit i tovalloles. També descriu amb força detall la roba pròpia del difunt.

Entre els objectes religiosos s'esmenten dos calzes d'argent, un dels quals està trencat i l'altre és gran i sobredaurat, amb les seves corresponents patenes. Té, a més, un «rest de patrenostres d'argent sobredaurats en què ni ha noranta-sis grans», el qual era un fragment d'un rosari.

En l'expedició de lletres i documents disposa de dos segells d'or, l'un «segell petit d'or ab letres al entorn», i l'altre «segell d'or gran ab armes de Bosch». Li trobaren força lletres «missives e altres scriptures», amb un quadern on són escrits «alguns preveres que fahien donatius al senyor bisba». Així mateix afegeix «setze licències, ja segellades e signades, mas no registrades», indicació que ens permet pensar en actuacions seves com a vicari general o com a responsable de la notaria, o tal vegada en alguna actuació en nom del capítol.

Conserva algunes armes. Té cinc «pevesos», escuts, que són «nous, pintats ab armes de Bosch», i porten la inscripció: «Clipeus Sancti Odonis», a més de «quatre rodeles», escuts circulars, les quals són noves i pintades amb les armes de Bosch, on figura la inscripció: «In tuhicione tui, Odo, stem». Trobem encara una ballesta d'acer «ab son abrer de fust» i cinc espases antigues.

Disposava d'uns guarniments per als animals de cavalcadura, un «parell de sperons deurats de leutó ab los correygs de sede vermela» i «unes capsanes de mula deurades ab tres regnes».

Al celler hi trobem vaixells de «vi prim», vi vermell «d'ofertes» i d'»absoltes». Alguns vaixells, segons fa constar expressament, no són seus, sinó que pertanyen a altres persones. Conserva algunes «pipes» o bótes de fusta de vins «mestreyats», són de vins curats, que anomena «vin cuyt vell», uns que porten cinc anys de vi curat i altres que només en porten dos. També tenia una bona provisió d'oli, uns trenta quintars. Fou mesurat el blat que guardava en dos graners i el que fou trobat a casa de Berenguer de Montravà. Aquest blat probablement venia dels fruits de les primícies o de les col·lectes que feia en nom del capítol. Esmenta a més 30 quintars de palla i 20 sesters de forment «corcat».

Alguns objectes consten que estan en penyora, i ho serien per algun deute dels comptes que ell portava. Mereixen també una especial atenció els llibres que tenia, tant litúrgics com els de dret canònic i civil. En parlarem en el capítol següent, dedicat a la seva biblioteca.

L'inventari, encara que sigui sumàriament, ens permet descriure la casa i les seves dependències. Es componia de tres cambres, un escriptori, una sala d'estar, un corredor, la cuina, un pastador, un terradet, el celler i el graner. Les cambres eren el dormitori de Pere Bosch, «cambra on iahia», la del cap de l'escala i la que hi havia després de l'escriptori. L'escriptori on ell escrivia disposava d'un «taulell nou ab sos capitells», un «tinter de fust redó ab son pot de vidra e pintat lo dit tinter al entorn» i una «botxaque de canamàs de .XIIII. bosses en què ha certes scriptures». Com a objectes relacionats amb l'escriptori, encara que foren trobats a la seva cambra de dormir, esmentarem un saler de fust, «ple de polls de letres», que de segur servia per a assecar els escrits. «Item hun tinter de terra d'obra de València ab son tàlem, penes e tisores». «Item una capse de fust dolenta sens cuberta, dins la qual havia un compàs de ferra hi una pedra de toch» (emprada en la comprovació dels metalls).

Es descriuen els objectes trobats a la cuina, al pastador i al terradet. La sala devia ser el lloc noble de la casa, per a estar i rebre la gent. Del mobiliari que esmenta remarquem «una cadira de berber. Item una taula gran nova ab sos capitels. Item dos banchs grans nous de fust ab quatre petges». «Item una tauleta de fust bona sens petges». I com a cosa molt remarcable i notable trobem «una taule rodona qui és compter de les festes del any de la luna hi de la pascha». Devia ser algun calendari perpetu, de molta utilitat en el moment de redactar documents o simplement per a saber les festes en quin dia s'escauen. A continuació

venia un ample corredor, que anomena «lo pesseyador» i que tendria segurament la funció de trànsit cap a les altres dependències. Hi havia «una taule gran bona ab sos capitells. Item hun banc gran nou ab .IIII. petges». El celler tenia tres compartiments on es conservaven les diverses classes de vins i l'oli. Així mateix s'esmenta l'existència de dos graners en la dita casa.

La biblioteca

Entre els llibres que posseïa, uns són litúrgics, que li corresponen com a clergue, altres jurídics, que utilitzava com a professional del dret, pel fet de ser batxiller en «decrets», i uns altres de pastoral, que li degueren ser d'utilitat com a rector amb cura d'ànimes. I finalment, n'hi ha uns altres que són sobre documentació local.

Els llibres litúrgics:

Té un plec de quaderns de Breviari, de Santoral i de Ferial, un Breviari escrit en pergamí, el qual era un bell exemplar, perquè tenia les cobertes de pell vermella, una creu d'argent i una pedra de vidre blava. També és en pergamí un llibre petit, que contenia les Hores de la Verge Maria. Esmenta encara un Diürnal, un Salteri en pergamí, dos quaderns en pergamí dels «Salms Vesprals», un quadern en pergamí que és de cant, i un «Offici de Pau» (tal vegada es tracta de la missa «pro pace» del missal romà,si no que el manuscrit fos força més antic i tingués a veure, d'alguna manera, amb la institució de la pau i de la treva).

Els llibres jurídics:

Disposa dels llibres bàsics i fonamentals en dret canònic. Efectivament, tenia tres exemplars de les Decretals de Gregori IX, un d'ells era glossat, el Decret de Gracià, el Liber Sextus de Bonifaci VIII, les Clementines i un llibre dels Casos de les Decretals. En dret civil posseïa també el Codi de Justinià en dos volums; un d'ells era amb glosses als marges i l'altre tenia solament els nou primers llibres. Amb la poca informació que ens dóna la descripció dels llibres que en fa aquest inventari, no podem precisar amb certesa si algun d'ells es pot identificar amb algun dels exemplars conservats avui a l'Arxiu Capitular, però malgrat aquesta manca d'informació i de dades més aviat sembla que no se'n conserva cap entre els exemplars avui custodiats.

Altres matèries:

Trobem un «Sermo pro mortuis», que podria ser un llibre d'exèquies o tal vegada un tractat testamentari. Un altre llibre que comença «Al malalt», devia servir per a l'atenció als malalts o llur administració dels sagraments. També és notable el llibre «Sinonima Ysidori», d'Isidor de Sevilla, que és una obra que tracta sobre la perfecció espiritual.[8] Trobem finalment dos llibres sobre documentació local. L'un és «Liber processorum» que comença, «Prior Sancte Cecilie» i fineix, «fuit prior de Burgall exemptus». L'altre comença «Abbas Sancti Saturnini» i fineix «prior de Burgal exemptus». Ambdós llibres tracten d'alguna qüestió referida als monestirs del bisbat d'Urgell que eren exempts.

El manuscrit

El manuscrit es conserva a l'Arxiu Capitular d'Urgell.[9] Deu ser una còpia contemporània, perquè el document, s'inicia amb el mot *Translatum del inventari dels béns,* i, més endavant, el 8 d'abril, continua dient *Translatum inventarii bonorum mobilium.* I ja que no empra la fórmula corrent de *translatum fideliter sumptum ab originali* ni al final del document porta cap autenticació, ni la data del trasllat, pensem que més aviat es tracta d'una simple còpia treta poc temps després d'haver-se fet l'inventari original o potser també es podria tractar de la mateixa còpia en net, treta de la minuta.

És un quadern o plec de fulls en paper, 320 x 222 mm, que té 26 folis, dels quals els f.21-26 són en blanc. El llom el té relligat amb una tira de pergamí en blanc.

En l'edició, en principi hem respectat l'ortografia del document, però hem afegit la puntuació catalana, per tal de donar-hi una lectura entenedora, així com també hem separat les paraules, quan calia, i hem emprat un punt volat en comptes de l'apòstrof en la separació dels mots.

8. Vegeu la descripció que en donem a l'Apèndix Documental, nota 21.
9. ADU, Plec d'inventaris, s. XV, quadern solt,7-28 d'abril del 1449.

Conclusió

Aquest inventari, com tots els altres del mateix gènere, esdevé molt útil en diversos aspectes. Primerament ens forneix una bona base per a l'estudi de la llengua catalana a mitjan segle xv. També ens mostra com vivien, en aquell segle, la gent d'una posició social més aviat acomodada, com eren les seves cases i quins béns mobles posseïen. A més, ens serveix per a completar la biografia de Pere Bosch, canonge i capellà de Sant Ot de la Seu d'Urgell, i ens mostra la seva interessant biblioteca. La figura del capellà de Sant Ot esdevé un personatge força notable al llarg dels segles a la ciutat de la Seu d'Urgell, perquè aquest capellà era el rector de la principal parròquia de la ciutat i al mateix temps el titular de la notaria local.

DOCUMENT

7-28 abril 1449

Inventari dels béns de mossèn Pere Bosch, canonge i capellà de Sant Ot

Translatum del inventari dels béns del honorable mossèn Pera Bosch quondam canonge hi cappellà de Sent Od, qui·s trobaren en hun armari de paret qui stava en la spona del lit de la cambra on lo dit honorable mossèn Pera Bosch quondam iahia e de hun coffra ferrat cubert de pell de bou e de hun altra coffra pintat, les quals coses eren segellades bivent lo dit honorable mossèn Pera Bosch. E primerament lo die deiús scrit fou disclòs lo coffra ferrat, dins lo qual foren trobades les coses següents:

Die lune septima mensis aprilis, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo nono.

Primo quinze tasses d·ergent de diverses maneres e hun plat d·ergent. Item una scarcela negra ab sa correya de Alamaya dins la qual se trobaren sinch florins d·or de Aragó enboliquats en hun paper. Item quatre albarans qui eren dins la dita esquersela. Item hun memorial dels benefficis de Cubells. Item hun marsapà vermell, dins lo qual havia cent trenta florins d·or de Aragó e hun ducat Vanèssia. Item en lo matex marsapà hun florí d·or enboliquat en hun paper qui és intitulat en lo dit paper: és d·en Pera Prat stà peyora per sinch sous. Item hun altre florí en or enboliquat en hun paper. Item més hi foren trobats sinch florins en or enboliquats en hun paper en lo qual és scrit que los dóna mossèn Olivelles. Item més en un drat qui era dins lo dit marsapà foren trobats vuyt florins hi mig e mig florí trenchat, tots falsos. Item més en la dita capsa foren trobats onze reyals en argent. Item d·altra part dues clauetes de beasses. Item hun albarà qui come[n]sa: he trets vuyt florins. Item en hun altre marsapà blanch foren trobats noranta vuyt reyals en argent. Item més, entorn quatre florins hi mig de moneda manuda rabutxade. Item mig gaffet d·ergent. Item un saquet de canamàs o c(*er*)pellera per tenir diners, dins lo qual foren trobades tres liures, deuyt sous deu diners, tots manuts barchinonenses. Item dins lo proper dit saquet fou trobat hun altre saquet, dins lo qual foren trobats sexanta tres reyals en argent enfre reyals de Manorqua del cart dels vels hi de Barchinona, de Perpenyà. Item una almadrage negra, dins la qual foren trobats en diners manuts vuyt lliures hi mige, és ver que de la dita quantitat hi a nombrats vuyt o nou reyals en argent.

Die martis octava predictorum mensis et anni etc.

Item en lo dit armari demunt nomenat foren trobades les robes hi béns sagüents: Primo hun sach o cerpellera de canamàs, dins lo qual foren trobades vint lliures,

deuyt sous, set diners en moneda manuda de Barchinona. Item dins lo dit sach o cerpellera foren trobats dos saquets o cerpelleres en la hun dels quals foren trobades nou liures hi .XIIII. sous en reyals d·ergent. Item en lo altre saquet vuytanta florins hi mig en or e sinch reyals en argent, dels quals sinch reyals ni ha do[s] de .XIII. hi set diners manuts. Item hun altre saquet o cerpellera de canamàs, dins lo qual foren trobats en diners manuts sis liures, vuyt sous hi sis diners e sinch reyals en argent. Item hun altre saquet o cerpellera, dins lo qual foren trobades saxanta una liura deuyt sous, quatre diners tot en Jaquesos. Item un altre sach o cerpellera, dins lo qual foren trobades en diners manuts tots Jaquesos sinchanta quatre liures, hun sou, deu diners hi male.

Item hun altre sach o cerpellera de canamàs, dins lo qual foren trobades en diners manuts barchinonenses trenta quatre liures, deu sous hi male de una part, hi .XXXVII. reyals hi mig en argent, dels quals ni ha hun de vell, altre de Malorques e hun soldi de Genove. Item hun altre sach o cerpellera de canamàs, dins lo qual foren trobats setanta set reyals en argent dels quals ni ha hun de vell e dues liures, nou sous, sis diners hi male en diners manuts barchinonenses. Item en un altre sach o cerpellera de canamàs foren trobades tres liures, quinze sous, deu diners hi male en diners manuts barchinonenses hi un diner trenchat de una part. Item d·altra part sis reyals hi mig en argent, dels quals ni ha hun de vell.

Item hun marsapà blanch, dins lo qual foren trobats un rest de patrenostres d·argent sobredeurats en què ni ha noranta sis grans. Item una aluda buyda, dins la qual ha stat seffrà. Item una bossa dolenta, dins la qual foren trobades tres liures, tretze sous, vuyt diners en manuts barchinonenses hi quatre florins d·or de Aragó hi tres reyals en argent. Item hun calser d·ergent trenchat ab sa petena. Item una correya de dona d·ergent ab lo parge de seda de diverses colors ab sinch plotons grans armaltats hi quatre petits e civella d·argent no armeltats. Item hun altre sach o cerpellera de canamàs, dins lo qual foren trobats cent hi dotze reyals en argent no pesats hi un sou, .XI. diners en manuts.

Item fou disclòs lo armari qui·s té en la spona de la cambra del lit on lo dit deffunt jahia, foren trobades les coses següents: Primo dins hun drap enboliquat foren trobades quatre tasses d·ergent hi vuyt culleres d·ergent. Item hun stoyg de culleres, dins lo qual havia sis culleres grans hi sis migenceres d·argent. Item sinch tasses d·ergent de diverses maneres, ligades ab hun fill, dins les quals tasses havia sis culleres d·ergent petites. Item una correya d·ergent ab civella hi cap sobradeurada en lo parge vert hi violat de home. Item una tassa d·ergent, tesa dins la qual stava la prop dita correya. Item dotze tasses d·ergent antigues a fur de anaps. Item set copes d·ergent sobradeurades de diverses formes. Item quatre tasses d·ergent antigues a manera de anaps. Item dues tasses d·ergent, la una de les quals és bolonada, l·altra ab letres. Item hun parell de canadeles d·ergent antiges. Item sinch tasses d·ergent, de les quals ni ha ab tres peus e ab forma de anap. Item dues correges d·ergent antiges ab los parges negras ab pichs vermels plotonades. Item dues tasses d·ergent en lo nom de Ihesus en lo sòl de cascuna armaltat. Item tres anaps d·ergent entichs armeltats cascú al sòl. Item hun saquet de drap de li, dins lo qual havia una liure hi mige de seffrà o entorn. Item un calser d·ergent gran sobredeurat ab sa petena. Item dues copes d·ergent noves sobredeurades ab lo peu alt ab remellets e plotonades als peus ab sos stoygs.

Item hun marsapà, dins lo qual ha pebra e ginebra entorn una liura. Item hun

carner, dins lo qual ha trenta dos reyals hi mig en argent, dels quals ni ha dos de falsos. Item quatre florins hi mig e mig reyall en argent. Item devuyt sous hi set en manuts barchinonenses. Item hun segell petit d·or ab letres al entorn. Item hun altre segell d·or gran ab armes de Bosch. Item en hun bossich del dit carner foren trobats tres florins hi mig en or, lo mig falç. Item una vergueta d·ergent.

Die mercurii intitulata nona mensis et anni predictorum continuando dictum inventarium fuerunt reperta bona sequentia:

Primo en lo coffra pintat segellat foren trobats los béns hi coses següents:

Et primo un libre scrit en paper de forma de full ab cubertes de pregamí, intitulat sobre les cubertes: Liber redditus honorabilis capituli anni millesimi quadringentesimi quadragesimi octavi. Comensa lo principi del dit libre: Presens huic operi, e fenex : .C .XXX .VIIII. liures, en lo qual libre ha .CXXXX. fulles nombrades cascuna ab letres.

Item hun altre libre scrit en paper de forma de full ab cubertes de pregamí intitulat en la cuberta, Libre dels alberans e finaments de comptes. Comensa lo principi del dit libre, In nomine Domini, e fenex, Vidit Petrus de Boscho, en lo qual libra ha doentes .XXXI. fulla nombrades axí scrites com no scrites.

Item hun altre libre de comptes scrit en paper de forma de full ab cubertes de pregamí, lo qual és del segon subsidi. Comensa lo principi del dit libre, Et primo mossèn Sala, e fenex, tretze florins hi sis sous, e les fulles del dit libre són nombrades arreu per letres.

Item hun altra libra de comptes scrit en paper de forma de full ab cubertes de pregamí e en lo principi és scrit vermell e comensa, Comptes de monsenyor, e fenex, deu liures, en lo qual libre ha noranta una fulla nombrades.

Item hun libre larch migencer de comptes hi d·altres coses, de cent fulles nombrades ab cubertes de pregamí.

Item hun altre libre scrit en paper de forma miyana de full ab cubertes de pregamí. Comensa la primera fulla, Andreu d·Elàs, e fenex saxanta lliures, hun sou.

Item hun altre libre de comptes del Subsidi, scrit en paper de forma de full, qui comensa lo principi del dit libre, Officialatus Guissone, e fenex la derrera fulla, Berga.

Item hun altre libre scrit en paper de forma de full ab cubertes de pregamí, lo qual és manifest del subsidi. És intitulat demunt la cuberta: Translatum Urgelli, e comensa lo principi axí matex, Translatum Urgelli, e fenex la derrera fulla, quinque librarum.

Item hun altre libre vell ab forma longa de comptes, scrit en paper. Comensa lo principi del dit libre, En nom de nostro Senyor, e fenex, mossèn degà.

Item hun altre libre, scrit en paper, de forma de full ab miges cubertes de pregamí. Comensa lo principi del dit libre, Restes de sort, e fenex, .XXXXVII.

Item hun altre libre de comptes, scrit en paper de forma de full, ab cubertes de pregamí, intitulat en la cuberta, Libre de comptes del senyor bisba etc., e comensa lo principi del dit libre, Compte de rehebuda, e fenex, noranta nou lliures, onze sous.

Item tres coherns de paper en algun loch scrits, qui comensa la hun cohern, Memorial de les restes. Item l·altre cohern comensa, Compta de la rehebuda del sagell, e fenex, primo die.

Item hun altra libra scrit en paper de forma de full, ab cubertes de pregamí, lo qual és de la manifestació del subsidi. Comensa lo principi del dit libre, Translatum liquidatum, e fenex, officialatus Ceritanie.

Item hun altra libra scrit en paper de forma de full, ab cubertes de pregamí, lo qual és poch scrit. Comensa lo principi del dit libre, En nom de nostro Senyor, e fenex, doents doents .xxxx .iiii. Ha y en lo dit libre doentes .xxxx .viiii. fulles nombrades ab letres cascuna fulla.

Item hun cohern scrit en paper, lo qual és de les tatxes de la dècjma. Comensa lo principi del dit cohern, Reverendissimus episcopus, e fenex, de Lilet sexta solucione.

Item hun altre cohern scrit en paper del subsidi, en lo qual ha sinquanta fulles nombrades cascuna ab letres, e comensa lo principi del dit cohern, Comptes del que Anthoni Guassen, e fenex, octo denarios.

Item hun altra libre de comptes scrit en paper de forma de full, ab cubertes de pregamí, intitulat en la cuberta, Libra del subsidi. Comensa lo principi del dit libre, Libre de les rebudes, fenex, de Cardona a hi alguns papés de d(eute)s.

Item hun altra libra scrit en paper de forma de full cubert de pregamí, és de la manifestació del subsidi, intitulat demunt la cuberta, Urgell. Comensa lo principi del dit libre, Liber verorum velorum, e fenex, verus valor.

Translatum inventarii bonorum mobilium dicte domus factum per supradictos manumissores.

Die martis octava mensis aprilis anno quo supra.

Item en la cambra on lo dit deffunt jahia foren trobades les coses hi robes següents:

Primo hun lit ab dos matalassos blaus ab les sotanes vermelles. Item una cóssera listada ab listes blaves. Item una màrffega plena de palla ab dos banchs hi posts. Item hun travesser listat ab listes blaves ab floch a cascun cap del corn. Item una enquella blanca sotil.

Item en hun armari jusà qui·s té en la paret de la spona del dit lit on lo dit deffunt jahia foren trobades les coses següents: Primo una rayma de paper. Item candeles de seu entorn sinch o sis liures. Item dos brandonets de sera petits. Item hun plech de coherns de Breviari, Sanctoral e Ferial. Item hun stoyg de culleres. Item hun cohern de paper hon són scrits alguns preveres que fahien donatius al senyor bisba. Item hun manoll de plomes de pagó hi de oqua. Item una semarra de pell qui era del dit deffunt.

Item en hun armari de paret qui stava als peus del dit lit foren trobades les coses següents: Primo hun saquet de canamàs ple d·encens. Item dues olles de terra, la una gran, l·altre petita. Item hun pot de vidra, dins lo qual ha mell resat. Item hun pot de terra de obra de València envernissat buyt, dins lo qual havia stat gingebra vert. Item un pitxer de stany ab son cubertor. Item hun celer de stany ab son cubertor.

Item deiús lo lit on lo dit deffunt jahia foren trobades les coses següents: Primo una cabassa buyda. Item hun cove, dins lo qual havia cinch olles de coure, les dues grans hi les tres migenceres. Item hun tros de bassí de stany. Item una olla de coure gran ab la qual se té hun albarà qui diu que stà penyora per .xvi. sous. Item hun

bassí de aram, dins lo qual ha reffús qualques tres liures. Item dos migs brandonets de cera.

Item en hun benchal o artibanch groch qui stava en la spona del dit lit de dos calays, dins lo qual foren trobades les coses següents: primo en la hun calax del dit benchal hun sobrepelís nou de tela de Cambray. Item hun parell de sabates noves del dit deffunt. Item hun Breviari scrit en pregamí, cubert de posts cubertes de pell vermela ab una creu d·ergent e ab una pedra de vidra blava. Item una carmeyola vermela de grana enboliquada ab una tovallola de li listada ab listes vermelles hi negres. Item una tovaylla petita ab listes blaves als caps. Item nou pells de fuynes ja adobades, enbolicades ab una capida. Item una tovallole sotil ja oldana. Item hun gippó de fustani blanch del dit deffunt ab les màneges hi colar negres. Item hun caperó ab garlanda. Item hun altre caperó sens garlanda.

Item més fou trobat dins lo dit calax al a hun corn del cap, qui hi stava una post clavada, deu liures,.IIII. sous en diners manuts barchinonenses, de la qual quantitat hi havia trenta dos reyals en argent.

Item en l·altre calax foren trobades les coses següents: Primo una almussa sotill forrade de saya verde. Item una coltelera nove ab tres pesses grans hi hun gavinet. Item una cuberta de coxí squinsada. Item una altra cuberta de coxí petita de pocha vàlua. Item hun coxí ple de fluxell ab cuberta de li e de pocha vàlua. Item hun manacort.

Item un taulell rodon folrat al entorn les petges de posts a fur de stoyg, dins lo qual ha letres missives e altres scriptures de pocha vàlua. Item setze licències ja segellades e signades, mas no registrades. Item unes botines sotills. Item denou pans de cera vermella gomade. Item sinch capdelets de fil de letres. Item una capse de fusta ab son pes gran hi pilons per pesar florins hi reyals. Item hun libre petit scrit en pregamí, en lo qual són les hores de la Verge Maria e altres coses, cubert de posts cubertes de pell vermela. Item uns gans negres del dit deffunt folrats de pell blancha de dins. Item una servidora de paylle, dins la qual ha letres e scriptures de pocha valor. Item hun barret doble vermell hi morat.

Item hun foger de ferra ab tot son garniment. Item un tros de canamàs qui és folradura del dit taulell rodon demunt nomenat. Item una candelera petita, dins la qual ha quendeles de sera entorn dues liures e algunes scriptures de pocha vàlua. Item hun candelobre de leutó de dues candeles. Item dos canelobres de leutó bons, cascú d·una candela.

Item en la finestra de la dita cambra foren trobades letres missives e altres scriptures, així en lo soll de la dita fanestra, com en la dita fanestra ficades. Item hun saler de fust ple de polls de letres. Item hun tinter de terra d·obra de València ab son tàlem, penes e tisores. Item una capse de fust dolenta sens cuberta, dins la qual havia hun compàs de ferra hi una pedra de toch.

Item hun taulell gran folrat los petges al entorn de posts, dejús lo qual foren trobades les coses sagüents: Primo una cervellera sens galteres. Item altra cervellera ab galteres. Item una bacina de leutó tesa. Item hun libre scrit en pregamí ab posts cubertes de pell vermella, apellat Offici de pau. Item tres raymes hi mige de paper. Item hun libre scrit en pregamí, appellat Diornall, ab cubertes de posts. Item dos bacins de barber de leutó. Item tres parells de tapins sotills embrenchats del dit deffunt. Item dos parells de sabates oldanes.

Item una candelera large sens cubertor, dins la qual foren trobades les coses

següents: Primo quatre aludes buydes per tenir saffrà. Item un tros de reffús entorn una liura. Item tres trossos de brandonets petits. Item una spase entige ab lo manti negra. Item una quilina per tenir blat de tenó de dos sesters. Item una botxaque de canamàs de .VIII. bosses, dins les quals ha scriptures de pocha vàlua. Item hun scuradens d·ergent petit. Item un libre scrit en pregamí, cubert de post de fust, apellat Saltiri.

Item hun faqui ab sa bayna negra ab lo mantí deurat. Item hun parell de sperons deurats de leutó ab los correygs de sede vermela. Item hun capell de vebres del dit deffunt. Item un mandret sotill. Item hun parpal de ferra gran. Item unas capsanes de mula deurades ab tres regnes. Item dos almerratxes de vidra, la una blave l·altre blancha.

Item hun arquibanch de fust, dins lo qual foren trobades les coses següents: Primo mig drap blau, lo qual se diu stà penyora. Item una roba de mescla del dit deffunt, folrade la bocha de les mànegues de seda negra e lo cos de drap burell. Item una almussa del dit deffunt folrade de vays grisos. Item una robe de home de drap de bristo ab portopisa al entorn e folrade de mig avall de pells de ayells negras. Item hun tros de tela verda grossa. Item una altra almussa del dit deffunt, folrade de vays grisos oldans. Item una clotxa bona del dit deffunt de drap de bruneta. Item una roba de home blava, folrade de drap vert, la qual se diu que stà penyora. Item hun caperó de drap de bruneta, lo qual se diu que stà penyora. Item una clotxe usade del dit deffunt de drap de bruneta, folrade de saya blava tota. Item una roba violada del dit deffunt, folrade de friso negra. Item hun gippó del dit deffunt de fustani blanch sotill ab lo collar de velut negra. Item hun transpontí, la sotana et jusana tot blanch. Item hun drap de lana blanch cuvi, lo qual se diu stà penyora. Item una flessade blanque ab listes bureles als caps sotill. Item hun gippó de fustani blanch ab lo colar negra, ja usat del dit deffunt. Item unes beasses dolentes. Item hun tros de folradura de ayels blanchs. Item dos trossos de folradura de drap groch oldans.

Item una altra botxaque de canamàs ab vuyt bosses, en les quals ha diverses scriptures e letres missives de pocha vàlua. Item hun canelobra de leutó ab quatre branques. Item tres vànoves.

Item dues posts de feristol per tenir libres, demunt les quals foren trobats los **libres** següents: Primo hun libre scrit en pregamí de forma mayor, apellat Decretals, cubert de posts cubertes de pell verda ab quatre gaffets. Comensa lo principi del dit libre, Gregorius, e fenex Deo gratias, e és lo dit libre tot glosat.[10]

Item hun altre libre scrit en pregamí de la dita forma, cubert de posts cubertes de aluda verda sens guaffets hi mal ligat, apellat Codi. Comensa lo principi del dit libre, Primus de Summa Trinitate, e fenex, subest in effectum, hi és lo dit libre tot glosat en los marges.[11]

Item un altra libra scrit en pregamí de forma mayor, apellat Decretals ab posts cubertes de aluda verda ab quatre gaffets hi és ferrat lo dit libre als corns hi en lo mig. E comensa lo principi del dit libre, Incipit Gregorius, e fenex, derogari.[12]

10. *Decretales Gregorii IX* (ed. E. FRIEDBERG, Leipzig, 1879). La glossa no sabem quina és, però podria ser la Glossa Ordinària.

11. *Codex Justinianus* (ed. P. KRÜGER, Berlín, 1877). Porta glosses als marges, ignorem quines són.

12. Vegeu la nota 10. És un exemplar sense glosses.

Item hun altra libra scrit en pregamí apellat Decret, de forma mayor, cubert de posts cubertes de aluda vermela ab quatre gaffets. E comensa lo principi del dit libre, Humanum genus, e fenex, patrem faciendum.[13]

Item un altra libra scrit en pregamí de la demunt dita forma mayor, cubert de posts cubertes de pels verdes. Comensa lo principi del dit libra, Iohannes, e fanex, dilaciones.[14]

Item hun altra libra scrit en paper de la forma miyana de full, cubert de posts cubertes de aluda blancha. E comensa lo principi del dit libre, Sermo pro mortuis, e fenex, iure dotium.[15]

Item hun altra libra scrit en pregamí de la forma mayor, apellat Decretals, cubert de posts cubertes de aluda verda ab dos gaffets. Comensa lo principi del dit libre, Gregorius, e fenex, compellatur.[16]

Item hun altra libra scrit en paper de forma miyana de full hon ha dos o tres volums, cubert de posts cubertes de aluda vermella. E comensa lo principi del dit libra, Al malalt, e fenex, rapiat.[17]

Item hun altra libra scrit en paper de la forma miyana, lo qual és libra vell de deutes. E comensa lo principi del dit libre, En nom de Déu, e fenex, a ell.

Item hun altra libra scrit en pregamí de la forma mayor, cubert ab posts cubertes de pell verda ab sis gaffets, lo qual libre és apellat Codi. Comensa lo principi del dit libre, Codice, e fenex, habent.[18]

Item hun altra libra scrit en pregamí de la prop dita forma, apellat Casos de les Decretals, lo qual libre és cubert de posts cubertes[19] de aluda verda sens tenchadós. E comensa lo principi del dit libra, Ut layca, e fenex, absolvantur.[20]

Item hun altra libra scrit en paper de la forma de full, apellat Sinonima Ysodori, ab cubertes de pregamí. E comensa lo principi del dit libre, In subsequenti libro isto,

13. *Decretum* o *Concordia discordantium canonum* de Gracià (ed. E. FRIEDBERG, Leipzig, 1879).

14. *Clementinae*, promulgades per Joan XXII en 1317 (ed. E. FRIEDBERG, Leipzig, 1879).

15. Deu ser algun llibre d'exèquies o potser algun tractat testamentari. No tenim prou elements identificadors.

16. Vegeu la nota 10. Exemplar no glossat.

17. Libre en dos o tres volums que contenia diverses obres d'atenció espiritual als malalts o de llur administració de sagraments?. Ens manquen més elements identificadors.

18. Vegeu la nota 11. No és glossat i conté solament els nou primers llibres.

19. cubertes *repetit*.

20. Existeixen diverses obres dels antics decretalistes (s. XII-XIII), que porten el nom de *Casus*, com els de Bernardus Papiensis (obra escrita entre 1198-1216) o els de Richardus Anglicus (obra escrita entre 1196-1198), (vegeu ST. KUTTNER, *Repertorium der Kanonistik (1140-1236). Prodomus Corporis Glossarum.* I (Cittá del Vaticano, 1937). Però en aquest cas el més probable és que es tractés d'una obra feta per un decretalista més tardà. Podria ser de Bernardus Parmiensis (+1263), que compongué els *Casus longos*, (vegeu WILLIBALD M. PLÖCHL, *Storia del Diritto Canonico*, II, [Milano, 1963], p. 487).

e fenex, vel ordinare. E ha axí matex a la derraria del dit libra frasques d·altre letre grossa.[21]

Item hun altra libra scrit en paper de la prop dita forma, ab cubertes de pregamí, lo qual libra sobra la dita cuberta és intitulat, Liber proc(essuum). E comensa lo principi del dit libre, Prior Sancte Cecilie, e fenex, fuit prior de Burgall exemptus.[22]

Item hun cohern de pregamí de forma de full, lo qual és de cant.[23]

Item una capsa petita ab son pes de florins hi de reyals ab pilons.

Item dos coherns scrits en pregamí, qui és la letra rase e són dels Sams Vesprals.[24]

Item un libre scrit en paper de forma de full ab cubertes de pregamí. Comensa lo principi del dit libra, Abbas Sancti Saturnini, e fenex prior de Burgal exemptus.[25]

Item hun altra libra scrit en pregamí de la forma mayor, apellat Sizè, cubert de posts cubertes de pell verda. E comensa lo principi del dit libra, Boniffacius, e fenex, anno quarto.[26]

Item hun coffra ferrat sens folradura de pell, dins lo qual foren trobades les coses següents: Primo dos palms de velut o entorn. Item uns tapins nous del dit deffunt embrenchats. Item dins una cuberta de coxí foren trobades les coses següents: Primo una tovalole prima. Item dues tovaloles primes ab serres als caps. Item una altra tovelola prima. Item dues tovaloles oldanes. Item hun tros de tela prima oldana. Item unas tovalles grosses. Item tres tovalons de drap gros qui·s tenen tots en una pessa. Item huns axugamans de paret nous. Item dos tovalons nous qui·s tenen tots en una pessa. Item hun tros de tela prima oldana. Item altre tros de tela prima oldana. Item nou lensols nous de drap gros. Item altre lensol oldà. Item hun tros de drap prim oldà. Item tres tovaloles primes noves qui·s tenen en una pessa. Item un lansol de drap de li sufficient. Item hun altre lensol squinsat. Item una pessa de drap nou gros, qui són .XIIII. alnes mesurades. Item una altra pessa de drap nou gros, qui són vuyt alnes mesurades.

Die mercurii intitulata nona predictorum mensis et anni dicti manumissores continuando dictum inventarium processerunt in modum sequentem:

En la cuyna

Primo quatre olles de coura. La una gran hi les tres migenceres. Item dues ferrades. Item dues bacines de leutó planes. Item un cànter de aram. Item una bacina

21. Isidorus Hispalensis, *Synonyma. de lamentatione animae peccatricis*. És un soliloqui o més aviat un diàleg entre l'home i la seva raó que tracta sobre el coratge en la vida de l'esperit. (Ed. Arevalo, *S. Isidori Hispalensis episcopi opera omnia*, 4 vols., Roma, 1797-1803; PL, t. 83, cols. 826-868).

22. Algun llibre de documentació local que tracta dels monestirs del bisbat d'Urgell que són exempts.

23. Algun llibre de cant litúrgic.

24. Els salms de les Vespres.

25. Vegeu la nota 22.

26. *Liber Sextus*, de Bonifaci VIII (ed. E. Friedberg, Leipzig, 1879).

migencera de leutó. Item dos bacins de leutó de berber, la hun gran, l·altre petit. Item sis plats de stany. Item sis scudeles de stany. Item hun morter de coura petit ab sa mà. Item dos calderons de aram ab ses anses. Item hun morter de pedra. Item tres c(ar)sols de ferra ab ses cullés de ferra. Item .XIIII. scudeles de terra. Item hun plat de terra. Item una cubertora de terra. Item dos boys de fust. Item quatre cullés de fust. Item hun tornell de fust. Item hun tallador de fust. Item una scala de fust ab .VII. scalons. Item un scan de fust. Item hun cabàs petit. Item una scombra. Item una paella de ferra. Item unas graelles de ferra. Item dos caps foguers de ferra. Item dos cremals de ferra. Item unas leves de ferra. Item unes manxes. Item hun rall petit. Item unas mols de ferra. Item hun ast de ferra poch. Item hun foger de ferra per cuynar. Item una caldera de ferra gran. Item dues casses de ferra per bugade. Item hun bugader de fust. Item hun taulell de fust per portar pa al forn. Item hun fogó gran de fust.

En lo pestador

Primo una pestera de pestar ab una relladora de ferra hi una tauleta e squeleta de fust. Item hun banch de fust qui servex per seure la pestera. Item hun telador de fust gran per capolar. Item un crivell. Item un banch de fust ab .IIII. petges migencer.

En lo terradet

Primo una olla o berengera de terra. Item deu posts de fusts velles.

En la sala

Primo una cadira de berber. Item una taule gran nova ab sos capitels. Item dos banchs grans nous de fust ab quatre petges. Item hun dressador de fust. Item una bacina de leutó gran ab peus al sol e tres anses al entorn e ab botes a les vores. Item hun crivell trencat. Item una tauleta de fust bona sens petges. Item una taule rodona qui és compter de les festes del any, de la luna hi de la pascha.

En lo pesseyador

Primo una taule gran bona ab sos capitells. Item hun banch gran nou ab .IIII. petges. Item més en lo dit pesseyador ere stesa una bugade de les coses següents: Primo unas tovalles primes. Item dues tovalles no tem primes. Item altres dues tovalles grossetes. Item nou lensols de li. Item tres axugamans de paret.

En la cambra del cap de la schala.

Primo una caxe larga buyda. Item una colga de lit ab paylle. Item hun matalaff sotana e iusana tot blanch. Item hun parell de lansols. Item una flessade blave ab listes vermeles, bureles hi verdes als caps. Item altra flessade blancha ab listes blaves hi vermelles. Item hun travesser ab listes blaves. Item una pellissa sotil. Item hun arquibanch dins lo qual foren trobades les coses següents: Primo hun bruquer ab una tovalole ligade ab lo dit bruquer, la qual és d·en Bernat Biatriu, stà penyora per

sinch sous. Item hun pitxer de stany sens cubertor, lo qual és d·en Jaume Aravó, stà penyora per sinch sous. Item dos pitxers de stany petits ab cubertes hi anses, los quals són d·en Johan Sagarç, stan penyora per sinch sous. Item una serra.

En lo scriptori

Primo hun taulell nou ab sos capitels. Item una cuberta de blanquet del dit taulell. Item uns ferros grans. Item dues cuyrasses ab cubertes blaves, les quals se diuen que stan penyora. Item hun pes de florins hi de reyals petit. Item hun bassí de leutó gran de berber. Item dos citrals de fust nous. Item hun tinter de fust redó ab son pot de vidra e pintat lo dit tinter al entorn. Item una botxaque de canamàs de .XIIII. bosses en què ha certes scriptures. Item huna altra botxaque de canamàs de deu bosses.

En la cambra aprés lo scriptori

Primo sinch pevesos nous pintats ab armes de Bosch e ab hun títol al cap de cascun qui diu: Clipeus Sancti Odonis. Item quatre rodeles noves pintades ab les armes de Bosch e ab hun títol a cascuna qui diu: In tuhicione tui, Odo, stem. Item hun cabessàs gran, lo qual és ple de pèsols. Item hun dobler dins lo qual ha hun sester de pèsols poch més o menys. Item unes tisores de costura. Item hun transpontí. Item una sistela de vímens blanchs. Item dues pintes de pentinar li ab stoyg vermel de post a cascuna e ab hun cap de donzela pintat. Item una olla de coura gran ab pèsols. Item dos draps de paret de pinzell. Item una belesta de cer ab son abrer de fust. Item una roba ho cot de dona blau ab les màneges folrades de pell negra. Item hun coffra gran, larch hi ampla a fur de strade, dins lo qual ha un cot de dona vermell, les màneges folrades de vays blanchs. Item hun mantell de dona vermell folrat de vays blanchs. Item hun gonell de home de drap negra, lo qual se diu stà penyora. Item hun sobrepelís comú del dit deffunt. Item mig drap de lana vermell poch més o menys. Item set mandils de axugar boque en taula. Item unas tovalles primes. Item hun lansoll de li. Item hun sobrepelís, hun poch oldà, del dit deffunt. Item quatre olles de coure grans. Item altres dues olleres de coure migenceres. Item una altra ole de coure migencera sbroquelade. Item hun morter de coure ab dues anses. Item una scudela de stany. Item quatre spases entiges. Item una axàvega de pocha valor. Item una caxa larga migencera, dins la qual ha faves hi pèsols, dos brendonets de mige liura. Item unas poques de candeles de sera. Item una colgue. Item sobra la dita colga una màrfega. Item dos matalaffs blanchs, la hun dels quals és listat ab listes blaves. Item una còssera blancha ab listes blaves. Item hun coxinet sens cuberta blanch ab listes blaves ple de ploma. Item hun altre coxí ab cuberta de bordat ple de ploma. Item hun travesser ple de ploma blanch ab listes blaves. Item hun altre coxí ab cuberta de bordat ple de ploma. Item hun altra travesser blanch ab listes blaves ple de ploma. Item hun parell de lansols. Item una flessade blanque cardade. Item una altre flessade blave ab listes verdes. Item hun drap vermell, qui stava per cuberta sobre la taula gran de la sala demunt nomenada. Item seador nou. Item una pessa de cortina de sponera de lit de tela de color vermelencha.

Die iovis decima mensis aprilis predictorum mensis et anni dicti manumissores continuando dictum inventarium process(erunt), prout sequitur:

En lo celler.

Primo dos vexells plens de vi prim, la hun dels quals és intitulat al front: tretze somades, l·altre: nou somades. Item hun altre vexell de tenguda de dues somades fins en tres ple de vin prim. Item hun altre vexell gran, dins lo qual ha dues somades de vi o entorn. Item una pipa, la qual és d·en Anthoni Janoher, notari del present inventari, hi és plena de vinagre vermell. Item una altra pipa de tenó de una somade hi és mige de vin vermell d·offertes. Item una altre pipa de tenó de sinch canades buyda, la qual se diu és d·en Lorens Guila. Item una altra pipa de tenó de quatre canades plene de vi vermell de absoltes, la qual pipa se diu és d·en Anthoni Gran, pesticer. Item sinch semals. Item hun ambut gran d·embudar. Item hun vexell buyt de tenó de quatre somades.

En l·altre celler qui és aprés.

Primo hun vexell veyll de tenó de sinch o sis càrregues buyt. Item sinch taules de posts noves hi larges. Item quatre cabirons, tres larchs hi hun migencer. Item una tina gran.

En lo celler dels vins mestreyats.

Primo una pipa de fusta grossa de tenó de una somade hi mige plena de vin cuyt vell, la qual és intitulada en lo front de la dita pipa: mes-si l·any .xxxxiiii. Item una altra pipa de tenó de deu canades o entorn plena de vin cuyt, la qual és intitulada al front de la dita pipa: del any .xxxxvii. Item una altra pipa de tenó de .xii. canades hi mige plena de vin cuyt, la qual pipa se diu que és d·en Anthoni Gran, lo pesticer. Item una altra pipa buyda de la prop dita tenó. Item dues pipes de tenó de .xii. canades cascuna plenes de vim blanch. Item una altra pipa de tenó de deu canades, la qual és mige de borrellat e diu-se que la dita pipa és d·en Anthoni Gran, lo pesticer. Item hun berral gran de vidra ab cuberta de palma de tenó de dues canades fins en tres buyt. Item un ambut de ambotar migencer. Item hun bot mig d·oli. Item quatre cabirons. Item set algerres entre grans, migenceres pentes e hun cànter són plenes d·oli, dins les quals se diu que ha trenta quintals d·oli poch més o menys. Item una cornuda gran quasi nova.

Die mercurii sexta decima predictorum mensis et anni dicti manumissores continuando dictum inventarium inventa fuerunt bona sequencia:

Fonch mesurat lo blat qui era en la tina mayor, dins la qual se trobaren dossents .xvii. sesters hi aymina de forment. Item en una cambra de la dita case pus sobirana vint hi dos sesters de forment. Item civada .xiiii. sesters de la mesura de civade. Item d·altra part .xxxxviii. sesters de forment. E fou mesurat lo dit forment, ordi e civada per mans d·en Pons Costa e Bernat Costa de la ciutat d·Urgell, presents ab ells mossèn Pera Rossell prevera hi Johan Rochamora de la dita ciutat.

A .XXII. de (a)brill.

Fforen mesurats sinquanta sestés de forment per mans d·en Jaume Canalill d·Endorra e per mans d·en Arnau Assen de Arsègol, lo qual forment isqué del graner mayor e lo se·n portà Iohan Rochamora domèstich de la case del dit mossèn Pera Bosch, segons se mostra per àpocha per lo dit Johan Rochamora fermada en poder del notari devall scrit. Item d·altre part del dit graner cent hi hun sesters de forment, lo qual fou mesurat per los prop nomenats. Item fou mesurat lo blat de la tina petita qui és en lo celler prop una altra gran ja demunt nomenada e foren-hi trobats .XXXXV. sesters de forment.

A XXVII. de abrill.

Fou mesurat cent hi hun sesters de forment del graner segon, lo quall fou mesurat per mans d·en Vidal Agas hi d·en Pera Bertran de Stradera, habitants en la Seu.

A .XXVIII. del dit mes.

Fou mesurat lo blat qui era a case de mossèn Berenger de Montrava, lo qual stava en dos granés, en los quals granés foren trobats cent .LXXX. sesters de forment, lo qual fou mesurat per mans d·en Anthoni Peramola hi d·en Bernat Costa de la Seu d·Urgell e present més ab ells mossèn Pera Rossell prevera e Johan Rochamora de la Seu d·Urgell.

Item en la era fou trobade palla, la qual fonch pesade he pesà .XXX. quintàs. Item foren trobats vint sesters de forment corcat en un graner prop lo mayor, lo qual fou mesurat per en P. Mola, present mossèn P. Rossell.

L'ARXIU DE FRANCESC DE CARDONA I LA SEVA FAMÍLIA VALENCIANA (SEGLE XVII)

JOSEP M. MARQUÉS

En el decurs del 1989, la Biblioteca de Catalunya ens va permetre l'ordenació i inventari d'un conjunt de documents, procedents immediatament de Mallorca, i adquirits, segons que sembla, a l'entorn del 1963.[1] L'estudi dels papers en qüestió ha mostrat que es tracta bàsicament de l'arxiu de Francesc de Cardona, receptor que fou de la Batllia General de València fins a la data de la seva mort —1701— i de diverses famílies emparentades amb ell, entre els límits cronològics de principis del segle XVI i principis del XIX.

Els materials existents es troben generalment en bon estat de conservació, tot i que no en falten de deteriorats per la humitat i d'altres perjudicats per la tinta oxidada, que ha corromput el paper. Gairebé tots els papers eren plegats a mesura de mig foli, excepte algunes cartes reials, que havien estat desplegades i guardades en carpetes distintes segons els seus destinataris, pel darrer posseïdor privat dels papers. Francesc de Cardona, per la seva banda, havia fet guardar les lletres rebudes en petits plecs, ordenats per mesos i anys; algun dels plecs mensuals l'hem trobat encara sencer.

1. Segons carta de Raimundo Sureda a un destinatari del qual el nom ha estat eliminat, datada a Palma de Mallorca el 29-XI-1963, ell tenia aleshores una part de l'arxiu, i una seva germana l'altra. Ignorem si la divisió dels papers és la causa de les llacunes que s'observen en la conservació de les correspondències.

La labor feta va consistir primerament a desplegar els papers, a fi de facilitar la seva consulta. L'agrupació de la correspondència va comportar algunes dificultats, principalment pel fet que en ella sovint es dóna tractament de parentiu que no correspon al real; el sogre esdevé «pare» i el cunyat, «germà», per exemple. Les obres de referència sobre la família Cardona contenen errors que s'han hagut d'esmenar a través de l'anàlisi detallada, i omissions. Justament el principal titular de l'arxiu, Francesc de Cardona, no consta en alguna obra de consulta genealògica,[2] pel fet de no haver tingut descendència que pogués transmetre els seus títols hereditaris. Diversos plets sobre successions haguts en la família, dels quals es conserven al.legacions impreses, han permès de precisar algunes de les relacions de parentiu.

Agrupada la correspondència i documents complementaris per ordre de destinataris, i aquests en generacions, n'oferim l'inventari. L'hem redactat amb la màxima concisió possible. L'arxiu ofereix una imatge rica en detalls de la vida d'una família de la noblesa valenciana, en el doble vessant de la cura dels seus interessos patrimonials i de l'exercici de càrrecs de l'administració pública.

Els grups de documents que inventariem són; 1) La família Cardona, emparentada amb la descendència de Cristòfor Colom, descobridor d'Amèrica (1590-1601); 2) Escriptures i cartes del matrimoni de Luis Bravo de Acuña, ambaixador de Venècia i virrei de Navarra, amb Maria de Cardona (ca. 1606-1633); 3) Documents de Cristóbal de Cardona y Sancho (†1664) i de la seva esposa Maria Margarit (†1688); 4) Correspondència i documents dels fills dels anteriors, Francisco i Pascual de Cardona y Margarit, el conjunt més consistent de l'arxiu ordenat; 5) Materials de la família Vives de Canyamars, de la qual procedia l'esposa de Francisco de Cardona, Isabel M. Vives de Canyamars; 6) Documents dels segles XVIII i XIX, dels continuadors de la família.

Hem distingit la correspondència dels altres documents. Els corresponsals són indicats pel nom o bé pel càrrec o títol nobiliari amb el qual signen, conservant la seva pròpia grafia; fem una excepció amb els Vives de Canyamars, que sempre van signar «Vivas de Cañamas».

2. GARCÍA CARRAFFA, *Diccionario Heráldico*, indica per D. Francesc de Cardona la data de 8 d'abril de 1666, com a dia d'ingrés en l'orde de Muntesa, però en desconeix el matrimoni.

A continuació, si les cartes el contenen, s'assenyala el lloc on foren escrites; abreugem Madrid (Md), i València (Val), el nombre de cartes i els anys que comprenen.

Genealogia dels Cardona de València

Cristòfor Colom tingué un fill, Diego, que fou el primer duc de Veragua. Es casà amb Maria de Toledo.

Foren fills d'aquest matrimoni Luis, Felipa, Maria, Juana i Isabel. de Lluís, que heretà el ducat de Veragua, nasqué D. Felipa de Colón i de Mosquera, que restà sense descendència.

El títol passà a la germana segona, D. Maria, i no a la primera, que prengué l'estat religiós. D. Maria Colón i de Toledo es casà amb Sanç Folch de Cardona, de la casa ducal de Cardona, que tenia els títols d'almirall d'Aragó i marquès de Guadalest. Per raó del matrimoni fou, a més, almirall de les Indies, duc de Veragua i marquès de Jamaica.

D. Juana Colón i de Toledo, germana de l'anterior, es casà amb D. Luis de la Cueva. L'altra germana, D. Isabel, va contraure matrimoni amb D. Jorge de Portugal.

Del matrimoni Cardona-Colón nasqué D. Cristóbal Cardona i Colón. Per ser hereu i a causa del vincle de Colón, canvià l'ordre dels cognoms i fou dit D. Cristóbal Colón i de Cardona. Gaudí dels mateixos títols que el seu pare. No tingué fills de la seva esposa, sinó d'una senyora de nom Catalina de Baeza.

D'aquesta nasqué D. Francesc Colón de Cardona. Per manca de legitimitat no pogué continuar gaudint dels títols del seu pare. Es casà amb D. Inés Sancho. Nomenat alferes de la reial armada pel gener de 1599 i promogut a capità d'infanteria per l'agost del mateix any, rebé el 1618 el nomenament reial de sergent major de la Gent de Milícia de València, on s'establí.

Tingué D. Francisco de Cardona una germana, de nom Maria. Es casà dues vegades; en primeres núpcies, amb D. Agustín Álvarez de Toledo, que fou oïdor del Consejo de Indias. En segones núpcies es

1. Raimundo SUREDA Y FORTUNY, *Los Colón*, dins «Hidalguía» vol. 107 (Madrid, 1971), pp. 533-544. Del mateix autor, hi ha a l'arxiu diversos esborranys geneològics i transcripcions, pròpies o encarregades, de documents, que hem deixat junt amb els originals.

casà amb D. Luis Bravo de Acuña. Aquest, entre 1600 i 1635, tingué els següents càrrecs: *veedor* general de la gent de Guerra de Portugal, ambaixador a Venècia, defensor de Gibraltar, gentilhome de cambra del cardenal infant, virrei de Navarra i capità general de Guipúscoa. Era cavaller de l'orde de Calatrava.

En 1599 s'entaulà un plet entre D. Francisco Colón i D. Cristóbal de Cardona i Colón pels títols de duc de Veragua, marquès de Jamaica i almirall d'Índies.

Defensà el plet D. Agustín de Toledo, espòs de D. Maria de Cardona. Finalment el ducat de Veragua passà a D. Nuño de Portugal, comte de Gelves, per la rama de D. Isabel Colón i de Toledo, germana de D. Maria.

La branca primogènita per sang continuà a València. D. Francesc de Cardona tingué un fill: D. Cristóbal de Cardona. Serví a Flandes des del 1626 i fou ascendit el 1629 a capità d'infanteria. Fou batlle general de València. Ingressà a l'orde de Muntesa.

Es casà en primeres núpcies amb Jerónima Bartolí. Fills: Josep, degà de la catedral de València, Joan Cardona i Bartolí, Maria, que romangué soltera, i Inés, que va contreure matrimoni amb Gaspar Frigola, del qual tingué un fill, Manuel.

Es casà en segones núpcies amb Maria Margarit; foren fills Francisco de Cardona i Margarit, del qual es conserva la part d'arxiu més abundant, sense descendència, i Pasqual de Cardona, mestre de camp general de València, casat amb Anna Brizuela. Així la branca de Cardona es divideix.

a) De D. Pasqual de Cardona nasqué D. Josep Folch de Cardona, que es casà amb Maria Jofre. La generació següent fou encapçalada per D. Josep Pasqual de Cardona i Jofre, que es casà amb D. Maria Vicente del Castillo i Fenollet. Seguí la generació de D. Josep Maria Folch de Cardona i del Castillo, que va contreure matrimoni amb Pasquala Castellví. D'aquesta família nasqué D. Salvador Maria Folch de Cardona i Castellví. Es casà amb Leonor Fortuny i Sureda, de família mallorquina, que enviudà sense descendència i heretà el palau dels Cardona de València. El llegà als seus nebots Fortuny i Moragues, fills del seu germà Ramon. Aquests nebots, Salvador i Joaquima, no tingueren fills, i moriren respectivament el 1844 i 1846.

b) La branca de D. Joan Cardona i Bartolí continuà a través del matrimoni d'aquest amb Vicenta Pertusa. Tingueren un fill, D. Josep de Cardona i Pertusa, que romangué sense successió, i una filla,

Francesca, que es casà amb Joaquim Català i uní la branca amb els marquesos de Malferit.L'arxiu conté un document de Francesc Colón de Cardona i grups importants de papers de Luis de Acuña, Cristóbal de Cardona, Francisco de Cardona i Margarit i Josep de Cardona i Pertusa.

Famílies Colón i Cardona

L'arxiu conserva sobretot escriptures notarials referents al plet de Veragua, 1590-1619.

1. El mariscal D. Carlos de Luna y Arellano, i la seva esposa D. Maria Colón de la Cueva fan poders a favor de la marquesa de Guadalest per intervenir al plet dit de Veragua. Antequera (Mèxic), 1590.

2. D. Juana Colón de Toledo, vídua de D. Luis de la Cueva, comanador d'Alhambra, que s'havia afillat D, Cristóbal de Cardona, almirall d'Aragó, nebot seu i fill de D. Maria de Cardona, germana major de l'atorgant, dota D. Maria de Cardona, filla del dit Cristóbal i esposa d'Agustín Álvarez de Toledo, amb 30.000 ducats, que encarrega que satisfaci D. Maria Colón de la Cueva, filla de l'atorgant i esposa de D. Carlos de Luna. Madrid, 1591.

3. Carlos de Luna y Arellano fa poders a D. Agustín Álvarez de Toledo per a intervenir en el plet de Veragua. Antequera (Mèxic), 1592.

4. Maria Colón de la Cueva, esposa de Carlos de Luna, fa poders a D. Agustín Álvarez de Toledo pel plet de Veragua. Antequera (Mèxic), 1592.

5. Maria Colón de la Cueva, esposa de Carlos de Luna, atès el plet sobre la successió del seu besavi, cedeix a Agustín Álvarez de Toledo i Maria de Cardona, esposos, els crèdits que té a Puerto Rico, a fi de satisfer les despeses processals. Antequera (Mèxic), 1592.

6. Carlos de Luna i Maria Colón de la Cueva, esposos, atesa la donació feta per Juana Colón de Toledo a Maria de Cardona i Agustín Álvarez de Toledo que es transcriu (num. 2), l'aproven. Antequera (Mèxic), 1592.

7. Carlos de Luna i Maria Colón de la Cueva fan poders a favor d'Agustín Álvarez de Toledo, fr. Bartolomé Muñoz, prior del convent de Sant Tomàs de dominics de Madrid i Fr. Pedro de Cervantes, sotsprior del mateix convent, per a executar el testament de Juana Colón de Toledo, difunta. Antequera (Mèxic), 1592.

8. Carlos de Luna i Maria Colón de la Cueva, esposos, atesa la mort de D. Juana Colón de Toledo, fan poders a Lorenzo Polo, advocat de Toledo, per portar el plet pendent sobre successió en els títols de ducat de Veragua i marquesat de Jamaica. Antequera (Mèxic), 1592.

9. Maria Colón de la Cueva fa poders a Maria de Cardona, esposa d'Agustín Álvarez de Toledo, per cobrar els crèdits que l'atorgant té a Puerto Rico. Antequera (Mèxic), 1592.

10. D. Carlos de Luna y Arellano, mariscal de Castilla, fa poders a D. Agustín Álvarez de Toledo per recuperar els béns que foren de D. Juana Colón de Toledo. Antequera (Mèxic), 1592.

11. Maria Colón de la Cueva, esposa de D. Carlos de Luna, a la qual pertany el ducat de Veragua per herència de la seva mare, D. Juana Colón de Toledo, fa poders a D. Agustín Álvarez de Toledo per al plet sobre el referit ducat. Los Àngeles, 1592.

12. Maria Colón de la Cueva fa poders generals sobre el seu títol del ducat de Veragua a Agustín Álvarez de Toledo i Maria de Cardona. Los Àngeles, 1592.

13. D. Carlos de Luna y Arellano fa poders a D. Maria de Cardona i a Agustín Álvarez de Toledo, esposos, per a administrar els llocs de Ciria i Borobia, de la seva jurisdicció, situats prop de Sòria, 1593.

14. Maria Colón de la Cueva i el seu marit, D. Carlos de Luna y Arellano, fan poders a Agustín Álvarez de Toledo per cobrar els crèdits de D. Luis de la Cueva per serveis prestats a l'emperador, 1593.

15. Maria Colón i el seu marit, D. Carlos de Luna, fan poders a Agustín Álvarez de Toledo i Maria de Cardona, esposos, per cobrar les rendes d'un censal que l'esmentada Maria Colón posseeix a Gandia, 1593.

16. Reial ordre que publica llibertats per als qui s'inscriguin a la milícia general. Madrid, 1598.

17. Reial ordre que perdona a Agustín Álvarez de Toledo la pena de 2.000 ducats a què havia estat condemnat en visita. Madrid, 1598.

18. D. Juana Colón de la Cueva, filla de D. Carlos de Luna y Arellano i de D. Maria Colón de la Cueva, junt amb l'esmentat D. Carlos, fan poders generals per plets a Maria Cardona, cosina seva, i a Gaspar Guerrero de la Torre. Antequera (Mèxic), 1598.

19. El rei Felip III ordena a D. Luis de Velasco, virrei del Perú, que acomodi a les Índies D. Francisco Colón de Cardona, fill de D. Cristóbal Colón de Cardona i besnét de Cristóbal Colón. Almagro, 20 gener 1599. Amb contrafirma de Juan de Ibarra. Hi ha adjunta fotocòpia del seu nomenament com a alferes de l'armada.

20. Juan Ruiz de Orozco, notari d'Antequera, Nueva España, certifica que en causa entre Francisco Pacheco de Bocanegra i Juana Colón de Toledo, filla de D. Carlos de Luna, a pesar d'impediments posats per aquest es donà llicència per al matrimoni, en data de 14 de març de 1599, llicència que es transcriu, 1599.

21. Carlos de Luna y Avellano, signa carta de pagament a favor d'Agustín Álvarez Toledo de les rendes dels seus llocs de Ciria i Borobia, 1599.

22. Testament de D. Agustín Álvarez Toledo. Alcalá de Henares, 1599.

23. Carlos de Luna y Arellano, mariscal de Castilla, atorga carta de pagament a Agustín Alvarez Toledo per les despeses del plet de Veragua. Mèxic, 1599.

24. D. Carlos de Luna y Arellano firma a Agustín Alvarez Toledo carta de pagament de les rendes de Ciria i Borobia. Mèxic, 1599.

25. Felipa de Colón y Silva, vídua de Pedro de Silva, firma a Agustín Álvarez Toledo rebut de 3.400 reals castellans. València, 1600.

26. Domingo de Uribe firma a Maria de Cardona carta de pagament de 4.000 reals castellans. Valladolid, 1601.

27. Juana Colòn de Toledo, esposa de Francisco Pacheco de Bocanegra y Cordoba, fa poders a Agustín Alvarez Toledo per a seguir el procés de Veragua. Mèxic, 1601.

28. Juana Colón de Toledo, com a successora de la seva mare, Maria Colón de la Cueva, firma al mateix poders pel mateix. Mèxic, 1601.

29. El Lic. Francisco Manso de Contreras declara no tenir cap crèdit contra Agustín Álvarez Toledo. Madrid, 1601.

30. Francisco Prenate, plater, firma a Maria de Cardona carta de pagament de 3.377 reals castellans que li devia Agustín Álvarez Toledo. Valladolid, 1601.

31. Estevan Adaze, veí de Santander, firma a Maria de Cardona carta de pagament de 250 reals castellans, valor de roba que li devia D. Agustín Álvarez Toledo. Valladolid, 1601.

32. Gaspar Guerrero de Torres declara que surt fiador en cert pacte entre Agustín Álvarez Toledo i Maria de Cardona, d'una part, i Sebastián de Lacana, mestre d'obres de Madrid, de part altra, atorga rebut d'objectes valorats en 2. 787 reals i en signa carta de pagament. Valladolid, 1601.

33. Francisco Pacheco de Bocanegra i Juana Colón de Toledo, esposos, fan poders a Maria de Cardona, vídua d'Agustín Álvarez de Toledo. 1601.

34. Plet de Veragua. Al.legacions impreses, s.l., s.a., 27 f.

35. Plet de Veragua. Nota de vicissituds, 1580-1590.

36. Plet de Veragua. Esborrany d'al.legacions, 16 f.

37. Al.legacions del plet de Veragua, signades per Agustín Álvarez Toledo, s.d., 22 f.

38. Plet de Veragua. Dictamen d'Alexander Randensis, professor del Ginnasio de Pisa. Milà, 1598, 4 f.

39. D. Francisco de Mendoza, almirall d'Aragó i marquès de Guadalest, com a hereu a benefici d'inventari de D. Cristóbal de Cardona, fa donació a Maria de Cardona, esposa de D. Luis Bravo de Acuña, de certes quantitats a compte del seu dot. Guadalajara, 1619 (Fotocòpia).

Bravo de Acuña

Luis Bravo de Acuña, casat el 1619 amb Maria de Cardona, que havia enviudat, en primeres núpcies, de D. Agustín Alvarez Toledo. Fill, Francisco Bravo de Cardona, n. Lisboa, 1606, † Anvers, 1629, sense descendència.

Luis Bravo de Acuña (LBA) fou veedor general de la gent de Guerra, ambaixador a Venècia, defensor de Gibraltar i virrei de Navarra.

Cartes reials

1. A LBA, Veedor general de la gente de Guerra del Rey de Portugal (i governador de les galeres del port de Lisboa), 10 cartes, 1606-1613.

2. A LBA, ambaixador a Venècia (xifres), 8 cartes, 1619-1620.

3. A LBA, conseller de Guerra (i defensor de Gibraltar), 12 cartes, 1625-1627.

4. A LBA, governador de Cadis, 17 cartes, 1629-1631.

5. A LBA, virrei de Navarra i capità general de Guipúscoa, 16 cartes, 1632-1633.

Còpies de cartes reials referents a LBA, 1620-1632, 6 cartes.

Altres corresponsals

Bartolomé de Alarcón (Roma), 1, 1622; Juan de Alcovaza (Lisboa), 1, 1622; Gaspar de Arce (Nàpols), 11, 1620-1621; Arcos, duc d'(Marchena), 1, 1626; Jorge de Arrieta (Md), 1, 1620; Guglielmo Baldosa (Venècia), 3, 1621-1623; Gaspar Borja, cardenal (Roma), 2, 1622-1623; García Bravo (Granada), 1, 1622; Diego de Campos (Lisboa), 1615; Cristóbal de Cardona (Brussel.les), 1, 1630; Jorge Cardoso (Venècia), 1, 1621; Matías de Chaves y Mendoza (Md), 1, 1633; Joannes Jacobus Chiffletius (Brussel.les), 1, 1629; Pedro Coloma (Md), 1, 1632; Maria Cortés (Anvers), 1, 1629; Juan Cortés y Guevara (Brussel.les), 12, 1630-1631; Jerónimo de Espinosa (P. de Santa Maria), 1, 1631; Feria, duc de (Milà), 2 xifres, 1620; Matías Fernández Zorrilla (Md), 1, 1633; Sebastián de Galdo (Md), 1, 1622; José González (Md), 1, 1633; Isabel, mare de LBA, 1, s.lloc ni data; Diego de Hinojosa (Sevilla), 1, 1631; Pedro Gómez, 1, 1615; Petrus Lansellius (Anvers), 1, 1629; Juan Lasso de la Vega (Md), 10, 1632-1633; Leopold, duc de Toscana, 2, 1624; Magdalena, duquessa de Toscana, 1, 1624; Gaspar Malonda, 1, 1624; Medina, duc de (Sanlúcar), 1, 1626; Gregorio Méndez (Brussel.les), 1, 1630; J. Antonio Molina de Medrano (Cascante), 1, 1633; Girolamo Morosini (Venècia), 3, 1620-1622; Juanetín de Nápoles (Anvers), 1, 1629; Miguel de Necotalde (S. Sebastià), 3, 1633; Gabriel de Ocaña y Alarcón (Md), 1, 1633; Oñate, comte de (Venècia), 1, 1621; Antonio de Ordás, 1, 1600; Dr. Oró (Palència), 1, 1622; Juan de Paz (Osuna), 1, 1626; Melchor Pérez de Vivero (Nàpols), 1, 1625; Juan Pérez de Zubiaurre (Sevilla), 32, 1622-1627; Felipe de Porres (Brussel.les), 1, 1630; Diego de Prada (Valladolid), 1, 1622; Mateo Prieto de Medina (Nàpols),6, 1621-1622; Juan Rodríguez (Berlanga), 1, 1622; Gaspar Ruiz Ezcaray (Md),5, 1632; Juan B. Sainz (Md), 1, 1632; Lorenzo Solanes (Md), 15, 1632-1633; Sosa, comte de (Md), 1, 1633; Diego de Sosa, SJ (Roma), 1, 1633; Giovanettino Spínola (Gènova), 1, 1623; Doctor Uziel (Venècia), 1, 1622; Villafranca, marqués de (Milà), 2, 1615; Jerónimo Villanueva (Md), 2, 1633; Fernando de Villavicencio (Osuna), 1, 1622; Muzio Vitelleschi SJ, 1, 1633; Martín de Yarte (P.de Santa Maria), 1, 1621; Juan de Zabalza (Pamplona), 1, 1632; duque de (...) (Aceitón), 1 en português, 1622.

Documents i miscel.lània

1. Luis García, receptor de corts, firma rebut a Diego García de Baeza, de serveis de corts 1553-1558, incompl.

2. *Escritura del mayorazgo otorgada por los señores don Antonio y don Fernando de Acuña en favor de D. Joseph y D. Juana de Acuña*, 1569 (impr.).

3. Rebuts de la clerecia de les esglèsies de S. Juan i S. Salvador de Madrid a Pedro de Toledo i Agustín Álvarez de Toledo (primer marit de Maria de Cardona) de sufragis per l'ànima de Maria de Casarrubios i altres, 1561-1599, 12 peces.

4. Mandat del corregidor, Dr. Ruiz de Velasco, Baeza, 1571.

5. A Magdalena de Corella y Mendoza, de Pedro de Villanova, Nàpols, 1585.

6. El virrei Ernest de Flandes recomana al rei D. Luis Bravo de Acuña, 1594.

7. Poders de LBA a Pedro Gómez Reynal, de Madrid, 1598.

8. Cartes a Iñigo de Cárdenas, ambaixador a Venècia, del comte de Fuentes (Milà), 8 cartes, 1603-1605.

9. *Relación de lo sucedido al marqués de Santa Cruz, general de las galeras de Nápoles... por el mes de mayo de 1604*, 4 f.

10. Capítols matrimonials de LBA i Maria de Cardona, 1604.

11. Memorial al rei sobre Xile, incompl. (post 1607), 2 f.

12. *Los negocios de Roma son los siguientes*. Afers d'un ambaixador «para Simón de Cueto», ca. 1610.

13. Certificació a favor de LBA, Lisboa, 1612.

14. Memorial de serveis de LBA, post 1611, 2 f.

15. Notes de pagaments fets per LBA a Isabel de Toledo i Ángela i Serafina Bullón, 1612-1613.

16. Certificació de Simó Manso, d'haver LBA servit a Lisboa sense sou durant els anys 1608-1610.

17. Una altra d'anàloga de Francisco Rosillo, 1613.

18. Ordres de pagament i rebuts de LBA, 1613-1617, 9 f.

19. *Copia de cartas del duque de Saboya al conde de Cartignano, su governador en Niza*, 1614, 14 f.

20. *Testamentaría de Dª Maria Lasso de Córdova, esposa del adelantado de Terranova*, 1615, 6 f.

21. Comptes de despeses fetes per a l'adelantado D. Sancho Bravo i per LBA, 1615, ca. 25 f.

22. *Los cargos tocantes a la execución de las cosas de guerra de Lombardía*, post 1616, 6 f.

23. "Partes tomados en el Exmo. Consejo de Pregadí", 1617.

24. Francisco Ramírez firma rebut a Jorge Arrieta en nom de LBA de 300 reals, Osuna, 1619.

25. Juan de Acuña a Jorge de Arrieta Toro, 1619.

26. D. LBA, ambaixador a Venècia, fa carta de pagament i augment de dot a la seva esposa, Dª Maria de Cardona, de 22.882 reals, 1619.

27. *Relación del entierro de Ana, esposa de Jacobo I. de Inglaterra*, 1619.

28. Despatxos de l'ambaixador de Venècia a Madrid (minutes), 33 peces, 1619-1620.

29. Xifres al rei, 1620.

30. El senat de Venècia a LBA, 1620.

31. El tutor dels fills de Miguel Martínez firma rebut a LBA, 1621.

32. *Sumario del número de oficiales que ... ay en este estado de Milán*, 1621.

33. A D. Felipa de Acuña, de Juan de Contreras, 1621.

34. Relació del combat contra vaixells holandesos a Málaga, 1622.

35. Índex d'escrits d'un arbitrista; «Arbitrio sobre la plata», 1622; fortificacions fetes a Cadis per LBA, s. d. , 8 f.

36. Comptes de LBA, 1622.

37. Comptes de LBA com a ambaixador de Venècia, s.d.

38. *Escritura del mayorazgo otorgado por los señores don Antonio y don Fernando de Acuña en favor de don Ioseph y doña Juana de Acuña*, impr., 1622.

39. Memorials a S. M. de les viles de Vivero (Galícia), Gijón i Finisterre, 1622-1623.

40. Indulgències concedides a una germandat no especificada, 1623.

41. Comptes de remeses del sou de LBA com a ambaixador a Venècia, 1624 i 1627.

42. *Respuesta al papel del Sr. D. Juan de Acuña*, 1626.

43. *Provincia de Guipúzcoa, Junta General de 1626*, 2 f.

44. A Antonio Richardo, de corresponsal desconegut, 1626.

45. Rebuts de LBA a favor de Diego Portillo, 1626-1627.

46. Arbitris del marquès de Villafranca i altres sobre fortificació de Mamora, 1628-1631.

47. Informe anònim de Granada sobre rebaixa d'impostos.

48. *Testimonio en relación de la isla de la Tortuga y de los avisos que dio el holandés que estava en ella*, 1630, 2 f.

49. Biografia de D. Francisco Bravo de Cardona, anònima, 17 f.

50. Memòria de deutes deixats per D. Francisco Bravo de Cardona a Anvers, 1629, 6 f.

51. Greuges del regne de Navarra en matèria de Corts, per D. Antonio de Contreras i Llitarte, ca. 1630.

52. *Sobre la especiería que entra en Aragón y la conveniencia de que entre en Navarra*, ca. 1630.

53. Informe del bisbe de Pamplona sobre soldats "remisionados", 1630.

54. Rebut firmat per Gracián de Castejón, Cadis, 1631.

55. Informe de José Gómez de Mendoza i Luis de Loma sobre la plaça de la Mamora, a precs del duc de Medinasidonia i de D. Luis Bravo de Acuña, 1631.

56. Propostes de reforma del Consejo de Navarra.

57. *Sobre la corta del monte concejil de Aránzazu*, 1631.

58. Domingo de Armendáriz. Informe sobre les rendes de l'hospital de Pamplona, 1631.

59. Ordre de LBA d'empresonar D. José de Dona Maria, alcalde de Pamplona, el vescomte de Valderro i D. Jerónimo de Caparroso, 1632.

60. Al.legacions per LBA sobre el proveïment de blat a Fuenterrabía, 1632, 6 f.

61. Visita de S. Salvador de Leyre, per Fr. Miquel de Escartín, 1632.

62. A LBA de Luis de Bertiz, sobre ports secs, 4 f.

63. *Memoria de los mesones de Pamplona*, parròquies de la Seu i S. Nicolau.

64. Diferències de LBA amb Juan Antonio de Medrano, oïdor del Consejo de Navarra, sobre el donatiu del regne, 1630-1633, ca. 100 ff.

65. Llicència de LBA a José de Beratón per residir al regne de Navarra, Pamplona, 1633.

66. Informació rebuda a petició del capità D. Diego de Escobar sobre càstig per robatori fet dins del regne d'Aragó i possible lessió dels privilegis d'aquest, 1633, 10 f.

67. Sobre publicació de pamflet a Pamplona, 1633.

68. Pedro de Baygorri, capità. Crèdits de la seva companyia militar, 1633.

69. Despeses del trasllat de les companyies de Miguel de Escamilla i Pedro de Baygorri, de Navarra a Catalunya, 1633.

70. Al.legacions de certs regidors sobre la puja del pa, s.d.

71. Afers de Corella, 1633, 4 f.

72. Informe sobre la marina, s.d.

73. Mem. de LBA demanant pensió per al seu fill Francisco i el seu nebot, Pedro de Acuña.

74. Mem. de LBA sobre crèdits contra la reial Hisenda.

75. Informe sobre les ciutats de Brescia i Venècia.

76. *Descrittione et ricordi per quello che concerne il contato di Borgogna*, 6 f.

77. Còpia de carta sense autor ni destinatari.

78. Informes i esborranys sobre la successió del rei Enric de Portugal, ca. 1580, ca. 70 f.

Maria de Cardona

Testament de Maria de Cardona, viuda de LBA, Madrid 1642

Rebuts de despeses d'enterrament de D. Maria de Cardona, 1647, i de sufragis, 1649

Cartes rebudes per Maria de Cardona, Guglielmo Baldosa, 1623; Baltasar Escrivà, 1606; Gastalgar, comte de, 1628; Andrés Gol, 1621.

Cristóbal de Cardona

Cristòbal de Cardona, que serví com a soldat a Flandes des de 1626, fou capità d'infanteria (1629) i batlle general de la ciutat i regne de València (1651-1664). Morí a València el 19 de maig de 1664. Es casà en primeres núpcies amb Jerònima Bartolí. Fills, Josep, degà de la catedral de València, Joan de Cardona i Bartolí, Maria, que romangué soltera, i Inés, que va contraure matrimoni amb Gaspar Frigola, del qual tingué un fill, Manuel.

Casat en segones núpcies amb Maria Margarit, tingué els fills Francesc de Cardona i Margarit, del qual es conserva el nucli més consistent de l'arxiu, i Pasqual de Cardona, que es casà amb Anna Brizuela.

Cartes reials

Cartes reials a Cristòfol de Cardona, capità d'infanteria, 2, 1641; al mateix, batlle general de València, 10, 1651-1664.

Altres corresponsals

Luis de Alcázar (Sevilla), 1, 1664; Hilarión Alions (Llíria), 1, 1664; Almirante, v. Folch de Cardona; Juan Francisco Andreu (Md), 2, 1652 i 1664; Isidro de Argaiz (Alfacs de Tortosa), 1, 1643; Ariza, marquesa de, 3, 1646-1647; Martín Raimundo de Aniago (Md), 2, 1640; Miquel Aznar (Saragossa), 2, 1652; Barcelona, bisbe de (Garcia Gil Manrique), 1, 1640; Bechí, jurats de, 1, 1656; Fernando de Borja, 4, 1640 i 1662; Sebastián Borrás (Benicarló), 1, 1644; Francisco Bou Monsonís (Castelló de la P.), 17, 1663-1664; Calp, jurats de, 1, 1650; Alexandre de Cardona (Peníscola), 1664; Alonso de Cardona, comte d'Eril, marquès de Castelnovo, 8, 1644-1657; Antonio de Cardona (Tortosa), 1, 1645; Blanca de Cardona (Md), 1, 1647; Fr. Francisco de Cardona (Malta), 7, 1636; Maria de Cardona (Md), 17, 1643-1647; Alonso Carpintero y Villegas (Md), 1, 1658; Juan César (Md), 1, 1658; Nicolás Cid (Md), 2, 1641; Ilariano Colonna, governador de València, 21, 1640-1641; N. Corbera (Saragossa), 2, 1661; Rafael Jerónimo Cortés (Mallorca), 6, 1663; Juan Díaz Rodero (Md), 1, 1663; Diego de Dueñas (Md), 1, 1652; Jerónimo de Eguía (Castelló), 1, 1641; Diego Estevan, 1, 1640; Francisco Folch de Cardona, almirall i marquès de Guadalest (València), 40, 1638-1648; Diego Fonollet de Castellverd (Xàtiva), 1, 1663; Blas Forcada, 1, 1642; Vicente Franco, 1, 1660; Joan Fuster, 1, 1660; Antonio Gandol (Tortosa), 1, 1640; Juan B. Gay (Md), 2, 1644; Ana de Gazo (València), 1, 1642; Pedro Gener Molina (Requena),2, 1662-1663; Francisco Giner (Peníscola), 1, 1662; Pedro Glauch (València), 1, 1641; Alfonso de Herrera (Md), 7, 1654-1662; Jacinto Ibáñez (València), 2, 1640; N. Izquierdo de Burgos (València), 1, 1640; Francisco Joan (La Olleria), 1, 1662; Jerónimo de León (Md), 7, 1642-1644; Pedro de León (Md), 3, 1640; Ana de Ligne, esposa de Felip Folch de Cardona marquès de Guadalest de Ligne, i mare de Francesc Folch de Cardona almirant d'Aragó, 14, 1640-1648; Jerónimo Mañes, 1, 1643; García Gil Manrique, bisbe de Barcelona, v. Barcelona, bisbe; Maria Ana (Palacio), 1, 1664; Medina y Alcalá, duc de

(València), 4, 1641-1642; Ramon de Montero (Alcanyis), 2, 1640; Onda, jurats de, 1, 1661; Lucrècia de Palafox, marquesa de Guadalest (Bachí), 17, 1644-1648; Juan de Palafox y Mendoza, bisbe de la Puebla de los Ángeles, v. Puebla de los Ángeles, bisbe; Gabino Penducho (Md), 1, 1651; Tomás Pérez Calvillo (Alacant), 1, 1648; Pedro de Perisanz (Saragossa), 1, 1658; Jaime Pertusa (València), 1, 1637; Gonzalo de Piedrahita (Md), 14, 1642-1648; Puebla de los Ángeles, bisbe de, 1, 1646; Antonio Ramírez de Arellano, 1, 1660; José Ramón (i Calixto Ramón) (Md), 54, 1643-1647; Requena, comtessa de, 1, s.l. ni d.; Francisco Roca, 1, 1656; Gregorio Romero de Morales (Tortosa), 1, 1640; Francisco Ruiz de Contreras, 1, 1640; Juan B. Sabater, 1, 1644; Diego de Sada (Md), 3, 1651-1658; Antonio Salvador (Xàtiva), 2, 1661-1662; Onofre Sans de la Llosa (València), 1, 1641; Inés de Toledo, 1, 1643; Joan B. de Tuesta (notari, Onda), 2, 1662; Vélez, marquès de los (div. llocs), 19, 1640-1641; Francisco Vergado (Md), 1, 1658; Antonio Vidal (Vinaròs), 3, 1647; José Vidal, 1, 1636; Miguel Vilanova (S. Mateu), 1, 1651; Vicente Ximeno (Md), 1, 1649; Jerónimo Yugalte, 1, 1654; autor desconegut, 5 peces.

Esborranys de memorials i comptes de Cristòfor de Cardona, fasc.

Correspondència de Maria Margarit

Luis de Alcázar (Sevilla), 2, 1667; Almenara, Condesa de, 1, 1683; Jerónima Bartolí, 1, s. d.; Josep Bas, 1, 1676; Octavio Bojani (Alacant), 1, 1676; Miguel Borja (Nàpols), 1, 1681; Joan Bohigas, canonge, 1, 1655; Félix Cabero, 1, s. d.; Francisco de Cardona, fill (Salamanca), 3, 1668-1669; Inés de Cardona i Vives de Canyamars (San Pere), 1, 1688; Isabel de Cardona, 1, s. d.; Pascual de Cardona, fill, 5, 1683-1689; Castelnovo, marqués de (Md), 1, 1675; Juan B. Corsinari (Alacant), 1, 1685; Isidoro Ebri de Cardona (Xàtiva), 2, 1682; Juan Leonardo de Emperosa, 1, 1678; Fr. Faustino, 1, s. d.; Vicente Folch de Cardona (Md), 1, 1675; José Fortea (Sevilla), 3, 1669-1672; Agustín Guillamón (Onda), 1, 1682; Alfonso de Herrera (Md) 93, 1665-1669; Pedro Margarit (Alcoi), 1, 1673; Jaime Mercer (Alcalá), 2, 1673; Fr. Miguel Misson (Elx), 1, 1678; Mor, canonge (Onda), 1, 1664; Feliciano Pasqual de la Verónica, 1, 1686; Ramon de Perellós (Malta), 4, 1679-1681; Dionís de Ruesca, 2, 1666-1668; Diego Ruiz (Elx), 8, 1677-

1687; Diego de Sada (Md), 3,, 1665 i 1672; Antonio Sánchez del Castellar (Md), 1, 1676; Jaime Satorre (Alcoi), 1, 1687; Pedro de Villacampa y Pueyo (Md), 1, 1664; Fr. Luis Villanueva y Torrellas, 1, 1657; Felipe Vivas de Cañamás (Nàpols), 1, 1680; Isabel Xulbe (Muntesa), 1, 1681; Sebastián Xulbe, 1, 1679.

Cartes de Maria Margarit

A Vicente Giner, 9, 1664-1682. Carta reial que ordena no donar possessió de la comanda d'Atzaneta de l'orde de Muntesa, a instància de Maria de Margarit, tutora de Francesc i Pasqual de Cardona, 1672.

FRANCESC DE CARDONA I MARGARIT

Receptor general de la batllia general del regne de València. Casat amb Isabel M. Vives de Canyamars. Filla; Inés de Cardona, casada amb Jorge Núñez y Valterra. Morí pel desembre de 1701.

Cartes reials

35 cartes, 1683-1700.

Correspondència rebuda

José Antonio Abellán (Alpuente), 1, 1693; Marcelo Adán, 1, 1677; Agullent, batlle, 1, s.d.; N. Agulló, 2, 1677 i 1684; Miguel de Aguirre (Llíria), 1, 1697; Antonio Agulló (Roma), 1, 1684; Juan Nicolás de Albalá (Md), 1, 1679; Fr. Juan Albertos (Val), 1, 1686; Mauricio Albesa (Morella), 9, 1690-1700; Luis Alcázar (Sevilla) a José Forteza, 1, 1672; Gaspar Alcover (Muntesa), 2, 1682 i 1694; José Alcover (Muntesa), 1, 1690; Fr. José Alemany (Muntesa), 4, 1680-1685; Almirante (Juan Gaspar Enríquez de Cabrera) (Md), 1, 1692; Antonio Alosa (Md), 3, 1675-1680; Guillermo Alun, 1, 1678; Jerónimo Almuyna (Val), 3, 1692-1693; Juan Amorós y Samatheu (Caudete), 1, 1701; Fr. Juan Andrés, 1, s.d.; Luis Andreu (Torrent), 1, 1675; Miguel

Filiberto Aparicio (Muntesa), 9, 1675-1676; Miquel Dionisio Aparicio (Enguera), 7, 1676-1685; Pedro Gervasio Aparicio (Enguera), 2, 1680 i 1682; Juan Blas Aparicio (Xàtiva), 5, 1685-1693; Isidoro Aparicio Gilart, 3, 1685-1686; Fernando de Aragón (president del consell d'Aragó) (Md), 16, 1697-1700; Baltasar Arandiga (Muntesa), 4, 1689-1698; Manuel de Arce y Astete, 3, 1676-1686; Marqués de Ariza (Md), 5, 1673-1696; Fernando Armengol de Folc, 1, 1696; Juan Bta. de Aro (o Daro) (Morvedre), 2, 1675-1676; Juan de Arrúe, 3, 1690-1701; Fr. Pedro Asensio (Carcaixent), 1, 1679; Melchor Astor (St. Mateu), 2, 1676; Sever Tomàs Auter, bisbe de Tortosa, v. Tortosa, bisbe; Gaspar Aynat (Bocairent), 1, 1697; Ambrosio Aznar (Oliva), 1, 1679.

Juan Barbacana (Oloron), 3, 1691; Jerónima Bartolí (Val), 1, s.d.; Miguel Barber (Ontinyent), 1, 1670; Jerónimo Bas, 1, 1675; José Bas (Ontinyent), 49, 1675-1701; Pedro Belloch, 1, 1696; Diego Belvís, 1, 1691; Agustín Benedid (Md), 1, 1675; José Benet, 1, 1699; Mario Antonio Berenguer (Alacant), 18, 1690-1701; Fr. Bernardo José de Jesús (Roma), 1, 1697; Claudio Berto, 2, 1689; Paulino Blanch (Moixent), 1, 1688; Josep de Blanes i Vilarrasa, 1, 1697; Pedro Blasco, Milàn y de Aragón (Ontinyent), 1, 1676; Vicente Boero y Perpiñá (Alzira), 7, 11678-1700; Claudio Bonavida, 1, s.d.; Bartolomé Borja, 1, 1701; Miguel Borja (Nàpols), 5, 1680-1688; José de Borja Lanzol (Alacant), 2, 1697; Miguel Borrás y Urízar (Alcoi), 1, 1676;Pedro José Borrull, 1, 1691; Fr. Reginaldo Boscà, 1, 1689; Matías Bosch (Xàtiva), 1, 1690; Jerónimo Bou de Monsonís (Castelló), 2, 1692 i 1697; Alejandro Brot (Val), 1, 1698; García de Bustamante (Md), 1, 1686; Busianos, marquès de (Md), 1, 1688; Fr. Jaime Antonio B(...) (Alacant), 1, 1690.

Carlos Gil de Cabrera, 1, s.d.; Antonio Calatayud y Toledo (Md), 2, 1680 i 1686; Fr. Andrés Caperó (Onda, 1, 1693); Juan B. Caperó (Traiguera), 2, 1689; Gregorio Carafa, gran maestre de Malta, v. Maestre; Luisa Carbonell (Alacant), 1, 1681; Cardona, comte de (Md), 1, 1680; Cardona, Alonso de, v. Castelnovo, marqués de; Blanca de Cardona, tia del destinatari (Alcalá), 12, 1686-1692; Inés de Cardona, filla de FC, esposa de Jorge Núñez y Valterra, 4, 1685-1692; Isabel de Cardona, cosina de FC, (Val), 3, 1688-1700; Sor Isabel Ana, neboda de FC, 1, s.d.; Jaime de Cardona, que s'adreça al destinatari com a "hermano" (Val i Md), 10, 1682-1685; José de Cardona (Val), 2, 1698; Juan de Cardona (Md), 1, 1685; Manuel de Cardona, germà de FC, (Malta), 14, 1670-1685; Maria de Cardona, 1, s.d.; Pascual de Cardo-

na, 2, 1676 i 1688; Fr. Tomás de Cardona, 24, 1675-1698; Vicente de Cardona y Milán (Castelnovo), 1, 1691; Damián Casanova (Ontinyent), 3, 1676-1677; Casta, marquès de (Mallorca), 1, 1677; Bartolomé Castells (Val), 1, 1679; Castelnovo, marquès de (Md), 17, 1676-1693; Castelrodrigo, marquès de (Md), 1, 1697; Fr. Juan Castillo (Muntesa), 9, 1673-1691; Cipriano de Castro (Val), 2, 1680; Otger Catalán y Centellas (Md), 5, 160-1692; José Cavallero (Md), 32, 1697-1701; Centellas, marquès de, 1, s.d.; Francisco Cerdà (Ontinyent), 1, 1696; Miguel Cerdà (Ontinyent), 24, 1699-1701; Gertrudis de Cervellón, 1, 1673; Fr. Miguel Cifre (div. llocs), 14, 1673-1698; Martín Francisco Clemente (Md), 4, 1683-1693; Ignacio Collado (Bechí), 2, 1690; Luis Colom (Xàtiva), 2, 1686 i 1689; José Coloma (Md), 1, 1701; Francisco Comes y Torró, 9, 1695-1701; Gonzalo Guillermo de Córdova (Md), 1, 1683; Mateo Cornejo de Estrada (Val), 1, 1676; Juan B. Corsinari (Alacant), 1, 1678; Juan Crespi y Brizuela (Val), 1, 1682; Ángela Cucaló (Ontinyent), 1, 1700; Juan B. Cueyto (Val), 1, 1687.

Diego Descals y Salcedo (Càller), 1, 1670; N. Despuig y Bou, 1, 1700; Pedro Díaz Valledor (Md), 197 (1676-1699; Francisco de Doyle, 1, 1700; Francisca Ebri 1, s.d.; Marcela Ebri de Cardona (Alacant), 1, 1697; D. Enecilla (Bechí), 1, 1687; Juan Gaspar Enríquez de Cabrera, v. Almirante; Jaume Esbri, prev. (Villareal), a Sebastián Carda, 1, 1680; Antonio Basilio de Escalera (Md), 5, 1675-1697; Vicente Espí (Agullent), 18, 1676-1695; Miguel Jerónimo Espi (Muntesa), 2, 1701; Miguel Esplugues (Ontinyent), 8, 1700-101; Vicente Esquerdo (Bna), 17, 1695-1696; Francisco Exarch (Md), 1, 1692; Jerónimo Exarch (Requena), 3, 1691-1700; Luis de Exea (Md), 1, 1676; Juan Francisco Fajardo (Md), 3, 1698-1700; Josep Fageda, bisbe de Tortosa, v. Tortosa, bisbe; Miguel Falcó (Val), 1, 1700; Fr. Faustino, 1, s.d.; Fr. D. Tomás Fenollet y Cabanillas (Nàpols), 1, 1687; José Fernández de Antezana (Md), 2, 1692-1693; Ventura Ferrer (Xàtiva), 9, 1690-1700; Francisco de la Figuera (Morella), 1, 1697; Gaspar de la Figuera (Morella), 8, 1663-1664; Vicente Figuerola, 1, s.d.; Lorenzo Folch de Cardona, 1, 1680; Sor Juana Evangelista Font, 1, s.d.; Bartomeu Francès (Bocairent), 1, 1673; Gaspar Frigola, 1, 1682; Jerónimo Frigola (Md), 6, 1673-1698; Miguel Franch (Bechí), 1, 1700; Marcos Fusseres (Md), 1, 1692.

Damián Gain (Oriola), 2, 1681-1682; Fr. José Galiana, 3, 1678-1682; Blas García (Morvedre), 4, 1673-1695; José García Hidalgo, 1, s.d.; Jacinto García de Navarro (Md), 1, 1676; Nicolás García y La-

drón (Alacant), 1, 1698; Isidoro Garma y de la Puente (Md), 2, 1693; José Garrigues (Carcaixent), 4, 1692-1697; Sor Inés Gasco, a D. Ana Gasco, 1, 1689; Pablo José Gaytán, 1, 1681; Fr. Atanasio Gerberto (Muntesa), 1, 1692; Pedro Gil (Val), 1, 1682; Vicente Gil (Vilareal), 5, 1693-1701; Vicente Giner (Ondara), 10, 1685-1689; Andrés Gisbert (Alcoi), 1, 1676; Felipe Gisbert i Olzina (Ontinyent), 5, 1690-1697; Vicente Gomar (Xàtiva), 2, 1698 i 1700; Juan Gómez de Valle, 1, s.d.; Vicente Gomis (Alzira), 1, 1692; Vespasiano Gonzaga (Md), 4, 1678-1685; Fr. Luis Gozalbo (Muntesa), 5, 1686-1693; Perpetua Granell, 1, s.d.; Francisco Guerau y Ciurana, 9, 1683-1692.

Dr. Guillamon (Onda), 1, 1689; José Haro y Lara (Md), 16, 1691-1693; Carlos Homodei Moura, marquès de Castelrodrigo, v. Castelrodrigo, marquès de; Manuel Ignacio Herlueta (Roma), 6, 1686-1690; Maria Horosquieta, 1, 1693; Juan Ibarra (Bna), 1, 1693; Vitoriano llario (Md), 2, 1670; Pedro Infante (Md), 8, 1699-1701; Francisco Izquierdo de Berbegal (Md), 4, 1676-1681; Vicente Izquierdo y Calbo (Fuente de la Higuera), 35, 1673-1688; Beatriz Jiménez (Caravaca), 1, 1699; Gaspar Jordán (Xàtiva), 1, 1698; Manuel Jordán y Sierra (Xàtiva), 1, 1700; Fr. José María (Muntesa), 1, 1680; Fr. Juan de San Antonio (Md), 1, 1682; sor Juana Evangelista (tia de FC, religiosa descalça), 14, 1673-1683; Julbe, v. Xulbe; Jusepe M., 1, 1689; Juan Laborda (Oloron), 1, 1691; Fr. Juan Andrés Lagomarsino (Nàpols), 4, 1676-1677; Magdalena Laporta, 1, 1687; Fr. Isidoro de Larralde y Bastán (Muntesa), 2, 1690; Marqués de Leganés (Md), 1, 1700; Fr. Eusebio de León y Gómez (Muntesa), 2, 1692 i 1700; Domingo López de Calo (Md), 2, 1695 i 1697; José Luis López (Md), 4, 1700-1701; Vicente López (Xàtiva), 2, 1692-1693; Francisco Llurios, 1, s.d.; Miguel Lorca de Marcos (Villajoiosa), 1, 1700; José Antonio Ludisi (Alzira), 1, 1675.

Bartolomé Macián, 1, 1690; Fr. Jerónimo Mancebón (Md), 5, 1681-1695; Maestre, Gran (Gregorio Carafa), 1, 1683; Rodrigo Manuel Manrique de Lara (Md), 12, 1683-1700; José Marchant (Muntesa), 1, 1691; Martín Marchante (Muntesa), 1, 1682; Juan Margarit (Alcoi), 12, 1676-1701; Joaquín Margarit, 1, s.d.; Maria Margarit, 9, 1674-1683; Miguel Margarit, 2, 1683 i 1688; Nicolás Margarit (Alcoi), 12, 1676-1700; Pedro Margarit (Alcoi), 18, 1677-1680; Ramon Margarit (Guadelest), 6, 1681-1701; Juan B. Mars (Sueca), 1, 1682; Manuel Mars, 1, 1690; Antonio Martí (Torre de Serranos), 1, 1690; Cosme Martí (Castelló), 3, 1692-1693; Antonio Martínez de Larraga, 2, 1698-

1699; Gregorio Martínez (Albaida), 1, 1688; Fr. Juan Martínez, 4, 1682-1690; Antonia Mascaró y Rubí, 1, 1693; Lorenzo Matheu y Sanz (Md), 3, 1673- 1698; Domingo Matheu y Selva (Valladolid), 3, 1673-1675; Fr. José Matheu (Muntesa), 2, 1675; Jacinto Matoses (Xàtiva), 3, 1675-1700; Juan Francisco de Medina (Caudete); 1, 1663; Medinasidonia, duc de (Md), 1, 1695; Maria Ana Mercader y Belvís (Càrcer), 1, 1689; Jaime Mercer, 4, 1675-1676; Vicente Merito, batlle d'Alcoi, 10, 1697-1701; Gaspar de Mesa (Alacant), 4, 1678; Alonso Milán de Aragón, 1, s.d.; Vitorino Millera (Castelló), 2, 1696 i 1698, amb cartes a Millera de Bartolomé Carmina, i Francisco Martín, 1698; Antonio Mingot (Alacant), 2, 1680; Francisco Minguell (Md), 8, 1676; Fr. Pedro Mira (Elx), 1, 1683; Jaume Miró y Montfort (Xàtiva), 2, 1690 i 1692; Francisco de Molina (Md), 3, 1700; Jorge de Molina (Md), 1, 1690; jurats de Muntesa, 1, 1689; Andrés Montserrat y Crespi (Castelló), 2, 1687 i 1689; jurats de Montroy, 1, 1686; Segismundo Montes (Md), 1, 1698; Juan Montllor, 1, 1689; Francisco Morantí (Castelló), 1, 1697; Francisco Blas Morata, 1, 1688; Baltasar Moreno (València), 2, 1698; Joan Morer y Pasqual (Bna), 22, 1698-1701; Fr. José Morico (Loreto), 2, 1680 i 1688.

N. Nadal, 1, 1683; Melchor de Navarra y Rocafull (Md), 2, 1675 i 1676; Francisco Navarro (Torre de Serranos), 1, 1682; Jacinto Navarro (Ontinyent), 1, 1692; Miguel Navarro, 1, s.d.; Ponciano Navarro, 1, 1694; Francisco Net (Mallorca), 1, 1683; Jorge Núñez y Valterra (Sant Pere), 30, 1687-1701; Fr. Vicente Ojeda (Muntesa), 1, 1676; Miguel Olaria (Alacant), 1, 1690; Francisco Olivares (Val), 1, 1690; Anton del Olmet (Alacant), 1, 1701; Bartolomé Ordobás (Md), 1, 1695; Pedro de Orduña (Guadalest), 1, 1670; Bisbe d'Oriola, 2, 1680 i 1698; Gaspar Ortí (Morvedre), 1, 1676; José Ozcariz (Md), 1, 1692.

Fr. Blas Palau, 1, 1692; Jaime Palau (Morella), 4, 1680-1681; Gaspar Palavisino, 1, s.d.; François Pallu, bisbe d'Heliòpolis (Md), 1, 1690; comte de Paredes (Md), 3, 1675-1676; Feliciano Pascual de la Verónica (Alacant), 31, 1680-1691; Fr. Jaime Pasqual (Muntesa), 3, 1677-1687; José Pasqual de la Verónica (Alacant), 2, 1691-1692; Tomàs Pasqual de la Verónica (Alacant), 2, 1692-1693; Vicente Pascual (Alacant), 1, 1678; José de Pastor y Mora (Bna), 7, 1696-1701; Juan B. Pastor (Md), 2, 1691 i 1692; Miguel Payá (Val), 3, 1690; Antonio de Perellós y Aragón (Dénia), 3, 1688; Ramon de Perellós, 1685; Juan Bta. Pérez Roca, 119, 1684-1701; José Peris (Val), 2, 1681 i 1685; Sebastián Pertusa y Núñez (Bna), 1, 1689; José Pastell (Md), 3, 1700;

Antonio Picazo (Albaida), 1, 1696; Pascual Picazo (Tarassona), 1, 1685; Jerónimo Picó (Xixona), 4, 1678-1687; Melchor Picó, 1, 1700; José Pino (Xàtiva), 1, 1681; Tomàs Polizort (Benigànim), 1, 1688; Jaime Pont (Oriola), 1, 1682; Antonio Pontón (Val), 3, 1695; Baltasar Félix Portadora (Xàtiva), 2, 182 i 1683; Baltasar Primo (Muntesa), 1, 1694; José Primo, 5, 1698-1700; José de Proxita (Peníscola), 2, 1692; José Antonio Prumayor (Md), 1, 1691; Sor Vicenta Puella (Sta. Tecla), 1, 1685; Jaime Puig (Morvedre), 1, 1698; Fr. Urbano de Puigmoltó, 3, 1698-1700.

José Rico (Muntesa), 3, 1680; José Fermín de Ripalda (Mallorca), 6, 1676-1678; Fr. Antonio Roca (Mallorca), 1, 1678; Cristóbal Roca y Cabanillas (Muntesa), 1, 1688; Domingo Roca (Caudete), 1, 1692; Félix Rodrigo, 1, s.d.; Fr. Pedro Rodrigo (Muntesa), 4, 1670-1682; Pedro Rodríguez de Vera (agent al Consell d'Aragó, Md), 19, 1693-1696; Crisóstomo Rojo de Castellví (b. Sogorb), 2, 1686; Marcelino Rovere (Alacant), 1, 1678; Juan B. Royo (Val), 5, 1678; Esteban de Ruescas (Gorga), 1, 1690; Diego Ruiz (Elx), 2, 1690; José Rull (Md), 6, 1691-1701; Fr. Faustino R (...) (Onda), 1, 1688.

Pascual Félix de la Sala (Md), 1, 1700; Roque Sala (Alacant), 2, 1696 i 1700; Eusebio Salafranca (Alacant), 3, 1692-1693; Bruno y José de Salcedo, 1, s.d.; Fr. José Salelles (Roma), 51, 1675-1682; Juan Salom, 1, 1696; Juan Salort, 1, 1682; Fr. José Salort y de Ferrer (Montserrat), 1, 1689; Hipólito de Samper y Gordejuela (Md), 6, 1680-1692; Antonio Sanjuan (Albal), 2, 1701; San Martín rector de, 1, s.d.; Pedro Sánchez (Alacant), 1, 1698; Antonio Sánchez del Castellar (Md), 4, 1676-1679; Tomás Sancho y Çahora (Xàtiva), 1, 1698; N. Çanoguera (Val), 1, 1701; Cristóbal Sanç de Valles (Muntesa), 1, 1682; Antonio Satorre (Alcoi), 1, 1690; Jaime Satorre (Alcoi), 1, 1688; Manuel Sellars (Sueca), 1, 1689; Francisco Andrés Sevillano de Ceballos (Md), 20, 1692-1701; Andrés Simó (Peníscola)2, 1692 i 1693; José Simon (Onda), 1, 1696; Eusebio Sirvent (Agullent), 2, 1681 i 1694; Juan Sirvent (Agullent), 5, 1687-1692; Luis Sirvent, 1, 1701; Melchor Sisternes (Mallorca), 1, 1685; Plácido Sisternes y de Ollite (Càller), 1, 1676; Juan B. Soliva (Xàvea), 1, 1676; Francisco de Soriguera (València), 2, 1692; José Soto (Montroy), 4, 1675-1676; Jaime Sunyer (Mallorca), 1, 1696.

Tamarit, marquès de (Md), 2, 1692 i 1695; Dr. Tapies, 1, s.d.; Gregorio Tarrassa, 1, s.d.; Juan Jacinto Tárrega (Xàtiva), 3, 1690-1692; Alonso Estevan Teruel (Muntesa), 1, 1678; Vicente Taral (Onda),

1, 1682; José Timor (Onda), 10, 1691-1697; Gil Torralba, 1, 1700; Juan de la Torre (Md), 5, 1697-1698; Torre, marquès de, 1, 1693; Vicente Tomás Torres (Md), 1, 1683; Fernando Torrosella (San Pere), 1, 1690; Tortosa, bisbe de, 4, 1680-1696; jurats de Traiguera, 1, 1688; Bartolomé Juan Tredós, 13, 1694-1696; Domingo Tomás Tredós y Royo (Alacant), 1, 1698; Dionisio Trillas (Ondara), 1, 1682; Bartolomé Tudela (Beniganim), 1, 1697; Turia, comtessa de, 1, 1675.

Agustín Ubeda (Xàtiva), 2, 1686; Fr. Alonso de Vargas (Md), 1, 1682; Vélez, marqués de los (Saragossa), 1, 1640; Vélez, marquesa de, 1, s.d.; Miguel Vera (Castelló), 3, 1692-1698; Jaime Verdeguer (Denia), 1, 1697; Vicente Verdú (Alcoi), 6, 1676; Fr. Pedro Vicente (Md), 2, 1676 i 1680; Bartolomé Vidal, 1, 1690; José Vidal, 1, 1691; Baltasar Vila (Muntesa), 1, 1692; Francisco Villacampa y Pueyo, 3, 1692; Pedro Villacampa y Pueyo (Md), 1, 1695; Villafranca, comte de (Md), 6, 1696-1698; Juan Villar y Celaya (Md), 45, 1675-1678; José de Villanueva y Fernández de Ixar (Md), 10, 1692-1701; Fr. Isidoro Villareal (Muntesa), 1, 1690; marquès de Villatorcas (Mallorca), 1, 1696; Miguel Villegas, 1, 1691; Crisóstomo Vinader (Sogorb), 2, 1676 i 1689.

Felipe Vivas de Canyamars, sogre de FC, 92, 1671-1691. En bona part són escrites des de Nàpols i acompanyades de fulls destinats a altres membres de la família. Isabel Vives de Canyamars, esposa de FC, 2, 1690 i 1692. Isabel Ana Vives, 1, s.d.

Juan Vives de Canyamars (Muntesa), 31, 1680-1693; Gaspar Vives (Val), 1, 1686; Juan Xatillas (Md), 4, 1670-1673; Francisca Ximeno (Chiva), 1, 1690; Pedro Ximeno (La Mata), 1, 1698; jurats de Xixona, 1, 1676; Gregorio Xulbe (Md), 1, 1680; Isabel Xulbe y Vivas (Muntesa), 1, 1681; Maria Xulbe y de Palavisino, 6, 1678-1688.

Miscel.lània

L'hàbit de Francisco de Cardona d'escriure minutes de cartes en papers aprofitats fa difícil d'utilitzar un conjunt abundant d'apunts, esborranys de comptes domèstics i papers fragmentaris que han estat agrupats sense ordre, en dues capses.

Capsa 1; Batllia general de València; Orde de Muntesa; casa d'armes de València; propietats i edificacions; cartes de tercers; memorials i contenciosos.

Capsa 2: esborranys i apuntacions; cartes signades i no trameses; comptes domèstics, 1660-1695; inventaris de llibres; comptes i rebuts.

Pasqual de Cardona

Documents i cartes reials

1. El rei mana a Francisco Bernardo de Quirós, agent a Roma, gestionar pensió de 300 ducats a favor de D. Pasqual de Cardona, 1683.
2. El bisbe de València, D. Joan Tomàs de Rocabertí, confereix a D. Pasqual de Cardona, clergue tonsurat, l'ofici d'ajudar missa una vegada el mes, 1683.
3. El rei concedeix l'hàbit de Muntesa a D. Pasqual, 1695.
4. Certificació de D. Esteban Felipe Fanalls, de la comptaduria de l'Armada, sobre serveis prestats per D. Pasqual des de 1683, 1695.
5. Reial ordre per la qual es fa mercè al tinent de mestre de camp D. Pasqual de Cardona de 25 escuts mensuals de sou de la sergentia major de la milícia del regne de València, 1698.
6. Certificació de D. Alonso Pérez de Guzmán, virrei de València, que acredita que D. Pasqual és «capitán entretenido» prop del virrei de València, 1699.

Correspondència rebuda

Bartolomé Bozan (Cadis), 2, 1689 i 1690; Jaime de Cardona (Val), 1, 1689; el conde de (...) 1, 1689; José Correger (Ontinyent), 3, 1698; Miquel Esplugues, notari (Ontinyent), 3, 1698; Lorenzo Folch de Cardona (Córdova), 1, 1689; Jerónimo Frigola (Val), 1, 1689; comte de Galve (Mèxic), 1, 1689; comtessa de Galve (Mèxic), 1, 1689; Manuel de Ius y Jaca, 1, 1681; D. Luciana (...), 1, 1689; Jerónimo Monsoriu y Sentellas, 1, s.d.; Jaime de Palafox y Cardona, arquebisbe de Sevilla, v. Sevilla, arquebisbe; Juan Richard (Val), 1, 1682; Vicente Sanchiz, 1, 1681; Sangil (Cádis), 1, 1689; Sevilla, arquebisbe, 1, 1689; Juan Jacinto Tárrega y Salvador (Xàtiva), 1, 1698; Blas de Torrejón y Lasala (Sevilla), 1, 1689; D. Rodrigo (...) (Cadis), 1, 1689.

Jerónimo Frigola

Tresorer de l'ordre de Muntesa. Corresponsals. Agustín, Antonio y Miguel Alexos Cortés (Maloorca), 8, 1666-1676; Manuel de Cardona (Malta), 1, 1679; Francisco Martí (Mallorca), 5, 1679-1683; Conde de Peralada y Albatera (Barcelona), 1, 1679; Juan Francisco Rovere (Alacant), 1, 1677.

A Jerónimo Frigola, cartoixà, d'Isabel Pérez y Margarit (Val), 1, 1634. A Gaspar Frigola, de Bautista Marsino (Sueca), 1, 1683.

Certificació a favor de Jerónimo Frigola, canonge de València, i Ana Brizuela y de Frigola, vídua, curadora del fill i hereu de D. Gaspar Frigola, signada per Joan Crespi y Brizuela, 1685.

Nicolau Tolosa, beneficiat de S. Caterina de València, firma rebut a D. Ginés Frigola, 1631.

Arbre genealògic de la família Blanes i Valtierra (perg.).

VIVES DE CANYAMARS

De la família Vives de Canyamars procedia l'esposa de Francesc de Cardona, Isabel M. Vives de Canyamars.

Joan Vives de Canyamars, senyor de les baronies de Benifaió i Santa Coloma, de l'orde de Calatrava, fou veedor general de la Llombardia, a les ordres del comte de Fuentes, i intervingué a la guerra de Llombardía, durant la qual fou enviat al duc de Savoia. Ambaixador a Gènova (1602-1623), fou nomenat virrei de Sardenya el 20 de juliol de 1622, i testà a Sàsser el 21 de setembre de 1625. En el testament instituí hereu el fill Josep, que substituí els altres fills, Joan Vicent, Maria Ana, Joanan i Francesca, faltant els quals els substituïa Joan Vives, fill de la seva primera esposa, Caterina. Es casà en segones núpcies amb Maria de Montpalau, de la qual nasquè Felip Vives de Canyamars i Montpalau, pare al seu torn d'Isabel Maria Vives de Canyamars, que es casà amb Francesc de Cardona, i per això signà també com a Isabel Maria Vives de Cardona.

Precedents

1. Miguel de Graxida firma rebut a Francesc Vives de 6 lliures, de pensions de cert censal, 1574.

2. Francesc de Vallterra firma rebut a Joan Vives de 40 lliures, 1597.
3. Compte de deutes d'Enric Vives, soldat, 1600.
4. Breu de llicència a Gaspar Vives, canonge de València, per a absentar-se de la seva església, 1609.

Joan Vives de Canyamars (JVC)

Cartes reials

1. Instrucció secreta a JVC, ambaixador a Gènova, 1601.
2. Al virrei de Sardenya, sobre gestió i visita del reial patrimoni, 1614 i 1616 (còpies).
3. A JVC, ambaixador a Gènova, de l'emperador electe Maties, Linz, 1614.
4. El rei assigna expectativa de comanda de Calatrava a José Vives, fill de l'ambaixador a Gènova, 1620.
5. Ordre al regent de la tresoreria règia de Sardenya de pagar el sou de 12 alabarders a JVC, 1622.
6. Ordre al regent de la tresoreria de Sardenya, que assenyala a JVC ajut de costa de 1.224 ducats, 1622.
7. Ordre al marquès de Villafranca, d'informar-se amb JVC sobre el regne de Sardenya, 1622.
8. S'encarrega a JVC informe sobre remissió de delictes per diners, 1624.
9. Reial ordre que demana prendre part personalment a la defensa del regne de Sardenya, 1625 (6 exemplars).
10. Reials ordres a nou prelats de Sardenya, en petició d'oracions, 1625.
11. Reial ordre al capítol de la seu de Càller, sobre immunitat eclesiàstica, 1625.
12. Reial ordre en petició de socors econòmic, Aranjuez, 1625.

Altres corresponsals

Comte de Fuentes (Milà), 1, 1601; Angélica Vargas y de Boner, (Almenara), 1, 1606; Tomasa Vives (València), 1, 1617; Sancho de

Estrada (Nàpols), 1, 1617; Julián Gil Polo (València), 1, 1621; Juan de Castellví (Malta), 1, 1623; Gregorio Balança (València), 2, 1623 i 1624. A Gaudenzio Madruzzo, Milà,1602; al marquès de Villafranca, Gènova, 1615; a Constantin Sernesio, ordres de pagament, Gènova, 1621, 1622 i 1624; a Martín de Salazar, Càller, 1625; al Dr. Polo, Càller, 1624.

Documents de Joan Vives de Canyamars

1. *Don Juan Vives, del consejo de S. M. y su embaixador en la República de Génova. Copia de cargo del dinero que recibió por su real quenta desde que tomó la posesión de su cargo hasta por todo último de diciembre de 1611*, 160 ff.

2. *Don Juan Vivas, del Consejo de S.M. y su embajador en Génova. Cargo y data del dinero que entra en su poder y sale por su real cuenta, desde primero de enero de 1612 en adelante*», 1612-1623, ca 250 f.

3. «*Memorial y tanteo en respecte dels valors de canvi que March Antoni Gamir ha pogut patir en les quantitats pagades per don Joan Vives de Canyamás, embaixador per sa magestat en la república de Génova, per no tenir diners de sa señoria*, (1601-1605), 2 f.

4. *Memorial de lo que se a de pagar por el sor. embaixador en el mes de agosto de 1605*".

5. Encàrrec del comte Madruzzo, d'objectes a portar d'Ausburg, Milà, 1602.

6. Justificació anònima de la guerra de Milà, 1607.

7. *Respuesta del marqués de Hinojosa a los cargos que le hicieron*, 1614-1615.

8. *Diario o sea memoria de lo sucedido en la guerra del Piemonte, en tiempo del Sr. D. Pedro de Toledo, año 1616*, 12 f.

9. Còpia de memorial de JVC al rei, sobre l'enemistat que li tenen el marquès de Hinojosa i el príncep d'Ascoli, 1619.

10. Contracte entre el baró d'Erill, virrei de Sardenya, i el patró Battista Bruneo, de Càller, sobre el transport del correu entre Alguer i Barcelona, 1620.

11. Certificació d'exportacions de blat de Sardenya, 1617-1621.

12. Lletres de canvi a Constantin Sernesio, 1621.

13. Pragmàtica a favor dels pagesos de Sardenya, sobre venda de blat, 1622.

14. Carta de JVC al rei, sobre prendre comptes als germans Lomellini sobre el contracte de l'illa de Tabarca, 1623.

15. JVC, virrei de Sardenya, nomena Baltasar Pasqual sergent major de Villanova, 1624.

16. Carta a D. Miquel Cervellón, sobre el dot de Maria de Montpalau, 1624.

17. Fr. Joan Rovira, de l'orde de Muntesa, firma rebut a Joan Vives de la roba donada a Felip Vives, fill del dit Joan, ingressat a l'orde, 1624.

18. Decret sobre la fortificació de Càller, 1625.

19. Testament de JVC, Sàsser, 1625.

20. Rebut de celebració de misses a Sàsser, 1625.

21. A Martín de Salazar, de JVC, 1625.

22. Minutes de nomenaments fets pel virrei de Sardenya, s.d.

23. «Quenta y distribución del millón de Nápoles».

24. «Sommario delli aggravii sopra quali gli ambasciatori di Brescia discorsero en collegio», post 1607.

25. Memorial al rei de JVC, virrei de Sardenya, s.d.

26. *Las relaciones hechas al embaixador de España en Génova en lo tocante al P. De Oria* (...).

Maria de Montpalau

Correspondència rebuda: Gracián de Albizu (Gènova), 2, 1626; Guglielmo Baldosa (Venécia), 3, 1621; Juan Bohigas, canonge (Val), 2, 1633 i 1634; comte de Gestalgar (Val), 2, 1628; sor Jauna Francisca, 1, 1654; Gaspar Malonda (Cáller), 1, 1630; Josep Vives de Canyamars (Morvedre), 8, 1635-1642.

Memorial de Maria de Montpalau al rei, sobre els serveis prestats pel seu marit.

Carta reial al receptor de la batllia d'Oriola, que mana reservar pensió a favor de Maria de Montpalau, 1635.

Felip Vives de Canyamars i Montpalau (1629-1693)

Una part important de la correspondència seva s'orienta a promoure un plet a Nàpols sobre la renda del sabó concedida pel rei al seu pare. Viatjà a aquest fi a Nàpols el 1680. Segons cartes de condol rebudes

pel seu gendre, hauria mort el 1693. Pare d'Isabel Maria Vives de Canyamars, esposa de Francesc de Cardona.

Cartes reials

Cartes reials al virrei de València, sobre els plets dels Vives de Canyamars, 9, 1676-1682.

Permisos a FVC, cavaller de Muntesa, per passar a Nàpols a gestionar cert plet, 2, 1680

Reial ordre al receptor de la batllia general d'Alacant, demanant-li que informi sobre pagament fet a FVC, 1681.

Reial ordre al regent Casati, del Consell d'Itàlia, a fi d'informar sobre els afers de FVC, 1681.

Cartes reials al marquès de los Vélez, virrei de Nàpols, sobre els plets de FVC, 8, 1676-1682. Al marquès del Carpio, virrei de Nàpols, sobre el mateix, 1684 i 1687.

Correspondència rebuda

Comtessa d'Alcudia, 1, 1671; Pedro Gervasio Aparicio (Enguera), 1, 1692; Jaime Cardel (Gaeta), 1696; Francesc de Cardona, gendre, 5, 1683-1686; marquès de Castelnovo, (Md), 1, 1678; marquès de Centellas, (Md), 2, 1678 i 1681; Henri Chalon, 1, 1680; Juan Crespi y Brizuela (Md), 7, 1677-1683; Diego Descals y Salcedo (Càller), 1, 1670; José Díaz (Caudete), 1, 1677; Pedro Díaz Valledor (Md), 1, 1685; Tomás Fenoll y Cabanillas (Nàpols), 1, 1692; bisbe de Gaeta, 2, 1687 i 1690; Felip Gisbert y Olzina (Ontinyent), 1, 1692; Fr. Luis Gozalbo (Muntesa), 1, 1692; Vicente Izquierdo, 2, 1679 i 1692; Fr. José de Santo Tomás (Roma), 1, 1684; Eusebio de León y Gómez (Md), 1, 1692; Lorenzo Matheu y Sanz (Md), 1, 1676; Manuel Mercader, 1, 1676; Maria de Montpalau, mare, 5, 1649-1660; Andrés Navarro, 1, 1692; Nollol e Simoni (Livorno), 1, 1680; Jacinto Pérez (Liche), 1, 1685; Juan B. Pérez Roca, 1, 1692; Bruno Vicente Salcedo y Vives (Val), a, 1673; Hipólito de Samper y Gordejuela (Md), 1, 1692; Pedro Veciana, 1, 1685; José Sanz de Vilaragut, bisbe de Gaeta, 2, 1687 i 1690; Joan Tomás de Rocabertí, arquebisbe de València, 1, 1676; Juan Vives de Canyamars, germà, 4, 1679-1685.

Altres cartes de remitent no precisat, 3; certificat de baptisme de Felip Vives, 1629. Documents del plet de la renda del sabó a Nàpols, fasc.

Joan Vives de Canyamars, fill

Correspondència rebuda: Francisco Jerónimo Borja (Val), 1, 1688; Miguel Borja(Nàpols), 1, 1682; Inés de Cardona i Vives de Canyamars., 1, 1690; Jaime de Cardona, 1, 1689; Fr. Miguel Cifre, 1, 1676; Sebastián Cortés (Val), 1, 1684; Sor Juana Evangelista Font, 1, 1690; Esperanza Soler, 1, s.d.; Isabel M. Vives de Canyamars (Val), 1, 1688; Gaspar Sancho (Xàtiva), 1, 1684.

Isabel Maria Vives de Canyamars

Esposa de Francesc de Cardona, dita també Isabel Maria Vives de Cardona.

Corresponsals. Comtessa d'Altamira, 1, s.d.; Gertrudis Bonavida, 1, 1690; Antonio Carbonell, 1, 1704; Úrsula Carbonell, 1, 1691; Francisco de Cardona, marit, 4, 1670; Inés de Cardona, esposa de Jorge Núñez, 1, 1687; Maria de Cardona, 1, 1690; Tomás de Cardona, 1, 1698; Gonzalo Guillermo Córdova, 1, 1683; Ana M. Despuig y Mercader, 1, 1695; Pedro Díaz Valledor, 1, 1683; Marcela Ebri, 1, 1693; comtessa d' Escalona, 1, 1698; Luciana Ferrer, 1, s.d.; Juana Evangelista Fonz, 2, 1690; Vicente Frigola, 1, 1690; Fr. Matías Gibert, 1, 1701; Maria Igual, 1, s.d.; Clara Jordán, 1, 1690; Josefa Malonda, 1, s.d.; Maria Margarit, 1, 1670; Mariana de la Madre de Dios, 1, 1697; Antonio Marti, 1, 1688; Mariana Mercader, 1, 1681; Francisco Navarro, 1, 1683; Margarita Portadora, 2, 1682; Francisco Palavezino y Julbi (Nàpols), 1, 1701; Juan Paredes, 1, 1681; Ángela Francisca Primo, 1, 1676; Rosario, neboda, 2, 1690 i 1691; Sor Isabel Ana o Sor Isabel Maria, religiosa de Xàtiva, 9, 1698-1701; Isabel Xulbe i Vives de Canyamars, 1, 1681.

La família Cardona fins a la seva extinció

La descendència de Francisco de Cardona s'extingeix en la seva filla, Inés, casada amb Jorge Núñez y Valtierra.

La branca procedent del primer matrimoni de Cristóbal de Cardona amb Jerònima Bartolí, continuada per Joan de Cardona i Bartolí, que es casà amb Vicenta Pertusa, comptà amb dos fills: D. Josep de Cardona i Pertusa, que romangué sense successió, i D. Francesca, que es casà amb Joaquim Català i continuà la seva descendència a través dels marquesos de Malferit.

Finalment, de D. Pasqual de Cardona nasqué D. Josep Folch de Cardona, que es casà amb Maria Jofre. Continuà la línia D. Josep Pasqual de Cardona i Jofre, que es casà amb D. Vicenta del Castillo i Fenollet. D. Josep M. Cardona i del Castillo, fill dels anteriors, va contraure matrimoni amb Pasquala Castellví; de la família nasqué Salvador Maria Folch de Cardona i Castellví. Casat aquest amb Leonor Fortuny i Sureda, de Família mallorquina, ella enviudà sense descendència i heretà el palau dels Cardona de València. El llegà als seus nabots, de cognom Fortuny i Moragues, fills del seu germà Ramon. Els esmentats nebots, Salvador i Joaquima, no tingueren fills, i moriren respectivament el 1844 i 1846. Per aquest motiu els documents passaren a la família mallorquina Sureda, de la qual, segons que sembla, els adquirí la Biblioteca de Catalunya.

Josep de Cardona i Pertusa

Tutor dels fills de D. Pasqual de Cardona.

Correspondència rebuda: Fr. Lorenzo Agazo, 1, 1700; Mauricio Albesa (Morella), 2, 1700 i 1701; Pedro Belloch y Borja (Xàtiva), 1, 1693; José Francisco de Carrascosa (Utiel), 7, 1706-1708; marquès de la, 1, s.d.; José Catalán (Md), 1, 1699; José Cavallero (Md), 1, 1699; Juan José Corsiniani (Alacant), 1, 1697; Ana M. Despuig (Md), 1, 1706; Pedro Díaz Valledor (Md), 4, 1698-1706; José Esteve (Villaviciosa), 3, 1725; Faustino Franqueza (Md), 1, 1673; Jaime Gozalbo (Muntesa), 1, 1688; Maria Margarit,1, 1697; Nicolás Margarit (Alcoi), 3, 1699-1700; Nicolás Martínez (Casas de Ibáñez), 1, 1706; Melchora Maria Mendoza, 1, 1707; Victoriano Millera (Alacant), 1, 1698; Mauricio Muñoz (Algemesí), 1, 1698; Jorge Núñez y Valterra

(Sant Pere (d'Albadia), 2, 1700; José Pasqual de la Verónica (Alcalá), 1, 1700; Tomás Pasqual de la Verónica, 1, 1701; Ginés de Perellós, 1, s.d.; José Pastor y Mora, 1, 1699; Juan B. Pérez Roca, 1, 1706; N. Sanz de Valle (Xátiva), 1, 1697; Francisco de Sotosancho (Sevilla), 1, 1724; José Soler (Md), 1, 1699; Maria de Salafranca, 1, 1706; comte de Torrejón, 2, 1724 i 1725; José de Villanueva y Fernández de Ixar (Md), 3, 1699.

Fascicles de documents; 1)Comptes de la tutoria de D. José de Cardona y Brizuela; 2) Comptes i rebuts de la fàbrica de llana de la casa de Misericòrdia de València, 1722-1726; 3) Pòlisses de pagaments de la casa de Muntesa de l'orde de Muntesa, 1725-1731.

Memorial imprés de José de Cardona y Pertusa al rei (amb resum genealògic de la casa de Cardona), sol.licitant el càrrec de batlle general del regne de València (post 1714), 7 p.

José de Cardona y Brizuela

Fill de D. Pasqual de Cardona i D. Ana Brizuela. Casat amb Maria Jofré. Fill: José Pascual de Cardona.

Correspondència rebuda

Pedro Belluga (Elx), 1, 1745; Vicente Domingo (Algemesí), 1, 1733; Conde de Fru..a (Val), 1, 1744; Miguel de Junguisa (Md), 1, 1737; Pasqual Real (Md), 20, 1731-1746; Mateo de la Rubia y Pérez (Md), 1, 1734; A Francisco Navarro, 1745.

Documents

Arbre en pergamí de la família Funes Sánchez Muñoz, de la qual la darrera descendent, D. Maria Manuela, emparentà amb els Cardona.

«Por D. José de Cardona y Brizuela con el marqués de Nules», imprès ressenyat en nota de la introducció, 2 ex.

Papers del plet de Cardona y Brizuela contra D. Maria Brizuela antes Pertusa, consort de Carlos Roca, marquès de Malferit, sobre l'herència de Maria Margarit.

Minuta de carta a D. Matías de la Rubia.

Ana Núñez de Cardona

Esposa de Fernando Valda, marquès de Bucianos. Filla, segons que sembla, de Jorge Núñez Valterra i de Isabel Ana Vives.

Carta dels marquesos de Bucianos als pares de D.Ana Núñez de Cardona, sobre el matrimoni d'aquesta, 1703.

Memorials al rei de D. Ana Níñez de Cardona, sobre els mèrits del seu marit, 1718 i 1719; memorial al P. Daubenton, 1720.

Breu de Climent XII a favor de la marquesa, que l'autoritza a fer celebrar missa al lloc de la seva residència, 1739.

Marquesa de Valera. Correspondència 1744-1750

Pedro Álvarez (Md), 11, 1744; José Flórez Osorio, bisbe de Cuenca, 1, 1744; Manuel Gómez de al Vega (Md), 1, 1744; Juan Martínez de Castilla (Granada), 1, 1746; José Moreno (al marqués de Valera), 1, 1750; Juan Pedro Navarro (Md), 1, 1744; Alonso Peón de Rueda (Val), 1, 1738.

Altres documents

Petició al rei del capítol de la seu de Saragossa, sobre la conquesta del regne, post. 1707, còpia.

R.O. sobre moderació de càstigs a rebels al regne d'Aragó, 1710, còpia.

José Fonollet a Leonor Fenollet, 1740.

R.O. sobre amortització de la casa d'ensenyament de nenes de València, 1766, còpia.

Certificació de matrimoni entre Francisco Arlés y Muñoz, cavaller de St. Jaume, i Tomasa Pugasons, 1764.

Memorial de José Pérez Cordovés, clergue, a l'arquebisbe de València, en petició d'orde sagrat, 1782.

Carta de Benito Ruesca, síndic capitular de Xàtiva a Francisco Cebrián y Balda, vicari capitular de València, 1791.

José de Cardona, comte de Casal

Correspondència rebuda. De Francisco José Belda (Moixent), 22, 1800-1807.

Documents. Dos rebuts del comte de Casal a l'ajuntament de Moixent, 1802. Comptes d'obres fetes a la casa de València i rebuts de la testamentaria de D. Antonia de la Alegria Catalá de Baleriola y Cardona, comtessa vídua de Casal (filla de D. Joaquín Catalá i D. Rosa de Cardona), 1812-1813.

Salvador Mª Cardona, marquès de Montortal

Correspondència rebuda. José Alcalá del Olmo (Castelló), 3, 1815; Pascual Andreu de Patricio, 2, 1836; H. M. Brig Childers (Bna), 2, 1837; Pilar Bucareli (Bna), 1, 1828; Fernando Camino (Bna), 1, 1842; Antonio Castellví, cosí (div. llocs), 7, 1840-1844; Miguel Cervera (Benaguacil), 2, 1834; Concepción, cosina (Val), 1, 1844; Manuel Cubells, 2, 1841; Francisco de Paula Figueras (Md), 2, 1843; Carlos Frigola (Palma), 6, 1842; Antonio Gallego y Valcárcel (Md), 1, 1843; Bernardo González (Dénia), 1, 1842; Tomás González (Maó), 1, 1841; Joaquín Gutiérez de Rubalcava (Bna), 2, 1842; José S. de la Hera (Md), 1, 1840; León Lacheuris (Toulon), 1, 1841; Francisco López (Val), 1, 1842; A. Lodrington (Londres), 1, 1837; Manuel (Md), 2, 1844; Pepe Medina, 1, 1836; Sor Maria de Santa Bárbara (Ruzafa), 1, 1837; Maria O'Lawlor de Béjar (Maó), 1, 1844; Joaquina Otal de Ilzauspea (Albarracín), 1, 1844; Andrea Polo (Md), 1, 1844; Gian Mª Puig (Sóller), 1, 1840; Rosario de Queralt (Bna), 1, 1829; J. Roca (Maó), 2, 1842; Jaime Rostán (Val), 1, 1842; Miguel Salvá (Md), 1, 1833; Fr. Vicente Taroncher, 1, 1844; P. Valls, 1, 1838; Vicenta (Val), 1, 1841; Mariana Zacarías y Calatayud (Val), 2, 1839 i 1840; remitent desconegut, 4.

Ramon Fortuny i Leonor Fortuny

Correspondència rebuda: M. Aparici, 1, 1858; Miguel Vicente Almazán (Val), 2, 1844 i 1849; F. Granell, 1, s.d.; Francisco López (Val), 1. 1844; Rafael Manent (Chiva), 1, 1856.

Rebuts i minutes 1853-1860, fasc.

[Mariano APARICI], *Alegación por doña Leonor Fortuny, viuda y heredera de D. Salvador Maria de Cardona, en el pleito que sigue con la testamentaría de la duquesa de Almodóvar, y en el que también hacen parte el marqués de Malferit y los herederos de Doña Joaquina Cardona, sobre sucesión en propiedad de los bienes que D. Cristóbal Cardona dejó a su hijo, D. José Cardona, con otros llamamientos para después de sus días*, Valencia, imp. de José María Ayoldi, 1854, 59p.

MISCEL.LÀNIA

Agrupem en una secció final els documents que tenen relació imprecisada amb les diverses branques de la família. Els disposem per ordre cronològic.

Cartes reials

1. Felip II nomena Jerónimo Alfonso, oficial dels Albarans de la Sala de la ciutat de València, quan vaqui el càrrec per mort o renúncia del seu pare, Damián Alfonso, 1568.

2. Al virrei de València. Es remet a Joan de Margarit la suspensió incorreguda, 1613.

3. A D. Joan de Cardona, virrei de Navarra, sobre el sou dels soldats, 1609.

4. Felip III nomena sotsclaver de l'orde de Muntesa Fr. Gaspar Juan de Villalón, cavaller del mateix orde, 1611.

5. Provisió reial contra els veïns de Villamayor de las Ibiernas, per haver destruït boscos, 1616.

6. Al virrei de València. Es concedeix a D. Justiniano Roca sou de sergent major, 1631.

7. El rei ordena a Juan García de Baeza ser present a les corts generals d'Aragó i València, a celebrar a Terol, 1633.

8. A Ferran de Borja, virrei de València. Es transmet petició de moratòria fiscal de la vila d'Onda, 1640.

9. Al conestable de Nàpols, virrei de València. Ordre sobre moviments de l'exèrcit, 1640.

10. A Joaquín Escrivà de Romaní, mestre racional de València, sobre el cobrament de les rendes del maestrat de Muntesa, 1648.

11. A Jeroni Çanoguera. Encarrega informar sobre els ingressos de la batllia d'Alacant, 1656.

12. A Enrique de Miranda, receptor de la batllia general de València. Interessa informació sobre la renda de l'almirall d'Aragó a Morella, 1658.

13. A Jeroni Çanoguera. Notifica que s'ha prorrogat al duc de Montalto el càrrec de virrei de València, 1660.

14. Al lloctinent de l'orde de Muntesa. S'interessa informació sobre Josep Serdà, natural de Xàtiva i candidat a l'orde esmentat, 1682.

15. A conseller no indicat. S'aproven els comptes de D. Luis Pallás, per lleves fetes al regne de València, 1683.

16. Al duc de Ciudad Real, virrei de València, sobre obres a fer al palau reial de València, 1683.

17. Al comte d'Altamira, capità general de València, el qual s'autoritza a acceptar crèdits contra la batllia general per pagar deutes a la mateixa, 1688.

18. A Antonio Olginat de Médicis, receptor de la batllia de València; se li encarrega pagar a Ramon Adell dos terços del sou que se li deu, 1690.

19. Al receptor de la batllia general de València; ordre d'executar la mercè reial feta als religiosos de la Trinitat de València, 1692.

20. Als membres de la junta patrimonial del regne de València, sobre obres al palau reial de València, 1692.

21. Als diputats del regne de València; encarrega lliurar 1.000 mosquets i 1.000 arcabusos de la casa d'armes de València a fi de remetre'ls a Catalunya, 1694.

22. A D. Alonso Pérez de Guzmán, capità general de València; es concedeix moratòria a Dionís Berenguer, 1697.

23. A Luis Escrivà de Romaní, mestre racional de Valènia, sobre cobrament de les rendes del maestre de Muntesa, 1698.

24. El rei Carles II consigna a favor de Maria Francisca Gaetán de Ayala y Toledo, vídua de Bartolomé Ordovás, comte de Villafranca, 100 ducats de plata doble anuals sobre la recepta de la batllia general de València, 1699.

25. Reial ordre al marquès de Villagarcía, capità general del regne de València, d'aplicar 400 lliures a la construcció de l'hospital d'infecciosos, 1700.

Documents datats

Escriptures de la família Saqueres, hortolans de Palma, 1515-1646, 14 f.

Elisabet de Pax, donzella, dota Jaume de Montanyans, futur marit seu, de Mallorca, amb 2.000 lliures, Palma, 1550.

Clàusula del testament de Jaume de Montanyans, cavaller, Palma, 1551.

A Jerónimo Ruiz, de Valladolid, de Cristóbal Sedeño (Sevilla), 1559.

Sentència del Consejo de Aragón a favor de Jerónima Pujades de Palafox, en causa contra D. Alonso de Palafox, 1572.

Informe sobre la casa jesuïta de Toledo, signat pel Licenciado Ferreira, post 1588.

A (...) de Jerónimo de Monterrey (Madrid), 1593.

A (...) del marqués de Villanueva (Madrid), 1585.

A (...) de Jácome de Monterrey (Gènova), 1595.

Juan Blanco ven a Juan Ibáñez de Segòvia tres terres situades a Navas de Ríofrío, 1602.

Memorial anònim al rei, que proposa canvis en la política fiscal, 1598.

A (...), de Gonzalo de Escobar (Madrid), 1606.

«Instrucción a D. Fernando de Gonzaga para conferir el Toisón de oro al príncipe de Melfi», 1606.

Causa entre Pere de Santacília, donzell, i la seva esposa, Caterina Jolit, d'una part i Baltasar Rossinyol i Felip Garcia, de part de l'altra, davant la Reial Audiència de Mallorca, 1607. 131 f.

«Buleto» de la dataria romana, de cassació de pensió de l'orde de Muntesa a favor de Pere Escuder, prev. de València, 1619.

A Antoni Joan, de Jeroni Torrent (València), 1622.

Fundació de l'orde militar de la Concepció. Projecte, 1629.

A (...), de Jan van Stendonck (Brussel.les), 1630.

El rei de França al duc d'Epernon, 1633, traducció.

A (...) de Joan Bohigues, canonge (Barcelona), 1633.

Herència de D. Jofre de Blanes, comanador de Benicarló, 1636.

A (...) de Agustín del Carmen (Onda), 1654.

Memorial al rei de la vila d'Onda, demanant moratòria fiscal, ca. 1656.

Certificació de Jeronimo Çanoguera, mestre racional de València, sobre pensió a favor de Guillermo de Altar, 1660.

A (...), de Ramon Gasco y Cisneros (Ariza), 1671.
A Juan B. Salvador, de José París (Xàtiva), 1671.
A (...), de Enrique Chalon (Marsella), 1680.
«Copia de carta del S. Arzobispo de Sevilla a S.S.», 1687.
A (...), de Francisco Antonio Casares, 1698.

Documents sense autor ni data

Fur 44 de Pere II per a València.
«Consulta a D. Juan Crespi».
Projecte de R. O. sobre navegació a Índies i seda de Granada, 3 f.
Informe sobre l'arxiduc bisbe de Brixen i Bratislava, 4 f.
Fragment de sermó antimorisc, 2 f.
Sobre cartes hebrees a transmetre a Constantinoble.
Fragment d'al.legacions jurídiques. Núms. marginals 58-85.
Plet de Montserrat de Cruïlles contra Ramon Sans de la Llosa.
Fragment d'al.legacions, post 1629.
Esborranys d'arbitris, 9 f.
Terres de Miguel Garrido, situades a Vallada.
Al.legacions del Lic. Vélez de Jaén sobre venda de jurisdiccions reials.
Petició del «Comendador del pes», de València.
Súplica de Francisco Marsino.
Fragment de procés sobre aigües a Benifassà.
Arbitris sobre el patronat d'Índies.
Arbitris sobre el govern del regne, s. XVII.
Al.legacions sobre el mercat de València. s. XVIII. Català.
Inventario del archivo de la casa ducal de los Cardona, s. XX, 4 f.
»*Enumeración de los descendientes directos de los Colón (rama mayor del árbol genealógico)*», s. XX, 2 f.

Impresos

Pregón que por mandado del rey n. s. se ha dado en esta corte en veinte y dos de março deste año de 1623, Madrid, Juan González, 1623, 2 f.
Adición al Diario Mercantil, València, 1838.

[Matías DE LA RUBIA Y PÉREZ], *Por Don Joseph de Cardona Brizuela, vecino de la ciudad de València, con el marqués de Nules y Quirra, cavallero del Avito de Nuestra Señora de Montesa, don Joachín Catalá, vecino de la misma ciudad, sobre la posesión del vínculo fundado por doña Anna de Cardona, muger que fue de Don Luis Bravo de Acuña*, s. imp., s.a., 20p.

Diario de Mallorca, 21-IV-1904.

Raimundo SUREDA Y FORTUNY, «Los Colón», dins *Hidalguía* vol. 107 (Madrid, 1971), pp. 533-544 (separata).

SANT OLEGUER I L'APLICACIÓ DE LA REFORMA GREGORIANA

JOSEP M. MARTÍ BONET

INTRODUCCIÓ

Sé molt bé que al Dr. Àngel Fàbrega li plaurà que, amb motiu de la miscel·lània en honor seu, es tracti de la figura entranyable del nostre comú antecessor en el canonicat: Sant Oleguer. Quan aquest sant ja era bisbe de Barcelona i arquebisbe de Tarragona pogué aplicar a casa nostra la reforma gregoriana amb valentia i gran encert. Però no fou sols Catalunya la beneficiada de tan important iniciativa i impuls, sinó tota l'església llatina; car el nostre sant —el bisbe més important de l'edat medieval de Barcelona— tingué una influència definitiva que l'Esposa de Jesucrist recuperés la formosor i la llibertat tan necessàries per a l'evangelització dels pobles de la jove Europa. Oleguer —amb gran saviesa i exemplaritat— intervingué en la majoria de concilis que es celebraren en aquest període; ell fou, com sant Bernat, l'assessor de papes, reis, comtes, bisbes, canonges... i de tot aquell qui volia rebre el missatge de reforma i vida apostòlica que predicava i practicava el gran bisbe de Barcelona. Els quatre anys (1123-1126) de la vida de sant Oleguer que van des del Concili del Laterà I fins al sínode celebrat a Roma el mes de juliol de 1126 palesen unes fites històriques que cal remarcar i valorar entusiàsticament.

Ja està llest un estudi sobre la biografia i documentació de sant Oleguer, amb la col·laboració d'Anna Rich i Joan Bellés, que durant aquests darrers anys hem realitzat i que esperem publicar dins les

activitats dels 700 anys de la Catedral gòtica; tanmateix ara em plau oferir al Dr. Àngel Fàbrega un dels capítols més importants de la vida de Sant Oleguer referent a l'aplicació de la reforma gregoriana. L'esmentat capítol l'hem adaptat a les normes de la dita miscel·lània, transcrivint, però, sols els documents que creiem de més interès. Dels altres documents, en canvi, sols en donem un breu resum en el *regesta*.

El període més esplendorós de la vida de Sant Oleguer

Del període que va del concili Laterà I fins al romà d'Honori II (abril de 1123 - juliol de 1126) hem trobat 19 documents referents a sant Oleguer.[1] Una munió tan gran de pergamins i còpies —quasi contemporànies al sant— ens permet apropar-nos molt a la tasca pastoral d'aquest home que com més s'estudia mes interessant apareix. Hem repetit sovint que el nostre Oleguer fou un gran reformador en el sentit que té aquesta paraula en el període de la denominada Reforma gregoriana: volia la llibertat en el nomenament de tots els càrrecs eclesiàstics, començant pels bisbes. L'esmentada reforma exigia també que els béns de l'Església retornessin al govern i a la gestió eclesials; així podrien complir un dels objectius primordials de la mateixa església: l'atenció i ajut als pobres. L'aplicació, doncs, de la Reforma gregoriana fou impulsada per Oleguer en el concili de bisbes i magnats

1. - 4 documents de l'any 1123 (del setembre al desembre): doc 2 : consagració de l'església de l'Ametlla; doc. 3: consagració de l'església monàstica de Serrateix, Urgell; doc. 4: consagració de Sta. Maria de Guissona; i doc. 5: construcció d'una torre a Font-rubí del Penedès.

- 2 documents de l'any 1124 del mes de juliol,ambdós: doc 6: concòrdia en l'església de Sta. Maria del Mar de Barcelona; doc. 7: Oleguer actua de testimoni en l'atorgació d'unes possessions dins els murs de la ciutat de Barcelona.

- 6 documents de l'any 1125: doc. 8: sosteniment d'una llàntia a Sta. Eulàlia de la catedral; doc. 9: construcció d'una torre defensiva a Santa Eulàlia de Provençana; docs. 10 i 11: restitució dels delmes i primícies a Sant Joan de Sanata i a Collsabadell; doc. 12: establiment de dues parts del delme de Collsabadell; i doc. 13: consulta del bisbe de Vic a sant Oleguer.

- 7 documents de l'any 1126: doc. 14: concili mixt a Barcelona; doc. 15: concessió a la canònica de Barcelona d'unes propietats d'Oleguer dins els murs de la ciutat; doc. 16: donació a Terrassa, Oleguer com a testimoni; doc. 17: donació a favor de l'altar del Sant Sepulcre; docs. 18 i 19: donació i establiment d'un molí a Mollet; doc. 20: concili de Roma del 21 de juliol de 1126.

de Catalunya, celebrat a Barcelona el 10 de març de 1126,[2] constituint el vèrtex de la gran activitat pastoral del sant en aquest període de 4 anys. Oleguer se sentia responsable —com el que més dels reformadors— de les seves esglésies: Barcelona i Tarragona; tant és així que intentà en aquest període: consagrar temples;[3] restituir els delmes i primícies de les esglésies parroquials;[4] ajudar els bisbes de la restaurada província metropolitana: el de Vic;[5] el de Girona;[6] el d'Urgell...;[7] defensar els límits de les diòcesis de les ràtzies dels sarraïns;[8] ajudar els programes i les obres d'utilitat pública.[9] Hi ha també en aquests documents interessants notícies topogràfiques de Barcelona, de Terrassa,[10] l'Ametlla, Font-rubí, Sta. Eulàlia de Provençana, Sanata, Collsabadell, Mollet...[11] No hi manquen tampoc, notables referències a la devoció a Santa Eulàlia[12] i al Sant sepulcre de la catedral. possiblement, instituí després del viatge a Jerusalem de sant Oleguer —l'any 1122—[13] l'altar del Sant Sepulcre del Senyor en la Seu de Barcelona. Per últim, remarquem que Oleguer es comença a despendre de les seves propietats particulars que li venien possiblement dels seus pares (Oleguer i Guilla).[14]

Per tot el que hem apuntat òbviament el període que va del 1123 al 1126 fou una de les etapes més esplendoroses de sant Oleguer en l'aspecte especialment pastoral. Tanmateix serà difícil admetre en aquesta etapa altres fets que l'autor del volum 29 de l'España sagrada —el dominic P. Risco— vol inquibir dins el mateix període possiblement perquè desconeixia l'existència d'alguns d'aquests documents que comentem. El P. Risco dels 19 documents sols en coneixia 7.[15]

2. Doc. 14.
3. Docs. 2,3 i 4.
4. Docs. 10, 11 i 12.
5. Docs. 4, 13 i 14.
6. Docs. 6 i 14.
7. Doc. 3.
8. Doc. 5.
9. Docs. 14, 15, 18 i 19.
10. Doc. 16.
11. Docs. 2, 5, 8, 11, 18 i 19.
12. Doc. 8.
13. Doc. 17.
14. Docs. 15 i 17.
15. Docs. 2, 6, 8, 10, 11, 14 i 15.

Davant, per exemple, de tants documents resulta difícil posar en l'any 1125 l'anada del sant a Jerusalem. Nosaltres la posem abans del concili del Laterà I, any 1122 coincidint amb la peregrinació a Palestina que féu l'abat de Cluny i l'any del concili celebrat a Jerusalem.[16] Tampoc no es pot posar l'actuació com a legat papal d'una croada l'any 1123.[17]

Oleguer en el concili ecumènic del Laterà I

L'esdeveniment més important de l'any 1123 en la vida de sant Oleguer fou la participació en el concili ecumènic del Laterà I, i com a conseqüència d'aquest el seu nomenament com a legat papal per la reconquesta en tots els regnes d'Hispània. Referent al panorama que ofereix la història d'Espanya en aquest any, cal dir que en els regnes de Castella i Aragó hi havia intents molt forts de reconquesta.

16. El P. Risco en *España sagrada*, vol. 29 pàg. 265 argumenta així la cronologia del viatge a Palestina de sant Oleguer: «Después de la expedición mencionada de Tortosa, (finales de 1123) refiere la citada vida del santo (no la de Renall, sino la poco fiable de una anónimo copiada en el santoral de la catedral de Barcelona), su viaje al Oriente; porque como estaba ya conquistada por los cristianos la tierra santa de Jerusalén, deseaban muchos peregrinar allá; y la devoción de S. Olegario no quiso carecer de aquel consuelo de ver la tierra consagrada con los misterios de nuestra redención. Tratáronle con honor los prelados del Oriente, en especial el obispo de Trípoli el patriarca de Antioquía; y dice que volvió a Barcelona en el año de MCXXII; pero debe leerse XXV, como prueba lo referido hasta aquí. Entonces, añade, compuso muchas disensiones, y se dedicó a obras pías y útiles al público, recobrando para su iglesia de Barcelona la *décima de la moneda*, y moviendo al conde a buenas leyes y concordia con los *genoveses*. De esto hay las pruebas siguientes:...».

17. *España sagrada...*, vol. 29, pàg. 265: «El citado autor de la segunda Vida (núm. 7) dice, que gozando ya el honor de legado pontificio concurrió con el conde a la expedición de *Tortosa* y de *Lérida*, animando la tropa, corrigiendo abusos y haciendo que purificasen las conciencias. Añade que a la vuelta de esta guerra pacificó las disensiones que había entre el cabildo y Berenguer Armengol. Diago refiere por este tiempo (del año 1123) las diferencias del cabildo con Arnaldo Armengol (que dice era deán) sobre la capellanía de *Santa María del Mar*; y que poniéndose el santo de por medio, se comprometieron en él y en el obispo de Gerona D. Berenguer, los cuales sentenciaron el pleito en la sala capitular de Barcelona, día 9 de julio del año 1124 (doc. 6), y esto va acorde con la legacía desde abril del año antecedente, y con que a la vuelta de la expedición en que estuvo como legado, pacificó las disensiones mencionadas».

Alfons I d'Aragó, dit el Bataller, havia conquerit Tudela (a. 1119), Tarassona, Calataiud (a. 1120) i Fraga (a. 1122) encara que poc després perdé aquesta ciutat. Intentava també conquerir Lleida, però el comte Ramon Berenguer III li parà els peus.

A Castella i Lleó hi havia Dª Urraca —segona esposa d'Alfons I el Bataller— parella reial que no s'entenien gaire bé. Tant és així que Alfons I aconseguí la nul·litat del matrimoni.[18] Alfons VII, dit l'emperador, es preparava a heretar els estats de Castella i Lleó. Aquest era nebot del papa Calixt II (Guiu de Borgonya), ja que Guiu era fill de Ramon de Borgonya.

A Catalunya, la reconquesta anava molt lenta: Ramon Berenguer III posava tota l'esperança en l'ajut dels templers i estava preocupat per repoblar les Garrigues per dur a terme els preparatius de la reconquesta de Lleida, que mai no pogué aconseguir.[19]

Els bisbes més importants d'Espanya en aquest període eren Diego Gelmírez, arquebisbe de Santiago de Compostel·la; Bernat arquebisbe de Toledo i denominat primat, i el nostre sant Oleguer. Tots tres foren designats successivament legats papals per la guerra contra l'islam a la península.[20] L'any 1123, però, Bernat ja era molt vell; morí l'any següent,[21] i Gelmírez estava empresonat per la reina Urraca de Castella, Lleó i Galícia. Aquestes circumstàncies possiblement motivaren —com veurem— que el papa Calixt II, emparentat amb els reis d'Espanya, posés els ulls sobre sant Oleguer, nomenant-lo legat papal per la croada d'Hispània. No ens imaginem, però, el nostre sant portant un exèrcit, no era pas el seu tarannà. Però sí que féu tot el possible perquè els reis d'Espanya acomplissin aquesta tasca. Amb aquest preàmbul explicarem breument el gran esdeveniment del concili ecumènic Laterà I, en el qual participà el nostre sant. Però abans de tot ens podem preguntar si és cert que ell hi fou convidat. N'estem segurs, encara que no s'han conservat les llistes dels assistents; hi assistiren

18. L'any 1122 Urraca havia envaït a Galícia diverses fortaleses de l'enigmàtic arquebisbe de Santiago, Diego Gelmírez, el qual va empresonar tot i les protestes del papa Calixt II.

19. Lleida fou conquerida pel seu fill (Ramon Berenguer IV) l'any 1149.

20. Referent a Bernat de Toledo, vegi's, per exemple, la butlla «Egregie memoriae» (JL 6927); i en relació a Diego Gelmírez de Santiago la butlla «speciali fraternitati» (JL 6877).

21. P.B. GAMS, *Series episcoporum...*, pàg. 81.

més de 300 bisbes de totes les esglésies de l'Europa occidental. La majoria dels historiadors són d'aquesta opinió: o sigui, la preeminent presència de sant Oleguer, que féu, àdhuc, que un cànon impulsés la croada a Hispània.[22]

Ens diuen les cròniques que l'últim gran acte del pontificat de Calixt II fou la celebració d'un concili general que s'obrí al Laterà el 18 de març de 1123 i que serà anomenat també com el primer concili ecumènic celebrat a occident. El seu primer anunci el trobem en una butlla del papa el juny de 1122 a l'arquebisbe de Dol.[23] Una butlla d'aquest concili és copiada al Liber Antiquitatum. Un nou indici, doncs, que ens fa creure també que el nostre sant hi assistí.[24]

La participació al concili Laterà I dels bisbes fou molt àmplia: potser més de 300. Com és lògic, aquest concili havia de parlar del recent tractat de Worms de pacificació entre el papa i l'emperador, gràcies al qual l'església assolí la plena llibertat en les investidures (nomenaments de bisbes, abats, rectors...). Els articles foren de nou aprovats i solemnement dipositats a l'Arxiu de l'Església romana.

Del concili, ens n'ha arribat, a més de les notícies dels cronistes,

22. E. Flórez, *España sagrada...*, vol. 25, pàgs. 120-121: «El año 1123 se celebró el concilio general lateranense I. El papa Calixto II mandó que volviesen a la cruzada de Jerusalén o de España, los que antes tomaron las cruces y las dejaron... El papa estuvo en España y era tío del rey de Castilla Alfonso VII, por esto no es de extrañar que fomentase la sagrada expedición con tal viveza, que desease alentar el ejército con su misma presencia, como manifestó; pero no pudiendo cumplirlo, resarció el buen deseo, haciendo vicario suyo y legado *à latere* a nuestro santo Oldegario. Para esto escribió a todos los fieles una bula en que exhortó a los obispos, reyes, condes, príncipes y toda la cristiandad, a la guerra de España contra los infieles, concediéndoles las mismas indulgencias que a los defensores de Jerusalen; nombró en lugar de Su Santidad a nuestro arzobispo de Tarragona, Oldegario, como legado *à latere*, para que todo se hiciese con su acuerdo y resolución. La bula no tiene mas data, que *Data Lataeram .IV. Non. April.* Pero en virtud de haber celebrado allí el concilio general Lateranense, en el cual hay expresa mencion de la cruzada de España, mandando vuelvan a tomar cruces los que las habian dejado ("Eos autem qui pro Hierosolymitano vel hispano posuisse noscuntur, et eas dimississe, cruces iterato assumere... apostolica auctoritate praecipimus"; canon 11 del concilio laterano I).

«Estuvo nuestro arzobispo san Oleguer entre otros. Su presencia es muy creible así como el que la bula era del año 1123. No la tenemos hoy con firmas de prelados; pero siendo el nuestro tan puntual en concurrir a concilios, y viéndole hecho legado *à latere* en el mismo palacio lateranense, es muy creible suponerle presente».

23. JL 6977.

24. ACB, *Liber Antiquitatum*, vol. I, fol. 21.

els cànons disciplinaris i de reforma que van ésser promulgats el 27 de març. Són cànons que no diuen molt de nou dels anteriors concilis de la reforma gregoriana: hi ha la condemna de la simonia i del concubinat dels preveres, diaques i sotsdiaques, el recolzament de la treva de Déu i la imposició d'una nova croada que tant es podia realitzar a Palestina com a Hispània. El que sí que és novetat és el restablir (almenys així ho desitja) l'autoritat del bisbe sobre tota la respectiva diòcesi, buscant, a la vegada, els mitjans pels quals es vol que s'acabi la indisciplina clerical imposant eficaçment —almenys en la lletra— la reforma gregoriana. El mateix cronista Pere diaca parla dels privilegis papals concedits als monestirs que podrien interpretar-se com un obstacle perquè els bisbes tinguessin la plena autoritat i autonomia sostreta, en part —segons el cronista— pel mateix papa. Hi ha molts cànons (ns. 2, 4, 6, 8, i 16) que legislen sobre aquest últim tema. Però l'exempció abusiva dels monestirs en relació amb els bisbes, malgrat les disposicions anteriors, no fou pas resolta.

En el mateix concili fou canonitzat Conrad bisbe de Constança, un dels primers sants que no fou canonitzat per l'església local, sinó per Roma. Costum que després d'Innocenci III (a. 1208) s'imposà a tota l'església llatina.[25]

Dels 22 cànons ens criden especialment l'atenció: el 4, segons el

25. J. M. Martí Bonet «...*Calia una gran reforma*» (Barcelona, 1990) pàg. 51: «Un factor basat en la devoció a sant Pere que contribuí eficaçment a l'evolució històrica de la supremacia papal de l'època medieval fou la canonització dels sants. Fins al segle XIII no era una prerrogativa exclusiva dels papes, sinó que tant els sínodes com els bisbes, amb el consentiment de tota l'església local, elevaven sants a l'honor dels altars. Però l'any 993, en un sínode romà, fou canonitzat pel papa Joan XV un bisbe que no era de la província eclesiàstica de Roma. Aquest fou sant Ulric, bisbe d'Augsburg. Aquesta innovació papal tindrà en la vida de l'Església una àmplia repercussió. Molts bisbes i sínodes, devots de sant Pere, demanaran que el seu successor i vicari (de Sant Pere) els canonitzi els seus sants. Especialment ho demanaran les esglésies i províncies poc organitzades eclesiàsticament i que estaven encara sota el règim de missions d'influència romana. Elles prescindeixen del seu dret de canonitzar els seus sants perquè Roma —primat universal de l'Església i la seu episcopal de més prestigi—, amb gran solemnitat i honor, els canonitzi. Pocs anys després de la canonització de sant Ulric, Joan XVIII elevava a l'honor dels altars sant Marçal de Llemotges. El seu successor, Benet IX, canonitzà sant Simeó de Siracusa. I així es va introduint el costum per tota l'Església d'Occident, fins que el papa Innocenci III (1208) reserva a la Santa Seu el dret de canonitzar. Aquest fou ratificat en les decretals de Gregori IX (1234).

qual els laics no han de disposar en les coses eclesiàstiques;[26] el cànon 5: que no es celebrin matrimonis entre parents;[27] el cànon 7: que l'únic que pot donar la missió pastoral o «cura animarum» és el bisbe corresponent ni que fos l'atorgant ardiaca, arxiprest, prepòsit o degà;[28] el cànon 9: que qui és excomunicat pel seu bisbe no pot ésser rebut a la comunió per cap altre bisbe, abat o clergue; el cànon 10: que cap bisbe no sigui ordenat si abans no és elegit canònicament; el cànon 11 (al qual ens referirem més àmpliament després), que insisteix a fer la croada a Jerusalem; el cànon 13: sobre què cal fer amb aquells que trenquin la treva de Déu;[29] el cànon 15, referent als falsificadors de monedes que han d'ésser considerats maleïts, opressors dels pobres, pertorbadors de la ciutat i per tant que siguin separats de la comunió dels fidels; el cànon 16: que els qui peregrinin a Roma («limina apostolorum») o d'altres oratoris de sants, no siguin robats ni empresonats ni molestats amb tributs o taxes de pas durant la peregrinació; qui agredeixi aquest cànon serà excomunicat; el cànon 17: que als abats o monjos no imposin penitències públiques, ni visitin

26. MANSI, *Sacrorum conciliorum...*, vol. 21, pàg. 282: «Praeterea juxta beatissimi Stephani papae sanctionem statuimus, ut laici quamvis religiosi sint, nullam tamen de ecclesiastici rebus aliquid disponendi habeant facultatem: sed secundum apostolorum canones, omnium negotiorum ecclesiasticorum curam episcopus habeat, et ea velut Deo contemplante dispenset. Si quis ergo principum, aut laicorum aliorum, dispensationem vel donationem rerum sive possessionum ecclesiasticarum sibi vendicarit, ut sacrilegus judicetur».

27. MANSI, *Sacrorum conciliorum...*, vol. 21, pàg. 282: «Conjunctiones consanguineorum fieri prohibemus: quoniam eas, et Divinae, et saeculi prohibent leges. Leges enim Divinae, hoc agentes, et eos qui ex eis prodeunt, non solum ejiciunt, sed maledictos appellant; leges vero saeculi, infames tales eos vocant, et ab hereditate repellant. Nos itaque patres nostros sequentes, infamis eos notamus, et infames esse censemus».

28. MANSI, *Sacrorum conciliorum...*, vol. 21, pàg. 282: «Nullus omnino archidiaconus aut archipresbyter, aut praepositus, vel decanus, animarum curam, vel praebendas ecclesiae, sine judicio vel consensu episcopi, alicui tribuat: immo sicut sanctis canonibus constitutum est, cura et rerum ecclesiasticarum dispensatio in episcopi judicio et potestate permaneat. Si quis vero contra haec facere, aut potestatem ad episcopum pertinentem sibi vendicar praesumpserit, ab ecclesiae liminibus arceatur».

29. MANSI, *Sacrorum conciliorum...*, vol. 21, pàg. 284: «Si quis treguam diffregerit, usque tertio, ad satisfactionem ab episcopo admoneatur. Quod si tertio admonitus satisfacere contempserit, episcopus, vel cum metropolitani consilio, aut cum duobus, aut uno vicinorum episcoporum in rebellem anathematis sententiam dictet, et per scripturam episcopis circumquaque denuntiet».

els malalts, no els ungeixin ni cantin misses públiques;[30] el cànon 18: els rectors de les parròquies seran constituïts pel bisbe (no pels laics); els delmes de les parròquies seran controlats pel bisbe; el cànon 21: imposició del celibat als preveres, diaques, sotsdiaques i monjos.[31]

Aquests cànons són la síntesi del triomf de la reforma gregoriana. Certament, els temes tractats foren concretats per anteriors concilis, però és una síntesi entre el que el papa Calixt II volia sincerament i els assistents al concili, a favor de la gran reforma de l'Església. I entre aquests assistents trobem el nostre sant Oleguer, que indiscutiblement volia aquesta reforma que ja havia imposat abans a Barcelona, així com havia influït el comte Ramon Berenguer III perquè ja abans del concili Catalunya i Provença fossin les regions pioneres de la reforma gregoriana.

Possiblement no es podia concretar millor l'ideari del sant barceloní tal com apareixen en aquests excel·lents cànons. I nosaltres veiem també en ells la mà del metropolita i bisbe de Tarragona i Barcelona; o almenys ell tenia ni més ni menys aquest programa per les seves diòcesis; tant és així que si calgués fer una apologia d'Oleguer no es faria altra cosa que repetir els suara exposats cànons d'un dels concilis més grans de l'Església: el Laterà I. Evidentment, el sant volia la llibertat de l'Església; no la intromissió simoníaca de cobejosos laics. Volia que l'Església fos lliure i també santa, ben estructurada amb la figura del bisbe. Aquest, calia que vigilés constantment els seus sacerdots a fi que fossin castos, tinguessin l'amatent *cura animarum*, que no fossin entorpits per alguns monjos, acceptant aquests la figura pastoral del bisbe a les parròquies i en la demarcació diocesana. El bisbe és el primer responsable de la diòcesi i per tant aquest paper o, si voleu, aquest servei calia que fos respectat totalment pels altres bisbes. Però no es concretava la missió del bisbe en els afers exclusivament de disciplina eclesiàstica, sinó que s'ampliava beneficiosament sobre tota la societat arribant-se a concretar a les disposicions sobre els falsificadors

30. MANSI, *Sacrorum conciliorum...*, vol. 21, pàg. 285: «Interdicimus abbatibus et monachis publicas poenitentias dare, et infirmos visitare, et unctiones facere, et Missas publicas cantare. Chrisma et oleum, consecrationes altarium, ordinationes clericorum ab episcopis accipiant in quorum parochiis manent».

31. MANSI, *Sacrorum conciliorum...*, vol. 21, pàg.286: «Presbyteris, diaconibus, subdiaconibus, et monachis, concubinas habere, seu matrimonia contrahere, penitus interdicimus; contracta quoque matrimonia ab hujusmodi personis disjungi, et personas ad poenitentiam debere redigi, juxta sacrorum canonum diffinitionem, judicamus».

de monedes o la pacificació d'aquelles gents tan bel·licoses acceptant aquell invent tan català (gràcies a l'abat Oliba) com era la treva de Déu. Calia també que s'impulsessin les peregrinacions als llocs anomenats «martyrium» a Palestina o a les tombes dels grans apòstols (sants Pere, Pau i Jaume). Per això es dóna una munió de privilegis a qui peregrina. Era molt important remarcar la importància de les peregrinacions, ja que és un dels elements més pregons de la configuració de la societat europea d'aquell període; no sols important en l'aspecte religiós, sinó també cultural i d'autèntica germanor de tantes persones que no volien esclavitzar-se dins el petit territori feudal en què vivien. De tot això n'hem de donar gràcies al concili Laterà I amb els seus grans protagonistes: Calixt II i els bisbes, entre els quals hi havia com a entusiasta propulsor dels ideals proclamats en el concili, el nostre sant Oleguer.

Sant Oleguer, legat papal

Un dels cànons del Laterà I que més transcendència tingué en la persona de sant Oleguer fou l'11è. El concili amplia la croada a Espanya. Utilitza unes expressions que són més aviat poètiques: els croats eren els qui portaven la creu en el seus vestits; d'aquí el nom de croada. Calia -segons el concili- que aquestes creus fossin emprades de nou tant a llocs sants (Palestina) com a Espanya.[32] Veiem en aquest cànon les notícies que donaria sant Oleguer a l'aula conciliar sobre com es trobaven les campanyes de la reconquesta espanyola i l'estat de decadència i corrupció que el mateix Oleguer veié a Palestina en el pelegrinatge que acabava de fer a aquelles terres. Els croats segons el cànon estaven «distrets» i havien perdut l'entusiasme religiós de la

32. Mansi, *Sacrorum conciliorum...*, vol. 21, pàg. 284: «Eis qui Hierosolymam proficiscuntur, et ad Christianam gentem defendendam, et tyrannidem infidelium debellandam, efficaciter auxilium praebuerint, suorum peccatorum remissionem concedimus, et domos et familias atque omnia bona eorum in B. Petri, et Romanae ecclesiae protectione, sicut a domino nostro papa Urbano statutum fuit, suscipimus. Quicumque ergo ea distrahere vel auferre, quandiu in via illa morantur, praesumpserint, excommunicationis ultione plectantur. Eos autem, qui pro Hierosolymitano vel Hispano itinere cruce sibi in vestibus posuisse noscuntur, et ea dimisisse, cruces iterato assumere, viam ab instanti pascha usque ad sequens proximum pascha perficere, apostolica auctoritate praecipimus».

primera croada. Calia reconduir de nou la campanya, però, si això no fos possible, almenys en les terres d'Oleguer es podrien lucrar les mateixes indulgències que a Palestina. Era necessari donar un nou impuls a la reconquesta; així ho veia no sols sant Oleguer, sinó el mateix papa, que abans de ser elegit com a tal havia estat a Espanya i estava emparentat amb els reis de la península com hem exposat. Per a dur a terme aquesta enardida croada no hi havia cap dubte que l'home més indicat era el nostre sant, encara que el mateix Calixt II indica que ell personalment voldria portar la campanya, però que les moltes obligacions que el papa té li impedeixen anar a Espanya; per aquest motiu, el papa elegeix Oleguer com a legat a Espanya. I d'aquí es promulga la butlla «Pastoralis officii»[33] dirigida a tots els bisbes de l'Església, als reis, als comtes, als prínceps i als fidels de Déu.

Com tot privilegi solemne papal, s'inicia amb una reflexió pastoral de la missió que té el papa envers els fidels del Senyor, especialment davant de les calamitats i l'opressió constant que sofreix l'església dels hispans a causa dels pagans (infidels sarraïns) que allí omplen de morts i sofriments.[34] Per tant, en tenir el papa la legació de part de Déu, incita tots els fidels a defensar i alliberar l'Església de tan gran opressió, concedint a qui així ho faci la remissió dels pecats, tal com es va concedir a favor d'aquells que anaven a defendre i alliberar en les regions de la part oriental (Palestina). A tots els qui vesteixen en els seus hàbits la creu (de la croada) —o sigui, als croats— se'ls impedeix participar en l'exèrcit que per aquesta finalitat es crearà en el període que va de la següent Pasqua fins a l'altra (Pasqua).[35] Enfront d'aquest exèrcit hi havia d'anar el mateix papa, però, no essent possible la presència papal a la croada, delegà Oleguer, arquebisbe de Tarragona, «l'estimat germà nostre», perquè fos el vicari seu a fi que segons el seu albir corregís i confirmés (en nom del papa) tot el que fos necessari. Si hi hagués algun dubte en l'exèrcit, ell per la seva experiència haurà

33. Doc. 1.

34. Doc. 1: «Pastoralis officiii nobis a Deo commissi sollicitudo depostit ut omni vigilantia et circunspectione gregem dominicum et custodiamus et paschamus Ispaniarum siquidem ecclesia quot calamitatibus quot filiorum Dei mortibus per paganorum opresionem assidue conteritur neminem vestrum latere credimus».

35. Doc. 1: «Illos autem qui signum Crucis in suis vestibus hac de causa imposuerunt si ab hoc Pascha usque ad aliud votum suum persolvere non sategerint a gremio deinceps sancte ecclesiae donec satisfaciant summovemus verum quia exercitum vestrum per nos ut desideraremus visitare nequimus».

de determinar el que sigui convenient serà ell, doncs, la darrera instància de les possibles dissensions i dubitacions de l'exèrcit. El papa demana que Oleguer sigui atès per tots (reis, bisbes i fidels) amb la mateixa caritat que ell (el papa) té amb Oleguer. Al final, hi ha la benedicció papal augurant la victòria contra els enemics dels cristians.[36]

Tenim a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona una còpia —quasi contemporània a l'original perdut— de la butlla «Pastoralis officii». Potser aquest és el motiu pel qual sols es copiés una simple nota cronològica i no es fes cap referència a l'any i a les signatures que de segur que eren l'original. Sols hi ha: «Datum Laterani quarto nonas aprilis». Òbviament —com hem exposat— la butlla procedeix del mateix nucli (cànon 11) del concili celebrat al Laterà els mesos de març i abril del 1123.

L'entusiasme del papa Calixt II i possiblement del mateix sant Oleguer d'iniciar una croada a Espanya fou esvaït pels esdeveniments dels anys 1123 i 1124. Calixt II morí a Roma el 13 de desembre de 1124 amargat per les lluites contínues de les dues famílies romanes, el Pierleoni i els Frangipani. Roma era una ciutat insegura; el papa prou feina tenia a mantenir-se en la seva seu; així durant molts dels seus darrers mesos hagué de refugiar-se fora de Roma. La situació d'Espanya no era menys penosa: els reis es feien la guerra llastimosament entre ells. I a Palestina els croats difícilment podien mantenir-se en el poder amb no poca corrupció interna. Per tant, era impensable agrupar un gran exèrcit. Aquestes circumstàncies expliquem per què no hi ha rastre de la delegació papal efectiva de sant Oleguer a Espanya[37]. La victòria desitjada pel papa no arribà. Tanmateix, gràcies al concili del Laterà s'assolí la victòria de la reforma. I el sant bisbe de Barcelona pogué

36. Doc. 1: «Omnipotens dominus beatorum apostolorum suorum Petri et Pauli meritis sua nos miseratione custodiat et ad gloriosam de inimicis christianorum victoriam et felicem consumationem pervenire concedat».

37. Alguns autors volen veure l'actuació com a legat pontifici en una campanya que féu Ramon Berenguer III a Tortosa i a Lleida abans del setembre de 1123. No sembla, però, possible aquesta interpretació, ja que sabem que no el 1123, sinó el 1126, el comte sofrí una derrota a Corbins durant una incursió almoràvit. Mai en aquestes ràtzies no es veu un exèrcit de croats dirigits per sant Oleguer. L'autor de la segona biografia -no la de Remall que es mereix tota veracitat- diu que un cop va anar al concili Laterà va ajudar el comte en la campanya de Tortosa i Lleida: «...vocatus a Calixto adiit Lateranense concilio.... cumque tantam esset pontifex intuitus sapientiam, in Hispaniarum regnis suum a latere constituit legatum, cumque legali offici fungeretur

imposar la reforma no sols a les seves demarcacions episcopals, sinó a tot Europa. El paper d'Oleguer en l'aplicació del concili fou decisiva. Recordem que es volia que els nous bisbes elegits a Europa fossin reformadors; d'aquí s'intenta que el col·lectiu del qual sortien els bisbes (els canonges) fos reformat: fos —com es deia— «regular» segons les regles de sant Agustí o dels canonges regulars. A aquest tema es refereix molt bé el professor Friedrich Kempf en fer la conclusió del concili del Laterà: «En aquest concili es consigna meravellosament i es reuneix d'una manera impressionant tot el que per la Reforma gregoriana s'havia lluitat. Però en sentir en ell (concili Laterà) envigorits els bisbes, ja no fou tan necessari el paper reformador dels monjos de Cluny ni dels mateixos papes; l'atenció se centra en altres estaments del clergat, o sigui la reforma a través dels canonges regulars informada pels bisbes».[38] I en això tingué gran importància l'actuació del nostre sant, influint en la congregació de canonges regulars de Sant Ruf. Tant és així, que molts dels bisbes de Catalunya, Provença, França... del període postconciliar del Laterà I seran bisbes reformadors procedents dels canonges regulars. Fou, doncs, la gran victòria de sant Oleguer; no la victòria d'un exèrcit violent que sortosament Oleguer no podia dirigir, ja que era un sant, sinó una pacífica imposició de la més gran reforma (la gregoriana) que mai abans no havia vist l'Església.

El concili de Barcelona

Hem dit que sant Oleguer volgué aplicar la Reforma gregoriana, tot seguit després del concili del Laterà. Això es demostra en la seva insistència, per exemple que les esglésies parroquials tinguessin la

---

abstitit comiti Dertosam et Illerdem opugnanti, quid vero in illis proeliis proficeret, militiam consolando, et sacramentaliter illos confitendo, dixit belli fortunatus eventus militantium ablati abusus» (vegi's *España sagrada*, vol. 29, pàg. 489). Diu molt bé que Oleguer anà a Roma en la celebració del Laterà I, però creiem que s'equivoca posant Oleguer en una guerra el 1123 a Tortosa i Lleida. A més a l'autor de la segona biografia no se li pot donar massa confiança en l'aspecte històric, ja que és una biografia molt posterior al sant; no pas com la de Renall, que li és contemporani.

38. F. Kempf, *La Iglesia en la era de la reforma gregoriana* = H. Jedin, *Manual de la historia de la Iglesia* (Barcelona, 1987) vol. III, pàg. 616.

llibertat de disposar dels seus béns, així com el privilegi d'exempció de les sagreres —almenys trenta passes al voltant de l'edifici del temple—. En totes les consagracions de les esglésies d'aquest període es repeteix la fórmula: «l'esmentada església gaudirà de la plena llibertat de tal manera que cap eclesiàstic o secular —a excepció dels drets que pot tenir el bisbe i el capítol catedral— no gosi espoliar els seus béns o l'envaeixi».[39]

L'aplicació definitiva de la Reforma gregoriana a Catalunya es realitzà «a petició de l'arquebisbe Oleguer»,[40] en el concili mixt que se celebrà al palau comtal de Barcelona el 10 de març de 1126.[41] Hi assistiren alguns dels bisbes sufraganis de la província de Tarragona, en concret Ramon Gaufred bisbe de Vic[42] i Berenguer Dalmau, bisbe de Girona.[43]

Els altres tres bisbes que formaven la província eclesiàstica no hi van assistir: el d'Urgell,[44] el d'Elna[45] i el de Roda-Barbastre. D'aquest últim, —un tal (sant) Ramon Guillem— poc hi podia assistir, perquè en els primers mesos del 1126 fou destituït.[46] Junt amb sant Oleguer el metropolita, presidien el concili Ramon Berenguer III i el seu fill Ramon Berenguer IV (fill del comte català i de Dolça —tenia aquest 13 anys

39. Vegi's per exemple el formulari de les consagracions de l'Ametlla (doc. 2).

40. El cronista del concili (MANSI, *Sacrorum conciliorum...*, vol. 21, 341) afirma textualment: «En aquesta reunió es reformà l'estat del bé comú i es van esmenar els excessos que s'havien produït contra els drets eclesiàstics. Això ho va demanar al comte Oleguer el comte Ramon Berenguer, comte de Barcelona i Provença. I ho va aconseguir d'ell».

41. Doc. 14.

42. Ramon Gaufred fou bisbe de Vic del 1109 al 1146 (vegi's GAMS, *Series episcoporum...*, pàg. 90).

43. Berenguer Dalmau fou bisbe de Girona del 1114 al 1146 (vegi's GAMS, *Series episcoporum...*, pàg. 33).

44. Durant els anys 1123 al 1141 fou bisbe d'Urgell Pere Berenguer (GAMS, *Series episcoporum...*, pàg. 86).

45. Durant els anys 1113-1129 Pere Bernat fou bisbe d'Elna (GAMS, *Series episcoporum...*, pàg. 69).

46. El bisbe de Barbastre-Roda acompanyà sant Oleguer al concili I del Laterà; tanmateix tenia moltes dificultats perquè era una zona fronterera entre Catalunya i Aragó. El bisbat de Barbastre ja havia estat erigit el 1101 pel papa Pasqual II consistent en una ampliació del bisbat de Roda a petició de Pere I, rei d'Aragó i comte de Ribagorça i de Ponç, bisbe de Roda; després de la conquesta cristiana de Barbastre el 1101. Aquesta nova seu, tanmateix, fou considerada provisional mentre no va ser conquerida Lleida. Fins al 1110 el bisbe Ramon de Roda no traslladà la seva residència a la nova capital; en fou expulsat violentament el 1116 per les tropes del bisbe d'Osca. Durant el

i el seu pare 44. Sant Oleguer en tenia 66). També hi assistiren tots els abats de Catalunya amb molts prohoms («proceres») laics i una «multitudo infinita» de nobles.[47]

«Entre moltes coses —afirma el cronista del concili— que s'establiren en bé de la utilitat i reforma de l'Església en els comtats de Catalunya, pel comte i pel seu fill, pels prohoms i nobles foren restituïdes a Oleguer totes les esglésies i cementiris amb els rèdits i tot el que anteriorment posseïa l'església, malgrat que en perjudici seu en temps anterior fos usurpat; o sigui es concedí a l'església *l'íntegra llibertat en les mateixes esglésies, sense cap reserva en la jurisdicció sobre elles*».

El text del concili que podem trobar copiat en el *Liber antiquitatum* es divideix en 13 resolucions o cànons que breument detallarem:

1/ Immunitat de la sagrera[48]

2/ Actuació davant els robatoris en les esglésies i béns eclesiàstics[49]

---

període 1130-1134 el bisbe de Roda recuperà Barbastre. Però l'any 1126 el bisbe Ramon Guillem fou destituït (malgrat ésser considerat sant) per les pressions del bisbe d'Osca i la complicitat d'Alfons I d'Aragó. (Vegi's GAMS, *Series episcoporum...*, pàg. 43).

47. MANSI, *Sacrorum conciliorum...*, vol. 21, pàg. 341: «Anno Christi 1126 comitia generalia totius Principatus celebrata, in Reipublicae flatus reformatus, et saecularium adversus Ecclesiastica jura excessus emendati. Petiit id a Raymundo III. Barcinonensi et Provinciae Comite Beatus Oldegarius, cujus desiderio annuit Comes, et in ejus palatio uterque Ordo coactus fuit. Ex ecclesiasticis adfuere Oldegarius Metropolitanus, Raymundus Ausonensis, et Berengarius Gerundenses Episcopi, ac Catalauniae Abbates omnes. Ex Laicis Comes cum Raymundo Berengario filio post patris mortem Aragoniae Principe, Proceres multi, et Nobilium multitudo infinita». En el *Liber Antiquitatum* de la catedral de Barcelona es diu textualment: «Anno dominice Incarnationis... convenerunt in unum venerabilis vir Ollegarius tarragonensis archiepiscopus et Raimundus ausonensis et Berengarius gerundensis episcopi et abbates terre et magnates quamplurimi in palatio barchinonensi in presencia domini Raimundi barchinonensis comitis et marchionis et filii eius Raimundi ad tractandum de comuni utilitati ipsius terre».

48. Doc. 14: «Constituetur namque predicti episcopi cum ceteris magnatibus ut ab ipsa die et deincebs ullus utriusque sexus homo ecclesiam aut mansiones que in circuitu ecclesie sunt aut erunt usque ad .XXX. passus non invadat aut infringat nisi episcopi aut canonici quibus illa ecclesia subiecta fuerit propter suum censum aut propter hominem hinc eiciendum excomunicatum. Ecclesias autem illas in hac defensione non posuere in quibus castella constructa sunt».

49. Doc. 14: «Eas vero ecclesias in quibus raptores vel fures predam vel furto

3/ Càstig de 600 sous a qui no compleixi en la immunitat de les sagreres[50]

4/ Els alous en els cementiris[51]

5/ Els clergues i monjos no poden casar-se ni portar armes. Injúries infligides als clergues[52]

6/ Els béns comuns dels canonges i monjos no poden ésser alienats[53]

7/ Regulació de les activitats agropecuniàries en pau i seguretat[54]

8/ Contra els incendiaris[55]

9/ Contra els qui no respecten la pau i treva de Déu[56]

10/ Cal tornar a l'església les propietats usurpades (esglésies,

---

congregaverint vel malefaciendo exierint aut illic redierint tam diu salvas esse iubemus donec querimonia male facti aut proprium episcopum aut ad sedem vicensem prius perveniat. Si autem illi predones aut fures precepto episcopi et canonicorum vicensis sedis iusticiam facere noluerit aut distulerit tunc auctoritate predicte sedis episcopi et canonicorum habeatur illa ecclesia absque munitione».

50. Doc. 14: «Ille autem homo qui aliter ecclesiam invaserit aut eaque in circuitu eius sive usque ad .XXX. passus irruperit summam sexcentorum solidorum pro sacrilegium compositione emendet. Et tamdiu excomunicetur quosque digne satisfaciat».

51. Doc. 14: «Siquis tamen intra ipsum cimiterium alodium proprium habuerit et eo pacto illud ecclesie dederit ut habeat inde ecclesia annuum censum pro salvitate in qua episcopus eum posuit. Reservata sibi sua proprietate poterit ipse homo in ipso suo alodio distringere hominem suum vel feminam de sua iusticia cum opus fuerit».

52. Doc. 14: «Item placuit ut clericos qui arma non portaverint aut monachos seu sacrimoniales sive ceteras mulieres aut eos qui cum eis ierint aut fuerint si arma non tulerint ullus homo non invadat neque aliquam eis iniuria facere presumat».

53. Doc. 14: «Comunia vero canonicorum vel monachorum ullus hoc non infringat aut non aliquid diripiat».

54. Doc. 14: «Similiter confirmaverunt predicti episcopi et principes et ullus homo in isto espatium (sic) predicta non faciat de equabus vel pullis earum et ut mones negotiatores qui causa mercandi vadunt per terram vel ad forum et omnes qui vadunt ad molendinum causa molendi cum omnibus suis rebus in hac pacis securitate cum ipsis bestiis et honeribus suis constituere boves autem et omnes alias bestias aregas cum toto suo aper et cum ipso aratore qui inde araverit vel pascuis eas duxerit vel custodierit cum ipso semente qui in eadem pace nichilominus posuerunt».

55. Doc. 14: «Nullus homo audeat incendere domum vel res alterius nisi sicut scriptum est pro necessitate iusticie cum consilio ipsius episcopi. Quod si aliter presumpserit sentenciam que super hoc a romano pontifice promulgata est subeat et donec hoc faciat sit excomunicatus et abhominatus ab omnibus fidelibus».

56. Doc. 14: «Qui cumque enim hanc pacem quam prediximus infregerit et illi cui eam infregerit infra .XV. dies in simplum non emendaverit si dies .XV. transierint in duplo componat. Quam duplationem habeat episcopus ipse qui eam redirigere fecerit».

cementiris, alous, oblacions, béns dels clergues, capellanies o qualsevol donació feta a les esglésies)[57]

11/ Cal retornar a l'església la part que li correspon pels delmes[58]

12/ Si ho disposa el bisbe, cal que qui hagi retingut delmes a l'església col·labori per trenta dies en les croades contra els sarraïns[59]

13/ Els alous servicials procedents dels laics i que són retinguts pels clergues, cal que siguin redimits amicalment.[60]

Difícilment trobarem en els concilis celebrats en l'època de la post-reforma gregoriana unes resolucions (o cànons) tan complets i adequats als ideals proposats pels grans protagonistes del retorn genuí a la purificació eclesial. Això demostra el gran paper que tingué sant Oleguer en la Reforma gregoriana. Celibat per als clergues, llibertat de les esglésies, retorn de les possessions a l'església, immunitat de les sagreres, imposició dels delmes en benefici de les mateixes esglésies, pau i treva de Déu, pacífica convivència en les activitats civils dels pobles... Tot ve concretat en aquest gran concili mixt (civil-eclesiàstic) presidit per sant Oleguer i els comtes de Barcelona. Alguns d'aquests cànons obtingueren el consens i aclamació de tots els presents com el referent a això: que «es retorni a la potestat de l'arquebisbe (Oleguer) i dels bisbes les esglésies amb els alous, oblacions, donacions

57. Doc. 14: «Predictus quoque venerabilis comes cum filio suo Raimundo cum consensu et aclamatione magnatum et nobilium virorum ipsi et omnes qui in ecclesiis aliquid requirebant dimiserunt in potestate archiepiscopi et predictorum episcoporum omnes ecclesias cum alodiis et oblationibus et defunctionibus suis que meo habent vel habere debent vel in antea eis iuste concessa fuerit clericos quoque et eorum bona et capellanias et omne donatione ecclesiarum ut ipse archiepiscopus et episcopi habeant et omnia libere et disponant ea in beneplacito suo secundum canones ad honorem Dei et ipsius ecclesie. Cimiteria quoque dimiserunt eis libera excepto hoc quod suprascriptum est si forte aliquis habuerit ibi alodium suum proprium quod non erit in ipsa salvitate nisi annuum censum ipsi reddierit ecclesie».

58. Doc. 14: «In parte autem decimarum quam ecclesie habent ipsi clerici ponant homines suos qui requirant et accipiant ipsam partem libere ad opus ecclesie sicut et decimarum laicorum accipiunt suas».

59. Doc. 14: «Pro illis autem decimis quas laici adhuc sibi retinent faciant omnibus per .XXX^a^. dies super sarracenos quando suus episcopus eis mandaverit».

60. Doc. 14: «Si clericus tenuerit aliqua alodia servicialia a laico et ipse laicus voluerit amicabiliter dimittere habeat ea. Sui atque recuperet sibi dum modo ut laica persona nullatenus habeat aliquam donationem super ecclesiasticam personam vel cetera bona eius».

testamentàries (vegi's n. 10). Però de totes les resolucions conciliars ens criden especial atenció les referents als delmes i a la sagrera.

Els delmes i la sagrera

La història del delme és molt àmplia; arriba fins i tot a disposicions de l'Antic Testament (Deuteronomi). El delme es pot definir com l'impost del deu per cent sobre els productes de la terra destinat a assegurar el manteniment del clergat i dels edificis religiosos. Els primers cristians no estaven pas inclinats a exigir-lo, ja que ho consideraven costum jueu; més aviat cercaven les col·lectes lliures per subvenir a les necessitats dels pobres i dels clergues, que eren considerats com a pertanyents a l'estament dels pobres. D'aquí va néixer la "mensa episcopal" i capitular amb la institució de la Pia Almoina. Tanmateix, ja en el segle VI en els concilis de Tours i Mâçon es feren els primers passos per tornar a imposar el delme com a tribut eclesiàstic. Però l'impuls més important es deu a Pipí el Breu, que n'imposà definitivament el caràcter obligatori que fou confirmat per capitulars de Carlemany (a. 779 i 794). Pipí el Breu (a. 765) volia ajudar al manteniment de les esglésies, per això en establir el delme determina que aquest deu per cent sigui destinat exclusivament a la «cura de les ànimes» (o activitat pastoral de les esglésies). Es concretà més: una quarta part era per al bisbe i les altres tres parts per als clergues parroquials.

La introducció general del delme fou de gran importància per a l'organització eclesiàstica: es determinaren els límits territorials del delme tenint molt presents les demarcacions de les parròquies. A través de Catalunya els costums del delme s'imposaren a tot Hispània. S'inicià una complicada administració dels delmes: els qui tenien presents les collites i es denominaven «predials»; els referents als ramats «mixtos» i els sous dels individus «delmes personals». Anualment es determinava un percentatge concretat del total de les collites sense tenir presents les inversions i despeses necessàries (llavors i eines) per arribar a fer produir la terra. Això féu que el delme fos malvist pels camperols i fos un niu de discussions interminables. L'administració del delme, malauradament, portà a la corrupció: molts delmes es secularitzaren en passar a mans dels senyors laics per compra, arrendament, establiment quasi emfitèutic o com a compensació d'algun

benefici concedit a l'Església. Això donà lloc a un progressiu empobriment del clergat rural i de les canòniques. Els grans senyors —en l'època anterior al concili que comentem— es feren molt rics en perjudici de les esglésies i del manteniment dels mateixos edificis eclesials. Per això són tan importants les resolucions del concili de Barcelona. Es volia retornar a la finalitat primera dels delmes: les obres de l'Església i l'ajut als pobres. En cas de conflicte —en retornar els delmes— seria el bisbe, com en el cas de Vic, qui determinés una resolució que no fos lesiva a alguna de les parts en litigi (vegi's ns. 2 i 4). Àdhuc es podria reparar el greuge fet per la usurpació dels delmes participant a la croada (vegi's n. 11).

Amb la recuperació dels delmes i la total llibertat de les esglésies, Oleguer aconseguí una àmplia possibilitat de dotar les pobres esglésies rurals de tot Catalunya, de restaurar-les i àdhuc de crear-ne de noves. Les esglésies s'havien de convertir en llocs segurs i per això en gran part havien de tenir una torre de defensa fortament vigilada pel rector i els feligresos contra les agressions dels lladres i de les possibles ràtzies de l'islam. Els qui no fessin cas d'aquests cànons serien excomunicats (vegi's ns. 1, 2, i 3).

Una altra institució que fou enormement vigoritzada gràcies a sant Oleguer i el concili de Barcelona que comentem, fou la «sagrera». Aquesta paraula prové del fet que en els llocs d'immunitat eclesiàstica es guarden molts cellers («sagrers») o petits graners propietat dels masos de la corresponent feligresia, on guardaven llurs collites per protegir-les del pillatge. És una institució típicament catalana que procedia ja de la immunitat que tenien els temples romans. En l'època que estudiem podríem definir-la com un terreny sagrat, posat sota la protecció i immunitat eclesiàstica que envoltava les esglésies consagrades. En totes les consagracions d'esglésies en què intervingué sant Oleguer s'hi constata la presència d'aquest curiós terreny sagrat. Com és obvi, comprenia el temple, el cementiri i un espai inclòs, dintre les trenta passes. Buscant, doncs, la seguretat i immunitat que oferia la sagrera es van instal·lar molts petits graners que estaven protegits contra la cobdícia del braç secular, així com dels robatoris. Sovint, també, aquestes sagreres es convertien en hospicis on passaren a residir els homes lliures dedicats a petits oficis, els quals, en aquests llocs excepcionals, podien actuar amb plena llibertat. També en aquest període —tal com veiem en el nostre concili de Barcelona— les sagreres foren posades sota la pau i treva de Déu (vegi's n. 7). Com hem dit,

immunitat significava protecció de l'església sobre aquests terrenys. En les sagreres no podia entrar l'autoritat civil: era com si qui es protegia en les sagreres i especialment en l'interior del temple consagrat, apel·lés al judici de Déu i de l'Església. Immunitat que serà acceptada durant molts segles per l'autoritat seglar. Qui gosava transgredir l'esmentada immunitat era excomunicat per l'església.

Sorprèn molt gratament que precisament en el primer cànon del concili de Barcelona es decretés sobre les sagreres, indici segons el qual es pot deduir la importància que donava sant Oleguer a tan beneficiosa institució: «Es constitueix —diu textualment el primer cànon— pels bisbes i magnats que des d'aquest dia i per sempre qualsevol home dels dos sexes no podrà envair ni infligir (danys) a les esglésies i cementiris, cases i terrenys que es trobin a trenta passos (de l'església) a excepció de l'autoritat del bisbe i de la canònica si hi té censos. Qui no compleixi això serà excomunicat» (vegi's ns. 1 i 2).

En el suport, doncs, de la institució de la sagrera, Oleguer féu un pas molt decisiu en el tarannà peculiar de les nostres parròquies; aquestes es convertiran en llocs segurs de justícia, de convivència i d'impuls de petits artesans. Quan observem en la majoria de les parròquies consagrades pel sant que estan minades de sitges fins i tot dins de les naus del temple no podem sinó recordar la institució que tant ajudà els nostres camperols i la mateixa església.

Se'ns diu que en aquest concili de Barcelona es concediren molts privilegis a l'església de Barcelona, gràcies a la benignitat del gran amic de sant Oleguer, el comte Ramon Berenguer III. Entre aquests privilegis n'hi ha un de ben peculiar: la concessió de la dècima part dels lluïsmes i drets usètics que tenia el comte i que corresponien al seu fill (Ramon Berenguer IV) de totes les naus que entraven o sortien, o simplement transitaven pel port de Barcelona. També concedí al bisbe de Barcelona i a la seva seu la dècima de tota la moneda de Barcelona.[61]

61. Ens diu el Pare Risco en el volum dedicat a la diòcesi de Barcelona en *España sagrada* pàg. 266: «Una escritura del conde de Barcelona D. Pedro, rey de Aragón, dada en Lérida 14 calendas aprilis del año 1210, confirmó a la santa iglesia de Barcelona las donaciones que la hizo el conde D. Ramón su abuelo *in vita Beati Ollegari* de todas las *décimas de Laudas y Usáticos* que tenía el conde, y correspondían a su hijo, de todas las naves que entrasen, saliesen o transitasen por Barcelona. Item, en vida del mismo Olegario concedió aquel conde y confirmó el rey expresado, a la sede, la décima de toda moneda: así la citada escritura».

No és, doncs, gens exagerat afirmar que el concili de Barcelona suposà el vèrtex del prestigi de sant Oleguer i ensems la definitiva aplicació de la Reforma gregoriana als comtats de Barcelona. En el període (a. 1123-1126) que inclou el comentat concili hi ha molts altres documents —tal com hem indicat— que manifesten que el nostre sant era un pastor pacificador: recordem per exemple la concòrdia firmada en presència de Berenguer, bisbe de Girona, i Oleguer pels canonges de Barcelona i Arnau Ermengol, degà, en les qüestions que sostenien sobre les capellanies de Sta. Maria del Mar. El document comença afirmant que és molt convenient que els pactes o coses que es gestionen quedin consignats no tant per les paraules com per escrit; així hi haurà certesa en els temps futurs. Per aquest motiu, s'escriu la concòrdia entre les dues canòniques de Girona i Barcelona.[62]

D'altres documents manifesten el concret desig que s'apliqui la reforma en el que fa referència als delmes, com en el cas de Collsabadell[63] i de Sanata. En aquesta parròquia els germans Sanchet i Umbert estaven excomunicats per l'arquebisbe Oleguer per haver usurpat els delmes i primícies que eren propietat de la canònica de Barcelona. Els esmentats germans, davant de sant Oleguer, afirmen que ho van fer no pas amb mala voluntat, sinó d'una manera inconscient i prometen que no tornaran a fer aquest sacrilegi.[64]

62. Doc. 6: «Rerum gestarum certitudo futurorum noticie cercius commendatur scriptis quam verbis. Ea propter per hac scripture seriem cunctis significare cupimus quod altercatio inter canonicos barchinonenses et Arnallum Ermengaudi eiusdem sedis decanum ventilata est de capellania Sancte Marie que est in littore maris eo quod ipse decanus dicebat eam se debere habere per decaniam ac contra canonici asserebant et dictis et scriptis eam iuris esse ipsius kanonice et precedentes decanos eamdem per ipsam kanonicam optinuisse. Tandem vero intuitu concordie et pacis in presentia dompni archiepiscopi Ollegarii et venerabilis gerundensis episcopi Berengarii in ipso capitulo Barchinonensi definitum est ut nemo de cetero requirat vel habeat eam per decaniam scilicet post mortem ipsius decani qui preceptum dompnum archiepiscopi. Hunc accipit eam de manu Raimundi Bernardi qui ipsius canonice nunc curam videtur gerere redeat in dispositionem et ordinationem sicut et cetere capellanie rectoris ipsius canonice. Salva in omnibus episcopali reverencia. Hanc itaque deffinitionem ut nemo deinceps absque gradus sui periculo violare presumat episcopali auctoritate statuimus».

63. Docs. 11 i 13.

64. Doc. 10: «Notum sit cunctis qualiter nos fratres videlicet Sanchet et Umbertus diu excomunicati a domino nostro archiepiscopo tarrachonensi fuimus pro decimis et primiciis ecclesie Sancti Iohanis de Senata. Et quem predictas decimas recognoscemus iuris esse barchinonensis canonice in manu Ollegarii barchinonensis episcopi atque

Ajut als bisbes sufraganis

No podem deixar de remarcar l'ajut que tots els bisbes sufraganis de sant Oleguer reberen d'ell. Sempre era present en els actes importants que se celebraven en llurs diòcesis, com en el cas de les consagracions d'esglésies. De totes elles cal fer esment de l'acta de consagració de l'església monàstica de Santa Maria de Serrateix.[65] És un document molt extens en el qual es donen i confirmen al monestir més de 33 possessions que consistien en 7 esglésies, masies, connamines, honors en moltes viles i dominicatures en territoris com el mateix Serrateix. A l'esmentada església se li dóna la llibertat, encara que haurà d'anar a buscar el crisma a Vic.

Oleguer anà a consagrar aquesta església monàstica per petició i rogació dels bisbes d'Urgell i de Vic. L'arquebisbe Oleguer beneeix l'assemblea amb una fórmula molt llarga que quasi és un sermó: «En nom de Déu i de la gloriosa sempre Verge Maria i dels beats apòstols Pere i Pau; ja que per la divina clemència m'ha permès ésser indigne pastor...».[66]

---

archiepiscopi et Petri archidiachoni et omnis conventus presentis atque futuris ecclesie barchinonensis sine dolo et malo ingenio definimus et evacuamus et omnino dimitimus predictas decimas et primicias de Senata. Et ne de cetero non sive aliquis voce vel occasione nostri hoc supradictum temptemus sive temptet inquietare presenti scripto supradictis personis ecclesie barchinonensis predictas decimas et primitias tradimus et difinimus. Siquis nostrum hanc scripturam difinitionis venerit ad inrumpendum reus sacrilegii pro sacrilegio quod dirruperit emendet barchinonensi clero et insuper hoc maneat firmum».

65. Doc. 3.

66. Doc. 4: «Et ego Ollegarius archiepiscopus simul cum pontificibus qui mecum adsunt ex parte Dei atque gloriose semper virginis Marie ac beatorum apostolorum Petri et Pauli, quantum divina clemencia nobis pastoribus indignus permittitur, hanc absoltuionem manifestamus atque patefacimus, ut quis statutem hic fraternitatem fideliter tenuerit, et in eo usque ad finem perseveraverit in extremo exitus sui obitus ad effugandam potestatem facinorum suorum venerabilior eucharistia dominici corporis et sanguinis a nostre facultatis amminiculo indilate celebrabitur, penitenti etiam cunctarum ebdomadarum tercium dies imposite penitencie dimittatur, dum operi eiusdem cenobii supramemorati de sua dapsilitate subvenire conatus fuerit. Concedimus etiam ut si quis ex hoc seculo migrans de proprio censu aliquam partem ad servicium Dei genitricis peragendum prebere voluerit, recipiatur et cum dignis iubilacionibus Deo persolvendis eodem in loco sepeliatur. Dignum namque est ut quisque criminosus ad salvacionis tutelam citius convolet. Unde sancti cannones asserunt quod elemosina

La consagració de Sta. Maria de Guissona tingué lloc l'any 1098, però el 1123 o 1124 rebé la confirmació de les donacions dels bisbes de la província tarraconense, el primer dels quals era Oleguer, seguit de Pere d'Urgell i Bernat de Roda-Barbastre.[67]

Per últim, cal remarcar l'ajut que el bisbe de Vic, Ramon Gaufred, rebé de sant Oleguer en la consulta que aquest bisbe li féu al voltant de l'any 1125, sobre si es podia admetre als ordes un jove que per accident occí un altre quan era nen. Jugant li va fracturar el cap i morí després d'haver estat gravíssim molts dies. Contesta el sant afirmant que els dubtes fan que la sentència o resposta sigui dubtosa i ambígua, ja que no es pot esbrinar si la fractura fou motivada per negligència o deliberadament. Seguint els consells de sant Agustí i altres doctors, que ens ensenyen que tals casos d'incertesa cal interpretar-los a favor de la millor part, confiant en Déu, la misericòrdia del qual és millor i està per sobre de les vides (terrenals) i tenint present que aquest jove per la seva bona índole podrà lloar en l'església de Déu, pot accedir als graus menors (dels ordes). Si després per la seva bona vida i bons costums avança en edat per la gràcia de Déu, podrà accedir als graus (diaconat i sacerdoci).[68]

---

mortuorum levamen est ecclesiarum ac sustamen pauperul. Ergo qui altario serviunt cum altario participent, scimus namque quod grex monachilis fidelium fratrum indesinenter pernoctad atque cunctos ad caritatem sponte concurrentes in psalmis, in himnis, canticis spiritualibus, missis, libenter excipiunt, ac tam mortuos quam vivos devotis mentibus Deo comendent. Si quis vero huic perceptioni et decreto resistere voluerit, Deus omnipotens illi resistad in presenti seculo et in futuro, et societur cum Iuda traditore Domini et cum Satan et Abiron qui viventes in infernum descenderunt, ita et illi quisquis fuerit nisi resipuerit, et ad congruam satisfaccionem coram abbate et monachis non venerit in interitum eterne maleditionis incurrat. Quisquis vero huic constitucioni obediens fuerit, et benevolus erga abbattem vel monachis extiterit, et adiurorium illis impenderit, Deus omnipotens sit ei retributor omnium bonorum, dedit illis graciam et benediccionem hic et in futuro et sit particebs in omnibus beneficiis et oracionibus vel oblacionibus que ibidem Domino Deo oblata fuerint».

67. Doc. 4.

68. Doc. 13: «Ollegarius dei grati Tarrachonensis episcopus, venerabili fratri Raimundo ausonensi episcopo, salutem. De iuvene illo super quo me consuluistis ut vobis consulerem, qui puer puerum ludens ludentem impedivit ad casum quod caput frangeretur, hoc nobis respondendum videtur. Quoniam ille vuleneratus postmodum, ut fertis convaluit, et post dies multos in languorem recidens defunctus est, rem quidem dubiam certa determinare sententia minime possumus. Ambiguum namque videtur, utrum ex occasione vulneris aut ex incuria, aut ex aliquo, ut assolet, accidenti recidivus,

Devoció a santa Eulàlia i al sepulcre de Jesús

Altres documents d'aquesta època són entranyables; indiquen la gran devoció que la canònica de Barcelona presidida per Oleguer tenia a santa Eulàlia i el sant sepulcre. En el primer document se'ns diu que el canonge degà Arnau donà tres èmines d'oli per sostenir la llàntia que dia i nit ha de cremar davant el sepulcre de la beata verge i martir santa Eulàlia, donant a tal fi un alou de dos masos que estan a can Ramonet, a Horta i a Provençals. L'arquebisbe Oleguer ho accepta.[69]

També acceptà l'arquebisbe la donació que fa un altre canonge anomenat Ardenci d'un alou que es troba sota l'aqüeducte de Barcelona, en un lloc denominat Pereiró. Ho dóna a l'altar del sant sepulcre amb la condició que en el mateix altar canti missa un sacerdot elegit pel mateix capítol cada dilluns, dimarts i dissabte.[70] Probablement després del viatge a Terra Santa, Oleguer portà alguna relíquia (com ho féu l'abat de Cluny (a. 1122) amb l'espasa que traspassà el pit de Jesús). Oleguer potser portà un fragment de la llosa del sepulcre que potser féu venerar en un altar dedicat al sepulcre de Jesús.

---

eum languor opresserit. Quoniam beati Agustini et aliorum doctorum consilia nos edocet talia incerta in meliorem semper partem interpretari debere, de confidentia Dei, cuius misericordia melior est super vitas, presumentes, hunc bone indolis iuvenem laudamus in Ecclesia Dei ac minores gradus posse provehi.Si vero laudabilis vita et honesta morum conversatio cum etate proficiens, ipsum canonico tempore acceptabilem commendaverit, sacros nihilominus gradus mediante Dei gratia sortiri poterit».

69. Doc. 8: «Elemosinis peccunia redimi divine legis testatur auctoritas ea propter ego Arnallus barchinonensis sedis dechanus dono et offero Deo et Gloriose Dei Genitrici Marie et beate virgini et martiri Eulalie tres eminas olei ad concinnnandam lampadam que idnefesse ardeat ante sepulcrum eiusdem martiris. Adhuc quippe censum omni anno persolvendum dono totum meum alodium duos videlicet mansos in Orta et .I. in Romaned et alium in Provincials cum suis illorum pertinenciis eo pacto ut de his ego ipse quamdiu vixero donem prefatum censum predicto sanctuario in prefixo ermino et post obitum meum illi quibus istum honorem dimissere nisi prius ego alium honorem comutavero unde predictum censum sine diminutione in perpetuum quot annis habere valeat. Si vero hanc emendationem ut diu non fecero quicumque prephatos mansos habuerint solvant predictum censum prenominato sanctuario fideliter sicut prefixum est. Sin autem reddere contempserint dominium quod ipsi habebunt habeat ibi ipsa ecclesia. Hanc itaque devotionis mee oblationem si quis defraudare presumpserit incurrat iram Dei et indignationem cuius me propter hoc perconsequi misericordiam et miserationem».

70. Doc. 17.

Un dels documents més eminents del període que estem concloent és el pergamí on hi ha l'autògraf de la signatura del sant. És original i es conserva a l'Arxiu capitular. Oleguer fa donació de les seves propietats a la canònica de Barcelona, diverses cases que té dins els murs de la ciutat de Barcelona en les quals habita —perquè així ho volgué sant Oleguer— un tal Arnau Pistor. També dóna el forn —prop de les cases d'Arnau Adalls— i tots els atuells («cum operatoriis qui sunt super ipsum ferregenalem») propietat d'Oleguer, que ho va rebre per testament de Berenguer Bernat després de la mort de la seva muller. Aquesta donació la fa per amor a Déu i com a remei de la seva ànima.[71] En aquest petit pergamí s'observa el despreniment que tenia el sant de les seves propietats. Interpretem que aquestes possessions les degué tenir un cop fou bisbe (a. 1116), ja que en el període que fou canonge regular a Sant Adrià de Besòs i a Sant Ruf d'Avinyó no podia tenir propietats particulars; per tant, és de suposar que de les possessions que devia heretar dels seus pares (a Barcelona i Terrassa) se'n desprengué tan bon punt entrà en la canònica regular de Sant Adrià.

El concili de Roma del 1126

Amb el concili de Roma del 21 de juliol de 1126 —previs uns documents d'un molí de Mollet—[72] es conclou aquest interessant període de la vida de sant Oleguer. En l'esmentat concili del 21 de juliol de 1126 hi assistiren 24 bisbes, 2 abats i el prior dels camaldulencs, tots ells italians. Però es volgué que el nostre arquebisbe sant Oleguer per escrit donés la seva opinió. Es veu, doncs, que a Roma es tenia molt present el prestigi del sant i la seva gran saviesa. Ens dirà un cronista de l'època que «el bisbe de Tarragona era un home religiós i erudit en la ciència literària».[73] El tema del concili[74] sobre el qual Oleguer hagué d'expressar el seu punt de vista era francament molt

71. Doc. 15. Segueixen dos interessants documents referents a Mollet, en concret d'un molí, que Mir Ricolf tenia junt amb el molí concedeix a Oleguer i els canonges el resclosari, els exaguadors, els trestoledors i els glebarís. Demana, però, el dret que pugui regar sempre que sigui necessari de la mateixa aigua «els meus camps que encara tinc».

72. Docs. 17 i 18.

73. Mansi, *Sacrorum conciliorum...*, vol. 21, pàg. 684.

74. Doc. 20.

enrevessat. Es tractava de les picabaralles entre Gènova i Pisa sobre la jurisdicció de l'illa de Còrsega. L'arquebisbe —per raons polítiques— volia ser el cap eclesiàstic també d'aquella regió. La qüestió ja es va iniciar en els pontificats de Gregori VII i Urbà II.[75] A la solució favorable als pisans s'hi oposaren els de Gènova en el pontificat de Calixt II, el qual donà la raó als de Gènova.[76] Els pisans, amb el seu arquebisbe Roger al cap, manifestaren la seva indignació al papa Honori II, ja que creien que tenien tots els drets sobre la jurisdicció eclesiàstica i àdhuc política sobre l'illa de Còrsega. Anaren a Roma. El papa volgué pacificar els pisans i genovesos, per això es demanà la intervenció de sant Oleguer, que tenia fama d'ésser el gran pacificador de l'Europa del sud. Els genovesos, però, no volgueren assistir-hi malgrat que el papa els va convocar en tres ocasions. Fins que el 21 de juliol de 1126 es convocà el concili a Roma, en el qual ja hi havia per escrit la contestació d'Oleguer. La resolució del concili fou favorable als pisans segons ens explica la carta que envià el papa a Roger de Pisa,[77] en la qual se li concedia la jurisdicció eclesiàstica sobre els bisbats de Còrsega i el pal·li, signe del poder supraepiscopal; dignitat i ornament que Oleguer ja tenia feia molts anys.

Així és com s'acaba un dels períodes més esplendorosos de la vida de sant Oleguer, intervenint com a pacificador en un afer europeu.

75. J. M. Martí Bonet, *Roma y las iglesias particulares en la concesión del palio...* (Barcelona, 1976), pàgs. 176-177: «En virtut d'un privilegi de Lluís el Pietós a favor de la Santa Seu, el papa pretenia la propietat de les illes de Còrsega i Sardenya. Per això, Gregori VII intenta exercir el seu domini mitjançant legats i establint un vicariat a Còrsega a favor del bisbe de Pisa.

Sardenya, en temps de Gregori VII, tenia dos arquebisbats: el de Torres i el de Càller, als arquebisbes dels quals el papa concedí el pal·li.

En el pontificat d'Urbà II, a causa de la valerosa lluita dels pisans contra els sarraïns a l'illa de Còrsega, aquest papa eleva el bisbe de Pisa Daimbert, arquebisbe de Còrsega, tal i com consta en el *privilegi del 21 d'abril de 1092*. En aquest document es diu que el bisbe de Pisa podrà disposar i regir els bisbats de l'illa. L'arquebisbe serà ordenat pel papa. També se li concedeix el pal·li amb la fórmula adjunta que indica que el pal·li és la plenitud de l'ofici pontifical».

76. J. M. Martí Bonet, *Roma y las Iglesias particulares...*, pàg. 177: «Els de Gènova pretenien també el domini de l'illa de Còrsega; per això veien amb mals ulls que el de Pisa fos arquebisbe d'aquella regió. Tot això motivà una oberta lluita entre els de Gènova i els de Pisa. Calixt II, que, en un principi, tenint presents els privilegis dels seus predecessors, confirmà el domini pisà sobre l'illa; no obstant això, després, en aliar-se amb els genovesos, considerà irrita la donació anterior».

77. Doc. 20.

APÈNDIX DOCUMENTAL
transcripcions i regestes a cura d'Anna Rich

1

3 abril 1123. (Laterane III non. Aprilis).

Carta del papa Calixt II dirigida als bisbes, reis, comtes i altres barons, animant-los a marxar com a croats contra els sarraïns opressors de l'Església de les Espanyes i prometent-los l'absolució de llurs pecats, nomenant legat de l'exèrcit cristià Oleguer, arquebisbe de Tarragona.

O: Original no localitzat o perdut

A: ACB. Lib.I Antiq. fol. 21, núm. 35.

B: ADB. Processos de Beatificació i Canonització, 23, Sant Oleguer, fols. 224r-225r.

C: ACB. Còdex, 233, fol. 397v-398v.

Mas, *Notes...*, pàg. 285, núm. 1306.

JL. 7116.

Publ. Card. Aguirre, *Concil. Hisp.*, t. 3. p. 330.

Publ. PL. 163, col. 1305.

Publ. ES, XXV, doc. XVII, pàg. 223.

Publ. Mansi, XXI, 217.

Transcripció ex A.

A Calixtus episcopus servus servorum Dei, omnibus episcopis, regibus, comitibus, principibus, cetersique Dei fidelibus Salutem et apostolicam benedictionem. Pastoralis officii nobis a Deo commissi sollicitudo depostit ut omni vigilantia et circunspectione gregem dominicum et custodiamus et paschamus Ispaniarum siquidem eclesia quot calamitatibus quot filiorum Dei mortibus per paganorum opresionem assidue conteritur neminem vestrum latere credimus. Ea propter dilectionem vestram tamquam Deo cuius legatione fungimur exortate per nos ammonemus et tamquam karissimos filios precibus quibus possumus incitamus quatenus ad fratrum defensione ecclesiarum liberationem insudare nullatenus desistatis. Omnibus enim in hac Dei expeditione constanter militantibus eandem peccatorum remissionem quam orientalis ecclesie defensoribus fecimus apostolica auctoritate et concessa nobis divinitus potestate benigne concedimus. Illos autem qui signum Crucis in suis vestibus hac de causa imposuerunt si ab hoc Pascha usque ad aliud votum suum persolvere non sategerint a gremio deinceps sancte ecclesie donec satisfaciant summovemus verum quia exercitum vestrum per nos ut desideraremus visitare nequimus karum fratrem nostrum Oldegarium

tarrachonensem archiepiscopum ad ipsum ex latere nostro delegare curavimus nostras ei vices et in hoc specialiter comittentes ut ipsius consilio et dispositione corrigendi corrigantur et confirmanda cooperante domino confirmentur. Si qua vero dubia in exercitu eodem emerserint ipsius experientia terminentur. Ipsum itaque dilectioni vestre attentius commendamus rogantes ut illam in vobis inveniat caritatem que nos ad eum vobis comittendum compellit. Omnipotens dominus beatorum apostolorum suorum Petri et Pauli meritis sua nos miseratione custodiat et ad gloriosam de inimicis christianorum victoriam et felicem consumationem pervenire concedat.

Datum Laterani quarto nonas aprilis.

2

24 setembre 1123

Oleguer, arquebisbe de Tarragona, junt amb els canonges de Barcelona i un gran nombre de fidels acut a consagrar l'església de Sant Genís de l'Ametlla, situada al territori de Barcelona.

O: Original no localitzat o perdut.

A: Còpia del 25 d'octubre de 1553, autoritzada per Jaume de Feu, notari de Barcelona, avui perduda, ex O.

C: Còpia del s. XVIII, Barcelona, AD, Liber Dotaliarum VII, ff. 223-225. Ex A.

Publ. Campillo, *Disquisitio...*, tit. XXI, pp. 54-56. «Ex regentia curie vicariatum».

ADB. Campillo, *Speculum ...*, III, fol. XVr (transcripció parcial).

Publ. Mas, *Notes ...*, XIII, pàgs. 234-237, núm. 14, ex B.

Publ. Ordeig, Les dotalies..., núm. 314.

DOCUMENT NUM. 3

28 setembre 1123.

Oleguer, arquebisbe de Tarragona, acut a precs del bisbe Pere Berenguer d'Urgell, junt amb el bisbe Ramon de Vic i l'abat Guillem de Serrateix a consagrar l'església monàstica de Santa Maria de Serrateix, al Berguedà.

O: Original perdut, arxiu de Ripoll.

A: Còpia circa 1829. Vic, AC, col. Ripoll, vol. III, pp. 9-12, ex O.

Publ. Ordeig, Les dotalies..., núm. 315

4

(1123, setembre?) 15 setembre 1098. (Anno ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi MXCIIII, indictione VI, epacta XX, VI concurrente III ciclo solari V decemovenali XVII kalendas octobris).[78]

Consagració de l'església de Santa Maria de Guissona pels bisbes Ot de la Seu, Folc de Barcelona i Ponç de Roda en presència dels comtes d'Urgell i de Pallars i d'una gran munió de nobles, clergues i laics. Li confirmen tots els béns que posseïa i els que li foren donats en aquesta ocasió. Al final apareixen les rúbriques, en successives confirmacions del document, d'Oleguer, arquebisbe de Tarragona, Pere, bisbe de la Seu, i dels seus successors Bernat i Bernat Roger, bisbes.

O: Original no localitzat o perdut.

A: ACU, Còpia contemporània, constitucions d'esglésies, 32.

Publ. MH., ap. 322

Publ. Mansi, 1097, 1102.

Publ. Baraut, «Les actes de consagració...», núm. 75.

5

3 desembre 1123. (III nonas decembris anno XVI regni Ledovico rege).

Establiment signat per Oleguer, arquebisbe de Tarragona i bisbe de Barcelona, amb el consentiment dels canonges de la seu de Barcelona, a Pere Dalmau, la seva muller Arsenda i llur fill, de la dominicatura que la Canonja té al Penedès, al terme del castell de Font-rubí, al lloc de Pinells, a cens de tres èmines de forment net, mesura de la Granada, pagadores en el terme de la festa de Sant Miquel a Nadal.

O: Original no localitzat o perdut

78. La ubicació d'aquest document es fa segons el moment de la confirmació de l'acta per Oleguer i Pere, bisbe d'Urgell, els quals coïncideixen entre els anys 1123 —elecció de Pere— i 1137 —mort d'Oleguer. Hom la considera en aquesta data per la proximitat de la resta d'actes de consagració, que podrien haver estat efectuades en un mateix temps-viatge d'Oleguer.

A: ACB. Perg. Caixa Sant Oleguer, núm. 7 (1123). (Còpia contemporània, sense signatures).

B: ACB. Lib. IV Antiq. fol. 118, núm. 308.

Mas, *Notes...*, X, pàg. 296, núm. 1329.

Transcripció ex A.

In Dei nomine. Ollegarius Dei Gratia tarrachonensis archiepiscopus et omnis conventus kanonicorum barchinonensis sedis donatores summus tibi Petro Dalmati et uxori tue Arsendis et unu filio tuo post te quem tu eligere volueris per presentis scripture paginam. Sit manifestum qualiter damus vobis imadictis dominicaturam nostre kanonice quem habemus in territorio Penitensi in termino kastri Fontis Rubei in loco vocitato Pinels sicut nos voce nostre kanonice eam ibi habemus vel haberes debemus et vos melius invenire poteritis. Que omnia advenerit nostre kanonice fidelium largitione aliisque modis vel vocibus. Suprascripta quoque omnia que vobis damus tali conditione facimus ut bene construatis et fortitudinem ibi edificetis et teneatis et possideatis in vita vestra et detis nostre kanonice annuatim a festivitatem Sancti Mikaelis atque in festivitate Natalis Domini eminas ·III· frumenti nitidi ad mensuram fori Granate que nobis aportare faciatis barchinonensi kanonica et nos adiuvemus vos tenere et deffendere prescripta omnia [ex officio nostro[79]] ad vestra utilitatem. Nec liceat vobis ex prescriptis omnibus aliquo dare vel alienare vel dominum aliud proclamare nisi nos presentes donatores et successores nostros. Post obitum de te Petro iamdicto et unus filio tui qui hec habeat per te prescripta omnia cum omnibus meliorationibus et augmentationibus a vobis ibi factis revertantur in iure et dominio barchinonensis kanonice sine ullo impedimento. Siquis ex utraque parte tam donatoris quam susceptoris hanc convenientie scripturam disrumpere temptaverit si infra ·XXX· dies ab alio ammonitus non emendaverit transactis ·XXX· diebus in duplo componat. Ac scriptura manente in perpetuum.

Actum ·III· nonis decembris anno ·XVI· regnante Ledovico rege.

6

9 juliol 1124. (VII idus iulii anno Dominice Incarnationis Millesimo CXXIIII).

Concòrdia firmada en presència de Berenguer, bisbe de Girona, i Oleguer, arquebisbe de Tarragona, pels canonges de Barcelona i Arnau Ermengol, degà, en les qüestions que sostenien sobre les capellanies de Santa Maria del Mar.

O: Original no localitzat.

A: ACB. Lib. I Antiq. fol. 37, núm. 74.

79. A: Interlineat

Mas, *Notes* ..., X, pàg. 297-298, núm. 1332.
Transcripció ex A.

Rerum gestarum certitudo futurorum noticie cercius commendatur scriptis quam verbis. Ea propter per hac scripture seriem cunctis significare cupimus quod altercatio inter canonicos barchinonenses et Arnallum Ermengaudi eiusdem sedis decanum ventilata est de capellania Sancte Marie que est in littore maris eo quod ipse decanus dicebat eam se debere habere per decaniam ac contra canonici asserebant et dictis et scriptis eam iuris esse ipsius kanonice et precedentes decanos eamdem per ipsam kanonicam optinuisse. Tandem vero intuitu concordie et pacis in presentia dompni archiepiscopi Ollegarii et venerabilis gerundensis episcopi Berengarii in ipso capitulo Barchinonensi definitum est ut nemo de cetero requirat vel habeat eam per decaniam scilicet post mortem ipsius decani qui preceptum dompnum archiepiscopi. Hunc accipit eam de manu Raimundi Bernardi qui ipsius canonice nunc curam videtur gerere redeat in dispositionem et ordinationem sicut et cetere capellanie rectoris ipsius canonice. Salva in omnibus episcopali reverencia. Hanc itaque deffinitionem ut nemo deinceps absque gradus sui periculo violare presumat episcopali auctoritate statuimus.

Actum est hoc ·VII· idus iulii anno Dominice Incarnationis millesimo ·C·XX·IIII·[80].

Ollegarius indignus tarrachonensi metropolis minister. SS. S+ Arnalli sacerdotis atque decani hoc laudantis. Berengarius Dei Gratia gerundensis ecclesie episcopus. S+. Petri archilevita. S+. Raimundi Berengarii levita.

S+. Arnalli subdiachoni qui hoc scripsit die et anno quo supra.

7

15 juliol 1124. (Idus iulii anno XVI regni regis Ledoici).

Venda feta per Diadema i el seu fill Dorca a Martí Pellicer i la seva esposa Arnaueta d'unes cases al burg sota murs de la ciutat de Barcelona, essent testimoni Oleguer, arquebisbe de Barcelona.

O: ACB. Perg. Caixa Sant Oleguer, núm. 8 (1124).

Catalunya Romànica, XX, pàg. 50. (Reproducció i regest, datant-lo el 1114).

Transcripció ex O.

In nomine Domini. Ego Diadema et filio meo Dorca venditores sumus vobis Martini Pellicarii et uxor tua Arnalleta emptoris. Per hanc scripturam venditionis nostre vendicimus vobis domos nostras quod habemus in burgo civitatis Barchinone

80. Notació posterior al marge dret: *1124.*

subtus murum ante Palmas qui fuerunt Arbertus Bernardi vicarii cum curte et parietes cum solis et suprapositis cum gutis et stillicidiis hostiis ianuis foveis et cloacis. Advenit mihi Diadema per meum decimum et ad filio meo Dorca per ienitores suos aliisque vocibus et modis. Terminantur autem prephatas domos ab orientis in orto qui fuit Arbertus Bernardi vicharii. A meridie in gutis et in parietes mansionum Bernardus Clarii. Ab occiduo in platea qui transiit ad domum Sancte Marie quod est iuxta mare. A circium in parietes mansionum predicti Arberti Bernardi. Quantum iste affrontaciones includunt sic vendimus vel predictas domos simul cum ingressibus et egressiis eius et de nostro iure in vestrum tradimus dominium et potestatem ab omni integritate ad vestras voluntates faciendas exceptus hoc ut detis censum ad canonicis et sancteque Eulalie ·III· argencios plate bone annuatim omni tempore vos et vestris successores. Accepimus quoque propter prephata omnia morabetinos ·XXX· de auro quos vos nobis dedistis in precio et per precium quod nos manibus nostris recepimus sicut satis est manifestum. Hanc igitur scripturam utrius nostre venditionis quisquis vero venditores quam acceptores temptaverit disrumpere vel ingringere componat alteri parti cum dampnum fecerit predicta hec omnia in duplo cum omni sua melioratione et postmodum maneat firmum.

Actum est hoc idus iulii anno ·XVI· regni regis Ledoici.

S+ Diadema. S+ Dorca. Nos qui ista venditione fecimus firmavimus et testes firmare rogavimus. Ollegarius archiepiscopus SS. Geralli levita. S+ Mironi presbiter. Poncius sacer et Sancti Petri sedis cannonicus. S+ Berengarii levite. S+num Raimundus Bernardi. S+num Arnallo Bonefilii. S+num Petri de Beders. S+num Renal Pellicarii.

S+ Ademar sacerdos qui hoc scripsit cum literis rasis et emmendatis in linea IIII et VI et X et XI die et anno quo supra.

8

3 febrer 1125. (Idus februarii anno Incarnationis Dominice CXXV post millesimum).

Donació feta per Arnau, degà de la seu de Barcelona, a Déu, la Verge Maria i Santa Eulàlia, de tres èmines d'oli per a sostenir la llàntia dels altars de les dites veneracions, donant a tal fi un alou de dos masos a Romanet, Horta i Provençals. Oleguer, arquebisbe, signa entre els testimonis.

O: Original no localitzat o perdut.

A: ACB. Lib. I Antiq. fol. 200, núm. 538.

Mas, *Notes...*, X, pàg. 298-299, núm. 1334.

Transcripció ex A.

Elemosinis peccunia redimi divine legis testatur auctoritas ea propter ego Arnallus barchinonensis sedis dechanus dono et offero Deo et Gloriose Dei Genitrici

Marie et beate virgini et martiri Eulalie tres eminas olei ad concinnandam lampadam que indefesse ardeat ante sepulcrum eiusdem martiris. Adhuc quippe censum omni anno persolvendum dono totum meum alodium duos videlicet mansos in Orta et ·I· in Romaned et alium in Provincials cum suis illorum pertinenciis eo pacto ut de his ego ipse quamdiu vixero donem prefatum censum predicto sanctuario in prefixo termino et post obitum meum illi quibus istum honorem dimissere nisi prius ego alium honorem comutavero unde predictum censum sine diminutione in perpetuum quot annis habere valeat. Si vero hanc emendationem ut diu non fecero quicumque prephatos mansos habuerint solvant predictum censum prenominato sanctuario fideliter sicut prefixum est. Sin autem reddere contempserint dominium quod ipsi habebunt habeat ibi ipsa ecclesia. Hanc itaque devotionis mee oblationem siquis defraudare presumpserit incurrat iram Dei et indignationem cuius me propter hoc spero consequi misericordiam et miserationis.

Actum est hoc idus februarii anno Incarnationis Domince ·C·XXV· post millesimum.

S+ Arnalli sacerdotis atque decani qui hanc donationem feci et firmavi et testibus firmari rogavi.

Ollegarius archiepiscopus SS. S+ Petri Primicherii. Guillelmus Bernardi levita. S+num Mironi presbiteri. S+ Berengarius presbiter. S+num Bernardi qui vocant Penelli. S+ Berengarii subdiachoni. S+num Arnalli levita.

Raimundi Ollegari levita qui hoc scripsit cum ibi supraposito die et anno quo supra.

9

30 juny 1125. (II kalendas iulii anno XVII regni Ledoici regis).

Establiment d'un mas al territori de Barcelona, a la parròquia de Santa Eulàlia de Provençana, al lloc dit d'Espodoria, amb arbres i terres pertinents feta per Oleguer, arquebisbe de Tarragona i bisbe de Barcelona, amb el consentiment dels canonges de la seu de Barcelona, a Ramon Berenguer i la seva muller Ermessenda i llur posteritat, perquè hi construeixin una torre de pedra i calç i cases bones. El cens serà d'un porc pagador cada any a la canonja per l'habitació, del quart per la terra i el delme i braçatge pels fruits.

O: Original no localitzat o perdut

A: ACB. Pergamins, Caixa Sant Oleguer, 9 (1125). (Còpia contemporània).

B: ACB. Lib. IV Antiq. fol. 13, núm. 41.

Mas, X, 1338, pàg. 330.

Transcripció ex A.

In Christi nomine. Ego Ollegarius tragonensis metropolis qualiscumque minister cum omni conventu canonicorum sedis Barchinone. Damus tibi Raimundo

Berengarii uxorique tue Ermesendis et progeniei atque posteritati vestre mansum unum quod habemus in territorio Barchinone infra parroechiam Sancte Eulalie Provinciane in loco quem dicunt Espodoia cum terris cultis et eremis et arboribus que sunt in circuitu ipsius mansi. Sub tali condicione[81] damus tibi prefatum mansum ut ibi turrim ex petra et calce construatis et bonas domos edificetis et abeatis et possideatis vos et proienies vestra unus post alium in servicio nostro et successorum nostrorum nec liceat vobis in prescriptis omnibus alium seniorem facere vel proclamare nisi nos vel successores nostros. Dabitis quoque vos anuatim et filii vestri nostre canonice et nobis porcum unum canonicalem recipientem pro ipsa manedia et ex alia terra quartam partem et decimam et bracaticum fideliter de omnibus fructibus ac tenebitis ibi nobis gansadam unam anserum unde dabitis nobis medietatem et decimam cum alia decima peccorum et volatilium que ibi nutriti fuerint. Siquis vero ex utraque parte tam donatorum quam acceptorum hanc scripturam disrumpere temtaverit si infra ·XXX· dies quo ab alio amonitus fuerit simplum non emendaverit post ·XXX· dies malefactum dupla composicione emendet et postmodum hec scriptura maneat firma et inconvulsa.

Actum est hoc II kalendas iuli anno ·XVII· regni Ledoici regis.

Ollegarius Dei Gratia archiepiscopus SS. S+num Petri archilevita. Guillelmus Bernardi levita SSS. S+num Guillelmus Raimundi presbiteri. S+num Petri de Bagnariis. S+num Petri subdiaconi. S+um Petri primicherii. S+ Geralli levita. S+num Berengarii levita. S+num Mironi presbiteri. S+num Arnalli subdiaconi. S+num Berengarii subdiaconi qui hoc scripsit die et anno quo supra.

S+num Geralli levita qui hoc translatum scripsit.

10

5 juliol 1125. (III nonas iulii anno XVII regni Ledoici regis).

Restitució dels delmes i primícies a l'església de Sant Joan de Sanata en mà d'Oleguer, arquebisbe de Tarragona i bisbe de Barcelona, dels canonges de la seu de Barcelona i de Pere Ardiaca, feta per Sachet i Umbert, germans, que els havien usurpats i per això havien estat excomunicats per Oleguer, arquebisbe de Tarragona.

O: Original no localitzat o perdut.

A: ACB. Lib. III Antiq. fol. 47, núm 134.

Mas, *Notes...*, X, pàg. 300, núm. 1339.

Transcripció ex A.

[82]Notum sit cunctis qualiter nos fratres videlicet Sachet et Umbertus diu excomunicati a domino nostro archiepiscopo tarrachonensi fuimus pro decimis et

81. B: *conditione.*

82. Notació posterior al marge esquerre: *Senata.*

primiciis ecclesie Sancti Iohanis de Senata. Et quem predictas decimas recognoscemus iuris esse barchinonensis canonice in manu Ollegarii barchinonensis episcopi atque archiepiscopi et Petri archidiachoni et omnis conventus presentis atque futuris ecclesie barchinonensis sine dolo et malo ingenio definimus et evacuamus et omnino dimitimus predictas decimas et primicias de Senata. Et ne decetero non sive aliquis voce vel occasione nostri hoc supradictum temptemus sive temptet inquietare presenti scripto supradictis personis ecclesie barchinonensis predictas decimas et primitias tradimus et difinimus. Siquis nostrum hanc scripturam difinitionis venerit ad inrumpendum reus sacrilegii pro sacrilegio quod dirruperit emendet barchinonensi clero et insuper hoc maneat firmum.

Actum est III nonas iulii[83] anno ·XVII· regni Ledoici regis.

Sig+num Sachet. Sig+num Umberti qui hoc diffiniendo et evacuando confirmamus et alios firmare rogamus. Sig+num Petri Raimundi. Sig+num Raimundi.

S+ Raimundi sacerdotis qui hoc scripsi cum literis suprapositis in linea III die et anno quo supra.

11

7 novembre 1125. (VII idus novembris anno XVIII regnante Ledovico rege).

Restitució dels delmes de la parròquia de Sant Sadurní de Collsabadell, propis de la Canonja de la seu de Barcelona, feta per Arnau Guillem, la seva esposa Filipensa i llur fill Bernat, a Déu i la Canonja de la seu de Barcelona en mà d'Oleguer, arquebisbe de Tarragona i bisbe de Barcelona, i dels canonges de la seu de Barcelona, a qui els havien usurpats i per això havien estat excomunicats.

O: Original no localitzat o perdut.

A: ACB. Lib. III Antiq. fol. 46, núm 129.

Mas, *Notes...*, X, pàg. 302, núm. 1343.

Transcripció ex A.

Notum sit cunctis qualiter ego Arnallus Guillelmi et uxor mea Filipensa et filius noster Bernardus contra Deum et iusticiam barchinonensis sedis canonice violenter tenuimus decimas parrochie Sancti Saturnini Collis de Sabadel que indubitanter iuris predicte canonice sunt unde excomunicationis sententiam diu passi et nunc recognoscentes inde esse obnoxios reddimus et diffinimus predictas omnes decimas Sancti Saturnini Deo et canonice barchinonensis ecclesie in manu Ollegarii

83. Notació posterior al marge: Anno Domini 1124.

tarrachonensis archiepiscopi et iamdicte sedis canonicorum illas decimas tradimus et evacuamus et ne aliquis voce vel occasione nostra aliquid deincebs in predictis decimis requirat presenti scripto vobis difiniendo omnino dimitimus. Siquis contra hanc cartam difinitionis venerit ad inrumpendam componat in duplum hoc suprascriptum barchinonensi canonice et in super hec carta difinitionis firma permaneat.

Actum est hoc ·VII· idus novembris anno ·XVIII·[84] regnante Ledoico rege.

S+num Arnalli Guillelmi. S+ Filipense uxoris sue. S+num Bernardi filii eorum, nos qui hanc difinitionem et evacuationem facimus. S+num Olivarii. S+num Cuculla. S+num Raimundi Giriberti.

S+num Petri Bernardi qui hoc scripsit die et anno quo supra.

S+ Guillelmus Iohani sacerdos.

12

7 novembre 1125. (VII idus novembris anno XVIII regnante Ledovico rege).

Establiment de dues parts dels delmes de l'església de Sant Sadurní de Collsabadell fet per l'arquebisbe de Tarragona i bisbe de Barcelona, amb el consentiment dels canonges de la seu de Barcelona, a Arnau Guillem i la seva esposa Filipensa i llur fill Bernat, a cens anyal d'un sexter de forment bo, mesura de Granollers, pagador en la festa de la Mare de Déu d'agost i un porc canonical per Sant Andreu, i que un terç del delme sigui per al prevere d'aquella església.

O: Original no localitzat o perdut.

A: ACB. Lib. III Antiq. fol. 46, núm 130.

Mas, *Notes*..., X, pàg. 302-303, núm. 1344.

Sit notum cunctis qualiter ego Ollegarius nutu Dei tarrachonensis archiepiscopus et omnis clerus barchinonensis damus tibi Arnallo Guillelmi et uxori tue Philipense et filio tuo Bernardo duas partes decimarum ecclesie Sancti Saturnini Collis de Sabadel tali quidem modo eas vobis damus ut annuatim donetis canonice nostre per censum et nobis et successoribus nostris unum sestarium boni et purgati frumenti ad mensuram mercati de Granoiaris in festivitate Sancte Marie mediantis augusti et unum porcum canonicalem in festivitate Sancti Andree et terciam partem predictarum decimarum que iamdicte ecclesie presbitero pertinet dimitatis. Et in predictas duas partes de quibus iamdictum censum nobis facitis nullum seniorem vel senioraticum faciatis vel aclametis nisi nos vel successores nostros. Et predictas decimas cum aliquo non impediatis sed post obitum vestrum sine omni impedimeto et calumpnia

84. Notació posterior al marge esquerre: anno Domini 1125.

libere et quiete ad predictam canonicam nostram et ad nos sive ad successores nostros predicte decime revertantur in concusso iure possidente secure. Predictum vero censum nisi ad constitutum terminum dederitis transactis ·XV· diebus in duplum nobis eum dabitis. Siquis contra hanc donationis cartam venerit vel veneritis ad inrumpendum emendet nobis hoc in triplum et infra maneat firmum.

Actum est hoc ·VII· idus novembris anno ·XVIII· regni Ledoico rege

Ollegarius archiepiscopus SS.

S+num Petri Bernardi qui hoc scripsit die et anno quo supra.

13

1125, (circa).

Carta d'Oleguer al bisbe de Vic, Ramon, referent a una consulta que aquest li va fer sobre la conveniència de permetre professar un jove que, per accident, n'occí un altre quan era nen.

O: Original no localitzat o perdut.

Publ. Aguirre, *Concil. Hispanie...*, III, 340.

Publ. PL. 172, col. 1359-1360

Transcripció ex PL.

Ollegarius dei grati Tarrachonensis episcopus, venerabili fratri Raimundo ausonensi episcopo, salutem.

De iuvene illo super quo me consuluistis ut vobis consulerem, qui puer puerum ludens ludentem impedivit ad casum quod caput frangeretur, hoc nobis respondendum videtur. Quoniam ille vulneratus postmodum, ut fertis convaluit, et post dies multos in languorem recidens defunctus est, rem quidem dubiam certa determinare sententia minime possumus. Ambiguum namque videtur, utrum ex occasione vulneris aut ex incuria, aut ex aliquo, ut assolet, accidenti recidivus, eum languor opresserit. Erum quoniam beati Agustini et aliorum doctorum consilia nos edocet talia incerta in meliorem semper partem interpretari debere, de confidentia Dei, cuius misericordia melior est super vitas, presumentes, hunc bone indolis iuvenem laudamus in Ecclesia Dei as minores gradus posse provehi. Si vero laudabilis vita et honesta morum conversatio cum etate proficiens, ipsum canonico tempore acceptabilem commendaverit, sacros nihilominus gradus mediante Dei gratia sortiri poterit.

Ollegarius archiepiscopi subscripsi.

Raimundus Dei gratia, Ausonensis episcopus.

14

10 març 1126. (VI idus marcii anno Dominice Incarnationis CXV post millesimum).[85]

Reunió mantinguda entre Oleguer, arquebisbe de Tarragona i bisbe de Barcelona, i els bisbes Ramon d'Osona i Berenguer de Girona i diversos abats i magnats, en presència del comte Ramon Berenguer III i el seu fill per tractar de la comuna utilitat de la terra.

O: Original no localitzat o perdut

A: ACB. Lib. I Antiq. fol. 105, núm. 256.

Mas, *Notes...*, X, pàg. 273-274, núm. 1281.

Mansi, XXI, 341.

Transcripció ex A.

[86]Anno Dominice Incarnationis ·C.XV· post millesimo ·VI· idus marcii convenerunt in unum venerabilis vir Ollegarius tarragonensis archiepiscopus et Raimundus ausonensis et Berengarius gerundensis episcopi et abbates terre et magnates quamplurimi in palatio barchinonensi in presencia domni Raimundi barchinonensis comitis et marchionis et filii eius Raimundi ad tractandum de comuni utilitati ipsius terre. Constituetur namque predicti episcopi cum ceteris magnatibus ut ab ipsa die et deincebs ullus utriusque sexus homo ecclesiam aut mansiones que in circuitu ecclesie sunt aut erunt usque[87] ad ·XXX· passus non invadat aut infringat nisi episcopi aut canonici quibus illa ecclesia subiecta fuerit propter suum censum aut propter hominem hinc eiciendum excomunicatum. Ecclesias autem illas in hac defensione non posuere in quibus castella constructa sunt. Eas vero ecclesias in quibus raptores vel fures predam vel furto congregaverint vel malefaciendo exierint aut illic redierint tam diu salvas esse iubemus donec querimonia male facti aut proprium episcopum aut ad sedem vicensem prius perveniat. Si autem illi predones aut fures precepto episcopi et canonicorum vicensis sedis iusticiam facere noluerit aut distulerit tunc auctoritate predicte sedis episcopi et canonicorum habeatur illa ecclesia absque munitione. Ille autem homo qui aliter ecclesiam invaserit aut eaque in circuitu eius sive usque ad ·XXX· passus irruperit summam sexcentorum solidorum pro sacrilegium compositione emendet. Et tamdiu excomunicetur quosque digne satisfaciat. Si quis tamen intra ipsum cimiterium alodium proprium habuerit et eo pacto illud ecclesie dederit ut habeat inde ecclesia annuum censum pro salvitate in qua episcopus eum posuit. Reservata sibi sua proprietate poterit ipse homo in

85. 1115; data errònia, aleshores Oleguer no era encara arquebisbe de Tarragona. Corregida per Mansi (XXI, p. 341).

86. Notació posterior al marge esquerre: *1115.*

87. Notació posterior part superior dreta: *De immunitie ecclesiarum.*

ipso suo alodio distringere hominem suum vel feminam de sua iusticia cum opus fuerit. Item placuit ut clericos qui arma non portaverint aut monachos seu sacrimoniales sive ceteras mulieres aut eos qui cum eis ierint aut fuerint si arma non tulerint ullus homo non invadat neque aliquam eis iniuria facere presumat. Comunia vero canonicorum vel monachorum ullus hoc non infringat aut inde non aliquid diripiat. Similiter confirmaverunt predicti episcopi et principes et ullus homo in isto espatium predicta non faciat de equabus vel pullis earum et ut mones negotiatores qui causa mercandi vadunt per terram vel ad forum et omnes qui vadunt ad molendinum causa molendi cum omnibus suis rebus in hac pacis securitate cum ipsis bestiis et honeribus suis constituere boves autem et omnes alias bestias aregas cum toto suo aper et cum ipso aratore qui inde araverit vel pascuis eas duxerit vel custodierit cum ipso semente qui in eadem pace nichilominus posuerunt. Nullus homo audeat incendere domum vel res alterius nisi sicut scriptum est pro necessitate iusticie cum consilio ipsius episcopi. Quod si aliter presumpserit sentenciam que super hoc a romano pontifice promulgata est subeat et donec hoc faciat sit excomunicatus et abhominatus (sic) ab omnibus fidelibus. Quicumque enim hanc pacem quam prediximus infregerit et illi cui eam infregerit infra ·XV· dies in simplum non emendaverit si dies ·XV· transierint in duplo componat. Quam duplationem habeat episcopus ipse qui eam redirigere fecerit. Predictus quoque venerabilis comes cum filio suo Raimundo cum consensu et aclamatione magnatum et nobilium virorum ipsi et omnes qui in ecclesiis aliquid requirebant dimiserunt in potestate archiepiscopi et predictorum episcoporum omnes ecclesias cum alodiis et oblationibus et defunctionibus suis que meo habent vel habere debent vel in antea eis iuste concessa fuerit clericos quoque et eorum bona et capellanias et omne donatione ecclesiarum ut ipse archiepiscopus et episcopi habeant et omnia libere et disponant ea in beneplacito suo secundum canones ad honorem Dei et ipsius ecclesie. Cimiteria quoque dimiserunt eis libera excepto hoc quod suprascriptum est si forte aliquis habuerit ibi alodium suum proprium quod non erit in ipsa salvitate nisi annuum censum ipsi reddierit ecclesie. In parte autem decimarum quam ecclesie habent ipsi clerici ponant homines suos qui requirant et accipiant ipsam partem libere ad opus ecclesie sicut et decimarum laicorum accipiunt suas. Pro illis autem decimis quas laici adhuc sibi retinent faciant omnibus per ·XXX· dies super sarracenos quando suus episcopus eis mandaverit. Si clericus tenuerit aliqua alodia servicialia a laico et ipse laicus voluerit amicabiliter dimittere habeat ea. Sui atque recuperet sibi dum modo ut laica persona nullatenus habeat aliquam donationem super ecclesiasticam personam vel cetera bona eius.

15

22 abril 1126. (X kalendas maii anno ab Incarnatione Dominice CXXVI post millesimo).

Donació feta per Oleguer, arquebisbe metropolità de Tarragona. a Déu i la Canonja de la seu de Barcelona de les cases que té dins els

murs de la ciutat de Barcelona i que pel donador té i habita Ramon Arnau Pistor. També dóna el forn i les seves pertinences prop de les cases d'Arnau Adalls com li foren donades per Berenguer Bernat.

O: ACB. Perg. Caixa Sant Oleguer, núm. 10 (1126)

A: ACB, Lib. I Antiq. fol. 101, núm. 245.

Mas, *Notes...*, X, pàg. 303, núm. 1346.

Transcripció ex O.

Cunctis fidelibus pateat quod ego Ollegarius, Dei Gratia Tarrachonensis metropolis archiepiscopus, dono Deo et barchinonensi kanonice domos meas quas habeo infra menia civitatis Barchinone illas videlicet quas Raimundus Arnalli Pistor tenet et habitat per me. Iterum dono iamdicte kanonice furnum cum suis pertinentiis qui est iuxta domos Arnalli Adalis cum operatoriis que sunt super ipsum ferregenalem cum eorum pertinentiis sicut dimisit michi[88] Berengarius Bernardi in suo testamento post mortem uxoris sue. Hanc autem donationem quam facio propter Deum et remedium anime mee eo pacto ut nullus possit inde aliquid sustrahere a iure prephate kanonice et possessione neque per donum neque per aliquam alienationem siquis in posterum disrumpere temptaverit donec emendet se sub anatemate esse cognoscat.

Actum est hoc ·X· kalendas mai anno incarnationis Dominice ·C·XX·VI· post millesimo.

Ollegarius Dei Gratia tarraconensis archiepiscopus SS. S+ Petri diachoni. S+ Petri primicherii et sascriscrinii. S+ Rogerius levita SS. S+num Raimundi subdiachoni. S+num. Mironi presbiteri. Si+num Martini Petit. S+num Petri Ottonis. S+num Martinus Urucie. S+num. Petrus Marcucii. S+num. Iohanis Arnalli.

S+num Petri Bernardi [clerici[89]] qui hoc scripsit die et anno quo supra.

16

22 abril 1126. (X kalendas maii anno XVIII regnante Lodoico rege).

Donació feta per Mir, sacerdot i clergue de l'Església de Barcelona, a Déu i la Canonja de la seu de Barcelona, d'un alou situat dins els termes de Terrassa, a la parròquia de Sant Julià d'Altura. Oleguer, arquebisbe de Tarragona, signa entre els testimonis.

O: ACB, Perg. Caixa Sant Oleguer, núm. 11 (1127).

A: ACB. Lib. III Antiq. fol. 136, núm. 354.

88. B: *mihi.*
89. O: *interliniat.*

Mas, *Notes...*, X, pàg. 303-304, núm. 1347.
Transcripció ex O.

Cunctorum memorie innotescat qualiter ego Miro, sacer barchinonensis ecclesie clericus dono Deo et barchinonensi kanonice alodium meum proprium et francum quod habeo infra fines Terracie in parroechia Sancti Iuliani de Altura in loco que dicitur ad ipsos Prads. Sunt autem hec omnia terras et vineas cultas et eremas cum ruviris et olivariis et ceterorum generum arboribus et mansos cum triliis et viridariis et aquis cum earum meatibus. Terminantur autem hec omnia ab oriente in via publica que tendit de Mata de Pera ad forum Sabatelli vel ubique et in alodiis de Riba Taiada. De meridie in alodio quod fuit Seniofredi Adaulfi et filiorum vel heredum eius et in alodio quod nunc est Geraldi Guillelmi in torrente que dicitur Punera et in mansiones que dicuntur Buadela et in via que descendit ab Egara ad iamdictum forum. Ab occiduo in eadem iamdicta via et in torrente prelibato de Punera. De circio in alodio quod fuit Iohannis Olibani et Sancti Iuliani sive Guillelmi Guadamiri qui fuit condam sive in alodiis de Riba Taiada. Quantum infra hos terminos ego habeo vel habere debeo excepta una fascia terre Sancti Laurencii que est infra iamdictum alodium cetera omnia sicut a prescriptis terminis terminantur totum ad integrum dono Deo et iamdicte kanonice ob remedium anime mee et parentum meorum tali pacto ut nepos meus Brunet teneat hec omnia in vita sua per iam dictam kanonicam tribuatque ei annuatim pro censu et recognitione istius alodii quartarium unum olei in initio quadragesime et ut ipsi kanonici adiuvet eum tenere et defendere iamdicta omnia sicut et sibi. Advenerunt autem michi hec omnia paterna et materna hereditate. Simili modo dono prescripte kanonice et iamdicto meo nepoti omnem meam hereditatem quem habeo vel habere debeo in alodiis que fuerunt avii mei Cherucii de ipsos Pelacs et de uxore eius que michi contingunt materna hereditate. Supranominata quoque omnia tam ea que a paterno quamque a materno genere michi provenenerut iam sepe dicte kanonice et meo nepoti dono sicut suprascriptum est ut habeat et possideat in vita sua nec liceat ei aliquid exinde dare vel alienare vel dominum aliud proclamare nisi barchinonenses kanonicorum. Post obitum vero suum iamdicta omnia revertantur in iure et possessione sepe dicte kanonice sine aliquo obstaculo. Et siquis ei in posterum disrumpere temptaverit in duplo componat.

Actum est hoc ·X· kalendas maii anno ·XVIII· regnante Ledoico rege.

S+num Mironi presbiteri qui hanc carta donationis scribere iussit propriis manibus firmavit testes firmare rogavi.

Ollegarius Dei Gratia tarraconensis archiepiscopus. Sig+num Petrus sacer. S+num Adalbert. S+num Mir Sendre.

S+num Petri Bernardi qui hoc scripsit die et anno quo supra.

17

18 maig 1126. (XV kalendas iunii anno Dominice Incarnationis MCXXVI post millesimum).

Donació feta per Ardenci, canonge de la Santa Creu i Santa Eulàlia de Barcelona, a Déu i l'altar del Sant Sepulcre en la seu de Barcelona, d'un alou consistent en dues mujades de vinya que té Guillem Sunyer pel donador sobre l'aqüeducte de Barcelona. També dóna tres petites peces de terra sota el dit aqüeducte que per ell tenen els fills de Ramon Macellari, prop del lloc que anomenen Pereio. Oleguer, arquebisbe de Tarragona, signa entre els testimonis.

O: Original no localitzat o perdut.

A: ACB. Lib. I Antiq. fol. 185, núm. 497.

Mas, *Notes* ..., X, pàg. 305, núm. 1351.

18

15 juliol 1126. (Idus iulii anno XVIII regni regis Lodoici).

Donació feta per Mir Ricolf a Déu i l'església de la Santa Creu i Santa Eulàlia de Barcelona i a Oleguer, arquebisbe de Tarragona i bisbe de Barcelona, i tots els seus successors, de tots els drets que té al molí de sota de la vila de Mollet i, a més, d'una peça de terra a les Planes.

O: Original no localitzat o perdut.

A: ACB. Lib. IV Antiq. fol. 195, núm. 450.

Mas, *Notes* ..., X, pàg. 307, núm. 1353.

Transcripció ex A.

19

18 juliol 1126. (XV kalendas augusti anno XVIII regni regis Lodoici).

Establiment d'un molí amb les seves pertinences a la parròquia de Mollet i d'una peça de terra a les Planes fet per Oleguer, arquebisbe

de Tarragona i bisbe de Barcelona, amb el consentiment dels canonges de la seu de Barcelona, a Mir Ricolf a canvi d'un quarter d'oli anyal.

O: Original no localitzat o perdut.

A: ACB. Lib. IV Antiq. fol. 196, núm. 451.

Mas, *Notes* ..., X, pàg. 307, núm. 1354.

Transcripció ex A.

Notum sit omnibus hominibus qualiter ego Ollegarius Gratia Dei tarrachonensis archiepiscopus cum barchinonensium canonicorum conventu michi subdito dono tibi Miro Riculfi alodium nostrum proprium molendinum videlicet cum medietate de clauso in quo ipsum molendinum est cum rego et capud rego et resclosario et exaguadors et trestoledors et glebarios et unam petiam terre ad ipsas Planas que advenerunt nostre matri ecclesie ob collatione fidelium in parrochia de Moled. Tali namque conditione hec tibi damus ut in vita tua teneas et possideas ea per nostrum benefitium et dones nobis per unumquemque annum unum quartarium olei in capite ieiunii et non sit tibi licitum hoc quod tibi damus alienare impignorare vel aliquod impedimentum ibi facere cum aliquo homine vel femina et post obitum tuum solide et libere et absque ulla contrarietate cum omni melioratione et augmento quilibet ibi factum fuerit revertantur in ius et proprietatem nostre matris ecclesie. Interim retinemus ibi aquam ad irrigandam terram nostra quam sub ipso rego habemus cum opus fuerit. Hanc itaque donationis et conventionis paginam siquis autem disrumpere temptaverit componat ei hec omnia in duplum ipsa conditione salva permanente.

Actum est hoc ·XVII· kalendas augusti anno ·XVIII· regni regis Lodoici.

Ollegarius Dei Gratia tarrachonensis archiepiscopo SS. S+ Petri archilevite. S+ Petri primicherii. S+ Berengarii canonici.

20

21 juliol 1126. (XII kalendas augusti Indiccione IV. Incarnationis Dominicae anno MCXXVI. Pontificatus autem D. Honorii Papae II anno II).

Concili de Roma en què es restitueix l'arquebisbat de Còrsega. S'esmenta a Oleguer com a absent d'aquest concili.

Publ. Ughelli, *Italia Sacra*, III, 43.

Publ. Mansi, XXI, 343.

«VITA BEATAE CASTISSIMAE». Ms. DEL SIGLO XI DE LA BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

JOSEFINA MATEU IBARS

A raíz de la gran etapa desamortizadora (1835-1838) los centros estatales de las diferentes provincias de España albergaron aquellos fondos escolásticos y conventuales de los monasterios suprimidos; y en el caso de que en estas provincias hubiera Universidad, los manuscritos y libros quedaron custodiados en su recinto. Si se leen catálogos de estas bibliotecas, especialmente los correspondientes a las de los «Doce Distritos», se tiene la sorpresa de hallar entre ellos textos medievales que ayudan al seguimiento de estudios hagiográficos, ya que aportan relación de aquellas «vitae» que se redactaron con propósito de edificación espiritual, transmitidas de forma oral o escrita. A la Biblioteca Universitaria de Barcelona llegó, junto al caudal impreso, un riquísimo fondo de obras manuscritas y entre las de la Alta Edad Media puede contemplarse un delicado ejemplar del siglo XI, el ms. 487, procedente de una biblioteca conventual barcelonesa. Contiene en sus hojas de pergamino, folios 119v-125v, un texto escrito en letra románica, muy dominada por el copista, sobre la vida de «Santa Castissima».[1] Es tan amena su lectura, como simple y acogedora la

1. MIQUEL ROSELL, Francisco. *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona*. Madrid. Direcc. Grales. de Enseñanza Universitaria y Archivos y Bibliotecas. 1958 (pág. 620: Ms 487. I. S. Gregorius: *Diallogorum libri*

narración, en el estilo de las leyendas áureas. El propósito de su redactor y de los diversos copistas que la transmitieron sería ponderar la virtud de la castidad y mover el ánimo de las doncellas para valorar la virginidad.

Tuvimos su noticia por haber colaborado en la Sección de Manuscritos de esta Universidad de Barcelona, con el Rvdo. P. Francisco Miquel Rossell, autor de *Inventario de los Manuscritos de la Biblioteca de la Universidad de Barcelona*.[2] Es un manuscrito sobre grueso pergamino, (125 fols., bipartido, s.n., 350 x 260 mm), con escasísimas apostillas; letra de transición de la carolina románica e ilustrado por cuatro hermosas capitales románico-bizantinas, de entrelazados a pluma, en negro y rojo anaranjado; de igual color, el numeral romano, correspondiente a cada uno de los sucesivos capítulos, color a su vez empleado para distinguir el nombre personal de cada uno de los dialogantes dentro del texto. La encuadernación de este manuscrito es moderna, en pergamino, y dice el tejuelo: «Gregorius Papa. Dialogi»; en la referencia catalográfica, la sign: *olim* 8-2-16; 8-2-150 y (8-0-17). El manuscrito perteneció anteriormente a la Catedral de Gerona,

---

quatuor [fols. 1 a-119 c)].- II. Vitae beatae Castissimae. [fols. 119 v- 125 v.) Incipit vitae Castissime. Fuit in Alexandria civitate vir magnificus... Expl.: *qui talia fecit in salutem hominum. Qui gloriosus est cum Patre et Spiritu Sancto in secula seculorum. Amen.* Explicit [*Bibl. Hag. lat.* nº 1640]. Es, con algunas variantes, la *vita sanctae Euphrosinae*, de P.L. 73,45-52).

Sobre «Euphrosina virgo Alexandrina, saec. V.» (febr. 11), hay nota en «Acta Sanctorum», to. II: *Acta Sanctorum Quotquot toto orbe coluntur, vel a Catholicis scriptoribus celebrantur, quae ex Latinis & Graecis, aliarumque gentium antiquitis monumentis collegervnt ac digesservunt... illustrarunt servata(m) primigenia(m). Ioannes Bollandvs, Godefridus Henschenivs Soc. Iesv Theologi. Prodit nunc tribus Tomis Febriarivs...* Tomvs II. Ed. novissima curante Ioanne Carnandet (Parisiis, Victor Palmé [1864], pág. 506): *«S. Euphrosina, patre Antigono, Senatore Constantinopolitano, matre Euphraxia nata, quae in Thebaide vitam monasticam inter sanctimoniales duxit, refertur hoc die Martyrologio Canisii; propter «Euphrasyam Alexandrinam, quae in virorum monasterio vixit, diciturque a nonnullius «Euphrasia» et «Euphrosia»: unde error; nam illa Byzantina «Euphraxia est, sive Euphrasia quae colitur XIII Martii».*

2. Vid. Ruiz Cabriada, Agustín: *Bio-bibliografía del Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos. 1858-1958*, Madrid, Junta Técnica de Archivos, Biblioitecas y Museos, 1958, pp. 12-13.

y fue comprado por Don Mariano Aguiló y Fuster (1825-1897), bibliotecario de esta Universidad de Barcelona, a un vendedor furtivo de varias obras procedentes de un expolio que hubo en aquella Catedral en el siglo XIX.

De este manuscrito, los dos primeros folios, el fol. 83 y el último están deteriorados; el resto, presenta deficiencias materiales del pergamino. El fol. 89 es posterior en dos siglos y hay restos de un fol. 125 con notación salmódica aquitana, sin pentagrama.

«Smaragdus», es decir, Eufrosina (Smaragdo) de Alejandría era una doncella que vivió en el siglo V y que se menciona por vez primera en el Martirologio Lugdunense (cod. Paris. 3879), que procede de Floro. Se la incluyó en el Martirologio Romano, el primero de enero, aunque parece que en esa fecha ya se la leía en el Martirologio jeronimiano, posiblemente, no en esa acepción correcta *Euphrosini*. En cambio, según las fuentes de los *Sinassari Greci*, se celebraba la festividad el 25 de septiembre, al decir de Pietro Bertochi. Las *Acta* reúnen un grupo de historias de tema análogo y al citar a Eufrosina, refieren que nació en Alejandría y quedó huérfana de madre a los once años, y fue prometida por el padre, Papnupzio, a un magnate de su ciudad, muy rico; para evitar la boda y queriéndose consagrar a Dios, Eufrosina se refugió en un monasterio de monjes de Alejandría (en el que habitaban 350 religiosos). Allí vivió escondida bajo el nombre de *Smaragdo* y pasados treinta y ocho años sintióse enferma y al llegar su último instante pudo recibir la asistencia de Papnupzio, su padre, quien había penado su vida en busca de su hija perdida. Así, llegaría a consolarse, cuando por fin la halló, sin pensarlo, en un monasterio masculino, una vez recorridos todos los lugares de oración femeninos, en donde esperaba él que pudiera haberse albergado su hija. La narración, corta, termina justamente cuando el padre la reconoce y ella puede aún saludarle y despedirse antes de fallecer. En esa situación, el padre pide a los monjes que le dejaran terminar su vida en aquel mismo recinto monacal masculino en el que la joven había vivido largo tiempo y de forma oculta, y recibir así cristiana sepultura cerca de su hija.

La referencia sobre la *vita* de «Beata Castissima» o Eufrosina, se eleva hacia el año 470 y cuando ocurrió el óbito, Papnupzio, padre de Eufrosina, entregó todos sus bienes al monasterio y en él permaneció hasta morir. La tradición de esta leyenda llegó al siglo XVIII y se celebraba la festividad con gran asistencia de fieles en la abadía

de Beaulieu, junto a Compiègne, donde se custodiaban sus principales reliquias.[3]

La *Vita Beatae Castissimae* se hermana con algunas pasiones, como las de las santas Indés y Domna, que el *Hieronymianus* conmemora (12 de marzo). Esta nota de la primera compilación permite señalar cuánto fue apreciada la virginidad. En la salvaguarda de ésta, jugó protagonismo la figura del «eunuco» desde los primeros siglos cristianos. Las fuentes que proceden de Oriente traen referencia de algunos de sus nombres: *Nicodémia*, *Madronius*, *Zmaragdos*, *Migdonus*, *Hilara*, *Eugenis*, *Maximos*, *Petrus*, *Dorothéa* y *Romana*, que fueron palatinos y eunucos.

Si se releen producciones hagiográficas medievales en las que interviene la persona del «eunuco», quizás se valore mejor cuánto se estimó la virginidad de la doncella, que en medios aristocráticos era cuidada por los llamados *eunucos*. Así, al menos, lo considera B. de Gaiffier en *Palatins et eunuques*.[4] También hay noticia de su presencia en diversas tradiciones y una referencia corresponde al reinado del emperador Commodo (180-192). Se cuenta que Filipo, esposo de Claudia, fue enviado a Alejandría en calidad de Prefecto, acompañado de su mujer y de sus tres hijos: Avitus, Sergius y Eugenia, joven pedida en matrimonio para el hijo del cónsul Aquilius. La doncella, que había renunciado al matrimonio, ideó la forma de no llegar a su desposorio y como se encontrara con unos cristianos y de acuerdo con los dos eunucos llamados Proto y Jacinto, que velaban por su educación, entró en un monasterio masculino, del que llegaría a ser su abad. En esta consideración, el citado B. de Gaiffier menciona en su estudio la *«Vita de Santa Castissima»* (B.H.L. 1640), y narra que la Santa se internaría también en un monasterio masculino *in abitu eunuci*.[5]

La presencia del eunuco en el ambiente de Roma ha quedado bien reconocida y señalada por el comediógrafo latino Publius Terentius Afer (c. 190-159 a.J.) en su *Eunuchus*, cuando se refiere al joven Cherea,

3. *Bibliotheca Latina Hagiographica* (B.L.H.) Historia de la Santa, en t. I, p. 249, núm. 1640.

4. Gaiffier, B. *Palatines et eunuques*. en «Analecta Bollandiana», t. LXXV, fasc. I-II (1957), pp. 36-56.

5. Gaiffier, B. «Boletín de la Real Academia de la Historia». (Madrid) t. LIV (1909), p. 274.

indica *«ornatu eunuchi induitur»*. Asimismo, santa Anastasia, joven patricia (B.H.G.,79-80), que habría vivido en época de Justiniano (siglo VI), se disfrazó de hombre y se hizo llamar «Anastasio, el eunuco» (Synax. Eccl. CP, col. 525, l. 18,19 *Vita* [BHG], 80).

Otras fuentes en las que también está en escena la vida de los eunucos, corresponden a «pasiones» del legendario romano, sea las de las santas Domitila, Nerea y Aquilea, que dejan advertir por otro lado la gran estimación a conservar la virginidad y quizás un cierto desprecio hacia el matrimonio, en aras a llevar una vida retirada.

Se conoce un texto, en versión de A. Boucherie, que publicaron los Editores bollandistas y que conoció B. de Gaiffier:

> «Vita S. Euphrosynae, primum graece conscripta, saeculo .VIII. latine reddita ac demum seculo .XII., ex versione utique latina, gallicis versibus copioso verborum apparatu exposita (a), latine tantum hactenus edita erat inter *Vitas Patrum* et inde in Actis Sanctorum collectionis bollandianae. Hujus recensionis latinae textum antiquissimum ipse ante paucos annos vulgavi (b); ipsum vero textum graecum, quem reperi in codice graeco 1454 Bibliothecae Nationalis Parisiensis, exarato manu seculi X, diligenter exscriptum jam in lucem profero. Hunc textum inspexerunt Du Cange (c). Vix igitur ulla spes restat quidquam ex eo colligendi unde augeatur infimae graecitatis notitia, in quo tamen genere advertenda venit in textu nostro vos quam Thesauri editores praetermiserunt inter testimonia, pauca sane, quibus hanc formam in usu olim fuisse comprobatur: usurpari autem solebat ad significanda monasteria quae Alexandrinae civitati circumjacebant. Ceterum in animo mihi non est emendationes adjicere, ubi in documento nostro occurrunt quaedam vocabula aut formae loquendi a classicorum scriptorum consuetudine abhorrentia; quippe quae ab ipso Vitae scriptore intenta sint, utpote ad rationem scribendi aetatis suae accommodata».[6]

6. Barcelona (sign. 487, f. 119 v-125 v). (1 *Vita Sancta Euphrosynae*. «Analecta Bolandiana» (1883) to. II, pp. 36-46. Confert. (a) P. MEYER, *Documents mss. de l'ancienne litérature de la France conservés dans les bibliothèques de la Grande-Bretagne* (Rapports à M. Ministre de l'Instruction Publique, Première partie), 1871, pág. 203.- (b) Tom. II, Febr. pág, 537..- (c) «Revue des langues romanes, to. II.- (d) *Glossarium Mediae et Infimae Graecitatis*, ad v... (d) Cfr. *Thesaur....* Ed. Firmin Didot. («Analecta Bollandiana», to. II Genève. Société Générale Catholique, (1883) p. 195.

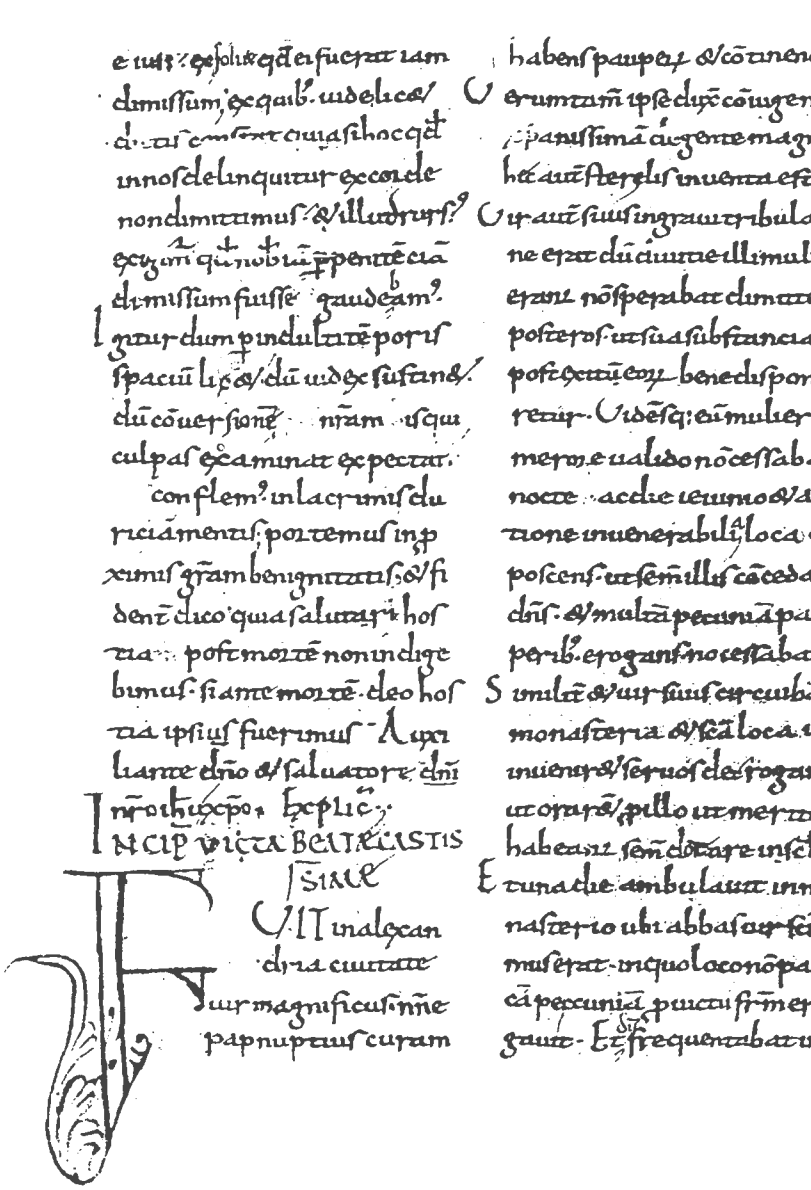

e iuss: ex solutis quod ei fuerat iam
dimissum, ex quibus uide licet
dictis constat quia si hoc quod
in nos delinquitur ex corde
non dimittimus et illud rursus
exigimus quod nobis iam per penitentiam
dimissum fuisse gaudeamus.
Igitur dum per indultitem poris
spacium lixet dum uidet sustinet
dum conuersionem nostram usque
culpas examinat expectat.
Conflemus in lacrimis du
riciam mentis, portemus in pro
ximis gratiam benignitatis, et fi
dentes dico quia salutaris hos
tia post mortem non indige
bimus. si ante mortem deo hos
tia ipsius fuerimus. Auxi
liante domino et saluatore domini
nostro ihesu xpo. Explicit.

INCIPIT VICTA BEATAE CASTIS
SIMAE

Fuit in alexan
dria ciuitate
uir magnificus nomine
pap nuptius curam
habens pauperum et continentiae.
Verumtamen ipse dux coniugem
pauperissimam diligente magna
hec autem sterilis inuenta est.
Vir autem suus in graui tribulatio
ne erat dum diuitie illi multe
erant non sperabat dimittere
posteros ut sua substancia
post exitum eorum bene dispone
retur. Videsque eum mulier in
merore ualido non cessabat
nocte ac die ieiunio et aflic
tione inuenerabilia loca ex
poscens ut semen illis concedat
dominus et multam pecuniam pau
peribus erogans non cessabat.
Similiter et uir suus circuibat
monasteria et sancta loca ubi
inuenit et seruos dei rogans
ut orarent pro illo ut meritum
habeant semen dotare in sancto
Et una die ambulauit in mo
nasterio ubi abbas uir sanctissi
mus erat in quo loco non pau
cam pecuniam pro uictu fratrum ero
gauit. Et dominus frequentabat in

A esta referencia, los editores bollandistas han añadido:

> «Has notulas una cum subjecto textu graeco ad nos transmiserat A. Boucherie mense martio praeterito. Analectis nostris inserenda, quum ecce ineunte aprili infaustus nuntius ad nos pervenit,doctissimum virum praematura morte abreptum esse. nihilhominus tamen, consentientibus ultro cognatis et heredibus, opera ipsius ad meliorem, uti confidimus, vitam transgressi nobis et lectoribus nostris frui licebit».

Lectura del texto del manuscrito de la Biblioteca de la Universidad de Barcelona (sign. 487, f. ll9 v- 125 v):

> [fol. ll9v, col. a, lin. 21] INCIP(IT) VICTA BEATAE CASTISSIMAE. FUIT in alexandria ciuitate uir magnificus. n(omi)ne papnuptius curam [col. b] habens pauper(um) (et) co(n)tinenciae Verumtam(en) ipse dux(it) co(n)iugem (christi)anissima(m) de gente magna h(a)ec aut(em) sterelis inuenta est.Uir au(tem) suus in graui tribulatione erat du(m) diuitie illi multe erant no(n) sperabat dimittere posteros. ut sua substancia post exitu(m) eor(um) bene disponeretur. Uide(n)sq(ue) eum mulier in merore ualido, no(n) cessabat nocte ac die ieiunio (et) aflictione inuenerabilia loca exposcens. ut sem(en) illis co(n)cedat d(omi)n(us). (et) multa(m) pecunia(m) pauperib(us).erogans. no(n) cessabat. Similit(er) et uir suus circuibat monasteria (et) s(an)c(t)a loca ubi inuenir(et) seruos dei rogans ut orare(nt) p(ro) illo ut meritu(m) habeant se(me)n dotare in s(ae)c(u)lo. Et una die ambulauit in monasterio ubi abbas uir s(an)c(t)issimus erat. in quo loco no(n) pauca(m) peccunia(m) p(ro)uictu fr(atre) erogauit. Et dum frequentabat in [fol. 120, col. a] ipso monasterio edidit s(an)ct(i)ssimo abbati.quale(m) tribulatione(m) haber(et) in corde suplicans ut orar(et) p(ro) illo. Q(uo)d ita in summa afflictione. ipse abbas supplicit(er) rogabat d(omi)n(u)m) ut impler(et) desideriu(m) suu(m) (et) d(omi)n(us) exaudiuit tam pauperibus quam seruus Dei pete(n)tibus. Et co(n)cessit illis infantula(m); cu(m) facta e(ss)et annor(um) .VII. babtizauit (et) nominauit aut illa(m) Castissima(m). Congaudeba(n)t uicini (et) parentes in ea(m) du(m) decora erat ualde in forma(m) paciens in co(n)uersatione(m). Facta aut(em) illa .XII. annor(um) mat(er) eius de hac luce migrauit. pat(er)q(ue) eius docebat illa(m) litteras

lectiones (et) omnem sapiencia(m). Et du(m) illa puella mente(m) haber(et) bona(m) in tantu(m) facta e(st) p(er)fecta ut miraret(ur) pater in suo p(ro)fectu. diuulgatu(m) e(st) aut(em) in om(n)i ciuitate laus de ipsa infantula. [col. b] Et multi dignitate(m) habentes p(ro) fili(i)s su(i)s rogabant patre(m) puelle. ut copular(et) illa(m) coniugio. O(mn)ib(us) aut(em) petentibus pat(er) responde(n)s dicebat. *Q(uo)d deo placuerit hoc erit facie(n)du(m).* [dum] Unus aut(em) superior om(ni)b(us) tam indignitatib(us) qua(m) in pecuniis (et) possessio(n)ib(us)) multis. Rogau(it) eu(n)de(m) p(ro) suo filio patre(m) puelle (et) adquieuit ei (et) facta est in arras coniugii obligatio. Et post paucu(m) t(em)p(u)s habente illa octauu(m) decimu(m) annu(m) ambulauit pat(er) puelle cu(m) ea in monasterio ubi ipse s(an)c(t)issim(us) abbas consistebat (et) portauer(unt) munera multa. Et dix(it) pat(er) puelle abbati: *Ecce fructum orationu(m) tuar(um) p(rae)sento tibi ut ores p(ro) illa quia ia(m) spo(n)so illa(m) obligaui.* Et iussit abbas foris monasterio ubi peregrini receptione(m) habebant manere patre(m) cu(m) puella. ipse uir s(an)ctissim(us) p(ro) castitate (et) elemo [fol. 120v, col. a] sina (et) timor dei satis placuit anime sue. Et du(m) tres dies c(um) orass(ent) p(ro)pe monasterio audiebat puella incessabilit(er) psalle(n)tes seruos dei (et) laudantes d(omi)n(u)m (et) co(n)puncta in corde cep(it) dicere: *Beati s(unt) omn(e)s isti qui in isto habitaculo sa(n)c(t)o co(n)sistentes* SUNT. *Similes eni(m) ang(e)lor(um) incessabilit(er) laudantes d(eu)m (et) post exitu(m) istius s(ae)culi in beatitudine(m) sempit(er)na(m) introducuntur.* Et cep(it) in cor suu(m) Zelu(m) habere co(n)uersationis. Post tercivm die(m) dixit pat(er) suus abbati: *Pat(er) bone uide ancilla(m) tua(m) filia(m) mea(m). quia rogare volum(us) te utores p(ro) nob(is) ad d(eu)m.* Uenit puella ad abbate(m) p(ro)iec(it) se ad pedes eius dicens: *Ora p(ro) me uir Dei ut saluet(ur) anima mea de inferno* (et) extendens manus suas beat(us) uir Dei dix(it): *D(eu)s qui cognoscis homine(m) ante qua(m) natus sit. Tu (et) p[er] ista(m) ancilla(m) tua(m) cogita ut saluet(ur) anima eius. ut tibi placeat (et) habeat parte(m)* [col. b] *cu(m) s(an)c(ti)s tuis.* Et cu(m) oratione exier(unt) de monasterio (et) accesser(unt) ad p(ro)pria(m) dom(um). Pat(er) aut(em) puelle qua(n)do quide(m) inueniebat seruu(m) Dei in ciuitate(m), rogabat illu(m) in sua(m) dom(um) introire (et) p(re)parabat neccessaria (et) honorabat eu(m) (et) petiebat ut orar(et) p(ro) ill(is). In una aut(em) die, fuit festiuitas dedicationis

monasterii (et) misit abbas f(ratr)em de monasterio ut inuitar(et) patre(m) puelle ut in ipsa festuitate acceder(et) ad illos. Et uenie(n)s in domo ei(us) nunciare ei s(ed) no(n)dum erat pat(er) puelle in ipsa domo. Audie(n)s castissima puella rogauit introire eum (et) cep(it) p(er) scrutare eum dicens: *Quanti com(mo)rati estis fr(at)res in isto monasterio*? Ille aut(em) respondens dix(it) *Trecenti qui(n)quaginta*. Dix(itq(ue) ei puella: *Rogo te ut dicas mihi si aditu(m) hab(et) qualiscumq(ue) homo.habita(re) in monasterio u(est)ro. si suscipit(ur) int(er) Vos*. Et dix(it) mo(na)ch(us): *P(er) om(n)ia* [fol. 121, col. a] *ap(er)tu(m) est om(n)ib(us) uolentib(us) introi(re) ostium monasterii n(ost)ri*. Iter(um) int(er)rogauit eu(m) puella, si om(n)es in una eccl(esi)a psallent aut equali ieunio agent. Dix(it) mon(a)ch(u)s: *Om(n)es o(mn)ino in una eccl(esi)a psallu(n)t. ieiunare aute(m) un(us) quisq(ue) iuxta uolu(n)tate(m) certaminis sui agit*. Om(n)e(m) aut(em) conuersatione(m) eoru(m) p(er)quire(n)s puella(m), dixit ei: *Cupieba(m) si datur mihi de Deo uirtus in hoc s(ae)c(u)lo conuersare na(m) timeo genitore(m) m(eu)m quia destinat(us) e(st) sociare me marito*. Dixitq(ue) illi monach(us): *no(n) tradas corp(us) tuu(m) in corruptione(m) nec tradas tale(m) forma(m) contumelio t(em)p(o)rali, s(ed) cu(m) om(n)i integritate te ipsa(m) (Christo) offerre qui potest p(ro) t(em)p(o)rali sempit(er)na p(re)mia p(re)parare*. Dixitq(ue) ei puella: *Et quo modo possum hoc agere?*. Dix(it) m(ona)ch(us): *Oculte fuge (et) ingredere in monasterio et saluaveris* (et) puelle a uerb(is) monachi inrigatum est cor eius (et) dix(it): *Quis est qui me possit detondere capillos?* [col. b] *sic(ut) (et) uir(um) no(n) cupio habere diuitias istius s(ae)c(u)li*. Et dix(it) monach(us): *Ecce inuitare ueni patre(m) tuu(m) p(rop)terfestiuitatem que(m) habem(us) in monasterio n(ost)ro (et) co(m)moratus est tres dies aut quattuor. Perquire qui unu(m) seru(u)m Dei (et) detondite* et dum narrarent pariter. uenit pat(er) eius de platea ciuitatis (et) interrogauit mo(na)chos qua causa ad eu(m) uenerat. Dixitq(ue) ei mo(na)ch(us): *Dedicatio est monasterii n(o)s(t)ri (et) p(re)cep(it) mihi abbas ut inuitare(m) te (et) cu(m) illo celebrare debeas die(m) festu(m) (et) lucres orationes seruor(um) Dei (et) cu(m) gaudio secut(us) est illu(m) parat secu(m) diu(er)sa necessaria*. Dum aut(em) pat(er) eius demoraretur in monasterio. dix(it) puella uno credendario suo: *Uade in eccl(esi)a que(m) construx(it) Teodosius imperator in reuerentissimo loco (et) p(er)quire mihi unum seruum Dei (et) presenta quid abeo q(uod) roge(m) illum*. Deo

aut(em) dispensante om(n)em salute(m) hominu(m) [fol. 121v, col. a] inuentus e(st) ibide(m) unus senex seruus dei que(m) rogauit puer (et) addux(it) puelle (et) uidit illu(m) ipsa Castissima salutau(it) eum. *Ora p(ro) me pat(er) bone* (et) dicto capitulo seder(unt) in scanno. Et dix(it) *Seni(or): Ego pat(er) habeo patre(m) (christi)anissimum in hoc s(ae)c(u)lo multu(m) habundante(m) (et) habuit muliere(m) unde ego p(ro)creata sum (et) destinat(us) e(st) co(n)iungere me uiro (et) tradere me iudici tenebrar(um) istius s(ae)c(ul)i. s(ed) no(n) est mea volu(n)tas corruptione(m) maculare corp(us) me(u)m. Tuscis pat(er) quia contradicere timeo patri meo. sed quid facio ignoro (et) tota(m) istam nocte(m) uigilaui rogans d(omi)(um) ut reuelar(et) mihi dignet(ur) quid facere debea(m) ut de inferno liber(et) anima(m) mea(m). P(ro) hoc misi rogans te ut uisites ancilla(m) tua(m) (et) inlumines me uerbo salutis (et) co(n)solationis. S(ed) rogo te pa(ter) ut p(ro) et(er)na retributione(m) dum* [col. b] *a Deo miss(us) es da mihi co(n)siliu(m) quid agere debea(m).* Dix(it)q(ue) ei senex: *D(eu)s sic p(re)cep(it) dicens. Si q(ui)s non dimittit patre(m) (et) matrem aut filios (et) renunciat p(ro)pria anime, no(n) potest me(u)s e(ss)e disc(i)p(u)l(u)s. Ego q(u)id tibi ampli(us) dicere(m) filia sup(er) hoc quo(d) p(re)cep(it) dominus d(ice)ns: Tamen si potes sustine t(em)ptationes inimici. Dimitte diuitias (et) fuge s(ae)c(ul)o. quia diuitiae patris tui dum uir bonus est inuenie(nt) heredes multos. Pauperes eccle(si)as monasteria xenodochia (et) reliqua(m) pia(m) dispensatione(m) (et) ubi uoluerit pat(er) dimittit eas. Tu aut(em) p(ro) salute anime tue cogita.* Dix(it) q(ue) ei puella: *Credo in d(eu)m m(eu)m (et) tuas orationes certare uo(lo) cum suo adiutorio. saluare anima(m) mea(m).* Dix(it) que ei senex *Ista(m) enim p(ro)missione(m) filia non debes tardare quia inimic(us) inpedimenta (et) recogitaciones facit in anima.* Et dix(it) puella: [fol. 122, col. a] *Ideo te rogaui uenire ad me ut impleas desideriu(m) anime mee.* Et surrex(it) senex (et) dixit capitulo (et) tenens forficem detondit ea(m) et induens religiositatis vestim(en)ta orau(it) sup(er) ea(m) dic(e)ns: *D(eu)s qui saluos fac(it) om(n)es sibi placentes ipse custodiat te de inimico humani generis (et) dimisit illa(m) senex (et) ambulauit se in monasterio suo.* Ipsa aute(m) puella cogitauit in se ipsa dicens: *Quia si ambulauero in monasterio puellar(um) pa(ter) m(eu)s p(er)quirit me (et) inueniet me p(ro)pt(er) meu(m) sponsu(m) du(m) pote(n)s eici(et) me de monasterio. Ueru(m) tam(en), demuto me sic(ut)*

eunuchus nemine cognoscente (et) ingredior in monasterivm uiror(um) ubi nulla erit suspectio. Et expoliauit femineu(m) uestim(en)tum (et) induit se uestim(en)tum uirile (et) post occubitu(m) solis exivit de domo sua. Porta(n)s [col. b] quingentos solidos nemine cognoscente. Et primo diluculo uen(it) pat(er) suus in ciuitate(m) reuertens de monasterio (et) circuibat eccl(esi)as orans. Et ipsa Castissima uenit in monasterio. in quo erat ipse beatus abbas cu(m) quo pat(er) suus festa celebrauerat. Et dix(it) ostiario: *Nuncia domno abbati quia eunuchus aliquid de palatio occurrere illi uult.* Et ingress(us) hostiarius nunciauit abbati. Et p(rae)cepit abbas ut introducer(et) illu(m) (et) salutauit abbate(m) (et) dicto c(a)p(itu)lo seder(unt). Dix(it)q(ue) abbas: *Unde uenis ad nos uenera(n)tissime uir?* (et) illa r(es)p(on)dit: *Ego pat(er) de palatio sum (et) cogitaui liberare me de potestate istius s(ae)c(u)li. seruire Deo uolo. Quia hec ciuitas ubi commorat(ur) imperator. no(n) hab(et) locum quietudinis. Audiui aut(em) q(uod) monasterio u(est)ro multa bona* [fol. 122v, col. a] *(et) ueni consistere uob(is)cu(m). Si iubes me suscipere habeo res multas (et) ei saluaueris anima(m) mea(m) in isto loco offero tibi.* Dix(it) illi abbas: *Bene uenisti fili. ecce monasterium n(os)tr(um). impleatur uoluntas tua.* Et int(er)rogauit illum abbas nom(en) suum. Et ille dix(it): *Ismaragdus habeo nom(en).* Dixit q(ue) illi abbas:.*Dum iuuenis es solus no(n) potes consistere. Oport(et) te accipere unu(m) senicem magistrum ut te doceat om(n)em ordine(m) monasticum.* Dix(it) q(ue) illa ad abbate(m): *Q(uo)d placitu(m) est in occulis tuis hoc facio* (et) offere(n)s quingentos solidos abbati. rogauit illu(m) suscipere (et) dispensare. Dix(it)q(ue) abbas ad mo(nachum): *sapientissimo seruo Dei n(omi)ne Agapio Suscipe istu(m) iuuene(m)(et) sic(ut) filio tibi eu(m) co(m)mendo doce illum om(n)em salute(m) sic(ut) pat(er) bon(us) (et) sic certa p(re)parare illum ut si potest fieri super(et) magistrum.* Et co(n)gregatis om(ni)b(us) fr(atr)ibus fixis [col. b] genib(us) orabant p(ro) constancia Smaragdi. Dum aut(em) erat decor(us) in corpore quomodo aut(em) ingrediabat(ur) in refectoriu(m) aut in eccl(esi)a(m), multis fec(it) inimic(us) scandalu(m) in anima. p(ro)pt(er) specie(m) decoris eius. Et surrexer(unt) fr(atre)s clamantes contra abbate(m): *Ob qua(m) causam tale(m) homine(m) suscepisti in monasterio, unde animae sca(n)dalizantur?.* Audie(n)s hec abbas p(re)cep(it) uenire Smaragdo. Dixitq(ue) ei: *Fili du(m) forma(m) tale(m) dedit tibi D(omin)n(us) (et) aliqui de f(ra)tribus. inimic(us)*

scandalu(m) ingerit. Uolo ut una(m) cella(m) retrudas te et solitaria(m) uitam agas (et) foris osteum p(er) fenestram magister tuus doceat te om(ni)a salubria. Q(uo)d ita (et) fec(it) (et) erat in retrusione in ieiunio (et) in afflictione (et) in lacrimis nocte ac die incessabilit(er) lauda(n)s (et) roga(n)s D(eu)m ut magister suus miraret(ur) eius p(er)seueranciam. Dum aut(em) pat(er) suus reuerteret(ur) in domu(m) sua(m). [fol. 123, col. a] p(er)quire(n)s filia(m), nec inuenie(n)s eam. Cep(it) lam(en)tari (et) tribulari amarissime (et) prescruta(n)sq(ue) familia(m): *Quid deuen(it) filia mea?*. Ipsi respondentes dixer(unt) ei *Nocte uidimus illam postea no(n) paruit.* Cogitauit pat(er) insemedipsum dic(ens)s: *Forsitam sponsus suus rapuit illam* (et) manda(n)s interrogauit consoc(e)ru(m) suum. Audiens aut(em) ipse pat(er) sponsi cu(m) filio quid co(n)tigit, uener(unt) ad patre(m) puelle lamentantes (et) dixer(unt) ad illum *Quid deuenit filiae tuae aut quis sedux(it) illa(m)?* Statim directi s(unt) in om(n)e(m) regione(m) querentes puellam (et) non solu(m) naues maris s(ed) et in illo fluuio p(er)quierebant eam (et) no(n) potuer(unt) inuenire. Dum aut(em) om(n)em locum p(er)quire(n)tes, non inuener(unt) beatissima(m) ancilla(m) Dei, desperati p(ro) mortua illa(m) plangebant. Socer, noram, Iuvenis sponsam, Pater dulcissima(m) filia(m). Familie multitudo d(omi)nam, nec erat qui con[col. b]solaretur. Hoc dic(it) te patre: *O(h) filia mea dulcissima Oh lumen occulor(um) meor(um) O(h) mihi co(n)solatio anime. Quis meu(m) thesaur(um) furauit?. Quis mea(m) substancia(m) rapuit?. Quis mea(m) diuitia(m) disp(er)sit. Quis mea(m) luc(er)nam extincx(it)?. Quis mea(m) spem captiuauit?. Quis domui mee ornatu(m) abstulit(ur)?. Qualis lupus mea(m) agna(m) deuorauit?. Qualis locus radium solis me absco(n)dit?. Qualis pelagus captiuau(it) regia(m) forma(m)? Ipsa erat senectutis mee baculis. Ipsa progeniis ornatus. Ipsa erat malor(um) em(en)datio. Ipsa laboris mee repausatio. Ipsa dolor(um) meor(um) eleuatio. Terra no(n) illa(m) cooperiat usq(ue) uidea(m) q(uo)d quero.* Audientes aetia(m) ista (et) alias multas lam(en)tationes circu(n)stantes. amici (et) illi cu(m) fletu (et) habitantes ciuitates, molesti nimiu(m) facti s(unt). Dum aut(em) no(n) poteb(er)at portare pat(er) puelle, ambulauit ad ipsu(m) monasterio (et) p(ro)strauit se ante [fol. 123v, col. a] pedes beato abbate(m) dic(ens): *Rogo d(omi)ne pat(er) no(n) obliviscas adtentissime orare p(ro) peccatore ut inuenia(m) fructu(m) orationum tuor(um) inparuit eni(m) filia mea.* Audiens hec abbas tristis effectus est, et iussit

sonare signu(m) ut om(ne)s fr(atre)s de cellulis eor(um) congregarent(ur) in eccl(esi)a. Et dix(it) illis: *Rogo uos fr(atr)es labore(m) sustinete una septimana (et) ieiunate legitimu(m) ieiunium. Et d(omi)n(u)m rogate nob(is)cum ut manifest(et) d(omi)n(u)s ubi est filia amici n(os)tri.* Q(uo)d ita (et) fecer(unt) cu(m) om(n)ia afflictione. Sed nemini manifestauit d(omi)n(us) ubi erat beata uirgo. Quia oratio eius excludebat orationes seruor(um) Dei. Dum rogabat afflicta ut non manifestaretur in uita ista (et)du(m) om(ne)s fr(atr)es tribulati ess(ent) p(ro) hac re. Cep(it) abbas co(n)solari patre(m) puelle dice(n)s ei: *Non sis disperat(us) fili. Age d(omi)no gr(ati)as. Quia qua(n)do iusserit d(omi)n(u)s si* [col. b] *cognoscis quid deuen(it) filia tua, uerumtam(en) cognitu(m) tibi facio quia in bono loco e(st) filia tua. Et p(ro)pter hoc no(n) manifestau(it) d(omi)n(u)s nob(is) illa(m) quia si in malo loco fuiss(et), no(n) post posuiss(et) De(u)s lacrimas tuas (et) n(ost)ra(m) oratione(m); p(ro)pt(er)ea ergo in bonu(m) locu(m) sentim(us) illa(m) (et) iniciu(m) certaminis hab(et), ut no(n) conturbetur oratio sua (et) ideo absco(n)dit eam D(eus) de nob(is).* Audiens hec beat(us) Papnupcius modicu(m) refrigerium dolor(um) tolerans, reuers(us) est ad ciuitate(m) agens: *D(omi)no gr(ati)as (et) orans ut in bonu(m) locu(m) illam co(n)stituat D(omi)nu(s).* Et frequentabat adsidue ad ipsum monasteriu(m) pat(er) puelle (et) uisitabat seruos Dei. Et recipiebat consolatione(m) seruor(um) Dei (et) reuertebatur ad domum suam. Vnde aliqua(n)do uenie(n)ti illo, dix(it) abbas: *uidere bonu(m) homine(m) eunuchu(m) retrursum de palatio Theodosi imp(erato)ris.* [fol. 124, col. a] Et dix(it) illi pat(er) puelle. *Obsecro D(eu)s si plac(et) tibi uidea(m) illu(m).* Addux(it)q(ue) magistru(m) puelle Agapiu(m) n(omi)ne. Ipse abbas (et) p(re)cepit illi dic(en)s: *Duc tecu(m) istum homine(m) ut uideat beatu(m) Smaragdu(m) eunuchu(m).Ut audiat uerba sua s(anc)ta (et) consoletur anima(m) su(a)m p(er) eu(m).* Dux(it)q(ue) illu(m) ad fenestram magister puelle (et) pat(er) n(on) potuit cognoscere filia(m) sua(m) du(m) de nimia(m) aflictione(m) carnis sue erat afflicta (et) cooperiebat se cuculla (et) nullum signu(m) pat(er) suis uidere potuiss(et) in ea. Ipsa aut(em) cognouit patrem su(um) (et) sic(ut) fons triumphabat lacrimis, pat(er) aut(em) suus uide(n)s eam flente(m) cogitau(it) quia co(m)punctio est illi in corde. Et post hec sedit foris ante fenestra(m) pater puelle cu(m) magistro ei(us). Illa aut(em) infra cella(m) loquebat(ur) dic(en)s: *p(er) m(iseri)c(or)diam (et)*

obediencia(m) (et) timore(m) Dei aet(er) [col. b] *na(m) retributione(m) p(rae)dicabat.* Dum aut(em) hec loquebat(ur) beatus Smaragdus, cor patris inrigabatur a uerb(is) filie sue quasi in gaudio fuiss(et) reuersus (et) cupiebat amplexare collu(m) ei(us) (et) obsculare illu(m) (et) no(n) inueniebat erubescebat aut(em) nimium p(ro)pt(er) reuerencia(m) illius. Diu aut(em) conloquiu(m) habentes p(ro) salute anime. Reuers(us) e(st) ad abbate(m) pa(ter) puelle dix(it)q(ue)ei: *Magna s(unt) mirabilia Dei que uidi hodie die quale(m) edificatione(m) anime mee fec(it) mihi iste uir. p(ro) desiderio meo Do(mi)n(us) mihi testis est quia sic e(st) cor m(eu)m declinatu(m) in amore suo ut si fuiss(et) filia mea. que de lumbis mei exiu(nt) no(n) potera(m) amplius diligere illum.* Salutauitq(ue) abbate(m) (et) om(ne)s seruos Dei ipse pat(er) puelle. (et) reuers(u)s e(st) in domu(m) sua(m). Et du(m) fec(it) beata puella in ipsa retrusione triginta octo annis. Facta e(st) egrota. in qua [fol. 124v, col. a] egritudine cu(m) p(ro)fectu boni operis exíuit (d)e s(aecu)lo. D(u)m aut(em) egrotar(et) uen(it) pat(er) suus in monasterio (et) post oratione(m) dix(it) abb(at)i: *Si iubes domne uidea(m) illu(m) seru(um) Dei Smaragdu(m) eunuchu(m), quia satis diligit illu(m) anima mea.* Iussitq(ue) abbas magistro suo Agapio p(er)ducere patre(m) puelle dic(en)s: *Quia forsitan in hac uita egredit(ur) e corpore (et) postea no(n) uidebit illum.* Dum aut(em) ap(er)tu(m) est hostium ut uisitaret(ur) in egritudine. Ingress(us) pat(er) suus p(ro)iec(it) se in collo ei(us) obsculat(us) e(st) eu(m) dic(en)s: *Ora p(ro) me uir Dei ut don(et) mihi consolatione(m) p(ro) filia mea quia adhuc incognitu(m) est mihi ubi sit filia mea.* Dix(it)q(ue) ancilla D(e)i: *Non sis tristus d(omi)ne mi pat(er), quia D(eu)s tibi manifest(um) faci(et) quid deuenit filia tua. Hoc solum te rogo ut sustentes hic in isto monasterio tres dies semp(er) digne(ris) uisitare me.* q(uo)d ita (et) fec(it). Dum aut(em) uidit s(an)c(t)issima D(e)i [col. b] ancilla se p(re)parata(m) e(ss)e ut migrar(et) ad d(omi)n(u)m. rogat uenire patre(m) suu(m) dix(it)q(ue) ei: *Du(m) pat(er) bone D(eu)s mihi disposuit (et) impleuit m(eu)m desideriu(m) uolo ut non amplius habere debeas de ista ora tristicia(m) p(ro) filia tua qu(ae) tibi inparuit. Ego sum infelix(et) peccatrix que(m) queris ecce uides satis tibi notu(m) sit. Nam rogo te pat(er). ut null(us) cognoscat secretu(m) hoc nec dimittas aliu(m) lauare corp(us) m(eu)m. Tu sic(ut) pat(er) bonus p(er) te digna(m) e(ss)e pollicere. Et d(ict)um p(ro)misi abbati. quia habeo subtstancia(m) (et) si salua*

fuero co(n)dona illa(m) in hoc loco s(an)c(t)o. aut quid quid mihi in dote(m) p(re)paraueras. dona in manib(us) abbatis ut ille dispens(et) om(ni)a pio ordine. s(e)c(un)d(u)m sensum intelligencie sue. Et hec dic(en)s, tradidit sp(iritu)m fidelibus ang(e)lis. Dum aut(em) hec uidiss(et) pater suus quia dedit sp(iritu)m D(omi)no dissoluta(n)s om(n)ia membra eius (et) fact(us) u(el)ut mortuus. [fol. 125, col. a] Et magister puelle Agapi(us) currens adtulit aqua(m) misitq(ue) in facie(m) eius. Et ueni(en)s adsurrex(it). Et interrogauit illu(m) Agapíus dic(en)s: *Quid est qu(o)d tibi contigit Papnupcii?* Dix(it)que illi. *Dimitte me in isto s(ae)c(u)lo morire.Uidi gl(ori)osa misericordia Dei* [fol. 125v] Et inruens sup(er) facie(m) filie sue fleuit amarissime (et) cu(m) lacrimis exclamau(it) dic(en)s: *O(h) filia mea dulcissima quare no(n) ante hoc congnoui ut ego co(m)morarer tecum?. Oh quomodo tu latuisti inimici te(m)ptaciones. Quomodo tra(n)sisti principatus (et) potestates istius s(ae)culi. (et) intrasti in uitam et(er)nam*? Ipse aut(em) Agapius hec audiens exterritus factus est (et) currens nunciauit beato abbati hec om(ni)a. Et ueniens abbas uelociter (et) ipse inruit sup(er) s(an)c(t)o corpusculu(m) dic(en)s: *Sponsa (Chr)isti et agna uera Dei n(ost)ri (et) filia s(an)c(t)or(um) ne obluiscaris seuor(um) tuor(um) (et) isti(us) loc(us) s(an)c(t)o s(ed)* [col. b] *ora ut (et) nob(is) co(n)cedat d(omi)n(u)s intellect(u)m (et) humilit(er) q(ue) gerentes aduingam(us) (et) a beatitudine et(er)na.* Et iussit abbas sonare signu(m) ut c(o)ngregarent(ur) omn(e)s fr(a)tres migrandi reuerentia sepulta est in ecc(lesi)a monasterii. Precatis aut(em) om(n)ibus seruis Dei diuulgata est fama(m) in uniu(er)sam t(er)ram (et) gl(or)ificabant d(o)min(u)m admirantes tale(m) co(n)stancia(m) mulieris. Unus aut(em) de fr(atr)ib(us) oculu(m) extinctum habens ambulauit (et) obsculauit pedes eius (et) solu(m)modo non tangens corpuscul(um) suu(m) statim ipse occul(us) inluminatus est. Gl(ori)a tibi (Christ)e, qui tale(m) hominem dedisti isti loci quia exe(m)plu(m) facta e(st) ista uirgo s(an)c(t)a salutis n(ost)re (et) reposita est in ipso loco s(an)c(t)o (et) ubi om(ne)s repositi fuera(n)t patres sepulti, Pat(er) aut(em) eius om(n)es suas eccl(esi)as monateriis pauperib(us) (et) Xerodochus dip(er)sit et dimisit s(ae)c(u)l(u)m (et) ingres(sus) in ipso monasterio parte(m) [fol. 125v, col. a] aut(em) plurima ibide(m). Et inclusus est in ipsa cella ubi filia sua fuerat retrusa (et). in ipsa mata ubi illa iacuerat, ibi iacens in t(err)a consolabatur (et) in ipsa retrusione dece(m) annos co(n)sistens.

> Et post hec defunc(us) atq(ue) sepultus est in latus filie sue Castissime. Ipsi aut(em) gl(ori)a qui talia fec(it) in salute(m) hominu(m) qui glo(rio)sus est cu(m) pa(tre) (et) [...] Sp(irit)u s(an)c(t)o in s(ae)c(u)la s(ae)c(u)lor(um) Am(en). EXPL(icit)

Leído el manuscrito, que aporta una tradición medieval sobre la venerada castidad, podemos recordar la enseñanza de la dignidad del hombre, dotado de libertad y representante del Creador ante todos los seres, en diferentes textos del Génesis, 2-3 (I-II) (Ap 14-15; Jue 11.37), en el entorno de una espléndida escenificación sobre el origen divino del matrimonio y su indisolubilidad, según lo declaró Cristo (Mt 19,4 ss). En el Nuevo Testamento hay varios pasajes que han dejado abierta la senda más atractiva en el crecimiento de la santidad dentro del celibato (Mt 19,10-12; Lc 1,34; I Cor 7,7,32-40; Ap 14,4 [Sab 3,13,4-2]). En cuanto al matrimonio: Sam 21,5; I Tob 6,17-18; I Cor 7,5); en la conversación y tratos humanos: (Ecl 26,20; Mt 5,28; Tim 4,12; 5,2; Tit 2,5) y las segunda nupcias (Jdt 15,11; 16,26; ITim 3,2).

En un sentido metafórico se dio el nombre de *virgen* a la ciudad y habitantes de Jerusalén (Is 37,32; Jer 14,17; 31,4) y se ha contemplado el celibato, tanto en la doncella como en la viuda, como una cualidad meritoria de la mujer, una expresión de fortaleza, según pasajes del Antiguo y Nuevo Testamento. La Iglesia primitiva socorrió las necesidades de las mismas (Act 6,1; Sant 1,27 [v. Act 9,39]) y san Pablo aconsejó a las mujeres no pasar a segundas nupcias (I Cor 7,8.40). Sus oficios en la Iglesia los destacó el Apóstol en I Tim 5,4-5; 5,9-10. El texto aquí ofrecido es un documento que se añade a los referentes sobre estudio de la mentalidad medieval (v. *Sagrada Biblia*, ed. Eloíno Nácar Fuster y Alberto Colunga, O.P., Madrid, BAC, 1979, pp. 1494 y 1522).

DOCUMENTACIÓ PER A L'ESTUDI DEL MONESTIR DE SANT PAU DEL CAMP, DURANT L'EDAT MITJANA, ALS ARXIUS DE BARCELONA[1]

JOSEFINA MUTGÉ I VIVES

És un fet ben conegut que els monestirs varen tenir un paper important durant l'Edat Mitjana; per això, un estudi aprofundit dels cenobis catalans pot ajudar-nos a comprendre molts dels aspectes dels segles medievals, especialment els socials, econòmics, jurídics, culturals etc.

Malgrat l'abundant i rica documentació que es conserva de molts dels monestirs de la Catalunya medieval, un bon nombre d'aquests encara no compten amb estudis monogràfics realitzats amb criteris metodològics moderns, perquè aquesta documentació roman inèdita pràcticament en la seva totalitat.[2]

1. Em plau de participar amb aquest treball al Volum d'Homenatge al Dr. Àngel Fàbrega i agraeixo que hagi estat invitada a col·laborar-hi.

2. Sortosament, alguns cenobis catalans sí que han estat rigorosament analitzats. A títol d'exemple, podem mencionar-ne: R. D'ABADAL I DE VINYALS, *Com neix i com creix un gran monestir pirinenc abans de l'any mil: Eixalada-Cuixà*, «Analecta Montserratensia», VIII (Barcelona, 1954-1955), pp. 125-339. Així mateix, el monestir de Santa Maria de Poblet ha estat objecte d'estudi per part de J. SANTACANA TORT, *El monasterio de Poblet (1151-1181)*, Barcelona, 1974, i per part d'Agustí ALTISENT, *Història de Poblet*, Abadia de Poblet, 1974 i *La descentralización administrativa del Monasterio de Poblet en la Edat Media*, «Scriptorium Populeti», 12 (1985), a més d'altres articles. El P. Altisent actualment du a terme l'edició del Diplomatari de Poblet, del qual s'ha publicat ja el primer volum (*Diplomatari de Santa Maria de Poblet*. Vol. I,

El monestir benedictí de Sant Pau del Camp de Barcelona és un dels que encara no han estat estudiats. Sant Pau del Camp és un dels cenobis més antics de Barcelona, la fundació del qual es situa a la darreria del segle IX. Constitueix una de les poques joies que es conserven del romànic barceloní, la qual cosa ha fet que, des del punt de vista artístic, s'hagi convertit en un focus d'atenció;[3] però no es pot dir el mateix des del punt de vista històric,[4] malgrat l'existència de documentació als arxius de Barcelona. No donarem aquí més notícies sobre Sant Pau —per bé que tenim intenció de fer-ho en el futur, utilitzant així els documents que, a poc a poc, hem anat reunint—,[5] sinó que, de moment, seguint un dels temes proposats en aquest volum d'Homenatge al Dr. Fàbrega —el titulat «Arxius»—, intentarem només d'aproximar-nos i relacionar els fons inèdits que sobre Sant Pau del Camp es poden trobar als diferents arxius de Barcelona, durant el període comprès des de la seva segona fundació el 1117 fins a l'últim quart del segle XVI, quan es produí la unió de Sant Pau, amb totes les seves rendes, al monestir de Montserrat, l'any 1577.

---

anys 960-1177, Poblet-Barcelona, 1993). Un altre exemple el tenim en el recent llibre de Ll. TO FIGUERAS, *El monestir de Santa Maria de Cervià i la pagesia: una anàlisi local del canvi feudal*, Barcelona, 1991, i alguns altres.

3. Entre les obres modernes sobre Sant Pau del Camp, vegeu, per exemple, el llibre de J. VIGUÉ, *El monestir romànic de Sant Pau del Camp*, Barcelona, Artestudi, edicions, 1974. Una bibliografia completíssima sobre l'edifici és la que ha estat acuradament recollida al «Centre d'Art Romànic Català» (ARCAT), filial de l'Institut d'Estudis Catalans, i que molt amablement ens ha facilitat el Prof. Dr. Joan-F. Cabestany, president dels Amics de l'Art Romànic.

4. Si exceptuem el capítol titulat *La història*, per A. PLADEVALL, que ocupa les pp. 17-64, dintre del llibre de J. VIGUÉ, citat a la nota anterior. I l'estudi de D. DALMASES, titulat *Bibliografia sobre Sant Pau del Camp de Barcelona. Aproximació a la seva fundació* [«Lambard». Estudis d'Art Medieval, V (Barcelona, 1989-1991) (1992), pp. 89-111], que aclareix la problemàtica relativa als orígens del monestir.

5. Fins al present hem dedicat a Sant Pau del Camp els següents treballs: *Notícies històriques sobre el monestir de Sant Pau del Camp de Barcelona (1117-1212)*, «Anales de la Universidad de Alicante», 9 (1992-93) (Homenaje a J.M. del Estal), pp. 101-117; *Documents sobre el monestir de Sant Pau del Camp de Barcelona (segles XIII-XIV)*, «Estudis Castellonencs», 6 (1994-1995) (Homenatge al Prof. Josep Trenchs i Odena), pp. 943-954; *El monestir benedictí de Sant Pau del Camp de Barcelona a la segona meitat del segle XV (edició d'un capbreu del 1461-1462)* «Miscel·lània de Textos Medievals», 8 (1996), pp. 393-461.

Una primera classificació de la documentació de Sant Pau del Camp es pot establir de la següent manera:

1. Pergamins
2. Llibres o Manuals (capbreus, llevadors etc.).
3. Documentació de cancelleria reial (cartes reials, registres de cancelleria).

Si ens fixem en la naturalesa d'aquesta documentació, disposem de:

1. Documents privats. Ho són la majoria dels pergamins que es conserven i els capbreus.
2. Documents reials. Ho són les cartes reials i els documents dels registres de cancelleria

I. Arxius de Barcelona on es troba documentació relativa a Sant Pau del Camp

1. *Arxiu de la Corona d'Aragó*[6]

A) Subsecció d'Ordes Religiosos

a) Pergamins

—Carpeta amb 84 documents en pergamí, de caràcter privat, tots referents a Sant Pau del Camp, compresos entre els anys 1159 i 1338. Alguns són originals, d'altres són trasllats posteriors. Des del punt de vista jurídic, entre aquests documents trobem donacions, permutes, llegats testamentaris, institucions d'aniversaris, compres efectuades pel monestir, establiments emfitèutics i sotsestabliments i diversos actes jurídics, especialment compravendes efectuades pels senyors mitjans.

—Dintre de les Carpetes anomenades de «pergamins sense procedència», que es conserven a l'esmentat Arxiu de la Corona d'Aragó, n'hem localitzats 12 que es refereixen a Sant Pau del Camp. El més antic és del 1169 i el més modern, del 1278. Aquí també, llevat d'un parell de compravendes i d'un parell de donacions, la resta de pergamins són establiments de terres a canvi del pagament d'un cens.

6. Cf. F. Udina Martorell, *Los fondos benedictinos custodiados en el Archivo de la Corona de Aragón*, «Analecta Montserratensia», VIII (Montserrat, 1954-1955), pp. 390-420, esp. p. 418.

b) Monacals-Hisenda

Hi trobem diversos capbreus i llevadors de Sant Pau del Camp. Els que correponen als segles medievals són els següents:

Signatura	*Denominació*[7]	*Anys*
1494	«Cabreo de la abadía»	1573
1500	«Llevador del priorato»	1577
1501	«Cabreo del priorato»	1417
1502	«Cabreo de la abadía»	1531
1504	«Llevador de les rentas del priorato»	s. XVI
1505	«Cabreo»	1461-62[8]
1510	«Cabreo»	1501
1511	«Cabreo»	1390-1774
1514	«Tres cabreos de los años 1409,1416 i 1461»[9]	s. XV

B) Secció de Cancelleria
a) Registres de cancelleria
b) Cartes reials

Espigolant entre els milers de registres que es conserven i les caixes de cartes reials, hom hi pot trobar documents referents a Sant Pau del Camp, expedits pels sobirans de la Corona d'Aragó. Dels que tenim recollits, de moment, els més antics corresponen al regnat de Jaume II i els més moderns, a la reina Maria, lloctinent d'Alfons el Magnànim. De segur que n'hi ha d'anteriors.

7. Aquesta denominació és la que consta a l'inventari de l'Arxiu.

8. Aquest capbreu ja ha estat editat per nosaltres a l'article titulat *El monestir benedictí de Sant Pau del Camp de Barcelona a la segona meitat del segle XV (edició d'un capbreu del 1461-1462)*, citat a la nota 5.

9. El capbreu del 1461 és una còpia posterior del que porta com a signatura el núm. 1505 i que, com indiquem a la nota anterior, ha estat editat. Una altra còpia d'aquest capbreu es conserva a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, dintre del protocol del notari Bartomeu Costa, major, i porta per títol: «Capbreu del priorat de Sant Pau del Camp». (Vegeu més endavant, nota 12).

C) Secció Diversos
a) Grup de Patrimonials

-Fons Muixiga-Ginebreda. Vol. 7: «Casa en la Orta Superior de Sant Pau del Camp, prop la muralla» (1567-1665).[10]

2. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona

Examinant els protocols dels notaris, també s'hi pot localitzar algun capbreu del monestir de Sant Pau del Camp, la qual cosa no té res d'estrany si tenim en compte que les manifestacions efectuades pels emfiteutes es feien davant d'un notari públic.

La documentació de Sant Pau del Camp, conservada a l'Arxiu Notarial de Barcelona, la podem classificar per segles:

A) Segle xiv

Notari	*Denominació*[11]	*Dates*
Anònims	«Liber negotiorum» de Sant Pau del Camp. (En aquest cas, no es tracta d'un capbreu, sinó d'un llibre en què són recopilats assumptes diversos: donacions, compravendes, institucions d'aniversaris, etc.).	1364, març, 7-1371, març, 8.

B) Segle xv

Notari	*Denominació*	*Dates*
Bartomeu Costa (major) (1438-1500)	«Capbreu del priorat de Sant Pau del Camp»	1461, nov. 5-1462, març, 30[12]

10. Tot i que ja ultrapassa el que és pròpiament l'edat Mitjana, hom hi pot trobar referències anteriors. (Volem fer constar que l'existència d'aquest fons Muixiga-Ginebreda ens l'ha proporcionada el personal facultatiu de l'Arxiu).

11. La denominació del manual la donem en català o bé en llatí, tal com apareix a

C) Segle XVI

Notari	*Denominació*	*Dates*
Joan Fluvià 1462-1513	«Capbreu del priorat de Sant Pau del Camp de Barcelona»	1501 mg.10-1513 oct. 3
Bernat Fluvià 1504-1533	«Capbreu del priorat de Sant Pau del Camp de Barcelona»	1513oct.25-1533 mg.27
Pere Joan Garau 1545-1564	«Capbreu de las rentas de la Camararería del monasterio de San Pablo del Campo de Barcelona»	1552-1560
Joan Sala 1568-1608	«Confessiones facientes pro monasterio Sancti Pauli de Campo Barchinone»	1575-1584
Anònims	«Capibrevium prepositione Sancti Pauli de Campo Barchinone»	1598 set.7-1602 abr. 1

3. *Arxiu Diocesà de Barcelona*

Pel que hem pogut observar, a l'Arxiu Diocesà no es conserva cap llibre ni cap manual que es refereixi, en la seva totalitat, al monestir de Sant Pau del Camp durant els segles medievals, però sí que hom hi pot trobar valuoses referències examinant les sèries que hi són custodiades:

A) Registres Comuns («Registra Communia»)

Com a exemple, podem dir que als anomenats registres comuns apareixen notícies del tarannà que segueix:

---

l'*Índice cronológico alfabético del Archivo General de Protocolos de Barcelona. Sección Histórica*, per J.M. MADURELL MARIMON, 3 vols. Barcelona, 1944-1959.

12. Aquest capbreu és una còpia posterior del que hi ha a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Monacals, Hisenda, núm 1505).

Any	*Referència*[13]	*Localització*
1334	«Monitori a instància del prior de Sant Pau a Bernat Lonch, de Sant Andreu de Palomar, per a que prestàs homenatge a dit prior de qui era home propi e pagàs la firma de esponsalici».	Registres Comuns, (1334-36), fol. 8.
1334	«Per imputar-se un crim a un monjo de Sant Pau del Camp, exortatòria al prior per a que inquirís de dit crim i, si era així, lo castigàs».	Registres Comuns (1334-36), fol. 47.
1364	«Monitorium contra priorem et monachos ac alios clericos monasterii Sancti Pauli de Campo Barchinone ut, infra triduum, desisterent a communicacione et participacione cum abbatissa et quibusdam monialibus monasterii Sancti Petri Puellarum ibi expressarum, quia per aliquos excessus fuerant excomunicati et sub interdicti suppositis, citando eos».	Registres Comuns (5-7-1364 a 17-9-1365), fol. 43.
1399	«Convocatòria del Senyor bisbe a l'abat de Sant Cugat i als priors de Santa Anna, Sant Pau, Santa Eulàlia del Camp i Sant Joan, per a tractar en l'Aula Capitular de negocis pertanyents al clero»	Registres Comuns (16-10-1399 a 23-nov.-1401), fol. 3.

B) Sèrie de llibres de Visites Pastorals, corresponents als segles XIV, XV i XVI. Del segle XIV, se'n conserven dotze registres; del XV, setze i del XVI, trenta. Entre aquestes visites, hi ha constància de les efectuades al monestir de Sant Pau pels prelats de la diòcesi de Barcelona. Les més nombroses foren realitzades pel bisbe Ponç de Gualba, que pontificà des del 1303 al 1330.[14]

13. Donem la referència en llatí o bé en català, tal com consta als Indexs d'aquesta sèrie.

14. Cf. J.M. MARTÍ BONET-L. NIQUI I PUIGVERT, *Dietari de les Visites Pastorals del bisbe de Barcelona Ponç de Gualba (a. 1303-1330)*, Barcelona, 1994. La sèrie de Visites Pastorals va ser utilitzada per Josep BAUCELLS I REIG, al seu acurat i complet treball sobre *Els monestirs del bisbat de Barcelona durant el pontificat de Ponç de*

C) Processos. Els corresponents als segles XIV i XV, que són els que ens interessen ara perquè pertanyen a l'època medieval, han estat publicats en regesta per J.M. Martí Bonet, L. Niqui Puigvert i F. Miquel Mascort i J. Codina Vilà.[15] Entre el gran nombre de processos regestats de l'època indicada, només hem vist una única referència a Sant Pau del Camp.

Any	*Referència*	*Localització*
1417	«Prior de Sant Pau del Camp contra Agustí Pedrós. Concepte: venda de terra».	J.M. MARTÍ BONET, et alii, *Processos*, p. 213.

4. *Arxiu de la Catedral de Barcelona*

A l'Arxiu de la Catedral de Barcelona no hi ha tampoc cap manual expressament dedicat al monestir de Sant Pau del Camp, bé que, entre els pergamins o en els quatre volums dels «Libri Antiquitatum Sedis Barchinone» (el Cartoral de la Seu), s'hi troben algunes referències al cenobi benedictí, relatives a afrontacions de propietats, deixes testamentàries, etc.[16]

Tot això pel que fa a les fonts inèdites.

Gualba (1303-1334), «II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català, Sant Joan de les Abadesses 1970", I, Abadia de Poblet, 1972, pp. 65-197. Les pp. 103-106 corresponen al monestir de Sant Pau del Camp.

15. *Processos de l'Arxiu Diocesà de Barcelona*, vol. I, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i Arxiu Diocesà de Barcelona, 1984.

16.Vegeu-ne, per exemple, les referències que Josep BAUCELLS I REIG treu de l'Arxiu de la Catedral, a les pàgines que dedica al monestir de Sant Pau del Camp dins el seu article sobre *Els monestirs del bisbat de Barcelona durant el pontificat de Ponç de Gualba (1303-1334)*, citat a la nota 14. Cal esmentar, per la utilitat que pot tenir en aquest punt, la publicació per A. FÀBREGA I GRAU del *Diplomatari de la Catedral de Barcelona. Documents dels anys 844-1260*. Volum I. Documents dels anys 844-1000, Barcelona, 1995. Cf. també J. MAS, *Notes històriques del bisbat de Barcelona. Rúbrica dels «Libri Antiquitatum» de la Seu de Barcelona*, 13 vols., Barcelona, 1907-1921.

Quant a les fonts publicades, cal tenir molt en compte les notícies que entorn de Sant Pau del Camp apareixen als següents cartularis o col·leccions documentals editades:

1. *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*. Ed. J. RIUS SERRA, 3 vols., Barcelona, CSIC, 1945-1947. Hi ha un volum IV d' *Índices*, Madrid, Ministerio de Cultura, 1981. Recordem que Sant Pau depengué en certs moments de l'abat de Sant Cugat.

2. *Diplomatari de Santa Maria de Poblet*. Vol. I. Anys 960-1177. Edició a cura d'Agustí ALTISENT, Abadia de Poblet-Barcelona, Dept. de Cultura, Generalitat de Catalunya, 1993, mencionat a la nota 2.

3. Àngel FÀBREGA I GRAU, *Diplomatari de la Catedral de Barcelona. Documents dels anys 844-1260*. Vol. I, Documents dels anys 844-1000, Barcelona, 1995, ja mencionat a la nota 13.

3. *El «Llibre Blanch» de Santes Creus (Cartulario del siglo XII)*, Ed. F. UDINA MARTORELL, Barcelona, CSIC, 1947.

4. A.M. TOBELLA, *La Congregació Claustral Tarraconense i les diverses recapitulacions de les seves constitucions provincials*, «Catalonia Monastica», II (Montserrat, 1929), pp. 113-251.

5. A.M. TOBELLA i A. MUNDÓ, *Documents del primer segle de la Congregació Claustral Tarraconense*, «Analecta Montserratensia», X-II (Montserrat, 1964), pp. 399-455.

II. APROFITAMENT DE LES FONTS INÈDITES

Ja hem dit en començar aquest treball que un estudi monogràfic aprofundit dels cenobis catalans a través de la documentació inèdita i de les fonts publicades ens pot ajudar a comprendre més el món medieval en els seus aspectes religiosos, socials, econòmics, culturals i fins i tot polítics. Però cal utilitzar els millors mètodes històrics de treball per a treure el màxim de profit de les fonts. I, en aquest punt, convé tenir molt present el treball del Dr. Manuel Riu —redactat ja fa uns quants anys, però totalment vigent—, titulat *Esquema metodològic per a l'estudi d'un monestir.*[17]

17. «I Col·loqui d'Història del Monaquisme Català. Santes Creus, 1966", Santes Creus, 1967, pp. 309-323.

Així, doncs, per a traçar la història del monestir de Sant Pau del Camp, des de la seva institució als inicis de l'Edat Mitjana fins cap a mitjan segle XVI, sota la perspectiva —diguem-ne— material, disposem de la informació que ens proporcionen els pergamins i els cartorals, sobretot per als segles XI a XIII. Aquest tipus de documentació, que consisteix, fonamentalment, en donacions, compravendes, permutes, establiments emfitèutics, testaments, etc., ens permet d'estudiar el progressiu creixement del monestir, pel que fa referència als següents aspectes:

1. Aspectes econòmics, com:

a) la formació del domini territorial i la progressiva ampliació de la dotació inicial del monestir, mitjançant les donacions, compres, permutes etc.

b) la naturalesa dels béns que constituïen aquest domini territorial, és a dir, si es tractava de possessions rurals o bé urbanes. En cas de ser possessions rurals, si eren concentrades o esparses. Tant en l'un cas com en l'altre, caldrà localitzar-les, sempre que això sigui possible.

c) el sistema d'explotació agrària i el règim de propietat del sòl, la qual cosa portarà com a conseqüència un coneixement més acurat de l'emfiteusi, una institució que va arrelar molt a la Barcelona d'aquells segles, que per al món rural implicà un millorament de les finques i que, quant als patrimonis urbans, va fomentar la propietat i el creixement de les poblacions.[18]

d) la història agrària, ja que aquests documents sempre indiquen els productes que es conreaven als predis rústics.

2. Aspectes jurídics. És a dir, les modalitats jurídiques que varen permetre la constitució del domini territorial de Sant Pau del Camp: donacions, compravendes, permutes, pignoracions, testaments etc.

3. Aspectes urbanístics.Tenint en compte que la major part dels béns urbans que posseïa el monestir de Sant Pau del Camp es trobaven

18. F. CARRERAS Y CANDI, *Notes sobre los orígens de la enfiteusis en lo territori de Barcelona*, «Revista Jurídica de Catalunya», XV (Barcelona, 1909), pp. 194-212, 241-244, 289-302, 504-508; XVI (Barcelona, 1910), pp. 26-34, 64-85, 122-133, 145-153.

ubicats a la ciutat de Barcelona, la descripció d'aquests béns i de les seves afrontacions ens donarà interessants notícies referents a antics carrers i places —alguns dels quals encara avui dia es conserven, mentre que d'altres ja han desaparegut— com també de l'estructura dels habitatges i dels obradors on es practicaven els oficis propis de la Barcelona medieval: argenters, batifullers, terrissaires, sargidors, drapers, flassaders, brocaters, paraires, assaonadors, corretgers, sabaters, fusters, molers, etc. etc.

A partir de mitjan segle XIV, quan ja no disposem de més pergamins referents a Sant Pau del Camp per a seguir estudiant els aspectes mencionats, haurem de recórrer als manuals, és a dir, als capbreus i als llevadors, els més antics dels quals daten de l'ultim quart del segle XIV. Els capbreus eren uns manuals on s'anotaven els reconeixements que els emfiteutes feien als senyors eminents com a prova de la subsistència dels drets dominicals. Aquests reconeixements es feien davant d'un notari públic i de testimonis. Es tractava, doncs, d'escriptures públiques. En tot capbreu, hi constava: el nom de l'emfiteuta i la seva condició, ofici etc.; el senyor eminent; els béns immobles objecte de la capbrevació, tot indicant-ne la situació, superfície, afrontacions; els drets dominicals, és a dir, els censos a pagar, bé fos en moneda bé en espècie, la data de pagament i els altres drets senyorials, com lluïsmes etc. També es solia manifestar la manera com l'emfiteuta havia obtingut la tinença que capbrevava (adquisició, herència etc.).

Aquesta informació continguda dins els capbreus fa que aquests esdevinguin una font de primordial importància per a estudiar els aspectes històrics, econòmics, socials, demogràfics i onomàstics del monestir de Sant Pau del Camp durant els darrers segles de l'Edat Mitjana,[19] és a dir, el domini territorial, les rendes percebudes pel cenobi, els conreus i —com ja hem esmentat anteriorment— el règim de la propietat a la Barcelona medieval; perquè els capbreus reflecteixen la cadena d'establiments i sotsestabliments que es produïa i la possibilitat que tenien els senyors mitjans d'enriquir-se practicant

19. Vegeu M. RIU, *Els capbreus, font important per a la història sòcio-econòmica dels senyorius laics i eclesiàstics: dos exemples catalans del segle XVII, referents al monestir cistercenc de Santa Maria de Montbenet (Berga)*, «Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos», V (Miscelánea en honor de Josep Mª Madurell y Marimon), Barcelona, 1977, pp. 103-128.

l'especulació entre el domini útil i el directe, pel fet que els sotsestabilidors cobraven uns censos més elevats que els que ells pagaven a l'estabilient immediat.

Els llevadors eren uns llibres o registres on es consignaven els comptes d'ingressos i despeses del monestir; per conseqüent, són de gran utilitat per a fer un estudi de l'economia monàstica.

Si les fonts que hem mencionat fins ara ens il·lustren del creixement i desenvolupament material del monestir, les fonts que comentarem a continuació ens informaran sobre qüestions de la vida quotidiana i de l'activitat desenvolupada pels monjos:així, veiem que a través de les Visites Pastorals obtindrem valuoses notícies relacionades amb el comportament dels monjos i amb altres esdeveniments importants per a la comunitat benedictina. Igualment, ens informaran sobre aspectes litúrgics perquè, a la relació de les visites que els bisbes de Barcelona efectuaven al monestir, hi eren descrits tots els objectes de culte, llibres, ornaments, relíquies, etc., que hi havia a l'església i a la sagristia de Sant Pau del Camp, com també els beneficis, fundacions, causes pies etc. Així mateix, s'hi relatava tot el que feia la comitiva episcopal que practicava la visita.

La Sèrie de Processos,[20] un fons de gran riquesa igualment de l'Arxiu Diocesà, ens proporcionarà notícies referents a plets de beneficis o de capellanies; també n'hi ha de bruixeria, usura, sacrilegis etc. Malauradament, com ja hem dit abans, molt pocs processos es refereixen a Sant Pau del Camp, almenys en els segles que ens ocupen.

Per altra banda, podem dir que són de gran varietat les dades que ens forneix la cancelleria reial. Allí apareixen referències sobre la munió de litigis i plets sostinguts pels priors per tal de defensar els seus dominis, litigis en els quals es produïa la intervenció reial. Així, per exemple, a la tardor de 1299, Jaume II va haver de designar un jurisperit a fi que resolgués amb justícia el plet que s'havia produït entre el prior de Sant Pau i un tal Bernat Sabater, canviador de Barcelona, perquè aquest darrer tenia tancat un carrer pel qual els monjos solien passar per anar a Montjuïc.[21] A la documentació reial, també s'hi posa de manifest la relació entre el cenobi i la Corona. S'hi troben concessions de privilegis reials, cartes de protecció com la que Alfons

20. Aquesta Sèrie compta amb un Catàleg (Vegeu, més amunt, nota 15).
21. ACA, C, reg. 114, fol. 2 r. (1299, octubre, 15).

el Benigne va atorgar al monestir, el 19 de gener de 1328,[22] com a conseqüència de la violenta agressió que va sofrir el cenobi l'estiu de l'any 1328 per part d'un grup de bandits de Barcelona, fet que, naturalment, va requerir la immediata intervenció de la Corona per a ordenar el càstig dels culpables.[23] També consten guiatges concedits pels reis catalano-aragonesos a determinats monjos, com el que obtingué Pere Ferran, el qual, per manament de la Seu Apostòlica, havia de viatjar arreu de la Corona d'Aragó a fi de visitar els convents de l'Orde.[24] Hi ha documents curiosos, com un del 8 de desembre de 1310, segons el qual Jaume II va haver de defensar el prior de Sant Pau contra uns jueus de Barcelona que anaven a llençar les seves deixalles a un alou que el cenobi tenia molt a prop del mur vell de la ciutat i, per tant, molt a prop del monestir etc. Però, de la mateixa manera que els reis ajudaven i protegien el monestir, com a contrapartida també li demanaven el seu ajut. Així, per exemple, el 31 de març de 1386, Pere el Cerimoniós demanava al prior de Sant Pau que volgués contribuir a les grans despeses que suposaria la celebració d'un jubileu i de solemnes festes en acció de gràcies a Déu per haver-li concedit de regnar victoriosament durant cinquanta anys.[25] Igualment, a la cancelleria reial, hi tenen ressò afers relatius a la jurisdicció reial o eclesiàstica, al pagament de determinats tributs com la cena[26] —o bé l'exempció d'aquesta—[27] o qüestions sobre el bovatge.[28] També arriben fins a nosaltres notícies diverses de monjos concrets, com aquell Ramon de Bosc a qui uns ciutadans de Barcelona devien 20 lliures per un rossí que els havia venut i que es negaven a pagar-li;[29] o d'aquell altre, anomenat Pere de Comarenalla, el qual, per disposició reial del 19 d'agost de 1327, no podia ser perjudicat per ningú en la percepció dels

22. ACA, C, reg. 473, fol. 100 v.
23. ACA, C, reg. 431, fol. 145 v.
24. ACA, C, reg. 148, fol. 67 v.
25. ACA, C, reg. 1476, fols. 49 v.-50 r.
26. ACA, C, reg, 324, fols. 77 r., 79 r, 168 r., 170 r., 282 r. etc.
27. El 1294, Jaume II eximí el monestir del pagament del tribut de la cena per la quadra de Cantallops, que el cenobi de Sant Pau posseïa a Avinyonet del Penedès (ACA, C, reg. 100, fols. 233 v.-i 286 v.). Hi ha molta documentació, sobre la devolució al prior dels sous que ja havia pagat per la cena, al reg. 332).
28. Sant Pau fou eximit per Alfons el Benigne del pagament del bovatge per la «Casa d'Espiells», situada al Vallès, el 12 d'abril de 1328 (ACA, C, reg. 552, fol. 23 r.).
29. ACA, C, reg. 178, fol. 280 r. (1323, febrer, 13).

censos que li corresponien pel benefici que tenia a la capella de Sant Fruitós de Montjuïc.[30]

Per conèixer l'organització interna del monestir, disposem dels capítols generals de la Congregació Claustral Tarraconense,[31] que agrupava la majoria dels monestirs benedictins i de la qual el priorat de Sant Pau començà a formar part des del 1229.[32]

Però, a més, tota la documentació inèdita que hem mencionat, també ens pot aportar més dades sobre l'organització interna del monestir, perquè als pergamins sempre són signats no tan sols pel prior, sinó també per altres monjos de la comunitat, i perquè als capbreus, en virtut del domini eminent, el prior o algun altre monjo de la comunitat signaven els instruments notarials mitjançant els quals els emfiteutes al·legaven el domini útil. Gràcies a aquestes signatures, tenim constància dels diferents priors i també d'altres càrrecs de la comunitat com sotspriors, infermers, cambrers, sagristans etc. En moltes ocasions, pel fet d'estar vacant el càrrec de prior, veiem actuar el seu procurador. Aquesta documentació també ens diu alguna cosa sobre la influència espiritual del monestir i de la seva decadència els darrers segles medievals. Per exemple, gràcies a un capbreu dels anys 1461-1462 sabem que, en aquest període de temps, al capdavant de la comunitat de Sant Pau del Camp hi havia un abat comendatari, que pertanyia a l'Orde de Predicadors, el qual, per designació papal, tenia l'encàrrec de controlar les rendes del monestir.[33]

III. Arxius de fora la ciutat de Barcelona

Abans de finalitzar, volem afegir-hi que, entre els Arxius situats fora la ciutat de Barcelona en els quals també es poden trobar referències documentals a Sant Pau del Camp, hem de citar el Fons

30. ACA, C, reg. 191, fol. 50 v.

31. Vegeu, sobre aquesta Congregació, els treballs d'A.M. Tobella i de'A.M. Tobella-A. Mundó, citats més amunt.

32. Des de llavors, la major part dels capítols generals de la congregació es celebraren a Sant Pau del Camp, la qual cosa donà un especial relleu al cenobi.

33. Cf. J. Mutgé, *El monestir benedictí de Sant Pau del Camp de Barcelona a la segona meitat del segle XV (Edició d'un capbreu del 1461-1462*, citat a la nota 5, pp. 393-461.

Mercader, de l'Arxiu Històric Municipal de Cornellà de Llobregat. Aquest fons ha estat regestat pels germans Joan i Josep Fernández Trabal al llibre titulat *Inventari dels pergamins del Fons Mercader Bell-lloc*. Examinant aquestes regestes, veiem que s'hi troben butlles papals, diversos documents que demostren la relació entre la família dels Bell-lloc i Sant Pau del Camp,[34] i moltes donacions efectuades pels habitants del Vallès al priorat de Sant Pau.

Així mateix, a l'Arxiu Vaticà, també hi ha documentació sobre Sant Pau del Camp consistent en butlles pontifícies, pagament de les taxes del delme a la Santa Seu, designacions de priors, etc.

En canvi, per bé que ho hem consultat, no sembla que hi hagi res de Sant Pau del Camp a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid.

34. Recordem que els esposos Geribert i Rotlendis, als quals es deu la dotació inicial per a la segona fundació del monestir de Sant Pau, l'any 1117, foren el tronc originari o una de les primeres anelles conegudes de la família Bell-lloc, que tenia el seu castell a Bell-lloc, dintre del municipi actual de la Roca del Vallès (Cf. J. MUTGÉ, *Notícies històriques sobre el monestir de Sant Pau del Camp de Barcelona (1117-1212)*, citat, pp. 104 i nota 29).

IGNASI D'ANTIOQUIA, MÀRTIR?

ALEXANDRE OLIVAR

Aquest estudi no pretén ésser altra cosa que un petit assaig de crítica històrica, hagiogràfica en el nostre cas. En redactar-lo recordo amb agraïment allò que vam aprendre, el Dr. Àngel Fàbrega i jo, del mestre que ens fou en l'exercici del sentit crític i en l'aplicació d'una metodologia rigorosa, Mons. Josep Vives i Gatell.

Avançant la conclusió d'aquest treball dic: és probable que Ignasi d'Antioquia no hagi sofert el martiri, si per martiri entenem donar testimoniatge de la fe cristiana fins al vessament de la sang o fins a la mort. Quan dic «probable» entenc no que es pugui provar tal cosa, sinó que uso el mot en el sentit que té ordinàriament en el nostre llenguatge, és a dir, en aquest cas, que hi ha més certesa que el martiri no tingué lloc que no raons a favor.

Dir que hom suposa que el martiri d'Ignasi tingué realment lloc no és exacte, perquè la mentalitat ordinària, comuna, és que el sant morí màrtir. Així ho proclamen l'antiga Passió escrita, la litúrgia i la tradició en general, les quals converteixen Ignasi en una de les més remarcables figures del màrtir per excel.lència. Aquesta mentalitat es basa en un supòsit, que la crítica no pot admetre, sense més ni més, com un fet històric demostrat. Aquí ens trobem amb un exemple, molt gràfic, d'un fenomen psicològic prou constatat, que consisteix a creure com a realitzada una cosa expressada o desitjada amb tanta de vehemència que transforma en un fet, suposat o cregut, allò que només és un desig. Això és important i n'hem de tornar a parlar més endavant.

El més probable (històricament versemblant o lògic), en la manca de dades, és que, un cop dut a terme el procés a Roma (no és lícit

dubtar que aquest tingué lloc), Ignasi fou absolt i, per consegüent, alliberat. D'un segon hipotètic procés, com el que tingué l'apòstol Pau, no en sabem absolutament res ni hi ha motius per a suposar-lo. Tampoc sabem res del que passà a Ignasi un cop deixat lliure. Degué retornar a la seva terra i continuar essent, d'una manera anònima (Ignasi no era pròpiament un escriptor, un tractadista) un dels grans contribuïdors al desplegament de la teologia cristiana en els temps immediatament posteriors a l'època apostòlica.

Passem a considerar les dades històriques.

En la seva Crònica[1] Eusebi de Cesarea situa l'episcopat d'Ignasi entre els anys 2085 i 2123 d'Abraham, o sigui entre el primer de l'imperi de Vespasià i el desè del de Trajà (mort el 117). Ignasi fou el tercer bisbe d'Antioquia i va morir essent emperador Trajà. Aquesta cronologia treta dels díptics d'Antioquia és generalment admesa. Adolf Harnack,[2] per qüestions doctrinals, intentà fer una mica més recent l'episcopat (monàrquic!) d'Ignasi, però hagué de retirar la seva proposta davant la crítica gairebé unànime. Queda doncs admès que el bisbe d'Antioquia fou detingut i morí sota Trajà. El que no queda precisat és l'any de la mort. Una de les Redaccions de la Passió, el *Martyrium Colbertinum*,[3] assenyala l'any 107: Trajà, de pas per Antioquia en la seva expedició contra els parts, judicà i sentencià aquest any, ell personalment, el prelat antioquè. Aquesta afirmació, ja de per si mateixa, no és versemblant. L'autor del *Martyrium Colbertinum* és fantasiós. Allò que intenta és donar un to sublim al procés d'Ignasi. A més, Trajà no passà per Antioquia l'any 107, sinó el 114.

Ni Eusebi ni la tradició de l'església antioquena parlen d'una condemnació imperial a Antioquia, cosa que està, per altra banda, en contradicció amb el mateix Ignasi, en la seva carta als Romans principalment. Ignorem el motiu concret pel qual Ignasi fou detingut i conduït pres a Roma juntament amb altres germans en la fe. No consta

1. Edició de Rudolf Helm, *Eusebius Werke*, vol.7, primera part (dins la col.lecció *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*) (Leipzig, 1913) 194 s.

2. Adolf Harnack, *Die Chronologie der altchristlichen Litteratur bis Eusebius*, I (Leipzig, 1897) 381-406.

3. Edició de Theodor Zahn, *Ignatii et Polycarpi epistulae martyria fragmenta* (Patrum Apostolicorum opera, II) (Leipzig, 1876) 301-306.

que fos ciutadà romà; si ho hagués estat, hauria pogut ésser jutjat també a Antioquia mateix. No sabem per què va ésser dut a Roma amb els seus companys. Una carta seva havia d'anticipar la seva arribada a la capital de l'imperi. Ignasi suplica als cristians de Roma que no intervinguin en la seva defensa. Escriu: «Tinc por justament de la vostra caritat, que em pot perjudicar. Perquè a vosaltres, certament, us és cosa fàcil fer allò que preteneu; per a mi, en canvi, serà difícil atènyer Déu si teniu consideracions envers mi. No vull que busqueu allò que plau als homes, sinó, com ja ho busqueu, allò que plau a Déu. El fet és que mai no tindré una ocasió com aquesta d'atènyer Déu, ni vosaltres, només callant, de poder posar la vostra firma a una obra més bella. Perquè si vosaltres calleu a propòsit de mi, jo em convertiré en paraula de Déu; però si estimeu la meva carn, seré altra vegada veu (humana)».[4]

Veiem, doncs, que Ignasi era conscient que els fidels de Roma tindrien l'ocasió i la possibilitat d'organitzar la defensa oficial del reu, el procés incoat del qual tindria una revisió a Roma i que el més probable era que la sentència definitiva fos absolutòria. Això succeïa sota l'emperador Trajà.

Marcus Vlpius Traianus, tot i ésser el primer emperador provincià, ha estat un dels governants que millor record ha deixat a Roma. Entre les seves principals preocupacions hi havia les relatives a l'ordre intern de l'imperi i a la seva bona organització. Home cordial i sencer, va saber guanyar-se la simpatia del senat. La història ens el presenta com un governant interessat principalment pel benestar dels seus súbdits. No és aquest el lloc de provar-ho, però sí de recordar que fou un emperador tolerant amb el cristianisme; aquest, per a l'estat, no constituïa cap perill, segons la seva opinió.[5] La seva actitud envers aquesta «secta» religiosa, per ell poc coneguda, és certament ambigua, però no intransigent. És el que podem deduir de la famosa carta 96 de la correspondència del «legatus Augusti pro praetore» a Bitínia, Caius Plinius Caecilius Secundus, conegut com a Plini el Jove, adreçada a Trajà, consultant-lo sobre el comportament que calia adoptar davant les acusacions que li eren fetes relatives a la «pertinàcia i inflexible obstinació» dels cristians.[6]

4. Ignasi, Carta als Romans, I, 1-2.

5. Cf. Marta Sordi, *I rescritti di Traiano e di Adriano sui cristiani*, a Rivista di Storia della Chiesa in Italia 14 (1960) 344-370.

6. Plini el Jove, *Correspondència amb Trajà*. Text revisat i traducció de Marçal Olivar (Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1932) 53-55.

La resposta de Trajà (que deu correspondre a l'any 112) revela una amplitud d'esperit davant l'actitud del governador subordinat, Plini, el qual vol ésser tolerant, però que, assemblant-se en certa manera a un altre funcionari prou conegut, Ponç Pilat, procurador de Judea, té por de quedar malament per massa poc. Sol ésser l'actitud dels governadors civils allunyats de la suprema autoritat central. La resposta de Trajà a Plini és massa important per al nostre cas perquè no la transcrivim sencera. Fa així: « Has obrat com devies, Secundus, en examinar les causes dels qui havien estat duts davant teu com a cristians. En efecte, no pot fixar-se en general res que pugui ésser pres com a norma segura. No han d'ésser recercats: si són duts a la teva presència i admeten l'acusació, cal punir-los, però de manera que qui negui ésser cristià i de fet ho provi, és a dir, suplicant els nostres déus, per bé que suspecte quant al seu passat, aconsegueixi perdó amb el seu penediment. Les denúncies anònimes, en cap crim no han d'ésser preses en consideració. Car això seria pèssim precedent i no és cosa de la nostra època».[7]

Observem de seguida que, enmig de tot, Trajà, en la resposta al seu amic Plini, no és lògic. Tertul.lià en fa una crítica acerba. El que diu Trajà és ple de contradiccions, ja que mana que els cristians no siguin recercats, com escau a innocents, i, en canvi, que siguin punits com pertoca als criminals.[8]

L'actitud no ben definida de Trajà féu que, durant el seu govern, hi hagués algunes persecucions de cristians, si bé a províncies, no a la mateixa metròpolis. Quan Ignasi esmenta una pertorbació a la seva església d'Antioquia,[9] pertorbació que ja havia passat, potser es refereix a una d'aquestes persecucions, de la qual ell mateix hauria estat víctima, una víctima il.lustre, que els jutges antioquens no gosaren «punir» amb una pena extrema i enviaren a Roma. No ho sabem. Sabem,

7. Plini el Jove, *Correspondència amb Trajà*, carta 97. He reproduït la traducció de Marçal Olivar, o. c., 55.

8. Val la pena de reproduir el text de Tertul.lià: «Traianus rescripsit hoc genus inquirendos quidem non esse, oblatos uero puniri oportere. O sententiam necessitate confusam! Negat inquirendos ut innocentes, et mandat puniendos ut nocentes. Parcit et saeuit, dissimulat et animaduertit. Quid teipsam, censura, circumuenis? Si damnas, cur non inquiris? Si non inquiris, cur non et absoluis?»: *Apologeticum*, II, 6-8: *Corpus Christianorum Latinorum* I, 88.

9. Ignasi, carta als de Filadèlfia, X, I.

en canvi, que en aquest temps hi hagué víctimes famoses. Potser la més famosa va ser Simeó, el segon bisbe de Jerusalem. Ens n'assabenta Hegessip, del mateix segle II, reportat per Eusebi de Cesarea.[10] Hegessip diu que la persecució fou suscitada per les acusacions dels primers heretges cristians, amb delacions falses; Eusebi, pel seu compte, afegeix que sort tingueren els cristians autèntics de les disposicions preses per Trajà, les quals prohibien anar a la recerca de cristians per punir-los. Afegeix també que gràcies a aquest decret («dogma») la pau pogué retornar a l'Església.

Hem de creure que Ignasi, un cop a Roma, fou víctima d'un rigor extrem? És possible; però, quan va ser lliurat als tribunals de la capital, no els fou delatat, ni aquests hagueren d'investigar o recercar, sinó de revisar un procés almenys incoat. Malgrat tot, pel que hem vist i per les raons que encara hem d'exposar, costa creure que Ignasi fos víctima d'una sentència fatal suprema. És igualment possible que Ignasi i els seus companys de cadenes acabessin absolts, com ho va ésser sant Pau. Quedava, és clar, el perill de noves delacions i que fossin considerats com a reincidents, com passà també a sant Pau, segons sembla.

Passem ara a considerar les dades que tenim sobre el (suposat) martiri d'Ignasi segons la tradició. Hi ha, en primer lloc, la tradició antioquena, segons la qual el martiri s'hauria esdevingut a Roma; les relíquies del màrtir haurien estat portades de seguida a Antioquia. Hi ha testimonis del sepulcre d'Ignasi a Antioquia, dels quals es fa ressò Jeroni quan parla del sepulcre «extra portam Daphniticam in cimiterio».[11] D'aquesta tradició n'és testimoni també Joan Crisòstom en el panegíric que pronuncià a honor del sant.[12] De fet, no hi ha cap tradició respectable que defensi a Roma l'existència d'un lloc on hagi estat enterrat Ignasi. Un trasllat, però, de les despulles d'Ignasi de Roma a Antioquia, en un temps en què no havia nascut encara el culte retut als màrtirs, és difícil d'admetre per l'hagiògraf crític modern.

Un antioquè, el cronista Joan Malala, a mitjan segle VI, assenyala Antioquia com a lloc del martiri,[13] en oposició a la tradició romana,

10. Eusebi de Cesarea, Història eclesiàstica, III, 32.
11. Jeroni, *De uiris inlustribus*, 16. Jeroni visità el lloc.
12. PG 50, 593 ss.
13. Joan Malala, Cronografia, llibre XI: PG 97, 418.

com veurem, de la qual és testimoni el ja esmentat Joan Crisòstom.

La tradició romana, o sigui, la que defensa el martiri esdevingut a Roma. és representada per cinc versions de la Passió, totes elles del segle IV o del V, de les quals només dues, escrites en grec, són obres originals; les altres són traduccions reelaborades, combinacions de les dues passions referides. El text més fidedigne, que hom sol denominar *Martyrium Colbertinum*,[14] del manuscrit de l'antiga col.lecció Colbert d'on procedeix, encara que redactada en un estil senzill, no deixa d'incórrer en contradiccions històriques. Ignasi, com ja hem fet notar anteriorment, hauria estat condemnat a les bèsties pel mateix Trajà a Antioquia l'any 107; ja hem vist que això no és històricament admissible. Ignasi, segons el mateix *Martyrium*, morí el 20 de desembre del mateix any, essent cònsol per segona vegada Sura i Seneció, i el martiri havia tingut lloc a l'arena romana, detall cronològicament possible, si per aquest detall topogràfic entenem, amb la tradició, l'amfiteatre Flavi, el Coliseu, inaugurat l'any 80. Al costat d'aquest luxe de precisions, el *Martyrium Colbertinum* ofereix encara altres elements que són inversemblants, el més important de tots és el bell diàleg entre Ignasi i Trajà. Aquesta font admet també que els ossos, els més durs, els que les feres deixaren, foren traslladats a Antioquia.

Totes aquestes actes fictícies pouen de les mateixes cartes d'Ignasi com a font primera i principal. Veurem que els testimonis històrics que anomenarem endurits depenen també, segons totes les aparences, de les cartes.

Per a judicar rectament el valor d'aquests documents històrics cal notar

1. que Ignasi no ha deixat cap record arqueològic a la ciutat de Roma;

2. que Ignasi no entra fins molt tard en els llibres de la litúrgia romana i de la llatina en general, no és present en cap sacramentari antic;

3. que en alguns manuscrits del Martirologi Jeronimià el nom d'Ignasi apareix inscrit com un afegitó a 13 de les calendes de gener, el 20 de desembre: «Romae depositio Zepherini episcopi, et Ignatii martyris et Athanasii episcopi...»;[15]

14. Vegeu l'anterior nota 3.

15. *Martyrologium Hieronymianum*, edició d'Henri Quentin, a *Acta Sanctorum novembris*, II, segona part (Brussel.les, 1931) 655.

4. que entre els martirologis històrics medievals el nom d'Ignasi no comença a aparèixer sinó en el de Beda (a XVI Kal. Ian., el 17 de desembre), el qual copia la notícia que del nostre sant dóna Jeroni en el seu tractat *De uiris inlustribus*, ja citat;[16]

5. que si el nom d'Ignasi surt en el cànon de la missa romana, no pot tractar-se sinó d'una inserció relativament tardana, perquè si fos molt antiga, també el tindria el cànon de la missa ambrosiana, que heretà els noms romans.[17]

Aquests arguments poden fer impressió, perquè sembla que demostrin que a la Roma dels primers segles era pràcticament desconeguda la memòria d'un màrtir d'una ressonància tan universal, com veurem de seguida. Com no hauria deixat de celebrar Roma la memòria del bisbe d'Antioquia, si aquest hagués regat realment amb la seva sang l'arena romana, precisament ell que s'havia anunciat als fidels de Roma amb una carta que conté la lloança més gran que un cristià hagi fet de la capital de l'imperi en el començament del segle II?

Però aquesta impressió queda atenuada per altres arguments històrics que són favorables a Ignasi. No val el fet que la *Depositio martyrum* no registri el nom d'Ignasi. Si no ho fa no és pas perquè Ignasi sigui un màrtir no romà, ja que aquest document conté també màrtirs no pertanyents a la Vrbs. La realitat és que Ignasi és d'una època encara tan antiga que no havia deixat temps perquè el culte als màrtirs es desplegués i fonamentés en la litúrgia. Altres màrtirs, morts a la mateixa Roma, no tan antics com Ignasi, tampoc no han quedat registrats en la llista de la *Depositio martyrum*, amb la data litúrgica (obituària) corresponent i el lloc de la sepultura. Així, per exemple, Justí, tot i que d'ell existeixen les actes del martiri ben genuïnes i prou conegudes.[18] Ireneu de Lió posa el papa Telèsfor entre els màrtirs, quan aquest pontífex no ve comprès en la *Depositio martyrum* ni en la *Depositio episcoporum*. A qui cal donar raó? Recordem que Ireneu era un bon coneixedor de la història cristiana de Roma.

16. Cf. Henri Quentin, *Les martyrologes historiques du moyen âge* (París, 1908) 100.

17. Cf. V. L. Kennedy, *The Saints of the Canon of the Mass* (Roma, 1938) 149-151.

18. No crec que Justí fos deixat de banda per ésser suspecte de mil.lenarisme o d'un subordinacionisme més o menys marcat; per sobre de tot era un fidel que havia vessat la seva sang per Crist.

Considerem finalment uns testimonis de gran valor a causa de la seva antiguitat: Orígenes, de la primera meitat del segle III; el mateix Ireneu, del segle II; i Policarp, contemporani i amic d'Ignasi. Considerem-los reculant cronològicament.

1. Orígenes. A l'homilia VI sobre l'evangeli de Lluc llegim en la traducció, ben literal de Jeroni (s'ha conservat el text grec corresponent d'aquest lloc): «Eleganter in cuiusdam martyris epistola19 srciptum repperi, Ignatium dico episcopum Antiochiae post Petrum seundum, qui in persecutione Romae pugnauit ad bestias: <<Principem saeculi huius latuit uirginitas Mariae>>»[20] etc.

2. Ireneu. En *Contra els heretges* 5, 28, 4 (lloc del qual també excepcionalment s'ha conservat l'original grec) l'antiga versió llatina, molt literal, fa: «Quemadmodum quidam de nostris (dels cristians no gnòstics) dixit propter martyrium in deum adiudicatus ad bestias, quoniam <<frumentum sum Christi, et per dentes bestiarum molor, ut mundus panis deu inueniar>>».[21]

Encara que Ireneu no digui d'una manera explícita, com ho fa Orígenes, que Ignasi fou realment lliurat a les bèsties, les seves paraules semblen suposar-ho com un fet. Les situacions, però, d'aquests dos erudits mereixen una especial atenció per part de l'intèrpret crític. Es tracte de testimoniatges, com hem dit, d'erudits, que fixen llur interès en les citacions que fan de les cartes d'Ignasi per corroborar allò de què estan tractant. Orígenes cita la Carta als Efesis, testimoni notable del naixement virginal del Salvador; és ben comprensible que s'hagi salvat l'original grec del passatge en qüestió; el passatge es féu citar per altres autors grecs antics. Ireneu reporta el famós pas de la carta d'Ignasi als Romans,[22] tan bell i cèlebre que també hi ha hagut autors antics que han copiat el tros de l'original grec d'Ireneu. Que l'autor dels passatges referits per Orígenes i Ireneu sigui un màrtir dóna més

19. Ignasi, Carta als Efesis, XIX, 1.

20. Max Rauer, *Die Homilien zu Lukas in der Übersetzung des Hieronymus und die griechen Reste der Homilien und des Lukas-Kommentars*, vol. IX *d'Origenes Werke* de la col.lecció *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*, segona edició, (Berlín, 1959) 34 s.

21. Iréné de Lyon, *Contre les hérésies*, livre V, edition critique par Adelin Rousseau etc.: *Sources chrétiennes* 153 (París, 1969) 360 s.

22. Ignasi, Carta als Romans, IV, 1.

autoritat a les paraules citades. Però per declarar-lo màrtir, segons l'opinió comuna, ni Orígenes ni Ireneu volen expressar la convicció històrica que Ignasi sigui un veritable màrtir. No creiem equivocar-nos si diem que, deixant de banda l'opinió tradicional comuna, Ireneu i Orígenes es basen únicament en les cartes d'Ignasi, sobretot en la Carta als Romans en el passatge referit, quan presenten el bisbe d'Antioquia com a màrtir.

Ireneu reprodueix les paraules d'Ignasi, en la frase «dentibus bestiarum molor», amb la forma present del verb: ἀλήϑομαι. És la forma original. El mateix fa Eusebi de Cesarea, que escriu en grec. És un detall important per al que anem a demostrar. Nosaltres estem acostumats a sentir el verb en la forma subjuntiva o futura: «molar»: «seré triturat» o «que sigui triturat»: ἀλήϑωμαι. El present, essent com és una forma imaginativament descriptiva com si fos actual, té més força: «m'imagino ésser ara mòlt per les feres». Les paraules d'Ignasi són expressades amb un entusiasme tan viu, que tenen la força psicològica de convertir-se, en la ment del lector, en una realitat acomplerta, quan només són un desig expressat. Així, en la lectura hagiogràfica del sant, al segon nocturn, en el breviari, llegíem: «Romam igitur perductus, cum rugientes audiret leones, ardore martyrii incensus, in hac uerba prorupit: Frumentum Christi sum, dentibus bestiarum molar...». Aquesta lliçó litúrgica, treta de les actes de la passió no genuïnes, no s'ha limitat a dir que Ignasi fou un màrtir, com ho diuen de passada Ireneu i Orígenes, sinó que fins i tot descriu com va anar el martiri!

3. Policarp d'Esmirna. Ens queda per analitzar el testimoniatge d'aquest corresponsal d'Ignasi. Com a tal, el que escriu té una importància capital. Diu: «Us exhorto, a tots, que obeïu la paraula de la justícia i practiqueu tota paciència, aquella que hem tingut la sort de veure amb els propis ulls no solament en els benaurats Ignasi, Zòsim i Ruf, sinó també en altres d'entre vosaltres mateixos, i fins en el mateix Pau i en els altres apòstols. Imiteu-los, dic, ben persuadits que tots ells no han corregut debades, sinó en la fe i en la justícia, i que ara estan al lloc que els és degut, prop del Senyor, amb el qual han patit...».[23] Més endavant diu als destinataris de la carta que els envia la col.lecció de les d'Ignasi, i afegeix: «Per part vostra comuniqueu-me el que sapigueu de cert sobre Ignasi i els seus companys».[24]

23. Policarp, Carta als Filipencs, IX.
24. Ibid., XIII, 2.

L'anàlisi d'aquests dos llocs de la Carta de Policarp als cristians de Fillippos porta a les següents constatacions:

a)L'Ignasi de qui parla Policarp és el bisbe d'Antioquia de qui estem tractant; d'això no hi pot haver cap mena de dubte. Ignasi adreçà una de les seves cartes a Policarp d'Esmirna.

b) Policarp equipara Ignasi, Zòsim i Ruf, que són de Filippos, amb altres atletes de Jesucrist d'aquesta ciutat, amb sant Pau i amb els altres apòstols.

c) Tots ells sembla que se suposen morts quan Policarp escriu.

d) «Estan en el lloc que els és degut, prop del Senyor, de la passió del qual han participat». Vol dir que tots ells han vessat la sang per la fe?

e) Al final de la carta (XIII, 2) Policarp demana ésser informat sobre el que sàpiguen de cert sobre la sort d'Ignasi i dels seus companys.

Després del que ha dit abans, aquest final és inesperat. És tan sorprenent que algú ha suposat que es tracta d'un tros d'una carta anterior que ha estat afegit. Però la hipòtesi és tan gratuïta, que ha estat molt combatuda. El fet és que Policarp, que lloa Ignasi i els seus companys com a atletes de Crist, partícips de la seva passió, ignora la seva sort: no sap si han mort màrtirs, no sap encara (quan escriu als Filippos) què ha passat amb ells.

Les conclusions que podem treure del que ha estat dit són aquestes:

1) Considerada la legislació de Trajà, el procés que (suposadament) sofrí Ignasi a Roma hauria pogut ésser-li fatal, però no necessàriament, ni probablement, donat el temor que el bisbe «confessor» (no hi ha motiu per no creure que els seu delicte era ésser cristià) temia de no arribar a «atènyer Crist» si era defensat, és a dir, si els cristians de Roma li proporcionaven una defensa oficial.

2)Descartada la tradició apòcrifa sobre el martiri, els arguments històrics negatius (l'absència del nom d'Ignasi en determinades fonts molt antigues) poden ésser adverses a la realitat del martiri.

3) Els escriptors eclesiàstics més antics que parlen d'Ignasi com a màrtir sembla que depenen únicament del mateix Ignasi, especialment de la Carta als Romans, és a dir, del desig vehement de morir per Crist que el bisbe pres hi manifesta.

4) Policarp ignora la sort d'Ignasi.

5) Per tant, no pot ésser demostrat que el desig que tenia Ignasi de morir per Crist, descrit per ell amb tanta vehemència, com una cosa possible i anhelada, hagi tingut satisfacció o acompliment.

Llençat a les feres o indultat, amb vessament de sang o sense, Ignasi d'Antioquia és un admirable i admirat testimoni (màrtir en aquest sentit) de la seva fe. Les seves cartes, les cartes d'un bisbe escrites en vigílies d'un procés, del qual podria eixir amb una pena de mort, serien avui, segurament, un best-seller; de fet ho van ésser per als cristians antics i ho són per als de tots els temps. El màxim interès que ofereix la figura d'Ignasi com a testimoni de la fe cristiana rau en el caràcter, tan ardentment com serenament carismàtic, del seu testimoniatge.

EL PUNT DE RUPTURA ENTRE BENET XIII I SANT VICENT FERRER*

JOSEP PERARNAU I ESPELT

Fa deu anys publicava unes observacions[1] al llibre que l'amic Ramon Arnau Garcia havia dedicat a l'eclesiologia de mestre Vicent Ferrer.[2]

Els punts entorn els quals hi hagué una exposició de parers diversos, es poden reduir a aquest: mestre Vicent Ferrer hauria mantingut des dels començos (en el seu *De moderno Ecclesiae Schismate*) fins al final del Cisma d'Occident (en proclamar la sostracció d'obediència a Perpinyà el 6 de gener del 1416) aquella teoria corporativa sobre el subjecte del poder suprem de l'Església, que Ramon Llull havia

* Atesa la freqüència amb què en els documents ací publicats es repeteix el sintagma ‚dominus noster papa', he decidit abreujar-la: i així la lletra ‚d.' significa ‚dominus' o alguns dels casos de la seva declinació, tant en referir-se a Benet XIII com a d'altres persones; la ‚n.' vol dir ‚noster' també en el cas corresponent; i ‚p.' equival a ‚papa' d'acord amb la declinació. També han estat desplegats els ordinals que indiquen els dies dels mesos d'octubre i novembre del 1415 en el document núm. III, en el qual, de més a més, normalitzo la grafia del nom ‚Burjaçot', ja que en en el registre vaticà en presenta diverses; també són abreujades les denominacions de monedes: d. = diner(s), s. = sou(s); els respectius contextos no permeten de dubtar de la significació de ‚d.' en cada cas.

1. *Sobre l'eclesiologia de sant Vicent Ferrer. A propòsit del llibre de Ramon Arnau i Garcia*, dins «Revista Catalana de Teologia», XII (1987), 427-436.

2. Ramon ARNAU I GARCIA, *San Vicente Ferrer y las eclesiologías del Cisma* (Series Valentina, XX), València, Facultat de Teologia 1987, 184 pp.

formulat amb la frase «uós, sant pare, e uosaltres, senyors cardenals»,[3] i equivalia a dir, que l'església romana «est papa cum cardinalibus»; aquesta doctrina explicaria el fet que mestre Vicent s'hagués anat allunyant de Benet XIII, perquè, en la suposició que els seus mateixos cardenals l'havien abandonat, en virtut d'aquest allunyament i del dit principi corporatiu, Benet XIII esdevenia papa il·legítim (o, havia deixat d'ésser papa legítim), il·legitimitat que mestre Vicent hauria proclamada en la dita sostracció d'obediència;[4] és a dir, que a mesura que passava el temps i en vista del pretès allunyament dels cardenals, a mestre Vicent «el reconocimiento de Benedicto XIII como papa se le hacía cada vez mas difícil»[5] i així hauria arribat al convenciment de la il·legitimitat papal de Pero de Luna i a la dita sostracció.[6]

En les esmentades pàgines de «Revista Catalana de Teologia» vaig fer referència a alguns textos vicentins, datables fins a l'estiu del 1413, que demostraven l'indubtable convenciment de mestre Vicent que Benet XIII era el papa legítim. Ara n'aportaré alguns d'altres que permeten de resseguir les relacions d'aquells dos personatges i en particular la posició del mestre en relació a la legitimitat de ‚papa Benet' fins més enllà de l'esmentada sostracció d'obediència.

* * *

I

A. El primer testimoniatge procedeix de les anotacions de tresoreria papal i fa referència a una, almenys per allò que consignen les dites

3. Ramon LLULL, *Petició de Ramon al papa Celestí V per a la conversió dels infidels* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», I (1982), 34, línies 28-29 i d'altres).

4. El text de la dita sostracció ha estat publicat per Josep-Ernest MARTÍNEZ FERRANDO i Francesca SOLSONA CLIMENT, *San Vicente Ferrer y la Casa Real de Aragón. Documentación conservada en el Archivo Real de Barcelona*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», XXVI (1953), 1-143, en particular 105-106; també en forma de llibre amb el mateix títol completat amb taula onomàstica final (Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Escuela de Estudios Medievales, XXIV), Barcelona, Balmesiana 1955, IV i 146 pp., en concret 105-106.

5. Ramon ARNAU, *San Vicente Ferrer...* (citat en la nota 2), 139.

6. ID., *ibid.*

anotacions, poc o molt misteriosa ambaixada del comte de Savoia a fra Bonifaci Ferrer, germà de mestre Vicent (és ell el ‚prior maior ordinis Carthusiensis'), i de retop a Benet XIII, ambaixada que fou desviada a Mallorca, on en aquells moments (darrers mesos del 1413) es trobava mestre Vicent.[7] El sentit de la dita missatgeria és donat per un document ja publicat per Heinrich Finke en el primer volum dels seus *Acta Concilii Constanciensis*,[8] document que, al seu torn, és completat per les nostres anotacions.

Si resumim les informacions proporcionades per ambdues fonts, protagonista de les quals és en ambdós documents el cartoixà fra Johannes Placentis, sabrem que a darreries del 1413 uns enviats del comte de Savoia es presentaren a Peníscola amb el missatge que «dictus dominus princeps erat dispositus reducere se ad obedientiam, quam dimiserat, si magister Vincentius id sibi consuleret verbo vel etiam scripto»; i com que aquest es trobava en plena missió mallorquina, allí fou adreçada la dita missatgeria, les despeses de la qual sufragà la tresoreria papal. El resultat fou: «...rogabitur et requiretur cum Deo

7. Sobre l'estada de mestre Vicent Ferrer a Mallorca els darrers mesos del 1413 i els primers dies del 1414, hom pot veure A. CERDÀ, *Los itineraris de Sant Vicent Ferrer*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», III (1889-1890), 46; Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ, *Misión apostólica de San Vicente Ferrer en Mallorca*, dins «Studia», XXVIII (1957), 133-158; XIX (1958), 2-18. Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *San Vicente Ferrer: su misión en Mallorca (1413-1414)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIII (1987), 71-84. Els sermons conservats d'aquella gira (no pas tots els que hi pronuncià), i encara que sigui en versió considerablement resumida, es troben a Avinyó, Médiathèque Municipale, ms. 610. Ara sabem que la dita estada s'hagué d'interrompre a fi que mestre Vicent confirmés amb la seva paraula la victòria de Ferran d'Antequera damunt el darrer comte d'Urgell, Jaume el Dissortat, a Balaguer, cosa que féu predicant a Lleida la quaresma del 1414 i en els encontorns abans i després de la darrera data. La presència a Lleida els primers mesos del 1414 i la predicació allí de la quaresma el mateix any, consta ara, en virtut del manuscrit d'Aiora, fet conèixer pel malaguanyat Adolfo ROBLES SIERRA, *Cuatro sermones inéditos de San Vicente Ferrer*, dins «Escritos del Vedat», XXIV (1994), 311-358 (cf. ATCA, XV (1996), 792, núm. 11350); i sobretot pel llibre del mateix autor, San Vicente FERRER, *Colección de sermones de Cuaresma y otros según el manuscrito de Ayora*. Presentación y edición de fray Adolfo ROBLES SIERRA (Colección: Sant Vicent Ferrer), València, Ajuntament 1995, 504 pp.; els sermons predicats a Lleida durant la quaresma del 1414 ocupen les pàgines 155-329.

8. *Acta Concilii Constanciensis*. Erster Band: *Akten zur Vorgeschichte des Konstanzer Konzils (1410-1414)*, Münster in Westalen, Aschendorff 1986, 214-215 i 352-354.

dictus dominus princeps, quod recognoscendo id, quod debet secundum Deum, reducat se ad obedientiam predictam, ex quo per dictum magistrum Vincentium sic fuit sibi consultum...».[9]

Heus ací, doncs, les anotacions de tresoreria papal:

B. SECUNTUR SOLUTIONES ET EXPENSE MENSIS OCTOBRIS [1413] (Ciutat del Vaticà, Arxiu Secret Vaticà, Reg. Aven. 344)

a) F. 373v. *«Ambassiate.* Eadem die [decima sexta] fuerunt soluti fratri Johanni Placentis, priori domus Petre Castri, ordinis Carthusiensis, Bellicensis diocesis, venienti de partibus Sabaudie ad priorem maiorem dicti ordinis, pro suis expensis itineris sui adventus, XV floreni Aragonie, ipso recipiente per manus meas: XI floreni camere».

9. Els dos documents referits en aquest primer apartat no són contemporanis. Les anotacions econòmiques són datades dels primers mesos del 1414; el *Memoriale latori...*, publicat per Heinrich Finke, és datat per aquest el 8 de setembre del mateix any; entre els dos sembla que hi havia hagut una nova ambaixada de Savoia o almenys nous contactes, protagonitzats per un abat ‚de Ambroniaco'. Finke, però, que també encertà a comprendre que la ciutat preferida per a una trobada amb l'emperador era Niça, s'equivocà en creure que aquesta ciutat era en aquell moment sota senyoriu de Gènova (o, potser, de Lluís d'Anjou), quan, des del 28 de setembre del 1388, data en què els nisards se sotmeteren al senyoriu del comte de Savoia, llur ‚príncep' era aquest; d'altra banda, era explicable la confiança del comte en mestre Vicent Ferrer, des que aquest havia predicat per Savoia el 1404; hom en pot veure darrerament dues mostres en Bernard HODEL, *Sermons de Saint Vincent Ferrier à Estavayer-le-Lac en mars 1404*, dins «Mémoire Dominicaine», 2 (1993), 149-192 (cf. ATCA, XV (1995), 791, núm. 11349); i en sentit no tan positiu, Rinaldo COMBA, *Il progetto di una società coercitivamente cristiana: gli statuti di Amedeo VIII di Savoia*, dins «Rivista Storica Italiana», CIII (1991), 33-56 (cf. ATCA, XII (1993), 620, núm. 8594).

La posició de mestre Vicent en relació al nostre tema durant aquells mesos ens és confirmada per ell mateix en frase que reforça la conclusió treta per la cúria papal de Benet XIII; la frase es troba al final del sermó predicat pel mateix mestre a Lleida (on fou cridat amb urgència des de Mallorca després de la rendició de Jaume d'Urgell), el 18 de març del 1414; la frase pertany al final del sermó i diu així: «Expeditus per Dei graciam de primo actu, venio ad secundum actum, scilicet ad absolutionem generalem. Et habeo duas potestates, unam ex parte Pape Iesu, aliam ex parte Pape Benedicti, quem scio verum», *Sermo factus Ilerde die dominica XVIII marcii...*, ed. Adolfo ROBLES SIERRA, *San Vicente Ferrer. Colección de Sermones de Cuaresma y otros según el manuscrito de Ayora*, València, Ajuntament 1995, 271; un any abans, a València, es referia a Benet XIII amb la qualificació de ‚papa': «Et ego dixi pape Benedicto, qui nunc est...» (*ibid.*, 364).

b) F. 382v «(*Expensa mensis novembris [1413]) Ambassiate.* Die undecima novembris fuerunt soluti de mandato et cum cedula domini episcopi Oscensis, fratri Johanni de Placentis, priori domus Petre Castri, ordinis Carthusiensis, Bellichensis diocesis, accessuro Maioricas, pro suis expensis, triginta floreni Aragonie: XII floreni camere.

«*Ambassiate.* Eadem die fuerunt soluti de mandato domini episcopi Oscensis, et cum cedula, domini Ferdinando Petri de Cenamanos, decano Tirasonensi, camere apostolice clerico, accessuro Maioricas cum predicto fratre Johanne: pro suis expensis, de quibus computabit, viginti floreni Aragonie: XIV floreni camere, XX solidi».

c) F. 425r-v. «(*Expensa mensis februarii [1414]). Ambassiate.* Die quarta mensis februarii fuerunt scripti, soluti fratri Johannis de Placentis, priori de Petra, Ordinis Carthusiensis, ambassiatori domini comitis Sabaudie, pro expensis suis et sociorum suorum, ratione ambassiate, quam fecerunt et faciunt super negotiis ecclesie, ad relationem domini decani Tirasonensis, nonaginta octo floreni Aragonie, unus solidus, quatuor denarii Barchinonenses: LXXI floreni camere, XXVIII solidi, VIII denarii.

«*Ambassiate.* Die quarta februarii fuerunt soluti domino Ferdinando Petri de Cenamanos, decano Tirasonensi, camere apostolice clerico, pro complemento expensarum suarum et aliarum per eum factarum in viagio quod fecit cum predicto fratre Johanne Placentis et sociis suis apud Maioricas, de quibus cum domino Juliano de Loba computavit, sexaginta septem floreni Aragonie, duo solidi, quatuor denarii, ipso recipiente: XLIX floreni camere, VIII solidim VIII denarii».

.....

F. 427r. «*Ambassiata.* Die eadem [nona februarii] fuerunt scripti, soluti fratri Berengario Dominici, comandatori maiori Muntesie et Paniscole, in recompensationem expensarum, quas fecit cum sua galiota armata, expectando Maioricis expeditionem domini decani Tirasonensis et certorum Carthusiensium, ambassiatorum d. n. p., ducenti quinquaginta floreni Aragonie, qui valent CLXXXIII florenos camere, X solidos».

* * *

II

A. El document segon, instruccions per a Miquel Molsós, missatger de Benet XIII enviat a posar pau entre els comtes d'Armanyac i de Foix, diria que és datable de la primavera o començament d'estiu del 1415, moment en el qual, acostant-se a les Vistes de Perpinyà, era fàcil que mestre Vicent pogués desviar-se a ambdues contrades pirinenques. En aquell moment, d'acord amb allò que el text permet de saber, la confiança de Benet XIII en relació al mestre era total. I remarquem un detall: la confiança era absoluta, i anava unida a una elevada consideració envers la persona de mestre Vicent, consideració que no s'arribaria a perdre ni en la desqualificació doctrinal que trobarem en el darrer dels fragments ací publicats, el *Super horrendo...*

Ed.: Heinrich FINKE, *Acta Concilii Constanciensis.* Dritter Band: *Die drei Päpste und das Konzil. Schriften zur Papstwahl.* Herausgegeben in Verbindung mit J. HOLLNSTEINER und H. HEIMPEL, Münster im Westfalen, Aschendorf Verlag 1926, 437-438.

B. INSTRUCTIONES EORUM QUE MICHAEL MOLSÓS ACTURUS EST PRO D. N. PAPA

(Ciutat del Vaticà, ASV, *Reg. Aven.* 332, f. 60v)

[1]. «Et primo ibit ad magistrum Vincentium Ferrarii et, post salutationem ac benedictionem apostolicam, exponet ei qualiter d. n. p., informatus de dissensionibus et guerris, que inter dominos comites Armaniaci et Fuxi, satore zizanie instigante, incipiunt, et considerans quod multi de partibus illis presumunt, quod si dictus magister Vincentius ad partes illas accederet, attenta devotione quam ad eum dicti comites et eorum familiares habent, posset ipsos cum Dei auxilio ad pacem et concordiam adunare: idcirco idem d. n. deliberavit ad ipsum mittere dictum dominum Michaelem, ut eidem exponat quod, licet idem d. n. sit requisitus, ut mandet ipsi magistro Vincentio, quod ad partes illas et ad prefatos comites predictis de causis accedat, dubitans tamen idem d. n. eundem magistrum Vincentium in suo proposito et predicationis opere, quod prosequitur, perturbare aut aliqualiter molestare, nichil super hoc eidem magistro intendit precipere seu mandare, attamen quod, si supradictis de causis idem

magister Vincentius velit accedere, eidem d. n., qui hos duos comites cordialiter diligit, plurimum complacebit. F[ranciscus] Rovira.

«Preterea, ibit ad d. comitem Armaniaci et, post salutationem et benedictionem apostolicam, dicet ei, qualiter d. n., auditis dissensionibus et guerris inter ipsos comites incipientibus, de quibus non modicum contristatur, mittit ad ipsum prefatum d. Michaelem, eundem comitem totis cordis affectibus exhortando, ut ad pacem inter eum et d. comitem Fuxi fiendam, velit suum animum ob Dei et apostolice sedis reverentiam inclinare.

«Et nichilominus, ut pax ista et concordia ad debitam et optatam conclusionem deveniant, vult idem d. n. quod ipse d. Michael illis melioribus viis et modis, quibus poterit, interponat cum omni efficaci sollicitudine iuxta creditam sibi a Domino graciam, vices suas.

«Exponet insuper eidem comiti, casu quo magister Vincentius sit venturus, alias nichil dicet, quomodo domini nostri ex parte fuit missus ad eum et qualiter est tali die venturus, etc., prout cum eodem magistro Vincentio concluserit.

«Insuper, accedet ad d. comitem Fuxi et exponet eidem ac faciet cum eo omnia prout supra, mutatis mutandis, etc.; et nichilominus, casu quo magister Vincentius non esset venturus, explicabit eidem comiti Fuxi causas, quare remanserit, prout ipsas ab ore magistri Vincentii sepedicti, percipiet».

* * *

III

A. Els comptes de la distribució dels pans del forn papal corresponent als mesos d'octubre i novembre del 1415 a Perpinyà, durant les vistes entre Benet XIII, l'emperador germànic Segimon d'Hongria i Ferran d'Antequera, confirmen l'esmentada relació de confiança, vista, però, des del punt de referència del mestre, en el sentit que ens consta que fins al dia que es produí la ruptura definitiva entre el papa i el rei de Catalunya-Aragó, mestre Vicent Ferrer, com una colla d'altres, menjaren el pa de Benet XIII; el mestre en rebia setze unitats cada dia (potser per a ell i set persones més del seu cercle de

col·laboradors més reduït; cal suposar que la gent de la Companyia era repartida per cases particulars de Perpinyà).

Ultra aquest aspecte és digna d'ésser subratllada la informació de les pàgines següents sobre el companatge de fruita (les dades sobre alimentació de la cort de Benet XIII haurien d'ésser completades amb les anotacions dels cuiners i dels botellers), el cost de fer bugada, o el detall de la forma d'assortiment de prunes de Puigcerdà, i les notícies relatives al trajecte, bàsicament per mar, entre Perpinyà i Peníscola els dies 13-26 de novembre de 1415.

B. COMPOTA PANATERIE MENSIS OCTOBRIS ANNI DOMINI M CCCC XV PONTIFICATUS PREFATI DOMINI NOSTRI PAPE, ANNO VICESIMO SECUNDO

(ASV, *Reg. Aven.* 348, ff. 168r-175v)

[1]. «Et primo, Marchus de Sibilia, clericus panaterie, recepit pro expensis fiendis in huiusmodi officio, die VIII[a] mensis octobris: XV libras.

Item, die XII: XX libras

[2]. Item, die prima mensis octobris, recepit a furnerio d. n. p., de pane cocto, CLII panes, quos expendidit ut sequitur, videlicet: pro persona d. n., pro ba (!) et salsamentis coquine oris: LX.Item, pro d. cardinali Tholosano, VIII. Item, pro domina principissa Aragonie, VIII panes. Item, pro d. comite Armaniaci: XII panes. Pro domino Francisco Daranda, XXIIII panes. Pro d. Ottobono, XIIII panes. *Pro magistro Vincentio*, XVI panes. Pro d. Petro Puyol, IIII panes. Pro collacione cantorum, VI panes. Summa diei CLII. Item, plus, in ficubus de Burjaçot expendi XII s., VI d. Item, in racemis pro conservando, V s. Item, in giniolis: II s., II d. [f. 168v]

[3]. Die secunda recepi CC IIII panes. Et expendi, videlicet: pro d. n., LX. Item, pro aliis octo personis, ut supra. Item, plus, pro d. vicecomite Narbonensi, qui cum diversis aliis bibit de mane in buticularia, LII panes. Summa universalis: CC IIII panes. Item, in fructibus de Burjaçot: XII s., III d. Item, in racemis, III s. Item, in una manu papiri: I s., VI d.

[4]. Die tertia fuit recepta panis, CLII. Et expendi pro d. n., LX. Item, pro aliis octo, ut supra. Summa diei, CLII panes. Item, plus in ficubus, XIII s., III d. Item, in racemis, II s. Item, in ginjolis, II s., X

[5]. Die quarta fuit recepta panis, CXXXVIII panes. Et expendi, videlicet: pro d. n.: XL. Item, pro d. Tholosano; pro domina principissa, pro comite Armaniaci; pro d. Francisco; pro Ottobono; *pro magistro Vincentio*; pro d. Petro Puyol; pro collacione cantorum, ut supra. Item, pro lotrice, VI panes. Item, in fructibus: II s., VI d. Item, in racemis: II s. Eadem die fuit lota bugata, et fuerunt pecie magne, LIIII, ad tres denarios pro pecia, valent: XIII s., VI d.

[6]. Die quinta fuit recepta panis, CLXXII. Et expense, videlicet: pro d. n., XL. Item, pro d. Tholosano, VIII. Item, pro d. rege Aragonum, XX. Item, pro domina [f. 169r] principissa, VIII panes. Item, pro d. comite Armaniaci, XII. Item, pro d. Francisco Daranda, XXIIII. Item, pro d. Ottobono, XIII. Item, *pro magistro Vincentio*, XVI. Item, pro d. Petro Puyol, IIII. Item, pro collacione cantorum, VI panes. Item, in camera d. Petri Comollis fuerunt de mane in potu quidam scutiferi de domo d. comitis Armaniaci, et expendi VIII panes. Item, in buticularia, fuerunt de mane in potu quidam scutiferi de domo d. comitis Armaniaci; expendi VIII panes. Summa diei: CLXXII panes. Item, expendi in ficubus de Burjaçot, XII s., II d. Item, in racemis, pro conservando, X s.

[7]. Die sexta fuit recepta panis, CLXVIII. Et expensa, videlicet: pro d. n.: LX. Item, pro d. Tholosano, VIII. Item, pro d. rege, X panes. Item, pro domina principissa, VIII. Pro comite, XII. Pro d. Francisco, XXIIII. Pro d. Ottobono, XIIII. *Pro magistro Vincentio*, XVI. Pro d. Petro Puyol, IIII. Item, pro collacione cantorum, VI panes. Item, in buticularia sunt de mane in potu quidam de domo d. comitis Armaniaci: expendi VI panes. Item, in ficubus, XIII s., IIII d. Item, in piris, pro provisione d. n. C s. Item, in pomis, XI s. Item, in racemis, II s., II d.

[8]. Die septima fuit recepta panis, CLXXII panes. Et expensa, videlicet: pro d. n., LX. Item, pro d. Tholosano, VIII. Item, pro d. rege, XX. Pro domina principissa, VIII. Pro comite

Armaniaci, XII. Pro d. Francisco, XXIIII. Pro Ottobono, XIIII. *Pro magistro Vincentio*, XVI. Item, pro d. Petro Puyol, IIII panes. Item, pro collacione cantorum, VI. [f. 169v] Item, in ficubus de Burjaçot: XII s., I d. Item, in racemis, III s. Item, in malegranatis, pro provisione d. n., LXXXXV s.

[9]. Die octava fuit recepta panis, CLXXII. Et expensa in personis proxime dictis, ut supra proxime. Item plus, in ficubus, XIII s. Item, in racemis, II s. Item, in pomis, VIII s.

[10]. Die nona, ad idem in recepta et expensa. Item, in ficubus, X s., III d. Item, in racemis, II s., VI d.

[11]. Die decima, ad idem in recepta et expensa. Item, in ficubus de Burjaçot, XIIII s. Item, in racemis, pro conservando, II s., VIII d.

[12]. Die undecima fuit recepta panis, CC LXXXII panes. Et expensa, videlicet: pro d. n., XL. Item, pro d. Tholosano, VIII. Item, pro d. rege, XX. Item, pro domina principissa: VIII. Item, pro d. comite Armaniaci, XII. Item, pro d. Francisco Daranda, XXIIII. Item, pro d. Ottobono, XIIII. Item, *pro magistro Vincentio*, XVI. Item, pro d. Petro Puyol, IIII. Item, pro collacione cantorum, VI. Item, pro potagio coquine communis, VI panes. Item, in tinello fuerunt due tabule; in prima fuit d. episcopus Vicensis. Item, in secunda fuit magister Capelle cum XII cantoribus; expensa cum cisoriis: CXX panes. Item, pro quodam cursore. II panes. Summa diei, CLXXXII panes. Item, in ficubus, XI s., II d. Item, in castaneis, XVIII s. Item, in racemis, II s.

[13]. Die duodecima fuit recepta panis, CLVI. Et expensa, videlicet: pro d. n., XL. Item, pro d. Tholosano, d. rege, principissa, comite, d. Francisco, Ottobono, *magistro Vincentio*, d. Petro Puyol, pro collacione cantorum, ut proxime. Item, pro quodam, qui fuit in camera d. Petri Comollis, IIII. Summa diei: CLVI panes. [f. 170r]. Item, in ficubus: X s., X d. Item, in racemis, III s.

[14]. Die decima tertia fuit recepta panis, CLXXII. Et expensa, videlicet: pro d. n., LX. Et pro dominis Tholosano,

rege, principissa, comite, Francisco, Ottobono, *magistro Vincentio*, Petro Puyol, collacione cantorum, ut proxime. Item, plus in ficubus, XIII s., VI d.

[15]. Die decima quarta fuit recepta panis, CLXXII. Et expensa in proxime dictis personis, ut supra proxime. Item, plus in ficubus, X s., VI d. Item, in malegranatis, XXVII s. Item, in racemis, II s.

[16]. Die decima quinta, ad idem ut proxime. Et in ficubus, XIII s. Item, in una manu papiri, I s., IIII.

[17]. Die decima sexta, ad idem. Et in ficubus, X s., VI [d.]. Item, in racemis: II ss.

[18]. Die decima septima fuit recepta panis, CLXXVIII panes. Et expensa, videlicet: pro d. n., LX; et pro d. Tholosano, d. rege, domina principissa, comite, d. Francisco, Ottobono, *magistro Vincentio*, Petro Puyol, pro collacione cantorum, ut supra proxime. Item, pro lotrice, VI panes. Summa, CLXXVIII panes. Item, in ficubus, XII s., VI d. Item, ista die fuit lota bugata, et fuerunt pecie magne, LII, ad III denarios pro pecia, valent: XIII s. (?)

[19]. Die decima octava fuit recepta panis, CLII. Et expensa, videlicet: pro d. n., XL. Et pro d. Tholosano, VIII. Item, pro d. rege, XX. Item, pro domina principissa, VIII. Item, pro comite, XII. [f. 170v] Pro d. Francisco, XXIIII. Pro d. Ottobono, XIIII. *Pro magistro Vincencio*, XVI. Pro d. Petro Puyol, IIII. Item, pro collacione cantorum, VI. Summa diei, CLII. Item, in ficubus de Burjaçot, XIII s., II d. Item, in pansis, pro d. n., XXII s. Item, in ficubus siccis, pro calefaciendo aquam d. n., VI s., VI d. Item, in pomis, pro provisione: XLV. Item, in malegranatis dulcibus et acribus: XLV s.

[20]. Die decima nona fuit recepta panis, CLIIII. Et expensa, videlicet: pro d. n., XL. Item, pro d. Tholosano, rege, principissa, comite, Francisco Daranda, Ottobono, *magistro Vincentio*, Petro Puyol, Ottobono, cantorum, ut supra proxime. Item, pro Johanne Lazari, II panes. Item, pro ficubus, XI s. Item, in nespulis: XI s., IIII d.

[21]. Die vicesima fuit recepta panis, CLXXIIII. Et expensa, videlicet: pro d. n., LX. Item, pro aliis proxime dictis, ut supra proxime. Item plus, in ficubus: XIIII s.

[22]. Die vicesima prima fuit recepta panis, CLXXVI panes. Et expensi, videlicet: pro d. n., LX. Et pro aliis prime dictis, ut supra proxime. Item plus, pro Johanne Catalani, II panes. Et in ficubus: XI s., VI d.

[23]. Die vicesima secunda fuit recepta panis, CLXXIIII. Et expensa, videlicet: pro d. n., LX. Et pro dominis Tholosano, Rege, principissa, comite, et d. Francisco, d. Ottobono, *magistro Vincencio*, Pero Puyol, collacione cantorum, ut supra proxime. Item, pro Johanne Catalano, II panes. Summa diei, CLXXIIII. [f. 171r] Item, in ficubus, X s., VI d. Item, in nispolis, pro provisione: XIII s.

[24]. Die vicesima tertia fuit recepta panis et expensa sicut proxime et in eisdem personis. Item, in ficubus, X s.

[25]. Die vicesima quarta fuit recepta panis, CC XXX. Et expensa, videlicet: pro d. n., LX. Et pro d. Tholosano cum aliis proxime dictis, ut supra. Item plus, pro Genesio [Pujalt], de mandato d. Petri Comollis, II panes. Item, pro potagio coquine communis, VI. Item, fuerunt in tinello in prandio, domini Elemosinarius d. n. et Bartholomeus Baiuli cum quatuor christianis noviter factis, expensa cum cisoriis, XLVIII panes. Summa diei, CC XXX panes. Item, in ficubus, XIII s. Item, in sale: XII s.

[26]. Die vicesima quinta fuit recepta panis, CLVI. Et expensa, videlicet: pro d. n., XL. Et pro d. Tholosano, VIII; pro d. rege, XX; pro principissa, VIII; pro comite, XII; pro Francisco de [Aranda], XXIIII; pro Ottobono, XIIII; *pro magistro Vincentio*, XVI; pro Petro Puyol, IIII; pro collacione cantorum, VI; pro Johanne Cathalano, II panes, pro Genesio, II. Summa diei, CLVI panes. Item, in ficubus de Burjaçot, VIIII s., X d.

[27] Die vicesima sexta fuit recepta panis, CLXXI. Et expensa, videlicet: pro d. n., LX. Et pro aliis predictis, ut supra proxime [*In mg*: A cetero, non recepit principissa, et ideo hic

non computatur]. Item plus, pro quodam qui bibit in buticularia, de mandato d. Bartholomei Baiuli, III panes. Item, in ficubus, XIII s., I d.

[28]. Die vicesima septima fuit recepta panis, CLXXI. Et expensa, videlicet, pro d. n., LX. Et pro aliis X, ut supra proxime dictum est. Item plus, pro uno qui bibit in buticularia de mane, III panes. Summa diei, CLXXI panes. Item, in ficubus, XIII s., I d. [f. 171v]

[29]. Die vicesima octava fuit recepta panis, CC XXVIIII panes. Et expensa, videlicet: pro d. n., LX; pro d. Tholosano, VIII; pro d. rege, XX; et pro comite, XII; et pro d. Francisco Daranda, XXIIII; et *pro magistro Vincentio*, XVI; et pro Petro Puyol, IIII; et pro collacione cantorum, VI; et pro Johanne Catalano, II; et pro Genesio, II; item plus, pro potagio coquine communis, XV. Item, in tinello maiori fuit una mensa, in qua fuerunt dominus Camerarius, et dominus vicecomes de Coserans cum quinque aliis, et expensi cum cisoriis, LVI panes. Item, pro Ottobono, XIIII panes. Summa diei, CC XXVIIII panes. Item plus, in ficubus, XIIII s. Item, in taparis pro provisione d. n., XXX s. Item, in racemis, IIII s.

[30]. Die vicesima nona fuit recepta panis, CLXXXIII panes. Et expensa, videlicet; pro d., LX; et pro d. Tholosano, rege, comite Armaniaci, pro d. Francisco Daranda, pro Ottobono, *pro magistro Vincentio*, pro d. Petro Puyol, pro collacione cantorum, pro Johanne Catalano, pro Genesio, ut supra. Item plus, pro operariis, XV panes. Item, in ficubus, XIII s., VI d.

[32]. Die tricesima, ad idem in recepta et expensa et in eisdem personis. Item plus, in ficubus, XII s., III d. Item, misimus unum hominem ad locum de Pucerdan pro prunis pro d. n.; expendit in prunis et in provisione sua et unius animalis, XX s., XI d.

[33]. Die ultima fuit recepta panis ad idem. Et expensa, videlicet: pro d. n., XL. Et pro aliis personis proxime dictis, ut ibidem. Item, in ficubus, XIII s.; VI d.

[34]. Summa panis expensi in toto mense, MMMMM CCCC

LX panes. Summa expense peccuniarum in dicto mense: VIIII^{C} XXV s., II d.

[35]. Videat, examinet et calculet d. prior Montissoni. L[udovicus] camerarius. [f. 172]

[37]. De mandato reverendi in Christo patris et d. mei, d. L[udovici], episcopi Maioricensis, ego Guillelmus Vallispirii, prior predictus, vidi, examinavi et calculavi compota huiusmodi, pro quorum visione, examinacione et calculacione reperi quod panis recepta et expensa equales sunt. Recepta vero peccuniarum est XXXV libre. Expensa vero est VIIII^{C} XXV s., II [d]., quos panaterii habent recuperare a camera. Conclusa fuerunt hec compota Paniscole, Dertusensis diocesis, per me, qui supra, Anno Domini M CCCC XVI et die XV januarii.

Compota panaterie mensis novembris dicti anni

[38]. Et primo, die prima mensis novembris fuerunt recepti CC XCII panes. Et expensi, videlicet: pro d. n., XL; item, pro d. Tholosano, VIII; Item, pro d. rege, XX; Item, pro domina principissa, VIII; item, pro comite Armaniaci, XII; item, pro d. Francisco Daranda, XXIIII; item, pro d. Ottobono, XIIII; item, *pro magistro Vincentio*, XVI; item, pro d. Petro Puyol, IIII; item, pro collacione cantorum, VI; item, pro Johanne Catalano, II; item, pro Genesio, II; item, pro potagio coquine communis, XVI. Item, in tinello Maioricarum fuerunt due tabule: in prima fuit Magister Palacii cum uno socio. Item, in secunda fuit Magister Capelle cum XII cantoribus, et expensi CXX panes. Summa diei, CC LXXXXII panes. [f. 172v] Item, in ficubus de Burjaçot, XV s., II d. Item, in una manu papiri, I s., IIII d. Item, pro una libra lucernarum pro faciendo nebulas d. n., VIII d. Item, in CCC nebulis communibus pro convivio, ad I s., IIII d., pro C, valent: IIII s.

[39]. Die secunda fuit recepta panis, CC XCIII panes. Et expensa, videlicet: pro d. n., XL. Et pro undecim personis in principio diei (! [mensis]) nominatis, ut supra proxime. Item plus, pro potagio coquine communis, VIII panes. Item, in tinello Maioricarum fuerunt due tabule: in prima d. Camerarius domini

nostri cum uno socio. Item, in secunda fuit Magister Capelle d. n. cum XII cantoribus, et expendidi CXX panes. Item, pro operariis, VIIII panes. Summa diei, CC XCIII panes. Item, in ficubus, XIII s., X d. Item, in CCC nebulis communibus pro dicto convivio, IIII s.

[40]. Die tertia fuit recepta panis, CLXXVI; et expensa, videlicet: pro d. n.: LX. Et pro aliis undecim in prima pagina nominatis, ut supra ibidem. Item, in ficubus, XII s., III d.

[41]. Die quarta fuit recepta panis, CLXXIX panes. Et expensa, videlicet: pro d. n., LX. Et pro aliis undecim, ut supra ibidem. Item, pro operariis III panes. Item, in ficubus, XII s., II d. Item, in una conqua pro faciendo nebulas d. n., IX d.

[42]. Die quinta fuit recepta panis, CLXXVI. Et expensa, videlicet: pro d. n., LX. Et pro aliis undecim, ut supra. Item, in ficubus, XI s., VI d.

[43]. Die sexta fuit recepta panis, CLXXVI. Et expensa in dictis undecim personis, ut supra. Item, in ficubus, XII s., IIII d. [f. 173r]

[44]. Die septima mensis novembris fuerunt recepti panes CLXXXVI. Et expensa: pro persona d. n., panes LX. Item, pro undecim personis superius scriptis, ut supra. Item plus, pro Johanne Serra, de mandato d. Bartholomei Baiuli, IIII. Item, pro lotrice, VI panes. Summa diei, CLXXXVI panes. Item plus, in ficubus, XIII s., I d. Item, dicta die fuit lota bugata et fuerunt pecie magne LXX, ad III denarios pro pecia, valent: XVII s., VI d.

[45]. Die octava fuerunt recepti panes CXLVI. Et expensi, videlicet: pro d. n., XL. Item, pro d. Tholosano, VIII. Item, pro d. rege, XX. Item, pro domina principissa, VIII. Item, pro d. comite Armaniaci, XII. Item, pro d. Francisco Daranda, XXIIII. Item, *pro magistro Vincentio*, XVI. Item, pro d. Petro Puyol, IIII panes. Item, pro collacione cantorum, VI. Item, pro Johanne Catalano, II. Item, pro Genesio, II. Item, pro provisionibus scriptorum, de mandato d. Bartholoemi Baiuli, IIII panes. Summa diei, CXLVI. Item, in ficubus, XII s., VI d.

[46]. Die nona fuerunt recepti panes CXLII panes (!). Et expensi, videlicet: pro d. n., XL. Item, pro dominis Tholosano, rege, comite, Francisco, *magistro Vincentio*, Petro Puyol, collacione cantorum, Johanne Catalano, pro Genesio, ut supra proxime. Summa diei, CXLII panes. Item, in ficubus, XIII s., II d. [f. 173v]

[47]. Die decima fuerunt recepti panes V^{C} XXIIII. Et expensi, videlicet: pro d. n., LX; item, pro d. Tholosano; pro d. Rege; pro domina principissa; pro d. Francisco; *pro magistro Vincentio*; pro d. Petro Puyol; pro collacione cantorum; pro Johanne Catalano; pro Genesio: ut supra proxime. Item, pro potagio coquine communis, XXXVI. Item, in tinello, coram d. n., fuerunt due tabule. In prima fuerunt domini Cardinalis Sancti Georgii, et valentissimus d. Comes Fuxi, cum tribus aliis. Item, in secunda fuerunt quidam miles d. comitis cum XVIII aliis. Item, in tinello Maioricarum fuit Magister Capelle cum XII cantoribus. Item, in alia tabula fuerunt octo ‚aurats'. Et expendimus, cum cisoriis, CC LXXXXVI panes. Item, dedimus scutiferis d. comitis et cardinalium, XXIIII. Item, expendimus in tostis, XVIII panes. Item, in ficubus de Burjaçot: XXII s. Item, in quingentis nebulis communibus, VI s., VIII s.

[48]. Die undecima fuit recepta panis, CL panes. Et expensa, videlicet: pro d. Tholosano, pro d. rege, pro domina principissa, pro d. Francisco, *pro magistro Vincentio*, pro d. Petro Puyol, pro collacione cantorum. Item, pro Johanne Catalano, II panes. Item, pro Genesio, II. [f. 174r] Item, in fructibus, XII s., X d. Item, dicta die fuit lota bugata et fuerunt pecie magne LII, ad III denarios pro pecia, valent XIII s.

[49]. Die duodecima fuit recepta panis, CXXX. Et expensa, videlicet: pro d. n., LX. Et pro d. Tholosano, VIII. Item, pro domino rege, XX. Pro d. Francisco Daranda, XXIIII. Item, *pro magistro Vincentio*, XVI. Pro d. Petro Puyol, IIII. Item, pro collacione cantorum, VI. Item, pro Johanne Catalano, II. Pro Genesio, II. Item, in ficubus, XII s., VI. Item, pro illis qui adiuvarunt ad implendum saccos de pane biscotto, XII s.

[50]. Die decima tertia d. n. recessit de Perpiniano. Ivit ad locum de Coquolibero, et fuerunt recepti M CC panes; et expensa,

videlicet: pro d. n., LX. Item, servivimus gentibus armorum que sequebantur d. n. et omnibus officialibus d. n., et balistariis, cum diversis aliis, qui sociaverunt d. n. Item, in tinello, fuerunt in prandio d. Camerarius d. n., d. Gubernator Catalonie cum multis baronibus et militibus et scutiferis et dominisque aliis; et expendimus MCXL panes. Item, quia non suffecerunt dicti mille ducenti panes recepti a furnario pro dicta familia, emimus plus panem: CC L panes. Item, expendimus in racemis pro supradictis hospitibus: XXXII s.

[51]. Die decima quarta fuit recepta panis, MM CLX panes; et expensa, videlicet: pro d. n., LX; item, servivimus omnibus gentibus armorum que sequebantur d. n. Et omnibus officialibus d. n., et balistariis cum diversis aliis qui associarunt d. n. In tinello fuerunt in prandio Camerarius d. n. et Gubernator Catalonie cum multis baronibus, militibus, scutiferis, et diversis aliis; et fuerunt expensi, MM C panes. [f. 174v] Item, de mandato d. Francisci Daranda, emimus panem pro provisione galee d. n., M V^{C}, LXII s. Item, in racemis, pro hospitibus: XXVII s., VI d.

[52]. Die decima quinta fuerunt recepti VI^{C}. Et expensa, videlicet: pro d. n., XL. Item, in tinello fuerunt dominus Camerarius et Gubernator Catalonie cum multis baronibus, militibus, scutiferis et diversis aliis. Item, servivimus omnibus officialibus d. n. et multis aliis, qui venerunt cum d. n.; fuerunt expensi V^{C}LX. Et in pansis pro dictis hospitibus, X s. Item, expendidi in portu raubarum de Coquolibero usque ad Portum Veneris, quas raubas portavit una barcha, que costitit de loquerio, XXVII s., VI d.

[53]. Die sabbati, decima sexta dicti mensis novembris, d. n. remansit in Portu Veneris in galea; et fecimus fieri panem pro d. n. de uno sacco farine quam posuimus in galea d. n. pro sua provisione. Item, emimus panem in Coquolibero pro provisione galee d. n., et costitit CXXV s.

[54]. Die dominica, decima septima mensis novembris, recessit d. n. de Portu Veneris, et fecimus fieri panem de dicta farina pro persona d. n.

[55]. Die decima octava mensis novembris d. n. applicuit

cum galeis coram Rosis; et fecimus fieri panem de dicta farina pro persona d. n. Item, expendidi in ficubus, XII s., III d.

[56]. Die decima nona, d. n. recessit de Rosis et applicuit coram Palamós; et fecimus fieri panem de dicta farina pro persona d. n. Item, de mandato d. n., emimus quatuor cannas lintei pro coquina oris, ad mundandum plateria d. n., ad II s., VI d. pro canna; ascendunt ad X s. Item, in racemis et pomis, XXII s., VI d. [f. 175r].

[57]. Die vicesima mensis novembris, d. n. remansit coram Palamós; et fecimus fieri panem de dicta farina pro persona d. n.

[58]. Die vicesima prima, d. n. recessit de Palamós et ivit prope Blanas; et fecimus fieri panem de dicta farina pro d. n. Item, misimus unum hominem ad locum de Blanes, qui emit de pane XIIII s.

[59]. Die vicesima secunda, d. n. recessit de prope Blanis, et venit coram Sigis; et fecimus fieri panem de dicta farina pro d. n. Item, emimus panem in Sigis pro provisione galee d. n., LXXXVII s., VI d.

[60]. Die vicesima tertia, d. n. recessit de Sigis et venit ‚als Alfachs'; et ibidem fecimus fieri panem pro d. n. Item, misimus unum hominem ad Rapitam, et misit nobis panes, XXXIII s.

[61]. Die dominica vicesima quarta, d. n. remansit in ‚los Alfachs'. Ad idem, die lune, vicesima quinta. Et fecimus fieri panem de dicta farina pro d. n.

[62]. Die martis vicesima sexta mensis novembris, d. n. recessit ‚dels Alfachs', et fuit ad prandium in loco de Paniscola; et fecimus fieri panem de dicta farina pro persona d. n. Item, emimus panem pro serviendo officialibus d. n. Et pro una mensa que fuit in tinello, in qua fuerunt domini Episcopus Oscensis et Episcopus Barchinonensis cum diversis aliis; et fuerunt expensi de pane, XL s. Item, costiterunt raube oficii panaterie, que veniebant in galea d. n., de portando de plagia Paniscole usque ad castrum, VIII s. [f. 175v]

[63]. Die vicesima septima mensis novembris fecimus fieri panem de dicta farina pro persona d. n.

[64]. Ante dictam diem misit nobis Raymundus de Yebra, de Benicardone ‚als Alfachs', unam barcham cum provisionibus; et quia non reperiit ibi galeas, venit Paniscolam et portavit de pane, XXV s. Et de mandato d. Petri Comollis, distribuimus officialibus d. n.

[65]. Die vicesima octava fuit recepta panis, LX. Et expensa, videlicet, pro d. n., LX.

[66]. Die vicesima nona fuit recepta panis, XL. Et expensa, videlicet pro d. n., XL.

[67]. Die trigesima fuit recepta panis, XLVIII. Et expensa, videlicet: pro domino nostro, XL. Et pro domino Francisco Daranda, VIII panes.

[68]. Summa expense panis totius mensis VI^{M} VI^{C} LXXVIII panes. Summa expensa (!) denariorum: MM V^{C} X s., VI d.

[69]. Videat dominus prior Montissoni.

De mandato reverendi in Christo patris domini Ludovici, episcopi Maioricensis, d. n. p. camerarii, ego G. Vallispirii, prior predictus, vidi, examinavi et calculavi compota huiusmodi, per quorum visionem, examinacionem et calculacionem reperi quod recepta panis et expensa sunt equales. Item, recepta pecuniarum est C florenorum et X librarum. Expensa vero MM V^{C} X s., VI d. Et sic ascendit plus expensa quam recepta M XC s., VI d., quos habent a camera recuperare panaterii. Conclusa sunt huiusmodi compota Paniscole, diocesis Dertusensis, per me, qui supra, anno M CCCC XVI, et die XV januarii».

* * *

IV

A. El document número quatre ens permet de conèixer l'altra cara de la moneda. Consumada la ruptura per la sostracció d'obediència, les conseqüències no triguen a arribar. El document de Mallorca ens informa de quelcom complementari d'un punt que ja ens és conegut: sabíem que en el pla civil el pas de mestre Vicent per Mallorca s'havia traduït en unes ordinacions promulgades pel governador reial, Pelai Unís;[10] ara també som informats que, en el pla eclesiàstic, el bisbe Lluís de Prades, sense consentiment del Capítol de la Seu de Mallorca, també havia promulgat ordinacions paral·leles que, amb les civils, havien de conduir la vida social de Mallorca per camins de reforma cristiana; però després de la sostracció d'obediència, foren revocades per manament de Benet XIII.

B. *El capítol de la Seu de Mallorca obliga davant notari el missatger del bisbe Lluís de Prades a explicar altra vegada la lletra d'aquest, segons la qual les ordinacions promulgades pel dit bisbe amb motiu de la predicació de mestre Vicent Ferrer han estat invalidades per Benet XIII.*

Ciutat de Mallorca Arxiu de la Seu (ACM),
1416 març 5 Perg. núm. 13555

Al dors: «Nº 18 D» / «Instrumentum presentationis cuiusdam littere ipsi capitulo pro parte Episcopi Maioricensis» / «Anny 1416» / (i amb llapis): «L V - 4.54» / «13555».- *Escrit en sentit transversal*: «Honorabilis capituli Maioricensis» / «Fa menció de sant Vicent Ferrer».

«Noverint universi: Quod anno a nativitate Domini Mº CCCCº sextodecimo, die jovis, quinta mensis martii, circa

10. El text de les *Ordinacions fetes sobre jurar, sobre joc de daus i de naips i sobre fembres públiques i altres coses*, publicades a Mallorca el 14 de juny del 1414 han estat publicades dins el meu *Els quatre sermons catalans de sant Vicent Ferrer en el manuscrit 476 de la Biblioteca de Catalunya*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 109-340, en concret 336-340.

horam tertiarum ipsius diei, existentibus honorabilibus viris, dominis Bernardo Dalmacii, licentiato in decretis, vicario in spiritualibus et temporalibus reverendissimi in Christo patris et domini, domini Ludovici, miseratione divina episcopi Maioricensis, nunc in remotis agentis, Jacobo de Muro, decretorum doctore, decano, Nicholao Rosselli, Petro de Latone, Ffrancisco Negrelli, Johanne de Pratis, Ffrancisco dez Caus, Laureano Serrallini, et Johanne sa Plana, canonicis ecclesie Maioricensis, intus domum sacristie dicte ecclesie, ubi ab antiquo capitulum solitum est celebrari, ad sonum campane more solito vocatis et congregatis pro capitulo celebrando, ceteris eorum concanonicis a civitate et diocesi Maioricensi et a celebratione dicti capituli absentibus, qui ad talia vel similia de consuetudine dicte ecclesie non vocantur neque consueverunt vocari: iamdictus venerabilis decanus, tenens in manu litteram infrascriptam, in presentia omnium supranominatorum ac mei, Gabrielis Massot, notarii publici Maioricarum, intervenientis in his vice et nomine discreti Johannis de Rieria, notarii et scribe dicti honorabilis capituli Maioricensis, et testium infrascriptorum ad hec specialiter vocatorum, dixit et direxit discreto Andree Padriga, presbitero, beneficiato in dicta ecclesia, ibidem presenti, hec vel similia verba: «Mossèn Andreu, ja sabets que l'altre die, com vengués pus derrerament del Senyor Bisbe, presentàs als senyors de Capítol aquesta lletra del senyor Bisbe». Quam quidem litteram, dictus honorabilis decanus legit de verbo ad verbum alta voce et publice coram dictis superius nominatis. Cuius quidem littere suprascriptio talis est: «Venerabilibus viris et fratribus carissimis dominis Capitulo, canonicis et sindicis ecclesie Maioricensis, L[udovicus], Maioricensis episcopus, domini pape camerarius». Tenor vero ipsius littere intrinsecus, talis est: «Venerabiles viri et fratres carissimi. Salutatione premissa. Cum nonnulla nostra negotia per dilectum familiarem nostrum Andream Padriga, vobis decreverimus relatura, fraternitatem vestram attente rogamus quatenus his, que idem Andreas vobis ex nostri parte explicabit, fidem indubiam velitis adhibere ac si per nos oretenus explicarentur, vobisque grata nobis fiducialiter rescribendo. Scripta Paniscole, die vicesima prima Januarii, anno sextodecimo.» Et lecta dicta littera, etiam dictus honorabilis decanus dixit dicto Andree Padriga, continuando suum processum verborum predictorum: «E jatsie, mossèn Andreu, que lavors, com presentàs la dita letra, explicàs

en Capítol la vostra creensa en la dita letra contenguda, emperò ara vos requeren aquests senyors de Capítol, qui assí són ab mi ensemps, que le tornets explicar, e que se'n fassa carta pública». Qui quidem Andreas Padriga, prebiter (!), respondens ad dicta verba dixit hec vel similia verba: «Verament, honorables senyors, que ja lavors expliquí la mia creensa contenguda en la dita letra, la qual sta en veritat que us presentí, e la creensa era aquesta, e contenia en acabament: que lo senyor bisbe me havia dit que us dixés que nostre sant Pare ha revocades totes les ordinacions que lo dit senyor bisbe havia fetes del temps que vench en Mallorques ab mestre Vicent Ferrer tro lavors. Reservat, emperò, dret al dit senyor bisbe e a vosaltres que per la dita revocació no sie prejudicat a ell ne a vosaltres que no puxe fer o puxe fer ordinacions e constitucions sens l'onrat Capítol.» De quibus quidem omnibus et singulis sic factis, dictis et responsis, ut prefertur, jamdicti honorabiles viri, domini de Capitulo, requisiverunt eis fieri atque tradi publicum instrumentum per eorum notarium et scribam antedictum, presentibus dicto notario et venerabilibus Arnaldo de Muro, decretorum doctore, Arnaldo Albertini, milite, et Johanne Mayrach, notario, ad hec pro testibus vocatis specialiter et rogatis. Acta fuerunt hec premissa omnia, die, anno, mense, hora et loco predictis, ut superius continetur, presentibus dicto notario et testibus superius nominatis ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Sig+num mei, Gabrielis Massot, notarii publici Maioricarum, qui predictis vice et nomine discreti Johannis de Rieria, mei connotarii et scribe dicti honorabilis capituli Maioricensis, una cum prenominatis testibus interfui, eaque in hanc publicam et auctenticam formam redigens, vice et nomine dicti mei connotarii hec scribi feci et clausi, cum raso et correcto in nona linea, ubi dicitur ‚beneficiato in dicta ecclesia ibidem presenti'».

* * *

V

A. El darrer escrit és un fragment del *De horrendo...*,[11] i és datable de la primavera del 1416, després de la mort de Ferran d'Antequera a Igualada el 2 d'abril del 1416 (per això, en el curs del tractat, hi ha referències constants al ‚novus rex', que és Alfons dit el Magnànim); era destinat a forçar el restabliment de l'obediència del rei de Catalunya-Aragó a Benet XIII. El fragment ací transcrit, tot i no anomenar-lo personalment, es refereix de forma clara a mestre Vicent Ferrer, car només ell havia parlat i escrit a favor de Climent VII als inicis del Cisma d'Occident. amb el *De moderno Ecclesiae schismate*. La informació d'aquest fragment és inapreciable en relació al tema que ens ocupa, car hi trobem que: 1) la decisió d'abandonar Benet XIII, tot i haver reafirmat que era el papa legítim, hauria estat sobtada (la paraula ‚subita' es repeteix almenys dues vegades, i la segona encara afegeix: «in paucis diebus habita»); res, doncs, que permeti d'endevinar una defecció allargassada en el temps ni el convenciment que Benet XIII no fos el papa legítim; 2) la raó hauria estat doble: el reconeixement del Concili de Constança com a ‚concili' (i no pas únicament com a ‚congregació'); i la consideració que les reaccions de Benet XIII permetien de deduir l'existència en ell d'una culpa greu per la seva manera d'actuar envers la unitat de l'Església, cosa que justificava que hom el tractés tal com hauria tractat un papa que hagués perdut el seny (cap referència, doncs, ni la més remota, a un col·legi cardenalici ni a defeccions de cardenals, ni a cosa que s'hi assembli).

11. Una primera presentació del *Super horrendo...*, amb la prova que és de Pero de Luna o Benet XIII, fou oferta per mi dins *Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià*. Barcelona-Peníscola, 19-21 d'abril de 1979. Ponències i comunicacions. Primera part. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1986, 27; la descripció del fascicle, còdex 132 de Barcelona, Arxiu de la Catedral, es troba en Josep BAUCELLS I REIG, *El fons ‚Cisma d'Occident' de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Catàleg de còdexs i pergamins* (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, XXXIV), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1985, 79; i *Documentació barcelonina sobre el Cisma d'Occident. Catàleg de l'exposició*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1979, 53, núm. 161. L'atribució del *Super horrendo...* a Pero de Luna / Benet XIII ha estat acceptada per Dieter GIRGENSOHN, *Ein Schisma ist nicht zu beenden ohne die Zustimmung der konkurrierenden Päpste. Die juristische Argumentation Benedikts XIII. (Pedro de Luna)*, dins «Archivum Historiae Pontificiae», 27 (1989), 197-247, en concret 244, nota 26 (cf. ATCA, X (1991), 602, núm. 6748).

B. BENET XIII, *Super horrendo et funesto casu obedientiae papae subtractae in Regno Aragonum*

(Arxiu de la Catedral de Barcelona, codex 132, f. 3r-v). [Fragment]

«Caveat ergo quidam qui, sicut a fidedignis audivi, licet a principio dixerit et Regi consuluerit quod non posset nec deberet pape obedientiam subtrahere, postea subito, quasi oppinione mutata, asseruit quod, licet ipse credat et teneat papam Benedictum esse verum papam, quousque aliud per concilium Constantiense fuerit declaratum, dixit tamen sibi non esse obediendum; et consuluit Regi sibi fore obedientiam subtrahendam. Cuius consilii fundamentum dixit esse: quod, si papa efficeretur demens, tunc catholici, quamvis ipsum pro vero papa haberent, sibi tamen non obedirent. Quare, ergo, papa Benedictus, licet verus sit papa, recusando renuntiare, ut petitur, pro unione ecclesie, peccat mortaliter, unde peior est quam demens; igitur, non est sibi obediendum. Ista assertio vel positio predicti viri, satis magne oppinionis, sic nude michi fuit relata sine allegationibus. Ideo, ipsas hic non addiciam, quas ignoro.

«Verum, circa ipsam assertionem seu positionem aliqua sunt notanda. Primo, de subita mutatione consilii, que, in paucis diebus habita, non caret scrupulo et suspicione levitatis in facto tam arduo et tandiu ante premeditato, super quo diversi diversas occasiones allegant; set quia michi certe non sunt, et in prefati viri infamiam cederent, hic eas exprimere non auderem.

«Item, est aliud notandum: quod fatetur se credere et tenere papam Benedictum fore verum papam, quousque per concilium Constantiense contrarium fuerit declaratum. Ubi quidam, qui eum noverunt, asserunt hoc ipsum dicere quia, tam de papa Clemente quam de papa Benedicto a principio scismatis citra tam scriptis quam verbis ita esse, certum et indubium affirmavit; unde nunc, ubi illa publice dixit, erubescit contrarium affirmare; sed, ut sibi recedendi a papa et unitate Ecclesie apertam relinquat ianuam, adicit: ‚Quousque per concilium Constantiense oppositum fuerit declaratum'.

«O admiranda et precavenda oppinio in viro catholico, qui postquam papam Benedictum tenet et credit verum papam, per congregationem, vel, ut ipse dicit, concilium Constantiense, per intrusos vel scismaticos convocatum, approbatum vel celebratum vel celebrandum, [f. 3v] et quod per verum papam secundum se,

scilicet Benedictum, fuit reprobatum, annullatum et condempnatum, credat posse declarari non fore, ymo privari canonico titulo et deici verum papam contra doctrinam canonum, contrarium expresse determinantium: quia nec ab Augusto, nec ab omni clero, id est, a Concilio secundum *Glossam*, nec a Regibus, nec a populo, Judex omnium, scilicet papa, iudicabitur...».

* * *

A TALL DE CONCLUSIÓ

Dels documents publicats en el centre d'aquestes pàgines sembla que es pot deduir el següent:

1. La relació personal entre Benet XIII i mestre Vicent Ferrer fou, fins al dotze de novembre del 1415, la de la més estricta confiança i ‚familiaritat', atorgada per part del papa i acceptada per part del mestre. Una familiaritat que corresponia a la que els dos personatges tingueren durant anys fins al novembre del 1399, en què mestre Vicent deixà d'ocupar un lloc a la Casa Pontifícia i es llançà a la vida apostòlica.

2. Aquesta relació d'absoluta confiança es traduïa en nous encàrrecs ‚polítics' del papa al mestre, com el palès en el document segon, encàrrecs que caldria fer objecte d'un estudi monogràfic.

3. La ruptura definitiva entre els dos personatges es pot afirmar que el 12 de novembre del 1415 ja era un fet i que, amb la decisió del papa d'allunyar-se de Perpinyà, i la del mestre de restar-hi, la ruptura es feia pública i notòria durant la tarda d'aquell dia, després que al matí el repartiment de pa encara havia estat normal i mestre Vicent o un seu encarregat havia rebuts els setze pans diaris.

4. Quant a les raons teològiques de la ruptura, en tant que ens són conegudes pel *Super horrendo...* (la valoració i veneració personal que segueix manifestant envers mestre Vicent seria garantia de llur autenticitat), hem de constatar: *a*) que mai no compareix ni la més remota referència al capteniment dels cardenals, car, tal com crec haver demostrat en l'article esmentat al començament, no havia tingut cap modificació; no compareix, doncs, res que justifiqui l'aplicació de la ‚teoria corporativa';

b) la justificació, per contra, és doble:

aa) la situació o capteniment personal del papa, que potser es podria interpretar d'aquesta manera: en trencar unilateralment Benet XIII les Vistes de Perpinyà i marxar-ne acomiadant-se a la francesa, hom devia comentar: «Aquest home s'ha tornat boig», o «Aquest home ha perdut el seny», o encara: «Aquest home ha comesa una autèntica bogeria», cosa que el *Super horrendo...*, tradueix per ‚demens / amens': però, com que de boig no n'era i aquella forma d'actuar per força havia d'ésser considerada greument culpable, hom en treia la conseqüència que un home actuant així s'inhabilitava a governar l'Església;

bb) l'altre aspecte és que mestre Vicent considerava el de Constança un ‚concili' amb tota la càrrega teològica del terme, i no sols un ‚aplec / congregació'; al qual concili considerava habilitat a declarar (copsem la precisió: no a jutjar) la inhabilitat de papa Benet. I altra vegada, ací és el ‚concili' en tant que tal i no pas cap col·legi cardenalici el que hauria fet decantar la balança teològica de mestre Vicent a favor de la necessitat de comunió amb tota l'Església.[12]

5. Segons el mateix *Super horrendo...*, no mancà algun (o alguns) predecessors de la teoria de Ramon Arnau, malfiant-se que darrera la sostracció d'obediència hi havia la negació de la legitimitat; Benet XIII se'n feu ressò, però no els seguí la corda ni donà bel·ligerància a la dita interpretació; i, per descomptat, no consta que mai ningú fes cap referència a defeccions de cardenals que, d'altra banda, entre el 1409 i el 1416, no es donaren.

6. Resta un darrer punt: des del *De moderno Ecclesiae schismate*, basat en la teoria .corporativa', fins a les decisions de sostracció d'obediència, basades en l'‚eclesialitat' del Concili de Constança no sembla haver-hi continuïtat. Per això cal plantejar-se: fins a quin punt

12. Aquest darrer extrem coincideix amb l'explicació que al seu moment donà de les opcions vicentines a Perpinyà Joan Bta. MANYÀ I ALCOVERRO, *Sant Vicents Ferrer a Casp i a Perpinyà*, Tarragona, Diputació Provincial 1962, 80 pp., en particular 59-77, explicació que, ja fa anys, vaig resumir d'aquesta manera: «Tenint en compte que Vicent Ferrer a l'acte de sostracció d'obediència reafirmava la legitimitat de ‚papa Benet', però també l'obligació prioritària d'obeir el manament de Déu (el d'unitat de l'Església?), [Manyà] explica la seva decisió [la de mestre Vicent] pel camí tradicional de considerar perduda la jurisdicció, per part d'una autoritat, àdhuc possiblement papal, rebutjada totalment i definitiva per l'Església», *El Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià. Repertori bibliogràfic*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1979, 123, núm. 314.

les al·legacions corporativistes del *De moderno...* («Ecclesia romana est papa cum cardinalibus») eren seriosament acceptades o eren, per contra, només una forma de justificar els cardenals que cregueren invalidar així l'elecció d'Urbà VI i justificar la de Climent VII, i, doncs, era només una doctrina instrumentalitzada?

El mateix caldria dir de la teoria ‚absolutista' dels darrers temps de Benet XIII, també formulada en el *Super horrendo...*: era una teoria que li servia i que, doncs, utilitzava dialècticament; o, de debó, n'estava ben convençut?

Com també: estava ben convençut mestre Vicent de la doctrina eclesiològica subjacent a l'acceptació del Concili de Constança com a tal ‚concili'?

Són preguntes que resten obertes a noves aportacions.[13]

13. Hi ha un darrer extrem que, no tocant directament el tema d'aquestes pàgines, certament hi està relacionat. La sostracció d'obediència també representà, de fet, una opció de mestre Vicent a favor de les posicions de Ferran d'Antequera i contra les de Benet XIII. Si hom recorda la traça, amb la qual uns quants anys abans, el 1411, l'aleshores infant de Castella, Fernando de Antequera, reeixí a convèncer mestre Vicent dels seus drets superiors a la corona catalano-aragonesa en les seves trobades a Ayllón o a Valladolid, hom no pot deixar d'assenyalar un tema, que certament seria digne d'ésser esbrinat: l'ascendència de Ferran d'Antequera damunt mestre Vicent Ferrer des del primer al darrer moment de llur relació; tema que podria tenir una altra formulació: com es dosificaven en mestre Vicent la influenciabilitat i el sentit crític? També aquest és un punt obert a desitjables aportacions serioses.

NOTES SOBRE CANONGES DE LA CATEDRAL DE BARCELONA I ELS SEUS TESTAMENTS (SEGLE XII)

ANA PÉREZ CASTILLO

La Seu de Barcelona viu, durant el segle XII, una etapa fecunda de la seva existència. La Canònica, presidida per bisbes eminents com Sant Oleguer o Guillem de Torroja, consolida la seva vàlua, com així ho confirma el considerable nombre de documents conservats a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona. D'aquests, són probablement els testaments els que transmeten amb més veracitat els sentiments personals, donat que l'home es troba davant d'un fet indefugible, més proper o més llunyà: la mort.

Llegint els vint-i-dos testaments seleccionats, que abasten tot el segle, hom pot constatar la categoria social dels canonges, els quals pertanyen a famílies principals de Catalunya; els seus familiars; les causes del testament i la considerable quantitat de deixes a monestirs, esglésies, capellans i, en general, obres piadoses.

El detall i la cura amb què alguns testaments foren redactats evidencien la preocupació material d'aquests canonges a deixar ben lligats i resolts els negocis temporals, no oblidant alhora les deixes espirituals, sempre necessàries a l'altre món.

La majoria dels testaments indiquen la causa per la qual aquest es redacta. La greu malaltia és el motiu més freqüent. L'anada a Jerusalem és la raó principal per a Pere Bernat, Pere Ramon, Arnau Berenguer i Ponç de Ronçana. En el cas de Bernat de Pujalt és dirigir-se a Sant Jaume de Compostel.la. Aquest, després de tornar de la peregrinació, va emmalaltir i va morir, segons es declara en el seu testament

sacramental jurat sobre l'altar de sant Joan Evangelista de la Seu. La resta dels testaments sacramentals han estat jurats sobre l'altar de sant Feliu, màrtir, de l'església de Sant Just i Pastor, de Barcelona.

Els béns

Els llegats de cases, masos, terres, vinyes, honors i feus es localitzen per tot Catalunya, encara que la major part al territori de Barcelona: a Vilapiscina, Sarrià, la Celada, l'Olivera-rodona, Lligalbé, Sant Gervasi, Banyuls, Magòria, Sant Andreu de Palomar, la Rovira, Monterols, Provençana. Fora del territori es situen al Vallès, al Baix Llobregat, a l'Anoia, al Penedès, a Osona o a Tarragona.

Les deixes en estris de la casa i el celler són recollides en molts testaments: taüds, arques, llits de fusta abillats amb tota mena de robes; bancals, bancs i escambells; taules i cadires; armariets de paret; ganivets, culleres i copes d'argent; canelobres; ferros de foc i calderes i altres utensilis com les bàscules, aixades i una pastera. Entre els estris del vi destaquen les portadores, els cubells i cups, barrils, bótes i tones.

Entre els objectes personals figuren anells, pells de gat, de llop i d'esquirol, vestits, llibres, un escut, una llança, selles, robes de llit, tapets i draps de lli.

Un bon nombre de deixes es fan en moneda: sous i morabatins i d'altres en sesters i quarteres d'ordi i forment o en cafissos de vi.

Els animals domèstics també estan presents en els testaments, i així es poden trobar cavalls i eugues, muls i ases, bous i vaques, porcs i truges, ovelles, anyells i moltons.

Els sarraïns formen part de les deixes en vuit documents. Dos dels eclesiàstics en posseeixen més de deu.

Els beneficiaris

La varietat d'entitats i persones a qui anaven destinats els llegats permet extreure dades abundants i diverses. Guillem Rotllan deixa 16 quarteres d'ordi per a les obres del pont del Llobregat. Per a la restauració o la fabricació d'un calze Roger deixa un mas a Santa Eulàlia, Bernat Berenguer i Berenguer d'Arcs lleguen també a Santa Eulàlia la seva copa d'argent, Berenguer de Terrassa deixa 10 morabatins a l'altar

de sant Pere i Bernat de Pujalt altres 10 morabatins a Santa Maria de Poblet. Per a l'obra del dormitori de la Seu Berenguer de Llobregat deixa 30 morabatins, Ermengol d'Oló 5 morabatins i Berenguer de Terrassa 100 sous, i per a l'obra de la galilea de la Seu Bernat Berenguer deixa 2 sesters d'ordi i Berenguer d'Arcs 200 sous i 10 morabatins. Per als ermitans de Cerdanyola Guillem Rotllan deixa un barril de vi, 3 sesters d'ordi i un sester de blat, i Berenguer de Llobregat 2 morabatins; per als ermitans de Valldaura Ponç de Ronçana deixa una tona.

Als hospitals de Barcelona alguns canonges deixen el seu llit abillat, segons una disposició del bisbe Oleguer del 1133.

Per a la redempció de captius, Berenguer d'Arcs, Bernat de Pujalt i Pere, sagristà, deixen part dels seus béns. Els ordes militars de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem i del Temple reben diners de Guillem Bremon i Bernat de Pujalt, 1 sester d'ordi de Berenguer Bernat i l'escut, la llança i la sella de Bernat de Bleda.

Els parents i familiars també són presents en els testaments, encara que no perceben sinó una petita part dels llegats. Solament en els testaments de Roger, Pere Ramon, Guillem Bremon, Berenguer de Terrassa i Pere, sagristà, tenen una certa importància.

Entre els eclesiàstics afavorits es troben, en primer lloc, el bisbe de Barcelona, en disset ocasions; l'arquebisbe, en cinc ocasions; el bisbe de Lleida, Tortosa, Vic i Saragossa, en una ocasió. Els quatre domers de la Seu són citats en vuit testaments i els preveres amb altar a la Seu, en quatre. Tots els preveres de Barcelona amb altar, també en quatre i els preveres de Santa Maria del Mar, Sant Cugat, el Pi, Sant Jaume, Sant Just i Sant Miquel de Barcelona, en tres.

Els diferents altars de la Seu: el de sant Andreu, sant Sepulcre, sant Silvestre, sant Tomàs, santa Maria Magdalena i, especialment, el de santa Maria i santa Eulàlia reben deixes en honors, diners, encens, tapets o argent per al seu manteniment, per a llànties que cremin al seu davant nit i dia o per a la fabricació de calzes i encensers.

Les confraries de sant Silvestre i sant Esteve de la Seu són recordades en set testaments i la confraria de santa Maria de Cardedeu, en dos.

La Canònica de Barcelona figura en tots el testaments i és, a més a més, la institució que rep la part principal dels llegats en honors, alous, masos, vinyes, cases, collites, estris del celler i morabatins.

Les deixes a monestirs (Apèndix) i esglésies permeten fer un recorregut per Catalunya i fins i tot arribar a Galícia i Jerusalem.

TESTAMENTS

1

1116, març, 31

Testament de Ponç Geribert, canonge de la Seu de Barcelona, escrit de la seva mà, segons les lleis gòtiques.
ACB, 1-1-2531

Ultimi diei exicialem horam omnibus incerta esse, nullus ambigit veritate testante, quod de illo die et hora nemo scit nisi pater et cui voluerit pater revelare. Unde, ego Poncius Geriberti sedis Barchinonensis canonicus, memor fragilitatis mee et ignorantie humane repentino mortis occasu timens anticipari, corpore incolumis et mente ac sensu meo solito in vigore perseverante, omnium mearum rerum disposicionem manu mea conscribo, iuxta primi ordinis modum, in goticis legibus, asignatum. Quam ob rem eligo et suplicando praecipio esse distributores facultatum mearum seniores sive socios meos clericos Berengarius Bernardi atque Miro Seniofredi necnon et Ardencius iniungens et rogando praecipiens illis, ut si ante quam aliter voluntatem meam in meis ordinamus rebus mors me praeoccupaverit, ipsi potestative distribuant omnes facultates meas, sicut hic ego sub ordinavero. Primum namque praecipio, ut de meo, reddantur omnia debita mea creditoribus meis. Deinde concedo domino Deo et sancte Cruci sancteque Eulalie meas olivarias ubicumque invenire potueritis, modo aut inantea in meo alodio, ad luminaria concinanda ante altare[m] sancte Marie et ante sacratissimum corpus sancte Eulalie et taud I de nucario et alio vetulo et omnes cordas cannabinas et archam I novam. Iterum concedo domino Deo et Canonice eiusdem sedis domos meas quas habeo in Villa piscina, cum columbario et cum omni alodio quod ibi habeo, tam cultum quam incultum, pronum et planum et garriga quam ibi habeo vel habere debeo, simul cum exios vel regressios eius tam ad pascua quam ad ligna cedenda, sine blandimento ullius hominis, simul cum vineas cultas et eremas exceptus peciolas II terre quas habeo in Campo bono, simul cum peciola una malleola noviter plantata ibi quod concedo nutricatos meos Bertrando et Poncio Poncii ut habeant et teneant quandiu vixerint. Post mortem amborum revertatur ad predictam Canonicam. Concedo predicte Canonice meas ficulneas et amigdalos et piras et malogranatas et cireras et pruneras. Hoc vero alodium est in circuitu domus. Predictas vineas eremas sunt in loco vocitato ad ipsas Planellas et vinea Bernarda et Mirambel coram ipsam costam usque in sitam montis et peciam terre ereme super vinea de ipsa olivaria et usque super vineale Ermengaudi Remundi et usque ad malleolo Gullielmi Fulconis et sic pervadit usque ad torrentem Tegulario et usque in sitam montis et predictas peciolas II terre et peciolam I malleole, quas concedo ad meos nutricatos, teneant usque ad vinea erema sancti Andree in sitam montis et garriga usque ad vinea erema Remundi Arluvini. Et concedo ad predictam Canonicam pecias II terre ad ipso ponto, simul cum sacrario sancti Andree. Concedo sancti Michaelis peciolam I vinee, quae fuit de Blanca, mea consanguinea. Iterum vero concedo predictos meos

nutricatos singulos lectos de fust, unum in quo dormiunt et alium discondirectum bonum et singulas guadengas de meliores et singulos plumacios de lana bonos et singulas almuzalias et ataud I lambardesc et archeta I vetere et exoil I et destral I et tribanellas II meliores et singulos parilios de portadoras de meliores et cubel[s] I[I] folador[s], et barril I qui tenet X et octo sextarios vini et botas II et cannatam I et oves VI. Item concedo eis de pane et vino, quod Deus dederit ad novo veniente, terciam partem meis prebendariis predictis. Aliam terciam concedo ebdomodariis sancte Crucis sancteque Eulalie. Aliam terciam concedo predicte Canonice. Concedo predictos meos prebendarios sive filiolos sac I et batsac II et organas I[I]. Concedo domno episcopo tonnam maiorem. Concedo Miro Seniofredi domos meas in quas habito, ita sicut adquisivi a domno Bertrando episcopo per scripturam quam exinde mihi fecit, simul cum cannonicorum seniorum meorum eiusdem sedis et erant ipso tempore casales discoopertos et co[o]perui eos de meas bigas et cabirons et cannas et tegulas et feci ibi cortallo cum fundamento de duas tapieras ex petra et calce constructum et feci ibi porticum et portas et hostios. Concedo Guilielmus Gaucefredi moltons II. Concedo oves VIII et agnos V[I] et cubs II maior et minor condirectos et alium discondirectum sine fundo et barrilios II discondirectos et dogas de tonna que sunt signatas cum litteras rubeas et guadenga I et plumacios II de lana bonos ut fiat venditum et de isto precio vestiant corpus meum et sepeliant me. Iterum concedo predictis meis prebendariis pasteram et setacios II et falcem I. Flavellum meum concedo predicta ecclesia ad serviendum episcopum ad missam canendam. Psalterium meum parvulum novum concedo uni ex presbiteris religiosis. Alium psalterium vetulum concedo uni ex presbiteris. Concedo Bernardo Compagni, presbiter sancti Andree, estralio I rubeo pro sacrificiis. Concedo ad coro sancte Crucis estralio I maior. Dimitto predictos meos prebendarios in baiulia domini Dei et suis sanctis et seniorum sive amicorum meorum Berengarius Bernardi et Miro Seniofredi atque Ardencius cum hoc quod eis dimitto, ut propter Deum ne dimittant eos tollere. Concedo predictos meos prebendarios Bertrandum et Poncium meum filad et meum linum ad vestiendum. Concedo sancte Marie Rivipolleti medietatem de ipsa vinea longa in transversum. Aliam vero medietatem ad prefatam Canonicam.

Actum est hoc II kalendas aprilis anno VIII regnante Ledovico rege. S+ Poncii Geriberti, qui hunc[sic] testamentum feci et manu mea propria scripsi atque testibus eam[sic] firmari rogavi.

S+ Bernardi Petri. S+ Bernardi Guilelmi de Villa piscina. S+ Seniolli, fratri sui. S+ Burrullus. S+ Poncii porter.

S+ Poncii Geriberti, qui est levite, qui hoc scripsi cum litteris suprapositis in linea XXX et sub scripsi die et anno quo supra atque dampnatis in linea XL et in XLIIII et suprapositis in variis locis.

Al verso hi han diferents anotacions relatives al testament.

2

1129, juny, 29

Testament d'Arnau Berenguer, clergue de la Seu de Barcelona, abans d'anar a Jerusalem a visitar el sant Sepulcre.
ACB, LA IV, f. 10 v., d. 30

3

1135 o 1136, octubre, 27

Testament de Berenguer Bernat.
ACB, 1-1-2353 i LA II, f. 36, d. 103

4

1136, març, 14

Testament de Roger, servidor i indigne clergue de la Seu de Barcelona.
ACB, LA IV, f. 84, d. 221

1137, agost, 3

Un altre testament de Roger.
ACB, LA IV, f. 84 v., d. 222

5

1139, desembre, 30

Testament de Pere Bernat, prevere i canonge, abans d'anar a Jerusalem a visitar el sant Sepulcre.
ACB, LA I, f. 61, d. 127

6

1147, agost, 11

Testament de Pere Ramon, canonge, abans d'anar a Jerusalem a visitar el sant Sepulcre.
ACB, LA IV, f. 3, d. 8

7

1148, setembre, 1

Testament de Guillem Bremon, clergue i canonge de la Seu de Barcelona, que es troba molt malalt.
ACB, LA IV, f. 66, d. 184

8

1148, octubre, 29

Testament de Bernat Berenguer, greument malalt.
ACB, LA IV, f. 89, d. 228

9

1154, febrer, 9

Testament d'Ermengol de Llerona, canonge de la Seu de Barcelona, que pateix una greu malaltia.
ACB, LA III, f. 76, d. 205

10

1154, maig, 12

Testament de Guillem Rotllan, que es troba molt malalt.
ACB, LA II, f. 68 v., d. 196

11

1159, maig, 15

Testament de Ponç de Ronçana, degà de la Seu de Barcelona, abans d'anar a Jerusalem.
ACB, LA I, f. 108, d. 268

12

1161, desembre, 29

Testament d'Arnau Miró, canonge de la Seu de Barcelona, greument malalt.
ACB, LA I, f. 85, d. 200

1162, gener, 9

Testament sacramental jurat sobre l'altar de sant Feliu, màrtir, de l'església de Sant Just i Pastor de Barcelona.
ACB, 1-2-1451 i LA I, f. 81, d. 187

13

1165, juliol, 13

Testament de Berenguer de Llobregat. Va morir el 17 de juliol del mateix any.
ACB, LA I, f. 60, d. 125

Testament sacramental jurat sobre l'altar de sant Feliu, màrtir, de l'església de Sant Just i Pastor de Barcelona.
ACB, LA I, f. 50, d. 108

14

1166, setembre, 10

Testament d'Ermengol d'Oló, que es troba greument malalt.
ACB, LA IV, f. 107, d. 267

Testament sacramental jurat sobre l'altar de sant Feliu, màrtir, de l'església de Sant Just i Pastor, de Barcelona.
ACB, LA IV, f. 107, d. 268

15

1166, octubre, 28

Testament de Berenguer de Togores.
ACB, LA I, f. 114, d. 283

1167, març, 6

Testament sacramental de Berenguer de Togores jurat sobre l'altar de sant Feliu, màrtir, de l'església de Sant Just i Pastor, de Barcelona. Després d'un agreujament de la malaltia, va morir dins del mateix mes d'octubre.
ACB, LA IV, f. 73 v., d. 203

16

1167, abril, 16

Testament de Berenguer de Terrassa, canonge de la Seu de Barcelona, afectat d'una greu malaltia, de la qual va morir dins del mateix mes.
ACB, LA III, f. 143, d. 373

1167, juliol, 15

Testament sacramental jurat sobre l'altar de sant Feliu, màrtir, de l'església de Sant Just i Pastor, de Barcelona.
ACB, LA III, f. 135, d. 345

17

1169, desembre, 11

Testament de Berenguer de Subirats.
ACB, 1-2-119 i LA I, f. 53 v., d. 115

18

1172, desembre, 4

Testament sacramental de Berenguer de Badalona, jurat sobre l'altar de sant Feliu, màrtir, de l'església de Sant Just i Pastor de Barcelona. Havia fet testament el 10 de juny de 1172 i va morir el dia 13 del mateix mes.
ACB, LA I, f. 228, d. 619 i LA II, f. 139 v., d. 412

19

1173, setembre, 11

Testament de Bernat de Bleda, canonge de la Seu de Barcelona, greument malalt.
ACB, LA IV, f. 61, d. 169

Trasllat del testament.
ACB, 1-2-1465

20

1175, juliol, 17

Testament de Berenguer d'Arcs, canonge de la Seu de Barcelona.
ACB, LA I, f. 47 v., d. 101

21

1184, maig, 17

Testament sacramental de Bernat de Pujalt, canonge de Barcelona. Va fer testament el 25 de març de 1183, abans d'anar a Sant Jaume de Compostel·la. Va tornar de la peregrinació i encara va viure molts dies fins que va emmalaltir i va morir el 21 de novembre del mateix any.

ACB, LA I, f. 209 v., d. 561

22

1188, maig, 11

Testament de Pere, sagristà de la Seu de Barcelona, que es troba malalt.

ACB, LA I, f. 55 v., d. 117

In Dei nomine. Ego Petrus, Barchinonensis sacrista, egritudine detentus, facio meum testamentum in quo eligo manumissores meos dompnum Bernardum, Barchinonensem episcopum et Berengarium de Vilardello, nepotem meum et Iohannem de Fersis et Petrum de Fersis, presbiteros, quibus praecipio, ut si me mori contigerit antequam aliud testamentum faciam, ita distribuant res meas et honorem meum sicut hic ordino. Primum, dimitto Barchinonensi sedi meum corpus, ad sepeliendum iuxta fratrem meum. Concedo Barchinonensi Canonice mansos meos de Olivaria cum eorum pertinenciis et tenedonibus. Concedo Raimundo de Ostalrico, nepoti meo, mansum in quo stat Raimundus Iohannis de Agutellis et totum illum honorem quem emi de Super Rocha et de Poncio de Serriano et de Bernardo de Riera et totum alium honorem quem frater meus Bernardus Rubeus ibi emit, sicut mihi dimisit in suo testamento, ut predictus Raimundus habeat et possideat in vita sua et, post mortem suam, totus prefatus honor revertatur predicte Canonice, cum omnibus melioramentis ab eo ibi factis, sine ulla inquietudine et sine ullo retentu et quod Canonica sit contenta de illis CC aureis, de quibus debebat emere honore predicto Raimundo. Concedo domino episcopo II mulos meos meliores, praeter nigrum et concedo illum cifum argenti de duobus marchis quod ei accomodavi et illos DCCL solidos quos mihi debet, de quibus habeo ab eo cyrografum scriptum et omnes alios denarios quos ei accomodavi in negocio de Molleto et omnia alia quae mihi debet, ut sic memor anime et defensor mei testamenti, ut compleatur sicut hic ordino. Concedo ebdomedariis et presbiteris altarium ipsius sedis, unicuique X solidos pro anima mea, et sancto Petro puellarum XXX solidos et sancte Eulalie de campo XX solidos, et unicuique ecclesie parrochiali Barchinone ad presbiteros, unicuique

VII solidos pro anima mea, et sancto Paulo campi XX solidos, et infirmis X solidos, et Sepulcro VII solidos, et sancte Marie Celsone L solidos. Concedo cenobio sancti Cucuphatis mansum meum novum de Ripolleto, quod est extra villam, cum suis pertinenciis, exceptis pertinenciis suis de ipsa villa et deiunta ipsam villam in quo stat Dominicus, ad unam lampadam ardendam coram altari beati Cucuphatis, et L solidos ad refectionem monacorum eiusdem cenobii, et si Guilelmus de Rivopollo, nepos meus, voluerit habere predictum mansum novum, habeat illum cum omnibus suis pertinenciis, ita ut donet sancto Cucuphati XXX morabatinos, qui sint dati in honorem ad predictam lampadam ardendam ante altaris sancti Cucuphatis. Concedo cenobio sancti Petri Castri serrensis L solidos, et sancto Laurencio de monte XXX solidos. Concedo Guilelmo de Sobarbero mulum meum nigrum, pro CL solidis quos ei debeo et equum nigrum quem iam ei dedi. Concedo Bernardo, clerico, filio Bernardi de Sobarbaro, mansum meum de Bagneolis cum suis pertinentiis et cum omnibus emptionibus quas ibi feci et cum instrumento et vaccis et cum fructibus et sit in cura Berengarii de Vilardello, et de fructibus huius anni ematur honor, ad utilitatem ipsius privi. Et si episcopus fecerit illum canonicum infra annum, habeat nostram Canonicam eumdem mansum cum suis pertinenciis, post obitum suum. Si non, et ecclesia Terrachone recipiet illum in canonicum, habeat illum mansum, tamen si puer voluerit illuc ire, habeat ecclesia Terrachone illum mansum, post mortem suam, et faciat ardere unam lampadam ante altare beate Tecle. Concedo Guilelmo de Rivopollo, nepoti meo et fratri suo Ripolleto, meas parialatas de Rivopullo que sunt ante meum mansum usque in riera, excepta illa fexa quam pater meus reliquit matri mee, quam fexam et mansum meum et omnia alodia de Rivopollo et meam partem molendinorum habeant Berengarius de Vilardello et Raimundus et Bernardus in diebus eorum et, post mortem illorum, revertantur Guilelmo de Rivopollo et fratri suo Ripolleto et habeant illum mansum per dominum militie Templi, cui donetur inde annuatim pro censum libra I cere. Concedo domino archiepiscopo XXXVII morabatinos quos mihi debet et XV solidos de Guilelmo de Bagneolis et illos LXXX solidos quos mihi debet de uno equo et illum cifum argenti de duobus marchis quem Bernardus Marcutii mihi debet et sit memor anime mee in congregatione sua et in sinodis et in suis orationibus, et precor illum ut de illis C solidis, quos ex alia parte mihi debet, redimat pro anima mea unum captivum aut duos, si voluerit. Et debeo sancte Marie Magdalene XC solidos et addo ei X solidos, et isti C solidos donentur in honorem ad utilitatem ipsius altaris; et concedo eidem altari L quarteras ordei, ad regias faciendum. Concedo Bernardo de Sobarbaro II sarracenos, Hali de [Belvicino] et Buachar, et C quarteras ordei, et filiis Guilelmi de Sobarbar XX quarteras ordei. Concedo Petro de Tortosa meam medietatem duorum sarracenorum, quos habeo cum Iohanne de Salis. Concedo confrarie de Carotitulo X solidos, et altari sancti Thome CC solidos, quos abbas sancti Laurentii de monte mihi debet et sint dati in honorem ad utilitatem ipsius altaris. Concedo Berengario de Vilardello et Raimundo de Ostalrico cubos meos et tonnas et omnia mea vexella et arredamenta et basculam maiorem et minorem et, post mortem illorum, omnia vexella de cellario novo ipsius Canonice remaneat predicte Canonice sine ulla inquietudine. Relinquo Guilelmo de Sobarbaro meliorem tonnam de cellario veteri, quam iam ei dedi et Petro de Corron X solidos et Bernardo baptizato XL quarteras ordei et Arnallo de Menola XX quarteras ordei et Bernardo Berengario bardonerio XX quarteras ordei et Perete XX quarteras et Petro de Provinciana X quarteras et Bernarde V quarteras et

Berengario Pellicerio V quarteras et viduis L quarteras et Raimundeto de Rexac L quarteras et Petro Mathei V quarteras et Berengario de Palaciolo IIII quarteras et capellano X quarteras et militie Templi XX quarteres et hospitali Iherusalem XX quarteras et Berengario clerico X quarteras. Et haec omnia exeant de meo pane et vino et de meo sementer et de meis debitis et de sarracenis et de bestiis et de rebus meis. Concedo Anglese, nepote mee, illam sarracenam Tedzon et illos CL solidos, quos vir suus Poncius mihi debet. Et dono libertatem Bernardo baptizato et Berengario bardonero et Chacim et Azmeto et Haly de Belvicino. Relinquo Raimundo Digestiam vetus. Concedo Bernardo, clerico, nepoti meo, de Sobarbaro omnes libros meos et ipse reddat Raimundo Digestum suum et ipse reddat ei meum et, si fuerit canonicus sedis Barchinone, habeat ipsa ecclesia omnes ipsos libros, post obitum suum. Relinquo Raimundo de Rexac equum falvum, quem iam ei dedi. Et de illis CC solidis quos episcopus Girunde mihi debet, relinquo sancte Marie Gerunde L solidos et sanctis Crucibus C solidos et sancte Marie de Populeto L solidos. Preterea, ipse episcopus debet mihi LX solidos, quos ei relinquo pro anima mea. Concedo Bartholomeo XV quarteras ordei et Guillemone, prevendarie mee, oves meas et IIII quarteras ordei. Et mando quod si honor qui fuit Petri Dalmatii est ius Bernardi Escherdoni, reddatur ei et ipse reddat CLI solidos quos ei dedit et oleum quod debet sacristie et persolvat Petro Dalmatii C solidos minus XII denarios. Si vero ius meum est, mando ut de meo iure ipsius honoris et de meo manso de Taiano ardeat quadam candela nocte et die ante altare sancti Crucis. Si vero predictus honor fuerit ius Bernardi Escherdoni, donentur ipsi CLI solidos et precium ipsius oli in honorem et ardeat inde quedam lampada ante altare beati martiris Thome, de ipsa sede. Mansus vero de Taiano sit de Sacristia. Concedo sancte Marie Magdalene illas domos quas emi de Berengario de Primiano in villa de Sanctis et illam insulam de Ripolleto, prope ipsam rieram, quam tenet Dominicus. Concedo Dalmatio equum meum baig. Concedo Ripolleto, nepoti meo, XII quarteras frumenti et vinum quantum opus habuerit in suo itinere, cum suis armigeris. Cetera vero que remanserit de meis rebus et de meis captivis et de bestiis donentur in redemptionem captivorum, pro anima mea. Adhuc etiam, mando et volo quod Adalaidis, cognata mea, teneat et habeat et possideat mansum meum de Ripolleto et omnia que superius dimisi Guilelmo de Ripolleto, nepoti meo et fratri suo Ripolleto, donec ipsi habeant deliberatum et solutum predicte Adalaidi suum sponsalitium. Relinquo predictum Bernardum, clericum, nepotem meum, cum omni honore et cum omnibus rebus quas ei dimitto sub tutela nepotis mei Berengarii de Vilardello et in defensione domini archiepiscopi. Omnia vero que superius mando dare ad redempcionem captivorum, faciant et compleant Berengarius de Vilardello, nepos meus, et magister militie Templi pro anima mea. Concedo sancto Petro Rodensis X quarteras ordei et sancte Marie Terratie VII quarteras ordei et Arnallo de Ostalrico, nepoti meo, XII quarteras frumenti et vinum quantum opus habuerit cum suis armigeris in ipso itinere. Item concedo Arnallo de Ostalrico mulum meum esmaginatum. Item concedo Ripolleto et Arnallo de Ostalrico II bacones. Et dimitto Berengario de Vilardello, nepoti meo, vestimenta mea nova, scilicet, mantellum et tunicam et caligas de rosseta de grana. Cetera vero mea vestimenta donentur presbiteris, pro anima mea. Item concedo Ripolleto et Arnallo de Ostalrico illos XXVI solidos, quos Recolatus mihi debet. Concedo Hospitali lectum meum, scilicet, II cooperatoria et II linteblos et culcitram et plumacium, et episcopo meam vanoam et I bonum berreganum. Concedo Maientie

V quarteras ordei et Azmeto V quarteras ordei et capa[m] I et Cacim V quarteras et camisiam et bragas et Haly V quarteras et sancte Eulalie tapetum unum et Petro de Alfersis X quarteras frumento. Actum est haec V idus madii anno Domini M° C LXXXVIII. Petrus, sacrista qui haec laudo et firmo et testes firmare rogo. S+ Iohannis, sacerdotis. S+ Petri, presbiteri. S+ Geraldi, presbiteri.

S+ Guilelmi de Cerdaniola, preceptoris militie Templi. S+ Arnalli de Manaula. S+ Bartolomei. S+ Raimundi, levite. S+ Petri de Corron, scriptoris, qui haec scripsit cum litteris suprapositis in linea VIa et XIIIa et XVIa et XX et XXXIII et XXXVIIa et XXXIXa et suprapositis et rasis in XVIIIa et emendatis in XXXVIa, die et anno quo supra.

APÈNDIX

MONESTIRS

– *Santa Eulàlia del Camp (Barcelona)*
1165, Berenguer de Llobregat: 2 morabatins per a l'obra.
1166, Ermengol d'Oló: 2 morabatins.
1169, Berenguer de Subirats: una tona i mitja de vi.
1172, Berenguer de Badalona: una tona.
1175, Berenguer d'Arcs: 50 sous.
1184, Bernat de Pujalt: 4 morabatins.
1188, Pere, sagristà: 20 sous.

– *Santa Maria de l'Estany (Barcelona)*
1148, Bernat Berenguer: 4 sesters d'ordi.
1154, Ermengol de Llerona: un mas.

– *Santa Maria de Montserrat (Barcelona)*
1137, Roger: un alou i una peça de terra.
1172, Berenguer de Badalona: 12 diners.

– *Santa Maria de Poblet (Tarragona)*
1184, Bernat de Pujalt: 10 morabatins per a un calze.
1188, Pere, sagristà, 50 sous.

– *Santa Maria de Ripoll (Girona)*
1129, Arnau Berenguer: béns mobles.
1148, Bernat Berenguer: un esclau.
1154, Ermengol de Llerona: dos alous, un cup i una tona.
1154, Guillem Rotllan: 100 sous i un alou.
1167, Berenguer de Terrassa: una tona i un cup.

– *Santa Maria de Valldaura (Barcelona)*
1166, Ermengol d'Oló: 4 morabatins.

– *Santa Maria de Vilabertran (Girona)*
1148, Bernat Berenguer: un morter amb la seva mà.

– *Santes Creus (Tarragona)*
1169, Berenguer de Subirats: una cullera d'argent per a encensar, vi, ordi, blat i una cadena de sarraïns.
1172, Berenguer de Badalona: una tona.
1175, Berenguer d'Arcs: 5 morabatins.
1184, Bernat de Pujalt: 10 morabatins per a l'obra.
1188, Pere, sagristà: 100 sous.

– *Sant Cugat del Vallès (Barcelona)*
1136, Roger: un alou.
1148, Guillem Bremon: la seva millor mula, dues tones bones, un sarraí negre, 7 sesters d'ordi i 2 cafissos de vi blanc, el seu llit amb robes, un bou.
1148, Bernat Berenguer: feus i penyores, 18 sesters d'ordi, robes, béns mobles, un sarraí amb la seva dona i la seva filla i una sarraïna amb la seva filla.
1159, Ponç de Ronçana: un feu.
1166, Ermengol d'Oló: el seu mul i el mas, honor i collites que té pel monestir.
1169, Berenguer de Subirats: dues tones i un cup gran, diversos estris domèstics, una cullera per a encensar, dues vinyes.
1172, Berenguer de Badalona: 5 vinyes.
1173, Bernat de Bleda: l'honor que té pel monestir.
1175, Berenguer d'Arcs: 10 sous.
1184, Bernat de Pujalt: 5 morabatins.
1188, Pere, sagristà: el mas nou de Ripollet per a una llàntia ardent a l'altar de Sant Cugat o 30 morabatins i 50 sous per al menjar dels monjos.

– *Sant Llorenç del Munt (Matadepera, Barcelona)*
1154, Guillem Rotllan: 50 sous.
1167, Berenguer de Terrassa: un mas.
1175, Berenguer d'Arcs: 10 sous.
1188, Pere, sagristà: 30 sous.

– *Sant Pau del Camp (Barcelona)*
1135, Berenguer Bernat: 6 sesters de vi.
1148, Bernat Berenguer: 5 sous.
1166, Ermengol d'Oló: 2 morabatins.
1167, Berenguer de Terrassa: un mas.
1172, Berenguer de Badalona: una vinya.
1175, Berenguer d'Arcs: 20 sous.
1184, Bernat de Pujalt: 4 morabatins.
1188, Pere, sagristà: 20 sous.

– *Sant Pere de Casserres (Masies de Roda, Barcelona)*
1136, Roger: un alou amb terres, vinyes i arbres.
1154, Ermengol de Llerona: un parell de bous amb els seus guarniments, 6 sesters de blat, el seu llit amb robes, estris domèstics, 5 porcs i 2 truges i altres béns mobles.
1175, Berenguer d'Arcs: 10 morabatins.
1188, Pere, sagristà: 50 sous.

– *Sant Pere Cercada (Santa Coloma de Farners, Girona)*
1148, Guillem Bremon: 5 sous.
1148, Bernat Berenguer: 1 sester d'ordi.
1154, Guillem Rotllan: 1 sesters d'ordi.
1165, Berenguer de Llobregat: 2 morabatins.
1175, Berenguer d'Arcs: 10 sous.

– *Sant Pere de les Puelles (Barcelona)*
1129, Arnau Berenguer: béns mobles.
1135, Berenguer Bernat: 1 cafís de vi.
1136, Roger: una tona, un sester d'ordi i uns alous.
1147, Pere Ramon: la meitat d'un mas.
1148, Guillem Bremon: 10 quarteres de forment i 5 sous.
1148, Bernat Berenguer: 15 sous.
1154, Guillem Rotllan: 30 sous, 1 sester d'ordi i 30 sous més.
1165, Berenguer de Llobregat: 2 morabatins.
1166, Ermengol d'Oló: 5 morabatins i un mas.
1175, Berenguer d'Arcs: 40 sous i 10 sous més.
1184, Bernat de Pujalt: 5 morabatins.
1188, Pere, sagristà: 30 sous.

– *Sant Pere de Riudebitlles (Barcelona)*
1136, Roger: una peça de terra.

– *Sant Pere de Rodes (Girona)*
1188, Pere, sagristà: 10 quarteres d'ordi.

– *Sant Vicenç de Pedrabona (Garraf, Barcelona)*
1169, Berenguer de Subirats: 6 quaderns del Pentateuc i un barril.

INCÒGNITES DEL SANTORAL FEMENÍ A LA CATALUNYA DEL SEGLE X

MANUEL RIU

Aquest treball, redactat en homenatge al doctor Àngel Fàbrega, tan sols pretén ésser una mostra de les possibilitats d'estudi que ofereix la documentació de l'Alta Edat Mitjana. En aquesta ocasió hem fet un buidatge dels noms de dona que figuren als documents del primer volum del *Diplomatari de la Catedral de Barcelona (844-1000)* publicat pel doctor Fàbrega l'any 1955 i editat per l'Arxiu de la Catedral. Nosaltres, aprofitant l'avinentesa, hem limitat la recerca als anys 893 a 992, un centenar d'anys que inclou el període vital de quatre generacions, d'uns vint-i-cinc anys de durada cadascuna. La documentació aplegada permet d'enregistrar 61 noms diferents del període 893 a 950, tots ells formats per una sola paraula, encara que freqüentment composta de dos elements, si bé en algun cas, com el de *Bonamossa*, pot correspondre a un renom, i no a un nom pròpiament dit.

Les enregistrades són majoritàriament barcelonines o bé del comtat de Barcelona, en un període d'uns cinquanta anys. No hi apareix ni un sol nom format per dues paraules, ni tampoc cognom, i ben pocs hi sonen repetits, si bé el nombre de 61 per a un període de dues generacions no el podem pas considerar ni excessiu ni massa significatiu. El fet que calgui distingir les dones tan sols pel seu nom de pila proporciona una gran varietat al santoral emprat, si és que en molts casos pot parlar-se d'un santoral pròpiament dit. Tret de ben pocs noms, com els de Coloma, Delgada, Escolàstica, Jacinta, Jovana, Justa i Romana, en els quals trobarem una arrel llatina i una procedència

del santoral tardo-romà, la major part de les dones porten noms d'origen germànic, visigot i franc, que avui han desaparegut de la pràctica barcelonina com Adalvira (Elvira), Adovara, Argeleva, Auresinda, Dadilda, Eforegodo, Enoviga, Ermegonça, Fredesinda, Garesinda (Garsenda), Guidinilda, Leudegarda, Lunesinda, Reseverga, Runilona, Sesenanda, Trasegòncia, Triutelda, Univiga i Viudenelda.

Analitzem breument el primer quadre o taula corresponent als anys 893-950 (Quadre I), de les dues primeres generacions de les quals tenim prou informació. Alguns noms acabats en *-o*, com Bero, Emmo, Heno, Irmulo o Quilio i Quintilo, al costat d' Eforegodo, Ermegodo i Levegodo no semblen pròpiament noms femenins, si no fos que la documentació anota a continuació d'ells la paraula *femina*, que no deixa lloc a dubtes, i el fet que actuïn al costat del marit i els fills i filles respectius.

Els noms compostos acabats amb els sufixos *-viga*, com Enneviga o Univiga; els acabats amb *-gòncia*, com Engòncia, Ermengòncia o Trasegòncia. Els en *-inda*, com Auresinda, Ermessinda, Fredesinda, Garesinda o Lunesinda. Els en *-elda* com Ermelda, Truitelda i Viudenelda. Els en *-ilda* (*hilda*), com Dadilda, Guidinilda o Riquilda. Els en *-sinda* com Auresinda, Ermesinda, Fredesinda, Garesinda, Lunesinda... I altres sufixos encara, revelen el seu origen germànic en una paraula composta. En conjunt el predomini d'aquesta formació indica una forta presència o bé influència germàniques, potser més goda que franca. Aquesta influència germànica sobre la població la retrobem també en noms compostos amb altres sufixos formant el segon element com *-ina*, Cosculina; *-erga* o *-verga*, com Arneberga, Reseverga; *-garda*, com Ilingarda, Leudegarda; *-vara*, com Adovara, etc.

La influència llatina l'expressen noms que indiquen condicions o qualitats, com Amada, Ansila, Estúcia, Mirabile. Cal remarcar també una certa influència grega en noms com Adanàsia o Aurília. Però no hi ha una clara influència bíblica, ni tan sols del Nou Testament. Tampoc no hi trobem noms d'influència àrab. I els santorals de l'església visigòtica o mossàrab no semblen haver exercit una influència gran en escollir els noms de les noies, tot i que no n'hi hagi una absència absoluta. Amb tot no hi figuren cap Ágata, Cecília, Dorotea, Eulàlia, Llúcia, Maria, Perpètua o Tecla, pròpies d'aquells calendaris litúrgics.

Si d'aquest primer quadre passem el segon bloc (Quadre II), dels anys 951 a 975, corresponent a una tercera generació, hi trobarem un

total de 58 noms femenins, dels quals tan sols només sis són repetits del quadre anterior. Al tercer quadre (Quadre III) corresponent als anys 976 a 992, hi consten 92 noms, dels quals 27 són repetits dels dos quadres anteriors. En total, al llarg del segle X, trobem 188 noms de dona diferents, alguns dels quals però pertanyen a un mateix nom escrit amb grafia diversa, tals com Honerada i Onrada, Orúcia i Oruza, Ermegodo i Ermengodo, Em i Emmo, Ricelle i Richelle, Mirabile i Mirabilia, Seselvia i Sereívia, etc., i altres són renoms que afecten persones que són conegudes pel seu nom i per un nenom: així Cixilo dita Calvúcia, Prova dita Bonamossa, Saborita dita Bonadomna. Al Quadre III hi trobem a més quatre monges o ermitanes: Aurícia *deo dicata*, Grudella *deo vota*, Orucia *deo dicata* i Virgília. A més de dues hebrees, anomenades respectivament Ava i Felícitas.

Potser es pot dir que no hi ha canvis substancials en les quatre generacions que ens afecten. Els canvis més profunds es produiran en el pas del segle X al segle XI, però cal remarcar les diferències de nom de les tres llistes, la relativa riquesa de noms compostos de dos elements d'origen germànic a què obligaria el fet que un sol nom distingís les persones (homes i dones), la introducció de noms bíblics com el de Maria i Marca (femení de Marc ?) a partir de la meitat de segle...

Aquesta breu incursió en l'onomàstica femenina del segle X, que haurien de completar i matisar els filòlegs especialitzats en el tema, sembla mostrar-nos amb tot algunes peculiaritats dignes d'esment com potser: l'inici de l'ús de topònims per a designar les dones. Aquí hi trobem, per exemple, Ausona, que tant pot ser el femení d'Ausoni com el nom d'Osona-Vic. Molt més tard vindran noms com Cervera, Manresa o Barcelona, que oferiran menys dubtes. O bé l'existència de renoms que, amb el temps, afavoriran la presència de noms compostos o dobles; el costum de designar els fills pel nom de la mare ja des del primer terç del segle XI, i altres característiques que fins i tot poden haver estat el fruit de modes passatgeres.

En els tres quadres següents, a continuació de cada nom hi hem indicat, entre parèntesis, l'any del document en el qual consta, per tal de facilitar altres possibles confrontacions.

APÈNDIX

QUADRE I (anys 893-950)

Adalvira (894), Adanàsia (938), Adovara (938), Amada (930), Ansila (912), Argeleva (935), Argeleva (935), Arneberga (948), Arvidiu (950), Auresinda (894), Aurília (922), Bero (924), Bonamossa (942), Columba (924), Cosculina (948), Dadilda (928), Delgada (922), Eforegodo (940), Emmo (918, Heimone 948), Emnet (942), Engòncia (940), Enneviga (943), Enogiva (935, 938), Ermegodo (935), Ermegonça (946), Ermelda (920), Ermessenda, Ermesinda (894), Escolàstica, Escolàstega (919), Estúcia, Stucia (937), Fredesinda (948), Garesinda (930), Gorgòria (946), Guidinilda (945), Guisuara (893), Heimode, Emmo (919), Heno (942), Iacincta (948), Ilingarda, Ilengarda (912), Iovainia (912), Irmulo (943), Iusta (930), Leudegarda (912), Leutrada (912), Levegodo (942), Lunesinda (928), Mirabile (936), Quilio, Quillio (938, 948), Quintilo (948), Reseverga (919), Riquilda (946), Romana (928), Runilona (920), Sentòvia (919), Sesenanda (942), Todega (928), Trasegoncia (939, 945), Trasovega (943), Truitelda (940), Ulcra (948), Univiga (948), Viudenelda (930).

QUADRE II (anys 951-975)

Adilfia (975), Aio (964, 968), Alba (960), Anlo (958, 963), Arielda (954, 960), Arvidiu (950), Aurondina, Aurundena (962, 965, 968, 975), Ausona (964), Autzana (975), Balda (975), Bella (972), Belloncia (960), Beluca (960), Bonadomna renom de Saborita (964), Bonafilia (962), Bonamoza renom de Prova (965), Cixilo (974, Quixilo 975), Chintelo (962), Chitillo (964), Dextregoda (964), Druda (962, 963), Druzia (964), Ermengarda (963, 971), Ermeriga (968), Ermesinda (974), Ermetruicte, Ermetruite (963, 966, 972), Fluilo (975), Fredesinda (959, 965), Gelsinda (963, 974), Gondesalva (970), Gontilde (965), Gragilo (964), Henidia (965), Hortalde (965), Inguilrada (965), Livulo, Liulo (958, 960, 971), Maia, Maier (974, 964), Maria (961), Nevolenda (961), Onrada (966, 975), Prova dita Bonamossa (964), Quxilo, vegeu Cixilo; Ranlo (954, 955), Ranoviga (955), Richildis, Rechilde, Richelle, Richelde (951, 964, 965, 975), Saborida, Saborita (975, 964), Scolastica (963), Senior (960, 964), Sesenanda (962), Sigeara (974), Signesinda (958), Sindilo (958), Speciosa (963), Teadevira, Teodevira (965), Trasegoncia (974), Trasleva (972), Vidana (959), Virgilia (975), Ysolena (972).

QUADRE III (anys 976-992)

Adaltrude (978, 981), Adanasia (986), Adeleva (991), Aigo (983), Aio (980), Aldeguncia (981), Ansille (989), Auria (987), Aurícia (986), Aurizelle (982), Aurofacta (986), Aurundina (986), Auruola (983), Ava (992), Auxilia (989), Bella (991), Bellana (986), Billiardis (992), Bonadona (989), Bonafilla (980, 987), Calvucia, vegi's Cixilo; Cixilo dita Calvúcia (986), Chindeleva (989), Chinlo (982),

Chirana (987), Delgada (977), Donízia (988), Dulcídia (987), Ega (988), Eldregod (991), Ello (992), Em (986), Emmo (978, 982, 986), Erino (987), Ermegodo, Ermengodo (982, 986, 992), Ermengarda (982, 987), Ermeniarda (981), Ermesinda (989, 991), Ermetruite (971), Ermoigia (977), Escolàstica (986), Estudio (989), Eulàlia (983), Felícidas (992), Filmera (978), Flamídia (983), Fruile, Fruilo (980, 982), Gelsinda (987), Gersinne (982), Girsolma (989, 990), Gondesalva (992), Grudella (992), Gudrigilde (981), Guisila (982), Guisolo (992), Honerada (986), Ilia (992), Iuliana (981), Leudgardis (983), Livuló (989), Luiia, Elviga (990), Marca (977), Maria (990), Maria (990), Mirabile, Mirabilia (987, 988, 989), Nevolenda (990), Olàgia (986), Olívula (986, 987), Orucia, Oruza (987, 989, 992), Pelegrina (982), Quixilo (977, 980), Recosinda (987), Ricelle, Richelle (986, 989), Richelda, Richildes (984), Saborella (981, 982), Senior (986), Senvira (982), Sesebona (986), Seseívia, Seseiuia (981), Sesenanda (989), Sesovig, Sesovígia (984, 991), Sinnelo (992), Susanna (988, 989), Teodèsia (989), Tòrtora (984), Truidelde (990), Truitelle (984, 990), Virgilia (986), Uuidenelle (989).

VISITA A L'ARXIU DIOCESÀ DE MALLORCA

JOAN ROSSELLÓ LLITERAS

L'Església de Mallorca fou restaurada immediatament després de la conquesta de Jaume I el 1229 i la diòcesi fou restablerta poc després amb el nomenament del bisbe Ramon de Torrella el 1238. No és del cas estudiar com funcionava la cúria eclesiàstica durant el segle XIII i primera meitat del XIV. Per ara ens acontentam de saber que la sèrie dels registres que han arribat fins a nosaltres comença al voltant de la meitat del segle XIV.

La sèrie més antiga és:

REGISTRA COLLATIONUM (1348-1835), 130 volums[1]

Títols:
- *Liber collationum beneficiorum et aliarum rerum.*
- *Collationum.*
- *Liber collationum beneficiorum aliarumque rerum.*
- *Liber collationum.*
- *Col.lacions.*
- *Liber presentationum et collationum.*

1. ROSSELLÓ LLITERAS, J.: *Registra collationum Ecclesiae Maioricensis (s. XIV)*, Fontes Rerum Balearium I (1977) 145-160, II 293-324, 517, 548, II (1979-1980) 49-80.

- *Liber presentationum et collationum beneficiorum.*
- *Colaciones y decretos.*
- *Liber gratiarum beneficiorum.*
- *Regestrum vicariatus.*
- *Beneficios.*
- *Col.lacions de beneficis.*
- *Llibre de col.lacions i presentacions.*
- *Libro de beneficios congruos*
- *Registro de presentaciones, colaciones y posesorios de beneficios y capellanias.*
- *Beneficios y capellanias.*
- *Colaciones y posesorios de beneficios y piezas eclesiásticas.*

El contingut de tals registres són presentacions, col.lacions, permutes, privacions i renúncies de beneficis; algunes vegades hi ha l'acte de fundació del benefici; en altres ocasions hi podem trobar concesions d'altres gràcies i llicències, per exemple per demanar almoina, per visitar la Terra Santa, etc.

Generalment les actes són registrades in extenso. A la part superior hi podem veure el títol específic: col.lació, permuta, etc; titular del benefici i de l'església on és erigit ho podem veure en el text del document.

Un acte de col.lació generalment porta les dades següents: església i advocació de l'altar on és fundat el benifet, nom del fundador i amb quina renda és dotat, si aquesta ha minvat o si el benifet és unit a altres, causa de la vacant: mort, permuta o privació, càrregues del benifet, nom del nou beneficiat i si té tots els requisits exigits que volia el fundador, qui té el dret de patronat, que pot ésser eclesiàstic major, el bisbe i les dignitats catedralícies, o menor, el rector o altres clergues, real, laïcal, familiar o de sang, actiu i passiu; en tal cas l'aspirant també pot presentar-se a si mateix praecibus effussis, si considera reunir ambdues qualitats. Si hi ha hagut controvèrsia mitjançant una causa beneficial a l'acte de col.lació s'expliquen els motius perquè els altres són exclosos i es confereix el benifet a tal clergue.

LIBER COMMUNIS CURIAE (1364-1795), 32 volums[2]

Titols:
- *Liber communis.*
- *Liber communis Curiae Ecclesiasticae Maioricensis.*
- *Libro común de la curia eclesiástica de Mallorca.*

En els registres més antics les actes generalment hi són copiades íntegrament; fins i tot en el marge és anotat que han sigut satisfets els drets curials o que tal document fou despatxat gratuïtament per algun motiu que sol especificar-se; en els més moderns les actes sovint s'hi troben en forma abreujada i en moltes ocasions únicament hi ha una nota marginal que especifica l'argument.

En aquesta sèrie tal volta és allà on trobam una temàtica més variada: dimissòries, testimonials, certificacions, publicacions d'indulgències, llicències per celebració d'actes de culte extraordinaris, processons, rogatives, exposició major, etc, nomenaments curials, llicència d'oratori privat, delegacions que dóna el bisbe, llicències per demanar almoina a favor d'algun santuari o ermita o per remei d'algun malalt o baldat, etc.

REGISTRA ORDINATIONUM (1377-1930), 21 volums[3]

Titols:
- *Registrum tonsurarum et aliarum ordinum receptorum et collatorum de mandato seu licencia Rdmi. (...) maioricensis episcopi seu suorum venerabilium vicariorum generalium.*
- *Liber tonsurarum et aliorum ordinum.*
- *Tonsurarum.*
- *Ordenes.*
- *Matricula tonsurarum et ordinum.*
- *Matricula tonsurarum et sacrorum ordinum.*
- *Matricula ordinum.*

2. HILGART J.H.- ROSSELLÓ LLITERAS, J.: *The Liber Communis Curiae of the diocese of Majorca (1364 -1374)*, Montréal, Institut d'Etudes Médiévales, 1989.

3. ROSSELLÓ LLITERAS, J.: *Liber Ordinationum Ecclesiae Maioricensis*, Palma de Mallorca, 1983.

- *Liber in quo reperiuntur scripti omnes ordinati.*
- *Matrícula d'ordes.*
- *Llibre d'ordes.*
- *Libro de personas seculares y regulares que se ordenan de menores y mayores órdenes.*
- *Libro de órdenes.*
- *Libro de órdenes que celebró el Ilmo. (...) obispo de Mallorca.*
- *Asiento de órdenes.*
- *Ordenes y licencias. Oratorios privados.*
- *Asiento de órdenes generales.*
- *Asiento de órdenes y licencias.*
- *Libro de asientos de órdenes y licencias.*

En aquesta sèrie, hi trobam registrades les tonsures, ordes menors i majors conferides. Cada una de les llistes dels ordenats comença en forma d'acte; primer són registrats els qui han rebut tonsura i després per escala ascendent els de menors, subdiaca, diaca i prevere. No solament hi ha constància del lloc, dia, nom del bisbe que ordena i del qui autoritza aquella ordenació si no actua el bisbe propi, en els tonsurats del clero secular, sinó que també molt sovint queda registrada llur població, nom i ofici dels pares; quan es tracta del clero regular hi ha especificat a quin convent pertany, tant en la tonsura com en les altres ordes.Quan es tracta d'ordes majors es deixa constància si l'ordenat té títol patrimonial o benefici eclesiàstic suficient, i en tal cas a quina església i altar. Els religiosos s'ordenen ad titulum paupertatis i amb llicència del propi superior.

CONCESSOS MATRIMONIALS (1420-1937), 267 volums[4]

Titols:
- *Liber sponsalium.*
- *Concessos.*
- *Sponsalium liber*
- *Liber sponsalium.Concessos.*
- *Liber sponsalium curiae ecclesiasticae.*

4. Id. *Registra Sponsalium Ecclesiae Maioricensis «Concessos»*, vol. II, 1459-1460, Palma de Mallorca, 1981; id. id., vol. III, 1460 - 1461, Palma de Mallorca 1982; id. id., vol. IV, 1496 - 1497, Palma de Mallorca 1982.

Aquest títol, que és un mestall de llatí-català-castellà, serveix per indicar les llicències que donava el vicari general al rector o vicaris de les parròquies per assistir als matrimonis. El nom que trobam registrat des del segle XVI és degut al fet que gairebé totes les partides comencen amb aquestes paraules: «Concesum fuit». Malgrat sien registrades en forma abreujada hi ha els noms dels contraents i de llurs pares, naturalesa i estament social, nom de dos o més testimonis i llur estament social, grau de parentesc dels nuvis quan cal, parròquia a la qual va dirigida la lletra, que generalment és la de la núvia. Al marge hi ha el nom de la dita parròquia.

REGISTRA SENTENTIARUM (1505-1780), 43 volums

Títols:
- *Sententiarum.*
- *Sentencias.*
- *Sentències.*
- *Liber sententiarum.*
- *Liber sententiarum curiae ecclesiasticae.*
- *Llibre de sentències de la cúria eclesiàstica.*
- *Sententiarum tam civilium quam criminalium.*
- *De sentències.*
- *Registrum sententiarum et provisionum.*
- *Sentències i decrets.*
- *Registre de sentències de la cúria eclesiàstica.*
- *Llibre de sentències i provisions en forma.*

En aquests registres hi ha còpia de les sentències del tribunal eclesiàstic en les quals hi ha un resum de la causa amb els incidents emergents durant el procés i finalment acaba amb el dictamen del jutge.

Les controvèrsies més freqüents són provisió de benifets, relacions matrimonials, reclamació de llegats o deutes, usurpació de drets, precedència o altres prerrogatives, etc.

REGISTRA MANDATORUM (1514 -1608), 55 volums

Títols:
- *Mandata.*
- *Mandatorum.*
- *Liber mandatorum.*

Reclamacions de deutes per treball realitzat, liquidacions d'heretats, deixes pies, etc., són les matèries més freqüents.

Solament hi ha registrat el principi de cada una de les actes deixant en blanc la resta de la pàgina, però la informació continguda ens permet conèixer els noms d'ambdues parts, demandant i demandat, i gairebé sempre el motiu de la demanda.

REGISTRA PROVISIONUM (1525-1793), 42 volums

Títols:
- *Liber provisionum.*
- *Provisions.*
- *Provisiones.*
- *Llibre de provisions de la cúria eclesiàstica.*
- *Liber provisionum verbalium curiae Ecclesiae Maioricensis.*
- *Provisiones curiae ecclesiasticae.*
- *Provisionum curiae ecclesiasticae.*

Són llicències i altres gràcies concedides per la cúria eclesiàstica. Són registrades en forma abreujada i en el marge hi trobam el nom de la població que afecta el document o en la qual viu la persona agraciada. Fa referència a temes molt variats.

REGISTRA MINISTERIORUM (1565-1706), 4 volums

Títols:
- *Liber in quo annotabuntur et describentur clerici simplices et conjugati deputandi et eligendi de mandato Illmi.et Rdmi.domini (...) episcopi seu ejus Rdi.vicarii generalis ad officia seu ministeria Ecclesiae juxta decretum s.tridentini concilii, sesione XXIII cap.VI° qui vigore edicti inferius inserti comparebut coram sua dominatione et seu ejus vicario generali (...).*

- *Elenchus ministeriorum.*
- *Liber ministeriorum.*
- *Catalogus ministeriorum quae conceduntur tonsuratis vel quatuor minoribus ordinibus insignitis.*

El primer registre de la sèrie comença amb un edicte que mana als clergues vestir hàbit clerical,»insignits de vestits conforme al sacro concili sessió XXIII cap.VI», comminant-los amb la pèrdua dels privilegis clericals en cas de desobediència. Segueix després la llista de clergues amb el ministeri que els ha sigut assignat. En els registres posteriors se sol.licita canvi de ministeri perquè el clergue ha canviat de residència o per altres circumstàncies personals.

Cada clergue presenta el títol de tonsura i es deixa constància de la data en què la va rebre, nom dels pares, llur naturalesa i molt sovint també s'especifica quin ofici té el clergue: notari, apotecari, fuster, estudiant, mercader, escrivà, metge, teixidor, etc.

El qui sol.licita canvi de ministeri fa constar el que tenia abans i l'escrivà registra el que novellament li ha sigut assignat; aquest també pren la diligència de deixar constància de l'estat civil: casat una sola vegada amb una donzella, « cum unica et virgine conjugatus», o viudo.

Algunes actes són redactades in extenso i altres en forma abreujada, però aquestes són més nombroses. Són redactades en llatí, però a partir del segle XVII la part dispositiva de moltes és en castellà. Per la nota marginal que diu «solvit» es desprèn que hi havia una taxa establerta.

Els ministeris que més abunden són: servir missa, tocar les campanes, fer d'escolà, obrir i tancar les portes de l'església, tenir esment de la il.luminació: ciris, llànties, llantoners, fer de primatxer, etc. Altres són de caràcter més personal. Aquí en posam alguns exemples:

- Ad curandum que lo despertador de la cambra del custos de la seu stiga net i concertat per a despertar a matines.

- Ad inspiciendum pro utilitate cappelle Ste.Veronice in ecclesia monialium de Pollença translatarum.

- Ministerium providendi de jonchs in festis paschatis, ascensionis et penthecostes et de carrix pro festis nativitatis Domini et Purificationis Virginis Mariae in ecclesia sedis.

- Proporcionar la cendra necessària per al primer dia de quaresma a la seu.

- Ad petendum charitates pro monasterio pauperum monialium Virginis Marie del Olivar et defferendum bacinum mendicantem pro vita ipsarum monialium.

Els ministeris eren assignats tant per servir l'església catedral com la resta de les parròquies de Ciutat i part forana i les esglésies de frares i monges.

REGISTRA DECRETORUM (1596-1830), 32 volums

Títols:
- *Decretorum.*
- *Liber decretorum.*
- *Llibre de decrets.*
- *Decrets.*
- *Libro de decretos.*
- *Registre de decrets de la cúria eclesiàstica.*
- *Liber decretorum, dimisoriarum.*
- *Liber regesti decretorum curiae ecclesiasticae majoricensis.*

L'esquema de cada un consta de tres parts: súplica de la part interessada, exposició dels fets per part de les persones interessades i decret final.

Matèria: clergues que sol.liciten participar de distribucions corals malgrat no tenir benifet eclesiàstic, nomenament d'administrador d'alguna heretat, absolució del jurament fet durant la minoría d'edat a fi de poder impugnar contractes onerosos, aprovació de la presentació d'algun candidat a benefici eclesiàstic feta a l'expectativa de futura vacant, etc.

REGISTRA INFORMATIONUM (1674-1722), 5 volums

Títols:
- *Liber informationum.*
- *Llibre d'informacions de forasters i morts extra regnum.*
- *Llibre d'informacions (...) per matrimoni.*
- *Llibre d'informacions.*
- *Llibre d'informacions de forasters.*

Son informacions sobre llibertat de vincle per contreure matrimoni. Gairebé sempre es tracta de joves que no són naturals de Mallorca i necessiten certificar que són fadrins, o mullers de Mallorca que han de demostrar ésser viudes perquè els respectius marits moriren fora del regne.

La informació continguda és rica i variada: nom, edat, ofici, procedència i altres circumstàncies familiars de qui intenta demostrar ésser fadrí; també hi ha constància del nom,edat, ofici i circumstàncies de mort, especialment la data i el lloc, dels qui han mort fora Mallorca. Hi ha també circumstàncies personals dels testimonis que deposen, les quals augmenten la fiabilitat de llurs afirmacions: són estrangers naturals del país d'on procedeix l'interessat o a on va morir el marit de la interessada; també n'hi ha que són mallorquins que per raó del seu ofici, mercaders, mariners, soldats, etc., tenen coneixença de les circumstàncies sobre les quals són interrogats, adquirida de forma immediata o per relació de terceres persones. El nombre de testimonis pot variar d'un cas a l'altre. A llurs deposicions segueix un decret autoritzant el matrimoni sol.licitat.

LLICÈNCIES MINISTERIALS (1672-1875), 31 volums

Títols:

- *Matricula celebrandi missam et oratoriorum.*
- *Matricula confessorum et predicatorum.*
- *Matricula presbyterorum et oratoriorum.*
- *Llicències de predicadors i confessors i llicències d'oratoris.*
- *Libro registro o memoria de las cosas notables que en la Visita (Pastoral) se advierten: licencias de celebrar, confesar, predicar y de oratorios.*
- *Registro de licencias de celebrar, confesar, predicar y de vicarios.*
- *Facultades ministeriales.*
- *Asientos: celebrar, oratorios, órdenes, dimisorias, confesar, predicar, confesores de monjas y de hospitales, vicarios y ecónomos, reverendas, asignación de ministerios.*
- *Matrícula de confesores y predicadores: confesores de Mallorca, id.seculares y regulares de fuera de Mallorca, predicadores seculares y regulares de Mallorca, id.id.de fuera de Mallorca, licencias para vicariatos de rectores.*

Al principi d'un d'aquests registres hi és especificat llur objectiu: «El Ilmo. y Rdmo. Sr. D. Joseph Antonio Zepeda, obispo de Mallorca, a su secretario de cámara infrascrito mandó continuar por su orden en este presente libro de registro las licencias de predicar, celebrar el santo

sacrificio de la Misa y confesar para que quede fe de ello, y en caso de perderse alguno de ellos, tengan recurso para su justificación».

Els títols que hi ha més amunt en deixen patent el contingut.

No solament hi ha el nom del sacerdot, sinó també el lloc de residència i la duració de les llicències. Les de celebrar podien ésser absolutes o temporals per un període indeterminat:fins a la pròxima visita, fins i tant residirà en aquesta diòcesi, fins i tant serà vicari, fins i tant tinga llicències per confessar, ad beneplacitum nostrum, ad libitum del vicari general de Menorca, etc., o temporals per un període determinat: un mes, un any, tres anys, etc.

Hi ha casos de llicència condicionada o restringida: «Por seis meses y en cada uno de ellos se presente a examen de ceremonias». «Celebrando solamente de Nuestra Señora y se entienda suspenso si antes de cierto tiempo no saca licencia para celebrar con apercibimiento de providencia seria». Altres imposaven l'obligació de treure llicències per confessar i complir el deure de residència; algunes eren concedides solament per celebrar la missa primera amb assistència d'un altre sacerdot, etc.

Els qui sol.licitaven llicències per confessar i predicar o de vicari solien estar més ben preparats i tenien millor formació científica i gairebé tots obtenien llicències absolutes. Els confessors de monges eren destinats a un convent determinat.

Reverendes

Aquesta paraula és sinònim de lletres testimonials, ço és, les que un ordinari de lloc o superior major concedeix per assegurar que un aspirant a ordes sagrades no té impediment canònic per ordenar-se o per exercir les ordes ja rebudes.

Hi ha el nom del clergue, lloc de son benefici o residència habitual, data de l'emissió i caducitat, meta del viatge, Madrid, Barcelona, Roma, Urgell, Terra Santa, regnes d'Espanya, València, Eivissa, Milà, Nàpols, Itàlia, etc.; algunes vegades queda registrat el motiu del viatge: passar a València a estudiar llengua hebrea, passar a Orà per ésser el capellà de l'exèrcit, etc., però gairebé sempre falta aquesta circumstància tan interessant per a un investigador.

Algunes actes són registrades in extenso i altres en forma abreujada. Les primeres a més del nom i edat del clergue, posen els seus títols i

beneficis i algunes vegades una descripció prosopogràfica. Aquí en tenim alguns exemples:

- Bona statura, capillis, barba et facie aliquantulum rubicundis.
- Statura mediana, dentibus claris, oculis nigris, capillis aliquantulum canis.
- Statura mediana, capillis aliguantulum ad canitiem vertentibus et hujusmodi barba.
- Capillis aliquantulum rubicundis, bona statura, facie ampla.
- Statura plusquam mediana, calvicie in capite signatus.
- Statura mediana, cicatrisse in collo dextro, capillis nigris.

Les «reverendes» també eren despatxades a favor de sacerdots de fora Mallorca per certificar llur bon comportament durant l'estada.

Dimissòries

Són les llicències que concedeix l'ordinari perquè el sol.licitant pugue rebre tonsura o ordes sagrades fora de la diòcesi. En aqueix document hi ha constància del nom i llinatge del sol.licitant, a on té el benifet eclesiàstic o residència habitual, quin orde ha de rebre, si hi ha hagut dispensa d'intersticis o extra tempora; quan es tracta dels qui han de rebre tonsura també hi ha constància d'haver rebut la confirmació, com també el nom i llinatge dels pares i lloc de la seva naturalesa.

No sempre hi ha constància del bisbe al qual són dirigides les dimissòries i algunes vegades la indicació és genèrica: a Roma, Madrid, Espanya, Malta, València, Barcelona, Urgell, Càller, Cadis o a qualsevol bisbe unit a la Seu Apostòlica. També hi ha algunes descripcions prosopogràfiques, però no són abundants.

Llicències d'oratoris

Hi ha indistintament les d'oratoris pùblics i privats; les segones són més nombroses. Contenen les següents dades: data, població, possessió rural o domicili urbà, nom del propietari o concessionari del privilegi, data del breu de Roma. Gairebé sempre hi ha la diligència de fer constar que tal oratori prèviament ha sigut visitat i inspeccionat per un delegat episcopal. La gràcia és personal, generalment per a un

matrimoni. En algunes ocasions la graàcia és concedida per un termini breu per urgir el compliment de determinats requisits, com és ara obtenció del breu de Roma, adquisició d'ornaments sagrats o objectes litúrgics necessaris per a la celebració de la missa, calze, missal, etc.

DISPENSES MATRIMONIALS (1680-1719), 12 volums

Títols:
- *Dispensationum.*
- *Dispensas matrimoniales.*
- *Sponsalium cum dispensatione.*

Generalment hi ha la transcripció de la butlla pontifícia, l'edicte del vicari general convocant els testimonis que vinguen a declarar, llur deposició, els noms dels contraents i de llurs pares i altres noticies familiars d'ambdós. Sovint hi trobam arbres genealògics. Una cosa no sol fallar mai: els motius que han induït els contraents a sol.licitar la dispensa. Si cal és concedida i es despatxa l'autorització per celebrar el matrimoni.

FUGUES MATRIMONIALS (1686-1775), 24 volums

Títols:
- *Liber informationum sponsalium.*
- *Liber sponsalium.*
- *Liber sponsalium et informationum.*
- *Fugues.*

Els interessats són parelles d'enamorats que volen contreure matrimoni però els pares no hi consenten o han de superar algun altre obstacle; per això recorren al vicari general per obtenir llicència.

Hi ha el nom, naturalesa i edat d'ambdós contraents, el nom dels pares i estament social; les deposicions dels testimonis són un teixit de notícies de l'entorn familiar.

REGISTRA HOMAGIORUM (1462-1632), 4 volums

Títols:
- *Homagiorum.*
- *Liber homagiorum.*
- *Homalagiorum.*

Fa referència a la jurisdicció episcopal tant en l'ordre espiritual com temporal: els clergues i alguns laics, mitjançant el *sacramentum et homagium*, se sotmeten a l'autoritat del bisbe i es comprometen a complir algun manament o accepten algun càstig correccional;els clergues prometen complir els compromisos adquirits i la paraula donada i en cas d'incompliment pot haver-hi penes espirituals (excomunió) o multa pecuniària o ambdues coses.

Vet aquí alguns dels casos més freqüents:

- Truncar la convivència amb les concubines.
- Evitar el tracte de qualsevol mena amb dones sospitoses tant en públic com en privat, a soles i en companyia.
- Vestir l'hàbit clerical: sotana o almenys una capa tancada.
- No passar per un determinat carrer en el qual viu l'antiga concubina o alguna persona inconvenient.
- No proferir paraules injurioses contra les persones amb les quals s'han romput els vincles de bona amistat.

La major part de les partides són en forma abreujada i de moltes d'elles solament hi ha el nom del clergue i l'*incipit,* però la resta de la pàgina és en blanc.

REGISTRA LITTERARUM JUSTITIAE (1374-1780), 44 volums

Títols:
- *Registrum litterarum justitiae.*
- *Litterarum.*
- *Liber litterarum de A[dministratione] curiae officialatus Maioricarum.*
- *Litterarum A[dministrationis ?].*
- *Pauperum Christi.*
- *Liber litterarum.*
- *Litterarum liber.*

N.B. Gairebé tos els volums en el llom porten escrit en lletra humanística la paraula «Litterarum».

El bisbe *motu proprio* o a petició de terceres persones commina amb penes espirituals (excomunió) al pagament de quantitats degudes, generalment relacionades amb despeses de funerària i execució de deixes pies; també hi ha reclamacions de salaris per serveis prestats:sastres,metges,apotecaris,cirurgians, teixidors, sabaters, mestres de minyons, etc.

DIARIO DEL OBISPO (1778-1930), 17 volums

Titols:

- *Registro ordinario del despacho diario de la secretaria de càmara.*
- *Libro común diario.*
- *Diario.*
- *Libro del diario despacho.- Diario del obispo.*
- *Libro del registro ordinario del despacho diario.*
- *Libro de registro del despacho diario.*
- *Registro diario.*

Hi trobam registrats els afers que diàriament despatxa la cúria eclesiàstica; no hi ha cap mena de relació amb l'activitat personal del bisbe. La temàtica és molt variada, car hi tenen cabuda gran nombre de sol.licituds que arriben a cancelleria.

EXECUCIÓ DE BREUS (1717-1947), 12 volums

No hi ha variacions en el títol, que per altra part indica el contingut dels registres.Les partides són registrades en forma abreujada: la data i unes poques línies per especificar les dades individuals.

REGISTRE D'EXPLORACIÓ DE VOLUNTAT (1678-1818), 6 volums

Títols:

- *Llibre d'exàmens de professions de religioses.*
- *Liber professionum monialium.*

- *Llibre de l'exploració de voluntat en les professions de les monges dels convents de la Ciutat de Mallorca.*
- *Llibre d'exploracions de religioses.*
- *Liber explorationum monialium undecim monasteriorum hujus Civitatis Palmae Majoricensis.*
- *Llibre d'exploracions de monges.*
- *Exploracions de monges.*

Senzillament és l'interrogatori que es fa a les religioses sobre la llibertat que tenen en el moment de decidir sobre la pròpia emissió dels vots religiosos.

Les actes són registrades in extenso. S'especifica el convent, nom del delegat episcopal, de la religiosa que ha de professar i dels seus pares; també hi ha constància de la data de baptisme i de l'ingrés en el convent, el lloc on va néixer i en moltes ocasions quin ofici tenia el pare o altres circumstàncies sobre l'estament social. No manca mai la diligència de fer constar si aquella aspirant professa per monja de cor o d'obediència. El qüestionari de l'interrogatori és uniforme en tots els casos, sens que hi hàgem trobat variants de gran relleu.

JUNTA DE L'ESTAT ECLESIÀSTIC (1714-1841), 4 volums

Títols:

- *Llibre de determinacions de l'Estat Eclesiàstic.*
- *Llibre de compartiment de 2.500 lliures fet per los Iltres. senyors elets de l'Estat Eclesiàstic.*
- *Resolución de la Junta del Estado Eclesiàstico.*
- *Junta del Estado Eclesiástico secular.*
- *Junta Eclesiástica.*
- *Partidas de entrada y salida de los fondos de la Junta Eclesiástica de esta diócesis de Mallorca.*

N.B. Hem recollit els títols de la portada i els de l'interior, per això el nombre de títols és superior al de registres.

La Junta de l'Estat Eclesiàstic era integrada per membres elegits del clero secular i representants dels convents i monestirs de frares i monges. Tenia per objectiu la recaptació de quantitats de forma que cada clergue i cada institució contribuís proporcionalment segons les rendes que cobrava.

La Junta es reunia per tractar la manera de recaptar diners per

contribuir a les diverses necessitats del rei o per subsidi de guerra, però també tractava altres matèries, per exemple: contribuir a les despeses d'un plet d'interès general per al clero, talles cobrades al clero, exempció de l'impost sobre el tabac, talla per remeiar la fam que hi ha a l'illa, immunitat eclesiàstica, demanar un préstec per socors dels pobres, recaptar diners per acudir al rei per afers relacionats amb Ramon Llull, renovació de càrrecs, precaucions en temps de pesta o epidèmia, etc.

En aquests registres les actes són redactades in extenso; hi ha també la comptabilitat de les quantitats administrades.

VISITES PASTORALS (1562-), 40 volums[5]

El títol és gairebé sempre igual. Uns registres porten les actes en forma abreujada i altres in extenso; les parts generals de la visita són ritual d'entrada, visita al sagrari i fonts baptismals, visita als altars, a la sagristia i altres dependències de l'església, inventari, ordinacions de visita, etc. Moltes visites del segle XIX són registrades en quaderns separats per cada parròquia.[6]

SECCIÓ DE VICARIA GENERAL

A més dels registres de la cúria hi ha molta altra documentació procedent especialment de vicaria general i de cancelleria, i així hem catalogat els fons respectius. Tots els expedients d'aquesta sèrie tenen la cèdula corresponent i són passats per l'ordinador.[7]

5. PÉREZ MARTÍNEZ, L.: *Las visitas pastorales de don Diego de Arnedo a la diòcesis de Mallorca (1562-1572),* in «Monumenta Maioricensia», vol. II i III, Palma de Mallorca 1963-1969.

6. ROSSELLÓ LLITERAS, J.: *Tipologia documental de las series de registros del Archivo Diocesano de Mallorca*, in «Homenaje a D. Jesús Garcia Pastor, bibliotecario, alma de Mallorca», 1986, pp. 119-134.

7. Id., *La sección de vicaría general del Archivo Diocesano de Mallorca* in «Homenatge a Antoni Mut Calafell, arxiver», Palma, 1993, pp. 237-248.

Vicaria General

Expedients de beneficis
A.- Expedients de fundació
B.- Expedients de reducció de càrregues.
C.- Expedients per augmentar la dotació
D.- Expedients d'unió de distints beneficis.

Expedients d'ordes.

Els expedients per tonsura, ordes menors —ostiariat, lectorat, exorcistat i acolitat—, i ordes majors —subdiaconat, diaconat i presbiterat—, comprenen des del segle XVI al XX. Hi trobam el nom, naturalesa i filiació de l'aspirant, deposició de testimonis sobre la seva *vita et moribus* i algunes vegades sobre netedat de sang.També hi ha certificació sobre freqüència de sagraments i assistència a l'escola que lliurava un dels mestres dels aspirants. Quan cal també hi ha la dispensa dels intersticis. Tots els expedients d'aquesta sèrie tenen la cèdula corresponent i són passats per l'ordinador.

Oposicions a rectoria

La documentació que integra aquesta sèrie la podem dividir en les parts següents:

- Edictes de convocatòria.
- Llista de parròquies vacants.
- Llista dels opositors en la qual consta el nom complet, filiació, naturalesa, baptisme, edat, estudis realitzats, càrrecs eclesiàstics que ha tingut abans i altres mèrits que tal volta el puguen afavorir.
- Exercicis literaris.
- Qualificacions obtingudes.
- Jutges examinadors sinodals que qualifiquen els exercicis.
- Elecció de parròquies per part dels opositors.
- Adjudicació de les parròquies per part del bisbe
- Protestes i recursos.

Expedients de dispenses matrimonials

Aquests expedients són els que es refereixen a les dispenses de consanguinitat i afinitat per contreure matrimoni. Abans hem parlat de registres que tracten la mateixa matèria. O bé són per executar la gràcia concedida per la Seu Apostòlica o per atorgar la dita gràcia prèviament sol.licitada a l'ordinari; en un i altre cas és imprescindible demostrar la veritat dels fets mitjançant la deposició de testimonis aportats per cada una de les parts amb intervenció del fiscal eclesiàstic. Dos són els punts que s'han de clarificar: que existeix el grau de parentesc indicat i que els motius que addueixen són vertaders; els motius més freqüents solien ésser: edat avançada dels contraents , haver cohabitat o haver tingut comerç carnal, *angustia loci*, població petita, dificultat per trobar cap altra persona del mateix estament social, etc.

Es conserven des de finals del segle XVIII fins als nostres dies. Contenen el nom i llinatges dels contraents, filiació, data i lloc del baptisme, llibertat de vincle matrimonial (fadrins o viudos) i, si cal, consentiment patern o altres dispenses que siguen necessàries. Mai no es descuida la diligència de fer constar que s'han observat els requisits que prescriu el concili de Trento, especialment les publicades o amonestacions matrimonials.

Causes matrimonials

Poden ésser:

- Causes de nul.litat matrimonial.
- Causes de separació matrimonial.
- Causes d'anul.lament d'esposalles.
- Causes de «compulsió» al matrimoni, és a dir, per constreure a mantenir la paraula de matrimoni donada, especialment quan hi ha hagut comerç carnal sota promesa de matrimoni.
- Segrest de lletres matrimonials quan un contraent intenta matrimoni amb una altra persona diferent d'aquella a la qual donà paraula de casament.

Totes les causes matrimonials tenen la respectiva cèdula per llur localització ordenades alfabèticament.

Actes de consentiment matrimonials

Llicències atorgades per pares o tutors perquè els fills menors d'edat puguen contreure matrimoni canònic. En defecte dels pares intervenen els parents més pròxims.

Inscripció de partides fora de termini

La finalitat de les inscripcions de partides fora del termini reglamentari és esmenar omissions que perjudiquen els drets de l'interessat o de terceres persones i poden fer referència a la registració de partides de baptisme, confirmació, matrimoni, tonsura o ordres sagrades, i defuncions. El decret d'inscripció es fonamenta sobre les dades probatòries aportades mitjançant documentació escrita o declaració de testimonis.

Legitimació de prole

Per legitimar la prole és suficient demostrar el subsegüent matrimoni dels pares i a la vegada identificar el fill que generalment era registrat amb les dades corresponents únicament a la línia materna: mare i avis materns. La intervenció del pare és imprescindible.

Simultàniament amb el decret de legitimació es lliura un decret del vicari general ordenant escriure al marge de la partida de baptisme de l'infant legitimat, que sense expressa llicència de l'autoritat eclesiàstica, quan es traurà còpia de tal partida, mai per mai no es farà menció de l'estat en què es trobava anteriorment.

Rectificació de partides sacramentals

Les errades de les partides sacramentals poden afectar el nom del subjecte principal o algun dels llinatges com també el nom o llinatges dels pares o avis o la data o el lloc de celebració. Mitjançant documentació escrita o declaracions orals queda patent l'equivocació i després de la informació fiscal el vicari general decreta la rectificació sol.licitada.

Expedients de filiació natural

La finalitat de tals expedients és el reconeixement dels progenitors o almenys d'un d'ells per deixar constància que algun infant batejat com a fill de pares desconeguts, és fill propi, o perquè en el moment del baptisme sia registrat com a tal. En aquestes circumstàncies van inclosos també els noms dels avis paterns o materns, segons cal, però en tot cas és imprescindible demostrar la relació pares-fill.

Expedients de filiació adoptiva

Aquests expedients contenen la identificació del matrimoni adoptant i la del fill adoptat, que generalment procedeix de la inclusa, de l'Hospital General, o és fill de pares desconeguts. El fill adoptat conserva el nom rebut en el baptisme; però, si porta llinatges, gairebé sempre els canvia amb els dels pares adoptants. Els requisits documentals són mínims i a través de tals expedients ben poca cosa podem aclarir sobre l'origen de l'infant.

Expedients de sepultura eclesiàstica

Cal distingir dos apartats:

A) Concessió o privació de sepultura eclesiàstica a persones escandaloses, impies o que han sortit voluntàriament del si de l'Església i han mort amb pertinàcia en el seu error o sense haver exterioritzat son penediment.

B) Concessió o privació de sepultura eclesiàstica a persones que s'han suïcidat. Aleshores s'examina si estaven bé del cap o si sofrien alteracions mentals. Sovint s'aporten certificatòries mèdiques, i quan la cosa no era clara del tot, la pràctica solia ésser la següent: concessió de sepultura eclesiàstica però evitant tota mena de pompa i solemnitat, especialment en el tocar les campanes, conducció del cadàver o processó fúnebre i celebració de funerals cantats.

CERTIFICATS DE SOLTERIA

La seva immediata finalitat és demostrar la llibertat de vincle matrimonial. Solen presentar tals certificats:

- Contraents —gairebé sempre hòmens— que no han nascut a Mallorca.

- Contraents que després de la pubertat han residit fora de l'illa per motius militars, soldats, o comercials, mariners, mercaders, o familiars, emigració temporal dels pares, o altres motius. Antigament es requerien les deposicions d'alguns testimonis, actualment basta un certificat del rector del lloc de naturalesa.

MATRIMONIS *IN ARTICULO MORTIS*

Més tost que expedients aquesta sèrie és composta de notificacions de matrimonis celebrats quan un dels dos contraents es troba *in articulo mortis*. Solien celebrar-se per legitimar la prole, per tranquil·litzar la consciència d'ambdós, per reparar l'escàndol si n'hi havia hagut, fins i tot per obtenir els efectes civils que de tal matrimoni es deriven de cara a pensions de viudetat, herència, etc.Aquí els requisits són minims: basta que els contraents sien lliures de vincle matrimonial i la presència de dos testimonis.

BAPTISME D'ADULTS I ABJURACIÓ D'HERETGIA

En aquesta sèrie, hi podem trobar:

A) Baptismes de persones adultes no batejades o el baptisme de les quals no consta de cap manera; en aquest darrer cas el sagrament és administrat *sub conditione*.

B) Abjuració de persones procedents d'altres confessions convertides al catolicisme. Si hi ha dubtes sobre la validesa del baptisme, que tal volta hagen rebut, el sagrament s'administra també *sub conditione*.

C) Expedients de catòlics que passaren a altres confessions o professaren doctrines condemnades per l'Església i es volen retractar. Els expedients més abundosos de la tercera subsèrie són els que fan referència a protestants o maçons penedits, que, per cert, són poc nombrosos.

Causes civils

La causa més antiga d'aquesta sèrie data del 1431 i arriba fins als nostres temps. És una de les sèries més copioses de la secció de vicaria general i hi trobam una gran varietat d'arguments: denúncies de contractes fraudulents, reclamacions del preu d'alguna venda —animals, cereals, teixits, llí, cànem, vi, oli, un camp, una casa, etc.—, validesa d'una excomunió, reclamació de pensions de censal, rescisió de contractes, reclamació de salari —metges, cirurgians, fusters, ferrers, sastres, criats i servidores domèstiques, etc.—, reclamació d'heretats familiars o llegats, propietat de béns immobles, mobles i semovents, residència de beneficiats, dots matrimonials, compliment de deixes pies, distribucions corals dels clergues, precedència dels clergues en el cor, compliment de càrregues familiars, rendició de comptes, usures, etc.

Causes criminals

Així com en les causes civils se solen reclamar drets, en les causes criminals es denuncien i persegueixen fets delictïus entre els quals podem veure un enfilall ben llarg dels delictes més corrents: insults entre clergues o entre laics i clergue, contra els clergues que juguen jocs prohibits, contra els qui blasfemen, contra els qui acullen bandejats perseguits per la justícia, baralles entre clergues, incompliment de les obligacions del rector, irregularitats en l'administració dels béns parroquials, clergues que recorren a altres jurisdiccions, *vita et moribus* dels clergues, amistançament, amistats perilloses, lectures prohibides, transport, venda i ús de tabac, prodigalitat dels clergues, ometre la predicació durant el temps d'advent i quaresma, no celebrar la missa *pro populo* els rectors que hi tenen obligació, falsificar els registres de comptes, no observar l'entredit, caçar dins zones vedades, retenir documentació contra tota justícia, entrar armat dins un lloc sagrat, sodomia, clergues que van de nit, usen armes, clergues que en els sermons pronuncien expressions inconvenients, o maltracten els escolanets, bigàmia, amenaça o intimidació, persecució contra els clergues, robatoris, morts violentes, assalt a mà armada, intent de seducció, cobrament abusiu de taxes, no donar ajuda als oficials de la cúria eclesiàstica, menyspreu de les censures eclesiàstiques, no executar una butlla pontifícia, sol.licitar en confessió, estupre de menors,

jurament en fals, tenir tracte carnal amb una esclava, violació de domicili, calúmnia de suborn, inobservança del dejuni eucaristic, engatar-se sovint, etc.

Causes beneficials

Els qui pretenen tenir el dret de patronat o els clergues aspirants a un benifet vacant són els qui promouen aquestes causes. En un cas i altre queda especificat el nom de l'església, altar i advocació del benifet, nom del fundador i la causa de la vacant: defunció, renúncia, privació, professió religiosa, permuta, *convolatio ad nuptias*, o matrimoni, etc.

Cada un dels pretendents presenta arguments a favor seu i per consegüent són abundants les transcripcions de testaments i arbres genealògics, com així mateix les deposicions dels testimonis, que aporten no poca informació familiar. Des de la segona meitat del segle XVI el nombre de causes anuals va en augment.

Causes de competència de jurisdicció i de contenció

Aquest tipus de causes eren suscitades entre la cúria eclesiàstica i altres cúries sobre competència de jurisdicció de casos concrets i determinats i també perquè aquella altra cúria no passàs endavant una causa ja iniciada (contenció). La controvèrsia solia provenir de dos motïus:

A) Perquè en alguna altra cúria se procedia contra un clergue o persona subjecta a la jurisdicció eclesiàstica.

B) Perquè una altra cúria procedia contra una persona que s'havia refugiat dins l'església o en lloc sagrat del qual dolosament havia sigut extreta. La descripció dels fets delictius és molt viva i rica en circumstàncies concomitants.

Expedients de títols patrimonials

Els clergues iniciaven tals expedients abans de prendre el subdiaconat, si és que no havien obtingut un benifet eclesiàstic amb dotació suficient o tinguessen algun altre mitjà de subsistència. El títol

patrimonial consistia en una determinada renda anual o bens suficients per produir-la. La intervenció de la cúria era centrada a examinar les garanties que oferien els béns que presentava el candidat.

També trobam nombrosos expedients de suplement de títol patrimonial quan es tractava de beneficis incongrus, car la renda anual no arribava a la quantitat prescrita per un títol, que durant molt de temps solia ésser de 32 lliures anuals.

Expedients de segrest de béns

A instància dels creditors la cúria eclesiàstica manava segrestar els béns o rendes d'una persona, clergue o laic, i es formava graduació dels mateixos creditors per determinar qui tenia prioritat per cobrar. Aquests expedients contenen informació sobre la causa i origen dels deutes, situació econòmica del deutor i béns immobles que posseïa. Molt sovint també s'hi troben complicats els fiadors, que han de respondre amb els propis béns.

Subhasta de béns

Les causes més freqüents de les subhastes de béns són aquestes:

A) No pagar els deutes.

B) Béns immobles venuts en emfiteusi i desemparats pel fet de trobar-se excessivament carregats de censals.

C) Cases donades en emfiteusi i desemparades perquè eren ruïnoses i tal volta onerades amb censals excessius.

D) Béns immobles destinats a deixa pia.

Jus funerandi

Són causes suscitades entre comunitats parroquials i conventuals, dues o més institucions, sobre donar compliment a l'elecció de sepultura feta en testament o en el llit de l'agonia davant el confés i altres testimonis, com també sobre el lloc de celebració del funeral i quan cal pagar la quarta funerària a la parròquia respectiva.

Religiosos secularitzats

Aquesta sèrie és composta d'expedients referents als religiosos d'un i altre sexe que des del 1821 fins a l'exclaustració del 1835 sortiren voluntàriament de llurs convents; ells eren incorporats al clero diocesà i les monges, obtinguda la dispensa dels tres vots, pobresa, castedat i obediència, eren reduïdes a l'estat laïcal. Tant uns com altres, segons promesa de l'autoritat civil, havien de percebre una pensió diària, que gairebé mai no arribava puntualment.

Expedients de pobresa

Aquest tipus d'expedients solia formar-se abans d'iniciar una causa civil o beneficial o després d'haver-la iniciada per poder-se acollir a la gràcia de litigar com a pobres sense pagar drets curials. Sovint la part contrària s'oposa a tals concessions.

Dispensa de jurament

Quan les dones casades o els menors d'edat firmaven un contracte o una venda, juraven que no obstant ésser de tal condició, no impugnarien la validesa de tot quant s'havia estipulat; més tard descobrien l'engany d'haver sigut notablement defraudats, a vegades en més de la meitat, i sol.licitaven dispensa d'aquell jurament. El vicari general, abans d'atorgar-la, procurava informació sobre els fets narrats en la súplica mitjançant la deposició de testimonis. Com és de suposar, la part contrària impugnava.

Censura de llibres

Els autors o editors que desitjaven publicar algun escrit presentaven una instància al bisbe en la qual hi ha constància del nom de l'autor, títol de l'obra i data de presentació. Al dors de la mateixa sùplica pot haver-hi, però no sempre, el nom del censor i el seu dictamen. En casos excepcionals hi ha còpia de l'obra o escrit censurat. Majoritàriament són dels segles XIX i XX.

Erecció de parròquies, oratoris, convents i confraries

Tan solament hi ha expedients per a l'erecció de vicaries *in capite* i parròquies a partir de final del segle XVIII, i sobretot són més abundants des de la meitat del segle XIX. Per les vicaries *in capite* els obrers de l'oratori presentaven una sol.licitud juntament amb una llista de veïns que es comprometien al sosteniment del temple, que en realitat eren gairebé tots els d'aquell veïnat. El rector quasi mai no estava d'acord per la minva de jurisdicció i l'augment de despeses que tal fet suposava per a la pròpia rectoria; aleshores els obrers presentaven els propis arguments, que semblen calcats els d'un lloc per un altre i poden esquematitzar-se en aquests punts:

- distància de l'església matriu.
- mal estat dels camins: fang durant l'hivern i pols durant l'estiu.
- necessitat de travessar un pont per arribar a la parròquia matriu, pont que en temps de pluja impossibilita el trànsit a causa de la copiosa aigua que davalla pel torrent.
- dificultats perquè els agonitzants rebin els darrers sagraments i el sacerdot arribi d'hora per a la recomanació de l'ànima.
- incomoditat per traslladar els minyons per batejar-los.
- la poca instrucció religiosa que reben els habitants del lloc, fins i tot durant el temps d'advent i quaresma.
- pobresa que pateixen els veïns que no poden proveir-se de cavalcadura per traslladar-se a la matriu.
- perills que suposa deixar tot el lloc abandonat mentre la gent va a oir missa els diumenges i festes.

Els expedients d'oratoris (segles XVIII-XX) poden referir-se a oratoris públics, semipúblics i privats. En ells hi ha el nom del concessionari i del lloc de llur ubicació. En la concessió es fa constar quin temps serà en vigor.

Abans de l'erecció de convents de religiosos (segles XVII-XVIII) solien estipular-se algunes condicions; en molts de casos dins aquests expedients també hi ha constància de l'oposició del rector de la parròquia on era projectada la nova fundació; la Congregació de Rectors emparava jurídicament el rector reticent. El *jus funerandi* i la pràctica de sortir a missa les mares després de tenir un infant, *benedictio post partum*, eren dos punts que els rectors volien deixar ben reclavatejats.

La documentació de confraries (segles XVII-XX) no és uniforme, pot

consistir en una simple instància amb resposta al dors i pot ésser un expedient voluminós que porta els estatuts de la nova confraria.

Porció temporal

El contingut d'aquesta sèrie és sobre matèries referents a la jurisdicció de la porció temporal de l'Església. Com el nomenament dels batlles, era una atribució del bisbe o del seu vicari general; per aquest motiu va inclosa dins la secció de vicaria general.

Espolis i vacants

Sobre la portada de molts dels expedients que formen aquesta sèrie hi ha un dels rètols següents: «Juzgado de la colecturía de Mallorca», «Intendencia de Mallorca», «Tribunal de la Colecturía de Anualidades y Vacantes Eclesiásticas», «Curia de espolios y vacantes eclesiásticas del Reino de Mallorca».La seva sola lectura deixa entreveure que llur contingut és relacionat amb la quota que devien pagar a l'Estat els clergues quan prenien possessió de llurs benifets eclesiàstics i quina destinació tenien llurs rendes durant la vacança.

Expedients de netedat de sang

Són per demostrar que els candidats a ordes sagrades no són de raça de moros ni jueus, sinó cristians vells, sens màcula de qualsevol altra infàmia. Molt sovint aquests punts ja romanen provats dintre l'expedient d'ordes. Els testimonis que deposen en tals casos solen donar respostes de caràcter general, de manera que s'esfuma l'interès que podrien tenir tals expedients, el nombre dels quals, per altra part, és molt petit.

SECCIÓ DE CANCELLERIA

Dins la secció de Cancelleria hi ha les següents sèries:

REGISTRES SACRAMENTALS (segle XVI-1918)

Des de principi del segle XVI el bisbe tenia manat lliurar anualment a l'arxiu de la cúria episcopal el quadern dels minyons batejats durant l'any anterior. Després de la reforma tridentina continuà la mateixa pràctica i més tard exigí els nous registres de baptismes, confirmacions, matrimonis i defuncions, dels quals prenia cura l'arxiver de la cùria. Com que aquest ofici va vinculat al canceller, per això les sèries de tals registres van incloses dins la secció de Cancelleria.

Fins no fa gaire la data extrema dels registres era 1870, però des que hem iniciat el traslllat dels arxius parroquials al diocesà incorporam també els registres sacramentals a l'antiga secció per fer-la arribar fins al 1918.

Hi ha catàleg mecanografiat i actualment els registres es troben en vies de microfilmació en estat ben avançat.

CÒPIES DE REGISTRES SACRAMENTALS (1918-)

El Codex Juris Canonici publicat el 1917 i que entrà en vigor el 1918 manava que els rectors anualment traguessen còpia dels actes de baptisme, matrimoni, defunció de l'any anterior per lliurar-les a l'arxiu de la cúria. Aquesta sèrie arriba fins al moment actual. Tenim projectat fer-la continuar mitjançant el sistema de microfilmació.

PARRÒQUIES

Hi ha documentació procedent de cada una de les parròquies, les quals són ordenades alfabèticament; pertany sobretot als segles XVII-XX: peticions, exposicions, instàncies, oficis, respostes, informacions, queixes, denúncies, etc.

Religiosos

Hi ha la documentació que cada un dels convents de religiosos enviava per resoldre llurs necessitats. Tots foren suprimits l'any 1835 a causa de l'exclaustració. A poc a poc molts han sigut restablerts perquè han tornat els frares. Aquests son els que hi havia ordenats alfabèticament:

Agustins, benedictins, caputxins, carmelites, dominics, ermitans, felips-neris, fossors, franciscans menors, franciscans del Tercer Orde Regular, germans de les Escoles Cristianes, germans hospitalers, jesuïtes, mercedaris, mínims, missioners de St.Vicenç de Paül, missioners dels Sagrats Cors, teatins.

Institucions desaparegudes: germans agustins de Binissalem, antonians, germans de la Caritat i de Sant Roc, germans carmelites, cartoixans, cistercencs, escopalis, ligorins, jeronis, trapistes, trinitaris.

Religioses

La vida monàstica femenina també comença immediatament després de la Conquesta, però la documentació que podem trobar en les corresponents sèries no va més enllà del segle XVI i sobretot quan és més copiosa és a partir de la segona meitat del segle XIX, època per altra part en què brosten noves famílies religioses locals. Aquestes són les diverses institucions ordenades alfabèticament:

Adoratrius, agustines de l'Empar, benedictines, caputxines, carmelites descalces (tereses), carmelites terciàries del Sagrat Cor de Jesús, zeladores del culte eucarístic, Concepció o ermitanes agustines, concepcionistes, dominiques (santa Catalina de Sena), dominiques terciàries, escolàpies, franciscanes terciàries de la Immaculada, fraternitat de Nostra Senyora de la Bona Acollida, franciscanes filles de la Misericòrdia, Santa Clara, germanes de la Caritat, germanes de la Immaculada Concepció de Castres, germanetes dels pobres, filles de la Caritat, filles de la Sda. Família (Temple), jerònimes, mares dels desemparats de Sant Josep de la Muntanya, missioneres evangèliques, missioneres dels Sagrats Cors, oblates, Opus Dei, la Puresa, reparadores, missioneres dels Sagrats Cors, saleses, Santa Família, Sta. Magdalena o agustines canoneses, Serventes de Jesús, teatines, teresianes, trinitàries, Verbum Dei, Nra. Sra. de Consolació, Ntra. Sra. de la Misericòrdia, Ntra. Sra. de l'Olivar, Sta. Margalida.

ALTRES INSTITUCIONS

A. Jerarquia eclesiàstica

- Secretaria d'Estat
- Nunciatura Apostòlica.
- Congregació del Concili
- Congregació de Ritus
- Congregació de Propaganda Fide
- Agent de preces.

B. Autoritats estatals

- Rei
- Real Cámara
- Ministerio de Gracia i Justicia
- Real Hacienda
- Consejo de Castilla
- Junta Superior de Salvación.
- Corregimiento

Autoritats militars

- Capitania General
- Govern Militar
- Regiment
- Comandància de Marina.
- Intendència de l'Exèrcit.
- Intendència de Balears
- Carrabiners
- Comissions militars.
- Vicaria general castrense.
- Col.lecturia d'anualitats i vacants.

AUTORITATS CIVILS LOCALS

- Govern Civil.
- Govern Civil de Balears: Instrucció pùblica.
- Id. id. indústria.
- Junta provincial de cens.
- Govern Superior Polític.
- Diputació provincial.
- Junta Superior de Sanitat.
- Batlliu general del Reial Patrimoni.
- Estadistica.
- Comunitat Autònoma de Balears.
- Consell Insular de Mallorca.

AUTORITATS JUDICIALS

- Reial Audiència.
- Jutjat de Pau.

AUTORITATS MUNICIPALS

- Ajuntament de Palma.
- Ajuntaments dels municipis.

INSITUCIONS BENEFIQUES

- Hospital General
- La Pietat
- La Misericòrdia.
- Cercle d'Obrers Catòlics.
- Natzaret
- Casa Cuna
- Junta de terremotos de Filipinas.
- Comisión del terremoto de Granada y Málaga.
- Creu Roja
- Conferències de Sant Vicenç de Paül.

- Càritas.
- Obra Familiar de Adopción.
- Subscripción nacional pro fomento de la Marina.
- Tòmbola benèfica

INSTITUCIONS RELIGIOSES

- Adoració i vela.
- Adoració Nocturna Espanyola.
- Liga de plegarias
- Acció Catòlica

INSTITUCIONS DOCENTS

- Seminari
- Seminari Nou.
- Sapiència.
- La Criança
- Col.legi Espanyol de Roma.

INSTITUCIONS CULTURALS

- Comissió d'art sagrat.
- Comissió d'orgues històrics
- Biblioteca Episcopal
- Museu Diocesà
- Societats culturals.

INSTITUCIONS INDUSTRIALS

- Ferrocarril.

INSITUCIONS LUDIQUES

- Club Playas.

SECCIÓ DE L'ECÒNOM

Encara hi ha una altra secció originada per la documentació que produeix o rep l'ecònom concernent tots els rams de l'economia diocesana.

Però, per no abusar de l'hospitalitat que ens ofrereix la present publicació, en perlarem un altre moment.

La visita imaginària que acabam de fer a l'Arxiu Diocesà de Mallorca servesqui d'instrument per programar futures investigacions i d'estimul per venir a consultar els nostros documents.

A reveure i fins ara quan vingueu personalment.

Adéu-siau.

EL CULTE ALS QUATRE SANTS MÀRTIRS DE GIRONA

GABRIEL ROURA

Els darrers anys del segle XIIIè, a la dècada dels anys noranta, foren temps de grans projectes a la catedral de Girona. Projectes que l'afectaven tant en la seva materialitat arquitectònica com en el camp del culte i de la vida religiosa.

El projecte arquitectònic adquiriria una importància transcendental, puix suposava la transformació, temps a venir, de la catedral romànica en el temple gòtic actual. El primer pas consistia en la construcció d'una nova capçalera, per tal d'ampliar la capacitat del presbiteri que havia quedat petita, tant pel nombre creixent dels clergues que servien el culte, cada vegada més esplendent, com pel desig d'oferir als fidels una major visibilitat i comoditat, principalment en dies de gran solemnitat.

Per altra banda, es plantejava la possibilitat de dotar l'altar major de la Seu d'un baldaquí d'argent que coronés l'ara romànica. Així, el dia 12 d'agost de 1292, el canonge Tresorer Guillem Gaufred disposava en una clàusula del seu testament: «Deixo també per edificar la capçalera de l'esmentada església o el cimbori d'argent, sobre l'altar de la benaurada Maria, a coneixença del senyor bisbe i del capítol, aquells deu mil sous barcelonesos que havia promès donar fa temps a aquest fi». El llegat era ambivalent, puix deixava al parer del bisbe, aleshores Bernat de Vilamarí, i dels canonges destinar els diners del llegat o al projecte de la nova capçalera o a la confecció del baldaquí d'argent.

El dia 29 d'abril de 1312, el bisbe Guillem de Vilamarí, nebot de l'anterior, i el capítol de canonges, fan un Estatut relatiu a la construcció

de la nova capçalera que constaria de nou capelles i es faria a expenses del llegat de Guillem Gaufred. Foren nomenats comissaris per al seguiment de l'obra Ramon de Vilarig, ardiaca, i Arnau de Montrodon, canonge, i Dalmau de Pujals, prevere de Capítol.

La capella dels màrtirs Germà, Just, Paulí i Sici

La intervenció del canonge Arnau de Montrodon no es limità al seguiment de la construcció, d'acord amb el nomenament que havia rebut del Capítol gironí, sinó que costejà la capella que volgué dedicar als màrtirs gironins. El 1332 ja quedava edificada i erigit l'altar corresponent, dedicats als quatre sants màrtirs, en honor dels quals fundà un benefici presbiteral.[1] Damunt l'altar hi féu col.locar una urna que conté les restes dels sants. En ésser elegit bisbe de Girona el 1336, expandí la festa per tot el bisbat, com també féu, més tard, amb la festa de sant Carlemany que instituí el dia 14 d'abril de 1345.

La devoció als quatre màrtirs tenia una llarga tradició entre els gironins, per més que no s'havia concretat en cap forma de culte. Se'n feia memòria a través de la lectura de les lliçons del martirologi en l'ofici coral. L'exemplar del martirologi d'Adó, que es guarda en l'arxiu capitular, copiat entre els anys 940-960 pel cabíscol Riquer, cita la festa dels sants màrtirs el dia 31 de maig: *II kls. iunii. In Ispanis, civitate Gerunda, natales sanctorum Germani, Iusturi, Paulini et Sicii qui per diversa tormenta martyrium adquisierunt.*[2]

El culte litúrgic als quatre màrtirs

El bisbe Arnau de Montrodon fou un home de gran categoria intel.lectual, bibliòfil remarcable, que volgué fornir als seus diocesans mitjans d'enriquiment espiritual per mitjà del culte als sants. A aquesta finalitat, s'ocupà personalment de compondre les diverses peces que integrarien l'ofici litúrgic dels sants màrtirs.

1. ADG. Dotalies de la Catedral. D 2, fols. 65-69.

2. ACG. *Martyrologium Adonis*, ms. 3. s. X, fol. 49, 2 col. També el mateix text a: ACG. *Martyrologium et Obituarium Ecclesiae Gerundensis*, ms 11. s. XIII, fol. 18' 1 col.

La *Consueta Antiquissima Ecclesiae Gerundensis,* de 1360[3] escrita essent bisbe Berenguer de Cruïlles, consigna l'ofici que la Seu de Girona dedicava als esmentats màrtirs. En un foli afegit [fol. 157 bis], amb mà i lletra diferents de la resta del text, s'exposa el següent ordre:

> 1 col. «Rubrica. In solempnitate beatorum martyrum Germani, Iusturi, Paulini et Sicii.
>
> Die Tricessima mensis Maii. Anno a Nativitate Domini Millesimo Quadringentesimo vicesimo. Reverendus in Christo Pater et Dominus, dominus Andreas Dei gratia Episcopus Gerundensis, de consilio et assensu Honorabilis Capituli: Quia festivitas Beatorum Martyrum Germani, Iusturi, Paulini et Sicii, quorum corpora in Gerundensi Ecclesia tumulata existunt, propter concurrentiam festivitatum Ascensionis et Penthecostes, ipsarumque festivitatum octavas et aliarum festivitatum, non poterat sepius solemnizari honorifice ut debebat: Statuit et ordinavit quod de cetero, perpetuis temporibus, festivitas memorata a Clero et populo civitatis Gerunde debite celebretur, ac festivetur annis singulis, feria secunda post octavas Penthecostes et ipsorum officium hoc ordine regulariter decantetur».

El bisbe Arnau de Montrodon va confegir l'ofici del breviari a base del comú de màrtirs i amb peces extretes dels sants Gervasi i Protasi per a les Primeres Vespres; i per l'ofici diürn usà peces manllevades dels màrtirs Crispí i Crispinià. Les lliçons s'extreuen del Leccionari propi. La Missa Matinal es celebrava a l'altar dels sants màrtirs, amb missa pròpia, mentre no hi hagués concurrència amb festa de Signe Vell o Clàssic.

La Consueta continua:

> «Ad Missam maiorem. Tropus: *Eia plebs*. Officium: *Intret in conspectu*. Kirie et Gloria et Sanctus de *Angelis*. Oratio: *Propitiare qaessumus Domine nobis famulis tuis, per sanctorum martyrum tuorum Germani, Iusturi, Paulini et Sicii, qui in presenti ecclesia merita gloriosa ut eorum pia intercessione ab omnibus semper protegamur adversis. Per.* Epistola: *Lectio Libri*

3. ACG *Consueta Antiquissima Ecclesiae Gerundensis*. 1360. Fol. 157 bis.

Sapientie: Hii sunt viri misericordie ...x...et laudem eorum pronuntiet omnis ecclesia sanctorum. Alleluia: *Fulgebunt iusti.* Alleluia: *Iudicabunt sancti nationes.* Require ambo alleluia cum residuo misterio in communi plurimorum martyrum. Evangelium: *Cum audieritis praelia et seditiones.* Dicitur Credo. Ofertorium: *Letamini in Domino.* Sacra: *Suscipiat clementia tua Deus de manibus nostris munus oblatum, et per sanctorum tuorum quorum reliquie in presenti habentur ecclesia, orationes, ab omnibus emunda peccatis. Per.* Comunio: *Gaudete iusti in Domino.* Postcomunio: *Divina libantes misteria, que pro sanctorum tuorum quorum reliquie in presenti habentur ecclesia, veneratione tue obtulimus maiestati, presta quaessumus Domine, ut per ea veniam mereamur omnium peccatorum et celestis gratie dingos reficiamur. Per.* Ad vesperas: Fit processio ad sanctum Onofrium in capella sancti Raphaelis cum Responsorio: *Ecce homo.* et *Triumphatur. Benedicamus.*

Un Leccionari del segle XIV[4] conté la narració del martiri o *Passio* dels sants gironins, composta pel mateix bisbe Arnau de Montrodon, de la mateixa manera que és autor de la *Llegenda de la presa de Girona per l'emperador Carlemany.* La primera part de la Passió, després d'afirmar que els quatre màrtirs són naturals de Girona, s'inspira clarament en la Passió dels Quatres Sants Coronats de Roma, fent-los hàbils treballadors de la pedra i delicats escultors. També respiren aquest mateix gust els diàlegs dels sants màrtirs amb el governador Rufí i l'estira-i-arronsa dels protagonistes defensant les respectives raons.

Després de la narració del martiri, l'autor, Arnau de Montrodon reprèn la tradició local, tal com ocorre en la Llegenda de Carlemany, situant el final de la *Passió* en la geografia gironina. Així, es diu que Germà, Justiri, Paulí i Sici foren martiritzats a la *Vall Tenebrosa,* nom que en la documentació medieval es dóna a la vall de Sant Daniel; que unes «ortodoxes» dones es fan càrrec dels cossos dels màrtirs i els enterren en una esglesiola dedicada a Santa Maria, extramurs de la ciutat, lloc on més tard hom bastiria l'església de l'insigne màrtir sant Feliu.

Tampoc no s'està, el bisbe Montrodon, de citar Carlemany, de qui

4. ACG. *Lectionarium.* Ms. 8, s. XV, fols. CCXXXI-CCXXXIIII.

havia compost la llegenda com s'ha dit, el qual transformà la mesquita de Girona en Catedral de Santa Maria i hi traslladà les relíquies dels Quatre sants màrtirs gironins. Heus ací la Passio gironina dels nostres màrtirs:

Incipit passio beatissimorum martyrum Germani, Iusturi (Iusti), Paulini et Cicii: qui passi sunt Gerunde pridie kalendas iunii.

Ispanis civitate Gerunda natalis sanctorum martyrum Christi Germani, Iusturi (Iusti), Paulini et Sicii. Hi sancti martyres oriundi de territorio Gerunde fuerunt: admodum periti lapiscide et in arte sculpture famosi artifices, quos non invenitur habuisse uxores. Forte namque consilium Christi de viriginitate servanda ex ferventi amore quo in Christum ferebantur cupiebant opere adimplere. Peracto igitur nimium sevi decreto sacrilego, per universum mundum ex parte imperatoris Diocleciani et Maximiani quo omnes christiani adorarent ydola et deos romanorum imperatorum et quicumque illa contradiceret seu comptemneret adorare diversis penis et tormentis interficeretur.

LECTIO II. Accidit quod Daciano prefecto vel generali preside in istis partibus Ispanie existente, Ruffinus eiusdem Daciani iniquissimus officialis, inquirere cepit per totam patriam istam, quod si quos inveniret christianos ubi deos imperatorum non adoraret variis suppliciis trucidaret. Invenit itaque in urbe Gerunda quatuor beatos martyres supradictos; quibus coram eo presentatis, iussit ut facerent ydola de petra; quibus fieret per christianos sacrifficium; ex quo imperator legem fecerat: quod omnes qui christianos se dicerent esse, haberent abnegare illum Galileum Ihesum Christum crucifixum per iudeos accusatum et per Poncium Pilatum tunc procuratorem imperatoris in Iudea ad mortem sententiatum.

LECTIO III. Tres autem ex ipsis sanctis quatuor lapicidis, audito iussu prefato, beato Germano tanquam quatuor illorum seniori responsione fiendi comiserunt. Ipsique Ruffino protinus sanctus Germanus Spiritus Sancti eloquio suffultus, respondit pluribus verbis sacratissimis maxima et forti audacia, se et dictos beatos collegas suos unquam obedire dicti Ruffini mandato. Dato igitur responso huiusmodi per ipsum beatum Germanum et per quemlibet aliorum trium suorum collegarum devotissime approbato, omnes idem quatuor sancti lapiscide pro ipsius responsionis declaratione, unanimiter ipsi Ruffino dixerunt se

christianos fore, colentes solum unum Deum creatorem celi et terre; et credentes in Ihesum Christum filium eius, verum Deum et verum hominem.

LECTIO IIII. Tunc autem Ruffinus precepit et fecit eos incarcerari ac in compedibus mitti; quod ipsis beati multum ylariter susceperunt. In crastinum quidem Ruffinus petiit ipsos beatos lapiscidas ad se venire aitque illis: ut facerent unum ydolum quod ipsis beati et alii christiani si qui essent in ipsa Gerunde civitate adorarent. Hisque prolatis per ipsum Ruffinum, ylico prefatus sanctus Germanus divinis sapientia et fortitudine suffultus, paraclito Spiritu ministrante, profundissimis theologicis rationibus eidem Ruffino respondit vice sua et suorum collegatorum dicens inter cetera: Deo vero uni et trino velle servire. Iniucta sibi per Ruffinum prefatum totaliter aspernendo et improbando.

LECTIO V. Auditis itaque per Ruffinum rationibus contrariantibus iussioni sue, idem Ruffinus totus in se confusus a veritate tam virtuose sibi proposita et laudata. Unde malicia aliquando ratione veritatis confunditur, corrigitur nusquam. Precepit quod ipsis beati lapiscide fustigarentur per villam cum multis fustibus seu fustium ictibus donec carnes eorum essent excoriate, ex quo imitarentur suum magistrum quem predicabant et confitebantur flagellis cesum. Et ut precepit factum est. Quo facto fuerunt ipsi Ruffino presentati atrociter flagellati et carnibus excoriati. Et iterum dixit eis si vellent adorare ydola et sic evaderent mortem et carceres et penas famem et sitim que eis inminebant nisi adorarent ea. Cui Germanus inquit: «Obmutesce lingua viperina et noli dicere ydola esse omnipotencia cum nichil possint». His quidem et aliis a Germano prolatis, Ruffinus, confusus et plenus rabido furore, iussit sanctos eosdem in carcerem iterum mitti sine cibo et potu, et de his beati predicti gratias et laudes referebant omnipotenti Deo, qui in carcere teterrimo positos et vinctos, pro catholica fide patiebantur altissimus quoque non derelinquens suos, ibidem pavit atque sanavit et confortavit illos.

LECTIO VI. Alia autem die, Ruffinus fecit ipsos sanctos coram se venire, et fuerunt ita curati, quasi nunquam aliquid mali sustinuissent. Et quando Ruffinus vidit eos curatos, et vultus ilares in Domino habentes, fuit admiratus. Aitque eis: cum qua arte seu illusione illud fecerant quod sic fuissent sanati. Et respondit sanctus Germanus: «Ille qui est super omnes medicos

sanavit nos, scilicet Christus Ihesus Deus noster». Ruffinus etiam dixit: «Sacrificate diis. Sin autem diversis mortibus faciam interire». Cui sanctus Germanus dixit: «Corpus potest torquere, sed anima Deo servabitur nostro, propterea non timemus te nec tormenta tua nec mortem». Tunc Ruffinus iratus valde dixit illi: «Dic michi palam quem Deus credis tu et colis». Respondit sanctus Germanus: «Illum qui in principio creavit celum et terram». Deinde dixit sancto Iusto: «Tu quem Deum adoras?». Qui respondit: «Illum qui eternaliter genitus est a Patre». Deinde dixit Paulino: «Cui Deo sacrificas?». Qui respondit: «Illi Deo qui pro redemptione humani generis in ligno crucis pependit». Postremo autem Ruffinus beato Cicio dixit: «Tu quem Deum tenes et credis?». Qui respondit: «Illum Deum teneo et in illum credo qui post passionem suam prebuit se ipsum vivum». Et his auditis Ruffinus clamavit sicut demens: « O misserrima gens quomodo vultis ita mori quod quilibet tenet suam rationem et quilibet credit Deum suum». Cui sancti responderunt: «Diximus tibi in nostre collocutionis exordio quod nos adoramus unum et eum Dominum Deum in celo presidentem, et toti mundo dominantem et non plures deos». Et plura alia verba sanctissima protulerunt.

LECTIO SANCTI EVANGELII SECUNDUM LUCHAM.

In illo tempore dicebat Ihesus discipulis suis: «Cum audieritis prelia et sediciones, nolite terreri. Oportet primum fieri: sed nondum statim finis». Et reliqua.

INCIPIT HOMILIA LECTIONIS EIUSDEM HABITA AD POPULUM IN BASILICA SANCTI LAURENTII.

Quia longius ab urbe disgressi sumus ne ad revertendum nos tardior hora perpediat, necesse est ut expositionem sancti evangelii brevior sermo transcurrat. Dominus ac redemptor noster perituri mundi precurrentia mala denunciat, ut eo minus perturbent venientia quo fuerint prescita. Minus enim iacula feriuntur que previdentur. Et nos tolerabilius mala mundi suscipimus si contra hec per presciencie clípeum comunimur. Ecce etenim dicit: «Cum audieritis prelia et sediciones, nolite terreri. Oportet hec primum fieri, sed nondum statim finis». Pensanda sunt ergo verba redemptoris nostri per quem nos aliud interius aliud exterius passuros denunciat. Bella quippe ad hostes pertinent sediciones ad cives. Ut ergo nos indicet internis externisque turbari, aliud nos fatetur ab hostibus, aliud a fratribus perpeti. Sed his malis prevenientibus quia non statim finis

sequatur adiungit. Surget gens contra gentem, et regnum adversus regnum, et terremotus magni erunt per loca et pestilentie et fames terroresque de celo et signa magna erunt. Vel sicut in quibusdam codicibus invenitur terroresque de celo et tempestates. Atque post subditur. Et signa magna erunt.

LECTIO VIII. Et tunc Ruffinus in se confussus, non valens aliud dicere nec resistere Spiritui Sancto qui loquebatur in eis, suadente diabolo, fecit parari unam cathedram extra portam Vallis Tenebrose et ibi sedens pro tribunali, atrocem sententiam protulit quod sanctus Germanus, eo quod esset rebellis romanis imperatoribus, renuens et contempnens deos eorum adorare, perforatur in suo capite cum martellis et scoda quousque cerebrum ab eius capite exivisset. Deinde quod sanctus Iustus, eo quod esset contumax et non pareret sibi ut thura diis incenderet, comburetur in igne. Nec non mandavit ut sanctus Paulinus, qui dicebat se solum sacrificare Christo, cum gladiis scinderetur. Postremo imperavit quod sanctus Cicius, eo quod respuisset colere deos quos iubent coli imperatores et credidisset illi qui dicitur Ihesus nazarenus, decapitaretur eo quia dixit Christum esse caput Eecclesie. Mandavit insuper Ruffinus quod acceptis sentenciis huiusmodi ipsorum sanctorum corpora, proh dolor, prohicerentur per Vallem Tenebrosam ut bestie silvestres ipsa corpora manducarent. Auditis quidem his sententiis sancti quatuor Dei martyres, vincti cathenis coram iniquo iudice, ilari vultu ceperunt gratias agere Domino quia eis appropinquabat glorie corona et martyrii palma. Et plura verba in laudem divini nominis effuderunt.

LECTIO IX. Postquam ministri iniquitatis ad hoc preparati ceperunt sanctos eosdem martyrizare sevissime. Cumque ipsi sancti cederentur et martyria eis inferrentur nimium atrociter, audita fuit vox quedam magnifica atque mirifica in aere dicens: «O quam gloriosa est mors sanctorum». Ruffinus quidem, audita voce predicta, expavit valde in tantum quod cecidit in terram. Cumque magno timore portale ingressus fuit claudique fecit lapidibus portale predictum. Ita quod nunquam ex tunc fuit apertum. His itaque gestis, venerunt mulieres ortodoxe devote et honeste de nocte et receperunt sanctorum corpora eaque sepelierunt in tumbis marmoreis, feceruntque suum scriptum cuilibet tube scilicet in ecclesia beate Marie extra muros ubi nunc est ecclesia sancti Felicis. Post aliquod vero tempus, beatus Karolus Magnus imperator et rex Francie cepit civitatem Gerunde

fecitque novam sedem in mesquita agarenorum, scilicet in sede que nunc est. Revelatoque sibi quod quatuor martyres fuerunt sepulti in dicta ecclesia, maximo cum honore transtulit eos ad altare beate Marie. Factaque fuerunt ista die ipsorum sanctorum meritis miracula magna et infinita. passi sunt autem gloriosissimi martyres temporibus Diocleciani et Maximiani imperatoribus, Daciano prefecto seu preside generali imperatorum eorundem Ruffinoque officiali ipsius Daciani, pridie kalendas iunii.

EL LIBRO DE LAS HEREDADES DEL CABILDO METROPOLITANO DE SEVILLA.

PEDRO RUBIO MERINO

INTRODUCCIÓN

El tema del presente estudio se centra en el «Libro de heredades del Cabildo Metropolitano de Sevilla». Con él me propongo dar a conocer una de las más preciosas joyas documentales custodiadas en el Archivo Capitular de Sevilla. Antes de hacerlo, me ha parecido que no carecería de interés el hacerlo preceder de una breve visión de perspectiva, que introduzca al lector en la génesis histórica de la formación del rico patrimonio temporal del Cabildo, de cuyas propiedades el libro que nos ocupa constituye uno de sus más antiguos y venerables registros. El tema, por lo demás, ha merecido la atención de numerosos investigadores, tanto locales, como foráneos.[1] El origen del patri-

1. Se han ocupado de este tema historiadores tan conocidos como D. ORTIZ DE ZÚÑIGA, *Anales seculares y eclesiásticos de la ciudad de Sevilla*. Sevilla, 1988. Tomo II, año 1252; A. MUÑOZ TORRADO, *La Iglesia de Sevilla en el siglo XIII*. Sevilla, 1914; J. GONZÁLEZ, *Repartimiento de Sevilla*. Madrid, 1951. 2 vols.; M. GONZÁLEZ JIMÉNEZ, «Propiedades y rentas territoriales del Cabildo de la Catedral de Sevilla a fines de la Edad Media» en *Cuadernos de Historia* 7. Madrid, 1977; M. GONZÁLEZ JIMÉNEZ, «Alfonso X el Sabio (1252 - 1284)», en *La Corona de España. Reyes de Castilla y León II*; M. GONZÁLEZ JIMÉNEZ - I. MONTES ROMERO-CAMACHO, «Reconquista y restauración eclesiástica en la España del siglo XIII», en *Actas del IX Centenario da dedicaçao da Sé de Braga*. Braga, 1990; I. MONTES ROMERO-CAMACHO, «El nacimiento del Cabildo Catedral de Sevilla en el siglo XIII», en IV Jornadas Nacionales de Historia Militar. Sevilla, 1995.

monio temporal del Cabildo ha sido estudiado también exhaustivamente recientemente por la joven investigadora medievalista Isabel Montes Romero-Camacho, que le ha dedicado su bien elaborada y rigurosa tesis doctoral.[2]

Restauración de la Sede Metropolitana de Sevilla

El dia 22 de diciembre del año 1248, precedido de un vistoso cortejo procesional, integrado por los obispos más notables del Reino, hacía su entrada triunfal en Sevilla el santo rey, don Fernando III de Castilla y de León. Un mes antes, el día 23 de noviembre, festividad de san Clemente, papa, Axataf, el último caudillo militar de la Sevilla almohade, había hecho entrega de las llaves de la ciudad al capitán de las huestes castellanas. Tras este acto, la cruz y el pendón de Castilla-León ondeaban definitivamente sobre la torre del alcázar y sobre el alminar de la mezquita mayor. Con la reconquista de Sevilla, principal plaza de al-Ándalus culminaban 20 años de intensa preparación guerrera, para la que Fernando III se había asegurado el poderoso subsidio de la Corte pontificia,[3] traducido en la concesión por tres años de las tercias sobre los diezmos eclesiásticos, otorgados por el papa Inocencio IV por bula, datada en Lyon el 15 de abril de 1246.[4]

Con la reconquista de Sevilla quedaba casi completo el mapa de la Hispania cristiana romano-visigótica. La vieja Híspalis, ahora con la denominación árabe de *Sivilia*, recuperaba su histórico rango eclesiástico, volviendo a ser de nuevo una de las cinco metrópolis hispanas: Tarraco, Bráccara Augusta, Cartago, pronto heredada por Toledo, Emérita Augusta, trasladada a Santiago, e Híspalis. Dentro de este contexto histórico se comprende la resonancia, gozosa, que produjo la reconquista de Sevilla, no sólo en los reinos hispánicos, sino en la Cristiandad entera. La Segunda Crónica General de España se hace

2. I. Montes Romero-Camacho, *Propiedad y explotación de la tierra en la Sevilla de la Baja Edad Media*. Fundación Fondo de Cultura de Sevilla. Sevilla, 1988.

3. P. Linehan, *La Iglesia Española y el Papado en el siglo xiii*. Salamanca, 1975.

4. E. Berger, *Les Registres d'Innocent IV*. París, 1881-1921. T.I. nº 2538, pág. 377. Cito a través de M. González Jiménez - I. Montes Romero-Camacho, «El Nacimiento del Cabildo Catedral de Sevilla en el siglo xiii», en IV Jornadas de Historia Militar. Sevilla, 1995, p. 418.

eco de la conmoción general producida por la noticia de la entrada triunfal del monarca cristiano en una ciudad, la segunda de sus reinos despues de Toledo, la más rica de todo al-Ándalus, a la que la Crónica no dudó en calificar de «capital de todo ese señorío».[5]

La entrada del rey se produjo, repito, con gran pompa el día 22 de diciembre, fiesta del traslado del cuerpo de san Isidoro, santo al que Fernando III profesaba particular devoción. Por orden del rey se procedió a la inmediata reconciliación de la mezquita mayor, que quedó consagrada al culto cristiano y dedicada a Santa María, bajo el título de Santa María la Mayor. Ofició la ceremonia de purificación de la mezquita don Gutierre Ruiz Dolea, electo arzobispo de Toledo.[6]

Dotación de la Iglesia de Sevilla

La restauración del culto cristiano se completó con la de la vieja metrópoli hispalense. Para ello era necesario que ésta fuese dotada de un patrimonio temporal digno de su rango y que la Sede Apostólica pusiese al frente de ella un prelado. La dotación material correspondía al monarca, como contraprestación a los subsiduos pontificales recibidos para la campaña militar. Fernando III, sin embargo, no quiso dar este paso sin asegurarse antes que la Sede fuera provista en la persona de su hijo, el infante don Felipe, destinado por su padre al estado eclesiástico, y al que el papa Inocencio IV, el 24 de junio de 1249, concedió el título de «procurator Ecclesiae hispalensis», no sin haber exigido antes al rey como contrapartida que acelerase la dotación de la Iglesia, lo que no tuvo lugar hasta el 11 de marzo de 1252, fecha en la que fue dedicada la iglesia catedral y provista la Sede. Un año antes, el ya citado 24 de junio, don Felipe había sido reconocido por el papa como electo de Sevilla.

La Primera Crónica General[7] recoge el hecho de la dotación de la

5. Primera Crónica General de España, pág.767, cap. 1125. Cito a través de M. González Jiménez - I. Montes Romero-Camacho, «Reconquista y restauración eclesiástica en la España Medieval», en *Actas del IX Centenario da dedicaçao da Sé de Braga*. Braga, 1990, pp. 60-61.

6. Ibid, loc. cit. pág.769, cap. 1129. Cito a través de los autores citados, ibid, p. 62.

7. *Primera Crónica General*, p. 769, Cap. 1129. Cito a través de M. González Jiménez - I. Montes Romero-Camacho, ob. cit., p. 62.

Iglesia de Sevilla por su restaurador, san Fernando, con estas palabras: «et heredóla ese noble rey don Fernando luego de buenos e grandes heredamientos de villas e de castiellos et de logares muy ricos et de otras muchas et grandes riquezas. Et dió luego el arzobispado a don Raymundo, que fué el primero de Sevilla después que la ovo el rey don Fernando ganado».[8]

La dotación de la Iglesia de Sevilla era la consecuencia obligada de la restauración de la Sede, última etapa, a su vez, del proceso de la reconquista y restauración eclesiástica, basada en una «larguísima tradición legislativa, que tendría su punto culminante en el código de las Siete Partidas de Alfonso el Sabio». Ateniéndose a esta praxis tradicional, san Fernando, conquistador de Sevilla y restaurador de su Sede, procedió finalmente a su dotación, para lo cual había sido apremiado por el papa Inocencio IV el 24 de junio de 1249, al otorgar al infante don Felipe el título de «procurator Ecclesiae Hispalensis», título, sin embargo, que no colmó las aspiraciones del monarca, que dejó pasar hasta tres largos años antes de decidirse a poner en práctica la dotación de la Sede. En efecto, la primera donación del santo rey a favor de la Catedral no se produjo hasta el 20 de marzo de 1252, precisamente luego que el papa se aviniera a conceder al infante el título de electo de Sevilla. El infante don Felipe, poco aficionado al estado eclesiástico, terminó renunciando al Arzobispado de Sevilla al contraer matrimonio con la princesa Cristina de Noruega. Ante esta nueva situación, Fernando III patrocinó la concesión de la mitra de Sevilla a favor de su amigo y consejero don Raimundo, el popular don Remondo, primer arzobispo de Sevilla.[9]

El Archivo Capitular de Sevilla nos conserva como una de sus más preciadas joyas diplomáticas e históricas el original de la primera donación hecha por san Fernando a favor de la restaurada Iglesia de Sevilla. Nos ha llegado en un privilegio, verdadero soporte documental de la carta de dotación fernandina[10] confirmado solemnemente por otro privilegio de 5 de agosto de 1252.

¿Cuales fueron las donaciones otorgadas a la Iglesia de Sevilla por san Fernando en el privilegio de dotación? Isabel Montes nos las reco-

8. A. Muñoz Torrado, *La Iglesia de Sevilla*, p, 131; D. Ortiz de Zúñiga, *Anales...*, Libro I, cap. 2.

9. A.C.S., caja 4, nº. 31/1.

10. I. Montes, ob. cit, p. 419.

ge y resume en su ya citado estudio «El Nacimiento del Cabildo». Las reproduzco textualmente: «El diezmo del almojarifazgo de Sevilla y de todo su arzobispado, como de las tierras que él o sus sucesores tomasen a los musulmanes en adelante. —La villa de Cantillana. —Todo lo que pertenecía al rey en Chillón, evaluado en unos 2.000 maravedíes anuales.—1000 maravedíes situados en las rentas de Sanlúcar. —1000 maravedíes situados en las rentas reales de Tejada y otros. —1000 maravedíes situados en las *parias* que debía pagar al monarca castellano en reconocimiento de su vasallaje el rey de Granada».[11]

Esta fue la dotación inicial de la Iglesia de Sevilla a cargo de su restaurador san Fernando. No merece, por cierto, el calificativo de muy munificente, a tono con el rango de Sevilla, la segunda entre las ciudades del reino. Sin embargo, es justo añadir que ese fue sólo el punto de partida del patrimonio temporal otorgado a la Iglesia, y que en modo alguno respondía a los deseos del monarca, quien sólo pocos meses después, el 30 de junio de 1252, rendía tributo a la muerte. El papel de verdadero mecenas de la Iglesia de Sevilla estaba reservado a Alfonso X, hijo y sucesor de san Fernando.

Creación del Cabildo catedral de Sevilla

Pongo este apartado como inciso antes de analizar la política de Alfonso el Sabio como verdadero mecenas de la Iglesia de Sevilla, cuyo Cabildo metropolitano conoce también su organización como institución canónica durante su reinado. A este respecto, hemos de recordar que, como es bien sabido, la vida eclesiástica medieval giraba, según los cánones, en torno al obispo, quien se ve asistido en la tarea de gobierno del territorio diocesano por el Cabildo catedral. La diócesis no es posible sin el obispo. Pero un obispado conforme a la normativa canónica, no se considera completo si el obispo no cuenta con su catedral, y ésta con su cabildo.

El papel de organizador de la Iglesia de Sevilla no correspondió al electo infante don Felipe, poco inclinado al estado eclesiástico, según queda dicho, sino a su asesor don Remondo, primer arzobispo de Sevi-

11. I. MONTES, ob. cit., p. 35, nota 66.

lla. A él correspondió de hecho y de derecho el papel de restaurador de la metrópoli hispalense, en la misma línea que reservamos el título de mecenas al rey Alfonso el Sabio.

Las primeras *constituciones* o *estatutos* otorgados al Cabildo de Sevilla, aunque sí de hecho, no fueron de derecho, obra del activo y organizador don Raimundo de Losaña, a la sazón obispo electo de Segovia, sino de su pupilo, el electo don Felipe. Estos primitivos estatutos fueron aprobados el año 1252 por Inocencio IV. El Archivo Capitular, cuyos fondos documentales coinciden históricamente con la restauración misma de la Iglesia, no conserva el texto original de estas constituciones, que podríamos señalar como las del arzobispo electo don Felipe. De ellas, no obstante, da cumplida referencia documental la tan citada investigadora Isabel Montes, quien en nota a pie de página nos deja constancia de su existencia en los registros de Inocencio IV conservados en el Archivo Secreto Vaticano, vol. 22, fol.155v, refiriéndose, además, a investigadores, como D. Mansilla y Alonso Morgado, quienes también conocieron su existencia[12] y se refieren a ellas en sus respectivos estudios históricos.

Las primeras constituciones del Cabildo de Sevilla de que nos ha llegado cumplida constancia documental en el Archivo Capitular son las conocidas «Ordinationes Sanctae Ecclesiae», promulgadas por don Remondo el 29 de mayo del año 1261.[13] Del interés de estos estatutos u «Ordinationes Sanctae Ecclesiae» baste decir que han servido de base para las sucesivas actualizaciones de las normas estatutarias del Cabildo hasta el siglo XIX, e incluso, podemos afirmar, han sido muy tenidas en cuenta en el momento de redactar los últimos estatutos, promulgados el año 1985.

No puedo detenerme en el examen pormenorizado del contenido normativo de estos primeros estatutos. Sí ofreceré, en cambio, al lector el texto del último párrafo de la introducción que a su estudio hace Isabel Montes: «Según él, el Cabildo de la Catedral de Sevilla debía estar compuesto de diez dignidades, cuarenta canónigos, veinte racioneros, y otros tantos medio racioneros, o compañeros. Aparte de estos capitulares, la Catedral contaba con un buen número de indi-

12. A.C.S., Libro Blanco. Mesa Capitular, libro 1477 y Fondo Histórico General, caja 125, nº 12/1.

13. I. MONTES, *El nacimiento del Cabildo Catedral de Sevilla*, cit., p, 437.

viduos, que prestaban en ella sus servicios, como los clérigos de coro, denominados veinteneros, los capellanes, los mozos de coro, así como numerosos oficiales y criados de todo tipo. En otro orden de cosas, el tantas veces mencionado estatuto de 1261 también legisló sobre la forma en que debía hacerse provisión de todos estos oficios; sobre las obligaciones de cada uno de los miembros del Cabildo y sobre las rentas, derechos y exenciones que debían recibir como contrapartida del ejercicio de sus diversos ministerios y cometidos».[14]

Consolidación del patrimonio del Cabildo a partir de Alfonso X el Sabio

Restaurada la Sede, organizado el Cabildo y visto lo que constituyó el núcleo de partida de su dotación económica, pasamos a abordar ya cómo se constituyó definitivamente el patrimonio temporal del Cabildo.[15] Isabel Montes dejó bien sentado que el verdadero mecenas de la Iglesia de Sevilla fue el rey Alfonso X. A su padre le faltó tiempo, que no voluntad, para hacerlo. El Rey Sabio dotó a la Iglesia hispalense con la generosidad y munificencia que le correspondían a tono con su rango de metropolitana. En el *Repartimiento* de Sevilla, en efecto, le asignó *heredades*, como las *alquerías de Umbrete y de Lupas.* Pero fue sobre todo entre los años 1258 y 1279 cuando el hijo de san Fernando, «a honra y gloria de Dios y por devoción filial hacia su padre», volcó su atención sobre la Iglesia de Sevilla, haciéndola merced de castillos, como los de Alcalá de Guadaira y Cazalla; las villas de Brenes y Cazalla; las alquerías de Brenes y de Sanlúcar de Albaida, amén de otras propiedades raices, como viñas, olivares, molinos, etc. Es cierto que alguna de estas heredades no quedaron definitivamente integradas en el patrimonio temporal de la Iglesia de Sevilla, y que otras, incluso, sirvieron de piezas de recambio en la política que por motivos de segu-

14. I. MONTES es quien mejor ha estudiado este aspecto de la dotación del Cabildo. Sus investigaciones las ha recogido en sus magníficos libros *Propiedad y explotación de la tierra en la Sevilla de la Baja Edad Media.* Fundación de Cultura de Sevilla.Sevilla 1988, y *El paisaje rural de Sevilla en la Baja Edad Media.* Diputación de Sevilla. Sevilla, 1989. Ellos nos servirán de guía durante este breve recorrido,que hacemos por la historia del patrimonio temporal del Cabildo hispalense.

15. I. MONTES, *El nacimiento del Cabildo Catedral de Sevilla*, loc. cit., p. 435.

ridad, llevaba a cabo por el monarca, y fueron objeto de reajustes y de permutas, volviendo unas, las de reconocido valor estratégico, al dominio directo del rey, que cedía unas y recobraba otras. Tal sucedió en el caso de Cazalla de la Sierra, que reclamó el monarca a cambio del castillo de Almonaster y del lugar de Zalamea, más alejados de territorios fronterizos. Pieza importante para estos trueques fueron de parte de Alfonso los bienes que su almojarife mayor, el judío don Çulemán, poseía en los términos de Carmona y Sevilla.

La Iglesia de Sevilla como tal, el arzobispo y Cabildo, se benefició también de la generosidad del rey por la vía indirecta. En el *Repartimiento* de Sevilla fueron también heredados, según es de todos sabido, algunos eclesiásticos, que habían venido con las huestes cristianas y contribuyeron personalmente a la reconquista de la plaza. Sus bienes en muchos casos, sin olvidar los del propio arzobispo don Remondo, terminaron engrosando, por vía de donación, el patrimonio temporal del Cabildo.

Otra variedad del patrimonio del Cabildo estuvo constituida por las propiedades de índole urbana, donadas generosamente por el mismo Rey Sabio. Baste recordar entre ellas la donación de las *mezquitas* de Sevilla y las de algunos pueblos de la Sierra de Aroche. Sólo constituyeron una excepción las tres mezquitas situadas en la *judería,* reservadas por el monarca a la comunidad hebrea. También reservó otra para el culto de los *mudéjares,* que cedió a esta comunidad. Sin embargo, hizo merced al Cabildo de todas las tiendas situadas en las cercanías de la catedral.

Dentro del patrimonio dotal de la Iglesia no faltaron las donaciones de carácter monetario, iniciadas ya por san Fernando y acrecidas en años sucesivos por su hijo y sucesor en el trono. Baste recordar, entre éstas, las rentas, ya referidas, del almojarifazgo de Sevilla; los *diezmos* sobre los bienes de los judíos y moros adquiridos o arrendados a cristianos; los de los *donadíos* otorgados a obispos, ricos hombres y a las Ordenes Militares en los términos de Sevilla, Carmona y Arcos; los diezmos de los *ganados trashumantes: los treinta dineros* de los judíos, a ejemplo y costumbre de lo que se hacía en la Iglesia de Toledo y, por fin, el *quinto de las cabalgadas* que se tomasen a los musulmanes.

Este primer período de la formación del patrimonio del Cabildo se cierra con la *concordia* a la que los dos máximos representantes de la Iglesia, arzobispo y Cabildo, llegaron el año 1285. En ella acordaron

constituir las *mesas episcopal y capitular,* separando sus respectivos bienes. Hasta este momento, al referirnos a los bienes de la Iglesia hispalense se englobaba todo dentro del concepto unitario del arzobispo y Cabildo. A partir de esta concordia, tanto el arzobispo, como el Cabildo, delimitan sus propiedades, sabiendo cada uno de ellos cuaáles les pertenecen en exclusiva.[16]

Con la concordia de 1285 se cierra, repito, la primera etapa, la de la formación del patrimonio temporal del Cabildo de Sevilla. Hasta el siglo XV, en el que datamos el libro de las heredades del Cabildo, centro de atención de nuestro estudio, Isabel Montes distingue otras tres etapas: la del *crecimiento* (1286-1375); la de la *plenitud* (1376-1425), y finalmente, la de la *consolidación* (1426-1500).[17] Siguiendo a esta misma estudiosa[18] podemos precisar que el patrimonio rural del Cabildo de Sevilla al llegar al siglo XV estuvo constituido por 31.533 aranzadas o fanegas de tierra, lo que equivaldría a unas 15.766 hectáreas. A este rico patrimonio rural habría que sumar un inmenso patrimonio urbano, tanto en Sevilla como repartido por el dilatado territorio de su Arzobispado, cuya propiedad correspondía, bien al Cabildo en su *mesa capitular,* bien a la *Fábrica*, administrada por él.[19]

EL LIBRO DE LAS HEREDADES DEL CABILDO[20]

El título del códice

Antes de entrar en la descripción del códice, el primer problema que se nos plantea es el relativo a su verdadero título. ¿Es correcto el de *Libro de las heredades del Cabildo*, o sería más acertado el título de *Libro de las visitas de las heredades del Cabildo*? La falta de los 10 primeros folios no facilita nuestro empeño, pues en esta clase de

16. I. MONTES ROMERO-CAMACHO, *Propiedad y explotación de la tierra,* ob. cit., p. 21.

17. I. MONTES, ob. cit., p. 25.

18. A.C.A., Mesa Capitular, libros 1488, 1489 y 1501.

19. A.C.S., Fábrica, libros 366 y 376.

20. A.C.S, Mesa Capitular, Libro 1483. Aunque falta el fol. correspondiente a la portada, su título completo es: *Libro de las Heredades, assi olivares, como tierras de pan e donadíos e dehesas e solares e viñas e hierbas e tributos e casas.*

códices y de libros manuscritos no suele faltar el título completo, que solía encabezar el principio mismo del libro. En nuestro caso sólo disponemos del título *Heredades*, y este no es el original, pues le fue puesto a finales del siglo XVIII por el archivero capitular Antonio de San Martín, quien lo puso en el índice que figura desde entonces en la guarda del códice.

Al ocuparme de la reordenación de los fondos documentales del Archivo, allá por la década de los setenta, respeté el título del archivero San Martín, y con él figura en el inventario del Archivo. Para otros investigadores, en cambio, el título más correcto sería el de *Libro de visita de las heredades del Cabildo*. Bajo este título formaría familia con otros afines, en los que se recogen las visitas realizadas a las heredades del Cabildo a lo largo de varias centurias.[21]

I. Montes, buena conocedora de la documentación del Archivo, sin entrar en polémica, se inclinó por el título de *Visita de las heredades*, y en mi opinión no está falta de razón, con la sola excepción de nuestro códice y de la primera copia, la del año 1465, y la que, a su vez, se hizo de ésta en la primera década del siglo XVI, y que figuran con las signaturas de Mesa Capitular libros 1483 y 1484, siendo correcto adjudicar el título de *Libros de visitas* a los libros nº 1482 y 1485. En mi opinión, y luego de un análisis más detenido del contenido del libro, y en particular de su modo de redactar los asientos, creo que el título que se ajustaría más al contenido del libro sería el de *Libro de medidas, apeo y deslinde de las heredades del Cabildo*. En los Libros de Visita, en efecto, se hace constar siempre esta condición en el mismo encabezamiento, al principio del texto, como podemos constatar ya en el libro del año 1393, el primero de esta serie, que se abre con este título: *Libro de la visitación de las heredades de la Yglesia*.[22] Hay que señalar, además, que en los Libros de Visita se incluye siempre el nombre de los visitadores junto a la fecha de la visita, a la que se le da un carácter de «acta», que los visitadores autorizan con su firma y rúbrica al final de cada visita.[23] Esta misma redacción es la seguida en siglos posteriores, según puede verificarse en la redacción de los dos

21. Entre otros, los libros 1482, 1486 y 1487 a 1498 de la Mesa Capitular.

22. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1482. En la edición de mi Inventario, pág. 113, no se tuvo en cuenta la reducción de la fecha expresada por la Era a la Era cristiana, dándosele erróneamente la fecha del año 1393.

23. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1482, fol. 1.

cuadernos añadidos al final de nuestro *Libro de las heredades*.[24] En nuestro caso la praxis seguida al hacer los asientos es distinta, pues se encabeza con el nombre de la heredad, encadenándose los distintos asientos con la palabra *Yten*, o *Primeramente*, terminando con el reclamo de la heredad, que sigue.

Esta es una constante a tener muy en cuenta a la hora de establecer las diferencias estucturales. De este mismo carácter de Libro de Apeos y Deslinde de las Heredades participa la que calificamos como de primera copia del *Libro de las heredades*, datado el año 1465, así como la copia que de éste se hiciera a principios del siglo XVI y cuya última data es del año 1512.

En mi concepto, el título *Libro de las heredades del Cabildo* es el correcto para designar a estos tres libros, el códice de la Mesa Capitular 1483 y los de la misma sección 1484 y 1485. En estos tres casos, copia del mismo libro, la redacción empleada se acerca más a la de los asientos catastrales de los Libros de Apeo y Deslinde, que a la de los Libros de Visita de las Heredades, no descartando por ello que las mediciones y el deslinde de las heredades se hieciesen en presencia de los visitadores del Cabildo.

El soporte material

El códice, estructurado en forma rectangular, mide 41 cm de alto por 32 de ancho, aunque las medidas de los folios, un poco recortados al encuadernarlos, resulten de 40 por 30 cm. En la foliación original se numeraron 64 folios, reducidos en realidad a 54, pues faltan, según queda ya dicho, los 10 primeros. Posteriormente, sin duda a finales del siglo XVIII, algún archivero corrigió la foliación original, volviendo a numerar los folios, ahora con numeración arábica, resultando en total 54 folios.

El pergamino utilizado es la vitela, muy blanco, como era normal, por el lado de la carne, y más oscuro por la del pelo. En total, se emplearon 7 cuadernillos, de 5 bifolios los 5 primeros y de tres y medio los dos últimos, alternando invariablemente un bifolio de carne con otro de pelo, y faltando el de la carne en los cuadernillos 6º y 7º, que empiezan los dos por el de la piel.

24. A.C.S., Mesa Capitular, Libro 1483, folios 49-59, numeración moderna.

La encuadernación

No se corresponde cronológicamente con la escritura de los 5 primeros cuaderanillos, siendo, por lo menos, un siglo posterior. La encuadernación podría datarse, sin peligro de incurrir en un posible error, en la segunda mitad del siglo XVI. Para apuntar a esta fecha nos hemos guiado por la escritura impresa del papel, utilizado como forro interior de la cubierta, que no es la gótica libraria de las iniciales de muchos incunables, sino otra, claramente posterior, la normal de la imprenta del siglo XVI. Otro elemento interesante, a la hora de datar la encuadernación, ha sido el empleo de folios de una obra musical, en los que aparece ya el pentagrama, totalmente desconocido en producciones musicales anteriores al siglo XVI. Estos folios musicales con el pentagrama se encuentran también forrando por dentro el cuero de la cubierta o tapa del códice.

Foliación y reclamos

La foliación original, ya lo hemos dicho, se realizó, como era usual, en numeración latina. Por faltar los diez primeros folios, empieza por el XI, terminando con el LXIIII. El copista-artesano situó los números en el ángulo superior derecho del recto de cada folio, muy cerca del borde. La lectura resulta difícil en muchos casos por haberse borrado la tinta, muy pálida. En otros resulta imposible al haber desaparecido en el siglo siguiente, cortados por la cuchilla del encuadernador, quien para igualar los folios no dispuso de otro procedimiento.

A esta foliación original en numeración latina, el archivero Antonio de San Martín, sospecho, añadió a finales del siglo XVIII la actual numeración arábiga, realizada en estructura muy caligráfica y en tinta negra, perfectamente conservada. Este ilustre archivero, que dejó huellas imborrables de su paso por el Archivo,[25] también fue el autor del índice de las heredades, que figuran en el códice, y que escribió de su puño y letra en la hoja de guardas.

25. Es autor de un inventario del Archivo en 5 tomos y del «Indice del Archivo de esta Santa Iglesia de Sevillla». Ver: P. RUBIO MERINO, *Archivo de la Sta. Meetropolitana y Patriarcal Iglesia Catedral de Sevilla*. Fundación Ramón Areces. Madrid, 1987, p. 19.

Los reclamos, con los que se indica el orden sucesivo de los pliegos y al encuadernador el orden de su definitiva disposición en el libro, van escritos en el borde inferior central, escribiendo, en nuestro caso, el nombre de la heredad, que seguía a la que se acababa de asentar, o la primera palabra del folio siguiente, en los casos en que no había concluido el asiento completo de la heredad en cuestión. El copista o *scriptor* de nuestro códice utilizó el reclamo horizontal, no el vertical, muy del gusto de otros copistas. Hemos localizado 5 reclamos, situados en los fols. XXv, XXXv, XLVv y LVIIIv, que se corresponden con los fols. 10v, 20v, 40v y 48v de la foliación de Antonio de San Martín. El texto del reclamo queda encuadrado entre dos punos alargados y desconectados entre sí en forma de triángulo recostado a la izquierda, o a la derecha del texto del reclamo y separados en algunos casos, como en el del fol. XXv por un rasgo en tinta roja. La caja del texto suele ser de 26 × 19 cm con márgenes en blanco de 6 para las anotaciones. El número total de líneas no pasa de 44 por folio.

Conservación

Por lo general, puede calificarse de aceptable, aunque con algunas deficiencias, referidas, bien a las cubiertas del códice, bien a la conservación de la tinta, y por tanto a la del texto contenido en el códice. Los desperfectos en las cubiertas son evidentes. La primera, en efecto, ha sufrido pérdida de cuero, a consecuencia, sin duda, de roces excesivos con otros libros. Lo mismo hay que decir del cuero del lomo, desprendido en parte por arriba y sobre todo por abajo. También está deteriorado el rombo y los dos rectángulos, que lo incluyen, cuyos elementos decorativos resultan de difícil individualización en razón de su deficiente estado de conservación.

En cuanto al estado de la letra, sin perjuicio de lo que digamos en su momento, hay que señalar que la tinta de los folios correspondientes a la parte de la carne deja bastante que desear, resultando en muchos casos poco menos que imposible de leer. Tal ocurre, entre otros muchos casos posibles, con la letra de los fols. X, XI, XIIr, XVIIv y XVIIv. En cambio, la tinta de los folios correspondientes a la parte del pelo del animal se conserva en perfecto estado, tanto en sus elementos estructurales, como en los decorativos de la letra.

Hay que señalar, finalmente, que el fol. LXII, primero del cuaderno 6°, quedó enteramente en blanco. Lo mismo hay que decir de los fols. LXVI, LXVII y LXVIII, así como los cuatro últimos, éstos ya sin foliación y en muy deficiente estado de conservación.

Datación del Libro de las heredades

En la ficha archivística que hicimos de este códice al reordenar los fondos del Archivo lo datábamos entre los siglos XIV y XV. Hoy, tras un análisis más completo, tanto de la estructura de su letra, como de los elementos ornamentales de sus folios, nos inclinamos a pensar que la datación más correcta habría que fijarla en la segunda mitad del siglo XV. A esta conclusión hemos llegado analizando detenidamente la letra, que coincide con la de los sucesivos cuadernos que formaron al principio el *Libro blanco,* y cuya datación inicial consta en el primer folio,[26] siendo de señalar que, a diferencia con éste, el *Libro de las heredades* no fue el resultado de encuadernar en un solo tomo los cuadernos escritos a lo largo de más de una centuria, sino que responde todo, salvo los cuadernos 6° y 7°, a un solo momento cronológico. Los cinco primeros cuadernos fueron escritos de una vez en su redacción original y primitiva, que hemos datado en la segunda mital del siglo XV, muy cerca, si no ese mismo año, del 1465. Los dos últimos, el 6° y el 7°, que constan, repito, de 3 folios y medio cada uno, fueron añadidos en la segunda década del siglo XVI, antes de su posterior y definitiva encuadernación. Por lo demás, un examen superficial de la letra de los folios de estos cuadernos exige que se les separe cronológicamente de la de los 5 primeros cuadernos, lo que, por lo demás, no resulta aventurado, pues el mismo copista artesano no descuidó el incluir la data que en sus respectivos cuadernos manuales señalaron los agrimensores o medidores de las distintas heredades. Éstos, aunque encuadernados después sin respetar el orden cronológico, van del 5 de junio de 1510 al 10 de septiembre de 1517.[27]

26. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1477. Su datación original es la siguiente: «Libro de las Heredades e logares e mesquitas e baños, e carneçerías e dineros de la aduana, que dieron los muy nobles e altos Señores Reyes don ferrando, que ganó Sevilla... E acabósse de escrevir e corregir sábado veynte e un dias del mes de febrero Año del nasçimiento del Ntro. Salvador ihesu Xpto. de mill e quatroçientos e onze años».

27. El asiento del 10 de septiembre del año 1517 aparece antes que los del 1510.

La letra del códice

La letra empleada por el copista de los cinco primeros fascículos o cuadernos es la gótica libraria del más bello formato. El artesano ha extremado su habilidad y destreza caligráfica particularmente en el trazado de las iniciales mayúsculas. Éstas se corresponden por su elegancia con la más rigurosa praxis de la gótica libraria del siglo xv. En el caso de las mayúsculas hay que destacar el trazo estilístico de las iniciales, llamando la atención la belleza de las que abren los distintos capítulos o apartados referidos a cada una de las heredades registradas en el códice. Estas suelen ser la *I*, que aparece dos veces, en los fols. 11v y LVIIIIv; la *T*, que aparece 17 veces, en los fols. XIV, XX, XXIII, XXV, XXVII, XXXII, XXXVIII, XLI, XLVIIIv., XLVIIIIv, Lv, LIIv, LVv y LVIII; la *L* aparece en 4 ocasiones, en los fols XXXI, XLIIII, LIIII y LVIIII: la *M* se da una sola vez, en el fol. XLVIv, y la *E*, escrita también una sola vez, en el fol. LIv. El trazado de estas letras va realzado, al quedar incluido dentro de una decoración exquisita, que las convierte en auténticas miniaturas.

El resto de las mayúsculas lleva un trazado normal y más sencillo. El copista se limita a resaltarlas enmarcándolas por sus lados superior e izquierdo con sendos calderones de tinta roja y trazado sencillo. Con estas mayúsculas y en punto y aparte se pasa de unos asientos a otros dentro de los de la misma heredad y a partir de la inicial mayúscula iluminada. El resto de las mayúsculas recibe un trato normal. Por otro lado, el uso indistinto de la mayúscula y de la minúscula, referidas a nombres propios, o de palabras es una constante que se repite en todos los asientos. Lo mismo hay que decir del uso indiscriminado de las formas arcaicas, tal como en el caso de la *s*, empleada muchas veces en lugar de la *z*, usada indistintamente en los apellidos *Sánchez*, *Rodríguez*, etc. Otro caso de uso indiscriminado se da en el empleo de la *z*, en lugar de la *c* en las variantes del verbo *decir* y en el número *once*. También hay que referirse al uso de la *ç*, que sustituye a la *c*, como en el caso tan repetido de *arançada*. Otra forma arcaica, con mucha incidencia en nuestro códice, es el uso de la doble *tt* con valor de *c* la primera, como en el caso tan repetido de *dottor*. Finalmente, hay que recordar el empleo indiscriminado de la *f* en lugar de la *h*, como en *caficada*.

Uso de las abreviaturas. No abusó ciertamente nuestro copista del recurso a las abreviaturas, por lo demás menos frecuentes en este

tipo de códices que en los textos de carácter jurídico, filosófico o teológico. En nuestro códice sólo aparecen las abreviaturas de fácil interpretación lectiva. Abundan las clásicas abreviaturas por contracción, que suprimen, como es sabido, gran parte, o todas las letras intersilábicas, como en el caso clásico de *maravedíes*, reducida a las tres letras *mrs*, con el signo de la abreviatura encima. Algo parecido ocurría para expresar el apellido *Ferrández*, reducido a las letras *Ferrs* con el signo abreviativo encima de la segunda *r*. Las más frecuentes, sin embargo, son las abreviaturas por suspensión, en las que, por lo general, el copista suprime solo la letra final de una palabra, como en el caso tan frecuente de *que*, reducida a la *q* inicial.

La ornamentación. Las miniaturas en el Libro de las heredades

El arte de la miniatura, de *miniare*, «dar de minio», o de *iluminar* «alluminatura», «illuminatura», no podía faltar en un códice, como el que ocupa nuestra atención. El *Libro de las heredades* era el ejemplar «príncipe» destinado a registrar parte de las heredades rústicas del Cabildo, retirado de la brega del uso diario de los mayordomos y demás oficiales del Cabildo. Entre éstos hay que referirse a los agrimensores, encargados de deslindar y de medir las heredades rústicas del Cabildo. Para facilitar su trabajo solían llevar siempre, junto a sus cuadernos personales de notas, un ejemplar menos solemne o lujoso del libro de las heredades, en la cual anotaban sus observaciones. El ejemplar de lujo se guardaba en las arcas de la librería del Cabildo. Para su escritura se recorría a verdaderos maestros, artesanos de la caligrafía, y a consumados artistas en el uso de la iluminación. Esto nos lleva a subrayar lo que resulta casi obvio, a saber, que en la escritura de un códice intervenían distintas manos. Una era la del copista o artesano propiamente dicho y la otra la del miniaturista o iluminador. El primero era un calígrafo, que al principio del folio solía dejar en blanco un espacio, rectangular o cuadrado, que el iluminador rellenaba despues escribiendo la inicial de la mayúscula correspondiente, principio de capítulo o de asiento. Estos espacios miniados servían por lo general para «formar orlas, realzar títulos, o dar vistosidad y prestancia artística a la letra mayúscula, inicial del párrafo. En estos casos el scriptor trazaba con

lapiz de plomo la letra, que después será objeto de un artístico tratamiento».[28]

En nuestro caso no podemos referirnos a las rutilantes miniaturas que iluminaban códices y libros del Renacimiento. Las miniaturas del *Libro de las heredades* responden al más puro gusto estilístico, pero son más sobrias, evitando el empleo del oro, que convertía en piezas singulares a las miniaturas del Renacimiento. Como ya queda dicho, en nuestro *Libro de las heredades* sólo se iluminan las iniciales correspondientes al principio del registro de cada heredad, siendo la más usada la *T*, inicial de la palabra *Tienen*, que aparece hasta 17 veces, le siguen la *L* de los artículos *Los* y *Las,* empleada tres veces, y las *I, M* y *E*, que sólo aparecen una vez cada una.

Los motivos empleados en la decoración son los florales. El cromado queda reducido a dos colores, con alternancia del rojo y del azul para el trazado de la letra y para su posterior iluminación. En la decoración de la inicial mayúscula se utiliza la tinta roja, decorada con filigrana morada, tanto en su interior como en la prolongación de sus antenas o salidas, que se despliegan rodeadas de rosetas. Las antenas muestran muy sueltas sus rasgueos de tinta insertando junto a sus bordes grupos de tres y cuatro puntos iguales a los que aparecen en un misal de la Biblioteca Capitular, fechado hacia el año 1460, o el 1464 y el Comentario de Aristóteles encargado por Perafán de Ribera, conservado actualmente en la Biblioteca Universitaria de Sevilla.[29]

Como en el caso de la inicial del fol. XXV de nuestro códice en la decoración o filigrana del ojo se emplean los roleos insertados en círculos, conteniendo en el centro elementos trilobulados. La *M* del fol. XlVIv, muestra elementos derivados de los llamados arabescos del siglo XIII. Entre las iniciales iluminadas llaman también la atención por la forma de sus rasgos y por la elegancia de sus antenas la *L* del fol. XLIIIIr, realizada toda ella en un rojo fuerte y enmarcada dentro de un cuadro en tinta malva en la que campan roleos. Las antenas son también muy estilizadas con final en forma de lazo. Este motivo se repite exactamente en la misma letra del fol. LIIII, con la diferencia de suprimir la salida-antena superior derecha. En la *T* del fol. XLIr, el ojo

28. E. Ruiz, *Manual de Codicología*. Fundación Germán Sánchez Ruipérez. Ediciones Pirámide. Madrid, 1988, p. 179

queda ocupado por 4 roleos en forma de concha con amplias antenas, superior e inferior.

El autor del Libro de las heredades

La autoría material del códice ha quedado hasta ahora en el anonimato. Lo más que nos está permitido en este caso es sugerir, por vía de hipótesis, el nombre de su posible autor. Como ocurre en la mayoría de estos casos, nuestro códice carece de colofón. Esta carencia nos ha privado de la posibilidad de conocer el nombre del autor. Además, ya lo hemos repetido, al códice le faltan los diez primeros folios, en el primero de los cuales el artesano podría haber dejado constancia de su trabajo de copista. Para suplir esta carencia nos quedaba el recurso de los Libros de Fábrica de la Mayordomía del Cabildo, en cuyos asientos contables es posible encontrarse con el nombre de artistas y artesanos que trabajaban para el Cabildo. Sin embargo, a pesar de haber acudido a estos Libros de Fábrica,[30] no me ha sido posible documentar, identificándolo, al autor de nuestro códice. Como es bien notorio la actividad libraria del Cabildo hispalense era muy intensa por estos años, y para estos trabajos empleaba al mismo tiempo a diversos copistas e iluminadores.

Si por el tipo de la letra hemos datado el códice en la segunda mitad del siglo XV, entre los nombres con más posibilidades de haber sido su autor figuran los de Francisco Sánchez, el mozo, documentado entre los años 1467 y 1496, y que, sabemos, fue hijo de Francisco Sánchez, el viejo, «escribano de letra de obra».[31] Otro copista con posibilidad de atribuirle la paternidad material del códice es Nicolás Gómez, documentado, entre otros, por la profesora M. Carmen Álvarez,

29. Biblioteca Universitaria de Sevilla, ms. 322/131. Debo esta información a la amabilidad y gentileza de Mª Teresa Laguna.

30. A.C.S, Fábrica, libros 9-18. Son libros de cargo y data en los que los mayordomos asentaban las partidas libradas a artistas y a artesanos con cargo a la Fábrica. Estos libros citados van de los años 1462 al 1499.

31. Mª Luisa Pardo Rodríguez - E. Rodríguez Díaz, «La producción libraria en Sevilla durante el siglo XV: Artesanos y Manuscritos», en *Scribi e colofoni. Atti del Seminario de Erice. X Colloqquio del Comité Internationale de Paleographie latine* (Spoleto, 1993), pág 197.

a quien, dice, el año 1465 el mayordomo del Cabildo libró 2952 maravedíes «sin especificar por qué concepto».[32] Teniendo en cuenta, por otro lado, que el manuscrito, primera copia del *Libro de las heredades* está datado en el año 1465,[33] y que ésta pudiera ser también la fecha de nuestro códice, considero que no carece de fundamento la atribución de su autoría a Nicolás Gómez, autor a su vez de otros trabajos documentados como de ese mismo año.[34] Dando por buenas estas hipótesis, pienso que, con poco margen para el error, el *Libro de las heredades* del Cabildo podría datarse el año 1465, fecha documentada de su primera copia, y que su autor bien podría haber sido el citado Nicolás Gómez.

Contenido del *Libro de las heredades*

Tras el análisis codicológico, que contempla aspectos referidos al soporte material y a la estructura del códice, nos encontramos ya en condiciones de pasar al estudio de su contenido como libro-registro de las heredades del Cabildo hispalense. Ya hemos dicho que el códice se encuentra incompleto y que le faltan los diez primeros folios de la numeración original. En estos folios, lo sabemos acudiendo a su primera copia, datada, según queda dicho, el año 1465,[35] se encontraban asentadas las siguientes heredades: Palomares, Machalomar, Manjaloba, Torre de Dª María, huertas diferentes y la heredad de Tercia.[36] Centrados ya en el contenido de nuestro códice, digamos que el primer asiento es el de la heredad de Quintos, incompleto también por faltarle los dos primeros folios.

Por tratarse de un verdadero registro catastral, lo hemos dicho ya, el *Libro de las heredades* recoge el nombre del predio registrado, seguido de los datos necesarios para su individualización, como son la

32. M. C. Álvarez Sánchez, «Los artesanos del Libro en la Catedral Hispalense durante el siglo xv», separata de *Archivo Hispalense*, nº 215. Sevilla, 1987, pp. 14-16.

33. A.C.S., Mesa Capitular nº 1484.

34. M. C. Álvarez, Estudio y páginas citados.

35. El título completo de este libro es el siguiente: *Libro de las Heredades, asi olivares, como tierras de pan e donadíos e dehesas e viñas e huertas e tributos y casas...* A.C.S., Mesa Capitular, libro 1484.

36. A.C.S. Mesa Capitular, libro 1484.

situación geográfica, las unidades de producción de que consta: casas, olivares, tierras de pan, molinos, viñas, tributos y rentas decimales afectas a la heredad. Se incluyen las medidas y se deslindan los predios. La unidad de medida para las tierras de pan sembrar es la aranzada, equivalente a una fanega actual, y su fracción el estadal. En ocasiones la cabida de las tierras se expresa en «caficadas» o cahíces, cuya correspondencia con la aranzada se especifica. Las tierras dedicadas al cultivo del olivar o de la vid se señalan con el nombre de *suertes*. Se deslindan las heredades o las hazas que la componen y se incluye el nombre de los tributarios de cada heredad o parcela, especificándose la cuantía del tributo anual, así como si se encuentran sujetas al pago de los diezmos.

Este es el esquema general seguido en el asiento de las distintas heredades. Al referirnos a cada una en particular, nos limitaremos a recoger los datos sobre la fecha documentada de su pertenencia al Cabildo; sobre la ubicación, cabida y carácter de la explotación agraria. Para una más detallada y completa información remito al lector al libro de I. Montes, *El paisaje rural sevillano en la Baja Edad Media,* en el que recoge la historia detallada de cada una de las heredades del Cabildo.[37]

Heredad de Quintos. Su pertenencia al Cabildo está documentada desde el año 1367. Se encontraba junto a la «puente del Guadaira». Estaba constituida por olivares y tierra calma, con cabida superior a las 134 aranzadas.[38]

Heredad del donadío de Palmete. Su pertenencia al Cabildo se encuentra documentada en el Archivo desde el año 1376.[39] Ubicada también junto al río Guadaira, constaba de casas, tierras, dehesas y tributos. Su cabida sobrepasaba las 644 aranzadas.[40]

Heredad del Pago de la Oveja. Se encuentra documentada con anterioridad al año 1414. Se ubicaba en Tablada, al lado de Sevilla.

37. I. Montes Romereo-Camacho, *El paisaje rural sevillano en la Baja Edad Media.* Sevilla, 1989.

38. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1484, fol. 58.

39. A.C.S., Fondo Histórico General,caja 11, doc. nº 4-20.

40. A.C.S., Ibid. loc. cit, caja 11, nº 4.

Medía 32 aranzadas de tierra calma, más 2 de olivares y 12 de viñedo, todo ello dividido en 7 pedazos de tierra.[41]

Heredad del Pago del Toro. Situada en la Ribera, su pertenencia capitular está documentada desde el año 1293. Sus 11 aranzadas de tierra se encontraban divididas en 6 pedazos, uno de cuyos arrendatarios era el judío Abrahán Ornillo.[42]

Heredad del Olivar de la Reina. Es una de las propiedades mejor documentadas entre las del Cabildo. El arzobispo don Fernando de Albornoz (1371-1380) cedió al Cabildo la parte que compartía con él a cambio de la mitad de unas casas que servirían para solar del palacio arzobispal. Se encontraba en la Ribera, cerca de Carmona. Dividida en 7 suertes de olivar, medía 63 aranzadas con un total de 615 pies de «aceitunos».[43]

Heredad de Espero. Situada junto a Sanlúcar la Mayor, fue una de las heredades que constituyeron desde el principio el patrimonio temporal del Cabildo, ya desde el año 1285. Medía algo más de 205 aranzadas de olivar, divididas en 4 suertes, más 255 de tierras de pan sembrar y 33 viñas.[44]

Heredad de Gelillo. Integró también el patrimonio dotal del Cabildo, estando documentada desde el año 1264. Se encontraba en el término de Salteras, en el Aljarafe sevillano. Sus 100 aranzadas de viñedo se encontraban «en perdición». Las 6 suertes de olivar medían 113 aranzadas y las de pan sembrar, 125.

Heredad de Belma. Conocida también como heredad de Biedma, su pertenencia al Cabildo está documentada por lo menos desde el año 1365. Se ubicaba en el Aljarafe y medía 51 aranzadas, con casas, molinos, olivares y 6 viñas, con 15 aranzadas.[45]

41. A.C.S., ibid, Caja 1, nº35-A. Curiosamente, esta heredad, cuyo asiento falta en los primeros folios del libro, aparece otra vez a los folios LIII y LVr. Cfr. I. MONTES, *El paisaje rural sevillano en la Baja Edad Media.* Sevilla, 1989, pp. 463-464.

42. A.C.S., Fondo Histórico General, caja 85, nº 35-A.

43. I. MONTES, ob. cit., p. 53, nota 2.

44. I. MONTES, ob. cit. p.133. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483, fols. XX-XXIIv.

45. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483, fols. XXV-XXVIv; I. MONTES, ob, cit., p. 101.

Heredad de Quema. Había sido la alquería musulmana de Gelo y hasta el año 1418 se la identificaba como *Gelo la Mayor.* Era un lugar próximo a Aznalcázar, donado a la Iglesia por Alfonso X tras la muerte de su almojarife don Çuleimán, al que había pertenecido. Las tierras de pan se distribuían en 7 hazas con 145 aranzadas. Contaba también con una dehesa de 143 fanegas, más otras 115 aranzadas de viñedo divididas en 34 pedazos.[46]

Heredad de Palmaraya. Se encuentra documentada como pertenencia del Cabildo desde el año 1376. Se ubicaba también en el Aljarafe sevillano. Se trataba de una explotación de olivar, con 115 aranzadas, y de viñedo, distribuido en 7 pedazos.[47]

Heredad de Puslena. Fue una antigua alquería, radicada en el término de Alcalá del Río, documentada como pertenencia del Cabildo a partir de la concordia del año 1285. Fue una de las más dilatadas propiedades del Cabildo, con 404 fanegas de tierra calma, 10 aranzadas y casi 100 de viñedo.[48]

Heredad de la Robaina. Se encuentra documentada como propia del Cabildo desde el año 1294. Ubicada en el lugar de su nombre, perteneciente a la Orden de San Juan, en el término de Aznalcázar. Constaba de casas, molinos y 3 suertes de olivar.[49]

Heredad de Escacena. Perteneció al Cabildo desde el año 1361. Era una heredad muy completa, integrada por 168 fanegas de tierra de pan sembrar y 7 aranzadas de olivar, repartidas en 6 suertes. Contaba tambien con herrería y ollería propias.[50]

46. I. MONTES, *El paisaje rural sevillano*, ob. cit., pp. 357-362. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483, fols. XXVII-XXX v.

47. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483, fols, XXXIIII-XXXV.I. MONTES, ob. cit., p. 394.

48. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483, fols.XXXII-XXXVII. I. MONTES, ob. cit., pp. 419-422.

49. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483, fols. XXXVIIv - XXXVIII. I. MONTES, ob. cit., pp. 362-363.

50. A.C.S. Mesa Capitular, libro 1483, fols. XXXVIII-XL. I. MONTES, ob.cit., pp. 351-352.

Heredad de Bollullos. Situada en el distrito de Aznalfarache, muy próxima a Sevilla. Perteneció al Cabildo desde el mismo Repartimiento de Sevilla. Constaba de casas, 2 molinos, 235 aranzadas de olivar y 5 y media de viña.[51]

Heredad de Pilas. Formaba parte de las aranzadas repartidas por Alfonso X a algunos clérigos. Su pertenencia al Cabildo está documentada desde principios del siglo XV. Constaba de 3 suertes de olivar, que sumaban 57 aranzadas.[52]

Heredad de Benahacín. Se trataba de una alquería situada en el término de Pilas con pertenencia capitular desde el año 1313. Constaba de casas con sus dependencias, amén de 211 aranzadas en suertes de olivar.[53]

Heredad de Espechilla. Situada en el término de Tejada, era también una alquería. Su pertenencia al Cabildo se encuentra documentada desde el año 1346. Se repartía en 5 suertes de olivar con 245 aranzadas, más una dehesa de encinas y un pedazo de viña.[54]

Heredad de Manzanilla. El Cabildo poseía dos propiedades en la alquería de Manzanilla, documentadas desde finales del siglo XIV. La mayor constaba de 329 fanegas de tierra, con dehesa de alcornocal incluida. La menor de las propiedades comprendía casas, lagares y 6 pedazos de viña.[55]

Heredad de Tejada. También era conocida como heredad de Peñalosa. Se encontraba en el término de Tejada y perteneció al Cabildo desde principios del siglo XV. Constaba de 428 aranzadas.[56]

51. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483, fols. XLI-XLIII. I. MONTES, pp. 380-383.
52. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483, fols. XLV-XLVIv.
53. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483, fols. XLVI- XLVIIv. I. MONTES, ob. cit., pp. 365-366.
54. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483, fols. XXXVIII-XXXVIIII.
55. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483, fols. XLVIII-XLIXv. I. MONTES, ob. cit., pp. 347-350.
56. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483, fols. LI-LIIr.

Heredad de Castilleja del Campo. Eran dos donadíos, conocidos también como heredad de Santa María. Su pertenencia al Cabildo está documentada desde el año 1294. Medían 282 y 120 aranzadas, respectivamente.[57]

Heredad de la Rinconada. Ubicada en el término de esta villa, en la Ribera, camino de Sevilla a Córdoba, perteneció al Cabildo desde el año 1378. Estaba dividida en 9 hazas de tierra calma, con 26 aranzadas, además de 2 pequeñas viñas.[58]

Mesón de Cantillana. Se encontraba situado en el arrabal de este nombre, en la villa de Cantillana. No consta la data de su pertenencia al Cabildo, pero muy bien podría tratarse del resto de la donación de la villa, que hiciera al Cabildo el rey Fernando III, o que formase un todo con el vecino donadío, conocido por Vega Palacios, perteneciente al Cabildo desde la concordia del año 1285.[59]

Heredad de la Algaba. Documentada como propia del Cabildo desde mediados del siglo XIV. Se repartía en 11 hazas de tierra de pan, con un total de 74 aranzadas, más 3 suertes de olivar y una viña con 24 aranzadas.[60] [61]

Heredad de Mudapelo. Ubicada en el término de Burguillos, junto a Villanueva del Río, perteneció al Cabildo desde principios del siglo xv. Medía 816 fanegas de tierra, más una dehesa, aneja al donadío, cuya cabida no consta.[62]

Heredad del Vado de las Estacas. Se encontraba en el término de Alcalá del Río, a ambas orillas del Guadalquivir. Perteneció al Cabil-

57. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483, fol.LII. I. MONTES, ob. cit., pp.353-354.

58. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483, fols. LIIv -LIII. Fondo Histórico General, caja 39, nº 2. I. MONTES, ob. cit., pp. 408-409.

59. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483,fol. LVv; Fondo Histórico General, caja 27, nº4.

60. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483, fols. LVv.-LVIII.

61. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483, fols. LVv.-LVIII. I. MONTES, ob. cit., pp. 414-419.

62. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483, fol. LVIIII. I. MONTES, ob. cit., pp. 425-429.

do desde el año 1393. Medía 700 fanegas de pan sembrar, repartidas en 12 hazas, con cañamales, un higueral y un soto.[63]

Otras heredades. Nuestro *Libro de las heredades*, en su redacción original, termina, sin lugar a dudas, con el asiento de la heredad del Vado de las Estacas, cerrado en el fol. LX. En los asientos siguientes hasta el fol. LXVIIII se registran todavía las siguientes heredades: *Bodegas de Aznalcázar, heredades de Galuchena, de Coria, de la Rinconada, de la Macarena, de Manjaloba, Machalomar y de Camas.*

Ya hice notar en su momento que el registro de estas últimas heredades se hace en pliegos añadidos al final y encuadernados posteriormente en el mismo libro. Todos estos asientos tienen en común, que están datados por los mismos agrimensores de las respectivas heredades, aunque al encuadernarlos no se tuvo en cuenta el orden cronológico, correspondiente al momento de su escritura. Van del año 1510 al 1517, siendo el primero el de la heredad de Galuchena, con asiento al fol. LXIv, del 6 de septiembre de 1515, y el último el dedicado a la heredad de Camas, de 1510.

Todos estos asientos tienen en común el tipo de letra, una gótica libraria redonda, claramente de principios del siglo XVI. La redacción adopta en todos la forma de edicto o de notificación, con el nombre de los autores del negocio jurídico y su titulación: «Yo, Pedro de Vega e yo Juan de Pedraza, partidores desta muy noble e muy leal çibdad de Sevilla e su tierra». Tras la intitulación sigue la notificación: «Fazemos saber e damos fe», seguida de la fecha, crónica, expresada por el año del «nascimiento de Ntro. Salvador Ihesu Xpto.». Acto seguido, hacen constar que actúan «por mandado de los muy Reverendos señores, deán e Cabildo de la Santa Yglesia de Sevilla», cuyo mandato les ha sido dado para medir la tierra de... que es de los dichos señores». Finalmente, se señala el objeto de su trabajo, que es medir «las arançadas de tierras calmas e suertes de olivar e güerta, que en ella medimos, que son las siguientes», terminando invariablemente con el nombre del encargado de enseñarles las heredades y ayudó a medirlas.[64] Salvo esta

63. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483, fols.LVIIIIv.-LX. I. MONTES, ob. cit., pp. 422-425.

64. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483, fol. LXIv.

diferencia, tan notable, el método de trabajo seguido por los medidores es exactamente el mismo que el seguido por los que figuran en la redacción original del *Libro de las heredades*. En cada caso, en efecto, se mide y deslindan las distntas hazas y las suertes de olivar, etc., terminando con el resumen de la cabida total de la heredad, y dando fe del trabajo realizado. Sigue la firma de los medidores y la fecha.[65] Es de notar que la firma sólo se enuncia, refiriéndose al acto de la firma: «En fe de lo qual firmamos aqui nuestros nombres». Estos no se incluyen, como hicieran en el encabezamiento del principio. Esta circunstancia nos autoriza a pensar, y así lo hemos constatado por documentación más moderna, que los agrimensores iban provistos de sus cuadernos, que redactaban sobre la marcha, y que luego entregaban al mayordomo del Cabildo, el cual ordenaba después trasladar su contenido a los correspondientes libros de heredades.[66]

65. A.C.S., Mesa Capitular, libro 1483, fol. LXI.

66. En el Archivo se conservan muchos cuadernos de estos agrimensores del Cabildo, según puede verse en mi Inventario, pp. 406-408.

L'ONOMÀSTICA DE SOGORB AL SEGLE XVI

PERE SABORIT BADENES

L'onomàstica del bisbat antic de Sogorb l'hem estudiada a partir de distintes fonts:

1. El breviari segobricenc intitulat *Breviarium secundum ritum Sanctae ac devotae catedralis eclesiae segobricensis* (Valentia,1565).[1]

2. Els noms emprats als testaments que es conserven a l'arxiu de la Seu de Sogorb.[2]

3. Els titolars de les capelles de la mateixa Seu.[3]

4. La iconologia dels retaules.[4]

Avui, podem vore com l'onomàstica és canviant, i, dissortadament, ens trobem davant molts noms que no tenen res a vore amb el cristianisme. Els nostres avantpassats tenien els sants com a protectors i intercessors davant Déu, de les seues famílies, dels seus gremis, dels seus pobles i dels distints afers que hi portaven. Aquesta mentalitat, sempre fixa, va evolucionant, perquè són introduïts nous sants als distints indrets. L'esmentada evolució ens dóna la major o menor

1. Sogorb. Col.lecció particular.

2. SABORIT BADENES, Pere: *Morir en el Alto Palancia*. Segorbe-1991. A.C. S. Vi. 1-62

3. A. C. S. Llibre d'aniversaris 1547. Llorens RAGA PEREGRIN: *El Claustro gótico de la Catedral de Segorbe*. Valencia -1970

4. RODRÍGUEZ CULEBRAS, Ramon: *Fondos del Museo Catedralicio Segorbe*. Pobla de Vallbona-1990. Benito Domenech, F., y José L.Galdón José L. Vicent Macip (c 1475-1550) Valencia- 1997.

influència de les distintes mentalitats, moltes vegades són el reflex dels ordes religiosos, que treballen al lloc. Altres la nòmina es renova, perquè un nou sant és elevat als altars, o una plaga fa que el protector invocat tinga un major ressò davant els fidels.

Sants segons el Breviari

Gener: 1, Circumcisió; 2, Vuitada de sant Esteve; 3, Vuitada de sant Joan; 4, Vuitada dels Innocents; 5, Vigília; 6, Sants Reis; 7, Julià; 9, 10, 11, 12, 13, Vuitada dels Reis; 14, Fèlix, prevere i màrtir; 15, Maur; 16, Honorat; 17, Antoni; 18, Prisca; 19, Màrius; 20, Fabià i Sebastià; 21, Agnès; 22, Vicent Màrtir; 23, Emerenciana; 24; Antoni; 25, Conversió de sant Pau; 26, Policarp; 27, Vuitada dels sants Fabià i Sebastià; 28; V. de santa Agnès; 29, V. de sant Vicent; 31, Ildefons.

Febrer: 1, Ignasi, bisbe; 2, Purificació; 3, Blai; 5 Àgata; 6 Dorotea; 7, Simeó, patriarca; 10, Escolàstica; 11, Eufrosiana; 12, Eulàlia de Barcelona; 13, Paula continent; 14, Valentí; 15, Apolònia; 16, Juliana; 17, Hilari, bisbe; 18, Marcel, papa; 19, Suplici; 20, Fructuós i companys; 21, Timoteu; 22, Càtedra de Pere; 23, Gerard; 24, Maties i Columba, verge; 25, Projecte, màrtir; 26, Brígida; 27, Leandre; 28, Trasllat de sant Agustí.

Març: 1, Fulgenci; 2, Florència; 3, Vuitada de sant Maties; 4, Emeteri; 5, Pau, l'ermità; 7, Tomàs d'Aquino; 8, Perpètua i Felicitat; 9, Joan l'almoiner; 10, Els quaranta soldats màrtirs; 11, Gregori, bisbe; 12,Telesfor, papa; 12, Gregori, papa; 13, Eufràsia; 14, Agapit; 15, Longí; 16, Basili, bisbe; 17, Gabriel, arcàngel; 18, Patrici, bisbe; 19, Josep; 20, Brauili, bisbe; 21, Benet, abat; 22, Eusebi, prevere; 23 Cèsar, bisbe; 24, Julià, Bisbe; 25, Anunciació; 26, Sabina; 27, Timoteu; 28, Salví, bisbe; 29, Llúcia; 30, Marc i companys màrtirs; 31, Fídia, verge.

Abril: 1, Vuitada de Santa Maria; 2 Francesc de Paula; 3, Isidor; 4, Ambròs; 5, Vicent; 6, Joan, ermità; 7, Maria egipcíaca; 8, Victorià, abat; 9, Eusiqui i companys; 10, Toribi; 11, Lleó, papa; 12, Gregori Naziancè; 13, Hermenegild; 14, Tiburci; 15, Marcel; 16, Engràcia; 17, Anicèt; 18, Quintí; 19, Romà i companys; 20, Felicitat; 21, Cristià; 22, Soter; 23, Jordi; 24, Germà; 25, Marc; 26, Clet; 27, Teodora; 28, Vidal; 29 Pere, màrtir,;30 Caterina de Sena.

Maig: 1, Felip i Jaume apòstols; 2, Atanasi, bisbe; 3, Invenció de la Santa Creu; 4, Mònica; 5, Torquat; 6, Joan davant la porta llatina;

7, Consagració de l'altar de la catedral; 8, Aparició de sant Miquel; 9, Alexandre, papa; 10, Gordià i Epimac; 11, Ponç, bisbe; 12, Nereu; 13, Conversió de sant Agustí; 14, Víctor i els màrtirs coronats; 15, Bonifaci, màrtir; 16, Antoni de Florència; 17, Maria de Jaume i Salomé; 18, Yvon, doctor; 19, Potenciana, verge; 20, Eustaqui; 21, Bernardí; 22, Quitèria; 23, Domènec de la Calçada; 24, Donacià; 25, Urbà, papa; 26, Eleuteri, papa; 27, Joan, papa; 28, Guillem, confessor; 29, Trasllat de Nicolau; 30, Fèlix, papa; 31, Peronella.

Juny: 1, Pamfili; 2, Marcel.lí i Pere; 3, Erasme; 4, Procés i Martinià; 5, Els set germans màrtirs; 6, Víctor; 7, Cugat; 8, Medard; 9, Fèlix; 10, Onofre; 11, Bernabeu; 12, Basilides; 13, Antoni; 14, Germà; 15, Vito i Modest; 16, Anselm; 17, Marina; 18, Marc i Marcel.lià; 19, Gervasi i Protasi; 20, Silveri; 21, Paulí; 22, Deu mil màrtirs; 23, Marcial; 24, Joan Baptista; 25, Vuitada; 26, Joan i Paulí; 27, Vuitada; 28, Lleó, papa; 29, Pere i Pau; 30, Pau.

Juliol: 1, Vuitada de Joan; 2, Visitació de la Mare de Déu a Elisabet; 3 al 9, Vuitada; 10, Cristófol, 11; Trasllat de sant Benet; 12, Els set germans macabeus; 13, Margarida; 14, Bonaventura; 15, Quirze i Julita; 16, Triomf de la Creu; 17, Aleix; 18, Esteve, papa; 19, Joaquim; 20, Justa i Rufina; 21, Praxede; 22, Maria Magdalena; 23, Apol.linar; 24, Cristina; 25, Jaume, apòstol; 26, Anna; 27, Vuitada, 28; Nazari i Cels; 29, Marta, verge; 30, Abdó i Senén; 31, Vuitada de sant Jaume.

Agost: 1, Pere ad vincula; 2, Fèlix; 3, Invenció d'Esteve, 4; Domènec, 5; Santa Maria de les Neus; 6, Transfiguració; 7, Donat; 8, Ciriac; 9, Romà; 10, Llorenç; 11, Tiburci; 12, Clara; 13, Hipòlit; 14, Vuitada de sant Llorenç; 15, Assumpció de Santa Maria; 16, Roc; 17, Coronació de la Verge; 18, Vuitada de Santa Maria; 19, Lluís; 20, Bernat, 21; Vuitada de Santa Maria; 22, Vuitada de Santa Maria; 23, Sixt; 24, Bartomeu; 25, Genís; 26, Roc; 27, Ruf; 28, Agustí; 29, Degollació de sant Joan B.; 30, Fèlix i Audaç; 31, Vuitada de sant Bartomeu.

Setembre: 1, Gil; 2, Antoni; 3, Prisc; 4, Marcel; 5, Adrià; 6, Gorgoni i Doroteu; 7, Evorci; 8, Nativitat de Maria; 9, Vuitada; 10, Nicolau de Tolentí; 11, Protus i Jacint; 12 i 13, Vuitada; 14, Exaltació de la Creu; 15, Vuitada; 16, Eufèmia; 17, Lambert; 18, Joan Crisòstom; 19, Nicomedes; 20, Eugènia; 21, Mateu; 22, Maurici; 23, Tecla; 24, Lli; 25, Corneli; 26, Cebrià; 27, Cosme i Damiá; 28, Vuitada de sant Mateu; 29, Miquel, arcàngel; 30, Jeroni.

Octubre: 1, Remigi; 2, Rafael; 3, Vuitada; 4, Francesc; 5, Apol.linar;

6, Àngels custodis; 7, Marc, papa; 8, Vuitada; 9, Donís; 10, Gerard; 11, Vuitada de Francesc; 12, Leodegari; 13, Faust; 14, Calixt; 15, Evald; 16, Hilarió; 17, Sergi i Bach; 18, Lluc; 19, Trasllat de sant Valer; 19, Caprasi; 20, Onze mil verges; 21, Nunilona i Alodia; 23, Servand; 24, Màrtirs de Saragossa; 25, Vuitada de Lluc; 26, Crispí; 27 Vicent, Sabina i Cristeta; 29, Narcís, bisbe; 30, Claudi, Lupert i Víctor; 31, Vuitada dels apòstols.

Novembre: 1, Tots Sants 2, Fidels difunts 3 al 8 Vuitada dels Sants . 9, Passió de la imatge del Senyor. 10 Cèsar, 11 Martí bisbe. 12, Emilià. 13, Brici, 14, Mena. 15, Lleonard, 16, Quatre màrtirs coronat 17 Aciscle i Víctor. 18 Vuitada de sant Martí. 19 Elisabet. 20 Teodor. 21 Columbà. 22, Cecília, 23, Climent. 24, Crisògon. 25, Caterina 26, Pere alexandrí. 27, Jaume. 28, Facund. 30, Sadurní 31, Andreu

Desembre: 1 Eligi, 2 Damàs , 3 Leocàdia, 4 Bàrbera, 5 Vuitada de sant Andreu, 6, Nicolau, 7, Cedoni, 8 Concepció de la Verge, 9 Vuitada. 10 Eulàlia. 11 i 12 Vuitada de la Concepció. 13 Llúcia 14 i 15 Vuitada de la Concepció. 16 Nicasi, 17 Llàtzer, 18 Expectació del part. 19 Paulí de Narbona. 20 Domènec de Silos 21 Tomàs ap. 22 Anastàsia. 23 Vuitada de sant Tomàs 24, Vigília, 25 Nadal,. 26, Esteve, 27, Joan evangelista. 28 Sants Innocents 29 Tomàs bisbe 30 Vuitada 31, Silvestre.

Onomàstica del segle XVI als testaments de la Seu

Noms dels testadors: Joan, Caterina, Elisabet, Francesc, Pere, Maria, Antoni, Anna, Jaume, Magdalena, Miquel, Simó, Àgata, Esperança, Ambròs, Martí, Quitèria, Barbera, Ursola, Nadal, Pasqual, Dolsa, Leonor, Violant, Teresa, Domènec, Bernardí, Àngel, Bartomeu, Esteve, Mateu, Tomàs, Damià, Gil, Lluís, Andreu, Marià, Gràcia, Blai, Cristòfol, Margarida, Beatriu, Vicent, Fulgenci, Julià, Velasc, Alexandre, Baltasar, Batiste, Felip, Gabriel, Gaspar, Josep, Serafí, Marc, Agnès, Onofre, Sebastiá, Alexis, Dorotea, Marcel, Huguet, Aparici, Bertran, Olalla, Didac, Raimon, Agustí. Mónica.

Capelles de la Seu de Sogorb al XVI

Sant Valer. Al XV hi ha dos benifets, un a sant Valeri, l'altre a als protectors contra la pedra: Abdó i Senén.

Capella de la Santa Creu. es veneren amb dobles la Santa Creu, la Transfixió, santa Maria Magdalena, són el benifet de l'Esperança i de sant Honorat.

A la de *Sant Jeroni* es veneren els sants Sebastià i Fabià, sant Nicolau, i se celebren dobles a sant Sebastià, i sant Miquel. Hi ha un retaule de Sant Vicent Ferrer.

Tots Sants. Hi radica la confraria de la Verge de la Seu. Se celebren dobles a sant Nicolau, sant Bernat, sant Miquel, sant Bartomeu, sant Blai, sant Josep. Hi ha el benefici de sant Nicolau.

Santes Clara i Eulàlia. La capella de Santa Eulàlia i Santa Clara, fou fundada pel bisbe Francesc Riquer i Bastero al 1402. Segons el Llibre d'aniversaris, se celebren dobles a Santa Eulàlia, el 12 de febrer, a Santa Clara, el 12 d'agost, a les Santes Maries, el 26 de maig. Hi són radicats a la capella, els benifets de Santa Clara, Santa Eugènia i els Sants Joans. Al retaule que presideix la capella, hi són Santa Clara i Santa Eulàlia de Barcelona, a la taula central. Distintes escenes de la vida d'ambdues santes als carrers laterals; apareix Sant Francesc rebent la professió religiosa de Santa Clara.

Sants Antonis: Sant Antoni Abat i Sant Antoni de Padua són venerats a la mateixa capella. Es celebren dobles a cadascú dels sants al seu dia: 17 de gener i 13 de juny.

Sant Jaume. A la capella de Sant Jaume es celebra la dobla al seu honor el 25 de juliol.

Purissima Concepció: 2 dobles a la Immaculada.

Sant Andreu i sant Francesc. La capella, al segle XIII, estava dedicada al Davallament de la Creu. Tenia el benefici de Sant Andreu.

Anunciació. A la capella de l'Anunciació es celebraven dobles, el dia de l'Anunciació, 25 de mars i el de la Nativitat, 8 de setembre.

Capella de la Pietat. Existia a la claustre de la Seu.

ICONOGRAFIA DE LA SEU

El retaule major: Es va concloure l'any 1530, la iconografia del retaule descriu l'abraçada de la Mare de Déu a Lacaries i Elisabet a la porta daurada. El naixement de la Verge, on Joaquim acompanya santa Anna, L'Anunciació amb la Verge i l'arcàngel Gabriel, La Visitació de Maria a Elisabet, L'Adoració dels pastors al nen Jesús, acompanyat de sant Josep i la Mare de Déu, Els tres Reis mags: Baltasar, Melcior

i Gaspar. El Crist camí del Calvari, on retroba sa mare i les Maries. La crucifixió amb sant Joan, la Mare de Déu, les Maries i Nicodem. El sant enterrament amb Nicodem i Josep d'Arimatea, la Resurrecció, l'Ascensió i la Vinguda de l'Esperit amb la Mare de Déu, les Maries i els Sants apòstols. El Trànsit de Maria envoltada del Sants apòstols, Santa Apol.lònia, Sant Bernat, Sant Cristòfol, Sant Esteve, Sant Gil, Sant Pau, Sant Pere, Santa Quitèria, Sant Roc, Sant Vicent màrtir, Melquisedec, el profeta Elies, El Salvador eucarístic.

Retaule de Sant Vicent. Sembla procedir de l'església de la Sang, on tenia la seu la confraria del mateix nom. Els sants venerats són sant Vicent Ferrer, sant Cristòfol, sant Roc, sant Llorenç i sant Sebastià. A la predel.la descriu la guarició de la pesta per sant Vicent dels monjos de sant Bernat. Avui el retaule és al Museu de la Seu. (Benito i Galant 1997: 84-125)

Del *retaule de Miquel Alcanys* del xv resta l'encontre a la porta daurada com l'havíem trobada al retaule de Macip, és a dir, la Mare de Déu amb Zacaries i Elisabet.

Del *cercle de Pere Nicolau* són els tondos, que avui es troben al museu diocesà de Sogorb i al de Barcelona representant L'Ascensió, el Trànsit de la Mare de Déu, Sant Jordi, Sant Sebastià i Sants Cosme i Damià, Pentecosta i els evangelistes Sant Lluc i Sant Marc, Rodriguez Culebras parla de la possibilitat de la pèrdua dels que representaven Sant Joan i Sant Mateu.

Del *retaule del Sant Sopar de Jacomart,* que era a la Cartoixa de Val de Crist, ens trobem el Sant Sopar, Sant Miquel, Sant Joan Baptista, la Verge del Àngels, Sant Martí i Sant Hug.

El retaule de Sant Lluc ens dóna la iconologia de l'evangelista, i, a més el calvari amb la Mare de Déu i Sant Joan al peu de la Creu, Sant Lluc presenta la icona del Crist a la Verge, celebra la missa en presencia de la Verge, escenes de la vida del sant, que cura un xiquet i predica. A la predel.la, les imatges de Sant Joan Baptista, la Magdalena, la Mare de Déu, Sant Sebastià, Sant Joan evangelista i Sant Miquel.

Retaule de la Visitació. Escena central amb la mare de Déu i Elisabet, el Calvari amb les tres creus, les Maries, la Verge i Sant Joan, Sant Bernardí de Siena, Sant Lluc, la Pietat, Sant Pere i Sant Joan Evangelista, Sant Abdó i Sant Senén.

Retaule de la vida de Maria. Els temes són els que hem vist sobre la vida de la Mare de Déu: l'Anunciació, la Verge sedent, la Coronació, el Naixement, la Resurrecció, l'Ascensió, Pentecosta i La Dormició.

Les polseres estan dedicades a Sant Pau, Sant Andreu, Sant Miquel i Sant Rafael, que completen a l'arcàngel Gabriel representat anunciant a Maria que seria mare, Sant Antoni Abat, Santa Maria Magdalena, Sant Onofre i Santa Maria Egipciaca Sant Josep amb la Mare de Déu i l infant Jesús.

Les taules de Roderic d'Osona representen Sant Gregori el Gran, Sant Vicent Màrtir i la Fugida a Egipte.

La crucifixió de Sant Pere és objecte d'una taula del cercle de Paolo de Leocadio.

Retaule de Sant Gregori: La taula central representa la celebració eucaristica amb les ànimes, que compareixen al judici final. Les laterals representen Sant Joan Baptista i Santa Caterina d'Alexandria. A la predel.la, hi ha escenes de la Passió: Getsemaní, la Flagel·lació, la Crucifixió, Jesús camí del calvari, i la Pietat.

Hem volgut relacionar l'onomàstica dels testadors dels protocols, que es conserven a l'arxiu de Sogorb, amb els sants venerats a la catedral, dels quals tenim testimoni pel breviari, el culte i els retaules dels segles XV i XVI. La taula ens dóna visualment la relació entre :

Nom testador	Breviari	Iconologia	Culte
Joan Baptista i Evangelista	x	x	x
Caterina	x	x	x
Elisabet	x	x	x
Francesc	x	x	x
Pere	x	x	x
Maria	x	x	x
Antoni Pàdua i Abat	x	x	x
Anna	x	x	x
Jaume	x	x	x
Magdalena	x	x	x
Miquel	x	x	x
Simó	x	x	
Àgata	x	x	x[5]
Esperança	x	x	x
Ambròs	x		
Martí	x	x	x[6]

5. Santa Àgata és la patrona de la propera vila de Xèrica.

6. Sant Martí era el sant titular de l'església de la Cartoixa de Val de Crist, fundada per Martí l'Humà.

Quitèria	x	x	
Barbera	x	x	x[7]
Ursola			
Nadal	x	x	
Pasqual	x	x	
Dolça			
Leonor			
Violant			
Teresa			
Domènec	x		
Àngel	x	x	
Bernardí	x	x	
Bartomeu	x	x	x
Esteve	x	x	
Mateu	x	x	
Tomàs	x	x	
Damià	x	x	
Gil	x	x	
Lluís	x		
Andreu	x	x	x
Marià			
Gràcia		x	x[8]
Blai	x	x	
Cristòfol	x	x	x
Margarida	x	x	x
Beatriu			
Vicent	x	x	x
Fulgenci	x		
Julià	x		
Velasc			
Alexandre	x		
Baltasar	x	x	x
Felip	x	x	
Gabriel	x	x	
Gaspar	x	x	x
Josep	x	x	x
Serafí			
Marc	x	x	
Agnès	x		
Onofre	x	x	
Sebastià	x	x	x

7. A la torre de la catedral hi havia la capella de Santa Bàrbara.

8. Capella de la Verge de Gràcia l'església de Sant Pere. Cf. Aguilar, Francisco de Asís. *Noticias de Segorbe y su obispado*, t. 1, p. 201 Segorbe, 1975.

Aleix	x		
Dorotea	x		
Marcel	x		
Huguet		x	
Aparici			
Bertran			
Olalla	x	x	x
Dídac			
Raimon	x		
Mònica	x		
Agustí	x		

Si analitzem els patronímics vorem que tan sols Ursola, Leonor, Dolça, Violant, Teresa, Aparici, Velasc, Dídac i Bertran no apareixen al breviari de la Seu. Ursola pertany al grup de les Onze mil verges, el culte de les quals està molt introduït a l'edat mitjana. Hug, amb el diminutiu Huguet, es troba a la iconologia, però no al breviari. S'hi dóna una presència forta dels sants apòstols: Joan, Pere, Jaume, Bartomeu i Andreu. També els sants de la infantesa de Jesús, com Maria, Josep, Anna, Joan Baptista i Elisabet, a més dels sants reis Baltasar i Gaspar. Tot mostra que els sants de la infantesa de Jesús, impulsat el seu culte per la Devotio Moderna, havien penetrat aleshores en la patronímica cristiana. Maria Magdalena és un dels sants evangèlics que forma part de tots els grups, havent estat formant part dels companys de Jesús a la Passió i de la vida pública. Amb Maria, el nom Esperança, titular del monestir dels Geranis, prop de la ciutat episcopal, és l'única advocació mariana representada, a tots els grups. Sant Miquel, defensor contra el dimoni, és un sant venerat i present a tota l'església, pesa les animes abans d'introduir-les al cel o rebutjar-les i venç l'enemic. El altres noms que trobem sempre són el sant valencià Vicent, que rep culte arran de la seua canonització per Calixt III, Sant Martí de Tours, venerat com a exemple de caritat cristiana, procedent de França, hi tenia dedicada l'església principal de la Cartoixa de Val de Crist. Santa Bàrbera, advocada contra les tempestes, era venerada a la seua capella de la torre de la Seu, sant Cristòfol del grup dels catorze sants protectors, el màrtir Sebastià, el monjo sant Antoni, protector dels animals agrícoles, molt apreciats, pel món dels pagesos, la santa alexandrina Caterina, santa Margarida, santa Eulàlia, la màrtir barcelonina, introduïda pel bisbe Francesc Riquer i Baster, a la capella

del claustre, al 1402, sant Francesc, molt popular al poble cristià i propagat pel seu orde religiós.

Amb doble presència, és a dir, a la iconologia i al breviari, hi trobem els protectors Gil, Blai i Onofre, sant Bernardí, missioner franciscà del segle XV, els bíblics Mateu, Tomàs, Felip, com a sants apòstols, el màrtir Esteve i l'evangelista Marc, Àngel, el sant àngel custodi és el patró de la ciutat de Sogorb, Gabriel l'arcàngel de l'anunciació, tantes vegades representada, i els noms que expressen les màximes festes del cristianisme, és a dir, Nadal i Pasqua.

Huguet és un nom de testador que sols trobem a la iconologia. Ambròs, Agustí amb sa mare Mònica, pares de l'església llatina, els bisbes visigòtics Fulgenci i Julià, Lluís, Raimon, Aleix i Alexandre els trobem al breviari de la Seu sogorbina.

Crec que hi podem establir una relació entre els sants venerats a la Seu, l'onmàstica dels testador i les festes i celebracions cristianes que al segle XVI conformaven la cultura cristiana.

LA CARTA DE FRANQUÍCIA DE PREIXANA (L'URGELL) ATORGADA PEL MONESTIR DE VALLBONA (11 D'AGOST DE 1228)

JOSEP MARIA SANS I TRAVÉ

A l'arxiu del monestir de Santa Maria de Vallbona s'hi conserva a la Sèrie Pergamins, amb el número 21 de la Carpeta del segle XII, un document que enregistra l'atorgament d'una sèrie de privilegis, coneguts genèricament amb el nom de «carta de franquícia», concedits l'11 d'agost de 1228 per l'abadessa Ermessenda de Rubió (1191-1229), juntament amb d'altres membres de la comunitat, a onze habitants del seu domini de Preixana. El fet que aquest instrument sigui encara inèdit i desconegut, car no n'hi ha cap referència a l'extensa i gairebé exhaustiva obra de l'eminent historiador de Vallbona, Josep Joan Piquer i Jover, així com tampoc a l'obra magna del professor Josep Maria Font i Rius sobre les cartes de població i franquícia, i que, per altra banda, sigui de moment l'únic d'aquests tipus de concessions que hom conegui del monestir de Vallbona, m'ha mogut a presentar-ne aquí la publicació acompanyada del present comentari.

Prèviament i per tal d'emmarcar cronològicament i socialment aquesta concessió analitzem els precedents del senyoriu vallbonenc damunt l'esmentada població.

Precedents de la constitució del senyoriu de Vallbona damunt Preixana

Preixana, població de l'Urgell, es troba situada relativament a prop del monestir cistercenc amb el qual entrà històricament molt aviat en contacte formant part de la seva baronia. D'entre les poblacions que havien d'integrar la futura baronia de Vallbona, Preixana cronològicament en fou la tercera, després de Montesquiu, el Vilet i els Exaders, i al davant de llocs tan propers al cenobi com Llorenç de Vallbona i Rocallaura.[1]

En els inicis de la restauració cristiana de la zona del Baix Urgell el lloc de Preixana formà part de l'extens terme del castell de Verdú, car així es desprèn de la concessió feta el 30 de novembre de 1081 per Arnau Company, la seva muller Guilla i llur fill Oliver a Guillem Bernat i a la seva esposa Beatriu.[2] D'entre les afrontacions que hom assignava a aquest castell s'especificava que els seus límits eren el castell de Granyena, el territori de Vallfogona o l'Ametlla, el castell d'Anglesola i el reguer de Tàrrega, que hom identifica amb l'actual riu Dondara. És evident, per tant, que el terme de Preixana restava inclòs, d'una manera certament imprecisa, dins la banda occidental del terme del castell de Verdú.

La colonització catalana en aquest sector occidental del comtat barceloní s'havia dut a terme precisament a través de les bases que representaven dos dels esmentats castells, Tàrrega i Anglesola, i establertes arran de la política reconqueridora duta a terme per Ramon Berenguer I a mitjan segle XI. El primer consta ja existent cap a 1056 i durant uns anys representà l'avançada catalana en la zona;[3] Anglesola seguí també ben aviat les passes del seu castell veí, car Ramon Berenguer I el concedí també per aquesta època a Berenguer Gombau, fundador del llinatge dels Anglesola, concessió que després fou ratifi-

1. Josep Joan Piquer i Jover, *Abaciologi de Vallbona (1153-1977)*, Santes Creus, 1978, pàg. 61. Agraeixo al bon amic i col.lega Gener Gonzalvo i Bou els suggeriments que m'ha fet en l'elaboració d'aquest treball així com les aportacions de noves perspectives en la recerca dels Anglesola.

2. Joan Josep Piquer i Jover, *El senyoriu de Verdú*, Tarragona, 1968, pàgs. 99-100, Doc. I.

3. Josep Maria Font i Rius, *Els usos i costums de Tàrrega*, Tàrrega, 1992, pàgs. 15-18.

cada al mateix noble pels fills de l'anterior comte Ramon Berenguer II i Berenguer Ramon II el 26 de juny de 1079.[4] És interessant de ressaltar que en aquesta darrera escriptura els concedents certificaven que per part de Berenguer Gombau i la seva esposa Sança «ja havien conreat alguna part del territori i construït alguns edificis».[5] La documentació posterior confirma, d'altra banda, que efectivament les actuacions dels esmentats esposos havien culminat com a mínim en la construcció de l'església del lloc, ja que Sança, probablement vídua del seu marit, decidí donar el 7 de febrer de 1097 aquesta església a Santa Maria de Solsona.[6]

La família dels Anglesola havia assumit per encàrrec dels comtes de Barcelona la colonització a partir de la segona meitat del segle XI d'una part del territori urgellenc.

El nom de membres de la nissaga apareix freqüentment en la documentació d'aquesta època, sigui participant en accions militars i de reconquesta, sigui col.laborant en la seva tasca de fixació mitjançant l'establiment de nous pobladors en els assentaments humans que propiciaren. La seva capacitat militar no està només al servei dels comtes de Barcelona, sinó que sovint participen en les campanyes bèl.liques dels comtes d'Urgell. Així, Arnau Berenguer col.laborà amb els esmentats comtes urgellencs en les accions de reconquesta dutes a terme a la banda més meridional del seu territori, i concretament, en la conquesta de Balaguer, car a començament de 1101 el dit noble confirmava la donació, juntament amb Ermengol V i el bisbe sant Ot, feta pel vescomte Guerau Ponç d'unes propietats situades a Balaguer en favor de l'abat de Sant Pere d'Àger.[7] La col.laboració d'aquest Anglesola en la presa de la capital de la Noguera es veuria recompensada al cap de poc temps, el 13 d'abril de 1106, amb la concessió en feu per part de l'esmentat vescomte de la suda de Balaguer i la donació

4. *Liber Feudorum Maior. Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, a cura de Francisco MIQUEL ROSELL, vol. I, Barcelona, 1945, doc. 165, pàgs. 174-175.

5. *Ibidem*, pàg. 174.

6. Josep BINEFA I MONJO, *El senyoriu d'Anglesola en la Catalunya medieval: selecció de textos inèdits*, «URTX. Revista Cultural de l'Uregell», 4 (Tàrrega, 1992), pàg. 34.

7. Fra Pere SANAHUJA, o.f.m., *Història de la ciutat de Balalguer*, Balaguer, 1984, pàg. 106.

de diversos drets i rendes a la ciutat.[8] La fitació de la suda realitzada al cap d'uns anys —el 7 de juny de 1110 era concedida pel comte Ermengol VI a l'església diocesana urgellenca—[9] confirmava la possessió efectiva d'una casa a la ciutat per part d'Arnau Berenguer d'Anglesola, tocant a l'alcàsser.

La presència d'Arnau Berenguer d'Anglesola sovinteja per aquesta època en els actes importants dels comtes relatius a concessions pertanyents a la zona meridional del seu territori. Així, quan el 23 de novembre de 1106 el regent Pedro Ansurez i la seva esposa Elo donaven el castell de Gerb a Santa Maria de Solsona el dit Arnau Berenguer signava com a testimoni.[10] Ben aviat al seu nom s'afegiran els dels seus dos fills Berenguer Arnau i Ramon Arnau, els quals juntament amb el seu pare col.laboraran en les campanyes de recuperació cristiana de la zona. Així quan el 2 de març de 1116 Ermengol VI infeudava el castell de Balaguer a Pere Berenguer hom troba els tres esmentats Anglesola com a testimonis de l'acte.[11]

No foren només els comtes d'Urgell els qui es beneficiaren del suport dels Anglesola per a l'expansió dels seus dominis en aquest sector del territori, sinó que aquesta família representà un ajut important per a la colonització de la part més occidental del comtat de Barcelona. Confirma el que acabem de dir la convinença signada el 5 de juny de 1118 entre Ramon Berenguer III i Arnau Berenguer d'Anglesola, per la qual el primer encomanava a aquest darrer els castells de Corbins i d'Alcoletge per a la seva defensa i com a posició per a propiciar la conquesta posterior de Lleida.[12] Malgrat els esforços que devia esmerçar Arnau Berenguer en la fortificació d'aquell lloc, atesa la seva consideració de posició estratègica per part dels moros de Lleida, aquests aconseguiren ben aviat desbaratar les actuacions de l'Anglesola i recuperar Corbins.[13] En tot cas, uns anys més tard, havia de ser

8. *Ibidem*, pàgs. 139-140; E. CORREDERA, *Noticia de los Condes de Urgel*, Lleida, 1973, pàg. 77.

9. Cebrià BARAUT, *Els documents, dels anys 1101-1150, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell*, «URGELLIA» IX(1988-89), doc. 1258, pàgs. 89-90.

10. P. SANAHUJA, *Història de la ciutat de Balaguer*, pàg. 98; Jaime VILLANUEVA, *Memorias cronológicas de los Condes de Urgel*, Balaguer, 1976, doc. XX, pàgs. 317-318.

11. P. SANAHUJA, *Història de la ciutat de Balaguer*, pàg.139.

12. *Liber Feudorum Maior*, vol. I, doc. 166, pàgs. 175-176.

13. E. CORREDERA, *Noticia de los Condes de Urgel*, pàgs. 84-85.

precisament en aquest lloc on s'havien de trobar els exèrcits cristià i musulmà; aquest darrer sofrí una important derrota,[14] que no suposà, però, la recuperació cristiana del lloc, ja que força anys després, el 1143, la plaça de Corbins es trobava encara en poder sarraí.[15]

Si segons sembla l'actuació a Corbins per part de l'Anglesola no reeixí, aquell mateix any d'aquest encàrrec per part del comte de Barcelona, els tres nobles —el pare, Arnau Berenguer, i els seus fills Berenguer i Bernat— posaven la base per a la creació d'un nou nucli poblacional a la banda central de la comarca d'Urgell en concedir a Ramon Barrufell i la seva dona Sança una torre situada al lloc de Palau, dins el terme del castell d'Anglesola.[16] És probable també que per aquests anys s'hagués colonitzat el lloc anomenat Torre de Cortesa —actual castell del Remei— i que una branca dels Anglesola —representada per Berenguer Arnau, germà d'Arnau Berenguer— hi hagués bastit una fortificació per tal de garantir-ne l'assentament agrícola. Aquest Berenguer Arnau, casat amb Guilla, degué morir poc abans del 1123. D'entre les seves disposicions testamentàries coneixem que deixà l'esmentada Torre de Cortesa al Priorat del Gualter. El responsable d'aquest convent aconseguiria el 8 de juliol de 1123 la confirmació de la donació per part de l'esmentada Guilla, vídua de Berenguer Arnau, i dels seus fills Berenguer i Bernat, a canvi de la concessió a la dita dona i a Bernat de la meitat de les rendes de la dita possessió.[17]

Tal com hem vist, dels dos fills de Berenguer Gombau d'Anglesola —Arnau Berenguer i Berenguer Arnau— és el primer qui desenvolupà una major activitat per la zona, o bé en tot cas és aquest de qui la documentació ha servat un major rastre i que abasta cronològicament tota la primera meitat del segle XII. Ell representa la branca troncal dels Anglesola, senyors d'aquest lloc. Hom el troba el 28 de febrer de 1126, juntament amb el seu germà Berenguer Arnau, actuant de testimoni de la donació que els germans Pere i Dalmau Ponç feren a l'església de la Seu i que incloïa alous a Peramola, Guardiola, Puigverd

14. *Ibidem*, pàg. 85.

15. S. SOBREQUÉS VIDAL, *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, 1970, pàg. 185.

16. Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Història de Palau d'Anglesola*, doc. I, pàgs. 51-52.

17. Antoni BACH, *Els documents del priorat de Santa Maria de Gualter de l'Arxiu Episcopal de Solsona*, «URGELLIA» VIII (1986-1987), doc. 16, pàg. 235.

i «una vinya a Anglesola, al costat del camí que va pel mig del puig vell».[18]

Arnau Berenguer s'anà convertint progressivament en un dels nobles més importants de la zona com ho palesa la seva presència constant en els instruments que recullen els actes de més transcendència per al territori. El 2 de desembre de 1129 apareix com a testimoni a la convinença feudal signada entre Arnau Mir de Tost i Gombau de Ribelles.[19] Pocs anys després, el 4 de juny de 1131, Arnau Berenguer rebia per disposició testamentària de Guerau Ponç de Cabrera el castell de Balaguer, que hauria de tenir pels fills de l'esmentat vescomte.[20] A començament de novembre de l'any següent, el 1132, es trobava present a l'acte que enregistrà la convinença entre el bisbe de la Seu i Berenguer Guillem de Bescaran sobre el domini episcopal de Bescaran, tot signant al costat de Pere, vescomte de Castellbò.[21] I quan el 27 de gener de 1133 Ermengol VI concedia al bisbe de la Seu diversos drets i béns a la Vall d'Andorra, no hi mancava tampoc la signatura d'Arnau Berenguer, així com la del seu fill Berenguer Arnau.[22]

El 8 de febrer de 1133 atorgava el seu primer testament el comte Ermengol VI. A l'acte hi figurava la part més selecta de la noblesa urgellenca. També aquí hi foren presents Arnau Berenguer d'Anglesola i els seus dos fills Berenguer Arnau i Ramon Arnau, els quals signaren com a testimonis el document.[23] Cal destacar, a més, que l'amistat del comte amb els Anglesola determinà que Ermengol VI nomenés els dos primers esmentats com a marmessors del seu testament.

Uns anys més tard, el mateix comte atorgava un segon testament en el qual de bell nou s'enregistra l'amistat amb què honorà els Anglesola, ja que aquesta vegada nomenà marmessors el pare —Arnau Berenguer— i els dos fills —Berenguer Arnau i Ramon Arnau—.[24]

Les bones relacions dels Anglesola no se cenyiren només als comtes de Barcelona i d'Urgell i els nobles més destacats d'aquella part del

18. Cebrià BARAUT, *Els documents, dels anys 1101-1150, de l'Arxiu capitular de la Seu d'Urgell*, «URGELLIA», IX(1988-1989), doc. 1376, pàgs. 196-197.

19. C. BARAUT, *Ibidem*, doc. 1405, pàg. 220.

20. P. SANAHUJA, *Historia de la ciutat de Balaguer*, pàg. 140.

21. C. BARAUT, *Els documents, dels anys 1101-1150, de l'Arxiu capitular de la Seu d'Urgell*, «URGELLIA» IX(1988-1989), doc. 1423, pàgs. 234-235.

22. C. BARAUT, *Documents, dels anys 1101-1150*, doc. 1424, pàgs. 235-236.

23. C. BARAUT, *Els documents, dels anys 1101-1150*, doc. 1425, pàgs. 236-239.

24. J. VILLANUEVA, *Memorias cronológicas*, doc. XXII, pàgs. 322-324.

territori, sinó que aquest llinatge mantingué una bona amistat amb el bisbe de la Seu, de qui rebria alguns feus pertanyents a l'església en aquesta banda de la diòcesi. Confirma el que acabem de dir la concessió feta en favor d'Arnau Berenguer pel bisbe Pere Berenguer del castell d'Ivars, segons instruments confegits el 18 d'abril i el 6 de desembre de 1134,[25] o bé la seva assistència, el 9 de juny de 1140, a l'acte de confirmació en favor de l'església d'Urgell de diverses donacions realitzades anteriorment pel comte Ermengol VI.[26]

Cap a mitjan segle devia finar Arnau Berenguer d'Anglesola, del qual, segons la major part d'autors que han estudiat aquesta família, sorgiren les tres línies principals dels Anglesola, és a dir, la branca de Vallbona, iniciada pel seu fill Ramon Arnau, la de Bellpuig, representada per Berenguer Arnau, i la d'Anglesola pròpiament dita, continuada per Arnau, per bé que segons el nostre parer ha d'ésser Bernat.

La línia de Bellpuig veuria ben aviat reforçada la seva possessió d'aquest lloc a través de la concessió específica feta per Ramon Berenguer IV el 15 de novembre de 1139.[27] La concessió comtal en favor de Berenguer Arnau suposava de fet la creació d'una baronia al lloc anomenat «Pujols Rubiols» —topònim precedent de l'actual Bellpuig—, que aleshores es trobava erm i que era delimitat per altres llocs pertanyents als Anglesola, és a dir, per l'orient, amb els termes dels castells de Montperler i Montalbà, pel migdia, per les expansions occidentals dels termes de Verdú i Preixana, per ponent per la serra del Portell i el riu Corb, i pel nord, amb les expansions dels termes d'Anglesola i Seana.[28]

Els Anglesola, seguint el pla colonitzador traçat pels comtes de Barcelona, dugueren a terme una important tasca de colonització a la comarca de l'Urgell. A més de Bellpuig, molts anys abans ja s'havien preocupat del Palau d'Anglesola. El 14 de setembre de 1118 n'havien

25. C. Baraut, *Documents, dels anys 1101-1150*, docs. 1437, pàgs. 248-249, i 1439, pàg. 250.

26. C. Baraut, *Els documents, dels anys 1101-1150*, doc. 1471, pàgs. 275-276.

27. Antoni Bach i Riu, Bellpuig d'Urgell i la seva Antiga Baronia al Pla d'Urgell, Barcelona, 1972, pàg. 25. El text llatí de la concessió és publicat per Gener Gonzalvo i Bou, El senyoriu d'Anglesola en la Catalunya medieval, a «URTX. Revista Cultural de l'Urgell», 4 (Tàrrega, 1992), pàg. 47. Reeditat al volum XXIV de Catalunya Romànica, Barcelona, 1997 (en premsa).

28. Antoni Bach i Riu, *Ibidem*, pàg. 26.

iniciat la colonització en concedir els germans Arnau Berenguer i Berenguer Arnau, juntament amb els seus respectius fills, el lloc a Ramon Barrufell i a diversos repobladors.[29] Passat ja mitjan segle, hom potenciava la tasca en concedir el 25 de juliol de 1158 Bernat d'Anglesola, fill de l'esmentat Berenguer Arnau, vuit sorts de terra, dos farraginars, una era i cases a la població a diversos pagesos.[30] Uns anys més tard, Arnau, germà del dit Bernat, juntament amb la seva muller Ermessen i llur fill Pere Berenguer, venien els drets que posseïen en un mas que l'orde del Temple tenia a Palau d'Anglesola pel preu de 32 morabatins.[31]

Així, hom troba Bernat d'Anglesola, descendent del fundador de la nisssaga, potenciant encara a mitjan segle XII la tasca colonitzadora a la banda més occidental del terme de Verdú, precisament en el lloc anomenat Preixana. En efecte, l'esmentat Bernat, juntament amb la seva mare Guilla, concedia el 16 de juny de 1155 una parellada de terra, consistent en sis sorts, a Berenguer Teixidó i a la seva dona Ermesendis.[32] Aquest document —que probablement és l'únic conservat de tota una sèrie d'instruments referits a la mateixa temàtica— reflecteix la tasca de colonització del territori duta a terme per l'esmentat Bernat d'Anglesola. Ho vindria a confirmar el redactat del mateix instrument on s'especifica que els «donataris assumiran les mateixes obligacions i serveis que faran els altres aprisionadors del lloc».[33]

L'acció colonitzadora d'aquest noble s'anà consolidant de manera que a la banda occidental del terme de Verdú es constituirien a mitjan del segle XII diversos nuclis poblacionals. És en aquest sentit que uns anys més tard, en la donació que Berenguer Arnau d'Anglesola, primer senyor de Bellpuig, féu del castell de Verdú a la seva filla Berenguera —probablement amb motiu de les seves noces amb Guillem

29. Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Història de Palau d'Anglesola*, doc. I, pàgs. 51-52.

30. Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Història de Palau d'Anglesola*, doc. II, pàgs. 53-54. Sobre aquest personatge i les seves activitats a les Terres de Ponent vegeu Flocel SABATÉ, *Judici entre el comte Ramon Berenguer IV i Bernat d'Anglesola*, «Ilerda. Humanitats», 49 (1991), pàgs. 129-142.

31. *Ibidem*, doc. IV, pàg. 57.

32. José Maria FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, I, Madrid-Barcelona, 1969, doc. 100, pàgs.154-155.

33. *Ibidem*, doc. 100, pàg. 155.

de Cervera— s'esmentin ja els termes dels castells de Preixana i de Bonpas, com a fites de la seva banda de ponent.[34]

Progressivament aquests petits nuclis poblacionals, sorgits a través de l'acció conreadora de petits grups de colonitzadors i situats en els límits del castell de Verdú, s'anaren consolidant al marge del castell-mare tot aconseguint també adquirir una certa personalitat pròpia. Confirmaria la independència i desvinculació de Verdú per part de Preixana i de Bonpàs el fet que al cap de vint anys de l'esmentada concessió de Verdú, Berenguera d'Anglesola o de Cervera, ja mort el seu marit, Guillem de Cervera, juntament amb el seu fill i homònim Guillem de Cervera —que d'ara endavant distingirem amb el nom del Monjo— en concedir als habitants de Verdú la franquícia d'eixorquia i l'exempció del terç senyorial de les vendes de les cases amb la condició que les edifiquessin al pla que hi havia davant del castell per tal d'aconseguir una major seguretat per als habitants, hom no feia ja cap referència als esmentat termes veïns de Preixana i Bonpàs.[35]

A Verdú, de la mateixa manera que a Preixana, els senyors maldaven aquests anys per intensificar la posada en conreu de les terres del terme, car sabem que el 1192 l'esmentada Berenguera, juntament amb el seu fill Guillem de Cervera, havia concedit als habitants del lloc cent astes de terra situades a la seva reserva dominical, al costat d'una vinya dels concedents, sota el mòdic cens d'una mujada de blat anual.[36]

A final del segle XII Guillem de Cervera «el Monjo», posseïa els suara esmentats dos castells de Verdú i Preixana, els quals precisament acabarien en poder dels dos monestirs cistercencs que per aquesta època anaven configurant el seu domini territorial en aquest sector del país, Poblet —que acabaria possessionant-se de Verdú— i Vallbona —que adquiriria el de Preixana—.

Guillem de Cervera fou un personatge paradigmàtic dels nobles d'aquesta part interior del país a les acaballes del segle XII i a començament del següent. Amb un domini territorial gens menyspreable, format per diversos castells, terres i drets, Guillem de Cervera integrava la petita colla de nobles que acompanyaven sovint

34. Josep Joan PIQUER I JOVER, *El senyoriu de Verdú*, pàgs. 100-103, doc. II.

35. José Maria FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, II, doc. 174, pàgs. 241-242.

36. Josep Maria FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña. III*, pàgs. 688-689, doc. 398.

el monarca, participant al seu costat en campanyes militars i rebent com a compensació, entre d'altres coses, l'amistat del rei. Característiques comunes identifiquen també molts d'aquests nobles d'entre les quals excel.leix la seva profunda religiositat que els portarà sovint a visitar, com s'esdevingué amb el nostre personatge, els Sants Llocs. N'és també un cas ben semblant Pere de Queralt, feudatari de l'Espluga de Francolí i senyor de diversos llocs de la Conca de Barberà i Comalats, que, a final de la dècada dels anys cinquanta del segle XII, emprengué també un pelegrinatge a Jerusalem.[37] Una altra característica de la seva religiositat és la relació amb les institucions monàstiques de la contrada, a les quals, en la seva qualitat d'egregis benefactors, concedeixen importants donacions; alguns d'ells, fins i tot —com és el cas dels dos nobles que anem esmentant, Guillem de Cervera i Pere de Queralt—, després d'una vida intensa i fecunda, per tal d'alliberar-se de les preocupacions del segle, cercaran en el silenci del cenobi la pau dels seus esperits professant-hi com a monjos. Sovint també alguns membres de la pròpia família engrossiran les files de les comunitats de les quals són benefactors. En el cas concret de Guillem de Cervera «el Monjo» la seva mare Berenguera, a més d'ésser l'organitzadora del monestir de Vallbona hi va professar, així com la seva germana Eldiarda d'Àger, la qual aconseguiria la dignitat abacial (1232-1242).[38]

La relació de molts d'aquests integrants de la noblesa catalana amb els monestirs o amb altres cases religioses —com poden ser els ordes militars del Temple o de l'Hospital— es veurà especialment recompensada per una actitud de recíproca benefactoria; és a dir, sovint aquests personatges trobaran en les institucions monàstiques o religioses un suport per a les seves accions colonitzadores i, si més no, un ajut econòmic per als moments més crítics. Amb freqüència aquests nobles acudiran als monestirs o centres religiosos a la recerca de diners, que els responsables eclesiàstics facilitaran amb les garanties suficients que moltes vegades se cenyiran a un domini o castell, especialment cobejat pels prestadors, i que a la llarga vindrà a passar definitivament a mans d'aquests darrers.

Guillem de Cervera representa, doncs, un exemple ben reeixit del retrat que hem esbossat. Guillem havia trobat en el monestir de Poblet,

37. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Pere de Queralt, primer feudatari de l'Espluga de Francolí (1150-1166)*, «Universitas Tarraconensis» I(1977-78), pàgs. 37-38.

38. PIQUER, *Abaciologi*, pàgs. 74 i 78.

com molts altres nobles de la seva categoria —com el seu parent Bernat d'Anglesola, que acudí sovint al cenobi a manllevar diners i fins i tot hi adquirí a acrèdit blat, un rossí i quatre muls—[39] una solució per a les seves constants necessitats de numerari. Així, sabem, per exemple, que amb motiu de voler realitzar el pelegrinatge a Jerusalem manllevà pel juliol de 1203 al cenobi mil morabatins;[40] prèviament, però, el monestir ja li havia deixat, per bé que en desconeixem el motiu, altres mil quatre-cents sous i altres cent mil que el monestir s'havia compromès a pagar pel seu deutor des de la propera festa de Sant Miquel de setembre a un any al creditor o creditors de Guillem.[41] Es tractava, per tant, d'una quantitat considerable de diner la que devia el noble al monestir pobletà.

Molt probablement Guillem de Cervera decidí dur a terme el seu viatge a Terra Santa en ple estiu de 1203 de manera que prèviament intentà arranjar els seus deutes amb el monestir. Per aquest motiu el 29 de juliol de 1203 empenyorà a Poblet els seus castells de Verdú i Preixana de manera que el cenobi en percebés les rendes fins que hagués recuperat tots els diners que Guillem de Cervera devia als monjos. Exceptuava de la penyora allò que ja havia concedit al monestir de Vallbona, que ho hauria de percebre aquesta comunitat. En el cas que morís durant el pelegrinatge, afegia als esmentat dos castells el de Montornès de Segarra en la penyora i donava la seva dominicatura de Verdú al monestir. Finalment per tal de garantir la percepció de les rendes penyorades, Guillem de Cervera donava com a fiadors el seu nebot Ramon Berenguer d'Àger, el seu parent Guillem d'Anglesola i Gombau de Ribelles.

Arran, doncs, d'aquest acord de 1203 Poblet es possessionà d'aquests dos llocs i en percebé durant bastant de temps les rendes. L'any 1222 encara restaven per cobrar tres mil masmudines del deute de Guillem de Cervera.[42] No degué ser fàcil el senyoriu dominical temporal de Poblet sobre aquests dos llocs, ja que per tal de garantir-ne la pacífica possessió, i a petició de l'abat, Jaume I el 3 de juny de

39. Vegeu Agustí Altisent, *Poblet. Bernat d'Anglesola i dues expedicions militars d'Alfons el Cast (València i Tolosa). a Miscellanea Populetana*, «Scriptorium Populeti», 1, Abadia de Poblet, 1966, pàgs. 155-185.

40. Joan Josep Piquer i Jover, *El senyoriu de Verdú*, pàg. 103, doc. III.

41. *Ibidem*, pàg. 103, doc. III.

42. *Ibidem*, pàgs. 104-105, doc. IV.

l'esmentat any, mentre estava assetjant la població de Castelló, rebia sota la seva especial protecció els castells de Verdú i Preixana, amb els seus habitants i béns, i mentre estigués penyorat al monestir.[43] Uns anys més tard, entre aquesta data i començament de 1227, Guillem de Cervera degué desempenyorar el castell de Preixana, ja que Poblet davant les dificultats de la tinença de Verdú aconseguí del papa Gregori IX la concessió de la salvaguarda de la Santa Seu per als drets que el monestir tenia en aquest darrer lloc i que li havien pervingut per donació de Guillem de Cervera.[44] Atès que en aquesta salvaguarda no es troba ja cap referència a Preixana hom ha de suposar que aquest castell havia revertit novament a Guillem de Cervera.

Hem consignat més amunt que quan, a l'estiu de 1203, Guillem de Cervera penyorà a Poblet el lloc de Preixana n'exceptuà expressament els drets que posseïa en el lloc el monestir de Vallbona.

La introducció dominical del cenobi femení a Preixana s'havia realitzat uns anys abans gràcies a la generositat del senyor del lloc, Guillem de Cervera, el qual el 26 d'abril de 1189 concedí al monestir vallbonenc una peça de terra situada a l'esmentat terme.[45] L'actitud adoptada per aquest noble devia respondre al pes que la seva mare, Berenguera de Cervera o d'Anglesola, tenia en el monestir, ja que per aquest temps hi devia ingressar com a monja,[46] després que uns anys abans, assumint la responsabilitat de guiar els inicis de la comunitat, hagués aconseguit la seva incorporació a l'orde del Císter.[47] A final de la dècada següent el monestir femení fou novament afavorit pel seu benefactor mitjançant sengles donacions l'any 1196 que permeteren eixamplar el domini inicial del monestir: el 16 de maig Guillem concedia a l'abadessa de Vallbona la part del delme que posseïa a Preixana[48] i el 22 de juliol ampliava els drets del monestir en concedir-li una heretat i a més els drets que Berenguer de Sanaüja tenia en el castell i terme de l'esmentat lloc.[49] Probablement aquests drets devien representar la

43. *Ibidem*, pàgs 105, doc. IV.

44. *Ibidem*, pàgs. 105-106, doc. V.

45. Josep-Joan Piquer i Jover, La baronia de Vallbona (Notes d'estudi), Lleida, 1981, pàg. 61.

46. Piquer, *Abaciologi*, pàg. 64.

47. Piquer, *Abaciologi*, pàg. 39.

48. Piquer, *La baronia*, pàgs. 61.

49. Piquer, *La baronia*, pàg. 61.

quarta part de tot el lloc, ja que això fou el que adquirí aquest darrer cavaller el 31 d'octubre de 1150 per donació de Berenguer Arnau d'Anglesola, avi del concedent Guillem de Cervera.[50]

El domini territorial del cenobi cistercenc a Preixana era bastant important a començament del segle XIII, ja que en el privilegi de salvaguarda i protecció en favor de la comunitat, persones i béns del monestir concedit pel papa Innocenci III, de data 26 de febrer de 1201[51] i un altre de semblant del papa Honori III, del 6 de maig de 1220[52] s'esmenten específicament les possessions del cenobi a Preixana, tot i que en aquesta darrera data estigués el castell i terme penyorat, tal com hem exposat, al monestir de Poblet.

Malgrat les bones relacions de Guillem de Cervera amb el monestir de la Conca de Barberà, Vallbona no descurava la seva política d'eixamplament dominical a Preixana, per bé que no ho féu directament amb el senyor del lloc, sinó a través d'altres posseïdors de terres i drets. Així, el 19 de juny de 1203, Vallbona aconseguia, per donació de Pere de Tàrrega a l'abadessa del monestir i a la monja Berenguera de Cervera, els drets que Berenguer Arnau de Sanaüja tenia en la senyoria de Preixana.[53] La presència de Berenguera de Cervera juntament amb l'abadessa i sense la presència de cap altra monja suggereix que probablement les gestions per a l'adquisició d'aquests drets foren realitzades per l'esmentada noble senyora.

D'entre els diversos drets que el monestir tenia en aquesta població, a banda les heretats i els senyorials, destaquen dos molins dels quals el 26 de març de 1208 l'abadessa feia establiment a Ramon d'en Pere.[54] Gairebé al cap de vint anys més tard, el monestir adquiria el 23 de maig de 1226 la meitat del molí que posseïa a Preixana Arnau de Rubió, donació que era feta amb l'obligació per part dels beneficiaris de fer celebrar una missa a l'Esperit Sant el segon diumenge de Pasqua i cada any una missa de difunts en l'aniversari de l'òbit del concedent.[55]

50. PIQUER, *La baronia*, pàg. 60.
51. PIQUER, *Abaciologi*, pàg. 69.
52. PIQUER, *Abaciologi*, pàg. 74
53. PIQUER, *La baronia*, pàgs. 61-62.
54. PIQUER, *La baronia*, pàg. 62.
55. PIQUER, *La baronia*, pàg. 62.

L'adquisició del senyoriu de Preixana per Vallbona

A poc a poc i progressivament el monestir de Vallbona havia anat ampliant, gairebé exclusivament per donacions de benefactors, el seu domini patrimonial a Preixana: tal com hem esmentat, hi posseïa finques, molins, una part del delme i fins i tot drets feudals en el castell. El fet de la situació tan propera d'aquest lloc motivava que fos desitjat per la comunitat cistercenca que en aquests anys anava forjant una petita baronia al redós del centre cenobític. En aquesta política d'expansió territorial fou molt important el paper que hi jugaren l'abadessa Ermessenda de Rubió —l'abadiat de la qual fou un dels més llargs dins la història del monestir, ja que s'inicià el 1191 i s'acabà el 1229—[56] i sobretot els criteris econòmics que a ben segur inculcà a la comunitat Berenguera de Cervera, la primera dona noble que ingressà al monestir.[57] Si al començament de la singladura de Vallbona, la comunitat eremítica estava més inclinada a rebre donacions de terres i drets molt a prop dels llocs que habitaven i a viure a través del conreu dels propis camps i dels ingressos procedents dels drets, amb la mentalitat introduïda per Berenguera de Cervera el convent de Vallbona assumirà progressivament un capteniment més nobiliari i feudal, i per tant, inclinat cap a l'adquisició de drets damunt poblacions i termes i a la seva concentració de manera que permetessin la formació de dominis en els quals el monestir posseís el màxim de juridiccions. Per dur a terme aquestes noves adquisicions procurarà treure, d'altra banda, el màxim rendiment de les seves propietats, cosa que motivarà una millor racionalització del conreu de les seves terres i una explotació més eficaç del seu patrimoni, per tal de disposar dels diners necessaris per fer front a les compres de nou patrimoni.

Preixana formarà part del pla de concentració de la propietat i drets en un mateix lloc per part del monestir vallbonenc, atesa la implantació que hi tenia. Aquesta política expansionista dominical s'eixamplarà al territori veí que pugui ésser un element important per tal d'arrodonir un patrimoni nuclear. Així, el 2 d'agost de 1227 el monestir adquiria el castell, terme i jurisdicció de Bonpàs —situat a l'est de Preixana, a l'angle que formen els termes de Preixana i Vilagrassa, arran de la

56. Piquer, *Abaciologi*, pàg. 58.
57. Piquer, *Abaciologi*, pàg. 39.

cruïlla que es produeix entre el camí que va de Preixana a Verdú—[58] amb els delmes, molins, joves, forns i d'altres drets per compra i pel preu de 330 morabatins a Agnès i Berenguer d'Ofegat.[59] Anotem en tot cas, que Vallbona, després de l'adquisició definitiva de Preixana, continuarà la seva expansió pel sector oriental d'aquest terme, car el 1273 adquiria per 5.004 sous a Guillem d'Anglesola el castell de Valerna i unes terres situades dins el terme de Preixana.[60]

Preixana havia entrat en les mires del monestir de Vallbona. Aconseguir l'annexió d'aquest lloc no era massa difícil per al cenobi, ja que es donaven una sèrie de circumstàncies que feia la situació especialment favorable per a Vallbona. El lloc havia pertangut a una de les professes de la comunitat, la noble Berenguera de Cervera, a qui havia succeït en la propietat el seu fill Guillem de Cervera, també especial benefactor del monestir urgellenc. A més, el monestir hi havia anat adquirint drets que a final dels anys vint del segle XIII representaven ja una part important del lloc. Un altre factor que degué tenir la seva incidència fou el fet de la recuperació del domini del lloc per part del seu senyor, Guillem de Cervera, havent aconseguit el seu desempenyorament al monestir de Poblet, després de gairebé més d'una vintena d'anys que aquest cenobi percebé les rendes d'aquest senyor.

Hi havia, però, un factor negatiu que podia representar una dificultat per a Vallbona: l'amistat de Guillem de Cervera amb el monestir de Poblet i la inclinació d'aquest noble pel cenobi de la Conca, al qual probablement per aquesta època havia ja palesat la seva intenció d'ingressar com a monjo, i que es materialitzà pocs anys més tard, l'any 1230.[61]

És molt probable que Berenguera de Cervera abans de morir obtingués el compromís del seu fill Guillem de Cervera d'afavorir el monestir vallbonenc i per tant de no alienar a ningú Preixana sinó a aquest convent. També cal pensar que en aquesta mateixa direcció anirien els consells de la seva germana Eliarda, que consta ja com a monja de Vallbona l'abril de 1225[62] i que uns anys més tard arribaria a

58. PIQUER, *El senyoriu de Verdú*, pàg. 101, nota 383.
59. PIQUER, *La baronia*, pàg. 62, nota 175.
60. PIQUER, *La baronia*, pàg. 79.
61. PIQUER, *El senyoriu de Verdú*, pàgs. 78-80.
62. PIQUER, *Abaciologi*, pàg. 79.

assumir la responsabilitat màxima del monestir (1232- 1242?).[63] Potser en la decisió presa per Guillem de Cervera caldria veure-hi la intervenció i el consell del seu amic, fra Bernat Calbó, aleshores abat de Santes Creus i amic d'aquest noble, present, tal com veurem a la venda del castell de Verdú i també testimoni del seu testament.[64]

Guillem de Cervera sabé conjugar perfectament els seus dos afectes d'una manera gairebé salomònica: el 9 d'agost de 1227 decidia la venda de Preixana i Verdú a les dues comunitats cistercenques de la zona; el primer el venia per mil masmodines d'or a Vallbona,[65] mentre que el segon era venut a Poblet, que en pagà tres mil morabatins.[66] Probablement els dos instruments que recolliren sengles actes jurídics es confeccionaren al mateix lloc, és a dir, a l'església del castell de Seròs[67] —on consta que fou datat el relatiu a Verdú—, on es varen reunir diversos personatges amb tal motiu, d'entre els quals destaquen la seva germana Eliarda d'Àger, el seu nebot Ramon Berenguer d'Àger —fill de la seva germana Eliarda—[68] i el seu cosí Guillem d'Anglesola, ambdós fiadors de la venda, l'abat de Santes Creus, sant Bernat Calbó, i el prior, fra Pere, diversos monjos de Poblet, el templer fra Bernat de Campanes, comanador de Miravet i la Ribera, i el trinitari fra Guillem de Sabella.

L'amistat que uní Guillem de Cervera amb el monarca Jaume I motivà que aquest noble aconseguís que el rei signés també el document per tal de donar més força executiva al contracte. En efecte, Jaume I feia estampar la seva signatura a l'instrument amb el compromís del monarca de garantir la pacífica possessió de Verdú per part de l'abat Ramon de Cervera i el monestir de Poblet a Montsó el dia 3 de setembre del mateix any 1227.

Al cap de poc temps, probablement el 1228, Guillem de Cervera enviudà de la segona muller, Elvira de Subirats, i materialitzà la seva decisió d'ingressar al monestir de Poblet, on essent encara novici dictà

63. PIQUER, *Abaciologi*, pàgs. 77-80.

64. Eufemià FORT I COGUL, *Sant Bernat Calbó, abat de Santes Creus i bisbe de Vic*, Reus, 1979, pàgs. 137-140.; i PIQUER, *El senyoriu de Verdú*, pàgs. 112-114, doc. VII.

65. PIQUER, *La baronia*, pàg. 62.

66. PIQUER, *El senyoriu de Verdú*, pàgs. 106-111, doc. VI.

67. PIQUER, *El senyoriu de Verdú*, pàg. 111. Diu concretament l'instrument relatiu a Verdú: *Qyod est actum intus ecclesiam castri de Seros*.

68. PIQUER, *El senyoriu de Verdú*, pàg. 77.

el seu testament el dia 26 de juliol de 1230.[69] D'entre altres disposicions confirmava les donacions i vendes fetes a Preixana al monestir de Vallbona al qual, a més, feia diverses deixes de rendes a Tortosa, Forès i Sarral.[70]

Amb motiu, doncs, de la compra de Preixana, el seu castell, vila terme i les seves jurisdiccions i drets passaren al monestir de Vallbona. Aquesta adquisició representava la primera inversió important de la comunitat cistercenca en aquesta època. Probablement l'esmerç considerable de diner que implicà la compra per part del monestir es pogué realitzar gràcies al fet que el cenobi es veié afavorit en aquests anys per donacions en numerari que a ben segur li permeteren poder disposar dels cabals necessaris per tal d'assumir l'import d'aquesta compra. Cal recordar, en aquest sentit, que Ermengol VIII d'Urgell deixà en el seu testament, atorgat el 30 d'agost de 1208, mil morabatins al monestir de Vallbona,[71] i que Constança d'Aragó, filla natural del rei Pere I i esposa del senescal Guillem Ramon de Montcada, en el seu testament atorgat el 5 de juliol de 1218, mentre disposava que el seu cos fos inhumat en l'esmentat monestir cistercenc, li feia una deixa de cinc-cents morabatins.[72] És probable, doncs, que bona part d'aquests diners, una vegada percebuts, fossin invertits en l'adquisició del senyoriu de Preixana.

Amb la materialització de la compra del 9 d'agost de 1227, el monestir cistercenc esdevenia senyor de Preixana i per tant tots els habitants del lloc restaven sotmesos jurisdiccionalment a l'abadessa, la qual, en representació del monestir, quedava facultada per actuar com un senyor feudal més, podent exigir als habitants del lloc tots aquells deures, obligacions i servituds que havien acostumat a tenir amb els senyors anteriors.

La «carta de franquícia» de Preixana (11 d'agost de 1228)

Al cap de poc temps d'haver adquirit el senyoriu de Preixana, exactament després d'un any i dos dies, el monestir concedia als seus habitants, presents i esdevenidors, representats per onze prohoms de

69. Piquer, *El senyoriu de Verdú*, pàgs. 112-114, doc. VII.
70. *Ibidem*, pàg. 113.
71. Piquer, *Abaciologi*, pàg.70.
72. Piquer, *Abaciologi*, pàg. 73.

la vila, una sèrie de privilegis que els exoneraven d'alguns dels consuetudinaris «mals usos» i que anaven encaminats a garantir un grau més alt de llibertat dels seus habitants. Abans, però, d'analitzar el contingut i abast d'aquests privilegis, cenyim la nostra consideració a examinar la personalitat dels atorgants, els beneficiaris i els testimonis d'aquell acte tan important per al futur de Preixana.

Els atorgants

El subjecte de la concessió era òbviament el convent del monestir de Vallbona, representat per vuit membres de la comunitat, presidits per la seva abadessa Ermessenda de Rubió. Aquesta abadessa donà una empenta important al monestir de Vallbona al llarg dels trenta-vuit anys que el dirigí i governà.[73] Durant el seu abadiat posà les bases de l'organització del propi cenobi i també del seu domini territorial, i sabé, per altra banda, donar al monestir cistercenc nom i fama i, de retruc, aconseguí que fos centre d'interès d'una part de la noblesa del país que maldà per considerar-se benefactora o familiarment vinculada amb aquella institució monàstica. D'entre els magnats que afavoriren el cenobi urgellenc en aquesta etapa es poden esmentar el vescomte Guillem de Cardona,[74] Elisenda de Rocabertí,[75] Guillem IV de Cervera,[76] Ermengol VIII d'Urgell,[77] Guerau IV de Cabrera,[78] Berenguera de Cardona,[79] Alemanda de Subirats,[80] Ramon de Granyena[81] i Constança d'Aragó.[82] També durant l'abadiat d'Ermessenda de Rubió el cenobi va obtenir els diplomes d'immunitat i els privilegis papals més importants de la seva història: són els enregistrats en les tres butlles d'Innocenci III, la primera, de 19 d'abril de 1198, en què la Santa seu confirmava a Vallbona totes les llibertats i exempcions que havien

73. PIQUER, *Abaciologi*, pàgs. 58 i 416.
74. PIQUER, *Abaciologi*, pàg. 59.
75. PIQUER, *Abaciologi*, pàg. 69
76. PIQUER, *Abaciologi*, pàg. 70.
77. PIQUER, *Abaciologi*, pàgs. 70-71.
78. PIQUER, *Abaciologi*, pàg. 71.
79. PIQUER, *Abaciologi*, pàg. 71.
80. PIQUER, *Abaciologi*, pàg. 71.
81. PIQUER, *Abaciologi*, pàg. 73.
82. PIQUER, *Abaciologi*, pàg. 73.

aconseguit les predecessores de l'abadessa Ermessenda de Rubió, i el papa posava sota el seu especial patrocini el monestir i els seus béns;[83] la segona, de 7 de juliol de 1200, en què el papa, a més de confirmar els privilegis anteriors i de donar una sèrie de normes reguladores de la vida monacal, com la facultat de tenir encomanades o la imposició del deure de la clausura, limitava a l'abadessa la capacitat d'alienació de béns del cenobi sense comptar amb l'aprovació de la majoria del capítol, i concedia al monestir l'important privilegi d'exempció del pagament de delmes de les seves pròpies terres;[84] i el tercer, de 30 de juny de 1201, en què el papa, tot confirmant els anteriors privilegis, concedia al monestir que, en cas d'interdicte general, les monges poguessin assistir a la celebració dels oficis divins, per bé que en veu baixa i sense tocar les campanes.[85]

Si és important la personalitat de l'abadessa atorgant no ho és menys la dels altres membres de la comunitat que l'acompanyen en l'acte jurídic, com la priora Berenguera, la sagristana Saura, la cellera Raimonda i les monges Berenguera de Celma, Elisenda de Boixadors, Sibil·la de Banyeres i especialment la ja coneguda Eldiarda d'Àger, qui després havia de regir els destins del monestir des del 1232 al 1242.[86] La nòmina dels representants del cenobi és completada per Ramon d'Alòs, Ramon de Lleida i Ramon de Senan, els quals signen com a testimonis. El fet que el document els qualifiqui tots tres com a frares, suggereix la possibilitat que es tractés de donats del monestir, l'existència dels quals J.J. Piquer troba al final del segle XII.[87]

Els beneficiaris

El document enregistra específicament els noms dels onze beneficiaris dels privilegis que concedeix el convent i que són: Guillem d'en Mir, Pere Bord, Pere Clavé, Bernat Rodó, Guillem Rodó, Joan Garvé, Bernat de Santafè, Ramon d'en Mir, Ramon d'Abella, Pere Joan i Bernat dez Mor.

83. PIQUER, *Abaciologi*, pàg. 79.
84. PIQUER, *Abaciologi*, pàgs. 69-70.
85. PIQUER, *Abaciologi*, pàg. 70.
86. PIQUER, *Abaciologi*, pàg. 77.
87. PIQUER, *Abaciologi*, pàg. 64.

Aquests onze homes no són però beneficiaris només a títol personal, sinó que ho són de la col.lectivitat atès que actuen en representació de tots els altres habitants de Preixana, tant els presents —de condició social superior, igual o inferior— com els esdevenidors. Probablement aquestes onze persones representen les forces vives, les més dinàmiques de la petita població, car no endebades el document els qualifica de probi homines», «prohoms» de Preixana. Potser cal veure en ells el petit grup de persones que, comissionat per la comunitat veïnal, portà les gestions amb el monestir per tal d'aconseguir els privilegis de franquícia. Conseqüentment la franquícia va adreçada a tots els habitants de Preixana, sense cap mena de distinció econòmica o social i valedora per tot temps.

Objecte de les franquícies

Els privilegis concedits pel convent de Vallbona als habitants del seu domini de Preixana són molt similars als que enregistren d'altres cartes de franquícia de la zona en aquest mateix moment històric. Concretament, en la concessió s'esmenten aquests tres nivells:

1. *Exoneració de tres dels anomenats «mals usos»*. Per concessió especial del convent de Vallbona, com a senyor feudal del lloc, els habitants de Preixana resten enfranquits de la intestia, de l'eixorquia i de la cugucia, és a dir, d'aquells drets del senyor exercits damunt els vassalls i que per raó de la mort sense testament o sense descendència del pagès o per adulteri de la dona li atribuïen la facultat de possessionar-se d'una part dels seus béns.[88] Amb aquestes exempcions els veïns de Preixana aconseguien l'alliberament de les restriccions als drets civils que implicava la vigència d'aquests tres mals usos esdevenint d'aquesta manera una comunitat rural amb un major grau de llibertat. A més, però, els seus habitants obtenien una garantia important per a la possessió i lliure disposició dels seus propis béns, parts dels quals i en els casos esmentats restaven a beneplàcit del senyor.

88. Eduardo de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Catalunya durante la Edad Media*, en *Obras completas*, II, Madrid, 1955, pàgs. 220-225; i també Wladimiro PISKORSKI, *El problema de la significación y el origen de los seis «malos usos» en Cataluña*. Traducción directa del ruso por Julia Rodriguez Danilevky, Barcelona, 1929.

La concessió era feta, finalment, a tots els habitants del lloc, tant rics com modestos, terratinents o no, a cada u en particular i a tots en general, i a bon fur i bon costum i amb la més àmplia interpretació jurídica que els fos favorable.

2. *Salvaguarda i lliure disposició dels propis béns dels habitants i facultat de comerciar lliurement.* El privilegi no se cenyia només a l'exoneració de càrregues personals vexatòries com els esmentats tres mals usos, sinó que s'ampliava a la lliure i absoluta disposició dels béns dels habitants del lloc, tant referida a aquells que hi tinguessin casa com no i fins i tot a aquells que hi vinguessin per tal de realitzar les seves activitats comercials. Es facultava als seus habitants per a la lliure donació dels seus béns, que podrien deixar en testament o per disposició a qui volguessin, sense cap contradicció de la senyoria. A més, hom concedia la garantia de lliure circulació de béns i mercaderies i la total llibertat d'activitats econòmiques, per les quals el monestir renunciava a exigir cap imposició ni cap altre dret que s'hagués acostumat a percebre. Aquesta llibertat de comerciar havia de representar un benefici molt important per a la població, ja que d'aquesta manera es garantia el proveïment de queviures, per una banda, i per l'altra hom donava la possibilitat que nous veïns vinguessin a habitar al lloc atrets per la protecció que s'oferia als seus béns i mercaderies.

3. *Garanties jurídico-processals per als habitants del lloc.* Per últim, el privilegi de 1228 concedia als habitants de Preixana una sèrie de privilegis concernents a la regulació de la justícia i encaminats al seu recte exercici a través de diverses garanties d'índole processal. Al respecte hom fixava que ningú no fos objecte de violència en persona o béns, en el cas d'haver delinquit, si donava la fermança adient a l'espera del judici corresponent. Per altra banda, s'establia que si alguna persona rebia injúries o era nafrada o violentada per una altra, que s'apliqués la normativa processal i penal fixada als Usatges de Barcelona. En definitiva, hom intentava regular aquests aspectes processals per tal de donar més garanties a la lliure possessió dels béns dels habitants del lloc així, com a la seva pròpia llibertat personal.

Motius i significació de la carta de franquícia de Preixana

És indubtable que les concessions fetes pel monestir de Vallbona als habitants d'un dels llocs de la seva baronia havien d'ajudar-los a un major desenvolupament social i econòmic. Alliberats aquells súbdits de les traves que els mals usos imposaven a l'exercici dels drets civils bàsics i d'aquells altres costums feudals que comprometien la tranquil.la possessió dels propis béns i adquirint una plena capacitat de disposar-ne, acompanyada d'unes majors garanties judicials, aquesta població de l'Urgell posava les bases per a l'assoliment d'un futur amb més progrés i benestar, a l'empara d'un major grau de llibertat.

Les cotes més altes de llibertat dels pobles no s'han aconseguit al llarg de la història per concessió gratuïta i condescendent d'aquells que tenien el poder i l'exercien, sinó a través de la reivindicació constant d'aquells que patien sovint els seus efectes més negatius. Desconeixem els fets i els esdeveniments que se succeïren al voltant del 1228 a Preixana i que propiciaren la consecució per part dels seus habitants de la carta de franquícies. No seria inversemblant, però, de pensar que des de feia temps s'havia anat creant en el si de la població un moviment que reclamava un major reconeixement de la seva personalitat col.lectiva i que propugnava l'alliberament d'aquelles càrregues que tradicionalment minvaven la llibertat dels veïns i de les quals ja diverses col.lectivitats de la rodalia, aprofitant els moments més propicis, s'havien aconseguit exonerar. Recordem, per exemple, que el 1179 Guillem d'Anglesola, per tal d'afavorir la colonització de Castellnou de Seana, es veia obligat a concedir a quaranta-set pobladors, entre d'altres privilegis, l'exoneració dels tres mals usos d'eixorquia, intestia i cugucia.[89] Al cap de pocs anys, el 1184, els habitants de la població veïna de Verdú, en aquesta mateixa línia, aconseguien també la franquícia de l'eixorquia per concessió de Berenguera de Cervera.[90] El 1231, quan Preixana ja havia obtingut la seva carta de franquícia del monestir de Vallbona, Verdú aconseguia

89. Roser REYNAL I ALIBÉS i Miquel GALITÓ I PUBILL, *La carta de poblament de Castellnou de Seana (25 de maig de 1179)*, «Estudis Castellnouencs», 3, Lleida, 1989.

90. José Maria FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia*, I, pàgs. 241-242., doc. 174.

una ampliació de l'anterior privilegi per concessió de l'abat Arnau de Poblet i de l'antic senyor Guillem de Cervera, ja monjo de Poblet; l'ampliació implicava l'exoneració de la quèstia, dels altres mals usos i del terç de vendes, d'acord amb el resultat de les negociacions fetes entre el monestir i els habitants del poble.[91] Uns quants anys abans era el mateix monarca Alfons I qui eximia dels tres esmentats mals usos els habitants de Vilagrassa.[92] I tot just entrat el segle XIII, el 1204, Bernat d'Anglesola feia una concessió semblant en favor dels habitants del seu domini de Golmés.[93] A final de la segona dècada d'aquest segle, no massa lluny de Preixana, a la subcomarca dels Comalats, els habitants del llogaret de Belltall, aprofitant els conflictes sorgits entre el senyor eminent Guillem de Guardiolada i el seu vassall Seré de Montpalau, aconseguien d'aquest darrer la concessió el 1227 d'una important carta de franquícia que, entre d'altres privilegis, els exonerava dels esmentats mals usos i els possibilitava l'assoliment d'un major creixement econòmic i social.[94]

Els habitants de Preixana disposaven, doncs, de models de franqueses molt propers geogràficament que havien d'incitar-los a la negociació per aconseguir aquelles cotes de llibertat que gaudien els súbdits d'algunes poblacions de la rodalia. Potser aquest moviment intern aprofità les tensions que sens dubte degueren sorgir entre Guillem de Cervera i un dels seus fills anomenat també Guillem de Cervera però més conegut amb el nom de Folc de Pontoves,[95] arran de l'alienació dels dominis de Verdú i Preixana per part del seu pare i que minvaven substancialment la seva futura herència. Que les relacions de Folc amb el seu progenitor no foren massa bones ho palesa el testament de Guillem de Cervera, en el qual nomena hereu l'esmentat Folc, per bé que només en els drets que té el testador a Lleida, Castelldans i Juneda,[96] disposició que fou contestada per aquest noble i que implicà fins i tot la intervenció de l'abat de Santes Creus, Bernat Calbó, el qual obtingué el 12 de gener de 1230 de Folc la promesa de respectar la darrera

91. *Ibidem*, vol. I, pàgs. 363-365, doc. 255.
92. *Ibidem*, vol. I, pàgs. 243-245, doc. 176.
93. *Ibidem*, vol. I, pàgs. 299-301, doc. 218.
94. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *La carta de franquícia de Belltall (19 de novembre de 1227)*, «Universitas Tarraconensis» I(1976), pàgs. 43-63.
95. PIQUER, *El senyoriu de Verdú*, pàg. 78.
96. PIQUER, *El senyoriu de Verdú*, pàgs. 113.

voluntat del seu pare.[97] És probable que Folc després no complís el seu compromís i que atesa la «seva turbulenta conducta», en paraules de Fort i Cogul, fos fins i tot desheretat.[98]

Potser el compromís per part dels habitants de Preixana d'estar al marge de les dissensions entre el fill del venedor del lloc i el nou propietari, o potser simplement el reconeixement efectiu de la nova senyoria, foren les contraprestacions que oferiren els representants del moviment alliberador popular al monestir de Vallbona per tal d'iniciar un diàleg positiu amb la comunitat i amb garanties d'èxit per a la seva causa.

El canvi de senyoria degué ser, doncs, un moment especialment oportú per ser aprofitat pels habitants de Preixana per presentar al monestir les seves reivindicacions. Els veïns nomenaren onze delegats perquè gestionessin l'assumpte amb el convent cistercenc i per convèncer als seus responsables dels beneficis que les llibertats que els súbdits demanaven aportarien en primer lloc a ells mateixos i, de retruc, amb l'expansió social i econòmica que podria adquirir aquella comunitat poblacional, al mateix monestir que com a senyor del lloc podria obtenir més ingressos dels drets que posseïa damunt aquells vassalls.

Els responsables de la comunitat, de la seva banda, es trobaren també davant d'una situació immillorable per palesar la seva bona voluntat amb els nous vassalls que s'integraven a la seva baronia. Enfront moltes vegades de la intransigència dels senyors laics, les monges tenien l'oportunitat de presentar-se com un grup dialogant i generós que no dubtava a renunciar als seus privilegis per tal d'augmentar els dels seus sotmesos. Un premi per a un dels pobles que formaven el seu domini jurisdiccional podria representar, així mateix, un element propagandístic per al monestir vallbonenc com a senyor feudal que sabia pagar generosament amb la moneda que més tenia al seu abast —i que més ben rebuda era, per altra banda, pels afectats—, és a dir, majors cotes de llibertat, seguretats jurídiques més en consonància amb els temps i més garanties econòmiques per als seus súbdits i vassalls.

La història confirmà que efectivament els dirigents del monestir

97. Eufemià Fort i Cogul, *Sant Bernat Calbó, abat de Santes Creus i bisbe de Vic*, Reus, 1979, pàgs. 139-140.

98. Piquer, *El senyoriu de Verdú*, pàg. 67, nota 251.

cistercenc que concediren les franquícies de 1228 als habitants de Preixana no erraren en la seva decisió, car, gràcies en bona part als privilegis de què gaudí aquesta població, Preixana fou el lloc de la baronia del monestir que major desenvolupament econòmic adquirí en els segles immediatament posteriors. Encara avui és aquesta població, d'entre els tretze llocs que formaven l'antiga baronia de Vallbona[99], la que compta amb major nombre d'habitants.

99. Aquesta baronia la integraven els llocs següents: Els Eixaders, Llorenç de Vallbona, Quadra del Mas-Déu, Mas del Sant Esperit, Mas de Vallbona, Montesquiu, Els Omells de Na Gaia, Preixana, Rocafort de Vallbona, Rocallaura, Valerna, Vallbona i el Vilet. A tots ells s'hi hauria d'afegir el lloc de l'Espluga Calba, que senyorejà el monestir només noranta-nou anys, entre 1251 i 1350 (Vegeu Josep-Joan PIQUER I JOVER, *La baronia de Vallbona (Notes d'estudi)*, Lleida, 1981, pàgs. 10 i 101).

APÈNDIX DOCUMENTAL

1228, agost, 11

L'abadessa i d'altres monges en representació del convent de Vallbona concedeixen a onze habitants de Preixana, i a tots els seus veïns presents i esdevenidors l'enfranquiment de tres dels anomenats mals usos, i estableixen diverses normes de tipus judicial i econòmic.

Arxiu del Monestir de Vallbona, Sèrie Pergamins, Carpeta XII, núm. 21

In Dei nomine. Sit notum cunctis quod nos Ermesende, dicta abbatissa Vallisbone, et Berengaria, priorissa, et Saura, sacristana, Raimunda, cellararia, et domina Eldiarde de Ager et Berengaria de Ceuma et Elicsende de Boxados et Sibilia de Baineres et deinde omnis conventus, per nos et per omnes successores nostros presentes et futuros, nunc et imperpetuum, damus et concedimus vobis probis hominibus de Prixana, videlicet Guillelmo d'en Mir et Petro Bort et Petro Claver et Bernardo Retundo et Guillemo Retundo et Iohanni Garber et Bernardo de Sancta Fide et Raimundo d'en Mir et Raimundo de Apilia et Petro Iohanni et Bernardo dez Mor et deinde omnibus hominibus, tam minoribus quam maioribus, presentibus et futuris in castro de Prixana habitatoribus et habitaturis, quandam libertatem que vobis premeiatis et aliis non meiatis, presentibus et futuris, imperpetuum valeat et prosit sine omni contradiccione; in qua libertate damus, concedimus et dimittimus vobis omnibus presentibus et futuris in Prixana habitantibus et habitaturis, scilicet entestatos et exorquias et cugucias, que omnia et singula tam minoribus quam maioribus, divitibus et pauperibus, hereditatis et non hereditatis, presentibus et futuris, in simul et comuniter damus, concedimus, dimitimus et difinimus ad bonum furum et bonam consuetudinem et utilem vestrum intellectum ut melius potest dici et intelligi a quolibet viro iurisperito. Addimus eciam huic donacioni sive libertati quod omnes habitantes et non habitantes, heredes et non heredes, casati et non casati, teneant et habeant in dicta villa de Prixana omnia sua salva et secura quecumque ibi lucraverint et habuerint vel ab aliis locis atulerint, et possint omnia sua abstrahere et precare ubicumque voluerint, et dare et dimitere cui vel quibus voluerint cum testamentis et sine omni scripto, vita et morte ad omnes suas voluntates faciendas, sine omni contradicto, et in omnibus his predictis aliquid petere, inquirere vel demandare nullo modo per possessionem neque per furum vel consuetudinem aliquam valeamus ad profectum nostrum neque ad vestrum vestrorumque dampnum; et in omnibus his predictis et singulis renunciamus omnibus accionibus et iuribus contra hoc nos vel nostros adiuvantibus. Item addimus et volumus, damus et concedimus omnibus habitantibus et habitaturis presentibus et futuris in predicta villa de Prixana comorantibus quod nullus ab alio iniurietur neque iniuste deducatur neque vim aliquam a maioribus minoribus nec a minoribus maioribus inferatur, et quicumque ius facere potuerit et fideiussoriam iuris dare potuerit et secundum consuetudienm istius terre ius asseguraverit si forte culpam aliquam non impellatur nec capiatur neque ullam vim sibi faciatur neque aliquid suarum rerum ei auferatur,

set ius faciendo omnes sint salvi et securi ipsi et omnia sua mobilia et immobilia et se movencia; et si[100] forte, quod absit, aliquis ab[101] alio impulssus, desonestatus vel percussus sive vulneratus aliquo modo fuerit, secundum usaticos de Barchinona rectum iudicium omnibus tam minoribus quam maioribus compleatur.

Facta carta IIIo idus augusti, anno Domini MoCCoXXoVIIIo.

Sig+num domine Ermesende, abbatisse Vallisbone. Sig+num Berengarie, priorisse. Sig+num Saure, sacristane. Sig+num Raimunde, cellararie. Sig+num domine Eldiarde de Ager. Sig+num Berengarie de Ceuma. Sig+num Elicsende de Boxados. Sig+num Sibilie de Baineres. Sig+num fratris Iohannis de Alos. Sig+num fratris Raimundi de Ilerda. Sig+num fratris Raimundi de Senan, nos omnes qui per nos et per omnem conventum hoc laudamus, concedimus et firmamus et a testibus firmare rogamus. Sig+num Raimundi Deude. Sig+num Guillelmi Portal. Sig+num Bernardi, magistri, stantis in Vilamainanone, qui huius rei stestes sumus.

Arnaldus de Pino scripsit et hoc signum (signum) fecit die et anno que supra, cum suprascripto in XXoVIo reglono.

100. si, *interlineat.*
101. ab, *interlineat.*

LA VERSION COMMUNE DE LA PASSION DE S . VINCENT BHL 8628-8631 ÉDITION CRITIQUE

VICTOR SAXER

La version commune, c'est-à-dire la plus répandue au Moyen Age, de la Passion de S. Vincent, diacre et martyr (BHL 8628-8631), doit être distinguée de ses homologues et, en particulier, de BHL 8630, qui lui a fait concurrence à partir du IXe siècle et a fini par la supplanter. Elle est cependant antérieure à sa concurrente et trouve déjà des échos dans la littérature homilétique, liturgique et martyrologique de la fin de l'Antiquité et du Haut Moyen Age.[1] Son manuscrit conservé le plus ancien est du milieu du VIIIe siècle et a été transcrit, de l'avis d'E. A. Lowe, en France septentrionale: il est malheureusement mutilé et ne comporte pas le début de la Passion. Cinq autres sont encore du IXe siècle. Nous comptons donc actuellement six manuscrits plus anciens que ceux du *Pasionario hispánico* dont nous devons l'édition au Dr. Àngel Fàbrega Grau[2] et qui reproduit le texte de notre Passion tel qu'il

1. J'ai donné, en novembre 1995, à Gérone, à l'occasion d'un colloque international organisé en l'honneur du prof. Pedro de Palol, un aperçu de l'histoire de la version commune. Il a été publié dans les actes du colloque sous le titre: *La version BHL 8628-8631 de la 'Passio S. Vincentii diaconi et martyris' dans la tradition manuscrite et littéraire. Préliminaires á une édition critique*, dans *Anals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXXVI (1996-1997), pp. 81-115.

2. Á. Fábrega Grau, *Pasionario hispánico*, t. II: Texto, coll. *Monumenta Hispaniae sacra*. Serie liturgica, vol. VI (Madrid-Barcelona 1955), pp. 187-195.

circulait en Espagne aux xe et xie siècles. Un septième manuscrit est exactement contemporain du plus ancien témoin, le manuscrit de San Pedro de Cardeña, du *Pasionario*. C'est pourquoi j'ai cru utile de donner, de la Passion, une édition critique dans son état antérieur au *Pasionario*. Je la fais précéder d'une brève liste des manuscrits qui ont servi à l'édition. Je dédie volontiers celle-ci à Mgr Àngel Fàbrega Grau dont la publication a permis pour la première fois de distinguer la version commune de ses congénères et de mieux apprécier son originalité.

TÉMOINS MANUSCRITS DE BHL 8628-8631

1. Bern Burgerbibl. *Hs 24*, ff. 82v-85v (Passionnaire mosellan, xie s. déb.) VU.
2. Einsiedeln Stiftsbibl. *Hs* 256, pp. 153-162 (Passion. suisse, 950-960). VU.
3. Ivrea Bibl. Cap. *Cod. CXII* (53), ff. xxxiiii~xxxv (Passion. d'Ivrée ? xie s.-) VU. TEXTE MUTILÉ IN FINE.
4. London Brit. Libr. *Addit. Ms 25600*, ff. 133v-139 (Passion. hispanique de San Pedro de Cardeña, 949-966). ÉDITION.
5. London Brit. Libr. *Cotton Ms Nero E 1*, vol. 1, ff. 119v-121v (Lection. liturg., v. l'an 1000). MICROFILM.
6. Montecassino Arch. abb. *Cod.* CXVII, pp. 281-285 (Passion. du Mont-Cassin, XIIe s. déb.) VU.
7. Montpellier Bibl. Interuniv. *Ms 135*, ff. 35-40 (Passion. de Saint-Étienne de Dijon, ixe s. fin). MICROFILM.
8. Montpellier Bibl. Interuniv. Ms 156, ff. 120v-127v (Passion. de Langres, ixe s. fin) MICROFILM.
9. München Bay. Staatsbibl. *Clm 3514*, pp. 149-157 (Passion. français, viiie s. mil.) MICROFILM. TEXTE MUTILÉ AU DÉBUT.
10. München B.S.B. *Clm. 3810*, ff. 17-23 (Passion. de Reichenau, xe s.) MICROFILM.
11. München B.S.B. *Clm 22240*, ff. 112v-115 (Légendier de Windberg, 1141-1191). MICROFILM.
12. Napoli Bibl. Naz. *Cod. XV. AA. 12*, f. 55rv (Passion. italien, xe, mieux xie s.) MICROFILM. TEXTE MUTILÉ.
13. Orléans Bibl. Mun. *Ms. 331*, pp. 227-230, 230-236 (Passion. de Fleury, X s., double copie de la Passion). MICROFILM.

14. Orléans Bibl. Mun. *Mss 346*, p. 26-32 + *343bis*, f. 1 (Passion. de Fleury, xe s.) MICROFILM.
15. París Bibl. Nat. *Ms lat. 5301*, ff. 37-44 (Légendier de Saint-Martial de Limoges, xe s.) VU.
16. París Bibl. Nat. *Ms lat. 10861*. ff. 49v-55v (Légendier de Saint-Pierre de Beauvais, IXe s.) VU.
17. París Bibl. Nat. *Ms lat. 10870*, ff. 33-38v (Légendier d'Echternach, XIIe s.) VU.
18. París Bibl. Nat. *Nouv. acq. lat. 2179*, ff. 91v-95 (Passion. de Silos, XIe s.) VU. ÉDITION.
19. Stuttgart Würt. Landes-Bibl. *Hs HB. XIV. 13*, ff. 99-104v (Passion. de Reichenau, IXe s.) MICROFILM.
20. Vaticano Bibl. Ap. *Cod. Regin. lat. 516*, ff. 40v-45 (Passion. français, IXe s.) VU.
21. Vaticano Bibl. Ap. *Cod. Regin. lat. 523*, ff. 91-97 (Passion. d'Orléans, v. l'an 1000). VU.
22. WIEN Öst . Nat. Bibl . *Hs 576* , f f . 6 4v-80v (Passion . autrichien, xe s.) MICROFILM.

PASSIO S. VINCENTII DIACONI ET MARTYRIS. SECUNDUM VERSIONEM COMMUNEM

INCIPIT PASSIO SANCTI VINCENTII DIACONI ET MARTYRIS.

1. Probabile satis est ad gloriam Vincentii martyris, quod descriptis passionis ipsius titulis inuidus extitit inimicus. Vnde reddimus fide plena relata gestorum, quae litterarum apicibus adnotari non in-
5 merito noluit, qui uictum se erubescebat audiri. Naturalis quippe prouidentia est male errantium, auferre de medio testimonia probitatis.

2. Cum igitur apud Caesaraugustanam ciuitatem, ut multorum

2 Vincentii] uenerandi Vincentii **13 14**

3 passionis ipsius] **2 5 8 10 11 18 19 22**, pass. eius **15 21**, ips. pass. **4**, passionis **16** – titulis] **2 3 10 14**, titulo **5 16**, titulus **3**, gestis **13 14 21**, titul. *corr.* gestis **22** – descripto ... titulo] *corr.* descriptis ... gestis **5** – inuidus] **2 3 4 5 8 10 14 16 17 20**, inuid. **22**, titulum **13 14 21** – extitit] **2 3 4 5 13 10 16 17**, inuidit **13 14 21** – inuidus extitit inimicus] in. inu. ext. **15** – Vnde] **2 3 4 5 10 13 15 16 17 20 22**, Und **8**, Inde **8** – reddimus] **2 3 5 8 10 14 16 17 20 22**, credimus **4 13 14**

4 relata] **2 3 4 10 15 16 17 21**, relationem **5 8 13 22** – gestorum] iustorum **14** – quae] quam **5**, eiusque **8** – quae litterarum] quili terarum **3** – adnotari] *add.* iudex **5 8 13 14 21 22** – non] Et non **14**

4-5 inmerito] immeritus **13**

5 noluit] illum hoc nolle **14** – qui] quia **13 14 21** – quippe] enim **3**, **10** – se] *om.* **3**

5-6 prouidentia] **8 20**

6 est male errantium] male errantium est **16** – testimonia] testimonium **5 21** – probitatis] prauitatis **21**

7 Igitur cum] **4 5 8 15 16**, *corr.* Cum igitur **22**, Cum igitur **2 17**, Cum **1 6 11 19 20**, Cum *add. sup. lin.* igitur **13 14** – Caesaraugustanam] **1 3 4 10 13 14 15 17 19 21 22**, caesaream augustam **2 5 6 8 15**, caesaraugustanam *corr.* caesaraugustam **13 22**, cesaraugustam **11**, *add.* hyspaniae **8**, hispaniarum **14**

5. *uictum*: La victoire du martyr et la défaite du persécuteur sont les deux aspects du thème fondamental de la *Passio S. Vincentii*, dévoloppé à partir du nom même du martyr. Voir lin. 34, 59, 69-70, 124, 148, 179, 187, 197, 199, 201, 219, 222.

sinceritas et signata ueritatis uerba testantur, Datiano cuidam praesidi gentili et sacrilego ex dominis et principibus suis saeuiendi in christia-
10 nos exoptata offula cecidisset, et oblatranti profanae crudelitatis uelut famelico cani sua rabies adspirasset, episcopos et clericos et omnia sancta corpora, temptamentis diaboli magis Deo probanda, spiritu nequitiae suae rapi, praecipitanter incubuit. Protinus peruolantes, epi-

8 sinceritas] sinceritates **2** – signata] **4 6 8 10 13 14 15 17 20 21 22**, signa **2 5 16 19**, *om.* **1** – uerba] *om.* **2**, *add. sup. lin.* **22**, et uerba **5** – testantur] atestantur **2**

9 ex] **1 2 4 5 10 15 16 17 18 19 22**, a **8 11 13 14 21** – ex dominis **6**, ex domini iussione **15** suis] *add.* romanis **2 5 11 17 19**, *vel add.* dioclitiani uidelicet et maximiani **22** – saeuiendi] se ueniendi **8**

10 exoptata] exorta **21**, sorte **13 22** – offula] *superscrib. potestas* **10 11**, affula **15**, officula **20**, offucula **3**, offendicula **6**, occasio **13 14 21 22** – cecidisset] *corr. sup. lin.* incidisset **20** – oblatranti] oblatrantis **5 11 19**, oblatrante **10 15** – crudelitatis] crudelitati 16, *add. sup. lin.* uelut **8**, *om.* **3** – famelico cani sua] *cancell.* **22** – sua] suae **6 20** – adspirasset] exarsisset **1** – episcopos] *add.* ac presbiteros **8** – episcopos et clericos] episcopos clericos **4 6 20**, episcopis et clericis **1** – et omnia] *om.* **15**

11-12 et omnia sancta corpora] **2 4 6 8 10 15 16 17 18 19 20 22**, o. sanctorum c. **11 14 21**, omnium sanctorum c. **3**, *in ras. litt. minutis* ceterosque sacri ordinis ministros **13**, omnia sancta scripturarum uolumina **5**

12 temptamentis] **3 4 5 6 8 13 14 15 19 20 21 22**, temptamento **2**, temptamenta **19**, per temptamenta **10**, testamentis **11**– diaboli] *add.* obicienda et ob hoc **13**, *vel add.* obic. et hoc **11 21** – magis] a **16**, Deo] domino **1** – probanda] probandis **1** – spiritu] spiritus **13 14 20**

12-13 nequitiae] *add. sup. lin.* exagitatus **13**

13 rapi] rabie **1 4 15 18**, rabido **1 7** – praecipitanter] praecepit **13 14 21**, *eras. corr.* praecepit **9** – incubuit] *om.* **8 13 14 21** – Protinus] *add.* ergo **14** – peruolantes] **4 5 10 17 21**, praeuolantes **16**, prouolantes **3**, peruolans **1 2 6 8 13 14 15 20 21**, praeualens **11**

10. offula, plus fréquemment *offella* ou *offa*, bouchée de viande, jetée au chien affamé qui aboie. Voir lin. 43, 45.

12. *sancta corpora:* les corps constitueés de l'Église, visés par l'édit de persécution.

scopus gloriosissimus Valerius et Vincentius beatissimus martyr perni-
15 citer in suae laudis titulum cucurrerunt, feliciores se in ipsa futuros confessione credentes, si coronam statim praeco quam suis uirtutibus et meritis pro sua deuotione rapuissent.

3. Sed enim ille artifex saeuus, ut uexatione itineris magis illos frangeret et facilius subiceret iniuria, quos uideret superari non posse

14 gloriosissimus Valerius] V. g. **2**, gloriosos V. **13 14 22**, *add.* propria uoluntate **14** – et] *add.* adleta fortis **14** – Vincentius] *add.* archidiaconus fidei soliditate et spe fruendi uictori subnixi alacriter **13** beatissimus] *om.* **1 6 8 11 13 15 19 20**, *add.* utique **13**

14-15 perniciter] pertinaciter **1 2 8 14 19 20**, alacriter **13**

15 in suae] **1 2 4 5 6 10 13 18 19 21**, in suum **8 15 16 17** – titulum] **1 2 6 8 15 16 17 19 20**, titulo *corr.* titulum **22**, titulo **3 11**, *add.* iugiter **1** – cucurrerunt] occurrerunt **3** – feliciores] Feliciter **5**, felicior **19**, *a dd.* itaque **13 14** – se] *om.* **3 11**, esse **5 6 16 19 20 21**, esse se **22**, se esse **13 14** – ipsa] ipso **6**, futuros] *add.* esse **11**

16 confessione] congressione **8** – coronam] *add.* martyrii **2 5 10 17 19 22** – statim] *om.* **21** – praeco] *corr. sup. lin.* precio *dein add.* si **20**, praecones **5**, praeconii **11** – praeco quam] priusquam **15**, quae praeco **16** – quae praeco suis] quam preciosam 1, suis] *om.* **6 8 13 14 16 2 1**, quam sui] *om.* **11**

16-17 uirtutibus et meritis] **2 3 4 5 10 15 17 20 22**, u. ac m. **13 14 21**, uirtutum meritis **1 6 16 20**, uirtutum medicas **8**

18 Sed enim] Sed **2**, Seuus **15**, Verum **13 14**, *corr. sup. lin.* Denique **20**, ille] *om.* **2 13 14** – artifex] carnifex **2 22**, *corr. sup.* lin. carnifex **20**, Sed enim ille artifex] **1 6 8 16**, Sed en. ille art. saeuus **4 5 17 19 22**, Sed en. ille art. saeuus Datianus **10**, Sed en. ille art. doli **21**, Sed impius Datianus **11 13 14** – uexatione] exactione **11** – magis illos] **4 5 8 15 16 20 22**, eos magis **1 2 3 10 13 14 19**, magis **21**

19 subiceret] **1 8 11 16 20**, subigerent **6 13 14 21**, afficeret **2 3 4 5 10 17 19 22**, sumeret **15** – iniuria] **2 3 4 5 8 10 13 14 16 17 21 22**, iniuriae **1 6 11 20**, iniuriis **15** – uideret] **1 2 3 4 5 6 11 13 14 16 19 21 22**, uidebat **8**, *corr. sup. lin.* uidebat **20**, uiderat **10 15 17** – superari] superare **6 15 20**, *om.* **2** – posse] posset **14**

14/15. *perniciter*: velociter, rapidement.
16. *praeco*: avant maturité.

20 de poena, ad ciuitatem Valentiam, quae erat una prouincia, ut asserunt, sanctos Dei pertrahi mox praecepit, cum summa pœna carceris, famis inopia, stridore catenarum, ut manibus, collo et ceruicibus uix ferri pondera sustinerent et per omnes artus iam tunc mortis supplicia paterentur. Quae illi grauiora cumulatius pro sua laude portarunt. Sed ubi
25 iam defecisse eos crederet iugi iniuria, timens ne, ipsorum praeuentus

20 de] *corr.* pro **20**, de pœna] per penam **8 15**, a pena **17** – ad] *add.* quandam **13 14 21** – ciuitatem] *add.* nominatam **13 14** -Valentiam] **1 4 10 11 13 14 15 18 21**, Valentinam **2 3 6 16 17 20 22**, Valentinam *corr.* Valentiam **8**, Valentianam **5** – quae erat una prouincia ut asserunt] *om.* **4 5 22**, prouincia] prouinciarum **11** – ut asserunt] *om.* **1 3 14 21**

21 pertrahi] pertrai **16**, protrai **20** – pertrahi mox] mox pertrahi **13 14**, mox] inde **16** – praecepit] *add.* ubi **1** – praecepit cum] **4 8 15 16 18 21**, pr. et cum **6 11**, pr. ut cum **20**; praccepit. Interea **2 5 13 14 17 19 22** – cum summa] **1 2 4 5 6 8 15 16 17 18 19 22**, cum in summa **11 21** – pœna] *add.* e **15** – cum summa pœna carceris] Qui dum pœnam carceris **10**, Interea pœnarum generibus carceris **13 14**, Interea cum summa pœna carceris **22** – famis] **4**, fammis **18**, fammis *corr.* famis **4**, et famis **6 8 11 15 17 20**, famisque **1 13 14**

21-22 inopia] inopiam **2 3 10 20 21**, *add.* necnon et **17**

22 stridore] **1 4 6 8 15 16 17 18 20 22**, stridorem **2 10**, stridores **21**, stridor **5 19**, et stridore **13 14** – catenarum] *add.* ita **13**, *add. sup. lin.* ita **10** – ut] **2 4 5 8 10 14 16 18 19 20 22**, *om.* **11 17**, cum **21** – manibus] *add.* scilicet **15**, *vel add.* et **3**, *vel add.* pedibus **1 7** – collo] *om.* **6 11**, et collo **2 4 5 10 13 14 18 19 22**, a collo **17** – et] *om.* **21** – et collo et ceruicibus] *om.* **6** – et ceruicibus] *om.* **2 3 4 5 10 17 19 22** – uix] *om.* **1 8 11 16 20 21** – ferri] ferre **2 5**

23 pondera] **4 6 10 14 15 18 19 21 22** – sustinerent] *corr.* sustinere possent **17**, sustinentes **14**, sustinere possent **6 22**, sustinere uix possent **11**, sustinere non possent **16**, sustinere nec possent **20** – uix ... sustinerent] catenarum eos iussit affligi **13** – et] *om.* **22** – tunc] *om.* **13 14**, *add.* et **10**

23-24 paterentur] paterent **2**

24 Quae illi] Haec et quaeque **10** – pro sua] in sua **13 14 21** – portarunt] portauerunt **2 13 14 15 21** – Sed] *om.* **1 3 6 11 16 20 21**

24-25 ubi iam] Vbi uero eos **3 10**, Sed ubi uero **2 19**, Cumque iam **13 14**

25 defecisse eos] eos defecisse **2 13 14**, eos iam defecisse **19**, def. in suppliciis eos **11** – crederet] credidit **1**, credebat **10**, *add.* in suppliciis **2 5 19 22** – iniuria] *add.* fatigatos **2 4 5 15 18 19 22** – Quae illi grauiora ... iug] iniuria] *om.* **17** – timens] Tunc mens **3** – ne] *add. sup. lin.* **22** – ipsorum] eorum **2 3 10 19**

occasu, saeuitiae suae damna pateretur, produci iussit e carcere. Cum putaret eos, a communi tamdiu publicae conuersationis luce seclusos, nec corpore iam nec spiritu praeualere, mori tamen eos ante tormenta nolebat, quibus proponebat etiam nec mortuis temperare.

30 4. Sed pauefactus Datianus conspectu eorum, quod integri corpore et uiribus essent: «Quid istos, inquit, indulgentiori pastu et potu lar-

26 occasu] occasus **11**, occisus *dein add. et cancell.* se **19** – saeuitiae suae] suae saeuitiae **2 4 10 1 9**, suae **1**, uitae suae **6 20** – pateretur] paterentur **4 5 6 17 20** – timens... pateretur] timens dacianus iungi (*lege* iugi) fatigatis iniuriam ne citius obirent **17** – producire *add.* eos **17** – iussit] *add.* eos **11** – e] de **3 11 20** – Cum] *om.* **17**, Qui cum **13 14 21**, et cum **11**, *add. sup. lin.* ergo **10**

27 putaret] putaretur **15**, putarentur **13 14 21**, putauerat enim **17**, cum putaret] computaret **20** – eos] *om.* **3 6** – a communi] a comuni **18**, a c. tamdiu] a *com.* eos tamd. **2 3 10 19** – publicae] publica **8 13 14 15 21** – publ. conuersationis] publ. conuersatione **14 21**, publicatione **13** – luce] *om.* **13 14** – seclusos] *corr. infr. lin.* seclausos **20**, seclusi **13 14 21**

28 nec] ne **3 5 22** – corpore iam] iam nec corp. **8**, etiam n. c. **15**, ut n. c. **17** – nec] *add.* ipsum **4** – praeualere] praeualere possent **17** – eos] *om.* **1 6 8 13 14 15 17 20 21**

29 nolebat] eos nol. **14** – quibus proponebat] quos **17** – etiam] quod **13 14 21** – nec] *om.* **17**, ut nec **8**, ne **2** – temperare] temperaret **2**, temperaturus esset **13 14 21**, parceret **8**, parcere **11**

30 pauefactus] pabefactus **4 18**, expauefactus **17** – conspectu] **15**, a consp. *ceteri* – Datianus conspectu eorum] a facie eor. Dat. **16**, *add.* eo **15 17** – quod] *add.* squalore carceris et inedia non defecissent. et **13 14**

30-31 integri corpore et uiribus] i. et c. et u. **3**, c. et. u. robusti **13 14**, c. et u. praeintegri **17**

31 essent] forent **2 3 10 19**, fuerint **21**, *add.* ait **1**, *vel add.* inquit **17** – Quid] Quot **3** – istos] istis **1 13 14 15 17** – istos inquit] inq. ist. **2 4 5 10 19 21 22** – inquit] *om.* **13 14 17**, *add.* suis **11** – indulgentiori] indulgentiore **8 16**, indulgentiorem **1 9 10 13 14**, in dulciore **17** – pastu] pastum **1 10 13 14**, pastui **11**

31-32 et potu largiori] potumque largiorem **13 14** – potu largiori] potu lariori **3**, potui larg. **11**, potum largiorem **1 10** – largiori] largiore **6 8 16 20**

32 propinastis] indulsistis **11** – mirabatur] mirabantur *corr.* mirabatur **8**, *add.* miser **15** – furor caecus] **1 4 5 6 10 17 18 19 22**, furore caec. **2 13 14 15 20 21**, prae ceteris **8**

giori propinastis?» Et mirabatur furor caecus, robustiores esse quos Deus pauerat. Irascens igitur malignitatis praesagus spiritus, quod uidebat inter supplicia fortiores, qui eum uincerent, superesse, mox in-
35 flata uox serpentis insibilat: «Quid agis, inquit, tu, Valeri, qui sub nomine religionis contra principes facis?», aestimans quod, si ipsum caput conturbare et percutere potuisset, id est episcopum, reliqua subiectiora facilius membra confoderet.

5. Sed Deus unicus uoluit, eum etiam ab inferiore ministerii no-

33 pauerat] parauerat *corr.* pa^{u}erat **20**, *add.* sua potentia **2 5 11 17 19 21 22** – Irascens] Irascebatur **11** – igitur] *om.* **1 6 8 13 14 16 20 21** – malignitatis] ... /nitatis *sic inc. mutil.* **9**, *add.* suae **2 4 5 11 15 17 18 19**, *eras. corr.* maligno **22** – praesagus] praesago *corr. sup. lin.* praesagus **22**, praesagus spiritus] praesago spiritu **5 13 14 21 22** spiritus] *om.* **15**, *add.* eo **15** – quod] **4 5 8 9 10 15 21 22**, quos **1 2 11 16 19**, quoniam **17**

33-34 uidebat] uidelicet **5**

34 inter supplicia] **9** – int. sua suppl. **1 2 3 4 5 6 8 10 11 15 16 18 19 20 21 22** – int. supp. fortiores] forciores int. suppl. **13 14** – fortiores] *om.* **20**, *add.* et **3** – superesse] superasse **9**

34-35 inflata] inflat **6**, Datianus **1** – uox] uoce **15** – inflata uox serpentis insibilat] *om.* **1 16**

35 Quid] *add.* inquit **17** – inquit] inquid **2 3 9 13 15 16 20**, *om.* **17**, *dein add.* datianus **2 5 11 19** – tu] *om.* **11** – qui] quid **8**, cur **15** religionis] *seq. verbum eras.* **21**

36 facis] fatis **19** – aestimans] extimans **20**, existimans **4 9 15**, Estimabat enim **10**, *add.* inimicus **2 4 5 11 17 18 19 22**, perfidus **13 14**, igitur inimicus **15** – quod] ut **22**, *om.* **10** – ipsum] ipsut **4 18**, ipsud **9 19** – caput] capud **9 16 20** – ips. cap.] cap. ips. **17**, *add.* id est episcopum **13 14**

37 conturbare et percutere] destruere et perdere **11** – et] ac **2 3 10 19** – percutere] *add.* episcopum uidelicet **17** – potuisset] potuissed **8**, posset **17** – id est episcopum] *om.* **6 17** – reliqua] *add.* quoque **2 3 4 10 15 19** – subiectiora] subiecti ora **20**, *add.* corporis **1 16**

38 facilius] *add. marg.* **15** – facilius membra] m. f. **13 14** – confoderet] confunderet **13 14**, confodisset **11 20**

39 Deus] dei **11** – unicus] unus **2 3 4 10 19**, omnipotens **13 15**, *add.* **et** unicus Dei filius **15** – etiam] *add.* et **8** – inferiore] *corr.* inferiori **22**, inferiori **3 10 11 15 19**, inferioris **1 2 4 13 14 21** – ministerii] ministro **15**

39-40 nomine] *add.* Vincentio **15**

40 mine superari, ut aduerteret, quid facturus esset ille qui in capite sacerdotii erat, cum etiam leuitae, qui haberent minora ministeriorum officia, eum uicissent. «Quid submurmuras?», inquit episcopo suo Vincentius sanctus, cuius iam erat spiritus in corona, «et contra canem leuiter mussitas? Exclama in magna uirtute, christicola, ut contrita ra-
45 bies, quae contra sanctum Dei ministrum latrat, diuinae percussa pro-

40 superari] *corr. 2. m.* superare **15** – supperari **8**, superare **6 16 20** – aduerteret] aduerterit **9**, animaduerteretur **10** – facturus] *add.* aut acturus **2 3 4 5 8 11 15 16 18 19 22** – esset ille] ille esset **13 14 21**

40-41 sacerdotii] sacerdotis **13**

41 cum] quum **4 18**, *add.* posset **13 15**, *vel add.* posset eum **4 18** – etiam leuitae] **1 8 9 16 17 22**, e. leuita **2 4 10 15 18 19**, e. leu. eius **3**, e. eius leu. **11**, media leuitate **20**, e. leuiter **6**, e. ille **13 14 21**, *add.* eum **11** – haberent] **1 5 6 8 9 17 19 22**, haberet **2 3 10 11 13 14 17 21**, habebat **4 15 16 18** – minora] minorum **1 7**

41-42 ministeriorum officia] **5 8 9 15 17**, ministerii officia **22**, officii ministerio **1 16**, officiorum ministeria **2 3 4 6 10 11 14 18 19 20 21**, officiorum ministerii **13** – eum] **5 9 17 22**, *om.* **1 2 3 4 6 8 10 11 13 14 15 16 18 19 21**

42 uicissent] **1 5 6 8 9 20 22**, uicisset **11 13 14 16 21**, uincere **4 15 18**, uinceret **3**, *add.* Gratia itaque christi domini beatum leuitam uincentium confirmans roborauit. talique uoce suum adorsus est episcopum **13 14** – Quid submurmuras] *hic inc. mutil.* **7**, Qui s. **3** – submurmuras] submurmurat **10** – inquit] **1 2 4 6 10 11 18 19 21 22**, inquid **5 7 9 15 16 20**, inquiens **13 14**

42-43 episcopo suo Vincentius sanctus] **1 2 4 5 6 7 8 9 11 15 16 17 18 19 22**, ep. s. sanctus Vinc. **3**, ad episcopum suum uincentius sanctus **20**, uinc. martyr episc. suo *dein seq. verb. eras.* **21**

43 cuius iam erat spiritus in corona] **4 5 9 10 15 17 18 19 22**, c. e.sp. in c. **21**, c. e. iam sp. in c. **17** – Erat] erit **11** – inquit ... corona] tacite inquiens episcope **13 14** – et contra] **1 4 6 8 9 10 15 16 18 19**, Quid **5 13 14 17 21 22**, et quid **2 7 17 22**, et quid contra **2 7 19** canem] *add.* istum **7 11 13 14 21**

44 mussitas] **9 13 14**, musitas **1 2 3 5 7 11**, musitus **4 18**, musitans **6 16**, musitans *corr.* musitas **8**, musitat **10** – Exclama] exclamans ait **6 7 20**, exclama ait **16**, excl. in **11** – christicola] cristicola **2 10 19**, o christicola **4 18**, christi **1 13 14 21** – contrita] **5 9**, conterrita **2 3 4 6 7 8 10 11 13 14 15 18 19 20 21 22**

45 contra **17**, conteriat **16** – sanctum Dei] d. s. **1 16** – ministrum] mysterium **4 18**, ministerium **15** – latrat] *add.* ut **1** diuinae] diuinitus **15** – percussa] *om.* **15**, percussa protinus] *om.* **13 14 21**, percussus pr. **1 16** – percussa protinus uocis auctoritate] pr. uoc. auct. perc. **2 10 17**, prona uoc. auct. perc. **3**, perc. pr. uoc. autorita **8**, perc. pr. uoc. auctoritatem **20**

tinus uocis auctoritate frangatur. Iste est enim ille uenenatissimus serpens, qui in protoplausto gloriam, hominibus traditam, quam ipse non meruerat, inuidit. Statim insatiabilis homicida dum occideret, quos inmortales Deus fecerat mori et ipse contentus, gustum tamen, quem tra-
50 debat aliis, prior ipse propinatus est. Iste est, quem exigimus e corporibus humanis inuocatione diuina et Christi nomine. Mecum decer-

46 frangatur] frangeret *corr. sup. lin.* frangatur **2** – Iste est ille] **5 6 9 17 22**, Iste ille est **1 8 16 20**, Iste enim ille est **2 3 4 10 18 19**, Iste est enim ille **15**, Iste enim *dein add. sup. lin.* ille **11** – Ille est **7**, Ille enim est **21** – uenenatissimus] benenatissimus **20**, *add.* est **11**

47 qui] *add.* durissime **17** – qui in] quin **20** – protoplausto] **7 9**, protoplausto *corr.* protoplaustri **8**, protoplasto **2 3 5 13 15 21**, prothoplasto **13 14 17**, protoplasti **22**, protoplastis **4 10 11 18**, protoplaustis **6 8 16 19** – hominibus] omnibus **8**, ab omnibus **4 18** – traditam] tradita **22**

47-48 non meruerat] **1 5 8 9 14 16 21 22**, non meruit **6 7 13 17 20**, perdiderat **2 4 10 11 18 19**

48 Statim] Statimque **2 3 4 5 10 13 14 15 17 22**, Statim et **21** insatiabilis] inexsatiabilis **16**, inexcusabili **13 14 21** – homicida] homicidio **13 14 21** – dum] ut **2 3 4 10 18 19 22** – occideret] *vel forsan* occiderat **9**

48-49 inmortales Deus] deus inmortales **1 2 3 15 16 17 20 21**, inmortales **22**, deus inmortalis **4 18**

49 mori] *om.* **16**, *corr. sup. lin.* mortem eis inferre **10** – et] *om.* **17** – contentos] contemptus **1 5 7 20**, contemptus *corr.* contentos **22**, contemptus est **17** – gustum] custum **9**, gusta *corr.* gustum **15**, gustumque **5 17**, gustu **4 18** – tamen] *om.* **2 4 5 10 14 18 19 22** – quem] quot **3**, *om.* **5**

49-50 quem tradebat aliis] q. al. tr.**1 16**, tradens aliis **17**

50 prior ipse] ipse prius **7**, prius ipsi **17** – ipse] ille **3**, *om.* **16** – propinatus est] suscepit **13 14 21** – Iste] Ille **3 4 5 10 15 17 18 19**, *add. et eras.* ille **22** – quem exigimus} qui exiguus **3** – exigimus] **4 9**, exegimus **2 5 8 10 11 13 14 15 16 17 19 20 21 22**, eiecimus **1**, eximius **6** – quem exigimus e] *om.* **7** – e] ex **1 11 13 14 20 21 22**, *corr. de* **10**, *cancell.* **15**, et **3**

51 inuocatione diuina] in uocatione diuina **1**, per inuocationem diuinam **6 7 20 22** – et Christi] **1 2 4 6 9 10 16 18 19 21**, In Christi **8 13 14** – Mecum] Qui si mecum **2**

47. *protoplastus:* Adam, le premier creé.
50. *propinatus est*: allusion à Gen. 3,1-13.
50/51. *Iste est... Christi nomine*: allusion au rite de l'exorcisme.

tet; pugnet, si praeualet. Confidentia uidebit me plus posse dum torqueor quam ipse dum torquet. Qui dum punit, grauius punienda patietur. Vnde ego iam singulariter gaudeo et, dum patior, uindicabor».

55 6. Exarsit diabolus ad christianam fidem et contemni se, dum saeuit, ingemuit: «Amouete, inquit, episcopum istum. Vincentium grauiorem rebellem, qui in publica contumelia uenit, adplicate tormentis».

51-52 decertet] decertaret **6**

52 pugnet] pugna **1 2 3 6 8 10 11 16 20** – praeualet] *add.* in sua **2 5 9 11 17 19 22** – confidencia] confidentiae **14**, confidentiam **6 7 20** – dum] qui **20**

53 ipse] **1 7 8 9 13 14 16 21**, ipsum **6 11 20**, seipsum **10**, ille **2 4 5 17 18 19 22**, dum] **1 4 6 8 9 10 11 16 18** – quam ipse dum torquet] *add. marg.* **15** – Qui] Quia **2 4 5 15 18 19 22** – dum punit] conpunit **9** – grauius] *add.* ipse **2 4 5 10 15 18 19 22** – punienda] *om.* **10 21**, puniende **6**, puniendi *corr.* puniendo **15**, ipse **13 14 17**

53-54 patietur] patiatur **9**, punietur **3 7 10 17**, punitur **13 14 21**

54 ego] hoc **3**, *om.* **11 21**, ego iam] iam ego **2 5 22**, *add.* quod **5**, ego quod iam **9**, ergo *corr.* ego iam **13**, ego iam **14 21**, et dum] **1 6 7 9 16 20**, quod dum **13 14 21**, quia dum **2 3 4 5 10 15 17 18 19 22** – patior] pacior **15**

55 Exarsit] Exausit **3** – ad] *om.* **6**, a **20**, aduersus **2 4 5 11 15 17 18 22** – et] dum **13 14 21**, *add.* dum **2 4 5 15 17 18 22** – contemni] contempni **1 2 3 11 13 14 15 17 19 21 22**, *seq. ras.* **7** – se] *add.* ac despici **2 3 4 5 10 11 17 18 21 22** – uidet] **2 4 5 13 14 15 18 19 22**, uidit **11 17 21**, uidens **1**

55-56 dum saeuit] **1 6 7 9 16 20**, dum se ᵘidit **7**, uidet et **3**

56 Amouete] *praescr.* Datianus praeses **2**, *vel* Datianus praeses dixit **17 19 21**, *vel* Datianus itaque praeses dixit **13 14** – inquit] *om.* **1 13 14 17**, *add.* Datianus **4 11 18** – istum] *om.* **17 20** – in istum **3 6** – Da] **9**, Vincentium **2 3 4 5 6 10 18 19 22**, *om.* **11** – grauiorem] grauius **10**, *add. et* **15 17**

57 publica contumelia] publicam contumeliam **2 3 4 5 6 7 10 11 15 17 18 19 20 21 22**, contumeliam publicam **14**, contumeliam deorum et in contumeliam publicam **13**

57. *adplicate tormentis*: voir aussi lin. 61: *adplicate ad eculeum.* Vincent est soumis à la *quaestio per tormenta*, procédure pénale de l'instruction du procès, qui consiste à faire avouer en soumettant l'accusé à la torture. Dans ce but, celui-ci est fixé à l'instrument de torture ou equuleus dont les cordes et les poulies élevait le supplicié en l'air en lui écartant et tordant les membres. Voir lin. 67 et 125: *Ecce iam in sublimibus ago.*

Animositati eius uidebat inferenda supplicia maiora, et quod illi cessurum erat pro gloria, uincere praesumebat ex poena, sibi potius infe-
60 rens diabolus, quae illi crudelitatis spiritus minabatur, et supplicia, quae inferebat, ipse passurus. «Adplicate, inquit, ad eculeum; membris distendite et toto corpore dissipate. Pœnam ante ipsa sua tormenta sustineat».

7. «Tu quid dicis, inquit, Vincenti? Tuum corpus miserabile con-

58 Animositati] animositatis **6 16**, animositate **9**, animositate *corr.* animositati **8**, *add.* esse **21**, *vel add.* enim **11 13 14** – uidebat] uidebit **7 13**, uidebit *corr.* uideo **8**, *add.* esse **21** – uidebat inferenda] iubebat inferri **11**, iubeo inferri **2** – uidebat inferenda supplicia maiora] maiora iubebat inferre supplicia **4 5 18**, uidebit inferrenda esse supplicia maiora **13 14**, suppl. maiora] s. maiore **19**, mai. suppl. **2 3 10 19** – quod] **9 17**, quia et quicquid **11**, quicquid **1 2 3 4 5 6 7 8 10 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22**

58-59 cessurum] **1 6 16 20**, cessorem *corr. sup. lin.* cessurum **8**, accessurum **2 3 4 5 10 13 14 15 18 19 21 22** – cessurum erat] e. c. **7**, cess. cernit **11**

59 pro gloria] ad gloriam 1 **16** – uincere] uince^re^ **8**, uinci **1 6 7 13 14 16 20 21**, uincen **9** – praesumebat] praesumit **11 13 16**, praesummit **14** – ex pœna] et pœnam **10** – sibi] Sed et **15**

59-60 inferens] inferret **15**

60 diabolus] minister diaboli **11** – sibi potius ... passurus] *om.* **17** quae] quem *quod add. sup. lin.* **10** – illi] ille **1**, illic **9**, *om.* **3 10** crudelitatis] incredulitatis **5 19 22** – spiritus] **6 7 9 20**, spiritu **1 2 3 4 5 8 10 11 13 14 16 18 19 21 22** – et] *om.* **13 14 21**

61 ipse] erat ipse **15**, *om.* **2**, passurus] passurum esse non sperans **11** Adplicate] *Praemit.* Tunc datianus praeses dixit: **2 5 13 14 19 21**, Applicate **1 2 6 11 13 14 17 20 21 22** – Aplicate **8**, Adducite **15** – inquit] inquid **3 5 6 7 8 9 15 16 19**, *add.* eum **1 2 5 11 13 14 17 19 21** – eculeum] aeguleum **9**, aeculeum **4 10 16**, equuleum **13 14**, *add.* et **11 14** – membris] menbris **1 3 7 21**

62 distendite] extendite **4 18** – et] et ut **13**, ut et **14** – toto] *add.* eum **2 3 19** – dissipate] dissipatus **13 14**, *add.* ut **2** – Pœnam] Hanc pœnam **11**, pena **1 2 6 20 21**, pcenamque **15**, *add.* uero **3** – ante] inter **3** – sua] **8 9**, sui **1 4 6 11 15 16 18 20**, *om.* **2 5 7 10 13 14 17 21 22**

62-63 sustineat] susteneat **9**, senciat **21**

64 Tu] *praemit.* Tunc datianus **2 4 5 15 16 17 18 22**, *vel* Tunc datianus ait **1**, Item datianus preses dixit **21**, Iterum dacianus **11**, Tu] **6 7 8 9 20**, Tunc **16**, *om.* **3** – quid] *om.* **6** – dicis inquit] inquid dicis **6**, dicis tu inquid **15** – inquit] *om.* **13 14**, o **17** – ubi istud] quando **17**, tuum corpus] tuum corpus –

65 spicis?» At ille subridens ait: «Hoc est, inquit, quod semper optaui. Nemo mihi amabilior aut familiarior fuit. Tu solus maxime ad mea uota concordas. Ecce iam in sublimibus ago et ipsos príncipes tuos, in saeculo altior, despicio. Ne cesses, diabole, crudelitate qua adspiras. Praestabis mihi gloriam, si inter grauiora suppliciorum meorum exitia uin-
70 caris. Nolo cesses; insurge, diabole, et toto malignitatis tuae spiritu debacchare. Ne gloriam meam minuas, nec damna inferas laudi. Paratus

---

Tuum corpus] **9 17**, istud ubi corpus **11** corpus tuum miserabile] mis. corp. tuum **1**, c. m. t. **11**

65 At] Et **21** – ille] illi **9** – subridens] respondens **1** – ait] *om.* **2 3 10** – inquit] inquid **5 7 9 16 19**, *om.* **4 13 14 14 16 18 21 22**, *add.* uincentius **1** – optaui] *add.* hoc mihi semper uoti erat pro christi dei mei nomine pœnas sustinere **13 14**

66 amabilior] amicicior **13 14 21**, *add.* te **13 14** – aut] **9 15**, nec *ceteri* – familiarior] familior **15**, melior **20** – Tu] Tunc **3** – mea uota] u. m. **17 22** – ad mea uota] meis uotis **11**

67 iam] *add. sup. lin.* inquit uincentius **15**, *add.* et **4 10 18** – sublimibus] subblimibus **19**, sublimis **11** – ago] agor **1 11 13 14 17 21**, *corr.* agor **5 8**, *add.* ecce et te **15**, *vel add.* ecce **5 8 17 19 22** – ipse] ipsos **11** – principes] princeps *corr.* principes **8** – in] *om.* **1 5 13 14 16 21 22**

68 altior] *add.* tyranne **11 13 14** – despicio] despitio **7 10 22**, respuo **16** – Ne cesses] Nec esses *corr.* Ne cesses **16** – diabole] diabule **20**, diabolica **2** – crudelitate] a cr. **2 5 6 17** – adspiras] **4 5 6 7 9 10 19**, aspiras **2 15 16**, aspiras *corr.* spiras **22**, spiras **1 8 13 14 17 21**

69 inter] in **14**, *add.* ipsa **2 4 5 10 16 17 22** – grauiora] tormenta **17** – exitia] exicia **2 8 9 11**, *om.* **17**

70 Nolo cesses] non lacesses *corr.* lascescas **10** – diabole] diabule **9** – spiritu] spiritum **7**, *add. sup. lin. al.* m. **8**

70-71 debacchare] **4 9 11 13 14**, debachare **1 2 5 6 17 21 22**, debac^{h}are **8 10** dibacare **15**, dibaccare **3 16 20**

71 nec] **9**, ne *ceteri* – damna] dampna **1 2 3 6 11 13 14 15 16 22**

70. *diabole*: Le persécuteur est considéré comme l'agent d'exécution du diable qui est l'inspirateur des persécutions. Ici il est lui-même un diable. Voir. V. Saxer, *Bible et hagiographie. Textes et thèmes bibliques dans les Actes des martyrs authentiques des premiers siècles* (Berne-Francfort s. M.-New York 1986), pp. 212-214.

est Dei seruus ad omnia pro Saluatoris nomine sustinenda, ut, dum deuotionem meam punis, grauius ipse puniaris».

8. Clamare Datianus coepit et in tortores suos et carnifices ipso
75 illo furore bacchari; uirgis, fustibus milites caedere, et in suos amplius desaeuire. Dum saeuit, Christi seruum deuotissimum inuenit. Priores suos diabolus occiderat et uere quos in potestate habebat; christiano a pœna tuto et de Dei aeternitate securo, illos magis, quos in sua habebat

72 Saluatoris nomine] n. S. **2 4 18**, christi nom. **13 14 21** – sustinenda] *om.* **6** – ut] et **14**

73 grauius] potius **13 14 21** – puniaris] puniris **21**, panis *corr.* punis **15**

74 Datianus cœpit] c. D. **21** – cœpit] cepit **6 8 11 15 16 22** – in] **2 8 9 10 11 13 14 15 16 19**, inter **1 4 5 6 7 18 21**, inter *corr.* in **22** – suos] *om.* **17** – et carnifices] **4 6 7 8 9 10 13 15 18 20**, atque c. **3 5 19 21 22**

74-75 ipso illo] **9 10 13 16 21**, *om.* **2**, ipse illo **5 22**, ipse illos **19**, ipsos illo **4 18**, ipse **17** – ipso illo ... in suos] *om.* **14**

75 furore] furente **11**, *om.* **17** – bacchari] **4 11 17 18**, bacc^{h}ari **10**, bachari **1 2 5 9**, baccari **3 8 19 20**, ^{de}bachari **22**, *om.* **13 21** – uirgis] *add.* et **2 5 10 13 15 17 19 22** – caedere] *add.* cepit **11 15** – suos] ipsis **1 16**

76 desaeuire] **4 9 18 22**, deseuire **1 3 7 8 10 13 14 15 16 17 20 21** – saeuit] **9**, *add.* dum **5 6 7 8 10 13 14 15 17 19 20 21 22**, *vel add* dum aduersus **3 11**, *vel add.* ingemuit, dum **4 18**, *vel add.* in sanctum **13 14 21** – Christi seruum deuotissimum] seruum christi **1 7** – inuenit] **9**, uenit *ceteri sed cancell.* **2** – priores] **6 7 8 9 16 20**, prius **1 2 45 13 14 15 17 18 19 21 22**, ante **3 11**

77 suos] **1 6 7 8 9 10 11 13 14 15 16 17 21**, ipse **4 5 19 22**, *om.* **2**, *add.* quos *dein sup. lin.* tenebat **8** – suos diabolus] d. s. **3 4 5 10 18 22**, d. ipse suos **2**, s. ip. d. **15** – occiderat] **3 4 5 6 7 9 10 11 16 17 18 22**, occidebat **13 14 21**, occidere **20**, occidit **1 15**, interfecerat *corr. sup. lin.* interfecit **8** – uere] iure **1 3** – christiano] christianus **6 20**, *add.* autem **13 14** – a] ad **6 13 20**, de **3**

77-78 christiano ... tuto] *corr. sup. lin.* christianis ... tutis **2**, christianos ... tutos **15**, christiano toto *corr.* tuto ad pœnam **21**

78 pœna] pena **6 8**, pœnam **13 21** – tuto] toto **5**, tutum **7** – aeternitate] eternitate **3 6 10 13** – securo] securis **2**, securus **13**, securos **5 15**, securum **7** – quos] **9**, qui *ceteri* – in sua] **9 15**, in illius **1 4 5 6 7 13 14 16 18 20 21 22**, in ipsius **2 3 10 11 19** – habebat] **9 15**, erant *ceteri*

ditione, cruciabat. «Quid dicis, inquit Vincentius, Datiane? Ecce iam et
80 de apparitoribus tuis uindicor. Vltionem mihi in eorum pœna fecisti».

9. Summa uoce diabolus fremens, rabidiores intonare sermones, stridore dentium frendere et, dum martyrem lacerat, seipsum potius laceraret. Torti cessere carnifices et defatigata lictorum manus, dum

79 ditione] **2 3 6 10 19 22**, dicione **4 5 7 8 9 15 16 18 20**, potestate **1 13 14 21** – cruciabat] **9 15**, uexabat *ceteri*, *add.* Beatus uincentius dixit **13 14**, *vel add.* Tunc uincentius sanctus **16**, *vel add.* Inter haec **11**, *vel add.* Vincentius **21** – inquit] **1 4 6 8 10 18 19 21 22**, *add. sup. lin.* **11**, inquid **2 3 5 7 9 15 16 20**, *add.* sanctus **2 3 19**, *add.* sanctus *dein sup. lin.* dixit **10** – Vincentius] *om.* **21** – inquit Vincentius] V. i. **22**, *om.* **13 14**, *add.* sanctus **4 5 15 22** – inq. Vinc. Datiane] o **17** – et] **9 13**, *om. ceteri* – de] *sup. lin.* **22**

80 apparitoribus] apparatoribus *corr. sup.* lin. apparitoribus **2**, aparitoribus *corr.* apparitoribus **7**, *add. in marg. glossam* Apparitores. id est. milites. dicti quod pareant iussis uel quod appareant in eius aspectu **11** – tuis] eius **3** – uindicor] *add.* quia **15** – Vltionem] ultione **2** mihi] *om.* **22** – eorum] **9 15**, *om. ceteri* – pœna] **1 8 9 13 14 16**, paena **2**, pena **17**, pœnam **4 5 7 10 15 18 19 20 21 22**, penam **6 15**, *add.* ipse] **2 4 5 10 15 16 17 18 19 22**, *vel add.* esse **1 7 11 13 14 20**, *vel add.* ipse esse **21** – in eorum pœna] aeterna ipse **3**

81 Summa] *Praemit.* Tunc **15**, *add.* autem **13 14 21** – diabolus fremere] **1 3 6 7 11 16 20**, d. fremens **9**, fremere d. **13 14**, *add.* cœpit **2 3 4 5 8 10 13 14 15 17 18 21 22**, *et add.* et **2 5 13 14 17 19 21 22** – rabidiores] **1 6 7 8 9 10 13 14 16 19 20 21 22**, rabidioribus **2 3 4 5 11 17 18 19 22**, rapidioribus **5 17** – sermones] sermonibus **2 3 4 5 10 11 15 17 19**

82 stridore] stridor **6 15 16 17** – frendere] fremere *corr.* frendere **13**, fremere **14 17 20**, *add.* cœpit **1**, *vel add.* et in suis amplius desaeuire **4 18**, *vel add.* et in suos ampl. des. **2 5 15 16 17 22** – et] **1 9 13 14 16**, ut **2 4 5 6 7 10 15 17 18 19 20 21 22** – martyrem] *add.* Dei **2 4 5 17 18 19 22** – potius] *om.* **17** – seipsum potius] se potius ipse **13 14 21**

82-83 seips. pot. laceraret] *om.* **6**

83 laceraret] lacerabas **1**, lacerare **13 14** – Torti] **2 5 13 19 22**, Tuti **9**, Torti ac **17**, Tortorum **8**, *om.* **1 4 6 7 10 15 16 18 20 22**, Fessi **11**, *om.* **14** – Torti cessere] Stupuere **3** – cessere] **4 5 7 10 13 14 16 17 18 19 20 21**, caessere

80. *apparitoribus*: employés au service d'un magistrat, appelés aussi *carnifices* (lin. 74, 83), *lictores* (lin. 83) et *milites* (lin. 89).

per latera martyris pendet, uicta defecit. Expalluit in torquentibus
85 uultus, sudoris riuuli liquescentia membra tabuerunt, anhelum fessis pectus extabuit. Putasses ipsos potius inter martyris sancti tormenta torqueri. Exsanguis et ipsius Datiani facies; tremere trepidum pectus; euanescentes hebetati lumine oculi quasi in sua morte confundi.

10.Tunc: «Quid agitis?», suis militibus exclamat Datianus. «Non a-

---

9, cessare *corr.* cessere 1, cessare **6**, cessa^{uere} **22**, cedere **8**, cessare *cui add.* cepere **15** – cessere carnifices] carn. cess. **2** – defatigata] defa^{ti}gata **8**, defatigatis **15**, fatigata 1, defecta **9** – manus] manu **20**, manibus *cui add.* ut **15**

84 latera martyris] mart. lat. **6 7 11 20**, lat. beatissimi mart. **1 16**, lat.**10 13 14 21** – pendet] pendens **3**, pandit **11** – in torquentibus] **1 6 7 8 15 16 20**, intorquentis **9**, torquentium **2 3 4 5 10 11 13 14 17 18 19 21 22** – uultus] *add.* Siquidem **4 18**

85 sudoris] sudorum **13 14 21**, sudore **1**, *add.* siquidem **2 3 10 19** – riuuli] riu^{v}li **2**, riuoli **9 19**, riuoli *corr.* riu^{v}li **10**, riuulis **8 15 16 17 22**, riuolis **4 5 18**, riuis **13 14 21**, Rebulli **6**, Reuulli **20** – liquescentia] liquentia **2 11** – membra] per membra **2 3 11 19**, siquidem **10** – anhelum] anhelum **2**, anelum **5 7 16 20**, annellum **3**, Hanellum *corr.* Anhaelum **9**, Hanelum **10 19**, anelitum **15**, *add.* in **22** – fessis] fessi **6 7 20**, fessus **9**

85-86 membra tabuerunt ... putasses] *om.* **8**, anhelum ... putasses] *om.* **17**

86 Putasses] Puta^{s}ses **2**, putans se **4 18**, putat se **6 20**, putantes se **3 15**, ut putares **11 13 14 21** – ipsos potius] **2 10 13 14 19 21**, p. i. **1 4 5 7 8 9 11 15 16 17 18 20 22** – inter] in **13 14 21** – ipsos potius inter] p. i. ipsa **6** – martyris] *om.* 1 – sancti] *om.* **1 2** – martyris sancti tormenta] mart. torm. **2**, torm. sanct. mart. **13 14 21**

87 Exsanguis] et exsanguis **2**, Nam et ipsius **13 14 21**, ut ex hoc ad **15** – et] igitur **17**, *om.* **5 15** – ipsius] *om.* **17**, ipsi **6** – Datiani] dacii **8**, Datiani facies] f. d. **17** – tremere] t^{e}mere **17**, cepit tremere **11**, tremere cœpit **1 4 5 13 14 15 17 21 22**, fecit **2 17** – tremere trepidum pectus] **3 6 7 8 9 10 16 20**, trep. pect. habere **11**

88 euanescentes] et eu. **1**, et uanescentes **11**, euanescere **21**, euacentes **4** – hebetati] habetati **9**, habetati *corr. sup. lin.* haebetati **21**, ebetanti **8**, et ebetantes **3 10**, et hebetantes **11**, et hebetati **13 14**, hebetantesque **2 4 5 17 18 19 22**, &betantesque **19**, habitant **7**, habitant tanti **6 20** – lumine] *bis repet.* **9**, lumini **6 20**, lumine oculi] oc. lum. **1**, oc. lumimine **16** – confundi] **9 13 14 21**, confusi **2 3 4 5 6 7 10 15 16 18 19 20 22**, sunt confusi **11**, confusi erant **1**, confusos **8**, confundantur **17**

89 Tunc] **9 15**, *om.* **3 11**, Quid agitis? suis militibus exclamat Datianus]

90 gnosco manus uestras obsistentes pertinaciter. Homicidas saepe uicistis; parricidarum magorumque silentia alta rupistis; archana ipsa adulterorum uobis incumbentibus patefacta sunt; et quisquis confessus mori timebat, in mortis confessionem perductus est. 0 milites principum meorum! (quod in contumeliam imperatorum nostrorum dicitur),
95 non possumus cogere, ut uel pro solo nostro pudore taceatur. Alios in confessionem mortis suae cogimus; silentium pro contumelia nostra non possumus imperare».

---

9 15, Q. a. s. m. exc. **1 2 3 4 5 6 7 8 10 11 16 18 19 20 21 22**, Q. a. s. m. clamat **2**, Excl. m. s. Q. a. **13 14**, Exclamans itaque militibus dacianus dixit: Q. a. **17** – Non] Nonne **1 5**

90 Obsistentes] obsistente **20**, obsistentem **6**, existentes **15** – pertinaciter] pertenaciter **9** – homicidas] homicidam **6**, omicida **20**, omicidas **13 14**

91 parricidarum] parricidorum **5 8 9 19**, paracidarum **3**, magorumque] magorum **1 9 16**, magnorum **5** – silentia] silentio **19** – alta] *om.* **8** – archana] archana **2**, arcana **4 15 18 20 22**

91-92 adulterorum] [a]dulterorum **1**, adulterarum *corr.* adulterorum **8**, adulteriorum **15**

92 incumbentibus] in conuentibus **4 7 8** – patefacta] patefactae **4 18** – sunt] *add.* loca **1**, *vel add.* et **10** – quisquis] qui **3** – confessus] **1 8 9 15 16**, *om.* **6 7 20**, confitendo **4 5 17 18 22**, in confessione **2 3 11 19 21**, pro confessione **13 14**

93 in] *om.* **7** – mortis] mortem **1 13 14 21** – confessione] confessionem **2 8 10**, sua confessione **13 14 21** – est] *add.* Hodie **13 14 21** – milites] *add.* mei **13 14**

93-94 principum meorum] *om.* **17**, principumque meorum **13 14**

94 contumeliam] contumelia **1 4 9 11 13 18 19**, *add.* corum [= contumeliam eorum ?] **9** – nostrorum] *add. in marg.* **20** – dicitur] ducitur **7**

95 cogere] **7 9 14 15 20**, coercere **2 3 10 19**, cohibere **13 14 21**, co[i]bere **8**, prohibere **4 5 17 18 22** – solo nostro] n. s. **4 18** – taceatur] taceat **2**, hic taceat **11**, agratur (?) **7**, augeatur **20** – Alios] Alios **8 13 14 17**, Aliis **1**, Alteros ceteri – non possumus ... contumelia] *om.* **7**

96 mortis suae] s. m. **2**, in m. s. **14** – suae] *om.* **17**, *add.* loqui **2 3 4 5 1015 17 18 19 22** – cogimus] coegimus **22**, imperamus **1**, *add.* huic **2 4 5 17 18 19 22** – contumelia nostra] n. c. **4 5 7 8 14 17 18 20 22**, *add.* hunc **1**

97 imperare] compescere **1**

11. Tunc denuo et ille subridens ait: «Hoc est, inquit, quod in sancta lege praescribitur: 'Videntes non uidebunt et audientes non au-
100 dient'. Dominum et Christum fateor; filium Patris altissimi unicum et cum Patre unum Deum esse protestor; et negare me asseris, qui ea, quae sunt uera, confiteor! Plane debes torquere, si mentiar, si deos principes tuos dicam. Sed torque diutius confitentem nec a pœna mea cesses, ut uel sic possis probatam sacrilego spiritu tuo suscipere ue-
105 ritatem».

12. Insanior diabolus inritatus, uox serpentis insibilat, anhelum

98 denuo] demum **4 5 22** – Tunc denuo] Sanctus autem **17**, *add.* beatus **2 13 19** – et ille] **9 14 21**, et illi **13**, uincentius **1 2 6 7 8 10 11 15 16 17 20**, uincentius sanctus **4 5 18 22**, beatus uincentius **2 3 10 19** – ait] dixit **21**, *om.* **3 10** – est] *om.* **17** – inquit] *om.* **4 6 7 8 11 13 14 20**

98-99 quod in sancta lege] *om.* **17**

99 praescribitur] praescriptur **15**, scribit **7**, *add.* quod **11**

100 Dominum] deum **8** – et] **5 9 11 17 19 22**, *om.* **1 3 6 7 8 10 13 14 16 21**, *add.* ihesum **2 4 15 18** – fateor] confiteor **4 18** – filium] *om.* **6 7**, filium Patris] fil. dei **15**, dei filium Patris **1 2 3 10 11 17**, f. d. P. **4 5 8 17 22**, deum **7 20**, dum *forsan* deum **6**, dominum **21**, dominum filium **13**, dum filium **14** – altissimi] altissimum **10** – unicum] **2 8 9 10 11 15**, unius unicum **1 5 6 7 16 17 20**, unici unicum **5 13 14 17 21 22**, uniti unicum **4 18** – et cum] *om.* **9**

101 Patre] patri **9**, Spiritu sancto **2 3 10 11 17** – esse] praeesse *corr.* esse **9** – unum Deum esse] u. e. D **11** – protestor] protector **6 9**, profiteor **1 16 17 20** – et] *add.* tu **17** – me] *om.* **3 9**, deum **17** – asseris] adseris **3 8 10 21**, *corr. sup. lin.* me astruis **10**, suades **1**, dicis me **17** – quia quae] quia ea quae] **8 11 13 14 15 20 21 22**, qui ea quae **9**, ea quae **1**, – sunt uera] u. s. **13 14 17**

102 confiteor] profiteor **13 14**, protestar **17** – debes] *add.* me **17** – torquere] torqueri l **4 15 18** – mentiar] mentior **1 3 4 6 7 8 10 11 16 20** – si mentiar] *add. in marg.* **14**

102-103 deos principes tuos] pr. t. d. **2 3 4 5 10 17 18 19 22**

103 Sed] *om.* **13 14 21** – diutius] diu **11** – a pœna mea] ad pœnam meam **16**

104 cesses] cessis **16** – sic] sis **9**, sit *corr. sup. lin.* sic **8** – possis] posses **11** – probatam] *om.* **6 7 15 16 20**, *corr. stulte* probare tam **22** – sacrilego] in sacrilego **15** – spiritu] spiritui **2 4 5 18 19 22** – suscipere] **9 15**, sperare **6**, superare **7 11**, adspirare **3**, suspirare *ceteri*

106 diabolus] *add.* hic **11** – inritatus] **4 5 7 9 18**, irritatus **1 2 3 6 13 16 17 19**, irritatur **11 14 15 21**, irritatum **10**, *add.* est **22** – insibilat] **9 15**, inflatior

pectus, tumentioresque ceruices et tota facies humanitatis inuersa. Solam in corpore beatissimi martyris flagrantem aciem luminum, uenenatam pestifero sidere, figebat oculorum, profluentem non iam solis la-
110 teribus, sed toto corpore sanguinem cernens, uiscerum interna patefacta, iuncturas et compages diuaricatas diuortio tormentorum. Nihil e-

---

1 2 3 5 6 7 9 10 16 17 19 20 21 22, inflacior **8 13 14**, fit inflacior **11**, inflammatior **4 18** – anhelum] **1 2 3 4 5 6 8 13 14 18 20 21 22**, anelum **7 16**, hanelum **9**, anhelum fit **11**, anhelit **19**, anhelitum **15**

106-107 Anhelum ... Solum] *om.* **20**

107 tumentioresque] tumencioresque **20**, tumentiores **11**, tumentes **1** – et] *om.* **1** – humanitatis] *add.* eius **2** – inuersa] euersa **1 2 5 7 8 13 14 19 21 22**

107-108 Solam] **5 9 10 11 13 14 14 17 21 22**, Solum **1 4 6 7 16 20**

108 corpore] corpus **4 13 14 17 18 22** – flagrantem] flagrante **7 20** – aciem] actem **7** – luminum] luminis **2**

108-109 uenenatam] **6 7**, benenatam **20**, uenenata **4 9 15**, uenenatamque **2**, uenenatumque **5 19 22**, uenenoque **1**, uenenumque **13 14 21**, uenenatam ... sidere] *om.* **17**

109 pestifero] pestiferum **1 5 13 14 21** – sidere] *om.* **1 4 13 14 21 22** – figebat] infigebat **17**, fiebat **16** – oculorum] *om.* **17** – profluentem] profluentemque **17** – non iam] i. n. **11** – iam] *om.* **1**, *add.* a **1 13 14**

110 sed] *add.* et **8 21**, ad **14**, ex **17** – toto] totum **8** – cernens] cerneres **11** – uiscerum] uiscera **10**, *add.* etiam **17**

110-111 patefacta] *add.* sunt **1 11 13 14 21**

111 iuncturas] iunctura **6 20**, iunct., agnosceres **11**, iuncturasque **15** – et] e **13 14 21** – compages] compagines **8**, compagies **3**, compaginas **9**, compagibus **13 14 21** – diuaricatas] dissolutas **2**, *add.* de **9**, *vel add.* propter **15** – diuortio] difortio **7**, diuorcium **15**, diuersitas **1 13 14 21** – tormentorum] *add.* separauerat **1 21**, superauerat **13 14**

111-112 erat] *add.* enim **1 13 14** – *Add. in marg. glossa* Uarices sunt uene furarum. hinc uaricosus dicitur qui dum inclinatus in uaricibus sanguine inflatur. hinc diuaricatus distortus **11**, erat] esse conspiciens **1**, *add.* enim **21**, *vel add.* ue] **1 9**

106. *vox serpentis insibilat.* L'image du serpent est une de celles dont se sert la Bible pour désigner le diable. Voir déjà lin. 34/35. Sa première attestation dans la littérature hagiographique pourrait être celle de la Lettre des martyrs lyonnais de 177. Voir V. Saxer, *Bible et hagiographie*, p. 42.

rat, quod uel suis posset irasci; et quod uincebatur, iam ipse mirabatur. «Miserere», inquit Vincentio Datianus, «tui, ne florem perdas nunc primum uernantis aetatis; in primis annis positus, ne uita minuaris lon-
115 giore. Parce suppliciis tuis et uel sera, quae supersunt, tormenta lucrare.

13. At ille praescius sanctitate ait: «O uirosa diaboli lingua, quid in me non facias, qui Deum et Dominum nostrum temptare uoluisti?

---

112 uel quod suis] **1 9 10 15**, quod uel suis **10**, uel quod suis iam **16**, quod uel suis iam **2 4 8 13 14 17 18 19 21 22**, quod iam uel suis **5 6 7 11 20**, unde suis **17** – posset] possit **3 6 7 10 19 20** – irasci] *add.* Datianus preses dixit **13 14 21**, et] sed **21** – et quod uincebatur iam et ipse mirabatur] mirabatur quod adhuc uincebatur a martyre *dein add.* Exclamat itaque uincentio datianus **17**, *vel add sup. lin. 2. m.* Tunc inquit uincentio datianus **13** – iam] *add.* et **3** – mirabatur] minabatur **3**

113 inquit] inquid **7 8 16 20**, *add.* tui **1 16** – Vincentio Datianus] **4 7 8 10 18 19 20 22**, uincenti dat. **1 2 5 6 9 11 13 14 15 16**, inquit ... Datianus] *om.* **17**, *quo loco* tui uincenti **13 14 21** – tui] **4 6 7 8 9 10 15 17 18 19 20 22**, cui **5** – florem] *add.* tuae **2** – perdas] *add.* Parce **15**

113-114 nunc primum] *om.* **17** – *add.* tibi **15**

114 in primis annis positus] *om.* **5**, in pr. ergo pos. an. **17** – uita minuaris longiore] **1 10 13 16**, uita minueris longiorem **9**, uitam minuas longiorem **2 4 11 18 19**, uitam minuaris longiorem **3 5 6 7 14 15 20 21 22**, uitam amittas longiorem **17**

115 Parce] Parce parce **11**, *add.* iam **4 15 18** – suppliciis] su^{p}pliciis **2**, supplicibus **4 13 17 20 22** – et] **7 8 9 15 16 20**, ut **2 3 4 5 6 10 13 14 17 18 19 21 22** – sera] sero **3 8 10 11**, *add.* ea **2 11 19**

115-116 lucrare] **1 6 7 8 9 15 16 20**, lucreris **2 3 4 5 10 13 14 17 18 19 21 22**, refuge **11**

117 At ... ait] Tunc sanctus uincentius ait **1**, Tunc uincentius ait **16** – praescius] **4 5 7 9 10 11 13 18 19 22**, prescius **2 8 14 15 20 21**, precius **17**, pressius **6** – sanctitate] **4 5 6 7 8 9 10 11 17 21 22**, sanctitatis **13 14 15**, *corr. sup. lin.* sanctitatis **2**, sanctitatem **20** – ait] **1 2 4 5 10 15 16 18 19 22** *om. ceteri* – uirosa] **1 2 5 7 10 16 17 20 22**, uiperosa **4 18**, ueri usa **9**, uirusa **17**, uere **13 14**, uera **21** – o uirosa diaboli] o uiros adiaboli **3 6**, *add.* inquit **6 7 8 11 20 21**

118 facies] facis **2**, facias **4 5 6 7 8 9 10 14 16 19 20 21**, fatias **22** – Deum et Dominum] **9 13 14 15 21**, dominum et deum **1 16**, deum et dominum meum **2 3 4 5 10 17 18 19 22**, deum et dominum nostrum **6 7 8 20** – temptare] temptari **15 16** – uoluisti] uoluis **20**

Non timeo supplicia quaecumque iratus intuleris. Hoc mihi magis for-
120 midini est, quod fingis te uelle misereri. Percurrant omnes pœnae, et si quid praestigiis, si quid tua arte peruersa, si quid malignitatis uiribus potes experire, exercere sub amarissimo ueneno tuo. Fidem et fortitudinem non auferes ex anima christiana. Nihil de suppliciis cesses, ut in omnibus te uictum esse fatearis».

125 14. Datianus dixit: «Transferatur ad legítimam quaestionem. Per-

119 timeo] timebo **20** – supplicia] supplitia **1**, *add.* tua **2 4 5 15 17 18 19 22** – iratus] *om.* **2** – intuleris] **9 15**, impegeris **2 3 5 8 11 20**, impigeris **6 7 10 13 14 16 17 19 22**, impinxeris **1** – mihi magis] magis mihi **5 6 8 16 22**, magis mici **4 18**

119-120 formidini] **3 10 13 14 17 21**, formidinis **1 4 5 6 7 9 11 15 16 18 19 22**, formidinis *corr.* formidini **8**, fortitudinis *corr.* formidinis **2**

120 te] *add. in marg. al.* m. **8** – misereri] miserere *corr.* misereri **8**, miserere **9 16** – omnes] *add.* spiritus **20** – pœnae] *om.* **6** – Percurrant] Percusserant **3**

120-121 et si quid praestigiis] *om.* **17** – si quid] si quod **3**, *om.* **15**

121 quid] quit **6** – praestigiis] **2 4 7 8 10 14 15 17 18 20**, praestringis **9 13**, praestigii 1 **21 22**, praestigi **16**, praestigiorum **11** – praestigiis si quid] *om.* **6**, pr. si quit **3** – tua] *om.* **17** – arte] archae **7**, arge *corr.* arte **20** – peruersa] peruers (sic!) **9** – si quid tua arte peruersa] *om.* **21**, si quid tua arte peruersa, si quid malignitatis] *om.* **11**, tua arte ... si quid] *om.* **3**

122 potes] **2 3 4 5 9 10 15 17 18 19 22**, poteris **1 7 8 11 20 19 21**, potueris **13 14 16** – experire] experiri **4 8 11 14**, *corr.* experiri **2**, *add.* et **3 10 19** – exercere] **9 10**, exerce *om.* **11 13 14 21**

122-123 fortitudinem] fortitunem **14**

123 non auferes ex anima] **9**, non auferes ex animo christiano **15 21**, examina christianam **2 3 4 5 6 7 8 10 11 17 18 19 20 22**, animi christiani **1**, auferre a christiano **13 14** – Nihil] nicil **4 18** – cesses] ceses **9**, cessas **7** – in] *om.* **1**

124 te uictum] u. t. **2 3 10 15 17** – esse] *om.* **1 17 21**

125 Datianus] *add.* praeses **1 13 14 21** – Transferatur] **9 10 13 14 21**, *add.* ceteri uincentius

125. *legitima quaestio.* Pour l'hagiographe, l'expression désigne non la torture qui fait normalement partie de l'enquête, mais une surenchère dans l'application des tortures qui comprennent à ses yeux celles que détaille le paragraphe suivant (lin.

currant omnium latronum, homicidarumque conuictorum, etiam parricidarum uiolentiora tormenta. Si tamdiu, inquit, durare anima potest inter supplicia, uel membra deficiant. Vincere me non potest iste, dum uiuit» - «O felicem me, inquit Vincentius martyr. Minae tuae laus mea
130 est, et terror asperior cumulatior gloria est. Quod irasci te grauius putas, modo mei melius incipies misereri».

125-126 Percurrant] **4 5 8 9 13 14 16 17 18 19 21 22**, percurrat **1 2 3 7**, precurrat **6**, percurrite **10**, percurrantque **15**, *add.* in eo **11**

126 omnium] omnia **13 14 21** – latronum] latronibus **13 14 21** – homicidarumque] **2 3 4 5 9 15 17 18 22**, homicidarum **1 7 8 16 17 20**, homicidas **13 14**, homicidiis **21**, *om.* **6** – conuictorum] conuinctorum **11**, conuictis **13 14 21**, *om.* **17** – etiam] et **17**

126-127 etiam parricidarum] p. e. **1 11** – parricidarum] parricidas **13 14 21**

127 uiolentiora] molestiora **13 14 21**, *add.* perquirentes **15** – inquit] *om.* **3 10 11 16** – durare anima] a. d. **2 13 14 17 21**, a. perdurare **16**

128 inter] in **6 20** – uel] *add.* ut **1 5** – deficiant] *add. et cancell.* ut **9** – non potest iste] i. n. p. **13 14**, ille n. p. **15**

129 uiuit] uitauit *corr.* uiuit **5**, uiuet **20**, *add.* Beatus uincentius dixit **13 14**, *vel add.* Vincentius dixit **21**, *vel add.* Respondit presidi sanctus uincentius **17** – felicem me] infelicissime **3 15** – inquit Vincentius martyr] inq. Vinc. **1 8 16**, inq. Vinc. sanctus **3 11**, inquit **17**, *om.* **1 3 14 21** – Minae] *praescrib.* Illae **14 21**, Ille **13**

130 terror] terra **3**, *add.* tuus **2 17** – cumulatior] accumulatior *vel* ac cumulatior **15** – est] **5 7 8 9 15 16 20 21**, *om.* **1 2 3 4 10 13 14 18 19 21** – Quod] Qui dum **1**, Quando **17** – irasci te grauius] t. g. i. **17**, **i.** g. t. **2** – i. t. g. putas] i. t. p. g. **13 14 21**

131 mei] *add. sup. lin.* **8**, *om.* **13 14 21** – incipies] incipis *corr.* incipies **8**, incipis **2 3 4 5 10 11 13 14 16 18 19 21 22** – mei melius incipis] inc. mei **17** – misereri] miserere **9**

132-140). Ce redoublement de cruauté, s'il est attesté par Eusèbe de Césarée dans ses *Martyrs de Palestine* (voir V. Saxer, *La Passion de S. Vincent diacre dans première moitié du ve siècle*, in *Revue des études augustiniennes*, XXXV, 2 [1989], p. 295), pourrait n'être ici qu'un artifice de la littérature hagiographique dont les passions dites épiques ont usé et abusé.

15. Hinc ad patibulum raptus, immo ex eculeo depositus, tortores suos ipse praecurrens, moras carnificis urguendo, in saeuitia sua diabolum et pudore tarditatis onerabat. Torquetur, tunditur, flagellatur,
135 exuritur, et distentis membris crescit ad pœnam. Inprimuntur ardentes pectori laminae, et liquefactus inter ipsas candentes ferri acies, liquor guttis, flamma stridente, respergitur. Vulnera uulneribus infigun-

132 Hinc] Post hec **17**, *add.* itaque **13 14** – patibulum] patibulo **4 18** – ad patibulum] a patibulo **3 11**, a patibulo *corr.* ad patibulum **8** –raptus] *add.* uincentius **2 5 13 14 17 19 21**, *vel add.* hoc **15** – immo] hymmo **7** – eculeo] aeculeo **7 9 10 13 14 17 20 22**, aequuleo **13 14**, heculeo **16** – ex eculeo] ex culeo **11** – depositus] deponitur **1**, positus **17** – tortores] torrores **10**

133 moras] mores **15**, morans **16** – carnificis] **1 7 9 13 14 20**, carnifices *corr.* carnifice **16**, carnificum *ceteri* – urguendo] **2 3 4 6 7 8 10 11 16 17 18 20**, urgendo *corr.* urguendo **15**, unguendo **20**, arguendo **1 5 13 14 17 21 22**, iam conspiciendo **9**, *add.* ad penam alacriter properabat **11** – saeuitia sua] saeuitiam suam **5 8** , senectute sua **15**

133-134 diabolum] diabolus **1 6 11 20**

134 et] **9**, *om. ceteri* – tarditatis] arditatis 9, *add.* suos **11** – onerabat] onerabatur **1**, honerabat **3 6 7 8 15 20** – Torquetur] Torquitur **3 4 18**, *add.* igitur christi famulus **17**, *superscrib. verba lectu difficilia* zinodi s ... s **9** – tunditur] *om.* **6**, tonditur **7 9**, tunditer *corr.* tunditur **8**

135 et] atque **17** – distentis] **2 3 4 5 8 9 13 14 15 18 19 21 22**, distensis **1 10 11 16 17 20**, extensis **7**, defessis **6** – membris] menbris **1 7 13 16 17**, membribus **10** – crescit] **1 8 9 13 14 16 21**, crescebat **4 5 6 10 11 15 17 18 19 22**, *add.* corpus **2 3 4 5 6 7 10 11 17 18 19 20 22** – pœnam] penam **6 15 17**, *add.* sed spiritus qui christum dominum fatebatur in uictoria permanebat **2 5 17 19 22**, *vel* perdurabat **4 18** – Inprimuntur] Inpraemuntur **7 16** – ardentes] ardentis **6 9**, *om.* **16**

135-136 ardentes pectori] p. a. **2**

136 pectori] pecturi **9**, pectora **6** – laminae] lamminae **1 4 5 9 20**, lammine **3** – liquefactus] liquefacta **8**, liquefactas **9**, liquefactis **3 10 17**, liquefacto **13 14 21**, *add.* cruor **16** – ipsas] ipsa **13** – candentes] candentis *corr.* candentes **8**, candentis **11 13 14 16 21**

136-137 liquor] licor **4 18**, liquore **13 14 21**

137 guttis] guttarum **13 14 21**, guttatim **11** – fl. stridente] **1 2 3 4 5 6 8 16 17 18 19 22**, flamma stridens **9**, stridente. fl. **13 14 21** – stridente] stridenter **7 20** – respergitur] despergitur **9**, espergitur **20**, respergit **6**, spargit **7** – Vulnera uulneribus inprimuntur] *om.* **16** inprimuntur] infiguntur **14**

tur et supra tormenta desaeuiunt. Sales, ignibus adspersi, crepitantes minutiis, per membra dissiliunt, et iam non ad artus, sed ad ipsa uis-
140 cera tela iaculantur; et quia integri corporis pars nulla superesset, quae primum fuerat inlata, iam et pœna ipsa punitur.

16. Attonitus Datianus et, recurrentibus militibus suis, de Vincentii beatissimi martyris, ut putabat, professione peruersa aut certe iam de ipsa morte sollicitus, quid ageret, quid diceret inquirebat. Re-
145 nuntiatur ipsi ab electis et merentibus suis, percurrisse illum uniuersa

138 et supra tormenta desaeuiunt] **2 3 5 6 7 9 19 20**, et s. t. deseruiunt *corr.* desaeuiunt **10**, et super t. d. **17**, et s. tormenta tormenta d. **4 8 15 16 22**, tormentis tormenta subseuiunt **1**, tormentis tormenta d. **11 13 14 21** – Sales] salis **6 7 13 14 20 21** – ignibus] in ignibus **14** – adspersi] **9**, aspersi **2 5 11 15 17 22**, aspaersi **10 17**, adsparsis **4 18**, isparsis **20**, sparsis **6**, sparsim **21**, sparsi **8 13 14 16**, asparsi **3** – crepitantes] **13 14**, crepitantis **9**, crepitantibus *ceteri*

139 minutiis] minuciis **2 5 9**, minuciae **21**, minutiae **13 14**, minutis **3 7 15 22**, minutis *corr. sup. lin.* minutiis **15**, minutati **8**, minutatim 11, *om.* **17** – et iam non] et non iam **6 7 11 16 20** – ad] *om.* **9** – artus] *add.* tantum **2 4 5 15 17 18 19 22** – ad] *om.* **6 9**, *add. sup.* lin. **2**

139-140 et iam non ... iaculantur] *om.* **1**

140 tela] suppliciorum tela **3 11** – iaculantur] **2 9 15**, iaciuntur **3 4 5 8 10 11 13 16 17 18 19 21 22**, laciuntur **14**, latiuntur **20**, laniuntur **7**, lacesciunt **6** – quia] quasi **11** – integri] integra *corr.* integri **8** – superesset] supererat **1 8 16**, erat **15**, superesse **6 7** – quae] quem **6**

141 primum] *add.* non **11** – inlata] illata **1 2 15 17**, pœnis illata **11** iam] *add.* quodammodo **1 16** – et] *om.* **17** – pœna ipsa] **1 8 9 13 14 15 16 21**, i. p. **2 3 4 5 6 7 10 17 18 19 20 22** – punitur] puniuntur **8**

142 Attonitus] Adtonitus **3 4 5 6 7 10 18 19** – recurrentibus] a rec. **2 3 4 5 10 17 22** – suis] *om.* **6 7 11 20**

142-143 Vincentii] uincenti **7 9 16 20**, uincenti *corr.* uincentii **8**

143 ut putabat] (ut pu)tabat *litt. uncis incl. in marg. add.* **11** – professione] confessione **11** – professione peruersa] per. pro **13 14**, pro. subuersa **15**

144 sollicitus] sollicitis *corr.* sollicitus **21** – ageret] *add.* ue] **2 4 5 15 17 22** – quid diceret] *om.* **6 16** – quid ageret, quid diceret] quid ageret quidue diceret **13 14**

142-144 Attonitus Datianus... inquirebat] *om.* **17**

144 -145 Renuntiatur] *add.* dehinc daciano **15**

145 ipsi] **4 5 7 8 9 11 13 14 15 16 20 21 22**, ei **3 10**, *add. et cancell.* ei

supplicia, hilari uultu, spiritu fortiori, pertinaci magis professione quam cœperat Dominum Ihesum Christum fateri.

17. «Heu, ait Datianus, uincimur. Sed habeo adhuc quod suppliciis superest. Si flecti pertinacia non potest, uel semper duret in pœna. Spi-
150 ritus qui non potest coherceri, puniatur. Quaerite, inquit, locum tenebrosum oppressumque urgente tectura, ab omni publica luce seposi-

17, *om.* **1 2 17**, *add.* Datiano **1 2 4 5 6 7 11 16 17 18 19 20 22** – ab] ad **9**, ab electis] **6 7 8 9 11 15 20**, a dilectis **2 3 4 5 10 18 19 22**, ab adflictis **13 14**, ab afflictis **21**, a militibus **1** – et] *om.* **1** – merentibus suis] s. m. **1 11**, militibus s. **4 18** – ab electis et merentibus suis] a familiaribus **17** – percurrisse] *om.* **6**, percurrere **9**, pertulisse **15** – illum] **9 13 14 15 21**, eum **3 9**, se illum **9**, uincentium **1 2 4 5 7 8 11 16 18 19 22**, uincentius **6 20**

145-146 percurrisse ... uniuersa supplicia] uincentium omnia suppliciorum genera pecurrisse. sed adhuc persistere **17**

146 hilari] ilari *corr.* hilari **15**, hylari **1 3 20**, ylari **6** – hilari uultu] hilarem uultum **9**, hilarem uultu **11** – fortiori] forciori **15 17**, fortiore **4 6 8 10 20**, forciore **7**, fortiorem **9 11**, *add.* et **15**, *vel add.* atque adhuc **17** – pertinaci] pertinacem **7 8 20** – magis] *om.* **17**, *add.* in **8** – professione] confessione **8**

147 qua] **4 9 10**, quam **1 2 3 5 6 7 8 11 13 14 15 16 19 20 21 22** – qua cœperat] *om.* **17** – Dominum Ihesum Christum] **2 4 5 6 7 11 15 18 19 20 22**, D. C. 1 **8 10 14 16 17 21**, D. et C. **9**

148 Heu] Ait Datianus: Heu **1**, Ait D. **13 14**, *vel* D. dixit **16**, *vel* D. ait **21**, *add.* me **7 11 15** – ait] inquit **4 5 17 22** – uincimur] uintimur *corr. sup. lin.* uincimur **8** – habeo adhuc] a. h. **4 5 13 14 17 22** – suppliciis] se suppl. **3**, de suppl. **11**

149 superest] **1 2 9 10 11 13 14 19 21**, supersit **4 5 6 7 8 15 16 17 18 22**, sumpserit **20** *add.* superem **11** – pertinacia] pertinatia **2 7 20 21 22**, pertinencia **4 18**, *add.* eius **2** – semper duret] si perduret **2 11** – duret] durat **15**

149-150 Spiritus] *add.* ergo **17**

150 qui] *om.* **7** – coherceri] coerceri **4 11 13 14 16 17**, co^{h}erceri **21**, coercere **6 20** – non potest coherceri] **9 15**, coherceri non potest] ce*teri* – potest] *add. sup. lin.* **11**, ualet **2 3 8 10 19** – puniatur] *om.* **1** inquit] ergo **17**

150-151 tenebrosum] tenebrosissimum **17**

151 oppressumque] oppressum quae **5 9** – tectura] texura **15** – publica luce] 1. p. **21**

151-152 sepositum] sepositus **6**, depositum **2**, posita **7**, positum **20 22**, remotum **17**

tum et perpetua nocte damnatum, reatui huius peculiarem extra carceres carcerem. Ibi fragmentis testulae passim exasperatos congerite mucrones, ut ex omni parte male incisa fractura elimatis aculeis, ia-
155 centis corpus quotquot tetigerit infigat, et ipsa conuersio laterum iterum innouetur ad pœnam, ut quod, commutatis artubus, membra eua-

152 perpetua] perpetue *corr.* perpetua **15** – damnatum] dampnatum **1 2 3 6 13 15 17 22**, damna **20** – reatui] reatu **7**, reatum **10 13**, pro reatu **15**, *corr.* reatu **22** – huius] eius **13 14 21**, *add. stulte* reatui **7** – peculiarem] peculiare **7 20** – extra] intra **1 11**

152-153 carceres carcerem] carceris carcerem **9 14 16** – peculiarem ... carcerem] ac omnibus carceribus carcerem peculiarem **17**, *add.* perquirite **15**, *vel add.* patiatur **4 18**

153 Ibi] Vbi **8**, ibique **15**, Ibi sit **3**, Quem etiam **17** – fragmentis] **1 2 4 5 6 7 10 13 14 16 18 19 22**, fragmenta **9**, fragmentum **15**, fracmentis **8 17 20 21** – passim] passimque **15** – exasperatos] **2 4 6 7 8 10 13 14 15 18 20 21**, exasperatus **3 5 9 19 22**, exasperantes **17**, sparsos **16**, sparsis **1** – congerite] congerice **7**, congerit et **6**, congerit ac **20**

154 male] malae **1 16** – incisa] incisae **1 16 20**, incise **6 7**, (male inci)sa *in rasura quae uncis includuntur* **17** – fractura] f^actura **11**, fracturae **1 16**, fracture **6 7 20**, fracturam **8**, *add. sup. lin.* in **2** – elimatis] limatis **3 15**, limantis **8 11**, limantes **9**, elementis **6 20** – aculeis] aeculei **9**, elimatis aculeis] *om.* **16**

154-155 iacentis corpus] iac. corporis **11 13 14 21**, tangentibus corp. **3**, *om.* **8**

155 quotquot] **15**, quodquod **9**, quod *ceteri* – tetigerit] tetigerint **1**, tetigerat *corr.* tetigerit **2** – infigat] infigant **1** – et] *add.* ex **6** – conuersio] conuersacio **15** – laterum] lateris **15**

155-156 iterum] **2 4 5 15 17 18 19 22**, *om. ceteri*

156 innouetur] innocetur *corr.* innouentur **20**, renouetur **17** – pœnam] pœna **4 18**, penam **11 15 17**, *add.* ut per singula membra rebellis principum nostrorum expiret **17** – quod] **4 6 7 10 11 13 14 18 20**, quotquot **2 5 19 22**, quotiens **1 16**, quo **3 21**, com *corr.* cvm **9**, *om.* **15** – commutatis] comutatis **4 7 18**, commutatio **13**, inmutatis **1 16**, comotis **9**, commutentur *corr. sup. lin.* cum mutentur **15** – artubus] artibus **16 20**, lateribus **6** – membra] menbra **1 2 3 7 13**, *add. sup. lin.* dum **8** – euadere] ualere **1 6 7 16 20**, ualere *corr.* euadere **8**

152/153. *peculiarem extra carceres carcerem*: cul de basse fosse.

dere se credant, semper offendant. Diuaricate praeterea distentum roborem corpus, quoadusque discerpi paene artus possint, ut per singula membra rebellis principum nostrorum expiret. Inde clausum relinqui-
160 te tenebris, ne uel oculis respiret ad lucem. Nullus ibi hominum relinquatur, ne uel consortio alicuius sermonis animetur. Obtrusa et obpressa sint omnia. Solliciti tantum estote, ut quando defecerit, nuntietur».

18. Nec mora. Cum prima quies fessos custodum artus, somno uincente, laxauerat, quod Datianus pœnae grauissimae mortis intulerat,

157 credant] **7 9 16 20**, credunt *ceteri* – pretera] praetera **9 16 19** – distentum] distendum **3**, distintum **9**

157-158 roborem] **2 4 5 9 15 18 19 20 22**, robore **1 6 7 11 16**, robur **3 13 14 21**, robor *corr.* **10**

155-158 ut quotquot ... artus possint] *om.* **17**

158 corpus] **9 15**, *om. ceteri* – quoadusque] quousque **1 6 7 8 11 13 14 15 16 20 21**, quomodo usque **3** – discerpi] decerpi **11**, discerpere **3** – paene] **4 9 14**, pene **1 22**, paena **2 10 11 19**, pœne **4 7 8 18 21**, pœna **3**, poenae **16 20**, penae **13** – artus] artubus **11 13 14 21** – possit] **3 9 16**, *om.* **13 14 21**, possint *ceteri* – ut] *om.* **13 14 21**

159 membra] menbra **1 2 7 13 17** – rebellis] ^{re}bellis **8** – principum nostrorum] **9 15 17**, n. p. **1 4 6 7 8 11 16 18 20**, nostris principibus **2 3 10 17 19**, nostris principis **21**, nostri principis **13 14**, principibus nostrorum **5 22** – relinquite] *add. sup. lin.* in *quod corr.* & **8**, *vel add.* et **6**

159-160 relinquite] relinqui **16** – relinquite tenebris] t. r. **13**

160 oculis] oculus **1** – respiret] respirent **4 18**, respiciat **2 6 11 20**, respici **7**, respicere possit **15** – lucem] lumen **2 6 7 11 13 14 16 20** – Nullus] nullusque **7** – ibi] *om.* **7** – ibi hominum] h. i. **5 17 22**

161 consortio] consorcio **8 15** Obtrusa] **9 20**, obstrusa **6 7 11 15**, obclausa **14 16 21**, obcausa **13**, obclusa **1**, clausa **2 3 4 5 10 17 19 22**

161-162 obpressa] **9**, oppressa **15**, obserata **1 4 6 7 10 11 16 18 19 21 22**, obserrata **8**, obsecrata **3**, obscurata **13 14**, obscura **17**

162 quando] quantum *corr.* quando **7** – nuntietur] nuncietur **13 14 17**, nuntietis **1**, mihi nuntietur **15**

163 Nec] Post hec sine **17** – cum] quum **4 18**, ut **13 14 21** – prima quies] q. p. **13 14 21** – fessos] fessus **7 8 20**, fesso **16**, effessos **6** – custodum] custodiam **5**

164 uincente] uincentii **13 14** – laxauerat] lassauerat **16**, laxaberat **20**, laxarat **2 3 19**, laxaret **10** – quod] et quod **21** – pœnae] paenae **4 10**, penae **15**, pene **8 22**, *om.* **2 6 7 16 20**, pro pœna **13 14 21** – grauissimae] grauissime **3**

165 commutatur in gloriam. Carceris illius nox aeterna nouam accepit lucem. Flagrantes cerei ultra solitum fulgorem radiant et ipse sanctus, stramentis mollioribus iam refectus, psalmum Deo canit et hymnum laetus exsultat, uocis organo modulata suauitate concinit et totam uiciniam, quae ad illius supplicia maesta pendebat, pro suauitate soni-

---

5 6 7 8 9 14 15 19 20 22 – pœnae grauissime] ad ignominiam **11** – intulerat] intullerat **8**

165 commutatur] commutatus **2 22**, mutatur **17**, diuinitus commutatur **3 4 5 10 15 18 19 22** – gloriam] gloria **2 3 6 7** – illius] *om.* **7** – carceris illius] *om.* **17** – nox aeterna] et. n. **17** – aeterna] aeternam **13 14 20**, tetra **4 18** – nouam] *om.* **13 14 21**, nonam **7** – accepit] accipit **13 14** – accepit lucem] l. a. **17**

166 Flagrant ... radiantes] *om.* **13** – Flagrantes] **19**, Flagrant *ceteri* – cerei] caerei **2 5 10 19** – solitum] solito **16**, solis **5** – fulgorem] fulgore **5 6 16 19**, fulgora **7 20** – ultra solitum fulgoris] **15** – radiant] **9**, radiabant **1**, radiantis **19**, radiantes *ceteri* – Ipse] Iste **3**, *praescr.* Iste **1** – et] **9 15**, *om. ceteri* – ipse] *add.* sanctus **2 4 5 10 17 18 19 22**

167 stramentis] stramentes *corr.* stramentis **8** – stramentis mollioribus] stratu molliore **2**, stratu molliori **3 10 19** – iam] *om.* **2 10 19** – Deo] **13 14 15**, deum **9**, domino *ceteri* – canit] canet **7** – hymnum] ymnum **2 5 6 10 11 13 14 16 17 19 22**, himnum **15**, *add.* in domino **11**

168 laetus] laetusque **13 14** – exultat] exultet **9** – uocis] cum uocis **17** – organo] organum **1 15**, archano **6 20**, archanum **7** – modulata] modolata *corr.* modvlata **2**, modo lata **8**, modulante **15**, modulate *corr.* modulata **14** – suauitate] suauitas **6 7 8 11**, suauiatas **20** – concinit] concinens **2 3 4 10 15 17 22** – modulata suauitate concinit] m. c. s. **13 14 21** – et tota] Tota autem **2 3 4 5 10 15 17 18 19 22** – totam] **9**, tota *ceteri*

168-169 uiciniam] **9**, uicinia **1 2 6 13 14 17 21 22**, uitinia *corr.* uicinia **8**, uicina **4 5 15 17**, uicinaque **7 10 20**, uicinia quae **21**, uicina quae **17**, uicina quorum **15**

169 ad] ex **1**, *om.* **7** – supplicia] supplicio **1 16**, *add.* concurrerat **13 14**, *vel add.* conuenerat **21** – maesta pendebat] **9 10 11 19**, est ad petenda **7**, mesta p. *ceteri* – pendebat] pendebant **3 17** – suauitate] subitate *corr.* suauitate **20**

166/170. *Flagrantes cerei demulcet auditus.* Le renvérsement de situation ici décrit illustre la victoire du martyr. Le martyr lui-même déclare plus loin: *confessorem dei semper esse uictorem* (lin. 179).

170 tus demulcet auditus. Trepidi subito expauere custodes et euasisse per fugam, quem acceperant, palluerunt.

19. «Nolite», inquit exclamans martyr Vincentius, «timere pro uobis laudes meas. Ipse non fugio. Propere, si potestis, inrumpite et solatia martyris, angelico obsequio ministrata, oculis uidete securi. Vbi
175 reliqueratis tenebras, gaudete lucem. Quem ingemiscentem in suspiriis credebatis, in laudes Dei ueri et cum Patre unici exultare gaudete. La-

170 demulcet] demulcat **9**, demulcebatur **17** – auditus] auditu **1 2**, auditum **3 10 19**, aeditus **6** – Trepidi subito] S. t. **19** – expauere] pauerunt **6 11 20** – custodes] costodes **9** – et] *om.* **6** – euasisse] euanisset **6**

170-171 per fugam] periculum **1**, per pugulam (sic!) **16**

171 palluerunt] **1 7 8 9 16 20**, putauerunt ceteri

172 *Praemit.* Tunc beatus uincentius ait **2 19 22**, *vel* Tunc sanctus V. ait **17**, *vel* Tunc beatus V. exclamans ait **4 18**, *vel* V. dixit **21** – inquit exclamat Vincentius] **1 7 8 16 20**, inquit exclamat **9** – inquit V. **6** – exclamat] clamat **11** – Vincentius] V. sanctus **11** – timere **4 13 14 22**, timere] *add.* inquit **21** – Nolite timere] *om. verbis intermediis* **2 3 4 5 13 14 17 18 19**

172-173 pro uobis] *om.* **13 14 21**, *add.* martyr uincentius] **9**, *vel add.* martyr Vincentius ad **16**, *vel add.* exclamat sanctus Vincentius **3**, *om. ceteri*

173 ipse] *om.* **17** – non fugio] confugio **15** – Propere] **2 4 5 9 10 15 16 17 18 19 22**, Properate **1 6 7 8 11 13 14 20 21** – et] **2 3 4 5 9 13 14 15 17 18 19 21 22**, *add.* in **9**, *om.* **1 6 7 8 10 16 20**

173-174 solatia] solacia **4 5 6 8 9 15 16**, soliatia **21**

174 martyris] martyr **4** – angelico obsequio ministrata] ministerio a. ministrata **1** – ministrata] ministrante **5 13 14 17 21 22**, ministrate **3 11** – uidete] **9 15**, aspicite **8**, aperite **1**, haurite **5 11 17 21 22**, aurite *corr.* haurite **2 10**, aurite **3 4 6 7 13 14 16 18 19 20**

175 reliqueratis] **2 9 11 16**, relinqueratis] **3 4 6 7 9 10 13 14 15 20 21**, relinqueratis *corr.* reliqueratis **8**, reliquistis **1**, requiratis **5 22**, requisistis **17** – gaudete] *add.* reperisse **17**, *vel add.* haberi **11** Quem] Illum quem **15** – ingemiscentem] **9 11 13 14**, ingemescentem *corr.* ingemiscentem **2**, ingemescentem *ceteri* – ingemiscentem in suspiriis] in s. ing. **15**

175-176 Quem ingemiscentem ... exultare gaudete] *om.* **1 17**

176 credebatis] credetis **7 20** – in] *add.* eo **9** – laudes] **3 9 10 13 14 16 21**, laude **20**, laudem *ceteri* – Dei] *add. sup. lin.* **2** – unici] uni **6**, unico **15**, unici *corr. sup. lin.* unice **22**, unicum **11** – exultare] exultantem **16**, resultare **3 6 7 8 10 20** – exultare gaudete] resultare. Gaudete **6**, g. r. **11** – gaudete] gaudite **9**, gaudentes **8**

xata sunt uincula, creuerunt uires, corpus autem stramenta molliora refecerunt. Miramini potius et plenius pia uoce adserite praeconiis, confessorem Dei semper esse uictorem. Renuntiate quin potius Datiano,
180 quam perfruar lucem. Commentetur, si potest, adhuc diabolus et aliquid superaddat ad gloriam meam. Si quid potest, de laudis titulo nihil defraudet. Exerceat quicquid adhuc furor debacchantis inuenerit. Solam enim eius misericordiam timeo, ne uideatur ignoscere».

20. Ad renuntiationem omnium, exsanguis, trepidus et pallidus

177 creuerunt] **5 8 9 15 17 22**, crebere **20**, creuere *ceteri* – uires] uiceres **20**, uiros *corr.* uires **21** – autem] **9 15**, *om. ceteri* – stramenta] stramento **4 5 15 17 18 22**, stratu **3 9 19** – stramenta molliora] m. str. **1** – molliora] molliori **3 4 5 10 15 17 18 19 22**

178 refecerunt] reficitur **3 4 5 10 15 17 18 19 22**, *add.* Quem ingemescentem (*corr. 2. m.* ingemiscentem) in suspiriis credebatis. iam in laudibus dei ueri et cum patre unici exultantem gaudete **1** (*cf. supra lin. 175-176 ubi deficit)* – Miramini] *add.* quin **1 16** – potius] pocius **9**, potius et] potuisset **6** – plenius] **3 9 15**, repletis **8**, plenis *ceteri* – pia uoce] *corr.* piae uocis **1** – adserite] **9 13 14 21**, adsistite **6 16**, adsistere **20**, asserite *ceteri* – praeconiis] *cancell.* **2**, praeconis *corr. sup. lin.* praeconiis **8**, praeconis **20**, precernis (sic!) **3**

179 confessorem] confessore **9** – Dei] domini **16** – esse] *om.* **2** – uictorem] *add.* Ite **2 10 19**, Euntes **4 18** – Renuntiate] nuntiate **2 10 19** – quin potius] *om.* **17** – Datiano] daciano **9 15 17**, datiane **7**

180 quam] ut **2** – quam ... lucem] **9 15**, qua ... luce *ceteri* – commentetur] comentetur **4 18** – si potest] **9 13 14 15 21**, *om. ceteri* – adhuc] Ad hoc **6**, aliquid **13 14 21**, *add.* si potest **2 3 4 5 8 10 17 18 19 22**

181 superaddat] addat **13 14 21** – ad] at *corr. sup. lin.* ad **1 6** meam] dei **8** – Si quid potest] Si quod pot. **3**, *om.* **1 16** – de] *om.* **8** – titulo] titulu *corr.* titulo **16** – nihil] nicil **4 18**

182 defraudet] *add.* sed **2 4 5 13 14 15 17 18 19 21 22** – quicquid] si quid **6 7 8 11 16 20** – adhuc furor] fur. adh. **9 15**, a. f. *ceteri* – debacchantis] bacchantis **4 10 18**, baccantis **3**, debachantis **1 2 5 17 21**, debaccantis **6 16**, deuaccantis **7**, debacantis **8 15**, debacchantis *corr.* debacchant **22**

183 enim] **9 15**, *om. ceteri* – timeo] *add. sup. lin.* **1 5** – uideatur] *add.* mihi **15**

184 renuntiationem] *corr.* renun^{ti}ationem **2** – omnium] *om.* **6**, homnium **15** – exsanguis] et sanguis **3**, *add.* et **16**, *vel add.* factus est **15** trepidus] *om.* **8 11**, et] *om.* **1**

185 Datianus, etiam ipse sibi male conscius, in se pœnam sentit, dum in famulum Dei saeuit. Tandem uox uera, etsi inuita, simplicitate prorumpit: «Quid, inquit, amplius faciemus? Iam uicti sumus. Referatur ad lectulum, stramentis mollioribus reponatur. Nolo gloriosiorem facere, si in tormentis defecerit». Fertur ad lecticam gaudentium manibus et lae-
190 tantium humeris, qui oscularentur uestigia, omne corpus lacerum lam-

185 etiam] et **15** – sibi] *add. sup. lin.* **15** – ipse sibi] s. i. **11** – male] malae **5**, *om.* **17** – conscius] con(...)cius *uncis incl. cancell.* **11** – pœnam] poenas **2 3 10 19**, pœna **9 20**, penam **6 11** – sentit] sensit **3 4 6 7 8 10 11 16 19 20** – dum] *corr. stulte* don **15**

185-186 famulum] famulus **6**, famulo **16**, fatulum **3**

186 saeuit] seuit **1 3 5 6 7 8 11 15 16 17** – Tandem] Tantem **9**, Tamen **15** – uox uera] uera uoce **17** – etsi] quamuis **17**, et **22** – inuita] inuicta **10**, inuitta **15**, in uita **11 21** – simplicitate] simplicitatem **8 19**, *om.* **17**, simpliciter *dein add.* tamen ita **15** – prorumpit] **5 9**, prorumpet **10**, prorumperet **3**, prorumpitur **15**, prorupit *ceteri*

187 Quid] **9 17**, Et quid *ceteri* – quid] quicquid **20** – inquit] *om.* **10 13 14 16 20 21** – uicti] uincti *corr.* uicti **8** – Iam uicti sumus] *om.* **7** – Referatur] Deferatur **4 5 17 22**, Reuertatur **6**

187-188 lectulum] *add.* corpus **2 3 4 5 10 13 14 17 18 19 21 22**, *vel add.* sanctum corpus **15**

188 stramentis mollioribus] stratu molliori **10 19** – reponatur] *add. sup. lin.* **15** – Nolo] *add.* eum **3 11 15** – gloriosiorem] *add.* eum **4 10 20**, mortem eius gloriosam **17** – facere] *add.* eum **6 7** – in] inter **8 10 13 14 16 17 22**

189 tormentis] tormenta **1**, *corr. sup. lin.* tormentas **2** – Fertur] Refertur **11 16 20**, Referatur **7**, *add.* interea **1**, *vel add.* enim **15** – lecticam] **9 13 14**, lectum **10 21**, lectulum *ceteri*, *add.* sanctum corpus **15**

189-190 laetantium] letantium **2 3 5 6 7 8 11 15 17**

190 humeris] umeris **9** – qui] eo quod **13 14**, quod **21**, *add.* cum **15** – oscularentur] obscularentur **7 20 21**, obscularentur *corr.* oscularentur **8**, osculabantur] *hoc verbo inc. mutil.* **12** – eius] *om.* **8 9 10**, *add. sup. lin.* **15**, *et add.* et **2 4 5 8 12 13 15 17 18 19 21** – corpus] *add.* eius **17** – lacerum] laceratum **2 5 6 7 11 12 17 19 20 22**, laterum **3 15**

189/194. *Fertur ad lecticam ... meruit seruitutem.* La mise en scène du passage est celle des translations de martyrs *après leur mort* selon un rituel liturgique bien déterminé.

berent et ipsum sanguinem profluentem in suae salutis remedia destringerent, qui in ipsius fuerant supplicia grassati. Utitur eorum obsequiis baiulorum Dei seruus probatus, accipere omnium inimicorum meruit seruitutem. Hic statim spiritus, iam uictor ex diabolo cruento, e-
195 micuit e saeculo, et puto, ne ob hoc maxíme Datianus crederet, per se esse seruatum.

190-191 lamberent] lambebant **12**, lauerunt **8** – laceratum lamberent] lamb. lac. **1**

191 in] ad **11** – remedia] remedii **19**

191-192 destringerent] **9**, distringuerent **3**, colligebant **12**, distringerent *ceteri*

192 qui] **1 9 13 14 15 16 21**, Et qui **12**, dum **11**, *add.* illorum *ceteri* – in] *om.* **5 8 21** – ipsius] ipsis **1 12**, illius **8** – fuerant] fuerat **12**, fuerat *corr.* fuerant **15**, fuerunt **6 7 16 20** – supplicia] suppliciis **1 12**, duplicia **3** – fuerant supplicia] s. f. **2** – grassati] crassati **4 6 7 13 14 15 20**, decrassati **2 3 19**, degrassati *corr.* decrassati **10** – supplicia grassati] dicione uexati **8** – utitur] utuntur **8**, uti **7**, utiturque **13 14**, potitur **9** – eorum] *cancell.* **2**, ei **8 12**

192-193 obsequiis] obsequia *corr.* obsequiis **10**, obsequia **16 19**, obsequio **3 8**

193 baiulorum] baiolorum **5**, *add.* Sicque etiam **13 14**, *vel add.* et **2 11**, *vel add.* sed **5 19 22** – Dei] domini **1 16** – seruus] *add.* uincentius **14** – probatus] probatissimus **2 5 15 19 22**, beatissimus **4 18** – accipere] accipe **9** – omnium] *om.* **2 3 4 5 19 22** – inimicorum] *add.* suorum **2 3 4 5 8 10 13 14 15 16 18 19**

193-194 inimicorum meruit] inimicorum eruit **20**

194 Hic] **3 8 10**, *om.* **1 5**, Hic uero **4 18**, His **9 21**, Hinc **1 2 5 6 7 13 14 16 19 20 22** – statim] igitur **13 14** – Hic statim] hinstatim **12** – spiritus] *om.* **2 3** – uictor] **1 6 7 8 13 14 16 20 21 22**, uictur **9**, uicto **4 15** – ex] **1 7 8 9 20 21**, de **13 14**, et **6 16**, atque **19**, atque iudicelo, hoste **11**, *om.* **12** – iam uictor ex diabolo] d. i. u. **2 3 10 19**, diaboli **12** – cruento] et cruento **3**, lacruento 6, *add.* spiritum **2 10 19**, *vel add.* superato **11**, *vel add.* consilio **18**

194-195 emicuit] emisit **2 4 10 19**, spiritum emisit **3**, migrauit **12**

195 e] ex **7 8 9 15 20**, a **1**, de **16** – cruento ... saeculo] spiritus statim euasit iniquo (inico **13**) ex hoc mundo **13 14** – et] et ne **6** – et puto] *om.* **8**, poto **9** – ne] *om.* **2 3 4 5 6 10 12 13 14 15 18 19 21 22** – ob] *om.* **12** – ob hoc maxime] *om.* **8**, ob maxime **12**, *add.* ne **2 3 4 5 8 10 12 13 14 15 18 19 21 22** – crederet] *om.* **8** – per se] ipse **1 2**

195-196 et puto ... seruatum] *om.* **1**

21. Renuntiato igitur recessu eius, iam uictus atque confusus: «Si non potui, inquit, superare uiuentem, puniam uel defunctum. Non est spiritus qui repugnet; non est iam anima quae uincat; cum uacuo cer-
200 tamen nullum est. In exsangues artus corporis destituti nouis suppliciis debacchabor. Satiabor de pœna, etsi mihi non potuit prouenire uictoria. Proicite, inquit, eum in apertum campum; nullo defendente obstaculo, cadauer exanime feris, auibus, canibus consumatur; uel, quod solum

197 Renuntiato] **2 4 8 17 18 19 22**, Renuntiat(i)o *litt. uncis incl. expunct.* **11** – Renunciato **17**, Nuntiato **13**, Nunciato **9 13**, Nuntiatur **6 7 20**, Nuntiatus **12** – igitur] ergo **6**, *om.* **7 12** – recessu] **2 3 4 5 9 10 15 17 18 19 22**, decessu **1 6 7 11 16 20**, dicessu **9**, abscessu **1 3 14 21**, decessus **12** – uictus] cunctus **3** – atque] et **7** – confusos] *add.* datianus **2 3 5 6 7 8 11 12 15 17 19 20 22**, *add. sup. lin.* datianus **1**, *vel add.* datianus dixit **4 18**, *vel add.* datianus ait 10, *vel add.* dixit **13 14 21**

198 inquit] *om.* **13 14** – defunctum] *add.* quia **1**

199 qui] ille feralis **6 7 11 12 13 14 20 21** – est iam] etiam **4 17 18** – iam] enim **11**, *om.* **1 13 14 20 21** – anima quae] *corr.* animus qui **2** – uincat] uinciat **20** – cum uacuo] c. corpore u. **11**, Vacui hominis **13 14 21**

199-200 certamen nullum est] n. c. e. **2** – cum uacuo ... destituti] *om.* **9**

200 in] *om.* **7 20** – exsangues] exsanguis **4 6 7 8 11 12 18 19 22** – In exsangues artus corporis] *om.* **16** – destituti] destitutus **4 18**, *om.* **12** – nouis] nobis **6 7 20** – suppliciis] supplitiis **1**

201 debacchabor] debachabor **1 2 5 11 21 22**, debaccabor **3 6 8 16 19 20**, dibaccabor **15**, dibachabor **12**, deuaccabor **7** – Satiabor] Saciabor **8 9 11 15 21**, et saciabor **13**, et satiabor **14** – pœna] pena **1 6 11 15** – etsi] et *add. sup. lin.* **15**, si **4 13 14** – mihi] mici **4 18**, michi **1** – potuit] poterit **1** – prouenire] promouere **19** – uictoria] *post hoc verbum deficit mutil.* **3**

200-201 in exsangues ... uictoria] *om.* **17**

202 inquit] inquid **4 7 8 9 18 20** – inquit eum] **1 6 7 9 16 20**, inq. illum **4 5 8 17 18 22**, inquit **13 14 21**, illum inquit **2 10 17**, eum inquid **15** – eum] *om.* **12 13 14 21** – in apertum campum] ap. in c. **12** – campum] *add. sup. lin.* **11**, locum in campo **13**, *add.* cadauer exanime **13 14** – nullo defendente] **2 4 5 10 15 17 18 19 21 22**, nullo offendente **1 7 8 11 12 20**, nullo offendentem **6**, nullo defendentem **9**, nullum offendentem **16** – obstaculo] *add.* Ibi **2 4 5 15 18 22**, *vel add.* et ibi **17**

202-203 nullo defendente cadauer exanime] cadauer exanime. Nullo defendente obstaculo **13 14**

203 cadauer] *add.* iaceat **17** – exanime] *add.* ibi **1 6 7 13 14 16 20**, *et add.* ut **6 7 12 13 14 20** – feris] a feris **1 6 7 13 14 16 20 21** auibus] apibus *corr. sup. lin.* auibus **20** – canibus] *add. al. m.* **15**, et canibus **11 12** –

inferre mortuo possum, non habeat sepulturam».

205 22. Expositum ad supplicia, corpus non aliqua humana, quae forte corrupta crederetur, manus seruat; non ipsa licet miseratio christiana, quae sibi martyrem praeuenisse in commune gaudebat. In quo forte ideo nullorum excubiis uigilauit obsequium, ne angelica et diuina

---

consumatur] consummatur **19**, *corr.* consumetur **5 8**, consummetur **4 18**, consummandum *vel forsan* consummendum **17** –uel] ut 11, ut uel **12**, Dixit itaque dacianus **17** – solum] nullo modo **15**

204 inferre mortuo] m. i. **13 14**, adhuc impendere **17** – possum] *add.* **17** – habeat] *add. hic* **15** – sepulturam]

205 Expositum] *praescr.* Sed ecce **2 4 5 10 17 19 22**, *vel* Sed ecce iam 15 – Expositum] Expositam *corr.* Expositvm **8**, *add.* namque **12** – supplicia] supplicia **2**, su^{p}plitia **13 14**, supplicium **4 5 18 22** – non] *add.* ut **16** – humana] *add.* uel **10**, *vel add.* manus **4 5 6 7 11 18 20 22** – quae] que **2 5 6 7 8 9 20 22**, *om.* **16**

205-206 forte] *add.* conducta **8**, *vel add.* custodia **9**

206 crederetur] redderetur **6 12 20**, rederetur **7**, uideretur **15**, *add.* custodia **1** – manus] *om.* **2 4 5 6 7 11 12 17 18 20 22** – seruat] seruet **6 9**, eruat **15**, seruabat **10 13 14 21**, seruatum **1 16**, seruatur **12**, obseruat **8** – non] nec **8**, *add.* aliqua **15**, *add.* pia **4 5 17 18 22** – ipsa] *add.* pia **2 6 7 10 11 12 16 19 20** – licet] *add.* pia **21** – miseratio] miseratione **12**

206-207 licet ... christiana] christiana miseratio licet pia **13 14**

207 quae] que **6 7 9 10 15** – quae sibi] quaesiui **20**, quaesibi **19** – praeuenisse] preuenisse **9 15**, prouenisse **1 2 10 13 14 16 19 21** – preuenisse in commune] i. c. prouenisse **4 5 7 8 11 17**, in communem preu. **12 20**, i. c. uenisse **22** – gaudebat] uidebat *vel* credebat **9** – in] non **1 5**

208 forte] fortem **7 20** – ideo] uideo **5**, *om.* **22** – nullorum] **8 11 13 14 21**, nonnullorum **15**, nullius **4 5 17 18 19 22**, nullum **1 6 7 10 12 16 20**, a **9**, *om.* **15** – excubiis] excubii **6 20**, excuuii **16**, excubiae **1**, excubiarum **12**, exubia **8** – uigilauit] *forsan* uigilabat **9**, uigilabat **12** – obsequium] officium **1 6 7 11 12 16 20**

204. *expositum ad supplicia:* L'exposition du cadavre à la décharge publique, de même que, plus loin, son immersion en haute mer, sont des sévices *post mortem* laissés à arbitraire du juge. Ici, l'intention de celui-ci est de priver le martyr de sépulture: *non habeat sepulturam* (lin. 204) et de culte subséquent: *(miseratio christiana) quae sibi martyrem praeuenisse in commune gaudebat* (lin. 207).

custodia corpori defuisse crederetur, si custodia laborasset humana.
210 Coruus haud procul residens, auis lenta et pigerrima et tetra specie decolor (puto, ut funebrem habitum uelamento quasi lugentis ostenderet), cum abigeret reliquas aues magnificas, pennisque pernices, aduenientem subito lupum incursibus suis terrens, abegit e corpore. Cum ille, reflexa ceruice, non ad corui illius impetu terreretur, sed in as-

208-209 angelica et diuina custodia] angelicam et diuinam custodiam **16**

209 custodia] costodia **9**, uictoria **12** – corpori] **9 15**, honori *ceteri*, *cui add.* martyris **4 5 8 15 17 18 19 22** – defuisse] fuisse **6**, debuisse **20** – crederetur] uideretur **13 14 21** – si] sicut **6** – corpori ... custodia] *om.* **16** – laborasset] **1 6 7 8 9 16 20**, uigilasset *ceteri* – humana] *add.* Interea **15**

210 Coruus] cor *corr.* cor^{uus}, **15** – haud] ^{h}aud **19**, haut **16 21**, aut **9 12 20**, autem **7 8**, autem aut **13**, autem haud **14**, au *corr.* aut 15 – pigerrima] *add.* cute **4 5 13 17 18 19 22** – tetra] taetra **2**, thetre **6**, thetra **19**, cetera **9**, ceteris **15** – specie] spetie **7 17 21**, species **9**

210-211 decolor] **4 5 13 18 21 22**, discolor **15**, decolora **9 10**, decolorata **1 2 6 7 11 12 16 19 20**, dolorata *corr.* colorata **8**, deterrima et **17**

211 puto ut] u. p. **17**, *add. et expunct.* sibi **2 0** – ut] *om.* **11** – funebrem] funebre **6 16 21**, funebrae **7**, funebri **12**, funerem **13 14**, tenebrae **20** – habitum] habitu **6 20**, abito **7** – uelamento] uelamentum **12**, *om.* **7** – quasi lugentis] *om.* **22**

211-212 ostenderet] ostenderit **9**

212 cum] quum **4 18** – abigeret] abigerit **9**, habigeret **13**, hambigeret *corr.* habigeret *dein add.* et **15**, abiceret **20**, habiceret **6**, abiiciet **7** – cum abigeret] *om.* **8** – reliquas] reliquias *corr.* reliquas **2** – aues] *om.* **12** – pennisque] p^{e}nnisque **5**, pinnisque **4 9 16 18 20** –pernices] pernicies **4 6**, pernicibus metuendas **13 14**, pernicibus **21**, preditas **1 2**

212-213 aduenientem] adueniente **4 6 10 18 20 22**

213 subito] subbito **7** – lupum] lupus **7 20**, lupo **22** – incursibus] cursibus **17** – terrens] terrensque **12** – abegit] **2 9**, exegit **1 4 5 6 8 10 11 13 14 17 18 19 21 22**, exeget **7 20**, extitit **15**, *add.* in semetipso procul **15** – e] **5 10 13 14 19 21 22**, ae **4 18**, ex **9**, de **17**, a **1 6 7 8 11 12 15 16 20** – Cum] quum **4 18**, Quia ergo **17**, Tum **13**, Tunc **14**

214 reflexa] flexa **21** – reflexa ceruice] *om.* **17**, recusare ceruicem **9** – ceruice] ceruici **7** – ad] a **9 22**, ad **1 6 7 8 16 20 21**, quod a **5 13 14 15 22**, quod **4 18**, cum **19**, *om.* **10 17** – corui] corbi **16** – a corui] a cerui *script.* acer ui **15** – illius] *om.* **10 17** – impetu] impetum **1 6 7 8 11 12 16 20 21** – terreretur] terre^{re}tur **8**, terretur **9**, territus **1 12 17**

215 pectu corporis stupefactus haereret, credo aliquam custodiam mirabatur angelicam. Reddita est antiquitatis fabula per auem similem, quae ante Heliae plenos portauerat cibos, nunc sancto Vincentio martyri iusta obsequia perministrat.

23. Territus Datianus nuntio: «Iam, inquit, nec uincere mortuum
220 possum et peruersa saeuitia mea gloriosiorem feci, dum acrius perse-

215 stupefactus] *add.* hoc in facto **13 14** hereret] ereret **7**, herebat **1 16**, ebetesceret **2**, ebetisceret **19**, ebetesceret *corr.* hebesceret **10**, haberet **6**, reflexa ceruice aufugit **17** – custodiam] costodiam *corr.* c^v^stodiam **9**, custodia **7**

215-216 mirabatur] minebatur **5**

216 angelicam] angelica **7**, angelorum **13 14 21** – fabula] fabulam **20**, historia **2 10 13 14 17 19 21**, hystoria **22**, istoria **4 5 18** – per] *add. sup. lin.* **1** – similem] *add.* ut coruus **17**, *vel add.* ut **2 4 5 10 15 1 9 22**

217 quae] que **1 5 6 7 8 15**, qui **2 17** ante] antea **8 15 21** – Heliae] **4 5 10 13 14 16 17 18 19 22**, helyae **1**, helie **2 8 11**, Elie **15** – plenos] *om.* **12**, coruus **15**, pleno ore **13 14 21**, *add.* messorum **4 5 6 7 8 17 20 22**, mensarum **11** – portauerat cibos] p. cobos **1 6**, p. cybos **1 6 17**, p. cib. coruus **2 5 19 22**, p. coru. cibus **9**

218 iusta] **9 13 15 21**, iuxta *corr. sup. lin.* iu^s^ta **14**, iussa *ceteri* – perministrat] **6 7 9 11 12**, praeministrat **2**, prominiſtrat **16**, subministrat **18**, ministraret **4 5 10 15 17 18 19 22**, ministrans **13 14 21**

219 Territus Datianus nuntio] *add.* dixit **1 13 14 21**, T. D. n. ait **16**, T. D. tali nuncio **2 15** *vel* nuntio **19**, T. tali nuntio D. **4 5 18 22**, D. hoc nuncio t. dixit **17**, T. D. **6**, T. nuntio D. **11 12 20** – inquit] inquid **5 7 8 9 15 20**, *om.* **16 17** – nec uincere] u. n. **1 2 4 8 10 13 14 16 18 19 21**, u. non **22** – nec uincere mortuum] n. m. u. **6 11 12 20**, u. non m. **22**, u. m. non **17**, nec mereor tuum uincere **7**

220 et] quoniam **17** – peruersa] **5 6 7 8 11 17, 20, 22**, peruersam **9**, per diuersam **1 2 10 13 14 21**, per diuersa **4 15 16 19** – saeuitia mea] **4 7 18 19 20 22** seuicia m. **8 9 11 15 17**, seuitia m. **5 16**, saeuitiam m. **10 13 21**, seuitiam m. **1 14** – gloriosiorem] glo^rio^siorem **8**

220-221 persequor] persecor **8** – gloriosiorem feci dum acrius persequor] **9 15**, d. a. p. gl. f. **1 2 4 5 6 12 16 18 19 20 22**, d. a. p. gl. fecit **7**,

216/218. *Reddita est ... perministrat.* Rappel de l'histoire d'Élie, auquel un corbeau apporte à manger au désert (3 Rois 17, 3-6).

quor. Sed si consumi in terra non potuit, inmergatur pelago, ne erubescamus cotidie sub oculis omnium. Victoriam eius uel maria celabunt. Inseratur fiscinae quasi in culleum parricidae; immo in heronis angustias, cum grauissimo lapidum pondere, corpus lacerum constipetur;

---

gl. d. a. p. feci **10 11 13 14**, gl. d. acriter p. feci **21**, martyrem acrius persequitur gloriosiorem fecit **17**

221 Sed] *om.* **9**, Verumtamen **13 14** – si] sicut **6**, sic **20**, *add. et expunct.* fec. **16**, *vel add.* eum **1 11 15**, *vel add.* quem **12** – consumi] **8 9**, consummere **4 18**, consumere *ceteri*, *add.* eum **4 5 13 14 16 17 22** – in terra] **9**, terra *ceteri* – potuit] potest *dein add.* flumen **15**, *vel add.* tamen **17** – inmergatur] **9 10 13 14 19 21**, mergatur **1 2 4 5 6 7 11 1215 16 22** inm. pelago] pel. mergetur **17** – in pelago] **2 9 12**, pelago *ceteri* ne] nec **8 15 20**, *add.* igitur **17**

221-222 erubescamus] erubiscamus **9**, erubescamur **6 10**, *add.* quoniam **17**

222 cotidie] cottidie **2 11 22**, quotidie **4 12** – sub] *om.* **9**, in **4 18** oculis] oculos **9** – omnium] hominum **4 13 14** – uictoriam] uictoria **1 7 12** – celabunt] celatur 1, celabit *dein add.* suo turbine **15**

223 Inseratur] **9 14**, Insuitur **5**, Insuatur *ceteri*, *inter quos add.* ergo **17**, Inseratur fiscinae] *om.* **15** – fiscinae] fiscine **1 5 6 7 8 10 11**, *in ras.* fiscelle **22**, fiscinulae **4 18**, in corio **13 14** – culleum] cu^{l}leum **7**, eculeum **5 10 19**, aeculeum **9**, culeum *corr.* eculleum **1**, culleo **12 15**, culeo **13**, eculeo **14** – parricidae] parricida **4 7 8 21**, pa^{r}ricidae **2**, parricida **12**, parrici **6**, parracide *corr.* parr^{i}cidae **10**, parricidarum **14**; *Hic inseritur in textu glossa sequens:* Culleus saccus parricidalis in quo reus cum symia & mugili inclusus in mare mergebatur. Mugilis est species serpentis, *quae glossa in marg. sic annuntiatur:* Aduerte glossam inter litteram ad hoc signum **11**- immo] hymmo **7**, ymmo **19** – in heronis] in herronis **13 14**, in eronis **2 4 15**, in neronis **12**, in hirinis **16**, in erunculi **1**, tyrenis **6**

223 -224 angustias] **4 9**, angustias *ceteri* – parricidae ... angustiis] *om.* **13** – in heronis angustias] in christianorum ignominiam **11**

224 grauissimo] grauissima *corr.* grauissimo **8** – lapidum pondere] lapide pondere **9 17**, pondere lapidum **13 14 21**, lap. pudore **7 20** – corpus]

223. *culleum parricidae*. Le mot *parricidium* avait fini par désigner tout homicide volontaire consommé sur un citoyen, mais reprit plus tard le sens de meurtre d'un membre de la famille. Dacien l'applique arbitrairement á Vincent. Le parricide étaít enfermé vivant dans un sac de cuir et jeté à la mer. Appliquer la peine á un cadavre est une autre extension arbitraire, propre aux passions épiques.

225 ubi spatia nautae longa processerint, inprimatur fluctibus, ut in pastu pisces, si quid forte supererit laceri uulneris, uel lambendo consumant; et si ferae terrenae non deuorant, beluarum auidiori hiatu lanietur; et si eiectus ad peregrina litora fuerit, reciprocatus fluctibus et ad scopulos inlisus, nec mortuus inter saxa requiescat».

---

curpus *corr.* corpus **17** – lacerum] *corr.* laterum **8**, laceratum **2 6 12 13 14 17** – corpus lacerum] *om.* **15 21**

225 Ubi] et ubi **2 4 5 10 12 13 14 15 18 19 22**, Ibi **9** – spatia] spacia **9**, spatiana ut *legendum* spatia naut(ae) **7**, *om.* **17** – nautae] nautis **17** – longa] multa **11** – spatia ... longa] spatio longiori naute **15** – fluctibus] *om.* **8**, *add.* corpus **11 12** – longa ... fluctibus] a nautis in medio maris fluctu relinquatur **17** – ut] **6** – in pastu] *om.* **17** – pastu] pastum **11**

226 pisces] piscis **9**, piscium **1 6 7 8 11 16 20**, piscibus **15** – forte] *add. sup.* lin. **11** – supererit] superest **1 2 4 8 16 17 18 19 22**, super^{est} **10**, super **5**, superauerat **13 21** – laceri] *corr.* lacerare **2**, lacera **7**, laceris **8**, lacerati **13 14 15**, lacere **20**, de laceratione **12**, *om.* **17** – uulneris] uulnerum **2 10 19**, corpori **11**, o m. **8** – lambendo] lauendo **8**, sabiendo **13 14**, *om.* **17**, *add.* potius **1 6 7 8 11 12 16 20**, pastu suo **17** – consumant] consummant **4 15 18**, consumatur **1 7 11 12 17 20**, consumetur **6**, consumitur **16**

227 si] quem **11** – ferae] **2 4 9 10 16 18 21**, faerae **9**, fere *ceteri* – ferae terrenae] feraetur rene **8** – terrenae] *add. sup. lin.* **11**, *add.* lentitudine sua **4 5 19 22**, lentitudine **7 16**, lentitudinis **1 11 10 21**, lentitudinem suam **2**, plenitudine **7**, plenitudinem **20** – non deuorant] **9 15**, nequeunt deu. **1 2 4 5 18 20 22**, non queunt deu. **6 7 8 10 11 13 14 16 19 21**, nequeunt leuitate sua eum deuorare **17**, eum fastidiunt **12**, *add.* uel l **2 5 6 7 10 11 12 13 14 15 16 17 19 20 21 22** – beluarum] belluarum **7**, beluae marinae **17**, bestiarum **1**, uerberarum **6** – auidiore hiatu] **5 9 15 17**, auidiori h. **4 5 16 18 19 22**, auido ore **1 8 11 12**, auido hore **6 8 10 16 20**, auidi oris hiatu **2**, ore **13 14 21**, auido **7** – lanietur] lanientur *corr.* lanietur **8**, lanitur **19**, laceretur **13 21**

228 eiectus] proiectus **2 4 5 10 17 18 19 22** – ad peregrina litora fuerit] **9 10 13 14 15 21**, f. a. peregrinali tota **8**, f. a. p. littora **1 11 12 17 19**, *vel* litora **4 5 6 7 16 20 22** – fuerit reciprocatus] reciprocatis **7 10**, reciprocantibus **12**, recipogratis **20** – et] *om.* **17**

228-229 ad scopulos] a^{d} **2**, a scopulis **6 15**, a scopolis **12**, ab scopolis **11**, ab sco^{bo}lis **9**, ad scopulis **7**, ad scopola *corr.* scop^{v}la **20**, ad scopulam **22**, *add.* frequenter **4 5 6 7 8 11 12 15 17 18 19 20 22** – reciprocatus ... requiescat] *om.* **13**

229 inlisus] illisus **1**, inlisus *corr.* illisus **10 17 22** – mortuus] mortuum **4 16**, mortuos *corr.* mortuos **1**

230 24. Ecce quid agis, saeuissime diabole? Facis martyrem et in alio elemento gloriosum. Insuitur herunculo, qui aut salubres sales portabat, aut partem dominicae portionis, aut modicum sinapis fide plenum, aut fruges tritici ad substantiam uitae et ad salutis alimoniam. Ibi, inquam, cadauer inseritur et ceruicetenus constipatum corpus arctatur.
235 Putasses Datianum timuisse ne fugiret. Tunc pestifer Eumorfius qui-

230 agis] egis *corr. sup. lin.* ᶜgis **10** – saeuissime] seuissime **1 5 6 7 8 10 11 12 20 22**, seuissimae **15** – diabole] diabolae **9 12**, diabule **13**, diabolo *corr. sup. lin.* diabole **21** – martyrem] **9**, *add.* nomen **1**, *vel add.* nostrum *ceteri* – alio] alia *corr.* alio **5**

230-235 Ecce quid ... ne fugiret] *om* **17**

231 elemento] helemento **6 15**, elimento **5**, aelemento **9**, *add.* esse **11 12** – Insuitur] insuhitur **12**, insuetur **21** – herunculo] erunculo **2 5 7 9 12 19 20**, irunculo **4**, runculo *corr. sup. lin.* corio **13**, hirunculo **16**, culleo **15**, *add.* cadauer **2 5 13 14 19 21 22** – qui aut] quia **2 5 6 8 15 16 19**, quiaut **7 9**

231-232 salubres sales portabat] **6 7 8 9 12 15 16 19**, salubre sal portat **2 4 5 18 19 22**, salubris sporta salis fuit **1** – portabat] *om.* **11**

231-234 qui aut salubres... inseritur] *om.* **10 13 14**

232 partem] parte **20** – dominicae] dominice **6 7 8 15 19 22**, domininae **5** – portionis] porcionis **7 15**, partionis **9**, *add.* partem salis portat **11** – modicum] **9 15 16**, modicae **2 20 22**, modici **11 12**, mocis **8** – fide] fidem **2 4 5 8 11 12 16 18 19 20 22**, fine **7** – plenum] plenam **1 2 6 11 12 16 19**, plena **7**, *om.* **4 5 10 13 14 22**

233 aut] nam **6**, ui **20** – fruges] frugem **1** – tritici] tridici *corr.* tritici **9** acᵗᵉnus **19** – ad substantiam] ad substancia **8**, aut substancia **9**, aut substantiam **11**, ad subsidium **12** – uitae] uite **6 8 22** – et ad] **1 6 7 16 20**, aut **2 4 5 15 18 19 22**, *om.* **9** – ad] *om.* **11** – alimoniam] alimonia **6 7 9 15 16 20**, remedium **19**

233-234 inquam] inquid **7 11 16 20**, inquit **6 9 12**

234 inseritur] inseratur **12** – ceruicetenus] ceruice actenus **5 19 22**, ceruice eatinus **9**, ceruicenus **16** – arctatur] aptatur **13 14 21**, artetur **12**, artatur *ceteri*

234-235 constipatum ... timuisse] con/.../timuisse *om. verbis intermediis fit* contimuisse **5 22**

232. *partem dominicae portionis*. Dans la liturgie romaine, les pains consacrés pendant la messe du pape étaient portés par les acolythes dans des sacs *(herunculus)* aux églises des titres.

dam, profanae mentis, sacrilegi generis, diaboli spiritu, qui hoc ipsum Datiano baiuli uel portitoris officium crudele promiserat, suo fidelis in crimine, incitatis nautis, ita ut spatia multa et dilatata transmitterent et oculis absconditi montes atque omne litus euaniscerent, ubi iam
240 defessis satis uisum est, timentes ne in aliam prouinciam eripiendum

235 Putasses] putasse **12**, putasse *corr. 2. m.* putasses **2**, Putat se **6 7 20**, ut putasses **11 13 14 21**, Igitur putasses **15** – Datianum] Datianus **6 7 12 20** – Datianum timuisse] t. D. **1** – fugiret] **9 16**, fugeret *ceteri* – pestifer] pes^{ti}fer **9**, *add.* homo *omnes exceptis* **6 9** – Eumorfius] eumorphius **16**, heumorfius **15**, euformius **1**, heu mortuus **6**, eumorfi(c)us *litt. uncis incl. cancell.* **11**

235 -238 Tunc pestifer ... in crimine] *om.* **8**

236 quidam] *om.* **10**, *add.* nomine **2 4 5 15 17 18 19 22** – profane **7 13 19 21**, prophane **6** – mentis] *add. et* **15 17** – generis] genere **7**, gentis **15**, *add.* et **2 4 5 6 10 11 13 14 15**, ac **1 22** – diaboli] **9 15**, *om. ceteri* – spiritu] *om.* **17**, *add.* plenus **15**, *cum verbo* spiritus *des.* **14**a *et reinc. cum verbo* qui **14**b – sacrilegi ... spiritu] sacrilegis **12** – in] ab **17** – hoc] **9**, adhuc **12**, in hoc *ceteri* – ipsum] ipsud **9**, ipsum **12 13 14**, ipso *ceteri*

237 Datiano] datiani **14**, daciani *corr.* daciano **15** – baiuli] baiulum **14**, baiulans **17**, *om.* **9** – portitoris] portatores *corr. sup. lin.* portitoris **2**, portaturus **16** – officium] offitium **15**, offitium *corr.* offi^{c}ium **3**, *add.* suum **7 12 20** – officium crudele promiserat] **6 9** (crudelem), **10 11 13 14 21**, of. pr. suum **1**, crudele gerebat off. **2 4 5 17 18 19**, off. credere pr. **7 20** – crudele] agere **12** – baiuli ... promiserat] in omnibus obtemperans crudelibus negociis **22** – suo] *om.* **1**, suus **15** – fidelis] fideli **6**, fidus **9** – fidelis in] infideli **11 14 21**

237-238 suo ... crimine] *om.* **7 12 16 17 20 22** –

238 incitatis] *add.* precepit **12** – incitatis nautis] *cancell.* **14**, inuitat nautas ad crimen. Illi autem **17**, In ciuitate(m *expunct.*) nautis **20**, *add.* instans **11 13 14 21** – ita] *om.* **12 13 14 17 21 22** – ut] *add.* in **6**, *vel add.* cum **13**, *vel add.* dum **21** – multa] **1 7 8 9 11 13 14 15 16 20 21**, longa **2 4 5 6 10 17 18 19 22** – dilatata] **15**, dilata **9**, diffusa *ceteri* – transmitterent] transmiterent **9**, transierunt **17** – *cum verbo* transmitterent *des. exemplar phototypicum* **11** – et] At **2 6 10 19**, *om.* **17**, *add.* ubi **2 4 5 6 10 13 14 15 17 18 19 21 22**

239 occulis] ab oculis **6**, o(c)culis *litt. uncis incl. expunct.* **10**, *add. eo*rum **13 14 21** – absconditi] abscondita **20** – oculis absconditi montes] m. a. o. **17** – atque] et **17** – omne] omnis **20**, omne litus] omnibus **9** – euanesceret] **1 8 13 14 16 21**, euanescerent **7 20**, euaniscerent **12**, euaniscere **9**, euanuit **2 4 5 6 10 15 17 18 19 22** – ubi] ubi tum **12**, et ubi **13**

240 defessis] defessos **9**, fessi **13 14**, *add.* nautis **1 12 16** – satis] *add.*

forte portarent, medio mari mersum fluctibus inpresserunt.

25. Et redeuntes iam ad Datianum hilares, quasi gaudia reportarent, cum licentia nautica lasciuientes, uocibus plaudentes, sono et procacibus sibilis perstrepentes, et hoc magis praecipites, ne non primi
245 praesidi suam laetitiam nuntiarent, subtractum oculis omnium esse Vincentium. Sed licet fortissimos remiges, uelociori manu Dei guber-

---

se **12** – est] *add. et* **1** – timentes] timentis **9**, timens **6 7** – in] **1 7 9 15 16 20**, ad *ceteri* – aliam] aliquam **17** – aliam prouinciam] alia provincia **7** – provincia *om.* **1** – ubi ... uisum est] *om.* **17**

241 portarent] putarent **7 13 14 21**, *add. sup. lin.* regionem **1**, *add.* in **1 15**, *vel add.* cadauer **12** – mersum] **7 9 20**, inmersum *ceteri*, medio mari mersum] *om.* **16** – fluctibus inpresserunt] inpresserunt fl. **7 12 16 20**

242 redeuntes] reuertentes **16** – iam] *add. sup. lin.* **15**, *om.* **13 14 17 21**, *add.* cum laetitia **1** – Datianum] dacianum **1 15 17** – hilares] hylares **1 6**, ilares **7 13 14**, ilari uultu **17** – gaudia] gaudium **2 7 8 12 13 14 20**, *add.* magna **17**

242-243 reportarent] reportantes **7 20**, reportant **12**

243 licentia nautica] litentia n. **21**, laeticia n. **2 4 18 22**, letitia n. **5** lasciuientes] lascibentes **7**, lasciuis **17** – uocibus] *add.* sibilis perstrepentes **16** – plaudentes sono] **9 15**, plausu dissono **1 4 5 6 8 13 14 16 19 21 22**, plausuque d. **2**, plausum d. **10**, *om.* **17**

243-244 procacibus] procatibus **2 8 21**, procatubus **9** – plaudentes ... procacibus] *om.* **12**

244 sibilis] sibi **9** – perstrepentes] perstrepebant **13 14**, *add.* plausu dissono et procatibus **7 20**, *vel add.* pl. diss. et procaci **12** – sibilis perstrepentes] *om.* **16** – et] Ad **2**, et ob **4 5 12 15 18 22**, ob **19** – praecipites] precipites **4 6 10 13 14 18 20 21**, intendentes **1** – et hoc magis praecipites] *om.* **8**, et hoc ... laetitiam] *om.* **17** – ne non] necne **6**, necnon **7**, ut **2** – primi] prima **13 14**, *om.* **6**

245 praesidi suam] pr. suo **1 7 12 14 16 20**, suis praesidiis **9** – laetitiam] leticiam **8**, letitiam **1**, cum laetitia **12** – nuntiarent] nontiarent *corr. sup.* lin. n^{v}ntiarent **8**, nunciarent **14 21**, nunciant **17** – oculis] **7 8 9 13 14 16**, ab oculis **2 4 5 6 10 19 22** – esse] *add.* sanctum **2**

245-246 sanctum oculis ... Vincentium] omnium oculis esse V. **1**, ab oculis omnium subtractum esse V. **17**

246 Vincentiumi *add.* sanctum **4 5 17 18 19 22** – suam laetitiam ... Vincentium] *om.* **15** – Sed] *add.* ecce **2 4 5 6 8 10 1215 16 18 19 20 22** –

nante, martyris praeuenerat corpus, et quod in altioris pelagi tunc credebant profundo demergi, iam ad portum sibi uenerat quiescendi, paene ante honorem debitum repetens sepulturae quam renuntiaretur ex-
250 positum. Nam quendam uirum, credo, quem fides probauerat, sanctus eius spiritus conuenisse, se portatum ad litus indicans, locum in quo ia-

---

licet] illos **13 14 21** – licet ... remiges] *om.* **17** – remiges] *add. sup. lin.* remigis **15** – uelociori] uelociore **7 16**, uelotiore **1**, uelotiori **13**, uelocius **17**, uelociores **12 20**, *add.* tamen **4 15** – Dei] domini **16**

246 -247 gobernante] gubernatum **6 10**

247 martyris] **1 4 6 7 8 9 10 16 18 20**, beati m. **2 5 13 14 17 19 20 22**, *add.* ad littus maris **15**, *vel. add.* ad litus **4 5 17 19 22**, *vel add.* corpus ad litus **2** – praeuenerat corpus] **1 7 8 16** – preuenerat c. **9 10 13 14 15 20 21**, c. beati preu. **2**, b. praeu. c. **4 18 22**, peruenerat c. **5 6 17 19** – et] Igitur **17** – altioris pelagi] *om.* pelagi **9**, alcioris p. **15**, altioris locus saltim **4 18**, altiori magis **2 10 19**, altiori salo **1**, altioris sali **5 17 21 22**, altioris salis **13**, altiores *corr.* altioris salis **8**, altiore sali **12**, altioris solis **14**, altiori solo **20**, altioris maris **6** – tunc] *om.* **17**

247-248 tunc credebant] **9 15**, t. credebatur **15**, adhuc credebant **1 7 12 13 14 16 20 21**, credebatur adhuc **4 5 6 10 19 22**

248 profundo demergi] **7 8 9 14 15 16 20**, pr. dimergi **5 17 20 22**, profunda demergi. **2 6 13 21**, profunda dimergi **19**, profunda *corr.* profundo dimergi **10** – portum] *bis stulte repet.* **12** – sibi] *om.* **7 8 20** – uenerat] peruenerat **7 12 20**, uenerant **6 8** – quiescendi] quiescentis **17**, ad quiescendo **9**

248-249 paene] **8 9 21 22**, pœnae **9 15**, pœne **2 8 13 19 20**, pene **1 4 5 6 14 16 18**, *om.* **17**

249 ante] antea scilicet **17** – honorem] *add.* sibi **1 7 12 16 20** – repetens] repetentes *corr.* repetentis **15** – renuntiaretur] reñtiaretur **16**, enunciaretur **7**, nuntiaretur **13**, nunciaretur **14 17 21**

250 quendam] quemdam **1 7 14 15 20**, *corr.* que^{m}dam **13** – credo] *om.* **17** – quem fides] **2 15**, quem fide **1 4 5 8 12 13 14 16 17 18 20 21 22**, quod fide **7**, quem fidem **9**, cuius fide **6**, cuius fidem **10**, *add.* in extasi **1 2 4 5 6 7 8 10 15 16 18 19 22**, in exthasi **1 7**, in exsisio (sic!) **12**, *vel add.* et **13** – sanctus] *om.* **15** 21

251 eius spiritus] sp. e. **6** – conuenisse se] **9 15**, conuenit se **1 6 8 10 13 14 20 21**, conuenit **7**, commonit **16**, comonet se **4 18 22**, commonet se **5 17**, commouet se **19**, commonit se **2**, commonuit **12** – portatum] **1 6 8 9 10 20**, reportatum **7 19**, reportandum **2**, deportatum **4 5 13 14 15 17 21 22**, repositum **16** – indicans] nuntians **1**– locum] et locum **8**, locumque **6 10**, ei locum **17**

cebat litoris monstrans. Qui cum trepidus uel lentior uenit, commonita
in somnis uidua quaedam, aetate et sanctitate plenissima, uera signa
accepit quiescentis. Vbi corpus, reciprocatum leniter fluctu, iam mollis
255 arena tumulauerat, et ipsius elementi prolabente congerie, ad honorem
famulata lambendo seruierat sepulturae.

252 litoris] littoris **1**, atque littora **15**, littoris et **2**, litore **17 21**, *om.* **12** – monstrans] **1 6 7 8 9 10 15 16**, monstrant **20**, demonstrans **2 5 13 14 17 19 21 22**, *om.* **4 12 18** – cum] dum **1 4 5 7 8 9 15 21 22**, *om.* **12**, cum *ceteri* – trepidus] trepidans **9**, tardius **16**, *add. sup. lin. al. man.* uelociter **10** – uel lentior] uel lentius **2**, uel lentus **14 21**, et lentus **13**, uelocor **6**, uallentior **16**, uel pigrior **15** – uenit] uenisset **2 6 10 17**, ueniret **15** – commonita] comonita **4**, communita **20**, ad commonita **12**, admonet sepedictus adleta dei uincentius **17**

252-253 commonita in somnis] *om.* **6**

253 uidua] *add.* ionicae **13 14 21** – uidua quaedam] Viduae quidam **7**, uiduaque dam (= uidua quedam) **8**, uiduam quamdam **12 17** – uidua ... signa] *cum verbo* uidua, *ceteris om.*, *ultima syllab.* (si)gna *contrahitur et sic fit* uiduana **9** – quaedam] quedam **1 4 6 13 20** – aetate et sanctitate] sanctitate et aetate **1 12 16 20** – plenissima] plenissimam **12**, plena **15**

253-254 signa ... quiescentis] ei sui corpus ostendens signa **17** – quiescentis ubi] u. q. **2**

254 accepit] accipit **9** – quiescentis] quiescentes **9**, quiescentes *corr.* quiescentis **8**, *permutata ratione* quiescentis *corr. stulte* quiescentes **15** – Ubi] Ubi scilicet **12**, et ubi **8**, Ibi **9** – corpus] illud **17** – reciprocatum] **2 4 5 6 10 18 19 22**, reciprocato **1 8 9 12 13 14 15 21**, recipe procato **7**, reciprocata **16** – leniter] lenior **2 4 5 6 10 18 19 22**, libiter **16** – corpus ... leniter] illud iam lentis reciprocatum **17** – fluctu] a fluctu **12**, fluctus **2 4 5 10 18 19**, fluctibus **6 17**, fluctibus *corr.* fluctus **22**, fluctui **8** – iam] *om.* **1 16 17 20** – fluctu ... mollis] fluctum olis (= fluctu molis) **7**– mollis] molles **1**, molli **2 4 6 10**

255 arena] harena **2 5 9 10 12 13 14 16 17 20 22** – mollis ... tumulauerat] molles harenae tumulauerant **1** – tumulauerat] cumulauerat **5 17 19 22** – elementi] **1 2 4 5 10 17 18 19 20 22**, helementi **15**, elimenti **7**, clementi **21**, elementa **6 8 12 13 14**, et elementi] *om.* **9** – ipsius] **1 2 4 5 7 8 15 17 18 19 20 22**, ipsa **6 10 12 13 14 16 21**, ipse **9** – prolabente] prolauente **7**, prolambente **16** – congerie] congeriae **16 19 20 21**, conieriae **7**, conteri **9**

256 famulata] **9 13 14 21**, famulatus **2 4 5 6 12 16 19 22**, famulatur **15**, *om. ceteri* – lambendo **2 4 5 6 10 14 16 18 19 21**, lambenti **14**, labendo **9**, *om. ceteri* – seruierat] **2 4 6 8 13 14 16 18 19 20 21**, seruierant **12**, inseruierat **15**, seuierat **22**, seuiente **5**, seruauerat **9**, seruaret **10**, famulante **7**, *om.* **17** – sepulturae] *add.* demonstrat **5 19 22**

Vnde nihil mirum, si humana postmodum obsequia compleuerunt, quod iam et elementa ipsa persoluerant. Sepultus est in litore inter ipsa soli aquarumque commercia, qui in documentis fidei pro sui miraculo et terris fuerat pro-
260 batus et pelago.

26. Demonstrat ergo multis anus illa, quasi relegens certa oculis signa, uestigiis et in curuo errore litoris expedita dirigitur. Vincen-

257-260 *Hoc lemma proferunt* **1 2 4 5 13 14 15 17 14 17 18 19 21 22** *cum sequentibus dumtaxat lect. variantibus:*

257 nihil] nichil **1 17**, michi *corr.* nihil **15** – mirum si] dubium est **27** – conpleuerunt] **4 5 13**, compleuerunt **1 14 15 17 21 22**, impleuerunt **2 19** – et] *om.* **1 17 21**

258 elementa] *add. in marg.* **1** – elementa ipsa] ip. el. **1** – persoluerant] persoluerunt **2 19**, persoluebant **15**, persoluerent **21** – est] *add.* primo 1, *vel add.* primum **13 14**, *vel add.* autem primum **21** – litore] littore **1 13 21**

258-259 soli aquarumque] *add. sup. lin.* **14**

259 conmercia] commercia **5 15**, commertia **1 13 14 17 19 21 22**, comertia **4 18** – in] *add.* domini **13 14**, *vel* deo **1**, *vel* deum **21** – pro sui] *om.* **1** – et terris] **2 4 5 15 17 19 22**, terrae **1**, et mari **13 14 21**

259-260 fuerat probatus] p. f. **17**

261 Demonstrat] demonstrante **1**, Demonstrans **7 16 20**, Demonstra – multis] *om.* **1 7 12 16 17 20** multis anus] multi sanus **8**, multi(s) ani *litt. uncis incl. cancell.* **2** – illa] **1 7 8 9 12 13 14 16 20 21**, *add.* loca litoris **2 4 5 6 10 15 17 18 19 22** – quasi] et quasi **4 10 15 17 19 22**, –relegens] religens **2 5 6 10 13 19**, releuans **15** – certa] certo **6**

261-262 oculis] oculi **7**, o(c)culis *littera uncis incl. expunct.* **10**

262 signa] signat **15**, signis **17**, *add.* ac **2** – uestigiis] *om.* **1 17** – certa oculis signa] *om.* **2** – et] *om.* **4 6 10 17** – in curuo] incurbo **7**, incuruo **6 16 20 22**, in cursu **15**, in coruo *corr. sup. lin.* cvruo **12** – litoris] **2 5 6 10 13 14 21**, litorum **4 8 12 16 18 20 22**, littorum **7**, litoris *corr.* littorum **19** – errore

257/260. *Vnde nihil mirum ... et pelago.* Ce passage imprimé en petits caractères ne se trouve pas dans les manuscrits les plus dignes de foi. Il pourrait être le fruit d'une interpolation postérieure.

262/266. *Vincentius qui ... consecratur altario.* J'ai commenté ce passage dans *La version brève BHL 8638 de la Passion de S. Vincent*, in *Hispania sacra*, XLIII (1991), pp. 702-706: La leçon «ad ecclesiam matrem» et ses variantes...»

tius, qui inueniri ad honorificentiam sepulturae dignus fuerat, inuentus, et inde ad basilicam corpus adlatum est, uenerabile omnibus et
265 beatum iam de honorificentia sepulturae. Inde ad ecclesiam matrem in sancto Vincentius consecratur altario. Mancipatum deuotione Deo lo-

---

litoris] litorum – errore **17**, littore **1** – expedita] expendita **8** – dirigitur] *add.* intentio **2 5 13 17 19 21 22**

262-263 Vincentius] Sanctus Vincentius **2**, Vincentius sanctus **4 6 10 17 22**, Vincentius itaque **12**, Vincentius igitur sanctus **17**

263 qui inueniri] qui inuenire **7**, quin ueri **9** – qui inueniri ad] haud **16** – honorificentiam] horo *corr.* hori *dein* ficiora **9**, honorificentiorae **15** – sepulturae] sepulture **5 6 8 13 17 20**, sepulture *corr.* sepultura **15**, *om.* **1 16** – dignus] *add.* qui **1** – fuerat] fuit **17**

263-264 inuentus et] **9 15**, inuentus est **1 2 4 5 7 8 12 13 14 16 17 18 19 20 22**, in^{uen}tus est **21**, inuenitur **6 10**, *add.* ad quietem. Et **2 5 7 8 10 19 22**, *vel add.* ad quietem **4 18**, *vel add.* tandem ad quietem **17**

264 inde] **2 5 9 15 17 19 22**, Hinc **1 6 7 10 12 13 14 16 19 22** – ad] at **8** – basilicam] basilica **9**, *add.* sanctus **12**, sanctum **2 4 5 6 7 8 10 13 18 19 20 21 22**, *vel add.* sanctorum **13**, *vel add.* honorabile sanctum **17** – adlatum] **4 5 7 8 9 13 14 18 20**, adllatum **10**, allatum **1 2 6 15 16 19 22**, ablatum **21**, ablatus **12** – adlatum est] eius deducitur **17**, *add. et* **15**

264-265 uenerabile omnibus et beatum] *om.* **6**

265 iam] *om.* **21** – honorificentia] honorificencia **9 15** – sepulturae] sepultum **12** – uenerabile ... sepulturae] iam omnibus de beatitudine ac honorificentia sepulture eius securis **17** – sepulturae] sepulture **4 5 6 8 10 14 18**, sepulturae *corr.* sepultura **15**, *add.* securum **2 4 5 6 10 15 18 19 22** – Inde] et inde **8** – ad] in **2 4 5 15 19 22** – in ad **9 19** – ecclesiam] e^{c}clesiam **2**, aeclesiam **4 15 18** – matrem] **4 7 8 10 12 16 20**, martyr **1**, martyre *corr.* martyri **2**, martyrem **5 19 22**, martyro^{m} **9**, martyris **15**, *om.* **13 14** – ecclesiam matrem] m. e. **6** – in] **5 8 9**, *om. ceteri*

266 sancto] **2 5 8 9**, sanctus **1 4 6 10 16 18 19 20 21**, sanctus Vincentius] **1 4 6 7 10 12 16 18 19 20 21**, sanctus martyr uincentius **13 14**, m. s. V. **21**

265-266 Inde ... altario] Vincentius igitur sacratur altario ac **17**

266 consecratur] consecrat 1, consegratus **9**, consecratus **13 14 16 21**, consecrato] **12** – altario] **1 4 5 6 7 9 10 16 18 19 20**, altare **2 15 22**, altari **8 12**, *om.* **21** – Mancipatum] mancipatus **6 10**, mancipatu **7**, mancipato **8**, mancipatur **12**, mancipantur homines **15** – deuotione Deo] **9**, deuotione domino **7 16 20**, deuotionis dei **8**, deuotione dei **13 14 21**, deo deuotione **4 5 6 10 17 18 19 22**, cum deuocione deo **15**, et deuotione **1**, deo deuotione *corr.* deuotioni **2**, deuotionem scilicet **12**

cum et mysteriis uenerabilem, dum honoratur, honorauit. Ita, quod in plurimis locis refectio eius corporis fuit, hoc ad celebrando ipsius altiora pertinet uota. Venerationem sui ex multis meruit, ut, dum pluri-
270 ma eorum numerosas consecrat, cumulatius consecratus sit.

In saecula saeculorum. Amen.

EXPLICIT PASSIO SANCTI VINCENTII.

266-267 locum] locus **6 10**, locã **20**, *om.* **8**

267 et mysteriis] et ministeriis **12**, misteriisque **17** – mysteriis] **7 9 19**, ministeriis **6 8**, ministerium **15**, martyris **13 14**, martyrii **21** – uenerabilem] uenerabile **4 7 16 20** uenerabile^{m} **9 22**, uenerabilis **6**, uenerabili **8**, *add.* beatus martyr **17** – honoratur] honoratum **4**, frequenta(n)tur homines **15**, *add.* in plurimis locis in quibus repausatio eius corporis fuit **12** – honorauit] honoratur **12 15**, *om.* **7 8 20** – dum honoratur honorauit] honore maximo coronauit **22** – Ita quod] Itaque **2 15 16**, *om.* **7 8 20** – quod] quoddam *corr.* quod dum **15** – honorauit ita quod] *om.* **8 20** – in] *om.* **1 16**

267-269 honorauit ... meruit] *om.* **6** – ita quod ... meruit] *om.* **10**

268 refectio] refeccio **8**, refectionis **9**, requietio **2**, retentio **13 14 21** – eius] *om.* **9**, eius corporis] c. e **2**, eius sanctissimi corporis **22** – corporis] *om.* **17** – fuit] *forsan legendum* fit *vel* sit **8** – celebranda] caelebranda **7 21**

268-269 altiora] **9**, alcius **15**, apliora (sic!) **12**, ampliora *ceteri*

269 pertinet] pertinent **8 20**, pertineant **17** – pertinet uota] festinent uota *corr. sup. lin.* festinatione nota **15** – Venerationem] ueneratione **9**, uenerationemque **13 14**, qui uenerationem **12**, *add.* itaque **17** – Venerationem sui] uenerari **22** – ut] qui **7 20**, quia **17**, quippe **12**, et **10**, ut et **19**

269-270 plurima] plurimum **6 10**, plurimi **20**, *add.* loca **12**

270 eorum] *om.* **2 4 5 6 15 17 18 19 22** – numerosius] *om.* **6**, numerius **7**, numerus **9**, nurerosius **21** – eorum numerosius] *om.* **10** –cumulatius consecratus sit] **1 7 8 16**, comolatios consegratus sit **9**, cumulatus consecratus sit **20**, cumulatius consecratus est **12**, ipse cumulatius consecratus sit **13 14 21**, cumulatius ipse sit consecratus **2 4 5 19 22**, ipse est potius consecratus **6 10**, cumulatius ipse consecratur **17**

CARTES AUTÒGRAFES DE SANTS I DE BEATS, CONSERVADES A L'ARXIU PROVINCIAL DELS CAPUTXINS DE CATALUNYA

VALENTÍ SERRA DE MANRESA

A GUISA D'INTRODUCCIÓ

Ens és especialment agradós d'oferir aquest treball a la miscel.lània d'homenatge al Dr. Fàbrega, des d'on mirarem de conjugar els dos principals camps de recerca de l'homenatjat: l'arxivística i la investigació hagiogràfica.

Entre la documentació custodiada actualment a l'Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya (amb seu al convent de Sarrià, a Barcelona), hi ha un seguit de documents que gaudeixen d'una especial significació espiritual, sobretot, els autògrafs de sants i beats de la família franciscana. D'aquests autògrafs n'abastem, seguidament, la relació ordenada cronològicament indicant, també, si han estat, o no, publicats. I acabem aquesta nostra col·laboració amb la transcripció crítica del document més antic i del més modern. D'antuvi indiquem que ací no inserim pas els textos autògrafs d'aquells servents de Déu que estan encara en procés de beatificació i canonització, servats també en el mateix Arxiu; ens referim als textos epistolars dels caputxins Esteve d'Adoain i Lluís Amigó, les cartes de Josep Torras i Bages, i les cartes i els escrits dels màrtirs caputxins de la persecució religiosa suscitada durant la passada Guerra Civil de 1936-1939.

RELACIÓ ORDENADA DE LES CARTES AUTÒGRAFES DE SANTS I DE BEATS

1. *Carta de Germandat, atorgada per Sant Llorenç de Bríndisi, a favor de la família Jalpí, de Sant Celoni* (Sant Celoni, 2 de maig de 1603). Inèdita [la publiquem al final d'aquesta nota].

Aquest autògraf fou signat durant la visita pastoral que el P. Llorenç de Bríndisi, essent Ministre General de l'Orde caputxí, efectuà a Catalunya. A propòsit del pas de St. Llorenç per Catalunya [amb notícies històriques sobre les «Cartes de Germandat»], vg. la monografia del P. ANDREU DE PALMA, *Palá de Torroella y el recuerdo de San Lorenzo de Brindis* (Barcelona 1948) on, a les pp. 99-100, hi publica una Carta de Germandat, també de Sant Llorenç, a favor del Sr. Joan Palà de Torroella [signada al convent de Montcalvari de Barcelona, el 18 de juny de 1603]. Sobre aquesta visita de St. Llorenç a Catalunya, vg. el treball de BASILI DE RUBÍ, *San Lorenzo de Brindis en el Capítulo Provincial de Barcelona de 1603,* publicat a *Estudios Franciscanos* 61 (Barcelona 1960), pp. 343-388.

2. *Carta autògrafa del Beat Àngel d'Acri,* (Acri, 3 de maig de 1728). Inèdita.

Aquesta carta fou regalada per Blai Verghetti al P. Miquel d'Esplugues, el 24 de maig de 1914. Actualment en prepara la publicació el P. Vincenzo Criscuolo, director de l'Institut Històric dels Caputxins a Roma, que, ja el 1993, enllestí l'edició d'algunes cartes inèdites del beat; [V. CRISCUOLO, *Cinque lettere autografe del Beato Angelo d'Acri ancora inedite,* a *Collectanea Franciscana* 63 (Roma 1993) pp. 37-53].

3. *Carta autògrafa del beat Juníper Serra [Miquel-Josep Serra i Ferrer] al P. Francesc Serra, franciscà de la comunitat de Petra, perquè la llegís als seus pares* (Cadis, 20 d'agost de 1749).

Aquestes cartes procedeixen de l'antic arxiu del convent de caputxins de Ciutat de Mallorca, on foren dipositades l'any 1790 pel P. Miquel de Petra, nebot del Beat Juníper, tal com ho podem llegir en aquesta nota d'època escrita damunt el plec de les cartes: «Cartas y noticias del Venerable Padre Junípero Serra de la Villa de Petra, Religioso Menor Observante y Misionero Apostólico, que murió con gran fama de santidad en las Californias, Año 1784; las cuales deposita en este archivo el P. Fr. Miguel de Petra capuchino, sobrino del Venerable

Padre, para que se conserve en ellas su memoria. Año 1790». Aquests textos epistolars han estat publicats diverses vegades; en primer lloc per Mn. Francesc Torrents i Nicolau [Vg.: *Bosquejo Histórico del insigne franciscano V.P.Fr. Junípero Serra, fundador y apóstol de la California Septentrional,* (Felanitx 1913) pp. 201-217]; després foren editades a cura del P. Andreu de Palma de Mallorca [en el treball que titulà: *Cartas y Noticias del V.P. Junípero Serra. Transcripción de textos y notas complementarias*, publicat a *Estudios Franciscanos* 50 (Barcelona 1949) pp. 255-264, 388-396]; i recentment les edità críticament Miquel López Bonet [Vg.: *Estudi de les cartes autògrafes de Fra Junípero Serra,* publicat a *Estudios Franciscanos* 90 (Barcelona 1989) p. 477-513]. Pel que fa a aquesta primera carta del 20 d'agost de 1749, fou parcialment incorporada a l'ofici diví, com a segona lectura de l'ofici el dia de la memòria del Beat [Vg. *Notitiae* 26 (Roma 1990) p. 16: «Maiorca, Spagna: textus catalaunicus et hispanicus lectionis alterius Liturgiae Horarum in honorem Beati Iuniperi Serra, presbyteri (17 feb. 1990, Prot. CD 84/90)»; Vg., també, *Butlletí Oficial del Bisbat de Mallorca* CXXX (maig 1990) pp. 173-177: «De la Congregació per al Culte Diví i la Disciplina dels Sagraments: Aprovació de la segona lectura de l'ofici del Beat Juníper Serra, Pvre.: D'una carta del beat Juníper Serra al P. Francesc Serra, ofm, perquè la llegís als seus pares»].

4. *Carta del beat Juníper Serra al P. Francesc Serra*, (Veracruz, 14 de desembre de 1749). Publicada [Vg. *Estudios Franciscanos* 90 (1989) pp. 495-498].

5. *Carta del beat Juníper Serra al seu nebot caputxí, P. Miquel de Petra* (datada al Col·legi Apostòlic de Propaganda Fide de San Fernando de Mèxic, 29 de setembre de 1758). Publicada [Vg., *Estudios Franciscanos* 90 (1989), pp. 499-502].

6. *Carta del beat Juníper Serra a Miquel de Petra,* (Col·legi de Propaganda Fide de Mèxic, 4 d'agost de 1773). Publicada [Vg., *Estudios Franciscanos* 90 (1989) pp. 502-504].

7. *Carta del beat Diego-José de Cádiz a un personatge no identificat* (Lorca, 23 de maig de 1787). Inèdita.

Aquesta carta, segurament, fou recollida durant el procés de

beatificació car al verso hi ha una certificació que diu: «*Gobierno Eclesiástico Capitular de Solsona*: certifico que [esta carta] es autógrafa del Venerable P. Fr. Diego de Cádiz. *Pedro Segarra*, Solsona, 10 mayo 1880».

8. *Carta del beat Dídac de Cadis al P. Jaume de Puigcerdà* (Ronda, 30 d'agost de 1793). Publicada.

Aquesta carta fou inserida pel P. Sebastián de Ubrique a la *Vida del Beato Diego José de Cádiz, Misionero Apostólico Capuchino,* Vol. II (Sevilla 1926) pp. 32-37: «Cartas al P. Puigcerdá. Por su importancia autobiográfica, insertamos aquí las dos cartas al Padre Jaime de Puigcerdá sobre la predicación, etc.». El P. Ubrique també en publicà una altra datada a Ronda el 15 de setembre de 1795, actualment extraviada [Ibidem, pp. 38-41].

9. *Carta del beat Dídac de Cadis al seu director espiritual, P. Francisco de Asís González, prior dels dominics d'Écija,* (datada a Osuna del 28 de febrer [1794]. Inèdita, [la publiquem al final d'aquesta nota històrico-hagiogràfica].

Aquesta carta duu, d'una altra mà (i amb un tintat distint) una datació afegida que diu *«de [17]97»*, després de les sigles J.M.J. (Jesús, Maria i Josep), i no pas després de la data (Osuna, 28 feb. *de 97*), tal com acostumava d'escriure el beat; la qual cosa fa pensar que és una datació equivocada, puix sembla que la carta l'escriví Diego de Cádiz durant el febrer de 1794 quan es trobava a Écija. De fet, el P. Diego de Valencina, quan edità la correspondència entre el Beat Diego i el seu confident el P. González, ja intuí que mancaven cartes de l'any 1794: «De los años 1792 y 1793 no conozco ninguna carta. Es fácil que no existan. El año 94 empieza con esta de Marzo, sospecho que no es la primera; pero tampoco sé el paradero de las otras»; [Vg. *Cartas interesantes que el Beato Diego José de Cádiz dirigió a su amigo y confidente el Rvdo. P. Fr. Francisco de Asís González, prior que fue del convento de dominicos de Écija. Anotadas por el M. Rvdo. P. Fray Diego de Valencina* (Madrid 1909) p. 29].

* * *

Tal com indicàvem a l'apartat introductori, editem per primera vegada la carta de germandat que Sant Llorenç de Bríndisi adreçà a la

família Jalpí de Sant Celoni. Els Ministres Generals [i més modernament els provincials] de la família franciscana tenen la facultat de concedir les anomenades *Cartes de Germandat* als amics espirituals i protectors de l'Orde, els quals, mercès a les esmentades «Cartes», es beneficien espiritualment de totes les misses, oracions, oficis, vetlles, sacrificis, penitències, austeritats, etc., que es practiquen arreu de l'Orde [si la carta de germandat és signada pel Ministre General], o bé a tota la Província [quan és signada pel Ministre Provincial]. Els membres de les famílies amb carta de germandat són considerats veritables «germans» de l'Orde, poden ser amortallats amb l'hàbit caputxí, i a les respectives cases hi solia haver un xiprer, indicatiu per als caputxins en trànsit [ja sia per motius de predicació, ja sigui anant a l'acapta els almoiners], que tenien el dret d'hostatjar-s'hi. A més dels benefactors també se solien concedir cartes de germandat a comunitats religioses afectes als caputxins, com és, per exemple, la que atorgà el P. Pau de Colindres (Ministre General) a la comunitat cistercenca de Poblet, mentre efectuava la visita pastoral a la Província de Catalunya; [la carta de germandat està datada en el convent de Lleida el 20 d'octubre de 1764, i es conserva a l'arxiu de Poblet].

La carta de germandat que publiquem seguidament, fa 19 x 28 cm, està escrita damunt d'un doble full de paper verjurat sense marques d'aigua (amb taques d'humitat i lapismes). Al verso del segon full hi ha una anotació que diu: *«+ Carta de Germandat del Pare General dels Capuxins [sic], en favor del Sr. Pere Miquel Jalpí, y de mi Sra. Petronilla de Jalpí y Juliá, A 2 de Mayg [sic] 1603»*; i al recto del primer full hi ha, sota la signatura autògrafa de Sant Llorenç, el segell sec del Ministre General que, amb força dificultat, hi llegim: *«Sig. Min. Gener. Fratrum Min. S. Francisci Capucinorum»*. El text íntegre de la carta de Germandat és tal com segueix:

> + / Jo Fray Lorenzo de Brindis ministro General (aun que indigno) de los frayles Capuchinos de N[uestro]. P[adre]. S[an]. Fran[cis]co, / haviendo entendido como el Ill[ustr]e S[eño]r m[osén] Pere Miquel March y Julpí [sic], y la Sra. su muger Petronilla Julpina y hijos de la / Villa de St. Salonio son muy devotos y bienhechores de n[uest]ra congregación, por el cual deseando ellos ser participantes de los/ bienes spirituales que en n[uest]ra congregación se hazen, he tenido por bien para satisfazer a su buen dezeo y voluntad, de / recebirlos por hijos

spirituales de n[uest]ra congregación, haziéndolos participantes (según la potestat dada a n[uest]ro officio de la felice / memoria del Papa Urbano V) de todos los sacrificios, divinos officios, aiunos, oraciones, suffragios, predicaciones, peregrinacio- / nes, vigilias, disciplinas, y de todos los otros bienes spirituales que en dicha n[uest]ra congregación por la misericordia de Dios se / hazen. Y ruego a la Divina bondat quiera confirmar en el cielo quanto yo, por auctoridad del Vicario de Christo los con- / cedo en la tierra, exortándolos se esfuersen de hazerse dignos destos bienes spirituales biviendo [sic] christianamente, y según / guardando la divina ley, y freqüentando los sacrametos de la penitencia y Eucharistía, y rogando por el summo Pontífice / y por el felice estado de la Sta. Iglesia, y por el augmento y conservación de n[uest]ra congregación. Y en fee desta n[uest]ra concessión / y voluntad, les damos la presente carta firmada de n[uest]ra propia mano y sellada con el sello de n[uest]ro officio. Dado en n[uest]ro / monasterio de Nra. Sra. del Puix de bellver de la Villa de S. Salonio, a los 2 de Maio de 1603.

fr. Laurentius, G[e]n[er]alis indignus L.S.

* * *

Pel que fa a l'autògraf més recent, ens sembla especialment interessant de publicar-lo, car ja en el llunyà 1909, el P. Diego de Valencina, llavors guardià del convent de caputxins de Còrdova i vicepostulador de la causa del Beat Dídac, publicà a la Tipografia de la «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos» de Madrid, la col.lecció de *Cartas interesantes que el Beato Diego José de Cádiz dirigió a su amigo y confidente el Rvdo. P. Fr. Francisco de Asís González,* on posà de relleu la possiblitat de trobar noves cartes, especialment de l'any 1794 [cf., p. 29], tal com ja hem dit més amunt. La carta que seguidament editem (completant així l'edició del P. Valencina) fou localitzada entre els papers personals del Cardenal Vives i Tutó, que devia aconseguir-la durant la redacció de la *Vida documentada del Beato Diego José de Cádiz, Misionero Apostólico Capuchino»* (Roma 1894), biografia publicada ran de la beatificació del P. Cádiz, ocorreguda a Roma el dia 22 d'abril de 1894. El text inèdit que publiquem està escrit damunt d'un full de paper de carta, verjurat però

sense les marques del molí paperer. Fa 21 x 31,5 cm, i està plegat per la meitat i després amb diversos doblecs, en el darrer dels quals hi figura l'adreça: «*Al M.R.P. Presidente fr. Fr[ancis]co González, Gu[ard]e Dios m[uchos] a[ños]. Convento de N.P. Sto. Dom[ing]o, con unos Libros. Ecija*». El text de la carta ocupa la meitat del foli (21,5 x 1 cm) i, amb pèssima cal·ligrafia, diu així mateix:

> *Ossuna, 28 de Feb[rer]o [de 1794 ?], + J[esús]. M[aría]. y J[osé]. [afegit d'una altre mà, i amb tinta distinta: «de [17]97»] /*
>
> Amadísimo her[man]o mío de mi mayor / ven[eraci]ón. Allá van esos borrones de tu / ruín her[man]o, p[ar]a q[ue] teniéndolos entre los / libros prohibidos, des a su Autor / su merecido. Con ellos va el cor[az]ón de / q[ui]en desea eficazm[en]te le consigas la Misericordia de Dios y de la tuia, indulgencia [?]./
>
> Mañana hace 8 días que llegué / aquí, y no han [a]parecido los Rosa- / rios, Medallas y haucas que en- / vías p[ar]a las Indulgen[cia]s. Aun hai tiem- / po si vienen para el Domingo, que es / el día de la apertura del Jubileo.
>
> No puedo más, manda lo q[ue] quieras, y encomiéndame a N[uestro]. Señor, a q[ui]en ruego te gu[ard]e m[ucho]s a[ño]s en su Sto. amor y Gracia. /
>
> Tu p[o]bre aff[ectísm]o h[erman]o y Siervo en N.S. Xto.
>
> fr. Diego J[ose]ph de Cádiz
>
> *es preciso que tratemos algo de la cartita [?] / que dirigía n[uest]ro V[enerable]. P[adre]. M[aest]ro Ruiz [?] y congr[egación].*

* * *

Mots conclusius

Amb aquesta relació ordenada, i acompanyada de breus comentaris, hem aplegat, per primera vegada, totes les cartes autògrafes de sants i beats de la família franciscana que custodien els framenors caputxins de Catalunya i esperem que, ben aviat, hom pugui enllestir un treball molt més extens afegint-hi les dels nous beats, especialment les de

Mons. Amigó i del P. Esteve d'Adoain, els quals tenen el procés de beatificació molt avençat, així com dels màrtirs caputxins occits «in odium fidei» durant la passada persecució religiosa i guerra civil.[1]

1. Sobre l'estat actual del procés d'aquests religiosos caputxins, Vg.: «Ex officio postulationis generalis: de rebus anno 1995 gestis relatio», a *Analecta Ordinis Fratrum Minorum Capuccinorum*, vol. 112 (Roma 1996), pp. 37-48]; i més concretament sobre els màrtirs de la passada persecució religiosa, Vg., també: *Beatificationis seu declarationis martyrii servorum Dei P. Friderici a Berga et sociorum ex ordine Fratrum Minorum Capuccinorum in odium fidei, uti fertur, interemptorum* (Barcelona 1957); *Beatificationis seu declarationis martyrii servorum Dei P. Benedicti a Santa Coloma de Gramenet, P. Iosephi Oriol a Barcinone, P. Dominici a Sant Pere de Riudebitlles...* (Barcelona 1955).

GUIA DE L'ARXIU DEL MONESTIR DE POBLET

JOSEP TORNÉ CUBELLS

HISTÒRIA: FORMACIÓ, DISPERSIÓ I RETORN PARCIAL DE L'ARXIU

Abans de l'exclaustració

Des dels seus inicis al monestir de Poblet s'hi va anar formant un fons documental, testimoni dels privilegis, títols i drets del cenobi, i també de les efemèrides de la seva vida. Des de la fundació, doncs, els monjos conservaven els documents i fins els confegien: ja en el mateix segle XII hi havia entre ells escrivans experimentats com fra Esteve Droc o fra Bernat.[1]

Els centres eclesiàstics es destacaven pel seu amor als instruments escrits i pel recurs preferent a la seva força jurídica. Clergues i monjos tendien a defensar els seus interessos amb els diplomes que acreditaven els seus drets, més que no pas amb la violència. Així no és gens estrany que, al començament de l'organització del notariat a Catalunya, Pere el Catòlic reconegués als documents redactats pels monjos pobletans la facultat de donar fe pública.[2]

1. Altisent, A., *Diplomatari de Santa Maria de Poblet, Volum I, Anys 960-1177*, Barcelona 1993, Introducció, pp. 14-15.
2. Arxiu de Poblet, Cartes reials, 1207/11/14.

Tot al llarg del segle XIII les formulacions s'afinen i creix la precisió jurídica dels textos. Els escrivans de vell estil com fra Pere de Tàrrega o fra Ramon de Sant Llorenç eren superats en qualitat i rigor pel primmirat fra Bernat Torró; i cap al final de la centúria fra Bernat de Montcortès i fra Bartomeu de Ponts ja feien constar formalment la seva condició de notaris.[3]

El progressiu increment del fons documental de l'abadia feia ineludible la seva organització per tal de poder-se'n servir eficaçment. L'elaboració dels cartularis, és a dir, la còpia d'escriptures en còdexs pensats per facilitar el control administratiu del patrimoni, representa el primer indici de treball pròpiament arxivístic: El primer cartulari conservat fou escrit vers l'any 1210 i conté 360 documents,[4] però la seva desordenada distribució el feia poc pràctic, de manera que uns deu anys més tard s'emprengué la còpia del cartulari gran, continuat fins al segle XIV, que recull acuradament més de mil escriptures amb una encertada ordenació geogràfica.[5] Al costat d'aquests, i de poc després del 1229, ens han arribat dos fragments del petit cartulari de l'hospital de pobres.[6]

Revela la importància reconeguda a l'arxiu el fet, que l'any 1254 l'abat obtingués del rei Jaume I permís de treure dels registres de la cancelleria reial còpies dels instruments que volgués.

Amb els grans abadiats del segle XIV l'auge dels dominis i de la influència política i eclesiàstica de Poblet havia de convertir l'arxiu en una oficina, que requeria atenció qualificada i permanent. Però no hi ha referències explícites a cap arxiver fins a la segona dècada del segle següent: el manuscrit 244 de la Biblioteca Pública de Tarragona duu l'epígraf «Prothocols del P. Fr. Domènec Alcol.leia, notari e arxiver».[7] Justament l'arxiu guardava els diversos manuals o protocols dels monjos notaris, on s'inclouen tant els documents de l'abat i dels seus oficials com els de persones particulars, en general vassalls del

3. Altisent, A., *Història de Poblet*, Poblet 1974, pp. 84 i 112.

4. Biblioteca Pública de Tarragona, ms. 241. Editat per J. Pons i Marquès, *Cartulari de Poblet*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 1938.

5. Archivo Histórico Nacional (Madrid), cod. 993 B.

6. Arxiu de Poblet, Pergamins, 01; Archivo Histórico Nacional (Madrid), Clero, Lligalls, 6742,7.

7. Cf. Finestres i de Monsalvo, J., *Historia de el real monasterio de Poblet*, I, Cervera 1753, pp. 186-192.

monestir.[8] Però ja a principis del quatrecents, potser per l'influx de la cancelleria del comtat de Prades, es comencen a portar registres especialitzats.[9]

El fons documental era principalment un eficaç arsenal amb vista a la defensa dels drets i de les propietats del monestir. En canvi no s'aprofitava gaire el seu interès històric, i fra Jaume Finestres es plany que els primers cronistes de la casa no se'n valguessin per establir amb precisió les seves afirmacions.[10] No sembla que ho fessin ni l'abat Joan Payo Coello ni els cronistes domèstics de 1550, 1583 i 1591. Però ja al segle XVI els manuscrits i documents pobletans despertaren la curiositat de l'arquebisbe humanista Antoni Agustín i més tard d'altres erudits com Marià Ribera, Pere Serra i Postius o Jaume Villanueva.

Amb fra Martí Marquina, profés l'any 1536, tenim un testimoni ben caracteritzat de la tasca d'un arxiver laboriós i sistemàtic, que copia documents, redacta regests, calcula dates, afegeix notes... El 1552 per manament de l'abat Boqués va descriure amb el seu «Speculum»[11] un panorama complet dels instruments conservats a l'arxiu, que degué contribuir decisivament a la consolidació de la tradicional classificació geogràfica dels documents. Malauradament els quaderns amb les seves descripcions clares i rigoroses avui són difícils d'utilitzar, malmesos per l'acció corrosiva de la tinta sobre el paper.[12] Amb tot, és probable que hi estigui molt en deute el voluminós «Espéculo» o «Rúbrica y repertori general de tots los privilegis y indults tan reals com apostòlichs, actes y demés escriptures que són en lo Arxiu»,[13] començat durant el primer terç del segle XVII.

D'aquest temps són també les activitats arxivístiques de fra Joan Vallespinosa, antic agent de l'abat Trilla a Roma per provar d'impedir la incorporació de Poblet a la Congregació cistercenca de la Corona

8. Arxiu de Poblet, Manuals i protocols, Fra Pere Devins, 1496-1502.

9. Arxiu de Poblet, Batllia general, *Libre de la cort de Montblanquet, començat per l'onrat Pere de Malacara, batlle per lo molt Reverent Senyor fra Conill, abbat de Poblet. Rubricat per mans del discret En Macià Fabregat, rector del dit loch, e fonc començat lo primer jorn de dehembre en any mill CCCCXL* (fins al 1445).

10. Finestres i de Monsalvo, J., *Historia de el real monasterio de Poblet*, I, Cervera 1753, Pref. nº 5.

11. *Op. cit.*, II, Cervera 1753, p. 140.

12. Arxiu de Poblet, Arxiu, Quaderns de fra Martí Marquina, 1552.

13. Archivo Histórico Nacional (Madrid), cod. 1385 B.

d'Aragó. Fracassades definitivament les seves gestions l'any 1623, degué trobar més lleure per redactar trasllats, memorials, notes i, sobretot, el «Generale Supplementum omnium quae monasterii Populeti possidet. 1640» i el «Liber de receptis tam ad sepulturam quam ad habitum».[14]

Sense referir-nos particularment als arxivers setcentistes (Francesc Casasús, Just Coll,...), val la pena fer constar que, quan la dèria per la precedència esperonà les investigacions del P. Finestres, aquest tenia a l'abast un arxiu ric i endreçat, del qual es vantava l'abat Fornaguera en el pròleg a la dissertació històrica adreçada a l'eruditíssim Benet XIV en defensa de la major antiguitat de Poblet contra Santes Creus.15 Encara que els cinc volums de la cèlebre història del monestir hagin estat titllats d'excessivament apologètics i ampul·losos, s'hi troben transcrits o traduïts 123 documents i hi sovintegen les referències segures al fons antic de l'arxiu.

Però a mesura que les dècades s'aproximaven al temps de l'extinció de la vida comunitària, el patrimoni documental, més que per a la il·lustració historiogràfica, havia de continuar servint per a fonamentar els interessos del monestir, cada cop més amenaçats pels llargs i onerosos plets amb els vassalls i per l'acció absolutista de la monarquia.[16]

La dispersió i l'obra d'Eduard Toda[17]

Sembla que ni la Guerra del Francès ni el trienni lliberal, que dispersaren temporalment la comunitat, no van causar perjudicis irre-

14. Archivo Histórico Nacional (Madrid), cod. 342 B, i llibres 13821-13822.

15. *De veritate diplomatum venerabilis monasterii S. Mariae de Populeto*, Roma 1748: «Quis enim Archivo fidem adhibeat, in quo corrupta Apostolicorum Diplomatum servantur exemplaria? Quis Monachorum integritati deferat, quos, sin minus impostores, saltem falsitatis atque imposturae Patronos ac vindices liceat traducere? Quis parem falsitatis notam, ceteris, quae in Archivo Populetano reconditae sunt, Scripturis atque Instrumentis non iniurat? Si enim eo usque Monachorum pervenit audacia, ut potuerit Originale Pontificii Diplomatis confringere; quisnam idem de Instrumentis, Monumentis, Chartisque omnibus, vetustis potissimum, quae ipsimet Archivo concreditae sunt, judicium non ferat?»

16.Arxiu de Poblet, Textos jurídics impresos, Plets de Verdú, Vimbodí, Menàrguens,... Entre el 1788 i el 1827 només el litigi entre el monestir i aquesta darrera vila suscità la publicació de vint-i-dos memorials, al·legacions, manifestos, sentències...

17. Per a aquest capítol i per al següent sobre l'arxiu de Poblet des de la restauració

parables al patrimoni documental de Poblet, tot i que no es pot dir el mateix del fons bibliogràfic.

L'any 1822 el coronel Benito Lersundi per ordre del sotsdelegat del Crèdit Públic a Tarragona s'emportà del monestir vuit carros plens de papers i pergamins, que sens dubte hi retornaren després del trienni. Significativament el llibre on «constan los instruments que se extrauen de l'Archiu» (1800-1834) registra dues etapes d'inactivitat: 1808-1813 i 1821-1826.[18] Però durant aquests darrers anys d'inestabilitat els monjos encara tingueren ànim per redactar un voluminós inventari de l'arxiu en 68 volums, calaix per calaix.[19]

A la fi el decret d'exclaustració de 1835 fou definitiu i Jacint Pla, el «Xafarrucs», s'emparà dels llibres, pergamins i papers de Poblet en qualitat de comissari de la Intendència de Tarragona. Els dipositá en un magatzem seu a Reus, i l'any 1836 hi afegí els documents trets de la casa de fra Miquel Grau de Reus, antic síndic de Poblet. L'any 1838 aquest dipòsit fou traslladat a la Delegació d'Hisenda de Tarragona, que havia de fer-se càrrec de les propietats i drets confiscats per l'Estat als religiosos. L'operació no degué ser gaire acurada, perquè el 1843 encara estaven en poder de Jacint Pla escriptures de censals, llevadors...

No havia acabat d'arribar tot a Tarragona, quan es decidí l'ingrés dels documents monacals a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.[20] Però res no s'executà fins que una nova Reial Ordre del 28 d'agost de 1850 exigí trametre a la Real Academia de la Historia les «colecciones diplomáticas» de les cases religioses suprimides. Llavors sí que se'n seguiren resultats efectius, per bé que lentament: L'any 1852 foren enviades des de Tarragona a Madrid 21 grans caixes de papers i pergamins, amb alguns altres embalatges.

Aquestes caixes l'any 1884 encara eren sense obrir als baixos de l'edifici de l'Academia de la Historia, on s'allotjava interinament l'Archivo Histórico Nacional, creat pel Reial Decret del 28 de març

---

de la vida monàstica cf. G. Gonzalvo i Bou, *L'Arxiu del monestir de Poblet*, dins *I Congrés d'Història de l'Església Catalana*, vol 1, Solsona 1993, pp. 63-75.

18. Arxiu de Poblet, Arxiu, Registre d'entrades i sortides, 1800-1834.

19. Arxiu de Poblet, Arxiu, volums: «9. Prenafeta», «40. Avingosar», «56. Juncosa». La major part dels altres volums són a l'Archivo Histórico Nacional (Madrid).

20. RR.OO. del 30 de gener de 1836, 23 de maig de 1838, 27 de gener de 1841.

de 1866. Allí durant el març de 1884 consultà el fons pobletà el jove diplomàtic Eduard Toda, retornat a Espanya després dels anys de servei a la Xina i a punt d'ésser destinat a l'Egipte. Ell redactà un inventari sumaríssim, augmentat més endavant per Víctor Balaguer.[21]

Les condicions dels diversos trasllats i magatzems no evitaven destruccions, alienacions i depredacions més o menys matusseres. Papers i pergamins es malmetien o queien en mans de particulars: El 1885 la Biblioteca-Museu Balaguer de Vilanova i la Geltrú en tenia una petita col·lecció. De fet, fins als anys 1930 i 1939 foren possibles noves sostraccions dels fons que encara romanien a Tarragona.

Un cop realitzat el primer trasllat a Madrid l'any 1852, res més no s'acomplí fins que una Reial Ordre de l'1 d'octubre de 1898 tornà a exigir que les Delegacions d'Hisenda fessin portar a l'Archivo Histórico Nacional allò que encara conservaven de la documentació confiscada l'any 1835 als religiosos.

La mesura aixecà protestes a Tarragona (E. Morera) i el director de l'arxiu de la capital manà que l'expedició es realitzés cautelosament, per no alertar els qui feien «alarde de un regionalismo, que no tiene razón de ser». La nova tramesa arribà al seu destí el 16 de desembre de 1899: De Poblet hi havia 218 llevadors de censos i censals.

Però al desordenat dipòsit tarragoní no s'havia exhaurit la documentació pobletana. I així una nova Reial Ordre del 2 de març de 1917, reiterant l'exigència del 1898, obligà a la darrera tramesa cap a Madrid: 27 llibres i 6 lligalls de diverses entitats eclesiàstiques de la província.

És ben significatiu que l'any següent, quan el director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Eduardo González Hurtebise, aconsegueix que la documentació històrica de les Delegacions d'Hisenda catalanes sigui confiada al seu centre,[22] l'arxiver de la de Tarragona li pugui remetre encara 117 lligalls de Poblet.

L'any 1930 l'arxiver de la Delegació d'Hisenda de Tarragona, Joan Pons i Marquès, prepará un nou lot per a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, dirigit aleshores per Ferran Valls i Taberner, però abans que els quinze sacs sortissin cap a Barcelona, la Comissió de Monuments de Tarragona,

21. Publicat al *Butlletí de l'Associació catalanista d'excursions científiques* 73 (1884) 359 i ss. Reedició augmentada: Balaguer, V., *Las ruinas de Poblet,* Madrid 1885, pp. 328-368.

22. R.O. del 9 de gener de 1918.

presidida pel senyor Toda, en separà tots els documents procedents de Poblet i Santes Creus. La sèrie de més de cinc-cents processos incoats per les corts dels batlles pobletans, amb molts dels informes de novicis i altres escriptures retornaren al cenobi en aquella ocasió.

Ha reaparegut el nom d'Eduard Toda i en realitat cal resseguir una mica el seu itinerari biogràfic,[23] perquè l'actual fons documental conservat al monestir es constituí gràcies a la seva iniciativa restauradora. La passió per Poblet era en ell primerenca: a 16 anys havia publicat pel seu compte un opuscle sobre la casa[24] i l'any 1883 li dedicà tot un llibre.

Probablement fou a partir del seu pas des de la carrera consular als negocis privats, el 1901 a Londres, que començà d'adquirir col·leccions d'impresos, documents i llibres, decantant-se de més en més a centrar la seva atenció en les coses de la cèlebre abadia cistercenca. Quan l'any 1919 es retirà a Escornalbou, comprat el 1912 i refet amb gust britànic, ultra importants fons bibliogràfics i museístics (més de 80.000 volums), que més tard aniria cedint generosament a diverses institucions culturals catalanes, posseïa una bona quantitat de documentació pobletana, que ja no deixà d'incrementar i que féu relligar en 63 volums, formats seguint un criteri temàtic.

Quan l'any 1927 l'elegí per president la Comissió de Monuments de Tarragona, que des del 1849 era responsable de la conservació dels edificis de Poblet i que li havia aconseguit el 1921 la declaració de monument nacional, el senyor Toda es va comprometre amb entusiasme i eficàcia a la restauració integral del monestir. La seva capacitat de gestió, les qualitats d'animador cultural i les seves àmplies relacions humanes, ajudaren a donar una empenta decisiva a la recuperació del monestir.

Aviat, el 30 de maig de 1928, sol·licitava del Director General de Belles Arts la concentració de la documentació pobletana dispersa.[25] La petició no obtingué cap resposta, però en canvi el zel del prohom va

23. Fort i Cogul, E., *Eduard Toda, tal com l'he conegut* (Biblioteca Abat Oliba, 6), Montserrat 1975.

24. Toda i Güell, E., *Poblet*, Reus 1870; Id., *Poblet. Recorts de la Conca de Barberà*, Barcelona 1883.

25. Archivo Histórico Nacional (Madrid), Biblioteca Provincial, Museu Arqueològic, Delegació d'Hisenda (Tarragona), Biblioteca-Museu Balaguer (Vilanova i la Geltrú), Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona), Col·lecció Toda (Escornalbou).

atreure donacions i ajudes privades, com per exemple les de Rafael Patxot o Lluís Plandiura.

Per assegurar una millor atenció a la tasca restauradora es creà el Patronat de Poblet,[26] presidit per Eduard Toda, que al cap de dos anys passà a residir a l'antiga casa del mestre de novicis. Els documents d'Escornalbou es traslladaren a Poblet amb el seu propietari i foren instal·lats en les estances gòtiques sobre la sala capitular, adossades a la gran nau del dormitori, que ja havien estat el lloc de l'arxiu antic. Les estances acabaven de ser restaurades per Jeroni Martorell i els fons es desaren en sis armaris, que imitaven els de la biblioteca donada a l'abadia pel duc de Cardona, Pere Antoni d'Aragó. Noves adquisicions, donatius i la incorporació de les darreres romanalles dels «dipòsits» tarragonins, eren lògica seqüela de la intensa labor de difusió cultural entorn del monestir.

Arxiu i biblioteca foren inaugurats el 1935, centenari de l'exclaustració, i l'any següent en el marc del I Congrés Jurídic Català es prepara una exposició amb 233 documents de l'Arxiu de Poblet i se'n publicà un petit i útil catàleg.[27]

Durant la Guerra civil del 1936-1939 Eduard Toda fou Comissari delegat de la Generalitat amb vista a la preservació del monument, on es concentraren els fons d'alguns arxius catalans en perill, retornats finalment al seu lloc d'origen. L'ancià exdiplomàtic durant el conflicte i al final d'ell va aconseguir el retorn al monestir d'un feix de documents guardats a la Biblioteca Provincial de Tarragona i d'alguns procedents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i s'afanyà per adquirir a València papers recollits entre les ruïnes de la Delegació D'Hisenda tarragonina, bombardejada per l'aviació des del març de 1938 fins al gener del 1939.[28]

La mort del senyor Toda, poc després del final de la guerra, s'esdevingué quan ja havien arribat a Poblet quatre monjos italians, decidits a reprendre-hi la vida comunitària.

26. R. D. 14 de juny de 1930. Cf. Vilarrubias, F.A., *Historia del Patronato de Poblet. 1930-1955*, Poblet 1957.

27. Bosch, S. - Cruells, M., *Catàleg de l'exposició de documents jurídics de l'Arxiu de Poblet*, Barcelona 1936.

28. Arxiu de Poblet, Arxiu, Volum factici, p. 244.

La represa de la vida monàstica

La jove comunitat cistercenca prengué cura de la petita però significativa part de l'antic arxiu pobletà, laboriosament aplegada per Eduard Toda. Se'n féu càrrec el P. Bernat Morgades, que el 1943 comptà amb les orientacions de Jesús-Ernest Martínez Ferrando, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, per a una millor distribució dels documents. Ell l'encoratjà a endegar un inventari elemental, enllestit el novembre de 1944. Encara que inicià un catàleg dels protocols notarials, el P. Morgades amb el seu auxiliar fra Raimon Berga (1944-1947) es dedicà sobretot a la divulgació i a l'erudició històrica, a la manera del senyor Toda però amb interessos més específicament religiosos.[29]

Noves donacions particulars, principalment dels membres de la Germandat del monestir, continuaven enriquint el fons, i avui es pot dir que aquest discret i generós suport mai no ha faltat. D'aquesta primera dècada de restauració monàstica data l'adquisició del fons de Trasobares, procedent de l'extingida casa benedictina de Cogullada, i també la d'alguns antics còdexs litúrgics.

Del 1950 al 1961 passà a ocupar-se de l'arxiu fra Jaume Valentí, que es dedicà pacientment a les transcripcions i al recull de notes. En aquella època el P. Guiu Gibert obtingué de l'Archivo Histórico Nacional la concessió de còpies microfilmades dels pergamins, llibres i lligalls del monestir conservats a Madrid.

El P. Llorenç Ferrando tingué cura de l'arxiu els anys 1961-1963, i amb l'ajut del senyor F.A. Vilarrúbias emprengué un nou inventari més detallat, però sense haver classificat prèviament els documents i aturat després de resseguir els 36 calaixos de l'armari I. Una visita del P. Anscari Mundó de Montserrat li permeté efectuar una primera descripció dels còdexs llatins aplegats sobretot després de la vinguda dels monjos. I l'any 1966 el primer volum de la col·lecció d'estudis «Scriptorium Populeti» publicà un bon catàleg dels manuscrits llatins, redactat per Josep Janini i Xavier Ricomà.[30]

Des de l'any 1965 l'arxiu és dirigit pel P. Agustí Altisent, que s'ha dedicat principalment a la docència i a la investigació. El seu

29. Cf. la revista *Poblet* (1947-1950) i la seva *Historia de Poblet,* Barcelona 1948.

30. Janini, J. - Ricomà, J., *Manuscritos latinos existentes en Poblet,* en *Miscellanea Populetana* (Scriptorium Populeti, 1), Poblet 1966, pp. 209-228.

treball amb la documentació conservada a Madrid i en menor proporció a Poblet ha fet possible entre altres coses la publicació d'una història científica del cenobi i la del primer volum del seu diplomatari. A ell es deu la divulgació de les breus notícies sobre el fons documental pobletà, incloses en les guies de les associacions catalana i espanyola d'arxivers eclesiàstics.[31]

L'arxiver auxiliar d'aquesta etapa, fra Anselm Pujiula, va treballar sobretot la documentació dels priorats dependents de Poblet i el fons del monestir femení de Trasobares.

L'any 1974 l'arxiu, que havia estat traslladat des de les seves antigues estances vora el dormitori gran fins a la segona sala de la biblioteca, passà a les Cambres reials, restaurades tres anys abans. Un cop instal·lat allí el fons documental juntament amb la reserva de llibres antics, el P. Altisent decidí separar els pergamins de la documentació en paper, i s'emprengué la seva neteja i restauració. Aquest primer pas per a una classificació més completa i congruent del fons pogué tenir continuïtat gràcies als acords entre el Servei d'Arxius de la Generalitat de Catalunya i el Secretariat d'Arxivers Eclesiàstics de Catalunya (7 de juliol de 1987), a fi de promoure l'eventual reordenació i la descripció del patrimoni documental de les institucions religioses.

Classificació y ordenació del fons documental (1990-1993)

Etapes i criteris

Quan el febrer de l'any 1990 vaig emprendre l'actual distribució dels documents, dins dels calaixos de l'arxiu aquests es podien trobar tant solts com relligats en els volums facticis, que el senyor Toda havia anat formant a Escornalbou, quan les dimensions de la seva col·lecció encara no ho desaconsellaven. Però amb ells també estaven barrejats fulletons i llibres impresos, manuscrits de caràcter historiogràfic, literari, jurídic o religiós, una variada col.lecció de fotografies, fotocòpies i retalls de premsa, moltes transcripcions i anotacions dels

31. Secretariat d'Arxivers Eclesiàstics de Catalunya, *Guia dels Arxius eclesiàstics de Catalunya, València i Balears*, Barcelona 1978; Asociación Española de Archiveros Eclesiásticos, *Guía de los Archivos y las Bibliotecas de la Iglesia en España. I: Archivos*, León 1985.

arxivers recents, i una bona part de documentació del Patronat i de l'actual comunitat cistercenca.

Calgué d'entrada separar el que pròpiament era documentació antiga de tota la resta de material suplementari; agrupar els manuscrits en una secció especial i anar formant unes sèries més orientadores que les distribucions temàtiques intentades modernament o que la tradicional organització geogràfica anterior a l'exclaustració, pensada eminentment en funció de la gestió i defensa del domini senyorial.

A finals del 1990 una primera classificació estava plantejada, però hi calien no poques revisions, que es van anar fent en gran part gràcies al bon criteri de la directora de l'Arxiu Històric de Tarragona, Josefina Cubells Llorens, que en tres ocasions dedicà unes setmanes a supervisar la marxa del treball.

Durant el 1991 va imposar-se la conveniència de desfer els volums facticis de la col·lecció formada a Escornalbou, a fi d'anar incorporant els seus documents a les sèries acabades de constituir. L'ordenació cronològica a l'interior de cada sèrie hauria d'haver estat el pas següent, però aquell mateix any es va haver d'enllestir la redacció d'una brevíssima guia amb l'índex general de les noves seccions i sèries, a fi d'oferir ja una informació una mica més completa del caràcter dels fons conservats actualment a Poblet. La tasca d'ordenar els documents de cadascuna de les noves sèries va anar avançant a poc a poc els dos anys següents.

Taula general dels fons

1. Manuscrits
2. Pergamins
3. Documents en paper
   - 3.1. «Regia»
     - 3.1.1. Cartes reials
     - 3.1.2. Documents dels oficials reials
   - 3.2. «Papalia»
     - 3.2.1. Lletres apostòliques
     - 3.2.2. Documents de Cúria i delegats pontificis
   - 3.3. Orde Cistercenc
     - 3.3.1. Règim monàstic
     - 3.3.2. Congregació de la Corona d'Aragó

3.4. Abat
- 3.4.1. Secretaria
- 3.4.2. Batllia general
- 3.4.3. Processos civils i criminals
- 3.4.4. Assumptes eclesiàstics
- 3.4.5. Funció política
- 3.4.6. Arxiu

3.5. Comunitat
- 3.5.1. Informacions de novicis
- 3.5.2. Testaments i oblacions
- 3.5.3. Baptismes i confirmacions
- 3.5.4. Llibres d'Orde
- 3.5.5. Vesticions, professions i òbits
- 3.5.6. Correspondència

3.6. Patrimoni
- 3.6.1. Títols de propietat
- 3.6.2. Establiments emfitèutics
- 3.6.3. Rendes
- 3.6.4. Capbreus
- 3.6.5. Llevadors de censos
- 3.6.6. Comptes i inventaris
- 3.6.7. Albarans i rebuts

3.7. Plets
- 3.7.1. Causes ordinàries
- 3.7.2. Arbitratges i concòrdies

3.8. Documentació notarial
- 3.8.1. Manuals i protocols
- 3.8.2. Escriptures

3.9. Documentació adventícia
- 3.9.1. Trasobares
- 3.9.2. Santes Creus
- 3.9.3. Veruela
- 3.9.4. Escarp
- 3.9.5. L'Espluga de Francolí

4. Fons especials
- 4.1. Textos jurídics impresos
- 4.2. Col·lecció de goigs
- 4.3. Arxiu fotogràfic
- 4.4. Arxiu E. Toda i Güell

5. Incunables i llibres antics.

SECCIONS I SÈRIES

1. *Manuscrits* XII - XIX 180 mss

Amb els vint còdexs llatins descrits per J. Janini i X. Ricomà, i amb els volums no impresos de la col·lecció de Pere Antoni d'Aragó, s'han reunit diversos manuscrits sense valor jurídic ni una funció relacionada amb el govern i l'administració del monestir i dels seus dominis. N'ha resultat un conjunt heterogeni per la procedència, l'època, la llengua, la temàtica i el valor. Però com que no es pot considerar una col·lecció nombrosa, no s'hi han introduït subdivisions, de manera que antifonaris, sainets o tractats de fortificació s'inclouen en una mateixa sèrie numèrica, on els textos procedents de l'antiga biblioteca de Poblet constitueixen una part petita. Facilita la consulta d'aquesta secció un sumari i complet inventari-catàleg.

2. *Pergamins* 1095-1759 390 perg 12 llib

Formen una secció factícia, ordenada cronològicament sense tenir en compte la diversitat d'origen (sobretot Poblet, Trasobares, Santes Creus i la família Vallverdú-Vilalta). No s'han numerat a part els documents amb segell pendent, però sí en canvi els tretze quaderns o llibres en pergamí, alguns dels quals recullen escriptures de diverses dates. Els pergamins d'un sol full es conserven desplegats entre fulls de paper assecant i en calaixeres metàl·liques, després de la seva completa neteja i restauració a cura del taller de Sant Pere de les Puelles i de fra Manuel Moreno. Existeix un catàleg inèdit de tots els pergamins, amb el complement d'un índex exhaustiu de topònims i antropònims.

3. *Documents en paper*

En tota aquesta secció els documents també han estat ordenats cronològicament a l'interior de cada sèrie o subsèrie, fora dels casos en què per les característiques d'aquestes resultava poc convenient l'aplicació estricta del criteri.

3.1. «Regia»		
3.1.1. Cartes reials	1151-1805	10 carp
3.1.2. Documents dels oficials reials	1327-1835	8 carp

Com la sèrie següent aquesta conserva la denominació llatina antiga, reflectint la consciència dels monjos d'estar sotmesos directament a les dues supremes potestats, política i eclesiàstica, i pràcticament exempts de les autoritats intermèdies. Els documents han estat distribuïts en dues subsèries.

Les Cartes reials, on hi ha tota mena d'escrits expedits pels sobirans o pels seus lloctinents, tant si es tracta de privilegis solemnes, donacions o confirmacions, com si només són lletres privades o comunicacions de poca transcendència. Amb tot, les sentències promulgades en nom dels monarques, però dictades pels jutges sense intervenció real d'ells, formen part dels plets respectius i no s'han inclòs aquí.

Els Documents dels oficials reials donen testimoni de l'exercici de la jurisdicció reial pels funcionaris i organismes de l'administració pública, cada cop amb més capacitat d'intervenció sobre l'abadia, que en els darrers segles ja no es podia valer efectivament del favor dels sobirans. Cal notar que no formen part d'aquests documents els expedits pels barons o pels seus batlles, ni els de les autoritats municipals, siguin de llocs vassalls del monestir o no, malgrat que suposen un peculiar exercici del poder públic.

3.2. «Papalia»		
3.2.1. Lletres apostòliques	1162-1820	4 carp
3.2.2. Documents de Cúria i delegats pontificis	1423-1762	2 carp 1 llib

Anàlogament els documents expedits per la Santa Seu o pels seus representants han rebut una doble ordenació:

Lletres apostòliques, és a dir, butlles i breus donats pel mateix Pontífex Romà «motu propio» o com a rescripte, i tant les adreçades exclusivament al monestir com les més generals.

Documents de la Cúria i dels delegats pontificis, on predominen els de la Cambra Apostòlica i de la Nunciatura, i entre els quals es troba l'interessant petit registre de la «Conservatoria apostòlica» a favor del monestir, sotsdelegada al Guardià de Sant Francesc de Montblanc (1555-1563).

3.3. Orde Cistercenc

3.3.1. Règim monàstic	1419-1855	22 carp
3.3.2. Congregació de la Corona d'Aragó	1617-1721	4 llib

Els testimonis escrits de la pertinença de l'abadia de Poblet a l'Orde dels monjos blancs formen un conjunt específic.

Règim monàstic recull documentació sobre les múltiples relacions que aquesta pertinença generava: convocatòries al Capítol general, estatuts, comissions i decrets de visita, confirmació d'eleccions, dispenses, correspondència amb l'Abat del Cister...

Congregació de la Corona d'Aragó designa tres dels quatre registres generals d'aquesta institució, als quals s'afegeix un petit llibre de comptes de les despeses de la Congregació i del col·legi d'Osca (1717-1721). En canvi els documents solts donats pel Vicari general o pels Definidors i Visitadors de la Congregació, es troben integrats segons l'habitual ordre cronològic en la sèrie precedent.

3.4. Abat

3.4.1. Secretaria	1311-1835	8 carp 5 llib
3.4.2. Batllia general	1273-1827	8 carp 16 llib
3.4.3. Processos civils i criminals	1400-1809	550 proc
3.4.4. Assumptes eclesiàstics	1295-1820	5 carp
3.4.5. Funció política	1465-1716	5 carp 2 llib
3.4.6. Arxiu	1550-1835	1 carp 4 llib

Una sèrie ben àmplia aplega els documents relatius a l'exercici de l'autoritat del capítol conventual, del superior del monestir o dels seus oficials.

Secretaria conserva les actes capitulars (eleccions abacials, poders, avinences...) i els decrets abacials, tant els que donava el superior en qualitat de prelat religiós (patents, dimissòries, dispenses...), com els que derivaven de la seva qualitat de senyor de les baronies del monestir (llicències, nomenaments, bans...). També s'hi afegeixen els memorials i les súpliques tramesos al Rei o al Papa, i les requestes i protestes presentades per o al monestir. Clouen el conjunt uns pocs registres abacials i llibres de les visites de presa de possessió, efectuades pels abats als llocs sotmesos a la seva jurisdicció, a fi de rebre el sagrament de fidelitat i homenatge dels vassalls.

La Batllia general era l'ofici del qui en nom de l'Abat però amb

certa autonomia, s'ocupava del regiment ordinari de les baronies, de la gestió dels drets senyorials, de l'ordre públic, de l'administració de justícia, de la supervisió dels municipis... Tot i que no sempre era clar el límit entre les competències de l'Abat i les del Batlle general, s'han recollit aquí els oficis dels batlles locals, les ordinacions municipals, els afers sobre emprius i monopolis dominicals... Els setze registres de cort conservats contenen escrits d'aquests tipus i donen idea del règim local en els dominis del monestir.

No presenta tanta diversitat la copiosa col·lecció de Processos civils i criminals instruïts pel Batlle general o per algun delegat seu, amb l'assessorament obligatori d'un jurista. Cada peça sol recollir l'enquesta als testimonis i, menys regularment, les proves documentals, les diligències processals i les sentències. Les carpetes o guardes de cada unitat duen consignada la referència local al costat de la data.

Amb els Assumptes eclesiàstics torna a presentar-se un grup de documents poc homogeni, perquè, a més de les relacions amb Roma, Poblet en tenia amb l'arxidiòcesi, amb els bisbats propers, amb els representants de l'estament eclesiàstic,... Queden tan sols testimonis esparsos de convocatòries als concilis provincials, de les taxes assignades per satisfer els subsidis de la clerecia, o de l'exercici del dret de patronat sobre bastants beneficis.

La Funció política de quatre abats pobletans no planteja gaires problemes de classificació i cronològicament els documents es limiten a les ocasions en què els abats Delgado, Coello i Oliver foren diputats eclesiàstics al front del General de Catalunya, i al temps de l'abat Dorda com a ministre d'Hisenda de l'arxiduc Carles.

Encara formen part d'aquesta sèrie alguns instruments de consulta i de control de l'Arxiu: una carpeta amb notes i memorialets dels arxivers; uns pocs quaderns de l'inventari endegat per fra Martí Marquina (amb les pàgines degudament restaurades per deturar l'acció corrosiva de la tinta sobre el mal paper); tres volums del darrer i extens inventari-catàleg, corresponents a tres dels seixanta-vuit calaixos; i el darrer registre d'entrades i sortides de documentació.

3.5. Comunitat

3.5.1. Informacions de novicis	1626-1830	103 inf
3.5.2. Testaments i oblacions	1442-1831	120 docs
3.5.3. Baptismes i confirmacions	1600-1706	25 docs
3.5.4. Llibres d'Orde	1738-1832	10 llib

3.5.5. Vesticions, professions i òbits	1690-1833	2 llib
3.5.6. Correspondència	1342-1853	34 carp

Constitueixen un altre conjunt els expedients, registres, certificacions i lletres relatius a les persones integrants de la comunitat religiosa.

D'entrada es conserven més d'un centenar d'Informacions de novicis: atestats sobre la vida, els costums i l'origen familiar dels candidats a la professió monàstica, inevitables fins entre els religiosos de la Corona d'Aragó, després de l'auge dels estatuts de puresa de sang en la Castella dels Àustria.

Segueixen els Testaments, que calia fer abans de professar el vot de pobresa, acompanyats d'unes poques cèdules d'oblacions de donats.

També hi ha un exigu testimoni dels certificats de baptismes i confirmacions, exigits abans de l'ingrés en el monestir.

Es van poder recuperar uns pocs i tardans Llibres d'Orde, els petits volums de caràcter particular, on cada monjo portava un escrupolós control de la satisfacció dels seus deures litúrgics i dels sufragis assignats, i on no és rar trobar anotacions i textos, apuntats segons l'interès personal de cadascun.

Només un parell dels antics registres de personal, vesticions i professions, i òbits, resten al monestir actualment com una pobra evocació dels llibres «De receptis» del P. Vallespinosa.

La Correspondència no oficial, emesa o rebuda pels monjos, qualsevol que fos el seu càrrec, es troba ordenada cronològicament, però sense disgregar els conjunts de lletres d'un mateix autor. Com ja s'ha dit, no formen part d'aquesta sèrie els oficis, memorials, súpliques, requestes,... ni tampoc les comunicacions dels sobirans o dels seus lloctinents, ni que tinguin un caràcter merament privat. Gràcies a les cartes d'alguns monjos exclaustrats, especialment les donades per la família Borràs de Reus, s'arriba més enllà del 1835.

3.6. Patrimoni

3.6.1. Títols de propietat	1172-1817	12 carp	
3.6.2. Establiments emfitèutics	1207-1831	6 carp	
3.6.3. Rendes	1524-1816	12 carp	7 quad
3.6.4. Capbreus	1383-1831	42 quad	
3.6.5. Llevadors de censos	1346-1834	2 carp	39 quad
3.6.6. Comptes i inventaris	1350-1835	8 carp	2 llib
3.6.7. Albarans i rebuts	1345-1835	8 carp	

Els documents relatius a la propietat i l'administració dels béns temporals de l'abadia es troben distribuïts en set subsèries d'interès principalment econòmic.

Els Títols de propietat són sobretot donacions, compres, permutes i llegats testamentaris, amb algunes confirmacions generals de drets i béns.

Però el domini útil sobre la major part del patrimoni immoble de Poblet s'havia anat transferint a pagesos laics mitjançant els Establiments emfitèutics, cessions perpètues de terres, molins, forns,... a canvi de censos en espècie o en diners.

Al costat dels rèdits d'aquests acensaments existien altres Rendes: compres de censals, arrendaments de propietats i drets, fundacions o dotacions de causes pies,...

Vinculats al control i a l'administració d'aquests censos i censals hi ha una petita part dels Capbreus, declaracions jurades dels béns posseïts pels vassalls sots domini directe de Poblet, i dels Llevadors de censos, per a consignar els pagaments de les pensions degudes. Quaderns i llibres d'una i altra sèrie duen expressada al costat de la data la referència local.

Comptes i inventaris aplega alguns llibres de comptabilitat, quaderns de rendicions de comptes i d'inventaris de béns mobles, generalment presentats pels monjos al bosser al final dels seus oficis i comeses.

I en darrer lloc es recull una discontínua col·lecció d'Albarans i rebuts, encara sense ordenar cronològicament, per la freqüència de les dificultats de datació.

3.7. Plets

3.7.1. Causes ordinàries	1292-1835	16 llig
3.7.2. Arbitratges i concòrdies	1295-1817	2 llig

Una proporció considerable de la documentació conservada prové dels nombrosos litigis, ocasionats per la defensa dels importants interessos econòmics i jurisdiccionals del monestir.

Els lligalls de les Causes ordinàries, on són majoria les portades davant la Reial Audiència de Barcelona, guarden els documents distribuïts per baronies, a fi que l'estricta aplicació de l'ordre cronològic no dispersi els testimonis d'alguns contenciosos de llarga durada. Ultra les diligències processals, les declaracions dels testimonis, les sentències i les lletres executòries, hom hi pot trobar nombrosos trasllats d'escriptures antigues, presentats com a proves documentals.

Els Arbitratges i concòrdies s'han ordenat a part, ja que sorgiren d'un peculiar sistema de resolució de les controvèrsies per avinença, volgudament allunyat de les exigències de l'aparat rígidament formalitzat de les causes ordinàries.

3.8. Documentació notarial			
3.8.1. Manuals i protocols	1409-1633	27 llib	
3.8.2. Escriptures	1333-1813	4 carp	

Una sèrie factícia reuneix per ordre cronològic peces no sempre relacionades amb Poblet.

Els Manuals i protocols pertanyen sobretot a diversos notaris públics de Montblanc i de Vimbodí, ocupats sovint pels negocis de la gran abadia.

També en les carpetes d'Escriptures hi predominen els assumptes dels vassalls pobletans: testaments, capítols matrimonials i inventaris de béns amb vista al control dels administradors i usufructuaris de les herències dels menors.

3.9. Documentació adventícia			
3.9.1. Trasobares	1400-1836	20 llig	19 llib
3.9.2. Santes Creus	1151-1833	10 llig	10 llib
3.9.3. Veruela	1162-1814	2 carp	1 quad
3.9.4. Escarp	1345-1804	1 carp	4 quad
3.9.5. L'Espluga de Francolí	1372-1855	3 llig	26 llib

Ja s'ha donat raó més amunt de la incorporació a l'actual arxiu de Poblet de documentació procedent de quatre altres monestirs cistercencs extingits i de l'antiga comanda santjoanista de l'Espluga de Francolí.

La comunitat femenina de Trasobares va deixar d'existir durant la quarta dècada del segle passat. Els seus fons documentals foren adquirits pels benedictins de Cogullada (1896-1934) i poc després de la supressió d'aquella casa, acabada l'última guerra civil espanyola, passaren a Poblet. Es tracta d'un conjunt bastant íntegre de testimonis de la vida d'un monestir poc conegut, que ni tan sols no ha deixat gaires vestigis monumentals.

Dels cenobis de Santes Creus, Veruela i Escarp, com de Poblet mateix, la part més important de la documentació es conserva a l'Archivo Histórico Nacional de Madrid, però unes poques escriptures

i llibres, separats del bloc principal, foren recuperats per obra d'Eduard Toda en el primer cas, i de José Pedro Gil Moreno de Mora, successor de l'anterior en la presidència del Patronat de Poblet, en els altres dos.

També es deu al senyor Toda la recuperació d'una petita part dels documents de la comanda i del comú de l'Espluga de Francolí, entre els quals cal remarcar els dotze llibres de comptes de la botiga (1513-1527).

4. *Fons especials*

4.1. Textos jurídics impresos	XVII-XIX	12 llig 10 vols
4.2. Col·lecció de goigs	XVII-XX	25000 fols
4.3. Arxiu fotogràfic	1923-1992	6000 fotos
4.4. Arxiu E. Toda i Güell	1930-1941	24 llig

Entre els Textos jurídics impresos predominen fonamentalment les al·legacions, dictàmens i sentències publicats amb motiu dels plets sostinguts pel monestir durant els tres darrers segles de l'antic règim. Hi ha també un interessant conjunt de papers sobre la discutida successió en el ducat de Cardona a finals del segle XVII, i molt més puntual és la presència de crides, breus pontificis, edictes,... Reunits en grossos lligalls i en volums miscel.lanis, aquests textos encara requereixen ordenació i catalogació

Una copiosa Col·lecció de goigs d'arreu dels pobles de la Corona d'Aragó ha estat ordenada alfabèticament segons els noms dels sants, de les advocacions marianes o dels misteris del Senyor. Els fulls es conserven desplegats en capses de cartró de la seva mida.

L'Arxiu fotogràfic, que no deixa d'anar enriquint-se, començà a formar-se amb la constitució del Patronat, sobretot a fi de documentar gràficament el procés de restauració del monument i també les efemèrides del monestir. Les fotografies es conserven fixades sobre fitxes de cartolina i dins de mobles metàl·lics. S'han ordenat segons la seva referència als diversos edificis del conjunt arquitectònic i també cronològicament.

L'Arxiu Eduard Toda conserva encara sense ordenar part de la documentació d'aquest incomparable president del Patronat de Poblet: correspondència, memorials, projectes, estudis,... especialment de l'època en què traslladà la seva residència al monestir, on va morir i volgué ser enterrat.

5. *Incunables i llibres antics* 15 + 2764 vols

La reserva d'impresos anteriors a l'any 1801 reuneix llibres i fulletons només en una ínfima part originaris de l'antiga biblioteca pobletana. En canvi ja hi són més nombrosos els volums assignats a l'ús particular de cada monjo, conservats fins a aquest segle i retornats al monestir per algunes famílies dels exclaustrats. La major part del fons, amb tot, procedeix de diverses aportacions privades, que s'han anat afegint a la biblioteca personal del senyor Toda, encara notable els seus darrers anys malgrat les seves múltiples i generoses donacions a entitats culturals catalanes.

Durant l'hivern 1987-1988 amb l'amical col·laboració de diverses bibliotecàries de la Biblioteca de Catalunya es redactaren les fitxes de l'inventari-catàleg d'aquesta secció, complet i ordenat alfabèticament per autors. Hi predominen els temes religiosos (cistercencs) i els d'història de la Corona d'Aragó.

INSTAL.LACIONS, SERVEIS I ESTAT DE CONSERVACIÓ

Adreça: Arxiu de l'Abadia de Poblet
43448 POBLET
Telèfon: (977) 870089 i FAX (977) 870739
Horari: De dilluns a divendres, de 9,30 a 12,30 h. i de 15,30 a 18 h.
Convé avisar les consultes prèviament.
Director: Agustí Altisent Altisent.

L'Arxiu de l'abadia de Poblet està instal·lat al pis alt de les Cambres reials, unes antigues estances (26 x 6 m) bastides vers l'any 1382 i destinades en diverses ocasions a l'allotjament dels sobirans. Compta amb tres sales cobertes amb un enteixinat senzill reposant sobre cinc arcs apuntats, que arrenquen d'unes mènsules amb l'escut de la Corona. La sala de dipòsit conserva la documentació en paper dins sis armaris-calaixera de fusta, que imiten els de la biblioteca donada pel duc de Cardona, Pere Antoni d'Aragó. Pergamins i manuscrits, en canvi, es guarden en mobles metàl·lics. Una sala d'ingrés, amb prestatgeries i vitrines per als llibres antics i per als cantorals litúrgics, dóna accés a la sala de consulta, que disposa de tres llocs de treball i també conté les prestatgeries dels llibres editats abans del segle XIX.

Els sistemes de seguretat són els de la custòdia general del monestir. S'aplica el reglament de l'«Asociación Española de Archiveros Eclesiásticos».

Els investigadors poden servir-se d'un aparell lector i fotocopiador de microformes (microfilms i microfitxes), i d'una fotocopiadora. (Cal notar que es disposa de 122 rotlles de microfilm i 72 carpetes de fotocòpies amb reproducció de bona part de la documentació pobletana conservada a l'«Archivo Histórico Nacional» de Madrid).

La biblioteca auxiliar de l'arxiu és la general del mateix monestir, de més de 45000 volums i amb seccions especialitzades en Història de la Corona d'Aragó i de l'Orde Cistercenc. El fons bibliogràfic ha estat completament catalogat per fra Xavier Guanter adaptant un programa informàtic que en facilita la consulta.

Hi ha a l'abast les notes, transcripcions i fitxes dels diversos arxivers, que descriuen parcialment el fons, però la localització dels documents després de la nova classificació ha de partir de la taula de seccions i sèries, de l'inventari general (que ressegueix amb detall calaixos i carpetes) i de l'ordre cronològic donat a cada sèrie. Pel que fa als pergamins es pot recórrer a un catàleg complet ja esmentat. Actualment és en curs la catalogació dels Processos civils i criminals, ja identificats i ordenats cronològicament des del 1993.

Com ja s'ha dit més amunt, hi ha també un inventari-fitxer, ordenat per autors, dels incunables i llibres antics, i un catàleg sumari dels 200 manuscrits.

L'estat de conservació del fons no és uniforme. Els manuscrits estan majoritàriament en bon estat i uns pocs còdexs en pergamí van ser objecte d'acurades restauracions. Només alguns textos d'època moderna estan seriosament malmesos i d'altres requereixen ser relligats. Els documents en pergamí, després d'un procés ja complet de neteja i restauració, es guarden en bones condicions, sense doblegar i preservats de la humitat. Pel que fa a la documentació en paper, sobretot la del segle XVI, està afectada en totes les sèries pels problemes de la tinta corrosiva sobre un paper de mala qualitat. També gran part dels volums i quaderns apareixen amb les cobertes perdudes o deteriorades i sense una bona enquadernació. La protecció d'unes carpetes o guardes de paper registre encara no ha estat aplicada a totes les sèries.

BIBLIOGRAFIA BÀSICA

ALÒS-MONER, R., *L'Arxiu Històric de Poblet*, a *Per la restauració del monestir de Poblet*, Barcelona 1935, 69-74.

ALTISENT, A., *Història de Poblet*, Poblet 1974.

ARAGÓ, A.M., *Certificacions de vita et moribus referents a novicis de Poblet*, a *Miscel·lània Fort i Cogul*, Montserrat 1984.

BASSEGODA I NONELL, J., *Historia de la restauración de Poblet*, Poblet 1983.

BOSCH, S. - CRUELLS, M., *Catàleg de l'exposició de documents jurídics de l'Arxiu de Poblet*, Barcelona 1936.

DOMÍNGUEZ BORDONA, J., *La Biblioteca del Virrey don Pedro Antonio de Aragón. Addenda. Libros conservados en Poblet*, a *Boletín Arqueológico*, Tarragona, 50 (1950), 66-86.

FINESTRES I MONSALVO, J., *Historia de el real monasterio de Poblet*, I[1] Barcelona 1746; I[2]-II, Cervera 1753; III-IV, Cervera 1756; V, Tarragona 1765.

GONZALVO I BOU, G., *L'Arxiu de Poblet*, a *I Congrés d'Història de l'Església catalana*, vol. 1, Solsona 1993, pp. 63-75.

MASOLIVER, A., *Origen y primeros años (1616-1634) de la Congregación Cisterciense de la Corona de Aragón* (Scriptorium Populeti 8), Poblet 1973.

MASOLIVER, A., *La biblioteca de Poblet*, a *Monjes y Monasterios Españoles. Actas del Simposium**** (Colección del Instituto Escurialense de Investigaciones Históricas y Artísticas, 7), San Lorenzo del Escorial 1995, pp. 373-393.

JANINI, J. - RICOMÀ, J., *Manuscritos latinos existentes en Poblet*, a *Miscellanea Populetana* (Scriptorium Populeti 1), Poblet 1966, pp. 209-228.

[PONS I MARQUÈS, J.], *Cartulari de Poblet. Edició del manuscrit de Tarragona*, Barcelona 1938.

SÁNCHEZ BELDA, L., *Guía del Archivo Histórico Nacional*, Madrid 1958.

TODA I GÜELL, E., *Reconstrucció de Poblet. Obres realitzades de 1930 a 1934 pel Patronat del monestir*, Poblet 1935.

TORNÉ CUBELLS, J., *Inventario-catálogo de manuscritos del monasterio de Poblet*, a *Memoria Ecclesiae* 7 (1995), 133-185.

VILARRUBIAS, F.A., *Historia del Patronato de Poblet, 1930-1955*, Poblet 1957.

EL «CÒDEX DE TORTOSA» I ELS TESTAMENTS DELS COMTES DE LA CASA DE BARCELONA

FREDERIC UDINA MARTORELL

Durant els llargs anys (1941-1982) en què vaig estar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, sempre em va cridar l'atenció un manuscrit que es guardava a la caixa forta;[1] aquest còdex havia ingressat a l'arxiu poc abans de la meva incorporació al centre arxivístic i provenia de l'arxiu històric del Palau de Justícia de Barcelona, on es guardava encara documentació judicial de l'Edat Mitjana i sobretot de l'Audiència borbònica. Ens referim al manuscrit que des del seu ingrés es va denominar «Códice de Caspe» suposant que havia estat demanat pels compromissaris que decidiren el cèlebre Compromís de Casp.

Aquest interès meu va determinar que en tragués notes amb la intenció de fer-ne una publicació per part de l'arxiu, projecte, però, que no va arribar a quallar. De l'esmentat còdex en parlà breument el meu recordat antecessor a la direcció de l'arxiu, J. E. Martínez Ferrando en unes notes sobre ingressos de documents[2] i en els darrers temps de

1. Efectivament a l'arxiu hi ha una caixa forta, que havia adquirit Ferran Valls i Taberner, durant la seva direcció (1929-1936), en la qual guardaven manuscrits i documents molt valuosos (registres de Jaume I del repartiment de València i de les capitulacions de C.Colom, un portulà, el missal de St. Cugat, i entre altres el «Códice de Caspe»). L'adquisició de la caixa va constituir una compra molt important, car realment en les instal.lacions anteriors a la reforma del 1965, no hi havia cap document que estigués realment segur respecte a un possible robatori.

2. MARTÍNEZ FERRANDO, J.E: *Reformas en el edificio e instalaciones y nuevos*

la meva estada a l'arxiu, jo en donava una petita nota a la guia que vaig publicar.[3]

Segons ens diu Martínez Ferrando aquest llibre arribà a l'ACA amb tota la documentació del Palau de Justícia, procedent del monestir de Pedralbes, on havia estat salvada de la crema o la pèrdua. La disposició procedia del «Servicio de Recuperación Bibliográfica y Documental», creat per les autoritats franquistes en arribar a Barcelona i d'acord amb la presidència de l'Audiència Territorial de Barcelona.[4]

L'esmentat manuscrit és un còdex escrit amb una preciosa caligrafia, la pròpia de la cancelleria reial, sobre fina vitel·la. Comprèn 69 folis de 26-27×38 cm relligats amb tapes de fusta, folrades de pell, amb les quatre «barres» catalanes i amb ferros daurats. S'hi troben ordenats per vuit capítols (o quaderns), on es copien una sèrie de testaments i documents que il.lustren la successió a la corona d'Aragó.

L'anomenat «Códice de Caspe» s'escriví a petició dels braços del parlament de Tortosa, com veurem després, que considerà la necessitat de disposar dels testaments dels reis d'Aragó; el parlament sol.licità als diputats del general de Catalunya el mes de febrer de 1412 la còpia de la dita documentació i fet el treball de transcripció, fou remès als dits braços a la fi del referit mes.

Aprofundint en l'estudi d'aquest manuscrit (essent ja director de l'ACA: 1961-1982) vaig adonar-me que l'esmentat còdex havia estat ordenat pel mestre racional a petició de l'anomenat parlament de Tortosa a base dels pergamins i registres reials guardats a l'arxiu reial de Barcelona. Com a conseqüència, el manuscrit correspondria anomenar-lo el «còdex de Tortosa» i no de Casp, i així l'esmentava a la citada guia.[5]

El manuscrit comença amb els documents de Ramir II, rei d'Aragó, a favor de Ramon Berenguer IV en virtut del seu matrimoni amb Peronella, seguits de la donació que féu aquesta al seu fill Alfons, així

---

ingresos documentales, al Boletín de la Real Academia de Buenas Letras, vol. XVIII (1945), «separata» 33 pp. També a *El Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona, Aymà, 1944. *Guía abreviada*, Madrid, 1958, p. 62, en parla l'autor.

3. *Guía del Archivo de la Corona de Aragón*, Madrid, Ministerio de Cultura, 1986, pp. 114-115.

4. Vegeu p. 21 de l'article de MARTÍNEZ FERRANDO, citat a la nota 2.

5. Vegeu nota 3.

com el testament de la reina, de Ramon Berenguer IV i d'Alfons I. A continuació segueixen els testaments dels nostres reis fins a Pere el Cerimoniós, a excepció de Pere el Catòlic, que no testà. Segueixen després dos documents sobre la unitat dels regnes de Jaume II i del seu fill Alfons, essent infant. Finalment es recullen dos documents més: la donació del regne de Sicília per Pere el Cerimoniós al seu fill Martí i una clàusula del testament de Martí, rei de Sicília. (Més endavant farem referència a la manca dels testaments de Joan I i Martí l'Humà que no figuren en el nostre còdex.)

El tan repetit manuscrit ens dóna una relació molt completa dels testaments reials; la seva publicació, que pensem portar a terme, enriquirà, sens dubte, el valor històric i jurídic de tals documents, que no han estat publicats íntegres i ordenadament en un «corpus». Hi ha però dues aportacions al tema que ens ocupa que cal recollir: una comunicació que llegí al III Congrés d'història de la Corona d'Aragó (celebrat a València el 1923), el director que fou de l'ACA, Rafael Andrés y Alonso[6] i, més recentment, una molt densa publicació d'Alfonso García Gallo sobre el dret de successió a la Corona d'Aragó.[7]

L'esmentat manuscrit comença amb la diligència administrativa que motivà la seva redacció i que a continuació donem, degudament transcrita:

> Transumpta auttentica in presenti libro inclusa numerum octo quaternorum continente de ordinacione Magistri Racionalis a suis originalibus et regestris regiis reconditis in Archivio Regio Barchinone verbi predicta originalia regestra et alia quamplura instrumenta et scripture Patrimonium et iuria regalia trangenna reconduntur. Fuerunt copiata et abstracta ad ingentem et solicitam instanciam factam per honorabiles Deputatos Generalis Cathalonie Principatus et sex personas eis adiunctas, quibus fuerat facta requisio litteratoria per Parlamentum Brachiorum

6. *Relación de testamentos reales en el Archivo de la Corona de Aragón*, comunicació al III Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, València 1924, «separata» de 52 pp. Algunes cites de l'autor no s'identifiquen avui al nostre Arxiu.

7. GARCÍA GALLO, Alfonso: *El derecho de sucesión del trono en la Corona de Aragón*, a «Anuario de Historia del Derecho Español», vol. XXXV (1966), pp. 3-187. Sembla que el dens article d'aquest historiador del Dret va obeir a un encàrreg de caràcter genealògico-nobiliari, que va rebre l'esmentat autor i que més tard el convertí en un llarg i interessantíssim article.

> dicti Principatus Dertuse congregatum pro examinando, noscendo et referando cui competitorum successio Regnorum et Terrarum dicionis Regie Aragonum justo juris judicio pertinet. Et que sunt tradita per dictum Magistrem Racionalem seu eius lucumtenentem predictis deputatis et VI. personis XXV die marcii anno a Nativitate Domini MCCCC duodecimo, presentibus Johanne de Fonte Cohoperto notario et sindico Civitatis Barchinone et Bernardo dez Cavall Oficio Magistri Racionalis predicti. (foli 1)

A continuació donarem compte dels vuit quaderns de què està compost l'esmentat llibre:

> Legi possunt in quaterno huiusmodi sequencia: Primo, donacio regni Aragonum facta per Dominum Ramirum domino Comiti Raymundo Berengarii. Secundo, renunciacio facta per dictum dominum Remirum de retencionibus appositis in donacione prefixa. Tercio, donacio facta inter vivos per dominam Petronillam uxorem dicti domini Raimundi Berengarii domino Ildefonso, filio suo, de regno Aragonum et Comitatum Barchione. Quarto, donacio causa mortis facta per dictam dominam Petronillam dicto Ildefonso, filio suo, de dictis regno et comitatu. Quinto, sacramentalis condicio Domine Petronille memorate. Sexto, sacramentale testamentum domini Raymundi Berengarii pretitulati. Septimo, testamentum domini Ildefonsi regis preasumpti. (foli 2)

Després de la documentació anunciada, al foli 12 es llegeix:

> Prospici possunt in quinterno huiusmodi: Primo, testamentum domini Iacobi primi regis, primi filii domini Petri Regis primi, qui obiit a Morell et non reperitur condidisse testamentum. Secundo, testamentum domini Regis Petri secundi, dicti de Panicar. Tercio, testamentum domini Ildefonsi Regis primi, qui obiit sine filiis et uxore.
>
> Al foli 21 es diu: Adscribitur in quinterno hoc testamentum domini Regis Jacobi secundi.
>
> Al foli 31: Cernitur in quinterno huiusmodi ultimum testamentum domini Alfonsi Regis secundi.
>
> Al foli (correspondria 40): (Testament de Pere el Cerimoniós).

Al foli 50: Exarantur in quinterno hoc: Unio facta per dominum Iacobum Regem de regnis Aragonum et Valencie et Comitatu Barchione. Laudacio facta de unimento eodem per dominum Infantem Alfonsum, primogenitum suum.

Al foli 55: Continetur in hoc quinterno unione per dominum Petrum ultimum Regem facta de regno Maioricarum et insulis Minoricarum et Evice et comitatibus Rossilionis et Ceritanie cum regnis Aragonum et Valencie ac Comitatu Barchione.

Al foli 64: Seriatim hic scribuntur: Primo, donacio facta per dominum Petrum Regem ultimum domino Infanti Martino nato suo de iure regni Sicilie. Secundo, Instrumentum capitulorum factum de donacione pretacta. Tercio, quedam clausula domini Martini regis Sicilie testamenti (?).

Després d'aquesta llarga transcripció donarem un resum de la documentació que hem trobat de les reunions del Parlament de Tortosa durant els mesos de març a maig de 1412.

Segons la documentació que hem pogut consultar sobre les reunions de l'esmentat parlament hem trobat la carta que el parlament trameté als diputats de la Generalitat, datada el dia 24 de febrer de 1412; es diu que sol.liciten «fer trellats autentichs en bona forma per notaris dignes de fe, testificats e ab decret de jutge de tots los testaments dels reys passats e de les unions dels regnes... que sien en l'archiu reial fahents per los drets de successio».[8]

Al cap d'un mes, els diputats de la Generalitat escriuen, el 21 de març al parlament de Tortosa, dient que estan treballant «continuament ab aquella major diligencia» i que «dins breu, Deus volent» serà tramès el material aplegat; manifesten, però, que no han trobat el testament del rei Joan, car no és a l'Arxiu del Palau i que no s'atreveixen a demanar-lo a la reina Violant.[9]

El dia 29 del mateix mes es llegia una carta dels diputats de la Generalitat amb la qual, aquests trametien al parlament còpia autèntica dels testaments i altres documents per tal d'il.lustrar el negoci de la successió[10] i el mateix dia el parlament escrivia a l'arquebisbe de

8. Vegeu vol. III de la *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón* (en el successiu Co.Do.In.ACA), pp. 78-79, núm. 308.

9. Ibidem, p. 122, núm. 325.

10. Ibm., 142.

Tarragona (Sa Garriga) i a Bernat de Gualbes (representant de la ciutat de Barcelona) comunicant-los que havien rebut dels diputats del general els trasllats autèntics que acompanyen i afegeixen que, si calen altres documents, que ho diguin.[11]

El darrer dia del mes de març els esmentats arquebisbe de Tarragona i Bernat de Gualbes, des del castell de Casp, escriuen al parlament del principat de Catalunya, a Tortosa, manifestant que havien rebut els documents transcrits respecte a les successions que havien tramès des de la Generalitat, però que els cal disposar dels testaments de Joan I, «lo qual podets haver de la reyna dona Yolant» i del rei Martí, «lo qual rehebe en Ramon Cescomes e la carta que fonch feta de la disposició de la successió remesa a la justicia rehebuda per lo dit En Comes».[12]

I, fent-se ressò d'aquesta lletra del 31 de març, el 16 d'abril, des de Tortosa, el parlament allí reunit, tramet una carta a la Generalitat, segellada pel bisbe d'Urgell, manifestant que els és necessari disposar dels testaments de Joan I, «lo qual podets haver de la senyora regina Yolant...» i del rei Martí, «lo qual rehebe en Ramon Cescomes».[13] A l'anterior petició, contesten els diputats de la Generalitat que treballen «ab aquella major diligencia e instancia» i que envien el testament del rei Joan segons l'original que té la reina Violant; quant al testament del rei Martí és «en poder d'en Ramon Cescomes, però diu que james non es stat satisffet... Les covinences fetes entre los senyors rey en Joan e lo rey en Pere ja son insertes en lo llibre que us tremettem e maravellam-nos no les hagen vistes aquells senyors que son a Casp».[14]

Finalment, el dia 9 de maig de 1412 l'arquebisbe de Tarragona i Guillem de Gualbes (els dos compromissaris a Casp) escriuen al parlament de Tortosa acusant rebut de la seva lletra i del «quern en que ha traslat autentich del testament del senyor Rey En Johan e de la renunciacio, absolucio e difinicio que la senyora reyna de Napols feu...»; els manca, però, la renúncia de la reina de Castella i el trasllat «de la ordenació que lo senyor rey Em Martí feu que succeis a qui per justicia se pertanyerie». Reclamen de nou el testament del rei Martí i ho demanen com «a gran mester».[15]

11. Ibm., pp., 144-145.
12. Ibm., pp., 159-160.
13. P. 166, núm 348.
14. Ibm., pp. 184-186.
15. Ibm., pp. 230-231.

Al.ludits i resumits els documents que hem trobat i que fan referència a la redacció del tantes vegades esmentat còdex de Tortosa, així com de la transcripció d'algunes planes del manuscrit, ha semblat que mereixia la pena de pensar en una edició, la qual projectem de portar a terme el meu fill, Antoni Mª Udina i Abelló, professor d'Història Medieval de la Universitat Autònoma, i jo. A aquesta publicació, caldrà que hi hagi un davantal complementari amb els testaments dels comtes de Barcelona, car al dit manuscrit, com ja s'ha dit, només hi ha els de Ramon Berenguer IV i dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona.

Després d'estudiar aquesta qüestió, podrem oferir una edició crítica dels testaments dels primers comtes fins a l'esmentat Ramon Berenguer IV. Ara, en aquest article donarem un avenç d'aquest estudi, que serà extensament exposat a l'edició del còdex de Tortosa.

Haurem de començar amb l'execució testamentària del testament del comte Guifred II, el fill de Guifred I, el Pelós, que no ens deixà testament, o almenys no l'hem trobat. Seguirem després pels altres comtes que ens hagin deixat les seves darreres voluntats, però potser valdrà la pena abans de fer algunes disquisicions sobre la situació dels nostres primers comtes respecte a la seva consciència política.

Quant als documents dels nostres primers comtes, cal no oblidar que aquells són, com la documentació general de l'època, pobres i amb caràcter fonamentalment particular i privat i malgrat això, Guifred I, el Pilós, que, com hem dit, sembla que no deixà testament, deuria repartir d'alguna manera els seus honors, car els seus fills apareixen governant distints comtats que havia tingut el seu pare: Guifred II (Barcelona), Sunyer (id. després), Sunifred (Urgell) i Miró (Cerdanya i Besalú). Això plantejaria el problema de si el comte Pilós tenia ja un concepte patrimonial del càrrec que havia rebut de Carles el Calb i de Lluís el Tartamut, o bé, per manca d'aquesta consciència, sense cap mena de testament, els fills, davant la mort inesperada del comte lluitant contra els sarraïns, es varen repartir els comtats.

Certament ens inclinaríem a creure en una manca de consciència política per part dels comtes i això vindria confirmat amb el mateix document testamentari del primer comte (de Guifred II) de la casa de Barcelona, en què no es parla de la successió dels seus honors i es limita a deixar una sèrie de béns a esglésies i monestirs; malgrat tot, hi ha quelcom que es pot entendre de caràcter polític, encara que també de caràcter econòmic: el terç de la moneda que tenia per concessió reial i deixava a Vic.

Així doncs, repetim que aquests primers comtes no tenien una clara consciència del seu poder polític en els seus honors, en el seu càrrec; cal tenir en compte que la situació política dels nostres comtes donava lloc a una consciència ben clara de la seva dependència dels reis de França, i això que diem vindria reforçat pel fet que el primer comte que deixa als seus fills els comtats que governava fou precisament Borrell II, que va trencar la dependència amb els Capets.

Després d'aquest *excursus* sobre el pensament dels nostres comtes, passem ja a exposar breument la situació testamentària dels primers comtes de la Casa de Barcelona:

Ja hem dit que no tenim documentació d'aquest caràcter respecte a Guifred I i sí en canvi del seu fill, Guifred II (Guifred Borrell); aquest morí l'any 911 i conservem l'execució testamentària. Tinguérem el gust de publicar el document en editar la meva tesi doctoral l'any 1951.[16] Aquesta execució testamentària és la primera mostra d'un llegat comtal. Aquest document és una mostra ben clara de les execucions testamentàries: en aquestes apareixen els marmessors jurant la voluntat del difunt i consignant els béns que deixaven a les distintes esglésies i monestirs. A l'edició que preparem hi figuraran les distintes versions amb els comentaris i crítica convenients.

Del germà de Guifred II, Sunyer, no tenim cap document testamentari i malgrat que l'hem buscat, ens hem d'acontentar amb les paraules negatives que ja va donar Pròsper de Bofarull:[17] «Ignoramos

16. *El Archivo condal de Barcelona*, Barcelona, CSIC, 1951, doc 33. Com dèiem a la nostra publicació, a la *Marca Hispanica* es publicava l'execució testamentària fragmentàriament; també el Canonge Ripoll publicà el document original de l'Arxiu de la Catedral de Vic: *Testamento sacramental de la vizcondesa Richildis*, Vich, 1826 i a la p. 6 transcriu el corresponent a Gifred II (Agraïm al nostre estimat col.lega Mn. Pladevall l'haver-me facilitat aquesta publicació). Recentment s'ha publicat també en el *Cartulari de la Catedral de Vic*, núm 55, pp. 51-55, on es reprodueix, a més, la que publicàrem a *El Archivo condal...*

Ja ens cridà l'atenció, quan publicàrem en aquest llibre l'esmentada execució testamentària, aquesta manca de responsabilitat político-testamentària; i això encara més tenint en compte que Guifred I era el primer que ho hauria d'haver fet, car si ell rebé dels reis de França els comtats, a la seva mort les circumstàncies havien canviat amb la base del principi de l'hereditat (vegeu aquestes qüestions a l'interessantíssim article de Ramon d'Abadal: *Un gran comte de Barcelona preterit: Guifré Borrell [897-1911]*, a «Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad de Barcelona», núm. V, Barcelona [1964], pp. 81-130. Vegeu pp. 102-111).

17. *Los condes de Barcelona vindicados*, Barcelona 1836, vol. I, p. 120.

las últimas disposiciones testamentarias del marqués Suniefredo respecto a sus hijos».

Miró, fill de Sunyer, que degué governar amb el seu germà Borrell, no ens deixà tampoc testament, però sí execució testamentària, car els seus almoiners o marmessors —Borrell el comte, Pere, el bisbe de Barcelona i Landeric, abat del monestir de Sant Cugat— manifesten que el comte Miró els manà la distribució dels seus béns que detalladament s'esmenten. La data d'aquesta execució és de 21 de desembre del 966. Tampoc en aquesta documentació hi trobem cap llegat de tipus polític. Aquest document ha estat publicat recentment al *Diplomatari de la Catedral de Barcelona*, del qual és autor el Dr. Àngel Fàbrega.[18]

L'altre fill de Sunyer, Borrell II, és el primer comte de Barcelona del qual conservem el testament; ja ens el va donar Bofarull, després d'haver-ho fet l'autor de *Marca Hispánica*.[19] El nostre comte, que ho era de Barcelona i d'Urgell, deixà els seus comtats als seus fills Ramon Borrell, que heretà el comtat de Barcelona, i Ermengol, que el succeí a l'Urgell.

Davant d'aquest testament lliurat pel comte Borrell II, ens trobem amb un document testamentari amb tots els seus requisits: intitulació del propi comte i a continuació les deixes dels seus honors, dels seus càrrecs, de comte: a Ramon Borrell el comtat de Barcelona i a Ermengol el de l'Urgell, es citen també els marmessors convenients. El testament és extens amb una sèrie de deixes a distintes i nombroses esglésies i monestirs.

L'esmentat testament està datat el dia 24 de setembre de l'any 993, que sembla que és l'any que morí el comte, malgrat que generalment es dóna la data de l'any anterior —992— com el de la seva mort. Aquesta rectificació la devem a l'historiador benedictí, dom Cebrià Baraut, que es recolza en la documentació de l'arxiu de la Seu d'Urgell.[20]

Tenim també, encara que parcialment, les darreres voluntats del

18. Vegeu el document núm. 89. El *Diplomatari* ha estat editat,en el seu primer volum, a Barcelona, el 1995.

19. Bofarull, op. cit., vol. I, p, 175. El testament que originàriament es trobava al Cartoral de la Seu d'Urgell, d'on el consultà l'autor de la *Marca Hispànica*, ha estat recentment publicat a «Urgellia», amb el núm 232, així com al Cartulari de la Catedral de Vic, núm 142.

20. «Urgellia», III (1980), p. 15.

comte Ramon Borrell; no es conserva el seu testament, però, en canvi, posseim una versió de l'execució testamentària a favor de Sant Pere de Vic. El comte va morir el 1017 i la seva vídua, Ermessinda, i altres amoiners, signen, el dia 12 de novembre de 1018, l'esmentada execució.[21]

El testament de Berenguer Ramon ens el donà l'esmentat autor segons la transcripció que ens n'havia deixat el canonge Ripoll de Vic. Es tracta d'un veritable i complet testament, justificant-lo pel viatge que pensava fer a Roma; esmenta el seu fill «majorem» Ramon (el futur Ramon Berenguer I, el Vell) al qual deixa els comtats de Girona i Barcelona fins al Llobregat i a un altre fill, de nom Sans, el comtat de Barcelona des del Llobregat fins a les terres dels pagans: a un altre fill seu, Guillem, el comtat d'Ausona. El testament és del 30 d'octubre de 1032. D'aquest comte a més conservem la publicació sacramental, datada el 23 de juliol de 1035, l'any de la seva mort.[22]

De l'esmentat comte Vell, que, com se sap, pogué reunir de nou tots els comtats paterns, conservem l'adveració sacramental testamentària corresponent, gràcies també al reputat Director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.[23]

Ramon Berenguer I, el Vell, deixà els seus comtats als seus dos fills Berenguer Ramon i Ramon Berenguer, segons van manifestar els marmessors del seu testament, quan donen compte de la voluntat del comte Vell el 12 de novembre de 1076.

Però les notícies que hem donat dels darrers comtes de Barcelona no poden ésser continuades amb els dos germans, tal vegada bessons, fills de Ramon Berenguer I, car cap dels dos no deixà cap mena de llegat testamentari, la qual cosa té explicació per la sobtada mort de Berenguer Ramon, assassinat l'any 1082, i per l'anada possiblement a exili del germà, el Fratricida. I, per tant, hem d'arribar al govern del fill assassinat, Ramon Berenguer III, el Gran.

Aquest comte, a diferència, com acabem de dir, del seu pare, el Cap d'Estopes i el seu germà, el Fratricida, ens deixà un testament,

21. *Liber dotationum*, fol. 138v, *Diplomatari Abat Oliba*, doc. 57.

22. Ibidem, vol. I, p. 252. Aquest document va estar publicat també pel canonge Ripoll, de Vic, a l'opuscle 8 (1821) i es conserva en pergamí a la catedral de Vic, doc. 2147. A la Biblioteca de Catalunya s'hi troba el document original, sign. 2-VIII-2.

23. Bofarull, II vol. pp. 41-45. També Miquel Rosell a *Liber Feudorum Maior*, núm. 492, i a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Canc. pergs. de Ramon Berenguer II, núm. 9.

per cert molt llarg i complet, el qual ha estat conegut bibliogràficament, almenys des del segle XVII amb l'obra tan consultada de Pierre de Marca i després per Bofarull i més recentment per Miquel Rosell.[24] Però a més posseïm també el pergamí que conserva l'Arxiu de la Corona d'Aragó[25] i com a complement del testament l'execució testamentària que es conserva també a l'Arxiu de Barcelona.[26]

Del darrer comte, que, com els que hem vist fins ara, no va atènyer l'altra titulació de rei, Ramon Berenguer IV (que s'acontentà amb el de Príncep), posseïm el seu testament en la forma d'adveració sacramental i que va recollir Bofarull, així com Miquel Rosell.[27] L'esmentada execució es conserva encara a l'arxiu de la Corona d'Aragó.[28] Però a més una transcripció amb totes les garanties la podem llegir en el «Còdex de Tortosa» que hem citat tantes vegades.

Amb això posem punt final al nostre estudi d'aquest article, però aprofundirem en les qüestions dels testaments comtals i sobretot dels reials de la casa de Barcelona a l'estudi que estem elaborant, amb el meu fill Antoni Mª, i que apareixerà quan publiquem la transcripció sencera del tantes vegades esmentat «Còdex de Tortosa».

24. A la *Marca Hispanica*, núm 381 i a Bofarull, op. cit., pp. 176 i sgts. AI *Liber Feudorum*, núm 493.

25. Arxiu de la Corona d'Aragó, Canc. pergs. de Ramon Berenguer III, núm. 6

26. Ibidem, núm. 316.

27. Bofarull, op. cit., vol II, pp. 207 i sgts., i al *Liber Feudorum*, núm 49

28. Arxiu de la Corona d'Aragó, Canc, pergs. d'Alfons I, núm. 1.

ONZE LLETRES DE MOSSÈN JOSEP GUDIOL I CUNILL ADREÇADES AL FOLKLORISTA ROSSEND SERRA I PAGÈS

PEP VILA

En homenatge a l'arxiver Angel Fàbrega i Grau transcric i anoto onze lletres d'un altre home d'església, bibliotecari i arxiver, Josep Gudiol i Cunill (Vic, Osona 1872-1931), arqueòleg, historiador de l'art, conservador del Museu Episcopal de Vic, que va adreçar entre 1901 i 1927 a Rossend Serra i Pagès (Barcelona 1863-1929), ensenyant, folklorista, filòleg, promotor de la secció de folklore del Centre Excursionista de Catalunya[1] en el qual ocupava un càrrec de responsabilitat. El centre era continuador de l'Associació Catalana d'Excursions Científiques fundada el 1876. En aquesta entitat Serra hi organitzava cursets de folklore.

Les lletres tenen diversos punts d'interès que passo a enumerar. D'una banda, Gudiol accepta el convit que li fa Rossend Serra i Pagès, llavors secretari del Centre Excursionista de Catalunya, perquè aquest arqueòleg i historiador participés en els actes commemoratius del vint-

1. El 29 de desembre de 1900 Ramon Picó Campamar ocupà la preidència de d'aquesta entitat. Rossend Serra i Pagès, que llavors tenia 38 anys, n'era el secretari. Sobre aquest tema vegeu, DD.AA.: *Enciclopèdia de l'Excursionisme*, vol.I, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 1964; *Centre Excursionista de Catalunya, 120 anys d'història (1876-1996)*, Barcelona, 1996, pàg. 48. El 1901, Serra ocupà la vicepresidència d'aquesta institució.

i-cinquè aniversari[2] de la creació d'aquesta entitat esportiva i cultural, pedra de toc de l'excursionisme català durant la nostra Renaixença (1,2,4). Gudiol que havia estat nomenat conservador del Museu el 1898, va publicar el 1902 *Nocions d'arqueologia sagrada catalana* (1902), monografia molt important amb la qual es va donar a conèixer entre els estudiosos i els acadèmics més significatius del moment. En una etapa de maduresa intel.lectual fou membre de l'Institut d'Estudis Catalans (1921) i doctor *honoris causa* per la Universitat de Bonn (1927).

La publicació d'aquest llibre de Gudiol, així com la seva participació en les festes jubilars del CEC, coincidiren amb un moment delicat de la política i de la societat catalana, aspectes aquests que surten reflectits en aquesta correspondència (3 i 4). La liquidació del caciquisme a Barcelona enfrontava Lerroux amb els sectors la Lliga Regionalista. A Barcelona, el ram de la metal.lúrgia va convocar una vaga. El febrer del 1902 s'organitzà una vaga general que commou el país. Enric Prat de la Riba (1870-1912), director de *La Veu de Catalunya*, fou detingut i empresonat el 1902 per la publicació d'un solt en aquest diari en el qual els vinaters del Rosselló parlaven d'una Catalunya lliure en un moment que Barcelona vivia la vaga general. Durant la primera setmana d'abril de 1902, Prat de la Riba estigué a la presó, on contragué una malaltia.

De l'altra banda, les lletres que Gudiol envià a Serra ens permeten conèixer alguns aspectes de la compra i canvi d'alguns objectes, sobretot monedes, que Gudiol anava adquirint constantment per al Museu de Vic. Avui potser ens sobtaria aquesta facilitat amb què, en aquella època, els responsables dels nostres museus intercanviaven peces repetides (4,5,6), feien col.lecció de monedes per a terceres persones, suposo que d'acord amb el reglament interior del museu, com, en aquest cas, per al bisbe de Lleida (6). Sabem, pel contingut d'altres lletres, com Gudiol i Serra s'intercanvien publicacions; tots dos tenien interessos comuns en el camp del folklore, l'excursionisme arqueològic, com per exemple coincidiren en l'estudi de la cerimònia del Bisbetó (9,10.11).

2. Les festes jubilars se celebraren durant 1902 i 1903 amb conferències i altres actes honorífics.

Edició i manuscrits

Pel que fa a l'edició d'aquesta correspondència, transcric i respecto escrupolosament els originals amb l'ortografia de Gudiol. Anoto i comento els aspectes de les lletres que trobo de més interès. No he pogut trobar les lletres que Serra envià a Gudiol en justa correspondència.

Aquestes lletres pertanyen al fons personal de Rossend Serra i Pagès, que juntament amb tots els seus papers, es conserva a l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de Barcelona. Agraeixo al director d'aquest centre, Manuel Rovira, les facilitats donades per reproduir aquest material.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

Sr. Dn. Rossendo Serra. Barcelona

Molt distingit senyor meu:

Com que'm trobava fora de Vich, no'm va ser possible contestar desseguit la seva tant amable y atenta carta, que de tot cor agraeixo. Aquesta, haig de dirli, va produhirme una certa estranyesa, per la manera com ve à dir que, si no soch jo, el tema de «L'Excursionisme y l'Arqueologia», no's tractará en les festes ab que's vol celebrar el XXV aniversari de la fundació de les societats excursionistes en nostra terra. Fora una llástima que aixis fos, atenent à les relacions que han tingut Excursionisme y Arqueologia en el modern renaixement català y els fruyts que per la patria m'han resultat de l'excursionisme arqueologich.

Això y sols això, deixant apart les atencions que personalment dech al *Centre Excursionista de Catalunya*, m'obliga a acceptar el convit de pendrer part en les festes jubilars d'aquesta merítissima institució. Si verdaderament hi hagués algú que volgués encarregarse d'aquest trevall, cregui que'm faria un favor. Pero devant del perill de que no hi hagi ningú que expressi l'agrahiment que l'Arqueologia deu al Excursionisme, y especialment l'Arqueologia Catalana al Excursionsme Català, abaixo el cap à les indicacions que'm fa vostè en nom del *Centre Excursionista*.

Això, si no hi ha algun acontexement que ho impedesca, es dir : «si deu ho vol». Jo hi faré lo que'm serà possible y sortirà com sortirà. No obstant repetesch que si algu volia encarregarse de lo que sem confia, no sen faria més que servey. Per sort no'm falta molt y molt en que entretenirme.

Agrahintli'ls oferiments que'm fa particularment y com a secretari del C.E. de C. aprofito l'ocasió per senyalarli ma casa, carrer de Maanlleu núms 53 y 55 y oferirme en tot y per tot afm. a y s.s.

Joseph Gudiol y Cunill. Pbre.

Vic, 19 agost 1901

2

Sr. D. Rossendo Serra. Barcelona.

Molt distingit senyor meu:

Tinch rebudes les dues comunicacions de vostè que dech contestar dientli que je complert la delegació que m'ha fet el *Centre Excursionista* per representarlo en

la sessió necrológica dedicada al plorat patrici Sr. Serra Campdelacreu[3] (q.a.c.s.). Quedo molt agrahit per aquesta honra que sem ha fet.

Respecte a l'altre comunicació he de dirli que qualsevol hora estich disposat per pendrer part en les vetllades ab que vol celebrarse el XXV aniversari de la fundació de la primera associació excursionista catalana. Pot indicarme el *Centre* quin dia destina al afecte, en la seguretat de que'm tindrà a son domicili, si no hi ha res de nou que m'ho impedesca.

En tal cas ja remeteria a temps la meva memoria. Així li repetesch que deixo completament a la iniciativa del *Centre* lo que se'm demana.

Esperant tenir ocasió de saludarlo personalment quedo de vosté afma. y s.s.

Josep Gudiol Cunill, pbre.

Vich, 5 janer 1902.

3

Sr. D. Rossendo Serra y Pages. Barcelona.

Mon distingit senyor y amich:

Acabo de rebrer la seva que'm prenia contestar dient-li que m'han avisat massa tart per poguer esser a Barcelona demà passat. Jo dech preparar ab temps el servey de la Biblioteca y del Museu Episcopal, per lo que tallaria massa just. A mes d'això la mare se m'ha endengat[4] y prefereixo ser à Vich à son costat, durant els dos o tres dies mes que, si Deu ho vol, durarà aquesta petita indisposició. A això afegeixi la circumstancia d'estar ab esbalots y bullangues mitg Barcelona,[5] per lo que no'm xoca gayre tenir de correr exposant-me à rebrer algun esbronch ó cop de pedra.

Més encar li podria dir. Això de tenir de ser el primer que tracti del XXV aniversari de la més antiga societat excursionista'm fa esclamar: «¿No'm podria precedir algú més autorisat? ¿Haig de ser jo qui rompi el foch, com s'acostuma à dir?

Aixís, li anuncio que, *Deo volente*, pel divendres 17 del corrent ó el corrent 24, si vostès volen, poden contar ja desde are ab el meu trevall.

Esperant deixideixin'y m'ho fassin à saber, quedo afm. y s.s.

Joseph Gudiol y Cunill. Pbre. Vich, 8 janer 1902.

Gràcies mil per l'oferiment de sa casa. Però ja compendrá..., etc.

3. J. Serra i Campdelacreu (Vic, 1848-1901) fou un estudiós local i arxiver de l'Ajuntament de Vic.

4. *Endegat*: 'enmalaltit'.

5. Al.lusió a les vagues i aldarulls que llavors vivia Barcelona.

4

Sr. Rossendo Serra y Pages. Barcelona[6]

Molt distingit senyor y amich:

Acabo de rebrer la seva carta junt ab una del Sr. Rocafort y el paquet de proves. Vaig a contestar a vosté, pensant que aixís ho faré també ab el Secretari del Centre. Per altre part a vostè li haig de dir que al Museu Episcopal hi han algunes monedes vigatanes repetides y potser uns 300 altres exemplars de totes les epoques que's poden cedir à vosté per esser duplicats. Per això fora precís que s'entregués algun altre objectet pel Museu, per fer aixís un cambi, pel que no mirariam pas prim, resultant aixis complertes les condicions que fixa el Reglament de nostre institució episcopal. No obstant y això, si vostè no té cap objectet per cambiar, no deixaré de ferli present d'algunes peces vigatanes, may siga no més que per correspondrer à les atencions que'l Museu ha rebuts del que estan al cap del Centre Excursionista.

Vostè y el Sr. Rocafort me diuen que han decidit fer un tiratge apart del meu discurs,[7] o digali com vulga. Gracies per aquest obsequi que no meresch encar que l'estimo en molt. Envihin-men 25 o 30 exemplars, esperant que per « L'Avenç» ò per vostès sem farà sabedor dels gastos que això porti. En aquest tiratge, a les escobertes, no m'hi posin pas en nom precedit de la paraula *Mossèn*.

A mon entendrer aquest títol (?)[8] els capellans no sel han de donar ells mateixos, essent no obstant d'estimar que'ls dongan els altres. Al menys aixís m'ho afiguro.- El meu nom posintlo ab tots els apellidos patern y matern. per evitar confusions ab algun mes que també se diu Joseph y Gudiol. Es clar que no, no m'hi han de fer constar cap mes titol que'l de *Prebere*. Y dispensi que li vinga ab aquests romansos.

He estat temptat de tocar alguna cosa mes en les probes, pero finalment m'he decidit à esmenar sols tres mots de la página tercera. Si no estessem baix el régimen (?)[9] que estem no hi hauria tocat res, per aquest cantó. No obstant, si crey que algo.m puga portar complicacions, autoriso a vostè y a qualsevol altre per retocarho ó suprimirho. No'm fa gayre feliç lo que esta passant al Sr. Prat de la Riba.[10]

Disposi, o millor disposin, de son afec., amic y servidor.

Joseph Gudiol y Cunill. Pbre.

6. A l'angle superior de la lletra, Serra i Pagès hi anotà «rebuda i contestada 7 abril 1902».

7. En aquests actes commemoratius del vint-i-cinquè aniversari del CEC, Josep Gudiol pronuncià un discurs sobre les relacions entre *L'excursionisme i l'arqueologia,* treball que fou editat com a publicació pròpia del CEC (Tipografia l'Avenç, 1902, 20 pàgs).

8. Aquest interrogant és a l'original.

9. Interrogant a l'original.

10. En el pròleg a la primera edició de *Nocions d'arqueologia sagrada catalana*,

5

Sr. Rossendo Serra y Pagès. Barcelona[11]

Estimat amich y señor

Aquí va un paquetet ab 14 monedes vigatanes. N'hi ha una d'episcopal sols publicada en un trevallet que vaig publicar fa anys en l'aleshores setmanari «La Veu de Montserrat».[12]

Aquestos dies estich enfeinadíssim en el catàlech de la Biblioteca Episcopal. Això ha fet que tardés a contestar sa venvolguda carta. He mirat els demés repetits que tenim al Museu, he vist que hi havia uns 200 exemplars, ben poca cosa per cert. Estich disposat a remetrelshi si em diu com els vol y quant. Are'ls tenim en cartrons y porta les seves dificultats l'enviarlos aixís. Podrà quedarse els tipos[13] que li fassin peça, retornant els altres.

Quines monedes té de les anònimes atribuhides à Ramon Berenguer IV?

També li estimaré retorni les carpetes aquestes adjuntes, per lo que fan servey. Vostè no'n faria res.

Dongui al Museu lo que vulga, mentres sia auténtich.[14]

Sóc de vostè afm. a y ss.

Joseph Gudiol y Cunill. Pbre.

Vich, 22 abril 1902

(primer volum, segona edició, Josep Porter, editor, Barcelona, s/d., s/p.) hi ha escrita aquesta al.lusió a Prat de la Riba «Escoltant les indicacions i quasi el manament d'una personalitat a qui tots els bons catalans estem plorant, i que de cap manera per mi podia ésser desatesa, vaig empendre la composició d'aquest volum d'Arqueologia, endevinant en part les dificultats amb que m'havia de trobar, però desconeixent la magnitud de l'empresa que ardidament envestia».

11. Serra i Pagès afegeix aquesta nota al marge superior de la lletra: «Rebuda 22 abril 1902. Contestada 22 abril 1902».

12. Mossèn Gudiol publicà en aquest setmanari diversos estudis sobre monedes, *Les monedes episcopals catalanes* (XIX, 1896); *Més sobre monedes episcopals catalanes* (XX,1897); *Una troballa de monedes* (XXI,1898).

13. *Tipos* és afegit a l'interlineat.

14. Sobre aquest aspecte, Gudiol [pseudònim de Just Cassador] va publicar a «La Veu de Montserrat» un article molt significatiu, *Les falsificacions en l'arqueologia. Contesta a un amic*, XXII, 1899, 75 i ss.

6

Lletra amb l'anagrama ovalat del Museu Episcopal de Vic amb la llegenda: MUS:ARCH:ARTST:EPISCOP:VICENS. Conservador

Sr. Dn. Rossendo Serra y Pagès. Barcelona[15]

Estimat amich:

No volent retardar mes l'escriureli, li remeto uns paquets de monedes perque d'elles esculleixi. Volià arregarleshi bé, per facilitarli la feyna; pero veyent que això'm portaria à retardar més y mes la remesa, al fi m'he determinat a empaquetarho tot y ... aquí va. Casi'm dono vergonya d'haverli de remetrer tant y tant poca cosa. Actualment no hi ha res mes, puig que fa temps varem arreglar[16] un monetari de nostres duplicats, que va enviarse à Manresa y després altre coleccioneta pel Bisbe de Lleyda. En vista de lo que li envio fassi'l cambi ab lo que vulga.

Avui he rebut un paquet de 100 exemplars del meu discurs. Se compren que per vostès de *bono nunquam sabis*. Jo'n demanava 25 o 30 y per mostra tot un centenar, Ja li vaig dir que esperava'm dirian els gastos, puig que no puch permetrer corrin à carrech de ningú més. Ara ray, ja diuen que soch rich (?)...

Diumenge que ve espero baixar per assitir als Jochs-Florals. Aixís ja'ns veurem y a la vista arreglarem nostres coses. Aleshores es facil estiga fins dimars vespre per Barcelona.

Ja sab que pot disposar de son afm. a y s.s.

Joseph Gudiol y Cunill. Pbre,

Vich, 27 abril 1902

15. Serra i Pagès afegeix a l'angle superior de la lletra: «contestada 28 abril 1902».
16. *Arreglar*: lliçó conjectural, ja que la cal.ligrafia és dubtosa.

7

Lletra amb el dibuix d'una llumanera encesa que duu aquesta llegenda, escrita en llatí: Emite lucem tuam/ et veritatem tuam.[17]

Sr. Rossendo Serra y Pages. Barcelona.

Mon senyor meu y amich:

Acabo de rebrer el seu paquet del que n'he tret els objectes, habentme agradat molt la manta. Es un objecte ben digne d'un museu. Ja'n parlarem a la vista'l diumenge vinent, si Déu ho vol.

Respecte al convit per dinar el dia de la festa dels Jochs Florals,[18] tot agrahintli molt aquesta nova prova d'afecte, haig de dir-li que no puch menys que declinar el seu oferiment. Figuris que vindré ab en Lluís B. Nadal[19] y es facil, algun altre amich de la terra. Li repetesch que li estimo en molt tal convit. Y consti que no voldria pas que dongues mals interpretació a ma manera d'obrar, quant d'avants ja estava compromés.

Agraesch la seva felicitació pel resultat del Concurs Martorell.[20] Jo estich contentíssim y satisfet de tal resultat. Les frases que aixo ba ferli sortir de la ploma, y que veig escrites en sa tant amable carta,'m demostran una vegada mes la seva altesa de mires y el seu entussiasme per uns ideals de que molts parlan y veig que desgraciadament pochs comprenen.! Amunt els cors! Y estiga cert de que mon gust fora correspondrer a les esperances que la seva bona amistat li fa veurer.

Conti ab l'afecte d'aquest son amich y a.s.-

Joseph Gudiol y Cunill. Pbre.

Vic, 30 abril 192

17. Aquest gravat també figura a la portadella de l'edició de *Nocions d'arqueologia sagrada catalana*, primer volum, segona edició, que és la que he consultat.

18. Mossèn Gudiol presidí els Jocs Florals de Barcelona el 1929.

19. Lluís Bertran Nadal i Canudes (Vic 1857- Barcelona 1913) escriptor, col.laborador a la « Gazeta Montanyesa de Vic» i membre del consell directiu dels jocs florals, dels quals fou mantenidor el 1906.

20. Gudiol quan va publicar, *Nocions d'Arqueologia Sagrada Catalana*, Imp. Viuda R. Anglada, 1902, fou guardonat amb el premi Martorell.

8

Lletra amb el dibuix d'una llumanera encesa que duu aquesta llegenda, escrita en llatí: Emite lucem tuam/ et veritatem tuam.

Sr. Rossendo Serra y Pages. Barcelona.

Mon distingit amich:

Aquí va el meu llibre.[21] Li demano li donga bona acullida, may sia no mes que per la bona intenció ab que es estat fet.

Dels llibres que'm va ensenyar puch dirli que tenim un exemplar idéntich de la Biblia. La *secunda secundae* de Sant Tomás m'apar que té ben poca importancia.

Que de vosté afem a. y s.s.

Joseph Gudiol y Cunill. Pbre.

Vich, 15 maig 1902

9

Lletra amb el dibuix d'una llumanera encesa que duu aquesta llegenda, escrita en llatí: Emite lucem tuam/ et veritatem tuam.

Sr. Rossendo Serra y Pages. Barcelona.

Molt distingit amich y senyor: Tinch rebut el seu discurs sobre *Novelística Popular*, 22 que he llegit ab el degut deteniment, fentsem mès y mes simpática la materia tractada, y cada plana mes digne d'admiració el seu autor. La tasca per vostè portada à cap ab tanta competencia es certament mes estimable de lo que molts creuen. Jo'l felicito coralment pel seu discurs y unesch el meu caluros aplauso als que li tributaren el dia de l'inagural del *Centre Excursionista*.

També va venir à mes mans sa per mi sobradament falaguera carta. Vostè sembla que s'hagi proposat omplirme *de cops d'inceser*, ensalçantme moltissim mes de lo degut. Jo li estimo molt aquestes proves d'afecte dictades per sa bona amistat que no li deu deixar veurer la realitat de les coses. Les alabances sovint *inflan* massa y

21. *Nocions d'arqueologia sagrada catalana...*

22. *Novel.lística popular*, Discurs presidencial, Barcelona, Centre Excursionista de Catalunya. Typografia L'Avenç, 1902, 54 pàgs.

ayxò no convé que'm passi à mi. Val més que sem digan els grans defectes que hi ha en el meu llibre, perquè aixis apendrè à no esser tan atrevit.

Aprofito l'ocasió per repetirme de vostè afm. a y s.s.

Joseph Gudiol y Cunill. Pbre.

Vich, 10 juny 1902.

10

Al amich Rossendo Serra Pagés

Barcelona:

Per mediació del Sr. Pujol he rebut son bell treball sobre la festa del Bisbetó.[23] Gracies mil pel seu obsequi y per la tant atenta dedicatoria.

Ab moltíssim gust he llegit son estudi interesant y presentat ab gust esquisit. Li desitjo molts anys de vida per continuar donantnos llibres com el que m'ha enviat y perseverancia incessant per prosseguir en sa tasca folklòrica.

Un dia d'aquestos li enviaré algun treballet meu. Prenguin la bona voluntat y rebil com a expressió d'afecte d'aquest son a...

Josep Gudiol y Cunill. Pbre.

Vich 19 setembre 1910

11

Segell de la *Bibliotheca Episcopalis Publica Vicensis*

No prengui a mal que tardi en acusar-li rebut del fascicle contenint el seu discurs d'entrada a l'Academia de Bones Lletres[24] i de l'hermós llibre contenint una selecció dels seus escrits.[25] El primer resulta un espléndit programa de folklorisme i el segon

23. *La festa del Bisbetó a Montserrat y origens de la mateixa.* Publicacions de la secció de Folklore del Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona, L'Avenç, 1910, 46 pàgs. Mossèn Gudiol va publicar el 1916 un treball sobre el mateix tema, *El Bisbetó. Les imatges vestides*, Editorial Il.lustració Catalana, col.lecció Il.lustració Popular.

24. *Les Nostres Llegendes.* Discursos llegits en la Academia de Buenas Letras de Barcelona en la recepció publica del S. Serra y Pages el dia 15 de juny de 1924. Resposta de Ramon Miquel y Planas, Barcelona, Atlas Geográfico,1924, 52 pàgs.

25. *Alguns escrits del professor... Coleccionats y publicats a honor del Mestre,*

tant dignament habillat amb els primors tipogràfics, m'ha interessat molt, sobretot, com ja pot pensar, l'estudi sobre l'antiga cartografia catalana. Aquest segon volum és un homenatge de les seves deixebles que fan gran honor a Vostè.

Que Deu li dongui vida per anar treballant per la patria i per la il.lustració dels seus fills, es el que desitja aquest seu affm. servidor

J. Gudiol, pbre.

Vich, 6-IX-1927.

---

per les seves deixebles, en ocasió del Cinquantenari del seu professorat (1875-1915), Barcelona, Estampada en casa de Miquel Rius, 1926, 244 pàgs. Conté 14 treballs sobre folklore, geografia i literatura.

VOCACIONS FEMENINES DEL SEGLE XV

TERESA VINYOLES
ELISA VARELA

L'ELECCIÓ D'ESTAT

El vent dels darrers segles medievals no era gens propici perquè una noia pogués escollir el seu camí en la vida. Casades des de molt joves, o destinades al monestir des de nenes, tenien poques possibilitats d'expressar la seva voluntat sobre l'elecció de marit, o sobre la seva vocació religiosa.

Només d'una manera excepcional elles feien sentir la seva veu per escapar d'un matrimoni no volgut, o per defensar el seu desig d'ingressar en un monestir; llavors feien servir els pocs ressorts que els oferia la llei per poder escapar al costum arrelat des de temps immemorial que els pares o tutors decidissin el destí dels fills, però sobretot de les filles. L'escassa documentació que ens deixa sentir la veu d'algunes noies que es rebel.len contra el destí que els havien marcat, ens la proporcionen algunes requisicions notarials i alguns processos de la cúria episcopal.

La teoria cristiana del matrimoni es basa en el consentiment mutu, per la qual cosa sembla que hagi de quedar preservat el dret personal d'elegir marit, i encara més d'elegir estat. El dret canònic va intentar assegurar progressivament a les dones, almenys teòricament, la llibertat en matèria de consentiment; des de mitjan segle XII allibera les dones del consentiment patern, consentiment que era fins aleshores fonamental

per tal que el matrimoni fos vàlid.[1] De tota manera el dret civil, tant el de base romana com el de base germànica, continuava exigint el consentiment patern.

Als darrers segles medievals, doncs, les noies, almenys segons el dret canònic, poden contraure matrimoni *«vàlid»* sense el consentiment dels pares; ja que l'Església exigia només el consentiment de les parts, encara que, evidentment, recomanava el respecte degut als pares per a un acte tan important com el de contraure matrimoni; en qualsevol cas, el consentiment i autorització paterns ja no qüestionarà la validesa del matrimoni.[2] En aquest sentit l'Església fa de les esposalles una elecció individual i legitima el matrimoni per paraules de present, celebrat sense consentiment dels pares, tot i insistir, especialment a partir del segle XIII, en la importància que els nuvis rebessin a més la benedicció eclesiàstica i solemnitzessin el matrimoni en faç d'església. L'Església feia del consentiment donat en el moment de les esposalles la base del ritual del matrimoni.

Tot i les prohibicions del dret civil, que no acceptava els matrimonis clandestins,[3] l'Esglèsia donava com a vàlides aquestes unions sempre que s'haguessin pronunciat davant testimonis les paraules de present que recollim en la fórmula pronunciada l'any 1408 per una noia de Sant Just Desvern i pel seu promès, amb qui es desposava, en una vinya, contra la voluntat paterna:

> *Jo, na Valençó, do mon cors a vós en Pere Rotlan per leyal muller e prench lo vostre per leyal marit.*[4]

Aquest model de família, basat en un pacte moral, que vol imposar l'Església, no sempre és convergent amb els interessos de les estructures de poder. De fet els moralistes recomanen que siguin els pares qui casin les filles sense la intervenció d'elles.[5] Aquesta és l'opinió de Francesc Eiximenis:

1. René Metz, «La protection de la liberté des mineurs dans le droit matrimonial de l'Eglise», a *Acta Congressus Internationalis juris canonici* (Romae, Pontif. Universitat Gregor., 25-30 sept., 1950), Roma, 1953, p. 174 i ss.

2. R. Metz, «La protection...», p. 176.

3.Guillermo M. de Brocà, *Historia del derecho catalán, especialmente del civil*, vol. 1. Barcelona: Gili, 1918, p. 361.

4. Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB) Procés 112.

5. De fet, no ens ha de sorprendre aquesta ambivalència pel que fa a la consideració

«... la donzella qui es procura marit, pus ha qui li'n don e qui haja bona cura d'ella, no és donzella mas és bacal.larot desvergonyat e ab poc senys».[6]

També, almenys en teoria, l'entrada en religió havia de ser lliurement acceptada pels homes i les dones que professaven en un orde monàstic, i no podia ser forçada al matrimoni una noia que declarés públicament la seva voluntat de fer-se monja. En aquest sentit hem documentat alguns exemples de noies que es neguen a solemnitzar el matrimoni que la família els havia concertat per entrar en un monestir o en un convent, és a dir, entrar a formar part d'una comunitat que és com una família guiada per l'abadessa, però sense lligams de sang, una comunitat d'eternes convivents.

La professió religiosa, o consagració d'una verge a Déu, ha estat llegida pel cristianisme com un valor específic. És per això que ha creat un estat per a les dones que renuncien al matrimoni amb la intenció d'assolir un bé o meta superior: convertir-se en esposes de Crist. L'entrada en religió estava coronada, sovint, per una cerimònia litúrgica, la consagració,[7] ja que els ritus són presos en part del cerimonial de les esposalles; l'Església pretén assenyalar que l'acta de la jove professant és comparable amb les esposalles. Les condicions jurídiques de la consagració de les monges s'anirà regulant minuciosament al llarg dels segles.[8]

Des d'aquest model cristià es pot dir que les dones trobaven així la possibilitat d'assignar a llurs vides un fi propi. En consagrar la seva vida a Déu, l'home deixa d'ésser l'única meta del destí de la dona, segons el model social dominant.[9] De fet el retir de les dones al claustre s'adaptava bé al discurs dominant que postulava que les dones no havien

---

de les dones, ja que la condició reservada a la dona en diversos dominis de l'Església medieval està fundada sobre aquesta contradicció. R. Metz, *La femme et l'enfant dans le droit canonique medieval*, London: Variorum Reprints, 1985, p. 59.

6. Francesc Eiximenis, *Dotzè del crestià*, cap. 563, publicat per J. Webster, *Francesc Eiximenis. La societat catalana al segle XIV*, Barcelona: Eds. 62, 1967, p. 82.

7. Margarida González Betlinski i Anna Rubió Rodon, «La Regla de l'orde de Santa Clara de 163 un cas concret de la seva aplicació: el monestir de Pedralbes de Barcelona», a *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 3, 1982, p. 14.

8. René Metz, «Les conditions juridiques de la consécration des vierges dans la liturgie des origines à nos jours». *Revue du droit canonique*, 1, 1951 pp. 261-280.

9. *Vir est principium mulieris et finis, sicut Deus est principium et finis totius creature*. Sant Tomàs d'Aquino *Summa Theologica* q. 93 art. 4.

de parlar en públic, ni expressar els seus desitjos, sinó que havien de viure privades de subjectivitat;[10] però el que no acceptava aquest món era que les dones decidissin per elles mateixes entrar al convent; aquesta decisió no els pertocava a elles, segons la societat patriarcal.

El pronunciar els vots religiosos ha donat a algunes dones, a una petita minoria, la possibilitat de desenvolupar totes llurs capacitats humanes. Pensem per exemple en Teresa d'Àvila, dona que pot servir de model, amb la fundació i en la direcció de llurs convents, d'un esperit d'empresa i d'un dinamisme molt superior a d'altres grans religiosos de la seva època. Teresa d'Àvila n'és només un exemple, però en tindríem molts d'altres, només cal pensar en l'important paper fet per les abadesses que es trobaven al capdavant dels grans monestirs i convents.

Les condicions d'entrada i de vida d'una dona en un orde han estat acuradament reglamentades i l'abandó quedava sancionat amb penes molt greus. L'entrada es feia per la professió religiosa, que sembla —almenys segons el dret canònic— que només es podia fer a partir d'una edat fixada per la llei[11] i després d'un cert temps de prova. Un cop arribades a l'edat pupil.lar, en teoria, les noies podien consagrar-se a la vida religiosa sense l'autorització dels pares, tal i com ho diu sant Tomàs:

> *«Ante annos pubertatis non potest obligari voto solemni religionis, propter Ecclesiae statutum... Post annos autem pubertatis possunt jam se voto religionis obligare, vel simplici vel solemni, absque voluntate parentum.*[12]

Un bon nombre de regles monàstiques no expliciten, però, l'edat mínima per a fer la professió, i si que marquen en canvi el temps mínim del noviciat, un any.[13]

10. Milagros Rivera, «Vías de búsqueda de existencia femenina libre: Perpetua, Christine de Pizan y Teresa de Cartagena». *Duoda* 5 (1993) p. 58.

11. Sembla que no hi va haver durant bona part de l'Edat Mitjana una reglamentació clara pel que fa a l'edat mínima per professar. L'Església ha autoritzat les joves a consagrar-se a Déu des de la pubertat, fixada als 12 anys, és a dir, es feia servir per a la vida religiosa la mateixa regla vàlida per al matrimoni. Vid. R. Metz, *La consecration des vierges dans l'Eglise romaine*, Paris, 1954, p. 106-108.

12. Sant Tomàs d'Aquino *Summa Theol.*, q. 88, art. 9.

13. Margarida González Betlinski i Anna Rubió Rodon, «La Regla de l'orde de Santa Clara de 163 un cas concret de la seva aplicació: el monestir de Pedralbes de Barcelona», a *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 3, 1982, p. 13.

Segons les previsions del dret canònic, la professió deu ésser un acte lliure, però evidentment això és contradictori amb l'oblació feta, durant segles, pels pares de les seves filles i fills petits als monestirs i convents per consagrar-los a la vida religiosa. Com diu René Metz, diversos textos antics reproduïts per Gracià indueixen a entendre que el consentiment patern equival a la professió personal.[14]

Sembla que, progressivament, l'antiga pràctica de l'oblació dels menors va evolucionant cap a un sentit més obert: s'estima que la vida religiosa deu ésser un assumpte estrictament personal. Així, en teoria —és a dir, segons el dret canònic—, arribades a l'edat pupil.lar les nenes que havien estat donades als convents pels seus pares eren «lliures» de decidir el seu futur: res no les obligava a assumir les obligacions de l'estat religiós al qual els pares les havien destinades des de ben petites. Però, quina «llibertat» de decidir quan havien estat molts anys, havien crescut dintre de la comunitat i desconeixien la vida de família, la vida al món?

Testimonis de noies que elegeixen el claustre

Cal destacar l'escassetat de testimonis de dones medievals que expliquen i reflexionen sobre les seves experiències religioses, o sobre llurs símbols;[15] també cal dir que ben poques expressen de manera pública i resolta la seva vocació religiosa, és a dir, la seva elecció voluntària de dedicar llurs vides a la vida monàstica. Per la qual cosa els exemples que hem trobat sobre aquest tema els podem qualificar d'excepcionals i tenen un gran interès tant per la història de l'espiritualitat com per la història de les dones. En aquest sentit hem documentat alguns exemples de noies que es neguen a solemnitzar el matrimoni que els han proposat, i al qual fins i tot des de molt joves s'havien compromès, per entrar en religió. Les escasses fonts que hem documentat i que deixen sentir la vocació d'algunes dones responen a dues tipologies molt diferents: per un costat les requestes notarials, per altra banda alguns processos de la cúria episcopal.

14. R. Metz, *La femme et l'enfant...*, p. 84.

15. Milagros Rivera, «Religiosidad para mujeres/ Religiosidad para hombres: sexo y género en el modelo monástico de Fructuoso de Braga (s.VII)», a *Las mujeres en el cristianismo medieval*. Madrid: Asociación Cultural Al-Mudayna, 1989, p. 20.

Volem analitzar sobretot un testimoni, si bé disposem d'alguns altres exemples dos dels quals resumirem breument. Hem escollit un exemple de cada una de les esmentades tipologies. El primer correspon a una requesta notarial, és a dir, a una demanda en nom del dret feta davant de notari, l'any 1391 per la qual un mestre fuster de Barcelona requeria la seva filla perquè es casés; la noia declarava enèrgicament davant d'un notari, de diversos testimonis i del seu pare, que l'obligava a casar-se, que ella es volia fer monja.[16] Reproduïm una part del diàleg entre pare i filla:

> - *Ma filla, ja sabs que jo t'e donat per marit en Pere Salvador, perquè prech-te que ara, en lo temps qui ve de núpcies, fases la solennització del dit matrimoni ab lo dit en Pere Salvador. E d'açò.t prech carament axí com a filla que tu ets mia e que deus servar mos prechs e mos manaments.*
>
> La filla respon: - *Mon senyor, jo he promès a Nostre Senyor Déu de tenir virginitat e aquella vuy tenir e star en orde de qualque monestir.*
>
> El pare insisteix: - *Ma filla requir-te de part de Déu, per çò com est tenguda de obehir a mi en mos manaments, que tu deus fer lo dit matrimoni, en altra manera sàpies que m'en faràs fort despagat.*
>
> La noia es nega: - *Mon senyor, ja us he dit, e altres vegades vos ho he dit menys d'aquesta, que jo vull tenir virginitat et castetat per la promesa que n'he feta, perquè prech-vos que d'açí avant no us em metats de sobre mi, car lo dit matrimoni no'l faria.*

Un altre exemple molt interessant l'hem documentat entre els processos de l'arxiu diocesà; en aquest cas Caterina de quinze anys, també de l'estament menestral barceloní, era òrfena d'un blanquer, va entrar al convent de les Predicadores de Barcelona, tot negant-se a contraure el matrimoni que la família li havia concertat. Caterina fou raptada del monestir pel seu promès, el pare d'aquest i alguns altres homes armats per obligar-la a complir la paraula de matrimoni que havia donat feia tres anys. L'afer fou portat no només davant els

16. AHPB (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona) Joan Nadal «primum liber anni MCCCXCI» s.f. (3 gener, 1391).

tribunals civils pel delicte de rapte,[17] sinó també davant la cúria episcopal que és la que entén en afers matrimonials; és la cort del bisbe la que ha d'obligar la noia o bé a complir el jurament de matrimoni, o bé a vestir l'hàbit i professar com a monja. Reproduïm uns paràgrafs del procés, en primer lloc la denúncia interposada pel futur sogre, com a procurador del fill, que dóna origen al citat procés, recull entre altres coses el següent:

> Caterina... contraxit matrimonium per verba de presenti abta ad contrahendum dictum matrimonium publice et palam, intervenientes presbitero... Dicit insuper quod dicta Caterina, nunch sunt quinque menses vel inde circa, tractantibus aliquibus malivolis personis, intravit Monasterium Predicatricium huius civitatis, et ibidem se inclusit, non tamen sustento habitu moniali immo stat in habitu laycali et asueto. Dicit insuper quod dicta Caterina ore predicat quod vult assumere habitum monachalem de facto, aut non facit, sic detinet in suspenso dictum Johannem, eius maritum, qui si ipsa fieret monacha et professa, intendit contrahere matrimonium cum alia... dictus Johannes supplicat et petit, per vos honorabilem dominum officialem, dictam Catherinam per censuram ecclesiasticam compellet alias debitis jure remediis ad complendum et consumandum matrimonium in facie Sancte Matris Ecclesie, et juxta laudabilem Ecclesie consuetidinem, et per copulam carnalem; vel habitum professionis monachalis eam assumere...

També ens interessa subratllar les paraules pronunciades per la mateixa Caterina amb les quals vol decidir, ella sobre el seu futur, per la qual cosa transcrivim una part de les seves declaracions:

> *- Interrogada perquè estava ella al monestir i ells le n'havien treta.*
>
> Caterina respon:
>
> *- Es ver que ella per inducció de Pasqual Pons, avi d'ella, e d'alguns amichs seus fermà cartes nupcials ab en Johan Olivet,*

17. De moment no hem pogut localitzar el procés penal, però si el procés posterior que es va celebrar després a la cúria episcopal en el qual es citen el context del primer procés. ADB Procés 520 (any 1426).

fill de Gabriel, contra son voler, com no volgués lo dit Johan per marit; e d'asò pot haver tres anys e mig. Aprés ella feu sposalles ab lo dit Johan Olivet i no el volia per marit... per çò que no volie ni li plahie lo dit matrimoni dix a frare Nicholau Aleu de prehicadors, e germà d'ella, no volia per marit lo dit Johan ni altre, ans volie esser monja, per què pregava que la metès en algun monestir.

Sembla que aquesta noia fuig d'un matrimoni no desitjat, d'un promès imposat que no vol per marit. Legalment, desprès d'haver celebrat el matrimoni per paraules de present, era difícil trencar el vincle, per això prefereix entrar en un monestir, tot i que no declara de manera massa explícita la seva vocació religiosa. Tot i que quan la treien del monestir, per la força, ella tot temps cridava: -*No vull marit! lexeu-me star que monge vull ésser.*

Entre la documentació inèdita que hem trobat als nostres arxius que pot il.lustrar una vocació religiosa afirmada directament per boca d'una noia dels darrers segles medievals, hem escollit comentar amb detall les paraules de Francina Pallarès dirigides al seu «espòs» Pere Ferrer, doctor en lleis, pronunciades l'any 1422 a casa de la beguina sor Agnès i transcrites pel notari barceloní Joan Balcebre.[18]

Francina Pallarès

Francina era filla de Jaume Ombau àlias Pallarès, cavaller i conseller reial, domiciliat a Barcelona. A l'Arxiu de la Corona d'Aragó trobem algunes referències sobre la vida d'aquest personatge, sabem que era casat amb una dona anomenada Margarida, de qui no tingué fills; però va tenir dos fills naturals, Jaume i Francina. Francina va ser legitimada l'any 1400 pel rei Martí a petició del seu pare, que era llavors conseller i promotor de negocis de la cort; de la seva mare només sabem que era una dona soltera.[19]

18. Hem tractat de passada aquest tema en l'article : Teresa Vinyoles, Elisa Varela, «Religiosidad y moral social en la práctica diaria de las mujeres de los últimos siglos medievales». A *Religiosidad femenina: expectativas y realidades s.VIII-XVIII.* Madrid: Al-Mudayna, 1991, pp. 46-52.

19. ACA, Reg. 2194, folis. 126v.-127r. (8-3-1400).

Francina tenia un germà, Jaume Pallarès, cavaller, legitimat pel rei Joan l'any 1389,[20] i que alguns autors confonen amb el pare.[21] Jaume, fill, es va casar amb Esclaramunda o Mundina, que li va donar cinc fills[22] i va testar l'any 1424. Ni ell ni els seus descendents no portaran per a res el nom d'Ombau, que només ostenta el pare. Jaume Ombau àlias Pallarès havia estat conseller del rei Joan I des de 1385, era present a les corts de Montsó de 1388 i va ésser processat amb els altres consellers de Joan I a la mort d'aquest l'any 1396, i perdonat pel rei Martí, que el va prendre també al seu servei.[23]

Precisament el pare de Francina va adquirir a finals del segle XIV l'anomenada Torre Pallaresa, casa senyorial de Santa Coloma de Gramenet que va rebre aquest nom perquè va pertànyer durant generacions a la família Pallarès.[24] Jaume Ombau àlias Pallarès era un home influent i ric; no només havia comprat la torre Pallaresa, sinó també el lloc de Nabal al regne d'Aragó, al rei Joan, que ell havia servit des de la infantesa;[25] també feu préstecs al rei Martí.[26]

Francina era doncs d'una família nobiliària, rica, coneguda i influent, tant a Barcelona com a la cort reial. Devia haver rebut una educació acurada i li havien buscat un marit adient, devia saber llegir i escriure, coneixements reservats només a les dones dels estaments

20. ACA reg. 1896 foli. 106v. (26-10-1389). El rei Martí torna a legitimar un fill natural de Jaume Pallarès àlias Ombau que es diria també Jaume, creiem que és la confirmació de la legitimació anterior ACA Reg. 2199, foli 48r.v. (20-02-1403).

21. Es confonen els dos personatges a A. Duran i Sanpere *Barcelona i la seva història*, vol. 1 Barcelona: Curial, 1972 pp. 723ss. i als *Castells catalans*, Barcelona: Dalmau, 1969 vol. 2 pp. 690 ss. A més Duran i Sanpere a *La Torre Pallaresa* creu que Jaume, fill, tenia una filla monja a Vallbona, que segurament confon just amb la dona que estem estudiant, la seva germana Francina.

22. Galceran Pallarès, donzell, que es casà amb Isabel de Gualbes. Francesc Pallarès, cavaller de Sant Joan de Jerusalem, que no podem confondre amb el seu homònim conseller de Barcelona que fou executat l'any 1462 en plena guerra civil. Jaume Pallarès que es casa amb Violant. Joan Pallarès, canonge de Barcelona. Isabel, que es va casar amb Pere dez Coll, doctor en lleis.

23. M. Mitjà, *Procés contra els consellers de Joan I*, BRABLB 27 (1957-58), pàg. 397.

24. Agustí Duran i Sanpere, *La Torre Pallaresa*. Barcelona, 1949.

25. El trobem citat diverses vegades entre els documents de la cancelleria reial, per exemple ACA Reg. 1931 foli 134r. (1391); 22O7, foli 125r. (1399).

26. ACA Reg. 2313 foli 12-2ª (16-11-1407) El rei promet pagar-li abans del març següent 800 florins, deixa com a penyora a Jaume Pallarès un balaix gros.

més privilegiats, això li permetria professar com a monja. Francina s'anomena «esposa» de Pere Ferrer, doctor en lleis, però no pas muller, ja que només havia celebrat les esposalles, és a dir, a qui havia donat paraula de matrimoni, per mitjà del matrimoni per paraula de present.

Hem documentat dos personatges que responen al nom de Pere Ferrer i que foren doctors en lleis, l'un el trobem actuant al costat de Jaume d'Urgell entre 1410 i 1413, i l'altre a mitjan segle XV opina sobre els afers de la reforma municipal a Barcelona. Res no ens permet afirmar que l'un o l'altre fos el promès de Francina.[27] Molt probablement respon a aquesta identitat el Pere Ferrer, doctor en lleis, que actua com a marmessor testamentari del donzell Ramon Ferrer l'any 1423.[28]

Francina tenia almenys 23 anys, potser algun més, i havia arribat ja a la majoria d'edat, o estava emancipada, ja que no intervé per a res el seu pare, ni cap tutor, en la decisió de desfer el casament, segurament acordat pel pare o pel consell de família. L'any 1422, a punt ja de casar-se, va voler anunciar públicament que es decidia per la vida monàstica. Francina, que havia celebrat ja el matrimoni per paraula de present, és a dir, havia pronunciat les paraules rituals que tant el dret civil com l'Església consideraven imprescindibles per establir un pacte d'esposalles, i es titulava com hem dit «esposa» de Pere Ferrer, decideix trencar el compromís i fer-se monja.

Com afirma el mateix Pere Ferrer, encara no havien solemnitzat el matrimoni en faç d'Església ni havien iniciat la convivència en comú; no necessitava doncs el permís del promès per fer-se monja; aquest jurament solemne davant de testimonis es considerava vàlid com a matrimoni, però es podia trencar si la noia mostrava el seu desig d'entrar en religió.

La beguina Agnès

Francina, emancipada de la tutela paterna, sap que no necessita el consentiment del promès per fer-se monja, però vol el seu vistiplau.

27. *Diccionari Biogràfic*, vol. II. Barcelona: Albertí, 1968 p. 205.- Carme Batlle *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XIV*. Barcelona: CSIC 1973 pp. 348, 504.

28. Testament publicat per J.M. Madurell *El pintor Luis Borrassà*. vol. 3, p. 231, doc. 692.

Per aquesta raó el cita davant de notari en un lloc ben curiós, a la casa de sor Agnès, dona «de vida i conversació honesta», al carrer que va del Carme a Valldonzella.

Identifiquem sor Agnès amb una beguina que havia adquirit fama entre la burgesia barcelonina.[29]

Agnès havia optat per una altra vocació, havia renunciat a formar una família, però vivia la seva castedat en el món, seguint la via del beguinatge que des del segle XII seguien a tot Europa diverses dones de la burgesia.[30] Agnès vivia el seu compromís amb Déu i amb els altres, dins del món, aconsellava, pregava, ajudava, ensenyava. Les beguines formen un moviment internacional nascut de les necessitats espirituals de les dones urbanes i eren acollides de forma favorable per les dames barcelonines fins i tot algunes beguines foren properes a la reina Maria de Luna.[31]

Tenim diversos testimonis que ens parlen de la vocació de sor Agnès: era portuguesa i la trobem documentada a Barcelona ja l'any 1408 i integrada en una tasca religiosa en contacte amb les dones de la burgesia. En els rebuts de la marmessoria d'Angelina vídua de Pere de Perets, mercader, podem llegir:

> *... ego Agnes de Portogal, baguina habitatrix Barchinone, in hospicio domina Na Closa.*[32] *nomine meo proprio et nomine etiam aliarum domine beguinarum sociarum mearum... confiteor quod... solvistis michi...quinquaginta solidos monete Barchinone de terno quos dicta deffuncta michi et aliis duabus beguinis sociis meis in dicto hospicio commorantibus legavit in eius ultimo testamento.*[33]

29. Núria Coll, «Documentación notarial relativa a los pobres en la Cataluña del siglo XV». A *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval.* Barcelona, 1981-92 pp.308-311.

30. Elena Botinas, Julia Cabaleiro, «Mediacions i autoritat femenina en l'espiritualitat de les dones medievals». *Duoda*, 7 (1994), pp. 125-142.

31. Aurea Javierre. *Maria de Luna reina de Aragón.* Madrid, 1942, pp. 237-238.

32. Entre els pagaments de la marmessoria de Francesca vídua de Guillem de Busquets es paguen 33 sous a Sibil.la vídua de Bernat Sa Closa, mercader de Barcelona, per sustentació de la vida d'unes persones pobres. (Bernat Nadal manum. 1407-1417, fol. 6v. 30, març 1407).

33. AHPB Bernat Nadal, Quintus liber apocarum diversorum manumissoriarum foli 126v.

Dos anys després rep de la marmessoria de Joaneta, muller d'Esteve Sabater, notari, onze sous perquè havia llegit els Salms per la seva ànima, segons disposició testamentària de la difunta.[34] Una altra dona amb la qual mantingué molt bones relacions fou na Estància, que era l'encarregada dels infants abandonats acollits a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. Estància va encomanar dues nenes de l'hospital a una beguina, de qui no es diu el nom, que vivia reclosa a Santa Margarida, és a dir, a la capella de l'Hospital de Sant Llàtzer, on sabem que hi havia una comunitat de beguines. La reclosa de Santa Margarida es comprometé amb na Estància a ensenyar a llegir i a escriure a les dues nenes; però aquestes van emmalaltir, una va morir a Santa Margarida i l'altra se la va emportar sor Agnès a casa seva, segurament per tenir-ne cura en la malaltia, però també va morir. Llavors Agnès es va fer càrrec d'una altra nena de l'hospital.[35]

No ens ha d'estranyar, doncs, que Francima Pallarès, una noia amb inquietuds religioses, tingués contactes amb l'esmentada beguina; potser l'havia alliçonada o l'havia aconsellada, devia haver estat la seva mestra o la seva confident en la voluntat d'entrar en religió i potser l'havia encoratjada a trencar el seu compromís matrimonial i fer-se monja com desitjava.

És precisament a casa d'Agnès on acudeix Francina per l'octubre de 1422. Aquesta casa havia passat a Agnès l'any 1414, a la mort de Maria, vídua de Guillem Busquets, de l'ofici del mestre racional del rei, que deixava com a marmessora del seu testament, junt amb els seus fills, Agnès, beguina portuguesa; a més llegava una casa que la testadora tenia prop de Montalegre, al carrer que anava al monestir del Carme perquè la donessin a alguna persona de vida honesta.[36] La mateixa Agnès rebria aquesta casa, que segurament convertiria en un petit beateri i on vuit anys després es reunirien Francina i el seu promès,

34. AHPB Pere Granyana, Manual 9 (1410-1411), foli 12r.

35. *Item a 12 del mes de juny del dit any (1418) fou mesa per madona Estància, Constancina, infanta del Hospital, ab sor Agnès, sens carta e sens neguna condició sinó que si son pare venia que'l li donàs. E la damunt dita Constàncina és sana e bona fadrina e és de adat de XII anys, e està al carrer qui va a Muntalegra devant lo portal de l'ort del Carme.* Arxiu de l'Hospital de Sant Pau, *Memorial dels infants qui són exits del Spital de Santa Creu de Barchinona (1401-1446).*

36. AHPB, Pere Pellicer, Llibre Testaments 1402-1435, folis. 129r.-131v. (8 octubre 1414).

davant la beguina i dos capellans portuguesos que actuen com a testimonis, la nacionalitat dels quals ens fa reafirmar en la idea que és la mateixa Agnès i la mateixa casa.

La vocació de Francina

Francina no es va voler casar perquè havia optat per dedicar la seva vida a Déu, fins i tot havia triat el monestir en el qual pensava decididament retirar-se, volia fer-se monja al monestir cistercenc de Vallbona de les Monges.

El monacat oferia la possibilitat d'acollir l'excedent de fills i filles de les millors famílies, que així regulaven la dispersió del patrimoni; no podem deixar de constatar que la majoria de monges eren destinades al convent per llurs pares sense la seva voluntat, això no vol pas dir que després no poguessin ser unes religioses exemplars. Però certament el monacat femení també era l'única possibilitat que tenien les dones d'accedir a la formació intel.lectual i a un tipus de vida considerat superior al matrimoni. L'Església medieval veia el matrimoni com un estat espiritual inferior al del celibat; en aquest context en el qual el monacat té una posició predominant, és normal que la vida monàstica sigui atractiva per a algunes dones.[37] Els monestirs podien ser doncs també un pol d'atracció per a algunes noies que de forma voluntària, i mogudes per una vocació religiosa, es decidien per la vida contemplativa.

Francina Pallarès, una dona de la noblesa que ja havia passat la seva adolescència i que pensem que tenia una certa formació, decideix voluntàriament fer-se monja. El document que presentem conté la conversa mantinguda amb el seu espòs per trencar el compromís matrimonial. No ens mostra una fugida davant d'un matrimoni no desitjat, sinó una vocació religiosa, insisteix que vol complir la voluntat de Déu:

37. El matrimoni, tot i ser considerat un sagrament, no té una valoració tan positiva com el claustre, ja que només se'l considera un remei per la concupiscència i la debilitat humana. A. Vauchez, «La pitié populaire au Moyen Age. Etat des travaux et positions des problèmes». *La pitié populaire au Moyen Age.* Paris, 1977, pp. 129-131. Angela Muñoz, *Mujer y experiencia religiosa en el marco de la santidad medieval.* Madrid: Asociación Cultural Al-Mudayna, 1988, pp. 47-48.

> *Déus m.a mès en lo enteniment que jo m'ordon al seu servey. E per çò he proposat d'entrar en lo monestir de Vallbona e ferme monja professa d'aquell, a fi que tota ma vida en lo dit monastir servesque a Déus.*[38]

La seva afirmació és contundent, ha rebut la crida de Déu i vol servir-lo, a més ha elegit la manera de fer-ho, vol entrar en un monestir concret de l'orde del Císter, on hi ha altres dones de la noblesa i del patriciat urbà, la majoria d'elles destinades al claustre des de petites; però Francina ha escollit personalment aquest camí.[39]

El monacat és la gran expressió religiosa medieval: el refús del món, la renúncia al sexe i a la possessió es veuen com a condició necessària per a ascendir, més enllà dels límits i dels obstacles que imposa el cos i la història, fins a arribar a Déu: justament perquè el monacat vol arribar a Déu sense mediacions terrenals, deu renunciar a la història.[40]

Hem trobat altres exemples, si bé cal dir que escadussers, de noies que trenquen el seu compromís matrimonial per entrar en religió, però de vegades sembla més aviat que fugen d'un matrimoni no desitjat que no pas que respongui a una veritable vocació religiosa meditada i conscient.

No sembla que Francina Pallarès tingués una relació difícil amb el seu promès, que coneixia i respectava:

> *... attenent que jo ço sposada vostra, jatsie que so certificada, que pus lo matrimoni no és stat solemnitzat ne confirmat, yo pogués entrar en lo dit monastir sens voluntat, consentiment o licència vostres, però axí com fins vuy no he volgut res fer sens vostre voler e pler, per çò vos prech instantment que ab licència, voluntat, beneplàcit e consentiment yo puxe complir la voluntat de Déus, la qual és de mi entrar en religió e servir-lo en aquella.*[41]

38. AHPB, Joan Balcebre, Manuel, 1422-1423 s.f.

39. Margaret Wade Labarge, *La mujer en la edad Media.* Madrid: Nerea, 1988, Sobre les religioses, veure pp. 131-184.

40. F. Bertini (edit.), *La mujer medieval*, Madrid: Alianza Edit., 1991, p. 207.

41. AHPB, Joan Balcebre, Manual, 1422-1423 s.f.

Aquesta submisió a una persona que legalment no hi tenia cap dret ens fa pensar que en Pere Ferrer, doctor en lleis, podria ser més gran que no pas ella, o que la noia des de petita havia estat destinada a ésser la seva muller; però si és així, per què s'havia ajornat tant la solemnització del matrimoni? Podem suposar que per la vocació religiosa de Francina, que devia haver anat allargant la data del seu casament.

Moltes coses ens resten per aclarir; de tota manera, sabem que ella va seguir el camí que s'havia traçat. L'any 1431 la documentem com a monja professa de Vallbona, tal com havia estat el seu desig. Sabem que el 22 d'octubre d'aquell any va fer procuració a favor del seu cosí Romeu Pallarès,[42] procuració firmada dins del propi monestir, en la qual ella es defineix com *monialis monasterii Sancte Marie Vallis Bone, ordinis cisterciensis*; són testimonis de la firma del document l'abadessa Blanca de Calders, la priora Geraldona Terrera[43] i una monja anomenada també Geraldona, el confirma Pere de Pou, rector i notari públic de l'església de Santa Maria Vella de Vallbona.[44]

L'any següent, Romeu Pallarès, com a procurador de Francina, li defensava la rendes que havia de passar-li la seva cunyada Esclaramunda, vídua de Jaume Pallarès. Finalment aquesta s'avingué a atorgar a la monja un violari de vuit lliures i 15 sous anuals i li assegura el pagament sobre els Molins del Mar de Barcelona, que ella administrava com usufructuària dels béns del seu difunt marit i com a tutora dels fills.[45]

És a dir, que Francina va entar a Vallbona a l'època de l'abadessa Blanca de Calders (1422-1446) i que degué assistir a moments de molta

42. Romeu Pallarès era cosí germà de Francina, fill d'un germà del seu pare, que era ciutadà de Barcelona. El fill de Romeu, Francesc, partidari de Joan II, fou executat l'any 1462, durant la guerra civil; fa constar en el seu testament redactat poc abans de complir-se la sentència, que era fill de Romeu i Aldonça. Núria Coll, «Una compañía barcelonesa para el comercio de paños». *Anuario de estudios Medievales*, 5 (Barcelona, 1968), p. 355.

43. Els Terrer eren una important família de burgesos barcelonins; una altra dona d'aquesta família, Brígida Terrera, estava al front de les beguines barcelonines l'any 1448, de manera que s'anomenaven «Terreres». AHCB Daliberacions, any 1448, folis. 171r.-172.

44. AHCB Joan Franch Major, Manual 21 (2-4-1432)

45. Consta que havia estat anomenada tutora pel veguer de Barcelona Guillem de Bordils el 22 d'abril de 1426.

activitat constructiva a Vallbona.[46] No sabem perquè Francina va escollir precissament aquest cenobi, altres dones del seu llinatge havien entrat a Valldonzella o a Sant Pere de les Puelles. Francina va triar personalment aquest monestir, ben apartat del món, però que gaudia de gran fama per tot Catalunya i on ja des de la seva fundació s'acollien dames de la noblesa. En les esmentades comunitats s'accentuava la procedència elitista de les dones que hi professaven; només uns nivells mínims de riquesa possibiliten l'entrada en aquests monestirs.

Santa Maria de Vallbona, vivint sota la regla del Císter,[47] comptava des de la seva fundació amb un bon nombre de monges. En una visita de finals del segle xv consta que hi havia 26 monges professes; era entre els benedictins i els del Císter el que tenia més monges de Catalunya.[48] Per aquells anys en què s'imposà la reforma als monestirs femenins, la nostra monja ja devia estar soterrada sota el claustre que ella havia vist bastir.

46. J. Lladonosa, *Real Monasterio de Santa Maria de Vallbona.* Lleida: Ed. Leridana, 1957.

47. Sobre l'Orde del Císter: L.J. Lekai, *Les moines blancs. Histoire de l'ordre Cistercien.* Paris: Ed. du Seuil, 1957.- Leon Pressouyre i Terryl N. Kinder (dirs.) *San Bernad et le monde cistercien.* Paris CNMHS/Sand, 1990.

48. Tarsicio de Azcona, «Reforma de religiosas benedictinas y cistercienses en Cataluña en tiempo de los reyes católicos. *Studia Monastica*, 9 (Montserrat, 1967), p. 75.

DOCUMENT

1422, novembre, 24. Barcelona

Acord firmat davant del notari Joan Balcebre, entre Francina, donzella, filla del cavaller Jaume Ombau àlias Pallarès, i el seu promès Pere Ferrer, doctor en lleis de Barcelona. Ambdós es reuneixen a casa de la beguina sor Agnès, on Francina demana al seu promès el beneplàcit per desfer el compromís matrimonial, ja que volia fer-se monja del monestir de Vallbona.

AHPB Joan Balcebre, man. 1422-1423 s.f. 131/3

Noverint universi, quod anno a Nativitate Domini millesimo CCCC° vicesimo secundo, die vero martis vicesima quarta novembris, in mei notarii et testium infrascriptorum, ad hec specialiter vocatorum et assumptorum, presencia personaliter constituti; in quibusdam domibus sive hospicio habitacionis venerabilis domine sororis Agnetis, honeste vite et conversacionis, sitis in quodam vico transverso qui transit de monasterio Beate Marie Montis Alagris, ad monasterium Beatre Marie de Carmelo, civitatis Barchinone; honorabiles Petrus Ferrarii, legum doctor, civis dicte civitatis, et Ffrancina, domicella, filia honorabilis Jacobi Ombau, alias Pallarès, militis, in dicta civitate Barchinone domiciliati, et sponsa dicti Petri Ferrarii.

Et cum dicta Ffrancina voluerit, ut dixit et proposuerit, ingredi monasterium Vallis Bone, diocesis Tarrachonensis, ordinis cisterciensis, pro moniali ipsius monasterii, et in ibi toto tempore vite sue Domino famulari; et in his, ut dixit, voluerit assensum et voluntatem dicti sponsi sui. Idcirco dicta Ffrancina in presencia mei notarii et testium infrascriptorum dixit verbo eidem sponso suo, ibi presenti, hec vel similia verba in effectu:

«Mossen, Déus m.a mès en lo enteniment que jo m'ordon al seu servey. E per çò he proposat d'entrar en lo monestir de Vallbona e fer-me monja professa d'aquell, a fi que tota ma vida en lo dit monastir servesque a Déus. E attenent que jo ço sposada vostra, jatsie que so certificada, que pus lo matrimoni no és stat solemnitzat ne confirmat, yo pogués entrar en lo dit monastir sens voluntat, consentiment o licència vostres, però axí com fins vuy no he volgut res fer sens vostre voler e pler, per çò vos prech instantment que ab licència, voluntat, beneplàcit e consentiment yo puxe complir la voluntat de Déus, la qual és de mi entrar en religió e servir-lo en aquella, segons dit és.»

Et dictus honorabilis Petrus Ferrarii, videns propositum et intencionem dicte sponse sue, verbo[49] respondit predictis per hec[50] vel similia verba in effectu:

«Donzella, ver és que attenent que vós e jo solament som sposats, e que lo matrimoni no és stat solenitzat ne per còpula consumat, vos podets entrar en religió

49. *Verbo*, interliniat.
50. Segueix *verbo*, ratllat.

sens consentiment e voluntat de mi; però pus que a vós és plasent de voler.o fer a voluntat e consentiment meu, jo no[51] volent contradir a la vostra voluntat, la qual és en servir Déus.[52] Jatsie que mon consentiment no y fos necessari, vos atorch e don mon consentiment e voluntat e beneplàcit que vós, vos[53] façats monga professa del dit monastir de Valbona e de qalsevol altre monastir qui a vós sie plasent e entenets que puxats[54] bén servir Déu en religió, e yo en lo món puxe fer obres a Ell plasents».[55]

Et predictis sic peractis incontinenti, tam dictus Petrus Ferrarii quam dicta Ffrancina, pecierint de premissis omnibus eis et utrique eorum fiere et tradi unum et plura publicum seu publica instrumenta, per me notarium infrascriptum in fidem et testimonium premissorum.

Acta fuerunt hec Barchinone die, loco et anno predictis, presentibus discretis et honestis viris Alvaro[56] Petri et Stephano Laurencii, presbiteris oriundis regni Portugalie, et dicta etiam domina sorore Agnete, ad hec pro testibus vocatis specialiter et assumtis, ut superius est expressum, ac me Johanne Balcebre notario infrascripto.

51. *No* interliniat.
52. Des de *contradir*, fins a *Déus*, interliniat.
53. vos, interliniat.
54. *que puxats*, interliniat.
55. Des de *en religió*, fins a *plasents*, interliniat.
56. Hi deia *Arnaldo*, ratllat, esmenat per *Alvaro*, interliniat.

UN TESTAMENT CANONICAL (16 D'AGOST DE 1561)[1]

RAMIRO VIOLA I GONZÁLEZ

El canonge de la catedral, avui Seu Vella, de Lleida, Miquel de Gilabert, atorgà el seu darrer testament el 16 d'agost de 1561, davant del notari públic, auctoritate *Apostolica et Regia*, de Lleida i escrivà del capítol de la catedral lleidatana, Onofre Baramon, prevere, que havia estat, de la diòcesi de Vic.

En el citat testament nomenava marmessors els qui fossin priors de les confraries de preveres de Sant Salvador i Santa Maria la Vella, al temps de la seva mort.[2]

Manifestava, el sentit bíblic, que era sant i saludable oferir sacrificis eucarístics pels difunts (Mc 12, 43).

Volia instituir una capellania a lloança i glòria de Déu totpoderós, de la digníssima i sacratíssima Verge Maria i de tota la cort celestial, sota la reverència, nom i honor de la Mare de Déu del Pilar, per a la salvació de la seva ànima de canonge, dels seus pares, benefactors i de tots els fidels difunts.

La capellania instituïda amb els seus béns i sota la invocació de la Verge del Pilar, radicaria a la catedral de Lleida, en un altar que es construiria i tindria la mencionada advocació mariana del Pilar.

Els priors marmessors desitjaven complir amb aquesta comanda

1. La documentació aportada es troba a l'arxiu diocesà de Lleida. Olasso 1 i 76 g.

2. Confraries religioses-laïcals, fundades a la catedral de Lleida, als claustres, possiblement procedents de l'església mossàrab lleidatana.

com ho era la darrera voluntat de Miquel de Gilabert. Ho farien en nom de Crist que va fer la institució eucarística abans de la seva Passió i disposà que es celebrés en memòria d'Ell.

En tot actuarien segons la voluntat i amb llicència del bisbe que fos o del seu vicari general.

Els priors marmessors d'ara ho farien amb autoritat delegada pel bisbe de Lleida, Antoni Agustín —1561-1576— i, en nom del bisbe, del seu vicari general, Onofre Moliner.

Miquel de Gilabert havia manifestat en el seu testament el desig que la capellania o el seu altar del Pilar s'hauria de fer a la capella dedicada a la santa italiana Caterina de Siena, ubicada prop de les fonts baptismals.

A la mencionada capellania se li donaria el doble dels guanys i distribucions de les hores canòniques que rebien els canonges.

Al mateix temps als canonges presents al cor i a la catedral i als altres oficis divins, tant si eren de dia com de nit, per caritat i per augmentar els béns i culte de la catedral, se'ls donaria la quantitat de 1.000 lliures, moneda barcelonesa, que podrien donar-se mitjançant censals anyals.

Els marmessors pregaven el degà i canonges que volguessin acceptar tant la deixa de la capellania com la canonical i que valgués en tots els oficis i hores canòniques diürnes i nocturnes.

Gilabert també dotava la capellania del Pilar amb 50 lliures, moneda barcelonesa, de renda anual, procedents de capbreus o rèdits que fessin la ja indicada suma de 1.000 lliures i que es guardarien en lloc segur, amb consentiment i beneplàcit del degà i canonges, destinades a construir l'altar del Pilar, dins la capella de Santa Caterina de Siena.

Allí s'hi faria un retaule decent d'alabastre i s'hi incorporarien dos corporals que Gilabert tenia a casa seua. Els marmessors cuidarien de fer una reixa de ferro al voltant de la capelleta del Pilar, un calze i patena de plata, els ornaments i altres objectes necessaris per al culte diví en el l'altar a erigir; només una sola vegada. Després, ja establerta jurídicament la capellania, fóra responsabilitat de qui obtingués la capellania. A qui toqués obtenir-la «quando deficient».

Determinava que la capellania estigués sota el nom i invocació de la Mare de Déu del Pilar i que la seua festa es celebrés el dia de la Mare de Déu d'Agost, això és, l'Assumpta. Era així com es feia en altres capelles de la Seu.

Gilabert donava al degà i capítol catedral la pecúnia tanta com en fes falta per a la fundació d'una llàntia permanentment encesa, de dia i de nit, davant la imatge del Pilar a fi i efecte que es mantingués il.luminada i es fes provisió d'oli i el que calgués i ho fes el subsagristà de la catedral, com ja ho feia amb les llànties de l'altar major.

Per a major dotació de la capellania hi adjuntava la casa que, ara ell, Gilabert, habitava dins la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Andreu. La casa de la seva habitació confrontava, pel davant, amb via pública, que pujava cap a la catedral; pel darrere amb un pati obert i camí públic. D'un costat, amb la casa de l'honorable Mn. Pere Navés. Per la part de tramuntana, amb la casa de Francesc Erinyes, forner, i de l'altra, amb la plaça que hi havia davant la casa del dit Erinyes i de l'ardiaconat major i amb altres veïns. La donava tota amb el celler, carretells i tots els drets o pertinences.

En cas que la mencionada casa fos desmembrada de la capellania del Pilar per l'autoritat apostòlica o per altra via, manera o forma, en tota o en part, llavors, segons la disposició testamentària de Gilabert se'n faria donació a l'hospital general de la Ciutat de Barcelona.

Com havia de fer-se la capellania

L'esmentada capellania fóra de patronat laïcal dels Gilabert, fos qui fos l'hereu de la casa pairal d'on ell, Gilabert, procedia.

Ara ho era el Magnífic Francesc de Gilabert, fill i hereu universal de Joan de Gilabert, senyor del poble de Tudela de Segre i casa principal dels Gilabert.

El mode i manera de fer la disposició del seu testament ho deia així:

> La qual Capellania vull que sie de patronat dels Gilabert qualsevulle que sie hereu de la casa de hont jo so procreat y que sie del linatge dels Gilaberts; ço es apres mort de miquel Gilabert nebot i patge meu, lo qual vull sie patro de sa vida y pugue presentar a qui vulle aixi del linatge com fora del linatge y apres mort sua sie patro lo hereu de la casa de mon pare com dit es y hage de presentar per mos marmessors en dita Capellania y sie lo sobredit y nomenat miquel de Gilabert nebot y patge meu y per a fer dita presentacio tantum constituesch patrons als dits

marmessors meus perque pregue a deu per la meva anima y apres de mort sua ho quant vagara sempre que ni haura del nom dels Gilaberts que lo mes proxim praeferesque y si ni haura molts y del nom y tots en un grau aleshores lo mes docte praeferesque y no havent ni del nom lo mes proxim praeferesque y que haventne molts y no del nom y tots en un grau lo mes docte praeferesque y quant lo cas se ofereixa de haver plets ni questions en los casos sobredits per declarar qui es mes docte vull y orden que en tal cas lo qui llegira la Cathedra de Theologia ordinaria y lo que llegira y tindra la primera cathedra de Canones en lo Studi General de Leyda qui vui son y per temps seran sian jutges y determinadors per evirar plets ni fer processos y si los predits Reverents y egregis doctors no sen poran havenir que sie tercer lo Reverendissimo Senyor bisbe de Leyda qui vui es o per temps sera y ell hage aderir a la part li acusara la consientia y en aquella determinació hagen de estar tots entenent empero trobantse dit R.mo Senyor bisbe en la Ciutat de Leyda y no essent en dita Ciutat aleshores sie enlloch seu tercer lo qui sera vicari general y official de la Reverendissima Senyoria y tingue lo mateix poder com lo Senyor bisbe en determinar y declarar en dit cas ço es qual es mes docte y per major declaracio dich y vull que dita Capellania sie de Patronat laycal y que sien patrons los que seran hereus de la casa de hont jo so procreat del nom dels Gilaberts en la forma sobredita y si faltara lo nom dels Gilabert vull lo mes proxim del linatge sie patro y si ni haura molts y tots en un grau tots sien patrons y si per cas faltaven los del nom y del linatge «quod Deus avertat» en tal cas fas e elegesch en Patrons de dita Capellania lo Reverent Capitol de la seu de Lleyda y lo Reverent Prior de la Confraria de Sant Salvador de dita Seu qui vui es y per temps sera y per mes declarar ma intentio aixi per als uns Patrons com per als altres dich que sempre que hauran de presentar del nom de Gilaberts o del llinatge abaste que tinguen corona los tals praesentats y quant hauran de praesentar lo Reverent Capitol y lo Reverent Prior de Sant Salvador aleshores no puguen praesentar sino fill eo fills natural ho naturals y nat ho nats dins la vila de Cervera del Principat de Cathalunya y que sie ja ordenat de missa «et non aliter nech alio modo», sobre asso mirant ne ses concienties y los qui se opposaran hagen de esser admesos y lo qui sera mes docte hage de obtenir dita Cappellania y per aquest cas tambe fas jutges lo qui tindra y llegira Cathedra de Theologia ordinaria y la primera Cathedra

de Canones en lo studi general de la Ciutat de Leyda y hagen de estar a la determinatio sua y si per cas no se havenien dits Reverents y egregis doctors fas y elegesch y vull sie tercer lo Reverendissim Bisbe de Leyda qui vuy es ho per temps sera en la forma sobredita entenent empero en cas que doctors no se havinguen com es dit es y aleshores hagen de estar a la determinatio de la part ha hont lo tercer se aderira encarregant sobre aço ses consienties.

Execució del testament (16 d'agost de 1551)

En aquest temps, els marmessors, Antoni Moreno, prevere, beneficiat de la catedral i prior de la confraria de Sant Salvador; i Domènec Moreno, prevere, prior de Santa Maria la Vella, en nom de Miquel Gilabert, decidiren que la capellania, fundada per l'esmentat canonge, al cor, fos del costat del degà i que allí i a les processons tingui el lloc immediatament després del capellà dit, vulgarment, «del Comte de Barcelona» Ramon Berenguer IV.

Vestiria la pell grisa a l'hivern, segons costum canonical, i rebria les distribucions quotidianes tal i com és explicat abans.

El prevere, fos qui fos, tindria l'obligació de resar per l'etern descans de l'ànima de Miquel de Gilabert, dels seus difunts i de tots els qui haguessin mort en la pau del Senyor.

Perquè era just i conforme a raó, decidiren que el servidor de l'altar havia de viure de l'altar (1 Cor. 9,13) i feien ús de la facultat donada pel fundador als marmessors. Per a dotació de la capellania i manteniment del capellà li donaven, amb títol jurídic, la irrevocable adjudicació «quae dicitur inter vivos» i assignaven a Déu, a la Verge Maria, a la capellania i el prevere com a usufructuari i patró, i els seus successors com a propietaris els censals morts infrascrits.

Els quals censals eren els següents:

- el censal mort i creat d'una pensió de 50 sous, que era de 50 lliures, que, cada any, pagava el pagès lleidatà Pere Constantí i els seus hereus, el dia 25 de febrer, segons document públic fet i testificat pel notari públic de Lleida, Josep Oronos, el 25 de febrer de 1548, a Lleida.

- un altre censal, com tots en idèntiques condicions de mort i creat, d'una pensió de 100 sous, procedent d'una quantitat de 100 lliures que, anualment, pagaven i tenien obligació de pagar, l'honorable batlle, jurats, universitat i persones singulars del poble d'Alfarràs, el 25 de maig, com ho demostrava el document públic atorgat pel *quondam* notari públic de Lleida, Pere Munyós, el 25 de maig de 1555;

- també tot aquell censal d'una pensió de 200 sous, que procedia d'un patrimoni de 240 lliures, que estaven obligats a pagar i pagaven anualment, Elisabet Gort, viuda del magnífic senyor Pere Arnau Gort, doctor en dret i regent la Cancelleria reial, del Principat de Catalunya, i del magnífic senyor Francesc Gort, donzell, difunt, «carlanus de Sidamunt»: i el Rnd. Gabriel Gort, de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, avui hereu dels dits Gort, mitjançant instrument públic atorgat pel *quondam* notari públic de Lleida, Pere Munyos, el 19 de juny de 1556;

- igualment tot aquell cens de pensió anyal de 50 sous procedent del patrimoni que donava cada any el venerable Onofre Baramon, porcionari de la catedral de Lleida, hereu de la seua casa, el 22 de desembre, mitjançant instrument notarial testificat per Miquel Joan Cabull, notari de Lleida, el 22 de desembre de 1551;

- així mateix el censal de pensió anyal de 80 sous que li pagava el venerable Francesc Vila, prevere i beneficiat de la Seu de Lleida, fet l'1 de maig, per mitjà d'instrument notarial testificat pel notari lleidatà Onofre Baramon, prevere i escrivà del capítol de la Seu de Lleida, el dia 1 de març de 1554;

- ultra el censal de pensió de 100 sous anyals, del patrimoni de 100 lliures, moneda barcelonesa que cada any pagava l'honorable Salvador Solsona, *quondam*, barretaire, de Lleida, i, ara, els seus hereus, el 4 de juliol, segons escriptura feta i testificada pel notari de Lleida Tomàs Polo, el 4 de juliol de 1565;

- un altre censal de pensió de 64 sous, cada any, procedent d'un patrimoni de 64 lliures que cada any pagava el venerable Salvador Sisteller, prevere i beneficiat de la catedral de Lleida, el que

constava amb document públic del 23 d'abril, certificat pel notari infrascrit, el 23 d'abril de 1574,- Antoni Flors.

Tota aquesta suma de censals era de 1.000 lliures en porcions de 50 lliures de pensió anual que ells, els marmessors, cedien i transferien a la capellania i al capellà i als seus successors tant en fruits com en patrimoni, en el cas de fer-se la lluïció. Tot el capital procedent de lluïcions de censals i de qualsevol altre ingrés o del preu de les seves vendes es col.locaria en el sagrat de la catedral a disposició del beneficiat i dels patrons de la mencionada capellania i dels seus successors. No es trauria de l'indicat lloc si no era per posar-lo en altre lloc segur fet o fet fer en nom i a obra de la indicada capellania i dels seus patrons, amb autoritat, voluntat i decret del bisbe de Lleida o dels seus vicaris generals «in spiritualibus et temporalibus» en conformitat amb les Constitucions Sinodals Ilerdenques, dient que es feia en virtut d'aquest instrument jurídic «intimantes et notificantes» en forma de carta, en tot o en part els comuns o persones singulars que prestaven els indicats censals i a qualsevol persona que li correspongués en força dels censals enumerats.

Així, aquesta fundació, dotació i cessió, els marmessors la feien com millor era en dret i en bé de la capellania, del seu beneficiat o possessor i dels seus patrons i successors jurant per les seues ànimes a Nostre Senyor i sobre els 4 evangelis, tocats amb les seues mans.

Totes les altres disposicions foren sempre ratificades i vàlides i firmes amb l'obligació de tenir-les i observar-les talment que ningú no les podria contradir en cap nom o cap altra raó o motiu.

Però com que per a pagar les indicades 1000 lliures al degà i canonges de la Seu de Lleida per participar en els guanys i distribucions de la capellania, i les 100 lliures, sempre en moneda barcelonina, per a la servitud de la llàntia perpètuament encesa davant l'altar de la capellania, els marmessors no posseïen els diners en pecunia numerata o numerable, ells, Antoni Moreno, prior de la confraria de Sant Salvador, i Domènec Moreno, prior de la confraria de Santa Maria la Vella, cedien al degà, canonges i als seus successors i als administradors dels aniversaris majors de la catedral «et quibus volueritis perpetuo censualia mortua infrascripta»:

– en primer lloc un censal, anul.lat i convertit en béns, de pensió anual de 240 lliures, de moneda barcelonesa, que pagava cada

any el 24 de maig el batlle, jurats i poble de la vila de Castellnou de Seana d'Urgell, fet amb escriptura pública, atorgada per Joan Polo, *quondam* notari de Lleida, el 24 de maig de 1535;

– en segon lloc un censal en iguals condicions, que pagaven el batlle, regidors i universitat de Bellpuig i de Golmés, el 15 de juliol, segons escriptura notarial feta pel *quondam*, notari de Lleida, Antoni Joan Tàrrega, el 15 de juliol de 1533;

– un censal semblant amb pensió de 120 sous procedent d'un patrimoni de 120 lliures, pagades cada any per la universitat de Torre de la Meu i que constava en una escriptura pública, testificada pel notari públic de Lleida Josep Revert, el 30 de maig de 1571;

– un altre censal de pensió anyal de 200 sous, d'un patrimoni de 200 lliures, que pagava, anyalment, «honorabiles Baiulus Jurati universitas et singulares personae villae de Linyolae die undecima mensis decimo, segons escriptura feta pel *quondam* notari lleidatà Pere Munyós, l'11 d'octubre de 1557;

– el següent censal de 200 lliures, d'un patrimoni de 200 lliures, pagadors, tots i cada un dels anys, pel poble d'Almenar, com figurava en l'escriptura testificada pel notari infrascripte, el 27 d'abril de 1568, tant en fruits com en diners en cas de lluïció i tots els drets i emoluments dels censals per a fer la suma de 1.000 lliures degudes al degà i canonges de la Seu de Lleida;

– referent a la fundació i manteniment de la llàntia, que cremaria sempre davant la imatge de la Verge del Pilar, hi aplicarien, sens limitació temporal, el censal de 100 sous anyals provinents del patrimoni de 100 lliures, que tributaven «Annis singulis honorabiles Baiulus Jurati universitas et singulares personae villae de Agramunt», el 5 de novembre, en virtut d'escriptura feta el 5 de novembre de 1569, pel notari de Lleida Josep Revert, el mateix en fruits que en patrimoni, en cas de fer-se la lluïció i amb tots els drets i emoluments que acompanyarien el censal.

Tots aquests béns indicats els tranferien amb dret de domini i

possessió perpètua i irrevocable al degà i capítol catedral ilerdenc «sine contradictione et impedimento nostri et nostrorum dicto nomine in his successorum et alterius cuisve personae».

Després d'una llarga i reiterativa peroració, exposada en termes jurídics, designaven els procuradors encarregats d'executar la decisió presa pels marmessors del canonge Miquel de Gilabert. Foren: l'honorable Gironi Solà i Felip Saura com a esrivans i Raimond Aventí consídic, tots ells habitants de i en Lleida, «et quemlibet eorum in solidum». Prometien acceptar sempre el que farien els procuradors dels marmessors. Tindrien en compte el decret del bisbe Antoni Agustín, bisbe de Lleida, o del seu vicari general, gràcies al qual fóra possible la institució de la capellania del canonge Gilabert. Ho juraven per les seues ànimes, davant Déu i els 4 evangelis, que tocaven amb les mans i ho feien amb plena, total, absoluta i lliure voluntat. Així ho deien Antoni i Domènec Moreno, els priors de les confraries, radicades a la Seu de Lleida: «Actum est hoc Ilerdae die 29.IV. Anno a n. d. 1564».

Ho signaven i juraven els mencionats priors. També l'honorable Miquel Fraxanet, prevere; el magnífic Andreu Biosca, batxiller en dret, i Joan Aranyó, pagès de Lleida, com a testimonis «ad praemissa omnia et singula vocatis rogatis specialiter et assumptus».

El degà i el capítol accepten

Mancava aquest punt fonamental perquè la institució de la capellania volguda pel canonge Miquel de Gilabert tingués sa completa realització. Que no es quedés tan sols en la teoria o en la voluntat; sinó que fes el pas a la realitat.

Per això el 30 d'agost de 1565, a súplica i petició dels venerables priors de les esmentades confraries, Antoni Moreno i Domènec Moreno, marmessors de la marmessoria del canonge Gilabert, *quondam*; l'il.lustre i molt reverend Francesc Jover, ocupant i actuant ell i en nom del degà, essent el canonge més antic de l'església de Lleida; Onofre de Merles; Gironi Baltellà; Joan de Castellvell; Bernard Salva; Pere Gràcia; Pere Margalef; Pere Suelves; Rafael de Remolins; Bartomeu Serret, tots canonges lleidatans, convocats i congregats en la sala capitular «more solito», van tenir Capítol per a tractar de la capellania exposada, prevenint les protestes i limitacions infrascriptes.

Comptant amb elles van acceptar la fundació i institució de la re-

ferida capellania i de la llàntia, concedint al prevere que obtingués el benefici fundacional i als seus successors, el setial al cor, vora el del degà, immediatament després del que ocupava el capellà del Comte de Barcelona, i que tingués les distribucions doblades a aquelles que rebien els membres del capítol catedral.

També que pogués revestir-se amb les pells grises que a l'hivern portaven els canonges i no vestir les «almucies cericeas de carmesi in estate»; sinó la mateixa almúcia amb què es revestien els beneficiats del comte de Barcelona i el dels Montcada i els doctors beneficiats de la catedral lleidatana.

De tot l'acordat se'n faria acta notarial en la pròpia sala capitolar, essent-hi presents l'infrascripte notari i els venerables Antoni Alsamora i Gabriel Montroig, preveres, i el nunci del capítol, com a testimonis «ad praemissa omnia et singula vocatis et rogatis specialiter et assumptis».

—«Ita approbo ego Anthonius Flor, notarius infrascriptus manu propia».

Addenda

Sigui conegut per tothom que, jo, Onofre Moliner, canonge de Lleida, vicari general i oficial «in spiritualibus et temporalibus» del bisbe de Lleida, Antoni Agustín, «in remotis agentis», atenent els venerables Antoni Moreno i Domènec Moreno, beneficiats de les confraries de Sant Salvador i de Santa Maria la Vella, en els claustres de la catedral, priors i com a priors d'elles i executors del testament de Miquel de Gilabert, com constava del seu últim testament, fet a Lleida en mans del venerable Onofre Baramon, el 16.VIII.1551, a glòria i honor de Nostre Senyor Jesucrist i de la Verge Maria, sa Mare, inseguint la voluntat del testador en tot l'exposat en una clàusula afegida, que començava amb «La qual Capellania»...» i acabava amb «ses consciències», junt amb altres disposicions que guardava Antoni Flor, des del 29.IV.1574, quedaven acceptades documentalment i «nostram interponimus auctoritatem pariter et decretum in quorum omnium et singulorum fidem et testimonium praemissorum praesentes litteras, sive hoc publicum instrumentum fieri et per nos publicum coram nobis scriba infrascriptum subscribi et publicare mandavimus sigillique dicti domini Ilerden episcopi, Jussimus et fessimus...

Datum Ilerdae die 5.IX.1575...». Hi foren presents els testimonis Antoni Alsamora, prevere, i el notari Francesc Bergadà, «pro testibus ad praemissa vocatis specialiter et assumptis».

Aquest decret, escrit pel notari públic de Lleida Joan Baptista Mullola, escrivà de la cúria, vicariat i oficialat eclesiàstic, en nom del notari major Francesc Calaf, en aquells dies malalt, «in publicam formam redigi et scribi per alium feci et ...»

Et cum sigilli dicti Reverendissimi domini Episcopi impraesione rogatus et requisitus clausi.

Vicarius generalis praedictus.

Onofre Moliner».

UN HEREU DELS GILABERT

Miquel de Gilabert nasqué a Tamarit de Llitera (0).

Per renúncia del seu oncle Isidor de Gilabert, canonge de la catedral de Lleida, fou nomenat canonge, mitjançant butlla del Papa, Alexandre VII, datada a Roma, «apud Sanctam Mariam Maiorem» el 12 de maig de 1657.

Per efectuar els tràmits legals abans de prendre possessió del canonicat, Miquel de Gilabert nomenà apoderat seu el prevere Joan Baptista Sala. Aquest presentà el transumpte de la butlla papal al vicari general del bisbe Miquel Escartín, de l'orde del Císter —1656-1674— Francesc Isern. Isern vivia al carreró que hi havia entre la plaça de la Cadena i la Costa del Jan. El procurador Sala la va presentar el 13 d'octubre de 1657.

I «Pro verificatione litterarum Apostolicarum» hi adjuntà el mateix dia els dubtes següents, que feien referència a la dispensa d'irregularitat en què hagués pogut incórrer Miquel de Gilabert.

Els «dubia» o demanda de precisions deien així:

1.- Primo ponit que lo SSm. Pare Alexandro 7 a dispensat en la irregularitat que contragué Dn. Miquel de Gilabert per averse ordenat canonicament de Corona sens tenir dispensatio, com conste del transumpto de dites lletres apostoliques, ques produeixen ut inserant. y es ver.

2.- Ponit que així mateix en dites lletres apostòliques a fet gràcia al dit Dn. Miquel de Gilabert novament del Canonicat y Prebenda vacant en la dita Cathedral, per la libera resignació que de ells a fet Dn. Isidro de Gilabert in manu SS.mi conste en dites letres y es ver.

3.- Ponit que lo dit Dn. Miquel de Gilabert es pare legítim y natural del dit Dn. Isidoro de Gilabert y per tal es publicament tingut y reputat y es ver.

4.- Ponit que Dn. Isidoro de Gilabert pot viure comodament de altra hacienda sens lo canonicat y prebenda sobredits y es ver.

5.- Ponit que lo dit Dn. Miquel de Gilabert es clergue abil e idoneo pera obtenir dit Canonicat y Prebenda, de bona fama, vida y costums y honesta conversació, conste de la Cartilla de Corona ques produeix ut insserat. y es ver.

6.- Ponit que los fruits certs dels dits Canonicat y Prebenda no excedeixen la suma de vint y quatre ducats de or de Cambra, segons la comuna estimació, y es ver.

7.- Ponit que lo dit Dn. Miquel de Gilabert no a rebut fruits encara dels dits Canonicat y Prebenda y es ver public y notori.

8.- Ponit que en la dita resignació feta per lo dit Dn. Isidoro de Gilabert no a entrevingut dol, ni simonia ni alguna altra illicita pactio o corruptela, ans be careix de tot vici y es ver, quod offert se iurare.

9.- Ponit que lo dit Dn. Miquel de Gilabert sols es prebendat en virtut de la gracia App.ca de la dita S.ta Yglesia Cathedral de la prnt. Ciutat y es ver.

10.- Ponit que los dits Dn. Miquel de Gilabert y Dn. Isidoro de Gilabert no assisteixen simul en una iglesia ni en aquells resideixen junts y es ver.

11.- Ponit que per lo sobredit y altrament estant dispenssat en la irregularitat que contragué y constant del sobredit com constara a y deu V.M. posar en pocessió al dit Dn. Miquel de Gilabert dels dit Canonicat y prebenda y fer collació de ells cum omnium iurium et actionum plenitudine en favor del dit Dn. Gilabert (adhibita prius poenitentia salutari pro irregularitate contracta quam humiliter petit) donantli la investidura de aquells y es ver.

12.- Ponit que totes les coses sobredites son verdaderes y es ver.

Quos offert et adverat legitimus procuratur dicto nobilis

Michaelis de Gilabert, qui suam producit potestatem ut inseratur petens inseri et admitti, et ad probandam dilationem consedi sero. off. quae licet.

Altissimus.- J.Sabata (rub)».

Els testimonis citats a declarar van ser: Bartomeu Maranyosa, de 36 anys, beneficiat de la catedral de Lleida. Antoni de Guiu, seglar, de 30 anys. Francesc Pastor, de 26 anys, noble, de Barcelona i habitant a Lleida. Josep Sanou, prevere, de 40 anys, beneficiat de la catedral de Lleida. El secretari del bisbe era Martí Francesc Calvo.

Tots van coincidir en això: era veritat el que es proposava en els dubtes aportats pel procurador Sala. Miquel de Gilabert era apte i idoni per a ser canonge i prebendat de la catedral de Lleida, per renúncia del seu oncle Isidor i de Gilabert.

Que Miquel de Gilabert havia rebut ordes menors ho certificava el bisbe Escartín amb el següent document:

Don Michael de Escartín dei et sanctae apostolicae Sedis gratia episcopus Ilerdae Regiusque Conciliarius, etc.

Universis et singulis praesentes litteras inspecturis notum facimus quod anno a nativitate domini millessimo sexcentessimo quinquagessimo sexto die vero vigessimo primo mensis februarii dominica tertia post epiphaniam Illerdae in sacello palatii nostri episcopalis particulares ordines celebrantes, dilectum nobis in Christo Don Michaelem Gilabert clericum tonsuratum Villae de Tamarite de Litera nostrae dioecessis ratione originis dispensatis interstitiis examinatum et approbatum ad quatuor minores ordines rite et canonice duximus promovendum ac promovimus. In quorum fidem praesens litteras nostro nomine et sigillo munitas ac per insfrascriptum nostrum sacretarium subscriptas expediri iussimus.

Dat. et actis ut supra.- M. eps. Illerden.- Dni. mei episcopi mandato Martinus Franciscus Calvo Secretarius.

Amb la declaració favorable dels testimonis, el vicari general, Francesc Isern, decretà que Miquel de Gilabert havia de ser tingut com a canonge i, immediatament, ho comunicà al degà i canonges de la catedral.

Un altre Gilabert

Francesc Gilabert fou escriptor i va morir després del 1616. Va ser senyor de les baronies de Tudela de Segre, La Vansa i l'Asentiu. Lleida.

. d'Oriols (Osca).

. Carlà d'Albelda i d'Àger.

. Capità mestre de camp i gentilhome de la Reial Boca.

. Va escriure: *Relaciones de lo sucedido en Aragón antes y en el tránsito de Antonio Pérez y sucesos subsiguientes después del año 1591.*

Discursos sobre la calidad del Principado de Cataluña, inclinación de sus habitantes y Gobierno. Lérida, 1616.

Agricultura práctica. Barcelona, 1621.

(De *Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana*, t. XXVI, Madrid, Espasa-Calpe, 1958)

El llinatge dels Gilabert

El llinatge dels Gelabert o Gilabert, com es llegeix en alguns documents antics, tenia casa i heràldica a Lleida i Tortosa; i a Ciutat de Mallorca, des de la conquesta de Jaume I. A Ramon Gilabert, bon punt acabada la conquesta de les Illes, se li va donar el mas de Castobeyó, a Montuïri. Al mateix Ramon Gilabert o Gelabert se li va donar el molí d'Alaró, com a reconeixement reial. Ferran Gilabert, no sabem si germà de Ramon, però sí de la mateixa familia, assistí a la conquesta de Mallorca i el Rei li atorgà una gran hisenda, a tocar de la Ciutat.

A la vila de Sineu, uns altres Gelabert, provinents de Catalunya, van hisendar-se al predi de Llorac (Conca de Barberà); que anys després es van vendre als Antich. D'aquesta casa de Sineu procedeix en Pere Onofre Gelabert, lletrat del segle XVI, que va ser designat regent de la Reial Audiència de València.

L'escut dels Gelabert té totes les característiques de la primera heràldica catalana, hisendada al Pirineu, però manca documentació per a poder aprofundir en els segles. Les armes dels Gelabert de Catalunya són: d'or, amb una àguila coronada, de sable (negre).

Un cop hisendats a Mallorca van mantenir, lògicament, el mateix escut, però per diferenciar-se de la hisenda catalana, el camp de l'escut el van posar d'argent i l'àguila d'atzur (blau).

(De «Catalunya comtal». Barcelona, any 1, núm.11, tardor 1982, p. 2)

TABULA GRATULATÒRIA

Abadia de Montserrat
Abel Fabre, Francesc
Adroer Tasis, Anna M.
Alonso Cámara, Lluís
Arenas Sampera, Josep Anton
Arxiu de la Catedral de Barcelona
Arxiu Diocesà de Barcelona
Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
Aróztegui Trenchs, F. Xavier
Bach Riu, Antoni
Bada Elías, Joan
Bartrina Corominas, Enric
Batlle i Maueres, Josep
Bassegoda Nonell, Joan
Baucells i Reig, Josep
Berdoy Alemany, Jaume
Biblioteca Pública Episcopal del Seminari Conciliar de Barcelona
Blanco González, Cristina del
Bonet Armengol, Lluís
Bueno Ferrer, Ferran
Campreciós Farrés, Francesc
Capítol de la Catedral de Barcelona
Cardús Grau, Josep
Casañas Guri, Felip
Cascante Dávila, Joan M.

Castillón Cortada, Francisco
Catalán Catalán, Fidel
Claramunt Rodríguez, Salvador
Corts i Blay, Ramon
Costa Paretas, M. Mercè
Facultat de Teologia de Catalunya
Farnés Scherer, Pere
Farré Muro, Jordi
Ferrer Mallol, M. Teresa
Fundació Balmesiana
Fundació Cultura Religiosa
Galtés Pujol, Joan
Gasol Almendros, Josep M.
Gil Costa, Jordi M.
Gómez de Cadiñanos Pinedo, Aureli
Gros Pujol, Miquel S.
Guardiola Blanch, Joan
Guiteras Vilanova, Joan
Jarque Jutglar, Joan E.
Lindgren, Uta
López Callao, Consuelo
Llorens Cisteró, Josep Maria
Màrgens Fàbregas, Mariano
Mariné Jorba, Josep
Llunell Vilaró, Josep
Marqués Sala, Benigne
Martí Mayor, Josep
Messeguer García, Joaquim
Mora Bartres, Gaspar
Mundet Gifre, Josep Maria
Muñoz Alarcón, Francesc
Mutgé Vives, Josefina
Nicolau Pous, Francesc
Noguera Vila, Joan
Palomo Pou, Maria
Pavía Simó, Josep
Perarnau Espelt, Josep
Pérez Castillo, Ana
Pié Ninot, Salvador

Piquer Quintana, Jordi
Pons Guri, Josep M.
Raventós Pujol, Francesc
Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi
Reial Acadèmia de Bones Lletres
Ripoll Perelló, Eduard
Rodríguez Gómez, Joan
Rosselló Lliteras, Joan
Roura Güibas, Gabriel
Rubio Merino, Pedro
Saborit Badenes, Pere
Secretariat d'Arxivers Eclesiàstics de Catalunya
Serra, Valentí
Soler Perdigó, Carles
Sort Boix, Gil
Sospedra Buyé, Antoni
Sotorra Garriga, Jordi
Suñer Puig, Pere
Tudela Tornos, Salvador
Urdeix Dordal, Josep
Verdura Roger, Antonio
Villegas Acien, Joan-Josep
Vives Brescó, Cecília
Vives Aragó, Joaquim
Vives Trabal, Josep
Vivó Gili, Pere
Yang Pai Te, Pedro

ÍNDEX

Dr. Àngel Fàbrega i Grau, can. 9

JOSEP BAUCELLS I REIG
El Dr. Àngel Fàbrega i Grau, trenta-un anys de canonge arxiver de la catedral de Barcelona 25

ANNA M. ADROER I TASIS
Enteixinats de Xàtiva al Palau Major de Barcelona 43

ANTONI BACH I RIU, PVRE.
Documentació de Barcelona en l'Arxiu Diocesà de Solsona 53

JOAN BASSEGODA I NONELL
Restauració litúrgica del presbiteri de la catedral de Barcelona 67

CARME BATLLE I GALLART - ISABEL DE LA FUENTE I CASTELLÓ - JORDI FERNÁNDEZ-CUADRENCH
El clergat regular de la Barcelona del dos-cents segons els seus testaments 77

JOAN BELLAVISTA
El culte al màrtir sant Cugat a través dels textos de les misses de manuscrits litúrgics de Catalunya 115

PRIM BERTRAN I ROIGÉ
Patronat reial sobre benifets eclesiàstics a la Corona catalano-aragonesa 131

ANTONI BORRÀS I FELIU
Obres de les biblioteques personals de Jaume Caresmar i Jaume Pasqual, conservades a la Biblioteca Borja 143

MONTSERRAT CASAS NADAL
Los clásicos italianos del Trecento *en las bibliotecas conventuales de Barcelona (siglo XVIII)* 171

FRANCISCO CASTILLÓN CORTADA
Salmo de maldición del obispado ilerdense 187

FRANCISCO CASTILLÓN CORTADA
Carta puebla de Raimat (Lleida) 203

MARIA-MERCÈ COSTA I PARETAS
Pergamins del monestir de Jonqueres a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (segle XIII) 213

JOSÉ Mª FERNÁNDEZ CATÓN
Don Pedro Ponce de León, obispo de Ciudad Rodrigo: su aportación a la reforma tridentina 235

MARIA TERESA FERRER I MALLOL
Després de la mort. L'actuació d'algunes marmessories a través d'un manual del notari barceloní Nicolau de Mediona (1437-1438) 281

JOAN FLORENSA
Els arxius de l'Escola Pia de Catalunya; organització i continguts (1683-1936) 327

MIQUEL S. GROS I PUJOL
Els fragments del «Liber Misticus» de la canònica de Santa Maria de Manlleu 343

JOSEP HERNANDO
El llibre de gramàtica a la Barcelona del segle XIV segons els documents dels protocols notarials 359

UTA LINDGREN
La géographie des moines ou le plaisir céleste et mondain d'étudier les textes médiévaux 379

MARIA CINTA MAÑÉ MAS
Els inicis d'un ambiciós projecte: el buidatge sistemàtic de dades referents a jueus en sèries documentals de l'Arxiu Capitular de Barcelona 403

GERARD MARÍ I BRULL - SOLEDAT FARNÉS I JULIÀ
Catàleg dels pergamins del fons de Torà a l'Arxiu Històric dels Franciscans de Catalunya (segles XIV-XV) 433

BENIGNE MARQUÈS SALA
L'inventari dels béns de mossèn Pere Bosch, canonge d'Urgell (1449) 479

JOSEP M. MARQUÉS
L'Arxiu de Francesc de Cardona i la seva família valenciana (segle XVII) 499

JOSEP M. MARTÍ BONET
Sant Oleguer i l'aplicació de la reforma gregoriana 537

JOSEFINA MATEU IBARS
«Vita Beatae Castissimae». Ms. del segle XI de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona 581

JOSEFINA MUTGÉ I VIVES
Documentació per a l'estudi del monestir de Sant Pau del Camp, durant l'Edat Mitjana, als arxius de Barcelona 597

ALEXANDRE OLIVAR
Ignasi d'Antioquia, màrtir? 613

JOSEP PERARNAU I ESPELT
El punt de ruptura entre Benet XIII i sant Vicent Ferrer 625

ANA PÉREZ CASTILLO
Notes sobre canonges de la catedral de Barcelona i els seus testaments (segle XII) 653

MANUEL RIU
Incògnites del santoral femení a la Catalunya del segle X 671

JOAN ROSSELLÓ LLITERAS
Visita a l'Arxiu Diocesà de Mallorca 677

GABRIEL ROURA
El culte als quatre sants màrtirs de Girona 711

PEDRO RUBIO MERINO
El Libro de heredades del Cabildo Metropolitano de Sevilla 721

PERE SABORIT BADENES
L'onomàstica de Sogorb al segle XVI 747

JOSEP M. SANS I TRAVÉ
La carta de franquícia de Preixana (l'Urgell) atorgada pel monestir de Vallbona (11 d'agost de 1228) 757

VICTOR SAXER
La version commune de la passion de S. Vincent BHL 8628-8631. Édition critique 785

VALENTÍ SERRA DE MANRESA
Cartes autògrafes de sants i de beats, conservades a l'Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya 833

JOSEP TORNÉ CUBELLS
Guia de l'Arxiu del monestir de Poblet 841

FREDERIC UDINA MATORELL
El «còdex de Tortosa» i els testaments dels comtes de la Casa de Barcelona 865

PEP VILA
Onze lletres de mossèn Josep Gudiol i Cunill adreçades al folklorista Rossend Serra i Pagès 877

TERESA VINYOLES - ELISA VARELA
Vocacions femenines del segle XV 889

RAMIRO VIOLA I GONZÁLEZ
Un testament canonical (16 d'agost de 1561) 907

Tabula gratulatòria 921